Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DEN FAGLIGE ARBEJDERBEVÆGELSE I DANMARK INDTIL AAR 1900.

I. TIL ca. 1880

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SKRIFTER UDGIVET AF
INSTITUTET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI

V

HENRY BRUUN

DEN FAGLIGE ARBEJDERBEVÆGELSE I DANMARK INDTIL AAR 1900

FØRSTE DEL

TIL CA. 1880

I KOMMISSION HOS
GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

KØBENHAVN 1938

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN
1977

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Genudgivet med støtte af
Statens Humanistiske Forskningsråd

ISBN 87 7500 865 3

ROSENDAHLS
BOGTRYKKERI
AKTIESELSKAB

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FORORD

Dette Værks Forhistorie gaar tilbage til 1927. Da i dette Aar Institutet for Historie og Samfundsøkonomi blev stiftet, fastsatte Bestyrelsen straks som dets første Hovedopgave Tilvejebringelsen af en Række dybtgaaende Undersøgelser af den danske Arbejderklasses Levevilkaar, Arbejdsforhold og sociale Frigørelseskamp, navnlig i sidste Halvdel af 19. Aarhundrede. Arbejdets Ledelse overdroges Historikerne cand. mag. Povl Engelstoft og mag. art. Hans Jensen samt Institutets Sekretær, Nationaløkonomen, senere Dr. polit. Jørgen Pedersen. Til Bistand ved Kildematerialets Indsamling og Excerpering bebenyttedes forskellige Assistenter, blandt hvilke jeg fra November 1928 virkede som Medhjælper for cand. mag. Engelstoft. Som første Frugt af Arbejdet forelaa 1930 Jørgen Pedersens Disputats, »Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850—1913« (= Skrifter udgivet af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi I). Samme og følgende Aar udkom to Bind historiske Afhandlinger, begge under Redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen. I »Sociale Studier i dansk Historie efter 1857« (= Studier fra Institutet for Historie og Samfundsøkonomi I; i det følgende overalt citeret »Sociale Studier«) fremlagdes Resultaterne af en Række Studiekredsøvelser. »Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark fra 1864 til 1900« (her citeret »Bidrag«), der indgik som Nr. II i Institutets Skriftrække, bestod af to Afsnit; det første, der var forfattet af Hans Jensen og cand. mag. G. Nørregaard, behandlede Landarbejderspørgsmaalet og Landarbejdernes Organisationer; det andet indeholdt fire Afhandlinger, som var udarbejdet af mig under Tilsyn af og i Samarbejde med Povl Engelstoft, og som alle kunde betragtes som Materiale og Forarbejder til den planlagte Fremstilling af de faglige Byorganisationers Historie i Tiden ca. 1871—1900.

Udarbejdelsen af denne Monografi overdroges i 1931, da Povl Engelstoft overtog Redaktionen af »Dansk biografisk Leksikon«, til undertegnede. Samme Aar overdrog Institutet yderligere G. Nørregaard den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Opgave at udarbejde en Skildring af de faktiske Arbejdsforhold (dog bortset fra Lønhøjden) inden for samme Tidsrum. Ved Forholdet dels til dette kommende Bind, dels til Dr. Jørgen Pedersens førnævnte Bog har Grænserne for mit eget Arbejde været bestemt. Tilsammen skulde de tre Værker give en nogenlunde udtømmende Fremstilling af vor Arbejderklasses sociale Historie i sidste Halvdel af 19. Aarhundrede.

Hovedgrundlaget for mit Arbejde har været Datidens periodiske Presse, derunder i første Række Arbejderbevægelsens egne Dagblade, »Socialisten« og »Social-Demokraten« (citeret henholdsvis »Soc.« og »Soc.-Dem.«). Desuden er gennemgaaet en Række af de vigtigste Fagforeningsarkiver — ofte med ringere Udbytte, end man paa Forhaand kunde have ventet. Ulige mere Nytte har jeg haft af det Kgl. Biblioteks og Universitetsbibliotekets Smaatryksamlinger, som jeg ved Velvilje fra Bibliotekernes Ledelse har haft Lejlighed til at benytte under særlig gunstige Vilkaar. Endelig kommer hertil naturligvis den store Festskriftlitteratur. Den ikke ringe Plads, en Litteraturfortegnelse vilde have krævet, har jeg ment med Fordel at kunne spare; der henvises dels til Noterne, dels til de i »Bidrag«, S. 270—280 og 410—412 meddelte Bibliografier, hvor man navnlig vil kunne finde de fuldstændige Titler paa de her i Noterne kun i forkortet Form anførte Festskrifter.

Ved Materialets Indsamling og Excerpering har jeg til Tider haft Assistenthjælp; saaledes har til dette Bind stud. mag. Sven Henningsen ydet fortrinlig Bistand, navnlig ved Gennemgangen af »Aarhus Amtstidende«. Excerpter fra Institutets første Aar, tagne af nuværende Lektor F. W. Wendt, Overlærer Jens Vibæk og Dr. phil. Povl Bagge er paa enkelte Punkter kommet min Fremstilling til Gode. Langt den overvejende Del af Kildeudskrifterne har jeg dog selv foretaget, og for Benyttelsen af dem bærer jeg naturligvis Eneansvaret. Andet Bind, som er under Udarbejdelse, vil føre Fremstillingen op til Septemberforliget 1899.

Jeg skylder Institutets Ledelse Tak for den Tillid, hvormed den har betroet mig en stor Opgave og stillet de fornødne Midler til Raadighed. Jeg takker de forskellige Fagorganisationer (Bygningssnedkernes, Skibstømrernes og Korkskærernes Fagforeninger, Tobaksarbejderforbundet, Smede- og Maskinarbejderforbundet, Grovsmedeforeningen af 1873 og Hustømrerforeningen) samt Arbejderbevægelsens Arkiv, som alle beredvilligt har laant mig Materiale — endvidere Enkefru E. Schovelin, som har tilladt mig at benytte sin afdøde Mands, Landstingsmand J. Schovelins værdifulde Guldmedailleafhandling fra 1884, Redaktør Povl Engelstoft, som var min kyndige Vejleder paa Begyndelsens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

svære Stadium, samt Institutets Sekretær og Tilsynsraad, der har fulgt mit Arbejde med Interesse og Kritik. En særlig varm Tak tilkommer min Kollega ved Institutet, cand. mag. Georg Nørregaard, og min Fader, fhv. Sognepræst J. K. Bruun, som begge omhyggeligt har gennemlæst hele Manuskriptet, og hvis kritiske Bemærkninger paa mangfoldige Punkter er kommet mit Arbejde til Gode.

HENRY BRUUN.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I

DEN FAGLIGE ARBEJDERBEVÆGELSES FORUDSÆTNINGER

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FØRSTE AFSNIT

HJEMLIGE FORUDSÆTNINGER

1. Lavsvæsenets Karakter og Oprindelse.

Faglige Organisationer kendes — i Danmark som andetsteds i Europa — længe før det 19. Aarhundrede. Som almindelig bekendt har danske Haandværkere — ligesom deres Kolleger i andre Lande — i mange Tider staaet samlede i Lav; vel synes denne Form for Foreninger først forholdsvis sent at være slaaet an i Middelalderens danske Købstæder; men fra det 15. Aarhundrede finder vi Haandværkerlavene i fuld Blomstring[1]). Gennem henved et halvt Aartusinde vidste de under Haandværkets vekslende Vilkaar at hævde sig som en social Faktor, der i samfundsmæssig Betydning ingenlunde stod tilbage for vore Dages Fagorganisationer, og hvormed til enhver Tid enhver Regering maatte regne. Nogen uantastet Magtstilling naaede Lavene gennem hele dette efter danske Forhold lange Aaremaal aldrig; smaa Stater i Staten, som de var, var de som Regel ikke synderlig vel anskrevne hos de skiftende Magthavere; men de vidste at klare sig endda. Selv myndige Regenter som Frederik I og Christian IV forløftede sig ganske paa den Opgave at gennemføre Næringsfrihed; og i det hele var under de langvarige Kampe med Statsmagten Lavene længe de stærkeste — et Forhold, der i nogen Grad bidrager til at forklare, at Haandværkets Mænd i Aarene nærmest efter 1857 var saa længe om at forstaa, at det nu virkelig skulde være Alvor med Lavenes Ophævelse[2]). De vidste eller anede, at saa længe der med nogen Ret havde kunnet tales om en dansk Haandværkerstand, saa længe

[1]) R. Berg: Det danske Haandværks Historie, 13, 25. [2]) Jfr. »Sociale Studier« 2—4.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde Mestre og Svende været enige om at holde Organisationens Fane højt, saa længe havde de forstaaet at værge den mod alle udenforstaaendes Angreb; de følte sig som det sidst tilføjede Led i en Kæde, hvis Begyndelse tabte sig i Middelalderens Mørke; at denne Kæde kunde afbrydes blot ved en Rigsdagsbeslutning, det kunde de ikke tro paa. Historien gav deres Vantro Uret i Øjeblikket, Medhold i det lange Løb.

Selv om Lavenes Historie fra Senmiddelalderen indtil 1857 med Rette kan opfattes som et sammenhængende Hele — hvori end ikke Christian IV.'s Opløsningsforsøg 1613 betyder nogen væsentlig Afbrydelse —, saa er det dog klart, at Haandværkerlavene ca. 1400 og ca. 1850 er to højst forskellige Ting. Mellem Lavshistoriens Udgangspunkt og Afslutning ligger en Udviklingshistorie, som det ikke her kan være Opgaven at skildre. Kun over Svendenes Stilling indenfor Lavsvæsenet vil en orienterende Oversigt være paa sin Plads.

Forholdet mellem Mester og Svend var ikke Forholdet mellem Kapitalist og Arbejder i disse Ords moderne Betydning. Med Mesterens Kapitalstyrke var det oftest kun smaat bevendt; kun sjældent fritog den ham fra at arbejde fra Morgen til Aften med egne Hænder jævnsides med sine undergivne. Svenden paa sin Side var ogsaa væsentlig anderledes stillet end Nutidens Arbejder; den afhængige Stilling var nemlig for ham normalt blot et Led i hans Uddannelse, et Stadium paa Vejen til Selvstændighed. Det kan vanskelig stærkt nok fremhæves, at hele Lavsinstitutionen paa det nøjeste er sammenknyttet med den Grundsætning, at hver enkelt Haandværker skulde begynde beskedent som Lærling, derfra stige til Svend for endelig som Mester at sætte Foden under eget Bord. Denne Ordning af Medhjælperspørgsmaalet er i sit Væsen bundforskellig fra Nutidens; den medfører øjensynligt, at Spændingen mellem Arbejdsgiver og Arbejder — der socialt set tilhører samme Klasse — aldrig kan naa samme Højde som under moderne Produktionsformer; den har endvidere til Følge, at en mod Mestrene rettet Svendeforening vil have svært ved at sikre sig de fornødne Førere, fordi dens ældste og mest erfarne Medlemmer bestandig glider over i Modstandernes Rækker. Hvor Lavsvæsenet er i fuld Overensstemmelse med sin egen Idé, bliver saaledes Modsætningen mellem Mestre og Svende kun den forholdsvis overfladiske Brydning mellem to Aldersklasser; i saa Fald kan man følgelig ikke uden at gøre sig skyldig i falsk Analogi sammenstille Mesterlav med Arbejdsgiverforeninger, Svendelav med Fagforeninger. Nu er det imidlertid et historisk Faktum, at den nævnte Modsætning —

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

navnlig i Lavenes senere Historie — ofte fik en ret alvorlig Karakter; dette beror paa, at Lavsvæsenet efterhaanden mere og mere svigtede sin Idé, idet Mestrene med stadig større Held stræbte at begrænse Svendenes Adgang til at blive Mestre; i samme Grad disse Bestræbelser lykkes, i samme Omfang brydes Haandværkerstandens oprindelige Enhed, og kommende Tiders Modsætning mellem Arbejdsgiveres og Arbejderes Hærskarer skimtes — en Udvikling, der dog tager Aarhundreder. Men paa Baggrund heraf forstaas det, at man ved Sammenligning mellem særlig det 18. Aarhundredes Svendelav og det 19. Aarhundredes Fagforeninger har kunnet drage adskillige interessante og slaaende Paralleler[1]); prøves disse nøjere, vil der dog ofte bag tilsyneladende Lighed vise sig dybere Ulighed, og overhovedet bør man ikke af dem lade sig bestikke til at undervurdere Betydningen af den principielle Modsætning mellem Lavsvæsenets og Klassekampens Begreber.

I Middelalderen arbejdede dansk Haandværk under meget smaa og fattige Forhold. Noget egentligt Samfundsproblem kunde Svendenes Stilling allerede af den Grund ikke blive, at der i det hele ikke fandtes ret mange af dem. Flertallet af Mestrene paatog sig næppe mere Arbejde, end de med egne Hænder kunde overkomme[2]), og Lavsskraaerne fastsatte ret lave Maksimumsgrænser for, hvor mange Svende den enkelte Mester maatte have; Svendene var saaledes i Sammenligning med Mestrene forholdsvis faatallige, og de havde derfor nogenlunde gode Chancer for at komme til at arbejde selvstændigt, selv om Mestrenes Bestræbelser for at begrænse Konkurrencen tidligt satte ind. Noget uklar er Svendenes oprindelige Stilling indenfor Lavene; disse synes fra først af at have omfattet alle Fagfæller, baade de ældre og de yngre[3]); men tidlig maa dog Forholdet have udviklet sig derhen, at Svendene nok regnedes til Lavet, for saa vidt de i visse Tilfælde var dets dømmende Myndighed undergivne, hvorimod de udelukkedes fra Lavets Fester og i det hele ikke nød Medlemsrettigheder[4]). Naturligt nok oprettede Svendene derfor egne Foreninger, saa snart de var tilstrækkeligt talrige dertil; at saaledes de københavnske Bagersvende var organiserede allerede 1403, fremgaar af deres endnu bevarede Skraa[5]); i det hele kendes en Række saadanne Vedtægter[6]) fra det 15.

[1]) Se navnlig C. Nyrop: Fortids Arbejdsforhold. (Tilskueren 1902, 253—61). [2]) R. Berg: Det danske Haandværks Historie 27, 61. [3]) Sst. 61; Kr. Erslev i Danmarks Riges Historie II, 611. [4]) C. Nyrop i Beretning om det femte danske Industrimøde i Odense 1885, 201 f. [5]) Samme: Danmarks Gilde- og Lavsskraaer II, 3—14. [6]) Sst. 122—135, 144—151 m. fl. St.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Aarhundrede. Om Fagforeninger minder disse Svendebroderskaber ikke i mindste Maade; de oprettes med Mesterlavenes Samtykke, staar under deres Tilsyn og har som disse Understøttelse og Selskabelighed til Formaal. Man kan ganske vist med nogen Sandsynlighed formode[1]), at Rivninger mellem Mestre og Svende heller ikke i Middelalderen har været ukendte; mere afgørende er det dog, at egentlige organiserede Arbejdsstridigheder næppe er forekommet[2]); Usandsynligheden heraf er for øvrigt indlysende, naar man erindrer, at Svenden normalt var stillet som Tyende og lønnedes overvejende med Kost og Logis[3]).

Med Renaissancen kom der Røre ogsaa i Svendeforholdene; mens Svenden hidtil havde nedsat sig som Mester i samme Købstad, hvor han havde lært sit Fag, blev det nu Reglen, at han efter endt Læretid snørede sin Ransel og for nogle Aar gav sig ud paa Vandring, fra By til By og fra Land til Land, uden nogetsteds at søge varigt Arbejde. Over for Mestrene betød dette en umiddelbar Styrkelse; den enkelte Bys stillesiddende og snævert afsluttede Mesterkreds kom fra nu af til at staa overfor en bestandig skiftende, altid urolig Svendebestand; blev den enkelte Svend misfornøjet med Madmoderens Kost, var det nu fristende let for ham at tage sit gode Tøj og gaa; hvor han paa sin Vej traf Fagfæller, forsømte han naturligvis ikke at henlede deres Opmærksomhed paa det daarlige Madsted; saaledes kunde man gennem jævne Overgange naa til en Blokade, som blev højst ubehagelig for den Mester, der ramtes. Paa tilsvarende Maade lod det sig ogsaa gøre at lægge Ruten udenom en By, hvor Arbejdsvilkaarene var særlig slette. Gennem Vandrelivet udvikledes ogsaa Svendenes Organisation; for at sikre de tilrejsende Husly og samtidig bringe Orden i Arbejdstilbudet oprettedes faglige Svendeherberger; saaledes fik man tillige Samlingssteder og dermed Grundlaget for et livligere indbyrdes Samkvem; dette blev snart behersket af ganske bestemte, halvt ceremonielle Former, og kun den, der var nøje fortrolig med disse Mysterier, blev fundet værdig til at optages i de »zünftige« Svendes eksklusive Kreds.

Haandværkerzünften var ingen dansk Opfindelse, men indførtes til vore Enemærker fra Tyskland; i det hele indlededes i det 16. og 17. Aarhundrede den nøjere Forbindelse mellem danske og tyske Haandværkerkredse, som fortsattes, indtil Vandringerne i det 19. Aar-

[1]) Saaledes Kr. Erslev i Danmarks Riges Historie II, 611. [2]) R. Berg: Det danske Haandværks Historie, 63. [3]) C. Nyrop i Beretning om det femte danske Industrimøde i Odense 1885, 201 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hundredes sidste Halvdel langsomt gik af Brug. Ikke blot var det normalt de tyske Byer, der var Maalet for vore Haandværkeres Udenlandsrejser; men omvendt indvandrede ogsaa tyske Haandværkssvende i stort Tal til Danmark, og mange af dem blev her i længere Tid eller slog sig ned hos os for stedse. Ikke mindst livlig var Indvandringen sydfra i Renaissancetiden; navnlig denne Periodes omfattende Byggeforetagender gjorde det nødvendigt at indkalde megen fremmed, løs Arbejdskraft; under Christian IV kom hertil dels Forsøget paa at skabe en dansk Fabriksindustri, dels Trediveaarskrigens Ødelæggelser i Tyskland. Selvfølgelig var der blandt Indvandrerne mange urolige Elementer; yderligere synes den midlertidige Ophævelse af Lavene 1613—21 at have svækket Disciplinen blandt Svendene. Det er saaledes alt i alt særdeles forstaaeligt, at der netop fra Aarene nærmest efter 1620 foreligger flere forskellige Vidnesbyrd om, at Datidens Arbejdere stærkere end hidtil har vidst at hævde deres Stilling overfor Mestrene. En helt ny Tone klinger saaledes, naar Snedkermestrene 1622 klager over, at der »vndertiden neppelig haffuer veret en suend at bekomme, med mindre hannem giffuis saa stoer Løn, som hand begierede oc andre udi och uden Embedet hannem tilforne gifuit hafuer«[1]); to Aar senere forbydes det Vantberedersvendene »met snurken och puchen att løbe i vinkell och verkstede och der med suennene anfange perlamente, saauell som den ehne den anden arbeide forbyde«[2]). Utvivlsomt medvirkede netop denne Uro blandt Svendene til at skræmme Regeringen bort fra Forsøget paa at gennemføre Næringsfrihed; ikke for intet fremkom Snedkermestrenes nysanførte Klage netop som Led i deres Forslag til en ny Lavsskraa, hvor den skulde motivere Ønsket om, at Ugelønnen fremtidig maatte fastsættes af Øvrigheden; og naar den afgørende Forordning af 10. Dec. 1621[3]) om »handverksdrenges och svennis læreaar« i sin første Paragraf giver Mestrene Ret til paany at »forfatte visse Vilkaar«, saa viser selve Indrømmelsens Form, at Eftergivenheden alene skyldtes Ønsket øm en Fæstnelse af Haandværkets Disciplin; de nye Lavslove skulde give bestemte Regler om Læreaarene og ikke mindst fastsætte »hvad straf læredrenge och svenne skulle vere undergifne, som icke udtiener, sig mod deris mestere modvilligen anstiller, fra dennem mod deris vilge och embedis vilkor forløber, eller och sig udi andre mader icke troligen och erligen anstiller, som det sig bør«[4]); i Overensstemmelse hermed indeholder ogsaa hele

[1]) Københavns Diplomatarium II, 668. [2]) Sst. 774. [3]) V. A. Secher: Forordninger, Recesser etc. III, 675. [4]) Jfr. ogsaa Forordningens § 12.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den Række af Lavsskraaer, der udstedtes i 20'erne og under stærk Indflydelse fra Regeringen udformedes efter et fast Skema, alle regulerende Bestemmelser om Antallet af Svende hos den enkelte Mester[1]); det bestemtes, at den Svend eller Dreng, der anstillede sig »modtuillig eller gienstridig« eller forlod Mesteren i Utide, skulde straffes »efter Konng. Mayest. Naadigst Vdgangene Mandat[2])«; endelig fastsloges det for de fleste større Fags Vedkommende, at der skulde indrettes Herberger for tilrejsende Svende, hvor Mestrene skulde kunne finde dem, naar de ønskede deres Arbejde[3]).

Denne sidste Bestemmelses Motivering, der gaar igen overalt, viser klart nok, at man ogsaa hermed tænkte sig at tjene Mestrenes Interesser. Sandsynligheden taler dog for, at man i dette Stykke forregnede sig noget, idet Herbergerne som alt nævnt først og fremmest blev Tilholdssteder for Svendeorganisationerne; indbyrdes sammenknyttedes disse stadig nærmere gennem Medlemmernes Vandringer, og endnu i det 17. Aarhundrede frigjorde de sig mere og mere fra Mesterlavenes Autoritet[4]); i stigende Grad formaaede de at øve Justits ikke blot mod Svende, men ogsaa mod Mestre, der forsyndede sig mod Zünftens Regler. Forgæves søgte Enevælden at hemme hele denne Udvikling gennem nye drakoniske Forordninger af 23. Dec. 1681 og 6. Maj 1682[5]); naar saaledes den første af disse paabød, at Svendene for Fremtiden ingen »Kro eller Sammenkomst« maatte have, blev dette Forbud uden varig Betydning[6]).

2. Svendeuroligheder i det 18. Aarhundrede.

I det 18. Aarhundrede prægedes tværtimod Livet i Haandværkerorganisationerne mere afgørende end nogensinde før af Indflydelsen sydfra; det skyldtes den stærke Indvandring af tyske Haandværkssvende. Hjemmefra vante til streng Respekt for de zünftige Skikke

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 253. Københavns Diplomatarium II, 637, 688, 714, 728, 738; III, 57, 122. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 255, jfr. samme: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 358; Københavns Diplomatarium II, 639, 690, 710, 716, 730, 740, 749; III. 59. Om der med Kgl. Majestæts Mandat alene tænkes paa Forordningen af $^{10}/_{12}$ 1621, synes uklart. [3]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 254 f., jfr. samme: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 357; Københavns Diplomatarium 637, 689, 709, 729; III, 58. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 83—89, jfr. Kjøbenhavns Tømmerlav 55 f.; R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 75—77. [5]) Schou: Register over de kgl. Forordninger I, 55—58 og 85—89. [6]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 98 f, 103 f; R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 103—105.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vilde de ikke arbejde, hvor disse ikke holdtes i Ære; vilde derfor de danske Mestre have den haardt tiltrængte fremmede Arbejdskraft, saa maatte de, hvad enten de ønskede det eller ej, tage Zünften med i Købet. Særdeles betegnende for Situationen er det saaledes, at Forbudene mod de zünftige »Handwerkerwohnheiten« 1681—82 for en meget væsentlig Del strandede netop paa Modstanden fra de tyske Haandværkssvende[1]). I Svendeselskaberne i de tyske Byer bredte sig nemlig hurtigt den Opfattelse, at de danske Lav var blevet »geschimpft«, og at derfor ingen »ærlig« Svend burde arbejde her i Landet; Indvandringen aftog derfor paa en for Mestrene højst ubehagelig Maade[2]); lige saa alvorlig en Ulempe var det, at de danske Haandværkssvende paa deres Rejser ikke længere anerkendtes som jævnbyrdige af deres tyske Kolleger[3]). Mesterlavenes Klager over disse Forhold var saa velgrundede, at Myndighederne ikke i Længden kunde vende det døve Øre til.

Inden Aarhundredskiftet havde det tydeligt vist sig, at Regeringen ikke kunde gennemføre sin Politik[4]). Hvor fuldstændig Zünften sejrede, ses maaske allertydeligst af en Indberetning fra Ole Rømer i hans Egenskab af Politimester 1705; han fortæller deri, at tre »aldrende« Snedkermestre i Aalborg har bekvemmet sig til at foretage den besværlige og dyre Rejse til København for her at lade sig »behøvle«, da de ellers ingen Svende eller Lærlinge kunde faa[5]). Det lille Træk er ganske interessant, ogsaa fordi det tydeligt viser, at Svendenes internationale Organisation nu havde vokset sig stærk nok til at iværksætte en overordentlig effektiv Blokade.

Det er allerede omtalt[6]), at en saadan Blokade overfor en enkelt Mester eller endog samtlige Mestre i en By var en Forholdsregel, der maatte ligge snublende nær, saa snart Svendenes Vandringer blev almindelige. Som nævnt[7]) tyder meget paa, at Lavsophævelsen 1613 havde urolige Svendeforhold til Følge; men ogsaa senere i det 17. Aarhundrede forekommer enkelte Vidnesbyrd om, at Svendene af og til kunde finde paa at stille Betingelser for at gaa i Arbejde. Saaledes fastsætter en Smedeskraa 1629, at dersom en Svend understaar sig at gøre andre Mestres Svende »afspændige« (d. v. s. genstridige), saa

[1]) R. Berg: Det danske Haandværks Historie, 78. [2]) Samme: Snedkerlavet 1554—1904, 98, 103. [3]) Sst. 99, 103 f. Schous Register over de kgl. Forordninger etc. I, 197. R. Berg: 1512—1912. Smedelauget i Kjøbenhavn 32, jfr. (for en lidt senere Tid) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 142 f. [4]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 104 f. C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 98. [5]) Københavns Diplomatarium V, 801. [6]) S. 14. [7]) S. 15.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skal han bøde derfor efter alle Mestrenes Sigelse[1]). Med en noget tydeligere Formulering hedder det i Snedkersvendenes Skraa 1654: »Der som oc en mester med sin suen fortørnet eller v-enig worder, skall suenden iche derfore strax fra sin mesters arbeide opstaa og andre suenne med sig fra deris mesters arbeide forføre[2])«.

Navnlig denne sidste Bestemmelse bærer dog i det 17. Aarhundrede afgjort Undtagelsens Præg. Først fra det 18. Aarhundrede kendes her i Landet Strejker af en mere omfattende og planmæssig Karakter; først fra da af antog Haandværkssvendenes Arbejdsnedlæggelser et saadant Omfang, at Statsmagten derved stilledes overfor et nyt og alvorligt Problem. At ogsaa Udviklingen paa dette Omraade hænger sammen med tilsvarende Forhold i Tyskland, maa anses for ganske utvivlsomt; netop i samme Periode førte de tyske Svendeforeninger gentagne og ofte særdeles haardnakkede Kampe med Mesterlavene[3]). At tyske Forbilleder har øvet en bestemmende Indflydelse paa vore Forhold, sandsynliggøres blandt andet derved, at de første Arbejdsnedlæggelser fandt Sted netop i Fag, hvor de tyske Svende spillede en særlig fremtrædende Rolle. Navnlig gælder dette om de to store Byggefag. I dem betød de tyske Svende en hel Del allerede før 1700[4]); og noget ind i det 18. Aarhundrede voksede tilmed af forskellige Grunde Trangen til Arbejdskraft og dermed Indvandringen. Ikke ringe Betydning i saa Henseende fik saaledes Københavns Brand 1728. Til det omfattende Genrejsningsarbejde efter denne frygtelige Katastrofe forslog nemlig det normalt forhaandenværende Antal Haandværkere aldeles ikke; derfor var Regeringens første Tanke ogsaa den for enhver Pris at hidlokke fremmed Arbejdskraft, og den tilstod derfor Tilflytterne væsentlige Lempelser i de strenge Lavsvilkaar[5]). Disse Indrømmelser stred imidlertid mod god Haandværksskik; blandt andet derfor medførte Tilstrømningen af fremmede Haandværkere saa voldsomme Brydninger mellem »zünftige« og »Fuskere«, at man allerede i 1730 ansaa det for nødvendigt at nedsætte en Kommission til at paadømme Uroligheder blandt de københavnske Haandværkere[6]). Vanskelighederne voksede, da i Christian VI's første Regeringsaar Opførelsen af Christiansborg Slot begyndte; de store Skarer af Bygningshaandværkere, der i Anledning af dette efter Datidens Forhold anse-

[1]) Københavns Diplomatarium III, 91. [2]) Sst. III. 436. [3]) Jfr. herom Nestriepke: Die deutschen Gewerkschaften bis zum Ausbruch des Weltkrieges 12—19. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 77—81; samme: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 94. [5]) Sst. 120—22. [6]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 112.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lige Byggeforetagende fra vidt forskellige Egne strømmede sammen til een og samme Arbejdsplads, viste sig snart vanskelige at tumle. I Særdeleshed var Murerne tilbøjelige til at blive væk fra Arbejdet »formedelst ondt Vejrlig« eller af andre lignende Grunde[1]); og da 1733 en Murmester tillod sig korporlig Revselse af en efterladende Svend, nedlagde samtlige ved Slottet beskæftigede Murere Arbejdet i fire Dage. Den paafølgende Retssag førte til, at Mesteren fik en Bøde for sin Hidsighed; om Svendene hed det i Dommen salomonisk, at de egentlig havde »meritered vedbørlig Straf, med Arbeide udi Skubkarren; men som det[te] maatte geraade til det kongelige Slots Arbeides Sinkelse og Ophold, samt foraarsage vidtløftigere og skadelige Sviter«, lod man dem slippe med en ret beskeden Bøde[2]). Da imidlertid ogsaa Stenhuggerne gjorde sig skyldige i »de største Insolentier« og blandt andet skrev til Tyskland for at hindre yderligere Tilgang til Faget[3]), saa udstedte Regeringen under 24. April 1734 et Reglement for samtlige Bygningshaandværkere, hvori blandt andet indeholdtes det første virkelig lovformelige Strejkeforbud; det fastsloges nemlig, at Svende, der rottede sig sammen og holdt sig tilbage fra at arbejde, »indtil de i en eller anden deres formentlig Prætention eller Besværing kunde blive føjede«, skulde straffes ikke blot med Fængsel, Rasphus og Arbejde i Fæstningen, men endog efter Omstændighederne paa Livet[4]). De strenge Bestemmelser kom ikke til at virke efter Hensigten. Ogsaa i de følgende Aar var der evindelige Vanskeligheder med Arbejderne paa Slotsbygningen, særlig de tyske Stenhuggere, der i 1740 endog ganske ustraffet satte deres Vilje igennem ved Strejke[5]). Uroen i Arbejdsforholdene ophørte heller ikke, som man maaske kunde have ventet, da Christiansborg først i Fyrrerne omsider stod færdigt. 1749 fandt Myndighederne det tværtimod nødvendigt at forsøge en ny Indgriben; som Motiv herfor anførte man, at Svende »nogle Gange endrægteligen have forladt Mesternes Arbejde i det hele Amt, uden at Hovedmændene have været at udfinde, saa at de i Hobetal have spadseret og ikke villet gaa i deres Mesteres Arbejde igen, førend de i visse Maader ere blevne føjede i deres Paastand, saa at Mesterne højlig ere blevne fornærmede, Publikum imidlertid har lidt Ophold i sit behø-

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 131. [2]) Københavns Politi og Kommercekollegium, Domsprotokol 1731—1744, Bl. 44. [3]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 186; samme i Beretning om det femte danske Industrimøde 1885, 212 f. [4]) E. Mackeprang: Strejker og Lockouter i Danmark 4. C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 186 f. [5]) Sst.: 135—140.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vende Arbejdes Forfærdigelse, hvorpaa er set Exempel af Mur- og Tømmersvendenes Sammenrottelse, siden af Skomagersvendenes og endelig tilsidst af Smedesvendenes formastelig foretagne Opstand[1])». Hvilke nye omfattende Konflikter i Byggefagene der her hentydes til, er ikke ganske klart[2]); med de to sidstnævnte »Opstande« tænkes derimod paa ret nylig stedfundne Begivenheder, nemlig Skomagerstrejken 1748[3]) — en Konflikt af Interesse i flere Henseender, blandt andet derved, at Svendene fik økonomisk Støtte fra Udlandet — og Grovsmedestrejken 1749[4]). Under Indtrykket af disse Arbejdskampe i en Række vigtige Fag udstedtes nu Plakaten af 24. Nov. 1749[5]), hvorved Straffebestemmelserne fra 1734 udstraktes til at gælde for samtlige Lav; kom det alligevel til Arbejdsnedlæggelse, saa skulde Politimesteren straks lade ikke blot de strejkende, men endog alle, »som i saadan deres Forhold dem opmuntre eller Selskab giøre«, arrestere, »hvortil ham paa Anfordring af Sø- og Land-Militair-Etaten forderligst Hielp og Undsætning skal uden mindste Vegring meddeles«. Det synes som disse Bestemmelser har været for kraftige, til at man rigtig har kunnet bekvemme sig til at anvende dem[6]), og ogsaa de viste sig — i det mindste i det lange Løb — temmelig virkningsløse; muligt er det endog, at de ikke engang har været almindelig kendt af Haandværkssvendene, i hvert Fald hævdede Tømrerne 1794 at være ganske uvidende om dem[7]). — Allerede 1752 forsøgte de stadig uregerlige Stenhuggere en Blokade[8]), og i 60'erne kom det til Uro og Arbejdsnedlæggelser i flere forskellige Fag[9]). 1775 strejkede de tyske Skomagere[10]), 1778 var der »Rebellion« blandt Tømrersvendene[11]); 1781 iværksatte Snedkerne, der baade før og efter dette Aar jævnlig blokerede enkelte Mestre, en ret omfattende Arbejdsnedlæggelse som Protest mod et kgl. Reskript, hvorved Fagets Forhold — navnlig Arbejdsanvisningen — ordnedes paa en for dem højst utilfredsstillende Maade,

[1]) Indledningen til Plakaten af $^{24}/_{11}$ 1749, anført C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 145 f. [2]) Jfr. sst. 145. [3]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Skomagerlav 93—98. [4]) Danske Kancellis Suppliquer $^{19}/_{5}$ 1749 (Rigsarkivet), jfr. C. Nyrop i Tilskueren 1902, 258 f, og H. Bruun i Festskrift for Grovsmedeforeningen af 1873 (1933), 18. [5]) Schous Register over de Kgl. Forordninger etc. IV, 124—126. [6]) Jfr. C. Nyrop i Tilskueren 1902, 259; R. Berg: Det danske Haandværks Historie 92. [7]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 162. [8]) Samme: Kjøbenhavns Murer og Stenhuggerlav 191 f. [9]) Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 150 f; samme i Tilskueren 1902, 259. [10]) Samme: Kjøbenhavns Skomagerlav 102—104. [11]) Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 157 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og hvis Ophævelse det ogsaa lykkedes dem at gennemtvinge[1]). Jævnsides med andre Faktorer — saaledes Indtrykket af de store Begivenheder i Frankrig — bidrog rimeligvis ogsaa dette gunstige Resultat til henimod Aarhundredets Udgang at skabe forøget Uro i Arbejderkredsene. Bevægelsen naaede sit Højdepunkt i den store Tømrerstrejke 1794[2]), der danner Afslutningen paa det 18. Aarhundredes Arbejdskampe — omtrent som det 19. Aarhundredes krones af Lockouten 1899.

Anledningen var et temmelig ubetydeligt Mellemværende mellem en Mester og et Par Svende; da disse ikke kunde faa Lov til at rejse bort i Utide, svarede de med Strejke. De blev følgelig arresterede; men næppe var dette rygtedes, før 3—400 Tømrersvende forlod Arbejdet (30. Juli) og samlede sig paa Tømmerkroen i Adelgade, hvor de ogsaa i de følgende Dage trods gentagne Formaninger vedblev at holde til. Efter at man i omtrent en Uge forgæves havde prøvet med Lempe at faa dem til at vende tilbage til Arbejdet, forsøgte man Strenghed; ca. 200 Svende førtes i Arrest i Kastellet, og ca. 125 af dem — overvejende Tyskere — dømtes til at arbejde i Jern paa Fæstningen; man lod dog Naade gaa for Ret og nøjedes med over Hals og Hoved at indskibe dem i Kanonbaade, der straks satte Kursen mod tyske Havne. Fred fik man ikke ved denne Fremfærd; da den (ca. 8. Aug.) blev almindelig bekendt, bredte Strejkebevægelsen sig tværtimod stærkt og omspændte i Løbet af de følgende Dage en Række af de vigtigste Fag, Murere, Smede, Snedkere, Bagere[3]), Skomagere og Skræddere; overalt stillede man for at genoptage Arbejdet samme Betingelse, at det skulde tillades de landsforviste Tømrersvende at komme tilbage. Forstaaeligt nok vakte dette Tilløb til Generalstrejke nogen Bekymring baade hos Magistrat og Regering; ogsaa andetsteds i Europa var 90'erne en urolig Tid med megen Gæring blandt Arbejderne, og de samtidige Forhold i Frankrig kunde nok skræmme. For at faa Ordenen genoprettet viste Myndighederne sig derfor hurtigt villige til Forhandling; 11. Aug. nedsattes en Kommission, der skulde modtage Haandværkssvendenes Klager og give Forslag til Lovændringer; allerede Dagen efter gav denne et Tilsagn — der ogsaa senere opfyldtes — om, at de af de udviste, der havde deres Hjem her i Landet,

[1]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 172—176. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 162—176. [3]) Om dette Fag jfr. ogsaa et Uddrag af en samtidig Kilde i Politiken $^{6}/_{6}$ 1897.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skulde faa Lov at vende tilbage. Ved disse Løfter opnaaede man virkelig at berolige Stemningen, og allerede 12. August sluttede Storstrejken. Dens Resultat var alt i alt en Sejr for Svendene.

Til deres Gavn blev ogsaa — i hvert Fald i første Omgang — Kampens vigtigste Følge, Nedsættelsen af den store Lavskommission, hvis Arbejde blev væsentlig bestemmende for Haandværkernes Retsstilling i første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Naar i det hele det 18. Aarhundredes Arbejdskonflikter har Krav paa nogen Omtale i en Bog om de danske Fagforeninger, er Grunden dog ikke blot den mere specielle, at Tømrerstrejken 1794 er Baggrunden for Forordningen af 21. Marts 1800, men ogsaa mere alment den, at danske Haandværkssvende gennem disse gentagne Brydninger blev fortrolige med den Tankegang, at Konflikter med Mestrene bedst løstes ad kollektiv Vej, ikke — saaledes som netop fra det 18. Aarhundredes Slutning den økonomiske Liberalisme vilde — burde begrænses til Mellemværender mellem den enkelte Mester og hans undergivne; uden Betydning var det heller ikke, at man allerede nu fik Erfaring for, hvilket mægtigt Vaaben den organiserede Arbejdsnedlæggelse kunde være; helt gik denne Erkendelse næppe i Glemme igen, navnlig ikke i Byggefagene.

Paa den anden Side maa det huskes, at man som allerede omtalt ikke uden videre kan sammenstille det 18. og det 19. Aarhundredes Arbejdsnedlæggelser; man maa i flere Henseender regne med afgørende Forskelle. Saaledes mildnedes endnu i det 18. Aarhundrede Modsætningen mellem Mestre og Svende kendeligt derigennem, at disse sidste i mange Fag stadig havde betydelige Chancer for efterhaanden at naa til selvstændig Virksomhed; ringest Udsigter i den Henseende gav Tømrer- og Murerfagene, hvor det gennemsnitlige Antal Svende pr. Mester tidlig laa forholdsvis højt og tilmed steg gennem hele Aarhundredet[1]); det hænger delvis sammen hermed, at disse Fags Svende ikke havde Bolig i Mesterens Hus; disse Forhold i Forening forklarer tilstrækkeligt, at netop Byggefagene er Aarhundredets Urocentre; det drejede sig her om mere end Brydningen mellem to Aldersklasser. Ejendommeligt for det 18. Aarhundredes Arbejdsforhold er det endvidere, at mens Mestrene var fast bosiddende, satte Folk med Kone og Børn, var Svendene oftest ugifte, evigt paa Farten, altid rede til Opbrud med ganske kort Varsel. Hvilket uvurderligt Aktiv

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 162—167; samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 115 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dette var i Konflikttilfælde, har Holberg i en af sine Epistler[1]) paa en baade rammende og morsom Maade paavist. Han omtaler her, at en nylig afsluttet Urolighed blandt Haandværkssvendene i København »fik samme Udfald, som den plejer at have, nemlig at Mestrene maa give dem Carte blanche, og lade dem foreskrive sig, hvilke Conditioner dem lyster. Det er en Lykke, at Haandverks-Karle ey stemme deres Prætentioner højere; thi de ere de eeneste Lemmer udi et Societet, som ikke kand tvinges. Andre Undersaatter ere bundne til et vist Sted, som de ikke uden med Vanskelighed kand forlade; men Haandverks-Karle have ingen bestandig Boepæl, intet vist Hjem eller Fæderne-Land: De boe, som Tartarer, udi Telte, og uden U-lejlighed eller mindste Tab kand flytte fra et Sted til et andet«. Derfor er man nødt til at føje dem, »naar de true med Desertion«. »De ere saaledes fast de eeneste Mennesker, som uden Bekostning kand giøre udenlandske Reiser, og med tomme Hænder kand flakke heele Verden igiennem, naar de alleene have saa mange Skillinger, som de kand betale i et Par Kroer paa Vejen. Efterdi dette er nu af saadan Beskaffenhed, saa er intet Middel til at holde disse Folk udi Ave, og bevæge dem til at blive paa et vist Sted, uden ved en almindelig Convention imellem alle Stæders og Landes Øvrigheder«, hvilken Udvej dog maa anses for utopisk. Faktisk besad Datidens Lavssvende her en Styrke, som senere Tiders Arbejdere i Hovedsagen har maattet erstatte med des fastere Organisation — selv om Muligheden for strejkendes Bortrejse endnu i de socialistiske Fagforeningers første Tid ingenlunde var uden praktisk Betydning[2]).

Endnu en Forskel kan der være Grund til at anføre, den nemlig, at det 18. Aarhundredes Stridigheder mellem Mestre og Svende ofte drejer sig om helt andre Emner end senere Tiders. Paa den tyske Zünft beroede Svendenes Sammenhold og Styrke; intet Under derfor, at de skinsygt vaagede over, at der ikke skete noget Brud paa dens Vedtægter og Skikke; men skønt saaledes Frygten for at blive »geschimpft« for saa vidt havde sine gode Grunde, og selv om ogsaa undertiden Fordringen om Respekt for Zünften camouflerede Kravet om Fordele af mere haandgribelig Karakter, saa staar dog hele denne Tankegang med dens skarpe Sondring mellem »ærlige« og »uærlige« Svende principielt Nutidens Solidaritetsfølelse saare fjernt. Fremmedartet som de zünftige Stridigheder virker det fremdeles, naar Svendene jævnligt — saaledes fremfor alt under den store Snedkerstrejke

[1]) Epistola CCLXI. (Chr. Bruuns Udg. III, 278). [2]) Jfr. S. 529 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1781 — maa træde i Skranken for det saakaldte »Begærvalg«[1]), d. v. s. deres Adkomst til — modsat den gamle tvungne »Omskuning«, Henvendelsen til Mestrene efter Tur — frit at vælge, for hvilken Mester de vilde arbejde, en Ret, Eftertiden ikke har behøvet at kæmpe for. Derimod synes ejendommeligt nok Arbejdstidens Længde aldeles ikke at have været Genstand for Strid; endelig indtager Lønspørgsmaalet en adskilligt mere beskeden Plads i Datidens Arbejdsstridigheder end i senere Tiders — noget, der delvis beror paa det Forhold, at væsentlige Dele af Lønnen ydedes i Form af Kost og Logis. Eksempler paa Konflikter om Lønforhold savnes dog ingenlunde helt. Allerede under 1730'ernes Uroligheder i Byggefagene gik en enkelt Murermesters Svende under Smædenavnet »Lohnverderber«, fordi de underbød deres Kammerater[2]); Skomagerstrejken 1748 udbrød som Protest mod et Forsøg paa at berøve Svendene deres Ret til et ugentligt Søndagsmaaltid, altsaa mod en Art Lønreduktion[3]). Navnlig fortjener det dog at fremhæves, at Tømrerstrejken 1794, der jo ogsaa i andre Henseender aabner Fremtidsperspektiver, i sin Kærne var en Lønkonflikt. De to genstridige Svendes Arrestation var nemlig kun Anledningen til Krigsudbruddet, Draaben, der fik Bægeret til at flyde over; den egentlige Aarsag maa afgjort søges i Svendenes Utilfredshed med den Løn, der bødes dem[4]); allerede 1782 havde deres Misfornøjelse ført dem til at ansøge Magistraten om Lønforhøjelse, og da dette var forblevet resultatløst, gentoges Ansøgningen i Juli 1794, altsaa umiddelbart før Strejkens Udbrud. Men skønt der for saa vidt altsaa her med Rette kan tales om en Lønkamp, saa viser dog Afstanden fra det 19. Aarhundredes Fagbevægelse sig klart i det betegnende Træk, at Svendeorganisationen venter sine Ønskers Opfyldelse af Øvrighedens regulerende Indgriben — en Holdning, der for øvrigt nøje svarer til den, de engelske Fagforeninger i samme Tidsrum indtog[5]). Det falder godt nok i Traad hermed, at netop Nedsættelsen af en kgl. Kommission blev det beroligende Middel, der bragte Konflikten til Afslutning; til Kronprins Frederiks milde og landsfaderlige Regimente saa i Grunden selv de »revolutionære« Haandværkssvende hen med en vis Fortrøstning.

[1]) R. Berg: Det danske Haandværks Historie 90 f; samme: Snedkerlavet 1554—1904, 172 ff. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 139. [3]) Samme: Kjøbenhavns Skomagerlav 93—96. [4]) Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 163 f, jfr. 160. [5]) Jfr. Webb: History of Trade Unionism 9 f, 55—57.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Forordningen af 31. Marts 1800 og dens Gennemførelse.

Lavskommissionens Sammensætning[1]) retfærdiggjorde i og for sig denne Tillid; dens Medlemmer var gennemgaaende baade arbejdsdygtige og fremskridtsvenlige Mænd, saaledes Ove Malling, Ove Rammel Sehested og fremfor alt Christian Colbjørnsen. Under hans Ledelse brød Kommissionen ganske med de Politisynspunkter, der havde bestemt den ældre Enevældes Lavslovgivning; i Stedet lod man sig nu lede af Oplysningstidens Humanitet. Man saa det utvivlsomt som sin Opgave at blive for Haandværkerne, hvad den store Landbokommission havde været for Bønderne; og man gik til Arbejdet fast besluttet paa uden Hensyn til Fortids Misbrug at gøre Ret og Skel til alle Sider, ikke mindst over for Svendene. Med disse traadte Kommissionen umiddelbart efter sin Sammentræden i direkte Forbindelse, idet i alt 40 Fags Svende tilsagdes til at møde for den. Først indstævnedes naturligt nok Tømrersvendene; Beretningen om Forhandlingen med dem[2]) giver et særdeles interessant Indblik i begge Parters Ønsker og Stemninger. Svendene stillede endnu ret store Fordringer; de forlangte Ret til at rejse, naar de selv vilde; de ønskede, »at en Placat maatte udgives til at bestemme Mesternes Pligter imod dem, efterdi de nu gieldende Love kun indeholde deres Pligter mod Mesterne«; endelig androg de om, at der for dem maatte fastsættes samme Daglønstakster, som gjaldt for Murerne. De anførte, at Tømrermestrene maatte kunne betale det samme som deres Kolleger i Murerfaget; i øvrigt motiveredes Lønkravet — foruden med en Henvisning til Værktøjets bekostelige Vedligeholdelse — med »denne Grund, at de, som vare uformuende, under nærværende Forfatning aldrig kunde have nogen Udsigt til at komme til at arbeide til deres egen Fordeel, efterdi Mesterstykkets Forfærdigelse var forbunden med saa megen Tidsspilde og Bekostning, at en fattig Svend ..... umuelig kunde bespare og oplægge noget, saa at de altsaa, uagtet de besad den største Dueligheed, dog ikke havde nogen anden Udsigt end denne, at arbeide som andres Tienere deres Levetid, og lade rige Mestere forøge sine Overflødigheder ved den eene tredie Deel af det, som ved Svendenes Arbeide og Sveed blev fortient«. Trods den forholdsvis kraftige Slutsalve vidner hele denne Begrundelse i sig selv stærkt om, hvor lidt der selv her — Dagen efter Storstrejken i det Fag, hvorfra den udgik — kan tales om en virkelig, mod Mestrene rettet Klassebevidsthed; saa

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 176. [2]) Trykt Protokolfragment (se nærmere Bibliotheca danica II, 1023) 2—10.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dybt rodfæstet var endnu Lavstankegangen, at endog i Byggefagene — hvor dog Stordriften Aar for Aar tiltog — selv den fattigste Svend drømte om engang at naa til at optages i Lavsmestrenes Kreds; Lønforhøjelsen var endnu ikke et i sig selv tilstrækkeligt begrundet Maal, men opfattedes i væsentlig Grad som et Middel til at naa den attraaede Mesterværdighed. — Forstaaeligt er det imidlertid, at netop denne sociale Opdrift, denne Stræben efter at blive agtede og nyttige Borgere i et frit Samfund i høj Grad maatte tiltale Reformvennerne i Kommissionen; Referatet fortsætter umiddelbart: »Besluttede Commissionen, der ikke kunde andet end blive rørt ved denne Beskrivelse om Svendenes Tilstand, i deres Nærværelse at foretage Beraadslagning om den Gienstand, og tillige paa Stedet at fornemme Svendenes Tanker, om de Midler, som kunde synes meest bequemme til at bane Vei for Flid og Vindskibelighed, samt aabne Udsigter for enhver, hvad enten han var fattig eller riig, til at benytte sine Evner, og anvende sin Duelighed i sin Haandtering, til Gavn baade for sig selv og det almindelige«. Kommissionen fremstillede derefter den Plan, der blev dens Kongstanke, at en Svend efter fire Aars Arbejde som saadan uden videre skulde kunne blive Frimester og efter andre fire Aars Arbejde uden Mesterstykke ordinær Mester; paa Forespørgsel udtalte Svendene »eenstemmigen, at de ville velsigne Kongen for en saa retfærdig Lov, der banede Vei for enhver, den Fattige, som den Rige, til at erhverve sit Brød ved Flid og Duelighed«. I øvrigt kunde Kommissionen efter Sagens Natur ikke i alle Punkter give Svendene Medhold; ganske interessant er det saaledes, at den tog Afstand fra deres Ønske om officielt fastsatte Løntakster; Lønnen maatte variere efter den enkeltes Dygtighed, baade Mestre og Svende burde have fuld Kontraktfrihed. Alt i alt var der dog vist Svendene saa megen Imødekommenhed, at Mestrene med nogen Grund følte sig brøstholdne derover; Tømrermestrene gav denne Misfornøjelse saa kraftigt Udtryk, at Kommissionen maatte gøre dem opmærksom paa, »at vel er der Forskiel imellem Mester og Svend, som imellem Husbond og Tiener, men den eene havde dog Rettigheder saavelsom den anden, og den eenes Velfærd og Lykke var Staten og Lovgiveren vigtig, saavelsom den andens«.

Tilbøjelig til at tage Hensyn til Mestrenes Gammelmandsængstelse var Kommissionen ikke. Da den — efter kun et Aars Arbejde — afgav den indholdsvægtige Betænkning af 23. Oktober 1795[1]), som antages

[1]) Det trykte Protokolfragment 105—59.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forfattet af Colbjørnsen selv[1]), lagde den ikke Skjul paa, at den egentlig ansaa Lavsvæsenet som Helhed for overflødigt og skadeligt[2]). Den viste sig derigennem ganske paa Højde med de nye økonomiske Teorier, der i England og Frankrig var i fuldt Frembrud, tillige stærkt paavirket af Stampes hjemlige Angreb paa Lavene. Til at foreslaa disses fuldstændige Afskaffelse savnede Kommissionen imidlertid Mandat, idet det alene var den paalagt at undersøge, hvorledes Manglerne ved Institutionen kunde afhjælpes; i den Retning fremsatte den derfor en Række Forslag, af hvilke det allerede anførte om Adgang til at blive Mester uden om Lavene rakte videst. Det lod sig da heller ikke fuldt ud gennemføre[3]). Skønt Kommissionens Betænkning i øvrigt i Hovedsagen kom til at danne Grundlaget for den betydningsfulde Forordning om Haandværkslavene i København, der efter lang Tids Tøven omsider udstedtes 21. Marts 1800[4]), fandt Statsraadet dog den Tanke for radikal, at Frimesteren efter fire Aars Virksomhed som saadan skulde kunne opnaa Ligestilling med Lavsmestrene; til Lov ophøjedes derfor kun første Halvdel af Kommissionsforslaget, idet det nemlig tillodes indfødte Haandværkssvende efter fire, fremmede efter seks Aars Arbejde at løse Borgerbrev som Frimestre; man opnaaede derved Ret til at drive selvstændig Virksomhed i sit Fag, men maatte til Medhjælp kun have een Dreng, ingen Svende. Af Frimesterinstitutionen ventede Colbjørnsen og hans ligesindede i Kommissionen sig utvivlsomt store Ting; den var for dem det Middel, der skulde aabne den dygtige Haandværkssvend Adgang til Middelklassen og saaledes mildne den begyndende sociale Modsætning indenfor Haandværket. Disse Forventninger indfriede Lovens afdæmpede Bestemmelser ikke[5]). Svendene benyttede dem faktisk kun i ringe Udstrækning, rimeligvis mest fordi de ikke kunde skaffe den fornødne Kapital. Da imidlertid Regeringen for at øge Tilgangen til Brandvæsenet og de borgerlige Frikorpser belønnede de deri indtrædende Haandværkssvende med Frimesterrettigheder, fik Lavsmestrene alligevel efterhaanden en Del Konkurrenter; de jamrede sig derfor saa længe og vel over det tiltagende Fuskeri, at de til sidst virkelig opnaaede at faa gennemført en Reaktion; 1812 paalagdes det de vordende Frimestre i Tømrer- og Murerfagene at forfærdige et nærmere fastsat Mesterstykke, og 1822 forordnedes det, at enhver Svend, der vilde

[1]) A. Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807, 365. [2]) Det trykte Protokolfragment 151, 172. [3]) A. Linvald: Anf. Værk 370 f. [4]) Schous Register over de kgl. Forordninger etc. XIII, 18—35. [5]) C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie 134—38.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

være Frimester, skulde udføre samme Mesterstykke som Lavsmestrene. Dermed var Institutionen praktisk talt ophævet. — Ogsaa ved andre Bestemmelser søgte Forordningen af 1800 at lette Haandværkernes Avancement; saaledes foreskrev den, at ingen i Anledning af sit Svende- eller Mesterstykke maatte bebyrdes med nogen Omkostning eller tvinges til noget Traktement, ligesom den tillod enhver at aflægge disse Prøver uden forud at have arbejdet et vist Aaremaal enten som Lærling eller Svend. Desværre gennemførtes heller ikke disse Paragraffer i nogen større Udstrækning.

Side om Side med Bestræbelsen for at lette Adgangen til at blive Mester gik som Forordningens anden Hovedtanke Kontraktfrihedens Princip; det fastsloges udtrykkeligt straks i den første Paragraf, der tillige gav udførlige Regler, efter hvilke Kontrakter mellem Mestre og Svende kunde oprettes paa Raadstuen under Øvrighedens Medvirkning og officielt registreres — Bestemmelser, der imidlertid saa godt som slet ikke blev benyttet af Parterne[1]). Naar disse Overenskomster om Arbejdsvilkaarene aftaltes, skulde efter Lovgivernes Tanke Svendene staa fuldstændig lige saa frit som Mestrene; Parternes aarhundredlange Kamp om Formen for Arbejdsanvisning[2]) afgjorde Forordningen derfor ganske i Svendenes Favør, idet Omskuningen forbødes; i Stedet skulde til gensidig Underretning indenfor hvert Lav Oldermand og Oldgesel føre Lister henholdsvis over ledige Pladser og ledige Svende; dog skulde det ikke være Parterne forment at søge indbyrdes Forbindelse paa anden Vis. En Imødekommenhed over for Svendene var det fremdeles, at Loven fastslog 14 Dages Opsigelsesfrist for begge Parter, hvor ingen skriftlig Kontrakt forelaa; Københavns Murer- og Tømrermestre opnaaede dog 1812, at ingen Opsigelse i deres Fag fremtidig maatte finde Sted med kortere Varsel end 8 Uger[3]). Til Værn for de frie Arbejdsaftalers Princip satte Forordningen strenge Straffe for ethvert Tvangsforsøg overfor den enkelte, hvad enten det var Mestre eller Svende, der stod bagved; dog blev der unægtelig taget haardest paa de sidstnævnte. Det hed i Forordningens § 2:

»Skulde det, imod Formodning, befindes, at noget Laugs Mestere indgik Forening om, ikke at ville tage en eller anden Svend i deres Tieneste, da skal ikke alene saadan Forening være ugyldig, men enhver, der har taget Deel i denne ulov-

[1]) E. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 34 f. [2]) Jfr. S. 23 f. [3]) Schous Register over de kgl. Forordninger XVI, 99.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lige Handling, skal bøde 50 Rdlr. til Stadens Fattiges Hoved-Kasse; hvorimod Svenden, dersom han er uskyldig, og han intet Arbeide kan finde, skal have Ret til at blive Frimester. Skulde Svendene driste sig til at overlægge og indgaae en lige lovstridig Aftale imellem dem, ikke at ville arbeide hos hiin, eller denne, Mester, da skal Ophavsmændene til Sammenrottelsen dømmes til at arbeide 1 eller 2 Aar i Forbedringshuset, efter Sagens Beskaffenhed, og et saadant Laugs Svende ikke mere tillades at have Herberge eller Forsamlings-Stue«.

Hermed forbødes enhver Form for Blokade. Endvidere forbødes det i Lovens § 7 Svendene at underkaste sig »nogen Tvang af udlændiske Laugs-Fordomme«; paa dansk Grund skulde alene dansk Lov raade. Som Følge heraf skulde »alle Skikke og Ceremonier, der bære Præg af de ældre Tiders raae og vilde Sæder« ganske afskaffes. Ved denne og flere lignende Bestemmelser fortsattes Kampen for at komme den tyske zünftige Indflydelse til Livs. — Spørgsmaalet om Stridigheder mellem Mestre og Svende blev særdeles udførligt behandlet i § 11. Saadanne Trætter skulde normalt afgøres ved Politiretten; i Almindelighed fastsloges det, at Svendene skulde behandles »med Godhed og Anstændighed» af deres Mestre, men til Gengæld vise dem »som deres Huusbonder, tilbørlig Agtelse og Lydighed«; der sattes Straffe for Mestre, som anvendte Skældsord mod Svendene eller pryglede dem, og for Svende, der fornærmede eller slog Mesteren, eller som blot viste sig modvillige og trodsige. Udeblev nogen Svend uden lovligt Forfald fra sit Arbejde, ifaldt han en daglig Bøde af 48 Sk. Derefter fortsættes:

9. »Dersom flere eller alle Svende, efter Overlæg, forlade Verkstedet og Mesterens Arbeide, da bør de, hver for sig, udrede fornævnte Bøder dobbelt, og Hovedmanden desforuden hensættes i Fængsel paa Vand og Brød i 4 Dage«.

10. »Skulde noget heelt Laugs Svende vedtage at forlade Arbeidet, da bør Ophavsmanden til saadan Sammenrottelse dømmes til at arbeide i Rasphuset i 2 Aar, og et saadant Laugs Svende ikke mere tillades at have Herberge eller Forsamlings-Stue«.

11. »Dersom deres Forvovenhed skulde gaae saavidt, at de torde søge at forlede andre Lauges Svende til at følge deres Exempel, og tage Deel i deres Opsætsighed imod Lovene, da bør de, som den offentlige Roligheds Forstyrrere, straffes med Fæstnings-Arbeide i Jern, i 6 Aar, og derefter forvises Landet. Saa bør og de andre Lauges Svende, som have taget Deel i saadan Stempling, ansees og dømmes efter de, under Nr. 10 foreskrevne, Regler«.

Oldgesellerne forpligtedes under Strafansvar til at anmelde Strejkeplaner til Politiet. Om Mestrene udtalte § 12, at det ventedes, »at overlagt Opsætsighed iblandt dem, som eedsvorne Borgere og Mænd af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sat Alder, ikke kan finde Sted. Men da det er enhver god Lovs Egenskab, at bestemme Regel for alle«, saa fastsattes det, at dersom det alligevel skete, skulde de skyldige straffes efter de almindelige Love; var et helt Lav delagtigt, skulde det ophæves.

Lægges vore Dages sociale Tankegang til Grund for en Vurdering af disse Straffebestemmelser, maa de utvivlsomt virke partiske. At der imidlertid aldeles ikke kan være Tale om nogen forsætlig Begunstigelse af Arbejdsherrerne, godtgør Forordningens hele Forhistorie tilstrækkeligt. Grunden til, at den paa den forudsætningsløse dog let gør Indtryk deraf, har Rubin træffende skildret: Mestrene dømtes, »hvis de havde Uret, saa at sige som Borgere, der overtraadte den fælles Borgerlov, men Svendene dømtes for Insubordination — en Forskel, der hang sammen med en, hos alle Parter rodfæstet Samfundsopfattelse, der bevidst eller ubevidst satte dette Skæl, og som der endnu i lange Tider ikke rokkedes ved[1])«. Denne »Samfundsopfattelse« savnede imidlertid ingenlunde ganske Grundlag i de virkelige Forhold; i Lavstiden var — som flere Gange fremhævet — Svendene over for Mestrene først og fremmest de yngre, de ugifte, de altid farende; det var derfor at vente, at de vilde blive et uroligt Element, og det 18. Aarhundredes Erfaringer bekræftede denne Opfattelse. Derfor kunde man med nogen Ret ansé Fasthed for fornøden.

I det hele har som bekendt den gyldne Regel, at enhver Tid maa dømmes ud fra sine egne Forudsætninger, særlig Gyldighed med Hensyn til strafferetlige Bestemmelser; de vurderes rigtigst ved Sammenligning med dem, de afløser. Sidestilles imidlertid Forordningerne af 1749[2]) og 1800, vil man hurtigt indse, at den sidste betegner et ikke ubetydeligt Fremskridt mod større Humanitet. Før 1800 havde strejkende saaledes ikke kunnet slippe med Bødestraf; den ældre Lovs vage Trusler, der fra Fængsel, Rasphus og Fæstningsarbejde steg til Dødsstraf i særlig graverende Tilfælde, og som utvivlsomt aabnede Domstolenes Vilkaarlighed et udstrakt Spillerum, afløstes nu af mere nøjagtigt tilmaalte Straffetakster, der kulminerer i 6 Aars Fæstningsarbejde med paafølgende Forvisning. Et lignende Skær falder der over Forordningen af 21. Marts 1800, hvis den jævnføres med Tømrersvendenes Krav til Kommissionen 1794[3]). Fordringen om en af Øvrigheden sanktioneret Lønforhøjelse havde man ganske vist ikke kunnet imødekomme; dette betød dog i Praksis for saa vidt mindre, som den

[1]) M. Rubin: 1807—14, 321. [2]) Jfr. S. 20. [3]) Jfr. S. 25.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

travle Byggeperiode efter Branden 1795 faktisk bragte en betydelig Lønstigning[1]). Naar derimod Svendene havde forlangt Ret til at rejse, naar de vilde, var dette Krav indenfor Billighedens Grænser opfyldt ved Indførelsen af den korte Opsigelsesfrist. Den tredie Fordring endelig, at ogsaa Mestrenes Pligter overfor Svendene maatte blive fastslaaet ved Lov, indrømmedes fuldt ud — noget, hvori man vel tør se et Resultat af den franske Revolutions Indflydelse.

Forordningen af 21. Marts 1800 har da alt i alt Krav paa at mindes som en for sin Tid moderne og frisindet Lov. Naar den desuagtet kun blev til begrænset Nytte for Haandværkerne, skyldes det væsentlig, at det kom til at knibe med Gennemførelsen af dens Bestemmelser, ikke mindst paa Grund af manglende Forstaaelse hos dem, de netop skulde gavne. At Lovens ene Hovedtanke, Bestræbelsen for at lette Adgangen til at blive Mester, ikke fandt fornøden Paaskønnelse hos Svendene, er allerede anført; det samme gjaldt imidlertid dens andet bærende Princip, Kontraktfrihedens. Konsekvensen heraf maatte blive et frit Arbejdsmarked, jævnlig svingende efter Konjunkturerne; Tanken herom tiltalte imidlertid Mestre og Svende lige lidt; begge Parter foretrak traditionsbundne, faste og rolige Arbejdsforhold. Derfor benyttedes Adgangen til at afslutte Kontrakter paa Raadstuen kun saa lidt; hvorfor skulde man ulejlige sig med at oprette skriftlig Kontrakt, naar det dog var baade lettere og bedre at holde sig til de gamle, sædvanemæssigt fastslaaede Løntakster? — Efter Krigsudbruddet 1807 indtraadte imidlertid voldsom Prisstigning; Følgen blev, at de gamle Lønsatser tabte deres Værdi og jævnlig maatte forhøjes; under de saaledes indtraadte urolige Arbejdsforhold havde Svendene god Nytte af den korte Opsigelsesfrist. Særlig stærkt klagede Byggefagenes Mestre, og deres Klager fandt villigt Øre hos Autoriteterne; først forlængedes Opsigelsesfristen[2]), dernæst udstedtes 6. April 1813 en Plakat[3]), hvorved Tømrer- og Murerfagene »indtil videre« underkastedes officielle Løntakster, en Maksimaldagløn og faste, detaillerede Akkordsatser. For saa vidt man ved denne ret væsentlige Undtagelse fra Kontraktfriheden stræbte at værne Mestrene mod yderligere Opskruning af Lønnen, forfejledes Hensigten ganske[4]); det viste sig umuligt at faa Svendene til at arbejde paa Betingelser, der saa at sige

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 164, 184; E. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 50. [2]) Jfr. S. 28. [3]) Schous Register over de kgl. Forordninger etc. XVI, 317—23. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 229—31.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

øjeblikkeligt viste sig forældede; endnu inden Maanedens Udgang fandt endog Murerlavets Oldermand det pinligt nødvendigt, at de officielle Løntakster forhøjedes med en Sjettedel, og i sit Andragende herom anførte han blandt andet, at Svendene flere Steder selvraadigt havde forladt Arbejdet; øjensynligt huskede de bedre deres Sejr i 1794 end Skræmmeparagrafferne i Forordningen af 1800. De forstod imidlertid ogsaa at anvende en mere parlamentarisk Metode; de to Fags Oldgeseller androg paa deres Kammeraters Vegne om, at Forhøjelsen maatte blive en Fjerdedel. Kancelliet skilte Trætten ved en salomonisk Dom, men saa sig i øvrigt Aar efter Aar nødsaget til at lave om paa Taksterne, uden at disse derfor i mindste Maade blev bedre overholdt; ved Lejlighed viste endog Højesteret sig villig til at se igennem Fingre med deres Misligholdelse. Det urimelige i denne Tingenes Tilstand gik efterhaanden op for alle Parter, og omsider ophævede da en ny Kancelliplakat — af 28. Okt. 1826[1]) — den dagældende Takst og overlod det indtil videre til Parterne selv ved indbyrdes Forening at fastsætte Daglønnen. Hermed afsluttedes for bestandig dette ejendommelige, men aldeles forfejlede Forsøg paa at gennemføre Arbejdslønnens Fastsættelse ved Lov. Om nogen virkelig fri Forhandling mellem Svende og Mestre blev der dog ikke Tale; det blev i Realiteten de sidste, der ensidigt fastsatte Lønnen.

Den af praktisk Nødvendighed gennemtvungne Plakat af 1826 medførte saaledes ingen Virkeliggørelse af Principperne fra 1800. Det var da heller ikke i mindste Maade Meningen. Tværtimod prægedes Lavslovgivningen i Tiden omkring 1830 paany af den ældre Enevældes Opfattelse af Haandværkssvendene som en Samfundsklasse, der for den offentlige Roligheds Skyld maatte køres i stramme Tøjler. Et Udtryk for denne Tankegang var Forordningen af 10. Dec. 1828[2]), der stillede de rejsende Haandværkssvende under skarpt Polititilsyn; skønt den ifølge sin Indledning væsentlig sigtede mod Vagabonder, der sejlede under falsk Flag, ramte den dog ret eftertrykkeligt navnlig den udenlandske Haandværkssvend; naar denne ved Grænsen havde godtgjort, at han var udlært og havde 10 Rdl. paa sig, modtog han en saakaldt Vandrebog; denne skulde overalt, hvor han kom frem, forsynes baade med Politiøvrighedernes Paategning og med Attester fra de Mestre, for hvem han kom til at arbejde; Overtrædere skulde skyndsomst udvises. Med visse Lempelser skulde samme Bestemmelser gælde ogsaa for de danskfødte Haandværkssvende. — 1832 udstraktes For-

[1]) Schous Register over de kgl. Forordninger etc. XIX, 357. [2]) Sst. 666—73.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ordningen af 1800, som jo fra først af kun angik København, til ogsaa at gælde Provinskøbstæderne[1]), dog med de efterhaanden foretagne Ændringer, hvad der betød, at det fortrinsvis blev Straffeparagrafferne, der for Fremtiden lod sig anvende i Provinsen.

I 1835 naaede Tvangspolitikken sit Højdepunkt; da nemlig ved Aarets Begyndelse den tyske Forbundsforsamling besluttede, at det skulde forbydes Forbundsstaternes Haandværkssvende at besøge eller opholde sig i saadanne Lande eller Steder, hvor Associationer og Forsamlinger af Haandværkere taaltes, gav Frederik VI. dette Forbud Gyldighed ikke blot i Holsten og Lauenburg, men ved en Kancelliplakat af 23. Okt.[2]) ogsaa i det egentlige Danmark. Denne kraftige Indskrænkning af den personlige Frihed vakte dog Modstand[3]). I Østifternes Stænderforsamling indgav en af Foregangsmændene i Datidens Industri, Mekanikus Gamst, Forslag til et Andragende om Plakatens Ophævelse, og en Tremandskomité nedsattes til at undersøge Sagen. Den modtog en af talrige københavnske Haandværkssvende underskreven Petition, hvori Anordningen skarpt karakteriseredes som Udtryk for »en krænkende og ufortjent Mistillid til den danske Haandværksstand«. Adressen var ifølge Mynsters Angivelse forfattet af Orla Lehmann; men selv om det saaledes ligger nær at antage, at de borgerligt liberale Kredse i det hele stod bag Henvendelsen, saa fandt denne dog indenfor Lavssvendenes egne Rækker saa megen Tilslutning, at man heri med nogen Ret kan se Aarhundredets første politiske Arbejderbevægelse. Blandt i alt 1036 Underskrivere var Snedkerfaget med 288 og Skrædderfaget med 185 stærkest repræsenteret; for Skrædderssvendenes Vedkommende hænger dette sikkert sammen med, at de særlig ofte rejste til England, hvad nu forhindredes; mindre let forklarligt er et Forhold, som vakte allerede Mynsters Undren, at nemlig Murer- og Tømrersvendene fuldstændig afholdt sig fra at deltage i Demonstrationen[4]). — Stænderkomiteen sluttede sig i sin Indstilling ret nøje til Tankegangen i Gamsts Forslag; Haandværkssvendenes Rejseruter burde udelukkende rette sig efter, hvor der var mest for dem at lære; Faren for en Agitation fra de hjemvendte var uden al-

[1]) Schous Register over de kgl. Forordninger etc. XX, 477. [2]) Sst. XXI, 222 f. [3]) Ørnes Provindsialstænders Forhandlinger 1835—36, 1361—84; C. L. N. Mynster: Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid 321; C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857, 182 og 197; Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie I, 462. [4]) C. Nyrop (Kjøbenhavns Tømmerlav 197) sætter Tømrersvendenes Tilbageholdenhed i Forbindelse med, at de formentlig ikke gav sig meget af med at vandre.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vorlig Betydning, og Frankfurterforsamlingens Beslutning kunde ikke forpligte Danmark; mere en passant henvistes ogsaa til Haandværkerpetitionen, fra hvis Udtryksmaade man dog tog Afstand. — Komiteens Forslag, at man skulde andrage Kongen om Plakatens Ophævelse, kom nu under Debat i selve Stænderforsamlingen, hvor det mødte kraftig Modstand fra den kgl. Kommissarius A. S. Ørsted; han gjorde blandt andet gældende, at Plakaten kun havde rent foreløbig Karakter, at Kongen »ugjerne og kun af sær vigtige Grunde« var gaaet med til at udvide Forbudet til Danmark, at endelig Sagen »hørte til dem, hvorom Forsamlingen vanskeligt kunde have nogen Mening«, da den ikke kendte noget til de udenlandske Associationer, hvorom Talen var; efter paalidelig Kilde gav han en meget mørkt farvet Skildring af disse »revolutionære og systematisk organiserede« Foreninger, hvis Medlemmer »forbinde sig ved de afskyeligste Eder til at virke efter Stilling og Leilighed til de fordærvelige Lærdommes Udbredelse«. Det var dog vistnok mindre dette Skræmmebillede end Modviljen mod til ingen Nytte at paadrage sig Kongens Mishag, der bevirkede, at man med 36 Stemmer mod 29 besluttede intet Andragende at indgive.

4. Nye Arbejdertyper.

Plakaten af 1835 — der formelt vedblev at gælde lige til 1862[1]), men næppe nogensinde fik synderlig praktisk Betydning — vidner stærkt om den Ængstelse, hvormed den danske Regering i 30'erne betragtede Haandværkssvendenes Vandringer. Øjensynlig fandtes der indenfor de adelige og bureaukratiske Regeringskredse, hvor man saa at sige paa Embeds Vegne søgte at følge Udviklingen i det øvrige Europa, en i Hovedsagen rigtig Forstaaelse af, at der herude brød nye Bevægelser af meget radikal Karakter frem; Aarene nærmest efter Julirevolutionen var faktisk mange Steder ret urolige. Netop nu gik de engelske Fagforeninger — under stærk Paavirkning af Robert Owens Teorier — over til kraftigt Angreb paa Arbejdsgiverne, og landsomfattende Sammenslutninger af overvejende politisk Natur forsøgtes[2]). Samtidig følte Frankrigs Arbejdere det som en bitter Skuffelse, at Bourgeoisiet var blevet næsten ene om at høste Fordelene af Julirevolutionen, og deres Utilfredshed gav sig Udslag i gentagne Rejsningsforsøg, mens socialistiske Teorier vandt voksende Udbredelse

[1]) Samling af gjældende Love 1860—64, 209. [2]) Webb: History of Trade Unionism (Rev. Ed. 1920) 113—153.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

iblandt dem[1]). I Tyskland endelig blev særlig Rhinegnene Virkefeltet for en revolutionær Agitation, der søgte sine Tilhængere dels i Studenterkredse, dels blandt de rejsende Haandværkssvende, og som navnlig efter Frankfurteroprøret 1833 vakte de herskendes alvorlige Bekymring[2]). Adskilligt tyder paa, at det navnlig var Frygten for Smitte fra Tyskland, der bestemte den danske Regerings kraftige Indgriben; fra sine egne Enemærker havde den jo ogsaa tilstrækkelig Erfaring for, at de tyske »Handwerksburschen« til Tider kunde være besværlige at have med at gøre.

En fornyet tysk Paavirkning maatte synes saa meget mindre ønskelig, som Indflydelsen fra den Kant netop siden Aarhundredets Begyndelse var aftaget kendeligt. Den egentlige Aarsag hertil var dog næppe Forbudet mod udenlandske Lavsfordommes Tvang i Forordningen af 1800; naar dette ikke — som saa mange tidligere Bestemmelser af lignende Indhold — viste sig ganske virkningsløst, var Hovedgrunden utvivlsomt den, at Modstanden nu var langt ringere end før; stigende Oplysning medførte, at Zünftens Ritus efterhaanden tabte sin Magt over Sindene, og til Vaaben i Kampen mod Fuskernes og Vagabondernes Hærskarer duede den ikke længere. Selv for de tyske Svendeselskaber gik det tilbage[3]); ildesete af Regeringerne, overalt forfulgte af Politiet maatte de mere og mere begrænse sig til rene Understøttelsesforeningers fredsommelige og farveløse Virksomhed, selv om den gamle Solidaritetsfølelse overfor Mestrene nu og da undtagelsesvis kunde vaagne af sin Dvale og drive til fælles Handling. Det tyske Lavsvæsen var saaledes ikke mere, hvad det havde været; og samtidig slappedes af forskellige Grunde den ældgamle Forbindelse mellem tysk og dansk Haandværk noget. Allerede Kommissionen af 1794 fik Lejlighed til at konstatere et vist Modsætningsforhold mellem de danske gifte Svende og deres ugifte tyske Kolleger[4]). Den vaagnende Nationalfølelse gjorde sit, Brødnid Resten; ogsaa til Haandværkernes Kreds naaede saaledes Kravet om Indfødsret. Vigtigere var det, at Svendevandringerne i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede aftog i Hyppighed og Betydning. Allerede umiddelbart efter Afslutningen af Tømrerstrejken 1794 ophævede en Raadstueplakat[5]) ganske

[1]) A. Holck: Arbejderforhold og Socialreform i det nittende Aarhundrede 30 f. [2]) H. v. Treitschke: Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert, vierte Auflage, IV, 601, 605—08. Jfr. Max Quarck: Die erste deutsche Arbeiterbewegung 335—37. [3]) S. Nestriepke: Die deutschen Gewerkschaften I, 19—21. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 181. [5]) Schous Register over de kgl. Forordninger etc. XI, 192.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

enhver lavsmæssig Forpligtelse, der bandt indfødte Haandværkssvende til at rejse paa Professionen; Bestemmelser i den Retning forældedes jo ogsaa af sig selv, efterhaanden som Mulighederne for herhjemme at opnaa den fornødne Uddannelse voksede. Navnlig hæmmede dog Napoleonskrigene i høj Grad Svendenes Bevægelsesfrihed; ikke blot maatte selve de urolige Forhold overalt lægge en Dæmper paa Rejselysten, ogsaa fordi de medførte uberegnelige Svingninger i Lønnen og Beskæftigelsesgraden, men hertil kom, at Regeringerne i Tyskland af militære Hensyn søgte at holde Haandværkssvendene tilbage i Hjemlandet[1]). I Danmark viste der sig efter Krigsudbruddet 1807 hurtigt følelig Mangel paa Arbejdskraft, blandt andet netop fordi Indvandringen sydfra aftog; derfor fastsloges det allerede 1808, at Lavssvende ikke maatte forlade København uden i Kraft af særlig Tilladelse, og denne blev det henimod Krigens Slutning overordentlig vanskeligt at opnaa[2]). — Der var saaledes ad flere Veje skabt gode Betingelser for, at dansk Haandværk kunde frigøre sig fra tidligere Tiders tyske Formynderskab. Dette skete ogsaa i betydelig Udstrækning[3]); ikke blot gik de zünftige Indvielsesceremonier efterhaanden af Brug, men flere af de betydeligste københavnske Lav opgav den gamle Skik at lade danske og tyske Oldgeseller veksle — et meget tydeligt Vidnesbyrd om det tyske Svendeelements Svækkelse i Forhold til det danske.

I nær Sammenhæng hermed staar et andet Forhold, Væksten i Antallet af gifte Svende; ogsaa derigennem undermineredes Lavsvæsenets Modstandskraft. For den konsekvente lavsmæssige Tankegang maatte Svendens Ægteskab tage sig omtrent lige saa urimeligt ud som Lærlingens; heller ikke Svenden havde jo afsluttet sin Uddannelse, heller ikke han ansaas for fuldt økonomisk selvstændig. For saa vidt forstaar man meget vel, at Zünftens »ærlige« Svende helt indtil Slutningen af det 18. Aarhundrede saa ned paa deres endnu faatallige gifte Kolleger som en ringere Kaste; ved at indgaa Ægteskab stemplede man jo sig selv som en Slags »studiosus perpetuus«, villig til Livet igennem at lade sig nøje med at arbejde efter en Mesters — og oftest samme Mesters — Forskrifter; det var naturligvis ofte de mindst duelige Elementer, der hurtigst opgav Mesterstykket; hertil kom, at de gifte Svende ofte havde svært ved at klare sig økonomisk og derfor let lod sig friste til at underbyde deres yngre Kammerater.

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 185. [2]) M. Rubin: 1807—14, 514 f. [3]) C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857, 132.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

For saa vidt Uviljen imod dem saaledes ikke helt savnede Berettigelse, gjaldt dette dog kun under Forudsætning af, at enhver, der satte noget alvorligt ind paa at blive Mester, ogsaa kunde naa dette Maal; med andre Ord, Mesterprøven maatte ikke være uoverkommeligt dyr eller vanskelig, og navnlig maatte Svendenes Antal ikke væsentlig overstige Mestrenes. Denne Betingelse — det egentlige Grundvilkaar for Svendenes Avancement — var endnu langt ind i det 19. Aarhundrede til Stede i adskillige Fag, navnlig de mindre, saasom Bogbindernes, Bundtmagernes, Guldsmedenes eller Glarmestrenes[1]); men andre Steder savnedes den i stigende Grad, idet den økonomiske Udvikling medførte en forøget Koncentration; den enkelte Mester arbejdede nu ofte med et betydeligt Antal Svende, af hvilke kun de færreste kunde gøre sig Haab om at naa til at drive selvstændig Forretning. Særlig karakteristisk var denne Udvikling i Byggefagene[2]), hvor den allerede ved Aar 1800 var vidt fremskreden og gennem det følgende halve Aarhundrede stadig fortsattes. I disse Fag lod Fordringen om Svendenes Cølibat sig naturligvis ikke i Længden opretholde; af Murer- og Tømrersvendene havde saaledes i 1843[3]) henholdsvis 54 og 67 % indgaaet Ægteskab. I de fleste andre Fag udgjorde de gifte Svende paa samme Tidspunkt endnu kun et Mindretal; dette var særlig ringe i de ovenfor omtalte smaa Haandværksfag (blandt Bundtmagere og Glarmestre forekom gifte Svende overhovedet ikke), betydeligere i alle større Fag, blandt Skræddere og Skomagere saaledes henholdsvis 29 og 33 %, skønt disse to Fags Svende endnu havde forholdsvis gode Chancer for at kunne blive Mestre; for deres Vedkommende kan muligvis den lette Adgang til Hjemmearbejde og dermed til Fuskeri delvis tjene til Forklaring. Tager man samtlige Haandværkssvende under eet, var i 1843 35 % gifte; det er ganske vist ikke stort mere end en Trediedel, men dog nok til at gøre det berettiget at tale om den noget ældre, gifte Haandværkssvend som en for det 19. Aarhundredes Haandværk karakteristisk Type, højst forskellig fra det 18. Aarhundredes fuglefrie Vandringsmand, træffende skildret som »langsom og tung i Vendingen, men næsten altid et paalideligt og trofast Husinventarium, der hørte sammen med Værkstedet og stod paa en fortrolig Fod med Mester og hans Familie[4])«. — For Udviklingen af Forholdet mellem Haandværksfagenes Arbejdsgivere og Arbejdere

[1]) Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 13. [2]) Sst. [3]) Sst. 32 f. [4]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 273.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

har denne Types Fremkomst utvivlsomt paa dobbelt Maade haft Betydning. Gennem Vandringernes Begrænsning, gennem de ældre Svendes Tilknytning til et bestemt Værksted i en bestemt By muliggjordes et nærmere personligt Forhold mellem den enkelte Mester og hans Medarbejdere; navnlig paa de mindre Værksteder, hvor Mesteren ikke hævede sig synderligt over sine Hjælpere i Dannelse eller social Rang, kunde Mester og Svend hyppigt faa en Følelse af at høre sammen og have fælles Interesser, ikke mindst over for Fuskeres Konkurrence; paa den anden Side interesserede den gifte Svend sig uvilkaarligt mindre for Svendeherbergernes sorgløse og vilde Drikkegilder; godt Kammeratskab ytrede sig efter hans Mening først og fremmest i villig gensidig Støtte overfor Sygdom og Død; under Indflydelse af denne Art af Solidaritetsfølelse omdannedes de gamle Svendebroderskaber, efterhaanden som de zünftige Former aflagdes, mere og mere i Retning af Syge- og Begravelseskasser. Til at anvende Svendelavene som Vaaben over for Mestrene var de gifte og fast bosatte Svende derimod gennemgaaende utilbøjelige; en Arbejdsnedlæggelse maatte i deres Øjne staa som en meget farlig Sag, ikke blot paa Grund af de truende Straffe, men navnlig fordi de i Almindelighed ikke kunde tænke paa at rejse bort og derfor i høj Grad udsatte sig for at blive kronisk arbejdsløse. Paa Principperne fra Forordningen af 1800 gik Haandværkssvendene af denne nye Type for saa vidt ind, som de indrømmede det heldige i, at Lønspørgsmaalene ordnedes gennem mindelig Aftale mellem den enkelte Mester og hans Svende uden Indblanding af udenforstaaende, en Opfattelse, som ogsaa Mestrene efterhaanden fandt det fordelagtigt at give Medhold. Den gennemførte liberalistiske Teori stod begge Parter dog vedblivende fjernt, idet der blandt det overvejende Flertal af Haandværkerne herskede fuld Enighed om, at Lønforholdene ikke burde prisgives det frie Arbejdsmarkeds konjunkturbestemte Svingninger; Løntakster burde i det hele taget ikke ændres oftere end højst nødvendigt, praktisk talt i Grunden kun, naar de ikke længere forslog til at opretholde den sædvanemæssige Levefod. — Har saaledes Fremkomsten af den gifte Haandværkssvends Type i ikke ringe Grad bidraget til at frembringe de Tilstande omkring Aarhundredets Midte, som Eftertiden ofte mindre rammende har betegnet som »patriarkalske«, saa bør det dog ikke derfor overses, at den tillige har haft en anden, fuldt saa betydningsfuld Virkning af næsten modsat Art. Idet bestandig flere Haandværkssvende opgav Haabet om med Tiden at faa eget Værksted, fik Lønspørgsmaalet skarpere Brod end hidtil. De smaa Haandværksfags unge og ugifte Svende havde endnu

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

oftest Kost og Logis hos Mesteren[1]), og for dem var Pengelønnen derfor kun et mindre væsentligt Tillæg, bestemt alene til Dækning af Udgifterne til Klæder og Fornøjelser; derimod blev det for en ældre Haandværkssvend, der havde Husleje at udrede og en Familie at forsørge, af vital Betydning at sikre sig en Indkomst, der baade forslog til at dække de mest paatrængende Behov, og som indløb regelmæssigt og sikkert. Selv om som anført netop Hensynet til Betalingens Regelmæssighed foreløbigt i nogen Grad lagde en Dæmper paa Kravet om forbedrede Lønvilkaar, saa er det dog givet, at selve Ændringen af Svendeklassens Sammensætning maatte skærpe Modsætningen til Mestrene og fremme Udviklingen af en hidtil ukendt Underklassebevidsthed. Det Slægtled af Haandværkssvende, der første Gang gav Afkald paa at gøre Mesterstykke, og endnu mere deres Børn og Børnebørn, for saa vidt ogsaa de tog Arbejde paa Værksted eller Fabrik, fik i langt højere Grad end det 18. Aarhundredes zünftige Svende Følelsen af at have særskilte økonomiske Interesser at værge overfor Arbejdsgiverne; samtidig sløvede den nu stedsevarende Fattigdoms Tryk lidt efter lidt gamle Tiders Haandværkerstolthed. Haandværkssvendene var paa Vej nedad mod Proletariatet.

Forlængst fandtes, i det mindste i Hovedstaden, en Samfundsklasse værdig til dette Navn; ved Folketællingen 1801 udgjorde saaledes Daglejere, Tjenestefolk og Almisselemmer tilsammen henved en Sjettedel af Københavns Befolkning. Grumme smaat stillede var ogsaa Industriarbejderne.

Begyndelsen til en dansk Industri blev gjort under Christian IV; den merkantilistiske Fabrikspolitik, som denne Konge indledede, medførte dog først i det 18. Aarhundrede Resultater af større Betydning, idet særlig Tekstilindustrien dreves stærkt i Vejret. Til her at behandle disse Forhold nærmere er der imidlertid ingen Grund, da den historiske Forbindelse mellem det 18. og det 19. Aarhundredes Industri er meget ringe. I Tiden før Aarhundredskiftet forlod nemlig Regeringen de hidtil fulgte Retningslinier; Bruddet med Merkantilismen fuldbyrdedes gennem Toldloven af 1797, hvorved Industribeskyttelsen begrænsedes meget stærkt. For megen hidtil ad kunstig Vej opretholdt Fabriksvirksomhed blev dette fatalt; særlig haardt ramtes Tekstilindustrien[2]). Krigen med England bragte visse Industrigrene et forbigaaende Opsving; men de fortvivlede økonomiske Forhold efter

[1]) Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 43 f.
[2]) Sst. 64—68.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fredsslutningen medførte fornyet Tilbagegang over hele Linien, og omkring 1820 befandt den danske Industri sig paa Bunden af en Bølgedal[1]); i Provinsbyerne fandtes saa godt som ingen egentlige Fabrikker, og selv i Hovedstaden var de større Virksomheder snart talte; eksempelvis kan anføres, at den københavnske Jernindustri i 1823 indskrænkede sig til 5 Støberier med 39 Arbejdere. Først fra 20'ernes Slutning indtraadte med Pengevæsenets Forbedring nogen Fremgang; hvor langsomt det gik, viser et Træk som det, at der endnu 1839 i hele Landet ikke fandtes mere end 23 Fabriksdampmaskiner[2]). Samtidig eksisterede der dog i København og i Nordsjælland mindst et halvt Hundrede Fabrikker med hver over 25 Arbejdere[3]); og i 1847 menes Landets Industri som Helhed at have beskæftiget omtrent 11000 Arbejdere; efter samme Beregning[4]) havde Hovedstaden alene dengang 4080 Industriarbejdere mod 9206 Svende og Lærlinge i Haandværksfagene; af Summen udgjorde Fabriksarbejderne altsaa endnu næppe 31 %, et afgjort Mindretal, dog tilstrækkelig stort til at bevirke, at Lavssvendene ikke længere var ene om at præge Byens Arbejderstand. Industriarbejderne, særlig de ufaglærte, lønnedes overmaade daarligt, og da de tilmed i langt højere Grad end Haandværkssvendene var udsat for at blive arbejdsløse, var deres Stilling[5]) væsentlig ringere end selv de gifte Svendes, saa meget mere som de havde endnu mindre Chancer end disse for at arbejde sig i Vejret; som Klasse stod de det egentlige Proletariat nær og var Genstand for stor Ringeagt fra de bedre stilledes Side, saaledes ogsaa fra de faglærte Haandværkeres[6]). Den oprindelige Afstand mellem Fabriksarbejdere og Haandværkssvende formindskedes imidlertid meget, efterhaanden som de sidstes Levevilkaar og Fremtidsudsigter forringedes; de ældre, gifte Haandværkssvende — særlig de af dem, der beskæftigedes i Hjemmet — førte en Tilværelse, der i flere Henseender nærmede sig meget til Industriarbejdernes, og kom saaledes i nogen Grad til at bygge Bro over til deres Gruppe. Endnu var dog den Tid fjern, hvor Modsætningen mellem faglærte og ufaglærte skulde træde tilbage for Følelsen af de fælles Interesser overfor Arbejdsgiverne.

Industriens Genrejsning skabte ikke blot en ny Arbejdertype af endnu mere proletarisk Præg end de gifte Haandværkssvendes; den

[1]) Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks Statistik II, 461—64. [2]) C. Nyrop: Bidrag til den danske Industris Historie 9. [3]) Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 69. [4]) Sst. 70 f. [5]) Sst. 72—78. [6]) Jfr. »Sociale Studier«, 6 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev ogsaa af Betydning for selve Lavsorganisationens Skæbne. Da nemlig fra Aarene omkring 1840 Striden om Lavenes Eksistensberettigelse i stigende Grad beslaglagde Offentlighedens Opmærksomhed, kunde Næringsfrihedens Forkæmpere med megen Fordel henvise til, at der var i Færd med at vokse en Industri frem, som modsat det 18. Aarhundredes byggede sin Tilværelse alene paa det private Initiativ og udfoldede sig frigjort baade fra Statens Formynderskab og fra enhver Art af Organisationstvang. Det syntes mange et afgørende Bevis for Lavsvæsenets Overflødighed, ja Skadelighed.

I den danske Arbejderstands Historie staar Perioden fra ca. 1800 til ca. 1848 som et ualmindelig begivenhedsfattigt Tidsrum. Derfra at slutte til Stilstand og Dødvande vilde dog, som vi har set, være ganske forfejlet; under den skuffende rolige Overflade foregik i Virkeligheden højst betydningsfulde Forskydninger; gennem dem tilvejebragtes i det stille vigtige Forudsætninger for Arbejderbevægelsen i Aarhundredets sidste Menneskealder. Til noget direkte organisatorisk Fremstød var Tiden derimod endnu ikke inde. De gamle Svendelav blev tværtimod som anført mere og mere fredelige, og Fabriksarbejderne var simpelthen altfor underkuede, altfor udsatte for omgaaende Afskedigelse til at turde tænke paa nogen Art af fagmæssig Sammenslutning.

Som Helhed er altsaa Arbejdernes Foreningsliv i dette halve Aarhundrede svagt, og navnlig finder saa godt som ingen Nydannelser Sted; de engelske Fagforeninger, der fra 1825 tillodes af Staten og derefter tog et stærkt Opsving, blev foreløbig aldeles ikke efterlignede herhjemme. At et enkelt, helt isoleret og dertil mislykket Forsøg paa faglig Organisation kan anføres, ændrer intet i Billedets Hovedtræk; netop kun som en ejendommelig Undtagelse har dette Forsøg Krav paa en kort Omtale her.

Det fandt Sted i et Fag, som stod udenfor baade det lavsbundne Haandværk og Fabriksindustrien — Bogtrykkerfaget. Denne Typografernes Særstilling har baade her og andetsteds bidraget til, at de særlig ofte er optraadt som Arbejderbevægelsens Pionerer; dette maa vel i øvrigt nærmest forklares ved Fagets særlige Berøring med Litteraturen og den dermed forbundne Fagstolthed. Naar der blandt danske Typografer begyndte et vist Røre allerede i 1835, beror dette dog nærmest paa mere tilfældige Aarsager, ikke mindst den, at der blandt Fagets egne Folk fandtes en Mand, der i Kraft af sin livlige Fantasi og sit urolige Initiativ havde Lyst og til Dels ogsaa Evne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til at sætte et Fællesforetagende i Scene. Carl Jacob Behrend[1]), der var født i København af jødisk Slægt 1803, havde som ung Typograf rejst meget i Udlandet og derigennem ikke blot tilegnet sig usædvanlig faglig Dygtighed — specielt var han kyndig i Sætning af østerlandske Sprog —, men ogsaa stiftet Bekendtskab med den gryende socialistiske Bevægelse, hvad der blandt andet førte til, at han i 1832 oversatte et lille Skrift om Saint-Simons Liv og Lære. Efter sin Hjemkomst 1826 grundlagde han i København et helt nyt og fuldt moderne indrettet Bogtrykkeri, men disponerede over Evne og gik derfor efter faa Aars Forløb fallit; senere ernærede han sig til sin Død 1846 ret kummerligt som Visedigter i Aabenraa, hvor han havde et ganske lille Trykkeri. Begejstret for sit Fag og ivrig for paa enhver Maade at fremme dets Velfærd blev han — navnlig efter selv at have lidt økonomisk Skibbrud — en varmhjertet Forsvarer for sine fattige Fagfællers Interesser. Typograferne led ikke mindst under jævnlig Arbejdsløshed, der i hvert Fald delvis skyldtes Bogtrykkernes Forkærlighed for Anvendelsen af Lærlinge. For at komme dette Onde til Livs foreslog Behrend i en Avisartikel 1830 at indføre en Svendeprøve for Typograflærlingene, saaledes at man derigennem sikrede sig, at de virkelig lærte noget; Aaret efter udviklede han i en Piece sin Tanke nærmere[2]). Hans — lidet praktisk udformede — Plan vandt kun ringe Genklang; først da i 1835 Indførelsen af de første Hurtigpresser vakte udbredt Ængstelse blandt Typograferne, gjorde Øjeblikkets Stemning det muligt for ham at faa samlet københavnske Bogtrykkersvende til et Møde[3]), hvor han forsigtigt tog Afstand fra »de uværdige Bogtrykkersvende i Paris, Brüssel og i flere Stæder, som vilde søge dem trykkende Misbrug hævede, ved at søndertræde Loven«; i Stedet vedtog man paa hans Forslag i et Bønskrift at ansøge Frederik VI, den »mest ædle og landsfaderlige Monark«, om at faa indført visse beskyttende Lovbestemmelser; gennem disse tilsigtedes navnlig en Begrænsning af Lærlingeantallet og af Hurtigpressers Anvendelse samt Indførelsen af Svendeprøve. Mens Typograferne intetsteds fandt Medhold i deres Kamp mod den nye Teknik, viste oprindelig enkelte Trykkeriejere sig villige til Indrømmelser med Hensyn til Lærlingeforholdene; Magistraten stillede sig dog ogsaa i denne Henseende absolut afvisende, og ved fornyede Henvendelser[4]) opnaaede Behrend kun, at et i 1837

[1]) Lauritz Nielsen i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., II, 341 f.; C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie 156—162. [2]) Typografernes Festskrift (1894), 65—68. [3]) Sst. 69—73. [4]) Sst. 84—89.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

afholdt Bogtrykkermøde med stor Majoritet udtalte sig imod baade Duelighedsprøven og Lærlingeantallets Begrænsning. En kgl. Resolution rammede derefter en Pæl gennem Andragendet.

Det samme Møde, der i Maj 1835 gav Behrends Bønskrift sin Tilslutning, havde imidlertid ogsaa vedtaget, »at samtlige Typographer skulde constituere sig som et Selskab«. Et Par Maaneder senere gennemførtes virkelig denne Beslutning ved Oprettelsen af »Den typographiske Forening«[1]), der angav det som sit Formaal »at fremme Typographiens og dens Dyrkeres Tarv og, saavidt muligt, at lette værdige trængende Medlemmers og disses Enkers Kaar«. Fællesoptræden over for Arbejdsgiverne tilsigtedes ikke, tværtimod gjorde man dem alle til Æresmedlemmer og indbød dem til at overvære Foreningens Møder; Hovedvægten var lagt paa Understøttelsesvirksomheden, hvorved man dels vilde afhjælpe øjeblikkelig Trang, dels modvirke Nød som Følge af Alderdom eller kronisk Sygdom; Midlerne hertil tænktes tilvejebragt væsentlig gennem Udgivelsen af »et Ugeblad af almeeninteressant Indhold«. Dette, der fik Navnet »Concordia«, antog under Claudius Rosenhoffs Redaktion Karakteren af et rent Underholdningsblad, der som Regel ikke viede Typograffagets særlige Forhold nogen Opmærksomhed. Lang Levetid fik det i øvrigt ikke; allerede 1839 gik det ind, og dermed ophørte ogsaa Foreningen.

Behrends Bekendtskab med Saint-Simon til Trods var hans praktiske Program dog ret gammeldags; Kamp mod Maskinerne og Statsregulering af Lærlingeforholdene efter lavsmæssige Principper var dets Hovedpunkter, og med Hensyn til Gennemførelsen satte han sin Lid til Kongens »landsfaderlige Beskyttelse«. Denne hans Fortrøstning skuffedes ganske, og hans Fagfæller drog Nederlagets Konsekvens; da Typograferne 13 Aar senere foretog deres næste Fremstød, var baade Formaal og Taktik grundigt ændret.

Ikke alene ved denne Lejlighed viste Myndighederne sig tilbøjelige til snarere at beskytte Arbejdsgivernes end Arbejdernes Interesser; man sporer i det hele i disse Aar intet Forsøg fra Enevældens Side paa at blæse nyt Liv i Haandværkssvendenes gamle Tillid, skønt man derved muligvis kunde have tilvejebragt en Modvægt mod den begyndende Liberalisme; politimæssige Anordninger som de førnævnte fra 1828 og 1835[2]) egnede sig visselig ikke til at gøre Enevælden populær blandt Arbejderne. Der kan da heller ikke raade nogen Tvivl om, at den liberale Bevægelse lige fra sin første Begyndelse fandt megen

[1]) Typografernes Festskrift (1894), 73—79. [2]) Jfr. S. 32 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sympati i Haandværkerkredse; allerede Petitionen til Stænderne i Roskilde 1836 vidner jo om en vis Forbindelse. Flere af de Mænd, der fra 30'ernes Slutning tog aktiv Del i Oppositionen mod Enevælden, havde Tilknytning til Haandværket; saaledes var J. P. Grüne, kendt som »Kjøbenhavnsposten«s Redaktør fra 1839, oprindelig Drejersvend og havde uddannet sig ogsaa i politisk Henseende gennem Rejser i Tyskland og Italien; Finérskærer (senere Bankdirektør) H. P. Frederiksen, der i 40'erne optraadte som ivrig liberal og i øvrigt særlig udmærkede sig ved sin Uforsonlighed over for Lavsvæsenet, havde som ung Snedkersvend opholdt sig i Paris og her haft nogen Berøring med republikanske Kredse. Begyndt som Haandværkssvend var ogsaa en Mand af væsentlig anden Type og langt større Betydning, Bondeføreren J. A. Hansen, hvis aldrig helt forglemte Udgangspunkt var et beskedent Skomagerværksted i Rudkøbing. Egentlige Repræsentanter for Haandværket — endsige specielt for Svendene — blev dog ingen af disse tre. Haandværkerne var jo ogsaa endnu langtfra politisk modne; aktivt med i Liberalismens Foreninger og Foretagender var oprindelig kun et beskedent Mindretal indenfor Standen, mest større københavnske Mestre, som netop ved saaledes at træde i Forbindelse med den nye Klasse af Industridrivende og med de frisindede Akademikere udsondrede sig fra deres Standsfæller, og som i Kraft af voksende Velstand, Dannelse og social Anseelse nærmede sig til at blive et Haandværkets Aristokrati; baade ved Industriforeningens og ved Haandværkerforeningens Stiftelse henholdsvis 1838 og 1840 spillede disse Kredse en Hovedrolle. Samtidig mærkes dog ogsaa hos Svendene en voksende Selvhævdelse; da saaledes i 1841 Kronprinsens Bryllup fejredes ved et Haandværkertog, hvori Svendene synes at have haft betydelig Andel, gjorde de — dog uden Resultat — Fordring paa at repræsenteres lige med Mestrene i Deputationen[1]); og 1846 indgav en Række københavnske Oldgeseller paa 3166 Underskriveres Vegne til Stænderforsamlingen i Roskilde et Andragende[2]) om udvidet Frihed for Svendene til at arbejde for egen Regning i deres Fag; heller ikke dette fik Følger.

5. Hippodrombevægelsen. Lunde.

En egentlig politisk Vækkelse oplevede Haandværkerstandens Underklasse dog først i det bevægede Aar 1848; da fandt som bekendt

[1]) Fædrelandet 1841, 4530, jfr. 4553 f. [2]) Øernes Provindsialstænders Forhandlinger 1846, 2184.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tidens mest radikale Retning, den saakaldte Hippodrombevægelse[1]), her største Parten af sine Tilhængere. Udgangspunktet var den i Efteraaret 1847 stiftede Haandværkerdannelsesforening, hvis oprindelige Formaal svarede til Navnet; meget hurtigt traadte dog den oplysende og kundskabsmeddelende Virksomhed tilbage for stærk politisk Interesse; samtidig voksede Medlemstallet, til det i 1848 kulminerede med ca. 900[2]), hvad der efter Datidens Forhold ikke kunde anses for ganske uanseligt. Over for det netop dengang saa mægtige nationalliberale Parti indtog Foreningen tidligt en kritisk reserveret Holdning, omtrent svarende til den, Grüne gav Udtryk i sit Blad »Kjøbenhavnsposten«. Saa snart Christian VIII.'s Død havde gjort Forfatningsspørgsmaalet brændende, gjorde den nye Organisation sig bemærket ved at tage Initiativet til en Adresse, som udtalte Ønsket om »en fuldstændig udvidet Valgret og Valgbarhed til de hidtil ikke repræsenterede Folkeklasser«, altsaa en Løsning paa bredt demokratisk Grundlag, betydeligt til venstre for den, der nylig var bragt i Forslag af J. F. Schouw i hans og H. N. Clausens Piece »Ved Tronskiftet«, foreløbig de Nationalliberales Program. Samtidig traadte man i Opposition ogsaa til Ejderpolitiken og de dermed forbundne nationale Stemninger. »Kjøbenhavnsposten« anfører saaledes med Bifald, at en i Haandværkerdannelsesforeningen udbragt Skaal for Tyskerne hilstes med nifoldigt Hurra[3]). Større Betydning havde det, at Mænd, som stod Foreningen nær — saaledes Grüne, Goldschmidt og Rasmus Sørensen, hvilken sidste havde Hovedæren for dens Stiftelse — baade paa det berømte Kasinomøde 11. Marts og paa det første Møde i Hippodromen næste Dags Aften tog til Orde mod Tanken om Sønderjyllands Forening med Kongeriget og advarede mod at »inddrage Folkene i forældede Nationalitetsstridigheder«. Begge Steder gik dog Stemningen blandt Tilhørerne disse Talere imod, og snart gjorde Begivenhedernes Gang den Slags Protester og Advarsler ganske ørkesløse. Desto ivrigere optog man da Kampen for Demokratiets fulde Gennemførelse, som man i Foraaret og Sommeren 1848 ansaa for alvorligt truet ved Bestemmelsen om den grundlovgivende Rigsforsamlings kongevalgte Medlemmer. I Modstanden mod disse tog Hippodrombevægelsen kraftigt Del, ledet af et talstærkt Udvalg, hvori optoges ogsaa Førerne for Bondevennepartiet, med hvilket man nøje samvirkede.

[1]) N. Neergaard: Under Junigrundloven I, 20, 123—25, 299—306; C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie 225—30 og 235—45. [2]) Sst. 270. [3]) Anf. Blad $^{9}/_{3}$ 1848.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Paa to nye, stærkt besøgte og bevægede Hippodrommøder i August vedtoges et forholdsvis radikalt Valgprogram, hvori bl. a. forlangtes Udsondring af de kongevalgte Medlemmer i Rigsforsamlingen, suspensivt Veto og Etkammersystem; i September vedtoges Opstillingen af Kandidater i 7 af de 11 københavnske Kredse. At kun een af disse — Tømrermester Kayser, hvem ogsaa de Nationalliberale støttede — valgtes, viser dog, at Bevægelsens virkelige Styrke ikke rigtig svarede til den Opsigt, det lykkedes den at vække. Med Valgnederlaget var dens Rolle i Hovedsagen udspillet, om end Haandværkerdannelsesforeningen vedblev at bestaa et Par Aar endnu.

Hovedlinierne af Hippodrombevægelsens Historie er her flygtigt ridset op, fordi man derved tillige faar et Billede af Stemningerne i den københavnske Arbejderbefolkning, hvortil Flertallet af dens Tilhængere hørte. Haandværkerdannelsesforeningens Adresse og Efteraarets Valgprogram viser uomtvisteligt, at de store Begivenheder ude og hjemme vakte ikke helt faa af Hovedstadens Haandværkere til Forstaaelse af, at der med Udsigten til den almindelige Valgrets Gennemførelse bødes dem en Chance, som det vel var værd at kæmpe for; i Særdeleshed et Træk som den ubetingede Tilslutning til Etkammersystemet — mod Kravet herom rejstes der ved det paagældende Møde kun een Stemme[1]) — tillader ogsaa den Slutning, at adskillige Haandværkere trods Forbudet af 1835 paa deres Svenderejser havde vidst at faa Føling med Udlandets radikale Bevægelser — noget, der for øvrigt ogsaa delvis kan bekræftes ved direkte Eksempler[2]). Samtidig fortjener det at fremhæves, at særlig Goldschmidts og Grünes Forsøg paa at tvinge den nationale Begejstring tilbage for en mere rationalistisk og kosmopolitisk frisindet Betragtning ikke formaaede at trænge igennem; muligvis vakte Mindet om tyske Kammerater fra Vandreaarene i første Omgang en vis Genklang; den døvedes dog hurtigt af Øjeblikkets Militærfanfarer; i Byerne som paa Landet naaede det store Aars mægtige nationale Stemningsbølge dybt ned i de brede Lag. At Haandværkssvendene ikke var nogen Undtagelse i saa Henseende, det fremgaar navnlig utvetydigt af den Offervilje, hvormed de forskellige københavnske Svendelav stillede forholdsvis betydelige Beløb til Krigsministeriets Disposition[3]).

Det Røre, der herhjemme som overalt i Europa fulgte Februarre-

[1]) Kjøbenhavnsposten $^{17}/_{8}$ 1848. [2]) C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie 236 f; jfr. N. Neergaard: Under Junigrundloven I, 2. [3]) C. Nyrop sst. 250.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

volutionen, prægedes hos os mere ensidigt nationalt og politisk end andetsteds; det ses bedst, netop naar man tænker sig fransk og tysk Arbejderbevægelse i 1848 som Baggrund for vort hjemlige Tilløb. Heller ikke her kunde man dog ganske komme uden om det sociale Spørgsmaal. I de nærmest foregaaende Aar havde netop en ny Prisstigning forværret Arbejderbefolkningens Levevilkaar[1]); hertil kom nu i Krigens Følge megen Arbejdsløshed, ikke mindst i Byggefagene. For at komme dette Onde til Livs vendte da de danske Svende sig mod deres tyske Kolleger; patriotisk Stemning og økonomisk Interesse smeltede sammen, og i Sommeren 1848 foranstaltedes en formelig Jagt paa de ulykkelige Tyskere. Indigneret skrev Goldschmidt derom: »Er her en Regering? Hobe af Haandværkere trænge ind i Værkstederne og tvinge Mestrene til at udjage deres tyske Arbejdere. Er her en Presse? Intet Blad omtaler sligt, medens Kendsgerningerne sniger sig fra Mand til Mand og vækker Angst[2])«. Specielt forstod de arbejdsløse Snedkersvende at sætte Sagen i System; fordelte i Flokke paa en halv Snes Stykker drog de rundt fra Værksted til Værksted og tvang de tyske Svende til at gaa frivilligt eller Mestrene til at afskedige dem[3]). Paa lignende Maade gik det i andre Fag. Trods det tumultuariske i Svendenes Bestræbelser fandt de Øvrighedens Støtte; »i den almindelige Roligheds Interesse« tilraadede Magistraten i en Rundskrivelse til Lavene frivillig Afskedigelse af de »fremmede« Svende[4]), og Mestrene, hvem det i denne Sag skortede noget paa den rette patriotiske Begejstring, blev i Hovedsagen nødt til at give efter; mere end 1000 tyske Svende maatte forlade København[5]). Nogen afgørende Lindring af Arbejdsløsheden lykkedes det dog ikke ad denne Vej at hidføre[6]); derimod bidrog den hele ejendommelige Episode utvivlsomt meget til, at Svendelavene i endnu højere Grad end hidtil frigjorde sig fra det gamle Tyskhedspræg, som siden Aarhundredets Begyndelse gradvis havde tabt sig, og hvoraf fra nu af kun ret uvæsentlige Levninger blev tilbage. Endnu efter Krigens Afslutning viste de danske Svende — i det mindste i de to store Byggefag[7]) — sig uvillige til atter at anerkende de tyske tilrejsende som jævnbyrdige.

At Arbejderspørgsmaalet ogsaa herhjemme var ved at blive bræn-

[1]) Edv. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 85 f. [2]) Nord og Syd 1848, III, 101. [3]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 274 f. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlaug 254. [5]) Samme: Bidrag til vor Haandværksstands Historie 251. [6]) Edv. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 89. [7]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlaug 255; samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 212.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dende, forstod Hippodrombevægelsens Ledere — saaledes baade Grüne og Goldschmidt — som Helhed meget vel. Klarest kom maaske Forstaaelsen heraf til Udtryk hos den Mand, der gennem sidste Halvdel af 1848 stod som Formand for Haandværkerdannelsesforeningen, Jernstøber P. F. Lunde. Den 45-aarige Mand havde da allerede en temmelig lang offentlig Karriere bag sig; han havde været Medstifter af Læseforeningen og af Industriforeningen, Borgerrepræsentant og Medlem af Stænderforsamlingen. Nu udsendte han i Sommeren 1848 et lille Skrift, der fik ikke ringe Betydning. Allerede dets Titel, »Forslag til Forbedring i de arbeidende Classers Kaar«, var egnet til at vække Opmærksomhed, og ogsaa i selve dets Tekst ansloges der flere Steder nye Strenge. Med Udgangspunkt i den nylig kuede Arbejderopstand i Paris hævder Lunde, at man ogsaa herhjemme maa vente lignende Ulykker, saafremt de ikke i Tide forebygges; ogsaa her forurettes nemlig Arbejderne, ogsaa her hører de til »de Lidende«. Overraskende maa det virke paa en moderne Læser, at Lunde tillægger ikke Arbejdsgiverne, men først og fremmest Embedsmændene Ansvaret for Undertrykkelsen; »Embedsstanden og den Handlende en gros søger, ligemeget om bevidst eller ubevidst, systematisk at forværre Arbeidsklassens Kaar«, navnlig ved at knæsætte den frie Konkurrences fordærvelige Princip; tillige vender han sig dog med Fynd mod »den nye Stormagt, Penge-Magten«, »den meest hensynsløse og grusomme Seierherre, der nogensinde existerede«. Mod hvem dette kraftige Udfald egentlig rettes, er dog ganske uklart; Haandværksmestrene hører i hvert Fald til de forurettede. »Med eet Ord! saaledes som Haandværksstanden og overhovedet Alt hvad der beskjæftiger sig med Industrie og Arbeide, naar de sammenlignes med de høiere Samfundsklasser, hører til de af Staten ikke Begunstigede, saa gaaer dette naturligvis især ud over den egentlige Arbeider, han hedde Svend eller hvadsomhelst«. Derfor: »Arbeidernes Sag er retfærdig, saalænge den ikke søger at hævde sin Ret ved forkastelige Midler«. Til disse henfører Lunde imidlertid ethvert System, »hvor Eiendom ... ikke respekteres«; som Utopi afviser han ethvert Forsøg paa »at bygge en ny Tingenes Tilstand paa Pengemagtens Ruin«; den skal blot vises tilbage inden for de rette Skranker. Ikke blot fra »Communisme« tager han Afstand, men ogsaa fra »Socialisme«, »som i Grunden giør Arbeideren, saavelsom hans Formand eller Mester, til Statens Embedsmænd«; Formaalet maa være at begrænse, ikke at forøge Embedsmændenes Tal. Tilbage staar en tredje Udvej, gennemført Organisation af Haandværk og Industri; i den Retning gaar Lundes positive Program, der i øvrigt ubestrideligt tager sig temmelig tamt ud i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sammenligning med Indledningens stærke Ord. Det sammenfattes i fire Punkter:

»1. At Svendeklassen i hver Haandtering træder sammen, og efter fælleds Raadslagning vedtager, hvad den fra sit Standpunkt anseer for gavnligt for den.

2. At Mestrene ligeoverfor Svendene danne Foreninger, som discutere Standens Sag fra en anden Side.

3. At en af lige mange Medlemmer, fra hver af de foregaaende Afdelinger, bestaaende Bestyrelse danner det Organ, som repræsenterer den samlede Erhvervsgren, det være Haandværk eller Fabrik.

4. En Overbestyrelse, sammensat af eet Medlem af hver Haandterings Svendeklasse og eet af Mesternes, slutter det Hele«.

Til disse Sammenslutninger skulde der overdrages »en vis Myndighed til at afgjøre alle indre Sager, som ikke direkte vedkomme hele Samfundet«. Saaledes skulde de fagvis afgøre det netop i Øjeblikket omstridte Spørgsmaal, om Adgangen til at blive Mester burde lettes. Lunde ansér det for muligt at overbevise Svendene om, at alle Parter, ogsaa de, er bedst tjent med, at Mestrenes Antal tværtimod begrænses; kun saa kan man nemlig faa virkelig velstaaende Mestre, og »naar det regner paa Præsten, saa drypper det paa Degnen«; først da vil Mestrene blive »Standens rette Repræsentanter«, »Mestere, som ikke ere nødte til at taale Alt, hvad man byder dem«, Mestre, som i det politiske Liv ikke vrages »i den Grad, at man foretrækker næsten hvilkensom helst studeret lille Herre for den gjennem Tid og Arbeide erfarne Graaskjæg«, Mestre endelig, som ikke, fordi de kommer til Penge, skammeligt svigter deres Stand for at »kaste sig ind i Pengekastens Region«. »Først da ville vi ogsaa finde Svende, som ere tilfredse med deres Stilling«, »Svende, som maae erkjendes for Folkets ægte Repræsentanter i Nationens store Raad, hvor de aldrig burde mangle, naar Folket skal være rettelig og alsidigt repræsenteret«. Som fjernere Fremtidsopgaver for Foreningerne antyder Lunde, at de mulig for deres Medlemmers Vedkommende kunde varetage Skatternes Fordeling, Ungdommens, herunder ogsaa Lærlingenes, Opdragelse og Fattigforsørgelsen.

Der er ingen Tvivl om, at Skriftet vakte en vis — heller ikke ufortjent — Opsigt. Derom vidner allerede Pressens Behandling af det. Ret naturligt var det, at »Kjøbenhavnsposten« tog det under sin Beskyttelse; i to noget ensidigt teoretiske Ledere[1]) gav dette Blad Lunde

[1]) Anf. Blad $^{18}/_{8}$ og $^{26}/_{8}$ 1848.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Medhold i, at Arbejdets Organisation var at foretrække fremfor fri Konkurrence; skulde Røret om Arbejderforholdene føre til et godt Resultat, »saa vil man vist aldrig kunne paavise noget bedre Middel end, at Arbeiderne selv sammentræde for i Forening at overveie hvorved og hvorledes deres Kaar kunne forbedres«. — Fuldt saa ejendommeligt er det, at »Fædrelandet«, som dog ellers i hin bevægede Tid havde Stof nok til alle sine fire smaa Sider, viede Lundes Piece ikke een, men en hel Række ledende Artikler[1]); Meningen hermed var ganske vist — som det var at vente — væsentlig den at bekæmpe Tankegangen i Skriftet; Anvendelsen af det svære Skyts røber imidlertid, at man havde Følelsen af at staa over for en farlig Modstander. De syv Artikler, der ikke alle skyldtes samme Pen, var heller ikke helt holdt i samme Tone. De bebrejdede Lunde hans ophidsende »Declamationer« og hans alt for skaansomme Omtale af Pariseroprørerne. Et virkelig brugbart »Forslag til Forbedring« havde han ikke kunnet fremsætte; hans Organisationsplan maatte dels strande paa forskellige praktiske Vanskeligheder, dels savnede den virkelig Originalitet; i Forvejen havde man jo Mester- og Svendelav, ny var altsaa alene Tanken om en Overbestyrelse for disse; man strakte sig til den Indrømmelse, at »en saadan vilde vist være overordentlig gavnlig, naar den rette Aand kunde bringes ind deri«; med særlig Heftighed vendte man sig mod Tanken om en Begrænsning af Mestrenes Antal. Om Fordelen ved en saadan Forholdsregel har Lunde i det hele næppe kunnet overbevise ret mange uden for Lavsmestrenes egen Kreds; ogsaa »Flyveposten« tog saaledes i en ledende Artikel[2]) (signeret J. C. J.) Afstand fra Forsøget paa at skabe »Haandværks-Aristokrater«. Sammesteds opstilles en særskilt, i Enkeltheder udarbejdet Organisationsplan; da Splittelsen i de mange Lav er unaturlig og virker svækkende, bør samtlige Haandværkere danne een Forening, »Haandværkslauget«, dog med særskilt Bestyrelse for henholdsvis Mestre og Svende; »Retsstridigheder i Haandværkssager« bør afgøres af et af Haandværksbestyrelsen udpeget »Haandværkstribunal«; Produktionsforeninger af mindst 10 Svende skal have Ret til at løse Næringsbrev. Bladets noget besynderlige Redaktør, Edvard Meyer, skrev selv en Række Artikler[3]) om »Haandværksdrift og Næringsfrihed«; som et radikalt Middel mod Haandværkernes Fattigdom anbefaler han her Nedlæggelsen af Fabrikkerne,

[1]) Anf. Blad $^{19}/_{8}$, $^{23}/_{8}$, $^{28}/_{8}$, $^{29}/_{8}$, $^{31}/_{8}$, $^{1}/_{9}$ og $^{6}/_{9}$ 1848. [2]) Anf. Blad $^{23}/_{9}$ 1848; jfr. Forslag fra Tømmersvendene i Kjøbenhavn (1848), 3. [3]) Flyveposten $^{13}/_{9}$—$^{16}/_{9}$ 1848.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»der gjøre en talløs Mængde Mennesker til Slaver og en anden endnu større Mængde brødløse«; i øvrigt foreslaar han at lade Haandværkerne selv vælge et Arbejdskammer, der kan foreslaa en bedre Næringslov, oprette et Industrifond og virke for Oplysningens Fremme.

Baggrunden for disse forskellige Organisationsprojekters Fremkomst tegner sig tydeligt nok; det var hele den fornyede offentlige Debat om Lavenes Fremtid. Lige fra 40'ernes Begyndelse var deres Ophævelse et Programpunkt for det liberale Parti, som heri fandt Støtte hos Industriforeningen, mens omvendt Haandværkerforeningen lige fra sin Stiftelse 1840 maalbevidst arbejdede i modsat Retning. Særlig aktuelt blev Spørgsmaalet, da en i 1840 nedsat Lavskommission 1847 afgav sin Betænkning, hvori tilraadedes et Kompromis: Lavene skulde have Lov at bestaa foreløbig i tyve Aar endnu, men forskellige mindre Lav skulde sammensmeltes, Mesterprøverne lettes og Frimesterskabsinstitutionen genindføres. I 1848 begyndte man at diskutere, om den kommende Grundlov skulde fastslaa Næringsfriheden i Princippet; fra Tanken herom tog saaledes det ene af Hippodrommøderne i August kraftigt Afstand; derved gav det utvivlsomt kun Udtryk for den Opfattelse, som deltes af det store Flertal inden for Haandværkerstanden. Da imidlertid Lavsvæsenet i dets faktiske Form var behæftet med Mangler, der vanskeligt lod sig skjule, førtes Organisationstankens Tilhængere naturligt til at se sig om efter Veje til en Modernisering; og ikke mindst maatte netop Hensynet til Dagens Strid gøre det ønskeligt for dem at faa tilvejebragt en virkelig Fællesrepræsentation for Haandværket.

Lundes lille Skrift virkede derfor som et Ord i rette Tid, og dets Forfatter blev i visse Kredse en populær Mand. Vel lykkedes det ham ikke at komme ind i den grundlovgivende Rigsforsamling; derimod valgte Nyboderkredsen ham i December 1849 ind i det første Folketing. Som rimeligt var, vakte hans Ord dog mest Genklang blandt Svendene; og interessant er det, at der fra denne Side udgik et Forsøg paa at virkeliggøre hans Organisationsplan[1]). Allerede i August 1848 indgav nemlig Tøj- og Bomuldsvæverlavets Svende et Andragende til Haandværkerforeningen, hvori de anmodede denne om at foranledige, at saavel Mestre som Svende i samtlige Lav foretog Valg af Repræsentanter til en fælles Overbestyrelse; snart efter indkom lignende Forslag fra Murernes, Stenhuggernes og Tøjmagernes Oldgeseller. Til

[1]) Haandværkerforeningens Beretninger 1848, 13—16, 19—21; 1849, 4, 12; A. Bauer: Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn 1840—90, 73—75.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haandværkerforeningens Initiativ appellerede ogsaa Lunde selv, der i sin Egenskab af Haandværkerdannelsesforeningens Formand foreslog, at de to Foreninger skulde nedsætte et Fællesudvalg til at forberede Indkaldelsen af en Haandværkerrepræsentation. Med Lunde mente Haandværkerforeningens Ledelse dog ikke at kunne indlade sig; mere imødekommende viste man sig derimod over for Svendene. Allerede i Foraaret 1848 havde man foretaget det usædvanlige Skridt at sammenkalde de københavnske Haandværkerlavs Oldermænd og Oldgeseller til Fællesmøde; dengang skete det, for at man med forøget Eftertryk kunde modarbejde et fra Industriforeningen indgivet Andragende om foreløbig øget Næringsfrihed for Lavssvende; 4. November afholdtes nu et ganske tilsvarende Møde, hvor Tøjmagernes Oldgesel, A. C. Klamer, i et længere Foredrag motiverede deres Forslag; han fik Støtte fra Skrædderlavets, Tømmerlavets og Sadelmagerlavets Oldgeseller, og det lykkedes virkelig at faa vedtaget, at der inden for hvert Lav skulde nedsættes en Komité med lige mange Mestre og Svende; hver af disse Komiteer skulde vælge en Mester og en Svend til Medlemmer af en Overbestyrelse, Haandværkerraadet, som under Ledelse af Haandværkerforeningens Formand skulde behandle dertil indgivne Andragender. Hele denne Plan blev dog paa Papiret; endnu i Januar 1849 havde kun et Mindretal af Lavene besvaret en foretagen Henvendelse, og enkelte — 4 Mesterlav samt Malersvendene — havde nægtet at være med. Under disse Forhold vedtog Haandværkerforeningens Bestyrelse i Marts at stille Sagen i Bero indtil videre. Fuldstændig frugtesløst endte Bevægelsen dog ikke; Svendelavenes Ledere var traadt i indbyrdes Forbindelse, og deres Forstaaelse af Værdien heri medførte i November 1850 Stiftelsen af »Foreningen for Oldgeseller og Ladesvende«.

At dette var et baade sent og saare beskedent Resultat af Bevægelsen fra 1848, siger sig selv; en tilsvarende Skæbne fik jo imidlertid saa mange andre af det »urolige Aar«s Fremtidsdrømme. Netop som Udtryk for de københavnske Arbejderes Ønske og Forhaabning fortjener Lundes Skrift og det dermed forbundne Røre at mindes; det har sin Interesse at se, at Hovedstadens Haandværkssvende allerede dengang satte deres Lid til en Art Fagorganisation, selv om man tænkte sig dennes Formaal vidt forskelligt fra den senere Fagbevægelses; for Svendene — og for største Parten af Mestrene med — gled det nye, europæisk aktuelle Slagord om »Arbejdets Organisation«[1])

[1]) At dette har spillet en Rolle fremgaar indirekte af Indledningen til Lundes Skrift og udtales ligefrem af J. R. Dein i hans Piece »Et Par Ord om Typographernes Kaar«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sammen med gammel hjemlig Lavstankegang til en ejendommelig Blanding, i mangt og meget uklar, men klar i sin udtalte Modsætning til Borgerskabets økonomiske Liberalisme. At have grebet denne Øjeblikkets Stemning og bragt den til Udtryk er Lundes Fortjeneste; det er derfor ham — og ikke Dreier —, der er Forgrundsfiguren i disse Aars Arbejderhistorie; Lunde var jo ogsaa dengang endnu en Mand i sin bedste Alder, ikke at forveksle med Halvfjerdsernes gamle snakkesalige Kværulant[1]). Det er saaledes værd at lægge Mærke til, at netop i det Punkt — Forslaget om Mestertallets Begrænsning —, hvor Samtiden viste sig mest skeptisk, kom Eftertiden til en vis Grad til at give ham Medhold; en Menneskealder senere havde Udviklingen i alle større Fag gjort det umuligt for Arbejderne at følge det gamle liberale Raad, at se at blive Mester, og tvunget dem til i Stedet at lægge an paa netop som Lønarbejdere at opnaa bedre Vilkaar; og ikke sjældent kom da deres Erfaring til at bekræfte, at enkelte store Mestre var at foretrække fremfor mange smaa. Naar endelig Lunde rejste Kravet om Arbejderrepræsentanter i Rigsdagen, var dette i 1848 Udtryk for en ikke ringe Fordomsfrihed.

Haandværkerrøret i 1848 samler sig om Hippodrommøderne og er saaledes i første Række en politisk Bevægelse. Deraf farves ogsaa dens sociale Program, og dette faldt ikke unaturligt i en Tid, hvor Haandværkerstandens store Flertal levede i stadig Frygt for en Revolution fra oven i Næringsforholdene. Til Forsvar mod Kommissionsbetænkningen af 1847 udsendte Haandværkerforeningen i første Halvdel af 1848 et Modskrift, »Haandværksstandens Bemærkninger«; Hovedindholdet heraf var Skrivelser fra ikke mindre end 32 forskellige Mesterlav, som ud fra udpræget konservative Standpunkter imødegik Kommissionens Forslag. Da saaledes Mestrene havde sagt, hvad de mente, var det kun rimeligt, at ogsaa de større Lavs Svende følte Trang til at tale med. Endnu i 1848 udsendte saaledes 271 Tømrersvende en Piece[2]), hvori de paa Grundlag af »adskillige Sammenkomster»s Drøftelse foreslog visse Ændringer gennemført indenfor Tømmerlavet; disse Forslag var i øvrigt alt andet end radikale; man ønskede saaledes baade Svende- og Mesterprøven opretholdt, navnlig den sidste dog i noget revideret Form; fra Tanken om Frimestre indenfor Tømrerfaget tog man »paa det Bestemteste« Afstand. — Omtrent samme Holdning indtog Murersvendene[3]); deres Repræsentanter tilsendte i

[1]) Jfr. G. Nørregaard i »Bidrag«, 109—11 og 122 f. [2]) Forslag fra Tømmersvendene i Kjøbenhavn, angaaende nogle Forandringer ved deres Laug. [3]) Raadstuearkivet, Murerlauget Nr. 34, Dokumenter 1849—1891.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

September 1848 Mesterlavet en Skrivelse, hvori de ud fra Ønsket om at »modarbeide de vrange Anskuelser om Laugene« foreslog Nedsættelsen af en Fælleskomité. Denne kom virkelig ogsaa i Stand og udsendte i Begyndelsen af 1849 sit »Forslag til Forandring i Murer- og Stenhuggerlaugets nuværende Laugsindretning«, hvis Indhold meget minder om Tømrerpiecens; dog vilde man under visse, snævre Betingelser tolerere Frimestre. Betydelig mere vidtgaaende Krav fremsatte Snedkersvendene[1]). De fordrede Daglønnen forhøjet til 1 Rdl., Arbejdstiden begrænset til 11 Timer inclusive to Timers Spisetid; de forlangte Indflydelse paa Oldermandsvalget og Ret til under Arbejdsløshed kortere Tid at arbejde paa egen Haand; Mesterstykket burde lettes og en 40-aarig Svend, der af 15 Svendeaar havde arbejdet de 8 i København, have Adgang til at blive Frimester. Mestrene stillede sig næsten ganske afvisende; men Episoden viser, at disse Aars Røre blandt Haandværkssvendene lejlighedsvis ogsaa kunde medføre Fremsættelsen af rent faglige Fordringer.

6. De første moderne Strejker.

Klarest og kraftigst rejstes Krav af denne Art inden for Bogtrykkerfaget, hvis Særstilling nu atter gjorde sig gældende; her udbrød Strejke. Dette hang til Dels sammen med, at Typograferne ikke var lavsmæssigt organiserede, derfor heller ikke undergivne Forordningen af 1800; men navnlig beroede det paa, at de danske Bogtrykkersvende stærkt paavirkedes af det Forbillede, deres tyske Fagfæller gav dem. Blandt disse var der nemlig i 1848 megen Uro[2]); Berlinerne gjorde Begyndelsen med en kortvarig Strejke sidst i April, derfra bredte Bevægelsen sig til adskillige andre — mest nordtyske — Byer, og paa Initiativ fra Heidelberg stiftedes et Typografforbund; overalt rejstes ensartede faglige Krav, og i Efteraarets Løb udbrød adskillige Strejker, der dog gennemgaaende fuldstændig mislykkedes, saaledes blandt andet i Berlin og Hamburg; i Leipzig gjorde Mestrene derimod godvilligt visse Indrømmelser.

Skønt saaledes Resultatet som Helhed var saa magert, at Sporene snarest skulde synes skræmmende, maa den danske Typografstrejke[3]) omkring Nytaar 1849 dog utvivlsomt opfattes væsentlig som en Ud-

[1]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 275. [2]) Max Quarck: Die erste deutsche Arbeiterbewegung 1848—49, 79—82, 133—138, 155, 211. [3]) Heraf en detailleret Skildring i Typografernes Festskrift (1894) 96—106.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

løber af den tyske Bevægelse. Siden 1835 havde Organisationstanken mere og mere vundet Terræn blandt Bogtrykkersvendene; i 1839 — altsaa samtidig med, at Behrends Forening gik ind — forenedes Fagets forskellige Understøttelseskasser; i 1846 oprettedes en Sangforening; og da Arbejdsforholdene i Faget stadig gav Grund til Misforstaaelse, behøvede man for at faa det faglige Fremstød i Gang kun en Impuls udefra. Den kom i November 1848; da indkaldte nemlig 37 Typografer, under Ledelse af den fra Udlandet — og det vil utvivlsomt sige Tyskland[1]) — nylig hjemvendte William Dau, et almindeligt Møde i Faget. Forhandlingen her fik til Resultat, at 212 Typografer 28. Nov.[2]) stillede deres Arbejdsgivere over for 10 omhyggeligt formulerede Fordringer, hvis Indhold saa stærkt minder om de tyske Typografers, at en direkte Paavirkning maa anses for utvivlsom. Laan fra Tyskland var saaledes Kravene om 12 Timers Arbejdsdag (med to Timers Middag), om et bestemt Forhold mellem Lærlingenes og Pressernes Antal og — tydeligst — den paa dansk Grund for første Gang rejste Fordring om Nedsættelse af en Voldgiftsret, der tænktes sammensat af to Principaler, tre Sættere og tre Trykkere; en paa ganske lignende Maade sammensat Domstol havde Leipzig-Typograferne forlangt[3]). I øvrigt fordredes paa forskellig Maade Forbedring af Lønvilkaarene, saaledes blandt andet forhøjet Betaling for Søndags- og Natarbejde og Erstatning for uforskyldt Korrektur. Typografernes Fællesoptræden tvang Bogtrykkerne til Efterligning; de enedes om en afvisende Holdning og tog i en Skrivelse af 11. Dec. bestemt Afstand fra »enhver Indblanding af Typograferne in pleno i vore specielle Anliggender«; Arbejdsforholdene ordnedes bedst af hvert Trykkeri for sig. Allerede inden denne Fællesudtalelses Fremkomst havde imidlertid 196 Typografer opsagt deres Pladser, og et Par advarende Artikler i »Flyveposten«[4]) formaaede ikke at hindre Strejkens Udbrud 23. Dec. Men Kampen var slet forberedt; noget Strejkefond havde man aldeles ikke faaet samlet, og et Forsøg paa at skaffe Penge ved Laan fra »De forenede Hjælpekasser« forpurredes af Modparten.

[1]) Flyveposten $^{21}/_{12}$ 1848 hævder, at Typograferne »altfor lettroende har lyttet til de enkelte Agitatorers Indblæsninger, der, fordi de have været daraussen, troe at kunne gjøre fremmede Forhold anvendelige hos os«. [2]) Omtrent samtidig truede Bianco Luno 22 af sine Typografer med Lockout, fordi de ikke vilde nøjes med de af ham foreslaaede Lønforbedringer, se [R. Berg:] Bianco Lunos Bogtrykkeri gennem hundrede Aar (1931), 42 f, jfr. Fædrelandet $^{27}/_{11}$ 1848. — Om Strejkens særegne Forløb hos samme førende Arbejdsgiver se anf. Værk 53—56 samt Flyveposten $^{10}/_{1}$ og $^{12}/_{1}$ 1849. [3]) Max Quarck: Die erste deutsche Arbeiterbewegung 1848—49, 82. [4]) Anf. Blad $^{4}/_{12}$ og $^{21}/_{12}$ 1848.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det gik da, som det var at vente; selv om enkelte Trykkerier i Begyndelsen generedes noget, forblev dog adskillige københavnske Typografer i Arbejde, og snart kom flere til fra Provinsen. Henimod Midten af Januar maatte de strejkende erkende deres Nederlag. Flertallet af dem fik dog hurtigt atter Beskæftigelse; men deres Fører, William Dau, udsaa Principalerne sig til Syndebuk; afvist overalt, hvor han søgte Arbejde, saa han sig til sidst nødsaget til at rejse til Amerika. Ellers misbrugte Arbejdsgiverne ikke deres Sejr; umiddelbart efter Konfliktens Afslutning udtalte »Flyveposten«[1]) Haabet om, at Bogtrykkerne nu ved frivillige Indrømmelser vilde vise, at det mere var Kravenes Form end deres Indhold, som havde været dem imod; og faktisk tilstodes ogsaa visse beskedne Forbedringer. Dermed slog man sig til Taals, og der gik nu en Snes Aar, før Typograferne igen lod høre fra sig.

I det hele medførte Prisstigningen sidst i 40'erne og Krigsaarenes mangeartede Uro, at der blev gjort Arbejderne en Del Indrømmelser, hvoraf ganske vist mange senere atter toges tilbage; gennemgaaende steg Lønnen[2]). Forud for de Forbedringer, som saaledes faktisk fandt Sted, maa i mange Tilfælde være gaaet Forhandlinger[3]), om hvilke vi nu oftest savner Underretning; kun glimtvis kan de skimtes, naar det f. Eks. hedder, at »en Del af Maskinarbejderne« skal være »blevne enige med deres Arbejdsherrer om en Nedsættelse af Arbejdstiden fra 11 til 10 Timer, imod at yde et lige saa stort Arbejdsprodukt som tidligere«[4]).

I de fleste Tilfælde maa disse Forhandlinger være forløbet fredeligt; til Arbejdsstandsning kom det foruden hos Typograferne kun blandt Skibstømrerne og Murerne. Skibstømrerstrejken 1850 kendes desværre kun fra sen og tvivlsom mundtlig Tradition[5]). Ifølge denne Over-

[1]) $^{19}/_{1}$ 1849. [2]) Edv. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 90. I Flyveposten $^{1}/_{2}$ 1851 hævder »En Muursvend«, at Lønnen under Krigsaarene er steget i de fleste Fag saavel som for Tyende og Arbejdsmænd, mens »Bygningsprofessionisterne« danner en Undtagelse. Et indsendt sagkyndigt Indlæg i Kjøbenhavnsposten $^{5}/_{1}$ 1851 oplyser, at Tøjmagersvendenes Løn forhøjedes i Sommeren 1849, men i Efteraaret 1850 atter nedsattes, denne Gang som Regel med 25 %. Jfr. ogsaa Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 16 f. og V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 203 f. [3]) Dreier (Samfundets Reform 9) omtaler »de hyppige Arbeiderforeninger for at forhøie Arbejdslønnen«. [4]) J. R. Dein: Et Par Ord om Typographernes Kaar 3. [5]) Strejken er skildret i Skibstømrerfagforeningens Festskrift (1921), 24 f. Denne Fremstilling bygger efter Oplysning af dens Forfatter, Hr. Skibstømrer A. Fløtkjær, alene paa mundtlig Overlevering. Ved Hr. Fløtkjærs velvillige Mellemkomst kom Forfatteren af nær-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

levering, som vi her med alt muligt Forbehold maa nøjes med at gengive, var Stridens Anledning den, at Arbejdslederne i den nærmest foregaaende Tid havde faaet for Skik kort før Arbejdstidens Slutning at sammenkalde Tømrerne til at »sjove«, som det kaldtes, ved Optagning af Baade, Transport af svært Tømmer o. l.; dette trak ofte ud indtil et Kvarter efter Fyraften. Paa et Kvartalsmøde i Svendelavet, den saakaldte »store Lade«, vedtoges det, at man fremtidig ikke vilde finde sig heri; og da et Par Svende alligevel kort efter satte sig ud over Beslutningen, betragtedes de som daarlige Kammerater, med hvem ingen længere vilde samarbejde. Saaledes udbrød Strejken. I Henhold til Forordningen af 1800 greb Politiet ind og arresterede tre af Førerne; Arbejdsnedlæggelsen fortsattes imidlertid og endte efter blot tre Dages Forløb med Sejr for Svendene. Ogsaa den paafølgende Retsforhandling fik et for dem gunstigt Udfald. Anklagen støttede sig navnlig paa, at Tømmermændene havde undladt at give den ellers sædvanlige skriftlige Opsigelse. Her overfor gjorde imidlertid deres Ordfører opmærksom paa, at Arbejdsforholdet i Almindelighed blot blev indgaaet paa den Maade, at Arbejderne daglig meldte sig paa Værfterne, som saa uden videre Formaliteter udtog de Folk, der i Øjeblikket var Brug for. Da Arbejdsgiverne paa Forespørgsel maatte bekræfte denne Fremstilling, kom Dommeren til det Resultat, at der her saaledes kun var Tale om løst Arbejde, som ikke kunde falde ind under Forordningen af 1800; han frikendte derfor de anklagede. Fra da af ophørte Brugen af skriftlig Opsigelse.

Bedre oplyst og principielt mere betydningsfuld er Murerstrejken 1851[1]). Efter at Regeringen i 1826 havde ophørt officielt at fastsætte Fagets Løntakster[2]), holdt Mestrene sig omtrent en Menneskealder igennem til den Dagløn, der var fastsat i 1822, idet de dog i 1845 efter Forestilling fra Oldgesellerne og Repræsentanterne gik ind paa en mindre Forhøjelse. Denne forslog under de følgende Aars Prisstigning aldeles ikke til at opretholde den hidtidige Levefod; Murersvendene følte sig ude af Stand til »paa en nogenlunde anstændig Maade« at er-

værende Arbejde i Forbindelse med den gamle Skibstømrer Edv. Bentzen, paa hvis mundtlige Meddelelser den her givne Skildring bygger, for saa vidt den ikke har Hjemmel i Festskriftet. Hr. Bentzen har selv som ung faaet Historien fortalt af en ældre Fagfælle. Yderligere Oplysning om Strejken er forgæves eftersøgt saavel i Datidens Dagspresse som i Criminal- og Politirettens Protokol for 1850—51.

[1]) Om denne se foruden Nyrops Fremstilling — Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 257—59 — to indsendte Artikler, signeret »En Muursvend«, i Flyveposten $^{29}/_{1}$ og $^{1}/_{2}$ 1851. [2]) Jfr. S. 32.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nære deres Familier; til deres Misfornøjelse hermed kom Ærgrelse over, at de ringeagtede ufaglærte Haandlangere efterhaanden opnaaede Lønninger, som betænkeligt nærmede sig deres egne[1]). I Foraaret 1850 enedes de da om »ad Petitionens Vej« at søge at opnaa bedre Kaar og begyndte — betegnende nok — med »ydmygt« at klage til Magistraten; først da denne havde skudt Sagen fra sig, henvendte Svendene sig til Mesterlavet med Andragende om en almindelig Forhøjelse af Daglønnen med 1 Mark. Mestrene svarede, at Hensynet til de Akkorder, hvortil de i Øjeblikket var bundne, hindrede dem i at give efter. Et halvt Aars Tid senere, i December 1850, kom Svendene da igen; denne Gang fik de til Svar, at man kun for Sommermaanedernes Vedkommende kunde gaa ind paa Forhøjelsen og selv da kun paa det Vilkaar, at Svendene saa til Gengæld arbejdede daglig en Time længere. Med dette ikke alt for flotte Tilbud vilde Svendene imidlertid ikke lade sig nøje; 4. Januar opsagde det overvejende Flertal[2]) af dem med 14 Dages Varsel deres Pladser, og 18. Januar nedlagde de Arbejdet.

Der opstod herved en juridisk set temmelig indviklet og uklar Situation. I Modsætning til Typograferne var Murerne jo nemlig Lavshaandværkere, følgelig Forordningen af 1800 undergivne; umiddelbart skulde de derfor synes hjemfaldne til de heri fastsatte strenge Straffe for Sammenrottelse[3]). Selv følte Murersvendene sig imidlertid ingenlunde brødebetyngede; de mente at kunne paaberaabe sig selvsamme Forordnings § 1, der udtrykkeligt knæsatte Kontraktfrihedens Princip og samtidig fastslog 14 Dages Opsigelsesfrist; disse Bestemmelser kunde dog ikke anses for ophævede derved, at et større Antal Opsigelser indgaves samtidigt; om Straf kunde der efter deres Mening derfor kun være Tale, hvor den rettidige Opsigelse var forsømt[4]). Ved dette Ræsonnement, som man næppe vil kunne frakende et vist Præg af sund Fornuft, blottede de en indre Svaghed i den gamle Lov, en Inkonsekvens, hvis sidste Forklaring maa søges i Modsætningen mellem den forberedende Kommissions liberalt-humane Tankegang og den enevældige Politistats System, hvis Interesser den havde at vare-

[1]) Rigsdagstidende, Folketinget, 2. Session 1850, Sp. 5963 f. [2]) De samtidige Kilder synes alle at forudsætte, at praktisk talt samtlige Murersvende i København deltog i Arbejdsnedlæggelsen. Mod dette synes det at tale, naar Flyveposten $^{3}/_{2}$ 1851 kun opgør de strejkendes Tal til »over 400«, mens Politiets Generaltabeller for 1851 opgiver Murersvendenes Tal til 696, se Edv. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 112. Det ligger imidlertid nær at søge Forklaringen paa denne Uoverensstemmelse i Sæsonarbejdsløsheden. [3]) Navnlig kom § 11, Nr. 10 i Betragtning, jfr. Citatet S. 29. [4]) Tankegangen fremsættes under Mærket »En Svend« i Flyveposten $^{6}/_{2}$ 1851.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tage. At Enevældens Statsbygning siden Lovens Udstedelse var smuldret hen, gjorde egentlig ikke Sagen lettere. Den nye Grundlov af 5. Juni 1849 tilstod (§ 92) Borgerne Ret til at »indgaae Foreninger i ethvert lovligt Øiemed«; uvilkaarligt maatte da det Spørgsmaal melde sig, om Juristerne virkelig vilde vove den Paastand, at det skulde være ulovligt at forene sig om at søge at opnaa højere Løn. I hvilken Grad den Frimandsfølelse, som den frie Forfatnings Indførelse vakte til Live i alle Samfundsklasser, havde bredt sig ogsaa til Haandværkssvendenes Kreds, derom afgiver en af deres Forsvarsartikler i »Flyveposten«[1]) et stærkt Vidnesbyrd; det hedder heri, at den sidste Tids Svendebevægelser — efter Sammenhængen menes det faglige Røre — »ere en Følge af den liberale Aand, der gaar igjennem Grundloven, det er denne Aand, der har forplantet sig til Svendene, der har lært dem, at ogsaa de høre til det store Samfund, som Grundloven omfatter, at ogsaa de have Fordring paa dens Goder«. Man har heri et lovlig ordrigt, men ikke alt for utydeligt Udtryk for, hvad sikkert saare mange mere eller mindre dunkelt følte.

Intet som helst tyder paa, at Murersvendenes Ledere noget Øjeblik har tvivlet paa deres Ret til at gaa frem, som de gjorde. Om nogen Usikkerhed hos Mestrene eller snarest hos Politiet synes det derimod at vidne, at Strejken fik Lov at løbe i over 14 Dage, før Øvrigheden skred ind. Først 5. Febr. arresteredes fire Svende, deriblandt Svendelavets Oldgeseller, og tre Dage senere afsagdes Fængslingskendelse over de tre af dem.

Denne Fremgangsmaade vakte imidlertid betydelig Opsigt og temmelig udbredt Indignation; Tscherning og »Fædrelandet«, der ellers just ikke plejede at gaa i Trit, slog her Følge i fælles Kritik. Ikke engang Mestrene viste sig særlig taknemlige; de enedes tværtimod hurtigt om at gaa i Forbøn for de strejkende, idet de ved skriftlig Henvendelse til den paagældende Domstol søgte »at afvende de i flere Retninger sørgelige Følger, som Svendenes Lovstridighed vil faa«. Skrivelsen[2]), som er signeret af Murerlavets Oldermand og Bisiddere og dateret 12. Febr, meddeler Kendsgerninger, som tydeligt viser, i hvilken Grad kollektiv Lønaftale forekom ogsaa Mestrene det eneste naturlige. De oplyser nemlig, at de lige siden Magistratens Afvisning af Sagen har forhandlet indbyrdes om at indrømme en fælles Lønforhøjelse; da disse Forhandlinger i første Omgang syntes at skulle slaa fejl, vedtoges Nedsættelsen af et 5-Mands Udvalg, hvis Afgørelse

[1]) $^{6}/_{2}$ 1851. [2]) In extenso aftrykt Fædrelandet $^{15}/_{2}$ 1851.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skulde være bindende for samtlige Mestre. 17. Jan. modtog Oldermanden denne Komités Betænkning, og Dagen efter — altsaa samme Dag, Arbejdsnedlæggelsen begyndte — skulde Resultatet have været bekendtgjort for Svendene paa disses Herberge. Imidlertid foranledigede de forinden indtrufne Opsigelser »det Offentlige til at betyde Mestrene, at Sagen fra disses Side indtil videre burde stilles i Bero«; som Følge heraf afbrødes da Forhandlingerne. Ogsaa siden havde Svendene dog stadig »viist sig beskedne og velvillig stemte mod Mestrene»; de havde handlet i god Tro, men vilde utvivlsomt nu, da de havde faaet bedre Besked, være villige til atter at gaa i Arbejde, »hvorefter Mestrene ikke ville være mindre tilbøjelige til at forhøie den tidligere erlagte Arbeidsløn«. Mesterlavets Bestyrelse androg følgelig »paa samtlige Mesteres Vegne« om, at Sagen mod Svendene maatte hæves og de fængslede løslades. Dette sidste Ønske opfyldte Domstolen, hvorimod den afslog at hæve Sagen, før Arbejdet faktisk var genoptaget. Af denne Kendelse, som afsagdes 14. Febr.[1]), kan det saaledes sluttes, at Murerstrejken har varet i det mindste henved fire Uger; snart efter maa den imidlertid være afsluttet[2]), hvad enten nu Rettens truende Holdning, Mestrenes Imødekommenhed eller egen Pengebrist bidrog mest til at gøre Svendene føjelige. Lønspørgsmaalet løstes, som Mesterudvalget havde villet det; Daglønnen forblev uændret i de fire Vintermaaneder (Nov.—Febr. incl.), for Resten af Aaret forhøjedes den med $^1/_2$ Mark; detaillerede Akkordsatser fastsattes; principielt reserveredes i øvrigt Kontraktfriheden. Noget senere samme Aar opnaaede Tømrersvendene ganske tilsvarende Forhøjelser[3]).

Murerstrejken fik imidlertid et Efterspil af betydelig Interesse, idet den blev Genstand for en ret indgaaende Drøftelse i Folketinget. Anledningen var den, at ogsaa Murersvendene omtrent samtidig med deres Arbejdsgivere[4]) havde grebet Pennen og til Rigsdagen indgivet et Andragende, som frembar deres Klage over »de Hindringer, der lægges dem i Veien for frit Erhverv«[5]), og som Tscherning paatog sig

[1]) Berlingske Tidende $^{14}/_2$ 1851. [2]) Der foreligger ingen Efterretning om enten Strejkens eller Retssagens Fortsættelse efter $^{14}/_2$; af Rigsdagsforhandlingen $^{24}/_2$ fremgaar imidlertid utvetydigt, at Arbejdsnedlæggelsen da var bragt til Afslutning (Rigsdagstidende, 2. Session 1850, Folketinget, Sp. 5960 og 5986), hvorefter ogsaa Retssagen maa være hævet. Jfr. ogsaa Nyrops Fremstilling i Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlaug. [3]) Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 214. [4]) Andragendet var fremlagt til Underskrift paa Murersvendenes Herberge i Dagene $^{13}/_2$—$^{15}/_2$ (Flyveposten $^{13}/_2$ 1851), forelagdes Folketinget $^{19}/_2$ (Rigsdagstidende, 2. Session 1850, Folketinget, Sp. 5753) og kom under Debat $^{24}/_2$ (sst., Sp. 5959). [5]) Rigsdagstidende, sst. Sp. 5753.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at indbringe. Den initiativrige og ildfulde Politiker føjede hertil for egen Regning en i fem Punkter formuleret Forespørgsel til Justitsminister Bardenfleth; blandt andet spurgte han, om Politiet ved denne Lejlighed havde holdt sig Grundlovens § 92[1]) efterrettelig, om ikke denne Paragraf trængte til at udformes nærmere gennem en særlig Lov, endelig hvilke Foranstaltninger Ministeriet havde taget for at opfylde Løfteparagraffen om Næringsfrihed. Personlig indledte han Diskussionen[2]) med et varmt og velformet Forsvar for Murersvendene. Sammenlignet med dette maa Bardenfleths Svar have virket svagt; han søgte nærmest at skyde hele Sagen fra sig, idet han henviste dels til Domstolenes Afgørelse, dels til Rigsdagens selvstændige Initiativ, dels endelig til at Udførelsen af § 88 ikke vedkom Justitsministeriet. Langt kraftigere og kyndigere Modstand mødte Tscherning hos den konservative Overretsassessor Mourier, der med megen juridisk Stringens hævdede Arbejdsnedlæggelsens Ulovlighed trods den foretagne Opsigelse og trods Grundlovens § 92. Saa længe Lavene faktisk bestod, maatte deres Medlemmer ogsaa indfri de af Monopolet flydende Forpligtelser; ».... det kunde umuligt bestaae med Almenvellet, at samtlige et Laugs Svende skulde have det i deres Magt, at forenes om at slige, tildeels nødvendige Arbeider ikke skulle kunne erholdes udførte«. Hvis Bagersvendene en Dag nedlagde Arbejdet og hverken vilde »lægge Deig eller bage Brød«, saa vilde dette deres »Forhold ligeover for Kjøbenhavns Befolkning« være øjensynligt »lovstridigt og strafbart«. Murernes Stilling var imidlertid en ganske tilsvarende; en Godkendelse af Svendenes Optræden vilde derfor let kunne faa farlige Følger. I den fortsatte Diskussion, der dog for en ikke ringe Del kom til at dreje sig om Forstaaelsen af de forskellige Grundlovsparagraffer, deltog blandt andet paa Tschernings Side Grundtvig, J. A. Hansen og Balthasar Christensen, paa Bardenfleths Krieger, J. E. Larsen og David. Tscherning selv, der gentagne Gange var i Ilden, fremsatte det ret generende Spørgsmaal, hvilket lovligt Middel Murersvendene da maatte bruge til at opnaa højere Løn, naar de i dette Øjemed hverken kunde appellere til Magistraten eller indgaa Forening; men Tingets Formand (Andræ) friede Modstanderne af Klemmen ved at erklære dette Spørgsmaal for Dagsordenen uvedkommende. Værd at mærke er det i øvrigt, at David under Paaberaabelse af udstrakt praktisk Erfaring hævdede, at Forholdet mellem Lavenes Mestre og Svende var præget af megen

[1]) Jfr. S. 59. [2]) Rigsdagstidende, 2. Session 1850, Folketinget, Sp. 5959—6004.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gensidig Velvilje og Billighed, og at en alvorlig ment Mægling derfor som Regel vilde kunne bringe de forekommende Smaakonflikter til Standsning — Udtalelser, der foranledigede en Protest fra Lundes Side mod den Opfattelse, at der mellem Mestre og Svende skulde raade nogen »fuldkommen Harmonie«.

Debatten afsluttedes uden Vedtagelse af nogen Resolution, men forblev alligevel ingenlunde resultatløs; saavel den som »Fædrelandet«s ledende Artikler[1]) om Sagen viste klart, at baade de Nationalliberale og Bondevennerne, begge det daværende Folketings to store Partier, var ganske enige om at betragte Tvangsbestemmelserne i Forordningen af 1800 som aldeles forældede. Der er næppe heller Tvivl om, at Rigsdagens ledende Mænd her kunde regne med at have Befolkningens Flertal bag sig. Ved Murerstrejkens Historie maa netop dette i særlig Grad fængsle Eftertiden, at den som i et Glimt afslører den overordentlige Fremgang i social Anseelse, som Arbejderen vandt ved, at Junigrundloven gjorde ham til fri Borger i et frit Land. Rent uvilkaarligt maatte det forekomme en Gennemsnitsdanskers jævne Omdømme ganske meningsløst, at man først anerkendte Haandværkssvendens Adkomst til at være med at beslutte om de største og mest indviklede Statsanliggender, for derefter — næsten i samme Aandedræt — at frakende ham Medbestemmelsesret over hans egen Løn. At forældet Næringslovgivning paa saa vigtigt et Felt skulde formaa at sætte Skranker for den nye, dyrebare Foreningsfrihed, det stod for de fleste som spidsfindigt Juristeri; den almindelige Retsbevidsthed var løbet fra Straffelovgivningen. Hvor de liberale af 1795 havde hyldet Kontraktfrihedens Princip, dér knæsatte Generationen af 1848 Foreningsfrihedens; og gennem dette Omsving fik den gamle Lavstradition, hvorefter Lønnen var et Fællesanliggende for Fagets samtlige Mestre og Svende, fornyede Muligheder for at gøre sig gældende.

Naar det ikke altid tilstrækkelig skarpt erkendes, i hvilken Grad Junigrundloven er en Hovedforudsætning for den senere Fagbevægelse, saa beror dette for en stor Del paa, at det her drejer sig om et Forhold af overvejende psykologisk Natur, som derfor i det væsentlige unddrager sig Bevisførelse gennem Enkeltheder. Til at tage og føle paa er kun et Træk som det nysnævnte med Foreningsretten; mindre haandgribelig, men alligevel ingenlunde uvigtig er den øgede Selvbevidsthed hos Arbejderen, som fulgte med Valgretten; han opdagede, at toneangivende Klasser i Samfundet pludselig i langt større

[1]) Anf. Blad $^{15}/_{2}$ og $^{28}/_{2}$ 1851.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Omfang end hidtil anerkendte, at han ikke blot havde Pligter, men ogsaa Rettigheder. Hos ham selv vakte disse nye Toner stærk Genklang; Virkningerne heraf mærkedes — naturligt nok — først mest i det rent politiske, men maatte i det lange Løb ogsaa gøre sig gældende paa det fagligt-økonomiske Omraade.

Endnu op igennem 50'erne er dog Foreningsrøret blandt Arbejderne overvejende politisk farvet, hvad der hænger sammen ogsaa med den Kamp om Lavene, som i saa høj Grad maatte beslaglægge alle deri interesseredes Opmærksomhed. Foruden Lunde var det særlig to Mænd, der skønt indbyrdes højst forskellige dog hver paa sin Maade bidrog til at opdrage Arbejderne til Bevidsthed om egen Ret og give dem Interesser ud over det daglige Slid; det var Dreier og Rimestad.

7. Dreiers og Lundes Indflydelse 1851—1853.

Til nogen indgaaende Omtale af Fr. Dreiers Virksomhed[1]) giver en Skildring af Fagbevægelsens Historie ingen Anledning; dertil fik hans socialistiske Forfatterskab for lidt praktisk Betydning. Meget mod sin Vilje kom han til at tilhøre Litteraturens mere end Statens og Samfundets Historie. Resultaterne af hans Agitation — og kun de har her Interesse — var og blev af mange Grunde saare beskedne. Ikke mindst beroede dette paa, at han var saa overmaade forskellig fra — mange har sagt: saa langt forud for — sin Samtid; mellem hans fanatisk konsekvente Radikalisme og Datidens trods alt Frihedsrøre gennemborgerlige, ja provinsielle København lod ingen Bro sig bygge. Til at blive Folkefører havde han vel Viljen, men ikke Evnen; dertil var han for stort et Stykke af en Filosof. Opvokset som han var i et borgerligt Embedsmandshjem, maatte Proletarens kulturløse Trods ligge ham lige saa fjernt som den Mistro og Bitterhed, mangeaarigt Afsavn kan aflejre hos en forkuet Almue. Kort sagt, hans Socialisme var Akademikerradikalisme; en Menneskealder senere vilde han utvivlsomt have følt sig bedre hjemme i Studentersamfundet end i Rømersgade. Med sin Naturs hele Lidenskab havde han forelsket sig i Fornuften som Princip; næppe noget kan være mere karakteristisk for ham end hans

[1]) Herom se foruden Dreiers egne Arbejder (navnlig »Samfundets Reform«) særlig Carl Dumreichers Afhandling »Omkring Frederik Dreier« i »Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis« (1920); heri vil man foruden talrige Litteraturhenvisninger finde Hovedkilden — Rudolf Varbergs Artikler i Fædrelandet $^{21}/_{7}$—$^{23}/_{7}$ 1853 — optrykt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Studium af de allerede dengang i Litteraturhistorien begravne franske Encyklopædister[1]); ogsaa hans Socialisme farvedes i øvrigt af Paavirkningen fra franske Teoretikere. — Lidet rimeligt var det unægteligt, at denne ateistiske Forstandskultus skulde kunne fattes af, endsige paavirke københavnske Lavssvende af Aargang 1850.

Naar dette er sagt, fortjener det paa den anden Side at fremhæves, at Dreier selv afgjort ønskede baade at forstaas og at paavirke. Hans Aandsretning var nok akademisk, men ikke paa den Maade, at blot teoretisk Sandhedserkendelse var ham nok. Hvad der for ham var indlysende, derom skulde ogsaa andre med det gode eller det onde overbevises. Tolerance hørte ikke til hans Dyder; hans utaalmodige Tro paa Fremtidens Velsignelser gjorde hans Sindelag revolutionært. Sin Indsats drømte han om at gøre, ikke som Nationaløkonom eller Statsfilosof, men som Leder af et politisk Parti. Sine Tilhængere søgte han blandt Ungdommen, først og fremmest blandt »de endnu ikke aldeles blaserede og feige Drenge«[2]), dernæst ogsaa blandt Studenterne og inden for Haandværksstanden, »hvis sunde praktiske Forstand ofte kommer langt videre i Sandhedens Erkjendelse end den forskruede Skoleviisdom og Stuelærdom«.

Sit Program for det saaledes paatænkte »Arbeiderparti«[3]) havde Dreier færdigt indtil Enkeltheder[4]); blandt dets politisk mest vidtrækkende Krav maa nævnes uindskrænket almindelig Valgret fra 25 Aars Alderen[5]), Etkammersystem[6]) og Republik[7]). Socialt opstilledes »Arbeidets Frigjørelse fra Capitalens Herredømme«[8]) som Hovedopgaven, og heri ligger Dreiers Adkomst til at kaldes Danmarks første Socialist; med Hensyn til Gennemførelsen var hans Tankegang derimod for saa vidt ikke i moderne Forstand socialistisk, som han var en afgjort Modstander af Produktionens Organisation ved direkte Statsindgriben; han tog i saa Henseende skarpt Afstand fra Louis Blanc[9]); i Modsætning til ham tænkte han sig som sin Yndlingslærer Proudhon Samfundets Omdannelse hidført gennem frivillig Sammenslutning. Og i den Forbindelse kommer han ind paa Tanker, som kan have Krav paa en kort Omtale her.

I Dreiers Stilling til Organisationsspørgsmaalet træder hans Overlegenhed over Samtiden stærkt frem. Datiden følte sig paa dette Omraade stillet overfor et Tvangsvalg mellem Lavsvæsen eller uhæmmet

[1]) Fædrelandet $^{23}/_{7}$ 1853. [2]) Samfundets Reform 13. [3]) Ordet bruges af Dreier selv sst. 74 f. [4]) Sst., navnlig 77—82. [5]) Sst. 41—44. [6]) Sst. 66. [7]) Sst. 69 f. [8]) Sst. 38. [9]) Sst. 111 og 145.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fri Konkurrence; til Nød kunde man tænke sig en Mellemvej, et Kompromis, saare vanskeligt en uafhængig tredie Mulighed. Fra dette Alternativ formaaede under Næringslovsdebatten 1857 selv Rigsdagens klogeste Hoveder ikke at frigøre sig; Dreier derimod kunde det fem Aar før. Hans teoretiske Skoling gjorde ham det muligt at hæve sig til virkeligt Overblik over Problemet, uden at han dog derfor tabte Øjeblikkets faktiske Forhold af Syne. Lige bestemt tog han Afstand fra begge Parter[1]). Over for Næringsfrihedens Modstandere gjorde han gældende, dels at Lavene aldrig effektivt vilde kunne værne Arbejderne, dels at deres Bestaaen stod i alt for stærk Modstrid med Tidens Forkærlighed for frivillig Organisation. Samtidig advarede han imidlertid indtrængende mod at stole paa den frie Konkurrences Tryllеformular; Udviklingen i Frankrig, England og Nordamerika viste, at Gennemførelsen af dette Princip kun yderligere styrkede Kapitalens Overmagt, blot medførte, at den i sig selv saa fortræffelige tekniske Udvikling kom til at øge Arbejdernes Nød. Dansk Lovgivning maatte da først og fremmest forebygge, at Industriens Udvikling herhjemme fik tilsvarende Følger.

Disse og beslægtede Overvejelser var det, der bragte Dreier til paa sit Programudkast[2]) at opføre »Ophævelse af de gamle aristokratiske, politimæssig regerede Laug til Fordel for fri, demokratiske Laug eller Corporationer«, hvoraf ingen skulde tvinges til at blive Medlem; i Tilslutning til dem skulde de hidtil med Lavene forbundne Syge-, Understøttelses- og Pensionskasser bevares og under kraftigere Fællesledelse forbedres; en Optagelsesprøve skulde kunne fordres. I en noget senere Artikel[3]) nævnes yderligere som passende Opgaver for disse moderniserede Lav Lærlingeuddannelse og Arbejdsanvisning; men medens Programudkastet skarpt skelner Lavene fra de Produktionsforeninger, Dreier ogsaa ønskede indført, sammenblander Artiklen disse to Ting, hvorved Projektet her faar en mere virkelighedsfjern Karakter. Bagved ligger Dreiers utaalmodige Forvisning om, at en nær Fremtid vilde holde Dommedag over Kapitalismen; man mærker hans Afhængighed af den franske utopiske Socialisme; de samtidige engelske Fagforeninger har han enten ikke kendt eller — maaske snarere — ikke interesseret sig synderligt for. Alligevel træder Tanken om en frivillig Fagorganisation langt tydeligere frem hos ham end hos Lunde; først han skitserer den kommende Fagbevægelses Program. Og ingen tør vel helt benægte, at disse Tankers Fremsættelse — mundtligt som skriftligt — kan have bidraget til at bane Fremtiden Vej.

[1]) Samfundets Reform 28—33. [2]) Sst. 80. [3]) Sst. 112 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nogen direkte Virkeliggørelse af sine Organisationstanker oplevede Dreier som bekendt ikke, og hans egne Bestræbelser i den Retning maa da ogsaa kaldes beskedne. De skal dog her lige nævnes; men forinden maa man kende Baggrunden for dem.

Ganske resultatløs var Hippodrombevægelsen som nævnt ikke. Selve Haandværkerdannelsesforeningen ældedes ganske vist tidligt; med kun et Par Hundrede Medlemmer førte den i Halvtredsernes Begyndelse en hensygnende Tilværelse. Lundes Virksomhed for Haandværkets og Industriens Organisation havde dog sat Frugt i Stiftelsen af Oldgeselforeningen Nov. 1850[1]), og fra denne udgik igen Initiativet til Dannelse af en ny almindelig Arbejderforening. Indbydelsen[2]) til dennes Stiftelse udsendtes Grundlovsdag 1851, undertegnet af 25 Oldgeseller, hvis egentlige Ledere vistnok var Tøjmagerne L. V. Lund og A. C. Klamer. Dens Indledning kan anføres som et af de bedste Beviser for, hvilke overordentlige Forventninger ogsaa i rent social Henseende Junigrundlovens Gennemførelse kaldte til Live. Det udtaltes her, at den fælleseuropæiske Bevægelse i 1848 overalt havde tilstræbt dels politiske, dels sociale Reformer; af dette Dobbeltprogram var herhjemme den første Del over Forventning virkeliggjort, mens den sidste endnu stod tilbage; alt for lidt havde de to første ordinære Rigsdage beskæftiget sig med Købstadarbejderne; disse burde derfor ikke i Længden forholde sig passivt. Som det »foreløbige Program« for den nye »Forening for Arbeidsklassens Vel« satte man »en med Livets Fornøden[hed] og Billighed mere overensstemmende Betalingsmaade for Arbeidsclassen i Kjøbstæderne«. Denne forholdsvis dristige Formel synes dog straks at have vakt Bekymring hos Indbyderne selv; i al Fald skynder de sig at give den en Eskorte af kraftige Forbehold: Ejendomsretten er dem »lige saa hellig og vigtig at beskytte som vort eget Arbeide«, ikke heller er det Meningen at fravriste Arbejdsgiverne eller andre »nye Afgivter uden Vederlag til Fordel for Arbeiderne«; der tilsigtes alene en ændret Fordeling af Lønnen »i den Retning, at de Ældre foruden den almindelige Betaling faaer tillige et Tillæg, der retter sig efter Arbeidsaarenes Antal«. Til Virkeliggørelsen af denne Pensionsplan haabede man blandt andet paa Understøttelse af Fattigvæsenets Midler; den vilde imidlertid ikke kunne realiseres uden gennem »en fuldstændigere og mere tidssvarende Organisation af vore Arbeidsforhold«, »udvidet til alle de ringere Klasser i Byerne, Tjeneste-

[1]) Jfr. S. 52. [2]) Optrykt i Organ for Arbeidsklassen $^{22}/_{5}$ 1852; ogsaa blandt det kgl. Biblioteks Smaatryk.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tyendet ikke undtaget«. — Dette Program med dets mærkelige Blanding af Dristighed og Forsagthed viste sig egnet til at lokke Datidens Arbejdere; under Indtryk af Oldgesellernes Agitation indmeldte de sig flokkevis; i August 1851 oversteg Medlemstallet 1100[1]), i November 1600[2]), mens Haandværkerdannelsesforeningen aldrig var naaet højere end ca. 900. I November konstituerede Foreningen sig med Lunde som Formand[3]) — et tydeligt Vidnesbyrd om, at det var hans Ideer fra 1848, som laa bag ved Foreningens Stiftelse; omtrent samtidig besluttedes Udgivelsen af et Ugeblad[4]). For Formanden og hans Tilhængere gjaldt det nu i første Række at gennemføre Planen om Alderstillæg til Lønnen; i dette Øjemed fik man ved Oldgesellernes Hjælp udarbejdet en omfattende Fortegnelse over københavnske Lavssvende[5]); da dette var sket, forelagde Lunde paa en Generalforsamling 2. Maj 1852[6]) et detailleret Projekt; at Kontingentet heri var fastsat til det forholdsvis betydelige Beløb af 8 Sk. daglig, forsvarede han bl. a. ved at henvise til, at den saaledes indsamlede Kapital ogsaa vilde kunne benyttes til at »regulere Arbeidslønnens ligelige Fordeling, ved f. Ex. naar Arbeidslønnen for et enkelt Fag var sunket utilbørlig dybt, da for ligelang Tid at standse Tilgangen af nye Kræfter til dette Fag, da en fortsat Tilgang kun yderligere vilde trykke Arbeidspriserne«. Dette afholdt dog ikke Tøjmager Klamer, der fandt Kontingentet uoverkommeligt, fra at fremsætte et mere beskedent holdt Modforslag, og i den følgende Tid fremsattes to til; Forslagsstillernes drabelige indbyrdes Kamp er der her ingen Grund til at komme ind paa, navnlig da Striden fik den tragiske Afslutning, at Sagkundskaben erklærede alle fire Projekter for ubrugelige[7]). Endnu under disse Debatter lod imidlertid mere radikale Røster sig nu og da høre.

Første Gang var det Dreiers. Han havde oprindelig i Tillid til Lundes demokratiske Fortid stillet sig ret velvilligt til Foreningen[8]). I hvilken Retning dens Virksomhed efter hans Mening burde gaa, søgte han ved den nævnte Generalforsamling 2. Maj at faa Lejlighed til at udvikle; men Dirigenten hindrede ham deri. Saa tog han Revanche i sit Blad; her[9]) understregede han, at skulde Foreningen svare til sit Navn, saa maatte den stræbe at faa dannet et virkeligt Arbejderparti; til Tanken herom knyttede han saa sit ovenfor omtalte Programudkast. I sit Svar[10]) billigede Lunde en Række af dettes Punk-

[1]) Foreningen for Arbeidsclassens Vel $^{29}/_{8}$ 1851. [2]) Sst. $^{31}/_{10}$ 1851. [3]) Sst. $^{29}/_{11}$ 1851. [4]) Sst. $^{20}/_{12}$ 1851. [5]) Organ for Arbeidsklassen $^{7}/_{2}$ 1852. [6]) Sst. $^{8}/_{5}$ 1852. [7]) Blad for Arbejdsklassen $^{13}/_{11}$ 1852. [8]) Samfundets Reform 21 f. [9]) Sst. 74 ff. [10]) Organ for Arbeidsklassen $^{22}/_{5}$ 1852.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ter, saaledes de »fri, demokratiske Laug«, men stillede sig mere forbeholdent over for andre. At Dreier havde Tilhængere inden for Foreningen, viste sig, da han i Juni med forholdsvis stort Stemmetal (185) valgtes til Repræsentant[1]). Han blev dog hurtigt klar over, at et virkeligt Samarbejde mellem ham og Lunde ikke var muligt; dertil var Formandens Stilling for dominerende. Efter et forgæves Forsøg paa at faa Forretningsordenen ændret, udmeldte han og fem Tilhængere sig allerede i Juli af Repræsentantskabet; samtidig indrykkede de i Foreningens Organ[2]) en skarp Erklæring *mod* Lunde og hans Pensionsplan, *for* politisk Aktivitet. Paa et lidt senere Stadium af Forhandlingerne optræder en fra Halvfjerdsernes Arbejderbevægelse kendt Skikkelse, Bohêmejournalisten Louis Toucher; han var begyndt i sit Fag som ansvarlig Redaktør af »Corsaren« 1844 og havde siden da skaffet sig et usikkert Underhold ved at redigere flere smaa Blade af lignende Art — Blade, der alle kun bestod kort Tid og næppe heller fortjente bedre Skæbne; i Modsætning til Dreier billigede han Pensionsplanen, men foreslog[3]), at man tillige skulde virke for Indførelse af en Arbejder- og Tyendeskat paa Arbejdsgiverne, som saaledes skulde tvinges til at hjælpe de gamle og svage Arbejdere. Endnu mere end Lundes Projekt leder dette Forslag Tanken hen paa Nutidens Alderdomsforsørgelse.

Imidlertid var det begyndt at gaa ned ad Bakke med Foreningen. Allerede de udtraadte Repræsentanters Erklæring nævner, at Arbejderne af Skuffelse over de ringe Resultater af Foreningens Virksomhed udmelder sig, og hen paa Efteraaret søger en Taler Forklaringen paa Medlemstallets Nedgang i Skuffelsen hos de mange, der var mødt med »overdrevne Forventninger«[4]). Lunde selv følte sig skuffet og træt. Under disse Omstændigheder greb man villigt til, da Haandværkerdannelsesforeningens Formand foreslog at smelte de to Foreninger sammen. Hvad der saaledes skabtes, blev imidlertid noget væsentlig nyt.

Lundes og Oldgesellernes Forsøg paa at kanalisere Hippodrombevægelsen til Drivkraft for det sociale Fremskridt slog da stort set fejl; de evnede ikke at virkeliggøre deres Drøm om at aabne den udslidte Arbejder Udsigt til bedre Støtte end Fattigvæsenets. Uvæsentligt i Sammenligning hermed, men dog værd at anføre er det, at de første danske Forsøg paa Kooperation staar i nær Forbindelse med Arbejder-

[1]) Organ for Arbeidsklassen $^{26}/_{6}$ 1852. [2]) Sst. $^{7}/_{8}$ 1852. [3]) Blad for Arbejdsklassen $^{27}/_{11}$ 1852. [4]) Sst. $^{30}/_{10}$ 1852.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

røret i 1852. Direkte udsprungen[1]) fra »Foreningen for Arbeidsklassens Vel« var saaledes en saakaldt »Brændselsforening«[2]), der for Medlemmernes Indskud købte Brændsel en gros, naar det var billigst, og i Vinterens Løb atter solgte det til sine Medlemmer til den lavest mulige Pris; den bestod imidlertid ikke længe[3]). Fuldt saa megen Interesse har københavnske Arbejderes Forsøg paa at skabe en virkelig, flersidig anlagt Forbrugsforening — den første i sin Slags herhjemme. Æren herfor tilkommer i første Række Dreier[4]), der i August 1852 i sit Blad gjorde opmærksom paa nogle udenlandske Foreninger af denne Art[5]); hans Skildring af dem gav Lyst til Efterligning[6]); 9. Okt. samledes da »en Del Arbeidere af forskjellige Fag« til et forberedende Møde, og 9. Jan. 1853 erklæredes Foreningen for stiftet[7]); da den endnu kun havde noget over 100 Medlemmer, udsendtes en trykt Indbydelse[8]), af hvis 15 Udstedere 8 tilhørte Skrædderfaget; af disse var igen de tre sammen med Dreier udtraadt af Repræsentantskabet i »Foreningen for Arbeidsklassens Vel«; disse samme tre Skræddere indvalgtes noget senere i Brugsforeningens 5-Mands Bestyrelse[9]) og har saaledes øjensynlig været dens ledende Kræfter — Forhold, der tydelig viser, hvorledes Dreier var Sjælen i Foretagendet. Foreningen var i første Halvdel af 1853 i god Fremgang, som heller ikke afbrødes af Dreiers bratte Død; i August var den naaet op til et Medlemstal af 1149[10]); snart efter tog Virksomheden sin Begyndelse, men omtrent samtidig begyndte ogsaa Tilbagegangen; fra den nye Arbejderforening fandt Foretagendet kun lunken Støtte[11]), og den uerfarne Ledelse formaaede ikke at indfri de store Forventninger. En Generalforsamling i Januar 1854[12]) vidner klart om begyndende Træthed og Skuffelse inden for Foreningen, og ret snart efter maa den være gaaet ind[13]).

[1]) Organ for Arbeidsklassen $^{24}/_{1}$ 1852. Villads Christensen: København 1840—57, 577, angives Foreningen stiftet af Dreier; dette maa bero paa en Misforstaaelse. Det tidligste danske kooperative Forsøg var den Forening, som Typograferne i det Berlingske Trykkeri 1851 stiftede til Indkøb af billigt Øl. Jfr. Arbejderen 1871, 58 og Samfundets Reform 287 og 312. [2]) Lovene trykt i Organ for Arbeidsklassen $^{12}/_{6}$ 1852. [3]) Allerede i Oktober 1852 — 4 Maaneder efter Stiftelsen — var Medlemstallet dalet saa stærkt, at Opløsning paatænktes, se Blad for Arbejdsklassen $^{30}/_{10}$ 1852; senere er den ikke fundet omtalt. [4]) Dette bemærkes ogsaa i Nekrologerne over ham i Fædrelandet $^{2}/_{7}$ 1853 og Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{14}/_{5}$ s. A.; jfr. sst. $^{27}/_{8}$ s. A. Det er derfor ganske med Urette, naar Rimestad 1867 — i De kjøbenhavnske Arbeiderforeninger 2 — søger at tilegne sig Æren. [5]) Samfundets Reform 273—88. [6]) Sst. 305 og 311 f. [7]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{12}/_{2}$ 1853. [8]) Sst.; Samfundets Reform 334. [9]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{14}/_{5}$ 1853. [10]) Sst. $^{27}/_{8}$ 1853. [11]) Sst. [12]) Sst. $^{28}/_{1}$ 1854. [13]) Om Foreningen jfr. ogsaa Arbejderen 1871, 58 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Et Tilbageblik over den foregaaende Skildring af Strømninger blandt Københavns Arbejdere fra 1847 til 1853 vil gøre det tydeligt, at disse Aar — fra Haandværkerdannelsesforeningens Stiftelse til Lundes Kapitulation og Dreiers Død — i dansk Arbejderhistorie udgør et Afsnit for sig, ikke blot afgjort forskelligt fra den foregaaende politiske Dvale, men ogsaa i Sammenligning med de følgende Aar tydeligt særpræget derved, at Arbejderne endnu i denne Tid formaaede at holde sig Nationalliberalismen tre Skridt fra Livet, evnede til en vis Grad at gøre sig gældende som et selvstændigt Element. Spørger man om Betydningen af hele dette første Tilløb til en dansk Arbejderbevægelse, saa er det ganske vist klart, at de direkte, praktiske Resultater næsten er lig Nul; det vilde imidlertid være en Fejlslutning, om man af den Grund vilde anse Lundes og Dreiers Anstrengelser for spildte. Deres Udsæd viste sig i det lange Løb spiredygtig; det fik blivende Betydning, at de havde vakt og styrket Arbejdernes naturlige Mistro til Embedsmandsklassen og de doktrinære, indskærpet dem, at de selv kunde og burde varetage deres Særinteresser, gjort dem opmærksomme paa Muligheden af nye Organisationsformer. Den Bevægelse, de dermed skabte, forsvandt ikke sporløst paany; den fortsatte sig gennem de følgende Tiaar som en Understrøm, hvis Virkninger ikke sjældent naar op til Overfladen, og som har gjort sit til at forberede Halvfjerdsernes Gennembrud.

8. Under Rimestads Førerskab.

Den nye Arbejderforening, der grundedes i Januar 1853 ved Sammenslutning af Foreningen for Arbeidsklassens Vel og Haandværkerdannelsesforeningen, kaarede straks til sin Formand Christian Vilhelm Rimestad. Dermed naaede denne Mand frem til den Forgrundsstilling i den københavnske Arbejderverden, som han gennem en længere Aarrække vidste at bevare.

Rimestad[1]) var paa dette Tidspunkt 37 Aar gammel, altsaa ingenlunde helt ung. Han var indfødt Københavner; 1833 blev han Student fra Borgerdydskolen, og allerede Aaret efter ansattes han som Lærer i Geografi og Historie sammesteds; for denne Gerning viste han ypperlige Anlæg — Livet igennem blev det hans Passion at foredrage sin

[1]) Artikler af C. Nyrop i Dansk biografisk Lexikon XIV, 114—118, og Povl Engelstoft i Dansk Biografisk Haandleksikon III, 220 f.; begge Steder gives gode Litteraturhenvisninger. En kritisk, men meget indtrængende Karakteristik er givet af Aug. Wolff i Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$—$^{4}/_{9}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Viden for jævne, kundskabstørstende og ukritiske Tilhørere —, og efterhaanden avancerede han til at blive Skolens Bestyrer. Saa kom de store Begivenheder 1848—49; letbevægelig som han var, lod han sig aldeles rive med af den demokratiske Bevægelse; hans Trang til at føre an, til at meddele andre sin ildfulde Overbevisning, vendte sig nu mod det offentlige Liv; med forbløffende Udholdenhed søgte han Aar efter Aar forgæves Valg, først til den grundlovgivende Rigsforsamling, siden fire Gange til Folketinget; kort sagt, han lod sig i den Grad sluge af Politik, at han fik bestandig mindre Tid tilovers til Borgerdydskolen, som han i 1853 omsider ganske opgav. — Ret tidligt var han blevet Medlem af Haandværkerdannelsesforeningen, men nogen større Rolle synes han ikke at have spillet inden for den, før han i Slutningen af 1851, da Flertallet af Medlemmerne forlængst var over alle Bjerge, blev dens Formand og gennem sine historiske Foredrag prøvede at puste nyt Liv i den — dog uden større Held. Saa var det, han fik gennemført Sammensmeltningen med Foreningen for Arbeidsklassens Vel.

Den nye Forening havde Rimestad karakteristisk nok ønsket at døbe »Foreningen for folkelig Dannelse«; det vedtoges dog, endda med betydelig Majoritet, at kalde den »Arbeiderforeningen«[1]), et Navn, hvortil Eftertiden gerne har føjet Tidsbetegnelsen »af 1853«. Medlemstallet steg hurtigt, men Foreningen rummede ret uensartede Elementer, og som allerede Navnestriden viser, kunde Formanden i Begyndelsen ingenlunde helt præge den efter sine egne Anskuelser. Dette fremgaar da ogsaa tydeligt af de i Maj vedtagne Love[2]), der sætter det som Formaalet at »fremme den arbejdende Klasses materielle og aandelige Vel«, dette præciseres i fire Punkter; man vil stræbe efter 1) »at virkeliggjøre og opretholde Arbejdernes grundlovsmæssige politiske Rettigheder«, 2) at opnaa »en frisindet Reform af . . . Næringsforholdene«, 3) »umiddelbart at forbedre den arbejdende Klasses materielle Vel« gennem Støtte til Forbrugsforeninger, Syge- og Laanekasser o. s. v., og endelig vil man 4) holde Lokale, Læseværelse, Bibliotek, udgive et Ugeblad samt foranstalte Foredrag med videre. Det eneste Resultat af nogen Betydning for Arbejdernes »materielle Vel« blev dog Oprettelsen af den endnu bestaaende »Alm. Sygekasse af 1853«[3]). Da i Anledning af Dyrtiden 1854 Oldgeselforeningen i en ærbødigt formet Henvendelse anmodede Arbejdsgiverne om et mindre Løntillæg, stillede

[1]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{19}/_{2}$ 1853. [2]) Sst. $^{30}/_{4}$ 1853. [3]) Sst. $^{6}/_{7}$ og $^{6}/_{8}$ 1853.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejderforeningens Blad sig temmelig skeptisk til dette Foretagende[1]); derimod opfordrede man Aaret efter forgæves Kommunalbestyrelsen til at yde Understøttelse uden Fattighjælps Karakter[2]). Om Næringsforholdene forhandledes atter og atter, baade skriftligt og mundtligt; alle Opfattelser fik Lov at komme til Orde, men Bestyrelsen lagde ikke Skjul paa, at den for sin Part ønskede en energisk Reform. I øvrigt sørgedes der for Undervisning i Skrivning, Tegning og Sprog; Rimestad holdt Rækker af historiske Foredrag, og i Bladet, som han fra Maj 1854 selv redigerede, gav han udførlige politiske Oversigter over Begivenheder i Indland og Udland. Selv om dette Oplysningsarbejde interesserede mange af Medlemmerne, saa var og blev dog Politikken Foreningens Hovedinteresse. Rimestad advarede i Begyndelsen[3]) mod at »politisere for meget«, men snart indtraadte Omstændigheder, som gjorde en saadan Tilbageholdenhed meget vanskelig. Faa Maaneder efter Foreningens Stiftelse dannedes nemlig Ministeriet Ørsted, hvis stærkt konservative Politik hurtigt gav alle Demokrater Anledning til den alvorligste Bekymring. Om Nødvendigheden af at værne Grundloven af 1849 var Rimestad ganske enig med Lundes og Dreiers Disciple; uden Tvivl styrkede derfor disse Aars storpolitiske Kampstilling i væsentlig Grad hans Popularitet i Københavns brede Lag; sit udprægede Venstrestandpunkt i Forfatningsstriden — et af hans mange Angreb paa Ørsted i Foreningsbladet medførte endog Sagsanlæg — kunde han sikkert ogsaa takke for, at det omsider lykkedes ham at komme ind i Rigsdagen, idet han i December 1854 kaaredes til Folketingsmand for Nyboder, Lundes gamle Valgkreds; sikkert med god Grund takkede han efter dette Valg Arbejderforeningen for dens Andel deri[4]).

Paa den anden Side maatte Rimestad baade som Formand og Redaktør uafbrudt kæmpe med Opposition. I Foreningens første Tid gjorde de radikale Tendenser sig endnu temmelig kraftigt gældende; blandt de første Repræsentanter[5]) var ikke alene den aldrende Revolutionsmand Dr. Dampe, der en Juniaften holdt Foredrag for en talrig og taknemlig Tilhørerskare[6]), men ogsaa Dreier, der efter Rimestads eget Vidnesbyrd i de første Maaneder af Foreningens Levetid endog var Foreningsbladets virkelige Redaktør[7]). Men endnu efter Dreiers bratte Død vedblev hans Indflydelse at gøre sig gældende inden for

[1]) Blad for Arbeidsklassen $^{11}/_{2}$ 1854; jfr. nedenfor S. 76. [2]) Sst. $^{3}/_{3}$ og $^{24}/_{3}$ 1855. [3]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{26}/_{2}$ 1853. [4]) Blad for Arbeidsklassen $^{9}/_{12}$ 1854. [5]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{12}/_{3}$ 1853. [6]) Sst. $^{4}/_{6}$ 1853. [7]) Blad for Arbeidsklassen $^{6}/_{5}$ 1854, jfr. $^{13}/_{5}$ s. A.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Foreningen, hvor den mest fremtrædende af hans Disciple vistnok var en af Forbrugsforeningens Medstiftere, Skrædder N. Nørholm, der for øvrigt med Tiden blev først Mester, senere Symaskinefabrikant; hans Iver for Gennemførelsen af Næringsfrihed førte ham sammen med Rimestad, og med Tiden blev han en af dennes mest trofaste Tilhængere. Sandsynligvis fra hans Haand hidrører en af Bladets mest radikale Artikler[1]), en Artikel, der umiskendeligt røber Dreiers Paavirkning, og som for øvrigt Pio særdeles vel havde kunnet bruge i »Socialisten«. Arbejderne — hedder det — har længe nok taalmodig fundet sig i deres Skæbne; men nu maa det gamle Misforhold mellem Kapital og Arbejde have en Ende; da Magthaverne kun ser paa deres egne Interesser, maa Arbejderne hjælpe sig selv, »og det kan kun ske ved at vi forene os, ved at vi stifte de mest udstrakte Forbindelser«, og det ikke blot nationalt, men ogsaa internationalt. Det enkelte Lands Arbejdere kan ikke naa til noget varigt Fremskridt, men i Fællesskab vil man »ad fredelig og lovlig Vei« kunne naa Fremtidsmaalet. Forfatteren foreslaar derfor at søge Forbindelse først med de engelske, derpaa med de svenske og norske og endelig ogsaa med andre Landes Arbejdere. — Denne Artikel, hvori altsaa Tanken om »Internationale« foregribes, er ret enestaaende, men Dreiers Indflydelse spores ogsaa ellers, saaledes naar Bladet modtog adskillige Indlæg til Gunst for Produktionsforeninger[2]).

Rimestads Politik over for denne Retning var den at vise sig saa frisindet og imødekommende som muligt; videst i saa Henseende strakte han sig i en Leder[3]), som siden hans Modstandere i 70'erne gjorde sig en speciel Fornøjelse af at minde ham om[4]); han gjorde her gældende, at naar blot man tog Ordet Socialisme i den rette Grundbetydning og undgik Forveksling med Kommunisme, saa var Socialisterne egentlig rigtig skikkelige Folk, ja i Grunden var selve Arbejderforeningen »et socialistisk Selskab og dens Blad følgelig et socialistisk Blad«. Hvilket ikke hindrede ham i et Aars Tid senere, da »Flyveposten« naivt havde beskyldt ham for at ville bruge sine »Blusemænd« til Revolution mod Ørsted, at paastaa, at Foreningens politiske Optræden altid havde været »strængt conservativ« i Forsvaret for den bestaaende Forfatning af 1849[5]). Politisk Terminologi var dengang mindre klart udviklet end blot tyve Aar senere.

Hippodrombevægelsens sidste Dønninger lagde sig efterhaanden til

[1]) Blad for Arbeidsklassen $^{7}/_{1}$ 1854. [2]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{3}/_{9}$ 1853. [3]) Sst. $^{24}/_{9}$ 1853. [4]) Soc. $^{25}/_{11}$ 1871. [5]) Blad for Arbeidsklassen $^{11}/_{11}$ 1854.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hvile. En anderledes alvorlig Konkurrence mødte Rimestad fra Bondevennerne. Nutildags virker det forbavsende, at Datidens Agrarparti med Held kunde bejle til Byarbejdernes Gunst; ogsaa dette forstaas kun, naar man gør sig klart, at Partiskellene dengang droges langt mindre skarpt end nu; nogen Betydning havde det fremdeles, at Bondevennernes mest fremtrædende Fører, J. A. Hansen, selv oprindelig var Haandværker og havde vidst at bevare Følingen med sine gamle Standsfæller; baade han og hans Venner i Hovedstaden (Major Müllen, Skomagermester Borch, Sekretær Gleerup m. fl.) kunde over for Rimestad udnytte Arbejdernes indgroede Mistillid til den studerede Stand. Allerede samtidig med Arbejderforeningens Grundlæggelse stiftedes i skarp Modsætning til den et saakaldt »Folkevennernes Selskab«[1]), som dog aldrig fik mange Medlemmer og ophørte Okt. 1855. Mere betød det, at Bondevennerne efterhaanden vandt stærkt frem inden for selve Arbejderforeningen. Nov. 1853 vedtog en Generalforsamling mod Repræsentantskabets Ønske at optage J. A. Hansen[2]); under den fælles Kamp mod Ørsted indtraadte imidlertid en Slags Vaabenhvile, og »Folkevennernes Selskab« støttede Rimestads Valg til Folketinget[3]); men da i 1856 J. A. Hansen avancerede fra Repræsentant til Bestyrelsesmedlem i Arbejderforeningen[4]), nedlagde Rimestad Aug. s. A. sin Stilling som Foreningsbladets Redaktør[5]); kort efter udtraadte han og med ham Flertallet af Medlemmerne af Foreningen, som derpaa opløstes[6]). Forgæves søgte Bondevennerne at redde Stumperne ved at stifte en saakaldt »Kjøbenhavns Arbejderforening«[7]), der med J. A. Hansen som Redaktør og under vekslende Formænd gennem nogle Aar med stort Besvær holdt sammen paa et Par Hundrede Medlemmer. Sidst i 1859 greb man til den Udvej at gøre Rimestad til Formand[8]) i det Haab, at han vilde formaa at bringe nyt Liv i den hensygnende Forening. Denne Opgave viste sig dog uløselig, og Aaret efter lod Rimestad da Bondevennernes Foretagende falde for i Stedet at danne en ny Organisation, der viste sig mere livskraftig end alle sine Forgængere.

Arbejdernes Foreningsliv dalede altsaa i Slutningen af 50'erne til

[1]) C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie før 1857, 285—88. [2]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{12}/_{11}$ 1853. [3]) Blad for Arbeidsklassen $^{9}/_{12}$ 1854. [4]) Sst. $^{9}/_{3}$ 1856. [5]) Sst. $^{17}/_{8}$ 1854. [6]) C. V. Rimestad: De kjøbenhavnske Arbeiderforeninger, 3. [7]) Om denne se Blad for Kjøbenhavns Arbeiderforening, fortsat under Titlerne »Folkets Talsmand« og »Arbeiderforeningens Organ« 1856—60. En Oversigt over Foreningens Historie i C. Nyrop, Bidrag til vor Haandværksstands Historie før 1857, 289 f. [8]) Arbeiderforeningens Organ $^{12}/_{11}$ og $^{26}/_{11}$ 1859.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et Minimum; kun de mest trofaste eller i Politik ganske særlig interesserede holdt ud. Den indre Splittelse havde bidraget meget til denne Tilbagegang; men det er ikke den eneste Aarsag; fuldt saa meget betød Arbejdernes Skuffelse over, at de forskellige Foreninger ikke formaaede at skaffe dem nogen alvorlig Forbedring af deres økonomiske Vilkaar. Trangen dertil voksede, da fra 1854—55 baade Huslejen og Priserne paa Levnedsmidler steg saa stærkt, at der med Rette kunde tales om Dyrtid[1]). Denne ramte ganske vist ikke lige haardt overalt; forholdsvis billigt slap Murer- og Tømrersvendene, der i Aarene nærmest før Krisen 1857 havde Beskæftigelse nok, og hvem Mestrene derfor i Efteraaret 1855 godvilligt tilstod en Mark mere i Løn, hvad der dog næppe virkelig opvejede Prisstigningen; lignende beskedne Lønforhøjelser opnaaede ogsaa enkelte andre Haandværksfag[2]). Bedre synes den ufaglærte Arbejdskraft at have klaret sig[3]); Arbejdsmændenes Løn nærmede sig mere og mere Lavssvendenes, en Udvikling, der i første Omgang let kunde skærpe Modsætningsforhold som det mellem Murersvendene og deres Haandlangere, men som i det lange Løb maatte fremme Følelsen af alle Arbejderes Solidaritet. For at samle og hjælpe netop dem, hvem intet Svendelav tog sig af, stiftedes i 1854 »Den broderlige Arbeidsklasses Hjælpe-Forening«[4]), hvis fleste Medlemmer beskæftigedes paa Christianshavns Skibsværfter; ved Faneindvielsen 1856 talte Rimestad[5]), der særlig fremhævede det smukke og glædelige i, at Arbejdsgiverne paa Opfordring havde bidraget til Fanens Anskaffelse. Tungest blev Dyrtidens Tryk for de stillesiddende Hjemmearbejdere, særlig Vævere, Skræddere og Skomagere, af hvilke mange ligefrem maatte ty til Fattigvæsenets Hjælp[6]).

Flertallet af Datidens Arbejdere underkastede sig passivt de trange Tiders Byrde. Paa en ligefrem Kamp for at faa Lønnen til at følge Priserne turde Haandværkssvendene i Almindelighed slet ikke indlade sig. Undtagelsesvis kom det dog til Strejke i Skibstømrerfaget[7]). Her havde Arbejdsgiverne, mens Krisen var strengest, bevilget et ret betydeligt Dyrtidstillæg, som de i 1857 atter vilde inddrage, da en Bedring

[1]) V. Christensen: København 1840—1857, 581—95. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 274; samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 222; V. Christensen: København 1840—1857, 588 f. jfr. ogsaa Typografernes Festskrift (1894), 86. [3]) Sst. 590 f., jfr. Blad for Arbeidsklassen $^{14}/_{10}$ 1855. [4]) V. Christensen sst. 580. [5]) Blad for Arbeidsklassen $^{16}/_{3}$ 1856. [6]) V. Christensen: København 1840—1857, 590 og 592, jfr. Arbeiderforeningens Organ $^{9}/_{4}$ 1859. [7]) Skibstømrerfagforeningens Festskrift (1921), 25 f. Ogsaa her bygger Festskriftets Fremstilling paa mundtlig Overlevering, jfr. ovenfor S. 56 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

syntes indtraadt. Svendelavet besluttede da at sætte sig til Modværge ved Arbejdsnedlæggelse. Denne Gang gik det imidlertid ikke saa godt som i 1850. Overmodigt nok mente de strejkende Skibstømrere at kunne klare sig uden Bistand af deres yngste Fagfæller, de saakaldte 3. og 4. Klasses Tømmermænd. Ved disses og Lærlingenes Hjælp lykkedes det da Værfterne at holde det nødvendigste Arbejde i Gang, og efter en halv Snes Dages Forløb brød Strejken derfor fuldstændigt sammen; Lønnen blev endog lavere, end den havde været før Dyrtidstillæggets Indførelse, og Strejkelederne fik svært ved at faa ny Ansættelse; Svendelavets Formand nødtes endog til at udvandre. — Nogen Tilbøjelighed til Trods sporedes ogsaa i de ufaglærtes Rækker; de fandt lettere Beskæftigelse end Haandværkssvendene og var følgelig mindre forknytte; derpaa tyder i al Fald en Politiindberetning[1]) fra 1855, hvori det udtales, at det »fremgaar af det hele, at Arbejdsmændene indbyrdes ere enige om ved Nægtelse af at modtage Arbejde at tvinge Arbejdsherren til at betale dem højere Løn«; man har derfor maattet tilkalde mere medgørlige Folk fra Provinsen og fra Sverige. Her spores altsaa et Tilløb til Blokade overfor de slettest betalende Arbejdsgivere; sikkert har dog disses Modforholdsregler virket ganske efter Ønske[2]), og en virkelig organiseret og velledet Strejke behøvede de af mange Grunde ikke at frygte. Stort set var det stadig saaledes, at Lønnen fastsattes ensidigt af Arbejdsgiverne; det er tydeligt nok ogsaa Baggrunden for den ovennævnte spagfærdige Henvendelse fra Oldgeselforeningen — en offentlig Opfordring til dem om at »komme overeens om at forhøie deres Fabrikat saaledes i Pris, at de kunde blive istand til at yde Arbeideren et lille Tillæg til hans Løn«[3]); som Begrundelse anførte man, at en saadan Prisforhøjelse vilde være mindre samfundsskadelig end den ellers uundgaaelige Forhøjelse af Fattigskatten.

Helt umuligt er det vel ikke, at denne Svenderepræsentanternes Appel til Mestrenes sociale Forstaaelse kan have bidraget sit til at fremkalde det følgende Aars Lønforhøjelser; nogen stor Betydning kan der dog ikke tillægges den. For øvrigt fik de forskellige Arbejderforeninger ikke synderligt mere ud af deres gentagne Henvendelser til de offentlige Myndigheder. I disse Aars trolige Tillid til, at Stat og Kommune baade kunde og vilde hjælpe, mødes gammelvante Forestillinger om faderlig Regeringsomsorg med de nye Forventninger, som den frie Forfatning havde kaldt til Live, og som stimuleredes, da Rigs-

[1]) V. Christensen sst. 591. [2]) Jfr. Klager over den indførte Arbejdskraft i Arbeiderforeningens Organ $^{9}/_{7}$ og $^{17}/_{9}$ 1859. [3]) Blad for Arbeidsklassen $^{11}/_{2}$ 1854.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dagen sidst i 1853 midlertidigt bemyndigede Kommunerne til at yde overordentlig Dyrtidsunderstøttelse uden Fattighjælps Virkning[1]). Allerede mens Lovforslaget herom endnu var under Behandling, indgav Arbejderforeningen (af 1853) et Andragende[2]) til Støtte for dets Gennemførelse; efter at det var vedtaget, prøvede først Haandværkerforeningen, siden efterhaanden baade Folkevennernes Selskab, Oldgeselforeningen og Arbejderforeningen forgæves at bevæge Københavns Kommunalbestyrelse til at gøre Brug af den Ret, der saaledes var hjemlet den; hverken Magistrat eller Borgerrepræsentanter lod sig dog rokke fra deres eengang tagne Standpunkt, at den eventuelt fornødne ekstraordinære Hjælp maatte være og forblive Fattighjælp[3]).

9. Haandværkssvendene under Kampen om Næringsloven.

Da Kommunen saaledes vendte det døve Øre til, laa det nær at forsøge, om Statsmagten maaske vilde vise sig mere lydhør. Denne Udvej prøvede Rimestads Forening i Efteraaret 1855 gennem et Andragende[4]) til Regeringen. Heri stræbte man at godtgøre, at den gængse Svendeløn — der angaves at være 5 Rdl. ugentlig — slet ikke forslog til at forsørge en Familie; en ny Bemyndigelse til Kommunerne vilde ikke gøre mere Gavn end de tidligere; det eneste, der varigt kunde hjælpe, var »en snarest muligt gennemført Reform i Næringslovgivningen«, og til øjeblikkelig Lindring burde der foreløbig indrømmes den enkelte Ret til at arbejde med egne Hænder uden Hensyn til Lavsprivilegierne; samtidig foreslog man offentlige Arbejder iværksat. Som Folketingsmand støttede Rimestad dette Andragende gennem en Interpellation til Indenrigsministeren, der til Svar erklærede det for sin Hensigt at forelægge et omfattende Reformforslag, hvis Udarbejdelse han ønskede at overdrage til en enkelt, særlig sagkyndig Embedsmand; at hermed mentes Overretsassessor Otto Müller, rygtedes hurtigt.

Ministerens Meddelelse blev Signalet til den endelige og afgørende Kamp om Lavsvæsenet; nu var den Sag rejst, som i de følgende 4—5 Aar beslaglagde Haandværkernes udelte Interesse. At følge Stridens Gang i det enkelte vilde her føre for vidt, saa meget mere som ind-

[1]) Love og Anordninger, udg. af Algreen-Ussing, III, 262 f.; med flere Fornyelser gjaldt Loven til Udgangen af 1857. [2]) Nyt Blad for Arbeidsklassen $^{8}/_{10}$ og $^{15}/_{10}$ 1853. [3]) V. Christensen: København 1840—1857, 584—86, jfr. Blad for Arbeidsklassen $^{3}/_{3}$ og $^{24}/_{3}$ 1855. [4]) Sst. $^{4}/_{11}$ 1855.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaende Skildringer allerede foreligger[1]). Resultatet af det hele, Næringsloven af 29. Dec. 1857, hvorved Lavstvangen ophævedes, er imidlertid en saa epokegørende Begivenhed i dansk Haandværks Historie, at det lønner sig at beskæftige sig lidt dels med Svendenes Stilling til Reformen, dels med Spørgsmaalet om dens Følger for dem.

Mens praktisk talt alle Lavsmestre sluttede op bag Haandværkerforeningen i dennes haardnakkede Modstand mod Næringsfriheden, saa herskede der blandt Svendene utvivlsomt noget mere delte Meninger. Det var ikke unaturligt, at de havde vanskeligere ved at bestemme sig. Mestrene havde gennem Læreaarenes og Svendetidens møjsommelige Slid, gennem Svende- og Mesterstykkets dobbelte Ildprøve tilkæmpet sig et faktisk Privilegium, som de forstaaeligt nok ikke frivilligt gav Slip paa. Svendene derimod befandt sig endnu kun halvvejs paa samme Bane. Lærlingetid og Svendeprøve havde de bag sig; de havde Ret til at kalde sig faglærte, og af den Ret var de stolte; de delte endvidere ganske Mesters frygtblandede Ringeagt for de lyssky Fuskere, der gik ærlige Haandværkere i Næringen. Sidst, men ikke mindst haabede stadig mange — og fortrinsvis de dygtigste — blandt dem paa selv at blive Mestre, og i dette Fremtidshaab kunde de dele Arbejdsgiverstandpunktet; med andre Ord, havde blot Lavsvæsenet konsekvent fastholdt sin oprindelige Grundtanke, at enhver jævnt dygtig Svend med Tiden skulde kunne opnaa Selvstændighed, saa havde næppe nogen alvorlig Mislyd brudt Svendes og Mestres fulde Enighed om det ubetimelige i den Reform, som man udefra søgte at paatvinge dem. Men dette Princip var gaaet mere og mere i Glemme, og lidt efter lidt var de øverste Trin paa Haandværkets Trinstige blevet gjort bestandig stejlere og vanskeligere; ligesom i sin Tid den gamle danske Adel havde ogsaa Haandværksmestrene indladt sig paa det farefulde Foretagende at spærre for Tilgang; de gjorde Mesterstykket urimelig besværligt og kostbart, noget, Svendene naturligvis efter Evne maatte modsætte sig. Naar derfor Lavenes Modstandere udmalede, hvordan Næringsfriheden vilde give fri Bane for Dygtigheden, saa var det et Lokkemiddel, der nok kunde gøre Indtryk ogsaa paa mange af Svendene. Betænker man endnu, hvor ringe Forudsætninger disse havde for at faa fat i selve det økonomiske Principspørgsmaal, saa begriber man, at de ofte havde vanskeligt ved at tage Standpunkt under den

[1]) Der henvises til A. Bauer: Haandværkerforeningen i København 1840—90, 99—132; C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857, 313—71; V. Christensen: København 1840—1857, 608—17; N. Neergaard: Under Junigrundloven II, 1. Halvbind, 276—93.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dobbelte Paavirkning af erfaren Hovedrysten fra den ene, paagaaende Agitation fra den anden Side. For naturligvis bejlede under disse Forhold begge Parter til Svendenes Tilslutning; ogsaa dette, at man nu pludselig regnede med *deres* Mening, var en af den nye Tids forbavsende Frugter. Mestrene, som overhovedet savnede klar Forstaaelse af Situationens Krav, vænnede sig da ogsaa kun med stort Besvær og meget sendrægtigt til at indse det taktisk hensigtsmæssige i, at Haandværkerne sørgede for at blive enige indbyrdes.

Kortsynetheden i Haandværkerforeningens fornemt tilbageholdende Politik fremtræder grellest paa Baggrund af Svendenes oprindelige Interesse for et Samarbejde. Allerede 1847 gav saaledes en af Snedkersvendene nedsat Komité Mesterstandpunktet sin Tilslutning, men tilføjede, at »det kunde have haft en større Vægt, hvis hvert Lav havde sammenkaldt Svendene og tilføjet deres Betænkning«[1]). At Svendene i det hele ønskede at blive raadspurgt, derom vidner ogsaa de Udtalelser fra flere af de vigtigste Svendelav, der i 1848 fremkom som Supplement til Oldermændenes »Bemærkninger«[2]). Samme Aar fremsatte Lunde sit Forslag om Oprettelsen af et Haandværkerraad; i anden Forbindelse[3]) har vi set, hvorledes denne Tanke vandt Bifald blandt Svendene, men strandede paa Mestrenes Lunkenhed og Ligegyldighed. Selv da Svendene i Oldgeselforeningen skabte sig en Fællesrepræsentation, der var saa lavstro som vel muligt, holdt Mestrene sig længe for gode til at samarbejde med den i Næringsspørgsmaalet; paa given Foranledning udtalte Haandværkerforeningen endog udtrykkeligt, at den ogsaa fremtidig vilde »behandle Sagen som tidligere for Mestrenes Vedkommende alene«[4]). Saa lidt forstod man i disse gammeldags Kredse at tage Konsekvenserne af den almindelige Valgret. Intet Under, at Oldgeselforeningen under disse Omstændigheder skyndte sig at gribe til, da der aabnede sig Mulighed for en Alliance med det bondevenligt prægede »Folkevennernes Selskab«; af Repræsentanter for begge Foreninger, for den af dem oprettede »Danske Haandværkerforening« og for »Arbejderforeningen af 1853« sammensattes den saakaldte »kombinerede Laugskomité«, af hvis ti Medlemmer de ni[5]) i September 1855 naaede til Enighed om Udkastet til en ny Næringslov[6]); dette skulde derefter forelægges og vedtages i de enkelte Foreninger. Man var altsaa her virkelig inde paa Tanken om at tilveje-

[1]) C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade 258. [2]) Jfr. S. 53 f. [3]) S. 51 f. [4]) C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade 259. [5]) Den tiende, Skrædder Nørholm (jfr. S. 73) holdt stejlt paa Næringsfrihed. [6]) Blad for Arbeidsklassen $^{4}/_{11}$ 1855.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bringe et samlet Udtryk for Arbejdernes Ønsker i Sagen; desværre tør man ikke gaa ud fra, at denne Hensigt blev naaet; blandt Komiteens Medlemmer var nemlig J. A. Hansen, og man maa derfor regne med, at denne fremragende Politiker har ledet dens Arbejde og væsentlig præget dens Betænkning. Man foreslog, at Lavsvæsenet »indtil videre« skulde bestaa som hidtil, dog med væsentlige Lempelser. Svendeprøven skulde saaledes ganske bortfalde; Mesterprøven skulde bevares, men gøres billigere og lettere; Bedømmelsen skulde overlades til en blandet Kommission (2 Medlemmer valgt af Mestrene, 2 af den Svend, der vilde aflægge Prøven, 3 af Stedets Øvrighed); 8 Aars Arbejde som Svend gav Ret til at arbejde selvstændigt, dog uden Medhjælp. Svendenes Syge- og Begravelseskasser skulde centraliseres, Tilslutningen til dem gøres frivillig. Et særligt Afsnit om Forholdet mellem Mestre og Svende knæsætter ligesom Forordningen af 1800 Kontraktfrihedens Princip; Kontraktbrud skulde medføre Erstatningsansvar, saaledes skulde Svenden betale 1 Rdl. for hver forsømt Arbejdsdag; »dersom flere eller alle en Mesters Svende efter Overlæg og imod deres Kontrakt udeblive fra Arbeidet, skulle de hver for sig udrede en dobbelt Godtgjørelse daglig til Mesteren«, med mindre denne foretrak en almindelig Skadeserstatning; man var altsaa her inde paa Tanken om at afløse de drakoniske Straffe fra 1800 med Bøder. Hvor ingen Kontrakt var oprettet, kunde Forbindelsen mellem Mester og Svend naar som helst uden videre hæves.

Nogen nævneværdig praktisk Betydning fik hele dette maadeholdent lavsvenlige Udkast ikke, blandt andet fordi de tre af de Foreninger, der skulde have sanktioneret det, i Løbet af det følgende Aars Tid gik nedenom og hjem[1]). Den fjerde, Oldgeselforeningen, havde imidlertid med nyt Haab kunnet genoptage sin tidligere Politik. Ministererklæringen i December 1855 klang for Haandværkerforeningen som et Alarmsignal, og Malerlavets Oldermand, C. Tilly, opfordrede i »Berlingske Tidende«[2]) offentligt Haandværkerforeningen til at alliere sig med Oldgesellerne. Men først da disse nogle Maaneder senere utaalmodigt forhørte sig, om Mestrene kunde tænke sig et Samarbejde, og truede med i modsat Fald at optræde paa egen Haand, vedtog Haandværkerforeningens Bestyrelse modstræbende (med fire Stemmer mod to) at række Svendene Haanden[3]). Lidt Imødekommenhed til denne Side skulde dog synes nærliggende, da Mestrenes Planer netop gik ud

[1]) C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade 262, jfr. Blad for Arbeidsklassen $^{4}/_{11}$ 1855. [2]) $^{24}/_{1}$ 1856. [3]) Haandværkerforeningens Protokol 1840—62, 345.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa at samle saa vidt muligt hele Haandværkerstanden om en lavsvenlig Fællesudtalelse. Med dette Maal for Øje udarbejdede Haandværkerforeningens ledende Mænd et Udkast til en Indstilling, hvori baade Mester- og Svendeprøvens Nødvendighed fastholdtes; en i Forhold hertil ret uvæsentlig Indrømmelse var det, at man gik med til Indførelsen af Bedømmelseskommissioner. — Dette Udkast blev først forelagt for et Møde af københavnske Oldermænd, som intet havde at indvende; derefter drøftedes det i to Fællesmøder med Oldgeselforeningens Bestyrelse. Uden just at stille store Fordringer viste denne sig dog ikke fuldt saa medgørlig som Oldermændene; dens Standpunkt[1]) giver et klart Udtryk for Divergensen mellem Mestre og Svende, idet man nemlig holdt paa, at Mesterstykket ikke maatte kræve mere end højst to Maaneders Arbejde, at vedkommende Svend selv skulde vælge to af Bedømmelseskommissionens Medlemmer, og at der endelig under visse, ret snævert fastsatte Vilkaar skulde gives Haandværkssvende over 35 Aar Ret til at nedsætte sig som Frimestre. Af disse tre Krav ignoreredes det første fuldstændigt, og heller ikke det andet satte Spor i den endelige Formulering[2]); heri optoges derimod uændret Svendenes Udkast til en Frimesterparagraf. For denne forholdsvis billige Pris tilkøbte de københavnske Lavsmestre sig Svendenes Støtte under de følgende Begivenheder; men den idylliske Enighed, hvormed man navnlig ved det almindelige Haandværkermøde i Juli 1856 søgte at gøre Indtryk paa Offentligheden, hvilede altsaa paa et Kompromis[3]). I selve Mødet deltog Delegerede for 32 københavnske Svendelav, derimod ingen Svende fra Provinsbyerne[4]); under Forhandlingerne, hvis Forløb i øvrigt ikke nærmere kendes[5]), har Svendene næppe spillet nogen fremtrædende Rolle; 15 af dem fornyede dog — uden Resultat — Kravet om, at den vordende Mester selv skulde udpege to af Domsudvalgets Medlemmer. Af de fem Mænd, der udsaas til at overbringe Indenrigsministeren Mødets Indstilling, var de to Svende[6]).

Der gik derefter nogen Tid, før man igen havde Brug for Svendene;

[1]) Haandværkerforeningens Protokol 1840—62, 350 f. [2]) Trykt i C. Nyrop: Ved Alderstrøsts 50-Aars Jubilæum 170 f. [3]) Ogsaa i Aarhus gav Haandværkermødet Anledning til forberedende Forhandlinger mellem Mestre og Svende; Mestrene strakte sig her noget videre end i København (R. Berg: Aarhus Haandværkerforening 1848—98, 44 f.). [4]) Ved Delegeretvalget i Aalborg modsatte Mestrene sig, at der stemtes paa Svende; som Protest sendte Svendene da en særlig Repræsentant til København, hvor imidlertid Haandværkerforeningens Bestyrelse (som Forretningskomité) nægtede ham Adgang til Forhandlingerne (Morgenposten $^{30}/_{7}$ og $^{5}/_{8}$ 1856). [5]) Jfr. C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie før 1857, 333 f. [6]) Sst. 335 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Vinteren 1856—57 indtraadte en Slags Vaabenhvile, som først afbrødes af ny Kamp, da Otto Müllers Lovudkast i det følgende Foraar blev offentliggjort. I Maj 1857 vedtog den af Haandværkermødet nedsatte Komité at forny Forbindelsen med Oldgesellerne[1]). En første Frugt heraf var, at disse bifaldt en Takadresse til det Mindretal i Borgerrepræsentationen, der havde kæmpet for Lavenes Bevarelse[2]). Ulige vigtigere var det, at Oldgeselforeningens Bestyrelse ogsaa sluttede sig til det Foretagende, hvori Lavsvennernes Anstrengelser kulminerede; den tiltraadte nemlig Opfordringen[3]) til at underskrive den store Adresse til Regeringen, der udsendtes i Begyndelsen af August. Skønt denne Adresse var alt andet end velskreven, lykkedes det dog i Løbet af knap to Maaneder at samle ca. 15.000 Underskrifter paa den. I dette efter Forholdene anselige Resultat havde Oldgesellerne megen Andel; deres Tilslutning til Haandværkerforeningens Mænd betød først og fremmest, at Eksemplarer af Adressen kunde fremlægges til Gennemsyn og Underskrift rundt om paa Svendeherbergerne[4]), støttede af den samlede Lavsbestyrelses Autoritet. Desuagtet viste det sig snart, at der var Kræfter, der drog Svendene i modsat Retning. Selv inden for Oldgesellernes snævrere Kreds viste der sig Vaklen; da de paa et Møde i Tømmerkroen 5. Aug. vedtog at støtte Adressen, nedlagde Skrædderlavets Oldgeseller, C. H. Gössell og den senere bekendte P. Teytaud, skarp Protest mod denne Beslutning[5]). Farligere var dog Indflydelsen fra Næringsfrihedens Tilhængere uden for selve Haandværkerstanden. Overlegent og bidende spottede »Fædrelandet« Adressens forskruede Stil[6]); mere Indtryk i Haandværkerkredse gjorde det dog utvivlsomt, at J. A. Hansen i en kort og bidsk Artikel[7]) bestemt fraraadede Svendene at underskrive. I »Adresse-Avisen«s Avertissementsspalter udbrød en formelig Fejde. Under Haandværkerforeningens Bekendtgørelse om Adressen indrykkede en Kommissionær Fogh i Pilestræde et Tilbud[8]) om — sikkert mod passende Honorar — at udfærdige et Andragende i modsat Retning »for de fornuftige Haandværkssvende, som ikke ønske, efter gamle forældede Laugsartikler ... at blive Slave deres hele Levetid for andre Mestere, naar de ikke ere

[1]) Haandværkerforeningens Protokol 1840—62, 406. [2]) A. Bauer: Haandværkerforeningen i Kjøbenhavn 1840—90, 112. [3]) Tiden $^{9}/_{8}$ 1857. [4]) Saaledes iflg. Adresseavisen $^{26}/_{8}$—$^{27}/_{8}$ 1857 hos Snedkersvendene og Skomagersvendene og sikkert uden Avertissement i mange mindre Svendelav. [5]) Skandinavisk Modejournal for Herregarderobe Okt. 1857, 39, Noten. [6]) Anf. Blad $^{13}/_{8}$ 1857. [7]) Morgenposten $^{11}/_{8}$ 1857. [8]) Kjøbenhavns Adressecomptoirs Efterretninger $^{19}/_{8}$ 1857.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rige Mestersønner eller selv have privat Formue til at blive Mester for«. Næste Dag viste der sig et langt Modavertissement, hvis Forfatter ligeledes appellerede til den »fornuftige« Svend: Fogh forstod sig slet ikke paa »Tidens Trang«, Lavenes Ophævelse vilde blot skærpe Konkurrencen; »nu veed en Svend, hvor han kan søge Arbeide, men hvis den af Hr. Fogh drømte gyldne Tid kom, vilde man muligvis see Haandværkeren Side om Side med Sjoueren — Skjøn Udsigt!« Samtidig advarede dog en af Foghs Meningsfæller[1]) sine »Medborgere af alle Stænder« mod »det gamle Laugsslendrian«; og Dagen efter bed Fogh selv fra sig. Virkeligt konkurrere med Oldgesellerne kunde han dog ikke; hans Andragende[2]) samlede kun ca. 400 Underskrifter. Men den offentlige Diskussion var dog alt i alt tilstrækkelig livlig til at tvinge de mere vaagne blandt Svendene til selvstændig Omtanke. Paa ganske nært Hold kan vi iagttage Brydningerne blandt Malersvendene. Her var nemlig Oldgesellen saa nidkær i Lavsvæsenets Tjeneste, at han i Anledning af Haandværkerforeningens Adresse indkaldte en ekstraordinær Generalforsamling[3]). Det fik han imidlertid ikke megen Fornøjelse af; Stemningen gik ham afgjort imod; han kunde ikke engang faa Lov at oplæse Adressens (unægtelig ogsaa meget langtrukne) Tekst, og han maatte høre for, at han i det hele taget havde støttet den med sin Underskrift. Ganske vist var der en forsigtig Sjæl til Stede, der udtalte sin Frygt for, at under Næringsfrihed »enhver Gadesjouer vilde gribe ind i Professionen«; og en dulmende Trøst for Oldgesellen maa det i al Fald have været, at Svendene heller ikke vilde have med Fogh at bestille, for det første fordi de som »cultiverede og frie Folk« følte sig fornærmede over at blive kaldt for Slaver, for det andet fordi Henvendelsen kom »fra en Mand som Fogh«, »og for det Tredie vare vi ikke ganske enige med ham om en fuldstændig Næringsfrihed, da vi hellere ønske en god Moderation i Prøverne og det snarest muligt«. — Omtrent samtidig holdt ogsaa Smedesvendene i Odense i samme Anledning Generalforsamling; her vedtog man enstemmigt at udtale sig »imod Haandværkslaugenes Kuldkastelse«, men fremsatte samtidig »Ønsket om en Forandring i det nuværende Laugssystem kunde opnaas, f. Ex. en Lettelse i de bekostelige Mesterprøver«[4]). Smedene i

[1]) Det var en af Tidens fremskridtsivrige Skræddere, Peter Christensen, hvis Had til Lavene i øvrigt skyldtes egne bitre Erfaringer, jfr. Skandinavisk Modejournal for Herregarderobe Okt. 1857. [2]) Akter vedr. Lov om Haandværks- og Fabrikdrift ... 1857, 29. December, 1849—1857, i Rigsarkivet. [3]) Referat i Morgenposten $^{16}/_{9}$ 1857. [4]) Resolutionen er indflettet blandt Underskrifterne paa selve Haandværkerforeningens Adresse, se Akter vedr. Lov om Haandværks- og Fabrikdrift ... 1857, 29. December, 1849—1857, i Rigsarkivet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Odense tænkte altsaa i det Stykke ganske som Malerne i København, men karakteristisk nok handlede de ganske modsat, idet de nemlig tiltraadte den store Adresse. Der har inden for Svendestanden som Helhed næppe været mere end een Mening om, at Adgangen til at blive Mester maatte lettes; Uenigheden gjaldt kun Midlet, om man skulde stole paa Rigsdagen eller paa det bestaaendes Grundlag søge at affinde sig med Mestrene.

At Oldgesellernes forsigtige Taktik mishagede adskillige af Svendene, viste sig tydeligt paa et lidt senere Stadium af Striden. Folketingsflertallet lod sig ikke rokke af Haandværkerforeningens Anstrengelser, og hen paa Efteraaret kunde man forudse, at Næringsloven i nær Fremtid vilde foreligge vedtaget af begge Rigsdagens Kamre. Lavsvæsenets Tilhængere greb da til den sidste Udvej at prøve at formaa Frederik VII. til at nægte Loven sin Underskrift. Henvendelsen herom vedtoges 23. Nov. paa et Møde af Oldermænd og Oldgeseller[1]); et stort Folketog skulde under Lavenes vajende Faner ledsage den Deputation, der overbragte Adressen. Tanken om en saadan Massedemonstration synes at have vakt Uro i de nationalliberale Regeringskredse; rimeligvis med Rette antoges det i Samtiden, at det skyldtes Intriger bag Kulisserne, naar Kongen ikke kom til København, men lod Deputationen kalde til Frederiksborg, hvorved Haandværkertoget forhindredes[2]). Forinden havde man søgt at overtale Svendene til i hvert Fald at holde sig hjemme; baade »Fædrelandet«[3]) og Rimestad — der udsendte et særligt, patetisk formet Opraab »Til Svendene og andre Arbeidere i Kjøbenhavn«[4]) — formanede dem til at betænke de store Fordele, Loven vilde bringe netop dem. I nogle Kredse fandt denne Tale Genklang; Blikkenslagersvendenes Repræsentanter fraraadede saaledes direkte deres Kammerater at deltage[5]), og en lignende Advarsel offentliggjorde ogsaa en af de gifte Snedkersvendes Repræsentanter[6]). Omtrent samtidig indbød en Kreds af Næringsfrihedens Venner — deriblandt Skrædderne Nørholm, Odder og Teytaud — til en Modadresse[7]), der udtalte Haabet om Lovens snarlige Gennemførelse; det var ikke mindst netop dens Tilhængere inden for Haandværkerstanden, man vilde mobilisere.

Ved at undersøge Underskrifterne paa dette Andragende og paa

[1]) Flyveposten $^{25}/_{11}$ 1857; Adressens Tekst sst. $^{2}/_{12}$. [2]) Tidende for Næringsstanden $^{2}/_{5}$ 1858, jfr. Bauer: Haandværkerforeningen 121—24. [3]) Anf. Blad $^{26}/_{11}$ 1857. [4]) Flyveskriftet er ikke bevaret hverken i det kgl. Bibliotek eller Universitetsbiblioteket, men findes aftrykt i Avertissements Tidende $^{2}/_{12}$ 1857. [5]) Sst. [6]) Sst. $^{4}/_{12}$ 1857. [7]) Fædrelandet $^{15}/_{12}$ 1857.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haandværkerforeningens store Adresse[1]) kan man danne sig et vist Billede af de to stridende Anskuelsers Styrke blandt Svendene. Den store Adresse om Lavenes Bevarelse fik som ovenfor nævnt i alt ca. 15.000 Underskrifter, deraf 6920 i København; af disse sidste hidrørte 3231, altsaa op imod Halvdelen, fra Lavssvende[2]), heri dog medregnet 228 Svende fra Handelslavene. Da nu det samlede Antal af Haandværkssvende i København dengang maa have været ca. 9000[3]), har altsaa omtrent hver tredje skrevet under. I øvrigt var Tilslutningen meget forskellig fra Fag til Fag; stærkest var den fra de helt smaa Haandværksfag, hvor Udsigten til at blive Mester var størst; meget ivrige for Lavenes Bevarelse var ogsaa Slagter- og Bagersvendene. De to store Byggefag havde noget over Tredjedelen af deres Medlemmer med, men ellers var de større Fag gennemgaaende svagt repræsenteret, saaledes Smede, Malere, Bødkere, Snedkere og Skræddere[4]). Blikkenslagersvendene svigtede helt[5]). — De 1636 Underskrifter paa Andragendet om Næringslovens Fremme samledes alle i København; af dem hidrørte 152 fra Haandværksmestre, 1118 fra Svende, deriblandt — som man maatte vente — særlig mange Malere, Snedkere, Skræddere og Blikkenslagere; i de to sidstnævnte Fag har Oldgesellerne indsamlet Underskrifter. — Tallene viser os, at op imod Halvdelen af de københavnske Haandværkssvende tog Standpunkt i Striden ved Tilslutning til en af de to Adresser; af dem, der saaledes »stemte«, vilde henved tre Fjerdedele beholde Lavsvæsenet, mens Resten ønskede det afskaffet. Rimeligvis har dog det virkelige Styrkeforhold været noget gunstigere for Næringsfrihedens Tilhængere, idet Haandværkerforeningens Adresse havde visse Forspring frem for den anden; den kunde støtte sig paa Oldgesellernes og paa Mestrenes[6]) Autoritet, og navnlig

[1]) Begge i Rigsarkivet: Akter vedr. Lov om Haandværks- og Fabrikdrift ... 1857, 29. December, 1849—1857. [2]) De resterende 3689 Underskrifter stammer ingenlunde alle fra Mestre; Professioner som Værtshusholdere, Lysestøbere, Mel- og Grynhandlere etc. yder et ikke ringe Kontingent. [3]) Saaledes efter Politiets Generaltabeller, der er samlede og optrykte i let tilgængelig Form af Edv. Mackeprang (Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 101—19); Udgiveren advarer dog med Rette mod at stole paa deres Paalidelighed i Enkeltheder. [4]) Skræddernes Frisind skyldes sikkert, at de paa deres Svenderejser i Vesteuropa lærte at anse Lavene for overflødige, mens Snedkernes Holdning vistnok beror paa, at Mesterprøven i dette Fag var ganske særlig urimelig. [5]) Af Underskrifterne fra Provinsbyerne — navnlig de mindre — er Svendenes Part ringere, end Tilfældet var i København; Forklaringen er sikkert dels, at der simpelt hen var færre Svende, dels at man regnede mindre med deres Underskrift. [6]) Det antydes i Datiden en sjælden Gang, at Svendene har underskrevet »af Frygt for at støde deres Mester for Hovedet« (Fogh i Avertissements Tidende 3/9 1857)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var der adskilligt længere Tid til Agitationen. Herved rokkes dog næppe Hovedresultatet; det maa anses for givet, at et overvejende Flertal af Svendene har været stemt for Lavenes Bevarelse. Ogsaa dem bandt Traditionen; instinktivt følte de, at selv om Lavsorganisationen kunde misbruges til deres Fortræd og i andre Henseender kun bød dem et mangelfuldt Værn, saa var den dog bedre end slet ingen. Først og fremmest drev Angsten for Fuskere adskillige Svende til at holde paa Svendeprøve og Svendelav; man frygtede — som en Skomagersvend udtrykte det, — »at Svendeklassen bliver overfyldt med udygtige Subjekter, og vi i Forening med dem synke ned til Fabrikslidere for Kapitalen«[1]); og ugrundet var denne Ængstelse for hensynsløs og illoyal Konkurrence langtfra altid. Fordelen ved at kunne optræde samlet over for Mestrene har man kun sjældnere haft Blik for; helt ukendt kan den dog ikke have været, i hvert Fald ikke, hvor man som i Byggefagene var vant til, at Svendelavene gav sig af med Spørgsmaalene om Arbejdstid og Arbejdsløn. — For det lavsfjendtlige Mindretal var det afgørende, at Adgangen til at blive Mester nu blev saa meget lettere og billigere end før; der var dem, hvem netop den ganske ubundne Konkurrence fristede; og der var vel ogsaa dem, der var kortsynede nok til at glæde sig til at slippe for de kedelige Tvangsbidrag til Syge- og Begravelseshjælpen. Mange var naturligvis ligeglade med det hele.

Inden for Svendenes egen Kreds var der altsaa delte Meninger om Lovforslagets Ønskelighed. For selve Sagens Udfald fik det i øvrigt særdeles ringe Betydning, hvad Haandværkets egne Mænd — Svende som Mestre — mente eller ikke mente. For Rigsdagen blev andre Hensyn de afgørende. I Anledning af Haandværkerforeningens store Adresse talte Ploug haanligt om »Folk, som ikke ere vante til daglig at omgaaes med Pen og Blæk[2])«, og selve Forslagets Forfatter, den fremfor nogen sagkyndige Otto Müller fandt »Haandværkerens egen Stemme ... tvetydig og usikker, thi man kan ikke saaledes være Dommer i sin egen Sag«[3]). Han og mange med ham lyttede hellere til

eller endog tvungne af en Lockouttrusel (Leder sst. $^{30}/_{11}$ 1857); jfr. ogsaa Ploug i Folketingstidende 1857, 9. Session, Sp. 2097; men disse løse Paastande tør man næppe tillægge synderlig Vægt, bl. a. fordi Flertallet af Mestrene kun vanskeligt har kunnet føre Kontrol med deres Svende i saa Henseende. [1]) Tiden $^{22}/_{8}$ 1857. [2]) Folketingstidende 1857, 9. Session, Sp. 2096. [3]) Sst. Sp. 282.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den anden Part, Forbrugerne, som haabede paa bedre og billigere Varer, og hvis Interesser begunstigedes af Datidens politiske Magtfordeling. Hertil kom Hensynet til en enkelt Producentgruppe, nemlig Fabrikanterne; Erfaringerne fra England og Frankrig vakte store Forventninger om Industriens Fremtid, og særlig Hovedstadens Bourgeoisi, der i Folketinget havde en dygtig Talsmand i Alfred Hage, ventede utaalmodigt paa fri Bane for sit Initiativ og sin Kapital. Inden for Nationaløkonomien stod den klassiske Skole stærkere end nogensinde, og Adam Smiths Teorier var godt paa Veje til at omsættes i Praksis; de fleste andre Lande havde opgivet Lavsvæsenet, skulde da Danmark alene fastholde det, skønt Kritikken siden Stampes Dage havde aftvunget selv dets ivrigste Forsvarere store Indrømmelser? Den økonomiske Liberalisme gik sin Sejrsgang gennem Europa, baade Forbrugere og Kapitalister havde Interesse i at støtte den; den lod sig ikke standse af de gammeldags danske Haandværkeres Protester.

Uden Modstand slap Næringsloven trods alt ikke gennem Rigsdagen. Den dygtigste Opposition leverede J. A. Hansen. Hans ejendommelige Standpunkt forklares ikke tilstrækkeligt alene ved at henvise til hans Barndomsminder fra Rudkøbing eller til hans egen Fortid som Skomagermester[1]); man maa i den Forbindelse ikke glemme, at han selv bestemt og fuldstændig med Rette fralagde sig Beskyldningen for at kæmpe blot for det bestaaende Lavsvæsen[2]), ligesom han skarpt misbilligede Haandværkerforeningens Standpunkt[3]). Man gør ham Uret ved at fortolke hans Modstand mod uhæmmet Næringsfrihed som blot udsprungen af Smaaborgerængstelighed; bagved laa tillige en for Datiden højst ualmindelig Evne til at se Sagen fra et socialt Synspunkt, en Evne, der bragte ham forud for sin Tid. Teoretisk anerkendte ogsaa han — ligesom sin Kampfælle Monrad — Næringsfrihedens Princip[4]); naar han i Praksis ønskede dets Anvendelse begrænset ved Bevarelsen af lettere Duelighedsprøver, skyldtes dette ikke Respekt for de gamle Privilegier, heller ikke væsentlig Ønsket om at værne om den faglige Dygtighed; det var først og fremmest, fordi han ansaa det for nødvendigt at beskytte Haandværkerne mod Kapitalen. »Industriens Opblomstring og Flor er et, Haandværksstandens Velvære er et andet[5])«; uindskrænket Næringsfrihed vilde maaske nok medføre en større og billigere Produktion, men til Gengæld udsætte de mindre

[1]) Jfr. N. Neergaard: Under Junigrundloven II, 1. Halvbind, 285 og C. Nyrop: Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857, 353. [2]) Folketingstidende 1857, 9. Session, Sp. 267. [3]) Sst. Sp. 121; Morgenposten $^{9}/_{6}$ og $^{10}/_{6}$ 1856. [4]) Sst. $^{9}/_{6}$ 1856. [5]) Morgenposten $^{4}/_{6}$ 1856.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haandværkere for at blive reduceret til »simple Arbeidere under formuende Arbeidsherrer«[1]). Hans Bekymringer i saa Henseende gjaldt ganske vist fuldt saa meget de smaa Mestre som Svendene; i Provinsbyerne, som han fortrinsvis tænkte paa, var f. Eks. en Skomagermester heller ikke stort mere kapitalstærk end sin Medhjælper; man vil derfor ikke af den Grund kunne frakende J. A. Hansen Æren for allerede i 1857 at have forstaaet Betydningen af Modsætningen mellem Kapital og Arbejde.

Hvor fremmed og forbløffende hans Sondring mellem Produktionens Fremgang og Producenternes Velvære virkede paa Samtiden, det fremgaar slaaende af de Svar, han fik. Temmelig uforstaaende stod saaledes Otto Müller, i hvis Øjne Paastanden om Kapitalens fordærvelige Indflydelse kun var en ubevislig Teori, et Paafund fra 1848, da den først fremsattes »fra dem, som benævnedes de moderne Maratister eller den røde Republiks Tilhængere«[2]). Med samme Overlegenhed spottede Alfred Hage den Forestilling, »at Capitalisterne gaae omkring som brølende Løver for at opsluge alle Smaafolk«; det var tværtimod »et mageligt Folkefærd, som helst vilde have en god Indtægt med saa lidet Besvær som muligt«, og hvem Værkstederne derfor næppe vilde friste[3]). Broderen Hother Hage gjorde gældende, at forøget Produktion vilde komme ogsaa Arbejderne, ikke mindst de ufaglærte »Dagarbeidere« til Gode[4]). Ganske i samme Aand talte C. V. Rimestad, der uden Betænkning paakaldte England som Forbillede: »nu tjener en Arbeider i England paa $1^1/_2$ Dag ligesaameget, som han i 1825 tjente om Ugen«[5]); Angsten for Kapitalen skyldtes »en Uvidenhed om, hvad der er skeet i andre Lande, og en Misforstaaelse af Virkeligheden og af Dygtighedens Begreb«[6]). Krieger endelig hævdede, at Mestrenes Modstand mod Loven skyldtes Frygten for en Lønstigning, som man dog ikke burde tillade dem at slippe for[7]). For saa vidt man fra denne Side overhovedet indrømmede Muligheden af, at Kapitalen kunde gøre Fortræd, skyndte man sig straks at tilføje, at Duelighedsprøver i hvert Fald ikke kunde yde noget virkeligt Værn[8]).

De Nationalliberales Tyrketro paa Kapitalens og Arbejdets Interessefællesskab deler næppe nogen længere; derimod kan man vel endnu strides, om J. A. Hansens Forslag vilde have svaret til Hensigten. Det Tiaar, som fulgte efter Næringslovens Ikrafttræden 1862, blev i mange

[1]) Folketingstidende 1857, 9. Session, Sp. 120. [2]) Sst. Sp. 283. [3]) Sst. Sp. 1242 f. [4]) Sst. Sp. 125. [5]) Sst. Sp. 173 f. [6]) Sst. Sp. 1177. [7]) Sst. Sp. 1230. [8]) C. V. Rimestad sst. Sp. 171 f.; A. Hage sst. Sp. 1243; Otto Müller sst. Sp. 1166 f.; jfr. ogsaa Fædrelandet $^{25}/_{9}$ 1856.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Henseender en drøj Tid for danske Arbejdere. Man kan imidlertid ikke uden videre gøre Næringsloven til Syndebuk; det er jo klart, at Danmark heller ikke uden den havde kunnet undgaa den fra hele Europa saa velkendte Udvikling, hvorved det gammeldags Haandværk paa mangfoldige Maader overfløjedes af Fabriksindustrien og blev tvunget enten til fuldstændigt Ophør eller til at træde i Sejrherrens Tjeneste ved at arbejde med Halvfabrikata eller endog blot forhandle Fabriksvarerne. Dette var uundgaaeligt; men en organiserende Statsindgriben kunde maaske have mildnet Modgangen for Haandværket. Nu beredte man tværtimod Bevægelsen Vej gennem Næringsloven og ved Toldloven af 1863, der gav Udlandets Industri bedre Konkurrencevilkaar.

Vil man forsøge en Opgørelse af, hvad Næringsloven kom til at betyde for Arbejderklassen, saa er der paa Kreditsiden næppe stort andet at anføre end det, Lovens Fædre selv fremhævede, Lettelsen af Adgangen til at blive Mester. For dette Reformprogram havde allerede Colbjørnsen og hans Kolleger i Lavskommissionen af 1794 kæmpet[1]), og det havde sikkert ikke vundet ved saaledes at lagres i et Par Menneskealdre. Dengang kunde det give en vis Tryghed at eje et lille Værksted; nu var, i hvert Fald i Hovedstaden, de Tider omme, hvor man kunde regne med et faktisk Monopol paa det lokale Marked; nu maatte den lille Haandværksmester være forberedt paa skarp Konkurrence fra større, mere eller mindre fabrikmæssigt prægede Virksomheder; ogsaa Importen af udenlandske Industrivarer greb forstyrrende ind i hans fredelige Næring. Fornøjelsen ved at kalde sig Mester var saa som saa, hvis man ikke tillige havde baade Dygtighed og Driftskapital. Haandværkerforeningens Mænd havde altsaa ingenlunde helt Uret, naar de hævdede, at den uhindrede Adgang til at løse Borgerskab var til Skade for Svendene selv, fordi de derved fristedes til at etablere sig i Utide[2]). Desto mere tjener det da til Ære for Svendenes sunde Omdømme, at de 60'erne igennem faktisk viste sig i Stand til nogenlunde at beherske, hvad Mestrene kaldte »de unge Mænds forfærdelige Higen efter at sætte Foden under deres eget Bord«[3]).

Det efter Forholdene paalideligste Billede af Haandværksfagenes Udvikling — ikke mindst netop med Hensyn til det vigtige Spørgs-

[1]) Jfr. S. 26 f. [2]) Saaledes f. Eks. Malermester C. Tilly i Berlingske Tidende $^{24}/_{1}$ 1856. [3]) Adresse fra jyske Haandværksmestre Dec. 1848, anført i R. Berg: Aarhus Haandværkerforening 1848—1898, 15.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal om Talforholdet mellem Arbejdsgivere og Medhjælpere — giver det statistiske Materiale fra Folketællingerne, særlig i 1840, 1845, 1850, 1855, 1860, 1870 og 1880[1]). Ubetinget taknemligt at arbejde med er dette Stof ikke. Tællingerne er for faa til fuldt ud at belyse de faktiske Svingninger; særlig maa det af flere Grunde beklages, at der ikke foretoges nogen Tælling i 1865. En Mangel er det ogsaa, at Haandværksfagenes Svende og Lærlinge er slaaet sammen under Fællesbetegnelsen »Medhjælpere«. Uheldigst er det dog, at man ikke ved at dividere Antallet af Medhjælpere med Antallet af Hovedpersoner opnaar noget fuldt paalideligt Udtryk for Bedriftens Gennemsnitsstørrelse; Grænsen mellem Begreberne »Medhjælper« og »Daglejer« er nemlig saa flydende, at man maa forudsætte, at navnlig Fabriksfagene har disponeret over adskilligt flere Arbejdere, end Fagstatistikken viser[2]). Forholdsvis mindre Betydning har denne Fejlkilde dog ved Haandværksfagene, de gamle Lavsfag, der oftest udelukkende beskæftigede faglærte Medhjælpere, eller hvor i hvert Fald Grænsen mellem faglært og ufaglært Arbejdskraft droges saa skarpt, at man næppe behøver at regne med Forskydninger i Opfattelsen. For Tiden til og med 1861 giver Politiets Generaltabeller over Lavenes Medlemmer[3]) et ganske vist i flere Henseender mangelfuldt Supplement til Folketællingsmaterialet.

Holder vi os til det, der her særlig maa interessere os, nemlig de københavnske Haandværksfag, saa viser Tallene, at disse gennem første Halvdel af det nittende Aarhundrede og helt frem til ca. 1855 befandt sig i jævn og støt Fremgang. Haandværkernes Antal synes at være steget i nogenlunde samme Forhold som Københavns samlede Befolkning, fra 1840 endog stærkere. Jævnsides med denne i det hele sunde og normale Udvikling gaar en Bevægelse mod større Bedrifter[4]). Undersøges Fagene enkeltvis, fremtræder dog i denne sidste Henseende en tydelig indbyrdes Ulighed. I de helt smaa Lav — Haandværksfagene i snævreste Forstand — holder Bedriftens Gennemsnitsstørrelse sig væsentlig uændret; divideres disse Fags Medhjælpertal med Antallet af Hovedpersoner, kommer Resultatet for Tiden 1840—55 til at ligge ved $2^1/_2$, en Kvotient, hvis forholdsvis ringe Højde betyder gode Avancementsmuligheder for Svendene. Temmelig tilsvarende er

[1]) Statistisk Tabelværk I, 6 og 10; II, 1 og 12; III, 1 og 18; IV, A, 3. Et bearbejdet Uddrag af de Tal, hvorpaa den følgende Fremstilling hviler, vil findes vedføjet som Bilag I, S. 575. [2]) Jfr. Statistisk Tabelværk III, 18, Indledningen XXIV. [3]) E. Mackeprang: Afsnit af den danske Arbejderbevægelses Historie I, 102—119. [4]) Sst. 12 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forholdene i saadanne større Fag som Slagtere, Skræddere og Skomagere; Bevægelsen mod større Bedrifter viser sig da, som allerede tidligere[1]) berørt, væsentlig begrænset til Byggefagene; særlig bemærkelsesværdig er her dens Styrke i Femaaret 1850—55, da Svendeantallet stiger voldsomt, Mestertallet derimod saa ubetydeligt, at dette Misforhold næppe kan forklares anderledes end som Resultatet af bevidste Monopolbestræbelser fra Mesterlavenes Side.

Hele denne Udvikling, der tegner sig som et Billede af smaa, men som Helhed sunde Forhold, afbrydes ved Midten af 50'erne af et ganske tydeligt og i mange Fag endda temmelig brat Omslag. Mellemrummet mellem Folketællingerne i 1855 og i 1870 har efter Tællingsmaterialet at dømme været en særdeles vanskelig Tid for de københavnske Haandværksfag. Af de mere betydende Fag synes kun Smede og Tømrere helt at have undgaaet Krisen; men denne gjorde sig i øvrigt gældende med meget forskellig Styrke. Forholdsvis billigt slap naturligt nok Bagere og Slagtere; det samme gjaldt imidlertid ogsaa Byggefagene, hvor Vanskelighederne kun ytrer sig deri, at Antallet af de beskæftigede holder sig konstant eller dog vokser adskilligt langsommere end Folketallet. I de smaa Haandværksfags Gruppe møder man derimod en absolut, om end gennemgaaende ikke særlig stærk numerisk Tilbagegang. Noget lignende gælder om Skrædderne, og Væverfaget har, hvis ellers Folketællingernes Tal ikke er misvisende[2]), befundet sig i en ligefrem katastrofal Nedgang. Bemærkelsesværdigt er, at ogsaa Bogtrykker- og Kurvemagerfagene, der stod uden for Lavsordningen, viser absolut Tilbagegang i Tiden 1855—70. I de fleste af Fagene mærkes Krisen stærkest i Aarene 1855—60 — hvad der delvis kan tjene til Forklaring af Lavsmestrenes Pessimisme ved Næringslovens Indførelse —, mindre stærkt mellem 1860 og 1870; en Forskel, der dog rimeligvis ikke betyder andet, end at Krisen allerede nogle Aar inden 60'ernes Slutning var afløst af den fornyede Fremgang, der blev karakteristisk for 70'erne.

Jævnsides med Nedgangen eller Stagnationen gaar nu gennem disse femten Aar i næsten alle Haandværksfag en ensartet og utvivlsom Bevægelse henimod mindre Bedrifter. Det har her ganske særlig Interesse at fastslaa, at Udviklingen i denne Retning ikke blot tager sin Begyndelse, inden Næringsloven træder i Kraft, men endog gør sig langt stærkere gældende i Aarene fra 1855 til 1860 end i det efter-

[1]) S. 37. [2]) Muligvis er Forklaringen den, at Væverierne er flyttet udenfor Københavns Kommune.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

følgende Tiaar. Mens dette er et gennemgaaende Træk, er der i øvrigt den indbyrdes Forskel mellem Faggrupperne, at Nedgangen i Bedrifternes Gennemsnitsstørrelse er betydelig ringere i de smaa Haandværksfag end i Byggefagene; her havde den foregaaende Tids Koncentration været saa kraftig, at ogsaa Reaktionen blev stærkere (og mere langvarig). Enkelte af de smaa Haandværksfag har undtagelsesvis en ubetydelig Opgang i 60'erne, et Fænomen, der utvivlsomt maa forstaas som et Forvarsel om den kraftige Vækst, der i 70'erne blev karakteristisk ikke mindst for netop denne Gruppes Værksteder.

Hovedlinjen igennem det 19. Aarhundrede gaar her i Landet som overalt i Europa mod større Bedrifter, ogsaa i det egentlige Haandværk, altsaa i de gamle Lavsfag; men Stigningen afbrydes altsaa fra 1855 til 1870 — eller maaske snarere til ca. 1865 — af en midlertidig Nedgang. Tidspunktet for dens Begyndelse viser tilstrækkeligt, at den ikke kan forklares som en umiddelbar Følge af Næringsfriheden. Selve Bevægelsens Karakter stadfæster da ogsaa dette. At Bedrifternes Gennemsnitsstørrelse daler, vil jo sige, at Ligevægtsforholdet mellem Hovedpersonernes og Medhjælpernes Antal forrykkes; og dette kan igen enten bero paa, at Arbejdsgivertallet stiger uforholdsmæssig stærkt, eller paa, at Medhjælpertallet stiger for langsomt (eventuelt daler). Det viser sig nu, at det i det mindste for de egentlige Haandværksfags Vedkommende er den sidste Mulighed, der faar afgørende Betydning. Undersøges de smaa Haandværksfags Gruppe, viser det sig saaledes, at Mestertallets Tilvækst i Procent 1855—60 og 1860—70 ikke væsentlig overstiger den samlede københavnske Befolknings; Medhjælpertallet derimod udviser en forholdsvis betydelig absolut Tilbagegang. Antallet af Skrædder- og Skomagermestre stiger langsommere end Folketallet, mens de tilsvarende Medhjælpertal daler. Byggefagenes Forhold er noget mere indviklede; her stiger unægtelig Antallet af Maler-, Tømrer- og navnlig Murermestre betydelig hurtigere end Folketallet, saa at det er givet, at Arbejdet er blevet fordelt paa flere Virksomheder; samtidig er imidlertid Medhjælpertallet nærmest stagnerende; til disse Fags forholdsvis stærke Decentralisation samvirker altsaa begge Aarsager. Som Helhed gælder det dog, at man for at forklare Tendensen mod mindre Bedrifter først og fremmest maa søge Aarsagerne til Medhjælperklassens Stagnation eller Nedgang. Hovedgrunden hertil maa sikkert være den, at Tilgangen svigtede. Det er nemlig forholdsvis forstaaeligt, at fornuftige Forældre omkring Aar 1860 har betænkt sig to Gange, før de satte deres Søn i Haandværkerlære. For det første truede Næringsfriheden, og enhver Lavsmester

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kendte og kunde advare mod de Ulykker, den vilde medføre; for det andet var der i disse Aar som ovenfor omtalt megen Arbejdsløshed inden for Haandværket. Med andre Ord, Nedgangen i Bedrifternes Størrelse maa forstaas først og fremmest som en Følge af den samtidige Krise; ogsaa fra senere Tider kendes det Forhold, at Haandværksfag, der trykkes af stærk industriel Konkurrence, midlertidig faar mange Smaabedrifter[1]). I enkelte Fag (ganske særlig gælder det Snedkerne) er Medhjælpertallets absolutte Nedgang saa stærk, at Overgang til Mesterklassen og Dødelighed ikke slaar til som Forklaring; her er da Grundlag for den Formodning, at arbejdsløse Svende enten ikke er blevet talt med eller er bortrejst eller gaaet over til andet Arbejde; i denne Forbindelse maa det nævnes, at Københavns Daglejertal i samme Periode stiger uforholdsmæssigt stærkt — et Forhold, vi senere skal vende tilbage til[2]).

Paa Spørgsmaalet om Haandværkskrisens Aarsager kan vi ikke her komme ind; det maa være nok at konstatere, at Krisen efter Tidspunktet for dens Indtræden ikke kan skyldes Næringsfriheden, og at den omvendt maa anses for Hovedaarsagen til Nedgangen i Bedrifternes Størrelse; Næringsloven kan her i det højeste have virket fremskyndende. Allerede denne Aarsagssammenhæng mellem Krisen og Bevægelsen mod mindre Bedrifter maa gøre det tvivlsomt, om denne tilsyneladende Demokratisering var til Gavn for Svendene. I Virkeligheden betød den sikkert følelige Ulemper for alle Dele af Haandværkerstanden. Mestrene skærpede yderligere Konkurrencen for hverandre, og navnlig de af dem, der havde etableret sig uden tilstrækkelige Reserver, fik ofte rig Anledning til at fortryde deres Letsind. Fuldt saa vigtigt er det, at netop disse Folk, der selv havde saa svært ved at klare sig, af Nødvendighed blev haarde Arbejdsherrer for deres mere forsigtige Fagfæller; Løntrykket i 60'ernes Slutning hidrører ikke mindst fra disse smaa Mestre, der havde tjent baade sig selv og deres Kammerater bedst ved at forblive Svende. Først disse bitre Erfaringer fik endelig Bugt med den sejglivede Lavstankegang, der endnu ved Aarhundredets Midte fik enhver lidt ærekær Svend til at drømme om eget Værksted; og først da Glansen saaledes gik af Mestertitlen, blev der Mulighed for den almindelige Arbejdersolidaritet, som igen er en Hovedbetingelse for den moderne Fagbevægelse.

Mangelfuldt og flertydigt som Folketællingsmaterialet er, giver det dog en Hjælp til Vurdering af Næringsloven. Man maa med Grundlag

[1]) Jfr. Jens Warming: Haandbog i Danmarks Statistik 263. [2]) Jfr. S. 116 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deri have Ret til at sige, at Loven kom i et uheldigt Øjeblik. Den stillede Haandværkerne blot for Konkurrencen paa en Tid, hvor de netop trængte til Beskyttelse; den opmuntrede til Grundlæggelse af nye Bedrifter, skønt Forholdene netop maatte mane til Forsigtighed. Ved at imødekomme Svendenes Ønske om lettere Adgang til selvstændig Virksomhed gjorde man dem næppe nogen virkelig Tjeneste.

Mens saaledes Ophævelsen af Mesterlavenes Monopol var en temmelig tvivlsom Fordel for Svendene, saa tør Lovens Indgriben over for deres egne Broderskaber betegnes som en afgjort Ulempe for dem. Den Bestemmelse, at Svendelavene skulde gaa over til at være frie Foreninger, klang jo uskyldigt; i Virkeligheden førtes dermed et meget farligt Slag mod de gamle Svendeforeninger. Disse havde i det 19. Aarhundrede mere og mere samlet sig om den Opgave at yde deres Medlemmer Syge- og Begravelseshjælp[1]); og denne Forsikringsvirksomhed hvilede paa forholdsvis solid Grund, saa længe Mestrene tilbageholdt de dertil fornødne »Tidepenge« i samtlige Svendes Løn. Frivilligheden tog Grunden bort under dette System. Mestrene undgik helst det nu forøgede Besvær med Opkrævningen; og kun alt for mange af Svendene faldt for Fristelsen til at skaffe sig en tilsyneladende Lønforhøjelse paa Lavets Bekostning. Mange lod sig slette for Restance, og de yngre, der fik Arbejde ved Faget, undlod at indmelde sig. Følgen blev en betænkelig Nedgang i Medlemstallene. En særdeles sagkyndig Mand, Skræddersvendeforeningens og senere Formandsforeningens Formand Teytaud, beklagede i 1871, «at der her hjemme er og i lang Tid har været saa liden Tilslutning til Foreningslivet, at til sine Tider endog neppe Halvdelen af Arbeiderne havde sluttet sig til den Fagforening, hvortil de hørte«[2]) — en Opgørelse af de gamle Organisationers Stilling i 60'erne, som vistnok fortjener fuld Tiltro[3]). Enkelte Fag var særlig slemt stillede; saaledes skal Malersvendelavet i Aarene efter 1862 have mistet omtrent $^4/_5$ af sine Medlemmer[4]). Ringe Modstandskraft viste ogsaa de smaa Svendelav i Provinskøbstæderne. I mange

[1]) Jfr. S. 38. [2]) Dags-Telegrafen $^{16}/_{11}$ 1871. [3]) Ad statistisk Vej er det næppe muligt at komme dette Spørgsmaal rigtig ind paa Livet. Statistiske Meddelelser 2. R. VII, 233 f. og IX, 84 giver ganske vist en Del Oplysninger om de københavnske Svendesygekassers Medlemstal i 1866 og 1867; man savner imidlertid det Sammenligningsgrundlag, som Opgivelser om de samtidige Svendetal vilde give; Folketællingernes Medhjælpertal fra 1860 og 1870 kommer her til kort. Snarere kan man danne sig et Billede af Tilbagegangen ved at sammenligne med Lavstabellerne for 1857 (de for de flg. Aar synes lidet paalidelige); de tyder paa en Nedgang omkring 50 %, men med megen Varieren fra Fag til Fag. [4]) F. F. Ulrik: Arbejderforeninger til gensidig Hjælp 16.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af disse rettede man sig efter et Cirkulære[1]), der ved Næringslovens Ikrafttræden udsendtes fra Indenrigsministeriet, og som tilraadede Oprettelsen af almindelige Haandværkersygekasser, fælles for samtlige Fag; karakteristisk nok finder man jævnsides med disse Svendeforeninger — navnlig i Øernes Købstæder — særlige Sygekasser for »Daglejere«[2]).

Dette har næppe været ganske efter dette Nationalliberales Hovede; gennem Næringsloven vilde man jo netop gennemføre fuld retslig Ligestilling af Haandværkets og Industriens Arbejdere. Som ovenfor omtalt virkede den økonomiske Udvikling i samme Retning, idet Daglejerens Løn stadig mere nærmede sig Haandværkssvendens. Politisk gav Grundloven dem samme Ret. Hele denne Nivelleringsproces underminerede efterhaanden den gamle Haandværkerselvbevidsthed. Ogsaa saaledes lærte Næringsloven alle Fags Arbejdere at føle sig solidariske — et Maal, dens Fædre næppe direkte havde haft for Øje. I selvsamme Retning kom ogsaa 60'ernes Foreningsliv til at virke.

10. 60'ernes Arbejderforeninger.

I September 1860 lykkedes det Rimestad ved en Art Statskup inden for den hensygnende Arbejderforening af 1856[3]) at faa skabt en ny Forening, der bedre svarede til hans Idealer. Til at begynde med havde den næppe 300 Medlemmer, men Tallet steg forbavsende hurtigt; ved Nytaar 1861 var man naaet til ca. 2000, et Aar senere til ca. 3000. Mellem disse to Grænser svingede Medlemstallet derefter 60'erne igennem; kun de politiske bevægede Dage i November 1863 bragte det en kort Tid op til ca. 3100.

Foreningen kaldte sig »Arbejderforeningen af 1860«. Med Føje kan man spørge om dens Adkomst til dette Navn. Det kom som bekendt til at passe bestandig daarligere, jo ældre Foreningen blev, og i vore Dage har man helt opgivet det. Allerede i 1861 protesteredes der imidlertid mod det, idet man gjorde gældende, at Foreningen i Virkeligheden samlede sine Medlemmer fra alle Samfundsklasser. Over for denne Indvending søgte Rimestad at værge sig ved jævnlige Oversigter over Medlemmernes Fordeling efter Kald og Stand; han samlede her under eet alle »det legemlige Arbejdes Mænd«, Svende og Fabriksarbejdere som Mestre og Fabrikanter, og kunde saa godtgøre, at denne

[1]) Folkets Avis $^{30}/_{1}$ og $^{31}/_{1}$ 1862. [2]) Statistiske Meddelelser 2. R. VII, 234—40. [3]) Jfr. S. 74.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gruppe udgjorde fra 50 til 70 % af det samlede Medlemstal; Procenttallet var i det store og hele stigende til 1867, hvorefter der fulgte en langsom Nedgang. Denne Sammensmeltning af Arbejdere og Arbejdsgivere till een Stand fører med sig, at Rimestads Statistik i vore Øjne bedre karakteriserer hans egen Samfundsopfattelse end hans Forenings Sammensætning. Der er dog næppe nogen Grund til at antage, at Arbejdsgiverne rent talmæssigt har været særlig stærke indenfor Foreningen[1]); fra gammel Tid var jo Forholdet mellem Rimestad og Haandværksmestrene temmelig køligt. Regner man, at mellem 40 og 50 % af Medlemmerne var Arbejdere (og deraf det store Flertal Haandværkssvende), kommer man formodentlig Sandheden ret nær. Fuldt saa vigtigt er det dog, at denne store Medlemsgruppe ringe eller ingen Indflydelse havde paa Foreningens Ledelse; kun svagt gjorde den sig gældende i Repræsentantskab og Bestyrelse; inden for sidstnævnte — der i øvrigt altid valgtes med forholdsvis meget ringe Valgdeltagelse — træffer man derimod Arbejdsgivere som Cigarfabrikant Thor Lange og den bekendte Jernstøber Anker Heegaard, navnlig saadanne, der som Arbejdere havde været med i 50'ernes Foreningsliv, som Fabrikant Albertsen og Skrædderne Odder og Nørholm. Først og fremmest blev det dog Formandens Personlighed, der kom til at præge Livet i Foreningen. Denne bar da sit Navn med Rette, for saa vidt det efter Tidens Lejlighed og de daværende sociale Forhold ikke var saa helt ringe, naar den i sine Velmagtsdage kunde samle mellem 1000 og 2000 københavnske Arbejdere, og for saa vidt dens Indflydelse paa de lavere Samfundsklasser sikkert rakte adskilligt videre — med Urette, for saa vidt dens Arbejdermedlemmer ikke var i Stand til at bestemme dens Udvikling.

Arbejderforeningen af 1860 blev virkelig den »Forening for folkelig Dannelse«, der allerede i 50'erne havde været Rimestads Fremtidsdrøm. Karakteristisk for ham er allerede dens Formaal: »kraftig at fremme den arbeidende Klasses Oplysning og Dannelse som de nødvendige Betingelser for og de rette Bærere af denne Klasses Velvære, ogsaa i materiel Henseende[2])«. Skønt Rimestad ikke var Grundtvigianer (han synes ganske at have manglet kirkelig Interesse) og sikkert var uden personlig Forbindelse med Højskolens Banebrydere, minder dog hans Iver for Folkeopdragelse om deres; det falder fuldstændig naturligt, at han i 1869 rejste det Spørgsmaal, om Arbejderforeningen

[1]) Efter en Medlemsliste fra Okt. 1860 udgjorde de dengang — altsaa kort efter Stiftelsen — kun 13,3 %. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{23}/_{9}$ 1860.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke burde virke for Oprettelsen af en Haandværkerhøjskole, der maatte kunne opnaa samme Statstilskud som Bondehøjskolerne[1]). Overfor den ofte gentagne Tale om 60'ernes Mangel paa Ideer og Initiativ er det rimeligt at fremhæve den nye Indsats, som netop dette Tiaar bringer i Arbejdet for Folkeoplysningens Fremme; paa dette

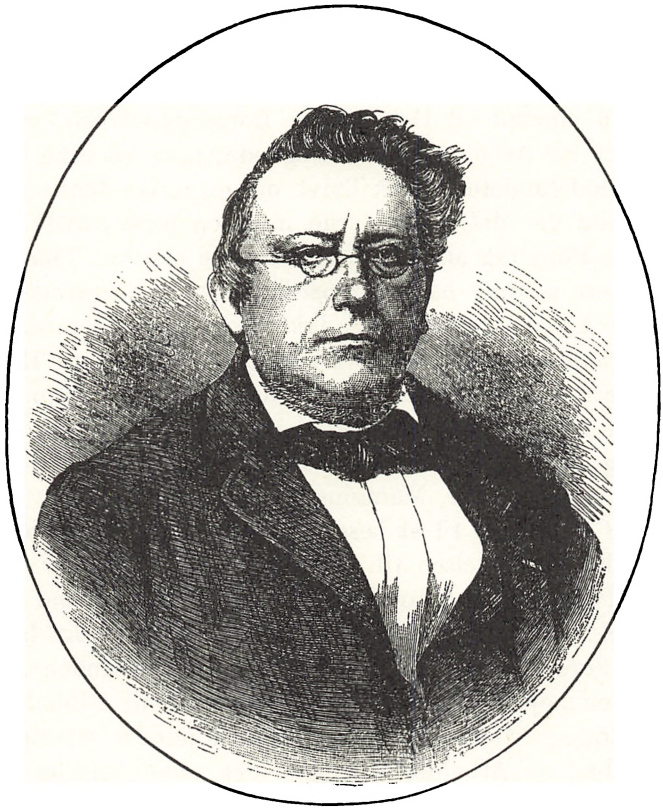

C. V. Rimestad, Træsnit.

Omraade drog man først nu rigtigt Konsekvenserne af den almindelige Valgret. Rimestads ualmindelige Anlæg for Undervisning, hans medfødte Trang til Kundskabsmeddelelse, hans gode Talegaver og folkelige Gemytlighed gjorde ham fortræffelig skikket til at lede det Populariseringsarbejde, som der nu var Brug for; det er en af Hovedgrundene til Arbejderforeningens Fremgang. I Sans for »det levende Ord«s Betydning kunde Rimestad tage det op med en hvilken som helst

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{18}/_{12}$ 1869.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Højskoleforstander. Som Foredragsholder var han utrættelig; hans Foredrag faldt i to, ret skarpt adskilte Grupper, en mindre, aktuelt-politisk, og en større med historisk og geografisk Stof; det er typisk, at han straks efter Foreningens Stiftelse omtrent samtidig tog fat med Garibaldi og Jomsvikingerne[1]). Emnerne for sine historiske Foredrag søgte han med Forkærlighed saa fjernt baade i Tid og Sted som vel muligt; saaledes forelæste han en hel Vinter igennem over Tyrkernes Historie, og andre Foredragsrækker drejede sig om Mongolerne, om Cæsar, om Perserkrigene. Naivt gik han ud fra, at det Stof, som han saa ofte havde fortalt til Drengene i Borgerdydskolen, ogsaa uden videre var det for Arbejderne bedst egnede; man vil ikke kunne fortænke hans Modstandere i deres Tvivl, om nu ogsaa denne Art af Oplysning virkelig var det, Arbejderne mest og først havde Brug for. At Rimestads Foredrag alligevel kunde samle anselige Tilhørerskarer, skyldtes sikkert navnlig hans Fremstillingsevne; Foredragene var en god og billig Aftenunderholdning, ikke stort mere; for saa vidt laa denne Historieundervisning sikkert i et lavere Plan end Højskolens. Selv udfyldte Rimestad rundt regnet 40 % af sin Forenings Mødeaftener; til de øvrige forstod han at skaffe dygtige — hyppigt berømte — Talere og Oplæsere udefra; at han kunde formaa Skuespillere som Michael Wiehe og Kr. Mantzius og Digtere som H. C. Andersen, Bjørnson og Carit Etlar til at læse op, Videnskabsmænd som Høyen, Worsaae og Rasmus Nielsen til at holde Foredrag, øgede naturligvis i høj Grad Foreningens Tiltrækningskraft. Nyttigere end alle disse Møder var vel i Grunden det Arbejde, der mere stilfærdigt blev udrettet gennem Foreningens Undervisning, der efterhaanden omfattede de fleste af den højere Skoles Fag, og gennem dens Bibliotek — selv om Underholdningslitteraturen ikke var den mindst efterspurgte.

Alt i alt bød da Arbejderforeningen den videlystne og opadstræbende Arbejder Muligheden for at tilegne sig en vis borgerlig Dannelse; Tanken om en selvstændig Arbejderkultur er aldrig faldet Rimestad ind. Maalet var at hæve Arbejderne til fuld Ligestilling med de andre Samfundsklasser; »det staaer vel paa Papiret, at vi Alle ere lige under Loven, men dette bliver først fuld Sandhed, ... naar vi Alle staa lige i Oplysning og Dannelse[2])«. Det vilde dog være urigtigt at forestille sig Arbejderforeningen udelukkende som en Forening for folkelig Dannelse, selv om dette var Hovedformaalet og med Aarene stedse

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{30}/_{9}$ 1860. [2]) Valgtale af Rimestad 1869, se Dags-Telegrafen $^{23}/_{9}$ 1869.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stærkere betonedes. Den var tillige til en vis Grad en politisk Organisation, dog nærmest i den Forstand, at Rimestad benyttede sin Formandsstilling til skriftlig (gennem Foreningsbladet) og mundtlig at vejlede Hovedstadens offentlige Mening. Derfor fremtræder det politiske Moment stærkest i første Halvdel af 60'erne, mens Rimestad endnu var københavnsk Folketingsmand, og inden han som Redaktør af det store Dagblad »Dags-Telegrafen« paa anden Maade havde faaet det brede Publikum i Tale. Sin oprindelige Front mod Bondevennerne bevarede Foreningen, indtil dette Parti efterhaanden blev til Venstre; derimod udvandedes dens Liberalisme i Tidens Løb; Rimestads Begejstring for Folkefriheden fra 1849 ytrede sig nu nærmest kun i flittig Medvirkning ved Arrangementet af hyggelige Grundlovsfester paa Eremitagesletten, men hindrede ham ikke i trods mange Betænkeligheder at stemme for den reviderede Grundlov af 1866. Jo ældre han blev, des mere blev det nationale Hovedsagen for ham. Med al sin Ildhu kastede han sig ind i Kampen for Ejderprogrammet, glødende overbevist om dets Ret; og aldrig før eller siden naaede hans Forening samme Betydning og Indflydelse som i de mørke Novemberdage 1863, da Frederik VII. var død og hans Efterfølger i forstaaelig Angst for en dunkel Fremtid nølede med at give den nylig vedtagne Forfatning sin Underskrift. Kongens Tøven skaffede Arbejderforeningen 900 nye Medlemmer, og Aften efter Aften fyldtes de smaa Lokaler i Vingaardsstræde af ivrigt diskuterende Skarer; Spændingen naaede Højdepunktet i et bevæget Massemøde Tirsdag Aften 17. Nov., hvor »enkelte Talere« gentagne Gange søgte at bevæge Mængden til »Handling«, og hvor Rimestad kun kunde berolige Stemningen ved at bekendtgøre, »at Bestyrelsen havde sat sig i Forbindelse med Bestyrelserne for Studenterforeningen, Formandsforeningen og Haandværkerforeningen for at foranledige fælles Overveielse og fælles Handling«[1]). Det viser sig her som oftere, at Arbejderne 1863—64 var lige saa nidkære for den nationale Sag som under den første slesvigske Krig. De paatænkte Demonstrationer blev der dog ingen Brug for; 18. Nov. underskrev Kongen. Hvorledes de følgende skæbnesvangre Maaneder vendte Begejstringen til Skuffelse og Sorg, ved enhver; ikke mindst i Arbejderforeningens Blad kan Omslaget følges. Rimestad følte utvivlsomt i høj Grad Nederlagets Smerte og Svie; men hans nationalliberale Overbevisning rokkedes ikke. Hans stridbare og udholdende Natur trøstede sig ved Drømmen om en Revanchekrig[2]) i Forbund med Na-

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{21}/_{11}$ 1863. [2]) Sst. $^{13}/_{4}$ 1867 og $^{6}/_{8}$ 1870.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

poleon III, hvem han i høj Grad beundrede. Under Indtryk af den stigende Spænding mellem Frankrig og Tyskland deltog 1866—67 en Del af Foreningens Medlemmer i militære Øvelser; heraf udviklede sig efterhaanden en særlig Organisation, »Kjøbenhavns Skyttelag«[1]). I 1870 opfordredes atter til Dannelse af en Skytteforening, men denne Gang mislykkedes Forsøget[2]) — maaske et Tidernes Tegn.

Mens Arbejderforeningen af 1853 ligefrem havde haft til Formaal at »fremme den arbejdende Klasses materielle Vel«[3]), bandt ingen tilsvarende Bestemmelse Arbejderforeningen af 1860; kun dens Navn paalagde den en vis vag Forpligtelse. Helt uden Interesse for Arbejdernes økonomiske Stilling var Rimestad ganske vist ikke; men denne Side af Arbejderspørgsmaalet stod i anden Række for ham; opmærksomt fulgte han, hvad der paa dette Omraade var fremme i Tiden, men hans egen aktive Indsats var yderst beskeden. Trods hans Protest var det sikkert i Hovedsagen rigtigt, naar det i 1870 hævdedes, at de Forholdsregler til Arbejdernes materielle Vel, hvortil Foreningens Navn var knyttet, i Virkeligheden snarest skyldtes »enkelte Mænd i dens Midte«[4]). I 1863 tog Foreningen saaledes Initiativet til Stiftelsen af et »Aktieselskab for Oprettelsen af billige Pantelaanekontorer i Kjøbenhavn«, som i de følgende Aar gjorde Nytte i Kampen mod den ublu Aager, der havde bredt sig efter Rentefodens Frigivelse 1855; men Ideen var ikke Rimestads; den stammede fra den samme Sadelmagermester P. C. Olsen[5]), der længe og dygtigt ledede »Alm. Sygekasse af 1853«. Ligesaa forholdt det sig med det »Aktieselskab for Opførelse af Arbejderboliger«, som stiftedes 1866 efter et forberedende Arbejde inden for Arbejderforeningens Rammer; Sjælen i dette Foretagende var en Mand, der ellers ikke havde noget større med Foreningen at gøre, den kristeligt-filantropisk indstillede Læge C. J. E. Hornemann[6]). Forbrugsforeningstanken optoges til fornyet Drøftelse allerede kort efter Foreningens Stiftelse[7]); men først i Efteraaret 1868, da man andetsteds forlængst var gaaet over til Handling, mundede fleraarige Forberedelser ud i Oprettelsen af »Kjøbenhavns Husholdningsforening«[8]), som dog atter opløstes allerede i Oktober 1869[9]). Selv om man nu hertil vil føje Rimestads Rigsdagsvirksomhed, navnlig for Loven om mindre københavnske Lejligheders Fritagelse for

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{1}/_{12}$ 1866, $^{5}/_{1}$, $^{13}/_{4}$ og $^{14}/_{12}$ 1867, $^{18}/_{1}$ 1868. [2]) Sst. $^{18}/_{6}$ og $^{13}/_{8}$ 1870. [3]) Jfr. S. 71. [4]) Dagbladet $^{4}/_{9}$ 1870, jfr. Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{8}/_{10}$ 1870. [5]) Sst. $^{25}/_{4}$ 1863. [6]) Sst. $^{3}/_{2}$ og $^{8}/_{9}$ 1866. [7]) Sst. $^{10}/_{8}$, $^{17}/_{8}$, $^{30}/_{11}$ og $^{7}/_{12}$ 1861. [8]) Sst. $^{26}/_{9}$ og $^{3}/_{10}$ 1868. [9]) Dags-Telegrafen $^{4}/_{10}$ 1869, jfr. Arbeideren 1871, 65.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Boligafgift[1]), bliver der dog ikke noget rimeligt Forhold mellem disse Smaating og hans Position som Arbejderfører. For Arbejdernes økonomiske Velfærd gjorde andre i al Stilfærdighed et langt mere betydningsfuldt Arbejde.

Sikkert har Rimestads Lunkenhed i denne Henseende skuffet en Del af hans Arbejderklientel. Delvis heri maa man søge Forklaringen, naar der mod Slutningen af 60'erne viser sig Tegn til, at Arbejderne begynder at svigte Foreningen[2]). Herved maa dog tillige erindres, at Rimestads politiske Program — at gøre de københavnske Arbejdere til gode Nationalliberale — bestandig tydeligere viste sin Uigennemførlighed, efter at Partiet i 1864 og 1866 havde spillet Fallit baade udadtil og indadtil. Et frisindet borgerligt Mellemparti, med Støtte i Købstæderne og ledet af Akademikerne, det var Rimestads Ideal; det blev klemt ihjel mellem nye, stærke sociale Modsætninger, som det ikke stod i hans eller nogens Magt at besværge.

Imidlertid — vil man vurdere Rimestads Gerning under Hensyn til hans egne Forudsætninger, gaar det ikke an at glemme hans værdifulde Virksomhed i Folkeopdragelsens Tjeneste. Ikke mindst er det værd at fremhæve, at han derved — om end meget mod sin Vilje — kom til at bane Arbejderbevægelsen Vej. Allerede det, at hans Forening gennem sine Kursus gav sine Medlemmer Lejlighed til at repetere og supplere deres Skolekundskaber, havde sin Betydning i en Tid, hvor man endnu ret almindeligt kunde træffe ældre Arbejdere, der var Analfabeter[3]). At saadanne derimod var sjældne i den yngre Generation, skyldes dog naturligvis i første Række Folkeskolens Fremgang; den har Æren for, at 70'ernes Fagforeninger kunde finde Ledere med det fornødne Minimum af Færdighed i Skrivning og Regning. Rimestads særlige Fortjeneste var hans Evne til at udvide Arbejdernes Horisont. Ganske vist var hans historiske og geografiske Foredrag for hans jævne Tilhørere næppe stort mere end en billig og harmløs Underholdning, som dog altid var at foretrække frem for Lavskroernes; større Værdi havde dog utvivlsomt hans Taler og Artikler om aktuelle Spørgsmaal; derigennem har han ikke blot heldigt modvirket den Slappelse i Arbejdernes politiske Interesse, som fulgte af deres Skuffelse over den frie Forfatnings Frugter; han har ogsaa som den første givet dem Mulighed for nogenlunde at følge Arbejderspørgsmaalets Udvikling i de vigtigste fremmede Lande, selv om hans Vejledning

[1]) Jfr. »Sociale Studier« 13 og 21. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{17}/_{4}$, $^{7}/_{8}$ og $^{16}/_{10}$ 1869. [3]) V. Munck: Om Fattigdommen i Kjøbenhavn 43 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

her naturligvis var stærkt personligt farvet. Bag hele Rimestads oplysende Arbejde ligger en sikkert dybt rodfæstet Overbevisning om, at han derigennem bidrog til at holde Socialismen ude fra Danmark[1]); til Kamp mod Kapitalen kunde kun uvidende Almue vildledes, ikke oplyste Arbejdere, der havde indset baade deres egen og Arbejdsgivernes samfundsmæssige Betydning og gensidige Uundværlighed. I denne Tro paa Folkeoplysningens forebyggende Magt tog Rimestad fejl. Som Folkehøjskolen bidrog til at lære Bønderne politisk Selvbevidsthed, saaledes blev der først for Alvor Mulighed for en uafhængig Arbejderbevægelse, efterhaanden som Arbejderne vænnede sig til at høre Foredrag og læse Aviser, ikke mindst fordi de derved blev dobbelt modtagelige for Indtryk fra Udlandet. At Arbejderforeningens Medlemmer undertiden fandt Lejlighed til at tilegne sig anden Lærdom end netop Formandens, fremgaar af det Faktum, at der fra dens Skole udgik Fagforeningsledere og Socialdemokrater som V. Z. Richter, Heinemann, P. Knudsen og A. C. Meyer.

I en Række Provinsbyer dannedes der i Løbet af 60'erne Arbejderforeninger efter københavnsk Forbillede. Jævnsides denne Art af Organisationer viste der sig imidlertid i Tiaarets sidste Halvdel en anden Type, hvis Ledere ansaa det for den første og nærmeste Opgave at hjælpe Arbejderne rent materielt, men uden derfor at tilsigte nogen som helst Modsætning til Arbejdsgiverne; man søgte ikke at faa Arbejdernes Løn sat i Vejret, men vilde lære dem at bruge den beskedne Indkomst, de nu engang havde, paa den bedst mulige Maade. Løsenet blev »Selvhjælp og Samarbeide«, Kardinaldyden Sparsommelighed. Selvhjælpsbevægelsen, som Retningen træffende kaldtes, udgik fra filantropiske Kredse, der forstod, at Fattigdommen hellere maatte forebygges end helbredes; bedre end ydmygende Almisse var det, om man kunde skaffe Arbejderne sundere Boliger til lavere Husleje og bedre Varer til billigere Priser. Disse Maal skulde naas gennem Dannelsen af Foreninger, henholdsvis til Opførelse af Arbejderboliger og til Fællesindkøb af Forbrugsvarer.

Tidligst rejstes Boligsagen[2]), hvis bedste Forkæmpere blev en Række socialt interesserede Læger, som af daglig Erfaring vidste, hvor ufor-

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^3/_9$ 1870. [2]) Om denne se E. Hornemann: Danske Arbejderboliger (1876) samt C. Trap og O. Schmidt: Habitations ouvrières en Danemark (1900).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

svarlige de faktiske Boligforhold ofte var. Fremfor nogen anden indlagde Professor C. J. E. Hornemann sig Fortjeneste paa dette Omraade. Han var med blandt de banebrydende Mænd, der i December 1860 indbød til Opførelsen af »sunde og billige Boliger for Arbeidsclassen« paa Kristianshavn[1]); sin frugtbareste Indsats gjorde han dog som Leder af den saakaldte Lægeforening, som han stiftede 1853 til Bekæmpelse af Koleraen, og hvis første Boliger paa Østerfælled kunde tages i Brug allerede Aaret efter; Byggearbejderne her fortsattes med saa megen Energi, at Foreningen endnu ved 60'ernes Slutning havde Æren af at have opført omtrent lige saa mange Lejligheder som alle andre tilsvarende Foretagender tilsammen[2]). Blandt de i 60'erne dannede Selskaber har »Arbejdernes Byggeforening« størst Interesse. Ogsaa ved denne Forenings Oprettelse medvirkede Hornemann; men dens egentlige Stifter og mangeaarige Leder blev dog en lidt yngre, men lige saa varmhjertet Læge, F. F. Ulrik. Da det i Borgerrepræsentationen havde været paa Tale at yde Laan til Opførelse af Arbejderboliger, skrev Ulrik i »Fædrelandet« 2. Okt. 1865 en opmuntrende Leder om Sagen, og den 25. i samme Maaned holdt han i Arbejderforeningen et Foredrag om »Smaafolks Selvhjælp og Samarbejde« og opfordrede til at begynde med at rejse Arbejderboliger[3]). Hans Ord kaldte her og der paa Arbejdernes slumrende Organisationstrang. Allerede 22. Okt. dannede »Haandværkere og Arbeidsmænd« en lille Byggeforening, der kaldte sig »Haabet«, men ret hurtigt maa være gaaet i Stykker[4]). Blivende Betydning fik derimod Drøftelser mellem Burmeister & Wains Arbejdere; midt i November samledes godt en Snes af Firmaets Værkførere til en forberedende Forhandling; og 20. Nov. vedtoges Oprettelsen af »Arbejdernes Byggeforening« paa et af 5—600 Arbejdere besøgt Møde, som dirigeredes af Hornemann og indledes af Ulrik[5]). Foreningen, der i Modsætning til de ældre Foretagender tilsigtede at skaffe sine Medlemmer Boliger til Selveje, begyndte med to—tre Hundrede Medlemmer; men da den ledes med Dygtighed og fik god Støtte fra forskellig Side, havde den snart Resultater at henvise til, og Medlemstallet

[1]) Kjøbenhavnsposten $^{3}/_{1}$ 1851. Lederen af dette Foretagende synes i øvrigt at have været Pastor Visby ved Frelsers Kirke, jfr. Flyveposten $^{8}/_{1}$ og $^{10}/_{1}$ 1851 samt Dansk biografisk Leksikon, 1. Udg., XIX, 90. [2]) Efter en Statistik i Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{30}/_{9}$ 1871, havde Lægeforeningen da bygget 574 af i alt 1129 Lejligheder. Herved er dog 264 Lejligheder paa Kristianshavn (hvoraf 200 opførte 1869—71) ladt ude af Betragtning, jfr. Hornemanns Skrift 25 f. og 46. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{28}/_{10}$ 1865. [4]) Folkets Avis $^{4}/_{1}$ 1866, jfr. sst. $^{21}/_{10}$ 1865 og Dags-Telegrafen $^{12}/_{12}$ 1865. [5]) Fædrelandet $^{3}/_{12}$ 1865.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

voksede derfor hurtigt; 1869—71 steg det fra 624 til 2150[1]). Det var dog langtfra udelukkende Arbejdere, der indmeldte sig i den.

Boligbevægelsen naaede først sent og i beskedent Omfang Provinsbyerne[2]). Derimod kom Selvhjælpsbevægelsens anden Retning, den, der lagde Hovedvægten paa Fællesindkøb, stærkest til Udfoldelse i Provinsen. Som bekendt var det Sognepræsten i Thisted, H. Chr. Sonne, der 1. Maj 1866 der i Byen grundlagde Danmarks første virkelig levedygtige Forbrugsforening. Der var nu bedre Jordbund for Tanken end i 50'erne; i Løbet af faa Aar efterlignedes Eksemplet mange Steder overalt i Danmark. For at imødekomme de talrige Forespørgsler udsendte Sonne i 1867 sin Piece »Om Arbejderforeninger«; derfra kender man Thistedforeningens Tilblivelseshistorie. Da Sonne i Vinteren 1865—66 havde indvarslet en Række Møder, der specielt var beregnet for Byens Arbejdere, lod hans Tilhørere ham forstaa, »at hvis jeg vilde gjøre dem noget Gavn, maatte jeg først hjælpe dem til at faae deres daglige Brød«[3]). Erkendelsen af dette Kravs Ret drev Sonne først til Studiet af engelsk Forbrugskooperation, siden til Handling; men han fastholdt stadig, at Foreningernes egentlige Formaal ikke var en blot materiel Gevinst; i sidste Instans gjaldt det intet mindre end at »hæve den i borgerlig Henseende lavere stillede, afhængige og trykkede Deel af Befolkningen til et høiere sædeligt, intellectuelt og socialt Trin og derved til en hæderligere Plads i Samfundet«[4]).

I to Henseender afveg altsaa den ældste Forbrugsforeningsbevægelse fra Nutidens: den tog fuldt saa meget Sigte paa Arbejderstanden som paa Bønderne — af 63 Foreninger stiftet fra 1866 til Juli 1871 laa ca. 25 i Byerne[5]) —, og dens Formaal rakte ud over det snævert økonomiske. Ikke for intet kaldtes Thistedforeningen og flere af dens nærmeste Efterfølgere ikke Forbrugsforeninger, men Arbejderforeninger; de fleste af dem anlagde efter Forbilledet fra Thisted et særligt, om end oftest beskedent Oplysningsfond og virkede saaledes til en vis Grad som Foredragsforeninger[6]). Et udmærket Indtryk af Bevægelsens mangeartede og vidtstræbende Karakter giver dens Organ, Maanedsbladet »Arbeideren«, der udkom fra 1868 til 1876; det redigeredes af Bogholder i Privatbanken Viggo Faber, en Mand, der med levende social Interesse forbandt grundig Viden om alle Slags udenlandske Arbejderorganisationer[7]). Bladet var først og fremmest For-

[1]) Arbeideren 1871, 9. [2]) E. Hornemann: Danske Arbejderboliger 35—39; Ulrik i Arbeideren 1876, 149 f. [3]) Sonne: Anf. Skrift 19 f. [4]) Sst. 6. [5]) Arbeideren 1871, 52 f. [6]) Sst. 1871, 55 f., jfr. 83 og 1872, 18. [7]) Jfr. om ham Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., V, 13 og Hauch-Fausbøll: Patriciske Slægter III, 74.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

brugsforeningernes Organ, men beskæftigede sig i øvrigt med alle Former for »Selvhjælp og Samarbeide«, især Kreditforeninger, Byggeforeninger og Sygekasser.

Selvhjælpsbevægelsen har uden Tvivl i høj Grad medvirket til at vække Arbejderstandens organisatoriske Sans. De Arbejdere, der blev Medlemmer af en Forbrugsforening, kunde af daglig Erfaring overbevise sig om, hvor økonomisk nyttigt det var for dem at forene deres Kræfter; og havde man først indset Nytten af Sammenslutning over for Købmændene, laa det logisk nær at værge sig paa samme Maade over for Arbejdsgiverne. Som Rimestad lærte ogsaa Sonne og Faber deres Tilhængere at se ud over Landets Grænser, de henviste dem til Rochdales Vævere og til Schulze—Delitzsch's mangeartede Haandværkerassociationer som Forbillede. Men ad den Vej kunde man ikke gaa langt uden at faa Øje paa Fagforeningerne.

Viggo Faber (Fotografi).

Væsentlig videre end Rimestad naaede Selvhjælpsbevægelsen ved at understrege, at man maatte begynde med at bistaa Arbejderne i det rent materielle; først naar det var gjort, kunde man tænke paa at hjælpe dem aandeligt. For Rimestad var Faktorernes Orden den modsatte; efter hans Mening var netop de kooperative Forsøg dømte til i det væsentlige at mislykkes, indtil Arbejderne havde naaet det for Sammenholdet nødvendige Dannelsestrin; foreløbigt var det derfor rigtigst som Arbejderforeningen at virke for »Oplysning i den arbeidende Klasse, som Betingelsen for dens ikke alene aandelige, men tillige materielle Fremgang«[1]). Forskellen i Tankegang gik tilstrækkelig dybt til at medføre et aabent Modsætningsforhold. Allerede i Januar 1868 beklagede »Dags-Telegrafen«[2]) med Henvisning til Sonnes Piece

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{9}/_{10}$ 1869. [2]) $^{26}/_{1}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forbrugsforeningernes Sammenblanding af aandelige og materielle Formaal, hvad der kaldte Sonne til Forsvar i »Arbejderen«[1]). I Begyndelsen af 1869 førtes mellem Rimestad, Ulrik og Faber en endnu dog forholdsvis venskabelig Diskussion[2]) om Arbejdernes Byggeforening, hvis Selvejeprincip Rimestad angreb. Endnu i Juni refererer »Arbeideren«[3]) uden aaben Kritik Rimestads Foredrag paa et saakaldt Arbejdermøde i Kristiania, en Tale, der nærmest gik ud paa at fremstille, hvor herligt vidt Arbejderne efterhaanden havde bragt det, idet »Arbeidslønnen stadigt var voxet, medens de fleste af Livsfornødenhederne vare blevne billigere«; Referatet slutter dog med Skuffelse over Mødets ringe Resultater. Og da Rimestad nogle Maaneder senere benyttede en given Anledning til at docere sit Dogme om Oplysningen som Selvhjælpens nødvendige Forudsætning, eftersom »Dannelsen er Enighedens Moder«[4]), tog Faber Bladet fra Munden og stemplede denne Sætning som den Frase, det unægtelig var[5]). Rimestad indlod sig ikke paa Diskussion[6]), men Bruddet var nu en Kendsgerning, og da der i Sommeren 1870 i Stockholm holdtes et nyt Fællesmøde af skandinaviske Arbejdervenner[7]), hvor baade Rimestad, Sonne, Faber og Ulrik kom til Stede, blussede Kampen op paany. Mødet blev paa en Maade Rimestads sidste Triumf, idet det vedtog en af ham formet Resolution, der tro gengav hans Opfattelse af Arbejderforeningernes Formaal. Men da han efter sin Hjemkomst ret aabenlyst roste sig af at have sat Husholdningsforeningerne paa Plads, anerkendt deres Fortjenester og samtidig afsløret »den Humbug, der endnu stadig drives med dem«[8]), rykkede Sonne i Marken med en baade fyndig og saglig Artikel[9]), hvori han betegnede Mødets Resolution om Forbrugsforeninger som en »ynkelig Falliterklæring« og skaanselsløst mindede Rimestad om hans egen Fiasko med den københavnske Forbrugsforening; Oplysning og Dannelse er meget gode Ting, men lokker umiddelbart kun Eliten; ved at raabe med de Artikler »paa Virkelighedens Gader«, faar man »neppe nogen af Arbeiderne til at see ud ad Vinduet; saa maa man hellere give sig til at raabe med Fisk og Kartofler«. Smukt fremtræder Sonnes inderste alvorlige Overbevisning, naar han tilføjer »den lille Bemærkning, at det neppe er Oplysningen og Dannelsen, der

[1]) 1868, 9 f. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{6}/_{2}$ og $^{20}/_{2}$; Dags-Telegrafen $^{19}/_{2}$; Arbeideren 17 f. [3]) 67 f. [4]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{11}/_{9}$ 1869. [5]) Arbeideren 1869, 73 f. [6]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{9}/_{10}$ og $^{6}/_{11}$ 1869. [7]) Udførligt omtalt i Arbeideren 1870, 34 f., 57—60 og 67 f., jfr. Dags-Telegrafen $^{8}/_{7}$ og Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{2}/_{7}$—$^{23}/_{7}$ 1870. [8]) Sst. $^{9}/_{7}$ 1870. [9]) Arbeideren 1870, 65—67.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

meest trænges til, og som *ene* kan klare Sagen; det, vor Arbeiderklasse væsentlig fattes og trænger til, er det Samme, som vort Frederiksbergspadserende Publikum, der i Reglen er bekjendt med Oplysning og Dannelse — og Gjøgl, fattes, det er Alvor, ... det er Hjertets Forædling og Retskaffenhed med Afsky for Alt, hvad der er lavt og nedværdigende .....; her er det, Skoen trykker, og jeg troer, at den trykker i alle Samfundets Klasser fra Øverst til Nederst«. Rimestad gik i sit Svar[1]) uden om Sagens Kærne; men da han snart efter fandt sig beføjet til et Angreb paa Forbrugsforeningernes Statistik[2]), fortsattes Striden. Den egnede sig udmærket til at lære de Arbejdere, der fulgte dens Gang, at tænke selvstændigt over Tingene, og den var farlig for Rimestads Prestige som Arbejderfører; selv om »Arbeideren«s københavnske Læsekreds har været forholdsvis beskeden, har Mænd som Faber og Ulrik direkte og indirekte kunnet øve en ikke ringe Indflydelse paa Hovedstadens Arbejdere.

11. Strejker i 60'erne.

Trods al indbyrdes Modsætning havde Arbejderforeningens og Selvhjælpsbevægelsens Ledere meget tilfælles. De følte sig alle som borgerlige; ingen af dem kunde som Pio have fornægtet sit Milieu og kaldt sig Arbejder. De var da ogsaa ganske enige om, at Arbejderklassen trængte til at opdrages udefra; Uenigheden gjaldt denne Opdragelses Maal. Begge Parter ønskede fremdeles at bygge Bro over Kløften mellem Arbejderne og det øvrige Samfund; jo mere Klasseforskellen kunde udviskes, des bedre. Deres Foreninger kaldte paa de opadstræbende Arbejdere, ikke — som siden Pio[3]) — paa de »tavse, blege Arbeidere«. De kunde lære deres Tilhængere Organisationens Værdi, give dem Interesser og Initiativ — men ikke Klasseselvfølelse.

Det fik Haandværkssvendene snarere andetsteds. Næringsloven havde ophævet Lavstvangen, men ikke forbudt selve Foreningerne; og faktisk fortsatte i København Flertallet af baade Mester- og Svendelavene deres Tilværelse paa Frivillighedens Grund, de sidste som kgl. konfirmerede Syge- og Begravelseskasser. Netop Overgangen til den nye Tingenes Tilstand kom ofte til at røbe, hvor stærkt Tag de gamle Organisationer fremdeles havde i deres Medlemmer. Saaledes henvendte Murersvendenes Bestyrelse sig til Mesterlavet for at faa dettes Med-

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{10}/_{9}$ 1870. [2]) Sst. $^{5}/_{11}$ 1870, jfr. Arbeideren s. A. 89 f. [3]) Socialistiske Blade I, 7, jfr. 12.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lemmer til ogsaa i Fremtiden at tilbageholde Tidepengene; Skrivelsen[1]) herom begynder: »Det skjæbnesvangre Aar er da endelig kommet....« og senere hedder det, at enhver Svend er overbevist om, »at hans Fremtid er langt bedre betrygget under en human Mesters Beskyttelse, som kjender Faget, og vil være ham en Støtte i trange Kaar, end under Pengearistokraten«. Mursvendelavet holdt da ogsaa fast ved sit gamle Navn, mens de fleste tilsvarende Svendeorganisationer tog Navneforandring; Malersvendelavet blev til Malerforeningen, Stolemagersvendelavet til Stolemagersvendeforeningen o. s. fr.; ofte kan man kende disse forpuppede Svendelav paa Tilføjelsen »af 1862«. Næppe mange af de gamle Medlemmer udmeldte sig; derimod kom det som nævnt op igennem 60'erne ofte til at knibe med Tilgangen. Lavstraditionen viste sig dog livskraftig nok til at overvinde Faren ved Omplantningen til Friland. Højst mærkværdigt vilde det derfor have været, om man netop i Tiaaret nærmest før Fagbevægelsens Gennembrud skulde have glemt Erfaringen om Fordelen ved af og til at gøre fælles Front overfor Arbejdsgiverne. At dette heller ikke var Tilfældet, derpaa er de københavnske Byggefags Strejker 1865—66 det bedste Bevis.

Som Følge af Murerstrejken 1851 havde baade Murer- og Tømrersvendene opnaaet forhøjet Dagløn og tilsvarende faste Priskuranter for Akkordarbejde[2]), og 1854—55 indrømmedes der begge Fag nye Forhøjelser. Under den følgende Tids daarlige Konjunkturer respekteredes Aftalerne dog ikke, og 1860 nedsatte Mestrene endog officielt Lønnen[3]). At Svendelavet ogsaa efter Næringslovens Gennemførelse saa det som sin naturlige Opgave at varetage Svendenes Interesser med Hensyn til Arbejdsforholdene, derom vidner allerede en Paragraf i dets nye Love (af 19. Dec. 1861), der i øvrigt gør Syge- og Begravelseshjælp til Hovedformaalet. Her hedder det nemlig: »For saavidt muligt at forebygge unyttige, og saavel for Arbeidsgiveren som for Arbeideren skadelige Tvistigheder, er det Laugets Ønske, at der af Kjøbenhavns Magistrat eller som hidtil af Mestrene hersteds fastsættes tidssvarende, men bestemte Arbeidstider og Dagløn for saadant Arbeide, som ikke er accorderet eller kan accorderes, og at der tillige fastsættes Accordpriser for alt Arbeide, som kan opmaales«. Som en temmelig inkonsekvent Indrømmelse til Liberalismen tilføjedes imidlertid: »Til disse Priser behøver dog ingen af Parterne at være bunden,

[1]) Anført i C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 285 f. [2]) Sst. 258 f. Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 214. [3]) Samme Værker henholdsvis 274 og 222.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naar de ved et Arbeides Begyndelse ere enige om at fravige samme«[1]). I Henhold til denne Bestemmelse gjorde Svendelavet i de følgende Aar gentagne Forsøg paa at faa gennemført en Priskurant; men Mestrene fastholdt stædigt, at det vilde være ganske unyttigt — Oldermanden kaldte det endog naragtigt — at træffe en Overenskomst, som alligevel ikke vilde blive overholdt[2]). Da Svendene i Foraaret 1865 atter fik Afslag, denne Gang paa Anmodningen om Genindførelse af Priskuranten af 1855, brast deres Taalmodighed; tilmed var Tidspunktet gunstigt for et Fremstød, fordi Krigen havde hemmet Byggeriet og medført alvorlig Bolignød[3]); efter Beslutning af en Generalforsamling paa Lavsherberget 6. Juli[4]) nedlagdes da to Dage senere Arbejdet. Fuldt almindelig blev Strejken dog ingenlunde; »hos en enkelt Muurmester, der har c. 80 Svende i Arbejde, have de 45 vægret sig ved at arbeide, og hos flere andre større Mestre er Forholdet omtrent et lignende«, hedder det[5]). Midt i den travleste Byggesæson maatte det dog være Mestrene ubelejligt nok, om blot Halvdelen af deres Svende blev væk, og det varede kun faa Dage, før de gav efter, maaske ogsaa under Trykket af en næsten enstemmig offentlig Mening. Godvilligt veg de i hvert Fald ikke; nogle af dem — og deriblandt Oldermanden — gjorde nu Alvor af en Trusel, Mesterlavet samme Foraar havde fremsat[6]), idet de nægtede fremtidig at tilbageholde Tidepengene til Svendelavet — en Hævnakt over for dette, som foranledigede dets Formand til offentlig at advare »Enhver, som har Noget at frygte« mod at stole for meget paa Mestrene[7]). Mursvendelavets stærke Konservatisme gav sig Udslag i, at det ønskede Sejrens Resultat sikret ved Magistratens Stadfæstelse[8]). Det kunde man naturligvis ikke opnaa, og allerede i Februar 1866 saa man sig derfor nødsaget til at indføre en sort Tavle over Mestre og Svende, der arbejdede under Priskuranten. Imidlertid havde Strejkens tilsyneladende gunstige Resultat opmuntret andre Fags Arbejdere og først og fremmest Tømrerfagets. Her forsøgte Mestrene kort efter Murerstrejkens Afslutning at berolige Stemningen ved frivillig at forhøje Daglønnen. Hermed slog Svendene sig dog ikke til Taals; i en Takkeskrivelse forespurgte de, om Mestrene vilde lægge

[1]) Love og Vedtægter for Muursvendelauget i Kjøbenhavn 1862 i Universitetsbiblioteket § 37; i Vedtægter fra 1868 sst. er denne § strøget. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 287. Redegørelse fra Svendelavets Formand i Folkets Avis $^{24}/_{7}$ 1865. [3]) Jfr. nedenfor S. 121. [4]) Dags-Telegrafen $^{5}/_{7}$ 1865. Muligvis gav en samtidig Murerstrejke i Hamburg Anledning til, at man tog sig sammen, jfr. Folkets Avis $^{12}/_{7}$ 1865. [5]) Flyveposten $^{11}/_{7}$ 1865. [6]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 287. [7]) Folkets Avis $^{24}/_{7}$ 1865. [8]) Sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Priskuranten af 1852 til Grund for fremtidige Akkorder; de fik til Svar, at man i Almindelighed ansaa den for et meget passende Grundlag; men denne ubestemte Formulering tilfredsstillede heller ikke, og 29. Juli 1865 fik Mestrene Meddelelse om, at Svendene samme Dag vilde ophøre med Arbejdet, indtil de fik Mestrenes Underskrift for, at de uden Forbehold vilde rette sig efter Taksterne fra 1852. Strejken kom faktisk i Gang og gennemførtes hensynsløst, idet de strejkende med Magt tvang arbejdende Svende til at holde op — mærkværdigvis uden at Politiet fandt Anledning til at blande sig i Sagen. Heller ikke Tømrermestrene satte sig længe til Modværge; allerede 2. Aug. tilsendte 24 Lavsmestre Svendene en Skrivelse, hvori de uden Forbehold antog Priskuranten af 1852. Dermed var Uroen for denne Gang forbi[1]). Tømrersvendene havde imidlertid faaet Blod paa Tanden, og allerede det følgende Foraar rejste de paany Krav om Lønforhøjelse, idet de udtrykkelig henviste til den stigende Husleje og de stigende Priser paa Levnedsmidler. Mestrene godkendte denne Begrundelse, men vilde dog kun ved »udvidet Brug af Accord og privat Overenskomst« hjælpe de dygtigste af Svendene. Det forslog ikke, og 19. Maj nedlagde derfor ca. 600 Svende Arbejdet, denne Gang for længere Tid, idet Strejken i hvert Fald 11. Juni endnu ikke var afsluttet. Inden denne Dato var dog Forhandlinger indledt; de førte til et Kompromis, en mindre Lønforhøjelse[2]).

Disse tre Strejker i Byggefagene maa regnes for de vigtigste blandt de faa Eksempler paa selvstændigt Arbejderinitiativ i 60'erne. De er i sig selv nok til at vise os, at Datidens Arbejdere ikke behøvede Paavirkning udefra for at komme i Tanker om Strejkevaabnet og drage det frem fra Forglemmelsen, naar Forholdene blev dem for brogede. Murerskruen 1872 forstaas kun paa Baggrund af dens Forløbere i 1851 og 1865. Og selv om denne Viden betød mest i Byggefagene, var den dog paa ingen Maade noget for dem særegent. Faktisk frembyder ogsaa andre Fag Eksempler paa Arbejdsnedlæggelser, ganske vist alle af meget smaat Format. Da Magistraten i 1861 forbød Skorstensfejersvendene at forlange Drikkepenge, enedes de om at kræve deres hidtidige beskedne Ugeløn paa 1 Rdl. hævet til 3 Rdl. med Kost og Logis eller til 5 Rdl. uden dette Tillæg; til Svar fik 8 af de 13 Svende

[1]) Tømrerstrejken 1865 belyses særlig godt af Folkets Avis $^{17}/_{7}$—$^{5}/_{8}$ 1865. De 24 Mestres Skrivelse er aftrykt i Berlingske Tidende $^{5}/_{8}$ 1865. [2]) Om denne Strejke se nærmere »Sociale Studier« 18; til de der anførte Kildesteder kan føjes Berlingske Tidende $^{9}/_{6}$ og Dags-Telegrafen $^{10}/_{6}$ 1866.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deres Afsked — i hvert Fald for en Tid[1]). Murerstrejken 1865 efterlignedes af Væverne, som hurtigt fik deres Vilje, og i Randers af Smedene paa Hvidemølles Jernbaneværksteder, der tværtimod maatte se deres Pladser besat med andre[2]). I Januar 1866 vil »Folkets Avis«[3]) vide, at Porcellænsmalerne hos Bing & Grøndahl har nedlagt Arbejdet som Protest mod en betydelig Nedsættelse af de hidtil gældende Arbejdstakster. Særlig Interesse frembyder Kurvemagerstrejken 1866—67, hvis Historie dog desværre kun mangelfuldt kendes[4]). Svendene i dette Fag — som ikke var lavsmæssig organiseret — sluttede sig sammen i »et Slags Forening« og valgte en Komité til at udarbejde en Priskurant, som man saa i April 1866 med 14 Dages Varsel krævede antaget. Mestrene var kun villige til enkelte Indrømmelser; de paastod, at Konkurrencen med »Bønder, Broderihandlere og omløbende Fuskere« hindrede dem i at betale mere, end de gjorde; for at vise deres Fredsvilje foreslog de dog Nedsættelsen af et Fællesudvalg paa 5 Mestre og 5 Svende — et paa det Tidspunkt ganske interessant Træk. Svendene fastholdt dog deres oprindelige Ultimatum, en Stejlhed, de sikkert fik Grund til at fortryde, idet deres Pladser hurtigt synes at være blevet optaget af andre; i hvert Fald omtaler Ulrik endnu i Januar 1867 en passant, at »de stakkels Kurvemagere« endnu befinder sig i delvis Strejke[5]). Her skræmte Sporene, og faktisk kendes fra de følgende 4—5 Aar — indtil September 1871 — ingen Arbejdsnedlæggelser i København. Derimod kan der fra denne Tid anføres to Eksempler paa Strejketilløb blandt Anlægsarbejdere i Provinsen. Da et Par af Entreprenørerne ved den sjællandske Sydbane oftere forsømte at betale deres Folk rettidig, kom det en Lørdag i April 1869 til en Art Mytteri, hvorunder Arbejderne tvang en af Underentreprenørerne til at følge med til Politikontoret i Vordingborg. I sluttet Trop marcherede man saa ind til den lille Købstad, hvis Politimester imidlertid viste sig Situationen voksen; han indfandt sig personlig paa det Værtshus, hvor Arbejderne havde slaaet sig ned, og fik dem overtalt til at fortsætte Arbejdet mod at love dem, at de senest Tirsdag skulde faa deres Løn[6]). — I Sommeren 1870 strejkede henved 90 af de Arbejdere, der beskæftigedes ved Havneanlægget i Esbjerg. Hensigten var at faa Daglønnen sat i Vejret, Resultatet blev samtlige strejkendes prompte Afskedigelse[7]).

[1]) Folkets Avis $^{17}/_{5}$ 1861. Om det i Praksis ret virkningsløse Forbud mod Drikkepengene jfr. R. Berg: Skorstensfejerlavet i Kjøbenhavn 50. [2]) Jfr. »Sociale Studier« 18. [3]) $^{20}/_{1}$. [4]) Kilderne er Folkets Avis $^{17}/_{4}$, $^{26}/_{4}$ og $^{2}/_{5}$ samt Dags-Telegrafen $^{30}/_{4}$ 1866. [5]) Fædrelandet $^{15}/_{1}$ 1867. [6]) Dags-Telegrafen $^{14}/_{4}$ 1869. [7]) Varde Avis $^{12}/_{7}$ 1870.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

De her anførte Eksempler er ganske vist faa, men dog tilstrækkelig talrige til at vise, at baade Hovedstadens og Provinsens Arbejdere uden Hensyn til Fag meget vel kendte Strejkens Begreb. Det Spørgsmaal melder sig da, hvorfor de ikke i større Udstrækning gjorde Brug af denne Viden. Hertil er nu for det første at bemærke, at en systematisk Gennemtrawling af Datidens Presse sikkert vilde gøre det muligt at forlænge den givne Eksempelrække[1]); desuden maa det antages, at en Del helt smaa Arbejdsnedlæggelser — paa et enkelt Værksted, en enkelt Fabrik — slet ikke er omtalt i Bladene; der var endnu ikke rigtig Sensation i den Slags Stof. Selv om man saaledes vil regne med en Del ukendte Smaakonflikter, er det dog ganske klart, at 60'ernes Strejker har været baade for faa og navnlig for smaa til at betyde noget væsentligt for Datidens Arbejdsforhold. Hovedgrunden hertil er sikkert den, at Eksperimentet gennemgaaende var alt for farligt uden Organisation og i en Tid, hvor Udbudet af Arbejdskraft betydeligt oversteg Efterspørgslen. Murer- og Tømrersvendenes Sejre tør ikke betragtes som typiske; det var Fag, der havde deres gamle Organisation nogenlunde i Behold, og som tilmed allerede da kunde glæde sig ved forholdsvis god Beskæftigelse. Smaastrejkerne i andre Fag maatte normalt ende med, at Arbejdsgiverne fik nye Folk i Arbejde. Erfaringen frembød saaledes Holdepunkter for den Opfattelse, at det ikke kunde betale sig at strejke. Og herom søgte man netop udefra at overbevise Arbejderne.

Et ganske godt Indtryk af Datidens »offentlige Mening« om Arbejdsnedlæggelser giver Pressens Kommentarer navnlig til Murerstrejken 1865. Det vilde være Synd at sige, at denne dog forholdsvis betydelige Konflikt vakte overdreven Opsigt; »Fædrelandet« omtaler den slet ikke, og i flere andre Blade konkurrerer en Abekat, der var sluppet løs paa et Tag i Langebrogade, heldigt med Strejken. Men i øvrigt var Sympatien — som i 1851 — nærmest paa Svendenes Side[2]), selv om der naturligvis ikke var to Meninger om, at Arbejdsnedlæggelsen helst maatte være undgaaet. Karakteristisk for Rimestads Tilbøjelighed til at tiltage sig en Slags Formynderskab for Arbejderne er det, at kun Sygdom afholdt ham fra personlig at henvende sig til Murersvendene for at advare dem mod at nedlægge Arbejdet[3]). Han udvikler, hvorledes det ved Strejker først og fremmest kommer an paa, hvem af Parterne der kan holde længst ud; og i saa Henseende har Mestrene

[1]) En Formerstrejke i Aarhus 1866 nævnes Soc.-Dem. $^{1}/_{12}$ 1875. [2]) Saaledes selv Berlingske Tidende $^{11}/_{7}$ 1865. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{15}/_{7}$ 1865.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

altid et Forspring — en Erfaring, som selv de engelske »Associationer« trods deres anselige Kapitaler og indbyrdes Solidaritet har maattet sande; selv en Sejr vil altid være for dyrt købt. Murersvendenes Lønfordring er i og for sig meget beskeden og kan næppe heller være uoverkommelig for Mestrene; men disse har dog »handlet meget hæderlig« ved at give efter, da de sikkert havde kunnet klare sig ved at indkalde tysk Arbejdskraft, mens Svendene næppe havde kunnet finde Beskæftigelse andetsteds. — Derimod forsøger Rimestad hverken ved denne Lejlighed eller senere at bestride selve Arbejdernes Ret til at forene sig om Arbejdsnedlæggelse; Strejken er for ham »en lovlig Kamp mellem to Parter, som Ingen bør blande sig i«[1]) — heller ikke Staten, med mindre der benyttes ulovlige Vaaben som Vold mod arbejdsvillige.

Rimestads Hovedtanke — Strejkens Farlighed for Arbejderne selv — genfindes jævnligt andetsteds, saaledes hvor »Folkets Avis«[2]) gør op med Murerstrejken; det sker gennem en velskreven og vel gennemtænkt Leder, der sandsynligvis skyldes Dreiers Ungdomsven, daværende Justitssekretær Rudolf Varberg. Ogsaa her beklages Kampens Udbrud; uanset Udfaldet vil begge Parter faa dyre Procesomkostninger at udrede. Det er derfor særlig Forfatteren om at gøre at stemme baade Mestre og Svende forsonligt, ogsaa for at Indkaldelsen af fremmed Arbejdskraft kan undgaas; Udlændinge har vi nok af i Forvejen. Til Mestrenes Fordel taler, at Lønnen i Byggefagene næppe noget andet Sted i Nordeuropa er saa høj som i København, til Svendenes dels Bolignøden, der maa medføre forøget Efterspørgsel efter deres Arbejde, dels det Forhold, »at en allerede begyndende Fordyrelse af Livsfornødenhederne med Rimelighed betinger en tilsvarende Forhøielse af Arbeidslønnen«. Paa Arbejdsmarkedet maa Køberen staa lige saa frit som Sælgeren; »og da Loven maa beskytte enhver Borgers Frihed, vil Øvrigheden være forpligtet til strengt at straffe ethvert Forsøg paa ved Vold eller Trusler at hindre Andre fra at arbeide for den Løn, der tilfredsstiller deres Fordringer«. I Kraft af denne ubetingede Tilslutning til Arbejdsfrihedens Princip kunde Generationen fra 1848 med fuld Konsekvens tage Afstand baade fra Enevældens Strejkeforbud og fra 70'ernes socialistiske Arbejdsnedlæggelser. Bekymringen for, at Murersvendene skal komme til at gøre sig selv Fortræd, gaar igen i »Flyveposten«[3]), der frygter, at den eventuelle Lønstigning skal hemme Byggeriet og saaledes hidføre baade Arbejdsløshed og Bolignød. Selvhjælpsbevægelsen bragte intet principielt nyt Syn paa Sagen, om end

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{20}/_{7}$ 1871. [2]) $^{12}/_{7}$ 1865. [3]) $^{11}/_{7}$ 1865.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Faber tidligt viste noget mere Sympati for Strejker end Rimestad; i en sikkert af ham forfattet Artikel i »Arbeideren« 1869[1]) hedder det saaledes: »Skjøndt vi . . . langtfra frakjende Arbeiderne Ret til gjennem en Arbeidsnedlæggelse i Masse at søge deres Arbeidsløn forhøiet« — og rimelige Krav vil Arbejdsgiverne nok foretrække at opfylde — »saa ville vi dog . . . fremhæve, at Arbeidsnedlæggelser ere et Middel, man kun i yderste Nødsfald bør gribe til; at de øieblikkelig ville medføre Tab er sikkert nok, men om de ville bringe en Forhøielse af Lønnen, der kan opveie de lidte Tab, er uvist, og aldeles uvist er det, hvilken Indflydelse en Forhøielse af Lønnen tilsidst vil have«. Da paa Stockholmmødet 1870 det Spørgsmaal sattes under Debat, om Arbejdsnedlæggelser kunde være gavnlige for Arbejderne og Landets Næringsvirksomhed, var der derfor ogsaa almindelig Enighed om Svaret, et kort og fyndigt »Nei«[2]).

12. Fagbevægelsens økonomiske Baggrund.

Mere end alle Sagkundskabens Advarsler afholdt dog Arbejdernes egne Erfaringer dem fra Arbejdsnedlæggelse. De vidste, hvad det var at strejke; men de lod være, ikke blot fordi de savnede fornøden Organisation, men mest fordi Kampens ulige Vilkaar med Grund gjorde dem forsagte. Ogsaa Arbejdsløsheden kendte de, og derfra var Vejen til Fattigvæsenet kortere end nu; den var der i Forvejen nok, der fulgte; navnlig arbejdsløse Fabriksarbejdere søgte ganske regelmæssigt Tilflugt paa Ladegaarden, hvis Søgning overhovedet tydeligt stod i omvendt Proportion til Beskæftigelsen i de forskellige Fag[3]). Under saadanne Forhold lagde man sig ikke letsindigt ud med sin Arbejdsgiver. Den dybest afgørende Aarsag til Arbejdernes Passivitet i 60'erne er altsaa ikke Manglen af Organisationer — de var nok kommet, om de i øvrigt havde haft Chancer for at gøre sig gældende —, men Misforholdet mellem Udbudet og Efterspørgslen af Arbejdskraft. Købstæderne — og blandt disse fremfor alt Hovedstaden — gik ret kraftigt frem i Folketal, uden at Beskæftigelsesmulighederne i samme Omfang voksede. Mens hele Danmarks Befolkning fra 1860 til 1870 steg med 11,5 %, forøgedes Bybefolkningen med 17,9 %; for København med tilstødende Bebyggelser var det tilsvarende Tal 22,0 %[4]). Af Hovedstadens Tilvækst skyldtes ca. 40 %

[1]) S. 5. [2]) Arbeideren 1870, 35, 59 f., 68. [3]) V. Munck: Om Fattigdommen i Kjøbenhavn 38 f. jfr. V. Christensen: København 1840—57, 592 f., og Arbeiderforeningens Organ 9/4 1859. [4]) V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik I, 571.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fødselsoverskuddet, Resten Tilvandring; til Københavns og Frederiksbergs Kommuner indvandrede gennemsnitlig i de ti Aar 1860—69 2 091 Mennesker, en Tilgang, der næppe er halvt saa stor som 70'ernes (4 324), men dog kunde være generende nok i økonomiske Stilstandstider[1]). Hvor disse Folk kom fra, og hvad der drog dem til København, er Spørgsmaal, vi ikke her kan fordybe os i; særlig Opmærksomhed fortjener dog den stærke Indvandring fra Sverige, som beroede paa, at Daglønnen dér var betydeligt lavere end her i Landet[2]). Af Danmarks Befolkning 1850 var endnu kun 7 879 Personer født i Sverige eller Norge; i 1870 var Tallet mere end fordoblet, idet der da inden for Danmarks Grænser fandtes 2 936 norskfødte og 15 388 svenskfødte Personer; sidstnævnte Tal vedblev i øvrigt at stige; 1880 var det 24 148, 1890 33 802[3]). Naturligvis naaede en Del af disse Svenskere længere end til København; ikke faa blev Landarbejdere rundt om paa Herregaardene, mange fandt Beskæftigelse ved 60'ernes store Anlægsarbejder[4]); men det var dog navnlig i Hovedstaden, de optraadte tilstrækkelig talrigt til føleligt at trykke Lønnen. Tilmed var der mange temmelig uheldige Elementer iblandt dem; sidst i 60'erne var omtrent hver tiende Arrestant i København Svensker[5]). Der er intet forbavsende i, at disse svenske Arbejdere gennemgaaende var ildesete af deres danske Kolleger; ikke sjældent blev Sammenstødene mellem de to Parter saa voldsomme, at Efterretninger derom naaede frem i Pressen[6]). Ogsaa fra Tyskland indvandrede stadig en Del Arbejdere, bl. a. til Teglværkerne[7]); dem var man naturligvis lige efter 1864 endnu mindre oplagt til at vise Gæstfrihed; navnlig paa Antvorskov Teglværk kom det til gentagne Batailler, som nødvendiggjorde ikke blot Politiets, men endog Militærets Indgriben[8]). Her genfindes ganske samme Stemning, som laa bag ved de tyske Haandværkssvendes Fordrivelse i 1848.

[1]) Statistisk Tabelværk V A 5, 29 og 32. [2]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne paa Danmarks Frembringelser 220 f. [3]) Statistisk Tabelværk V A 5, 46. [4]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 220 f. [5]) Beretning ang. Kjøbenhavns Politi 1865, 28; 1866, 27; 1867, 30; 1868, 31. [6]) Dags-Telegrafen $^{30}/_{4}$ 1869 og $^{24}/_{9}$ 1870; Dagbladet $^{5}/_{10}$ 1870; Folkets Avis $^{7}/_{10}$ 1876; Arbeiderforeningens Organ $^{9}/_{7}$ 1859, jfr. at der allerede i »Folkets Talsmand« $^{4}/_{9}$ 1858 klages over de »fremmede Arbeidere, som tage Brødet ud af Munden paa Landets Børn, og som ikke komme her af egen Drift, men indforskrives ved Speculation af Menneskehandlere«. [7]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 223, jfr. Folkets Avis $^{1}/_{5}$ 1865. [8]) Folkets Avis $^{13}/_{5}$ 1864, $^{30}/_{4}$ og $^{16}/_{5}$ 1866, $^{27}/_{3}$ 1867; Dags-Telegrafen $^{15}/_{5}$ 1865. A. C. Meyer maatte endnu i 70'erne bilægge Strid mellem danske og tyske Arbejdere i Nakskov, se »En Agitators Erindringer I«, 60.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi har tidligere[1]) set, hvorledes Haandværket saa langtfra var i Stand til at aftage Hovedstadens Befolkningsforøgelse, at tværtimod de færreste Fag evnede at følge Trop, mens i adskillige Medhjælpertallet stod stille eller endog dalede. Først og fremmest voksede derfor de ufaglærtes Tal. Befolkningstilvækstens nærmeste Følge blev da den, at Haandværkssvendene, Arbejderhærens hidtidige Hovedstyrke, rent talmæssigt svækkedes stærkt i Forhold til dens andre Elementer. Jævne københavnske Fædre fandt ikke længere nogen Anledning til at sætte deres Sønner i Haandværkerlære; og de Folk, der fra svensk eller dansk Landsbymuld direkte omplantedes til Stenbroen, havde sjældent mere end de blotte Næver at bygge sig en Fremtid med. Ved 60'ernes Slutning udgjorde da Haandværkssvendene næppe længere stort over Halvdelen af den samlede københavnske Arbejderstand. Denne meget vigtige Udviklingslinje tegner sig tydeligt i efterfølgende Bearbejdelse af det københavnske Folketællingsmateriale:

	Haandværkssvende[2])	Daglejere
1855	11 727 (68,8 %)	5 327 (31,2 %)
1860	11 269 (64,0 %)	6 351 (36,0 %)
1870	11 506 (53,7 %)	9 915 (46,3 %)

Disse Tal vidner tilstrækkeligt klart om selve Forskydningens Realitet og Betydning[3]). Stort mere kan de derimod ikke bruges til. Allerede om Afgrænsningen af Begrebet Haandværk kan der diskuteres; Datidens Vævere befinder sig paa Overgangen fra Haandværk til Industri; paa samme Grænse staar muligvis ogsaa en Del af Smedene. Visse, dog ikke særlig talstærke Arbejdergrupper — særlig Typograferne og Folketællingernes (mærkværdigt faa) faglærte Industriarbejdere — tilhører hverken Haandværkssvendenes eller Daglejernes Gruppe; deraf følger, at de ovenfor givne Procenttal kun belyser disse to Gruppers indbyrdes Styrkeforhold, men ikke deres Stilling inden for den samlede københavnske Arbejderstand. Om selve Tallene maa vel erindres, at de alene gælder Københavns Kommune; havde vi de tilstødende Distrikter med, vilde rimeligvis Svendetallet vise nogen Fremgang, Daglejertallet vokse endnu kraftigere end her.

[1]) Jfr. S. 91—93. [2]) Hertil er foruden de i Bilag I, S. 575 benyttede Grupper »Byggefag« og »Smaa Haandværksfag« yderligere henregnet Bagere, Børstenbindere, Drejere, Farvere og Trykkere, Kammagere, Kurvemagere, Skibs- og Baadebyggere, Skomagere, Skræddere, Slagtere, Smede og Stolemagere. [3]) I Provinsen var Udviklingen tilsvarende, om end maaske mindre udpræget, jfr. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 216.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den største Vanskelighed ved Benyttelsen af Folketællingens Angivelser beror dog paa, at Begrebet »Daglejer« er overordentlig elastisk[1]). Først og fremmest svarer det naturligvis til, hvad vi nu med et i sig selv rummeligt Navn vilde kalde »Arbejdsmænd«; men hverken nedad eller opad er Grænsen draget skarpt. Ordet betegner den løse, tilfældige Beskæftigelse; det omspænder saaledes ikke blot de mange, der bogstavelig fra Dag til Dag slog sig igennem ved tilfældigt »Sjov«, men ogsaa med glidende Overgange adskillige, hvem Tilfældigheden sjældnere var naadig, som maaske »spadserede« oftere end de arbejdede, ja Folk, for hvem Fattighjælp eller privat Almisse var et ganske uundværligt Tilskud til Lønnen; med andre Ord, Proletariatet i snævrere Forstand — naar det da ikke ligefrem var hjemfalden til at leve væsentlig af Fattighjælp — er regnet med. Paa den anden Side er utvivlsomt adskillige Industriarbejdere ved Tællingerne opført som Daglejere[2]) — naar nemlig deres Arbejde ikke ansaas for at kræve særlige, faglige Forkundskaber, men bestod f. Eks. i hurtig tillært Maskinpasning; saadanne Folk kunde jo ogsaa let glide over fra een Industrigren til en anden. Hvor mange Daglejere Industrien saaledes beskæftigede, savner vi desværre næsten ethvert Middel til at afgøre. En saadan Opgørelse vilde være af meget stor Interesse, fordi den hurtigt voksende Daglejerklasses Mulighed for at opnaa anstændige Levevilkaar naturligvis i høj Grad har beroet paa, om Industrien var i Stand til at opsuge en nogenlunde stor Del af Tilstrømningen.

Heller ikke ad andre Veje er det let at naa frem til nogen kategorisk Besvarelse af det Spørgsmaal, om der med Rette kan tales om et industrielt Gennembrud i Danmark før i 70'erne, nærmere bestemt i Aarene 1864—71[3]); Tegn staar her mod Tegn. For et bekræftende Svar taler til en vis Grad Industritællingen 1872; den viser nemlig, at der i Løbet af disse Aar faktisk blev grundlagt 374 nye, om end gennemgaaende smaa Fabrikker, og at samtidig 231 Industrivirksomheder blev væsentlig udvidede. Der er da heller ingen Tvivl om, at Wienerfreden meget forbedrede i hvert Fald visse Industrigrenes Chancer paa det hjemlige Marked[4]). Det bedste Eksempel er Tobaksindustrien; adskillige Cigarfabrikker flyttedes ligefrem fra Her-

[1]) Gruppens fulde Betegnelse er ved Tællingerne 1855—70 »Dagleiere og Arbejdsmænd, forsaavidt de ikke stadigen ere beskjæftigede ved een eller anden Industrigren og derfor henregnes til en anden Klasse«. [2]) Dette fremgaar ogsaa af de urimeligt lave Medhjælpertal, der opføres for visse Industrigrene. [3]) Jfr. »Sociale Studier« 11. [4]) Jfr. herom V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik IV, 312 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tugdømmerne til Kongeriget[1]), og mange nye blev grundlagt; i 1865 var der derfor baade i Hovedstaden og i Provinsbyerne følelig Mangel paa faglærte Cigarmagere[2]), hvad der endog bevægede de københavnske Fabrikanter til at forene sig om Oprettelsen af en Slags Fagskole, hvortil man søgte at lokke »unge Mandfolk og Fruentimmer af den bedre Klasse«[3]). Man lovede dem »en anstændig og sikker Levevei«, men holdt langtfra altid Ord; og dette tillige med selve Fagets Fremgang og dets Arbejderes tyske Forbindelser blev af Betydning for Fremtiden. Der er endvidere meget, der tyder paa, at Jernindustrien allerede i Slutningen af 60'erne var ved at arbejde sig noget frem. Af Industritællingen 1872 fremgaar, at der i Aarene 1864—72 anlagdes 34 og udvidedes 31 danske Jernvarefabrikker[4]), og Folketællingerne vidner om god Fremgang baade i Antallet af beskæftigede og i Bedrifternes Gennemsnitsstørrelse; hertil kan endnu føjes, at det nærstaaende Smedefag ikke blot synes at have klaret sig mærkværdig godt gennem Haandværkskrisen[5]), men endog sidst i 60'erne opnaaede en anselig Lønforhøjelse[6]). Ogsaa i Tekstilindustri og Bryggerivirksomhed spores et begyndende Opsving[7]). Store, dygtigt ledede Enkeltbedrifter som Burmeister & Wain, Gl. Carlsberg og Anker Heegaard klarede sig allerede i disse Aar fortræffeligt.

Mod Antagelsen af et egentligt Gennembrud i 60'ernes Industri kan for det første anføres, at Samtiden aldeles ikke synes at have haft Øje derfor. »Dags-Telegrafen« omtaler saaledes i 1868[8]) »den forunderlige Stilstand i Udviklingen af store industrielle Anlæg her i Landet«, og i samme Blad hedder det endnu 1870: »Det er vistnok .... paa høie Tid, at de Fordele, Fabriksindustrien yder, navnlig ved at give den stadig voxende Befolkning Beskæftigelse, ogsaa maa tilfalde os ....«[9]); s. A. taler »Dagbladet«[10]) om, at de socialistiske Teorier hidtil har kunnet holdes ude, bl. a. fordi de industrielle Arbejdere her i Landet er forholdsvis faatallige. Nogen egentlig Beviskraft har saadanne Udtalelser naturligvis ikke; men ogsaa de kan støttes med statistisk Materiale. Med Industrialismens Sejrsgang følger som bekendt overalt i Europa en kraftig Bedriftskoncentration; men dette Kriterium møder vi herhjemme ikke førend i 70'erne. Naar Will.

[1]) Se bl. a. Flyveposten $^{7}/_{1}$ og $^{6}/_{7}$ 1865. [2]) Folkets Avis $^{10}/_{1}$ 1865. I samme Aargang averteres atter og atter efter faglærte Cigararbejdere; $^{12}/_{1}$ bekendtgør H. Marsmann »Oprettelsen af en Cigarfabrik for kvindelige Arbeidere«. [3]) Sst. $^{3}/_{4}$ 1865. [4]) Statistiske Meddelelser 2. R. X, 304. [5]) Jfr. S. 91. [6]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 206. [7]) Statistiske Meddelelser 2. R. X, 302 og 306. [8]) $^{24}/_{1}$. [9]) $^{20}/_{4}$. [10]) $^{4}/_{9}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Scharling paa Grundlag af Folketællingerne mente at kunne paavise, at de københavnske Bedrifter i Haandværk og Industri under eet i 60'erne ligefrem formindskedes, saa staar denne hans Beregning ganske vist ikke for en streng Prøvelse, for saa vidt han her med Vilje set bort fra den Skævhed i Billedet, som fremkommer ved Daglejernes delvise Anvendelse i Industrien[1]). Paa den anden Side har det vist sig, at hvis man gaar til den modsatte Yderlighed og opfatter samtlige Købstaddaglejere som Medhjælpere i Handel, Haandværk og Industri, saa er selv under denne Forudsætning Gennemsnitsstørrelsen af de københavnske Bedrifter i disse tre Næringsveje kun steget ubetydeligt (fra 154 til 157 Medhjælpere pr. 100 Hovedpersoner[2])). Alt i alt rammer man da næppe meget ved Siden af ved at angive, at Størrelsen af Bedrifterne i Haandværk og Industri taget under eet ikke ændredes synderligt i 60'erne, men at denne tilsyneladende Stagnation dækker over nogen Tilbagegang i Haandværket og nogen Fremgang i Industrien. De direkte Oplysninger om Fabrikkernes Arbejdsstyrke, der kan udvindes af Industritællingen 1872[3]), vidner dog ikke om noget fuldbyrdet »Gennembrud«; det gennemsnitlige Arbejdertal pr. Fabrik var for København 30,7, for hele Landet 21,9 — ganske pæne Tal[4]), men heller ikke mere, navnlig i Betragtning af, at de efter 1864 anlagte Virksomheder gennemgaaende ligger adskilligt lavere (henholdsvis 15,6 og 13,3). Den stærkeste Advarsel mod Overvurdering af 60'ernes Industri ligger dog i den enkle og sikre Kendsgerning, at Aktieselskabsformen, der saa uadskilleligt er forbunden med den moderne Industrialisme, først i 70'erne sejrrigt trænger igennem i dansk Industri. I Aarene 1857—71 stiftedes kun eet eneste industrielt Aktieselskab, 1872—75 derimod 86[5]).

Paa disse Aar passer Betegnelsen »industrielt Gennembrud« derfor bedre. Om 60'ernes Industri kan man derimod næppe sige andet og mere, end at der mærkes en begyndende Fremgang, stærkere i visse Grene end i andre, men langtfra stærk nok til at aftage Byernes Befolkningsoverskud.

At Arbejdernes økonomiske Vilkaar under disse Forhold maatte

[1]) V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik II, 482 f., jfr. 478 f. [2]) Statistisk Tabelværk 3. R. XVIII, XXIV. I Provinsbyerne er der en noget stærkere Stigning (fra 125 til 135), som dog næppe fortsattes i 70'erne og bl. a. derfor ikke kan opfattes som Optakten til et industrielt Gennembrud. [3]) Statistiske Meddelelser 2. R. X. [4]) Ved Vurderingen af dem maa man vel erindre, at det her alene drejer sig om den egentlige Industri; Sammenligning med senere Statistik, som Industritællingen 1897, er meget vanskelig. [5]) Se nærmere »Sociale Studier« 11.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blive tarvelige, er ikke til at undre sig over; hvis Lønnen, som Datidens kloge Hoveder var enige om at mene, var blevet reguleret alene af Udbud og Efterspørgsel, maatte man i disse Aar have ventet et ligefremt Fald. Saa mørk kom Virkeligheden dog ikke til at forme sig. Tværtimod forekom Lønstigninger, og det baade for faglærte og ufaglærte. Hvorledes Murere og Tømrere bar sig ad med at naa det, har vi set[1]); de københavnske Forhøjelser i disse Fag fik i de følgende Aar Eftervirkninger i Provinsbyerne[2]); ogsaa Smedelønnens Stigning er allerede nævnt[3]). I Byggefagene synes Forhøjelsen af Svendenes Løn at have faaet gunstige Følger ogsaa for Haandlangerne[4]); ogsaa ellers har man Eksempler paa beskedne Stigninger i Arbejdsmandslønnen[5]), navnlig ved større Fabriksvirksomheder, hvor de maaske kan tages som et Udtryk for Industriens begyndende Opsving. Disse spredte Undtagelser formaar dog ingenlunde at afkræfte den Hovedregel, at Pengelønnen i Købstæderne holder sig væsentlig uændret 60'erne igennem. Dette paavistes (for Københavns Vedkommende) allerede af Falbe-Hansen i 1869[6]) og bekræftes i de store Træk ganske af den nyeste indgaaende Undersøgelse[7]). Lettest paaviselig er Reglens Gyldighed for de københavnske Haandværksfag, bortset altsaa fra de ovennævnte, tydeligt afgrænsede Undtagelser. Falbe-Hansen véd saaledes at nævne hele 6 Fag[8]), i hvilke Lønnen 1868 stod ganske paa samme Højde som i 1851; men ogsaa for andre Arbejdergruppers Vedkommende peger det ganske vist spinkle Materiale i samme Retning; med Hensyn til de ufaglærte vejer saaledes Falbe-Hansens Vidnesbyrd om Havnearbejdere og Jordarbejdere tungt til.

Hvor megen eller hvor ringe Værdi man vil tillægge Tiaarets spredte Lønstigninger, har dog til syvende og sidst kun underordnet Interesse for den, der blot vil danne sig et Billede af Arbejderstandens økonomiske Vilkaar op imod 1870[9]). Det afgørende er nemlig, at disse konstante eller svagt stigende Lønninger i Virkeligheden fra Dag til Dag daarligere forslog til Dækning af Arbejdernes Behov[10]), fordi Pen-

[1]) S. 108—10. [2]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 276 f. [3]) S. 118. [4]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 205 f; Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 280 f. [5]) Sst. [6]) V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 205 f. [7]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 79, 87, 101, 110, 284. Denne Forfatter hævder dog — i Modsætning til Falbe-Hansen — en Lønstigning for ufaglærte i Begyndelsen af 60'erne. [8]) Sættere, Drejere, Snedkere, Stolemagere, Skræddere og Sejlmagere; hertil kan føjes, at Bødkeres, Rebslageres og Bageres Løn efter Jørgen Pedersen (anf. Værk 278) holdt sig uforandret 1860—70. [9]) Derimod er det ikke ganske uden Betydning for Spørgsmaalet om Fagforeningernes Effektivitet i Lønkampen. [10]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 313 og Bilag V, Fig. 5.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

genes Købekraft stadig forringedes. I Begyndelsen af 60'erne steg Beklædningspriserne stærkt[1]); fra ca. 1864 begyndte Levnedsmidlerne at gaa samme Vej, en Stigning, der som Helhed fortsattes gennem 4—5 Aar og som bl. a. omfattede saa uundværlige Forbrugsvarer som Rugbrød, Smør, Æg, Flæsk og Kød[2]). Sidst, men ikke mindst sprang den københavnske Husleje 1864—65 pludselig 25 à 33 % i Vejret[3]). Denne Stigning, hvis Brutalitet i høj Grad paakaldte allerede Samtidens Opmærksomhed[4]), havde sin øjeblikkelige Anledning i Krigen, der dels hæmmede Byggeriet, dels fik en ret betydelig Indvandring til Følge og saaledes ad begge Veje gav Husværterne Gevinst. Dybere laa dog andre Aarsager, nemlig dels Nødvendigheden af at dække Omkostningerne ved Boligernes gradvise Modernisering, dels den ganske urimelige Begunstigelse, der tilfaldt Grundejerne som Følge af, at Hovedstadens gamle Volde stadig laa som en Hindring for Byens naturlige Udvidelse. Ved Midten af 60'erne var der i København alvorlig Bolignød[5]); og paa den hidtil uhørte Højde, hvortil Huslejen da skruedes op, holdt den sig gennem flere Aar; først 1868—69 lindredes Forholdene noget. Næppe nogen anden enkelt Omstændighed har i samme Grad som denne Lejestigning bidraget til at uddybe baade Nøden og de sociale Modsætninger i 60'ernes København.

Det er klart, at hvor saaledes væsentlig konstante Lønninger mødes med stigende Priser, vokser Utilfredsheden frodigt. Hvor Aarsagerne er, kan Virkningen ikke udeblive. Det gjorde den heller ikke ved denne Lejlighed; mærkeligt kun, at det varede saa længe, før alle fik den at se. At der i Løbet af 60'erne blandt Arbejderne samledes et mægtigt Fond af velgrundet Misfornøjelse, derom vidner bedst selve Arbejderbevægelsens Gennembrud som Helhed og i Enkeltheder; kun paa den Baggrund forstaas det, at Pio naaede det Maal, Dreier havde forfejlet. Dog fattes heller ikke ganske direkte Vidnesbyrd om den forudgaaende Bitterhed blandt Arbejderne. Lejlighedsvis kunde der i selve Rigsdagen gives Udtryk for en Erkendelse af de sociale Modsætningers Vækst[6]). Ulige større Vægt har dog forskellige Udtalelser fra virkelig sagkyndig Side. Ulrik kunde saaledes allerede i Januar 1867 skrive: »Vi have alt vore Skruer (Strikes) ... og vore

[1]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 315. [2]) Sst. 289 f. 292, 315. V. Falbe-Hansen: Forandringerne i Priserne 193. [3]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 176—179, 312, 315. [4]) Se foruden de S. 110 og 113 fremdragne Steder navnlig Folkets Avis $^{19}/_{1}$, $^{20}/_{1}$, $^{23}/_{1}$, $^{29}/_{1}$, $^{31}/_{1}$ og $^{6}/_{4}$ 1866 samt V. Munck: Om Fattigdommen i Kjøbenhavn 45—47. [5]) Jfr. »Sociale Studier« 13. [6]) Jfr. sst. 20.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Opløb og Ødelæggelser af Fabrikherrers Ejendom ..... Der begynder at opstaa en irriteret Stemning, og Arbeider og Arbeidsgiver, hvis Interesser er og bør være fælles, begynder at komme i Modsætning til hinanden«[1]). Inden for Selvhjælpsbevægelsen følte det samme; dens Blad, »Arbeideren«, talte i 1869 om Nødvendigheden af at »dæmme mod et stærkt overhaandtagende Proletariat«[2]) og ved Nytaar 1871 hedder det sammesteds[3]) i Tilknytning til en Omtale af Arbejderuroligheder i Udlandet: »Ja selv i vort eget lille Land, hvor dog de forskjellige Lag i Befolkningen saa mærkværdigt let og fredeligt glide over i hinanden og smelte sammen, selv her vil en skærpet Sands kunne mærke Ytringer, der stærkt smage af de udenlandske communistiske Ideer, som erklære Kapitalen, »Arbeiderens værste Fjende«, Krig paa Liv og Død .....« Ubetinget størst Interesse har dog i denne Forbindelse det lille Arbejde »Om Fattigdommen i Kjøbenhavn«, som daværende Kateket ved Frelsers Kirke Vilhelm Munck 1869 udsendte. Meningen med det var at kalde de mere ansvarsbevidste blandt de bedrestillede til Vaaben mod den tiltagende Fattigdom, at mane til større Orden og Planmæssighed baade i det officielle Fattigvæsen og i den private Godgørenhed. Skønt Skriftet saaledes i og for sig ingenlunde giver sig ud for en videnskabelig Undersøgelse, fortjener det dog som historisk Kilde den største Tillid; det præges ikke blot af varm Medfølelse med de fattige, men ogsaa af Frygt for at male Billedet i for sorte Farver; egne værdifulde Erfaringer fra flere Aars filantropisk Arbejde paa Kristianshavn forbinder Munck derfor paa en saare heldig Maade med Udnyttelsen af det forhaandenværende statistiske Materiale — særlig Folketællingerne samt Fattigvæsenets og Politidirektørens Beretninger. Lige i Bogens Begyndelse udtrykker han i faa Ord sine Iagttagelsers Sum saaledes: »Jeg troer, at der i Hovedstaden, som for en Menneskealder siden ikke var overdreven bebyrdet med Fattigdom, nu findes ikke blot overmaade megen Fattigdom, men et stærkt og farligt Proletariat«, hvis daglige Vækst vil kunne medføre »store Ulykker for Samfundet«, hvis der ikke i Tide gribes energisk ind[4]). Mod Skriftets Slutning gentages hele denne Thesis ganske ordret, idet det nu henstilles til Læsernes eget Skøn, om de vil anse den for tilstrækkeligt begrundet[5]). Kun den hyperkritiske kan undgaa at føle sig overbevist; Muncks Benyttelse af de officielle Data er meget forsigtig, og dertil føjer han saa en Rig-

[1]) Fædrelandet $^{15}/_{1}$ 1867. [2]) Sept. 1869, 68. [3]) 1871, 1. [4]) Anf. Skrift 5. [5]) Sst. 84.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dom af konkrete og skarpe Iagttagelser, af hvilke adskillige nu er kulturhistorisk uvurderlige. Bogen falder i tre Afsnit; i det første skildres og dokumenteres Fattigdommens foruroligende Vækst, i det andet undersøges dens Aarsager, mens det tredje skal anvise Lægemidler. Blandt Aarsagerne fremhæves Daglejerklassens stærke Vækst, i Virkeligheden endnu stærkere end efter Folketællingerne, fordi det er meget almindeligt, at Haandværkssvende og Smaahandlende supplerer deres Løn ved Daglejerarbejde. Kappestriden om Arbejdet bevirker, at Lønnen ikke kan vinde med Priserne og navnlig ikke med den ofte skammeligt opskruede Husleje. Mange af de gifte Skomagersvende kan ikke drive det til mere end 5 Rdl. om Ugen, og enkelte Handskemagere nedsætter endog deres Syerskers Løn. »Blandt de hæderligste og ærekjæreste af vore Haandværkssvende og Arbeidere møder man ofte en dyb Bekymring over disse ulykkelige Forhold: »Jeg ved ikke, hvad det skal blive til, med det onde kan det ikke blive anderledes, og med det gode bliver det det næppe««[1]). Af en Værkfører hos Burmeister & Wain — vel det Sted i København, hvor den nye Tid kraftigst bankede paa Døren — havde Munck hørt denne Udtalelse; da han mange Aar senere nedskrev sine Erindringer, klang den endnu for ham, og han tilføjede da: »Dette Ord af en udmærket dygtig og retsindig Arbejder lukkede ligesom en hel ny Horisont op for mig. Hvad jeg daglig saa paa Christianshavn varslede tydeligt nok om, at de gamle Forhold var saa utaalelige, at nye Tider maatte være i Frembrud, men jeg forstod ligesaa lidt som Værkføreren, hvorledes de skulde bryde igennem«[2]). Der er sikkert ingen Grund til at tvivle om, at Munck med Rette opfatter denne Ytring af dybt Mismod som et karakteristisk og troværdigt Udtryk for Stemningen blandt Hovedparten af Københavns Smaakaarsfolk. Saaledes tænkte netop »de tavse, blege Arbejdere«, de, der ikke lod sig mætte af Foredragene i Arbejderforeningen af 1860, og som heller ikke havde rigtig Tillid til Selvhjælpsbevægelsens mildt lindrende Medicin. Med god Grund fandt de den gamle Samfundsbygning faldefærdig. Naar de alligevel lod Hænderne modløst synke, var det fordi enhver Tanke om energisk Selvhævdelse straks lammedes af Indvendingen »Hvad kan det nytte?« — det Spørgsmaal, den offentlige Menings Vejledere bestandig havde parat. Deres Visdom havde dog næppe gjort Udslaget, om ikke de trykkede økonomiske Forhold havde budt Tvivlen en alt for haandfast Støtte; mod 60'ernes Slutning havde

[1]) V. Munck: Om Fattigdommen i Kjøbenhavn 39. [2]) Memoirer og Breve XXXVI, 107 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forsøget paa at tiltvinge sig højere Løn kun ringe Udsigt til at lykkes.

Den dybe Misfornøjelse med Liberalismens Samfund var dog vaagnet og lurede som latent Energi i den menige Arbejders Sind; til dens Udløsning behøvedes to Ting: et Samlingssignal udefra og bedre Konjunkturer, der kunde bringe Efterspørgsel efter de ledige Hænder. Begge Dele kom i Aarene 1870—72.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ANDET AFSNIT

FREMMEDE FORBILLEDER

1. Europæisk Fagbevægelse til 1870.

Vi har hidtil holdt os til Fagbevægelsens »hjemlige Forudsætninger«. Alligevel har et Blik ud over Grænserne mere end een Gang været nødvendigt. I et lille Land som vort udvikler Tingene sig sjældent fuldstændig uafhængigt af Udlandet; gentagne Gange har vi sporet fremmed Paavirkning. Selve Lavstanken er utvivlsomt kommet til os sydfra, tyske Svende stod bag Strejkeuroen i det 18. Aarhundrede, og den liberale Lovgivning hvilede paa vesteuropæiske Tanker. Ogsaa de Mænd, der efter 1848 søgte at samle Arbejderne om sig, havde hentet mere eller mindre af deres aandelige Eje udefra. Dreier er Proudhons Elev, »Arbejderforeningen af 1860« minder paafaldende om de nordtyske »Arbeiter- und Handwerkervereine«[1]). Sonne og Faber dyrkede aabenlyst Rochdalevæverne som Forbillede. Vil man sætte Tingene paa Spidsen, kan man for saa vidt gerne paastaa, at al dansk Arbejderbevægelse helt og holdent har været europæisk bestemt. Og dog er der tydelig nok et Spring fra disse forskellige indirekte Tilskyndelser til det direkte Eksempels Magt.

Da Fagbevægelsen omsider naaede vore Enemærker, havde den i sit Moderland England allerede en hundredaarig Udvikling[2]) bag sig. Sammenslutninger af Lønarbejdere til Opretholdelse eller Forbedring af Arbejdsvilkaarene kan her spores helt tilbage til det 17. Aarhundredes sidste Aartier; almindelige blev de dog først i det 18. Aarhundrede. Disse Fagforeninger fra før Dampmaskinens Tid min-

[1]) S. Nestriepke: Die deutschen Gewerkschaften bis zum Ausbruch des Weltkrieges, 20 f. [2]) Efterfølgende Skildring heraf bygger i alt væsentligt paa Sidney og Beatrice Webbs klassiske Værk: The History of Trade Unionism, revised edition, London 1920.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der dog i mangt og meget om de samtidige Svendelav paa Fastlandet; ligesom disse havde de oftest et vist aristokratisk Præg, men ringe indbyrdes Forbindelse; deres Stridigheder med Arbejdsgiverne havde ikke Klassekampens Karakter; endnu betød inden for Haandværk og Industri de lodrette Grænseskel mellem Fagene mere end det vandrette mellem Bedriftsherrerne og deres Lønarbejdere. Først da den industrielle Revolution udelukkede det store Flertal af Arbejderne fra Andel i Besiddelsen af Produktionsmidlerne, skabtes efterhaanden en samlet Fagbevægelse af mere moderne Tilsnit. Solidariteten traadte tidligst frem i Forholdet til Staten. Da nemlig den nye Industris Herrer viste sig i Stand til ved Maskinernes Hjælp i en uhyggelig Grad at reducere Lønnen, søgte Arbejderne af gammel Vane Hjælp hos Parlamentet, som imidlertid svigtede dem; det var paa Vej over mod en stadig mere bevidst økonomisk Liberalisme. Snart bragte tilmed Indtrykkene fra den franske Revolution de ledende Politikere til at se med dybeste Bekymring paa enhver Art af Arbejdersammenslutninger; og da Forholdsregler mod Foreningerne i enkelte Fag ikke hindrede Bevægelsens Fremgang, gennemførte den yngre Pitts Regering 1799—1800 almindelige Forbud mod Fagorganisation. Disse Love formaaede dog ingenlunde at udrydde Fagforeningerne; men de gjorde dem retsløse, prisgav dem for Arbejdsgivernes Vilkaarlighed, tvang dem ind i en underjordisk og utryg Tilværelse. Særlig af de faglærte Haandværkeres Fagforeninger holdt adskillige tappert Stand, indtil det omsider 1824 lykkedes en lille Gruppe af behændige radikale Politikere — med Hovedkvarter i Francis Places Skrædderværksted i London — at smugle en Lov om Forbudets Ophævelse gennem Parlamentet. Arbejdsgivernes flittige Beretninger om de fordærvelige Følger vakte dog hurtigt Lovgivernes Anger og Ruelse, og allerede 1825 indskrænkedes Friheden paany. Hovedsagen var dog, at ogsaa den nye Lov udtrykkelig anerkendte Retten til at danne Foreninger med det Formaal at regulere Lønnen eller Arbejdstiden. Gennem den foregaaende Menneskealders økonomiske og politiske Udvikling var Klassemodsætningen i det engelske Samfund paa alle mulige Maader skærpet og tilspidset, og da nu et kvart Aarhundredes Tryk pludselig lettedes, vaktes hos Arbejderklassen mægtige og fantastiske Forhaabninger; nye Fagforeninger myldrede frem som Paddehatte. Netop i Slutningen af 1825 ramtes imidlertid Industrien af en alvorlig Krise, og de følgende Aar bragte ikke blot langvarig Arbejdsløshed, men ogsaa gentagne Lønreduktioner, som Fagforeningerne hverken med det gode eller med det onde formaaede at hindre. At revolutionære Stemninger

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

under disse Forhold bredte sig blandt Arbejderne, kan ikke undre; da man ikke kunde komme nogen Vegne med Arbejdsgiverne, vendte man sig i Forbitrelse mod Stat og Samfund. Over for de politiske Formaal, som nu sattes paa Dagsordenen, slog de hidtidige spredte Foreninger ikke længere til; de samlede sig derfor, først til faglige Landsforbund, siden til kolossale Sammenslutninger, der tilsigtede intet mindre end at omspænde hele den engelske Arbejderstand. Disse Bestræbelser, som styrkedes ogsaa ved Misfornøjelsen med den ufuldstændige Valgreform 1832, naaede Højdepunktet i 1834 med den saakaldte »Grand National Consolidated Trades Union«, hvis egentlige Skaber og virksomste Agitator var den berømte Socialist Robert Owen; denne Organisation, der ganske vist kun krævede et meget ringe Kontingent, svulmede i Løbet af faa Uger op til det uhørt høje Medlemstal af mindst en halv Million. Dens Program var egentlig Iværksættelsen af en Generalstrejke, der skulde bringe Arbejderne i Besiddelse af Produktionsmidlerne; i Stedet beslaglagdes dog dens Kræfter fra første Færd af en Række spredte Arbejdskampe. Da disse ikke alle paa een Gang kunde føres til Sejr, vaagnede Skuffelsen, og tilmed aabnede nu Arbejdsgivere og Domstole en energisk Modoffensiv. Følgen blev Foreningens Sammenbrud endnu samme Aar, som den var stiftet. Tilbage blev — foruden en stærk aandelig Paavirkning af Owens Ideer — mest kun spredte Haandværkerfagforeninger. I den følgende Aarrække søgte den fortsatte Uro blandt Arbejderne Afløb ad andre Kanaler, først den rent politiske Chartisme, hvis kæmpemæssige Demonstrationer i Aarene 1839—42 forblev virkningsløse, dernæst Forbrugskooperationen; Rochdalevævernes beskedne Begyndelse i 1844 blev her Kimen til en mægtig Bevægelse, hvis Betydning skulde række langt ud over Landets Grænser.

For en Fornyelse af Fagbevægelsen var dog alle Forudsætninger til Stede, og Reorganisationen kom ogsaa; det Slægtled, som bar den, vendte sig imidlertid med klar Bevidsthed bort fra de Drømme, som den foregaaende Generation havde anstrengt sig for at virkeliggøre. De yngste Arbejdere overbevistes ikke længere af Owens Profetier om den nære Dommedag for det gamle Samfund; de fandt derfor aldeles ingen Anledning til at vove deres slidsomt tjente Penge paa at fremskynde den; Arbejdsgiverne ansaa de for et indtil videre nødvendigt Onde, og de mente derfor at staa sig ved at vise Forhandlingsvilje. Man begrænsede sig nu til den overskuelige Opgave at faa Lønnen saa højt op og Arbejdstiden saa langt ned som efter Forholdene muligt; Strejker troede man ikke meget paa, men des mere paa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forhandling og Voldgift. Desuden lagde 40'ernes og 50'ernes Fagforeninger megen Vægt paa at sikre deres Medlemmer Syge- og Begravelseshjælp; derfor maatte Kontingentet sættes saa højt, at kun de bedst lønnede fik Raad til at betale det; de ufaglærte opgav man indtil videre helt at faa Tag i. Det bedste Eksempel paa denne »nye Model« er Maskinarbejdernes talstærke og veldisciplinerede Forbund, »Amalgamated Society of Engineers«, som oprettedes 1850 og tjente til Forbillede for mange senere Dannelser. I den økonomiske Opgangstid ved Aarhundredets Midte lykkedes det Foreningerne nogenlunde at holde Stillingen; derimod afholdt bitre Erfaringer dem fra alle større Fremstød. Gennem de lange Fredsaar voksede imidlertid Reservekapitalerne, og Organisationens enkelte Led sammenkædedes langt fastere end før; der oprettedes nu ikke blot Fagforbund, men ogsaa Fællesorganisationer, Trade Councils. I Begyndelsen af 60'erne dannede en snæver Kreds af Mænd — mest Forretningsførere for de største Forbund — den saakaldte »Junta«, en Slags uofficielt Generalraad for hele Fagbevægelsen, der nu for første Gang helt kom under Arbejdernes egen Ledelse. Skønt Juntaens Medlemmer alle var Repræsentanter for den »nye Model« med dens forsigtige Selvbegrænsning, tvang Omstændighederne dem dog ind paa et stort og dygtigt politisk Arbejde. De nye stærke Forbund vakte nemlig i høj Grad Ængstelse og Vrede hos Arbejdsgiverne; og da disse hverken ved kontraktligt at forpligte deres Arbejdere til at blive udenfor eller ved omfattende Lockouter direkte kunde komme Foreningerne til Livs, forsøgte de den indirekte Vej gennem et nyt Attentat paa deres Retsstilling. En Krudteksplosion i en Strejkebryders Hus i Sheffield gav dem i Efteraaret 1866 en kærkommen Anledning. Det var ingenlunde første Gang, Sliberfagforeningerne i denne By gjorde sig skyldig i alvorlig Terror, og Murerne i Manchester havde tilsvarende Handlinger paa Samvittigheden; men ubetinget uretfærdigt var det, naar man ud fra disse i Virkeligheden ret enestaaende Tilfælde søgte at faa det brede Avispublikum til at tro, at Mord og Voldshandlinger var et almindeligt og nødvendigt Tilbehør til Fagforeningernes Virksomhed. Helt unaturligt var det dog ikke, at den offentlige Mening blev i høj Grad opskræmt, og fra alle Sider rejstes Kravet om Nedsættelse af en Undersøgelseskommission. Denne begyndte sin Virksomhed under temmelig truende Auspicier; Juntaen og dens juridiske Raadgivere førte imidlertid med stor Dygtighed Arbejdernes Sag; det lykkedes dem til en vis Grad at vende Stemningen, ligesom de behændigt udnyttede den politiske Fordel, at netop nu Valgreformen af 1867 tillagde Byarbej-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derne Valgret. Først 1871 lykkedes det dog at faa den modstræbende liberale Regering til at gønnemføre en Lov, der anerkendte Foreningernes Lovlighed og ordnede deres Retsstilling væsentlig i Overensstemmelse med deres egne Ønsker. Samtidig hermed vedtoges rigtignok en anden Lov, der fastsatte Straffe for alle Arter af Tvang eller Trusler mod arbejdsvillige, herunder endog Strejkevagt. Disse Bestemmelser vakte en overordentlig Harme blandt Arbejderne, hvis Stemmer derfor bidrog meget til den konservative Valgsejr i 1874; Aaret efter kvitterede Disraelis Regering med fuldstændig Ophævelse af den forhadte Lov.

Forbavsende lang Tid gik hen, før Fagforeningstanken naaede over Kanalen og fik Tag i Fastlandets Arbejdere. Dette beror naturligvis ikke mindst paa, at Storindustri med Maskinkraft og med Verdensmarkedet for Øje i England trængte saa langt tidligere igennem end andetsteds. Fuldt forslaar denne Forklaring dog ikke, da en begyndende Fagbevægelse notorisk ofte har faaet bedst Tilslutning fra Fag, der ikke arbejder industrielt, navnlig Typograferne og Byggefagene. En alvorlig Hindring frembød i flere Lande de gamle Svendelav, der fastholdt Flertallet af Haandværkssvendene uden dog rigtigt at kunne tillempes til de nye Tiders Krav. Og endelig maa man ikke undervurdere Betydningen af Regeringernes Modstand. Naar saaledes et Land med saa megen Industri som Frankrig først mod Slutningen af det 19. Aarhundrede fik en Fagorganisation af virkelig Betydning, skyldes dette sikkert ikke alene den franske Arbejders Forkærlighed for politisk Kamp, men fuldt saa meget de gentagne Forbud mod »Koalitioner«. Tilløb til Fagforeningsdannelse først i 30'erne kvaltes saaledes af en Lov af 1834[1]), og Napoleon III. taalte i Begyndelsen af sin Regering kun de saakaldte »sociétés de secours mutuels«, der officielt blot var Sygekasser, men faktisk alligevel ofte forfulgte videre Formaal[2]). Selv efter at Kejseren i 1864 havde tilstaaet en i Praksis dog yderst begrænset Koalitionsfrihed, vedblev fransk Fagorganisation at føre en temmelig skjult Tilværelse; den farvedes da ogsaa stærkt af politisk Opposition. Ikke mindst gælder dette om de forholdsvis talrige Fagforeninger, der i Aarene umiddelbart før Kejserdømmets Fald voksede frem i selve Paris[3]).

Ogsaa andetsteds i Europa blev de sidste Aar af 60'erne gunstige for Fagforeningstanken, dels fordi Modstanden svækkedes, dels fordi

[1]) Lavisse: Histoire de France contemporaine V, 100—05 og 238 f. [2]) Sst. VI. 367; Jaurès: Histoire socialiste X, 188 og 191 f. [3]) Sst. 234 f. og 351 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der fra forskellig Side positivt arbejdedes paa dens Fremgang. Koalitionsforbudene begyndte nu at falde[1]); de liberale Forestillinger om Foreningsfrihed og om alle Borgeres Ligestilling for Loven var blevet overmægtige. I visse tyske Stater, navnlig Sachsen og Baden, tillodes faglige Arbejdersammenslutninger allerede 1861—62, altsaa tidligere end i Frankrig. Efter det franske Eksempel besluttede Belgien 1866 at bringe de alligevel uundgaaelige Strejker paa Lovlighedens Grund[2]); 1867 bøjede Østrig sig for den almindelige Udvikling, 1869 fulgte endog det af Bismarck regerede Preussen. Jævnsides hermed gik i flere Lande en socialistisk Vækkelse, som navnlig gennem »International Working Men's Association«, almindelig kaldet »Internationale[3])«, tiltrak sig Samtidens Opmærksomhed. Mødet mellem engelske og franske Arbejdere paa Verdensudstillingen i London 1862 blæste nyt Liv i den gamle Forestilling om en Forening af alle Landes Proletarer, og 1864 lykkedes det at gennemføre Tanken i Praksis. Ogsaa Stiftelsesmødet holdtes i London; af Deltagerne var Flertallet engelske Fagforeningsfolk, Resten Franskmænd, Schweizere, Italienere, Polakker og Tyskere. Blandt disse sidste var den landflygtige Karl Marx, hvis overlegne Begavelse og taktiske Behændighed sikrede ham afgørende Indflydelse paa Formuleringen af Foreningens Program og Statutter. Ogsaa senere bevarede han en meget væsentlig Andel i Ledelsen; alligevel blev det store Arbejderforbund ikke, saaledes som han utvivlsomt havde haabet, Løftestangen for den verdensomspændende Omvæltning, som skulde sikre Arbejderklassen Besiddelsen af Produktionsmidlerne. Dertil var »Internationale« baade for løst opbygget og for uensartet sammensat. De lokale eller faglige Underafdelinger, som var Organisationens Grundlag, samledes til Landsforbund med vidtstrakt Selvstyre; disse lod sig saa i Forhold til Medlemstallet repræsentere paa de aarlige Kongresser, der alene kunde træffe Beslutninger i Fællesanliggender. Mellem Kongresserne var det eneste Fællesorgan et — lovlig talstærkt — Generalraad, der til 1872 havde Sæde i London; det skulde forberede og udføre Resolutionerne, men overkom i Praksis ikke stort andet end Efterretningstjeneste. Kon-

[1]) Oversigter i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4. Aufl., V, 742 f. og 753—55 samt i S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 162—66. [2]) Histoire de la Belgique contemporaine II, 289. [3]) Gode Oversigter over »Internationale«s Historie findes i Handwörterbuch der Staatswissenschaften og Salmonsens Konversationsleksikon, en bredere Fremstilling i G. Jäckh: Die Internationale, Kildemateriale i Oscar Testut: L'Internationale og Le Livre bleu de l'Internationale. Jfr. ogsaa Franz Mehring: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie, 12. Aufl., III, 167—79.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tingentet var sat saa lavt, at Pengemangel var en væsentlig Hindring for al kraftig Handling. Nok saa afgørende var det dog, at Medlemmernes Enighed ikke rakte ud over almindelige Talemaader om Proletariatets Frigørelse. Englænderne, hvis Tilskud bar Forbundet financielt, interesserede sig ikke for Overgangen til et nyt økonomisk System; Juntaens Tilslutning bestemtes utvivlsomt mest af et ganske nøgternt Ønske om at forhindre fremmede Arbejderes forstyrrende Indblanding i de engelske Arbejdskampe[1]). Omvendt sværmede Italienerne for hemmelighedsfulde revolutionære Sammensværgelser i Mazzinis Aand. Franskmændene var end ikke indbyrdes enige; blandt dem fandtes baade forsigtige Mutualister af Proudhons Skole og revolutionsivrige Tilhængere af Blanqui. Under disse brogede Forhold kunde Marx kun langsomt og med Lempe liste sine Ideer igennem inden for Ledelsen, og alligevel mødte han fra Aar til Aar kraftigere Modstand; fra 1868 udbrød der mellem ham og Anarkistføreren Bakunin en aaben Strid, der meget bidrog til Forbundets Svækkelse.

I sit eget Fædreland fandt Marx fra først af kun ringe Forstaaelse for Tanken om alle Proletarers Fællesskab. Ganske vist var der fra ca. 1863 i Tyskland opstaaet en livlig socialistisk Bevægelse; men denne skabtes af Lassalle og videreførtes af hans Elev Schweitzer paa rent nationalt Grundlag, og dens Organ, »Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein«, indtraadte ikke i »Internationale«. Marxisterne konkurrerede dog med voksende Held, navnlig efter at det var lykkedes dem at erobre de saakaldte Arbejderforeninger. Disse var oprindelig knyttede til det borgerlige Fremskridtsparti og indstillede paa oplysende Arbejde; de optog imidlertid efterhaanden saa mange Socialister, at disse paa Foreningernes Fælleskongres i Nürnberg Sept. 1868 var i betydeligt Flertal og under Bebels Førerskab kunde vedtage solidarisk Tilslutning til »Internationale«. Samtidig paalagdes det Foreningernes Ledelse at virke for Oprettelsen af centraliserede Fagorganisationer[2]).

Dette er ingenlunde den eneste Lejlighed, ved hvilken man sporer en Forbindelse mellem »Internationale« og Fagbevægelsens Gennembrud i Tyskland. Mens Lassalle i Hovedsagen afviste Fagforeningerne som et utilstrækkeligt Lægemiddel, stillede Marx sig adskilligt mere forstaaende[3]). »Internationale«s Kongresser beskæftigede sig da ogsaa flere Gange med Spørgsmaalet om Arbejdernes faglige Organisation,

[1]) S. & B. Webb: History of Trade Unionism, rev. ed., 235 f., 297, 316. [2]) Testut: L'Internationale 203; Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 175—77. [3]) Sst.166—170. Nærmere nedenfor S. 507 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og selve disse Drøftelser har ligesom den personlige Forbindelse med de engelske Førere utvivlsomt medvirket til at henlede Opmærksomheden paa det britiske Forbillede. Denne Paavirkning udefra fremskyndede dog blot en allerede begyndt Bevægelse[1]). Typografer og Cigararbejdere, to Fag, der allerede 1848—50 havde forsøgt at organisere sig i Landsforbund, var ogsaa i 60'erne de første, der rørte paa sig; for begges Vedkommende udgik Initiativet fra Leipzig, Bogtrykkerkunstens Metropolis, som tilmed nylig havde opnaaet Koalitionsfrihedens Privilegium. Her grundlagde ved Juletid 1865 Cigararbejderen Fritzsche, der var en virksom Tilhænger af Lassalle, en almindelig tysk Cigararbejderforening; man tilsigtede vel fra først af ikke egentlig Lønkamp, men forfulgte dog udpræget praktiske Formaal: Begrænsning af Fængselsarbejdet, Centralisation af Understøttelseskasserne, Arbejdsløshedshjælp og Arbejdsanvisning. Forbundet tiltraadte i 1867 »Internationale«[2]). Leipzig-Typograferne havde allerede i 1862 dannet en borgerligt præget »Fortbildungsverein« og udgav fra 1863 et paa hele Tyskland beregnet Fagblad. 1865 kom de ind i en langvarig Lønkamp, der gjorde dem adskilligt radikalere end før, og samme Aar bragte deres Blad en Række Artikler om de engelske Typografers Organisation. Begge Dele i Forening foranledigede Indkaldelsen af et Landsmøde i Maj 1866. Det her oprettede tyske Typografforbund var oprindelig en temmelig løs Organisation; først 1868 vedtoges Love, der blandt talrige andre Opgaver ogsaa nævnede Lønsatsernes Fastsættelse og Opretholdelse samt Regulering af Lærlingeforholdene[3]). Disse to Fags Eksempel efterfulgtes 1867 af Skrædderne, 1868 af Bagerne og Guldarbejderne. Sidstnævnte Aar bragte i øvrigt adskillige Strejker, ikke mindst i Vesttysklands store Byer; hyppigt fulgte Heldet Arbejderne[4]).

Da man var naaet saa vidt, og da saaledes alle kyndige maatte indse, at Fagorganisationen havde Fremtiden for sig, gik der Politik i Sagen; alle de tre politiske Partier, der fortrinsvis rivaliserede om Arbejdernes Tilslutning, søgte nu at udnytte Situationen[5]). Marxisterne kom først og mente det sikkert ogsaa oprigtigst; af deres Førere kunde Liebknecht efter mangeaarigt Ophold i England tale af Selvsyn; hos Bebel mødtes Indflydelse fra denne med Indtryk fra Leipzig, hvor han selv boede. Fra Foraaret 1868 arbejdede Bebel for almin-

[1]) Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 171—73. [2]) Testut: Le livre bleu de l'Internationale 51. [3]) W. Kulemann: Die Berufsvereine II, 285. [4]) Franz Mehring: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie, 12. Aufl., III, 319. [5]) Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 173—89.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delig tysk Fagorganisation. Rygtet herom vakte imidlertid kendelig Nervøsitet hos hans hidtil overlegne Medbejler Schweitzer, der nu stillede sig adskilligt elskværdigere til Fagforeningerne end før, selv om han principielt stadig kun anerkendte deres Berettigelse som et Overgangsfænomen. Det lykkedes ham at forelægge Offentligheden sine Planer før Bebel, og faa Uger efter Beslutningerne i Nürnberg samledes efter hans Opfordring en talrig besøgt Arbejderkongres i Berlin; her vedtoges Oprettelsen af en Række »Arbeiterschaften«, der hver skulde omspænde hele Tyskland og delvis forene flere Fag, og hvoraf ni straks konstitueredes. Indbyrdes sammenknyttedes disse Landsforbund atter i et Hovedforbund med Schweitzer som Præsident; i hans Haand skulde alle Traade samles. Planen forudsatte saaledes en næsten militær Disciplin; i sin Helhed var den tilmed lovlig abstrakt. Langt mere Hensyn til Væksten nedefra tog Bebel i den »Mønsterlov«, han i November offentliggjorde; den var, som en engelsk Iagttager bemærkede, »much more workmanlike«[1]) end Schweitzers Projekt. Ogsaa en Forkæmper for Fremskridtspartiet meldte sig paa Arenaen; det var Dr. Max Hirsch, som efter en temmelig flygtig[2]) Studierejse skrev nogle Avisartikler om de engelske Trade-Unions; hans Ønsker gik navnlig i Retning af Arbejdsstridigheders Afgørelse gennem fredelig Forhandling eller Voldgift. I Tilknytning til hans Program grundedes de saakaldte Hirsch-Dunckerske »Gewerkvereine«, der bestod indtil Nazismens Sejr, men aldrig fik stor Betydning. Ikke uden Spænding blev derimod Væddekampen mellem de to andre Parter; Lassalleanernes »Arbeiterschaften« havde et Forspring, men indhentedes af de efterhaanden talrige marxistiske »Gewerkschaften«, som vandt frem ikke mindst som Følge af Schweitzers Diktatortilbøjelighed og Mangel paa Forstaaelse af Faggrænsernes faktiske Betydning. Flere og flere fremtrædende Fagforeningsfolk gik over til Marxisternes Lejr; fuldt paalidelige Lassalleanere var til sidst egentlig kun Murerne og Tømrerne. Efterhaanden slappedes dog Modsætningen mellem de to socialistiske Fraktioner; under det voksende Tryk fra Øvrighed og Politi nærmede de sig mod Midten af 70'erne til hverandre, og efter det politiske Forlig i Gotha 1875 sammensmeltedes ogsaa de to Gruppers Fagorganisationer. Samtidig gjorde taktiske Hensyn det stadig mere nødvendigt at proklamere Foreningernes upolitiske Karakter.

Paa sit ældste Stadium præges den tyske Fagbevægelse derimod

[1]) Th. Cassau: Die Gewerkschaftsbewegung 13. [2]) Sst. 8.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dybt netop af den intime Forbindelse mellem politisk og faglig Agitation. Og dog var Fagforeningerne andet og mere end blot en Slags fagligt afgrænsede Vælgerforeninger; det fremgaar allerede deraf, at Fagbevægelsen begyndte tre Aar, før Politikerne for Alvor fattede Interesse for den. Deres Indgriben medførte et øjensynligt Kraftspild; samtidig satte dog de tre Gruppers Kappestrid Fart i Agitationen, og deres indbyrdes Polemik æggede til nøjere Prøvelse af Maal og Midler; Kendskabet til de engelske Trade Unions voksede, dermed ogsaa disses Betydning som Forbillede. Efterretningerne fra England har opmuntret, Politikernes Konkurrence fremskyndet Bevægelsen; dens egentlige Udspring var dog i Tyskland som andetsteds Arbejdernes instinktive Organisationstrang og voksende Klassebevidsthed, dens mægtigste Forbundsfælle den Nød, som fremkaldtes af det stigende Misforhold mellem Løn og Priser.

2. Danmark og fremmed Arbejderbevægelse i 60'erne.

Ovenstaaende knappe Résumé af Fagbevægelsens Verdenshistorie til ca. 1870 skulde antyde den europæiske Baggrund for vor hjemlige Udvikling. Kun med dette Perspektiv for Øje er det muligt at tage Stilling til Spørgsmaalet om den danske Arbejderbevægelses Afhængighed af engelsk eller tysk Paavirkning. I den Forbindelse falder det naturligt at begynde med at spørge, hvor meget en interesseret dansk Arbejder før Pios Tid vidste eller dog kunde vide om fremmed Socialisme og Fagorganisation.

Faktisk var 60'ernes Offentlighed vistnok bedre kendt med disse Ting, end man paa Forhaand skulde tro. I Avisernes og Tidsskrifternes Omtale deraf kan man spore, hvordan Problemerne ude fra det fremmede efterhaanden rykker os ind paa Livet; Efterretningernes Antal stiger, Kommentarerne bliver længere. Stort mere end et Ekko af Udlandets borgerlige Presse giver de danske Blade naturligvis ikke. Saaledes bestemmes Dommen over de engelske Fagforeninger i høj Grad af Indignationen over Voldsgerningerne i Sheffield, der opfattedes som karakteristiske — en Art Skæbnens Ironi over Juntaens fredsommelige og fuldt parlamentariske Ledelse, men en Vildfarelse, som deltes ogsaa af ellers rolige og forstaaende Iagttagere. Faber tillægger saaledes Trade Unions i Almindelighed Benyttelsen af »Midler som man paa det Allerbestemteste maa fordømme[1])«; endnu i et Foredrag 1874 omtaler han Eksplosionen i Sheffield som et Eksempel til

[1]) Arbeideren 1869, 5.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Skræk og Advarsel for deres Beundrere[1]); og Krebs betegner dem som ledede af »de vildeste og voldsomste Kræfter«, hvad »de gruelige Udskeielser i Sheffield« noksom beviser[2]). En Advarsel mod forhastet Generalisation finder man ejendommeligt nok i »Blad for Arbeiderforeningen af 1860«[3]); det hindrer ikke, at dets Redaktør senere — harmfuld over den engelske Tilslutning til »Internationale« — skildrer »de saakaldte Handelsforeninger« som prægede af »det mest oprørende Despoti« og skyldige i »de største Forbrydelser«[4]). Man havde dog ogsaa andre og mere saglige Argumenter at føre i Marken; saaledes afviste f. Eks. Krebs Kampen mellem Kapital og Arbejde som den unaturlige Strid mellem »Arbeidets Kilde og Betingelse paa den ene Side og Arbeidet paa den anden«[5]). Efterretninger om udenlandske Strejker naaede ikke sjældent frem til danske Blade[6]); men man forsømte saa heller ikke ved given Lejlighed at forsikre Læserne om, hvor kostbart[7]) og unyttigt det var at strejke. Man kunde her styrke sig ved Bevidstheden om at have Universitetets Visdom i Ryggen; Nationaløkonomen Professor Kayser omtalte i sin 1857 udgivne Haandbog i Korthed Arbejdsnedlæggelser[8]) og hævdede med Henvisning til engelske Erfaringer, at Arbejderne normalt ikke vilde kunne opspare tilstrækkelige Midler til at sikre sig et gunstigt Udfald. En anden Nationaløkonom, L. Holst, behandlede i sit 1863 udkomne Skrift »Om Associationens Betydning« de engelske Trade Unions i et ganske kort Kapitel[9]) med Overskriften »Skadelige Arbeiderassociationer«; det gaar i første Række ud paa at vise, at Strejker »næsten altid vil blive til Arbeidernes egen Skade«. Hermed faldt det godt i Traad, naar Rimestad 1865 advarende pegede paa de engelske Associationers mange Nederlag[10]), eller naar han fire Aar senere uddrog samme Moral af en berlinsk Murerhaandlangerstrejkes Historie[11]).

»Internationale«, som ude i Europa gennemgaaende vakte en ganske overdreven Angst hos de besiddende Klasser, forblev heller ikke upaaagtet i Danmark; ret indgaaende refereredes saaledes de aarlige Kongresser[12]), naturligvis ikke uden behørig og voksende Kritik. Endnu

[1]) Soc. $^1/_4$ 1874. [2]) Samfundet 1868, 188. [3]) $^{13}/_7$ og $^3/_8$ 1867. [4]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{29}/_8$ 1868; jfr. Dags-Telegrafen $^{31}/_1$ 1868. [5]) Samfundet 1868, 188. [6]) Eksempler: Berlingske Tidende $^4/_7$ 1865; Folkets Avis $^{12}/_7$ 1865 og $^{19}/_4$ 1866; Dags-Telegrafen $^{10}/_9$ og $^{11}/_9$ 1869; Illustreret Folkeblad $^{19}/_9$ og $^{17}/_{10}$ 1869; Arbeideren 1869, 4. [7]) Fædrelandet $^{31}/_7$ 1865. [8]) C. J. Kayser: Om Arbeidets Ordning 420. [9]) S. 173—77. [10]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{15}/_7$ 1865. [11]) Dags-Telegrafen $^{20}/_9$ 1869. [12]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{14}/_9$ 1867, $^{29}/_8$ og $^{19}/_9$ 1868; Dags-Telegrafen $^9/_9$-$^{13}/_9$ 1867, $^{20}/_2$, $^{10}/_9$ og $^{15}/_9$ 1868; Arbeideren 1869, 3—5 og 94.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mere maatte Socialismens Fremgang i Tyskland fange Opmærksomheden. Af Førerne dernede kendte man bedst Lassalle; Modsætningen mellem ham og Schulze-Delitzsch skildredes saaledes udmærket allerede i »Dansk Maanedsskrift« 1865[1]). Om de bevægede Begivenheder i 1868 bragte baade »Arbeideren«[2]) og »Dags-Telegrafen«[3]) fyldige og i Hovedsagen korrekte Oplysninger, hvori ogsaa Schweitzers Fagorganisation omtaltes[4]). Mere Væsen end rimeligt gjorde man af Lassalles Forbindelse med Bismarck.

Men skønt de danske sagkyndige saaledes paa et og andet Punkt var ensidigt underrettede, og selv om de betragtede engelsk og navnlig tysk Arbejderbevægelse med den fra deres Standpunkt naturlige Bekymring, saa gjorde de dog intet Forsøg paa at tie Kendsgerningerne ihjel; efter Evne gav de deres Læsere klar Besked. Læst blev deres Artikler utvivlsomt; det falder her naturligt at anføre Muncks Vidnesbyrd om det forbavsende udstrakte Avishold blandt Arbejderne[5]). Og det hænder jo, at Kendsgerningernes Tale overdøver Journalisternes Kommentarer. Men desuden maa man vel huske paa, at Arbejderne ingenlunde var henvist til at nøjes med den Viden, Bladene tilmaalte dem. Svendevandringernes Tid var ikke forbi. Hvor meget de betød, er svært at opgøre nøjagtigt; utvivlsomt var dog den menige Arbejders personlige Kontakt med fremmede Standsfæller langt mere levende end i vore Dage; særskilt Anledning til Eftertanke giver det, at netop de Fag, som blev Fagbevægelsens Stødtropper herhjemme, — Typografer, Cigarmagere, Byggefag — faktisk hørte til de mest vandrelystne. Virker Selvsyn altid stærkere end Læsning, saa gjaldt dette dobbelt her, hvor kun den direkte Iagttagelse gav Mulighed for at forstaa indefra. Højst sandsynligt søgte da den fremmede Paavirkning, som udløste den danske Fagbevægelse, først og fremmest denne Kanal, hvis halvt underjordiske Leje gør det vanskeligt at efterspore dens Løb, saa meget mere som ingen samtidig har haft Interesse af at afmærke det. Indlysende er det i hvert Fald, at stadig flere af Københavns Arbejdere ad denne Vej direkte lærte tysk Fagorganisation at kende; og da Svendevandringerne langt fra var lige almindelige i alle Fag, blev Virkningen af dette Element des mere koncentreret.

Endvidere var de danske Svende jo ikke ene om at gaa »paa Valsen«. Som før nævnt[6]) var den gamle Indvandring af tyske Arbejdere

[1]) S. 181—206. [2]) 1869, 11—13 og 71. [3]) $^{16}/_{10}$ 1868, jfr. $^{26}/_{7}$ 1869. [4]) Jfr. ogsaa Illustreret Folkeblad $^{11}/_{10}$ 1868. [5]) V. Munck: Om Fattigdommen i Kjøbenhavn 62. [6]) S. 115.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til Danmark endnu ingenlunde ophørt, selv om den talmæssigt ikke kunde maale sig med den svenske. Til Bestemmelse af dens Omfang giver Folketællingen 1870 desværre kun svage Holdepunkter[1]); man regner dog næppe for højt ved at anslaa Antallet af tyske Arbejdere i København til ca. 1 000. Dette i sig selv ringe Tal maa dog ses paa Baggrund af, at samme Tælling kun regner med i alt ca. 25 000 Arbejdere i København[2]); dertil kommer, at heller ikke Tyskerne har været jævnt fordelt over alle Fag; mange af dem har været Elitearbejdere, beskæftiget med nye Maskiner og lignende, hvor hjemlig uddannet Arbejdskraft endnu manglede; i Modsætning til de svenske Indvandrere var det oftest solide Folk, hvis Mening havde Vægt blandt Kammeraterne. Og selv de ældre blandt dem har været forholdsvis lydhøre for Paavirkning sydfra.

Endelig var der ogsaa danske Arbejdere, som stiftede Bekendtskab med Trade Unions derigennem, at de lod sig hverve som Strejkebrydere. Saaledes lod i Foraaret 1866 ikke mindre end 60 danske Skræddersvende sig lokke til Edinburg, hvor det gik op for dem, at de kun skulde bruges som Undsætning i en øjeblikkelig Knibe; da saa tilmed Strejken hurtigt blev bilagt, blev der budt dem Farvel og Tak, men ingen Rejsepenge[3]). De af dem, der slap hjem, har sikkert haft blivende Udbytte af Udenlandsrejsen. Nogen dagligdags Hændelse har dette forhaabentlig ikke været, dog heller ikke noget helt enestaaende. 1869 udbrød paa en stor Vognfabrik i Hamburg en omfattende Strejke, som ved de dermed forbundne Uroligheder vakte megen Opsigt; Udsigten til god Fortjeneste bragte en hel Del Danske til at rejse derned; de fik dog ingen Glæde af deres Ulejlighed,

[1]) Statistisk Tabelværk 3. R. XVIII, XXXVIII f. giver følgende Tal:

	Af Kongerigets Befolkning		Af Københavns Befolkning	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Født i Slesvig	11 174	9 656	1 612	1 631
Født i Holsten og Lauenburg	3 069	2 493	819	796
Født i det øvrige Tyskland	3 825	1 628	1 133	646

Af de i Tyskland ÷ Hertugdømmerne fødte Mænd er uden Tvivl et overvejende Flertal Arbejdere; derpaa tyder det ogsaa, at Kvinderne i denne Gruppe er saa langt færre end Mændene. Blandt de i Hertugdømmerne fødte Mænd udgør de tyske Arbejdere derimod næppe mere end et ringe Mindretal; nogle er der dog; visse Fabrikker flyttede jo efter Afstaaelsen med hele deres Stab til Kongeriget.
[2]) Summen af mandlige Medhjælpere i den industrielle Klasse og Handelsklassen samt Daglejerne, se anf. Værk 73—75. [3]) Folkets Avis $^{12}/_{6}$ 1866.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

idet de tyske Arbejderes alvorlige Trusler skræmte dem til straks at vende hjem igen[1]). Maaske var det Mindet om denne Historie, der drev Rimestad til i 1871 at advare Smedesvendene i København mod at lade sig daare af en Agent for Fabrikanter i Newcastle; i hvert Fald gjaldt Advarslen den Overlast fra de strejkendes Side, som de derved udsatte sig for[2]). De, der alligevel rejste derover, fik god Grund til at fortryde, at de ikke havde fulgt hans Raad[3]).

Det lader sig saaledes ikke blot paavise, at Strejken længe før 1870 var et velkendt Begreb herhjemme[4]); man behøvede heller ikke at være uvidende om Udlandets politiske og faglige Arbejderorganisationer; navnlig har den tyske Fagbevægelses Frembrud og Vækst ikke kunnet hemmeligholdes. Ogsaa paa denne Maade var altsaa Jordbunden beredt.

Omsætte denne Viden i Handling turde Arbejderne som Regel endnu ikke; dog berettes der om enkelte Undtagelser fra Aarene 1865—67. Praktisk Betydning fik disse faa og fejlslagne Fagforeningstilløb ikke; derimod har de en vis Interesse som Symptomer, der bekræfter vort Indtryk af, at de afgørende Betingelser for en moderne Fagbevægelses Frembrud forelaa allerede omkring Midten af 60'erne. Det ældste af disse Forsøg synes at være en Forening af københavnske Korkskærere, som efter Angivelse i den endnu bevarede Protokol[5]) stiftedes 20. Januar 1865; den er saaledes ældre end Strejkerøret 1865—66[6]) og kan ikke opfattes som en Frugt heraf. Derimod rejste Korkskærerne meget; baade paa danske og tyske Værksteder mødtes Svende fra begge Nationer, og det stilfærdige Arbejde hindrede ikke lange og lærerige Samtaler. Der kan derfor ikke godt være Tvivl om, hvorfra Ideen til den københavnske Forening kom; det er i saa Henseende karakteristisk, at Stifteren hed von Drey og en senere Formand Schwartz, ligesom der ogsaa mellem Bestyrelsens og Foreningens øvrige Medlemmer findes flere tyske Navne. Hvad Organisationen skulde bruges til, er derimod mindre klart, da dens Love desværre ikke er bevaret. Nogen Forestilling derom faar man dog gennem to Beslutninger, som vedtoges paa en Generalforsamling 28. April 1865. Den første af disse gaar ud paa, »at Korkskærere ikke maa arbeide tilsammen med nogen, som har lært Proppeskjæreriet

[1]) Dagens Nyheder $^{19}/_{9}$ 1869. [2]) Dags-Telegrafen $^{15}/_{8}$ 1871, jfr. Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{26}/_{8}$ 1871. [3]) Folkets Avis $^{4}/_{9}$ og $^{1}/_{11}$ 1871; Dagens Nyheder $^{11}/_{9}$ 1871. [4]) Jfr. S. 107—14. [5]) Velvilligst udlaant af Korkskærernes og Sortererskernes Forbund. Jfr. ogsaa Korkskærernes Festskrift (1924), 7 f. [6]) Jfr. S. 108—11.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa Straffeanstalten, og enhver er pligtig til at forhindre det og i fornødent Fald nedlægge Arbeidet. Enhver, som handler imod denne Beslutning, er at betragte som æreløs og regnes at staae paa lige Trin med disse«[1]). Bestemmelsen viser, at man ligesom de tyske Cigararbejdere vilde Fængselsarbejdet til Livs — det var særlig den svenske Straffeanstalt Långholmen, man havde for Øje —, og at man meget vel kunde tænke sig at bruge Strejken som Vaaben. Faktisk udstødtes senere et Medlem, der havde arbejdet sammen med forhenværende Straffefanger. Den anden Beslutning lyder: »Der kan ikke optages nogen i Foreningen, som ikke har udstaaet nogen Læretid eller staaet i Forbundt og ikke vil opfylde sine Pligter mod Foreningen«. Bag denne lavsmæssigt klingende Formel skjuler sig Uviljen mod Maskinerne, der var begyndt at trænge ind ogsaa i dette Fag. Da det noget senere alligevel efter heftig Debat vedtoges at optage en Maskinskærer, udmeldte von Drey og to andre sig samme Aften og indtraadte først paany, da han ekskluderedes. Om Paavirkning fra Lassalleanerne i Tyskland vidner det, at man i Foraaret 1866 indgaaende drøftede Tanken om Oprettelse af en Produktionsforening, om de svenske Arbejderes Betydning ogsaa i dette Fag, at man med Møje og Bekostning fik grundlagt en Korkskærerorganisation i Malmø; denne omdannede sig dog hurtigt til en Sygekasse. I øvrigt viser Protokollen, at man gav sig af med at yde Rejseunderstøttelse. Foreningen begyndte med 21 Medlemmer og kan aldrig have naaet nogen imponerende Størrelse, da der i 1860 kun fandtes 16[2]) og i 1870 33[3]) Korkskærermedhjælpere i hele Københavns Kommune. Den eksisterede kun et Par Aar[4]).

I 1865 stiftedes ogsaa en Cigarmagerforening i Fredericia[5]). Her viser Forbindelsen med Tyskland sig endnu tydeligere, idet Foreningens Kærne var Arbejderne paa J. P. Schmidts store Fabrik, der efter Wienerfreden fra Flensborg var flyttet op Nord for Kongeaaen. Meget kendt er denne Forening i øvrigt ikke; officielt var det en »Rejse, Syge- og Dødekasse«, men efter Traditionen var der dog faglige Interesser med i Spillet, og den skal have haft Forbindelser baade i Sverige og i Tyskland; det ligger derfor nær at opfatte den som en Aflægger af det tyske Cigararbejderforbund. Da der i December 1872 i Byen oprettedes en Filial af den nye københavnske Cigarmagerforening, havde den ældre Forening dog forlængst antaget en fuldstændig

[1]) Fejl i Retskrivning og Tegnsætning er i dette og senere Protokolcitater rettede. [2]) Statistisk Tabelværk 3. R. I, 107. [3]) Sst. XVIII, 72. [4]) Sidste Protokolindførsel $^{3}/_{11}$ 1866. [5]) Cigarmagernes Festskrift (1921), 4 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fredelig Karakter[1]). Først 1867 oprettedes »Bogbinder-Samfundet«[2]) i København, ikke mindst fordi Bogbindersvendene ikke længere følte sig hjemme i det forhenværende Svendelav, der efter 1862 var blevet halvvejs en Mesterforening. Den nye Organisation, der aldrig fik mange Medlemmer og kun bestod et Par Aar[3]), havde mest Selskabelighed for Øje, og dens Ret til at anføres i denne Forbindelse kan omtvistes. Ved en enkelt Lejlighed synes den dog at have strejfet det faglige Omraade, nemlig da i 1868 nogle Mestre udarbejdede en for Svendene ufordelagtig Priskurant; paa et vistnok af Bogbindersamfundet indkaldt Svendemøde nedsattes da et Udvalg paa ni Medlemmer til at udarbejde en Modtarif, der paa et nyt Fællesmøde enstemmigt vedtoges og derpaa tilsendtes Mestrene[4]). Praktisk Betydning fik dog foreløbig ingen af de to Prislister.

3. Typografisk Forening.

Mer end blot symptomatisk Interesse har af 60'ernes Fagforeninger kun een: Typografisk Forening[5]); kun den viste sig virkelig levedygtig og opnaaede endog straks ved Stiftelsen et efter Forholdene anseligt Medlemstal. At denne Spire saaledes slog Rod, hvor andre var visnet, skyldtes dog ikke blot Typografernes særlige Anlæg for Organisation[6]); det beror ogsaa paa, at Foreningens oprindelige Program var saa maadeholdent og forsigtigt, at det næsten er en Smagssag, om man i dens oprindelige Skikkelse vil ansé den for en Fagforening. Efter Ordlyden af de Love, som vedtoges paa Stiftelsesmødet 12. Juni 1869, var den det ikke. Det hedder her:

§ 1: »Foreningens Formaal er, ved jævnlige Sammenkomster, Diskussion af Spørgsmaal vedrørende Typografien og dens Udøvere, Foredrag, Oprettelse af et Bibliothek, at vække og vedligeholde Sandsen for Bogtrykkerkunsten og tilvejebringe et godt kammeratligt Forhold blandt Udøverne, og endelig at understøtte Foreningens trængende Medlemmer«.

§ 2: »Som Medlem kan optages enhver Principal og Typograf«.

Officielt drejer alt sig her om Oplysning og Understøttelse, altsaa de alment anerkendte Formaal for 60'ernes Arbejderforeninger. At

[1]) Jfr. S. 329. [2]) Bogbindernes Festskrift (1898), 12. [3]) Den averterer endnu i Dags-Telegrafen $^{5}/_{4}$ 1869; her tales bl. a. om et »Sommerlokale« paa Parcelvejen. [4]) Folkets Avis $^{7}/_{11}$ 1871 og $^{22}/_{8}$ 1874. Jfr. J. Schovelin i Nationaløkonomisk Tidsskrift XXII, 199. [5]) En grundig og dygtig Skildring af dennes ældste Historie i Typografernes Festskrift (1894), 107—127; jfr. »Bidrag« 286—88. [6]) Jfr. S. 41.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Foreningen optog Arbejdsgivere, skal man dog ikke lægge for megen Vægt paa; det gjorde enkelte af 70'ernes Fagforeninger ogsaa[1]); Indbydelsen fulgtes næppe af andre end de særlig arbejdervenlige Principaler, og Ledelsen tilfaldt Typografer. Der er næppe heller Tvivl om, at der blandt Medstifterne fandtes Folk, som vilde videre, som haabede paa en gradvis Udvidelse af Foreningens Arbejdsfelt. Lige i Øjeblikket var dog Understøttelsesprogrammet bedst egnet til at fange Medlemmer[2]). Det var nærmere formuleret i § 4: »Foreningen overtager de hidtil af de forskjellige Trykkeriers Fattigkasser afholdte Udgifter« — en Sammensmeltning, der medførte indlysende praktiske Fordele[3]). Diskussionen paa Stiftelsesmødet drejede sig næsten udelukkende herom[4]). Man kommer saaledes vanskeligt udenom, at Foreningen i sin første Form har færre Træk fælles med de senere Fagforeninger end med Svendeforeningerne af 1862; om Slægtskabet med disse vidner da ogsaa dens øjeblikkelige Tilslutning til Formandsforeningen. I samme Retning tyder det, at Foreningens Stiftelse ikke vakte fjerneste Opsigt i Samtiden[5]); Folk som Rimestad og Faber havde nemlig for mange Forbindelser blandt Arbejderne, til at man tør mistænke dem for simpelt hen at have overset Begivenheden; havde de deri set noget epokegørende, vilde de sikkert ikke have forsømt at vejlede deres Læsere i den Anledning.

Om nu dette Indtryk af Fred og ingen Fare nogenlunde dækkede de virkelige Forhold, eller om Foreningens Stiftere havde en Ræv bag Øret, er det nu ikke længere let at afgøre. Sikkert er det kun, at man naaede et godt Stykke ind i 1870, før Lønspørgsmaalet blot kom officielt paa Tale inden for Foreningen — hvad dog altsaa vel at mærke skete betydeligt før Pios Debut som Agitator. 12. April holdt

[1]) Jfr. S. 430 f. [2]) Med Benægtelse heraf paastaar ganske vist Klüglein i Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1869, 179, at den store Tilslutning væsentlig skyldtes Ønsket om en virkelig Fagforening; et upartisk Vidne tør man dog ikke se i ham. [3]) Paa det Thiele'ske Bogtrykkeri ønskede desuagtet Flertallet af Personalet at blive ved den gamle Ordning; dette Standpunkt støttede Arbejdsgiverne saa kraftigt, at de endog under Trusel om Afsked stillede Mindretallet Valget mellem fortsat Betaling til Trykkerikassen eller Udmeldelse af Typografisk Forening. Se herom Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1869, Sp. 134 samt Dagens Nyheder $^{28}/_{8}$ og $^{2}/_{9}$ 1869. [4]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1869, Sp. 39. At Fattigkassernes Sammensmeltning var Hovedsagen ved Foreningens Stiftelse, bekræftes ogsaa af Typograf J. C. Lunds Erindringer (udg. af G. Nørregaard) 90. [5]) Dens Stiftelse omtales ikke hverken i Arbeideren, Blad for Arbeiderforeningen af 1860, Dags-Telegrafen eller Folkets Avis; kun i Dagens Nyheder $^{14}/_{6}$ 1869 findes en lille, velvillig Notits, der fremhæver Foreningens understøttende Formaal.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Typograf Løber Foredrag i Foreningen om »Arbeidernes sociale Stilling i Almindelighed og Typografernes i Særdeleshed«[1]). Han hævdede her Arbejdernes Ret til Ligestilling med Arbejdsgiverne og Aandsarbejderne; Oplysning og Dannelse var ikke nok, man maatte først og fremmest sørge for en Forbedring af Arbejderstandens materielle Vilkaar. Efter en speciel Kritik af Sætternes Lønforhold anbefalede han Tilhørerne »at virke hen til at afhjælpe disse Brøst ved en stærk Opgaaen i »den typografiske Forening««. Hen paa Sommeren rejste den Mand, der op igennem 70'erne blev de venstresindede Typografers nærmeste Fører, Heinemann, i Repræsentantskabet en Forespørgsel, om Bestyrelsen i nær Fremtid agtede at optage Arbejdet for »en Forbedring i Typografernes og da navnlig Sætternes Kaar«[2]). Diskussionen herom førte dog ikke til noget Resultat, nærmest fordi man frygtede de bedre stillede Typografer, der havde truet med at udtræde, hvis Foreningens Program ændredes i denne Retning. Endnu i April 1871 strandede et Forslag fra Heinemann om en faglig Aktion paa Bestyrelsens Modstand.

Sikkert er det dog altsaa, at der inden for Foreningen fandtes en Kreds — større eller mindre —, som var klar over, at man ikke i Længden undgik Lønspørgsmaalet. Bedre end fra selve Foreningens ældste Historie kender vi disse Folk fra »Skandinavisk Bogtrykker-Tidende«. Dette Fagblad var et Par Maaneder ældre end Foreningen; det var grundlagt af Typograf Frederik Klüglein (som nylig var hjemvendt fra Tyskland[3])), og det førte til Tider et forholdsvis radikalt Sprog[4]). Straks fra Bladets første Nummer gav man sig ufortrødent i Kast med saa kildne Emner som Lærlingespørgsmaalet — stadig Fagets ømme Punkt — og den ofte ganske utilstrækkelige Betaling for Korrekturarbejde. I en lidt senere Artikel om dette sidste Emne fralægger Forfatteren sig at ville fylke Typograferne »under Korrekturgodtgjørelsens Oprørsbanner, for at de bevæbnede med »Striker« og »Skruer« og under Kampraabet »14 Sk. pr. Tusind!« kunne gaae frem og stride mandeligen for Ret og Frihed ..... nei, langtfra! dertil ere vi danske Typografer endnu altfor blye![5]«. Ironien er her let at gennemskue. Snart efter rejstes Lønspørgsmaalet paa bredere Basis, idet det i et Par Artikler i Juli 1870 foresloges, at Typograferne i Forstaaelse med de mere hæderlige Arbejdsgivere skulde modvirke

[1]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1870, 22 f. [2]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1870, 148. [3]) Sst. 1874, 61. [4]) Om en enkelt, ganske socialistisk præget Artikel se nærmere »Bidrag« 286 f. [5]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1869, Sp. 60.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Smudskonkurrencen i Faget ved Gennemførelsen af ensartede Lønsatser; »dette kan med god Villie fra begge Sider skee uden Arbeidsindstilling (Strike), Noget, som bør undgaaes saa længe som muligt«[1]). Megen Tillid til Principalernes gode Vilje har Forfatteren dog ikke; udenlandske Erfaringer har vist Hulheden af deres Paastand om, at de med Glæde vil se en almindelig Lønforhøjelse; »derfor har man seet, og seer det endnu hver Dag i Tyskland, at der for Arbeideren ikke bliver anden Udvei tilovers end Selvhjælpen . . . .«[2]). 60'ernes gamle Yndlingsord har her pludselig faaet en uvant Biklang af truende Torden. Hen paa Efteraaret bringer Bladet i flere Artikler en yderst detailleret Kritik af de bestaaende Lønforhold i Faget[3]).

Ud fra dette Standpunkt maatte Klüglein og hans Kreds finde Typografisk Forening altfor lunken og forsigtig. Allerede i Referatet af dens Stiftelsesmøde[4]) betegnes det som en Misforstaaelse, at det understøttende Formaal er skudt saa stærkt i Forgrunden; kun hvis Foreningen retter sin Virksomhed »henimod det Sociale«, tør den vente almindelig Tilslutning. I en Artikel »Om Enighed[5])« opstilles »det uenige Tysklands meget enige Typografer« som Forbillede; vil Foreningen gøre Alvor af at diskutere »Spørgsmaal vedrørende Typografien«, maa »Arbeidslønnens Forhøielse« være det første Punkt paa Dagsordenen. I November sammenfatter Bladet sit Program saaledes: »Vi ville Reformer, saavel hvad Arbeidslønnen, som Arbeidets ligeligere og retfærdigere Fordeling og Principalers og Faktorers høfligere og humanere Optræden lige over for deres »Undergivne« angaae[6])«. I saa Henseende har imidlertid Foreningen mere optraadt som »en Mand med en Slæde i Veien« end som en værdifuld Forbundsfælle. I den sidste Tid har imidlertid Københavns Typografer vist Foreningens Møder en paafaldende Ligegyldighed, mens samtidig Antallet af Bladets Abonnenter i Hovedstaden er fordoblet. Bladet opfatter sig altsaa her som Foreningens overlegne Konkurrent, en Optimisme, der hurtigt viste sig ugrundet. Skønt der efterhaanden var samlet over 200 Abonnenter (hvoraf Flertallet i Provinsen), var dette nemlig ikke nok, og i Februar 1870 gik Bladet ind. Ganske vist startedes kort efter et nyt af samme Navn; men dette Organ — der fra Nytaar 1871 fik Camillus Nyrop til Redaktør — bar straks fra Begyndelsen er rent neutralt og oplysende Præg.

Lige saa lidt som de tre ældre Fagforeningstilløb naaede Typo-

[1]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende, Sp. 73. [2]) Sst. Sp. 72. [3]) Sst. Sp. 118—28, 131—34, 143—45. [4]) Sst. 1869, Sp. 39—41. [5]) Sst. Sp. 82—84. [6]) Sst. Sp. 178.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

grafisk Forening før 1871 virkelige Resultater paa det faglige Omraade; i saa Henseende stod de alle tilbage for de to gammeldags Svendeforeninger i Tømrer- og Murerfaget. Alligevel har Typografrøret 1869—70 større historisk Interesse end de tre ældre Forsøg; for første Gang gennemtrængte her Tanken om en moderniseret Fagorganisation et stort københavnsk Fag, og begyndte man end varsomt, var der til Gengæld des mere Fremtid i Foretagendet. Først og fremmest er Bevægelsen blandt Typograferne i 1869 det bedste af de ikke helt faa Beviser for, at de Kræfter, der skulde bære Fagbevægelsen, allerede da var fuldt udviklede. En Svale gør vel ingen Sommer; men er den første kommet, lader Resten dog sjældent vente længe paa sig.

4. Stilhed før Stormen.

Bogtrykkerfaget indtog i Datiden noget af en Særstilling; Typograferne følte sig endnu halvvejs som en Slags Kunstnere og havde i hvert Fald ikke megen Forbindelse med andre Arbejdere. For saa vidt disse gennem Pressens sparsomme Omtale eller mere direkte fik Nys om Typografisk Forening, har de sikkert opfattet den som en god konservativ Understøttelsesforening; den vakte derfor ikke fortjent Opmærksomhed og indledte ingen ny Epoke. Tværtimod hviler der over Arbejderforholdene herhjemme i 1870 og Begyndelsen af 1871 en paafaldende Stilhed og Fred. Kun yderst sjældent spores den ulmende Misfornøjelse med Arbejdsgiverne; det er lige alt det, man kan anføre de to dødfødte Strejkeforsøg af Anlægsarbejdere[1]) og dertil det unægtelig interessante Træk, at Bygningssnedkerne allerede i September 1870 skal have holdt Møde om Fagets Arbejdsforhold; i den ganske vist beskedne Forsamling viste der sig Stemning for at faa gennemført en Priskurant og dannet en Forening[2]). Men hvad der i disse Aar virkelig stiftedes af nye Arbejderforeninger — deriblandt enkelte med faglig Afgrænsning[3]) — fulgte troligt de gamle Spor; det var Selvhjælpsforeninger, Syge- og Pensionskasser eller fredsommelige Sangforeninger. — Aarsagerne til denne mærkelige Dvale maa søges i den endnu delvis vedvarende økonomiske Depression,

[1]) Jfr. S. 111. [2]) Bygningssnedkernes Festskrift (1922), 44, efter utrykte Erindringer af C. C. Hougaard. [3]) En »Formerforening af 18de April 1867« averterer Folkets Avis $^{13}/_{4}$ 1870; om den jfr. Formernes Festskrift (1914), 22. En Cigarsortererforening stiftedes Jan. 1869, se Dags-Telegrafen $^{2}/_{9}$ 1869, jfr. sst. $^{8}/_{9}$ og $^{10}/_{9}$. Dec. 1869 oprettedes »Skibstømrernes Hjælpeforening«, se Folkets Avis $^{7}/_{1}$ 1870 og Dags-Telegrafen $^{27}/_{11}$ 1869; samme Fag havde ogsaa en Sangforening, »Codan«, se Dags-Telegrafen $^{9}/_{11}$ 1870.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Arbejdernes sendrægtige Tilegnelse af de fremmede Tanker og i deres nedarvede Mangel paa Initiativ. Endelig maa man sikkert regne med, at den fransk-tyske Krig i høj Grad har afledt Interessen fra alle hjemlige Problemer, ganske som i Bladenes Spalter Nyhederne fra Krigsskuepladsen trænger alt andet Stof til Side. Som bekendt var der fra først af ikke ringe Fare for, at Danmark kunde blive draget med ind i det store Opgør; Aviserne tog enstemmigt og kraftigt Parti for Frankrig, og en Mand som Rimestad tog ikke i Betænkning at tale ganske aabenlyst om det ønskelige i, at vi opgav vor Neutralitet[1]). Ganske vist var i hvert Fald de københavnske Arbejdere næppe længer saa nationalt begejstrede som i 1848 og 1865; Skyttesagen havde ingen rigtig Fremgang i Hovedstaden[2]), selv om der her blandt de ogsaa i denne Retning letbevægelige Typografer kunde dannes et Korps paa 75 aktive Skytter[3]). Ingen havde dog endnu naaet helt at glemme Tragedien i 1864, og selv de nationalt nøgterne holdtes i Spænding ved Tanken om Kampens verdenshistoriske Betydning. Da saa Udfaldet efterhaanden tegnede sig klarere, fik Mistilliden til de nationalliberale Førere ny Næring; endnu en Gang havde de holdt paa den gale Hest og tabt. Specielt skulde Rimestads Sværmeri for Napoleon III ikke i Længden egne sig til at befæste hans Ry som kyndig Iagttager af europæiske Forhold.

5. „Socialistiske Blade".

Hvor stærkt et Indtryk Frankrigs Nederlag end maatte gøre, fik dog for Arbejderforholdenes Udvikling de efterfølgende Begivenheder i Paris uden Sammenligning større Betydning. Kommunardopstanden Marts—Maj 1871 blev som en flammende Bavn, der vidt om i Europa skræmte nogle og kaldte andre under Vaaben; sandsynligvis med Rette har man hævdet, at Indtrykket af den fortvivlede Rejsning og dens blodige Undertrykkelse gik nok saa dybt og fik størst Virkning uden for selve Frankrig. I Danmark blev Kommunen Signalet til den socialistiske Bevægelses Gennembrud.

Det var grundigt forberedt gennem de foregaaende Tiaars almindelige Udvikling; derimod saa godt som ikke ved direkte Agitation. Tanken om Oprettelsen af en dansk Afdeling af »Internationale« laa dog overmaade nær, og Pio har ikke været den første til at fremsætte den. I Efteraaret 1865 skal det fra Hovedkvarteret i London være

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{6}/_{8}$ 1870. [2]) Jfr. S. 100. [3]) Folkets Avis $^{4}/_{7}$ og $^{30}/_{7}$ 1870.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

meddelt udenlandske Blade, at der var dannet en dansk Sektion[1]); hvor vidt denne Efterretning har haft et spinkelt Grundlag i Virkeligheden, lader sig næppe længere afgøre. Ligeledes faar det staa hen som uvist, med hvilken Ret den kendte tyskfødte Socialist Klein[2]) 1875 kunde paastaa, at han »allerede i 1867 med flere Ligesindede dannede en lille international Klub, der stod i Forbindelse med Udlandet . . . .«[3]). Sikkert nok er det dog, at der ved Slutningen af 60'erne blev gjort et Forsøg; Hovedmanden ved denne Lejlighed var Bundtmager Lorentz Petersen[4]), en indfødt Københavner, der fra sin tidligste Ungdom (fra ca. 1832) havde flakket om i Udlandet, og for hvem Socialismen var blevet en Livssag. Maaske i 1868[5]), maaske først et Aar eller to senere, blev han af »Internationale«s Generalraad sendt til København for at undersøge Chancerne for socialistisk Agitation i sit Hjemland. I et endnu bevaret Brev[6]), dateret København 22. April 1870, fortæller han med synlig Stolthed, at han den foregaaende Aften har været med til en Sammenkomst af ni Socialister, som forhandlede om Oprettelsen af en dansk Afdeling af den internationale Arbejderassociation; i øvrigt vil det efter hans Opfattelse være det klogeste at begynde med en socialdemokratisk Forening og først siden tale om Tilslutning til »Internationale«. Som impliceret i Sagen omtales en Herman Mundberg, maaske identisk med den senere socialdemokratiske Redaktør og Landstingsmand A. N. Mundberg, der netop Aaret før havde gjort sig bekendt ved et skarpt Angreb paa Brugsforeningerne[7]).

Hvad der i øvrigt kom ud af de ni Mænds[8]) Forhandlinger, véd man ikke; meget kan det ikke være blevet til. At der i København fandtes enkelte overbeviste og utaalmodige Socialister, fik ogsaa Rimestad at mærke. Ved Nytaar 1871 tilsendte et af Arbejderforeningens Medlemmer ham et fuldt udarbejdet Foredrag med Titlen »Om Socialisme af en Arbeider og Socialist«[9]); da Rimestad intet havde at erindre imod, at det blev holdt i Foreningen, kan dets Indhold dog ikke have været meget yderliggaaende. Afvisende stillede Rimestad sig derimod

[1]) C. Rosenberg: Internationale 44. [2]) Om ham se nærmere S. 213—17. [3]) Soc.-Dem. $^{25}/_{4}$ 1875. [4]) Nekrolog over denne i Soc. Dem. $^{26}/_{6}$ 1894. [5]) Sst. [6]) Trykt i G. Jäckh: Die Internationale 229 f.; jfr. Peder Nørgaard i Socialisten 1921, 61 f. [7]) Trykt som Piece med Titlen: Brugsforeningerne og Samfundets almindelige Interesser. [8]) At Pio har været en af dem, er ikke udelukket; det kunde tyde derpaa, naar Petersen i sit Brev bemærker, at der blandt dem findes »Personen die sowohl franzosisch als englisch verstehen«. Ogsaa Klein har maaske været med, jfr. ovenfor. [9]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{7}/_{1}$ 1871, jfr. Dagens Nyheder $^{11}/_{1}$ s. A.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med god Grund, da han i April fik tilsendt en anonym Skrivelse[1]), der ønskedes sat under Debat i Foreningen eller indrykket i »Dags-Telegrafen«; Brevskriveren, der forherligede Socialismen og angreb Rimestads Dannelsesteori, betegnede sig ikke blot som »et Medlem af Arbeiderforeningen af 1860«, men ogsaa som »Foreningen »International«s kjøbenhavnske korresponderende Medlem«; det ligger da nær at tænke paa Lorentz Petersen. I Begyndelsen af Maj bragte »Dags-Telegrafen«[2]) et besynderligt Rygte til Torvs: der skulde i København være oprettet en »Aflægger af Pariserkommunen«, ledet af en Eksekutivkomité, der bestod af »en Bager, en Skomager og en Tredie, der betegnes som et »Geni fra Ny Kongensgade««; den vilde dog foreløbig holde sig til fredelig Propaganda og først sætte sine Ideer igennem med Magt, »naar den har samlet 50 000 Mand om sin Fane«. Formodentlig var det dog mindre denne snurrige Efterretning[3]) end Fremkomsten af »Socialistiske Blade«s første Hefte[4]), der paa Arbejderforeningens Generalforsamling 22. Maj fik et bekymret Medlem til at interpellere Rimestad, om Bestyrelsen nu ogsaa var bestemt paa at bekæmpe »Kommunismen«[5]). Svaret kan man tænke sig til.

Til en indgaaende Skildring af Louis Pios Udvikling og Personlighed[6]) er der her saa meget mindre Grund, som hans Betydning for Fagbevægelsen er blevet meget overvurderet. Hans Ungdoms biografiske Data er velkendte og hurtig nævnt. Han var født i Roskilde 1841; Faderen var en Officer af fransk Slægt, Moderen hørte hjemme i Vendsyssel. Ligesom Hørup kom han til at gaa i Skole i Metropolitanskolen; 1859 blev han Student. Han studerede derefter et Par Aar ved polyteknisk Læreanstalt, deltog i Krigen 1864, blev 1867 Løjtnant, men kastede sig derefter over folkloristiske Studier; de satte Frugt i en lille Bog, »Sagnet om Holger Danske«, der udkom 1869. Samme Aar arbejdede han en kortere Tid som Journalist; 1870 traadte han i Postvæsenets Tjeneste, hvor han gjorde sig fordelagtigt bemærket ved at indgive et Udkast til en ny Postkasse[7]). Han var dog ikke af de Naturer, der gouterer Fordelene ved en »fast Stilling«; allerede 1871 ombyttede han den med en beskeden Huslærerplads. Hans Hen-

[1]) Omtalt i Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{22}/_{4}$ 1871. [2]) $^{12}/_{5}$. [3]) Man kunde fristes til at opfatte hele Notitsen som en blot spøgefuld Mystifikation; derimod taler dog saavel visse Enkeltheder i dens Indhold som den Maade, hvorpaa Rygtet omtales i Blad for Arbeiderforeningen $^{13}/_{5}$ og $^{1}/_{7}$ 1871. [4]) Anføres som nylig udkommet i Dags-Telegrafen $^{23}/_{5}$ 1871. [5]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{10}/_{6}$ 1871. [6]) Jfr. Dansk biografisk Haandleksikon III, 113 f. og de der anførte Kilder. [7]) Jfr. herom Folkets Avis $^{29}/_{4}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sigt hermed var dog sikkert at faa Tid til at dyrke sit Kald som socialistisk Agitator.

Allerede hele denne omtumlede Karrière giver Indtryk af et lyst, men ustadigt Hoved, af opblussende Energi, men ringe Udholdenhed. Pio førte en letløbende Pen og havde ogsaa mundtlig Ordet i høj Grad i sin Magt; men disse formelle Fortrin bares af den levende og dristige Fantasi, der var hans største Aktiv, og som gav bedre Renter i Postvæsenets end i Sagnforskningens Tjeneste, men ubetinget bedst Udbytte i Arbejderbevægelsens. Det var denne Gave, der laa bag hans smittende Begejstring for de socialistiske Tanker; det var den, der betingede hans profetiske Forvisning om deres Fremtid ogsaa i Danmark, den Overbevisning, der lod ham sætte sin Ærgerrighed ind paa at blive det kommende Arbejderpartis Fører. En naadig Skæbne lagde Omstændighederne saadan til Rette for ham, at han uden synderlig Anstrengelse kunde løse den Opgave, Dreier havde forløftet sig paa; men holde sig paa Lykkehjulets Tinde formaaede han ikke. Det romantisk-mystiske Drag i hans Karakter, der i Begyndelsen var en Charme mere ogsaa i mange Arbejderes Øjne, blev i Længden hans Tilhængere for fremmedartet og upraktisk. Der var glimrende Stof i ham til en Agitator, men for lidt baade Smidighed og Fasthed til en Partifører i stor Stil.

Denne Mand var det da, som i Foraaret 1871 udsendte de to smaa Hefter[1]), som lagde Grunden til det danske Socialdemokrati. Indtrykket af Kommunardopstanden drev ham frem og skaffede ham Læsere. I første Hefte fremstilles Rejsningen i Paris som et alvorligt Tidernes Tegn, der viser Utilstrækkeligheden af de Midler, hvormed Napoleon III i Frankrig og Schulze-Delitzch i Tyskland har søgt at dysse Arbejderne til Ro; Forbrugsforeninger og Oplysningsforeninger dømmes lige strengt. Piecen slutter med Løftet om næste Gang at fremsætte de Krav, Arbejderne »vil sætte igennem, sent eller tidligt, med Loven eller — uden den!« — en aaben Undsigelse af det bestaaende Samfund, der ganske vist mere end noget andet skabte Sensation om Skriftet, men samtidig sikrede Forfatteren Statsmagtens og den borgerlige Presses uforsonlige Fjendskab. — Andet Hefte, »Hvad vi forlanger«, der kom i Juli[2]), bragte det lovede Program, hvis tre første Afsnit er af rent politisk Karakter; kun det fjerde og sidste behøver her at omtales. Under Overskriften »Arbejderforeninger« hævder Pio[3]), at et nyt dansk Arbejdersamfund maa oprettes og naturligst under-

[1]) Om Socialistiske Blade jfr. »Sociale Studier« 28—30. [2]) Anføres som nylig udkommet i Dags-Telegrafen 15/7 1871. [3]) Socialistiske Blade II, 12—15.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Pris 8 Sk.

Socialistiske Blade

i tvangfri Hefter.

Udgivne

af

en Arbejder.

Motto:
Union is strength.

II.

Hvad vi forlanger.

Kjøbenhavn.
Forlagt af L. Brix.
1871.

Titelbladet til »Socialistiske Blade« II. Facsimile.

ordnes »Internationale«, men tilføjer, »at det med Hensyn til den indre Organisation af et saadant forekommer os mest passende for vore Forhold at vælge de specielt engelske Foreninger, de saakaldte Trades unions, til Forbillede«. Han ofrer derfor halvanden Side paa en kort og mangelfuld Fremstilling af deres Historie og paa nogle spredte Tal vedrørende deres Virksomhed og Resultater; særlig frem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hæver han, at ogsaa en tabt Strejke kan bære Frugt derved, at Arbejdsgiverne bliver føjelige for at undgaa Gentagelse. Behændigt anfører han, at de danske Fabrikkers Antal begynder at vokse; derfor maa det anses for raadeligt at følge de engelske Fabriksarbejderes Eksempel. Afsnittets Slutning viser imidlertid klart, at han ikke tænker sig disse danske Fagforeninger som noget fra »Internationale« forskelligt.

Pios to Piecer vakte al den Opsigt, han kunde ønske; de blev saa godt solgt, at han allerede i en Efterskrift til Nr. 2 turde love deres Fortsættelse som Ugeblad; og Pressen omtalte dem særdeles indgaaende, om end naturligvis ikke smigrende. Anmeldelserne fortæller en Del om den Tids sociale Indstilling og om Indignationen over Kommuneopstanden, men hører dog mest vor politiske Historie til. Her skal kun det Træk fremhæves, at Forslaget om at oprette Fagforeninger var den Del af Pios Program, Angriberne viste mest Skaansomhed. Næsten venligt hedder det saaledes i »Arbeideren«[1]): »Nu vel, ogsaa vi ønske, at Arbeiderne mere og mere maae indsee, at de kun ved at slutte sig sammen .... ville blive stærke, men det er ikke enhver Anvendelse af den vundne Styrke, der er gavnlig for Arbeiderne selv«; Strejken er »et tveægget Sværd«, som først tør anvendes, naar alle andre Midler er udtømt; rimelige Fordringer vil ofte kunne gennemføres uden Magtanvendelse, overdrevne Krav lader sig som Regel ikke gennemtvinge. Ikke uden Interesse er Rimestads Standpunkt; Forslaget om danske Trade Unions »skal ikke møde nogen Modsigelse fra vor Side, naar blot disse Foreninger i visse Retninger ville være forskellige fra de engelske Mønstre, og navnlig ikke ville ..... gjøre sig det til en Opgave, en Pligt at øve det yderste Despoti mod anderledes tænkende Arbeidere .....«[2]). Meget kom denne forbeholdne Anerkendelse dog ikke til at betyde i Praksis. Selv den ellers yderst bidske og sarkastiske Carl Ploug nøjes med kort at anføre Omtalen af de engelske Fagforeninger, »hvis Betydning selvfølgelig Ingen vil negte, skjønt det turde være ikke liden Tvivl underkastet, om Arbejdslønnens Stigning samtidig med Arbejdstidens Forkortelse er deres eller Konjunkturernes Værk«[3]). Denne Tvivl, som altid vil være vanskelig at modbevise, kommer kraftigere til Orde i en senere Artikel i samme Blad[4]); her kritiseres desuden den engelske Sammenblanding af Sygehjælp og lignende fortræffelige Formaal med Arbejdsnedlæggelserne, der maa betragtes som »en Art organiseret Vold«. — Erik

[1]) Okt. 1871, 79. [2]) Dags-Telegrafen $^{15}/_{7}$ 1871 = Blad for Arbeiderforeningen samme Dato. [3]) Fædrelandet $^{26}/_{7}$ 1871. [4]) Sst. $^{2}/_{8}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bøgh ved om Trade Unions ikke andet at fortælle, end at de »udøver en fuldstændig despotisk Magt over Arbejderne, saa at Mange, der ikke vilde tage Del i dem, have maattet bøde med Livet derfor«[1]).

Fulde tre Maaneder forløb, før Pio kunde føre sine Planer ud i Virkeligheden. Hans Tanker var ikke de eneste, der i Sommermaanederne 1871 blev livligt diskuteret rundt om paa Københavns Værksteder og Arbejdspladser. Omtrent samtidig stilledes Arbejderne overfor et andet og mindre oprørsk Projekt, der minder baade om gammel Lavstankegang og navnlig om de Ideer, der i sin Tid havde været fremme indenfor »Foreningen for Arbeidsklassens Vel«[2]). Typograf M. Lazarus, der var ansat ved »Folkets Avis«, foreslog nemlig i dette Blad[3]) »Dannelsen af en under det Offentlige sorterende Alderdomsforsørgelsesanstalt«, som skulde omfatte alle Arbejdere, og hvortil Arbejdsgiverne skulde forpligtes til at bidrage. Dette velmente Forslag, hvis praktiske Anvendelighed han søgte at godtgøre, skabte ingen Avissensation; til Gengæld svarede det utvivlsomt nøje til mange lidt ældre Svendes Ønsker. Saa megen Interesse vakte det i hvert Fald, at adskillige af Arbejderforeningens Medlemmer begærede en Forhandling derom; Rimestads noget haanlige Afvisning af dette Ønske skaffede ham en Del Vrøvl bagefter[4]).

Paa Tærskelen til Skildringen af selve den ældste Fagbevægelses Frembrud og Udvikling er det naturligt at gøre omkring og tage et Overblik over dens Forhistorie.

Undersøgelsen heraf har ført os til at tillægge de danske Forudsætninger langt større Betydning end de fremmede. De hjemlige Forhold er de Aarsager, der giver Bevægelsen dens Indhold, Impulserne udefra blot den Anledning, der bestemmer Formen. Haandværkssvendene — og det var endnu i 1871 Arbejderstandens toneangivende Flertal — var gennem Aarhundreders Lavstradition saa grundigt trænede i at tænke solidarisk, at ni Aars organisatorisk Anarki langtfra forslog til at vænne dem af med det. Deres tilsyneladende Splittelse under Striden om Næringsloven maa ikke vildlede; den bundede dybest blot i Uklarhed over, om man i den givne Situation fortrinsvis skulde gøre fælles Front mod Mestrenes Selvafspærring eller mod Liberalisternes Organisationssprængning. 60'ernes Arbejderhistorie rum-

[1]) Folkets Avis $^{20}/_{7}$ 1871. [2]) Jfr. S. 66 f. [3]) $^{26}/_{6}$. [4]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{22}/_{7}$, $^{5}/_{8}$ og $^{19}/_{8}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mer mange Vidnesbyrd om Lavstankegangens Styrke; ikke mindst levende var Overbevisningen om, at Arbejdsaftalen var et Fællesanliggende, ved hvis Afgørelse Svendene som Korporation burde have Medbestemmelsesret.

Samtidig havde dog det 19. Aarhundredes Udvikling omstøbt dette Fond af gammel Samfølelse; under en rolig Overflade var dybtgaaende Forskydninger fuldbyrdet. De beroede for en væsentlig Del paa det tekniske Fremskridt, paa Maskinernes og Samfærdselsmidlernes Udvikling, der atter medførte en Koncentration i større Bedrifter. Arbejdsgiverne blev derigennem forholdsvis færre, til Gengæld mere velstaaende; socialt og kulturelt kom de paa Afstand af deres undergivne. Arbejderne derimod maatte indrette sig paa at leve af Løn Livet igennem; og selv om den gifte Haandværkssvend af første Generation lagde Vægt paa at staa sig godt med Mester for at beholde sit beskedne Levebrød ogsaa paa sine gamle Dage, saa lærte dog hans Børn tidligt at forstaa, hvad en Mark mere eller mindre i Dagløn havde at betyde. Samtidig steg Antallet af de egentlige Fabriksarbejdere; de ufaglærtes Løn nærmede sig efterhaanden Haandværkssvendenes; da saa tilmed Næringsloven nedbrød de gamle Retsskranker, ikke blot mellem de enkelte Haandværksfag, men ogsaa mellem faglært og ufaglært, svigtede efterhaanden Grundlaget for den gamle Haandværkerstolthed; men i samme Grad blev der Mulighed for en ny Arbejdersolidaritet paa bredere Basis.

Fremdeles fik de store folkelige Bevægelser omkring Midten af Aarhundredet væsentlig Indflydelse ogsaa paa Arbejderspørgsmaalets Udvikling. Til en vis Grad en hæmmende og sinkende Indflydelse; det var jo netop det store ved »Aanden fra 48«, at den formaaede at samle alle Klasser og Dele af Folket i fælles Begejstring for Danmark, dets folkekære Konge og dets frie Grundlov. Men Begejstring er en flygtig Rus, som tilmed let bringer Tømmermænd i sit Følge. Næppe hos nogen anden Samfundsklasse — Husmændene maaske undtaget — vakte Foraarsstormen over den gamle Enevældehelstat saa højt spændte Forventninger som netop hos Arbejderne. Mænd, der i Værkstedets Hverdagsliv endnu ofte maatte lade sig behandle som medgørligt Tyende, hilstes nu af fine Folk Velkommen som tapre Landsoldater eller ærede Vælgere. Intet Under derfor, at de bukkede under for Illusionen; som Bajonetten ved Fredericia havde jaget de slesvigholstenske Oprørere paa Flugt, saadan skulde Stemmesedlen fordrive Fattigdommens og Alderdommens Bekymringer fra Arbejdernes smaa Hjem. Mere drømte de færreste om; men end ikke det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indfriede Virkeligheden. Langsomt gik det op for de mere jævne Vælgere, at de høflige Herrer paa Valgtribunen ofte havde en kort Hukommelse. Med lidt god Vilje kan man ganske vist opfatte Næringsloven som de Nationalliberales Forsøg paa at gøre noget for Byarbejderne; Midlet svarede dog mere til Forbrugerinteresser end til Arbejdertankegang. 50'ernes og 60'ernes Rigsdagsmænd havde nu ogsaa meget andet at tænke paa; bl. a. var det sociale Spørgsmaal nok saa brændende paa Landet som i Købstæderne. Mest Opmærksomhed krævede dog de to Hovedopgaver: at bringe den nyvundne politiske Frihed uskadt gennem Forfatningens mange farefulde Omskiftelser og at skaffe det sønderjyske Spørgsmaal en nationalt tilfredsstillende Løsning. Som bekendt mislykkedes begge Dele. Wienerfreden og Grundloven af 1866 var Resultater, der lidet egnede sig til at opveje den Misfornøjelse, som en københavnsk Snedkersvend i Efteraaret 1871 udtrykte saaledes: »Folketinget sysselsætter sig slet ikke med Sligt, som hvad fattige Arbeidere og stakkels Enker skulle leve af«[1]). De mange, der delte hans Skuffelse, drog naturligt nok den Slutning, at Arbejderne kom til at tage kraftigere fat selv, hvis Friheden for dem skulde blive mere end et tomt Ord.

Nogenlunde paa samme Maade kom 60'ernes Organisationssurrogater til at virke. De praktiske Resultater af Rimestads Arbejdervenlighed tilfredsstillede i Længden næppe de beskedneste Fordringer; og dog gjorde hans Forening Nytte ved at bringe de forskellige Fags Arbejdere i indbyrdes Forbindelse og aabne dem nye Horisonter. Mere Fremtid var der dog i Selvhjælpsbevægelsens Grundtanke; blot var dens fortræffelige Ledere tilbøjelige[2]) til at overse, at det Princip, de med Rette indprentede Arbejderne, førte langt ud over smaaborgerlig Sparsommelighed.

Sidst, men stærkest skal den Faktor fremhæves, der ligesom tvinger alle de andre ind i sin Tjeneste, faar dem til at brænde sammen i een staalstøbt Vilje: Prisstigningen ved Midten af 60'erne. Da Levnedsmidlerne fordyredes og Huslejen steg fra Termin til Termin, lærte Arbejderne langsomt at fatte, at Stemmesedlen kun er et Værdipapir, naar den bruges rigtigt, at spredt Kundskab er Adspredelse mere end Magt, at en slunken Sparekassebog er en sløj Hjælp, hvor Indtægten svigter. Dybt i den anonyme Arbejders Bevidsthed formedes nu den ældste Fagbevægelses Løsen: at Lønnen maatte bringes til at staa i Forhold til Livsfornødenhedernes Pris. Fra sin Børne-

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{7}/_{10}$ 1871. [2]) Faber delvis undtaget.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lærdom vidste han, at en Arbejder er sin Løn værd, og Livets Erfaring føjede til, at som det gik, kunde det ikke blive ved at gaa; saaledes sammenslyngedes da Moral og Selvopholdelsesdrift i den Legering, der alene gør Masse til Magt. Nu vaagnede hos de ældre Lavstidens slumrende Instinkter, hos de yngre Lysten til at lære den udenlandske Arbejderradikalisme at kende.

Paa Baggrund af alt dette maa det kaldes et Spørgsmaal af underordnet Betydning, hvorledes disse Kræfter fandt den Form, hvorunder de historisk kom til at virke. Man kan undertiden møde den Misforstaaelse, at den danske Fagbevægelse er en Udløber af den engelske; kun indirekte forstaaet giver dette Mening. Direkte kommer den afgørende Impuls sydfra. Derpaa tyder allerede det Faktum, at den engelske Fagbevægelse i 1870 havde blomstret i mindst tre Menneskealdre, uden at det mindste Frøkorn var fløjet over Vesterhavet; derimod viser den første levedygtige Spire sig paa dansk Grund Aaret efter det tyske Gennembrud, som vort følger i blot tre Aars Afstand. Større Beviskraft har det dog, at 70'ernes Fagforeninger herhjemme overtager den tyske Forbindelse af faglige og politiske Krav, ikke den engelske Kombination af Sygeforsikring med faglig Virksomhed, fremdeles at vi som ovenfor vist havde ganske anderledes levende personlige Forbindelser med Tyskland end med England. Hertil kommer Beviser af mere konkret Natur som det, at Fag som Typografer og Tobaksarbejdere staar forrest i Frontlinjen baade i Tyskland og her; andre Træk vil der i det følgende blive Lejlighed til at anføre[1]). At den tyske Indflydelse i Praksis blev den afgørende, rokkes ikke af den Kendsgerning, at Pio i sin Agitation lige fra »Socialistiske Blade« og fremefter var tilbøjelig til stærkest at fremhæve det engelske Forbillede — agitatorisk med Rette, for saa vidt de daværende engelske Fagforeninger utvivlsomt havde ganske anderledes opmuntrende Resultater at opvise end de tyske.

[1]) Jfr. S. 286—91.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

II

HALVFJERDSERNES FAGBEVÆGELSE

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FØRSTE AFSNIT

DE KØBENHAVNSKE FAGFORENINGERS UDVIKLING

1. Arbejderbevægelsens Gennembrud. (Juli 1871—Maj 1872).

21. Juli 1871 udkom det første Nummer af Ugebladet »Socialisten«, der redigeredes af Pios Fætter og Meningsfælle Harald Brix. Organet for den kommende socialdemokratiske Fagbevægelse var dermed grundlagt. I de første Par Maaneder af Bladets Levetid er denne Side af dets Virksomhed dog ikke stærkt fremtrædende. Ganske vist bragte det lige fra Begyndelsen Meddelelser ikke blot om udenlandske Strejker, men ogsaa om hjemlige Arbejdsforhold; de ældste Numre indeholder regelmæssigt en Opfordring med spærret Tryk til Læserne om at gøre Bladet »bekendt med Alt, hvad der foregaar i Fabrikerne her i Landet, og da navnlig med Lønningsforholdene«. Ret meget Stof vandt man dog ikke paa den Maade, og hvad der kom ind, var nærmest blotte Anklageskrifter uden praktisk Sigte; om fagligt organiseret Modstand mod Arbejdsgiverne tales der i disse indsendte Indlæg saa at sige ikke. Men heller ikke de redaktionelle Ledere kalder til Kamp, snarest tværtimod. Først hen i September[1]) bringer Bladet en Artikel om »Striker«, fremkaldt ved Forespørgsler fra forskellig Side, om der ikke snart skal iværksættes Arbejdsnedlæggelser i de daarligst lønnede Fag; Spørgerne »har beraabt sig paa Eksemplerne i Tydskland og England«. Pio svarer, at han allerede i »Socialistiske Blade« har omtalt Strejkerne som et af de faa lovlige Vaaben i Kampen mod Kapitalen; samtidig er de dog »som et tveægget Sværd«, der maa føres med Forsigtighed; derfor maa strejkende, der vil kunne regne med »Internationale«s

[1]) Soc. Sept. 1871, Nr. 8.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»moralske og pekuniære Bistand«, først raadføre sig med Selskabets Ledelse. Tre Betingelser maa opfyldes, hvis der skal være Udsigt til Sejr: Flertallet af Arbejderne maa være Medlemmer af »Internationale«, der maa gennem længere Tids Opsparing være samlet tilstrækkelige Pengemidler, og der maa ikke samtidig begyndes Strejke i flere Fag. Meningen med Artiklen, der rent teoretisk ikke gaar synderlig videre end Rimestads og Fabers Standpunkter, er altsaa kort sagt denne: Se først at faa Organisationen i Orden. Men ogsaa dette krævede Tid, og Pio forhastede sig ikke; sikkert med Rette foretrak han at lægge en solid Grundvold gennem almindelig Agitation fremfor at begynde straks med et beskedent Medlemstal. Fra August modtoges Indmeldelser paa »Socialisten«s Kontor[1]); men i øvrigt omtales den vordende Forening i Begyndelsen mærkelig lidt, og om en Virksomhed efter Trade Unions Forbillede er der slet ikke mere Tale.

Det synes paa Forhaand mindre sandsynligt, at denne lidet krigerske Holdning kan have ildnet Tobaksarbejderne til Beslutningen om at organisere sig; da de bestemte sig, forelaa tilmed kun de første 6 Numre af Bladet. Cigarmagerforeningen »Enigheden« er paa dansk Grund den første levedygtige Organisation, som stiftes paa et klart Fagforeningsprogram; for saa vidt er dens Stiftelsesmøde den danske Fagbevægelses Fødselsstund. Desværre er Kilderne til vor Viden om Begivenheden ret mangelfulde[2]). Saa meget staar dog fast, at en Cigarmager J. C. Henrichsen forinden havde faaet dannet en Komité, som derpaa ved Rundskrivelse til de større Fabrikker og ved Avertissement i »Dags-Telegrafen«[3]) sammenkaldte »samtlige Cigararbeidere baade i og udenfor Sygekassen« til et Møde 1. Sept.; Mødestedet var Dansesalonen »Phønix« i Store Helliggejststræde (nu Valkendorfsgade), et Lokale, der i den nærmest følgende Tid blev »Internationale«s Samlingssted og Skuepladsen for de fleste større socialistiske Møder. Ca. 200 af Fagets Arbejdere fulgte Indbydelsen; først efter at man længe og grundigt havde diskuteret et Lovudkast, besteg Henrichsen Talerstolen for at oplæse sine »Tanker« om den kommende Forening; han nævnede den personlige Risiko, han udsatte sig for ved at stille sig i Spidsen for Foretagendet; om Formaalet udtalte han bl. a., at man vilde modarbejde Kvindernes Ind-

[1]) Soc. Aug. 1871, Nr. 4. [2]) Foreningens ældste Protokol synes tabt. Kilderne til dens Stiftelseshistorie er da foruden Festskriftet 1921, der bygger paa mundtlig Tradition, dels et Referat af Stiftelsesmødet i Dagens Nyheder $^{6}/_{9}$ 1871, desværre altfor tydeligt præget af den Hensigt at gøre Sagen latterlig, dels Love af $^{4}/_{10}$ 1871 blandt det kgl. Biblioteks Smaatryk. Om »Enigheden«s ældste Historie jfr. i øvrigt »Studier« 52, »Bidrag« 292, 295 og 297 f. [3]) $^{1}/_{9}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

trængen i Faget; i øvrigt »vilde han ikke nægte, at Foreningen med Tiden skulde iværksætte en eller anden Strike«. Programmet maa være faldet i Tilhørernes Smag, idet de enstemmigt valgte ham til Formand; ogsaa de øvrige Embedsmænd udpegedes, og det bestemtes, at Foreningen først skulde begynde sin Virksomhed fra Nytaar. Derimod blev Lovene næppe endeligt vedtagne før Generalforsamlingen 4. Okt.; her fastsloges det udtrykkeligt som Hovedformaalet »ved Medlems-Bidrag at sammenspare en Kapital, som bliver at anvende, til derfor at understøtte og sikre Arbeideren i Tilfælde af uheldige Arbeidsforhold, styrke og virke til Enighed, samt kraftig at fremme Arbeidet i fælles Interesse«. Særlige Strejkeregler gør Formlens Fortolkning utvivlsom.

»Dagens Nyheder«s Referent gaar ud fra, at »Enigheden«s Stiftelse maa være et af »Socialisten«s Resultater; som Begrundelse anfører han dog kun, at Henrichsen anvendte Udtryk som »Enighedens Sol, der vinker Arbeiderne«, et Bevis, der ikke blot i sig selv er svagt, men snarest daarligere end intet, fordi det kan tyde paa, at han ikke har haft noget bedre, at med andre Ord hverken Henrichsen eller nogen anden af Mødets Talere har aflagt socialistisk Trosbekendelse. I direkte Forstaaelse med Pio eller Brix har Foreningens Stiftere i hvert Fald ikke handlet; det fremgaar klart nok af den Skrivelse[1]), hvormed denne sidste i Oktober opfordrede »Enigheden« til at lade sig sammensmelte med »Internationale«s Cigarmagersektion; desuden maatte man i saa Fald vente at finde Foreningens Oprettelse omtalt i »Socialisten«. Læsningen af det nye Arbejderblad har rimeligvis opmuntret Henrichsen og hans Kammerater til at tage en rask Beslutning; om det har givet dem Ideen, er mere tvivlsomt; den udbredte Misfornøjelse med Fagets Lønforhold og Kendskabet til de tyske Cigararbejderes veludviklede Organisation[2]) er i og for sig tilstrækkelig Forklaring.

Skønt Cigarmagerne mobiliserede først, blev det dog ikke dem, der aabnede Efteraarets Strejkeoffensiv. Det kan her nævnes, at Murerne paa en Bygning i Saksogade allerede i sidste Halvdel af Juli nedlagde Arbejdet for at faa mere i Løn; over for arbejdsvillige Kammerater optraadte de saa nærgaaende, at Politiet fandt det nødvendigt at skride ind[3]). Det var dog blot en Forpostfægtning uden Konsekvenser. Et Sammenstød paa Burmeister & Wains Skibsværft sidst i September drog derimod hurtigt andre Kampe efter sig.

Selv uden dette vilde denne Konflikt[4]) fortjene Opmærksomhed

[1]) Soc. $^{28}/_{10}$ 1871. [2]) Jfr. S. 132. [3]) Folkets Avis $^{23}/_{7}$ 1871. [4]) Følgende Fremstilling bygger paa Artikler i Soc. Sept. 1871, Nr. 11 samt $^{3}/_{10}$, $^{7}/_{10}$ og $^{14}/_{10}$, Folkets Avis $^{2}/_{10}$, $^{3}/_{10}$, $^{5}/_{10}$ og $^{10}/_{10}$, Blad for Arbeiderforeningen af 1860 $^{7}/_{10}$ (for-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som et usædvanlig veloplyst Eksempel paa, hvordan en »vild« (spontan, helt eller delvis uorganiseret) Strejke kan udbryde. Det var Skik paa Værftet, at naar et Skib løb af Stabelen, udbetaltes der et mindre Gratiale, ligesom man saa igennem Fingre med, at der den Dag ikke blev arbejdet mere. Tirsdag d. 26. Sept.[1]) fandt netop en saadan Stabelafløbning Sted; men Arbejderne var ikke i Feststemning; de var bl. a. utilfredse med, at »Afløbningspengene« ikke som sædvanlig skulde udbetales til hver enkelt, men tilfaldt den af Firmaet oprettede Sygekasse. Misfornøjelsen vendte sig mod de enkelte, der vedblev at arbejde, deriblandt de saakaldte Kvartérmænd (Formænd). Da en Arbejder opfordrede en af disse til at holde op, opstod et Slagsmaal; Kvartérmanden fik Undsætning af en Kollega, og Arbejderen blev temmelig ilde tilredt. Det satte naturligvis ondt Blod, og de følgende Dage havde Arbejdspladsen et uvant Udseende; Arbejderne passede ikke deres sædvanlige Beskæftigelser, men samlede sig i truende Smaaklynger; bestandig mere højlydt taltes der om Strejke. At Firmaets to Indehavere Torsdag Middag lod bekendtgøre, at enhver, der nedlagde Arbejdet, vilde faa sin Afsked, skabte ikke Ro; og ved 3-Tiden besluttede Arbejdsgiverne sig da til en Forhandling med Repræsentanter for Arbejderne. Disse opstillede nu tre Krav: at Timelønnen forhøjedes med 1 Sk., at alle Kvartérmænd afskedigedes, og at Afløbningspengene udbetaltes som sædvanlig. Dette sidste Krav opfyldte Arbejdsgiverne; ogsaa det andet gik de for saa vidt ind paa, som alle tre Deltagere i Slagsmaalet afskedigedes. Lønnen vilde de derimod ikke forhøje; de paastod, at de hidtil ikke havde haft nogen Fortjeneste af Skibsbyggeriet, og tilbød endog som Bevis at fremlægge deres Bøger for enkelte Arbejderrepræsentanter. At Lønspørgsmaalet var Stridens Kærne, viste sig nu tydeligt; skønt nemlig Arbejderne i Øjeblikket opgav at strejke, lagde deres Ophidselse sig ikke. Nogle af dem gik om Aftenen ind paa »Socialisten«s Kontor i Integade for at søge Raad hos Bladets Redaktion, der i god Overensstemmelse med sit nylig proklamerede

bavsende godt Referat af Phønixmødet), Fædrelandet $^{10}/_{10}$ (Oversigt »efter god Kilde«, utvivlsomt Arbejdsgiverne selv eller deres nærmeste Omgivelser, jfr. Lønoplysningerne sst. $^{18}/_{10}$) og Arbeideren 1871, 93 f. (Forsøg paa kildekritisk Fremstilling navnlig af Stridens Begyndelse). De mange Kilder afviger noget indbyrdes, dog oftest paa lidet væsentlige Punkter. En indtrængende og grundig Fremstilling af Arbejdsnedlæggelsens Historie er givet af J. V. Schovelin i hans Guldmedailleafhandling fra 1883, »Arbejdslønnens Højde, belyst ved Arbejdsnedlæggelser (strikes)« [Manuskript i Universitetsbiblioteket]. Jfr. ogsaa Daniel Lorentzen og Johs. Kjærbøl: Typer og Tidsbilleder fra de københavnske Skibsværfter 18—20.

[1]) Arbeideren har fejlagtigt $^{27}/_{9}$, jfr. Notitser i Folkets Avis og Fædrelandet $^{26}/_{9}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Standpunkt foreløbigt advarede mod at indlade sig paa Strejke. Heller ikke dette skabte dog Ro paa Værftet; navnlig var de tilbageblevne Kvartérmænd udsat for Chikane. Lørdag Aften modtog Arbejderne da sammen med deres Løn følgende trykte Erklæring:

»Til Underretning. — Da vi see, at det ikke er lykkedes at gjenoprette den fornødne Ro og gode Orden, der er nødvendig for Arbeidets uforstyrrede Fremme paa vor Skibsbygningsplads, uagtet vi have imødekommet det Ønske, som Arbeiderne der rettede til os i Torsdags, saa see vi os nu nødsagede til herved indtil videre at maatte standse Arbeidet paa vor Skibsbygningsplads.

Christianshavn, Lørdag d. 30. Septbr.

Burmeister & Wain.«

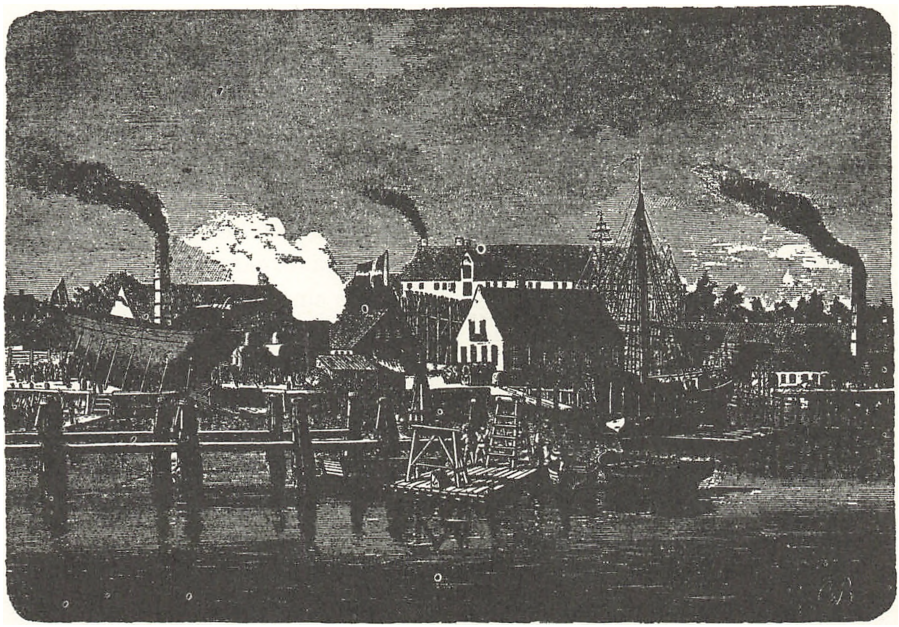

Burmeister & Wains Skibsværft (Engelskmandens Plads). Tegning fra ca. 1860.

Det var ca. 300 Skibsbyggere, der saaledes lockoutedes. Om Søndagen mødtes en Del af dem og besluttede at staa Last og Brast med hinanden. De næste Dages Begivenheder maa have givet dem et stærkt Indtryk af, at de ikke stod ene. Mandag vedtog Firmaets Formere at tiltræde Kravet om Lønforhøjelse; da de Dagen efter fik Afslag, samlede de roligt deres Værktøj og forlod i sluttet Trop Arbejdspladsen. Samme Dag, 3. Okt., udsendte »Socialisten« et Ekstranummer i Anledning af Lockouten; Bladet gav det taktisk rigtige Raad, at samtlige

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Firmaets Arbejdere nu skulde svare med Strejke; fremdeles opfordredes alle danske Arbejdere til at indsende Pengebidrag til Redaktionen, de københavnske til at indfinde sig i »Phønix« Onsdag Aften.

Mødet her blev det første store socialistiske Arbejdermøde paa dansk Grund; trods en lav Entré til Fordel for »Strike-Fonden« var Salen stuvende fuld. Som Dirigent fungerede Poul Geleff, der her fik sin Debut som Socialistfører; i øvrigt indlededes Forhandlingen af Brix med en Fremstilling af Konfliktens Historie og Skibsbyggernes Krav. Ulige større Interesse har nogle for Øjeblikkets Stemninger typiske Arbejderudtalelser. Mekanikus Rasmussen, der havde arbejdet for Firmaet siden dengang, da det hed Baumgarten & Winther, fortalte kort dets Historie; hvert Chefskifte havde forringet Arbejdernes Stilling, og værst som Løntrykker var Wain, »den Graa«; han mente, at henved en Tredjedel af Firmaets Arbejdere var henvist til at søge Fattighjælp, hvad noksom beviste Lønnens Utilstrækkelighed; til sidst advarede han mod Kommunismen, thi »saa fik Alle Intet«, men Lønnen maatte hæves saa meget, at Arbejderen kunde sørge for sin Familie og opdrage sine Børn ordentlig. Ganske i samme Aand talte Maskinarbejder Lundbeck; han »opfordrede til Ro; kun derved kunde Arbeiderne afvæbne deres Overherrer. De maa organisere sig og ikke kræve for Meget. Kapitalisten fik at beholde sine Penge, naar han blot vilde betale Arbeidsfolket, at det ikke idag skulde tage mod Lønning og dog imorgen være nødt til at søge Fattighjælp . . .«[1]). Endnu en Række Talere havde Ordet, deriblandt den i Socialismens første Tid meget nidkære »Missionær« Sommer, der skejede temmelig langt ud fra Dagens Tekst. Omsider sluttede man med enstemmig og begejstret Vedtagelse af to Resolutioner, der godkendte Arbejdernes Krav og opfordrede til kraftig økonomisk Støtte.

Skønt saaledes to af Talerne tydeligt tog Forbehold over for Socialismen, var Mødet som Helhed dog utvivlsomt en fortræffelig Reklame for »Internationale«s Sag[2]); det lod sig nemlig ikke nægte, at det var denne Forenings Ledere, der havde taget Initiativet, dens Blad, der satte Indsamlingen i System. Phønixmødet blev sikkert til større Gavn for Pio og hans Venner end for de udelukkede Arbejdere. Trods

[1]) Dags-Telegrafen $^{5}/_{10}$ 1871. [2]) I Folkets Avis $^{9}/_{10}$ 1871 erklærer ganske vist en Arbejder, der mod sin Kones Vidende og Vilje har listet sig til Mødet, at dette ganske har kureret ham for socialistiske Anfægtelser; han havde tænkt sig, at »Internationale« i London havde sendt »Møntsorter« til Undsætning for de udelukkede, men erfarede til sin Skuffelse, at Arbejderne tværtimod selv skulde punge ud. Saa naive var næppe mange!

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

al Begejstring var det nemlig ikke svimlende Summer, der kom ind[1]). Men dertil kom, at der allerede før Mødet havde vist sig Tegn til Svaghed og Splittelse blandt Skibsbyggerne, Træk, der snart traadte alt for tydeligt frem. Hver Dag vendte omtrent 30 af de afskedigede tilbage til Fabrikken for enkeltvis at underkaste sig Arbejdsgivernes Betingelser. Mandag den 9. Okt. var ca. 180 af dem igen i Arbejde. De 18 Formere var mere standhaftige; men da det var dygtige Folk, fandt de hurtigt Arbejde andetsteds.

I Hovedsagen var Slaget saaledes tabt for Arbejderne; blot en Maaneds Tid efter fandt de sejrende Fabrikanter det imidlertid klogest at udstede et nyt »Arbejdsreglement«, hvorved Arbejdstiden indskrænkedes uden tilsvarende Afkortning i Daglønnen; med andre Ord, Timelønnen forhøjedes[2]). Den almindelige Bevægelse lykkedes det i hvert Fald ikke at standse; den havde allerede vokset sig for stærk til at kues af et Nederlag. Endnu samme Lørdag, hvor det blev til Alvor med Lockouten hos Burmeister & Wain, udbrød Strejke blandt de forholdsvis vellønnede Specialarbejdere paa en Pianofortefabrik[3]); omtrent samtidig nedlagdes Arbejdet ogsaa af de jævne Arbejdsmænd, der lossede Havnevæsenets Mudderpramme[4]), og paa Drewsens gamle Papirfabrik »Strandmøllen«[5]). Eksemplernes Uensartethed viser Bevægelsens Bredde.

Det eneste virkelige Udbytte af disse spredte Lønkampe paa enkelte Arbejdspladser var sikkert det, at en Del Arbejdere derigennem fik Blik for Nødvendigheden af Organisation. Det var derfor det psykologisk rette Øjeblik til at skabe Rammerne for en saadan faglig Organisation; naar Pio lod »Internationale«s første københavnske Sektioner[6]) konstituere sig 15. Okt., var Tidspunktet heldigt valgt.

Som antydet allerede i »Socialistiske Blade« Nr. 2 var det Pios Hensigt at bygge sin Forening op paa Grundlag af faglige Sektioner. Tanken var ikke ny; ikke blot var »Internationale«s engelske Afdeling helt afhængig af Tilslutningen fra Trade Unions, men ogsaa paa Fastlandet havde adskillige faglige Organisationer fundet Optagelse. I den danske Afdelings Love, der blev offentliggjort sidst i September[7]), fastsloges Fagdelingens Princip; det hed her i § 6:

[1]) Rub og Stub medregnet knap 400 Rdl., jfr. Soc. $^{21}/_{10}$ 1871. [2]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 55 f.; Fædrelandet $^{13}/_{11}$ 1871. [3]) Folkets Avis $^{2}/_{10}$ 1871. [4]) Sst.; Dags-Telegrafen $^{3}/_{10}$ 1871. [5]) Dagens Nyheder $^{12}/_{10}$ 1871. [6]) Herom henvises een Gang for alle til »Bidrag« 219 og 291—303; Bilag II, S. 576. [7]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Foreningens Medlemmer i København inddeles i Sektioner efter deres forskellige Arbejde, dog maa en saadan Sektion tælle mindst 50 Medlemmer. Forsaavidt dette ikke er Tilfældet, forenes den med andre, saa at Tallet naaes.«

For Provinsbyerne forudsaas en lignende Ordning. § 8 lød:

»Enhver Sektion udvælger en Sektionsformand. Har den over 50 Medlemmer, udvælger den for hvert halve Hundrede en Formand til.«

Som nævnt konstitueredes de københavnske Sektioner Søndag 15. Okt. gennem en Række Møder, der i Løbet af Eftermiddagen og Aftenen afholdtes i »Tømmerkroen«s yndede Lokale. Her oprettedes foreløbigt fem Sektioner, nemlig Snedkernes (og Stolemagernes), Murernes (og Tømrernes), Skræddernes, Smedenes og den blandede Sektion; 10 Dage senere føjedes hertil Cigarmagernes Sektion. Paa Grundlag af de Oplysninger, der foreligger om Formandsvalgene 15. og 25. Okt., er det nu muligt tilnærmelsesvis at beregne, hvorledes Foreningens daværende københavnske Medlemmer — tilsammen højst 800 — fordelte sig paa de forskellige Fag. Det viser sig da, at to enkelte Fag — Snedkerne og Cigarmagerne — alene paatog sig at stille henved 60 % deraf; og det kan straks tilføjes, at de bevarede denne anselige Majoritet urokket endnu ved Suppleringsvalgene 20.—22. Nov. Hovedaarsagen til dette ejendommelige Forhold var utvivlsomt, at netop disse samme to Fags Arbejdere i særlig Grad led under Lønnens Utilstrækkelighed og var ivrige efter at forsøge et Opgør; begge Fag genfindes i Frontlinjen i Novembers og Decembers Lønkampe. Og Sammenhængen kan ikke omvendt være den, at »Internationale«s i disse Fag særlig kraftige Agitation har fremkaldt Lønkravene. Cigarmagerne var jo allerede inden Sektionens Dannelse begyndt at opspare Penge til Strejke, ligesom de allerede i Efteraarets Begyndelse første Gang rejste Lønkrav[1]), der i Hovedsagen opfyldtes[2]) i December nedlagdes Arbejdet paa 3—4 Fabrikker[3]). Den Strejkeepidemi, der i November hjemsøger Byens Møbelsnedkerværksteder, gør endvidere paa ingen Maade Indtryk af at være fremkaldt ved socialistisk Agitation. Den begyndte med, at Bordfabrikant Linds Svende 14. Nov. tilstillede deres Arbejdsgiver en høflig, men bestemt affattet Skrivelse, hvori de fordrede en Lønforhøjelse paa 16 %; udtrykkelig fremhævede de, at de handlede frivilligt. Efter kun een Dags Strejke gik Fabrikanten ind paa at give 10 % mere. En saa letvunden Sejr maatte vække Lyst til Efterligning, og hurtigt smittede Eksemplet fra Værksted til Værksted; gennem-

[1]) Dags-Telegrafen $^{3}/_{12}$ 1871. [2]) Folkets Avis $^{3}/_{12}$ og $^{10}/_{12}$ 1871. [3]) Soc. $^{9}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaende opnaaede man virkelig ogsaa Lønforhøjelse, ofte endog uden at behøve at nedlægge Arbejdet. Først nu greb »Internationale« ind og sammenkaldte »for at forebygge en vild, ureglementeret, almindelig Nedlæggelse« et Snedkermøde i »Phønix« 17. Nov.; skønt Brix her søgte at overtale Svendene til at lade sig nøje med en Forhøjelse paa 10 %, var Stemningen blandt dem dog saa krigerisk, at de i Stedet vedtog at forlange 16 %. Kun paa een Maade lader da Cigarmagernes og Snedkernes Massetilslutning til »Internationale« sig forklare; den bliver det kraftige Vidnesbyrd om, at det Motiv, der lokkede det store

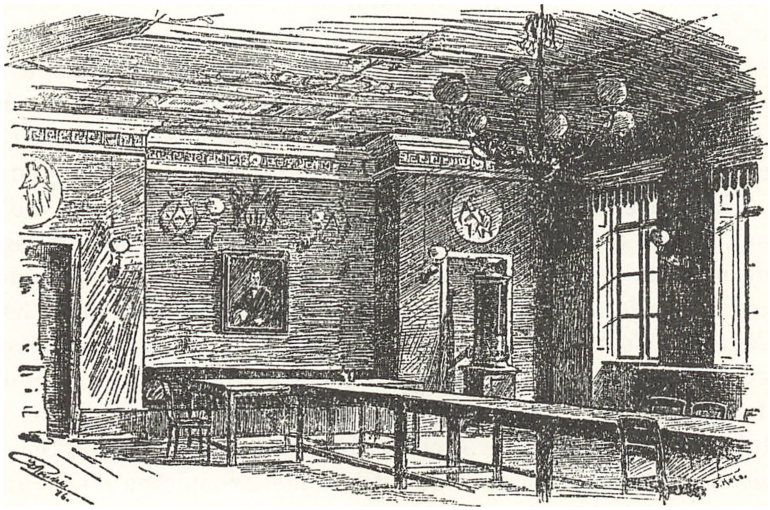

»Tømmerkroen«s Sal, Adelgade 27, Bagbygningen. Tegning fra 1886; Lokalets Udseende var da i det væsentlige uændret siden 60'erne.

Flertal af Medlemmer til Indmeldelse, det var hverken Pariserkommunen eller »Socialisten«s Propaganda, det var ganske simpelt Haabet om, at Foreningen vilde skaffe dem en tilstrækkelig Løn at leve af.

Lønbevægelsen havde imidlertid bredt sig til adskillige andre Fag; at den ikke lod sig standse, maatte efterhaanden staa alle kyndige klart[1]). Det brændende Spørgsmaal blev da, hvorledes den skulde organiseres, og hvem der skulde lede den. Herom kom der i Vinteren 1871—72 til at staa en livlig Kappestrid, som tydeligt mærkes allerede i de sidste to Maaneder af 1871.

»Internationale« var fra Starten et Hestehoved forud for sine Konkurrenter; skarpt erkendte dens Ledere Situationens Krav, smidigt og

[1]) At selv Rimestad indsaa dette, fremgaar af en Leder i Dags-Telegrafen $^{13}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maalbevidst tilpassede de deres Politik. Allerede ved de konstituerende Møder 15. Okt. havde man et Udkast til Love for Sektionsstrejkekasser parat, og sidst i samme Maaned offentliggjordes det i »Socialisten«. Disse Kassers Oprettelse var en frivillig Sag, og man var ikke bundet til at følge Bestyrelsens Lovudkast; visse Paragraffer lagde denne dog særlig Vægt paa, deriblandt § 3: »Medlemmerne af Sektionen er ikke forpligtede til at indtræde i Strikekassen, men derimod kan ingen uden Foreningsmedlemmer gaa ind deri«; behændigt udnyttede man saaledes Arbejdernes Strejkelyst til at faa dem listet ind i en Forening med politisk Hovedformaal. I øvrigt har det vistnok undertiden voldt Vanskeligheder at faa Bestemmelsen overholdt; men Tanken bagved var rigtig. I Kraft af den lykkedes det saaledes Brix gennem en særdeles diplomatisk affattet Skrivelse at overtale »Enigheden« til at forene sig med den endnu næppe nok oprettede Cigarmagersektion og saaledes underordne sig »Internationale«, dog uden at give Afkald paa sit Navn. Beslutningen herom, der endeligt vedtoges 2. Nov., bragte Sektionen op paa et Medlemstal af henved 400 og gav den dermed Mulighed for virkelig at kunne varetage Tobaksarbejdernes Interesser overfor Fabrikanterne; sidst i samme Maaned rejstes Kravet om Lønforhøjelse paany[1]). At Snedkersektionen fik en tilsvarende repræsentativ Karakter, i det mindste for Møbelsnedkernes Vedkommende, var for en ikke ringe Del Frugten af den socialistiske Ledelses kloge Holdning under Strejkebevægelsen. Her som under Lockouten viste det sig som et fortræffeligt Middel til at faa Arbejderne i Tale at indbyde til en stor offentlig Diskussion om den øjeblikkelige Konflikt; til Snedkermødet i »Phønix« 17. Nov. indfandt sig sikkert alt, hvad der kunde krybe og gaa af københavnske Snedkersvende, og baade de yderliggaaende og de maadeholdne kunde gaa tilfredse hjem, de første, fordi »Internationale« havde skaffet dem Strejkekasse og Strejkekomité, de sidste, fordi Brix havde givet dem Medhold i, at man burde nøjes med 10 %. Ogsaa senere søgte Bestyrelsen at begrænse Strejkens Omfang, en Holdning, der bl. a. havde den Fordel at værne Socialisterne mod konservative Angreb, hvis det gik galt — hvad det i øvrigt ikke gjorde. Umiddelbart havde Mødet til Følge, at endnu omtrent 300 af Fagets Svende indmeldte sig i Sektionen, som saaledes naaede det forholdsvis meget anselige Medlemstal 850; den var dermed langt den største af samtlige danske Sektioner.

Mens saaledes utvivlsomt det overvejende Flertal af Cigarmagerne

[1]) Dags-Telegrafen $^{3}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Møbelsnedkerne følte sig hjemme i »Internationale«, fik Resten af de københavnske Sektioner — der blev efterhaanden i alt 20 — næppe anden Betydning end den at virke som Brændpunkter for socialistisk og faglig Agitation. Blandt de enkelte, der forsøgte at blive mere, maa Skomagernes fremhæves. To tilsyneladende selvbestaltede Sektionsformænd indkaldte allerede i Begyndelsen af Nov. 1871 »alle Skomagersvende i København« til et Møde »for at drøfte Midlerne til at forbedre vore slette Kaar«[1]). Til »Socialisten«s store Ærgrelse[2]) indfandt der sig her en Mester, der angreb »Internationale« og raadede Svendene til forsigtigt at nøjes med at tiltræde Svendelavets Andragende om en mindre Lønforhøjelse, der da sikkert vilde blive dem tilstaaet. Trods hans Advarsel fik Foreningen dog ogsaa ved denne Lejlighed en Del nye Medlemmer; derimod gik der endnu et halvt Aar, inden det i dette Fag kom til egentlig Lønkamp. — Til en almindelig Drøftelse af den faglige Situation fik »Internationale«s Medlemmer Lejlighed ved et Møde i Vingaardsstræde 13. Nov.[3]), hvor Strejker og Strejkekasser, Normalarbejdsdag og Akkordarbejde stod paa Dagsordenen; desuagtet var Besøget ringere end ventet[4]); en saadan principiel Diskussion vakte ikke samme Interesse som Forhandlingen om en aktuel Konflikt. Paa Forslag af Brix vedtoges følgende Resolution: »Striker ere vel et lovligt Middel, men ikke tilraadelige for Tiden, derimod bør man itide forberede sig paa dem ved Oprettelsen af Strikekasser«.

Besindig Ansvarsbevidsthed præger dette officielt socialistiske Standpunkt; de utaalmodige kunde det netop derfor ikke tilfredsstille. Under Indtrykket af den øjeblikkelige Stemningsbølge var der adskillige Arbejdere, som fandt det paa høje Tid at faa den Lønforhøjelse, de i saa høj Grad trængte til; de kunde ikke indse Nødvendigheden af at vente endnu saa længe, til Strejkekasserne havde samlet sig den tilstrækkelige Dynge Firskillinger, og de havde saa meget mindre Lyst dertil, som de oftest savnede Interesse for »Internationale«s politiske Program. For dem kom det kun an paa at finde Folk, der kunde og vilde paatage sig at tale hele Fagets Sag overfor Arbejdsgiverne; og saa haabede de i øvrigt, at man maatte kunne forhandle sig til et Resultat, at den blotte Trusel om Arbejdsnedlæggelse vilde skræmme Mestrene, eller at Strejken i værste Fald vilde blive saa kortvarig, at man nok kunde spænde Livremmen ind de Par Dage. Haandværksfagene fandt de naturligt og tilstrækkeligt repræsenterede af Svende-

[1]) Avertissement i Folkets Avis $^{4}/_{11}$ 1871. [2]) Soc. $^{11}/_{11}$ 1871. [3]) Referater i Dagens Nyheder $^{15}/_{11}$, Dags-Telegrafen $^{14}/_{11}$, Soc. $^{18}/_{11}$ og $^{25}/_{11}$ 1871. [4]) Soc. $^{18}/_{11}$, jfr. $^{11}/_{11}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lavene; og hvor disse manglede, forekom »International«s allerede ret indviklede Apparat dem alt for stort og omstændeligt; mindre maatte kunne gøre det. I første Omgang syntes tilmed Erfaringerne at bekræfte dette Standpunkt.

Blandt dets Tilhængere var Typograferne. Deres Forening var sig selv nok og tænkte intet Øjeblik paa at følge »Enigheden«s Eksempel; nogen Typografsektion fik »International« aldrig. Den Mand, der lidt efter lidt arbejdede sig frem til Formandsposten i Typografisk Forening, R. P. Jensen, nærede ingen Svaghed for Socialismen; det var noget af et Program, naar han ved Stiftelsesfesten Juni 1870 i en Tale for Principalerne ønskede, at baade de og deres Arbejdere maatte forstaa, »at kun fælles og nøie Samvirken kan fremme deres forenede Interesser«[1]). Han havde dog paa ingen Maade noget imod, at Foreningen omsider bestemte sig til aktiv Optræden i Lønspørgsmaalet[2]). Beslutningen herom toges allerede 22. Aug., altsaa trods alt tidligere end i noget andet Fag; den var Følgen af en langsomt modnet Plan, ikke af socialistisk Agitation; tværtimod blev der paa det paagældende Møde taget bestemt Afstand fra »International«[3]). 16. Sept. nedsattes et Udvalg paa 12 Medlemmer, deriblandt Heinemann og R. P. Jensen; det gav sig Tid til grundigt Studium; først hen i November formulerede det i 12 Punkter Arbejdernes Ønsker; særlig vigtigt var her Kravet om en ny Form for Satsberegning. Man indbød nu Principalerne til et Fællesmøde 21. Nov.; men kun ganske faa af dem indfandt sig. Derimod forelaa som Svar en Skrivelse fra 16 af Byens større Trykkerier, hvis Indehavere meddelte, at de den foregaaende Aften var enedes om at tilstaa en betydelig Forhøjelse af Sætterlønnen samt Erstatning for uforskyldt Korrektur. Et nyt Typografmøde 24. Nov. vedtog med alle Stemmer mod 7 at slaa sig til Taals med dette Resultat, der heller ikke var helt sløjt, navnlig da de 16 Trykkeriers Eksempel sikkert alt i alt blev bestemmende for de øvriges Holdning.

En parallel Kurs fulgte »Skibstømrerforeningen«, der stiftedes 28. Okt.; ogsaa den forholdt sig fra først af fjendtligt til Socialismen, ogsaa den byggede paa Overbevisningen om, at Arbejdsforholdene maatte forbedres og det straks. Bag dens beslutsomme Politik spores Traditionen fra den »store Lade«s[4]) Tid. Foreningen, der meget hurtigt fik Flertallet af Københavns Skibstømrere bag sig, bemyndigede kort efter Stiftelsen sin Bestyrelse til Forhandling med Arbejdsgiverne; ad

[1]) Jfr. herom »Bidrag« 288. [2]) Om Lønbevægelsen i Efteraaret 1871 se navnlig Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1871, Sp. 139—140, 158 og 177—83. [3]) Dags-Telegrafen $^{24}/_{8}$ 1871. [4]) Jfr. S. 57 og 75 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

denne Vej lykkedes det omkring Nytaar at naa Vedtagelsen af to betydningsfulde Overenskomster[1]), hvorved Arbejdstiden forkortedes med en Time og Daglønnen forhøjedes med 8 Sk. — Til samme Gruppe maa endvidere Arbejderne i Pianofortefaget henregnes. Ogsaa her dannedes en uafhængig Fagforening; Tilskyndelsen dertil kom vel dels fra den lille og sikkert mislykkede Strejke omkring 1. Okt.[2]), dels fra Møbelsnedkernes Eksempel. I hvert Fald var det i god Overensstemmelse med begge Forbilleder, at man engang i sidste Halvdel af November vedtog at forlange en Lønforhøjelse paa $16^2/_3$ %[3]). Ogsaa i dette Fag viste Arbejdsgiverne sig villige til Forhandling; de vilde dog kun indrømme 8 % paa den samlede Arbejdsløn og selv fordele dette Tillæg[4]). Hermed slog Arbejderne sig da foreløbig til Taals. — Bogbindernes Lønforhold endelig ordnedes paa den Maade, at Mestrene under Indtryk af den voksende Uro blandt Medhjælperne satte sig i Forbindelse med det Svendeudvalg, der havde udarbejdet Svendepriskuranten af 1868[5]); denne enedes man da efter en Række Forhandlinger om at lægge til Grund for Akkordlønnen[6]).

I disse fire højst forskellige Fag — Typografer, Skibstømrere, Pianofortearbejdere og Bogbindere — havde Arbejderne saaledes vist sig i Stand til helt paa egen Haand, uden Strejkefond og uden fjerneste Bistand fra »Internationale« at opnaa ret betydelige Forbedringer i Arbejdsforholdene. Det er karakteristisk for den Kulde, hvormed Socialisterne betragtede disse Kendsgerninger, at deres Blad ikke finder Anledning til at ofre dem den ringeste Omtale. At tie dem ihjel lod sig dog ikke gøre; endnu læste utvivlsomt Flertallet af Arbejderne »Folkets Avis« eller »Dags-Telegrafen«, og Rygtet er sikkert fløjet hurtigt i de Dage. Fag efter Fag forstod, hvad der var at tjene paa de gode Tider. Intet Under da, at manges Tanker instinktivt vendte sig mod Svendelavenes ældgamle, prøvede Organisationer; lemlæstede som de var, maatte de dog vel kunne gøre Tjeneste engang endnu.

Et Forsøg i den Retning maatte synes saa meget mere nærliggende, som Svendeforeningerne af 1862 i Forvejen sad inde med et Fællesorgan, der gjorde det muligt for dem at imødekomme den nye Tids Krav om et nøjere Samarbejde mellem Fagene indbyrdes. Det var den nu allerede næsten ærværdige Oldgeselforening eller — som den efter Næringsfrihedens Indførelse kaldte sig — Haandværkernes Formands-

[1]) Se »Bidrag« 300, jfr. Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Juli 1876, 1. [2]) Jfr. S. 163. [3]) Dags-Telegrafen $^{29}/_{11}$ 1871. Jfr. Pianofortearbejdernes Festskrift (1923), 38. [4]) Dags-Telegrafen $^{6}/_{12}$ 1871. [5]) Jfr. S. 140 f. [6]) Folkets Avis $^{3}/_{11}$, $^{7}/_{11}$, $^{18}/_{12}$ og $^{20}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forening. Ganske vist havde denne siden sit spagfærdige Forsøg i 1854[1]) forsigtigt holdt sig paa lang Afstand af Lønspørgsmaalet, og 60'erne igennem havde den som oftest beskedent begrænset sig til at fungere som Fællesraad for Svendesygekasserne. Nylig havde den dog vist et Glimt af Initiativ, idet den i Slutningen af 1870 havde faaet oprettet en Pensions- og Laanekasse for Haandværkssvende[2]), og i Sommeren 1871 interesserede den sig for Lazarus' Alderdomsforsørgelsesprojekt[3]). Ingen skulde dog paa Baggrund af disse Ting kunne ane Foreningens forbavsende Udvikling i Løbet af de næste Maaneder, og den var sikkert heller ikke gaaet for sig uden »Internationale«s truende Konkurrence. At Formandsforeningens ansete Formand, Skrædder P. E. Teytaud, ikke uden videre veg Pladsen for de hidtil ukendte Socialistførere, kan man næppe fortænke ham i; endnu raadede han dog over mindst dobbelt saa mange Sektioner og Medlemmer som Pio. 15. Nov. 1871 forelagde han da Svendelavenes Ledere et Program[4]), som ingen skulde kunne beskylde for at være gammeldags. Med den Begrundelse, at Arbejdsgiverne ventede for længe med at afhjælpe Misforholdet mellem Løn og Priser, foresloges det at nedsætte et Udvalg til at søge Føling med dem; fremdeles skulde man virke for at sætte Arbejderrepræsentanter ind i Rigsdagen; endelig skulde der endog oprettes et Fond til gensidig Støtte »i alle paakommende Tilfælde, selv ved nødvendige Arbeidsnedlæggelser«. Om en Strejke var »nødvendig« eller ej, skulde Formandsforeningen afgøre. Programmet, der énstemmigt vedtoges, var saa opsigtsvækkende radikalt, at »Socialisten« ikke helt turde tie derom; men ganske vist blev det affærdiget med den Bemærkning, at de Foreninger, som stod bagved, »saa længe har vist sig ligegyldige og uvirksomme, at der næppe kan være Tale om, at nogen Arbejder nu igen vil fatte Tillid til dem«. Deri fik Bladet i Hovedsagen Ret; det skulde heller ikke styrke Optimismen, at det paa Mødet kaarne Udvalg ved Henvendelse til Haandværkerforeningens Bestyrelse kun opnaaede det trivielle Svar, at Lønforholdene burde ordnes »ved private Overenskomster mellem Fabrikanterne og deres Arbeidere«.

Dermed afsluttedes brat dette tidstypisk saa interessante Forsøg paa at tilvejebringe en samlet Ordning af Haandværkets Lønforhold udelukkende gennem en Samvirken mellem Haandværkerforeningen og Formandsforeningen som Bindeled mellem henholdsvis Mestrenes og

[1]) Jfr. S. 71 og 76. [2]) Dags-Telegrafen $^{2}/_{11}$, $^{6}/_{12}$ og $^{10}/_{12}$ 1870. [3]) Sst. $^{6}/_{7}$ 1871, jfr. S. 151. [4]) In extenso aftrykt »Bidrag« 302, hvor ogsaa Kildehenvisninger forefindes.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Svendenes ældgamle Fagorganisationer. I sig selv var denne Tanke om en Lavenes Genfødelse paa ingen Maade utopisk; faktisk blev det den Vej, Mestrene gik, da de i Begyndelsen af 90'erne omsider indsaa Nødvendigheden af en Reorganisation. Men Svendelavene i 1871 savnede haardt den fremragende Taktiker og Agitator, som alene havde kunnet magte Kampen mod Socialismen; dertil kom, at største Parten af det Slægtled, som skulde have baaret Genrejsningen, øjensynlig har haft ondt ved at forvinde Indtrykkene fra 1862.

Forsøget paa en generel Løsning mislykkedes; men i mere spredt Fægtning tog Svendelavene alligevel betydelig Del i Lønkampen. I hvilken Udstrækning dette skete, tillader Kilderne ganske vist ikke nøjagtigt at fastslaa. Det er f. Eks. ikke helt klart, hvem der i dette samme bevægede Efteraar ledede Tøjmagernes[1]) eller Sadelmagernes[2]) (med Tapetserernes) Lønbevægelser; Socialisterne var det imidlertid under ingen Omstændigheder. For sidstnævnte Fags Vedkommende omtales et Svendeudvalg, sandsynligvis nedsat under Medvirkning af Lavssygekassen; i Længden har denne dog i hvert Fald ikke virket tilfredsstillende, eftersom man i April 1872 fandt det nødvendigt at oprette en særskilt, til alle Sider uafhængig »Sadelmager- og Tapetserernes Fællesforening« med det Formaal »ad fredelig Vei at jævne Arbeidsspørgsmaal mellem Arbeidsgiver og Arbeider, hvor saadant endnu er uafgjort i Henhold til Arbeidsgivernes Løfte af December 1871«[3]). Beslægtede Forhold finder man hos Karetmagersvendene; den Formand, der i Dec. 1871 indvarsler disse til Møde »Arbejdersagen vedkommende«[4]), kan kun være Svendelavets; men Lønbevægelsen gav Anledning til Oprettelsen af en ny Organisation, »Karethmagernes fælles Hjælpeforening«[5]), der dog snarest er at opfatte som blot en faglig Afdeling af den gamle Karetmagersvendeforening; endnu under den store Strejke 1875 var det denne sidste, som førte an i Forhandlingerne[6]).

Et langt klarere Billede af Svendelavenes Indgriben i Kampen for Arbejdsvilkaarenes Forbedring giver Studiet af tre større, typiske Haandværksfag. Skræddersvendene var forholdsvis talrigt repræsenteret i »Internationale«; ikke des mindre blev det paa det faglige Omraade ikke Sektionen, men Skræddersvendeforeningen af 1862, der kom til at tage Affære; dens Bestyrelse indkaldte nemlig en »extra-

[1]) Folkets Avis $^{21}/_{11}$ 1871; Arbeideren Dec. 1871, 114. [2]) Folkets Avis $^{30}/_{11}$ og $^{16}/_{12}$ 1871. [3]) Love af $^{23}/_{4}$ 1872 i det kgl. Bibliotek. For Citater af Fagforeningslove henvises i øvrigt een Gang for alle til den som Bilag III meddelte Fortegnelse over denne Kildegruppe. [4]) Folkets Avis $^{16}/_{12}$ 1871. [5]) Jfr. »Bidrag« 220 f. [6]) Jfr. S. 212 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ordinær Generalforsamling« i »Phønix« 2. Dec., med Adgang for alle Skræddersvende, ogsaa Ikke-Medlemmer[1]) — en for denne Tid typisk Fremgangsmaade. Mødets Resultat blev Nedsættelsen af et Udvalg, som faa Dage senere skriftligt anmodede Mesterlavets Bestyrelse om at træde i Forbindelse med det »for ad Overeenskomstens Vei at naae et for Arbeidsgiveren og Arbeideren heldigt Resultat, Arbeidslønnen vedkommende«. Svaret blev et Afslag[2]). — Af Københavns ca. 1600 Skomagersvende tilhørte i November næppe mere end 100 »Internationale«; sikkert langt flere stod bag Sygeforeningens Andragende om Lønforhøjelse[3]). Mesterlavets Bestyrelse svarede, at dette Spørgsmaal maatte den enkelte Mester og hans Svende ordne indbyrdes; dog strakte man sig her saa vidt som til at anbefale Svendenes Begæring, altsaa en spagfærdig Henstilling, som dog kun ca. $^1/_{10}$ af Mestrene fandt Anledning til at efterfølge. Lige saa magert Udbytte høstede Bagersvendene, hvis Svendeforening indkaldte et stort Møde 6. Dec. 1871[4]), til hvilket ogsaa flere Mestre med Oldermanden i Spidsen havde indfundet sig. Efter en ret bevæget Forhandling enedes man her om Nedsættelsen af et Fællesudvalg paa ikke mindre end 24 Mand — sandsynligvis lovlig mange; i hvert Fald kom der ikke noget ud af det hele. I alle disse tre Fag drev Skuffelsen Svendene over mod Socialismen, hvorefter de faa Maaneder senere fornyede deres Anstrengelser[6]).

Stærkest Genklang fandt dog Tanken om en Svendelavenes Renæssance naturligt nok inden for den Faggruppe, hvor Lavstraditionen havde holdt sig mest levende, nemlig Byggefagene. Først forholdsvis sent satte de sig i Bevægelse; men fra Begyndelsen af 1872 finder vi deres tunge Kolonner i samtidig og samlet Fremrykning under Lavenes Bannere. Paa Byggepladserne var »Internationale« ikke populær. Til de konstituerende Møder 15. Okt. indfandt der sig saa faa Murere og Tømrere, at man foreløbig maatte nøjes med en fælles Sektion for begge Fag. I November deltes den ganske vist i to; men det kneb at faa Rammerne blot nogenlunde udfyldte, og endnu vanskeligere viste det sig at faa Malere nok til en Sektion. For at naa disse Maal indvarsledes henimod Jul Møder i »Phønix« for »alle Murere« og »alle Malere«[6]). Resultatet blev ikke just glimrende. Murerne skulde Missionær Sommer omvende; men saa snart han begyndte at tale om Indmeldelse i »Internationale« gik Flertallet af Tilhørerne deres Vej; kun ca. 40 lod sig

[1]) Folkets Avis $^{28}/_{11}$ 1871, jfr. Fyens Stiftstidende $^{20}/_{12}$ 1871. [2]) Sst. Folkets Avis $^{24}/_{12}$ 1871. [3]) Dags-Telegrafen $^5/_6$ 1872, jfr. Dagens Nyheder $^2/_{12}$ 1871 og Nyt Aftenblad $^5/_{12}$ 1871. [4]) Folkets Avis $^7/_{12}$ 1871; Dagens Nyheder $^8/_{12}$ 1871. [5]) Jfr. S. 184 og 176 samt »Bidrag« 309. [6]) Soc. $^{16}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

overtale[1]). Endnu værre gik det med Malerne, skønt Agitatoren her var en af Fagets egne, den senere saa bekendte rødglødende Socialist og Fritænker Fr. A. Hertz. Det lykkedes ham ikke at overbevise sine Tilhørere om, at kun »Internationale« kunde hjælpe dem til højere Løn; syngende »Den tapre Landsoldat« forlod de »Socialisthulen«[2]), og den Malersektion, det i Begyndelsen af 1872 alligevel lykkedes Hertz at oprette, fik lige saa ringe faglig Betydning som Murernes, Tømrernes og Blikkenslagernes.

Hvis Bygningshaandværkerne[3]) i større Udstrækning havde indmeldt sig i »Internationale«, havde de derved næppe opnaaet andet end at splitte Kræfterne. Netop Malerne havde aldeles ingen Grund til at svigte deres Svendelav, hvis Bestyrelse paa Opfordring øjeblikkeligt havde vist sig villig til at gaa i Brechen for Svendenes Lønkrav. Efter forberedende Forhandlinger indkaldte den et almindeligt Møde for »samtlige Malere i København«[4]), altsaa ogsaa dem uden for Foreningen; det afholdtes 15. Dec. 1871 og var godt besøgt; ogsaa adskillige Mestre var til Stede. En forud af Svendelavet vedtagen Priskurant oplæstes og godkendtes, dog paa det Vilkaar, at den yderligere drøftedes af et af Forsamlingen nedsat Udvalg af syv Svende[5]), deriblandt Svendeforeningens Formand[6]); denne Komité varetog i de følgende Maaneder Forhandlingerne. Desuden fordredes Forhøjelse af Daglønnen og en Times kortere Arbejdstid i Sommermaanederne. — Paa ganske tilsvarende Maade bar Arbejderne i de andre Byggefag sig ad; 9. Dec. afholdt saaledes Blikkenslagersvendeforeningen[7]), 9. Jan. Mursvendelavet[8]) og 15. Jan. Hustømrerforeningen[9]) offentlige Møder for alle Fagenes Svende, baade Medlemmer og Ikke-Medlemmer. Overalt rejstes nye Lønkrav; Tømrere og Blikkenslagere ønskede tillige Arbejdstiden forkortet. Murerne og Tømrerne understregede deres Krav ved Oprettelsen af Strejkefond[10]).

Til disse Fordringer maatte altsaa Byggefagenes Mesterlav tage Stilling. Ligesom Svendeforeningerne gjorde de fælles Front; travle Tider og god Fortjeneste medførte over hele Linjen samme Indstilling:

[1]) Folkets Avis $^{21}/_{12}$ og $^{27}/_{12}$ 1871, jfr. Nyt Aftenblad $^{24}/_{12}$ 1871. [2]) Dagens Nyheder $^{21}/_{12}$ 1871; Blad for Arbejderforeningen af 1860, $^{23}/_{12}$ 1871. [3]) Om Lønbevægelsen i Byggefagene i Begyndelsen af 1872 jfr. »Bidrag« 305—08. [4]) Folkets Avis $^{11}/_{12}$ 1871. [5]) Nyt Aftenblad $^{17}/_{12}$ 1871. [6]) Navnene paa Udvalgets Medlemmer findes under et Avertissement Folkets Avis $^{28}/_{4}$ 1872. [7]) Sst. $^{9}/_{12}$ 1871, jfr. sst. $^{23}/_{2}$ og $^{4}/_{5}$ 1872; Dags-Telegrafen $^{10}/_{2}$ 1872. [8]) Folkets Avis $^{8}/_{1}$ 1872; C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 293 f. [9]) Samme: Kjøbenhavns Tømmerlav 226; Folkets Avis $^{9}/_{1}$ 1872. [10]) Jfr. »Bidrag« 305 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en passende Lønforhøjelse var man villig til, om Forkortelse af Arbejdstiden vilde man derimod ikke høre Tale. I de tre af Fagene slog Svendene sig da til Taals dermed; de tog, hvad de kunde faa, og fandt sig endda i, at ikke alle Mestre respekterede Fællesbeslutningerne[1]). Kun Murersvendene indtog en stejlere Holdning.

Hvorfor netop dette Byggefag i Modsætning til de tre andre kom til at opleve en Strejke, lader sig nu næppe længere afgøre med fuld Sikkerhed; sandsynligt er det dog, at den socialistiske Propaganda her har krydset Svendeforeningernes varsomme Forhandlingspolitik. Mursvendelavet udmærkede sig fra først af snarest ved sin Beskedenhed; Januarmødet nøjedes med at fordre Lønforhøjelser, ganske vist baade af Akkordlønnen og Daglønnen. Først da det en Maaneds Tid senere viste sig, at Mestrene kun vilde øge Daglønnen, men ikke indlade sig paa nogen ny Priskurant, rejstes yderligere Kravet om en Times kortere Arbejdstid[2]). At ogsaa denne Fordring mødte Afslag, forbitrede en Del af Svendene saa stærkt, at de en af de første Dage i April paa egen Haand besluttede at gaa hjem Kl. 6 i Stedet for som ellers Kl. 7. Deres paafølgende Afskedigelse blev Signalet til Strejken, der endeligt vedtoges paa en af Mursvendelavet indkaldt Generalforsamling 9. April[3]).

De Daglønsatser, som Murermestrene i Februar gik ind paa, var nøjagtigt de samme, hvormed Tømrermestrene samtidigt stillede deres Svende tilfreds[4]); Murersvendenes større Krigslyst var altsaa ikke sagligt begrundet. Den store Murerstrejke i Berlin i Sommeren 1871, der havde ganske samme Formaal som den danske Aaret efter[5]), har rimeligvis tjent til Forbillede, men næppe været af afgørende Betydning.

Tilbage staar da det Spørgsmaal, om Strejkens Udbrud skyldtes socialistisk Agitation. Her stod i Datiden Mening mod Mening. Da Arbejdsnedlæggelsen var en Kendsgerning, skrev Pio udtrykkeligt: »Vi er ikke taget med paa Raad om, naar eller hvorledes Striken skulde udbryde; Murerne har selv afgjort alt«[6]). Lige modsat stemplede de konservative Blade ham som Murersvendenes Forfører. »Folkets Avis«[7]) vil endog vide, at Pio allerede paa et tidligt Tidspunkt af Forhandlingerne gennem en af Murersektionens Formænd skriftligt tilbød

[1]) Jfr. for Malerfaget Dags-Telegrafen $^{11}/_{4}$ 1872. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 294. [3]) Jfr. herom »Bidrag« 307. [4]) Folkets Avis $^{15}/_{2}$ 1872; Dags-Telegrafen $^{3}/_{3}$ 1872; C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 226. [5]) Ed. Bernstein: Geschichte der Berliner Arbeiter-Bewegung I, 231 f. Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{9}/_{9}$ 1871. [6]) Soc. $^{11}/_{4}$ 1872. Dementiet gentages i Pios »Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet« 28. [7]) $^{21}/_{4}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Svendeudvalget af 9. Jan. sin Støtte til Gennemførelsen af de mest yderliggaaende Krav. Pio dementerede imidlertid kategorisk denne Historie[1]), og da Erik Bøgh aldeles ikke reagerede over for hans Opfordring til at offentliggøre Skrivelsen, er Dementiet vistnok mest troværdigt. Givet er i hvert Fald, at »Socialisten« indtil 1. April ikke ofrede en Linje paa Byggefagenes Aktion, saa lidt som paa de andre Svendelavs Virksomhed; men hvorfor Pio, hvis han virkelig ønskede at ægge til Kamp, skulde nægte sig at bruge sin Pen dertil, er svært at indse. Og vilde han endelig virke i det skjulte, var det næppe særlig klogt at skrive til Svendeudvalget. Mere sandsynligt lyder det, naar Bøgh videre paastaar, at Socialisterne stod bag Demonstrationen først i April. Af de svage Sektioner i Byggefagene var Murernes den stærkeste; ganske vist talte den næppe mere end 150 Medlemmer, en ringe Del kun af Københavns ca. 1600 Murersvende[2]), men rimeligvis Hovedstyrken af de 180, der skriftligt[3]) havde bundet sig til fremtidig at holde Fyraften Kl. 6. Om nogen egentlig »Ophidselse« fra Pios Side behøver der ikke derfor at være Tale; snarere paahviler vel Ansvaret de socialistiske Murères Leder, Sektionsformand Grøn. Paa den anden Side er det sikkert rigtigt, at Strejken kom Pio tilpas. De første Maaneder af 1872 har øjensynligt ikke været nogen heldig Tid for »Internationale«; indre Rivninger svækkede Foreningen[4]), nye Sektioner oprettedes næsten ikke[5]), Formandsforeningens Konkurrence viste sig farligere end ventet; Efteraarets stærke Fremgang var afløst af Stilstand. »Socialisten«, der nødigt opholdt sig ved Forhandlingspolitikkens Resultater, saa sig i stort Omfang nødsaget til at fylde sine Spalter med rent teoretiske Artikler, der næppe har skaffet mange nye Abonnenter. Erfaringerne fra 1871 havde jo imidlertid noksom vist, at intet tjente Agitationen saa godt som en Arbejdsnedlæggelse.

At fremdeles kun et ringe Mindretal af Murerne var Socialister, fremgaar tydeligt nok af selve Strejkens Historie. Efter Demonstranternes Afskedigelse var det Mursvendelavet, ikke — som man kunde have tænkt sig — Murersektionen, der tog Affære; Mødet 9. April, der vedtog den endelige Krigserklæring, var en af de sædvanlige udvidede Lavsgeneralforsamlinger, og under hele Konflikten, der kom til at vare i omtrent seks Uger, lededes Kampen og Forhandlingerne ude-

[1]) Soc. $^{23}/_{4}$ 1872. [2]) Jfr. S. 257. »En Murer, der kan regne«, anslaar i Folkets Avis $^{12}/_{4}$ 1872 Antallet til »lavt regnet omtr. 1800«; dette modsiges dog bestemt i et Modindlæg Soc. $^{13}/_{4}$ 1872, ligesom Folketællingsopgivelserne 1870 og 1880 ligger adskilligt lavere. [3]) Soc. $^{13}/_{4}$ 1872. [4]) Sst. $^{3}/_{2}$ og $^{24}/_{2}$ 1872. [5]) Et mislykket Forsøg paa at danne en Transportarbejdersektion, se sst. $^{6}/_{1}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lukkende af Mursvendelavets Bestyrelse og Lønudvalg. Hvor lidt Sektionen egnede sig til at føre an, ses bedst deraf, at den end ikke blev betroet til at administrere de af »Socialisten« indsamlede Pengebidrag, der dog utvivlsomt var af afgørende Betydning for Strejkens Finansiering; baade Mursvendelavets og Murersektionens Strejkekasser havde bestaaet for kort Tid til at gøre nævneværdig Nytte. Trods megen Offervilje — paa Snedkerværksteder og Cigarfabrikker indsamledes ganske planmæssigt — laa den Opgave at sørge for ca. 1200 strejkende dog langt over Datidens Evne. Kampen endte derfor med Svendenes fuldstændige Nederlag; de opnaaede intet ud over den Forhøjelse af Daglønnen, som Mestrene forinden frivilligt var gaaet ind paa.

»Murerskruen« fik imidlertid i flere Henseender betydningsfulde Følger. Nederlaget ramte Svendelavene som Helhed. Ikke saaledes at forstaa, at det nu var forbi med deres Indflydelse; netop i Murer- og Tømrerfagene bevarede de — som vi senere skal se — endnu længe deres Stilling som Fagenes alment anerkendte Svendeorganisationer, ogsaa hvor det gjaldt Forholdet til Mestrene. Alligevel var »Murerskruen«s Udfald et Nederlag ikke mindst for Formandsforeningens Politik. Den letfattelige Moral var jo dog den, at større Arbejdsnedlæggelser krævede grundig Forberedelse; men mange — navnlig af dem, der havde det hele lidt paa Afstand — maatte heri se en Bekræftelse af den Kritik, Pio under selve Strejken havde rettet mod Lavene. I en af »Socialisten«s Ledere[1]) havde han udviklet, hvor inkonsekvent og skadeligt det var, at Næringslovens Fædre havde tilladt de gamle Haandværkerorganisationer at fortsætte en nu blot formel Tilværelse; »var disse Skin-Laug [Svendenes] blevet ophævede ved Overgangen, saa vilde der snart have dannet sig ny Foreninger, der havde været indrettede paa en hensigtsmæssig Maade«. Nu derimod var Haandværkssvendene belemrede med Bestyrelser, der savnede ethvert Begreb om den nye Tids Krav; »saalænge Svendene ikke indser disse Menneskers Ubrugbarhed, saalænge de ikke fjerner alle Mestrenes Haandlangere fra Bestyrelserne, saalænge vil enhver Bestræbelse som gøres af Svendene paa at forandre deres Arbejdsvilkaar, strande«. Det heri givne Vink om en socialistisk Erobring af Foreningerne fra 1862 synes umiddelbart at have virket paa Bagersvendene, der faktisk kort efter gennemførte en Slags Paladsrevolution; det lykkedes derved at faa nye Forhandlinger i Gang med Mestrene, der denne Gang synes at have gjort visse Indrømmelser[2]). Bedre Begreb om Pios faglige Program

[1]) $^{16}/_{4}$ 1872. [2]) Jfr. »Bidrag« 309.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

giver dog en ny Leder[1]), som han skrev faa Dage senere for at værge sig mod at blive beskyldt for Negativisme; den bærer Titlen »Trades-Unions«, og ligesom i »Socialistiske Blade«, Nr. 2, opstilles disse som Forbillede, derimod antydes det ikke længere, at det naturligst maa være »Internationale«s Fagsektioner, der optager det tilsvarende Arbejde i Danmark. I øvrigt synes Pio i Mellemtiden at være blevet bedre underrettet om de engelske Fagforeningers Væsen og Virkemaade, selv om hans Fremstilling endnu ingenlunde er ganske korrekt. Men Hensigten med de to Artikler var jo kun at løsne Lønbevægelsen fra Lavene, og dertil har de sikkert bidraget; Resultatet retfærdiggjorde utvivlsomt i Pios Øjne ogsaa Ubilligheden i hans ovenanførte Karakteristik af Svendelavenes Bestyrelser. Denne søgte han i øvrigt at begrunde ved en Opregning af, hvad Murernes Strejkeledelse havde forsømt; bl. a. ankede han over, at man havde ventet alt for længe med at søge økonomisk Støtte hos de andre Lav, og forudsagde endelig, at de omsider udsendte Henvendelser næppe vilde frugte synderligt.

Deri fik han sikkert Ret; Situationen blottede virkelig Lavsbestyrelsernes Svaghed. De var udmærket i Stand til at forhandle med Mestrene paa deres Medlemmers Vegne; derimod kunde de daarligt indlade sig paa at finansiere en Arbejdskamp af de Midler, der var dem betroet under den Forudsætning, at de skulde bruges til Læge og Medicin. Selve Mursvendelavets Formand saa sig nødsaget til at afslaa Krav af den Art[2]); hvor kunde man da vente, at andre Sygekasser skulde vise sig mere liberale[3])? Størst Opsigt vakte Forholdene i »Cigararbejderforeningen«[4]). Det var en i 1857 stiftet Syge- og Begravelseskasse; rent historisk hørte den altsaa ikke til Svendelavene, faktisk var den nært beslægtet med dem. Her foranledigede Mursvendelavets Rundskrivelse en Generalforsamling, der valgte Socialistføreren Würtz til Dirigent; under hans Ledelse afviste den Formandens Forslag om at støtte de strejkende med frivillige, faste Ugebidrag og besluttede i Stedet generøst at skænke dem 500 Rd. af Foreningens Reservebeholdning. Ganske vist var næppe en Fjerdedel af Medlemmerne til Stede, og onde Tunger paastod senere, at denne Fjerdedel navnlig bestod af unge Tyskere, der rent midlertidigt arbejdede i København og derfor var ganske ligeglade med det Alderdomsforsørgelsesfond, som Foreningen var i Færd med at sammenspare. Murerne fik dog ikke Pengene. Cigararbejderforeningens Formand, der af al Magt, men for-

[1]) Soc. $^{19}/_{4}$ 1872. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 294. [3]) En Undtagelse har muligvis Karetmagersvendeforeningen været, jfr. Soc. $^{26}/_{4}$ 1872. [4]) Soc. $^{30}/_{4}$, $^{1}/_{5}$ og $^{4}/_{5}$ 1872; Folkets Avis $^{29}/_{4}$, $^{30}/_{4}$ og $^{2}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gæves havde sat sig til Modværge, undlod nemlig at udbetale Summen; til en ny Generalforsamling sikrede han sig Undsætning af Borgmester L. C. Larsen, der indfandt sig for »paa Embeds Vegne« at gøre opmærksom paa det ulovlige i at anvende Foreningens Midler til andre Formaal end dem, hvortil de var bestemt; og da uærbødige Tilhørere overdøvede hans Tale, offentliggjorde han Dagen efter dens Indhold i »Berlingske Tidende«[1]). Saaledes fik han det sidste Ord; den kyndige Jurists Erklæring om Beslutningens Ugyldighed og Bestyrelsens Strafansvar virkede uden Tvivl ganske efter Hensigten. Og den nationalliberale Folketingsmand har sikkert ikke sovet mindre roligt, fordi han samtidig havde opnaaet at svække Svendelavenes Position over for »Internationale«. Naar Sygekassebeholdningerne dog ikke kunde bruges i Lønkampen, hvorfor saa ikke overlade denne til uafhængige Foreninger med nye Førere, der kunde og vilde samle sig om Opgaven? Fast og udholdende Vilje var netop, hvad Lavsbestyrelserne gennemgaaende savnede. Murerne og Tømrerne havde tilstrækkelig Tradition i Ryggen til uforknyt og maalbevidst Fremmarch; de andre Fags Formænd følte sig inde paa fremmede og farlige Stier og vendte helst om, naar Vanskelighederne viste sig. Højst betegnende er det saaledes, at da der midt under Murerskruen skulde vælges Formand for Formandsforeningen, søgte Teytaud at undgaa Genvalg[2]). Han havde ingen Lyst til at være Lønbevægelsens Overgeneral.

Murernes Nederlag var ogsaa Svendelavenes. Hvad de tabte, vandt Socialisterne — og mere til. Selve Udbruddet af en saa omfattende Konflikt var en Fordel for dem: Efteraarets Kampstemning vaagnede af Dvalen, og »Socialisten« fik et rigt og fortræffeligt Agitationsstof — dobbelt kærkomment netop nu, da Bladet fra 1. April gik over til at udkomme dagligt. At det virkelig lykkedes at indarbejde det som Dagblad, beror sikkert i høj Grad paa, at det ved denne og mange senere Lejligheder fuldt ud antog sig de strejkendes Sag — en næsten ufejlbar Vej til Arbejdernes Hjerter, saa længe ellers selv de Blade, der lagde an paa en bred Læsekreds, blev valne og betænkelige blot ved Ordet Arbejdsnedlæggelse. — Tilmed indskrænkede »Socialisten«s Redaktion sig ikke til moralsk Bistand; den tog ogsaa fat paa en Indsamling. Ganske vist blev dennes Udbytte alt for ringe i Forhold til de strejkendes Antal[3]); ikke des mindre var de daglige Bidraglister et vægtigt Vidnesbyrd om socialistisk Solidaritetsfølelse; øjensynlig har

[1]) $^{1}/_{5}$ 1872. [2]) Folkets Avis $^{2}/_{5}$ 1872. [3]) I alt synes der indtil Midten af Maj at være indkommet ca. 700 Rd. til over 1000 strejkende, jfr. Soc. $^{16}/_{5}$ og $^{16}/_{4}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saaledes ingen andre Fag i Offervilje kunnet maale sig med Snedkerne og Cigarmagerne[1]), »Internationale«s Kærnetropper. De fremsynte skimtede her den Klippe, hvorpaa Fagbevægelsen skulde bygges.

Louis Pio (Fotografi fra 70'erne).

Varige Følger fik Murerskruen ikke mindst indirekte, gennem Begivenhederne omkring Fælledmødet 5. Maj 1872. Det er den ældre Arbejderbevægelses mest dramatiske og derfor navnkundigste Episode; ofte er den skildret; ofte er ogsaa dens Betydning overvurderet. Da den

[1]) Jfr. Bidragslister Soc. $^{24}/_{4}$, $^{30}/_{4}$, $^{8}/_{5}$ og $^{15}/_{5}$ 1872; ogsaa Smede og Skomagere er dog godt med.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tilmed mere tilhører Socialdemokratiets end Fagbevægelsens Historie, kan vi her holde os til Hovedtrækkene. Pio saa i Strejken en kærkommen Anledning til at indkalde et stort Folkemøde; sikkert forstod han ogsaa, at skulde der være Tale om at sejre, saa kunde man ikke nøjes med skriftlig Agitation. I »Socialisten« for 2. Maj indbød da »Internationale«s Bestyrelse Arbejderne i alle Fag til et offentligt Møde paa Nørrefælled. Indbydelsen ledsagedes af Pios berømte Artikel »Maalet er fuldt« — et Stykke blændende agitatorisk Stilkunst, men saa udæskende, at Politiet *maattè* spidse Øren; og da Dagsordenen[1]) først blev offentliggjort selve Mødedagen, hjalp det ikke, at Programmet var alt andet end revolutionært; Meningen var dels at skaffe Murerne Penge, dels at faa sendt en Deputation til Kronprinsen med Forslag om A: Udnævnelse af en Arbejdsminister, der navnlig skulde gennemføre Fattighjælp uden Tab af borgerlige Rettigheder, B: Faglige Forligskommissioner og C: Paabud om Øvrighedens Neutralitet under Arbejdsstridigheder. Det var ikke umaadeholdne Krav. Men før de blev bekendt, havde Politidirektør Crone allerede handlet; efter Samraad med Regeringen forbød han Lørdag den 4. Maj ikke blot Mødet Dagen efter, men indtil videre ethvert af »Internationale« sammenkaldt Friluftsmøde. Paa et bevæget Aftenmøde i »Phønix« tilraadede Pio, at man skulde sætte sig ud over det formentlig grundlovsstridige Forbud; Brix og Geleff sluttede sig til ham. I Løbet af Natten blev imidlertid de tre Førere arresterede. Næste Morgen bragte »Socialisten« paa sin Forside Pios Opfordring til ikke at vige for Magten; men oven over denne Artikel havde en af Medarbejderne, August Toucher, indrykket en Notits, hvori han meddelte Anholdelsen og fraraadede Trods mod Forbudet. Samme Indhold havde en Gadeplakat, der var undertegnet af syv Sektionsformænd foruden af Mundberg og Toucher[2]). Alligevel samledes til den fastsatte Tid store Skarer ved Indgangen til Nørrefælled, der afspærredes af Politi; kendte Socialister som Würtz og Grøn var til Stede. Da Mængden forsøgte at gennembryde Afspærringen, kom det til flere Sammenstød; men Politiet, der fik Undsætning af et Par Husarafdelinger, beholdt Valpladsen. Ved Solnedgang, da Kapervognene kom rullende fra Dyrehaven med de sidste Skovgæster, var alt atter roligt baade ved Trianglen og Johanneskirken[3]).

Det historisk væsentlige ved disse Begivenheder var de tre Føreres Fængsling. Ved Kriminal- og Politiretten rejstes Anklage mod dem for

[1]) Soc. $^{5}/_{5}$ 1872. [2]) Underskrifterne anføres i Folkets Avis $^{6}/_{5}$ 1872. [3]) Om selve Tumulterne paa Fælleden se navnlig den officielle Beretning i G. Kringelbach: Kriminal- og Politirettens Dom i Socialisternes Sag, 63—65.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forbrydelse mod Statsforfatningen og mod den offentlige Myndighed og Orden. Sagen trak længe ud; først 29. Marts 1873 faldt Dommen, der straks appelleredes. Ved Højesteret mildnedes den noget; 6. Aug. s. A. idømtes her Pio fem, Geleff og Brix hver tre Aars Forbedringshus. De førtes derefter til Vridsløselille, hvor de forblev, indtil de 8. April 1875 benaadedes.

Vi kan i denne Sammenhæng ikke indlade os paa nærmere Omtale af selve den langtrukne Proces eller af de Præmisser, der motiverede den uforholdsmæssig haarde Dom; her gælder det kun at vurdere Betydningen af selve den Kendsgerning, at Myndighederne saaledes for et Tidsrum af henved tre Aar berøvede den unge socialistiske Bevægelse dens Førere. Set ovenfra — fra Domhusets og Slotsholmens Kontorstole — tog al denne Uro mellem Smaafolk sig ud som et kunstig frembragt Røre, skabt af et Par ansvarsløse Demagoger, der blot vilde fiske i Pariserkommunens rørte Vande. Saadan stod det jo at læse i »Berlingske«s og »Fædrelandet«s Spalter; om Stemningsomslaget blandt 60'ernes Arbejdere kunde man i disse Kredse ikke have nogen virkelig Viden. Det var ud fra deres Opfattelse fuldstændig logisk at mene, at man ved at fjerne Førerne kunde dæmpe Uroen. At denne Beregning slog fuldkommen fejl, viser da omvendt, at Forudsætningen var falsk. Arbejderbevægelsen havde fæstet sine Rødder dybere, end de anede; dens Fremtid var ikke afhængig af Pios Brandartikler eller Geleffs Rabaldermøder.

Meget imod Hensigten kom Regeringens og Domstolenes Indgriben tværtimod til at fremme dens Vækst. Indtil da havde Pio, Brix og Geleff været nye og endnu halvvejs ukendte Navne; nu kom de paa alles Læber. Hidtil havde Diskussionen om dem staaet aaben; nu kunde man daarligt længere kritisere dem uden at blive mistænkt for at holde med Crone; at de havde sat deres personlige Frihed til for Arbejdersagens Skyld, gav dem i manges Øjne Krav paa ubegrænset Tillid — ikke mindst i Modsætning til en Samfundsstøtte som Rimestad. De blev kort sagt »Martyrer« og derigennem et Samlingssymbol, mens de paa fri Fod snarest var vedblevet at være et Splittelsens Tegn.

Vigtigere var det dog, at Førernes Fængsling ogsaa betød, at Arbejderbevægelsen overlodes til Arbejdernes egne Kræfter. Saa gik det hele nok i Staa af sig selv, haabede man fromt paa Kontorerne. Man oversaa, at 70'ernes Arbejdere var en selvstændigere Slægt end 50'ernes og 60'ernes; hvad de i Øjeblikket trængte til, var netop at gøre Alvor af den saa meget omtalte Selvhjælp. At Svendelavene i visse Hen-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

seender var mindre egnede til at varetage de faglige Interesser, indsaa efter Murerskruen ogsaa en Del af de mere konservative Arbejdere; omvendt maatte efterhaanden ogsaa mange af Pios Tilhængere forstaa, at ikke alle hans Teorier umiddelbart lod sig udnytte i Praksis, at saaledes »Internationale«s Sektioner var for radikalt prægede til at kunne blive repræsentative Fagorganisationer; navnlig efter Fælledmødet turde man ikke tænke paa at faa de ældre og de frygtsomme med; desuden vidste ingen mere, hvor længe »Internationale« fik Lov at bestaa. Derfor gav Situationen Mulighed for at samles om en ny og tredje Slags Foreninger. Det var det, der faktisk skete.

2. Fremgang under Arbejderledelse. (Maj 1872—April 1875).

At Øvrighedens Indgriben saaledes i Længden skulde blive til Arbejderbevægelsens Gavn, var dog svært at forudse, og heller ikke for den nærmeste Eftertid kunde det staa klart. I Øjeblikket stilledes Socialisterne over for den alt andet end lette Opgave at finde nye Mænd til Førernes ledige Poster. Saa uventet havde Slaget ramt, at intet i saa Henseende var forberedt. Strid om Arven var da næsten ikke til at undgaa; og faktisk er »Internationale«s Historie efter Fælledmødet stærkt opfyldt af indre Strid[1]), hvori det gennemgaaende er svært at se mere end rent personlige Rivninger. At det trods alt saa nogenlunde lykkedes at holde sammen paa Stumperne, er sikkert ikke mindst Sektionsformændenes Fortjeneste; vi har set dem gribe ind øjeblikkeligt efter Førernes Fængsling, og fra da af samledes de regelmæssigt hver Onsdag til Forhandling om Foreningens Anliggender. De dannede med andre Ord en Slags Repræsentantskab, som — i fordelagtig Modsætning til f. Eks. det i Arbejderforeningen af 1860 — hvilede paa et solidt fagligt Fundament; Sektionsformændene var efter den Tids Lejlighed virkelige Arbejderrepræsentanter. Sejrherre i den indre Magtkamp blev i øvrigt i første Omgang den 39-aarige Cigarmager Carl Würtz[2]), der som Formand for den midlertidige Bestyrelse og snart tillige Redaktør af »Socialisten« blev Internationalisternes Hoved-

[1]) Dette fremgaar særlig af »Forhandlings-Protocol for den Internationale Arbeiderforening's Afdeling i Kjøbenhavn« (nu i Arbejderbevægelsens Arkiv). [2]) Efter Angivelse i Stambog for den kgl. Livgarde til Hest, 1833—67, (Hærens Arkiv) indtraadte Johan Carl Christian Würtz, der var f. i Kbh., $^{15}/_{6}$ 1856 i en Alder af $23^{1}/_{2}$ Aar i nævnte Regiment, hvor han forblev til 1860. Ved Navnet er tilføjet som Skudsmaal: »Upaalidelig, egner sig ikke til Stillingsmand.« Identiteten med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fører i henved et Aar. Den forhenværende Hestgardist tog sig ud til sin Fordel; han var høj og kraftig med kruset Haar og martialsk Knebelsbart à la Napoleon III, dertil ikke fri for Lapseri i sin Paaklædning[1]); utvivlsomt en habil Agitator, hvis Tunge med megen Færdighed gentog Pios og andres Lærdomme, fremdeles slet ikke uden politisk Sans, i Stand til i en Fart at gennemskue en Situation og handle derefter — en Evne, der i det smaa træder tydeligt frem baade ved hans Kup i Cigararbejderforeningen, og da han senere paa et bevæget Møde i »Internationale« vendte Stemningen fra forbitret Opposition til føjeligt Bifald ved at true med, »at i Morgen kunde man atter faa Würtz i Tale som Cigarmager og ikke som Formand«[2]). Nogen yderliggaaende Natur var han næppe; i hvert Fald nærede han ingen Betænkelighed ved efter Evne klogeligt at holde sin Jolle i Kølvandet af Venstres Fuldrigger. Han har sikkert ogsaa været klar over Nødvendigheden af at skyde det faglige Program i Forgrunden paa Bekostning af det politiske; selv kom han fra de strejkelystne Cigarmagere, og Spørgsmaalet om »den fælles Strejkekasse« staar i hans Tid stadig paa Foreningens Dagsorden[3]). At Arbejdernes politiske Interesse var alt for svag og ustadig at bygge paa, maatte i øvrigt efter Valget 20. Sept. staa enhver saa temmelig klart; i København opnaaede 5 socialistiske Kandidater tilsammen 305 Stemmer[4]); deraf faldt de 199 paa Pio, der var opstillet paa Nørrebro, altsaa i et udpræget Arbejderkvarter, hvor dog ikke engang 5 % af Vælgerne vilde støtte ham. Ganske vist har uden Tvivl den høje Valgretsalder eller Modtagelsen af Fattighjælp holdt mange af hans Tilhængere borte; alligevel maa Resultatet kaldes forbløffende ringe ved et Valg, hvis Strømpil ellers viste mod Venstre, og navnlig paa Baggrund af, at Socialisterne selv under Processen opgav »Internationale«s københavnske Medlemstal til henved 5000[5]) — hvoraf altsaa kun 6—8 % kan have stemt socialistisk. Men den Del af Resten, der blot af Mangel paa politisk Interesse blev væk fra Valgstederne, har heller ikke betalt Kontingent for at virkeliggøre den socialistiske Fremtidsstat; de har snarere indmeldt sig for at faa Ret til Strejkeunderstøttelse.

Valgets Udfald maatte berolige bekymrede borgerlige Gemytter;

Socialistføreren fremgaar af et Forlydende i Fredericia Avis $^{16}/_{11}$ 1872; her hedder det, at Würtz er udgaaet fra Opfostringshuset, har besøgt Artilleriunderofficersskolen, i nogen Tid gjort Tjeneste i Infanteriet, derefter en Aarrække i Hestgarden. [1]) Jfr. Fotografiet S. 317. [2]) Folkets Avis $^{24}/_{8}$ 1872. [3]) Jfr. nedenfor S. 411 f. [4]) J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen i 80 Aar 22, 28, 30, 34 og 38. [5]) Højesteretstidende 1872, 218.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og udefra set syntes ogsaa den faglige Uro dæmpet; Foraarets Begivenheder havde vist, hvilken Modstand man maatte regne med. Skomagernes og Bygningssnedkernes Strejker i Sommeren og Efteraaret 1872 maa da ogsaa langt snarere opfattes som Udløbere af den foregaaende Vinters store Lønbevægelse end som nye, selvstændige Fremstød. Skomagerstrejkens egentlige Aarsag var Svendenes Ærgrelse over det ringe Udbytte af Svendelavets Andragende; ikke blot havde kun de færreste af Mestrene tilstaaet Lønforhøjelse, men selv af disse holdt kun faa Stand over for den ulige Konkurrences Tryk[1]). Derfor steg Strejkelysten; paa Svendelavets Forhandlingspolitik troede ingen længere, men flere og flere indmeldte sig i »Skomagersvendenes Strikekasse«, der var socialistisk farvet uden dog at være »Internationale« underordnet. Rimeligvis var det denne Organisation, der indkaldte et almindeligt Svendemøde i Marts[2]) og her fik nedsat et Udvalg til at udarbejde en Priskurant; paa et tilsvarende Møde i April fremlagde dette Forslag om en Lønforhøjelse paa 30 %[3]), der vedtoges af Svendene[4]), men afvistes af Mesterlavet. Man bestemte dog at vente med at strejke, til Murerne var færdige[5]); men 31. Maj fik man »Internationale«s Tilsagn om Støtte[6]), 4. Juni vedtog et i øvrigt svagt besøgt Møde et Ultimatum og overdrog Ledelsen til en Strejkekomité[7]), og 10. Juni begyndte Arbejdsnedlæggelsen[8]). Den afblæstes 2. Juli, efter at det var lykkedes at tvinge en betydelig Del af Mestrene til skriftlig Forpligtelse. Svendene følte sig dog saa lidt sikre paa Sejrens Holdbarhed, at de straks lagde Grunden til et nyt Strejkefond, som underordnedes »Internationale«[9]); Beslutningen herom ophævedes ganske vist ti Dage senere[10]), men i Længden beholdt dog Socialisterne Overtaget; ved Nytaar 1873 vedtoges det at ophæve Kassen og i Stedet slutte sig til »Internationale«s fælles Strejkekasse[11]). Dermed lod man sig saa nøje, til man i Juli s. A. fik oprettet en virkelig Fagforening.

Bygningssnedkerstrejkens Forhistorie rækker endnu længere tilbage — i hvert Fald til det Svendemøde i September 1870[12]), hvor Spørgsmaalet om Fagets Akkordlønninger første Gang sattes under offentlig Debat. Bygningssnedkersvendene var altsaa begyndt at røre paa sig før Pios Tid; og det er da ogsaa ganske klart, at deres Interesser

[1]) Folkets Avis $^{7}/_{6}$ 1872. [2]) Sst. $^{17}/_{3}$ 1872; sst. averterer Svendelavet et andet Møde samme Aften. [3]) Folkets Avis $^{23}/_{4}$ og $^{27}/_{4}$ 1872. [4]) Soc. $^{28}/_{4}$ 1872. [5]) Dags-Telegrafen $^{12}/_{5}$ 1872. [6]) Sst. $^{2}/_{6}$ 1872. [7]) Sst. $^{7}/_{6}$ 1872; Soc. $^{7}/_{6}$ 1872. [8]) Dags-Telegrafen $^{11}/_{6}$ 1872. [9]) Sst $^{4}/_{7}$ 1872; Soc. $^{4}/_{7}$ 1872. [10]) Folkets Avis $^{14}/_{7}$ 1872; Soc. $^{16}/_{7}$ 1872. [11]) Soc. $^{8}/_{1}$ 1873. [12]) Jfr. S. 144.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fra først af helt og holdent[1]) koncentrerede sig om den snævert faglige Opgave at gennemføre en Priskurant. De forfulgte altsaa nogenlunde samme Formaal som de andre Byggefag; naar de i Modsætning til disse ikke anvendte Svendelavet som Repræsentation, skyldtes dette sikkert blot den historiske Tilfældighed, at »De forenede Snedkere«, der 1862 havde afløst baade de gifte og de ugifte Snedkersvendes Lade, omfattede baade Møbel- og Bygningssnedkere og saaledes ikke var synderlig egnet til at varetage faglige Interesser af mere speciel Natur[2]). Møbelsnedkerne undgik foreløbig denne Vanskelighed ved at slutte op om »Internationale«s Snedkersektion; Bygningssnedkerne foretrak at danne en ny og helt uafhængig Forening[3]). De forhastede sig ikke. Ganske vist nedsattes allerede i Efteraaret 1871 »Fællesudvalget for Bygningssnedkere«, der skulde udarbejde en Priskurant, og samtidig begyndte en interesseret Kreds at indbetale Ugekontingent; men først i Februar 1872, da de andre Byggefag var i fuld Gang med Forhandlingerne, konstitueredes — for øvrigt i al Stilfærdighed — »Bygningssnedkernes Forening«, og først i Maj tog man fat paa at sætte den nye Priskurant igennem rundt om paa Værkstederne. Da Mesterlavet kom til det Resultat, at Lønspørgsmaalet maatte være en Privatsag mellem den enkelte Arbejdsgiver og hans Svende[4]), henvendte Foreningen sig føjeligt til Mestrene enkeltvis og fik med det gode eller med det onde saa mange af dem til at acceptere de nye Akkordsatser, at man i December mente at kunne erklære Priskuranten for gennemført[5]). Det var lovlig tidligt; Mestrene, der aabenbart følte sig i nogen Grad snigløbne, havde imidlertid faaet samlet sig om en anden Priskurant, som de tilbød De forenede Snedkere. At der ikke var noget Modsætningsforhold mellem Svendelavet og Fagforeningen, viste sig nu deri, at de paa en fælles Generalforsamling endrægtigt afviste Mestrenes Forslag[6]); heller ikke senere fik disse nogen Glæde af deres Forsøg paa at drive en Kile ind mellem de to Svendeforeninger[7]); sært vilde det ogsaa have været, om det var lykkedes, da Bygningssnedkernes Forening hurtigt synes at have faaet Tag i det overvejende Flertal af Fagets Svende. Med List og Lempe kom Mestrene altsaa ingen Vegne, og de forsøgte da i Januar 1873 en Art Lockout[8]), som dog kun højst ufuldkomment

[1]) I Avertissementet om Fagforeningens Stiftelse, Folkets Avis $^{14}/_{2}$ 1872, hedder det endog udtrykkeligt, at der paa Mødet vil blive stillet Forslag om »Dannelsen af en Forening til Opretholdelse af Priskuranten for Bygningssnedkere«. [2]) Soc. $^{16}/_{1}$ 1873. [3]) Om dennes ældste Historie, jfr. »Bidrag« 313. [4]) Snedkerlaugets Forhandlingsprotokol $^{14}/_{5}$ og $^{14}/_{6}$ 1872. [5]) Soc. $^{22}/_{9}$, jfr. $^{28}/_{9}$, $^{7}/_{10}$ og $^{24}/_{10}$ 1872. [6]) Soc. $^{16}/_{1}$ 1873. [7]) Folkets Avis $^{15}/_{1}$ 1873. [8]) Sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gennemførtes og efter en Snes Dages Forløb maatte opgives[1]), uden at det var lykkedes at aftvinge Svendene væsentlige Indrømmelser. Derefter enedes Mesterlav og Svendeforening om Nedsættelsen af et Fællesudvalg; dette tilvejebragte en ny Priskurant, som godkendtes af begge Parter i Marts 1873[2]).

Til denne Konflikt knytter sig en interessant Episode. Naturligvis maatte man se at skaffe Penge til de udelukkede; men karakteristisk nok henvendte Fagforeningen sig i den Anledning hverken til »Internationale« eller til »Socialisten« — der i øvrigt som sædvanlig beredvilligt satte en Indsamling i Gang —; derimod indkaldte man et offentligt Møde 21. Jan.[3]) og indbød hertil samtlige Svendelavs Bestyrelser. Bygningssnedkernes fortræffelige Formand, Falck, gav her som Indledning en lang og saglig Redegørelse for Konfliktens Udvikling; størst Interesse knytter sig dog til Teytauds Deltagelse i Debatten. Han begyndte med at bebrejde Bygningssnedkerne deres Mangel paa Forhandlingsvilje og mindede dem om, »at man for at kæmpe mod Kapitalen maatte være rustet med Kapital« en Maxime, hans egen Erfaring fra Slutningen af 1871 nok kunde give ham Ret til at fremsætte, og som han senere lejlighedsvis gentog[4]). Snart blev han dog nødt til at forsvare sig selv, idet en senere Taler, Skrædder Freese, udtalte sin Skuffelse over »Formandsforeningen, hvilken han havde troet vilde udrette Noget for Arbejderne og som han ogsaa vilde kunne have Tillid til; men da burde den virkelig snart gøre Noget for Svendene«. Disse Følelser deltes sikkert af mange, navnlig af de ældre; selve Mødets Afholdelse vidner jo om, at der ogsaa hos Bygningssnedkernes Førere var nogen Tillid tilbage. Teytauds Svar skulde dog ikke sætte nyt Liv i de svækkede Forventninger; han gjorde blot gældende, at Formandsforeningen først og fremmest havde at varetage Syge- og Begravelseskassernes Interesser, og udtalte i øvrigt sit Mismod over den Mangel paa Tilslutning, der stadig lammede Svendeforeningernes Handlekraft.

Bygningssnedkerne havde umaget sig forgæves; Formandsforeningen forspildte sin sidste Chance. Hvad den saa ellers kunde anvendes til, Fagbevægelsens Hovedkvarter blev den ikke, det maatte nu selv dens Tilhængere forstaa; den kunde ikke fortsætte, hvor de enkelte Svendelav hver for sig efterhaanden opgav Ævred. Lønbevægelsen gik dog ikke derfor i Staa. De allerede vundne Lønforhøjelser — navnlig fra

[1]) Folkets Avis $^{11}/_{2}$ 1873. [2]) Priskurant i Universitetsbiblioteket. [3]) Referater i Dagbladet og Dags-Telegrafen $^{22}/_{1}$, i Folkets Avis og Soc. $^{23}/_{1}$ 1873. [4]) Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Efteraaret 1871 — var endnu kun som de lavest hængende Frugter, der lod sig plukke uden Besvær; men de smagte efter mere; og da Tiderne vedblev at være gode, maatte mere kunne naas, blot man bar sig rigtigt ad. Nye Organisationsformer var med andre Ord fornødne.

Denne øjeblikkelige Situation opfattede Würtz med vanlig Skarphed. Han deltog selv i Diskussionen paa Bygningssnedkernes Møde, og to Dage senere bragte »Socialisten« en Leder[1]), som uddrog Moralen deraf. Den fremstillede, hvilken »ynkelig Rolle« Teytaud havde anvist sig selv og sine Medbestyrere, og hvorledes Tiden nu var inde til at skabe nye Organer for Arbejdernes Stræben »i deres Fagvirksomhed saavel som i det politiske og sociale Liv. De 15 Aar, der er forløbne, siden Laugsvæsenet hævedes, har ikke baaret den rette Frugt for Arbejderne; den stærke Modstand imod Reformer fra Mestrenes Side førte til Bibeholdelse af nogle Former fra Laugsvæsenet, under hvilke Arbejderne er blevne dyssede i Søvn«. »I mange Henseender har Mestre og Svende fælles Interesser«; alligevel har der under de senere Aars Opløsning udviklet sig en gensidig Misstemning; Mestrene klager over Svendenes Mangel paa Dygtighed og Omhu, deres Arbejdere føler sig udbyttede. Forholdet kan ikke ændres i en Haandevending, men »det staar dog i Svendenes Magt at sikre sig en bedre Stilling« ved at danne nye Foreninger, som ikke hæmmes af de gamle Lavsformer. »Nogle enkelte Foreninger af denne Slags er blevne dannede, saaledes Typografernes Forening, Sadelmagerforeningen, Bygningssnedkernes Forening, Cigarmagernes Forening »Enigheden« og Snedker- og Stolemagernes Forening, men det er endnu altfor faa, og selv disse Foreninger lider af Mangler«, der dog sikkert vil forsvinde, hvis der kommer flere, som gensidigt kan rette paa hinanden. Til sidst hedder det: »Lad hvert Fag slutte sig sammen, ikke blot til Skruer, men til enhver alvorlig Gerning i Fagets Interesse, til Fagets Ære og Fremgang, og lad alle disse Fagforeninger holde sammen og støtte hinanden i gode og i onde Dage, saa vil Arbejderne være en Magt ligeoverfor sine nu saa overmægtige Modstandere .....«.

At selve Ordet »Fagforening« her første Gang anvendes i sin nye Betydning, er ikke tilfældigt; med stor Sikkerhed er her det Program ridset op, som en nær Eftertid skulde virkeliggøre. Højst behændigt formuleres det; alle udfordrende Klange undgaas, det hele er stemt i en Tone, der maattte tiltale lavstro Svende, hvem »Fagets Ære og Fremgang« laa paa Sinde. Denne Tilpasning er imidlertid kun naaet ved

[1]) Anf. Blad $^{23}/_{1}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delvis Afkald paa det Ideal, der fra først af havde foresvævet Pio; det er vel værd at fremhæve, at dette faglige Program end ikke nævner »Internationale«. Og dog fremgaar det jo af »Socialistiske Blade« klart nok, at Pio oprindelig tænkte sig, at denne Forenings Sektioner skulde gøre Fyldest som Fagforeninger — en Opfattelse, der i den første Tid ogsaa gør sig gældende i Praksis, tydeligst maaske, da Brix fik »Enigheden« til at opgive sin Selvstændighed[1]). Würtz vogter sig vel for at forlange noget tilsvarende af de »nye Foreninger«, han opregner. Rimeligvis var allerede Pio under Indtrykket af Murerskruens Forhistorie kommet noget bort fra Tanken; først efter hans Fængsling blev det dog helt klart, at denne Vej ikke var farbar. Selv Cigarmagerne vidste trods al Iver for Socialismen at hævde deres Uafhængighed i faglige Anliggender; og i December 1872 fandt Møbelsnedkerne det praktisk at følge Bygningssnedkernes Eksempel og danne en særlig Forening til Gennemførelse af en Priskurant. Med de andre Fagsektioner stod det endnu sløjere til; ganske vist fik man i Løbet af 1872 oprettet henved en halv Snes nye; men de var gennemgaaende alt for svage til, at man turde risikere at lade dem optræde repræsentativt over for Arbejdsgiverne[2]). Efter Fælledmødet var »Internationale«s Sag eet med de fængslede Føreres; Tilslutning til den betød Trods mod Politi og Domstole, og det havde ikke alle Mod eller Lyst til. Men dertil kom, at jo længere Processen skred frem, des mere tvivlsomt blev det, om Foreningen fik Lov at fortsætte sin Tilværelse; det var da ikke raadeligt at bygge Bevægelsens Fremtid paa den alene. Derfor behøvede Sektionerne ikke at have levet forgæves; de kunde bruges til at forberede de nye Organisationer og sørge for, at de fik socialistisk Præg.

At Würtz har vidst Besked om de tyske Fagforeningers Betydning for Socialdemokratiet, er ikke usandsynligt; selv i saa Fald vil man dog ikke kunne frakende ham Æren for at have forstaaet Tidens Tegn og anvist den Kurs, som nu maatte følges. Derimod synes han ingenlunde at have sat en tilsvarende Energi ind paa virkelig at faa Roret lagt om. I »Socialisten« fra Vinteren og Foraaret 1873 vil man forgæves søge Vidnesbyrd om aaben og systematisk Agitation for Oprettelsen af nye Fagorganisationer; ad den Vej blev Sommerens og Efteraarets store Fagforeningsgrundlæggelse ikke fremkaldt. At Würtz saaledes forsømte at virke for det Program, der dog utvivlsomt var hans, hænger maaske til Dels sammen med, at han efter Nytaar havde nok at gøre med at hævde sin egen Lederstilling; i Marts styrtedes han som Følge

[1]) Jfr. S. 166. [2]) Jfr. »Bidrag« 304.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af sin uordentlige Regnskabsførelse[1]). Han gik dermed helt ud af Sagaen og udvandrede senere til Amerika[2]). Hans Efterfølger, P. C. Johnsen, der ogsaa var Cigarmager, synes dog i Begyndelsen ikke at have lagt sig stort mere i Selen end sin Forgænger; Spørgsmaalet ses heller ikke at have været forhandlet paa Sektionsformandsmøderne[3]).

Stort set kan der desuagtet ikke være Tvivl om, at det var Socialisterne, der stod bagved den store Fagforeningsgrundlæggelse Juni 1873—Jan. 1874. En saadan Kraftudfoldelse kommer sjældent uforberedt, og navnlig ikke, hvor der som her ganske fattes en ydre Anledning, der kan have givet Stødet til Bevægelsen; denne var allerede godt i Gang, da Forbudet mod »Internationale« udstedtes. At Fagforeningstanken i Løbet af disse otte Maaneder hurtigt og sikkert slog igennem i den københavnske Arbejderverden, forstaas kun, hvis Ideen i Forvejen saa at sige laa i Luften. Da der fremdeles i de fleste Tilfælde kan paavises en mere eller mindre tydelig Forbindelse mellem Sektionerne og de Fagforeninger, der afløste dem[4]), er det fuldt forsvarligt at slutte, at netop »Internationale«s faglige Underafdelinger bød de nye Tankers Frø Muldgrund til skjult Vækst. De sikkert meget snævre Kredse, der gennem alle Omskiftelser trofast var vedblevet at komme til Sektionsmøderne, udgjorde den socialistiske Elite; de var interesserede nok til opmærksomt at følge de ældre Fagforeningers Udvikling, ikke mindst villige til at tage ved Lære af Møbelsnedkernes Eksempel, dertil lydhøre over for en Parole i Partiets Blad, selv om den ikke dagligt gentoges. Gennem Sektionerne fandt Fagforeningstanken Vej til videre Kredse. Naar deres Medlemmer paa Værksteder og Værtshuse agiterede for Socialismen, kunde de ikke undgaa at træffe Kammerater, der vendte det døve Øre til Opfordringen til at gaa ind i »Internationale«, men blev mere opmærksomme, hvis man i Stedet talte til dem om Nødvendigheden af at danne frie Fagforeninger. Hvem skulde ellers fremføre Arbejdernes berettigede Krav paa højere Løn og kortere Arbejdstid? De færreste vovede endnu at nævne Lavssygekasserne i den Forbindelse; derimod fik »Socialisten« i denne Tid tilsendt Indlæg[5]), der udtalte Misfornøjelse med Lavsbestyrelsernes svigtende Forstaaelse og Initiativ. Redaktionen optog naturligvis gæstfrit den Slags Klager og støttede dem lejlighedsvis selv, saaledes i Februar med en Artikel om den forældede Form for Formandsvalg i Svendelavene[6]), i Juni ved at optage Spørgsmaalet om »De gamle Fagforeninger og Magistraten« til fornyet

[1]) Folkets Avis $^{30}/_{3}$ og $^{23}/_{3}$ 1873. [2]) Flyvebladet $^{22}/_{4}$ 1877. [3]) »Internationale«s ovennævnte Forhandlingsprotokol. [4]) Jfr. nedenfor S. 192. [5]) Soc. $^{19}/_{1}$, $^{20}/_{2}$, $^{16}/_{3}$, $^{5}/_{4}$, $^{24}/_{4}$ og $^{8}/_{5}$ 1873. [6]) Sst. $^{18}/_{2}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Behandling. At den tilsyneladende passive Partiledelse meget vel forstod sin Opgave, viser navnlig denne sidste Leder, saa vist som Tidspunktet for dens Fremkomst er alt andet end tilfældigt. Den stod i »Socialisten« Fredag den 13. Juni; samme Dags Aften samledes efter Indbydelse af Johnsen en Del Malersvende, hvem han overbeviste om det ønskelige i at faa oprettet »en ny Fagforening, der i Modsætning til den gamle Sygekasseforening skulde virke i frisindet Retning«[1]). Og Lørdag Aften mødtes »Internationale«s Medlemmer for at forhandle om, »hvorledes de ældre Fagforeninger bør stille sig overfor den nyere Tids Arbejderbevægelse, og hvorvidt det kan betragtes som heldigt, at de ældre Fagforeninger giver Plads for de ny Friforeninger«[2]); Ordskiftet skal have været livligt; heftigt blev det under ingen Omstændigheder. Men tydeligt nok var Spørgsmaalet nu i Færd med for Alvor at blive aktuelt.

Gennem mere end et Aar stod Cigarmagerforeningen »Enigheden« som den eneste klart socialistiske Fagforening. Denne Særstilling mistede den ikke, før »Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872« blev oprettet. At Møbelsnedkerne dermed fik Æren af at være de første, der gjorde Skridtet fra Sektion til Fagforening, er hævet over al Tvivl; og det Eksempel, de saaledes gav, blev af største Betydning for den følgende Tids Udvikling. Noget andet er, at de selv sikkert slet ikke forstod Sagens principielle Rækkevidde; for dem var Stiftelsen af en selvstændig Forening blot et Led i en jævn Udvikling[3]). Under Paavirkning bl. a. fra Bygningssnedkerne blev de mere og mere ivrige for at faa Fagets Akkordtakster forbedret. Tanken om en Priskurant kom først til Orde inden for Sektionen, hvis Formænd synes at have ment, at den kunde virkeliggøres alene ved Hjælp af et Udvalg. For at faa dette nedsat indvarsledes et almindeligt Svendemøde; men her viste der sig Stemning for at overlade Priskurantens Udarbejdelse til Repræsentanter for samtlige Værksteder, og disses Forhandlinger førte saa igen til Foreningens Stiftelse 17. Dec. Til Beslutningen herom har det sikkert medvirket, at Sektionen faglig set led af samme Skavank som Svendelavet; ogsaa den omfattede Bygningssnedkere saavel som Møbelsnedkere; og selv om disse her var i Flertal, maatte dette Forhold dog tilskynde ogsaa dem til at danne deres egen Forening til Varetagelse af Fagets Særinteresser.

Møbelsnedkernes Forspring har altsaa sin særlige Forklaring.

[1]) Soc. $^{15}/_{6}$ 1873. [2]) Sst. $^{17}/_{6}$ 1873. [3]) Jfr. herom »Bidrag« 314f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nøjagtigt et Fjerdingaar gik hen, før den næste socialistiske Fagforening blev til. Det var den saakaldte »Vævernes Velfærdsforening«. Næppe mange af den Tids Arbejdere var saa forarmede som Væversvendene, og allerede i 1872 blev der gjort et Par Forsøg paa at tilvejebringe den haardt tiltrængte Fagorganisation[1]); blivende Betydning fik dog kun Stiftelsen af »Internationale«s Væversektion. Paa et Møde i denne 6. Febr. 1873 fremsattes nemlig Forslag om Priskurant og Strejkekasse[2]). At en Væversvend nylig havde faaet sin Afsked, fordi han paatog sig at være sine Kammeraters Ordfører over for Mesteren, maatte øge Kamplysten; og i den Hensigt anførtes det ogsaa i en Artikel, som »flere Vævere« indrykkede i »Socialisten« for 16. Febr. Endnu denne munder dog ud i en Opfordring til Indmeldelse i »Internationale«; men snart efter maa Omslaget være sket. Et Par Uger senere slog nemlig syv Svende sig sammen om at indbyde til Fagforeningens konstituerende Møde 17. Marts. Hvad man vilde med den, fremgaar klart nok deraf, at det endnu samme Aften vedtoges at lade Repræsentanter for Værkstederne udarbejde Priskuranter for Fagets forskellige Grene[3]).

Bedre Akkordlønninger var altsaa Vævernes egentlige Maal; det samme havde før dem Byggefagenes Svende og Snedkerne sat paa Programmet. Større og hidtil ukendte Forhaabninger bærer derimod den Forening, hvormed den store Fagforeningsgrundlæggelse sætter ind, den første for øvrigt, der straks kalder sig »Fagforening«, Skræddernes. Dens officielle Stiftelsesdato er 13. Juni, men utvivlsomt blev Grundstenen lagt allerede ved et Møde 19. Maj[4]), hvor det efter livlig Diskussion besluttedes at lade et Udvalg »arbejde hen til Dannelsen af en Produktionsforening«. Den i sig selv nærliggende Formodning, at dette Udvalg staar bag ved Fagforeningens Stiftelse saa kort Tid efter, støttes i høj Grad af dens Love, idet disse begynder saaledes: »I Kraft af nedenstaaende Love dannes herved en Forening af Skræddere, med det Formaal at samle samtlige Skræddersvende til en fælles Samvirken for Sammensparelsen af et Fond til Oprettelse af en Produktionsforening«.

Endnu inden Udgangen af Juni dannes — under kraftig socialistisk Medvirkning — »Malernes Fagforening af 1873«, og derefter følger Nystiftelserne Slag i Slag. I Løbet af de otte Maaneder fra 1. Juni 1873 til 1. Februar 1874 stiftes i København ikke mindre end 20 Fagforeninger, der saa godt som alle bærer utvetydigt socialistisk Præg; først i dette Tidsrum skabes en virkelig omfattende socialistisk Fagorganisa-

[1]) »Bidrag« 304f. og 311f. [2]) Soc. $^{8}/_{2}$ 1873. [3]) Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 18ff. [4]) Soc. $^{24}/_{5}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tion. Ved dets Udløb omspænder den saa godt som alle større og vigtigere Fag, saasom Bødkere, Skomagere, Murere, Blikkenslagere, Smede, Bagere og Arbejdsmænd. I Enkeltheder kan disse Foreningers Tilblivelse langtfra altid opklares; paa den anden Side ved man tilstrækkeligt derom til fuldt ud at kunne bekræfte Traditionen om deres socialistiske Udspring[1]). Bedst Underretning har vi karakteristisk nok om de Foreninger, der grundedes inden »Internationale«s Opløsning 14. Aug. De er normalt blevet til paa den Maade, at den paagældende Sektion nedsatte et Udvalg, som forberedte Sagen og derefter indvarslede det egentlige Stiftelsesmøde. Dette er Tilfældet med saa betydende Fag som Malerne, Gørtlerne, Skomagerne og Murerne[2]); ogsaa Skrædderne er — som vi saa — sandsynligvis gaaet frem paa samme Vis. Bødkersektionen havde allerede i Okt. 1872 nedsat et Udvalg til Udarbejdelse af en Priskurant[3]). Men er det givet, at disse Fagforeninger — hvis Række egentlig aabnes af Møbelsnedkerne — er Børn af »Internationale«, bliver det dermed sandsynligt, at det samme gælder dem, der efter 14. Aug. træder i Stedet for de nu formelt ophævede Sektioner. Naar saaledes Svendene paa Sternhagens Værksted tager Initiativet til Stiftelsen af Blikkenslagernes Fagforening[4]), der konstitueres 15. Aug., eller naar 12 navngivne Mænd sætter »alle Smedesvende og Maskinarbejdere« Stævne i Lille Kongensgade 25 19. Aug.[5]), saa vover disse Folk sig utvivlsomt kun ud paa egen Haand, fordi de kan regne med Tilslutning fra Sektionernes Medlemskreds; i Virkeligheden fungerer ogsaa de som Udvalg. Af de 19 københavnske Sektioner var faktisk inden 1. Febr. 1874 17 afløst af Fagforeninger (heri medregnet »Enigheden«, der fik Lov at bestaa trods sin Fortid som Sektion[6])). Et sikkert Tegn paa, at Fagbevægelse og Socialisme omsider er i Færd med at glide sammen, har man fremdeles deri, at 14 af de 20 nye Foreninger udtrykkeligt antager Navnet »Fagforening«, der uden Tvivl rummer baade en socialistisk Bekendelse og en tydelig Brod mod Lavssygekasserne, paa hvilke denne Betegnelse tidligere nu og da var blevet anvendt[7]).

Åt kende Foreningernes Genesis og prøve Overleveringen om deres Nedstamning fra Sektionerne er nødvendigt, men ikke nok; ret beset er det dog nærmest noget formelt, man derved faar fat i. Afgjort større

[1]) Jfr. »Bidrag« 222—26 og 317f. [2]) Fremgaar for sidstnævnte Fags Vedkommende af Soc. $^{17}/_{7}$ 1873; om de andre se »Bidrag« 223. [3]) Soc. $^{9}/_{10}$ 1872. [4]) Blikkenslagernes Festskrift 1923, 12, jfr. Soc. $^{30}/_{7}$ 1873. [5]) Sst. $^{16}/_{8}$ 1873. [6]) Jfr. S. 166. [7]) Eksempler: Arbeideren 1871, 114; Dags-Telegrafen $^{16}/_{11}$ 1871, $^{7}/_{7}$ og $^{8}/_{7}$ 1873; Soc. $^{19}/_{1}$ og $^{17}/_{6}$ 1873. Strid om Retten til Navnet: Soc. $^{2}/_{7}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Værdi har det at faa besvaret det hidtil mærkværdig lidt behandlede Spørgsmaal om Motiverne for den store Fagforeningsgrundlæggelse: Hvorfor fulgte Arbejderne flokkevis Avertissementernes Kalden? hvilke Forhaabninger tilskyndede dem til villigt at paatage sig Kontingentbyrden? — »Internationale«s Fremgang i sin Tid skyldtes, som vi har set, trods Foreningens politiske Program først og fremmest Trangen til en Forbedring af Arbejdsvilkaarene; og det er let nok sagt, at Fagforeningerne selvfølgelig kæmper for højere Løn og kortere Arbejdstid. Spørgsmaalet er imidlertid centralt nok til at fortjene grundigere Undersøgelse og nøjagtigere Svar.

Den mest nærliggende Udvej er da at se efter, hvorledes Foreningerne selv udtrykker deres Formaal; det er vi i Stand til at gøre, da de ældste Love næsten uden Undtagelse findes bevarede i det kgl. Biblioteks og Universitetsbibliotekets Smaatryksafdelinger[1]). Ved Siden af denne Hovedkilde kommer ogsaa Udtalelser paa Stiftelsesmøderne i Betragtning; og sidst, men ikke mindst maa man gøre sig klart, hvilke Opgaver Foreningerne faktisk først gav sig i Lag med.

Som Helhed har Fagbevægelsen som bekendt oftest set det som sit Hovedformaal at faa Arbejdslønnen forhøjet og Arbejdstiden sat ned. Saaledes formuleres det ogsaa af og til i 1873; Arbejdsmændene tilstræber »en Forbedring af deres Livsstilling, i Særdeleshed ved Arbeidslønnens Forhøjelse og Arbeidstidens Forkortelse« og Blikkenslagerne vil »arbeide hen til en Forbedring af Medlemmernes Stilling i Samfundet, navnlig med Hensyn til Arbeidslønnen, saaledes at den staar i Forhold til Livsfornødenhederne, samt Indførelsen af en normal Arbeidstid paa 10 Timer daglig paa alle Værksteder«. Som Regel er dog denne Formel, der paa Forhaand skulde synes saa nærliggende, mærkeligt sjælden. Dette beror nu ikke paa, at Formaalsparagrafferne som Helhed savner Klarhed og Præcision; undtagelsesvis kan en enkelt klinge noget vagt, som naar Modelsnedkernes Fagforening tilsigter »ved nyttige Sammenkomster at virke hen til at hævde dens Medlemmers Eksistents, som agtværdige Medborgere i Samfundet«[2]); og undertiden nævnes saa mange Ting, at det bliver uklart, hvad der er Hovedsagen. Som Regel er Formaalet dog særdeles snævert afgrænset. Man undgaar netop at tale om Lønspørgsmaalet i bred Almindelighed; man holder sig til Akkordlønnen som den Side af det, hvor en Løsning i Øjeblikket syntes stærkest paakrævet. Vi har set, hvorledes Trangen til ordentlige Priskuranter

[1]) Jfr. Bilag III, S. 591f. [2]) Denne Formel er i øvrigt laant fra Skibstømrerforeningens Love 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var det afgørende Motiv ved Stiftelsen af de to store Snedkerfagforeninger og af »Vævernes Velfærdsforening«; ligeledes stod Ønsket om tidssvarende Akkordsatser i Forgrunden under Byggefagenes Aktion 1872, og blandt Typograferne vandt det Aar for Aar stærkere frem. Samme Krav finder vi Gang paa Gang rejst af Foreningerne fra 1873. »Bødker-Foreningen af 1873« koncentrerer sig f. Eks. om »at samle alle Bødkere, og ved ugentlige Bidrag at sammenspare en Kapital for at sætte Priskouranten igjennem og at hævde samme, og ved Sammenkomster i et eget dertil lejet Lokale i Byens Midte at opnaa den Enighed, som er nødvendig i saa Henseende«. Ganske tilsvarende lyder Bogbinderfagforeningens ældste Formaalsparagraf[1]); den vil »samle alle Bogbinderarbejdere for ved Diskussionsmøder at udarbejde en tidssvarende Priskurant«; ved »ugentlige Sammenkomster« skal fornøden Enighed tilvejebringes. Ogsaa de ældste Love for Malernes Fagforening nævner »Affattelsen af en fuldstændig Priskurant«, og denne Opgave var da ogsaa allerede inden Foreningens formelle Stiftelse henvist til et Udvalg[2]); det var dette Formaal, det for Majoriteten af Medlemmerne mest kom an paa at faa virkeliggjort. Samme Interesse genfindes hos de andre nye Fagforeninger i Byggefagene. »Hustømrernes Fagforening« paatager sig saaledes at virke for »Priskurantens Overholdelse«, en Beslutning, der faar et Skær af ufrivillig Komik i Lyset af, at den socialistiske Organisation her kun omfattede ca. 150 Svende, mens Hustømrerforeningens Medlemstal laa omkring de 1000[3]); hvad den store Forening ikke ved egne Kræfter kunde magte, blev den lille sikkert kønt nødt til at lade ligge. Ogsaa blandt Blikkenslagerne var Spørgsmaalet tidligt fremme[4]), selv om det først i 1875 kom i første Række; saa førte det til Gengæld til almindelig Strejke. Skomagernes Fagforening vedtog i Oktober 1873 Udarbejdelsen af »en gennemgaaende Priskurant«[5]); næste Foraar fulgte Strejken for dens Gennemførelse. Og dog nævner denne Forening lige saa lidt som Blikkenslagernes Priskuranten blandt sine Formaal. Det gør end ikke »Korkskjærer-Fagforeningen« — af 12. Aug. 1874 —, skønt Forholdet her er det ejendommelige, at Priskuranten ikke blot vedtoges Maaneder før Foreningens Stiftelse, men endog forinden var gennemført ved 6 Ugers Strejke hos den mest umedgørlige af Fabrikanterne[6]).

At faa sat en Priskurant igennem var i det hele taget Hensigten med de fleste af 70'ernes større Strejker. At dette Maal skulde kunne

[1]) Bogbindernes Festskrift (1898), 15. [2]) Soc. $^{15}/_{6}$ 1873. [3]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 225. [4]) Blikkenslagernes Festskrift (1923), 20. [5]) Soc. $^{18}/_{10}$ 1873. [6]) Korkskærernes Festskrift (1924), 9ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naas paa fredelig Maade, var for Flertallet af de nye Foreningers Medlemmer en forlængst overvunden Barnetro. Naturligt nok anvendes derfor i Formaalsbestemmelserne jævnlig Formlér som »ved ugentligt Kontingent at sammenspare et Fond til Understøttelse ved Arbejdsnedlæggelse«[1]), ligesom Lovene ofte giver særegne Strejkeparagraffer[2]). Mærkeligere er det i Grunden, at den Slags Bestemmelser ikke sjældent mangler; vigtige og i andre Retninger typiske Organisationer som Malernes, Skræddernes og Bødkernes forudser i deres Love slet ikke Muligheden af en Arbejdsnedlæggelse. Til nogen afgørende Slutning berettiger denne Tavshed naturligvis ikke; dog rummer den utvivlsomt en Advarsel mod ensidigt at opfatte 70'ernes Fagforeninger som slet og ret Strejkeforeninger. At de tillige var andet og mere, lader sig da ogsaa positivt paavise.

Strejkelyst alene forslaar næppe heller til Forklaring af den Hast og Iver, der præger den store Fagforeningsgrundlæggelse. Til at vække Begejstring var Strejken efterhaanden for velkendt en Ting; om ikke før, saa havde man i hvert Fald i de sidste Par Aar haft Lejlighed nok til at erfare, hvad det Vaaben var værd; uden Slagkraft var det vel ingenlunde, men Socialisterne havde Ret i at betegne det som et tveægget Sværd[3]), der maatte bruges varsomt. Sejren i en Arbejdsnedlæggelse forudsatte baade grundig Forberedelse og ikke mindst Resignation i Kravene. Det var den taalmodiges, ikke den begejstredes Vej.

I Længden blev Strejkefondet de socialistiske Fagforeningers raison d'être; ved deres Tilblivelse var imidlertid et andet Moment mindst lige saa afgørende. Der kan ikke være Tvivl om, at Troen paa Produktionsforeningstanken har været en saare væsentlig Drivkraft ved den store Fagforeningsgrundlæggelse. I Lovene indtager den ganske vist intetsteds en saa dominerende Plads som hos Skrædderne, men »Oprettelse af en Produktionsforening« staar dog paa Programmet ogsaa hos Blikkenslagere, Gørtlere, Malere, Murere, Møbelsnedkere og Pianofortearbejdere. Da fremdeles Bygningssnedkerne, Skomagerne og Kurvemagerne allerede havde gjort Alvor af Sagen, som ogsaa interesserede Væverne, vil man ikke kunne finde det synderlig overdrevent, naar Lovudkastet for Murersvendenes paatænkte Produktionsforening begynder med at fastslaa, at »enhver Fagforening stræber hen til at oprette en Produktionsforening ....« Udtalt i 1873 om de dengang bestaaende Fagorganisationer er denne Sætning i Hovedsagen rigtig,

[1]) Formerfagforeningens Love 1873. [2]) Jfr. S. 512—15. [3]) Jfr. S. 509.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

om end visse Fag stod uden for Bevægelsen, saaledes Typografer og Skibstømrere. Heller ikke Bogbinderne tænkte straks paa Produktionsværksted; men denne Undtagelse kan med virkelig Ret siges at bekræfte Reglen. Stødet til Bogbinderfagforeningens Oprettelse blev nemlig givet ved en Artikel i »Socialisten«, og Indsenderen af denne, — »en Bogbindersvend« — oplyser udtrykkeligt sine noget konservative Fagfæller om, at »en Fagforening er ikke det samme som en Produktionsforening«[1]). At denne tilsyneladende Selvfølgelighed behøvede at fremhæves, deri ligger et kraftigt indirekte Bevis for, at Murerne har angivet det typiske Forhold mellem de to Ting rigtigt.

Produktionsforeningerne spiller en saa fremtrædende Rolle inden for 70'ernes Fagbevægelse, at de har naturligt Krav paa et Afsnit for sig[2]). Det vil dog være nødvendigt allerede her at søge Svar paa det Spørgsmaal, hvorfor denne Tanke om Værksteder, hvor Arbejderne var Eneherrer, netop ved Aar 1873 fik saa megen Magt over Sindene. Vi har set, hvorledes det selv i »Internationale«s første Stormtid var Haabet om særdeles haandgribelige og nærliggende Goder, der hidlokkede Flertallet af Sektionernes Medlemmer; og den senere Fagbevægelse — Hørdums, P. Knudsens, Jens Jensens — vil næppe nogen vove at frakende nøgtern Virkelighedssans. Indtager da Grundlæggelsestiden en Særstilling? — skulde de københavnske Arbejdere netop i dette Tidsrum, hvor dog Pios personlige Indflydelse var begyndt at tabe sig, undtagelsesvis være grebet af en utopisk Raptus?

Det gælder her navnlig om ikke at se Sagen gennem Nutidens Briller. Strejken har siden fundet Plads som et alment godkendt Kampmiddel, som et nødvendigt Tilbehør til det moderne økonomiske Samfund; Produktionsforeningerne er derimod forlængst sat paa Historiens Museum for mislykkede sociale Eksperimenter; kun ad helt andre Veje har Tanken om kooperativ Produktion kunnet virkeliggøres. Men saadan var Forholdet slet ikke, da de socialistiske Fagforeninger blev til. Dengang var Strejkerne mere velkendte end anerkendte; de havde endnu ikke helt tabt Karakteren af oprørske »Sammenrottelser«, og navnlig var det stadig stærkt omtvistet, om det i Grunden betalte sig at gøre Strejke. Tvivlen herom kunde godt finde Støtte i de foreløbigt indvundne Erfaringer; i hvert Fald havde man allerede lært, at Gennemførelsen af en almindelig Arbejdsnedlæggelse krævede ikke blot megen opsparet Kapital, men ogsaa usvigelig Enighed mellem nogenlunde alle Arbejdere i det paagældende Fag. Det var Forudsæt-

[1]) Soc. 30/9 1873. [2]) Nedenfor S. 546—72.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ninger, som det — navnlig i et større Fag — kostede baade Tid og Møje at tilvejebringe. I Sammenligning hermed kunde det synes forholdsvis nemt at sætte et Produktionsværksted i Gang. Kapitalkravet var højst forskelligt, men sjældent afskrækkende; man kendte jo dog altid Mestre, der havde haft Held til at begynde selvstændigt med blot et Par Hundrede Rigsdaler. Produktionsforeningen krævede ikke som Strejkekassen taalmodig Agitation, til selv de trægeste var med; den kunde om fornødent bygges op alene paa de vaagnes og aktives altid snævre Kreds. Produktionsforeningernes Tilblivelseshistorie[1]) viser dog klart nok, at Hovedaarsagen til deres Popularitet var de højtspændte Forventninger om den Nytte, de kunde gøre under en Arbejdsnedlæggelse. Her skulde de ledige Hænder beskæftiges, saa Krigsomkostningerne sank; men navnlig skulde Arbejdernes egne Værksteder være Strejkens faste Borge, Garantien for, at det aldrig kunde gaa helt galt; vilde Mestrene ikke lade sig tvinge, saa kunde man undvære dem; og viste Flertallet af Kammeraterne sig upaalidelige, søgte de sløvt tilbage til de vante Arbejdspladser, saa skulde i hvert Fald de standhaftige og Førerne, der ellers var udsat for Arbejdsgivernes Blokade, være sikre paa at finde et Fristed. Det samme gjaldt dem, der mulig maatte miste deres Stilling paa Grund af politisk Overbevisning.

Overvejelser af nøgternt saglig og praktisk Natur har altsaa i høj Grad kunnet medvirke til at stemme 70'ernes Arbejdere gunstigt over for Produktionsforeningerne; Tanken laa knap saa fjernt, som det ved første Blik synes. Uforberedt kom den heller ikke; i Grunden drejede det sig jo dog kun om Selvhjælpsideens sidste Konsekvens. Først for faa Aar tilbage havde man lært, at man ved at slutte sig sammen kunde frigøre sig for Detailhandlerne; hvorfor skulde man ikke paa samme Maade skille sig af med Mestrene? Teoretisk set var Springet fra Forbrugskooperation til Produktionskooperation ikke langt.

I Praksis var det længere. Forbrugsforeningerne betød nok en Trusel mod Købmændene, men ulige skarpere Krig førte dog Produktionsforeningerne mod Arbejdsgiverne; deres Sejr vilde være den sociale Revolutions fredelige Gennemførelse. Det foregaaende tjener da ogsaa kun til Forklaring af, at denne Tanke fremfor saa mange andre af Socialismens Teorier formaaede at vinde Arbejdernes Interesse; selve Ideens socialistiske Oprindelse er uomtvistelig; den kan føres tilbage til Navne som Lassalle og Louis Blanc. Til os kom den først og fremmest sydfra. Allerede den socialdemokratiske Partikongres i Stuttgart 1870

[1]) Jfr. S. 550—53.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vedtog paa Forslag af den kendte Fører Snedker York en Resolution, der betegner Oprettelsen af Produktionsværksteder som Hovedopgave for de tyske Fagforeninger[1]); og faktisk var disse i 70'erne inde paa ganske lignende Eksperimenter som vore.

Rimeligvis har deres Værksteder direkte tjent vore Arbejdere som Forbillede — en Forbindelse, der dog næppe længere lader sig nærmere efterspore. Dens Betydning er for saa vidt ogsaa underordnet; den rokker under ingen Omstændigheder den Sandhed, at de københavnske Produktionsforeninger først og fremmest er et Resultat af den socialistiske Agitation. Allerede i September 1871 havde »Internationale«s Love[2]) forudset, at der kunde blive Brug for Penge til Oprettelsen af Produktionsforeninger; og siden da havde de overbevisningstro Socialisters snævre Kreds omfattet dette Fremtidsprojekt med stigende og let forklarlig Forkærlighed. Skinnet til Trods var Strejken jo dog blot et Forsøg paa at skaffe Arbejderen en Smule bedre Kaar inden for det bestaaende Samfund; den produktive Kooperation syntes Begyndelsen til et helt nyt. Denne teoretiske Tankegang træder særdeles klart frem i nogle Artikler om »Kapital og Arbejde«, som »Socialisten« offentliggjorde i Juli 1873 — netop den Maaned, da Fagforeningsgrundlæggelsen naaede Højdepunktet; heri betegnes bl. a. Produktionsforeningerne som »et i det Mindre aldeles nøjagtigt Billede af den vordende socialistiske Stat«[3]).

Ogsaa Lassalle citeres[4]). Uden Forbehold kan dette Navn dog ikke sammenkædes med 70'ernes faktisk bestaaende Produktionsforeninger — ligegyldigt om i Tyskland eller Danmark. Som mange vil vide, fremhævede Lassalle, til det sidste Selvhjælpsbevægelsens forbitrede Modstander, stærkt Nødvendigheden af at sikre Produktionsforeningerne Statens Kredit[5]); ellers vilde Forsøget paa at konkurrere med Kapitalisterne være ganske nytteløst. Hans Forbindelse med Bismarck skaffede ham dog ikke denne Statsstøtte; hans Tilhængere kom i Tyskland som i Danmark til at nøjes netop med Selvhjælp. At dette betød et væsentligt Afslag fra Idealet, forstodes ogsaa herhjemme af de teoretisk bedst bevandrede[6]).

Afvigelsen fra Principperne var dog paa dette Punkt ikke til at undgaa, og trods den er Produktionsforeningernes Fremvækst i sig selv et kraftigt Bevis for, at Socialismen omsider var ved at slaa an

[1]) S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 240f; jfr. Mehring: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie III, 386. [2]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10. [3]) Soc. 11/7 1873. [4]) Sst. 6/7 og 11/7 1873. [5]) Jfr. herom G. Brandes: Samlede Skrifter VII, 524—32. [6]) Jfr. S. 564—66.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blandt de københavnske Arbejdere. De nye Fagforeningers Partipræg faar i øvrigt et tydeligt symbolsk Udtryk deri, at de fleste af dem kort efter Højesteretsdommen over Pio, Brix og Geleff optog disse tre Mænd som Æresmedlemmer[1]). Faktisk kom Fagforeningerne i Femaaret 1873—78 til at virke ikke blot paa deres eget naturlige Felt, men tillige som Socialdemokratiets første Partiorganisation, en Funktion, vi senere nærmere skal omtale[2]). Blot to Dage efter Forbudets Udstedelse stiftedes ganske vist »Den demokratiske Arbejderforening«, der var bestemt til at afløse »Internationale«; det er meget karakteristisk, at det netop var Snedker- og Stolemagerforeningens Formand, der som saadan indkaldte Stiftelsesmødet[3]). Han blev Formand ogsaa for den nye Organisation. Indtil da havde Cigarmagere som Würtz og Johnsen regeret den socialistiske Republik; med Sophus Pihl[4]) kom nu Turen til Snedkerne, det andet af de to Fag, der straks mandsstærkt havde sluttet op om den røde Fane. Pihls Regimente blev dog endnu kortvarigere end Johnsens; allerede 2. Nov. 1873 blev han som Følge af sit Arbejde for Førernes Benaadning arresteret og sat under Tiltale for Fornærmelse og Trusel mod Kongen. Ved given Lejlighed havde han i »Socialisten« udtalt, at »hans Majestæt kunde naturligvis ikke nedlade sig til at modtage en Arbejder [som ham] ved Audiens«[5]); og han havde trods Advarsel indkaldt et Folkemøde paa Christiansborg Slotsplads, som skulde vise Kongen Arbejdernes Styrke. Det var hele Anklagens spinkle Grundlag; selv Højesteret fandt det dog tilstrækkeligt til at motivere fulde 8 Maaneders Forbedringshus[6]). — Pihls Fængsling gjorde det fuldstændigt af med den demokratiske Arbejderforening, der trods en tilsyneladende gunstig Start[7]) aldrig var kommet rigtig i Gang, væsentlig vistnok fordi Værterne under Pres fra Politiet nægtede den Lokale. Det er i hvert Fald den Grund, »Socialisten« opgiver, da den hen i November[8]) maa erkende, at Arbejdernes Fjender »tildels har formaaet at svække« Foreningen. Faa Uger senere svinder dens sidste Spor[9]).

Arbejderforeningens Undergang tvang Fagforeningerne frem i første Række ogsaa paa det egentlige politiske Omraade. Det er ikke

[1]) Dette gælder Nr. 8, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21, 22 og 29 paa Fagforeningslisten S. 576 f. se henholdsvis Soc. $^{27}/_{8}$, $^{23}/_{7}$, $^{13}/_{8}$, $^{7}/_{8}$, $^{15}/_{8}$, $^{2}/_{12}$, $^{8}/_{8}$, $^{10}/_{8}$, $^{17}/_{8}$, $^{4}/_{9}$ 1873 og Formernes Festskrift (1914), 23 (efter Regnskabsbogen). [2]) Nedenfor S. 413—19. [3]) Soc. $^{16}/_{8}$ 1873. [4]) Om ham se nærmere S. 384—86. [5]) Soc. $^{21}/_{10}$ 1873. [6]) Højesteretstidende 1874, 26 ff. [7]) I Stiftelsesmødet deltog ifølge Folkets Avis $^{18}/_{8}$ 1873 14—1500 Mennesker. [8]) Soc. $^{27}/_{11}$ 1873. [9]) Sst. $^{7}/_{12}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tilfældigt, at netop samme Leder i »Socialisten«, der indrømmer, at Storborgerklikens guldbelæssede Æsel har faaet Bugt med Arbejderforeningens Fæstning, samtidig foreslaar Dannelsen af et Fællesorgan for samtlige »frie Fagforeninger«. Snart efter blev denne Tanke til Virkelighed[1]); allerede ved Nytaar 1874 konstitueredes en foreløbig »Centralkomité«, og 30. Maj afløstes denne af en blivende »Centralbestyrelse«, der indtil Gimlekongressen Juni 1876 virkede som Hovedbestyrelse for det socialdemokratiske Parti; Fagforeningernes Repræsentanter i Centralbestyrelsen blev dets Rygrad — ganske som 1872—73 Sektionsformændene.

Uden paa dette Punkt at gaa i Enkeltheder fastslaar vi her foreløbigt Foreningernes Dobbeltstilling; for rigtigt at forstaa dem maa man straks have fat paa, at de ved Siden af at være Fagforeninger tillige fungerede som en Slags socialistiske Vælgerforeninger. Dette Moments Betydning ved selve deres Tilblivelse er naturligvis ofte vanskelig at angive nøjagtigt; i de store, grove Træk vil dog uden Tvivl den Sætning være rigtig, at jo senere i 70'erne en Fagforening er oprettet, des mere har det politiske spillet ind. Den første halve Snes Fagforeninger — fra før Juni 1873 — er sikkert blevet til, uden at Stifterne i mindste Maade har tiltænkt dem en politisk Fremtid; Politik lod man »Internationale« og dens Sektioner om. Foreningerne fra den store Fagforeningsgrundlæggelses Tid oprettedes først og fremmest for Priskuranternes og Produktionsforeningernes Skyld; men allerede deres Udspring fra Sektionerne borgede for, at de om fornødent uden Stød vilde kunne glide over til politisk Virksomhed. Fra Starten indstillede ogsaa paa dette var derimod som oftest de Organisationer, der kom til i Aarene 1874—76, altsaa efter Centralkomiteens Dannelse. Ogsaa i Lovene mærkes denne Udvikling; de af dem, der er ældre end Dec. 1873, antyder saa godt som aldrig[2]) noget politisk Program, selv om Foreningens socialistiske Oprindelse er utvivlsom. Først Arbejdsmændenes Fagforening, hvis Love er dateret 7. Dec. 1873 og højst sandsynligt forfattet af Fr. A. Hertz, oplyser i sin Formaalsparagraf, at den »efter Evne og Lejlighed« vil »tage Del i det offentlige og politiske Liv, saaledes at Medlemmerne kunne hævde deres Plads som Borgere i Staten«. Saa klart og fyldigt udtrykkes det dog kun undtagelsesvis; i adskillige Love — navnlig fra 1875—76 — anvendes imidlertid Formler som »bedre politisk, social og økonomisk Stilling for Fagets Arbejdere i det Hele taget«[3]) eller »Enighed i socialøkono-

[1]) Jfr. S. 414 f. [2]) Den eneste Undtagelse nævnes S. 201 f. [3]) Guld- og Sølvarbejdernes Fagforenings Love 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

misk og politisk Henseende«[1]). Tobaksarbejder-Forbundet »Enigheden« tilstræber 1875 »en Forbedring i Arbejderstandens Stilling i politisk og materiel og aandelig Henseende«, mens Handskemagerforbundet 1876 vil »værne om Medlemmernes materielle, aandelige og politiske Rettigheder med alle til Raadighed staaende lovlige Midler«. Selve Centralbestyrelsen sætter sig (1875) til Hovedformaal at »forbedre Arbejdernes politiske og sociale Stilling«, hvad naturligvis indirekte kommer til at gælde samtlige tilsluttede Foreninger.

Omkring Tiaarets Midte præges da Fagbevægelsen dybt af denne nære Tilslutning til Socialdemokratiet. Dog med væsentlige Forskelle fra Fag til Fag. Det københavnske Socialdemokrati blev ikke bygget paa een Dag, og selv i 1874—75, de Aar, hvor Fagforeningerne foreløbig naaede højest, stod endnu utvivlsomt langt de fleste af Hovedstadens Arbejdere fremmede, lunkne eller ligefrem som Modstandere af Socialismen; størst var uden Tvivl de lunknes Gruppe. Mere eller mindre paavirker dette Grundforhold samtlige Organisationer, men ingenlunde altid paa samme Maade. Enkelte af Fagforeningerne var fra selve Oprettelsen saa udfordrende socialistisk indstillede, at kun overbeviste »røde« indmeldte sig i dem; de blev da politisk set paalidelige og offervillige, solide Støtter for Arbejderpartiet; des svagere stod de i den faglige Kamp, fordi de her kun havde Mindretal bag sig. De bedste Eksempler paa denne Type er Murersvendenes og Hustømrernes Fagforeninger, der som Fagrepræsentationer er de gamle Svendelav haabløst underlegne, og hvis eneste Eksistensberettigelse netop er Misfornøjelsen med disses køligt reserverede Holdning over for Socialismen. Traditionen om, at »Muursvendenes Fagforening« i 80'erne endte som ren Diskussionsklub[2]), lyder højst troværdigt; ingen af disse to Foreninger har i Virkeligheden nogensinde været mere. Heller ikke »Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening« — der ligeledes havde en konservativ Konkurrent — var til at begynde med stort andet end en politisk Klub, hvor de Spørgsmaal, der i Øjeblikket var aktuelle inden for Partiet, altid var sikre paa interesseret Behandling; først et Stykke ind i 1875 havde man faaet skrabet saa mange Medlemmer sammen, at der blev Mening i at optage faglige Emner til Debat; stort længere naaede denne Forening ikke i 70'erne[3]). En udpræget politisk Start havde fremdeles Skræddernes Fagforening, der allerede i Sommeren 1873 forpligtede sin Bestyrelse til at »behandle alt, hvad

[1]) Bødker-Foreningens Love 1876. [2]) Murernes Festskrift (1905), 37 f.
[3]) Jfr. »Bidrag« 345—48.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der kan forbedre Medlemmernes politiske Velvære«[1]); i god Overensstemmelse hermed udtalte paa det konstituerende Møde 29. Juli Lovudvalgets Formand, der nu blev Foreningens Næstformand, at det maatte være en af dens Opgaver at »samle Stemmerne« ved de politiske Valg[2]). Intet Under derfor, at de Skræddersvende, der endnu var under Teytauds Indflydelse eller dog stod tvivlraadige over for Socialismen, af Bekymring over de »statsopløsende Tendentser«[3]) holdt sig uden for Foreningen — et Forhold, som først under P. Holms mere forsigtige Ledelse (fra Jan. 1874) langsomt rettedes. Alle disse fire Foreninger er — i hvert Fald i Begyndelsen — ikke stort andet end Sektioner af »Internationale«, der har taget Navneforandring. Det samme gælder »Arbejdsmændenes Fagforening« og »Den blandede Fagforening«, der oprettedes under Medvirkning henholdsvis af Fr. A. Hertz og Louis Toucher; disse to Agitatorer var ogsaa virksomme ved Stiftelsen af Bryggeriarbejdernes og Drejernes Foreninger, ligesom »Socialdemokratisk Forbund« og E. W. Klein ved Organisationen af en Række mindre Fag 1875—76. Foreninger, der saaledes direkte kan takke Partiledelsen for deres Tilblivelse[4]) — en af dem, Glarmestrenes, synes endog dannet paa Trods af en ret vrangvillig Stemning paa Stiftelsesmødet[5]) —, har derved sikkert straks faaet en kraftig politisk Kulør; det er uden Tvivl rigtigt, naar en af Arbejdernes egne allerede i Foraaret 1874 bemærker, at flere saakaldte Fagforeninger »maaske den meste Tid behandle politiske Spørgsmaal«[6]). Det gjaldt dog hverken de fleste eller de største.

At de brede Massers Forhold til Socialismen endnu var køligt, kunde undertiden, omend sjældent, paavirke Foreningerne paa en anden Maade; det hændte, at der kom saa mange Ikke-Socialister med, at de kunde øve Indflydelse paa Ledelsen. Bedst kan denne Udvikling iagttages hos Malerne. Skønt deres Fagforening direkte tog Arv efter Sektionen[7]), viste adskillige af dens Medlemmer sig dog hurtigt mindre fremskredne. Allerede paa Foreningens konstituerende Møde 8. Juli 1873 faldt den Udtalelse, »at det var aldeles ligegyldig, enten et Medlem var national eller international, naar han kun trofast vilde udfylde

[1]) Skræddernes Fagforenings Love 1873, § 17. [2]) Soc. $^{7}/_{8}$ 1873. [3]) Udtrykket anvendes af Foreningens daværende Formand paa et Møde $^{12}/_{8}$ 1873, se Soc. $^{14}/_{8}$. Paa samme Maade tales der i et Agitationsopraab sst. $^{26}/_{2}$ 1874 om visse Skomagersvendes »fornemme Blindhed« overfor Socialismen. [4]) Se Fagforeningslisten (»Bidrag« 229 f.) Nr. 49, 51, 54 og 55. [5]) Soc.-Dem. $^{10}/_{10}$ 1875. Allerede ved Nytaar 1874 var der gjort et Forsøg paa at organisere dette Fag, se Soc. $^{7}/_{1}$ 1874. [6]) Fagtidende for Malere Marts 1874. [7]) Jfr. S. 190 og 192.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sin Plads i Foreningen«; samtidig gav et enkelt af det socialistiske Lovudvalgs Forslag Anledning til livlig Kritik. Bestyrelsesvalget faldt dog heldigt ud for Socialisterne, af hvilke Wulff blev Formand[1]). Men i Løbet af Efteraaret styrkedes Oppositionen, og hen i Oktober led Bestyrelsen et alvorligt Nederlag, idet dens Forslag om at optage Pio, Brix og Geleff som Æresmedlemmer forkastedes med betydeligt Flertal[2]). Paa samme Maade faldt i Januar 1874 Forslaget om Tilslutning til en Række andre Fagforeningers politiske Henvendelse til Dr. Gert Winther[3]), og 1. Febr. valgtes en ny Bestyrelse, der bedre end den gamle svarede til Majoritetens Ønsker[4]). Bag denne gradvise, men fuldstændige Kursændring laa en stærk Fremgang i Medlemstallet, der fra ca. 125[5]) ved Stiftelsen var naaet op paa ca. 300[6]); Tilstrømningen skyldtes utvivlsomt først og fremmest Interesse for Planen om en Priskurant. For Gennemførelsen af dette Hovedformaal ønskede man alt andet sat til Side, og navnlig vilde man undgaa, at Tiden spildtes med ørkesløst politisk Kævl[7]). Saa besluttet var man paa at ville være fri for socialistiske Taler, at man fandt det fornødent at forsyne selve Foreningens Formaalsparagraf med følgende lakoniske Tilføjelse: »Debat om politiske Emner udelukkes«. I det hele underkastedes Lovene en Revision, der ogsaa paa andre Punkter viser, hvilken klart antisocialistisk og delvis ganske lavsmæssig Karakter Foreningen paa dette Tidspunkt havde[8]). Mod Pio, Brix og Geleff sikrede man sig ved at fastsætte, at kun »Mænd af Faget« kunde optages som Æresmedlemmer. Personligt var den nye Bestyrelses Formand, P. Nielsen, Højremand[9]); i øvrigt karakteriserer det hans Indstilling, at han fik Faber til at tale i Foreningen; da det paagældende Møde formede sig som en Holmgang mellem »Arbeideren«s Redaktør og Fr. A. Hertz[10]), tog Nielsen Fabers Parti og sluttede sig til dennes Advarsler mod Produktionsforeninger og Strejker[11]). I god Overensstemmelse hermed førte han selv over for Mestrene en udpræget Forhandlingspolitik, men uden synderligt Held; man maatte ikke alene give Afkald paa at gennemføre Priskuranten i dens oprindelige Form[12]), men endda efter meget Vrøvl finde sig i at nøjes med, at Arbejdsgiverne blot antog den som »en brugbar Veiledning« uden i mindste Maade at binde sig[13]);

[1]) Soc. $^{10}/_{7}$ 1873. [2]) Folkets Avis $^{25}/_{10}$ 1873. [3]) Soc. $^{7}/_{1}$ 1874. [4]) Sst. $^{5}/_{2}$ 1874. [5]) Sst. $^{28}/_{6}$ 1873. [6]) Fagtidende for Malere Febr. 1874. [7]) Se navnlig Artiklen »Hvad er en Fagforening?« sst. Marts 1874. [8]) Jfr. S. 431 f. [9]) Malernes Festskrift (1906), 4; jfr. et Par Bemærkninger i Fagtidende for Malere Febr. 1874. [10]) Soc. $^{1}/_{4}$ 1874. [11]) Fagtidende for Malere Juni 1874. [12]) Sst. Maj 1874. [13]) Dags-Telegrafen $^{29}/_{5}$ 1874, jfr. P. Nielsen i Fagtidende for Malere Juni 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det viste sig da ogsaa hurtigt, at langtfra alle Mestre var villige til at betale efter den[1]). Dette Resultat kunde ingen finde tilfredsstillende, og Oppositionen fik følgelig let Spil; allerede i Juni 1874 faldt P. Nielsens Bestyrelse, og i Juli blev Wulff atter Formand[2]). Endnu længe sporedes ganske vist Dønningerne efter disse indre Storme; men Socialisterne synes dog fra da af at have haft Overtaget.

At Malernes Fagforening er den, hvor de indre Brydninger mellem faglige og politiske Interesser bedst kan følges, hænger sammen med, at det ogsaa var dér, de var stærkest; og at specielt den konservative Fraktions ganske vist kortvarige Erobring af Ledelsen helt igennem har Karakteren af en Undtagelse, derom vidner ikke mindst den levende Opsigt og Forargelse, som denne Episode fremkaldte inden for de mere rettroende Fagforeninger[3]). For saa vidt er dog Forholdene hos Malerne sikkert typiske, som uden Tvivl enhver socialistisk begejstret Fagforeningsleder har haft at kæmpe mod mere eller mindre stærke eller klart udtalte Stemninger af samme Art. I mange Tilfælde er det dog næsten umuligt at afgøre, om man blot staar over for forbenet lavsmæssig Fagseparatisme, eller om en klart bevidst Modvilje mod den politiske Socialisme — ikke mindst dens »Internationalisme« — gør sig gældende; jævnlig glider de to Ting sammen, saaledes i den træge Modstand, der mødte først de fælles Strejkekasser og senere Centralbestyrelsen[4]). Naar saaledes den største af alle Datidens Fagforeninger, Bygningssnedkernes, længe holdt sig uden for Centralbestyrelsen, var allerede Samtiden klar over, at denne Holdning havde flere Aarsager[5]); men blandt disse var uden Tvivl en vis Uvilje mod Sammenblandingen af Politik og Arbejdsanliggender[6]). Inden for Skibstømrerforeningen, hvis første Bestyrelse var afgjort antisocialistisk[7]), nedlagde endnu i Sommeren 1873 en konservativ Minoritet Protest imod, at Foreningens Fane medførtes til den socialistiske Grundlovsfest[8]); og om Billedhugger- og Billedskærerforeningen siges det i September 1874, at den hidtil har været »ledet i et reaktionært Spor«[9]), hvad dens Love fra 1873 bekræfter. Ogsaa i Bødkernes Fagforening stredes konservative og radikale Elementer[10]).

Disse spredte Vidnesbyrd om de Vanskeligheder, der voksede frem af de socialistiske Foreningers faglige og politiske Dobbeltstilling, træder dog først rigtig i Relief, naar man faar det vigtige Træk med,

[1]) Fagtidende for Malere Sept. 1874. [2]) Sst. Juli-Aug. 1874. [3]) Soc. $^{7}/_{11}$ 1873 (Skomagerne), $^{23}/_{1}$ og $^{9}/_{5}$ 1874 (Smedene). [4]) Jfr. S. 410—15. [5]) Soc. $^{22}/_{8}$ 1874. [6]) Jfr. S. 415. [7]) Se »Bidrag« 300. [8]) Soc. $^{14}/_{6}$ 1873, jfr. Dags-Telegrafen $^{21}/_{12}$ 1873. [9]) Soc. $^{10}/_{9}$ 1874. [10]) Bødkernes Festskrift (1915), 6; Soc. $^{21}/_{3}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at der endnu ved Midten af 70'erne bestod i det mindste fire livskraftige og aktive københavnske Fagorganisationer, hvis Forhold til Socialismen var afgjort fjendtligt, og som stejlt og støt fastholdt dette Standpunkt uden at ænse afmægtige Minoriteters Protester. Det var Hustømrerforeningen, Mursvendelavet, Typografisk Forening og Grovsmedeforeningen af 1873[1]).

Under Byggefagenes Offensiv 1872 var de gamle Tømrer- og Murerorganisationers Forhold til Internationalisterne uafklaret, omend køligt; endnu var der Mulighed for Forstaaelse. 1873 afviste de dog begge »Internationale«s Indbydelse til at deltage i Grundlovsfesten ved den slesvigske Sten[2]), ligesom Forslag om Avertering i »Socialisten« forkastedes. Mindretallenes Utilfredshed fik saaledes ny Næring, og med Dannelsen af de socialistiske Konkurrencefagforeninger — Murernes Juli 1873, Hustømrernes Jan. 1874 — var Krigen erklæret. Skarpest Udtryk fik Modsætningen mellem gammel Lavsaand og ny Radikalisme paa selve det Møde, hvor »Hustømrernes Fagforening« skulde stiftes; her mødte nemlig Hustømrerforeningens Tilhængere mandsstærke nok til at kræve Afstemning; kun Dirigentens Indgriben hindrede dem i saaledes at kvæle Foretagendet i Fødslen[3]). Men ogsaa i de følgende Aar viste Lavsbestyrelserne oftere aabent deres Uvilje mod »de røde«, navnlig ved at afvise Samarbejde med Centralbestyrelsen og Deltagelse i de socialistiske Grundlovsfester[4]). Ligesom i sin Tid Murernes Sektion havde været omtrent tre Gange saa stærk som Tømrernes, saaledes var ogsaa nu Oppositionen stærkest inden for Mursvendelavet; 1875 nægtede dets Formand at udlevere sin Fane, og da der i den Anledning stilledes Forslag om hans Afsættelse, forkastedes dette med kun 115 Stemmer mod 77[5]). Ved et Rabaldermøde Aaret efter kunde Fagforeningens Formand mønstre 13 af ca. 40 Deltagere[6]). Ved begge disse Generalforsamlinger var dog saa faa Medlemmer til Stede, at Tallene ikke tør tages som et paalideligt Udtryk for Parternes indbyrdes Styrkeforhold.

[1]) I samme Forbindelse kan med en vis Ret endnu nævnes Handskemager-Foreningen af 1873, der konstituerede 11. Marts; sikkert foresvævede der ved den Lejlighed Stifterne uklare Forestillinger om en upolitisk Fagorganisation; allerede i Sept. omdannedes dog Lovene saaledes, at Formaalet klart og snævert begrænsedes til Syge- og Begravelseshjælp, Opsparing til en Fribolig samt Arbejdsanvisning »efter Overenskomst med de Herrer Mestre«. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 227; samme: Kjøbenhavns Murer og Stenhuggerlav 294. [3]) Soc. $^{16}/_{1}$ 1874. [4]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 227; samme: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 295. [5]) Sst. Jfr. S. 474. [6]) Soc.-Dem. $^{28}/_{7}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Typografisk Forening[1]) lededes i Aarene 1872—76 næsten enevældigt af R. P. Jensen, en klar og maalbevidst Førerbegavelse og en dreven Agitator, der til Gavns forstod baade at vække og at fastholde sine Fagfællers Tillid. Hans Program gik ud paa, at Foreningen ikke kunde indlade sig med de store politiske og sociale Samfundsspørgsmaal, men strengt maatte holde sig til de rent typografiske Faganliggender; og disse skulde helst ordnes ad fredelig Vej, gennem en »nøie Samvirken« mellem Kapital og Arbejde. Standpunktet tillod intet Kompromis med Socialismen. Allerede Maj 1872 forkastedes (med 90 Stemmer mod 36) et fra radikal Side fremsat Forslag om en Pengebevilling til de strejkende Murere. Det skete efter R. P. Jensens Raad, og Aaret efter afslog han et Par Opfordringer fra »Intenationale« til Deltagelse i Partiets Grundlovsfest og Samarbejde med de nydannede Fagforeninger[2]); ikke des mindre vedtoges et Tillidsvotum i Efteraaret 1873 med alle Stemmer mod fire. 1874 stemte kun ni Medlemmer mod Deltagelse i Højres Grundlovsfest, mens kun tre ønskede Foreningen repræsenteret i Centralbestyrelsen; endnu 1876 var et betydeligt Flertal mod blot at udlaane Fanen til de Medlemmer, der vilde holde socialistisk Grundlovsdag.

Den ejendommeligste af disse antisocialistiske Fagforeninger er dog »Grovsmedeforeningen af 1873«[3]). Den blev stiftet 9. Sept., kun en Uge efter »Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening« og i skarp Modsætning til denne. Dens Stifter og Formand indtil Juli 1875 var den unge Grovsmedesvend V. Z. Richter, en urolig og ærgerrig Natur, der drømte om intet mindre end at lægge Grunden til en helt ny Arbejderbevægelse i national Aand. Førerevner savnede han ingenlunde; han havde Modet til at prøve at omsætte ny Teori i Praksis, talte og skrev usædvanlig godt for sig, besad desuden et ikke ringe taktisk Talent. Lærvillig og smidig søgte han Raad og Støtte overalt, hvor det var muligt. Han var Medlem af Arbejderforeningen af 1860 uden dog paa nogen Maade at kunne betegnes som en ukritisk Elev af Rimestad; han indmeldte straks sin Forening i Formandsforeningen og var en af dem, der længst bevarede Troen paa dens Fremtid; navnlig staar han dog i Gæld til Faber, der trolig stod ham bi med Raad og Daad. Overfor sin socialistiske Konkurrent udnyttede Richter med Held Grovsmedenes Fagseparatisme; hans ungdommelige Iver vandt

[1]) Jfr. S. 168 og »Bidrag« 288 f. [2]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 124. [3]) Om denne Forening henvises til den udførlige Fremstilling i »Bidrag« 326—44 og til dens Festskrift (1933), udarb. af Henry Bruun og Willy Jacobsen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

jævnaldrende, og de ældre, zünftige Svende bøjede sig ind under hans Ledelse, fordi Svendelavets Formand havde vist sig vitterligt ubrugbar som Fører paa det faglige Omraade. Set paa nogen Frastand kan Grovsmedeforeningens Program minde om Svendeforeningernes; ogsaa den virkede som Syge- og Begravelseskasse, og omvendt var Arbejdsvilkaarenes Forbedring ad Forhandlingens Vej jo heller ikke Svendelavene et ukendt Maal. Langt kraftigere bevidst Udtryk finder dog Tanken om Socialreform uden Klassekamp hos Richter; ejendommelig for ham er i denne Sammenhæng især hans Forkærlighed for Voldgift. Men i øvrigt havde han mange Strenge paa sin Bue; han lod sin Forening paatage sig Arbejdsanvisning og virke som Spare- og Laanekasse; han lagde Planer om Dannelsen af et Byggefond til Opførelse af Friboliger og veg samtidig ikke tilbage for Tanken om et Produktionsværksted. Trods dette Træk prægedes hans Holdning over for Socialismen af et uforsonligt Fjendskab, der ved mange Lejligheder lagde sig for Dagen, tydeligt saaledes, da Foreningen 1874 anskaffede sig en Fane; i Bestyrelsens Opraab herom hed det, at Grovsmedene burde »kunne samles om det gamle hvide Kors med dets store Minder«, en Tilhænger af den røde Fane tilbagevistes »bestemt og under almindelig Tilslutning« af Richter, og ved Faneindvielsen Grundlovsdag var Sangen af Erik Bøgh, mens Hovedtalen blev holdt af Københavns Overpræsident, Kammerherre Rosenørn.

Det var ganske vist kun et Mindretal af Datidens Fagforeninger, der saaledes stod Socialismen imod; de hører dog med i Billedet af disse Aars Arbejderbevægelse, og deres Betydning var ikke helt ringe. Det ser man klarest, hvis man fæster Opmærksomheden ved den første Fagbevægelses Resultater.

Man vil nemlig i saa Fald hurtigt blive klar over, at de sidst omtalte fire Foreninger indtager en særdeles hæderlig Plads i selve Kampen for Arbejdsvilkaarenes Forbedring. Det Forhandlingsprincip, som var deres fælles Kendemærke, medførte ganske vist næsten nødvendigt, at de aldrig fik deres oprindelige Fordringer fuldt gennemført; men det gjorde de socialistiske Organisationer ogsaa kun sjældent. Det er om 70'ernes Foreninger næppe for meget sagt, at deres praktisk-faglige Resultater oftest staar i omvendt Forhold til deres Nidkærhed for Socialismens Udbredelse. Retfærdigvis maa tilføjes, at de konservativt eller upolitisk prægede Foreninger selvfølgelig havde lettest ved at komme paa Talefod med Arbejdsgiverne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I den første store Lønbevægelse 1871—72 havde Socialisterne kun haft ringe Andel. De kunde til Nød tilskrive sig Æren for Lønforhøjelserne i Cigarmager- og Møbelsnedkerfagene og for Skomagerstrejken 1872[1]), hvis Udgang maa kaldes en Sejr for Svendene, skønt Vindingen blev kortvarig. Det var i Grunden det hele. I adskilligt flere Fag lykkedes det uden deres Medvirkning at faa Arbejdsvilkaarene forbedret; Typografer, Skibstømrere og Pianofortearbejdere klarede sig ved Hjælp af nye, selvstændige Foreninger; andre benyttede med Held de gamle Svendelav; navnlig førte saaledes Byggefagenes Fællesaktion til Lønforhøjelser for alle deltagende Fag, Murerne medregnet.

Trods dette var imidlertid Indtrykkene af Murerskruens uheldige Udgang og Socialistførernes Fængsling stærke nok til at tage Kraften af denne første Offensiv. Fuldstændig Ro indtraadte dog ikke, og i det stille rustede Arbejderne des ivrigere. Som vi har set, kom Aaret 1873 mere til at staa i Organisationsdannelsens end i Lønkampens Tegn. Naturligt nok blev imidlertid Forberedelserne til det næste Fremstød langvarigst i de Fag, hvor Dannelsen af helt nye Foreninger paa socialistisk Grundlag ansaas for nødvendig. Man kan derfor ikke undres over, at de forud stærkt organiserede Byggefag blev først færdige. Paa Bygningssnedkerne passer denne Betegnelse ganske vist ikke; deres i Marts 1873 vedtagne Priskurant, utvivlsomt dette Aars største faglige Bedrift, er blot Slutstenen paa dette Fags mærkeligt uafhængige Udvikling[2]); den er først og fremmest Snedkersvendenes eget Værk og kan kun med meget Forbehold betegnes som en Frugt af den socialistiske Bevægelse, hvortil »Bygningssnedkernes Forening« først efter Begivenhederne i Januar langsomt nærmede sig. Morsomt er det derimod at se, hvor hurtigt Mursvendelavet forvandt sit Nederlag. Endnu næppe en Maaned efter Kapitulationen gjorde dets Bestyrelse Mesterlavet opmærksom paa, at den stadig modtog Forespørgsler, om Mestrene dog ikke vilde gøre Indrømmelser; det vilde være klogt af Oldermanden at »gjøre noget for at mildne Stemningen, da De derved vilde forebygge en Gjentagelse af det nyligt passerede, hvilket vi i modsat Fald ikke kunne indestaa for vil finde Sted[3])«. Denne Skrivelse var vel nærmest en tom Demonstration, et Udtryk for Svendenes Bitterhed; men kort efter Nytaar 1873 — omtrent samtidig med, at Spændingen i Bygningssnedkerfaget kulminerede — rejstes paany Kravet om en revideret Priskurant[4]). Mestrene indlod sig imidlertid ikke paa Forhandling, men nøjedes med paa egen Haand at bevilge visse mindre væsentlige

[1]) Jfr. S. 184. [2]) Jfr. S. 184 ff. [3]) Raadstuearkivet, Murerlauget Nr. 34, Skrivelse af $^{22}/_{6}$ 1872. [4]) Sst., Skrivelse af $^{9}/_{1}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indrømmelser, en Fremgangsmaade, som fremkaldte en skarp Protest fra Svendelavets Side[1]). Mere forhandlingsvilligt stillede Tømrermestrene sig til Hustømrerforeningens Henvendelse i Februar; de gik ind paa Dannelsen af et Fællesudvalg, hvis Priskurant traadte i Kraft 1. Juli[2]). — Uden for Byggefagene tiltvang Pianofortearbejderne sig i Juni samme Lønforhøjelse, som Møbelsnedkerne 1871 havde opnaaet. Det skete gennem en kortvarig og lidet kendt Strejke[3]); saa meget er dog klart, at der dengang endnu ikke fandtes anden Organisation i Faget end den uafhængige Forening fra 1871[4]), hvis Bestyrelse nu beskyldtes for at »holde sig til Principalernes Side«[5]); først en Maaneds Tid efter Strejken dannede Oppositionen den mere radikalt prægede Pianofortearbejderforening af 1873. En parallel Udvikling træffer man i Bagerfaget[6]), hvis Svende i November tilkæmpede sig visse Indrømmelser med Hensyn til Arbejdstiden, ligeledes gennem en lille Strejke, der synes iværksat uden megen Organisation; i hvert Fald var Strejkens Leder, Smith, lige saa lidt Oldgesel som Fagforeningsformand, og først efter Kampens Afslutning stiftedes paa hans Initiativ »Bagersvendenes Fagforening«, nærmest af Fortrydelse over Oldermandens Medbestemmelsesret over Svendelavets Midler. I hvilket Omfang skjult Agitation fra Socialisternes Side har foranlediget disse to Strejker, er nu svært at afgøre; sikkert er det, at af de klart socialistiske Organisationer har i 1873 kun een praktiske Resultater at opvise, nemlig Vævernes Velfærdsforening, som allerede et Par Maaneder efter sin Stiftelse søgte Kontakt med Mestrene og virkelig — til Dels gennem Strejke — fik Held til at gennemføre Priskuranter i Fagets forskellige Grene[7]). I Efteraarets Løb prøvede ganske vist Snedker- og Stolemagerforeningen under Pihls Ledelse at sætte sin Priskurant igennem ved en Række partielle Strejker; men Mestrenes usædvanlig gode Sammenhold gjorde dette Forsøg til en fuldstændig Fiasko[8]). Formandens Fængsling midt under Konflikten skulde naturligvis ikke lette Foretagendet.

Nu tjener det ganske vist i ikke ringe Grad til de socialistiske Foreningers Undskyldning, at saa mange af dem først blev til i 1873. Deres Part i det følgende Aars Lønbevægelser er imidlertid ikke synder-

[1]) Raadstuearkivet, Murerlauget Nr. 34, Skrivelse af Marts 1873. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 226. [3]) Soc. $^{21}/_{6}$ og $^{26}/_{6}$, Dags-Telegrafen $^{25}/_{6}$ og $^{27}/_{6}$ 1873; Fagblad for Snedkere 1886, 38. [4]) Jfr. S. 169. [5]) Pianofortearbejdernes Festskrift (1923), 38. [6]) Soc. $^{19}/_{10}$, $^{27}/_{11}$, $^{17}/_{12}$, $^{19}/_{12}$, Folkets Avis $^{25}/_{11}$ 1873; Bagernes Festskrift (1908), 15 f; »Bidrag« 322. [7]) Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 20—23. [8]) Folkets Avis $^{11}/_{10}$, Soc. $^{12}/_{11}$ og $^{21}/_{11}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt mere fremtrædende. Ligesom i 1873 iværksattes kun een større Strejke, som tabtes. Det gjaldt denne Gang Gennemførelsen af en Priskurant i Skomagerfaget; men skønt Arbejdsnedlæggelsen, der kom til at berøre over 1100 Svende[1]), holdtes gaaende i fulde fem Uger, fra 5. Maj[2]) til 9. Juni[3]), var Resultatet dog et afgjort Nederlag; trods faktiske Forhøjelser hos en Række enkelte Mestre lykkedes det ikke at faa Priskuranten anerkendt. I Skibstømrerfaget udbrød i Begyndelsen af Februar en partiel Strejke paa Burmeister & Wains Værft paa Refshaleøen; ogsaa den endte efter et Par Maaneders Forløb med Nederlag[4]). Bedre Held havde man i forskellige mindre Fag. Socialister var saaledes uden Tvivl de Korkskærere, der udarbejdede og gennemførte dette Fags Priskurant for derefter at danne Fagforeningen til at vogte den[5]). Hos Bødkerne kappedes Socialister og Ikke-Socialister. Begge Parter havde i dette Fag været tidligt paa Færde; saaledes havde allerede »Internationale«s Bødkersektion ved sin Stiftelse i Oktober 1872 nedsat et Tremandsudvalg til at udarbejde en Priskurant[6]), mens »Bødkersvendeforeningen af 1862« nogle Maaneder senere indkaldte Møde »angaaende Arbejdersagen«[7]). I Foraaret 1874 satte nu Svendelavets Bestyrelse sig i Spidsen for et Andragende om Daglønnens Forhøjelse til 10 Mark[8]); den i Juli 1873 oprettede socialistiske Fagforening tilskyndede vel sine Medlemmer til at medunderskrive de derom fremlagte Lister, men holdt i øvrigt paa, at ogsaa Akkorderne maatte forbedres; den lod derfor udarbejde en Priskurant, der byggede paa Kravet om 10 Mark daglig[9]), og vedtog at gennemføre den »paa alle de Værksteder, hvor Forhøjelsen ikke allerede er indtraadt«[10]). Selv ved forenede Kræfter evnede de to Foreninger dog ikke at sætte deres Krav igennem overalt; blot en Del af Mestrene bøjede sig[11]).

Henimod Aarets Slutning fik to af de mindste Fagforeninger deres Priskuranter anerkendte, Bogbinderne gennem en rask lille Strejke fra Lørdag til Mandag[12]), Kurvemagerne gennem Forhandling[13]); de to Fag opnaaede henholdsvis 30 og 25[14]) Procents Forhøjelse.

I de større Fag er det imidlertid stadig Foreningerne af den ældre

[1]) Soc.-Dem. $^{11}/_{6}$ 1874. [2]) Soc. $^{7}/_{5}$ 1874. [3]) Soc.-Dem. $^{11}/_{6}$ 1874. [4]) Soc. $^{5}/_{2}$, $^{10}/_{2}$, $^{13}/_{3}$ og $^{29}/_{3}$ 1874; Skibstømrernes Festskrift (1921), 28. [5]) Jfr. S. 194. [6]) Soc. $^{9}/_{10}$ 1872. [7]) Sst. $^{27}/_{2}$ 1873. [8]) Sst. $^{26}/_{3}$ og $^{24}/_{4}$ 1874. [9]) Soc.-Dem. $^{28}/_{5}$ 1874. [10]) Sst. $^{11}/_{6}$ 1874. [11]) Sst. $^{8}/_{7}$ og $^{14}/_{7}$ 1875. [12]) Folkets Avis $^{11}/_{10}$ og $^{25}/_{11}$ 1874; Berlingske Tidende $^{24}/_{11}$ 1874; Bogbindernes Festskrift (1898), 16. [13]) Soc.-Dem. $^{8}/_{10}$ og $^{22}/_{12}$ 1874. [14]) I Forhold til Lønnen 1871, se Soc.-Dem. $^{5}/_{11}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Type, som fører an. At Malerne under P. Nielsens konservative Bestyrelse i Foraaret 1874 fik deres Priskurant betinget anerkendt, er allerede omtalt[1]). Murer- og Tømrermestrene fik ingen Fred; Hustømrerforeningen[2]) forlangte højere Dagløn, Mursvendelavet[3]) udarbejdede og vedtog sin egen Priskurant. Et praktisk Resultat af disse Forholdsregler opnaaede Svendene dog først 1875; kort efter Nytaar nedsattes Fællesudvalg i begge Fag, og hen paa Foraaret traadte nye Priskuranter i Kraft, hos Tømrerne fra 1. April, hos Murerne fra 2. Maj; samtidig bestemtes det, at Arbejdet i Sommermaanederne for Fremtiden skulde ophøre Kl. 6; Murersvendenes gamle Krav, for hvilket de 1872 havde nedlagt Arbejdet, opfyldtes altsaa nu uden Kamp. Ogsaa et Par af de mindre Svendelav antog sig Medlemmernes Lønkrav; Bødkersvendeforeningen er nævnt, og Rebslagersvendeforeningen stod bagved den Strejke[4]) i dette Fag, der begyndte 1. Juni 1874 og fortsattes i over fem Uger; til sidst lykkedes det at naa den tilsigtede Daglønsforhøjelse. Heller ikke Brolægger- og Harthuggerforeningen, som i 1874 beskæftigede sig med dette Fags Arbejdstid og Akkordforhold[5]), var nogen socialistisk Fagforening[6]). Meget væsentlige Resultater naaede Typografisk Forening og Grovsmedeforeningen af 1873.

Den fornyede Lønbevægelse blandt Typograferne gaar tilbage til en Generalforsamling 4. Nov. 1873, hvor det efter Bestyrelsens og Repræsentantskabets Forslag vedtoges at lade Tillidsmænd fra samtlige Trykkerier udarbejde et Tarifudkast[7]). Dette, der i alt væsentligt fik Karakteren af en Oversættelse af den tyske Sættertarif[8]), forelaa færdigt en Maaned senere; det blev derefter tilsendt Arbejdsgiverne, som imidlertid afslog at forhandle. Harmen herover fik Udslag i en Strejke paa Rigsdagstrykkeriet[9]); den tabtes, men vedkommende Bogtrykker lovede dog skriftligt[10]) sine Arbejdere, at han i det nye Aar vilde søge at faa sine Kolleger med til en Forhandling paa bred Basis. Dette Løfte blev i Maj 1874 omsider opfyldt, maaske ikke mindst under

[1]) Jfr. S. 203 f. [2]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 226. [3]) Samme: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 295. [4]) Soc.-Dem. $^{2}/_{6}$, $^{7}/_{6}$ og $^{10}/_{7}$ 1874. J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 158. [5]) Soc.-Dem. $^{1}/_{9}$ 1874. [6]) En saadan oprettedes først 1875, jfr. Bilag II, S. 578. Snarest er den paagældende Organisation identisk med »Brolæggernes og Harthuggernes Syge- og Begravelsesforening«, som averterer Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1875. [7]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 173 f. [8]) Sst. 1874, 27, jfr. Typograf-Tidende $^{19}/_{3}$ 1875. [9]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 190. [10]) Saaledes ifølge R. P. Jensen i Typograf-Tidende $^{15}/_{5}$ 1874; R. Foltmar taler sst. $^{13}/_{7}$ kun om et »mundtligt Tilsagn«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indtryk af Uroen paa Trykkerierne[1]). Gennem Drøftelsen i Fællesudvalg tilvejebragtes i Sommerens Løb en Tarif, som 15. Sept. godkendtes af begge Parter, af Arbejderne dog uden al Begejstring; paa Typografernes Generalforsamling var det paa et hængende Haar lykkedes Oppositionen, som lededes af Socialisten Heinemann, at faa Overenskomsten forkastet, og selv dens Forkæmpere holdt kun paa den i Mangel af bedre. Det vigtigste af Arbejdernes Krav, Indførelsen af den saakaldte Alfabetberegning, var dog opfyldt, og selve Sætterlønnen blev omtrent som i December forlangt; Forhøjelsen ansloges af R. P. Jensen til ca. 10 %[2]), hvad der paa Baggrund af Stigningen i 1871 ikke skulde synes saa helt lidt. Tariffen traadte i Kraft fra Nytaar 1875.

Grovsmedeforeningen af 1873 satte sig allerede i Januar 1874 — 4 Maaneder efter Stiftelsen — i Forbindelse med Smedemesterforeningen[3]); for at gøre et godt Indtryk havde man kort forinden ophævet Foreningens Strejkekasse. I April nedsattes Fællesudvalg, og i Juni forelaa Forhandlingernes Resultat. Mestrene gik ind paa at betale en Minimaldagløn af 8 Mark, og i Realiteten opfyldte de ogsaa Svendenes Ønske om Fyraften Kl. 6; derimod nægtede de — til Richters store Skuffelse — bestemt at gaa ind paa Nedsættelsen af en Voldgiftsret[4]).

Endnu i de første Maaneder af 1875 er Billedet omtrent det samme. Mest Bevægelse var der i Byggefagene; om reviderede Priskuranter forhandlede ikke blot Murerne og Tømrerne, men ogsaa Bygningssnedkerne[5]). En Overgang var Mursvendelavet, som paa denne Tid kunde synes ret stærkt socialistisk inficeret[6]), inde paa Tanker om en ny Strejke[7]), og Rygterne herom vakte en Del Opsigt[8]); som Helhed viste Offentligheden dog ikke disse vigtige Forhandlinger den Interesse, de i og for sig fortjente. Mere fangedes Opmærksomheden af den langvarige Karetmagerstrejke, som begyndte 18. Marts[9]) og haardnakket fortsattes til langt hen i Juni[10]); endda lod næppe mere end Halvdelen af Arbejdsgiverne sig tvinge til at underskrive Priskuranten[11]). De organisatoriske Forhold i det lille Fag er ikke helt klare; men Socialister var Karetmagersvendene i hvert Fald ikke, selv om de straks ved Strejkens Begyndelse søgte og fandt Støtte ogsaa fra den Side[12]). Snarere

[1]) Jfr. Foltmar anf. Sted. [2]) Typograf-Tidende $^{22}/_{9}$ 1874, hvor ogsaa selve Tariffen findes aftrykt. [3]) Jfr. »Bidrag« 336—40. [4]) Jfr. S. 394 f. [5]) Folkets Avis $^{2}/_{7}$ 1875. [6]) Jfr. S. 473 f. [7]) Soc.-Dem. $^{12}/_{1}$ og $^{13}/_{1}$ 1875. [8]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{23}/_{1}$ og $^{27}/_{2}$ 1875; Soc.-Dem. $^{13}/_{3}$ 1875; Folkets Avis $^{27}/_{4}$ 1875. [9]) Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$ 1875. [10]) Sidste Advarsel mod Tilgang sst. $^{20}/_{6}$ 1875. [11]) Sst. $^{25}/_{5}$ og $^{10}/_{6}$ 1875. [12]) Sst. $^{18}/_{3}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lededes de af Folk, der som Richter drømte om at indpode nye Skud paa Lavstraditionens gamle Stamme; Lønkonflikten paa Vognfabrikkerne berørte i øvrigt direkte Grovsmedesvendene, hvis Formand derfor ogsaa ivrigt antog sig de strejkendes Sag under Pressediskussionen[1]). Lige saa lidt tilfældig var sikkert den Støtte, de fandt hos Haandværkernes Formandsforening, der ved denne Lejlighed for en Gangs Skyld brød de senere Aars Passivitet[2]). Allerede ved Nytaar 1872 — altsaa netop paa den Tid, da Formandsforeningen gjorde sit Forsøg paa at blive Fagbevægelsens Generalstab[3]) — havde Karetmagersvendene skabt sig en særskilt Fagorganisation, »Karethmagernes fælles Hjælpeforening«[4]), der dog næppe nogensinde har været andet end en faglig Afdeling af Svendelavet — noget lignende som de mere kortvarige Strejkefond, der omtrent samtidig blev grundlagt af Murer- og Tømrersvendene[5]). 1876 var den i hvert Fald underordnet Sygekassens Bestyrelse. At dens selvstændige Betydning dog var ret begrænset, fremgaar navnlig af, at den under Lønkampen 1875 overhovedet ikke omtales; Priskuranten tilsendtes Mestrene fra Karetmagersvendeforeningen, og selve Strejken lededes som sædvanlig af et Udvalg[6]). Sikkert meget træffende karakteriserede nogle kritiske Svende i 1876 Svendelavet som »en Blanding af de gamle Laugslove og en Del Nyt, som vi nok tror de gamle Svende laver om, som de selv synes«[7]). Blandt det nye var endog en under Strejken oprettet Produktionsforening.

Karetmagerstrejkens Afslutning foregik ganske upaaagtet. Betydelig større Lønkonflikter havde forinden beslaglagt Opmærksomheden.

I Løbet af Aarene 1873 til 75 — de socialistiske Fagforeningers Grundlæggelsestid — var imidlertid nye Førere fremtraadt baade paa det faglige og det politiske Omraade. Efter Pihls Fængsling i November 1873[8]) hengaar ganske vist over et halvt Aar, uden at nogen Enkeltmand arver hans Stilling som Partileder. Skulde nogen nævnes, maatte det være Pianofortearbejder V. Th. Holst, der Nytaarsdag 1874 valgtes til Formand for den midlertidige Centralbestyrelse[9]); det endelige Valg i Maj traf dog hverken ham eller Mundberg — der var opstillet[10]) — men Ernst Wilhelm Klein[11]). Det var en Mand paa ca. 44; han var født i Tyskland — Nassau[12]) —, hvad hans Accent umiskendelig røbede[13]). Af

[1]) Folkets Avis $^{13}/_{3}$, $^{20}/_{3}$, $^{24}/_{3}$ og $^{2}/_{4}$ 1875; Dags-Telegrafen $^{13}/_{3}$ og $^{18}/_{3}$ 1875. [2]) Folkets Avis $^{2}/_{4}$ 1875; Soc.-Dem. $^{20}/_{4}$ 1875. [3]) Jfr. S. 169 f. [4]) Jfr. »Bidrag« S. 220 f. [5]) Jfr. S. 173. [6]) Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$ 1875 m. fl. St. [7]) Soc.-Dem. $^{23}/_{11}$ 1876. [8]) Jfr. S. 199. [9]) Soc. $^{3}/_{1}$ 1874. [10]) Sst. $^{14}/_{4}$ 1874. [11]) Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$ 1874. [12]) Folketællingen 1870, Ballerup-Maaløv Kommune. [13]) Dags-Telegrafen $^{7}/_{6}$ 1874; Soc.-Dem. $^{9}/_{6}$ 1874; Folkeviljen $^{19}/_{2}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Profession var han Barber; i sine unge Dage havde han rejst vidt omkring[1]), men midt i 50'erne var han havnet i København, og her giftede han sig; i Begyndelsen af 60'erne flyttede han ud til Ballerup[2]), hvor han nedsatte sig som Mester. Mens han i denne beskedne Stilling sled for at forsørge sin voksende Børneflok, fik han fra 1868 en Bibeskæftigelse som lokal Korrespondent til »Dags-Telegrafen«[3]). Megen Brug for ham havde Rimestad dog ikke; et større Virkefelt og mere Paaskønnelse fandt han ved »Socialisten«. Her tiltrak han sig i Sommeren 1872 første Gang Opmærksomheden ved en længere Artikelrække om Landboforholdene, som han ud fra sine nordsjællandske Erfaringer skildrede i meget mørke Farver[4]); men længe varede det ikke, før Lederen jævnlig blev ham betroet; under det klangfuldt krigerske Mærke »Vengeur«[5]) erobrede han sig saaledes hurtigt en anset Plads inden for Bladets snævre og navnlig i disse Aar lidet glimrende Medarbejderkreds. Stadig fortsatte han sin tilbagetrukne og skjulte Tilværelse et Par Mil uden for Voldene; først efter Nytaar 1874[6]) indlod han sig af og til paa at optræde som Taler i ikke alt for store Forsamlinger; 9. April talte saaledes »den frisindede, socialistiske Forfatter Vengeur« i »den fri kvindelige Forening« om »Kvindens Emancipation«[7]).

At netop denne »nye Mand«, der paa Forhaand ikke kan have kendt meget til den københavnske Fagbevægelse, alligevel ophøjedes til Formand for dens Centralbestyrelse, kan synes mærkværdigt; uforklarligt er det dog ikke. Det Arbejde, som laa for, var overvejende af politisk Art; ikke mindst gjaldt det i Øjeblikket at skaffe Abonnenter til »Social-Demokraten«, hvis økonomiske Risiko Fagforeningerne nylig havde paataget sig[8]), og dertil kunde det være praktisk at have en Mand med Tilknytning til Bladet. Mundberg, som sikkert var en farligere Medbejler end Holst, tilhørte heller ikke de fagorganiseredes Kreds; og Fagforeningernes egne Folk var gennemgaaende lovlig unge til Førstepladsen. Det afgørende Moment var maaske Kleins Sprogfærdighed; i hvert Fald var der Ønsker fremme om at faa en sprogkyndig Mand, som kunde føre saavel Partiets som Foreningernes udenlandske Korrespondance[9]).

Han havde dog ogsaa andre Kort paa Haanden. Den Organisation, han skulde lede, var ulige mere overskuelig end vore Dages Socialdemokrati eller Samvirkende Fagforbund; der var ingen store Fonds at

[1]) E. W. Klein: Socialismen og dens Ledere 19; Soc.-Dem. $^{6}/_{1}$ 1875. [2]) Folketællingen 1870, Ballerup-Maaløv Kommune. [3]) Soc.Dem. $^{10}/_{9}$ 1874. [4]) Soc. $^{16}/_{8}$—$^{23}/_{8}$ 1872. [5]) Afsløret bl. a. Soc. $^{31}/_{3}$ 1874. [6]) E. W. Klein: Socialismen og dens Ledere 20. [7]) Soc. $^{9}/_{4}$ 1874. [8]) Jfr. S. 419 f. [9]) Sst. $^{4}/_{3}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

administrere, ingen forviklede Storkonflikter, hvor Hensyn skulde vejes mod Hensyn. Stillingen krævede først og fremmest en paagaaende Agitator, som forstod at samle og sammenknytte Arbejderne; men til denne Opgaves Løsning var Klein ingenlunde uskikket. Med stor Flid gik han op i sin nye Gerning; Aften efter Aften indfandt han sig ved Fagforeningernes Møder, og hvor han kom, forsømte han sjældent at tage Ordet; jævnlig foranstaltede Centralbestyrelsen offentlige Møder med ham som Taler, og hans Indsats i Provinsagitationen blev ikke uvæsentlig[1]). At han under dette ustandselige Taleri ikke undgik Rutinens Farer, siger sig selv; snarere maa man undres over, at han trods alt formaaede at variere sine Foredrag saa meget, som Tilfældet var. Til sit Held havde han et ikke ringe Stof til sin Raadighed; han havde set meget og læst mere; næppe nogen af 70'ernes Socialistførere — Pio ikke undtaget — overgik ham i Belæsthed. Hans Interessefelt — Historie og Geografi — faldt omtrent sammen med Rimestads, og ligesom denne forstod han at imponere med sin Viden; behændigt sammenføjede han Autodidaktens spredte Brokker til vidtspændende, men skrøbelige Brobuer. Egennavnene var hans bedste Stilpryd. I en Leder om den røde Fane[2]) kunde han udpensle, hvorledes »dette Banner udfoldes ved Tajos Bredder i det hede Spanien, ved Themsen i Verdensstaden London, ved det ærværdige Kapitolium i Rom, eller i det af Lasalles Aand opfyldte Tyskland« o. s. v.; meget ofte[3]) begyndte hans Taler med en lang historisk Indledning, der lod Socialismens Sol hæve sig straalende over graa Oldtid og mørk Middelalder; skulde han f. Eks. tale om »den fri Tanke«, greb han helt tilbage til »den kinesiske Reformator Confucius«, til »de indiske Vismænd og Perseren Zoroaster«, drog derpaa Linjen op over Sokrates, Jesus, Luther, Voltaire og Rousseau og lod den sejrsstolt ende med Marx, Lassalle, Pio og Dr. Brandes[4]). Luther og Washington var hans Yndlingshelte; Herodyrkelse laa overhovedet bedre for ham end marxistisk Historieopfattelse. Værdifuldere end denne historiske Ruskomsnusk var hans Viden om Arbejderbevægelsen i andre Lande. Bedst kendte han naturligvis Forholdene i Tyskland; han kunde af Selvsyn tale med om Nøden blandt de schlesiske Vævere[5]) og var utvivlsomt godt hjemme i sit Fædrelands socialistiske Litteratur. Men ogsaa vesteuropæisk Udvikling søgte han at følge[6]), og det er al Ære værd, at han var i Stand til at holde et særligt Foredrag om »Arbejderbevægelsen i Amerika«[7]), selv om unæg-

[1]) Jfr. S. 339 ff. [2]) Soc. $^{24}/_{8}$ 1873. [3]) Eksempler Soc. $^{8}/_{1}$ 1873, Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$, $^{4}/_{7}$, $^{8}/_{7}$ 1874. [4]) Sst. $^{7}/_{10}$ 1874. [5]) Soc. $^{2}/_{8}$ 1873. [6]) Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$, $^{9}/_{7}$ og $^{1}/_{10}$ 1874. [7]) Sst. $^{13}/_{10}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

telig Washington og Lincoln her fik en mærkværdig fremskudt Plads. En vis international Indstilling vil man overhovedet ikke kunne frakende ham, og den søgte han at meddele ogsaa sine Tilhørere.

Kleins Anskuelser var utvivlsomt radikale nok[1]), og lige saa lidt som Datidens andre Agitatorer gik han af Vejen for et Kraftudtryk eller to; lejlighedsvis boltrer hans Pen sig i grove Ord som »Vampyrer«, »Ulve i Faareklæder«, »storborgerlige Idioter«[2]). Men nogen revolutionær Ildsjæl boede der ikke i denne stræbsomme Familieforsørger; og saa snart Ansvaret for Partiledelsen paahvilede ham, skyndte han sig at betone Socialdemokratiets lovlydige Karakter[3]). I Modsætning til Pio vidste han, at Vejen til den politiske Magt var lang[4]); han har derfor kunnet bidrage sit til at give Bevægelsen fast Grund under Fødderne. Han indsaa, at der maatte tages haardt fat med Agitation og Organisation, hvis man engang skulde naa frem; og denne Indsigt bestemte ogsaa hans Opfattelse af Fagforeningerne. At Forbedringer af Arbejdsvilkaarene var deres nærmeste Formaal, indrømmede han naturligvis[5]); men han blev ikke træt af at gentage, at det ikke var nok at tilkæmpe sig Lønforhøjelser. »Den Fejl, at benytte Fagforeningerne som en Slags Strejkekasse, til at dynge Penge op og som endnu altfor mange af vore københavnske Foreninger lider af, maa aldeles redresseres«[6]), skriver han i 1874; »Syge-, Strejke- og Alderdomsforsørgelseskasser maa altid blive det sekundære, det underordnede, naar vi ikke vil falde tilbage til den gamle Sump, man kalder Laugsaand, og hvor Svendene ikke havde Lov at tale om andet, end Pengene i deres Kasser, Fornøjelser, Spil og Drik og meget andet aandsfortærende Nonsens«[7]). De nye Foreninger bør ikke »drukne i bar Materialisme«[8]). Selv i Øjeblikkets faglige Kamp gælder det snarere at samle Medlemmer end Penge[9]); holder et Fags Arbejdere blot enigt sammen, skal deres Modpart nok vogte sig for at stampe mod Brodden[10]). Men afgørende og varige Fremskridt kan kun naas ad politisk Vej; Maalet maa være at faa afskaffet det privatkapitalistiske System, »og det kan først ske, naar vi gennem Foredrag« — f. Eks. af Centralbestyrelsens Formand! — »og Diskussion, Læsning af nationaløkonomiske og socialistiske Skrifter har gjort os alle Spørgsmaal klare«, og naar fremdeles uindskrænket almindelig Valgret er opnaaet[11]). Arbejderne maa passe paa, at de »i aandelig Henseende ikke staar tilbage for de andre Klasser i Samfun-

[1]) Se navnlig Soc.-Dem. $^{18}/_{8}$ 1874. [2]) Soc. $^{25}/_{7}$ 1873. [3]) Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$, $^{4}/_{7}$ og $^{7}/_{8}$ 1874. [4]) Han var klar over, at Venstre maatte have den først, se Soc.-Dem. $^{17}/_{2}$ 1875. [5]) Sst. $^{11}/_{3}$ 1875. [6]) Sst. $^{31}/_{7}$ 1874. [7]) Sst. [8]) Sst. $^{11}/_{3}$ 1875. [9]) Sst. $^{1}/_{10}$ 1874. [10]) Sst. $^{18}/_{2}$ og $^{11}/_{3}$ 1875. [11]) Sst. $^{11}/_{3}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det«[1]). Samtidig arbejdede Klein naturligvis overalt for Tilslutning til Centralbestyrelsen og Støtte til »Social-Demokraten«. Oplysning og Solidaritet, det var de Kardinaldyder, han bestandig indskærpede sine Tilhørere, og der er ikke Tvivl om, at det virkelig lykkedes ham at udbrede dem; hans mange Foredrag og Diskussionsindlæg har stærkt medvirket til at sprede Kendskab til Socialismen og dens Program, og de mangfoldige Forbindelser, han knyttede gennem sine stadigt gentagne Foreningsbesøg, lettede i høj Grad Samarbejdet mellem Fagene. Socialdemokratiets officielle Historieskrivning har behandlet Klein overmaade stedmoderligt[2]); og dog har sikkert ingen af 70'ernes Socialistførere tjent Arbejderbevægelsen flittigere end han — heller ikke Pio, hvem Barberen fra Ballerup sikkert var lige saa overlegen i Kundskaber og praktisk Erfaring som underlegen i Kultur og personlig Charme.

Al Kleins Energi havde dog næppe nyttet Centralbestyrelsen synderligt, om han ikke blandt Fagbevægelsens egne Repræsentanter havde fundet forstaaende og paalidelige Hjælpere. Ret mange Navne er det ganske vist ikke, som i den Forbindelse paatvinger sig Erindringen. Mange af Foreningerne skiftede bestandigt Formænd, uden at den ene saa stort længere ud over Fagets Grænser end den anden. Enkelte hævede sig dog over Gennemsnittet, deriblandt som bekendt navnlig tre: Hørdum, Holm og C. C. Andersen — Jydens, Øboens og Københavnerens socialdemokratiske Trekløver.

Ældst af de tre var Hørdum[3]), som var født i Nærheden af Æbeltoft 1846; i hans Karakter brødes jysk Sindighed med Taterblodets Uro. Endnu ganske ung giftede han sig og nedsatte sig som Landsbyskomager paa sin Hjemegn; men som saa mange andre havde han svært ved at modstaa Hovedstadens dragende Magt, og 1869 flyttede han sit Hjem derover. København tog ikke godt imod ham; i de følgende Aar maatte han prøve baade Sygdom og yderlig Fattigdom, Oplevelser, der afsatte en blivende Bitterhed i hans Sind. Intet Under, at Arbejderbevægelsens store Gennembrud tog ham helt fangen; 5. Maj 1872 var han til Stede ved Fælledmødet. Derimod gik der et Par Aar, før han blev sine Fagfællers anerkendte Fører. Hvad der efterhaanden bragte ham frem i første Række, var hans brændende Interesse for Produktionsforenings-

[1]) Soc.-Dem. $^{28}/_{1}$ 1875. [2]) C. E. Jensen, der — i »Socialdemokratiets Aarhundrede II« — ofrer over tre Ark paa Sibberns taagede Alderdomsfantasier, affærdiger — sst. 282 — Klein i fem Ord som »en virksom, men upaalidelig Agitator«; i Partiets Jubilæumsskrift 1921 præsterer Wiinblad det Kunststykke helt at undgaa at nævne ham! [3]) Jfr. Dansk biografisk Haandleksikon II, 173 og de der anførte Kilder.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tanken; hans egne Erfaringer var af den Art, at det maatte synes ham i høj Grad tiltalende, om man helt kunde slippe for at have med Mestrene at gøre. Af Skomagernes to Produktionsforeninger blev den ene grundlagt meget tidligt, allerede Jan. 1873; ved denne Lejlighed synes Hørdum ganske vist ikke at have været i Forgrunden[1]), og Formand blev han heller ikke straks[2]); allerede i April beklædte han dog denne Stilling[3]). Han var ikke med blandt de fem Svende, som i Juli indvarslede Fagforeningens Stiftelsesmøde[4]); derimod fik han i dens Love indføjet en Løfteparagraf om Fagforeningens Overtagelse af Produktionsforeningen[5]). Endnu paa dette Tidspunkt kunde denne sikkert nok trænge til at tages under Armene; inden længe lykkedes det dog Hørdum at oparbejde Forretningen i Dronningens Tværgade saa meget, at den maa betegnes som et af 70'ernes mindst mislykkede Forsøg paa dette vanskelige Omraade[6]); han røbede her den praktiske Forretningsdygtighed, der senere i saa høj Grad kom Partiets Blad til Gode. Som Formand for Produktionsforeningen tilkæmpede han sig derfor efterhaanden en velfortjent Anseelse blandt sine Kammerater, og derved styrkedes naturligvis ogsaa hans Stilling inden for Fagforeningen, hvor han fra først af havde maattet nøjes med den beskedne Tillidspost som Repræsentant i den fælles Strejkekasse[7]). Han var blandt de ivrigste Forkæmpere for Tanken om en Priskurant, og hen paa Foraaret 1874 finder man ham som Formand for det Udvalg, der skulde forhandle med Arbejdsgiverne om denne Sag[8]). Til at aflokke Mestrene Indrømmelser var han næppe den rette Mand; selv var han ikke af dem, der foretrækker magert Forlig. Forhandlingerne brast; deres eneste Resultat blev den mislykkede Storstrejke. Under selve Kampen stod Hørdum noget i Baggrunden[9]), og først nogle Maaneder efter Nederlaget, som medførte en stærk Nedgang i Fagforeningens Medlemstal, valgtes han (5. Okt.) til dens Formand[10]). Derimod var han allerede 18. Maj valgt til Repræsentant i Centralbestyrelsen[11]) — et Hverv, der sikkert ogsaa interesserede ham mere end det haabløse Tovtrækkeri med Mestrene. — Omtrent samtidig var han begyndt at optræde som Folketaler ved Partiets store Arbejdermøder[12]). Hans høje, alvorlige

[1]) Hans Navn findes ikke under Opraabet Soc. $^{16}/_{1}$ 1873. [2]) Sst. $^{31}/_{1}$ 1873. [3]) Sst. $^{13}/_{4}$ 1873. [4]) Sst. $^{22}/_{7}$ 1873. [5]) Sst. $^{16}/_{8}$ 1873; jfr. S. 555 f. [6]) Jfr. S. 553. [7]) Soc.-Dem. $^{1}/_{8}$ 1873. [8]) Sst. $^{5}/_{5}$, jfr. $^{19}/_{4}$, $^{6}/_{5}$ og $^{7}/_{5}$ 1874. Han var derimod ikke Medlem af det Udvalg, der *affattede* Priskuranten, jfr. sst. $^{24}/_{10}$ 1873. [9]) Han var end ikke Medlem af Strejkeudvalget, jfr. Soc. $^{7}/_{5}$ 1874; som »Strejkefører« nævnes i Folkets Avis $^{18}/_{6}$ 1874 en anden. [10]) Soc.-Dem. $^{7}/_{10}$ 1874. [11]) Sst. $^{21}/_{5}$1874. [12]) Soc. $^{6}/_{5}$ 1874; Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Skikkelse tog sig godt ud paa en Talerstol, og hans stærke Stemme klang malmfuldt; han hævede sig gerne til en vis Patos, som greb Meningsfæller, men paa udenforstaaende kunde virke ubehageligt buldrende. Der var dog ingen Grund til at tvivle om Ægtheden af den Overbevisning, som laa bag Ordene; Socialismen var for Hørdum en Trossag, han een Gang for alle havde viet sit Liv; personlig Ærgerrighed synes at have ligget ham fjernt.

P. Holm[1]) var født i Idestrup paa Falster 1848. Ligesom Hørdum var han Søn af en Landsbyhaandværker. Faderen, Væver Thyge Pedersen, skal have været en af Hovedmændene ved Oprettelsen af Sognets Sygekasse; og saa tidligt som 1868 stiftedes sammesteds en Forbrugsforening, hvis Uddeler senere blev en af Andelsbevægelsens største Foregangsmænd. Holm har saaledes allerede i sin Barndom og første Ungdom haft usædvanlig god Lejlighed til at erfare, hvad Organisation og Selvhjælp var værd. 1867 blev han Skræddersvend og kort efter flyttede han til København, hvor han blev et ivrigt Medlem af »Internationale«. Først Fagbevægelsens Gennembrud gør ham dog til Arbejderfører. Som Taler forekommer han allerede paa det Skræddermøde 19. Maj 1873, hvor Fagforeningens Oprettelse forberedtes; han tog her Ordet for at tilraade, at den paatænkte Produktionsforening kom til at hvile paa Aktier à 10 Rdl., ikke paa ugentlige Indskud — en Opfattelse, der ogsaa vandt Flertallets Tilslutning[2]). Ved selve Fagforeningens Stiftelsesmøde 13. Juni nævnes han ikke, men hurtigt banede han sig Vejen frem til dens Ledelse; i August valgtes han til Repræsentant[3]), i Oktober til Næstformand[4]), 27. Jan. 1874 til Formand[5]); noget forinden var han blevet Medlem af den foreløbige Centralbestyrelse[6]). Som Formand for Skræddernes Fagforening vedblev han med et Aars Afbrydelse 1875—76 at fungere indtil 1881[7]) og arbejdede i denne Egenskab — uden større Held — for Indførelsen af en Priskurant. Allerede i September 1873 var han indtraadt i et Udvalg, der skulde udarbejde Love for Produktionsforeningen[8]); men først i Foraaret 1875 var man naaet saa vidt, at Forretningen i Møntergade 35 kunde aabnes; Holm blev dens selvskrevne Bestyrer, og det skyldtes hans praktiske Dygtighed, at det lykkedes at holde den i Gang helt op til 1879[9]). For ham som for selve Fagforeningen var Produktionsforeningen Hovedsagen, det centrale Virkefelt. Hermed hænger det nøje sammen, at det faglige

[1]) Jfr. Dansk biografisk Haandleksikon II, 125f. og de der anførte Kilder. Nekrolog i Soc.-Dem. $^{27}/_{9}$ 1898. [2]) Soc. $^{24}/_{5}$ 1873. [3]) Sst. $^{7}/_{8}$ 1873. [4]) Sst. $^{24}/_{10}$ 1873. [5]) Sst. $^{30}/_{1}$ 1874. [6]) Sst. $^{13}/_{1}$ 1874 [7]) Skræddernes Festskrift (1923), 10f. [8]) Soc. $^{12}/_{9}$ 1873. [9]) Jfr. Bilag III, S. 588.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og det politiske for ham blev to Sider af samme Sag. At den faglige Kamp ret forstaaet nødvendigt førte over i den politiske, docerede ganske vist ogsaa de andre socialistiske Førere; men Holm laa denne Tanke paa en særlig Maade i Blodet. Tydeligt og karakteristisk træder dette frem i et Agitationsopraab fra Febr. 1874[1]). Han minder her først sine Fagfæller om Fagforeningen og dens Formaal, som er at forbedre Medlemmernes Samfundsstilling »og hovedsagelig at danne et Fond til Oprettelse af en Produktionsforretning, idet vi heri ser det virksomste Middel til at standse det nu herskende, men for Arbejderne saa skadelige Produktionssystem«. Han udvikler nærmere, hvorledes »vort Fag i de sidste Aar mere og mere er bragt i Hænderne paa handlende, hensynsløse Spekulanter«, der selv tjener fedt og lader deres Arbejdere sulte. Kun »ved en fast og kraftig Sammenslutning« kan disse Forhold ændres; kun saaledes kan man Skridt for Skridt nærme sig »det Maal, som bør være fælles for alle Arbejdets Mænd, nemlig Standsning af det nuværende Produktionssystem i dets videre Udvikling, Arbejdets Frigørelse for Kapitalens Tryk«. Nøjagtig samme Tankegang gaar igen i P. Holms Agitation ved andre Lejligheder. Det turde være ganske klart, at naar han med saa megen Heftighed vendte sig mod det bestaaende »planløse, alt virkeligt Arbejde ødelæggende Produktionssystem«[2]), saa tænkte han dermed ikke saa meget paa Kapitalismen i abstrakt Almindelighed; han saa navnlig for sig de københavnske Skræddermestres lavloftede, overhedede Værksteder og Hjemmearbejdernes snævre Kamre[3]). Og det Maal, han ansporede til at naa, var ikke Marxismens fjerne Fremtidsperspektiv, ikke Produktionsmidlernes Overgang til Statseje, men Lassalleanernes tilsyneladende langt mere nærliggende Tanke om statshjulpne Produktionsforeninger. Denne Modsætning mellem Øjeblikkets ægyptiske Trældom og Socialismens ikke alt for fjerne Kanaan var hans enkle og eneste Grundmotiv; men han forstod udmærket at variere det. Som Taler var han mindre alvorsfuld end Hørdum, bevægede maaske heller ikke Tilhørerne saa dybt; til Gengæld var han livligere og mere lyrisk; fremfor alt bares hans Ord af et fyrigt og ukueligt Kamphumør, som kunde virke i høj Grad smittende. I øvrigt sled han ikke saa meget paa sine Talegaver som Hørdum; i det daglige var han nærmest tavs. Bag Faamæltheden skjulte sig en ikke ringe taktisk Evne.

I Modsætning til baade Holm og Hørdum var C. C. Andersen[4])

[1]) Soc. $^{11}/_{2}$ 1874. [2]) Opraab i Soc.-Dem. $^{9}/_{4}$ 1875. [3]) Jfr. sst. $^{1}/_{9}$ 1874. [4]) Jfr. Dansk biografisk Haandleksikon I, 33, Dansk biografisk Leksikon (redig. af Povl Engelstoft) I, 311f. og de der anførte Kilder, hvortil kan føjes Soc.-Dem. $^{20}/_{5}$ 1924.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indfødt Københavner. Skønt yngst af de tre synes han dog at have vundet sine Kammeraters Tillid før de; allerede i November 1871 valgtes han til Sektionsformand i »Internationale«[1]). Et Aar senere var han Medstifter af Snedker- og Stolemagerforeningen[2]); nogen stærkt fremtrædende Rolle har han dog næppe spillet ved denne Lejlighed, eftersom han hverken var Medlem af det forberedende Udvalg[3]) eller af den foreløbige Bestyrelse[4]); ogsaa senere maatte han nøjes med en Repræsentants beskedne Plads[5]), saa længe Pihl var Formand. Men da denne 2. Nov. 1873 arresteredes som formentlig Majestætsforbryder[6]), maatte Andersen — som var Vidne til Begivenheden og har fortalt derom[7]) — med kort Varsel træde i hans Sted; og da Pihls Fængsling trak længere ud end først ventet, valgtes han 1. Dec. officielt til Formand[8]), en Stilling, han med en Afbrydelse 1876—77 beholdt lige til 1884[9]). Det var i en særdeles kritisk Situation, han saaledes overtog Fagforeningens Bo — under en stor Strejke, der allerede var saa godt som tabt[10]). Det stod da heller ikke i C. C. Andersens Magt at afvende Nederlaget, som kom til at koste Foreningen største Parten af dens Medlemmer[11]). En fuldstændig Reorganisation var altsaa nødvendig. Den Maade, hvorpaa denne Opgave blev grebet an, er meget karakteristisk: man vedtog 19. Jan. 1874 at omdanne Fagforeningen til en Produktionsforening[12]). De nye Love fastsætter som Hovedformaal »ved en fælles Samvirken at oprette Produktionsværksteder, for lettere at kunne gennemføre en Prisfortegnelse«; man haabede med andre Ord at kunne skræmme Mestrene ved at vise dem deres Overflødighed; desuden tænkte man sig, at de direkte økonomiske Fordele vilde lokke nye Medlemmer til[13]). Foreløbig kunde der dog kun være Tale om at indskyde Penge paa en Sparekassebog, og inden længe indsaa man, at det vilde kræve alt for stor Taalmodighed at tilvejebringe den fornødne Driftskapital; i Begyndelsen af 1875 omdøbtes Organisationen igen, denne Gang til »Snedker- og Stolemagernes Fagforening af 1872«[14]). At Planen om en Forretning saaledes opgaves, skyldtes dog næppe Andersen, hvis Interesse for Tanken er utvivlsom; hans senere Indsats i Kooperationens Tjeneste vidner om, hvor dybt den havde rodfæstet

[1]) Soc. $^{25}/_{11}$ 1871. [2]) N. Bransager: Den danske Regering og Rigsdag 746. [3]) Soc. $^{29}/_{11}$ 1872. [4]) Sst. $^{26}/_{4}$ 1873. [5]) Sst. $^{1}/_{4}$, jfr. $^{23}/_{7}$ 1873. [6]) Jfr. S. 199. [7]) Møbelsnedkernes Festskrift (1922), 44f. [8]) Soc. $^{4}/_{12}$ 1873. [9]) Møbelsnedkernes Festskrift (1922), 53, 56, 70. [10]) Jfr. S. 209. [11]) Møbelsnedkernes Festskrift (1922) 43, jfr. Soc.-Dem. $^{5}/_{10}$ 1875. [12]) Soc. $^{1}/_{2}$, jfr. $^{21}/_{1}$ 1874. [13]) Maanedsblad for Snedkernes og Stolemagernes Produktionsforening Marts 1874. [14]) Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$, jfr. $^{24}/_{2}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig hos ham. Han kendte dog ogsaa andre Veje. Som Taler og Skribent var han ikke fremragende; derimod havde han sin Styrke i sit fortrolige Kendskab til sit Fags Forhold og Personer. Taalmodigt gik han rundt fra Værksted til Værksted, snakkede med Svendene og vandt dem ved sit elskværdige og gemytlige Væsen; samtidig forsømte han ikke at spørge dem grundigt ud om Antallet af Svende, Lærlinge, Høvlbænke og meget andet; saaledes blev han en af Fagstatistikkens Banebrydere. Og derved skabte han atter Mulighed for en ny Lønpolitik, som nøje afpassedes efter det enkelte Værksteds Tarv og netop derfor viste sig meget virkningsfuld[1]).

Det vil være iøjnefaldende, at hvor menneskeligt forskellige disse tre Mænd indbyrdes var, eet var dog fælles for dem alle: Begejstringen for Produktionsforeningstanken. I denne Form var socialistisk Samfundsteori lettest anskuelig baade for dem og deres Tilhørere. Fagbevægelsen havde baaret dem frem, men selv stod de i 70'erne først og fremmest som Forkæmpere for kooperativ Produktion; de kunde her føle sig som Foregangsmænd, Forløbere for Fremtidssamfundets Bedriftsledere. Og den betydelige Ballast af forretningsmæssig Viden og Kunnen, som de paa forskellig Maade samlede sig, stillede de villigt til Socialdemokratiets Disposition; hver for sig kunde de jo ikke sejre, deres — virkelige eller paatænkte — Værksteder stod og faldt med Partiet. Ogsaa derfor støttede de — trods mulige personlige Divergenser[2]) — troligt Klein i hans Arbejde for Centralbestyrelsen og »Social-Demokraten«, ligesom de alle tre delte hans Interesse for Agitation i Provinsen.

3. Den første Fagbevægelses Kulmination under Pios Ledelse. (April 1875—Marts 1877).

8. April 1875 løslodes Pio, Brix og Geleff fra Vridsløselille.

Hvad dette betød, forstaas kun, hvis man gør sig helt klart, hvad disse tre Navne efterhaanden var kommet til at betyde for de socialistiske Arbejdere. Som før omtalt havde allerede Førernes Fængsling vakt en voldsom Harme, som Højesteretsdommen yderligere drev i Vejret. Paa det store Arbejdermøde 16. Aug. 1873[3]) udtalte en af den unge Bevægelses mest trofaste og uegennyttige Tilhængere, Klejnsmed Adam Petersen, »at medens han før Højesteretsdommen havde udtalt sig i besindige og rolige Ord, saa kunde han nu ikke længere gøre dette,

[1]) Møbelsnedkernes Festskrift (1922), 50. Jfr. S. 448. [2]) Et Sammenstød mellem Klein og Hørdum se Soc.-Dem. $^{27}/_{11}$, $^{28}/_{11}$, $^{1}/_{12}$ og $^{3}/_{12}$ 1874. [3]) Jfr. S. 199.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ti nu var Maalet blevet fuldt; nu var Taalmodigheden brudt, efterdi man havde dømt Mænd, der havde opofret deres hele Stilling, som de simpleste Forbrydere«[1]). Den Trang til at slaa i Bordet for de fine, som denne ellers meget sindige Mand her fandt Udtryk for, deltes sikkert af vide Kredse; derom vidner bedst den Trods, hvormed Fagforeningerne i de samme Dage ophøjede de nylig dømte til Æresmedlemmer[2]). Typisk for Øjeblikkets Stemning er ogsaa Stiftelsen — 31. Aug. — af den saakaldte »fri kvindelige Forening«[3]), der satte sig til Hovedformaal gennem frivillige Bidrag »at samle en Kapital til de fængslede Arbejderførere«; først naar det var gjort, kunde der maaske blive Tale om at virke som Fagforening eller Sygekasse. Indre Splid medførte endnu samme Aar Foreningens Spaltning i to[4]), af hvilke det desuagtet lykkedes den oprindelige indtil Maj 1875 at indsamle henved 850 Kr.[5]). Disse Følelser hos Arbejderne, som ved Fagforeningernes Møder fandt Udtryk i utalte Leveraab for Førerne, forstod nu Partiorganet ypperligt at fremelske og vedligeholde. Allerede i August 1873 sammenstiller »Socialisten«[6]) Pio med Sokrates, der dømtes til Giftbægeret, men burde have været bespist paa Prytaneion, mens Højrepressens Glæde over Dommen minder Bladet om Jøderaabet »Korsfæst ham«. Artiklen i Anledning af Pios Fødselsdag nogle Maaneder efter[7]) begynder med at fastslaa: »Det er i Dag — den 14de December — en Helligdag, for ikke at sige en Helgendag for den danske Arbejder«; Førerens Navn staar vel ikke i »Storborgerbladenes Fødselsdagskalendere, men det staar skrevet i alle ærlige Arbejderes Hjerter«; det Mindretal, hvem dette ikke gælder, »er ikke ærlige Arbejdere, ti de forraader derved deres Medbrødres Sag ... for en ussel Vinding, enten denne nu bestaar i kontante Penge eller i indbildt hjertelige Haandtryk«. Ved enhver Lejlighed bragtes »Martyrerne« og deres Lidelser i Erindring, og deres Fødselsdage blev virkelige »Helligdage«, som fejredes ved selskabelige Sammenkomster og Dans, og som gav Anledning til en omfattende Festlyrik af gennemgaaende mere velment end egentlig vellykket Karakter[8]). Ubetinget den flittigste af Socialdemokratiets Hymnedigtere var Fr. A. Hertz[9]). Han var ogsaa Hovedmanden for en Udflugt til Vridsløse[10]) Pinsemorgen 1874, som samlede 2—300 Deltagere, deriblandt C. C. Andersen; man tog Opstilling saa nær ved Fængslet som muligt, og »den sociale Arbejdersangforening« gav en hel lille Koncert;

[1]) Soc. $^{19}/_{8}$ 1873. [2]) Jfr. S. 199. [3]) Soc. $^{2}/_{9}$, jfr. $^{16}/_{9}$ 1873. [4]) Soc. $^{11}/_{12}$, $^{23}/_{12}$ og $^{30}/_{12}$ 1873. [5]) Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1875. [6]) $^{10}/_{8}$. [7]) Soc. $^{14}/_{12}$ 1873. [8]) Soc.-Dem. $^{7}/_{1}$, $^{25}/_{2}$, $^{26}/_{2}$, $^{12}/_{12}$, $^{13}/_{12}$ og $^{16}/_{12}$ 1874. [9]) Jfr. ogsaa sst. $^{1}/_{1}$ 1874 og $^{5}/_{5}$ 1875. [10]) Sst. $^{23}/_{5}$ og $^{27}/_{5}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til sidst sang hele Forsamlingen Socialistmarchen. Rundt om i Arbejdernes smaa Stuer hang Litografier af Martyrerne, og Børn opkaldtes efter dem[1]).

Fæstes Opmærksomheden ved disse og mange tilsvarende Træk, turde det vel anses for meget tvivlsomt, om nogen anden dansk Politiker — Berg ikke undtagen — har været Genstand for en saadan næsten religiøs Forgudelse som Pio.

Inden for de vide Kredse, hvortil disse Stemninger efterhaanden havde bredt sig, maatte Efterretningen om Førernes Benaadning gøre dybt Indtryk og vække stærke Forhaabninger; naar nu Arbejderbevægelsens selvskrevne Leder igen tog Styret, vilde han formaa at bringe al indre Strid til Ophør og at føre sine Tilhængere den kortest mulige Vej til Maalet. Foreløbig maatte man samles om at give de tre Mænd et kraftigt Vidnesbyrd om Arbejdernes uforandrede Trofasthed og Taknemlighed. Kun tre Dage efter Løsladelsen blev der paa et Fællesmøde af de københavnske Fagforeningers Bestyrelser truffet Beslutning om en større Indsamling til en »Erkendtlighedsgave«[2]); der nedsattes i den Anledning en Komité, hvori saavel Klein som C. C. Andersen, Hørdum og Holm fik Sæde, sidstnævnte som dens Formand[3]). — Der skulde imidlertid gaa et Par Maaneder, inden der rigtig blev Lejlighed til at fejre Gensynet; de løsladte var alle mere eller mindre medtagne af Fængselsopholdet, og ingen af dem følte sig i Stand til umiddelbart at genoptage Arbejdet. Pio rejste straks til Tureby, hvor han blev til ind i Juni[4]); Brix og Geleff overværede ganske vist et Par Møder i Centralbestyrelsen[5]), men i øvrigt tog ogsaa de Ophold paa Landet (i Holte)[6]). Først Grundlovsdag viste Arbejderpartiets Grundlæggere sig paany offentlig for deres beundrende Tilhængere; for at forberede Stemningen havde Pio i de nærmest foregaaende Dage ladet flere Hundrede Eksemplarer af sin Biografi og Defensors Indlæg i Højesteretssagen uddele til Fagforeningernes Medlemmer[7]). Om Formiddagen den 5. Juni fandt Overrækkelsen af Hædersgaven Sted, ved hvilken Lejlighed Holm bad Modtagerne ikke at betragte den »som en Løn for deres Arbejde og deres Lidelser, som aldrig lod sig betale med Guld, men kun med Kærlighed og Hengivenhed«, men blot »som et svagt Vidnesbyrd om Arbejdernes Villie til at vise Paaskønnelse«[8]). Gaven bestod foreløbigt i tre røde Silkepunge, hvoraf hver indeholdt

[1]) Eksempler Soc.-Dem. $^{1}/_{5}$ 1875, $^{13}/_{11}$ 1875, $^{7}/_{5}$ 1876 (Pionine Brixia Geleffine Veronika Henriksen) og $^{18}/_{3}$ 1877 (Povl Harald Louis Pio Jensen). [2]) Soc.-Dem. $^{13}/_{4}$ 1875. [3]) Sst. $^{14}/_{4}$ 1875. [4]) Sst. $^{14}/_{4}$—$^{5}/_{6}$ 1875. [5]) Sst. $^{10}/_{4}$ og $^{1}/_{5}$ 1875. [6]) Sst. $^{28}/_{4}$, $^{30}/_{5}$ og $^{1}/_{7}$ 1875. [7]) Sst. $^{3}/_{6}$ og $^{4}/_{6}$ 1875. [8]) Sst. $^{6}/_{6}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1000 Kr.[1]); i alt lykkedes det dog at indsamle et betydelig større Beløb, vistnok over 6000 Kr.[2]). Selve Festen[3]), som holdtes i Dyrehaven og overværedes ogsaa af Delegerede fra Provinsbyerne, antog Karakteren af en storslaaet Hyldest til Førerne; mens Skarerne var undervejs fra Klampenborg Station til Mødepladsen ved den slesvigske Sten, rygtedes pludselig deres Ankomst; Arbejderne med deres Familier tog da Opstilling langs Vejen, og gennem det saaledes dannede Spalier »bevægede de tre Førere sig langsomt frem, venlig hilsende og modtaget med en uendelig Jubel og Hurraraab, der genlød og atter genlød i den smukke Skov«. Dette improviserede Triumftog betegner Højdepunktet i Pios Tilværelse som Arbejderfører. Baade han og Brix følte sig for svage til at tage Ordet ved Mødet; derimod blev Talen for Grundloven holdt af Geleff. Denne var overhovedet raskere end de to andre og synes i Modsætning til dem at være blevet i København efter Festen[4]). Pio rejste midt i Juni til Udlandet; oprindelig var det hans Mening at gæste det socialistiske Stormcenter i Genève[5]), i Virkeligheden kom han i Stedet til at bruge en Badekur i Ems[6]), hvorfra han 18. Juli vendte tilbage[7]). Ti Dage før var han enstemmigt og uden Diskussion blevet valgt til Formand for Centralbestyrelsen[8]), dog saaledes, at Klein indtil videre vedblev at fungere som saadan[9]); 22. Juli overværede han første Gang et Møde[10]), 25. Juli overtog han den virkelige Ledelse af »Social-Demokraten«[11]), men først 6. Aug. Formandsposten i Centralbestyrelsen[12]). Først nu — fulde fire Maaneder efter Løsladelsen — samledes atter alle Traade i hans Haand; og der blev de i 20 Maaneder. I alt kan Pio højt regnet siges at have ledet den danske Arbejderbevægelse i det korte Tidsrum af halvtredje Aar.

Desuagtet kom altsaa selve Frigivelsen i høj Grad til at præge Sommermaanedernes Stemning; ikke mindst var den store Arbejderfest 5. Juni en Begivenhed, der i sig selv var egnet til at vække Opmærksomhed hos baade Venner og Modstandere. De tre Heroers Tilbagevenden maatte nødvendigvis stille Klein noget i Skygge, og selv klagede han

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1875. [2]) E. W. Klein (Socialismen og dens Ledere 34) opgiver det samlede Beløb til »Æresgave til Førerne« til ca. 6200 Kr. Hermed stemmer det tilsyneladende daarligt, at det sidste af de i Soc.-Dem. offentliggjorte Regnskaber (anf. Blad $^{22}/_{6}$ 1875) kun omfatter 3350 Kr. Bladets Bidragslister er dog næppe fuldstændige; her finder man saaledes hverken opført den fri kvindelige Forenings ovennævnte Ydelse eller Bygningssnedkernes Fagforenings Bevilling paa 800 Kr., saa lidt som flere andre større Tilskud, der ligeledes omtales i Soc.-Dem. $^{14}/_{4}$ 1875; jfr. ogsaa sst. $^{18}/_{4}$ 1875. [3]) Referat Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1875. [4]) Sst. $^{11}/_{6}$ og $^{22}/_{6}$, jfr. $^{12}/_{6}$ 1875. [5]) Sst. $^{16}/_{6}$ 1875. [6]) Sst. $^{6}/_{7}$ 1875. [7]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1875. [8]) Sst. $^{10}/_{7}$ 1875. [9]) Sst. $^{21}/_{7}$ 1875. [10]) Sst. $^{24}/_{7}$ 1875. [11]) Sst. $^{20}/_{7}$ og $^{25}/_{7}$ 1875. [12]) Sst. $^{8}/_{8}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

da ogsaa senere bittert over, at Centralbestyrelsens Autoritet fra da af ikke længere respekteredes[1]). Og dog kunde der netop i denne Tid nok være Brug for en fast og myndig Fællesledelse.

De faglige Forhold blev nemlig i Sommerens Løb ret urolige[2]). I hvert Fald visse af de socialistiske Fagforeninger var efterhaanden kommet saa meget til Kræfter, at de følte Trang til at bruge dem; og de Forhaabninger, som Førernes Frigivelse fremkaldte, svækkede naturligvis ikke Angrebslysten. Den største og stærkeste af Fagforeningerne holdt sig dog besindigt tilbage; de langvarige Forhandlinger i Bygningssnedkerfaget[3]) afsluttedes fredeligt med Gennemførelsen af en revideret Priskurant af 4. Juni 1875[4]). Byggefagene fik derfor som Helhed et roligt Aar. I et Par andre Fag kom det derimod til skarpe Konflikter.

Allerede i Januar rejste Skibstømrerforeningen Krav om en Dagløn-forhøjelse fra $3^1/_2$ til 4 Kr. Forhandlingerne herom trak imidlertid i Langdrag; des utaalmodigere blev Tømmermændene, og et Sammenstød af mere tilfældig Karakter blev da den Gnist, der tændte Krudtet[5]); et afvist Ultimatum blev Anledning til Strejken, som officielt tog sin Begyndelse 10. Maj[6]). Den var oprindelig kun rettet mod eet Firma, Aktieselskabet »De forenede Oplagspladser«, men kom alene derved til at omfatte ca. 200 Mand[7]); senere steg dette Tal til ca. 250[8]). Arbejdsnedlæggelsen afsluttedes først 5. Nov. og blev saaledes langvarigere end nogen, man hidtil havde set herhjemme; Grunden hertil var den, at begge Parter havde forholdsvis let ved at holde ud, Aktieselskabets Direktion, fordi den trods alle Fagforeningens Anstrengelser formaaede at skaffe sig Strejkebrydere i Massevis, Tømrerne, fordi adskillige af dem fandt Beskæftigelse i beslægtede Fag eller fremmede Byer; kun et ringe Mindretal[9]) var henvist til at leve af Strejkeunderstøttelsen. Resultatet af den langtrukne Konflikt blev en reel Dagløn paa 3 Kr. 83 Øre[10]), altsaa en uomtvistelig Sejr for Svendene, dog ikke større, end at Rimestad med megen Ret kunde rejse det Spørgsmaal, om Gevinsten virkelig stod i et rimeligt Forhold til Omkostningerne[11]). Han regnede endda med, at Forhøjelsen vilde blive staaende, hvad den ingenlunde gjorde; allerede Jan. 1878 gik den atter tabt[12]).

[1]) E. W. Klein: Socialismen og dens Ledere 21f. [2]) Jfr. ovenfor S. 212 f. [3]) Folkets Avis $^2/_7$ 1875. [4]) Findes som Smaatryk i Universitetsbiblioteket. [5]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 30. [6]) Soc.-Dem. $^{11}/_5$ 1875. [7]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 30; Soc.-Dem. $^{11}/_5$ 1875 har 250. [8]) Soc.-Dem. $^{30}/_{10}$, jfr. $^{22}/_{10}$ 1875. [9]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 31: 20. Soc.-Dem. $^{30}/_{10}$ 1875: 35. [10]) Soc.-Dem. $^6/_{11}$ 1875. [11]) Blad for Arbejderforeningen af 1860, $^{13}/_{11}$ 1875. [12]) Jfr. S. 261 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Skibsværftsarbejdere fra »Engelskmandens Plads«. Fotografi, antagelig fra Tiden ca. 1880.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mere synes i Virkeligheden Cigarmagerne at have opnaaet. Disse havde siden Efteraaret 1871[1]) afholdt sig fra generelle Lønkrav; derimod havde de jævnlig — og oftest vistnok med Held[2]) — iværksat »smaa, raske Strejker«, rettet mod Arbejdsgiverne enkeltvis. Den uafladelige Uro gik i Længden Fabrikanterne paa Nerverne, og da i Juni 1875 Arbejderne hos Hirschsprung under Strejketrusel krævede Lønnen sat i Vejret, modtog de til Svar en Fællesskrivelse[3]) fra tre af de største Firmaer — Hirschsprung, Alex. Rasmussen og J. Adler —, hvori disse erklærede at ville besvare en eventuel Strejke med solidarisk Lockout. Derved fik Konflikten et ganske uventet Omfang; inden faa Dage gik ca. 300 Cigarmagere ledige[4]). Desuagtet blev det Arbejdsgiverne, der trak det korteste Straa. Efter kun 2—3 Ugers Forløb saa de store Fabrikanter sig nødsaget til at gaa ind paa et Forlig[5]), hvorved de bandt sig ikke blot til betydelige Lønforhøjelser, men endog til udelukkende at beskæftige Medlemmer af Fagforeningen; til Gengæld tiltraadte denne Tanken om en Voldgiftsret. I det hele taget nød Voldgiftstanken i 1875 godt af en flygtig Popularitet, der dog forblev uden større praktiske Følger[6]). Turen kom derefter næsten selvfølgeligt til de mindre Cigarfabrikker, som ligeledes gennemgaaende blev tvunget til at forhøje Akkordsatserne[7]). Resultaterne viste sig dog lige saa uholdbare i dette Fag som hos Skibstømrerne.

Ved Siden af disse to store Strejker udbrød i Sommerens Løb adskillige mindre. Allerede i April nedlagde saaledes Hvidgarverne Arbejdet uden dog at opnaa det tilsigtede Resultat[8]). Paa den Aaret forinden oprettede »Kjøbenhavns Skotøjsfabrik« — den første i sin Art herhjemme — kom det endog to Gange til Arbejdsnedlæggelse[9]). Smaastrejker paa enkelte Værksteder fandt Sted bl. a. i Smede-[10]), Handskemager-[11]) og Møbelsnedkerfagene[12]), ligesom Havnearbejderne hos »D. F. D. S.« ved samme Middel tiltvang sig en forhøjet Dagløn[13]). Noget større Omfang havde en Konflikt paa Løweners Jernstøberi, hvor ca. 130 Mand nedlagde Arbejdet, tilsyneladende dog kun for et Par Dage[14]). Føjes hertil, at der ogsaa i Provinsen fandt talrige Arbejdsnedlæggelser Sted[15]), vil man have et Indtryk af, at 1875 kan karak-

[1]) Jfr. S. 164. [2]) Vellykkede var i hvert Fald Strejkerne hos Hirschsprung 1872 og hos Schiøtt 1874, se henholdsvis Soc. $^{16}/_{10}$ 1872 og Soc.-Dem. $^{18}/_{7}$ 1874. Jfr. nedenfor S. 516. [3]) Aftrykt »Bidrag« 372. [4]) Soc.-Dem. $^{22}/_{6}$ 1875. [5]) Sst. $^{6}/_{7}$ 1875. [6]) Jfr. S. 396 f. [7]) Soc.-Dem. $^{7}/_{7}$, $^{11}/_{7}$, $^{14}/_{7}$ og $^{10}/_{8}$ 1875. [8]) Sst. $^{6}/_{4}$ 1875 og $^{18}/_{6}$ 1879. [9]) Sst. $^{30}/_{5}$ og $^{7}/_{10}$ 1875. [10]) Sst. $^{16}/_{7}$ 1875. [11]) Sst. $^{31}/_{8}$ 1875. [12]) Sst. $^{20}/_{5}$ og $^{3}/_{6}$ 1875. [13]) Sst. $^{3}/_{9}$ 1875. [14]) Sst. $^{7}/_{8}$ og $^{11}/_{8}$ 1875; C. Nyrop i Industriforeningens Maanedsskrift 1876, 28. [15]) Sst., jfr. S. 348—50 og 354 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

teriseres som et i faglig Henseende særdeles uroligt Aar. De mange smaa Konflikter vakte dog tilsammen ikke tilnærmelsesvis samme Opsigt som de to store, der da ogsaa i flere Retninger er af fremtrædende principiel Interesse[1]). Den Kraft, hvormed Arbejdsgiverne denne Gang satte sig til Modværge, varslede om de følgende Aars Vanskeligheder og nødvendiggjorde en stærkere og mere systematisk Samling af Angrebskræfterne.

At Tiderne var ved at vende sig, derom vidner ogsaa Udfaldet af Aarets sidste større Konflikt, Blikkenslagerstrejken[2]). Det drejede sig her om et forsinket Byggefag, som i den ellevte Time forsøgte at udnytte Højkonjunkturen til at faa gennemført en Priskurant. Inden for den 1873 oprettede Fagforening havde man smølet alt for længe med Forarbejderne, og da Kravene omsider 1. Sept. 1875 kunde tilstilles Oldermanden, blev det nu Mestrenes Tur at trække Sagen i Langdrag. For ikke at komme ind i den ugunstige Aarstid saa Svendene sig derfor 25. Sept. nødsaget til at erklære Strejke, foreløbig paa tre af de større Værksteder; ret hurtigt blev dog Arbejdsnedlæggelsen almindelig, ikke mindst som Følge af en Mesterforsamlings Beslutning om Lockout[3]). I Praksis var Arbejdsgivernes Sammenhold kun saa som saa; desuagtet blev Sejren deres. I første Række beroede dette paa, at de til Strejkens Gennemførelse fornødne Pengemidler aldeles ikke var forhaanden; Fagforeningens egne Reserver var ganske utilstrækkelige, og paa andre Fags Offervilje havde Cigarmagere og Skibstømrere allerede trukket alt for store Veksler. Hertil kom, at ikke faa Kobbersmede og Smede optraadte som Strejkebrydere, og at mange af Fagets smaa Mestre var i Stand til selv at klare det Arbejde, der hastede. I Begyndelsen af November maatte Fagforeningen bekvemme sig til at søge Forhandling, og den 12. vedtoges Strejkens Afslutning. Formelt var Kampen vel ikke helt forgæves, for saa vidt man faktisk opnaaede at faa fastslaaet bestemte Akkordsatser baade for Fabriks- og Bygningsarbejde; navnlig den sidste af disse to Priskuranter var dog i sit Indhold saa utilfredsstillende, at selv »Social-Demokraten«[4]) aabent indrømmede Svendenes Nederlag.

Omtrent samtidig afsluttedes Skibstømrerstrejken, ligeledes med et Udfald, som ret daarligt svarede til Forventningerne. To forholdsvis omfattende Konflikter, der til en vis Grad var blevet betragtet som hele Fagbevægelsens Fællesanliggender, var saaledes endt paa en Maade,

[1]) Jfr. S. 380, 524, 529, 540—42 m. fl. St. [2]) Folkets Avis $^{10}/_{10}$ 1875; Blikkenslagernes Festskrift (1923), 25—28. [3]) Soc.-Dem. $^{3}/_{10}$ 1875. [4]) $^{16}/_{11}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som maatte vække Skuffelse i vide Kredse. Bl. a. ud fra denne Stemning maa man forklare sig, at der i det følgende Halvaar — indtil hen i April 1876 — indtraadte en vis Afslappelse i Kampen for Arbejdsvilkaarenes Forbedring, en Stilstand, som staar i tydelig Modsætning til Sommerens travle Aktivitet; der paabegyndtes i dette Tidsrum ingen større og kun ganske enkelte mindre Arbejdsnedlæggelser. Den uheldige Aarstid og Trætheden efter den foregaaende Tids store Strejkeindsamlinger var ikke de eneste Faktorer, som gjorde sig gældende. Man har vistnok her tillige en første Virkning af det økonomiske Omslag ved Midten af 70'erne.

Aaret 1874 betegner et Vendepunkt i Verdensøkonomien, idet de foregaaende Aars voldsomme Prisstigning nu afløstes af et Prisfald, som med mindre Afbrydelser fortsattes en Snes Aar igennem. Virkningen heraf forplantede sig næsten øjeblikkeligt til de danske Detailpriser, navnlig Levnedsmiddelpriserne[1]) — et Forhold, der naturligvis direkte har mindsket Arbejdernes Trang til Lønforhøjelse. Ulige vigtigere er det dog, at ogsaa danske Arbejdsgivere efterhaanden kom til at mærke Følgerne af det Sammenbrud, som 1873 havde ramt den tyske Industri efter dens stærke Fremgang som Følge af Sejren over Frankrig. I Danmark lykkedes det endnu i et Par Aar efter 1873 nogenlunde den nygrundede Storindustri at bevare det vundne Terræn; om yderligere Fremtrængen var der dog ikke Tale, Antallet af nystiftede Aktieselskaber gik ned fra Aar til Aar[2]). Snart gav ogsaa Selskaberne fra Opgangstiden ringere Udbytte end før[3]), og deres Aktier tabte i Værdi[4]); Privatbanken, som havde ført an i de gode Aars Foretagsomhed, kom fra 1875 ud i alvorlige Vanskeligheder[5]). Selv om Industrikrisen herhjemme ikke ramte tilnærmelsesvis saa haardt som i Tyskland eller Østrig, maatte den dog nødvendigt medføre en Begrænsning af Produktionen; Handelsstatistikken viser da ogsaa, at dette senest fra 1875 gjaldt vigtige Industrigrene som Jernstøberi og Skibsbygning[6]). Allerede ved Midten af Tiaaret var da Efterspørgslen efter Industriarbejdere i Aftagen. Sværere er det at afgøre, hvornaar Haandværkssvendene begyndte at føle de daarlige Tiders Tryk; sandsynligvis var dog Vinteren 1875—76 ogsaa for dem vanskeligere end de foregaaende. I det mindste turde dette gælde Byggefagenes vigtige Gruppe; de

[1]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark, 315. [2]) C. Nyrop i Industriforeningens Maanedsskrift 1877, 38. [3]) Will. Scharling i Nationaløkonomisk Tidsskrift IX, 86—102. [4]) Samme sst. VII, 298—301. [5]) J. Schovelin: Privatbanken i Kjøbenhavn, 115—126. [6]) V. Falbe Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik II, 622 og 633.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gentagne Diskontoforhøjelser i 1875[1]) undlod ikke at hæmme det hidtil saa livlige Byggeri[2]).

Selve den økonomiske Udvikling maatte saaledes mane Fagorganisationerne til i Tide at gaa over fra Angreb til Forsvar. Hertil kom, at den socialdemokratiske Partiledelse samtidig bestræbte sig for at lægge en Dæmper paa Strejkelysten. Personlig følte Pio næppe særlig stærkt for disse Fagforeninger, som han ikke havde skabt, og som kun i ringe Grad kunde siges at svare til hans Ideer. Ret sjældent benyttede han sin Ret til som Æresmedlem at overvære deres Møder[3]); Forhandlingerne om Priskuranter og Produktionsværksteder tog ikke hans Fantasi fangen. I hans Øjne var Fagbevægelsen i første Række den Partiorganisation, hvormed han nu engang maatte tage til Takke, siden hans eget Værk var ødelagt; Fagforeningerne var et Surrogat for »Internationale«. De interesserede ham med andre Ord ikke saa meget direkte, ved de Opgaver, de selv satte sig, som indirekte; han saa i dem navnlig et Middel til Gennemførelse af sine egne Formaal. Og disse var nu som før overvejende af politisk Art. Nyt var det kun, naar han i Bitterhed over den Behandling, han havde været Genstand for, efter Løsladelsen saa det som sin særlige Opgave at bekæmpe Udnyttelsen af Domstole og Politi i de bestaaende Samfunds Tjeneste[4]). Bl. a. dertil brugte han ved given Lejlighed Fagforeningerne, idet han bevægede deres Formænd eller Repræsentanter i Centralbestyrelsen til at underskrive to højtidelige Adresser; den første af disse (Okt. 1875) var stilet til den franske Gesandt og indeholdt en Protest mod Behandlingen af de deporterede Kommunarder i Ny-Kaledonien[5]); den anden (Febr. 1876), som indsendtes til Folketinget, var formet som en Indsigelse mod de brutale Straffe, som var bragt i Anvendelse over for en opsætsig Rekrut paa Husarkasernen i Jægersborg[6]). — Hvad det efter Pios Mening først og fremmest kom an paa, var dog, at Socialdemokratiet snarest muligt sørgede for at blive repræsenteret baade i Borgerrepræsentationen og i Folketinget; sangvinsk og utaalmodig som han var, syntes dette ham absolut nødvendigt, hvis Partiet overhovedet

[1]) V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik III, 336. [2]) G. Rubin i Nationaløkonomisk Tidsskrift VII, 387. Allerede i Juli 1875 gik der Rygter om Bankernes Uvilje mod at diskontere Byggeveksler, jfr. Soc.-Dem. $^{22}/_{7}$ 1875. At den europæiske Krise i Vinteren 1876—77 »fremkaldte Pengevanskeligheder for de mindre formuende Entreprenører« herhjemme, omtales af Pio Soc.-Dem. $^{16}/_{1}$ 1876. [3]) Geleff kom noget hyppigere, ingen af dem tilnærmelsesvis saa ofte som Klein. [4]) Se i Soc.-Dem. $^{1}/_{10}$ 1875 Pios egen Oversigt over Bladets Virksomhed i denne Retning. [5]) Soc.-Dem. $^{5}/_{10}$, jfr. $^{1}/_{10}$ 1875. [6]) Soc.-Dem. $^{23}/_{2}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skulde have nogen Fremtid for sig. Som et særdeles klart Udtryk for hans Tankegang i saa Henseende kan anføres hans store Opraab »Til alle socialdemokratiske Partifæller«[1]) om at yde Bidrag til Agitationen før Folketingsvalget 25. April. Han fremhæver her stærkt det uheldige, ja skandaløse i, at Arbejderpartiet endnu ikke tæller en eneste Repræsentant i Landets lovgivende Forsamling. »Selv i Valgkredse, hvor Arbejderne har det absolute Flertal, selv i Byer, f. Eks. i København, hvor en Lønningsnedsættelse eller et uforskammet Fabrikreglement formaar at samle Fagets Arbejdere i Tusindvis til Modstand, har det hidtil kun været muligt at samle faa Hundreder til den for Borgernes Interesser langt vigtigere politiske Kamp«. »Vore Partifæller *kan* ikke være uvidende om, hvor stor Betydning de nærmeste Uger vil have for Socialismens, ja for hele vor Smule Friheds Skæbne, de kan umulig lukke Øjnene for, at vor Lære i næste Rigsdagssession maa forkyndes fra Folketingssalen paa Kristiansborg Slot, hvis vi ikke vil udsætte os for at blive til Latter for Ind- og Udlandet«, for at blive foragtede »som barnagtige Skraalere«. Arbejderne anmodes derfor indstændigt om at bidrage snarligt og rigeligt. Og Opraabet slutter: »Mislykkes denne Opfordring, vil Arbejderne ikke en Gang med nogle faa Øre vise, at de nærer Kærlighed til deres Frihed og Selvstændighed, da vil de udsætte sig for, at de Ledere, der hidtil ikke har skyet noget Offer, vil erkende, at de kæmper for en haabløs Sag ved at tilstræbe en bedre Fremtid for Mænd, der ikke selv viser nogen Interesse derfor«. Ingen tog vel endnu denne dog kun lidet forblommede Trusel saa alvorligt, som den fortjente.

Det var ud fra Pios Forudsætning, at den politiske Kamp var »langt vigtigere« end den faglige, fuldt ud konsekvent, at han saa meget som muligt søgte at udnytte Fagforeningerne som faglige Vælgerforeninger; i sig selv var det jo ingen urimelig Forventning, at de maatte kunne yde ham samme Tjeneste, som Arbejderforeningen af 1853 i sin Tid havde gjort Rimestad[2]). Paa Centralbestyrelsens Møde 16. Marts (1876) nedsattes en Valgkomité paa 9 Medlemmer, der fik Ret til at supplere sig med Medlemmer af Fagforeningerne, og som skulde beskæftige sig med de forestaaende Valg baade til Borgerrepræsentationen og til Folketinget; Hovedopgaven skulde være at finde de valgberettigede Partifæller paa Valglisterne og tilsende dem Opfordringer til at stemme[3]). Umiddelbart inden Folketingsvalget søgte Klein at føre denne Tanke videre, idet han foreslog, at hver Fagforening skulde have sin egen

[1]) Soc.-Dem. $^1/_4$ 1876. [2]) Jfr. S. 72. [3]) Soc.-Dem. $^{19}/_3$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

staaende Valgkomité og sit særlige Valgfond, som bl. a. under visse Vilkaar skulde kunne bruges til at betale Medlemmers Gæld til Fattigvæsenet; efter nogen Drøftelse henvistes dette Forslag til Behandling paa den forestaaende Arbejderkongres[1]). Kort efter Valget indgav Centralbestyrelsen paa Forslag af Murerfagforeningens Repræsentant en Adresse til Folketinget om Lettelser i Adgangen til at opnaa Indfødsret[2]). Et Initiativ af delvis politisk Art var det endelig ogsaa, naar Pio allerede i Sommeren 1875 lod Centralbestyrelsen tage Initiativet til Opførelsen af en Foreningsbygning[3]).

Naturligvis hverken kunde eller vilde Pio forlange, at Fagforeningerne helt skulde forsømme deres naturlige Virkefelt; men hans Iver for Kræfternes Koncentration om de politiske Opgaver medførte dog nødvendigt Ønsket om en Begrænsning af den faglige Aktivitet; med andre Ord, han ansaa Arbejdernes Pengemidler for bedre anvendt paa socialistisk Agitation end paa Strejker. Ikke mindst paa Baggrund heraf maa de Bestræbelser ses, som i Efteraaret 1875 fra Partiledelsens Side blev sat ind paa at bringe mere Orden og Plan i Strejkevæsenet. Efter en yderst indgaaende Drøftelse — hvis Enkeltheder det vilde være af stor Interesse at kende — vedtog Centralbestyrelsen 7. Okt.[4]) to vigtige Resolutioner; den ene gik ud paa, »at Strejker kun berettiger til Understøttelse af Arbejderpartiet, naar de forud er anmeldt og anerkendt af Centralbestyrelsen«; den anden fastslog, at man fremtidig ikke vilde støtte »Foreninger, som ikke anerkender de socialistiske Principer, i eventuelle Strejker«, — saaledes som det endnu i Foraaret var sket med Karetmagerne. Samtidig nedsattes et staaende Strejkeudvalg paa fem Medlemmer, der senere valgte Klein til Formand; Pio fik derimod ikke Sæde i det. For at forklare disse Resolutioner og støtte deres Gennemførelse skrev Pio 14 Dage senere en stor Leder[5]), »Om Strejker«, der helt og holdent har Karakteren af en officiel Proklamation; den er i øvrigt i væsentlige Henseender en Gentagelse af hans Leder om samme Emne fra September 1871[6]). Efter en teoretisk Udvikling om Strejkers Nødvendighed under de nuværende Samfundsforhold[7]) fastslaar han her tre Betingelser, som maa være opfyldt, hvis en Arbejdsnedlæggelse skal anses for forsvarlig: vedkommende Fag maa være organiseret, Arbejderne maa være fuldt ud enige om Strejkens Berettigelse, og Tidspunktet for dens Udbrud maa vælges omhyggeligt.

[1]) Soc.-Dem. $^{28}/_{4}$ 1876. [2]) Sst. $^{2}/_{5}$, $^{7}/_{5}$ og $^{9}/_{5}$ 1876. [3]) Se nærmere S. 421—24. [4]) Soc.-Dem. $^{13}/_{10}$ 1875. [5]) Sst. $^{21}/_{10}$ 1875. [6]) Jfr. S. 157 f. [7]) Se nærmere S. 508 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Man bør derfor i Tide sætte sig i Forbindelse med det nyoprettede Udvalg; særlig advares mod »vilde« Strejker.

Med Pios Autoritet i Erindring kan der vel ikke være Tvivl om, at disse Udtalelser sammen med Centralbestyrelsens Beslutninger har medvirket til at dæmpe Kamplysten hos de menige. Saa meget mere besynderligt var det da, at netop disse Forholdsregler gav Anledning til et skarpt Angreb[1]) paa Centralbestyrelsen, der beskyldtes for at overvurdere Strejkernes Betydning og spilde sine Kræfter paa dem. Kritikeren var en tysk Cigarmager Vilh. Stein, som nylig var ankommet til København og øjensynlig var mere fortrolig med Lassalles Skrifter end med de faktiske Forhold i Danmark[2]). Ikke des mindre fandt han Tilslutning hos adskillige af sine Fagfæller; og da han med stor Stædighed fastholdt sine Paastande, blev hans Opposition ret besværlig. I Januar 1876 saa Centralbestyrelsen sig nødsaget til at begrænse Taletiden ved sine Møder for at undgaa hans lange Foredrag[3]); fornærmet trak han sig da tilbage og forsøgte nu at faa sin Fagforening, »Enigheden«, til at udtræde af Centralbestyrelsen. Med Rette ansaa Pio dette Forsøg for saa farligt, at han personlig indfandt sig paa den paagældende Generalforsamling (6. Febr.) for at forsvare sig; endda lykkedes det ham kun at opnaa en Resolution, der erklærede det for »uheldigt at afstemme over Steins Forslag«[4]).

I det hele fik Pio snart at føle, at Feststemningen Grundlovsdag ingenlunde sikrede ham en ubestridt Førerstilling inden for Partiet; andre Mænd havde bredt sig i hans Fravær, og det var menneskeligt, at de ikke var villige til straks at opgive den vundne Indflydelse. Allerede i Oktober 1875 kom han paa Kant med den gamle Louis Toucher, som sikkert var en temmelig stridbar Person; ham lykkedes det dog hurtigt at faa udstødt først af »Socialdemokratisk Samfund« og derefter af Partiet[5]); i Forbindelse hermed faldt ogsaa »Social-Demokraten«s officielle »Ansvarshavende« i Unaade og afskedigedes fra sin Stilling[6]). En anden af Bladets tidligere Redaktører, V. Rasmussen, overtog i December Ugebladet »Figaro«, der hidtil kun havde været et socialistisk Vittighedsblad, men som han nu søgte at omdanne til Organ for Partioppositionen; han angreb her Centralbestyrelsen for de mange Taler og det personlige Kævl ved dens Møder[7]); i Tilknytning til Stein bestred han, at de store Pengebidrag til Sommerens Strejker var vel anvendte, og hævdede, at man først og fremmest burde kæmpe for at

[1]) Soc.-Dem. $^{14}/_{11}$ og $^{16}/_{11}$ 1875. [2]) Sst. $^{18}/_{11}$ 1875. [3]) Sst. $^{16}/_{1}$ 1876. [4]) Sst. $^{8}/_{2}$ 1876. [5]) Sst. $^{15}/_{10}$ og $^{19}/_{10}$ 1875. [6]) Sst. $^{23}/_{10}$ 1875. [7]) Figaro $^{19}/_{12}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

opnaa almindelig Valgret[1]). At disse Anskuelser nu havde vundet en vis Udbredelse, viste sig, da Centralbestyrelsen 22. Jan. 1876 lod afholde en offentlig Diskussion om Spørgsmaalet: »Er den nuværende Organisation heldig for Arbejderpartiet?«; skønt »Figaro« forinden var bandlyst som »et mod Arbejderpartiet fjendtligt Organ«[2]), blev dets Kritik dog ved denne Lejlighed taget op af flere Talere[3]). Opmuntrede heraf prøvede denne Oppositions Ledere i Februar at bryde Centralbestyrelsens Magt gennem Oprettelsen af Foreningen »Den 4de Stand«, som byggede paa snævert lassalleanske Principper[4]). Tiderne var dog ugunstige for Dannelsen af nye Foreninger, og Partiledelsen kunde i Virkeligheden tage sig dette Konkurrenceforsøg let[5]). Spørgsmaalet om en Fornyelse af Partiorganisationen var imidlertid rejst, og da et Forslag i den Retning fremsattes inden for selve Centralbestyrelsen, henvistes Sagen til Behandling i et særligt Udvalg[6]). 2. Marts vedtoges det efter et af de menige Medlemmers Forslag at indkalde en almindelig Arbejderkongres i Pinsen[7]), navnlig til Drøftelse af Organisationsspørgsmaalet.

Om denne Beslutning har været efter Pios Ønske, kan være tvivlsomt; kort forinden havde han i hvert Fald udtalt sig for indtil videre at bevare den bestaaende Ordning[8]). At han ikke altid kunde regne med Centralbestyrelsen som et villigt Redskab for sin Politik, er sikkert nok. Hans farligste Modstander blev efterhaanden Klein. Mere end nogen anden var denne blevet stillet i Skygge ved Førernes Tilbagevenden, og trods al officiel Elskværdighed var hans Forhold til dem næppe nogensinde særlig hjerteligt. Det synes da ogsaa, som om Pio i Juli 1875 har bestræbt sig for at forpurre hans Valg til Sekretær i Centralbestyrelsen[9]). Dette lykkedes dog ikke, og Klein forstod i denne Stilling bedre end Formanden at holde sig i personlig Kontakt med de enkelte Foreninger. Da saa som nævnt »Social-Demokraten«s Redaktør i Oktober fik sin Afsked, tillod Pio, at Klein blev hans Efterfølger[10]), hvad der vel maa tyde paa, at Forholdet mellem de to Mænd endnu paa dette Tidspunkt var i det mindste taaleligt. Straks efter Nytaar blev Klein dog Genstand for Mistanke, fordi han alene af Centralbestyrelsens Medlemmer var blevet rost i »Figaro«[11]). Skønt han ved

[1]) Figaro $^{23}/_{1}$ 1876. [2]) Soc.-Dem. $^{8}/_{1}$ og $^{11}/_{1}$ 1876. [3]) Sst. $^{15}/_{2}$ 1876. [4]) Figaro $^{5}/_{3}$ 1876. [5]) Om det teoretiske Grundlag for hele denne Bevægelse jfr. nedenfor S. 510 f. [6]) Soc.-Dem. $^{17}/_{2}$ 1876. [7]) Sst. $^{5}/_{3}$ 1876. [8]) Sst. $^{17}/_{2}$ 1876. [9]) En langvarig Strid, om Pio eller Centralbestyrelsen skulde vælge Sekretæren, blev tilsidst afgjort til Fordel for det sidste Alternativ, jfr. sst. $^{10}/_{7}$ og $^{14}/_{8}$ 1875. [10]) Sst. $^{28}/_{10}$ 1875. [11]) Sst. $^{11}/_{1}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

denne Lejlighed tog kraftigt Afstand fra Bladet, stod han i Virkeligheden utvivlsomt i hemmelig Forbindelse med dets Ledelse, og i de følgende Maaneder synes han i stigende Grad at have intrigeret mod Pio. Dette Dobbeltspil kunde han imidlertid ikke i Længden gennemføre; Pio holdt sig underrettet om hans Færd[1]), og selv svækkede han sin Stilling, idet han ved Møder og lignende Lejligheder oftere indfandt sig »i en Tilstand, der baade var ham selv og Partiet uværdig«[2]). I Maj fik Centralbestyrelsen fældende Beviser for, at han »havde udtalt sig i høj Grad nedsættende baade om de ledende Mænd i Partiet og om Partiet i sin Helhed«, havde anbefalet »Figaro« m. m. Paa dette Grundlag fik han øjeblikkeligt sin Afsked baade som Sekretær i Centralbestyrelsen og som Redaktør af »Social-Demokraten«[3]).

Pio overværede ikke disse Begivenheder; han var i Begyndelsen af Maaneden paa Partiets Bekostning rejst til England, efter eget Sigende »for at studere de derværende Arbejderforhold, særlig Fagforeningernes og den store Landarbejderforenings Organisationer«[4]), alt til Fordel for den kommende Arbejderkongres. Noget positivt Resultat af denne »Studierejse« turde det være vanskeligt at paavise; for selve Kongressens Forløb fik den i hvert Fald næppe mindste Betydning.

»Gimlekongressen«, som den efter Samlingslokalet paa Frederiksberg gerne benævnes, aabnedes planmæssigt 6. Juni 1876, Tirsdag efter Pinse og Dagen efter Grundlovsdag. Forhandlingerne strakte sig over tre Dage. Det var første Gang, socialdemokratiske Repræsentanter fra hele Landet saaledes samledes til officielt Partimøde; et Tilløb i den Retning havde der ganske vist været nøjagtigt et Aar forinden, idet nemlig den store Grundlovsfest 1875 overværedes af 25 Provinsdelegerede, til hvis Ære der Dagen efter afholdtes et Festmaaltid[5]). Men denne Gang mødtes man altsaa for at arbejde.

Kongressens Indkaldelse fandt Sted i Henhold til de i Mellemtiden vedtagne Love for Centralbestyrelsen; disse fastsatte (§ 28), at der aarligt skulde afholdes en Arbejderkongres, skiftevis i København og i en Provinsby, og at den (§ 29) skulde bestaa af Formænd og Repræsentanter for de Centralbestyrelsen underordnede Foreninger i Forhold til disses Medlemstal. Gimlekongressens faktiske Sammensætning vil fremgaa af nedenstaaende Oversigt[6]).

[1]) Soc.-Dem. $^{15}/_{7}$ 1876. [2]) Sst. $^{20}/_{5}$ 1876. [3]) Sst. [4]) Sst. $^{2}/_{5}$ 1876. [5]) Sst. $^{9}/_{6}$ 1875. [6]) Denne hviler paa Opgivelser sst. $^{8}/_{6}$ 1876. Her mangler desværre Medlemstal for 6 af de 75 repræsenterede Organisationer. For at gøre det statistiske Billede saa fuldstændigt som muligt er disse Tal suppleret skønsmæssigt. Blikkenslagernes, Billedhugger- og Billedskærernes samt Skibs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

	Repræsentanter	For et Medlemstal af	Repræsentanter	For et Medlemstal af
26 Fagforeninger i København	43	ca. 4089		
15 Fagforeninger i Provinsbyerne..	15	ca. 921		
Ialt 41 Fagforeninger			58	ca. 5010
4 andre Organisationer i København	6	ca. 360		
11 andre Organisationer i Provinsen[1])	11	ca. 493		
Ialt 15 andre Organisationer			17	ca. 853
Ialt 56 Organisationer...			75[2])	ca. 5863

Kongressen repræsenterede altsaa omtrent 6000[3]) danske Arbejdere. Dette Tal tør dog ikke uden videre tages som et Udtryk for Socialdemokratiets virkelige Styrke. En Del Personer, om end næppe særdeles mange, kan gaa igen som Medlemmer baade af en Fagforening og en anden Organisation. Ubetinget større Betydning har det, at ingenlunde alle socialdemokratisk orienterede Foreninger havde ladet sig repræsentere; selv af de københavnske Fagforeninger med Tilknytning til Partiet manglede over en halv Snes[4]), som dog alle hørte til de mindre; og af Provinsbyernes Fagforeninger svigtede betydelig flere, særlig var her Skræddernes og Cigarmagernes talrige Provinsfilialer daarligt repræsenterede. Bedre giver ovenstaaende Oversigt Indtryk af, hvilke Mænd det var, der her samledes for at træffe Bestemmelse om Arbejderpartiets fremtidige Organisationsform. Man vil se, at selv om der formelt forelaa et Landsmøde, beherskedes dette dog faktisk af de københavnske Delegerede; disse udgjorde ikke blot henved $^2/_3$ af hele

tømrernes Fagforeninger er ansat henholdsvis til 200, 15 og 130 Medlemmer, alt paa Grundlag af Oplysninger i Soc.-Dem. $^5/_{10}$ 1875 (anført »Bidrag« 220 og 224 f.) og under Hensyn til den i Tiden 1875—76 normale Nedgang, jfr. S. 241. »Socialister i Bloustrød« er beregnet til 30, jfr. »Bidrag« 93 f. »Bygningsnedkernes Byggeforening«, der stiller 1 Repræsentant, og »Arbejdsklassens Hjælpe- og Begravelsesforening«, som har 2, er anslaaet henholdsvis til 50 og 100 Medlemmer. [1]) Herunder 3 for Tilfældet oprettede, nemlig »Socialister« i Utterslev, Bloustrød og Nørre Alslev. Ellers drejer det sig mest om »socialdemokratiske Foreninger«. [2]) I Virkeligheden kun 74; Kurvemager Bliesmann fra Aarhus repræsenterede baade »Demokratisk Forening« og »Arbejdsmændenes Fagforening«. [3]) Tallet 5863 synes lidt for lavt; i hvert Fald angives det i Soc.-Dem. $^{10}/_6$ 1876, at Pio valgtes til Formand for den nye Partibestyrelse »enstemmig med 6042 St.«, ligesom der sst. er Tale om en Afstemning med et samlet Stemmetal af 5904. Muligvis er der efter Forhandlingernes Begyndelse kommet en Repræsentant eller to til. [4]) Nr. 11, 16, 27, 30, 39, 41—44, 47 f, 51 og 54 f i Fortegnelsen Bilag II, S. 577 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forsamlingen, men da der stemtes efter Medlemstal, kunde de i Virkeligheden raade over en Majoritet paa omtrent $^3/_4$. Iøjnefaldende er det endvidere, at denne Partikongres, hvis Hovedopgave var rent politisk, aldeles overvejende var sammensat af Fagforeningsfolk; disse udgjorde henved $^4/_5$ af Deltagerne og besad en Stemmemajoritet paa ca. $^5/_6$ — et Styrkeforhold, der først og fremmest er højst betegnende for 70'ernes Socialdemokrati, men dog ogsaa fortæller en Del om, hvad Fagforeningerne paa det Tidspunkt havde udviklet sig til. I nøje Sammenhæng hermed staar det, at det store Flertal af de tilstedeværende selv til daglig var beskæftiget som Lønarbejdere; næppe mere end 6—7 stod uden for Arbejderklassen i egentlig Forstand.

En Detailskildring af selve Kongressens Forhandlinger[1]) vilde falde uden for dette Arbejdes Rammer; de drejede sig næsten udelukkende om Socialdemokratiets fremtidige Organisation, et Spørgsmaal, der vakte saa megen Uenighed, at det kom til at beslaglægge saa godt som hele Kongressens Tid. Som Udgangspunkt forelaa to Forslag[2]). Det ene var officielt fremsat af »Socialdemokratisk Samfund« og forfattet af Sproglærer P. Bjørnstrup; det brød helt med det faglige Grundlag og satte i Stedet en Inddeling efter Valgkredse; det var ufuldstændigt i sit Indhold og mangelfuldt i sin Form. Fyldigere, bedre gennemtænkt og formuleret var det andet Forslag, som da ogsaa blev lagt til Grund for Debatten; det skyldtes Pio. Tro mod sig selv holdt denne fast ved Fagorganisationen som Partiets Grundvold; den skulde blot videre udbygges gennem Oprettelsen af Lokalbestyrelser i hver Provinsby og Landsforbund i hvert Fag. Gennem denne dobbelte Centralisation skulde alle Traade samles i Hænderne paa den af Partiets Aarskongres valgte Formand, hvis vidtstrakte Myndighed alene indskrænkedes af et Opsigtsraad paa ni Medlemmer, hvis Navne skulde være hemmelige, og hvis Magtmidler var meget begrænsede. Det var fremfor alt dette »fuldstændigt monarkiske Princip« i Pios Forslag, som fremkaldte saa heftig Modstand, at man nær aldrig var naaet til et Resultat. At dette dog lykkedes, skyldtes navnlig Bygningssnedkerfagforeningens Formand, C. Forsberg, som fremsatte og fik gennemført et Mæglingsforslag[3]); ifølge dette erstattedes Opsigtsraadet af en aabenlyst valgt Bestyrelse paa ni Medlemmer, fem fra København og fire fra Provinsen, som fik tillagt betydelig større Myndighed, end Pio

[1]) Referater i Soc.-Dem. $^8/_6$—$^{11}/_6$ 1876. [2]) Begge aftrykt sst. $^8/_6$ 1876; de endeligt vedtagne Love er trykt i to forskellige Redaktioner henholdsvis sst. $^{10}/_6$ 1876 og Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti Juli 1876; sidstnævnte Tekst er den rigtige, se Soc.-Dem. $^{14}/_6$ 1876. [3]) Sst. $^{10}/_6$, jfr. $^{11}/_6$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde villet indrømme Opsigtsraadet. Skønt denne ellers i det store og hele fik sin Vilje, følte han da ogsaa Nederlaget paa dette Hovedpunkt som en saa bitter Skuffelse, at han ikke kunde tie dertil; i en Leder tre Dage efter Kongressens Afslutning[1]) gav han sine Følelser Luft, fralagde sig alt Medansvar for det svage Partistyre, som nu var skabt, og fremstillede det som nærmest en Naadessag, at han under disse Vilkaar havde ladet sig vælge til Partiformand. Han satte her med Navns Nævnelse sine Modstandere i Gabestokken; som Oppositionens Ledere betegnede han Mundberg og Bjørnstrup, som deres Hjælpere Holm og Hørdum, endvidere »Socialdemokratisk Samfund«s Formand A. Nielsen og Skrædderrepræsentanten P. Jørgensen — en Fremstilling, der ganske stemmer med »Social-Demokraten«s Referater. Modstanden mod Pios Forslag fandt altsaa sine Hovedordførere inden for den lille Gruppe af Mænd, som uden selv at være Arbejdere efterhaanden havde opnaaet en vis Position inden for Partiet; det kan her tilføjes, at ogsaa Klein gentagne Gange greb ind i Diskussionen og et Par Gange maatte kaldes til Orden af Dirigenten. Men Bjørnstrup og Mundberg støttedes dog af fremtrædende Fagforeningsfolk, kraftigst af Holm, forsigtigere af Hørdum og C. C. Andersen[2]), der som Dirigent var forpligtet til særlig Tilbageholdenhed. Paa den anden Side fandt Pio Bistand bl. a. hos Cigarmagere som Giessing og Nordgreen, ligesom ogsaa Forsbergs Indgriben egentlig var ment som en Undsætning. Tobaksarbejderne og Snedkerne, »Internationale«s første Kærnetropper, svigtede ikke deres kaarne Fører i Kniben, hvorimod de Fag, som først i Pios Fængselstid var kommet med i Organisationen, var mindre villige til at bøje sig for hans Krav om Eneherredømme over Partiets Politik.

For en første flygtig Betragtning synes Gimlekongressen at betegne Kulminationen af 70'ernes Arbejderbevægelse. Til at prøve denne Anskuelses Holdbarhed er der saa meget mere Grund, som vi raader over et dertil brugbart statistisk Stof. Ikke blot kender vi nemlig fra »Social-Demokraten«[3]) de deltagende Organisationers Medlemstal ved Begyndelsen af Juni 1876, men for de fleste københavnske Fagforenin-

[1]) Soc.-Dem. $^{11}/_{6}$ 1876. [2]) Under Diskussionen om den omstridte § 7 (Opsigtsraad eller Bestyrelse) udtalte denne ifølge Soc.-Dem. $^{10}/_{6}$ 1876, at han, »uagtet han i det væsentlige syntes om Pios Lovudkast«, dog ikke kunde billige denne Paragraf i dens foreliggende Form. Naar Wiinblad i en Fødselsdagsartikel Soc.-Dem. $^{20}/_{5}$ 1924 har paastaaet, at det var Andersen, der paa Gimlekongressen fremsatte det afgørende Forslag og saaledes »frelste den unge Bevægelse fra Pios Mystik«, maa dette betegnes som en fuldstændig Legende. [3]) $^{8}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gers Vedkommende yder samme Kilde os tillige Sammenligningsgrundlag fra et eller to tidligere Tidspunkter. For at kunne vurdere Paalideligheden af disse Tal maa man kende deres Oprindelse. De ældste foreliggende Oplysninger om en Række Fagforeningers Medlemstal paa samme Tidspunkt stammer fra et Regnskab; Udgifterne ved et Fælledmøde 4. Maj 1874 paalignedes nemlig 15 deltagende Organisationer i Forhold til deres Medlemstal, som følgelig kan beregnes paa Grundlag af det i »Social-Demokraten« 1. Aug. offentliggjorte Regnskab; de saaledes fremkomne Tal gælder for Juni-Juli 1874 og maa antages snarest at være lidt for lave, da Foreningernes økonomiske Interesser her var med i Spillet. Det næste bevarede Mandtal stammer fra Oktober 1875 og fremkom i en ganske anden Anledning, nemlig i Forbindelse med Protesten mod de franske Kommunarders Behandling[1]); det gjaldt her om at faa Adressen til at tage sig saa imponerende ud som muligt, og der er derfor al Sandsynlighed for, at de ved denne Lejlighed anførte Medlemstal er afrundede opefter[2]). Den tredje og mest omfattende Statistik er den, der kan opbygges paa de i Tilknytning til Gimlekongressens Deltagerliste givne Oplysninger; det har her været i Foreningernes Interesse at sætte deres Medlemstal saa højt som muligt, men en vis Kontrol maa antages at have fundet Sted[3]), saa at Opgivelserne ved denne Lejlighed maa anses for forholdsvis paalideligst.

Selv om hele dette Talmateriale saaledes ikke i alle Enkeltheder tør tages ganske bogstaveligt, vil dog de Hovedlinjer, som fremtræder ved en Bearbejdelse deraf[4]), kunne gøre Krav baade paa Tiltro og Interesse. Man vil her for det første ikke kunne undgaa at føle sig slaaet af Fagforeningernes overordentlige Svaghed endnu i Sommeren 1874, et Aar efter Fagbevægelsens egentlige Gennembrud. Paa ovennævnte Regnskab figurerer i alt kun 15 Foreninger med tilsammen 1776 Medlemmer, og selv om man hertil føjer 6—7 socialistiske Fagforeninger[5]), som ikke var med ved denne Lejlighed, naar man under ingen Omstændigheder højere end 2500 — et højst beskedent Tal ikke mindst paa Baggrund af, at »Internationale«s københavnske Kreds allerede i November 1871 havde kunnet mønstre ca. 2000 Medlemmer[6]). Man maa derfor finde det højst naturligt, at Rimestad benyttede Lejligheden

[1]) Jfr. S. 231. [2]) Vitterligt er i flere Tilfælde Provinsafdelinger medregnet, skønt selv deres Formænd næppe har haft Lejlighed til at tage Stilling til Spørgsmaalet. [3]) Jfr. Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$ 1876. [4]) En saadan Bearbejdelse vil findes meddelt som Bilag IV, S. 595. [5]) Fagforeningslisten Nr. 4, 14, 15, 19, 21, 30 og 35 (Bilag II, S. 576 f). [6]) Jfr. »Bidrag« 299.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til at udvikle, hvor svagt den socialistiske Bevægelse i Virkeligheden stod[1]). »Social-Demokraten«s Forsvar[2]) var da ogsaa ret spagfærdigt; dens bedste Argument var Henvisningen til Fagforeningernes fortsatte Fremgang. Det var lødigt nok, hvad Tallene fra Oktober 1875 tilstrækkeligt godtgør. De viser en Fremgang paa 113 %, og selv under Hensyn til, at der her muligvis er regnet noget rigeligt, kan der som Helhed næppe være Tvivl om, at Fagforeningerne i Løbet af disse fem Fjerdingaar gennemgaaende har fordoblet deres Medlemstal. Til dette kraftige Opsving samvirkede saa forskellige Aarsager som Betoningen af de faglige Formaal under Pios Fraværelse, Kleins energiske Agitation, som støttedes af talrige og dygtige Hjælpere inden for de enkelte Fag[3]), og endelig Begejstringsbølgen i Sommeren 1875 som Følge af Førernes Frigivelse. Utvivlsomt stod de københavnske Fagforeninger i Efteraaret samme Aar stærkere end nogensinde før.

Men Fremgangen fortsattes ikke. En Sammenstilling af Opgivelserne fra Oktober 1875 og Juni 1876 udviser en Tilbagegang paa mellem 15 og 20 %; rundt regnet kan man sige, at Foreningerne gennem disse tre Fjerdingaar mistede omtrent hvert sjette Medlem — en Nedgang, som uden at være katastrofal dog maa kaldes umiskendelig. Ogsaa her gjorde et Samspil af flere Aarsager sig gældende. Pio ramtes af den Popularitetens Nemesis ikke at kunne indfri de alt for højtspændte Forventninger; hans Iver for at dreje Fagforeningernes Virksomhed i politisk Retning vakte Uro hos de fagligt interesserede uden dog at tilfredsstille de yderliggaaende Lassalleanere, hvem Strejker var en Vederstyggelighed; Bjørnstrups og Kleins underjordiske Agitation svækkede end mere hans Stilling. Farligere end nogen anden Fjende var dog den økonomiske Krise, hvis i Længden lammende Indflydelse netop i denne Vinter saa smaat begyndte at gøre sig gældende baade paa det faglige og politiske Omraade. *Den* var det, som langsomt udhulede Foreningernes Styrke, saa Gimlekongressens udadtil saa imponerende Udfoldelse i Virkeligheden blev et tomt Paradenummer uden nævneværdige heldbringende Følger for den kommende Udvikling.

At Tilbagegangens Tid var begyndt, er et Indtryk, man faar bekræftet ved at studere de faglige Kampe i 1876, som i Modsætning til det foregaaende Aars mange og haardnakkede Konflikter gennemgaaende endte uden gunstigt Resultat. Vintermaanederne Nov. 1875—April 1876 var som ovenfor[4]) nævnt forløbet temmelig stille. Og selv

[1]) Dags-Telegrafen $^{2}/_{8}$ og Blad for Arbeiderforeningen af 1860 $^{8}/_{8}$ 1874. [2]) Anf. Blad $^{4}/_{8}$ og $^{6}/_{8}$ 1874. [3]) Jfr. S. 588—92. [4]) Jfr. S. 230.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter denne Vaabenhviles Ophør vedblev dog Organisationerne i de egentlige Haandværksfag at forholde sig mærkelig passivt. Iøjnefaldende og næppe tilfældigt er det saaledes, at Byggefagenes Svende, som i Aarene 1872—75 omtrent uafbrudt havde været i Offensiven, i 1876 næsten ikke lader høre fra sig[1]). Aarets første større Strejke satte ind i et Fag, der ganske vist plejer at henregnes til Haandværksgruppen, men som dog indtager en vis Særstilling og dengang gjorde det mere end nu; det var Bagerfaget. Bagersvendene adskilte sig fra de fleste andre Fags Svende derved, at de praktisk talt alle havde Kost og Logis hos Mestrene[2]). Denne gammeldags Ordning gjorde dem i særlig Grad afhængige af Arbejdsgiverne; hertil kom den uregelmæssige og ofte meget lange Arbejdstid[3]), som gjorde det vanskeligt for dem at samles til Møder. Disse Forhold havde ganske naturligt medført, at Faget sakkede agter ud i organisatorisk Henseende; den lille Fagforening, som var oprettet efter Strejken 1873[4]), førte en hensygnende Tilværelse og var aldeles uden faglig Indflydelse. I Længden kunde der dog ikke stænges for de nye Tanker, og i Februar 1876 var Socialisterne blevet stærke nok til at erobre Svendelavet, som derpaa under sin nye Bestyrelse[5]) optraadte som Fagforening. Paa et offentligt Møde for alle Bagersvende 26. April[6]) vedtoges — dog kun »med overvejende Majoritet« — en Fællesskrivelse[7]) til Mestrene; man forlangte ikke højere Løn, derimod betydelige Indskrænkninger i Arbejdstiden og Forbedring af Logisforholdene. Da Oldermanden i sit ret affejende Svar[8]) kun gav Anvisning paa Særoverenskomster for hvert enkelt Bageri, indkaldtes endnu et Par Svendemøder[9]), og Søndag den 14. Maj nedlagdes Arbejdet. De Svende, som Dagen efter samledes for at holde blaa Mandag i Valby Kro[10]), udgjorde dog næppe Halvdelen af Fagets hele Arbejdsstyrke[11]), og selv om det i Ugens Løb lykkedes at udvide Strejken noget[12]), saa at bl. a. Brødfabrikkerne inddroges deri, blev den dog paa intet Tidspunkt fuldt almindelig. Den medførte da

[1]) Den eneste foreliggende Undtagelse er af den Slags, der bekræfter Reglen: Da Malermestrene i April afviste en revideret Priskurant, ønskede Fagforeningens Bestyrelse at gennemføre den ved partielle Strejker; men Planen herom strandede paa, at alt for faa af Svendene indfandt sig til det i den Anledning berammede Møde. Se herom Soc.-Dem. $^{22}/_{4}$, $^{28}/_{4}$ og $^{5}/_{5}$ 1876. [2]) Bagernes Festskrift (1908), 5—11, jfr. Nationaltidende $^{27}/_{5}$ 1876. [3]) Sst. [4]) Jfr. S. 209. [5]) Valgt $^{3}/_{2}$, se Soc.-Dem. $^{2}/_{6}$ 1876. [6]) Sst. $^{25}/_{4}$ og $^{29}/_{4}$ 1876. [7]) Sst. $^{30}/_{4}$ 1876. [8]) Sst. $^{18}/_{5}$ 1876. [9]) Sst. $^{11}/_{5}$, $^{12}/_{5}$ og $^{14}/_{5}$ 1876; Folkets Avis $^{16}/_{5}$ 1876. [10]) Nationaltidende $^{15}/_{5}$ 1876. [11]) Soc.-Dem. $^{18}/_{5}$ 1876 angives ca. 300 af ca. 600 Svende i Strejke. [12]) Sst. $^{20}/_{5}$ 1876 opgives de strejkendes Antal til ca. 450; Udvidelsen omtales ogsaa i Folkets Avis $^{21}/_{5}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

heller ikke alvorlige Ulemper for Kunderne, blandt hvilke den naturligvis vakte en vis Opsigt og næppe var videre populær. Mestrene klarede sig ved Leverancer fra Kolleger i Omegnen eller i de nærmeste Provinsbyer[1]), og da det tilmed 28. Maj lykkedes dem at føje en Undsætning paa over 30 Tyskere[2]) til de henved 70 Skruebrækkere[3]), de i Forvejen havde, blev Svendenes Udsigter meget mørke. Det ene Bageri efter det andet vendte nu tilbage til normal Drift, og omkring 25. Juni var alt i den gamle Gænge[4]). Enkelte Mestre havde gjort Indrømmelser, men stort set var Strejken uomtvistelig tabt, og det kan ikke have trøstet Svendene synderligt, at Nederlaget vistnok fuldt saa meget skyldtes mangelfuld Forberedelse og daarligt Sammenhold som Konjunkturerne, der i dette Fag med dets uelastiske Efterspørgsel altid maa være af forholdsvis ringe Betydning.

Bortset fra Bagerne var som sagt Haandværkets Arbejdsforhold i 1876 mærkeligt rolige. Afgjort større Uro var der blandt Fabriksarbejderne, som hidtil snarest havde staaet i Baggrunden. Pianofortearbejdernes Fagforening optog saaledes et planmæssigt Arbejde paa at faa de daarligst betalende Firmaer til at holde Trit[5]); en partiel Strejke med dette Maal for Øje i April og Maj lykkedes[6]), mens et Par tilsvarende Arbejdsnedlæggelser hen paa Efteraaret fik modsat Udfald[7]). En Strejke af de kvindelige Arbejdere paa Fajancefabrikken »Aluminia« (Maj—Juni) førte næppe heller til noget gunstigt Resultat[8]). Ubetinget mest Bevægelse var der dog i Jernindustrien, som i 1876 for første, men langtfra sidste Gang gjorde sig bemærket som Industriens »urolige Hjørne«.

Allerede i Marts herskede der stærk Misfornøjelse paa Støberierne som Følge af visse Forholdsregler fra Arbejdsgivernes Side. Disse havde med voksende Bekymring været Vidne til den Udvikling, som i de sidste fem Aar umiskendelig var gaaet for sig paa Arbejdspladserne; efter Forslag af deres ansete Førstemand Anker Heegaard havde de derfor 1. Febr. 1876 nedsat et Udvalg, som skulde søge Udveje til at skabe »bedre Orden« paa Støberierne. Resultatet blev et Udkast til et Værkstedsreglement, til hvis Gennemførelse alle københavnske Jernstøbere frivilligt skulde forpligte sig. Sagen sivede imidlertid ud i Utide; Udkastet faldt i Hænderne paa Smedefagforeningen, som lod det aftrykke i »Social-Demokraten« og i øvrigt tog Initiativet til en

[1]) Folkets Avis $^{21}/_{5}$ 1876; Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$ 1876. [2]) Sst. $^{30}/_{5}$ 1876. [3]) Sst. $^{24}/_{5}$ 1876. [4]) Sst. $^{24}/_{6}$ 1876; Nationaltidende $^{22}/_{6}$ 1876. [5]) Soc.-Dem. $^{22}/_{10}$ 1876. [6]) Sst. $^{12}/_{4}$, $^{22}/_{4}$ og $^{6}/_{5}$ 1876. [7]) Sst. $^{12}/_{10}$, $^{22}/_{10}$, $^{3}/_{11}$ og $^{9}/_{11}$ 1876, jfr. Fagblad for Snedkere 1886, 38. [8]) Soc.-Dem. $^{28}/_{5}$, $^{30}/_{5}$ og $^{7}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Protestadresse, hvori det foreslaaede Reglement betegnedes som »et inhumant Indgreb i vor Selvstændighed som myndige Mænd«. Gennem en Række Agitationsmøder tilvejebragtes ca. 1000 Underskrifter paa denne Protestskrivelse, som derefter tilsendtes Fabrikanterne. Til at bryde denne enige Modstand var Jernstøbernes Sammenhold alt for svagt, og dette første Forsøg paa at gennemføre »fælles Værkstedsregler« løb derfor ud i Sandet[1]).

I Sammenhæng med hele denne Bevægelse inden for Smedefaget staar det sandsynligvis, at Arbejdet en af de første Dage i April nedlagdes paa et enkelt Støberi (Mogensens paa Christianshavn). Det var Fabrikkens egne Kedelsmede, som tog Initiativet, men de fandt straks Medhold hos Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening. Det blev den eneste Strejke af Betydning, som denne Forening i 70'erne kom ud for, og den tabtes efter et Par Maaneders fortvivlet Kamp mod hjemlige og navnlig tyske Skruebrækkere[2]).

I det nærstaaende Formerfag var det imidlertid trukket op til en Konflikt af større Dimensioner. Ligesom ved de smaa Strejker i Pianofortearbejdet var Stridens egentlige Aarsag ogsaa her en bevidst Politik fra Fagforeningens Side. Formerfagforeningen havde allerede kort efter Nytaar 1875[3]) taget Beslutning om at søge Akkordlønsystemet i Faget afløst af Timeløn — et Formaal, der faldt godt i Traad med Socialdemokratiets Program. Først i 1876 tog man fat paa Gennemførelsen. Som Prøveklud valgte man Schmidt og Marstrands Støberi, hvor Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere i Forvejen var ret spændt[4]). 24. Maj modtog dette Firma en Skrivelse fra sine Formere, hvori de med Paaberaabelse af Fagforeningens Program og Aftenen forud givne Samtykke fordrede Arbejdstidens Begrænsning til 10 Timer og Indførelsen af den efter Datidens Forhold anselige Timeløn af fra 40 til 50 Øre[5]). Afvisningen af disse Krav medførte en Strejke, som efter en Maaneds Forløb endte med Arbejdernes Sejr. I de næste Par Uger lykkedes det yderligere Fagforeningen — endda uden Strejke — at sætte sin Vilje igennem paa endnu fire Værksteder[6]), før det gik op for Arbejdsgiverne, paa hvilket Skraaplan de befandt sig. Men 11. Juli vedtog et Møde[7]) af Jernstøbere en Aftale om i Enighed at afvise Fagforeningens Krav; man besluttede »at afskedige alle de Formere,

[1]) Om hele denne Sag se nærmere »Bidrag« 376 f. [2]) Se herom »Bidrag« 348; jfr. Soc.-Dem. $^{4}/_{4}$, $^{14}/_{5}$, $^{16}/_{5}$ og $^{19}/_{5}$ 1876. [3]) Sst. $^{26}/_{7}$ 1876. [4]) Sst. $^{23}/_{1}$ og $^{8}/_{3}$ 1876. [5]) Folkets Avis $^{25}/_{5}$, jfr. Soc.-Dem. $^{23}/_{5}$ og $^{25}/_{5}$ 1876. [6]) Sst. $^{8}/_{7}$, $^{9}/_{7}$ og $^{13}/_{7}$ 1876. [7]) Om dette og om Konfliktens hele videre Udvikling henvises til »Bidrag« 377 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der ikke er villige til at arbejde paa de bestaaende Vilkaar«, og forpligtede sig indbyrdes til at besvare Strejke paa et enkelt Støberi med solidarisk Lockout. Da Arbejdet 15. Juli faktisk nedlagdes paa tre Fabrikker, blev denne almindelige Arbejdsstandsning til Virkelighed; den kom hurtigt til at omfatte ca. 200 Formere[1]). Da Arbejdsgiverne omsider var vaagnet til Handling, viste de stor Fasthed og Energi; Formernes eget Sammenhold var derimod ikke fremragende, og navnlig fik de kun lunken Støtte fra de andre Fag. Hovedgrunden hertil var sikkert den almindelige Træthed over for Strejkeindsamlinger; men Formernes usædvanlig høje Lønkrav og deres for Arbejdernes Flertal uforstaaelige Modvilje mod Akkord synes dog at have gjort denne Arbejdsnedlæggelse i særlig Grad upopulær; det fortælles saaledes, at da de strejkende en Dag marcherede gennem Vendersgade, blev de bombarderet med Murbrokker af Arbejdsmændene paa en derværende Nybygning[2]). Selv da det efterhaanden viste sig, at Støberiejernes Holdning truede selve Fagforeningens Eksistens, flød Bidragene ikke af den Grund stort rigeligere; og da der heller ikke i dette Fag var nogen Mangel paa tyske Strejkebrydere, brød Arbejdernes Modstand hurtigt sammen; allerede omkring 11. August var Kampens Udfald praktisk talt afgjort. Nederlaget fik til Følge, at største Parten af Formerne mere eller mindre frivilligt udmeldte sig af Fagforeningen.

Aarets sidste Arbejdsnedlæggelse — som tillige kan betegnes som den sidste større Lønkonflikt i 70'erne — blev Typografstrejken Okt.—Dec. 1876. I den var Socialdemokratiet uden Andel. Som Helhed havde i de sidste Par Aar de ikke-socialistiske Fagorganisationer spillet en ret tilbagetrukken Rolle. Byggefagenes Svendelav havde saaledes klogeligt slaaet sig til Ro med de vundne Resultater. Grovsmedeforeningen af 1873 havde i 1875 mistet sin energiske Formand og samlede under hans Efterfølger alle sine Kræfter om Opførelsen af en Svendestiftelse[3]); dens hele Virksomhed mindede mere og mere om de gamle Svendesygekassers. Haandværkernes Formandsforening, der endnu i Foraaret 1875 havde antaget sig de strejkende Karetmagere[4]), og som omtrent samtidig havde vakt en vis Opsigt ved at stille sig i Spidsen for en Forsvarsadresse til Regering og Rigsdag[5]), var hurtig faldet til Ro igen; et Par Henstillinger[6]) til den om paany at stille sig i Spidsen for de ikke-socialistiske Arbejdere forblev lige saa resultatløse som et

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{7}$ 1876. [2]) Formernes Festskrift (1914), 24. [3]) Jfr. »Bidrag« 343; bredere Fremstilling i Foreningens Festskrift (1933), 78—96. [4]) Jfr. S. 212. [5]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860 $^{17}/_{4}$, jfr. Soc.-Dem. $^{20}/_{4}$ 1875. [6]) »Bidrag« 322, jfr. Richter i Folkets Avis $^{5}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frieri fra Pios Side i September 1876[1]). Alene Typografisk Forening gennemløb en Udvikling, der maatte synes i høj Grad lovende.

Den i September 1874 vedtagne Tarif[2]) ansaas af Sætterne i Almindelighed for ganske utilfredsstillende, og Stemningen i Faget var derfor omkring Midten af 70'erne overordentlig krigerisk. Arbejderne rustede sig ved at forstærke deres Organisation. Endnu i 1874 forhøjedes Kontingentet fra 10 til 25 Øre om Ugen[3]), men trods dette steg den københavnske Forenings Medlemstal fra 379 ved Nytaar 1875 til 449 1. Marts 1876[4]). I Januar 1875 iværksatte Rigsdagstrykkeriets Sættere uden om Typografisk Forening en mindre Strejke[5]), som dog hurtigt bilagdes; den fik imidlertid til Følge, at Arbejdsgiverne nu gjorde Alvor af deres længe nærede Planer om en Sammenslutning til Modvægt mod Fagforeningen; 18. Febr.[6]) stiftedes »Foreningen af danske Bogtrykkere«. Da denne — som Navnet viser — tilsigtede at blive en Landsorganisation, maatte typografisk Forening følge Trop, og i Sommeren 1875 lykkedes det da ogsaa — navnlig ved en stor Agitationsrejse af R. P. Jensen — at faa oprettet et »Almindeligt dansk Typograf-Forbund«[7]), som 1. Marts 1876 omfattede 16 Stedforeninger med tilsammen 186 Medlemmer[8]); Tyngdepunktet laa dog stadig i den store københavnske Afdeling. Dennes Bestyrelse havde imidlertid i Marts 1875 paany rejst Kravet om den tyske Sættertarifs Tilpasning til danske Forhold[9]). Indre Kævl svækkede imidlertid paa en uheldig Maade Foreningens Handledygtighed, og først 27. Nov. naaede man til at anmode Bogtrykkerforeningen om Nedsættelse af en Tarifkommission[10]). Paa denne Henvendelse modtog man 30. Marts 1876 endeligt Afslag; men skønt det saaledes allerede paa dette Tidspunkt var ret klart, at man ikke med det gode vilde komme nogen Vegne med Principalerne, spildte man alligevel endnu megen kostbar Tid paa fortsatte Forhandlinger[11]). Under disse repræsenteredes Arbejdsgiverne af et enkelt Bestyrelsesmedlem, Bogtrykker O. C. Olsen, Arbejderne først af Typografisk Forenings Bestyrelse, senere af en særlig Tarifkommission; denne valgtes i Juni paa Forbundets første Kongres — den saakaldte »første danske Bogtrykkerdag«[12]) — og repræsenterede saaledes det overvejende Flertal af den samlede danske Typografstand. Dette Udvalg naaede i August til Enighed med Prin-

[1]) Soc.-Dem. $^{15}/_{9}$ 1876. [2]) Jfr. S. 212 f. [3]) Typograf-Tidende $^{18}/_{12}$ 1874. [4]) Typografernes Festskrift (1894), 155 og 162. [5]) Typograf-Tidende $^{22}/_{1}$—$^{12}/_{2}$ 1875. [6]) Sst. $^{26}/_{2}$ 1875; jfr. Love sst. $^{19}/_{3}$. [7]) Jfr. S. 351 f. [8]) Typograf-Tidende $^{11}/_{3}$ 1876. [9]) Sst. $^{19}/_{3}$ 1875. [10]) Sst. $^{20}/_{9}$ 1876. [11]) Sst. $^{20}/_{9}$ 1876. [12]) Dennes Forhandlinger foreligger særskilt udgivne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

cipalernes Kommissær om et Kompromis[1]), som dog set fra Arbejdernes Synspunkt betød et ikke ringe Fremskridt i Sammenligning med Tariffen af 1874. Ved Urafstemning inden for Typografforbundet vedtoges Udvalgsforslaget derfor ogsaa med overvældende Majoritet; men 14. Sept. forkastedes det af en ekstraordinær Generalforsamling i Bogtrykkerforeningen[2]).

For ikke at bryde alle Broer bag sig bemyndigede denne dog samtidig sin Bestyrelse til at udarbejde et nyt Tarifudkast. Men nu var det forbi med Typografernes Taalmodighed; Stemningen var for Strejke, ekstraordinært Kontingent udskreves, og Forhandlingerne antog en skarpere Karakter. 26. Okt. opsagde R. P. Jensen paa Typografforbundets Vegne Tariffen af 1874; omtrent samtidig iværksattes Blokade mod to Avistrykkerier[3]). Som Svar paa disse Forholdsregler stillede Principalforeningens københavnske Medlemmer Lørdag d. 28. deres Arbejdere over for Valget mellem Udmeldelse af Forbundet eller Lockout. Samme Aften vedtog Typografisk Forening almindelig Arbejdsnedlæggelse fra Mandag Morgen; den kom straks til at omfatte henved 130 Mand[4]).

Tidspunktet for denne Krigserklæring var lidet velvalgt; man havde ventet for længe. Det almindelige Konjunkturomslag var i Færd med at naa ogsaa Bogtrykkerfaget — en Kendsgerning, som Arbejdsgiverne i Modsætning til R. P. Jensen meget vel var klare over[5]); Arbejdsløsheden var undervejs, og en Prisforhøjelse vilde skabe Fare for udenlandsk Konkurrence. I Tyskland var Krisen i dette som i andre Fag kommet tidligere, hvad de tyske Typografer under en nylig afsluttet Lønbevægelse noksom havde faaet at føle; specielt var en stor Strejke i Berlin Juli—Sept. 1875, som dog kun havde til Formaal at forhindre Lønreduktion, endt med fuldstændigt Nederlag[6]). Det var under den herskende Arbejdsløshed højst usandsynligt, at de tyske Typografer bedre end deres Landsmænd i Bager- og Formerfagene skulde kunne modstaa Fristelsen til at søge Fortjeneste paa danske Kollegers Bekostning; i hvert Fald kunde disse under ingen Omstændigheder gøre Regning paa nævneværdig pekuniær Støtte fra det tyske Forbunds Side. At R. P. Jensen ikke tog disse Momenter tilstrækkelig i Betragtning, tjener saa meget mindre hans strategiske

[1]) Typograf-Tidende $^{2}/_{9}$ 1876. [2]) Sst. $^{16}/_{9}$ 1876. [3]) Sst. $^{27}/_{10}$ 1876. [4]) Sst. $^{31}/_{10}$ 1876. [5]) Soc.-Dem. $^{12}/_{10}$ 1876, jfr. Sally B. Salomon i Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ 1876; R. P. Jensens Optimisme, se sst. $^{30}/_{9}$ 1876. [6]) E. Bernstein: Geschichte der Berliner Arbeiter-Bewegung I, 312—14. Jfr. Typograf-Tidende Juli 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Begavelse til Ære, som han i Forvejen var indtrængende advaret af den fra Typografbevægelsen 1848 bekendte J. R. Dein[1]).

I det hele taget var det R. P. Jensens Fejl, at han i overdreven Tillid til sin Organisations Styrke ikke tilstrækkeligt overvejede, hvorfra de til Strejken nødvendige Pengemidler skulde komme. Ved Konfliktens Udbrud raadede man over en samlet Kassebeholdning paa ca. 4500 Kr.[2]). Det var ganske vist et anseligt Beløb i Sammenligning med Startkapitalen ved selv de større socialistiske Strejker; men disse finansieredes da ogsaa overvejende ved frivillige Bidrag fra andre Fags Arbejdere, og denne Udvej stod ikke R. P. Jensen aaben. Typografisk Forenings Forhold til den socialdemokratiske Fagbevægelse[3]) var ikke blevet bedre med Aarene; den havde holdt sig for sig selv og maatte nu tage Skade for Hjemgæld; allerede i September erklærede »Social-Demokraten«[4]), at Typografernes Flertal under en eventuel Strejke »selvfølgelig« ikke vilde kunne gøre Regning paa Bistand fra Arbejderpartiet eller Arbejderpressen. Fra den Kant var altsaa ingen Hjælp at vente; man stod paa Forhaand henvist dels til Forbundets egne utilstrækkelige Reserver, dels til Støtte fra arbejdende Fagfæller. Gennem disses Bidrag maatte da ogsaa største Parten af Strejkeomkostningerne dækkes[5]); navnlig gennemførtes en ret haardhændet Beskatning af de Forbundsmedlemmer, som endnu havde Beskæftigelse[6]). I Sammenligning med denne Tvangsudskrivning betød de frivillige Bidrag fra udenlandske Kolleger forholdsvis lidt.

Under disse Forhold gik alt, som det var at vente. Vanskeligheden ved at forsørge de arbejdsløse, hvis Antal i Løbet af den første Uge steg til henved 175[7]), meldte sig hurtigt, og Strejkeledelsen vidste ikke andet Raad end at forhøje det ekstraordinære Kontingent; Agitationen førtes uden fornøden Kraft. Sammenholdet viste sig straks daarligt, idet ca. 40 af Forbundets Medlemmer sad Strejkebeslutningen overhørig[8]); og Frafaldet steg, da det ved Midten af November lykkedes Principalforeningen gennem en tysk Forbindelse at skaffe sig omtrent lige saa mange Strejkebrydere[9]). 5. Dec. vedtog en Generalforsamling at erklære den haabløse Kamp for afsluttet[10]). Den havde da kun staaet paa i godt fem Uger. Nederlaget havde Landsforbundets fuldstændige Opløsning til Følge; de strejkende maatte skriftlig forpligte sig til at udmelde sig og til ikke senere at genindtræde[11]). I Typografisk Forening

[1]) Typograf-Tidende $^{30}/_{9}$ 1876. [2]) Typografernes Festskrift (1894), 177. [3]) Jfr. S. 206. [4]) $^{17}/_{9}$. [5]) Typograf-Tidende $^{24}/_{2}$ 1877. [6]) Jfr. S. 522 f. [7]) Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ 1876. [8]) Sst. $^{9}/_{12}$ 1876. [9]) Sst. $^{18}/_{11}$ 1876. [10]) Sst. $^{9}/_{12}$ 1876. [11]) Soc.-Dem. $^{30}/_{8}$ 1885.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sank Medlemstallet til under 100[1]); R. P. Jensen nedlagde ved Nytaar 1877 Formandshvervet[2]).

»Social-Demokraten«, som havde forholdt sig tavs, saa længe Strejken stod paa, meddelte dens Udfald i een Linje og tilføjede skadefro: »Det kommer der ud af en Strejke, naar man ikke har underordnet sig under det samlede Arbejderparti«[3]). At Pio saaledes ved denne Lejlighed sad inde med et godt Paaskud til at undgaa en ny, stor Strejkeindsamling, har næppe voldt ham Sorg; han vidste, at hans Tilhængere var trætte af den Slags Udskrivninger, og efter Formerstrejkens Ophør lykkedes det da ogsaa at undgaa Gentagelser. Til Gengæld blev Vinteren 1876—77 for Socialdemokratiet en Træthedens og Uvirksomhedens Tid. Den Partiorganisation, som Gimlekongressen med saa stort Besvær havde bragt i Stand[4]), fik ingen tilsvarende praktisk Betydning. Den nye Hovedbestyrelse[5]) med dens fire Repræsentanter for jyske Provinsbyer kunde efter Sagens Natur kun sjældent samles fuldtalligt, og selv dens københavnske Afdeling mødtes ikke hyppigt; hvad der stod paa Dagsordenen, var gennemgaaende politiske Spørgsmaal af underordnet Karakter. Det var derfor næppe meget overdrevet, naar Holm, der selv var Medlem, i Februar 1877 udtalte, at Hovedbestyrelsen ingen Indflydelse havde haft paa Partiets Anliggender[6]). Med Fagforeningernes fik den saa godt som slet ikke Lejlighed til at befatte sig.

Paa det faglige Omraade laa Tyngdepunktet langt snarere i den københavnske Lokalbestyrelse, der officielt havde afløst Centralbestyrelsen, men i Virkeligheden var meget lidt forskellig fra denne. Mens Holm og Hørdum nød den tvivlsomme Ære at sidde i Hovedbestyrelsen, blev C. C. Andersen Forretningsfører i Lokalbestyrelsen[7]). Denne samledes i hvert Fald regelmæssigt hver fjortende Dag; i øvrigt var Pio normalt til Stede ved dens Møder og øvede uden Tvivl megen Indflydelse paa dens Beslutninger[8]). Faglige Spørgsmaal stod ofte paa Dagsordenen, og Lokalbestyrelsen fortsatte paa dette Omraade Centralbestyrelsens Bestræbelser for at kontrollere og begrænse Strejkevæsenet[9]); ogsaa den nedsatte saaledes et staaende Strejkeudvalg[10]), hvis Formand blev Møbelsnedker Chr. Lamp[11]), og som greb aktivt ind ved nogle smaa partielle Strejker omkring Nytaar 1877[12]). Pio

[1]) Typografernes Festskrift (1894), 180. [2]) Typograf-Tidende $^{30}/_{12}$ 1876 og $^{6}/_{1}$ 1877. [3]) Soc.-Dem. $^{7}/_{12}$ 1876. [4]) Jfr. S. 238f. [5]) Se om dennes Virksomhed Referaterne i Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti 1876—77. [6]) Sst. Marts 1877. [7]) Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1876. [8]) Referater sst. [9]) Jfr. S. 233. [10]) Soc.-Dem. $^{3}/_{8}$ 1876. [11]) Sst. $^{13}/_{8}$ 1876. [12]) Sst. $^{17}/_{12}$ 1876 og $^{28}/_{1}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde lige saa lidt Sæde i dette Strejkeudvalg som i det foregaaende. Hans Forbindelse med Fagforeningerne foregik for en stor Del indirekte, gennem Lokalbestyrelsen; ved selve Foreningernes Møder var han i hvert Fald fremdeles en sjælden Gæst; det er saaledes rene Undtagelser, naar han i Tiden kort efter Gimlekongressen i to Foredrag meddeler Smedene og Formerne sine Rejseerfaringer med Hensyn til engelsk Fagorganisation[1]).

At Pio var saa svær at faa fat i, vakte Utilfredshed inden for Skomagernes Fagforening[2]), og det var vel næppe det eneste Sted. Skuffelsen hos hans Tilhængere var i det hele i utvivlsom Stigning; hvad havde man ikke ventet i 1875, og hvor lidt var det ikke blevet til? Pios Fjender nærede efter Evne Utilfredsheden. Til Socialdemokratisk Samfund og Bjørnstrup stod han stadig i et spændt Forhold[3]); men hans heftigste Modstander var dog i Efteraaret 1876 E. W. Klein, som efter sit forgæves Forsøg paa at gøre sig gældende paa Gimlekongressen gik over til aabent Angreb paa Partiet. I første Halvdel af Juli indkaldte han for egen Regning et Par større Arbejdermøder i »Phønix«[4]); han gentog her de gamle Klager over Strejkernes alt for store Kostbarhed og forudsagde rigtigt, at Førernes stærke Interesse for Udvandringsspørgsmaalet vilde vise sig at hænge sammen med Ønsket om at sikre sig en Retræte; i øvrigt synes han paa dette Tidspunkt snarest at have tilsigtet at skabe sig en ny Position i Tilknytning til Formandsforeningen og Faber, der dog ikke viste sig særlig taknemlig for denne nye allierede[5]). Paa Phønix-Møderne var Stemningen ham i hvert Fald stærkt imod; det sidste af dem valgte C. C. Andersen til Dirigent og endte med at vedtage en Resolution, der betegnede Klein som »uværdig til at være Medlem af Arbejderpartiet«. Denne nye Bandlysning nedslog dog ikke hans Mod, men bragte ham blot til at ændre sin Taktik. Omkring 1. Oktober udsendte han en stor Piece om »Socialismen og dens Ledere«; den formede sig som et overmaade skarpt og hadefuldt Angreb paa Pio, der svarede med en særdeles haanlig Artikel i »Social-Demokraten«[6]); han aftrykte heri meget virkningsfuldt et Par Hyldestdigte, som Klein endnu i Anledning af Nytaarsdag 1876 havde tilsendt ham og de to andre Førere. Nægtes kan det ikke, at der er noget i høj Grad frastødende ved Smædeskriftets systematiske Nedrakning af en Mand, hvem dets Forfatter tidligere Gang paa Gang havde lovprist i Sprogets stærkeste Udtryk, betegnet som «Danmarks Apostel«[7]), ja endog lejlig-

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{7}$, $^{25}/_{7}$ og $^{26}/_{7}$ 1876. [2]) Sst. $^{15}/_{12}$ 1876. [3]) Sst. $^{21}/_{7}$, $^{8}/_{8}$ og $^{13}/_{8}$ 1876. [4]) Referater sst. $^{14}/_{7}$, $^{18}/_{7}$ og $^{19}/_{7}$ 1876. [5]) Arbeideren 1876, 121 og 167. [6]) $^{8}/_{10}$. [7]) Soc.-Dem. $^{25}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hedsvis stillet paa Linje med Kristus og Sokrates[1])! Desuagtet var Angrebet ikke helt ufarligt. Klein vidste nemlig, hvilke Strenge han skulde anslaa; han kendte Arbejdernes Strejketræthed og deres overordentlige Mistænksomhed i Pengesager; og fra sin saa nylig afsluttede Sekretærvirksomhed raadede han over adskillige Tal, der fortrinligt egnede sig til at styrke disse Stemninger. Sin Viden om Socialdemokratiets finansielle Forhold meddelte han som Tillæg i et Regnskab over Partimedlemmernes Udgifter 1875—76; dette er naturligvis i sin Helhed meget tendentiøst opstillet, men adskillige af de enkelte Poster er sikkert autentiske; var de urigtige, vilde det jo ogsaa have været en nærliggende og let Forsvarsforanstaltning at gendrive dem, og dette skete ikke. Selv om Skriftet ikke bragte Klein noget større positivt Udbytte, kan det derfor meget vel have medvirket til at underminere Pios Stilling. Det samme gælder et lignende Flyveskrift, »D'hrr. Pio, Brix og Geleff som Arbejdskøbere«, som udsendtes henimod Jul af nogle »forhenværende Sættere i Social-Demokraten« i Forbindelse med Pios tidligere Bogtrykker, I. Henriksen, med hvem han nylig var raget grundigt uklar[2]). Da Geleff snart efter Nytaar 1877 drog ud paa en stor Agitationsrejse i Jylland[3]), fulgte Klein ham troligt og optraadte som fast Opponent ved hans Møder, men blev saa ilde medhandlet af Tilhørerne, at han maatte opgive dette Foretagende paa Halvvejen[4]). Omtrent samtidig traadte han i Forbindelse med et Par andre frafaldne Socialister, der nylig havde begyndt paa et Ugeblad, »Flyvebladet«, ved hvilket Klein fra Marts blev Eneredaktør. Da dette Organ, hvis Indhold er mere livfuldt end tilforladeligt, hen paa Efteraaret afgik ved en stille Død, gled Klein samtidig ud af Socialdemokratiets Historie[5]); han havde da kompromitteret sig saa grundigt, at end ikke Pios og Geleffs skandaløse Bortrejse kunde gengive ham hans tabte Indflydelse.

I Begyndelsen af 1877 sporedes en vis Misfornøjelse endog inden for Lokalbestyrelsen[6]). Den voksende Opposition har sikkert bidraget baade til at svække Pios Autoritet og — ikke mindst — til at gøre ham selv led og ked af sin Virksomhed. Men den dybeste Aarsag til hans Beslutning om at lade Partiet sejle sin egen Sø var dog utvivlsomt

[1]) Soc.-Dem. $^{24}/_{12}$ 1874. Andre Eksempler sst. $^{8}/_{7}$, $^{1}/_{10}$ og $^{13}/_{10}$ 1874. [2]) Sst. $^{23}/_{11}$ 1876. [3]) Jfr. S. 361 f. [4]) Soc.-Dem. $^{27}/_{1}$—$^{4}/_{2}$ 1877; jfr. Kleins egen Fremstilling i Flyvebladet $^{4}/_{2}$ og $^{11}/_{2}$ 1877. [5]) Fra det politiske Livs Arena vendte han tilbage til sin gamle Profession og aabnede en Barberstue i Nørrevoldgade, beregnet navnlig paa de tyske tilrejsende Haandværkssvende; se Soc.-Dem. $^{24}/_{5}$ 1878. [6]) Sst. $^{18}/_{1}$, $^{2}/_{2}$ og $^{16}/_{2}$ 1877, jfr. Flyvebladet $^{18}/_{2}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den økonomiske Krise. At denne havde naaet Danmark, blev i Vinteren 1876—77 aabenbart for alle og enhver; at Pio selv var klar over, at Øjeblikkets sociale Problem var Arbejdsløsheden, derom vidner Indkaldelsen af hele to store Fælledmøder til Behandling af dette Spørgsmaal, det ene i September[1]), det andet i Februar[2]). For ham selv fik de uheldige Forhold paa Arbejdsmarkedet meget ubehagelige Følger. Fagforeningerne vedblev at gaa tilbage i Medlemstal og begyndte at vise sig tilbøjelige til at spare Kontingentet til Partiorganisationen. Endnu alvorligere — set fra Pios personlige Standpunkt — var det dog, at ogsaa »Social-Demokraten«s Abonnenttal begyndte at dale. Det havde siden Pios Overtagelse af Ledelsen været i en stærk Fremgang[3]), som vedblev paafaldende meget længere end Fagforeningernes; endnu i Sommeren 1876 fortsattes Stigningen, og først ved Udgangen af September naaede den Maksimum, 7559[4]). Under disse Forhold mente Pio at turde tillade sig en Forhøjelse af Abonnementsprisen fra 20 til 25 Øre ugentlig; men skønt han søgte at faa Pillen til at glide lettere ved samtidig at tilbyde Holderne en Ulykkesforsikring, hvis Betingelser betænkeligt nærmede sig Svindelens Omraade[5]), blev dog denne Fordyrelse Signalet til det afgørende Omslag. 1. Marts 1877 var Abonnenternes Antal faldet til 5860[6]), altsaa en Nedgang paa over 20 % i Løbet af 5 Maaneder.

Da Pio alligevel i Efteraaret 1876 var letsindig nok til at anskaffe et eget, moderne Trykkeri[7]), satte han sig derved i en Gæld, som han kun havde ringe Udsigt til nogensinde at kunne betale; og i Begyndelsen af 1877 saa han sig derfor nødsaget til at anmode de to Snedkerfagforeninger samt Tobaksarbejderforbundet »Enigheden« — altsaa Kærnetropperne fra 1871 — om et øjeblikkeligt Laan til Fortsættelse af Bladets Drift. Tidspunktet for denne Henvendelse var øjensynlig ret uheldigt, og det er meget betegnende, at Pio ved denne Lejlighed ansaa det for nødvendigt at gøre de paagældende Foreninger sin personlige Opvartning. Bygningssnedkerne, der altid havde vist stor Offervilje, naar det gjaldt Bladet, bevilgede dog ogsaa denne Gang uden større Vanskelighed de forlangte 1000 Kr.[8]). Men hos Møbelsnedkerne og Cigarmagerne mødte det samme Krav alvorlig Modstand. »Snedker- og Stolemagernes Fagforening« behandlede Spørgsmaalet

[1]) Soc.-Dem. $^5/_9$ 1876. [2]) Sst. $^4/_2$ og $^6/_3$ 1877. [3]) Abonnementsoversigter i Soc.-Dem. ved hver Maaneds Begyndelse. [4]) Sst. $^1/_{10}$ 1876. [5]) Sst. $^{24}/_9$ 1876, jfr. Arbeideren $^8/_{10}$ og $^{10}/_{12}$ 1876. [6]) Soc.-Dem. $^1/_3$ 1877. [7]) Sst. $^{23}/_{11}$ og $^{17}/_{12}$ 1876. [8]) Fagforeningens Protokol $^{22}/_2$ 1877 (vedtaget med 164 Stemmer mod 37). Flyvebladet $^4/_3$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa to Generalforsamlinger[1]); paa den første repræsenteredes Redaktionen af Geleff, til den anden og afgørende (20. Febr.) havde Pio selv indfundet sig; ikke mindst her kom dog stærke Betænkeligheder til Orde, idet man nemlig gjorde gældende, at Bevillingen vilde svække Foreningen ved at medføre talrige Udmeldelser; denne Frygt deltes af C. C. Andersen; »han kunde være med til at yde Beløbet som Gave, hvis det forlangtes, men han vilde ikke bevilge Laanet uden Sikkerhed«. Først efter tre længere Indlæg af Pio vedtoges Bevillingen alligevel med overvejende Majoritet. 14 Dage før havde han imidlertid lidt et personligt Nederlag paa »Enigheden«s Generalforsamling 6. Febr.[2]); Diskussionen her var langvarig og skarp, og Angrebene paa Pio havde en ret nærgaaende Karakter; alt, hvad han kunde opnaa, var Nedsættelsen af et Udvalg til nærmere Undersøgelse af Sagen. Først en Maaneds Tid senere gav Foreningen efter for et stærkt Pres fra Filialen i Fredericia[3]), der lod sig lede af H. J. Nielsen, Pios haandgangne Mand.

Hele Episoden vidner om, at Fagbevægelsens Mænd begyndte at indse, at deres og Pios Interesser ikke ubetinget faldt sammen. Denne Modgang gik utvivlsomt Pio paa Nerverne; maaske var det den, der fik ham til at tabe Taalmodigheden; eller maaske fandt han ved denne Lejlighed kun et Paaskud, han længe havde søgt. I hvert Fald var det kun en Uges Tid efter Sammenstødet med Cigarmagerne, at han — 14. Febr. — overraskede Hovedbestyrelsens Medlemmer med at nedlægge sit Mandat som Partiets Formand[4]); og i den Proklamation, »Til mine Partifæller«, hvormed han nogle Dage senere i »Social-Demokraten«[5]) redegjorde for sine Motiver til dette Skridt, udbreder han sig meget over, at man paa »Enigheden«s Generalforsamling havde fordristet sig til at antyde, at hans Indkomst var for stor. De Grunde, han i øvrigt anfører — Overanstrengelse og Ønsket om at give rigelig Betænkningstid med Hensyn til Efterfølgerens Valg — er saa lidt overbevisende, at det ligger nær at antage, at han allerede paa dette Tidspunkt har ligget i Underhandling med Politiet om at lade sig købe bort fra Landet.

25. Marts 1877 læstes paa »Social-Demokraten«s Forside den berømte, lakoniske Meddelelse: »D'Hrr. Louis Pio og Povl Geleff er i Forgaars afrejst herfra over England til Amerika«.

[1]) Referater i Soc.-Dem. $^{20}/_{2}$ og $^{22}/_{2}$ 1877. [2]) Sst. $^{6}/_{2}$, $^{18}/_{2}$ og $^{21}/_{2}$ 1877. [3]) Sst. $^{21}/_{2}$, $^{24}/_{2}$, $^{27}/_{2}$, $^{7}/_{3}$, $^{10}/_{3}$ og $^{18}/_{3}$ 1877. [4]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Marts 1877. Næste Dag meddelte han Lokalbestyrelsen sin Demission, jfr. Soc.-Dem. $^{1}/_{3}$ 1877. [5]) $^{18}/_{2}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

4. Nedgangstider. 1877—79.

Da Brix allerede i September 1876 var arresteret og i Januar 1877 idømt fire Aars Forbedringshusarbejde for Presseforseelser, stod den socialdemokratiske Arbejderbevægelse saaledes atter berøvet sine »Førere«. De ydre Omstændigheder var lige saa dramatiske som første Gang; men stort længere strækker Ligheden sig heller ikke. Den Martyrglorie, som Pio og Geleff havde erhvervet 5. Maj 1872, satte de over Styr 23. Marts 1877. For saa vidt ramte Slaget denne Gang haardere; paa den anden Side var man bedre rustet til at tage imod det, fordi man — i Modsætning til sidst — havde Afløsning parat. Et nyt Triumvirat Holm, Hørdum og C. C. Andersen — stod rede til at løfte Arven efter det første.

Om Førernes Flugt gælder derfor det samme som om Fælledmødet; Begivenhedernes dramatiske Karakter maa ikke vildlede til en Overvurdering af deres sande Rækkevidde. Dansk Fagbevægelse er væsentlig en økonomisk-social Foreteelse, og ligesom dens første Gennembrud 1871 og dens Opblomstring 1873—75 er ogsaa dens Nedgang 1876—79 først og fremmest økonomisk bestemt; den skyldes hovedsagelig det Konjunkturomslag, hvis første Virkninger spores et Par Aar før Pios og Geleffs Bortrejse; Fagforeningernes Tilbagegang er mere Aarsag til end Følge af Førernes Flugt. Fastholdelsen heraf skal ikke lede til Underkendelse af denne Begivenheds moralske Virkninger; jo nøjere Arbejdernes Forhaabninger i de foregaaende Aar havde forbundet sig med Forgudelsen af Pios Person, des større blev selvfølgelig Skuffelsen. Men den derved fremkaldte Modløshed virkede uden Tvivl mere hæmmende paa Arbejderbevægelsens politiske end paa dens faglige Aktivitet. Politiinspektør Hertz blev Højreregeringen en nyttigere Hjælper end Politidirektør Crone; mens denne ved sin Haardhændethed kun havde opnaaet at gøre Socialdemokratiets Førere til Martyrer, havde Hertz bedre Held med sin snu Udnyttelse af Pios økonomiske Vanskeligheder; saa vidt man overhovedet kan skønne om saadanne Forhold, er det sandsynligt, at den Snes Tusind Kroner, som var nok til at købe Førerne bort, virkelig som tilsigtet sinkede Partiets Fremmarch gennem en Aarrække. Netop 70'ernes sidste Aar med deres ved det første Provisorium øgede politiske Spænding jævnsides den store Arbejdsløshed skulde synes at byde en yderliggaaende Agitation som Pios ypperlige Betingelser; og »Social-Demokraten«s stigende Udbredelse 1875—76 samtidig med Fagforeningernes Tilbagegang og indtil den ukloge Prisforhøjelse tør tolkes som et Vidnesbyrd om, at Socialdemokratiets

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

politiske Principper omsider var ved at vinde Terræn blandt Arbejdermasserne. Som Bladleder var Pio imidlertid ikke let at erstatte, og de fire Aar indtil Wiinblads Overtagelse af Redaktionen 1881 blev derfor en alvorlig Krisetid for Bladet og navnlig derigennem for Partiet. — Anderledes med Fagbevægelsen. Med den havde — som ovenfor paavist — Pio lige saa lidt som de to andre Førere haft synderlig personlig Føling; den var for ham først og fremmest et Middel i Politikkens Tjeneste, og det faar henstaa som tvivlsomt, om han vilde have haft Smidighed nok til at foretage den Adskillelse af det faglige og det politiske Arbejde, som viste sig nødvendig snart efter hans Bortrejse. Den derved indtraadte Slappelse af Centralisationen var fagligt set ikke nogen ubetinget Ulempe. Den Skade, de enkelte Fagforeninger led ved Førernes Forsvinden, afhang naturligvis direkte af deres tidligere større eller mindre politiske Begejstring; overalt har dog den Skandale, der overgik Partiet, svækket den i Forvejen kun svagt udviklede Organisationsdisciplin.

Hovedgrunden til Fagforeningskrisen er dog afgjort Arbejdsløsheden. Havde allerede Vinterhalvaaret 1875—76 været kendetegnet ved dalende Beskæftigelse[1]), til Dels forbundet med en uheldvarslende Tilstrømning af tysk Arbejdskraft[2]), saa blev de to følgende Vintre i udpræget Grad arbejdsløse Tider. Allerede ved Begyndelsen af Efteraaret 1876 var Fænomenet som anført iøjnefaldende nok til at foranledige Indkaldelsen af et Fælledmøde 3. Sept., hvor man vedtog at anmode Regeringen og Magistraten om at iværksætte offentlige Arbejder[3]). Først efter Nytaar bliver Arbejdsløsheden dog det Problem, der paa Fagforeningernes Dagsorden stiller alle andre i Skygge; det er saaledes kun et karakteristisk Eksempel blandt mange, naar Malernes Fagforening 26. Febr. 1877 samles for at drøfte »Arbejdsløsheden i Faget, og hvilke Midler man bør anvende derimod«[4]). Paa denne Tid havde øjensynlig de fleste Fag god Grund til at diskutere Spørgsmaalet; 5. Febr. afholdtes da ogsaa et nyt Fælledmøde, som vedtog at sende en Deputation til Estrup for at anmode om offentlige Arbejder og Hjælp til Udvandring[5]). Den totale Mangel af Statistik gør det desværre umuligt at præcisere Ondets Omfang; de Tal, der anføres fra socialistisk Side — ca. 20.000 i København, 50.000 i hele Landet — er sikkert alt for høje[6]). Under alle Omstændigheder var Situationen dog alvorlig

[1]) Jfr. S. 230. [2]) Soc.-Dem. $^{16}/_{1}$ 1876. [3]) Sst. $^{5}/_{9}$ 1876. [4]) Sst. $^{26}/_{2}$ 1877. [5]) Sst. $^{6}/_{2}$ 1877. [6]) Det første fremsættes formodningsvis i en Leder af »en Arbejder« Soc.-Dem. $^{31}/_{12}$ 1876 og gentages — med betydelig øget Sikkerhed! — af Pio sst. $^{4}/_{2}$ 1877; det andet udslynges af Pio paa Fælledmødet 5. Febr., jfr. sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nok, og Foraaret bragte ingen nævneværdig Bedring; tværtimod tales der nu om Masseafskedigelser fra Cigarfabrikkerne[1]), og endnu langt hen i Juni hedder det, at der stadig indfinder sig mange arbejdssøgende paa Værkstederne, ligesom Antallet af Henvendelser til Fattigvæsenet skal være i fortsat Stigning[2]). Endog ude paa Landet og i Høsttiden mærkedes den overflødige Rigdom paa Arbejdskraft[3]). Vinteren 1877—78 stundede til under alvorlige Auspicier og blev ganske sikkert ogsaa værre end den foregaaende. Herpaa tyder allerede den Omstændighed, at Nøden denne Gang langt mere end Aaret før paatrængte sig de bedrestilledes Opmærksomhed og gav Anledning til ret omfattende Undsætningsforsøg. Særlig skal her nævnes de to store Møder i Hotel Royal 15. og 21. Jan. 1878[4]) hvor en Række kendte Personligheder var til Stede; ikke blot udgik herfra nye Henvendelser til Regering, Rigsdag og Kommunalbestyrelse, men man tog samtidig Initiativet til en saakaldt 10-Øres Subskription til Fordel for de arbejdsløse. I Forbindelse hermed fremkom flere interessante Oplysninger om Arbejdsløshedens Omfang. Paa det første af Hotel Royal Møderne mente saaledes Tandlæge Valdemar Nielsen, der som Formand for »Den broderlige Arbeidsklasses Hjælpeforening« ingenlunde savnede Sagkundskab[5]), at kunne oplyse, at Ledigheden i København i Øjeblikket omfattede 1.200 Smede og Maskinarbejdere, 600 Cigararbejdere, 400 Murere, 500 Malere og 2.000 Arbeidsmænd«; alt i alt antog han, at det nu vistnok var »9.000 i Stedet for de om Vinteren sædvanlige 3.000 Familier, hvis Forsørgere intet Arbeide kunne faa«. Hustømrerforeningens Formand oplyste, at ca. 200 af Foreningens 1.000 Medlemmer i Aarets Løb var slettet for Restance, Tietgen, at ca. 200 af 1.200—1.300 Arbejdere hos Burmeister & Wain var afskedigede; Teytaud meddelte, »at Skrædderne ..... trykkes af en usædvanlig stor Arbeidsløshed, idet omtrent den ene Halvdel af Mestrene har lukket deres Værksteder, medens den anden Halvdel i betydelig Grad har indskrænket Svendeholdet eller Arbeidstiden eller begge Dele«. — Et Par Maaneder senere, i Marts, var det Udvalg, som forestod Indsamlingen, i Stand til at supplere disse Oplysninger[6]); det havde saaledes faaet opspurgt,

$^{6}/_{2}$ 1877. Se ogsaa Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 26f. Mod de socialistiske Opgivelsers Paalidelighed taler navnlig Sammenligning med de bedre hjemlede Tal vedrørende følgende Vinters Arbejdsløshed (se Teksten ovenfor), der uden Tvivl var større. [1]) Soc.-Dem. $^{29}/_{4}$ 1877. [2]) Sst. $^{24}/_{6}$ 1877. [3]) Den Radikale $^{4}/_{8}$ 1877. [4]) Referater i Nationaltidende $^{16}/_{1}$, $^{17}/_{1}$ og $^{22}/_{1}$ 1878. [5]) Herom jfr. med Referatet Danske Tandlæger (1931), 244, Nationaltidende $^{27}/_{7}$ 1886 samt Soc.-Dem. $^{19}/_{2}$ 1878. [6]) Nationaltidende $^{11}/_{3}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at syv større Bygningssnedkermestre, der tidligere beskæftigede i alt 257 Svende, nu kun anvendte 60. Af Udvalgets Meddelelser skal i øvrigt anføres følgende: »Det tør med Bestemthed siges, at næppe mere end en Trediedel af de 1800 Snedkersvende, som ere i Kjøbenhavn, for Tiden have Arbeide. Hustømrerforeningen har oplyst, at medens 12 Tømrermestre i Januar og Februar 1877 beskæftigede 270 Svende, have de i Aar kun 52. Af Malersvende ere for Tiden ca. 500 uden Arbeide, hvilket er to Trediedele mere end i 1877. Af Kjøbenhavns 1600 Murersvende gaar ifølge Opgivelse fra Murersvendelauget mindst Halvdelen ledig«. Ogsaa for mindre Fag som Handskemagere og Sadelmagere var Situationen højst alvorlig.

Af disse Tal — som er det bedste Materiale, vi har — vil det fremgaa, at Arbejdsløsheden paa dette Tidspunkt virkelig havde antaget helt moderne Dimensioner — ogsaa selv om man for Byggefagenes Vedkommende tager Sæsonarbejdsløsheden i Betragtning. Der er dog næppe Tvivl om, at netop disse første Maaneder af 1878 betegner Kulminationen[1]); i Foraarets eller senest Sommerens Løb synes en vis Bedring at være indtraadt. Allerede i April afsluttede ovennævnte Udvalg sin Virksomhed[2]); og i »Social-Demokraten«s Spalter indtager Arbejdsløshedsproblemet efterhaanden kendelig mindre Plads, selv om Bladet endnu i August[3]) føler sig forpligtet til at varsle, at den kommende Vinter vil blive »endnu forfærdeligere« end den foregaaende. I øvrigt var Stillingen uensartet fra Fag til Fag. For Møbelsnedkernes Vedkommende klagede saaledes C. C. Andersen over fortsat aftagende Beskæftigelse[4]). Et afgjort Bedringstegn var det derimod, naar Bygningssnedkerforeningens Formand, Forsberg, paa et stort Møde i September kunde oplyse, at af denne Fagforenings ca. 450 Medlemmer kun ca. 20 var arbejdsløse; af i alt ca. 900 københavnske Bygningssnedkersvende antog han, at i Øjeblikket ikke over 100 var uden Sysselsættelse[5]).

I Efteraarets Løb bidrog vedvarende mildt Vejr yderligere til at fremme Byggeriet, ligesom ogsaa Kommunalbestyrelsen satte en Del offentligt Arbejde i Gang[6]). Den begyndende Vending til det bedre var vistnok føleligst i Byggefagene, men næppe begrænset til dem alene. I hvert Fald fortjener det i denne Forbindelse at bemærkes, at Importen af raa Metaller, som 1876—78 havde været i Aftagen, 1879

[1]) Aaret 1878 synes blandt Cigarmagerne senere at have baaret Betegnelsen »det gale Aar«, se Soc.-Dem. $^{12}/_{11}$ 1880. [2]) Nationaltidende $^{14}/_{9}$ 1878. [3]) $^{24}/_{8}$. [4]) Soc.-Dem. $^{31}/_{7}$ 1878. [5]) Sst. $^{24}/_{9}$ 1878. [6]) Sst. $^{9}/_{11}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

atter steg noget[1]). I ganske samme Retning peger ogsaa et helt andet statistisk Materiale, idet nemlig Arbejdstilsynets Beretninger for Aarene 1876—78 viser en forbigaaende Nedgang i Bedriftsstørrelsen, hvad der sikkert maa fortolkes som et Arbejdsløshedssymptom; men ogsaa paa dette Omraade finder man for 1879 en endnu ganske vist ubetydelig Opgang[2]). — Man var over det værste; men endnu Vinteren 1878—79 staar dog i Arbejdsløshedens Tegn, og »Social-Demokraten«s ledende Artikler beskæftiger sig stadig med Midlerne mod Ondet[3]). Det milde Efteraar fulgtes af en Periode med streng Frost, som i Begyndelsen af 1879 standsede alle Jord- og Bygningsarbejder og virkede stærkt hæmmende paa Skibsfarten og hvad deraf afhang; mange Fabrikker havde helt standset eller dog stærkt begrænset deres Virksomhed[4]). For Skibsbyggeriets Vedkommende kulminerede Krisen først med 1879[5]). Ganske særlig vedholdende var stadig Arbejdsløsheden blandt Møbelsnedkerne, hvis Fagforening endnu i Februar og Marts indkaldte offentlige Svendemøder til Drøftelse af Situationen[6]); C. C. Andersens Kvartalsberetninger er fremdeles meget pessimistiske[7]), men i Maj fremhæver han dog, at den vedvarende Ledighed i hans Fag skyldes særlige Forhold[8]), i Juli begynder det at lysne paa enkelte større Værksteder[9]), og i Slutningen af Oktober konstaterer han omsider, at Arbejdet nu er til Stede »i rigeligere Mængde end tidligere«[10]). Paa det Tidspunkt var sikkert de fleste andre Fag forlængst paa Vej mod normale Forhold. Det gælder selv et saa haardt ramt Fag som Sadelmagerne; her opfordrer allerede i Marts »flere ældre Medlemmer« af Fagforeningen til Indkaldelse af et stort Svendemøde med den Begrundelse, at »man nu skulde haabe, at heldigere Tider nærmer sig«[11]). Langt større Vægt har det dog, at Bygningssnedkerne i Sommeren 1879 følte sig stærke nok til at aabne en omfattende offensiv Lønbevægelse; paa et stort Møde i Juli udtalte Forsberg, »at hvis man vilde vækkes af den Dvale, man i de sidste Par Aar var kommen i, saa var Tiden i Øjeblikket gunstig«[12]). Ogsaa i de andre Byggefag og blandt Skræddere og Cigarmagere spores i sidste Halvdel af 1879 en i de foregaaende Aar ukendt Angrebslyst. Paa et Møde 30. Dec. udtalte de socialistiske Tømreres Fører, »at det forløbne Aar havde været et, med Hensyn til

[1]) V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik II, 622. [2]) Sst., 503. [3]) Soc.-Dem. ^{2}—$^{12}/_{11}$ 1878, ^{7}—$^{10}/_{1}$ og ^{21}—$^{22}/_{1}$ 1879. [4]) Nationaltidende $^{15}/_{2}$ 1879. [5]) V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik II, 633. Jfr. Soc.-Dem. $^{25}/_{10}$ 1879. [6]) Sst. $^{16}/_{3}$ og $^{30}/_{3}$ 1879. [7]) Sst. $^{25}/_{1}$ og $^{22}/_{4}$ 1879. [8]) Sst. $^{20}/_{5}$ 1879. [9]) Sst. $^{29}/_{7}$ 1879. [10]) Sst. $^{5}/_{11}$ 1879. [11]) Sst. $^{23}/_{3}$ 1879. [12]) Sst. $^{19}/_{7}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdsmængde, over normalt Aar«[1]). Som Helhed tør sikkert Beskæftigelsesforholdene i Vinteren 1879—80 betegnes som normale. Kun blandt Arbejdsmændene synes der endnu at være nogen ekstraordinær Arbejdsløshed til Stede[2]), men i Fagorganisationernes Historie spiller den ufaglærte Arbejdskraft paa den Tid kun en meget beskeden Rolle.

Bortset herfra siger det sig selv, at en saa omfattende og almindelig Krise som den, hvis Forløb vi her har fulgt, maatte faa dybt indgribende Betydning for Fagforeningerne; akkurat som kun de gunstige Konjunkturer i Tiaarets Begyndelse havde muliggjort Fagbevægelsens store Gennembrud, saaledes maatte ogsaa det paafølgende Omslag rokke selve Grundlaget for Foreningernes Stilling. Rent juridisk set var Arbejdsmarkedet endnu fuldkommen frit og selv de skriftlige Forpligtelser, mange Mestre havde maattet gaa ind paa, ret betydningsløse; der foreligger da heller ikke noget som helst Eksempel paa, at Arbejderne blot saa meget som har tænkt paa at gaa Rettens Vej for at faa en Priskurant overholdt. Under den vedvarende Arbejdsløshed var Lønnedsættelser derfor noget nær uundgaaelige; besynderligt vilde det have været, om Arbejdsgiverne ikke havde forsøgt at genvinde noget af det tabte Terræn. Ganske vist har man med Rette peget paa Betydningen af den fra Lavstiden nedarvede Opfattelse[3]), ifølge hvilken Lønnen mindre betragtedes som en variabel Produktionsomkostning end som et Middel til at sikre Arbejderne et anstændigt Udkomme; den burde derfor saa vidt muligt holdes uændret i Overensstemmelse med gammel Sædvane. For de københavnske Arbejdsgivere i 70'erne var dette Synspunkt dog ingenlunde det afgørende; der kan føres Beviser for, at endog Lavsbestyrelserne allerede i 1871 var stærkt inficerede med økonomisk Individualisme[4]), og siden da havde de store Lønstigninger noksom belært selv de mest konservative Lavsmestre om Lønnens Bevægelighed.

I hvert Fald for Hovedstadens faglærte Arbejdere var Lønnedsættelsen i Aarene 1877—79 utvivlsomt snarere Regel end Undtagelse[5]). Særlig tydeligt gælder dette med Hensyn til Akkordsatserne, hvilket atter vil sige i de fleste større Haandværksfag. De Priskuranter, som det i Tiaarets første Halvdel med Møje og mere eller mindre fuldstændigt var lykkedes Svendene at gennemføre, blev ved dets Slutning sikkert kun meget sjældent overholdt. Klarest fremgaar dette for Byggefagenes

[1]) Soc.-Dem. $^{3}/_{1}$ 1880. [2]) Sst. $^{16}/_{1}$ og $^{31}/_{1}$ 1880. [3]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 259f. [4]) Jfr. S. 376—79. [5]) Jeg er paa dette Punkt uenig med Dr. Jørgen Pedersens Fremstilling i ovennævnte Værk S. 64—67. Begrundelsen for min divergerende Opfattelse er meddelt i Teksten.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vedkommende. Bygningssnedkernes reviderede Priskurant af 1875 var saaledes allerede kort efter Nytaar 1877 alvorlig truet[1]), i Maj blev den ligefrem opsagt fra Mestrenes Side[2]), og i Juni besluttede en Generalforsamling i Fagforeningen at nedsætte dens Satser med 10 %[3]), hvad man naturligvis ikke vilde have gjort, hvis man faktisk i Almindelighed havde kunnet faa mere. At Beslutningen i August atter ophævedes[4]), havde kun til Følge, at det blev klart, at Fagforeningen nu savnede Kræfter til at genvinde sin gamle Position. Sept. 1878 erkendte Forsberg, at Akkordpriserne nu var »meget variable. De heldigst stillede blev betalt med 10 pCt. under Prisfortegnelsen, og derefter gik det gradvis nedad til 15, 20, 25 à 30 pCt., ja, man havde endogsaa havt Tilfælde, hvor der var betalt henved 50 pCt. under ...«[5]). Endnu Aaret efter, da Arbejdsløsheden i Faget var ophørt, nøjedes man dog klogeligt med at vedtage, »at Prisen for Bygningssnedkerarbejde for Fremtiden skal være 10 pCt. under Prisfortegnelsen«[6]), hvad det endda voldte Møje nok at faa gennemført. Murermestrene, som i 1875 havde maattet gøre særlig store Indrømmelser, vedtog saa tidligt som i Marts 1877 en revideret Priskurant med Nedsættelser paa forskellige Punkter; endda blev heller ikke denne respekteret[7]). Omtrent samtidig havde Tømrerfagets Lønvilkaar udviklet sig saa ugunstigt, at der paa en Generalforsamling i Hustømrerforeningen var Forslag fremme om at arbejde 10 % under Priskuranten[8]); det forkastedes, men de faktiske Forhold ændredes ikke af den Grund. Aug. 1878 beklages det i en Resolution, at mange tidligere Arbejdsgivere, hvem Krisen har ruineret, og som nu selv arbejder, »af yderste Evne stræber efter at nedsætte den gældende Svendeløn«[9]); og et Aar senere vedtager et lignende almindeligt Tømrermøde at søge Priskuranten overholdt ved skriftlig Henvendelse til Mestrene[10]). — Endnu tæt op mod Nytaar 1880 indkaldes et stort Fællesmøde for alle Svende i de tre ovennævnte Fag med den Begrundelse, at det »efter flere Aars tildels forgæves Kamp har vist sig, at Arbejdslønnen for Murere, Tømrere og Bygningssnedkere stadig synker dybere og dybere ned«[11]), og selve Mødet sætter sig trods

[1]) Soc.-Dem. 4/2 1877. [2]) Bygningssnedkernes Fagforenings Protokol 9/5 1877. [3]) Sst. 18/6 1877. [4]) Soc.-Dem. 9/8 1877. [5]) Sst. 24/9 1878. [6]) Sst. 19/7 1879. [7]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 295f, jfr. Murernes Festskrift (1905), 4, hvor der tales om Lønnedsættelser paa 30—40 %; Soc.-Dem. 9/11 1881 angiver 20—30 %. [8]) Hustømrernes Festskrift (1905), 7. [9]) Soc.-Dem. 30/8 1878. [10]) Hustømrernes Festskrift (1905), 10. [11]) Soc.-Dem. 21/12 1879. For Tømrernes Vedkommende kan endnu anføres Beslutning af 30/3 1880 om Oprettelsen af et Strejkefond til Understøttelse for Svende, som maatte blive arbejdsløse under Kampen for Priskurantens Gennemførelse, jfr. Hustømrernes Festskrift (1905), 10f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de opgaaende Tider kun til Formaal »at virke hen til, at de mellem Mestre og Svende en Gang vedtagne Priskuranter bliver overholdte i deres Helhed«[1]). Malerpriskuranten af 1874[2]) havde aldrig været almindelig respekteret og blev det naturligvis endnu mindre, da Krisen satte ind og Fagforeningen smeltede sammen til en betydningsløs Klub[3]). Ikke bedre gik det Blikkenslagerne, som maatte finde sig i at se baade Dagløn og Akkordsatser stærkt beskaarne[4]). Disse to sidstnævnte Fag genoptog først saa sent som 1882 Arbejdet for Priskuranternes Overholdelse[5]).

Mursvendelavet, Hustømrerforeningen og Bygningssnedkernes Fagforening maa endnu ved 70'ernes Slutning regnes for Datidens allerstærkeste Fagorganisationer; men selv de magtede altsaa ikke at fastholde Opgangsaarenes Erobringer. Des mindre sandsynligt er det, at de lidet kendte Priskuranter hos Smaafag som f. Eks. Sadelmagere, Billedskærere eller Kurvemagere har holdt Stand mod Arbejdsløshedskrisen; om flere af disse er det overhovedet tvivlsomt, hvorvidt de nogen Sinde har haft nævneværdig praktisk Betydning, og i hvert Fald fik de sikkert samme Skæbne som Bødkerpriskuranten af 1874, der »ophævedes af sig selv«[6]) i Slutningen af 70'erne. Hos Vævere og Korkskærere[7]) var enkelte større Firmaer de første til at sætte sig ud over Priskuranten; da Forsøgene paa at svare med Strejke slog fejl, har de mindre Arbejdsgivere utvivlsomt skyndt sig at følge Trop. Af de større Fag havde Skræddere[8]) og Møbelsnedkere[9]) aldrig naaet at faa deres Priskuranter almindelig gennemført, mens Skomagere[10]) og Typografer[11]) stod magtesløse efter de tabte Strejker i 1874 og 1876.

De Fag, som ikke havde opnaaet almindelige Priskuranter, undgik ikke derfor Lønnedsættelser; disse blev derved kun des lettere at gennemføre. I Møbelsnedkerfaget beregnede saaledes Fagforeningen den gennemsnitlige Lønnedgang til 20 %[12]), og et større Skrædderfirma beskar sine Lønninger med 10 %[13]); om Skomagernes Arbejdsløn hedder det, at den i de gode Aar var forhøjet med 50—60 %, hvoraf de 40 atter gik tabt inden 1880[14]). Skibstømrerne maatte finde sig i, at

[1]) Soc.-Dem. 3/1 1880. [2]) Jfr. S. 203 f. [3]) Malernes Festskrift (1906), 4 f. [4]) Blikkenslagernes Festskrift (1923), 35 f. [5]) Soc.-Dem. 7/3, 26/5 og 30/6 1882. [6]) Bødkernes Festskrift (1915), 6. [7]) Jfr. om disse to Fag nedenfor S. 262 f. [8]) Soc.-Dem. 1/9 1874, 16/2 og 26/8 1876, 22/3 1877. [9]) Efter Strejkenederlaget 1873 (S. 209) genoptoges Arbejdet for en Priskurant først i Slutningen af 1876, se Soc.-Dem. 7/11, 21/11, 28/11, og 12/12 1876 samt 7/2 1877; jfr. nedenfor S. 263 f. [10]) Skomagersvendenes Fagblad Juni 1891. [11]) Typografernes Festskrift (1894), 184. [12]) Soc.-Dem. 8/5 1878. [13]) Sst. 18/7 1878. [14]) Sst. 18/4 1880.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdsgiverne i Januar 1878 ved fælles Overenskomst inddrog det Tillæg til Daglønnen, som var blevet dem aftvunget ved Strejken 1875[1]). — Ogsaa Industriarbejderne ramtes. Korkskærerne er allerede nævnt, og Savværksarbejderne fik samme Skæbne[2]). Lønningerne paa »Kjøbenhavns Skotøjsfabrik« reduceredes i Januar 1878 med 10 %[3]); i Juli fulgte L. P. Holmblads store Virksomhed paa Amager efter med 8 %[4]). Paa Pianofortefabrikkerne beskares Lønsatserne Sept. 1876—Maj 1878 med 10 à 20 %[5]). End ikke de velorganiserede Cigarmagere formaaede at holde Stillingen fra 1875; allerede i Vinteren 1876—77 fandt stadige Lønnedsættelser Sted, snart paa een Fabrik og snart paa en anden[6]); 1880 angives Gennemsnitslønnen for jævnt dygtige Arbejdere sunket til 10—12 Kr. ugentlig og yderligere Reduktion i Sigte[7]).

Naturligvis fandt Arbejderne sig ikke godvilligt i denne omfattende Lønsænkning, der ligesom med et ubehageligt Ryk afbrød de foregaaende Aars stærke Opgang. Men selve Modstandsforsøgenes spredte og planløse Karakter vidner om de unge Arbejderorganisationers Svaghed over for Krisens Overmagt. Overgangen fra offensiv til defensiv Lønpolitik kan ret nøjagtigt dateres til December 1876; helt skarp er Grænselinjen efter Sagens Natur ikke[8]), men det staar dog fast, at alle tre større Arbejdsnedlæggelser i dette Aar — Bagernes, Formernes og Typografernes — maa kaldes Angreb, om end mislykkede. Umiddelbart efter Typografernes Kapitulation udbrød imidlertid en Strejke af hidtil næsten ukendt Art, idet nemlig Damaskvæverne hos Fabrikant Fiala, der var i Kompagni med Wessel & Vett, nedlagde Arbejdet som Protest mod en Lønreduktion paa 20 %[9]); med Støtte baade fra Fagforeningen[10]) og det staaende Strejkeudvalg[11]) holdt de ud et Stykke ind i det nye Aar[12]) uden dog at opnaa noget. Paa ganske samme Maade og med tilsvarende Resultat forsøgte Kork-

[1]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 38; jfr. ovenfor S. 226. [2]) Savværksarbejdernes Festskrift (1925), 19. [3]) Soc.-Dem. 10/4 1878. [4]) Sst. 14/7 1878. [5]) Detaillerede Oplysninger i Fagblad for Snedkere 1886, 38. Hos Hornung & Møller fandt ingen Procentreduktion Sted, men den faktiske Fortjeneste formindskedes ved ændret Arbejdsordning, jfr. sst. 42. [6]) Soc.-Dem. 29/4 1877. [7]) Sst. 7/4 1880. [8]) Et Par defensive Bevægelser før Dec. 1876 er nævnt S. 243, en defensiv Strejke i Provinsen S. 355. Som en fuldstændig Anomali maa det derimod betegnes, naar Skrædderne hos Firmaet Zachariae i Marts 1877 gør Strejke med det Formaal at faa deres Løn fordoblet, jfr. Soc.-Dem. 22/3 1877. [9]) Soc.-Dem. 12/12, 19/12 og 29/12 1876. [10]) Sst. 20/12 1876. [11]) Sst. 4/1 1877. [12]) Sst. 4/1 og 15/3 1877, jfr. dog Nationaltidende 27/3 1877. Se endvidere Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 30f. Her omtales ogsaa en samtidig Lønnedsættelse hos en anden Fabrikant.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skærernes Fagforening i Begyndelsen af 1877 og 1878 at hindre Lønnedsættelser gennem partielle Strejker[1]). I begge disse Fag synes Strejkeinitiativet at udgaa fra de paagældende Arbejdere selv; først bagefter tilsiger Fagforeningen dem sin Støtte. Med Bestemthed kan samme Forhold paavises i et Par andre Tilfælde, saaledes da i Juni 1878 en Del af »Det forenede Dampskibsselskab«s Skibstømrere forlod Arbejdet »paa Grund af Arbejdslønnens Nedsættelse«[2]), eller da i Februar samme Aar Handskemagerne paa L. Holms Fabrik foretrak at lade sig afskedige fremfor at underskrive en nedsat Lønningstarif; Handskemagerforbundets Bestyrelse antog sig deres Sag, men maatte efter fire Maaneders Kamp opgive at føre den til Sejr[3]). I Sommeren 1879 iværksatte 12 Murersvende aldeles paa egen Haand, uden Bistand fra nogen som helst Organisation, Strejke hos en Mester, der nedsatte Lønnen[4]).

Disse smaa spredte Arbejdsnedlæggelser har mere symptomatisk Interesse end praktisk Betydning. De større Fag forsøgte som Regel heller ikke denne lidet fremkommelige Vej. Bygningssnedkernes Fagforening prøvede ganske vist i Efteraaret 1877 at gennemtvinge Priskurantens Overholdelse gennem partielle Strejker[5]), men maatte hurtigt opgive Forsøget og tog sig denne Erfaring til Indtægt; næste Aar nøjedes man med at afholde et Par store offentlige Møder i det Øjemed at hverve nye Medlemmer[6]), og først 1879 genoptoges Kampen med det beskedne Maal at naa op til 10 % under Priskuranten, hvilket lykkedes[7]). Endnu varsommere var Møbelsnedkerne, hvis Organisation ogsaa stod svagere; under C. C. Andersens forsigtige Ledelse afholdt den sig i de kritiske Aar fra al Arbejdsnedlæggelse; derimod forsøgte den at forhandle sig frem. Paa et offentligt Svendemøde 21. Aug. 1877 vedtoges en Massehenvendelse til Snedker- og Stolemagerlavenes Oldermænd[8]); Hensigten var bl. a. at spille paa de fælles Interesser over for Møbelhandlere og Møbelfabrikanter. Mestrene gik virkelig med til Nedsættelsen af et Fællesudvalg[9]), hvis Virksomhed dog efter Afholdelsen af blot to Møder endte resultatløst[10]) — for saa vidt intet Under,

[1]) Nævnte Fagforenings Protokol $^{13}/_{1}$—$^{21}/_{3}$ 1877 og $^{18}/_{3}$—$^{3}/_{4}$ 1878, jfr. Soc.-Dem. $^{23}/_{1}$ 1877, $^{13}/_{3}$, $^{22}/_{3}$, $^{27}/_{3}$ og $^{21}/_{4}$ 1878. [2]) Sst. $^{28}/_{6}$ og $^{4}/_{7}$ 1878. [3]) Sst. $^{16}/_{2}$ og $^{15}/_{6}$ 1878. [4]) Sst. $^{29}/_{8}$ 1879. [5]) Sst. $^{9}/_{8}$ 1877; Nationaltidende $^{22}/_{8}$ 1877. Strejke hos C. A. Fältved: Soc.-Dem. $^{14}/_{8}$—$^{16}/_{8}$, hos Nielsen, Vodroffsvej sst. $^{17}/_{8}$—$^{20}/_{9}$, hos Ludv. Holm sst. $^{29}/_{8}$—$^{31}/_{8}$ 1877. $^{19}/_{9}$ 1877 vedtog Fagforeningen at erklære Strejken for »foreløbig endt« (Protokollen). [6]) Soc.-Dem. $^{14}/_{6}$, $^{22}/_{6}$, $^{11}/_{9}$ og $^{24}/_{9}$ 1878. [7]) Jfr. S. 260. [8]) Soc.-Dem. $^{23}/_{8}$ 1877. [9]) Sst. $^{31}/_{10}$ 1877. [10]) Sst. $^{22}/_{1}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som Svendene havde skudt den Tanke stærkt i Forgrunden, at Arbejdsløsheden burde bekæmpes ved planmæssig Begrænsning af Arbejdstiden[1]). — I Efteraaret 1878 iværksatte saavel Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«[2]) som Hustømrerforeningen[3]) og Skræddersvendeforeningen af 1862[4]) store offentlige Diskussioner om den faglige Situation; saaledes søgte man at vedligeholde Interessen for Lønspørgsmaalet til gunstigere Tider. I Byggefagene og Tobaksindustrien lykkedes dette saa godt, at disse Fag faktisk kom til at gaa i Spidsen ved den fornyede Fremrykning omkring 1880.

Selvfølgelig maatte dog den langvarige økonomiske Krise gøre det overmaade vanskeligt for Fagforeningerne at fastholde deres Medlemmer, endsige da at hverve nye. Direkte ramtes Foreningerne derigennem, at de arbejdsløse ikke længere havde Raad til at yde Kontingent, indirekte og sikkert ulige haardere derved, at deres Nytte nu var meget mindre indlysende end før; de syntes jo lige afmægtige over for Arbejdsløsheden og Lønreduktionerne. Fagbevægelsens stærke numeriske Tilbagegang i Slutningen af 70'erne er da ogsaa et forlængst velkendt Faktum. Svingningerne i selve Foreningernes Antal vil for Københavns Vedkommende fremgaa af følgende Oversigt[5]):

	Antal Foreninger pr. 1. Jan.	Tilgang	Afgang
1875	32	12	2
1876	42	6	6
1877	42	3	9
1878	36	2	5
1879	33	2	1
1880	34	4	2
1881	36		

At Antallet af Nystiftelser i disse Aar er stærkt aftagende, kan ikke undre; de fleste større Fag var organiseret allerede før 1875, og Tiderne var ikke til yderligere Fremstød, heller ikke i denne Henseende. Forsøgene strandede oftest; regner man, at det økonomiske Vendepunkt indtraadte i Sommeren 1875[6]), vil man finde, at af i alt 24 Foreninger stiftet mellem 1. Juli 1875 og Udgangen af 1880 bestod ved sidst-

[1]) Møbelsnedkernes Festskrift (1897), 14. [2]) Soc.-Dem. 19/9 1878. [3]) Sst. 24/8 1878. [4]) Sst. 22/8 1878. [5]) Udarbejdet paa Grundlag af Fortegnelsen i Bilag II, S. 576—78. Foreningerne er normalt regnet for ophørte i det Aar, i hvilket de sidste Gang vides at være nævnt. [6]) Jfr. S. 230.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nævnte Tidspunkt kun 8; de under Tilgang og Afgang ovenfor opførte Organisationer er med andre Ord for en stor Del de samme. De lidt ældre Foreninger, som havde faaet Tid til at gøre Nytte, klarede sig gennemgaaende bedre; af de 37 københavnske Fagforeninger, som bestod 1. Juli 1875, gik dog de 9 — altsaa henved $^1/_4$ — til Grunde inden Nytaar 1881; hertil kan føjes, at endnu 4 af disse Foreninger var saa svækkede, at de opløste sig i Løbet af Femaaret 1881—85. I øvrigt vil Tabellen bekræfte Indtrykket af, at Krisens Kulmination ligger ved 1877—78.

Kunde allerede Svindet i selve Foreningernes Antal være foruroligende nok, saa var dog den almindelige Tilbagegang i Medlemstal i Virkeligheden endnu værre. En almindelig Opgørelse af, hvor langt man i saa Henseende kom ned, er desværre forbundet med stor Vanskelighed som Følge af Materialets spredte eller upaalidelige Art. Fagforeningsmandtallet i Anledning af Gimlekongressen[1]) er den sidste officielle socialistiske Medlemsstatistik fra 70'erne; først for Aaret 1881 foreligger i J. Jensens og C. M. Olsens bekendte »Oversigt over Fagforeningsbevægelsen«[2]) atter autentiske Oplysninger om de vigtigste Foreningers Medlemstal; i 1881 var imidlertid en fornyet Fremgang uden Tvivl begyndt. — I selve Kriseaarene vogtede Partiledelsen sig vel for at udlevere Materiale, der kunde bruges til Støtte for den Paastand, at Socialdemokratiet sang paa sit sidste Vers. Des mere interesserede Problemet naturligvis Modstanderne. Fra Kleins Haand foreligger saaledes et Forsøg paa en Opgørelse af Fagbevægelsens Styrke i August 1877. Den findes i hans daværende Organ »Flyvebladet«[3]) og indgaar som Led i en større Artikel betitlet »Den utopiske Socialismes sidste Krampetrækninger«. Allerede denne Sammenhæng kan nok vække Betænkeligheder, som visselig ikke bliver ringere, naar man mindes hele Kleins ynkelige Stilling og forbitrede Stemning paa det Tidspunkt, hvor Artiklen blev til[4]). Selv med vore mangelfulde Kontrolmidler er det da ogsaa muligt at paavise flere tvivlsomme Punkter i hans Statistik[5]). Sammenstiller man saa vidt muligt hans Opgørelse

[1]) Jfr. S. 239—41. [2]) Anf. Værk S. 170. [3]) $^{12}/_8$. I Uddrag gengivet i Bilag IV, S. 595. [4]) Jfr. S. 250 f. [5]) At den største af Fagforeningerne, Bygningssnedkernes, i August 1877 kun skulde have talt 250 Medlemmer, er højst usandsynligt, da den et Aars Tid senere, efter den strenge Arbejdsløshed 1877—78, havde ca. 450 (jfr. S. 257). Kleins Taksering af »Enigheden med Filialer« til ca. 200 Medlemmer dementeres af Forbundets Aarsregnskab (i sammes Arkiv), hvori angives 254 ved Nytaar 1878. Derimod stemmer Opgivelsen om Handskemagerne ganske godt med P. Knudsens i Handskemagernes Festskrift (1900), 15. Urigtigt er det, at Malernes og Formernes Fagforeninger angives helt opløste, selv om de sikkert begge

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med Gimlekongressens Deltagerliste, faar man til Resultat, at 14 Foreninger, som i 1876 tilsammen talte 3.076 Medlemmer, Aaret efter kun havde 1.250 — en Reduktion paa henved 60 %, hvad der for dette Tidspunkt vistnok er overdrevent. Helt at forbigaa Kleins Materiale er dog næppe forsvarligt, især da intet bedre staar til vor Raadighed. Da han meddeler et Tal for hver enkelt Forening, er der forholdsvis snævre Grænser for, hvor langt han har kunnet drive en Forfalskning. Antagelig har han inden for de fleste Fag haft Hjemmelsmænd, hvis maaske i Forvejen omtrentlige Angivelser han har afrundet nedad. En Sammenligning med Jensen og Olsens Tal fra 1881 falder i øvrigt ud til Gunst for Kleins Paalidelighed; den giver som Resultat, at 13 Foreninger, der i 1877 havde 1.270 Medlemmer, i 1881 var naaet op til 1.738 — en Fremgang paa omtrent 37 %[1]), hvad der lyder meget rimeligt. Og endelig er der Grund til at fremhæve, at Kleins Statistik angives at gælde for August 1877, et Tidspunkt, paa hvilket Fagforeningerne endnu ingenlunde havde naaet Bunden. Efter Kleins Opgørelse skulde samtlige danske socialdemokratiske Fagforeninger (heri medregnet de betydningsløse Rester af Cigarmagernes, Skræddernes og Vævernes Provinsfilialer), dengang tælle i alt henved 1.800 Medlemmer. Selv om nu dette Tal sandsynligvis er noget for lavt, er denne Fejl dog uden Tvivl mindre end det Medlemstab, som blev Følgen af den omfattende Arbejdsløshed 1877—78. Man vil derfor med stor Sikkerhed kunne regne med, at Krisen bragte de københavnske Organisationers Styrke ned til et Minimum, som i hvert Fald ikke har ligget over de 2.000 — altsaa omtrent til det Standpunkt, hvor »Internationale« havde staaet i Efteraaret 1871 eller de nyskabte Fagforeninger i 1874. Muligvis kom man i Aarene 1878—79 endnu en Del længere ned; en Lavgrænse er meget svær at sætte; helt hen i Vejret var det dog sikkert, naar C. V. Rimestad i November 1878 efter »en Kilde, der kalder sig paalidelig,« vovede den Paastand, at Fagforeningernes Antal nu var sunket til 13 med tilsammen ca. 700 Medlemmer[2]).

Om enkelte Foreninger har vi bedre Underretning. Saaledes om Bogbindernes, der ved Strejken Dec. 1874 havde været oppe paa over 100 Medlemmer, men efter Priskurantens Gennemførelse hurtigt

var meget svage. Af Kleins Sammenligningsmateriale er Tallene for 1876 gennemgaaende hentet fra Gimlemandtallet, mens Opgivelserne for 1874—75 for en stor Del ligger højere end andre Kilders. [1]) Som Helhed var Fremgangen dog betydelig større, idet der her ikke har kunnet tages Hensyn til de 1880—81 oprettede store Byggefagsorganisationer. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{2}/_{11}$ 1878; jfr. Soc.-Dem. $^{8}/_{11}$ 1878 og ovenfor S. 264.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sank til 56 og naaede Minimum i første Halvdel af 1877 med 42[1]); det lille og ret afsluttede Fag slap saaledes forholdsvis naadigt gennem Krisen. Større Interesse har det at følge Svingningerne i »Enigheden«'s Medlemstal; de afspejler ret nøje den samlede Fagbevægelses Omskiftelser. Cigarmagernes Organisation naaede dog forholdsvis tidligt til Blomstring, idet den allerede 1. Juli 1872 omfattede 300 Medlemmer; derefter fulgte en mindre Nedgang, saa at Tallet ved Udgangen af 1873 var sunket til 269; i de næste Aar steg det derimod stærkt, til 477 31. Dec. 1875 og 500 ved Gimlekongressen. Fra da af gik det ned ad Bakke, hvad de følgende Aarsopgørelser noksom viser; pr. 1. Jan. havde man 1877 350, 1878 235 og 1879 kun 205 Medlemmer. Sidstnævnte Aar indtraadte et kraftigt Omslag, saa at man ved Nytaar 1880 kunde se det nye Tiaar i Møde med ikke mindre end 414 Medlemmer[2]).

Bedst disciplinerede var stadig Byggefagene; Mursvendelavet og Hustømrerforeningen, Bygningssnedkernes og Blikkenslagernes Fagforeninger fastholdt saaledes selv i den mest kritiske Tid en respektabel Medlemsstyrke[3]). De socialistiske Konkurrenceforeninger i Murer-, Tømrer- og Malerfagene skrumpede derimod ind til smaa Klubber, hvor snævre, partitro Kredse mødtes til politisk Diskussion eller selskabeligt Samvær; paa den Maade holdt de sig endog i Live kortere eller længere Tid efter, at de i 80'ernes Begyndelse var afløst af mere tidssvarende Organisationer[4]). En lignende Skæbne fik vistnok Arbejdsmændenes Fagforening, der ligeledes altid havde været stærkt politisk farvet[5]). Flere i Forvejen smaa Foreninger svandt i den Grad ind, at deres Virksomhed i Slutningen af 70'erne faktisk en Tid maatte suspenderes; Bødkernes Fagforening maatte i flere Aar nøjes med 15 Medlemmer[6]), Savværksarbejdernes talte i Juni 1879 kun 12—14 Mand[7]), Korkskærernes i det følgende Efteraar 7[8]), Modelsnedkernes ved samme Tid blot 5[9]); Sadelmager- og Tapetserernes Fagforening var saa langt nede, at dens Opløsning i Sommeren 1878 var alvorligt paa Tale[10]). Forholdsvis sent ramtes Smedene, som endnu i Begyndelsen af 1879 med Rette fik den Ros, at de sammen med Snedkere og Cigar-

[1]) Bogbindernes Festskrift (1898), 21. [2]) Trykte Aarsregnskaber i Foreningens Arkiv; omfatter ogsaa Filialerne. [3]) Jfr. Bilag IV, S. 595. Om Hustømrerforeningen se C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 225. [4]) Se »Bidrag« 223 og 226 med de der anførte Kilder. [5]) Soc.-Dem. $^{23}/_{3}$ 1884, jfr. »Bidrag« 225. [6]) Bilag IV, S. 595, jfr. Bødkernes Festskrift (1915), 6. [7]) Savværksarbejdernes Festskrift (1925), 19. [8]) J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen 274, jfr. for Tidspunktet Korkskærernes Fagforenings Protokol $^{3}/_{9}$ og $^{12}/_{11}$ 1879. [9]) Modelsnedkernes Festskrift (1924), 13. [10]) Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

magere hørte til »de mest vaagne blandt Arbejderne«[1]); endnu samme Aar indtraadte imidlertid Krisen[2]), Medlemstallets Synken umuliggjorde alt Initiativ; et Forslag om Foreningens Opløsning i December 1880 forkastedes ganske vist, men i det følgende Aars Tid talte den før saa anselige Organisation faktisk kun tre Medlemmer[3]).

Modstandsløst underkastede Foreningernes Bestyrelser sig ikke denne Udvikling; de gjorde hvad de kunde for at holde paa Medlemmerne; men de Midler, som stod til deres Raadighed, var oftest ganske utilstrækkelige. Det var overalt nogenlunde de samme. Et af dem var Kontingentnedsættelse. Spørgsmaalet herom stod allerede 1877 paa Dagsordenen baade hos Skrædderne[4]) og Væverne[5]), ligesom Forslag i samme Retning ogsaa fremsattes inden for »Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening«[6]). Hos Væverne reduceredes Kontingentet faktisk fra 25 helt ned til 10 Øre maanedlig[7]). Forholdsvis lige saa kraftigt tog Savværksarbejderne fat; her gik man ned fra 17 Øre om Ugen til 25 Øre om Maaneden[8]). En vistnok noget mindre Nedsættelse vedtoges af Skomagerne i Januar 1878[9]). Hos Korkskærerne nedsattes Kontingentet i Begyndelsen af 1877 fra 20 til 15 Øre ugentlig, forhøjedes det følgende Aar stærkt som Følge af Strejken, men sank derpaa 1879 helt ned til 10 Øre[10]). Ganske enkelte Undtagelser forekommer dog, saaledes »Enigheden«, som ikke blot i November 1876 forkastede et Forslag om at nedsætte Kontingentet[11]), men i Foraaret 1878 endog forhøjede det med 5 Øre for bedre at kunne hjælpe de arbejdsløse[12]); af samme Grund vovede Smedene 1879 en Forhøjelse fra 40 til 50 Øre maanedlig[13]).

Rimeligvis er dog Kontingentnedsættelsens fortvivlede Udvej fortrinsvis blevet benyttet som Nødhjælp af saadanne smaa Foreninger, som i Forvejen stod meget svagt og heri saa et Middel til at undgaa fuldstændig Opløsning. Fælles for de fleste københavnske Fagforeninger i Datiden er derimod en tiltagende, baade skriftlig og mundtlig Agitation med det Formaal at vinde de tabte Tilhængere tilbage og om muligt føje flere til. En meget almindelig Trafik var det at indrykke et Opraab i »Social-Demokraten«, hvori man med lige stærke Farver skildrede

[1]) Soc.-Dem. $^{12}/_{2}$ 1879. [2]) Om Aarsagen, jfr. S. 482. [3]) Smede- og Maskinarbejdernes Festskrift (1898), 17f. [4]) Soc.-Dem. $^{18}/_{2}$ 1877. [5]) Sst. $^{11}/_{8}$ 1877. [6]) Sst. $^{29}/_{8}$ 1877. [7]) Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 32f. [8]) Savværksarbejdernes Festskrift (1925), 20. [9]) Soc.-Dem. $^{1}/_{2}$ 1878. [10]) Korkskærernes Fagforenings Protokol $^{27}/_{12}$ 1874, $^{10}/_{1}$, $^{24}/_{1}$ og $^{20}/_{6}$ 1877, $^{21}/_{3}$, $^{16}/_{4}$, $^{10}/_{7}$ og $^{9}/_{10}$ 1878 samt $^{15}/_{1}$ 1879. [11]) Soc.-Dem. $^{10}/_{11}$ 1876. [12]) Sst. $^{3}/_{5}$ 1878. [13]) Love 1876 og 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdsforholdene, som de var, og som de ved Fagbevægelsens Hjælp kunde og burde blive; ud fra denne Tekst moraliserede man saa dygtigt for de »sløve« Kammerater; »I sidder heller Lørdag Aften og spiller Sjavs i en Beværtning og bruger henved et Par Kroner, end I afser 30 Øre til Fagforeningen for at sikre Eder selv og Eders Familje«, hedder det f. Eks. i en Formaning for Blikkenslagere[1]). — Saadanne Opraab[2]) ender saa godt som altid med en Opfordring til at indfinde sig ved det af Fagforeningen indvarslede Møde den og den Dag. De offentlige Svendemøder, som takket være Svendelavene havde været saa karakteristisk et Træk ved den første Lønbevægelse i Vinteren 1871—72[3]), var i Fagforeningernes Blomstringstid omkring Tiaarets Midte blevet forholdsvis sjældne; men henimod dets Slutning blev de atter moderne. Vi har allerede set[4]), hvorledes store Organisationer som Byggefagenes ad denne Vej heldigt forstod at vedligeholde Interessen for de faglige Fællesanliggender; men ogsaa de mindre Foreninger afholdt den Slags Møder[5]) og gjorde det stadig hyppigere, jo mere de tiloversblevne Medlemmer henimod 1880 foruroligedes af den Tomhed, som bredte sig omkring dem. De øjeblikkelige Resultater svarede vistnok sjældent til Forventningerne.

Større Interesse end hele denne forstærkede Agitation har Fagforeningernes Forsøg paa at hævde deres Stilling gennem en Tilpasning til de ændrede Forhold. Det var svært at bevæge Folk til at blive ved at svare Kontingent, naar man samtidig kunde nødes til at indrømme, at der foreløbig ikke var megen Udsigt til at udrette noget over for Arbejdsgivernes Overmagt. Sansen for Organisationens Betydning var endnu ret uudviklet, og det gik derfor ikke an at lægge Pengene til Side til bedre Tider; der maatte ydes noget for dem med det samme. Intet laa da nærmere end at hjælpe de arbejdsløse.

Formerne for denne Hjælp var ret forskellige[6]). Man kunde nøjes med frivillige Indsamlinger under Bestyrelsens Ledelse; man kunde skride til ligefremme Bevillinger af Foreningens Kassebeholdning; og endelig kunde man overlade Kampen mod Arbejdsløshedens Følger til særlige Understøttelseskasser i Tilknytning til selve Fagforeningen. Den Opgave, man her indlod sig med, var i Hovedsagen saa ny, at Forsøgene paa dens Løsning nødvendigvis maatte blive noget famlende, saa meget mere som Paavirkning fra udenlandske Forbilleder ikke synes at have spillet nogen større Rolle. Men for saa vidt de da-

[1]) Soc.-Dem. $^{6}/_{2}$ 1879. [2]) Andre Eksempler sst. $^{10}/_{2}$ og $^{3}/_{10}$ 1877, $^{27}/_{11}$ og $^{28}/_{11}$ 1878, $^{30}/_{11}$ 1879. [3]) Jfr. S. 171—73 [4]) S. 263f. [5]) Eksempler Soc.-Dem. $^{12}/_{5}$ og $^{27}/_{11}$ 1878, $^{2}/_{3}$, $^{28}/_{3}$, $^{26}/_{5}$ og $^{14}/_{10}$ 1879. [6]) Herom nærmere S. 482 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

værende Fagorganisationer overhovedet følte sig stærke nok til at tage et Initiativ, lod de sjældent helt dette Spørgsmaal ligge. Bemærkelsesværdigt er det dog, at de mere konservativt prægede Foreninger her gennemgaaende holdt sig køligt tilbage; Mursvendelavet og Hustømrerforeningen indlod sig lige saa lidt som Grovsmedeforeningen af 1873 paa at yde Arbejdsløshedshjælp, og inden for typografisk Forening naaede man ikke ud over Forberedelser og Forslag[1]). Derimod var de ivrigste Socialister — særlig Cigarmagere og Snedkere — ogsaa de mest offervillige, naar det gjaldt at undsætte de arbejdsløse, saaledes at Understøttelsen til disse i særlig Grad synes at have været en socialistisk Fanesag; dette hænger sikkert sammen med Ønsker om at staa uafhængigt baade af Arbejdsgiverne og af de »storborgerlige« Støtteaktioner.

Det sidste har dog ikke været afgørende; Fagforeningernes første Forsøg paa dette Omraade kan dateres til Begyndelsen af 1877 og ligger saaledes i Tid betydeligt forud for Hotel Royal Møderne. Endog tidligere toges Sagen op af Formernes Fagforening, der som Følge af sit Nederlag i 1876 foreløbigt var aldeles afskaaret fra at gøre sig gældende paa det egentlig faglige Omraade; allerede 3. Sept. s. A., faa Uger efter Strejkens Ophør, vedtoges det i Foreningen, at alle arbejdende Formere, Medlemmer eller Ikke-Medlemmer, skulde betale 1 Kr. om Ugen til arbejdsløse Fagfæller; de, der undlod det, skulde opføres paa en sort Liste[2]). Trods denne Trusel har Bestemmelsen næppe kunnet gennemføres; ellers havde der ikke været Grund til 19. Jan. 1877 at vedtage Oprettelsen af en særskilt »Understøttelseskasse«[3]). Begge Beslutninger maa imidlertid utvivlsomt forstaas paa Baggrund af den tabte Lønkamp; de tyske Strejkebrydere havde fortrængt mange af Fagforeningens ivrigste Tilhængere; dem gjaldt det nu at undsætte. Det drejer sig med andre Ord til Dels om en Slags forsinket Strejkeunderstøttelse, ligesom det ogsaa var Hensigten at hjælpe dem, der modsatte sig Forringelse af Akkorderne. »Understøttelseskassen« var saaledes tænkt som en uklar Mellemting mellem et Strejkefond og en Arbejdsløshedskasse; hertil kommer, at selv om Forslaget herom vedtoges, varede det en rum Tid, før det kom til Udførelse. Æren for først at have virkeliggjort Tanken om en regelmæssig Arbejdsløshedsunderstøttelse tilkommer derfor to af Byggefagene. I Begyndelsen af Februar 1877 iværksatte »Bygningssnedkernes Fagforening« med dette Formaal for Øje en ugentlig Indsamling rundt om paa Værkstederne;

[1]) Typograf-Tidende $^{24}/_{2}$, $^{3}/_{3}$, $^{28}/_{4}$, $^{12}/_{5}$ og $^{22}/_{12}$ 1877, $^{16}/_{2}$, $^{2}/_{3}$, $^{16}/_{3}$, $^{28}/_{9}$, $^{12}/_{10}$ og $^{26}/_{10}$ 1878. [2]) Soc.-Dem. $^{9}/_{9}$ 1876. [3]) Sst. $^{30}/_{1}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af sine Medlemmer forlangte den et Ugebidrag paa mindst 50 Øre[1]). Endnu samme Maaned efterlignedes denne Ordning af Hustømrerne, som endda principielt naaede et væsentligt Skridt videre, idet »Hustømrernes Fagforening« ogsaa rent formelt bandt sine Medlemmer gennem Vedtagelsen af følgende Resolution: »Fagforeningens Medlemmer, som er i Arbejde, vedtager at betale 50 Øre ugentligt i Løbet af 2 Maaneder og fordele det Beløb, som indkommer, mellem dem, der er uden Arbejde«[2]). I Marts fik Bestyrelsen Mandat til at »udarbejde de fornødne Love til Oprettelse af en Forsikringskasse mod Arbejdsløshed«[3]), og i August traadte »Hustømrernes Understøttelsesforening af 1877« i Funktion[4]); skal derfor nogen Enkeltmand fremhæves som banebrydende i Kampen for organiseret Arbejdsløshedsunderstøttelse, maa det blive Føreren for de socialistiske Tømrere, Laurits Andersen[5]). Men i øvrigt vandt Tanken om saadanne Understøttelseskasser meget hurtigt Genklang inden for andre Fag; i Foraarets og Sommerens Løb var saaledes Planer i denne Retning fremme blandt Cigarmagerne[6]) — der foreløbig foretrak at nøjes med frivillig Indsamling — blandt Væverе[7]), Modelsnedkere[8]) og Savværksarbejdere; i sidstnævnte Fag skal der allerede i Juli være oprettet en Understøttelseskasse, som dog paa Grund af Fagforeningens Svaghed aldrig fik større Betydning[9]). Først den haarde Vinter 1877—78 gjorde imidlertid Spørgsmaalet for Alvor aktuelt. Ved Nytaar 1878 optog »Enigheden« Arbejdsløshedshjælpen som Foreningsopgave[10]); i Januar oprettedes Understøttelseskasser for Bogbindere[11]) og Møbelsnedkere[12]), og næste Maaned bevilgede Bygningssnedkernes Fagforening 1.000 Kr. af sine Midler til sine arbejdsløse Medlemmer[13]); Indsamlinger iværksattes blandt Skibstømrere[14]), Smede[15]) og Sadelmagere[16]). I April tog »Formernes Fagforening« Navneforandring til »Formernes Hjælpeforening«[17]), og i Maj gennemgik Sadelmagernes og Tapetserernes Fagforening en lignende Forvandling[18]). Ogsaa en Understøttelseskasse for Blikkenslagere

[1]) Soc.-Dem. $^{4}/_{2}$ 1877. [2]) Sst. $^{24}/_{2}$ 1877. [3]) Sst. $^{15}/_{3}$ 1877. [4]) Første Avertissement sst. $^{26}/_{8}$ 1877; det siges her udtrykkeligt, at Foreningens Formaal er at »understøtte sine Medlemmer under Arbejdsløshed«. [5]) Han er Formand for det i Februar nedsatte Udvalg og uden Tvivl ogsaa for Understøttelsesforeningen, se Avertissementer i Soc.-Dem. $^{24}/_{2}$ og $^{26}/_{8}$ 1877. [6]) Sst. $^{2}/_{5}$ og $^{9}/_{5}$ 1877. [7]) Sst. $^{11}/_{8}$ 1877, jfr. Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 33. [8]) Soc.-Dem. $^{9}/_{9}$ og $^{30}/_{9}$ 1877. Virkeliggjort før 1880, se sst. $^{12}/_{11}$ 1880. [9]) Savværksarbejdernes Festskrift (1925), 18f. [10]) Fremgaar af Foreningens Regnskaber. [11]) Bogbindernes Festskrift (1898), 17. [12]) Soc.-Dem. $^{22}/_{1}$, jfr. $^{31}/_{1}$ 1878. [13]) Sst. $^{25}/_{1}$ og $^{9}/_{2}$ 1878. [14]) Sst. $^{13}/_{2}$ 1878. [15]) Sst. $^{28}/_{2}$ 1878. [16]) Sst. $^{7}/_{3}$ 1878. [17]) Se »Bidrag« 226. [18]) Soc.-Dem. $^{15}/_{5}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev oprettet i 1878[1]), og endelig vides endnu Pianofortearbejdernes Fagforening i Slutningen af 70'erne at have befattet sig med Arbejdsløshedsunderstøttelse[2]). I første Halvdel af 1878 naaede saaledes den hele Bevægelse en ret anselig Styrke; fremkaldt som den var alene af Øjeblikkets Behov, faldt den dog hurtigt sammen igen, da dette atter svandt. I 1879 oprettes kun en enkelt ny Understøttelseskasse, Kurvemagernes[3]), og om de ældre er der ikke længere Tale. De faa Efterretninger om disse Forhold tyder nærmest paa Afvikling, Bygningssnedkerne gaar saaledes over fra Bevilling til frivillig Indsamling[4]), mens Cigarmagerne 31. Marts afskaffer Understøttelsen »for bestandig«[5]). Lidt ind i 80'erne var hele dette første Forsøg paa en Arbejdsløshedsforsikring næsten sporløst forsvundet.

I sin Iver for at komme Arbejdsløsheden til Livs prøvede man undertiden andre og mindre farbare Veje. Ret udsigtsløse var saaledes enkelte Organisationers Forsøg paa at give sig af med Arbejdsanvisning[6]); Arbejdsgiverne opsøgte naturligvis ikke Fagforeningens Tillidsmand, naar de kunde være sikre paa, at Ansøgerne kom af sig selv i Flokkevis blot ved Rygtet om en ledig Plads. For om muligt at regulere de unormale Forhold paa Arbejdsmarkedet brugte man ogsaa ofte at indrykke nogle Linjer i »Social-Demokraten«, hvori man under Henvisning til »den store Overflødighed af Arbejdskraft«[7]) indtil videre frabad sig al Tilgang til Faget. Saadanne Inserater er ret almindelige i 1877[8]), men gaar i de følgende Aar af Brug, uden Tvivl fordi man hurtigt lærte at indse deres fuldkomne Unytte. Som en meget moderat Form for Arbejdsløshedsunderstøttelse fritog Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening — sandsynligvis ogsaa andre — sine arbejdsløse Medlemmer for at svare Kontingent[9]), formodentlig i forstandig Erkendelse af, at de ellers nok skulde vide at fritage sig selv. Udlaan af Fagforeningens Midler har næppe været noget ualmindeligt; usædvanligt var det derimod, naar Smedene og Maskinarbejderne i Efteraaret 1876 skred til Oprettelsen af en særskilt »Laane- og Understøttelseskasse« inden for Fagforeningen[10]). — I endnu højere Grad Undtagelsens Karakter har det, naar Arbejdsmændenes Fagforening i Maj 1877 indrettede sit eget Udsalg af Forbrugsartikler, navnlig Føde-

[1]) Blikkenslagernes Festskrift (1923), 31f. [2]) Pianofortearbejdernes Festskrift (1923), 45. [3]) Soc.-Dem. $^{28}/_{7}$ 1879, jfr. De samvirkende Fagforbund i Danmark, Festskrift 1922, 161. [4]) Soc.-Dem. $^{26}/_{1}$ og $^{19}/_{2}$ 1879. [5]) Sst. $^{16}/_{4}$ 1879. [6]) Se nærmere S. 629—32. [7]) Skomagerbekendtgørelse Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1877. [8]) Eksempler sst. $^{8}/_{3}$, $^{25}/_{4}$ og $^{29}/_{4}$ 1877. [9]) Sst. $^{26}/_{1}$ 1878. [10]) Sst. $^{1}/_{11}$ 1876, jfr. nævnte Fagforenings Protokol $^{21}/_{8}$ 1876 m. fl. St.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

varer[1]). Adgangen til at handle i »Arbejdsmændenes Forbrug« aabnedes Febr. 1878 for »ethvert Medlem af det Social-Demokratiske Arbejderparti«; men Forbrugsforeningen vedblev ikke des mindre at have Generalforsamling fælles med Fagforeningen, saaledes at de Medlemmer, der ikke var Arbejdsmænd, kun havde Stemmeret i Forbrugsforeningsanliggender[2]). Megen Livskraft besad dette besynderlige Amfibium ikke; allerede 1878 maatte Udsalget lukkes, og ganske vist aabnedes det igen 12. Febr. 1879[3]), men om dets videre Skæbne sænker Tavshedens Mørke sig hurtigt[4]).

At enkelte Fagforeninger ogsaa gav sig af med at yde Sygehjælp er et Fænomen, vi i denne Forbindelse ikke behøver at komme nærmere ind paa[5]); her skal kun betones, at disse Forsøg ikke bør opfattes som et Udslag af Krisen; de begynder ikke saa lidt tidligere, allerede i Fagbevægelsens Blomstringstid omkring 1875, og de maa forklares først og fremmest paa Baggrund af Forholdet til Svendelavene, som udsprungne dels af Ønsket om at konkurrere med disse paa deres eget Virkefelt, dels af Trangen til at supplere dem, hvor de fra gammel Tid savnedes.

At den økonomiske Krise skulde lamme ogsaa Fagforeningernes politiske Aktivitet, var ingenlunde nogen forud given logisk Nødvendighed. At stor Arbejdsløshed begunstiger yderliggaaende Partier, er i vor Tid velkendt; i Datiden skærpede tilmed det første Provisorium yderligere de politiske Modsætninger. Det havde under disse Forhold været baade naturligt og klogt, om Fagforeningerne til det politiske Omraade havde overført noget af den Energi, det i Øjeblikket var nytteløst at anvende paa de faglige Opgaver. Selvfølgelig svækkede den uundgaaelige Nedgang i Medlemstal Fagforeningerne ogsaa i deres Egenskab af Vælgerforeninger; paa den anden Side var det sikkert ofte de politisk mest interesserede Medlemmer, som blev tilbage, og netop ved deres Hjælp havde det maaske været muligt at bruge Depressionsaarene til at radikalisere Foreningerne og befæste deres Stilling som paalidelige Støtter for Socialdemokratiet.

Faktisk førte Udviklingen som bekendt til et ganske andet Resultat, nemlig Arbejderbevægelsens formelle Spaltning i sideløbende faglige og politiske Organisationer. Heri maa man ikke mindst se en Følge af Pios Forsvinden fra Skuepladsen. Paa dette Punkt — og man fristes til at tilføje: kun paa dette — blev Førernes Svigten af afgørende Be-

[1]) Soc.-Dem. $^{25}/_{9}$ 1877. [2]) Sst. $^{6}/_{2}$ 1879. [3]) Sst. $^{12}/_{2}$ 1879. [4]) Sidste Avertissement sst. $^{18}/_{2}$ 1879. [5]) Se nedenfor S. 470—79.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tydning for Fagbevægelsens Udvikling. Dette fremgaar med stor Tydelighed af selve Partiorganisationens Historie[1]). I det første halvandet Aar efter Pios Frigivelse, mens Mindet om hans »Martyrium« endnu omgav hans Navn med Tillid, gjorde Centralisationen af de socialdemokratiske Foreninger gode Fremskridt. Det grundlæggende Arbejde var ganske vist gjort tidligere, nemlig af Klein i hans Egenskab af Formand for Centralbestyrelsen[2]); men denne omfattede dog endnu ved Førernes Løsladelse kun ca. 17 Foreninger[3]). Allerede i Efteraaret 1875 var dette Tal steget til 24[4]), og næste Foraar var det 26[5]). Gimlekongressen medførte en yderligere Tilvækst, saaledes at det socialdemokratiske Parti ved Begyndelsen af August 1876 kunde mønstre ikke mindre end 33 Foreninger i Hovedstaden og 30 i Provinsen[6]). Dermed var ogsaa Kulminationen naaet; men i hvert Fald dette Aar ud synes man dog at have kunnet regne med, at over 30 københavnske Foreninger svarede Kontingent til Partiet. Fra Begyndelsen af 1877 mangler desværre Oplysninger; men der foreligger i det mindste ingen positiv Grund til at tro, at der inden Pios og Geleffs Bortrejse har fundet noget større Frafald Sted. De to Mænds uventede Tillidsbrud kunde derimod ikke andet end svække Foreningernes Tilbøjelighed til vedblivende at lade sig beskatte til Fordel for en Fællesledelse, hvis Nytte i Øjeblikket maatte synes mere end tvivlsom.

Om en saadan Sammenholdets Slappelse vidner da ogsaa i høj Grad den Partikongres, som i Dagene 1.—4. Juli 1877 afholdt sine Møder i Fagforeningernes Fælleslokale, Købmagergade 52 over Gaarden. Mens Gimlekongressen havde omfattet Repræsentanter for 56 Organisationer med henved 6.000 Medlemmer, repræsenterede Købmagergadekongressen kun 20—25 Foreninger med tilsammen godt 2.200 Medlemmer[7]); den var saaledes nærmest blot en Skygge af det fore-

[1]) Jfr. nedenfor S. 413—19. [2]) Jfr. S. 217. [3]) Det nøjagtige Tal var omstridt i Samtiden. I en Artikel Soc.-Dem. $^{18}/_{7}$ 1876 hævdede Pio, at han ved sin Løsladelse fandt Klein »i Spidsen for lidt over en halv Snes Foreninger«. Herimod protesterede Klein (Socialismen og dens Ledere, 29): »Dette er usandt, Centralbestyrelsen omfattede 20 Foreninger«. Sandheden laa midt imellem, jfr. S. 416. [4]) Soc.-Dem. $^{21}/_{10}$ 1875. [5]) Arbejderspørgsmaalets Løsning 11f. [6]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Aug. 1876. [7]) Soc.-Dem. vogter sig klogelig for at give direkte Oplysninger om Kongressens Omfang. Klein taler i Flyvebladet $^{15}/_{7}$ 1877 om »denne Forsamling af nogle og tyve Repræsentanter for ca. 2.000 Arbejdere«. Disse Tal stemmer ganske godt med Referaterne i Soc.-Dem. $^{3—10}/_{7}$. Ved de to første Møder, hvor hver Repræsentant havde een Stemme, afgaves højst 20 Stemmer; under de senere Forhandlinger, hvor der stemmes efter Medlemstal, ligger Maksimum af afgivne Stemmer omkring 2250.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaende Aars i sig selv ikke overvættes imponerende Partidag. Paa et Punkt var Ligheden slaaende nok; ogsaa i 1877 optoges Kongressens Tid overvejende af langtrukne og til Tider meget heftige Diskussioner om selve Organisationsformen. Størst Røre vakte et Forslag om Partiets Deling i to Afdelinger med Grænse ved Storebælt og med en aarlig Kongres som eneste Bindeled[1]); disse separatistiske Tendenser fandt dog ikke Tilslutning hos Forsamlingens københavnske Flertal. Ved de nye Partilove, som blev Forhandlingernes Resultat, afløstes den hidtidige Bestyrelse paa ni Medlemmer, fem fra København og fire fra Provinsen, af en Centralbestyrelse paa tolv Københavnere, hvoraf ni skulde repræsentere Hovedstaden og kun tre Provinsbyerne[2]). At disses Delegerede følte sig utilfredse, kan ikke undre; og da de to af Bestyrelsesmedlemmerne for Provinsen allerede 14. Juli nedlagde deres Mandater[3]), var Partiet dermed faktisk sprængt[4]). Provinsforeningerne svækkedes dog i den følgende Tid saa stærkt, at det havde forholdsvis lidt at sige, om man havde dem med eller ej.

Den nye Centralbestyrelse blev saaledes praktisk talt en ren københavnsk Repræsentation. Dens mest fremtrædende Medlemmer[5]) var Hørdum, C. C. Andersen og Lamp, hvilken sidste blev Forretningsfører[6]); derimod nægtede P. Holm af personlige Grunde at lade sig vælge[7]). Som Suppleant indtraadte — vistnok allerede i Juli — en i Partiledelsen helt ny Mand, Handskemager P. Knudsen[8]). I øvrigt paalagde Lovene af 1877 Centralbestyrelsen, at den »i Sager af mere indgribende Betydning« skulde supplere sig med Fagforeningernes Formænd[9]); og da denne Paragraf som Regel benyttedes[10]), blev den nye Forsamling i Virkeligheden meget lidt forskellig fra den nu formelt opløste[11]) Lokalbestyrelse.

Den var blot adskilligt svagere; det kneb nemlig fra første Færd med Foreningernes Tilslutning. Allerede ved Midten af August omfattede Partiet efter Forretningsførerens Opgivelse kun »omtrent 20« Foreninger[12]), og i de næste Uger gik det rask ned ad Bakke; paa et stort Møde 8. Sept. tilstod Lamp aabent, at man nu var nede paa blot 12 Foreninger mod 32 Aaret før[13]). Langt mere end alle principielle Overvejelser var det disse Tals Tvangsmagt, som nødte Socialdemokratiets Ledere til en gennemgribende Ændring af dets Organisa-

[1]) Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ og $^{6}/_{7}$ 1877. [2]) Sst. $^{6}/_{7}$ og $^{7}/_{7}$ 1877. [3]) Sst. $^{18}/_{7}$ 1877. [4]) Jfr. S. 362 f. [5]) Om dens Sammensætning se Soc.-Dem. $^{6}/_{7}$ 1877. [6]) Sst. $^{12}/_{7}$ 1877. [7]) Sst. $^{10}/_{7}$ 1877. [8]) Sst. $^{19}/_{8}$, jfr. $^{6}/_{7}$ 1877. [9]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Juni 1877, jfr. Soc.-Dem. $^{7}/_{7}$ 1877. [10]) Sst. $^{18}/_{7}$, $^{1}/_{8}$, $^{8}/_{8}$ 1877 m. fl. St. [11]) Sst. $^{11}/_{7}$ og $^{31}/_{7}$ 1877. [12]) Sst. $^{29}/_{8}$ 1877. [13]) Sst. $^{12}/_{9}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tion. De politisk interesserede Elementer, som spredte i hver sit Fag for Tiden var afmægtige, maatte reddes, før det var for sent, maatte samles i een særskilt politisk Forening.

Planer i denne Retning dukkede op meget snart efter Købmagergadekongressen. Tidligst synes Tanken rejst inden for Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening[1]), hvis ledende Kreds altid havde udmærket sig ved vaagen politisk Sans, men som ikke des mindre i August 1877 havde udmeldt sig af Partiet, dels fordi man fandt dets Ledelse for moderat, dels af økonomiske Grunde[2]). 30. Aug. indeholdt »Social-Demokraten« en 8 Spalter lang Leder af Mundberg; den mundede ud i følgende Konklusion: »Skal det social-demokratiske Parti kunne vedblive at bestaa, og skal Fagforeningerne kunne komme til at trives og til at udrette noget nyttigt, maa den nuværende Partiorganisation omordnes. Fagforeningerne maa blive Et og det social-demokratiske Parti et Andet«. At ogsaa Centralbestyrelsen forstod Reformens Nødvendighed, viste den ved samme Aften at tage Beslutning om Indkaldelsen af en Fællesforsamling af alle Partiets københavnske Medlemmer[3]). Forhandlingerne paa dette Møde, som fandt Sted 8. Sept. i »Phønix«, førte dog ikke til nogen Afgørelse, skønt fremtrædende Førere som Holm, C. C. Andersen og Laurits Andersen her udtalte sig til Fordel for Adskillelsen[4]); men 27. Sept. vedtog Centralbestyrelsen efter redaktionel Henstilling i »Social-Demokraten«[5]) og paa Forslag af P. Knudsen at opfordre samtlige Fagforeninger til at afgive Betænkning i Organisationsspørgsmaalet[6]), som derfor i de følgende Uger kom under Debat i adskillige Foreninger[7]), nogle Steder endog flere Gange. Resultatet af disse Drøftelser var ret uensartet, men af de større Fag var dog Cigarmagerne, Møbelsnedkerne og Smedene stemt for Oprettelsen af en særskilt politisk Organisation. Da de enkelte Foreningers Stilling saaledes var klarlagt, indbød Centralbestyrelsen Bestyrelsesmedlemmerne i samtlige Fagforeninger til en Forhandling 1. Dec.[8]); her nedsattes efter Forslag af Lamp en Komité, der fik til Opgave at udarbejde Love for den kommende Partiorganisation. I dette Udvalg[9]) finder man jævnsides flere af Veteranerne den nittenaarige Smedesvend A. C. Meyer, som her første Gang naaede frem i

[1]) Soc.-Dem. $^{29}/_{8}$ 1877. [2]) Udtrædelsen og dens Motiver: Sst. $^{8}/_{8}$, $^{7}/_{8}$, $^{29}/_{8}$ og $^{12}/_{10}$ 1877. [3]) Sst. $^{19}/_{9}$ 1877. [4]) Sst. $^{12}/_{9}$ 1877. [5]) Sst. $^{16}/_{9}$ 1877. [6]) Sst. $^{21}/_{10}$, jfr. $^{30}/_{9}$ 1877. [7]) Avertissementer sst. $^{30}/_{9}$, $^{7}/_{10}$ og $^{11}/_{10}$, Referater $^{29}/_{9}$, $^{30}/_{9}$, $^{4}/_{10}$, $^{5}/_{10}$, $^{12}/_{10}$, $^{30}/_{10}$ og $^{31}/_{10}$ 1877. [8]) Sst. $^{6}/_{12}$, jfr. $^{23}/_{11}$ 1877; Referat sst. $^{15}/_{1}$ og $^{16}/_{1}$ 1878. [9]) Om dets Sammensætning se navnlig Soc.-Dem. $^{19}/_{12}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forgrunden. Kort efter Nytaar forelaa det ønskede Lovudkast[1]), som foreløbig godkendtes af Fagforeningernes Bestyrelser paa et nyt Fællesmøde[2]) og derefter blev Grundlaget for Forhandlingerne paa »Socialdemokratisk Forbund«s Stiftelsesmøde 12. Febr. 1878[3]). Hvad her grundlagdes, var en Landsorganisation med udelukkende politisk Formaal; gennem sin første Bestyrelse, der omfattede Mænd som C. C. Andersen, Hørdum og Lamp[4]), havde den stærk personlig Tilknytning til Fagbevægelsen, men formelt var enhver Forbindelse afbrudt. Efter godt og vel fire Aars Forløb blev de socialdemokratiske Fagforeningers Virkefelt paany — i hvert Fald officielt — begrænset til de rent faglige Opgaver.

En anden og næsten lige saa betydningsfuld Følge af Forbundets Dannelse var det, at de københavnske Fagforeninger nu i en Aarrække kom til at savne et egentligt Fællesorgan. Som saadant havde endnu den sidste Centralbestyrelse til Nød kunnet benyttes; formelt var den dog i Følge sin Oprindelse Partiets Hovedbestyrelse og maatte derfor ved dets Reorganisation rent logisk siges at have udspillet sin Rolle. Den opløste sig dog ingenlunde straks, men vedblev til langt hen i Juni af og til at samles[5]) — noget, som væsentlig turde bero paa Nødvendigheden af at afvikle visse økonomiske Forpligtelser[6]), men dog vistnok ogsaa hænger sammen med, at »Socialdemokratisk Forbund« i sin første Levetid kun formaaede at samle en yderst beskeden Medlemskreds[7]). Maaske kom hertil en mere eller mindre klart bevidst Følelse af, at Centralbestyrelsen ikke vilde være fyldestgørende afløst, før et nyt fagligt Fællesraad var oprettet. Om Ønsker i den Retning vidner i hvert Fald den Omstændighed, at en Kreds af Fagforeningernes Bestyrelsesmedlemmer i April 1879 fandt sig foranlediget til at sammenkalde deres Kolleger til et Diskussionsmøde med følgende Dagsorden: »Er Centralisation af de frie Fagforeninger nødvendig?«[8]) Noget Resultat fik denne Forhandling dog ikke; og gennem en Aarrække kom man nu til at klare sig med den Nødhjælp, at »Socialdemokratisk Forbund« lejlighedsvis indkaldte Fagforeningernes Bestyrelse til Fællesmøder, naar det af særlige Grunde var paakrævet. Et saadant Fælles-

[1]) Trykt i Soc-Dem. $^{6}/_{1}$ 1878. [2]) Avertissement sst., jfr. sst. $^{14}/_{2}$ 1878. [3]) Sst. [4]) Sst. $^{20}/_{3}$ 1878. [5]) Sst. $^{19}/_{2}$, $^{10}/_{2}$ og $^{18}/_{6}$ 1878 m. fl. St. [6]) Sst. $^{7}/_{3}$, $^{11}/_{4}$ og $^{13}/_{4}$ 1878. [7]) Ved Stiftelsesmødet indmeldte der sig i Følge Referatet Soc.-Dem. $^{14}/_{2}$ 1878 »over 200«. $^{2}/_{11}$ 1878 angiver Rimestad i Blad for Arbeiderforeningen af 1860 Forbundets Medlemstal til 240, en Opgivelse, som ikke dementeres i Soc.-Dem.s Modindlæg $^{8}/_{11}$ 1878. [8]) Avertissement sst. $^{24}/_{4}$ 1879. Sagen berøres ogsaa i Korkskærernes Fagforenings Protokol, $^{4}/_{5}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

møde fandt Sted allerede i Efteraaret 1879, efter Indbydelse[1]) af tre af »Socialdemokratisk Forbund«s Bestyrelsesmedlemmer. Formaalet var ved denne Lejlighed at faa oprettet et socialdemokratisk Procesfond[2]); det gjaldt med andre Ord at sætte Fart i en Indsamling, og dertil var den nye Partiorganisation endnu aldeles uegnet.

Stiftelsen af »Socialdemokratisk Forbund« betegner uden al Tvivl et Vendepunkt i Arbejderbevægelsens Historie. Ikke sjældent har man heri set den første Lysning, Indledningen til fornyet Fremgang[3]); dette er dog kun til en vis Grad rigtigt, nemlig kun saa længe man holder sig den nye Partiorganisations senere mægtige Fremgang for Øje. I Samtiden følte Begivenheden sikkert ingenlunde som et Lyspunkt, tværtimod; rigtigere vil det derfor være med en ikke uvæsentlig Nuancering at betegne den som Krisens Kulmination — Opgørelsen af Fortidens Fallitbo. Det første *virkelige* Fremgangstegn er langt snarere Indvielsen af den socialdemokratiske Forsamlingsbygning, Rømersgade 22, som fandt Sted 23. April 1879[4]). Vi faar nedenfor[5]) Lejlighed til at omtale, i hvor høj Grad Æren for dette betydningsfulde Resultat maa tilskrives netop Fagforeningerne, som da ogsaa i stor Udstrækning var med til at høste Fordelen deraf. Erindrer man nu endvidere, hvorledes Foraaret 1879 præges af en Tilbagevenden til mere normale Beskæftigelsesforhold[6]), og hvordan den paafølgende Sommer bringer Byggefagenes første forsigtige Fremstød mod forbedrede Lønforhold[7]), saa vil man indse, at Skellet i Arbejderbevægelsens Historie snarest bør drages ved Begyndelsen af 1879 — selv om naturligvis den store Krises Eftervirkninger vedblev at gøre sig stærkt gældende baade i dette og de nærmest følgende Aar.

Vi har nu skildret Udviklingsgangen i 70'ernes københavnske Fagbevægelse. Inden vi gaar over til at behandle de langt mindre betydende Fagforeningsdannelser i Provinsbyerne, vil det være naturligt at fremdrage visse Hovedtræk og visse Problemer, som paa forskellig Maade har Tilknytning til ovenstaaende Fremstilling, navnlig for paa dette Grundlag en sidste Gang at vende tilbage til en af dette Arbejdes Hovedopgaver, Belysningen af Spørgsmaalet om Fagbevægelsens Oprindelse.

[1]) Soc.-Dem.$^{23}/_{8}$ 1879. [2]) Jfr. sst. $^{3}/_{9}$ 1879. [3]) Saaledes navnlig J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark, 20, og P. Munch i Det danske Folks Historie VII, 430f. [4]) Referat Soc.-Dem. $^{25}/_{4}$ 1879. [5]) S. 421—24. [6]) Jfr. S. 258f. [7]) Jfr. S. 260 og 263.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En stærkt iøjnefaldende Ejendommelighed ved 70'ernes Fagforeninger er ubestrideligt deres halvt politiske Præg, Tilbøjeligheden til ogsaa rent formelt at forbinde politiske Formaal med de faglige. Dette Træk har man da ogsaa forlængst haft Blik for; undertiden har man endog fremhævet det lovlig stærkt. Som i det foregaaende paavist maa man nemlig i denne Henseende regne baade med en jævnt fremadskridende Udvikling og med ret væsentlige Undtagelser. At Pio fra første Færd tilsigtede en saadan Sammenknytning, er ganske vist utvivlsomt; men denne sin Hensigt naaede han ingenlunde straks. »Internationale«s Sektioner var — med enkelte Undtagelser — alt for svage til at øve nogen som helst Indflydelse paa de faglige Forhold, og de ældste Fagforeninger var paa den anden Side gennemgaaende lidet villige til at tjene den socialistiske Sag. Med den store Fagforeningsgrundlæggelse i Sommeren og Efteraaret 1873 indtræder en væsentlig Ændring; men først ved Centralbestyrelsens Oprettelse i Begyndelsen af 1874[1]) kan dog Pios Tanke om at bruge Fagforeningerne i det politiske Arbejdes Tjeneste siges at være formelt gennemført. I Virkeligheden var det altsaa kun i fire Aar — fra 1874 til 1878 —, at Fagorganisation og Socialdemokrati saaledes dækkede hinanden. Endda var Centralbestyrelsens Stilling i Begyndelsen af dette Tidsrum endnu ret svag, fordi adskillige Foreninger tøvede med at slutte sig til den; først da Pio efter sin Frigivelse tog Ledelsen, lykkedes det at faa næsten alle socialdemokratiske Fagforeninger med; for saa vidt var den Tanke, der i sin Tid havde dannet Grundlaget for »Internationale«s Opbygning, Virkeliggørelsen langt nærmere i 1875—77. Det bør imidlertid ikke glemmes, at endnu i disse Aar fire-fem delvis meget betydende Fagorganisationer stod fremmede og fjendtlige overfor Socialismen — selv om det her kun drejer sig om spredte Rester af den Slagorden, der i Vinteren 1871—72 en Tid syntes at skulle samle sig om Formandsforeningens Banner. Med Typografernes Nederlag sidst i 1876 var da ogsaa disse mere eller mindre lavsmæssigt prægede Organisationers Skæbne beseglet; en af dem — Karetmagernes »fælles Hjælpeforening« — forsvandt helt, de andre omdannedes paa forskellig Maade, men alle lige grundigt. Siden da har den danske socialdemokratiske Fagbevægelse ikke været udsat for nogen alvorlig Konkurrence; »Arbejdernes Værn« og de andre dermed beslægtede Foreninger fra Tiden omkring 1885 var alt for aabenlyst højreprægede, det »kristelige Fællesforbund« af 1899 for sent paa Færde og for naivt i sit Program til at frembyde nogen virkelig Fare.

[1]) S. 200.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

At 70'ernes Fagforeninger præges dybt af deres Forbindelse med den frembrydende Socialisme, er en let tilgængelig Iagttagelse. Mindre iøjnefaldende, men alligevel særdeles vigtigt for Forstaaelsen er et andet Træk. Den ældste Fagbevægelse maa karakteriseres som overvejende en *Haandværkerbevægelse*. En opmærksom Læser vil næppe have kunnet undgaa at føle sig slaaet af, hvor sjældent vi paa de foregaaende Sider har haft Lejlighed til at omtale egentlige Industriarbejdere. Rigtigheden af det Indtryk, man saaledes umiddelbart vil have modtaget, navnlig gennem Fremstillingen af 70'ernes større Arbejdskonflikter, bekræftes fuldt ud, hvis man tager sig for at undersøge, hvilke Fag der inden 1880 overhovedet naaede at blive organiserede[1]).

Man vil da meget hurtigt se, at praktisk talt alle større Haandværksfag havde deres Organisation i Orden allerede omkring 1875. Højst kan det nævnes, at Slagtere og Barberer ikke fik dannet nogen Forening; det vil imidlertid være klart, at disse to Fag indtager en ganske periferisk Stilling indenfor Haandværket, om man da overhovedet vil henregne dem dertil; ellers mangler kun smaa og betydningsløse Fag som Blytækkere, Bundtmagere, Granithuggere eller Skorstensfejere. — Skal noget enkelt Fag fremhæves som i særlig Grad førende indenfor 70'ernes Fagbevægelse, maa det blive Snedkerne; vi har ovenfor[2]) haft Lejlighed til at paavise, hvilken overordentlig Betydning man maa tillægge Oprettelsen af Bygningssnedkernes og Møbelsnedkernes Fagforeninger af 1872; den førstnævnte vedblev ogsaa i den følgende Tid at staa som den største og stærkeste af samtlige socialdemokratiske Foreninger. Ved den store Fagforeningsgrundlæggelse 1873 finder man en Række af de større Haandværksfag Side om Side.

Vender vi os dernæst til Industrifagene, vil det være iøjnefaldende, at et enkelt af disse spiller en endog særdeles fremtrædende Rolle inden for Fagbevægelsen, ja i saa Henseende fortjener at nævnes jævnsides med Snedkerne; det er Cigarmagerne. De indtager imidlertid nærmest en Undtagelsesstilling, som finder sin Forklaring dels i den københavnske Cigarindustris forholdsvis tidlige Gennembrud[3]), dels i Tobaksarbejdernes nære tyske Forbindelser. Jernindustriens Arbejdere savnes naturligvis ikke helt; Smede og Maskinarbejdernes Fagforening rekruteredes overvejende fra deres Lejr, og dertil kommer saa Formernes og Modelsnedkernes særlige Organisationer. Der er imidlertid Grund til at minde om, at Smede- og Maskinarbejderfagforeningen

[1]) Jfr. hertil Fagforeningslisten, Bilag II, S. 576—78. [2]) S. 184—90. [3]) Jfr. S. 117f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

først i 1875 følte sig stærk nok til at forsøge en Indblanding i Støberiernes Arbejdsforhold; lige saa betegnende er det, at den store Formerstrejke først finder Sted i 1876. Ligesom Smedenes og Modelsnedkernes Fagforeninger ligger ogsaa Pianofortearbejdernes nær Grænsen til Haandværket, mens Væverne vistnok endnu i 70'erne overvejende var Haandværkssvende i gammeldags Forstand; omvendt med Karetmagerne, der trods Navnet snarest var Industriarbejdere. Savværksarbejderne dannede en lille Fagforening i 1875; endelig kan anføres, at Bryggeriarbejderne Aaret før havde gjort et hurtig kvalt Forsøg paa at organisere sig, og at det tyske Hattemagerforbund fra omtrent 1872 skal have haft en Filial i København. Af de talrige Industrigrene, som endnu savnede enhver Organisation, kan fremhæves Glas-, Papir- og Porcellænsfagene. Af i alt 65 københavnske Fagforeninger kan saaledes kun ca. en halv Snes henføres til Industrien. Det kan ikke kaldes nogen høj Procent.

Endnu svagere repræsenteret var endda to andre store Arbejdergrupper, nemlig de ufaglærte Arbejdsmænd og de kvindelige Arbejdere[1]). Af Navn eksisterede der vel siden 1873 en »Arbejdsmændenes Fagforening«; det var dog i Virkeligheden nærmest blot en politisk Klub, og hverken den eller dens »Filial« paa Frederiksberg synes nogensinde at have optraadt aktivt over for en Arbejdsgiver. En tilsvarende Stilling indtog for Kvindernes Vedkommende den fri kvindelige Forening, som næppe heller nogensinde indlod sig paa Opgaver af faglig Natur; desuden oprettedes ganske vist efterhaanden Fagforeninger for Væversker, Cigarmagersker og Syersker, der dog alle tre fik en lige saa kort som uvirksom Tilværelse. Mere end Tilløb blev ingen af disse Foreninger.

Naar den ældste Fagbevægelses Triumvirat sammensættes af en Skrædder, en Skomager og en Snedker, er dette altsaa langt fra noget Tilfælde, det er næsten symbolsk. Men har man først een Gang konstateret, i hvor høj Grad 70'ernes faglige Arbejderorganisation præges og bæres af Haandværkere, efterlyser man uvilkaarligt ogsaa Aarsagerne til dette Faktum; og navnlig undgaar man ikke en fornyet Prøvelse af Spørgsmaalet om det industrielle Gennembruds Betydning for Fagforeningernes Grundlæggelse; at Fremvæksten af en ny Fabriksindustri direkte skulde have bevæget Haandværkssvendene til at organisere sig, er jo dog en urimelig Antagelse.

Man maa da først søge at danne sig lidt Begreb om, med hvilken Ret og i hvilket Omfang man overhovedet tør tale om et »indu-

[1]) Om disse sidste jfr. S. 434—38.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

strielt Gennembrud« (i snæver Forstand, altsaa et Gennembrud for Fabriksindustrien) i første Halvdel af 70'erne. Det drejer sig om et industrihistorisk Problem, som endnu langtfra er fyldestgørende undersøgt, og som vi heller ikke her kan paatage os at trænge til Bunds i. At paavise de Kilder, hvorfra Forestillingen om et saadant industrielt Gennembrud har sit Udspring, er dog forholdsvis let; det drejer sig her i Hovedsagen kun om to, nemlig C. Nyrops Afhandling »Danmarks industridrivende Aktieselskaber«[1]) og Industritællingen 1872[2]). At Aktieselskabsformen i Aarene 1872—75 første Gang vandt varigt Fodfæste indenfor dansk Industri, fremgaar med urokkelig Sikkerhed af Nyrops Afhandling og i Særdeleshed af hans Fortegnelse over 86 i disse Aar grundlagte Selskaber[3]). Om et Aktieselskabernes Gennembrud kan man altsaa med fuld Føje tale; men for saa vidt man derfra vil slutte til et industrielt Gennembrud i al Almindelighed, gør man vel i at lægge Mærke til, at af disse 86 Selskaber drev højst 28 deres Virksomhed i København, og af de 28 kan kun 24 betegnes som virkelig industridrivende. Selv om der nu blandt disse fandtes en Del, som allerede i Samtiden og endnu mere senere skulde indtage en overordentlig fremtrædende Plads, siger det dog sig selv, at 24 nye Foretagender ikke omkalfatrer Næringslivet i en By paa ca. 200.000 Indbyggere. Paafaldende sjældent retter da ogsaa de nystiftede Fagforeninger deres Angreb mod disse efter danske Forhold storkapitalistiske Virksomheder; bortset fra nogle smaa Arbejdsnedlæggelser hos Burmeister & Wain[4]) og fra Skibstømrerstrejken 1875, som var rettet mod »De forenede Oplagspladser og Værfter«, spiller de nye Aktieselskaber ikke nogen større Rolle i 70'ernes Strejkehistorie[5]); saa meget er sikkert, at det ikke var Ønsket om at komme dem til Livs, der gav Stødet til Fagforeningernes Dannelse[6]). Alt i alt forholder det sig vistnok med Aktieselskaberne som med Fagbevægelsen; 70'ernes Slægt-

[1]) Meddelelser fra Industriens Omraade 201—30. [2]) Statistiske Meddelelser X, 277—307. [3]) At fire af disse er Damptærskeværker(!), er i denne Forbindelse af underordnet Betydning. [4]) Jfr. S. 159—63, 210 og 516. [5]) A/S Kristineberg Fabrikker inddroges ganske vist i Bagerstrejken 1876, men først i anden Omgang. Se Soc.-Dem. $^{19}/_{5}$ og $^{20}/_{5}$ 1876; Folkets Avis $^{21}/_{5}$ 1876. [6]) Selv om Fagforeningerne som saadanne kun undtagelsesvis gav sig i Kast med Aktieselskaberne, er det paa den anden Side lidet sandsynligt, at saa store Virksomheder som f. Eks. Tuborgbryggerierne, Kastrup Glasværk eller De danske Cikoriefabrikker helt skulde have undgaaet at mærke Arbejderbevægelsens Dønninger; man maa vel derfor antage, at ogsaa de har oplevet Lønbevægelser af mere eller mindre fredelig Art. Men herom vides næsten intet, jfr. dog ovenfor S. 228 Omtalen af Strejkerne paa Københavns Skotøjsfabrik og hos D. F. D. S.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

led skaber Grundlaget for lange Tiders Udvikling; men Resultater af afgørende praktisk Betydning naas først i Løbet af de følgende Tiaar.

Saa er der Industritællingen af 1872 — en Kilde, om hvilken vi her kan fatte os nogenlunde i Korthed, da dens Værdi som Vidnesbyrd om Industriens Fremgang allerede er drøftet ovenfor[1]) under Omtalen af 60'erne; dér hører den naturligt hjemme, da det navnlig er Tiden 1864—72, den belyser. Vi kom til det Resultat, at der for dette Tidsrum næppe tør tales om mere end en begyndende Fremgang, ingenlunde om et »Gennembrud«. I nærværende Sammenhæng er det navnlig Opgørelsen af Stillingen i 1872, der har Interesse. Resultatet blev for Københavns Vedkommende, at der her i det nævnte Aar fandtes 463 »Fabriker og fabrikmæssig drevne Haandværk« med tilsammen ca. 14.000 faste og løse Arbejdere. Udskiller man nu herfra saa vidt muligt det industrielt drevne Haandværks Arbejdere[2]), som sikkert ikke for intet vedblev at kalde sig Svende, faar man en Rest paa ca. 9600 egentlige Fabriksarbejdere — et Tal, der stemmer ganske godt med Folketællingerne, for saa vidt dette vanskeligt medgørlige Materiale overhovedet lader sig anvende til Kontrol[3]). Da nu det samlede københavnske Arbejdertal i 1872 tilnærmelsesvis sikkert kan beregnes til ca. 28.000[4]), kan altsaa Industriarbejderne anslaas til rundt regnet 35 % af hele Hovedstadens Arbejderbefolkning — et Procenttal, der naturligvis ikke maa opfattes alt for bogstaveligt, bl. a. allerede fordi

[1]) S. 118 f. [2]) Det drejer sig her ikke mindst om 1988 Handskemagere, et Fag, der vel med formel Ret kan betegnes som Hjemmeindustri, men som efter sine faktiske Arbejdsforhold har mere tilfælles med visse Haandværksfag end med Fabriksindustrien; ogsaa Skræddere, Skomagere og Vævere var Hjemmearbejdere, og Haandværkertraditionerne var sikkert omtrent lige saa stærke hos Handskemagerne. I øvrigt maa man ved Industritællingen have optalt dette Fag efter ganske andre Principper end ved Folketællingerne, der kun tillægger det 229 Medhjælpere i 1870 og 351 i 1880. — Desuden omfatter Fradraget 1187 ved Dameekvipering beskæftigede (d. e. Syersker), 470 Arbejdere paa Møbelfabrikker, 169 Garvere, 154 Instrumentmagere, 71 Korkskærere samt enkelte mindre Haandværkergrupper; endelig 240 Gasværksarbejdere. [3]) Udskiller man af Folketællingsgruppen »Medhjælpere i den industrielle Klasse« alt, hvad der ikke er Industri i snæver Forstand (d. e. samtlige Haandværkssvende + Typografer, Syersker o. l.), og adderer den saaledes fremkomne Rest til Gruppen »Dagleiere og Arbeidsmænd«, udvinder man paa denne Maade et — rigeligt — Maksimumstal for Industriens Størrelse. Dette Maksimum bliver for 1870: 11.883; for 1880: 15.296. [4]) Den industrielle Klasses Medhjælpere ÷ Syersker + Daglejere og Arbejdsmænd giver for 1870: 24.601; for 1880: 33.795. Fremgangen var utvivlsomt stærkest i Tiaarets første Halvdel; endvidere maa det efter G. Nørregaards Undersøgelser antages, at Medhjælpertallet for 1870 bør forøges med op imod 1000 kvindelige Arbejdere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grænsen mellem Haandværk og Industri efter Sagens Natur maa være ret flydende. Selv omtrentlig er en saadan Forholdsangivelse dog af en vis Interesse; det har sin Betydning at faa fastslaaet, at Industriarbejderne, hvis absolute Tal dog siden 1847[1]) var steget fra godt 4000 til op imod 11.000, alligevel endnu var langt fra at udgøre Halvdelen af Københavns hele Arbejderantal. Dette skyldes til Dels den ikke meget paaagtede Omstændighed, at ogsaa Haandværkets Medhjælpertal samtidig forøgedes. Ganske vist havde denne Stigning i Tiden efter 1855 været afbrudt af Stagnation eller endog af Nedgang[2]); men senest ved Udgangen af 60'erne var dette et overvundet Stadium, og fra 1870 til 1880 voksede Antallet af Medhjælpere i Haandværksfagene[3]) fra 12.121 til 17.222, altsaa med 42 %. Selv om nu visse af Industriens Grene synes at have kunnet notere en endnu stærkere Fremgang[4]), kan der næppe være Tvivl om, at Haandværkssvendene endnu i 1880 var i Majoritet sammenlignet med Industriarbejderne[5]). Alt i alt er da Haandværkets Overvægt inden for baade Næringsliv og Fagbevægelse et saa fremtrædende Træk, at skal man nærmere karakterisere Aarsagsforbindelsen mellem »de gode Tider« 1871—75 og Arbejderbevægelsens Frembrud — og uden denne økonomiske Baggrund turde Pio trods alt have talt for døve Øren —, saa er Hovedsagen ikke de nye Fabriksskorstenes Rejsning; alle Aktieselskaber til Trods er der paa Industriens Omraade snarere Tale om en fortsat jævn Fremgang end om noget pludseligt Gennembrud, svarende til f. Eks. den tyske Gründerperiodes; fuldt saa god Mening er der i at fremhæve, at 70'ernes Højkonjunktur medførte stærkt forøget Beskæftigelse i Haandværksfagene og derigennem skabte hidtil ukendte Muligheder

[1]) Jfr. S. 40. Den der givne Industriarbejderprocent (31 %) kan ikke uden videre sidestilles med den her anførte (35 %); Beregningsgrundlaget er nemlig ikke ens, da der i Opgørelsen for 1847 ikke er taget Hensyn til Arbejdsmændene i snæver Forstand — Murerarbejdsmænd, Jordarbejdere, Havnearbejdere o. l. [2]) Jfr. S. 91—93 og Bilag I, S. 575. [3]) Hertil er foruden de i Bilag I behandlede Fag yderligere henregnet Bagere, Skomagere, Slagtere, Skræddere og Smede samt endnu 25 for største Delen ret smaa Fag. [4]) Efter Folketællingernes Bogstav skulde Medhjælpertallet for Jernstøberierne være steget med 91 %, for Cigarindustrien med 131 %. Rimeligvis er dog dette Billede ganske forrykket, idet Sandsynligheden taler for, at der ved Folketællingen 1880 er sket en Ændring i Tællingsprincipperne; naar nemlig Antallet af »Dagleiere og Arbejdsmænd« synker fra 1870 til 1880, maa dette uden Tvivl forklares saaledes, at man i 1880 i større Udstrækning end hidtil har fordelt den ufaglærte Arbejdskraft paa de enkelte Industrigrene. For Haandværkets Vedkommende er denne Fejlkilde som Helhed betydningsløs; højst kan den spille ind ved ganske enkelte Fag som Garverne eller Rebslagerne. [5]) Jfr. S. 283, Note 3 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for en Højnelse af Svendenes gennem 60'ernes Prisstigning forværrede økonomiske Vilkaar.

Selv under skyldigt Hensyn til, at Industriarbejderne endnu i 70'erne var i Mindretal, maa dog deres Indsats i Tiaarets Fagbevægelse vedblivende betegnes som forholdsvis ringe. De udgjorde omtrent 35 % af Hovedstadens Arbejderbefolkning; men af de godt 4000 københavnske Fagforeningsmedlemmer, som var repræsenteret paa Gimlekongressen, var ikke engang $^1/_3$ Industriarbejdere[1]), og af de 65 Fagforeninger, der kendes fra 70'ernes København, tilhørte allerhøjst $^1/_5$ Industrien. Da nu denne Industriarbejdernes Tilbageholdenhed ganske sikkert ikke skyldes, at de trængte mindre til Lønforhøjelse end Svendene, maa Aarsagen søges andetsteds, og her ligger det da nærmest at pege paa, at Industrifagenes Organisatorer gennemgaaende havde vanskeligere Vilkaar end Haandværkets; de stod over for større og mere modstandsdygtige Virksomheder, og navnlig var Arbejdsforholdene i endnu højere Grad end i Haandværksfagene forskellige fra Bedrift til Bedrift, saa at en Regulering efter ensartede Principper var overordentlig vanskelig[2]). Inden for Industrien støttede altsaa Praksis de liberale Arbejdsgiveres Teori, at Lønnen burde være en Privatsag mellem hver enkelt Fabrikant og hans Folk. Den fulde Forklaring rummer disse Forhold næppe; man kommer vistnok vanskelig udenom, at Industriarbejdernes svagere udviklede Sans for Organisation tillige hænger sammen med, at de paa Forhaand var mindre vante til Foreningsliv end Haandværkssvendene. Fagbevægelsens Karakter af Haandværkerbevægelse bliver med andre Ord et sidste vægtigt Vidnesbyrd om Lavstraditionernes Betydning ved Fagforeningernes Dannelse.

70'ernes Brydninger mellem gammel og ny Haandværksorganisation er i det foregaaende tilstrækkelig udførligt omtalt, og Enkeltheder skal ikke gentages her. Skønt Datidens Fagforeninger ikke vedkendte sig Gældsforholdet, tog de alligevel paa mange Maader Arv efter Svendelavene. Der blev dog ryddet godt op i Boet; Zünftens Ceremonier gik mere og mere fuldstændig Undergang i Møde[3]), og Resterne af Sygekassevirksomheden fik de gamle Foreninger oftest — om end ingenlunde altid[4]) — Lov at beholde. At specielt den store Fagfore-

[1]) Nøjagtigere udtrykt 1315 af 4089, altsaa 32 %. [2]) I begge disse Henseender er Cigarmagerfaget det typiske Eksempel; »Enigheden« nøjes i Aarene 1871—74 med at ordne Arbejdsforholdene paa een Fabrik ad Gangen, og da den 1875 omsider indlader sig i en mere omfattende Lønkamp, sker dette kun nødtvungent, som Følge af Lockout. [3]) Enkelte Reminiscenser fra Lavstiden er omtalt nedenfor S. 433, 442, 446 og 479 f; jfr. S. 216. [4]) Jfr. S. 470—79.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ningsgrundlæggelse 1873 prægedes af et kraftigt udtalt Modsætningsforhold til de ældre Svendeforeninger og navnlig til deres ofte slappe Ledelse, er der i og for sig ingen Tvivl om[1]); men tænker man nøjere over Sagen, vil man se, at to Generationers forholdsvis flygtige Uenighed om Veje og Midler her dækker over Enighed baade om Fagorganisationens Selvfølgelighed (modsat al liberalistisk Teori) og — dybest set — ogsaa Maalet: tryggere og bedre økonomiske Vilkaar; Fagforeningernes »Selvhjælp« var blot af mere radikal Art end Svendelavenes. Først og fremmest beror dog disses forberedende Betydning paa det simple Forhold, at selve deres Eksistens gjorde Haandværkssvendene — ogsaa de yngre, der ikke selv var Medlemmer — paa Forhaand fortrolige med Fagorganisationens Idé.

Studiet af Arbejderbevægelsens Forhistorie førte os til at lægge Vægten paa dens hjemlige Forudsætninger i Modsætning til Paavirkningen fra Udlandet[2]). Dette Indtryk af overraskende stor national Selvstændighed kan man alt i alt kun faa bekræftet ved at følge Fagforeningernes Udvikling op igennem 70'erne. At udenlandske Forbilleder har spillet en Rolle ved Oprettelsen af de allerældste Fagforeninger — særlig Typografernes og Cigarmagernes, vistnok ogsaa Skibstømrernes[3]) — er nogenlunde utvivlsomt, ligesom man sikkert skal være varsom med at underkende den rent agitatoriske Betydning af Pios Omtale af de engelske Trade Unions i »Socialistiske Blade«; i Tilknytning hertil vil man kunne opregne adskillige ledende Artikler i »Socialisten« og »Social-Demokraten«[4]), som har styrket danske Arbejderes Initiativ og Udholdenhed ved at minde dem om engelske og tyske Standsfællers faglige Virksomhed. Ud over en saadan rent moralsk Virkning naaede man imidlertid saare sjældent; kun i yderst faa Tilfælde kan der være Tale om ligefremme Laan, om direkte Efterligning af fremmede Forbilleder; saa snart hjemlige Eksempler overhovedet forefandtes, holdt man sig til dem, saa at der fra da af som Regel højst kan tales om en indirekte Afhængighed af Udlandet. Gjaldt det saaledes at udarbejde Vedtægter for en nystiftet Organisation, saa laante man gerne — som naturligt var — Lovene for en eller anden allerede bestaaende dansk Forening, helst een i et beslægtet Fag; mindre Fagforeninger kunde ogsaa undertiden søge Bistand hos Partiagitatorerne[5]); derimod synes man saa godt som aldrig at have spurgt efter, hvordan udenlandske Fagfæller havde indrettet sig. Af Undtagelser

[1]) Se ovenfor S. 189 f. [2]) Ovenfor S. 154. [3]) Jfr. S. 142, 159 og 168. [4]) Eksempler: Soc. $^{19}/_{4}$ 1872, $^{17}/_{7}$—$^{23}/_{7}$ 1873, $^{18}/_{2}$—$^{20}/_{2}$ 1874; Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1874. [5]) Nærmere om disse Forhold nedenfor S. 428—30.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kendes kun ganske enkelte. Da i Marts 1875 Skræddersvendene fra hele Landet samledes i Horsens »for at forhandle om Dannelsen af et almindeligt dansk Skrædderforbund«, fremlagdes her som Grundlag »forskellige Lovforslag, navnlig fra de tyske og amerikanske Skrædderforbund«[1]). Den paafølgende Drøftelse kom dog til at strække sig over syv Timer, inden Kongressens Lovudkast forelaa færdigredigeret; helt uselvstændigt kan man altsaa ikke have benyttet de fremmede Forlæg, selv om endnu de endelige Love paa flere Punkter bærer tydeligt Præg af denne Oprindelse. Et andet Eksempel paa Benyttelse af tyske Forbundslove anføres nedenfor[2]); og at samme Fremgangsmaade ogsaa ellers en og anden Gang kan være anvendt, kan vanskeligt benægtes[3]); men noget positivt vides ikke derom, og Undtagelsestilfælde har det under alle Omstændigheder været. Langt almindeligere var det, at man laante sig frem inden for sin egen By, og ikke mindst værd at lægge Mærke til er de to Snedkerfagforeningers Betydning ogsaa paa dette specielle Omraade[4]); atter her viser med andre Ord Sporene snarere tilbage mod Hustømrerforeningen og Mursvendelavet end mod Samtidens engelske eller tyske Fagorganisationer.

Nu er dette naturligvis en ret snæver Synsvinkel at anlægge; hvad det i sidste Instans kommer an paa, er jo dog ikke Foreningernes ydre Indretning, end ikke deres Formaalsparagraffer, men de Grundtanker, som bar deres Arbejde. Og her vilde det nu sikkert nok være urimeligt at bestride, at visse af de Ideer, der gav Fagforeningernes praktiske Virksomhed dens Retning, saa at sige som Raavarer er indført fra Udlandet. Det gælder Voldgiftstanken — som dog først i 80'erne naar frem til større Betydning — og det gælder navnlig Produktionsforeningstanken. Men Raastoffets Forarbejdelse fandt gennemgaaende Sted inden for Landets egne Grænser. Hvad specielt Produktionsværkstederne angaar, er det ganske vist næppe noget rent Tilfælde, naar det paa dette Omraade er Kurvemagerne, der gaar i Spidsen; netop dette lille Fag synes at have beskæftiget forholdsvis mange tyske Indvandrere. Men i øvrigt er der, saa vidt vides, heller ikke ved Produktionsforeningernes Oprettelse Tale om nogen ligefrem Efterligning af udenlandske Forbilleder; med deres Love forholder det sig omtrent som med Fagforeningernes, og ganske karakteristisk er det i Grunden, at

[1]) Soc.-Dem. $^3/_4$ 1875. [2]) S. 289. [3]) Særlig kan der maaske være Grund til at mistænke »Enigheden«s ældste Love (af $^4/_{10}$ 1871), som bærer et efter Omstændighederne mærkelig afsluttet og formfuldendt Præg. Muligt er det ogsaa, at Klein i de vistnok forholdsvis faa Tilfælde, hvor han har medvirket har haft f. Eks. Bebels »Muster-Statut« at holde sig til. [4]) Nedenfor S. 428—30.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hverken Holm, Hørdum eller C. C. Andersen har faaet deres Interesse for Kooperationen vakt gennem Svenderejser til Tyskland. I al Almindelighed tør man sikkert sige, at den danske Fagbevægelse vel har modtaget afgørende Impulser fra Udlandet, men har benyttet dem særdeles selvstændigt, uden slavisk Efterligning; der er noget symbolsk i, at endog selve Ordet »Fagforening« synes arvet efter Svendelavene[1]), ikke er direkte Oversættelse hverken af »Trade union« eller af »Gewerkschaft«.

Selvstændigheden udelukker ikke en til Tider ret levende Forbindelse med navnlig de tyske Fagforeninger. At Centralbestyrelsen gennem fem Fjerdingaar lededes af en Tysker, kunde naturligvis kun knytte Baandet fastere. For sine indvandrede Landsmænd og Partifæller stiftede Klein i Efteraaret 1875 en »Deutscher social-demokratischer Verein«; som Begrundelse for dette Skridt anførte han bl. a., at en »Mængde« af de tyske Socialister i København som Følge af Ukyndighed i det danske Sprog var »aldeles afskaaren fra al Deltagelse i Bevægelsen«[2]). Uden Tvivl overdrev han her for den gode Sags Skyld Sprogvanskelighederne ganske betydeligt; selv havde han jo haft Held til at overvinde dem, og det var han langt fra ene om. I mere end een Forening forstod Indvandrerelementet at gøre sig gældende. Som et særlig prægnant Eksempel skal nævnes den socialistiske Typograf Rud. Böhm, som i 1879 — ganske vist mod nogen Protest — indvalgtes i Typografisk Forenings Bestyrelse; han var ikke blot tyskfødt, men havde endog tidligere været Medlem af det tyske Typografforbunds Kredsbestyrelser for Altbayern og Slesvig-Holsten[3]). — Mere end noget andet Fag var Typograferne modtagelige for og afhængige af Paavirkningen sydfra; af Broderskabet med de tyske Kolleger ventede de sig Fordele, der fuldt ud skulde opveje Faren ved deres fornemt afsondrede Holdning over for andre danske Arbejdere — en Forventning, som i 1876 blev sørgelig gjort til Skamme[4]). I hvor høj Grad den danske Typograforganisation under R. P. Jensens Ledelse lod sig tage paa Slæbetov af den tyske, derom vidner fremfor alt typografisk Forenings Kamp for at faa den tyske Sættertarif godkendt som Lønningsgrundlag ogsaa i Danmark[5]); adskillige andre Træk peger tilmed i samme Retning. Allerede 1873 afsluttedes saaledes en Gensidighedsoverenskomst med det tyske Typografforbund vedrørende Rejseunderstøttelse[6]), og paa den tyske Typografkongres i Leipzig Maj 1876 var

[1]) Jfr. S. 192. [2]) Soc.-Dem. $^{16}/_{9}$ 1875. [3]) Typograf-Tidende $^{18}/_{1}$, $^{1}/_{2}$ og $^{15}/_{2}$ 1879. [4]) Jfr. S. 247 f. [5]) Jfr. S. 211. [6]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 148.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

typografisk Forening repræsenteret[1]); selve Betegnelsen »Bogtrykkerdag« om det umiddelbart paafølgende danske Landsmøde røber umiskendeligt sin Herkomst, og endelig var uden Tvivl ogsaa Oprettelsen af Fagets Voldgiftsret 1875 en Følge af Paavirkningen syd fra, selv om det ved denne Lejlighed var Principalerne, der var de ivrigste[2]).

Typograferne var dog ingenlunde ene om at vedligeholde den direkte Forbindelse med tyske Standsfæller. Kurvemagernes Tilknytning til Tyskland er allerede antydet[3]); 13. Juli 1874 vedtog dette Fags faa Maaneder forinden stiftede Fagforening at underordne sig det tyske Kurvemagerforbund, hvis Hovedsæde var Hamburg[4]); dets Love sendte man dog i Udvalg, saa at de inden den endelige Vedtagelse var tilpasset til danske Forhold[5]). Korkskærerforeningen havde i 1876 ligeledes Forbindelser i Hamburg[6]); en Bødkerstrejke sammesteds i Slutningen af 1874 understøttedes fra København[7]). — Cigarmagerforeningen »Enigheden« modtog i Maj 1875 gennem et af sine Medlemmer en Opfordring fra den almindelige tyske Tobaksarbejderforening om at træde i nærmere Forbindelse med denne[8]). Sandsynligvis har Svaret været imødekommende; den danske Forenings Bestyrelse havde allerede Aaret før vist sin gode Vilje ved at iværksætte Indsamling til en stor Tobaksarbejderlockout i Braunschweig[9]); til Gengæld blev saa de københavnske Cigarmagere under den store Kamp i 1875 kraftigt understøttet af deres tyske Kolleger[10]), hvis kendte Fører, F. W. Fritzsche, i en længere Artikel i »Der Botschafter« mindede om Københavnernes Offervilje[11]). 1876 var det atter Danskernes Tur at hjælpe; til et Par større Strejker i Breslau og Bremen indkom i frivillige Bidrag 327 Kr., hvortil føjedes 200 Kr. af Tobaksarbejderforbundets Kassebeholdning[12]). — En tilsvarende Solidaritet mellem danske og tyske Foreninger kendtes ogsaa i andre Fag; saaledes havde det nordiske Handskemagerforbund ligesom Typograferne Overenskomst med det tilsvarende tyske Forbund om Rejseunderstøttelse[13]); og selv i de trange Aar 1877—78 pungede de københavnske Handskemagere troligt ud først til Strejker i Breslau[14]) og Erlangen[15]), siden til Lock-

[1]) Typograf-Tidende $^{20}/_{5}$ 1876, jfr. Forhandlingerne paa den første danske Bogtrykkerdag 6. [2]) Se nedenfor S. 396. [3]) S. 287. [4]) Soc.-Dem. $^{18}/_{7}$, jfr. $^{16}/_{6}$ 1874. [5]) Sst. $^{18}/_{8}$ 1874. [6]) Foreningens Protokol, $^{3}/_{5}$ 1876. [7]) Soc.-Dem. $^{19}/_{12}$ og $^{29}/_{12}$ 1874. [8]) Sst. $^{16}/_{5}$ 1875. [9]) Sst. $^{29}/_{11}$, $^{4}/_{12}$ og $^{12}/_{12}$ 1874. [10]) Nærmere nedenfor S. 524. [11]) Gengivet i Oversættelse Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ 1875. [12]) Sst. $^{5}/_{7}$, jfr. $^{22}/_{6}$ 1876. [13]) Blad for det nordiske Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879, 2. Jfr. Love for Handskemagerforeningen 1875, § 23, for Forbundet 1876, § 11. [14]) Soc.-Dem. $^{22}/_{6}$ 1877. [15]) Sst. $^{29}/_{7}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

outer i Osterwieck[1]), Augsburg[2]) m. fl. St.; paa den anden Side fik de saa ogsaa selv nogen Støtte fra Tyskland under den lille Strejke i Foraaret 1878[3]). Gammelt Fagfrimureri fra Zünftens Dage fyldtes her med den socialistiske Internationalismes nye og stærke Indhold. Særlig bemærkelsesværdig bliver denne fornyede Samvirken mellem Danmarks og Tysklands Arbejdere paa Baggrund af de to Landes nationale Mellemværende, som i de foregaaende Tiaar havde kaldt saa stærke Lidenskaber til Live ogsaa inden for de brede Befolkningslag[4]); karakteristisk træder dette Moment af Forsoning frem i en Takkeskrivelse fra Murersvendene i Altona til den københavnske Fagforening, som havde sendt dem 50 Kr.; de erklærer sig villige til at gøre Gengæld, »at det herved maatte ses, at der ikke hersker nogen Nationalitetsfølelse mellem de danske og tyske Murere, men at den rette Enighed og Broderaand finder sit Udtryk«[5]). Dansk Haandværks ældgamle Tilknytning til Tyskland viste sig saaledes for dybt rodfæstet til at kunne opløses af »Aanden fra 48«.

Var dansk Fagbevægelse begyndt paa bar Bund, uafhængigt af denne Tradition, vilde Arbejderne rimeligvis bl. a. af nationale Grunde have fundet det naturligere at gaa i Lære hos de engelske Fagforeninger og at samarbejde med dem. Nu fik Forbindelsen vestpaa kun ringe Betydning. Praktisk talt synes kun een Mand for Alvor at have interesseret sig herfor; det var Pio, som efter sit Englandsophold i Sommeren 1876 fik Lokalbestyrelsens Fuldmagt til at »indlede Underhandlinger med de engelske Fagforeninger for at opnaa en nærmere Forbindelse med disse i rent faglige Anliggender«[6]). I en af hans pompøse Proklamationer »Til Arbejderne« finder man en nærmere Redegørelse for Sagen[7]). Han indleder her med at minde om »Internationale«s Glanstid; under Besøget i London indsaa han, »at det under de nugældende Storborgerforfatninger og Love ikke lod sig gøre igen at samle Arbejderne af alle Nationaliteter med Erhvervelsen af de *politiske* Rettigheder som Program.....; men da der dog stedse ved en *faglig* Forbindelse vilde kunne opnaas betydelige praktiske Resultater i Øjeblikket, foruden at den internationale Tanke i det Hele vilde styrkes, saa besluttede jeg at gøre Forsøget i denne Retning«.

[1]) Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$ 1878. Denne lille preussiske By (ved Floden Ilse, i Harzen) var særlig hjemsøgt af vandrende danske Handskemagersvende, af hvilke en halv Snes Stykker ved Nytaar 1878 efter tyske Kollegers Opfordring hjemsendte en Advarsel mod denne alt for stærke Tilstrømning, se Soc.-Dem. $^{13}/_{1}$ 1878. [2]) Sst. $^{1}/_{11}$ 1878. [3]) Sst.; jfr. S. 263. [4]) Jfr. S. 47 og 115. [5]) Soc.-Dem. $^{22}/_{3}$ 1877. [6]) Sst. $^{15}/_{9}$ 1876. [7]) Sst. $^{1}/_{10}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Her som i det hele meget hyppigt, naar Pio greb ind i Fagforeningernes Udvikling, laa der saaledes en politisk Bagtanke til Grund. For at opnaa sin Hensigt bemyndigede han en af sine Venner i London, Litograf Fritz Schumann, der ogsaa engageredes til Korrespondent ved »Social-Demokraten«, til at repræsentere de danske Foreninger paa den store engelske Fagforeningskongres i Newcastle Sept. 1876. Kongressen henviste Sagen til sin »parlamentariske Komité«, hvis Stilling nøje svarede til den danske Hovedbestyrelses[1]). Da dette blev bekendt i København, nedsatte Lokalbestyrelsen efter Pios Forslag et særligt Udvalg, som i Forening med ham selv udarbejdede udførlige Instrukser for Schumann[2]), og i Vinterens Løb forhandlede denne da ogsaa nogle Gange med de engelske Arbejderførere[3]). Noget positivt Resultat fik Pios og Schumanns Anstrengelser dog ikke; Forhandlingerne endte med at løbe ud i Sandet, da Englænderne ikke mente at kunne gaa ind paa de danske Forslag[4]); navnlig stejlede de — med nogen Ret — over den Tanke, at et dansk Fagforeningsmedlem, som tog Arbejde i en engelsk By, straks skulde nyde alle Medlemsrettigheder i den derværende Organisation. Pio og Lokalbestyrelsen maatte nøjes med den fattige Trøst, der laa i Afslagets overordentlig høflige Form og i den parlamentariske Komités almindelige Tilsagn om altid beredvilligt at overbringe Meddelelser om Strejker eller Lockouter til vedkommende Fag. Om gensidig Pengehjælp var der end ikke Tale.

Saaledes endte dette enestaaende og i sig selv noget vilkaarlige Forsøg paa at knytte fast Forbindelse mellem to Landsorganisationer, hvis naturlige Berøringspunkter paa Forhaand var ret faa. Bortset fra Skibstømrernes Tilfælde spores intetsteds direkte positiv Paavirkning vestfra. At Fagforeningerne efterhaanden i nogen Grad kom ind paa at yde Syge- og Arbejdsløshedshjælp m. m., skyldes andre Aarsager. En sjælden Gang kan man finde udtalt et Ønske om en Fagforenings Omdannelse efter engelsk Mønster; men det er ogsaa alt. Som Helhed er den danske Fagbevægelse endnu mindre afhængig af engelske end af tyske Forbilleder.

[1]) Jfr. S. & B. Webb: History of Trade Unionism (Rev. Ed. 1920), 361 f. [2]) Soc.-Dem. $^{14}/_{10}$ og $^{27}/_{10}$ 1876. [3]) Sst. $^{22}/_{11}$ 1876. [4]) Sst. $^{11}/_{1}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ANDET AFSNIT

FAGBEVÆGELSEN I PROVINSBYERNE. HALVFJERDSERNES FORBUNDSBEVÆGELSE

1. Indledende Bemærkninger.

De ældste Provinsfagforeninger maa næsten studeres under Lup; kun ganske undtagelsesvis naar nogen af dem op over 100 Medlemmer. For at vurdere dem rigtigt maa man derfor gøre sig klart, at ogsaa de Byer, hvori de virkede, endnu var af højst beskedne Dimensioner. Efter Folketællingerne[1]) havde Provinsernes 68 Købstæder og 5 Handelspladser tilsammen i 1860: 213.745, i 1870: 245.298 og i 1880: 290.608 Indbyggere. Til Sammenligning kan anføres, at man i 1930 inden for samme Omraade regnede med en Provinsbybefolkning paa 742.414 Personer[2]). Man faar af disse Tal et tydeligt Indtryk af, hvilket

	Befolkningstal			Tilvækst i Procent	
	1860	1870	1880	1860-70	1870-80
Odense	14.255	16.970	20.804	19.0	22.6
Aarhus	11.009	15.025	24.831[3])	36.5	65.3[3])
Aalborg	10.069	11.721	14.152	16.5	20.7
Randers	9.725	11.354	13.457	16.7	18.5
Horsens	8.980	10.501	12.654	16.9	20.5
Disse 5 Byer tilsammen	54.038	65.571	85.898	21.3	31.0
Samtlige Provinsbyer	213.745	245.292	290.608	14.8	18.5
København	155.143	181.291	234.850	16.8	29.3

[1]) Statistisk Tabelværk III, 1 og 18; IV, A 3. [2]) Statistisk Aarbog 1933, 5, jfr. 9. [3]) Af Tilvæksten 1870—80 skyldes dog ca. 2000 en administrativ Indlemmelse, jfr. Aarhus, Byens Historie og Udvikling (1905), 357. Bortses herfra, bliver Procenttallet for dette Tiaars Tilvækst ca. 52.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

snævert og sluttet lille Samfund Datidens typiske Provinskøbstad endnu var; men man vil ogsaa lægge Mærke til, at Provinsbybefolkningen i sin Helhed voksede ret kraftigt. At denne Tilvækst var stærkest i de Byer, der i Forvejen var størst, vil fremgaa af foranstaaende Oversigt, paa hvilken man vil finde opført alle de faa Byer, som dengang naaede op over 10.000 Indbyggere.

Der er Grund til at lægge Mærke til disse Byers særlig hurtige Vækst, fordi det i det store og hele er de samme, der danner Centrene for 70'ernes Provinsfagbevægelse. I Enkeltheder vil Arbejderbevægelsens Styrke inden for de enkelte Byer kunne udlæses af nedenstaaende Oversigt over Organisationernes geografiske og faglige Fordeling.

	Alm. Organisationer	Skræddere	Typografer	Tobaksarbejdere	Skomagere	Snedkere	Andre Fag	I alt
Aarhus	2	1	1	1	1	1	8	15
Horsens	2	1	1	1	1	1	6	13
Odense	3	1	1	0	1	1	4	11
Aalborg	1	1	1	1	0	0	1	5
Randers	2	1	1	0	0	1	0	5
Malmø[1])	0	0	0	1	0	0	2	3
Byer over 10.000 Indb.	10	5	5	4	3	4	21	52
Mindre Byer i Jylland	8	7	2	1	1	0	1	20
Mindre Byer paa Øerne	8	6	9	2	3	0	4	32
Ialt mindre Byer	16	13	11	3	4	0	5	52
Hovedsum	26	18	16	7	7	4	26	104

Man vil se, at det sydøstlige Jyllands store Byer allerede i 70'erne indtog deres senere fastholdte Stilling som Socialdemokratiets bedste Støttepunkter i Provinsen. Dette gælder navnlig Aarhus og Horsens, men ogsaa Fredericia, der med sine 7—8000 Indbyggere[2]) var Jyllands femtestørste Købstad; her stiftes i Aarene 1871—79 fem socialistiske Arbejderorganisationer, lige saa mange som i Aalborg eller Randers. Det vil af Oversigten fremgaa, at Halvdelen af samtlige

[1]) Denne By medtages her som i Bilag II og overalt i dette Afsnit, fordi den i Arbejderbevægelsens Historie i 70'erne faktisk rangerer lige med en dansk Provinsby. Jfr. S. 352 f. [2]) 1870: 7186; 1880: 8275.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

danske Provinsbyforeninger var samlet i de fem Købstæder med over 10.000 Indbyggere[1]). Og ikke nok hermed; i Virkeligheden var disse fem Byers relative Betydning for Arbejderbevægelsen endnu større, end dette Talforhold angiver. En nærmere Undersøgelse vil nemlig vise, at af de 52 Foreninger i mindre Købstæder er ca. 30 % Afdelinger af »Internationale« eller »demokratiske Foreninger« og godt 45 % smaa Lokalafdelinger af 70'ernes to største Fagforbund, Skræddernes og Typografernes — alt Foreninger, hvorom meget lidt vides, og som paa Grund af deres flygtige og diminutive Karakter gennemgaaende heller ikke har synderlig Krav paa Efterverdenens Opmærksomhed. En samlet Oversigt som den efterfølgende maa derfor først og fremmest belyse Organisationsdannelsen i de større Byer — navnlig Aarhus, Horsens, Odense, Aalborg, Randers og Fredericia —, mens Fagforeningstilløbene i de mindre Købstæder kun mere lejlighedsvis vil blive Genstand for Omtale.

Rent geografisk set havde den ældste Provinsfagbevægelse sit Tyngdepunkt i Østjylland (48 Foreninger); ogsaa Nordjylland med 10 Foreninger fulgte dog ganske godt med. Af de 17 fynske Foreninger laa de 11 i Odense, Resten i Nyborg og Svendborg; derimod var de 23 — gennemgaaende højst ubetydelige — sjællandske Foreninger ret jævnt fordelt paa omtrent halvt saa mange Købstæder. Lolland-Falster var meget svagt organiseret, det egentlige Vestjylland og Bornholm endnu helt uberørt.

Det Forhold, vi her indledningsvis har konstateret, at Arbejderbevægelsen først faar Fodfæste i de største af Provinsbyerne, svarer ganske til, hvad man paa Forhaand maatte vente, og behøver ikke megen Forklaring; hvor Bedrifterne er store og Arbejderne talrige, sejrer Solidaritetstanken altid lettest. Eet skal dog særlig fremhæves: hvor Kost- og Logissystemet endnu bestod, var det overalt en yderst alvorlig Hindring for de nye Organisationers Fremtrængen; efter Sagens Natur var imidlertid denne gammeldags Lønningsform mere praktisk brugbar og derfor mere udbredt i de smaa end i de store Købstæder.

2. „Internationale" i Provinsbyerne.

Sit første Holdepunkt i Østjylland fik Socialismen som tidligere omtalt[2]) allerede 1865 ved Grundlæggelsen af Cigarmagerforeningen i

[1]) Til Sammenligning skal anføres, at de samme fem Byer i 1900 kun rummede 20,9 % af samtlige danske Provinsbyfagforeninger. (Udregnet paa Grundlag af J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen). [2]) S. 139.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fredericia, der dog snarest maa opfattes som en rent tysk Fagforening, blot paa dansk Territorium. Tobaksarbejderne i den lille Fæstningsby holdt stadig deres Forbindelser sydpaa ved lige; 1868 vendte en ung dansk Cigarmager, Peter Olsen, tilbage fra sine Læreaar i Hamburg som en ivrig Forkæmper for den socialistiske Sag[1]); nye Foreninger synes han ikke at have faaet oprettet, men en vis forberedende Betydning kan man næppe frakende hans Virksomhed.

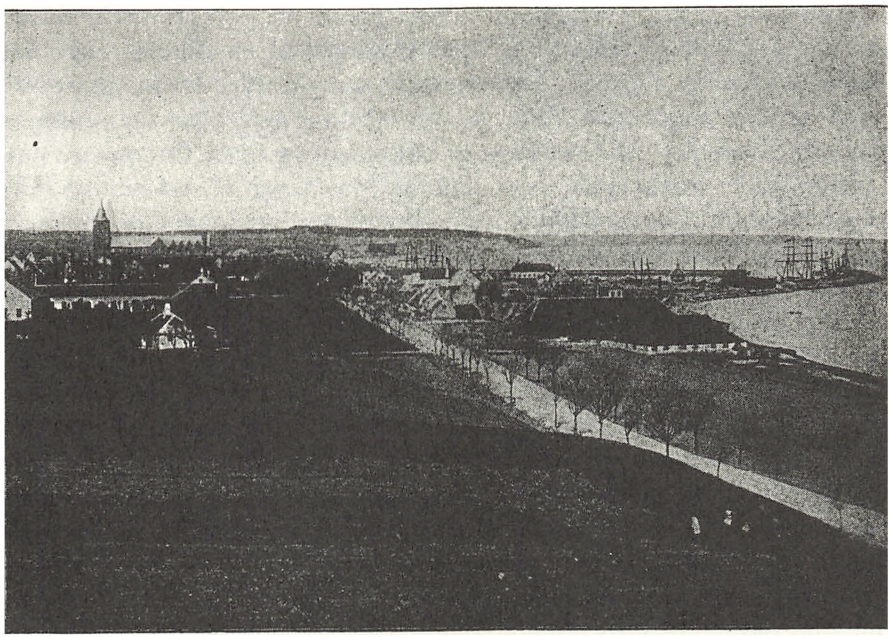

Aarhus set fra Syd. Fotografi fra ca. 1865.

Desuagtet blev Fredericia dog ikke den Provinsby, hvor Arbejderbevægelsens Gennembrud i Efteraaret 1871 tidligst gjorde sig gældende; Aarhus kom først. Sensationen om »Socialistiske Blade« var ingenlunde begrænset til København; ogsaa Provinspressen omtalte dem udførligt, om end alt andet end velvilligt. Lige meget — Opmærksomheden blev vakt, og det gik nu ude i Landet aldeles som i Hovedstaden: mangeartede Aarsager samvirkede til at gøre Arbejderne lydhøre for Pios Kampsignaler, døve for Anmeldernes gammelkloge Forbehold. Et særdeles levende Indtryk netop af denne overordentlige Modtagelighed giver et Interview fra 1921 med en af den ældste Pro-

[1]) C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 172.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vinsfagforenings Medstiftere, Bygningssnedker A. P. Berg[1]). Gennem den 75aarige Mands livfulde Fortælling mærkes det overvældende Indtryk af Ungdomsoplevelser, der aldrig glemte kom til at præge Resten af hans Liv. Han arbejdede i 1871 som ung Svend paa et Værksted i Aarhus, hvor han en Dag i Begyndelsen af September havde et kraftigt Sammenstød med Mesteren, der nægtede ham Lønforhøjelse. Endnu hidsig efter Ordskiftet kom han hjem og fik Højrebladet »Aarhus Stiftstidende« stukket ud. Det første, hans Blik faldt paa, var en Notits[2]) øverst paa Forsiden om Uroen blandt de københavnske Snedkersvende; fuld af Bekymring over Udsigten til en »fordærvelig« Arbejdsstandsning sluttede Korrespondenten sin Meddelelse saaledes: »Det er ikke noget godt Tegn, at »Socialisten« med dens samfundsopløsende Tendentser kan vedblive at udkomme og finde Udbredelse paa mange større Værksteder, hvor idetmindste Mange af Arbeiderne indsuge dens fordærvelige Gift«[3]). I den Sindsstemning, hvori Berg befandt sig, gjorde disse Ord en noget anden Virkning end egentlig tilsigtet; han bestilte straks »Giften« og dyrkede fra da af Socialismen med samme varme Begejstring, hvormed han hidtil havde omfattet Fædreland og Kristendom. Uden lang Betænkning gav han sig »paa Farten« for at faa sine Kolleger i Aarhus til at følge de københavnske Snedkeres Eksempel. Det lykkedes ham at faa dem med paa en Nøddetur til Risskov; og da han her havde faaet dem bænket sammen, sprang han op paa et Bord og begyndte at læse højt af »Socialisten«. Uheldigvis befandt der sig blandt de tilstedeværende et Par Mestre, som ingenlunde var villige til at høre paa den ungdommelige Agitator; de afbrød ham, »og snart var Forsamlingen, efter Datidens Skik, delt i to Lejre og stod parat i Skjorteærmer«. Slagsmaalet afværgedes dog i Tide, og selv om Nøddeturen saaledes ikke direkte førte til Foreningens Dannelse, enedes en interesseret Kreds dog allerede Mandag d. 11. Sept.

[1]) Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1921. — En kort Fremstilling af samme Historie findes i C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II,387; ogsaa den bygger utvivlsomt paa Bergs egen Fortælling, men rummer desuagtet flere fejlagtige Enkeltheder, jfr. nedenfor Note 3 og S. 298, Note 4. [2]) Anf. Blad $^{6}/_{9}$. [3]) At det var denne Notits, der gjorde saa dybt Indtryk paa Berg, fremgaar af, at dens sidste fire Ord nøjagtigt gaar igen som Afslutning paa Citatet i »Socialdemokratiets Aarhundrede«; Resten af dette er Bergs egen urigtige Rekonstruktion, som ikke genfindes i Stiftstidende $^{25}/_{7}$—$^{11}/_{9}$ 1871, der overhovedet ikke bringer nogen egentlig Anmeldelse af »Socialisten«. Som Følge heraf kan »Nøddeturen« heller ikke være foregaaet i August, men maa henføres til September (rimeligvis Søndag d. 10.), en Maaned, der ogsaa er bedre egnet for Nøddeture!

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derom[1]). Det var paa dette forberedende Møde under Overvejelse »at træde i Forbindelse med tilsvarende Foreninger, navnlig i Kjøbenhavn« — utvivlsomt første Gang, Tanken om et fagligt Landsforbund dæmrede for en dansk Arbejderforsamling.

Den dukkede op paa ny ved det egentlige Stiftelsesmøde, som fandt Sted Lørdag 16. Sept.[2]); »Snedkersvendenes Forening« i Aarhus er saaledes ikke blot den ældste Provinsforening, men ogsaa den næstældste af samtlige danske socialdemokratiske Fagforeninger, kun 14 Dage yngre end »Enigheden«. — Man naaede ved Mødet 16. September endnu ikke at faa vedtaget Love; derimod valgtes en Bestyrelse paa fem Mænd, blandt hvilke man mærkelig nok ikke finder A. P. Berg — maaske ofredes han til Beroligelse for ængstelige Sjæle. Omtrent 70 Svende indmeldte sig. Tanken om et Snedkerforbund antog fastere Form, idet man forhandlede om »at rette en Opfordring til Kammeraterne i andre Provinsbyer om at følge det nu givne Exempel«.

Da denne Plan blot en Maaneds Tid senere kom til Udførelse, nøjedes man dog ikke med at appellere til Provinsens Snedkere, men gav Henvendelsen videre Adresse. Foreningens Opraab »til danske Arbeidere«, som det tryktes først i »Aarhus Amtstidende«[3]) og siden i »Socialisten«[4]), viser os ved Indhold og Sprogtone Aarhussnedkerne som lærvillige Disciple af Pio, der næppe selv kunde have formet det bedre. Formaalet fastslaas straks og klart; det er Arbejdslønnens Forhøjelse, som Arbejderne selv maa tilkæmpe sig; for Arbejdsgivernes Medlidenhed er kun tomme Ord. Der fortsættes i en Stil, hvis Forbillede man ikke tager Fejl af:

»Derfor Arbeidere! Vi, som skal trælle og i vort Ansigts Sved føde de Store i Overflødighed, lad os opmande os, lad os anvende al vor Kraft, lad os sønderrive de Lænker, hvormed vi ere bundne!

Lad os danne Foreninger i alle Fag og ved et ugentligt Indskud skabe en Kapital. Derved vil vi i Tiden kunne optræde lige og handlende overfor vore Undertrykkere. Lad os med al vor Kraft søge at samle alle vore Foreningers Medlemmer til en eneste stor Forening, idet vi indtræde i den danske Afdeling af »Internationale«, som er den Eneste, der tager sig af os og paataler vor Ret. Lad os heller ikke her lade os forblænde af de Stores Tale, naar de fremstille os denne Afdeling som værre end Djævelen i egen Person. Lad os freidig kaste os i dens Arme; vi har Meget at vinde, men Intet at tabe!

[1]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{9}$ 1871; jfr. Soc. Sept. 1871, Nr. 9. [2]) Aarhus Amtstidende $^{19}/_{9}$ 1871; at dette Møde af Stifterne selv opfattedes som det afgørende, fremgaar af deres Avertissement i Aarhus Stifts-Tidende $^{14}/_{9}$ 1871. [3]) $^{11}/_{10}$ 1871. [4]) $^{14}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Snedkersvende i enhver By i Danmark, som agte at danne lignende Foreninger, kunne ved Henvendelse til os faa vore Love og nærmere Underretning angaaende vor Forenings Stiftelse og fremtidige Formaal«.

Man vil i denne Udvikling let genfinde Organisationsplanen fra »Socialistiske Blade«[1]), hvortil Svendeforeningens Bestyrelse saaledes uforbeholdent sluttede sig. Den lille praktiske Anvisning til sidst viser dog klart nok, at det stadig først og fremmest var Snedkerne, man ønskede at faa i Tale.

Da denne Opfordring udsendtes, var Foreningens Love for længst udformet og tilsendt »Internationale«s københavnske Bestyrelse til Godkendelse[2]); ligeledes indsendtes 10 Rdl. som Bidrag til Strejken hos Burmeister & Wain[3]). Trods al Begejstring for »Internationale« gik man dog ikke saa vidt at indmelde selve Foreningen som Sektion, og Bestyrelsen dementerede lejlighedsvis udtrykkeligt en Misforstaaelse i denne Retning[4]). I Realiteten turde dog Forskellen mellem Svendeforeningen og den stedlige Snedker- og Bødkersektion have været af ret formel Natur[5]).

Snedkersvendeforeningen i Aarhus var den første socialistiske »Celle« i Provinsen — det Udgangspunkt, hvorfra Røret bredte sig til videre Kredse af Byens Arbejderbefolkning. Sandsynligvis virkede Eksemplet ogsaa ud over Bygrænsen; efter Indbydelse af »flere Landarbejdere« afholdtes saaledes allerede 24. Sept. i Nærheden af Skanderborg et Møde, der var besøgt af ca. 100 Husmænd og Landarbejdere[6]); efter Oplæsning af »Socialisten« o. l. lod omtrent $^1/_4$ af Forsamlingen sig indtegne som Medlemmer af »Internationale«; det var Begyndelsen til Skanderborg Sektionen, der i første Halvdel af Oktober fik Medlemskort tilsendt fra København[7]).

At Befolkningen i Aarhus og Omegn viste sig særlig modtagelig for socialistisk Samfundsopfattelse, var langtfra tilfældigt. Byens usædvanlig stærke Vækst er allerede omtalt; hertil kom som en anden, ikke mindre væsentlig Faktor den forberedende Gerning, som var

[1]) Jfr. S. 148—50. [2]) Soc. $^{14}/_{10}$ 1871. [3]) Sst.; Aarhus Amtstidende $^{11}/_{10}$ 1871. [4]) Sst. $^{23}/_{10}$ 1871. — I afgjort Modstrid hermed hedder det i »Socialdemokratiets Aarhundrede« II, 387, at Foreningen »indordnedes« under »Internationale«. [5]) Sektionens Formand var Medlem af Svendeforeningens Bestyrelse (Aarhus Amtstidende $^{19}/_9$, jfr. $^{13}/_{11}$ 1871); A. P. Berg angives (Socialdemokratiets Aarhundrede II, 387) at have været Sekretær i »Internationale«. [6]) Soc. Sept. 1871, Nr. 11. Bladets Datoangivelse »Søndag $^{23}/_9$« er selvmodsigende; det rette er $^{24}/_9$, jfr. Skanderborg Avis $^{25}/_9$ 1871. Om Skanderborgsektionen jfr. i øvrigt G. Nørregaard i »Bidrag«, 85f. [7]) Soc. $^{14}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

øvet af den bekendte Højskolemand og antimilitaristiske Politiker Lars Bjørnbak[1]), der netop i de nærmeste Aar før 1871 havde sat Sindene stærkt i Bevægelse ved sine voldsomme Angreb paa navnlig de grundtvigske Højskolekredses romantiske Nationalisme. Denne Mand kunde efter Sagens Natur ikke staa ligegyldig over for den nye, radikale Arbejderbevægelse, og hans Blad fulgte da ogsaa fra første Færd godt med. Ikke nok med det; saa snart Socialismen for Alvor vandt Indpas i Østjylland, lod Bjørnbak sig ikke længere nøje med Tilskuerens Rolle, men greb aktivt ind.

Ogsaa i selve Aarhus begyndte Indtegningen af Medlemmer tidligt; omkring 10. Oktober var Antallet steget til ca. 80[2]). Paa denne Dato afholdtes det første egentlige Socialistmøde i Byen; i Nærværelse af en halvandet Hundrede Mennesker oplæstes »en Del Smaaskrifter af socialistisk Indhold«, og man enedes om Indkaldelsen af et større Møde[3]), som fandt Sted Lørdag d. 14. under stærk Tilstrømning[4]). Det indledes paa Indbydernes Vegne af Smedesvend Karstensen, som »i et længere Foredrag udviklede, hvor trykkende den arbejdende Klasses Kaar for Tiden ere, og at det gjaldt om at faa disse forbedret ad lovlig Vei. Daglønnen var altfor ringe i Forhold til Livsfornødenhedernes Pris«. Overfor Sygdom og Alderdom havde »den simple og fattige Mand« kun et eneste Tilflugtssted, Fattiggaarden. Arbejderne maatte slutte sig sammen, »og først og fremmest var det Arbeidslønnens Forhøielse, der laa dem paa Sinde«. Særlig angreb han Licitationerne, der fik Arbejdsgiverne til at kappes i Løntrykkeri. Ud fra disse Betragtninger opfordrede han de tilstedeværende til at indtræde i »Internationale«.

Man skal lede længe om et klarere, fyldigere eller mere typisk Udtryk for de lige saa nøgternt praktiske som sagligt velbeføjede Overvejelser, der i dette Efteraar gjorde Tusinder af Arbejdere til Socialister. Intet Under, at Bjørnbak, som sad blandt Tilhørerne, ikke var i Stand til at finde samfundsfarlige Teorier i denne jævne Tale. Han rejste sig da ogsaa for at tilsige den nye Bevægelse sin Støtte; den vilde jo kun bruge lovlige Midler, »og det var ganske vist fuldkommen lovligt baade at slutte sig sammen og at søge Daglønnen forhøiet«. Navnlig tog han dog Ordet for at minde Arbejderne om, »at der her i Landet allerede bestod et betydeligt og kraftigt Parti«, hvis Fordringer paa mange Punkter faldt sammen med deres; hans paafølgende, grundige Gennemgang af Venstres Program afbrødes Gang paa Gang af stærkt Bi-

[1]) Om ham se Hans Jensen: Lars Bjørnbak og den bjørnbakske Bevægelse, hvor ogsaa hans Forhold til Arbejderbevægelsen udførligt behandles (anf. Værk S. 118—27). [2]) Aarhus Amtstidende $^{11}/_{10}$ 1871. [3]) Sst. [4]) Sst. $^{16}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fald[1]). Foruden Bjørnbak optraadte tre Modstandere af »Internationale« — en Lærer, en Malermester og en Ingeniør; derimod var Indlederen den eneste Arbejder, der havde Ordet.

Talernes Længde hindrede Indbyderne i at naa deres Hensigt, som var at faa Foreningen konstitueret med det samme. Dette skete først næste Lørdag Aften, d. 21., ved et nyt stort Møde[2]), hvor Love vedtoges og en foreløbig Bestyrelse valgtes. Her møder man som Dirigent og Indleder for første Gang den Mand, som i de følgende to Aar blev Aarhusbevægelsens Hovedfører, Karetmager C. Kruse. Ogsaa paa dette Møde optraadte Bjørnbak, som hyldedes med nifoldigt Hurra.

Saa vidt var Arbejderne i Aarhus naaet paa egen Haand, uden nogen direkte Bistand fra Hovedkvarteret i København. Et saa selvstændigt Initiativ besad Provinsbyernes Haandværkssvende dog kun rent undtagelsesvis; som Regel behøvede de et kraftigere Stød udefra, end Læsningen af »Socialisten« alene kunde give dem. Dette indsaa »Internationale«s københavnske Ledere meget vel. Omkring Midten af Oktober gav private Forhold Pio en Anledning til at rejse til Jylland, ved hvilken Lejlighed han under fingeret Navn forhandlede med Foreningsmedlemmer baade i Skanderborg og Aarhus[3]). En mere aabenlys og systematisk Propaganda var imidlertid paakrævet; og til Socialdemokratiets første Rejseagitator udsaas da Poul Geleff[4]).

At han blev den foretrukne fremfor Pio og Brix, havde flere gode Grunde; vigtigst var det vistnok, at han var den af de tre, der bedst vidste, hvordan Jyder skulde tages. Han var den eneste af dem, der selv var Jyde (f. i Bredebro Nord for Tønder 1842), og han havde fra tidligere Virksomhed et vist Kendskab til jyske Forhold. Efter nogle Aars Lærervirksomhed havde han slaaet sig paa Journalistik; Jan. 1867 var han begyndt for sig selv med et lille Dagblad, »Heimdal«, som udkom i Ribe; det hentede overvejende sin Spalteføde fra andre Aviser og præges derfor ikke stærkt af sin Redaktør; om dets krasse Nationalisme er der dog ingen Tvivl[5]); det gik saa vidt, at Geleff endog paa Foranledning af den preussiske Gesandt blev idømt en Bøde[6]), fordi han i usminkede Ord havde betegnet Preusserne som »Tyve og Røvere«. — Ved Nytaar 1868 gik Bladet ind; men et Aar senere startede Geleff

[1]) Soc. $^{21}/_{10}$ 1871. [2]) Aarhus Amtstidende $^{23}/_{10}$ 1871. [3]) Louis Pio: Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet 15. [4]) Om ham se Dansk biografisk Haandleksikon I, 565 og de der anførte Kilder; O. Bertolt i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., VIII, 00. [5]) Se Programartiklen Heimdal $^{14}/_{1}$ 1867, Slutavertissementet sst. $^{23}/_{12}$ 1867 og mange andre Steder. [6]) Ugeskrift for Retsvæsen 1867, 1084—86; Heimdal $^{2}/_{2}$ og $^{10}/_{7}$ 1867; J. V. Christensen: Dansk Provinspresse 101f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et nyt af samme Navn, denne Gang i København og paa Grundlag af et nært Samarbejde med den kendte bornholmske Rigsdagsmand Lucianus Kofod[1]), der hurtigt tog Ledelsen[2]); den martialske Officer stod dengang det grundtvigske nationale Venstre nærmest; fra ca. 1870 gled han over til Højre og stiftede 1871 et »Dansk Arbejdersamfund«, der forgæves forsøgte at konkurrere med »Internationale«. — Fra Februar til Juli 1870 udgav Geleff det ligeledes

Poul Geleff. Træsnit fra ca. 1875.

stærkt nationale »Roskilde Dagblad«, hvor han i Anledning af den fransk-tyske Krigs Udbrud tog til Orde for en Alliance med Frankrig[3]). Næste Sommer kom han imidlertid gennem Brix i Forbindelse med Pio og gav sig fra da af helt i Socialismens Vold.

23. Okt. 1871 tiltraadte Geleff sin Rejse. Hans Opgave var dobbelt: dels skulde han som Bestyrelsens Udsending knytte Forbindelse med de allerede stiftede Sektioner i Aarhus og Skanderborg, dels skulde han føje flere til[4]). 25. Okt. talte han i Aarhus for ca. 700 Tilhørere[5]);

[1]) Om ham se Dansk biografisk Haandleksikon II, 365 og de der anførte Kilder. [2]) Fra $^1/_5$ 1869 betegnes Kofod i selve Bladet som Udgiver. [3]) J. V. Christensen: Dansk Provinspresse 101f. [4]) Soc. $^{28}/_{10}$ 1871. [5]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han optraadte her Side om Side og i skøn Harmoni med Bjørnbak, hvis Antimilitarisme han tidligere havde angrebet ret skarpt[1]). Uden Tvivl gjorde han vel i at stille sig forstaaende; Bjørnbaks Indflydelse paa Aarhusarbejderne viste sig ved dette Møde klarere end nogensinde; Forsamlingens varmeste Hyldest gjaldt ham, ikke Geleff[2]).

I Randers var Vilkaarene for socialistisk Agitation vanskeligere; her stod nemlig Selvhjælpsbevægelsen overmaade stærkt. Siden Marts 1867 fandtes der i Byen en »Arbejderforening«[3]), som i Efteraaret 1871 var vokset til henved 700 Medlemmer[4]); den virkede i første Række som Forbrugsforening (med eget Bageri), men tillige som Spare- og Laanekasse og som Foredragsforening. Som Formand fungerede en af Medstifterne, Overlærer S. N. Albrectsen[5]). Han var Højremand om en Hals[6]) og fast besluttet paa at bidrage sit til at kvæle den socialistiske Bevægelse i Fødslen. For bedre at kunne prædike mod den havde han allerede i September faaet oprettet et Medlemsblad[7]). Dette var ham dog i Længden ikke nok; da Geleffs forestaaende Ankomst rygtedes, fandt han det paakrævet at røre Stormklokkerne. Med Mandat fra Arbejderforeningens Bestyrelse indrykkede han nu i Byens Højreblad en indtrængende Formaning »Til Randers Arbeiderstand«[8]). Holdt i den store Stil er allerede Begyndelsen: »Den Strøm, der har bortskyllet saa megen Lykke og Velvære og kun efterladt sig Ruiner og Elendighed, den har ogsaa naaet vor fredelige By«, hvis fornuftige Arbejdere dog nok vil vide at gennemskue »alle disse hule Talemaader«. »Randers stoler paa eder, Arbeidere, stoler paa, at det dennegang bliver eder, der bevarer vor Bys gamle Navn for Besindighed og en loyal, patriotisk Aand«. Denne Tillid synes dog mere udsprungen af pædagogisk Beregning end af sand Overbevisning; i hvert Fald havde den faderlige Overlærer for alle Tilfældes Skyld Spanskrøret ved Haanden. Han sluttede nemlig med at paapege, at dersom nogen trods alt svigtede »Ordenens og Besindighedens Fane« for at støtte »de nye opløsende Bestræbelser«, saa maatte vedkommende gøre sig klart, at han ikke samtidig kunde forblive Medlem af Arbejderforeningen, ligesom han derved vilde berøve sig selv »al Udsigt til nogensinde at blive taget

[1]) Heimdal $^{17}/_{4}$ 1869 m. fl. St. [2]) Saaledes ogsaa efter Referatet Soc. $^{4}/_{11}$ 1871. [3]) S. Jensen: Randers Arbejderforenings Virksomhed (1878); Arbeideren 1868, 70f., 1871, 25f. m. fl. St. [4]) Sst. 1871, 83. [5]) Biografiske Data i Fra Randers Amt IX, 33. [6]) Om hans politiske Udnyttelse af Arbejderforeningen ved Folketingsvalget 1869, se S. Jensen: Randers Arbejderforenings Virksomhed 14. Gennem næsten en Menneskealder var han knyttet til Byens Højreblad, se Fra Randers Amt IX, 33. [7]) Maanedsblad for Randers Arbeiderforening 1871. [8]) Randers Amtsavis $^{27}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

under Armene af den herværende Understøttelsesforening«. Disse utilslørede Trusler forfejlede næppe deres Virkning, og dertil lykkedes det fuldt ud at mobilisere Byens »Ordensvenner«, som i god Tid inden Geleffs Møde 28. Okt. besatte Lokalet; ved Tilraab, Hujen og Piben forhindrede de enhver virkelig Forhandling, saa at Mødet maatte hæves i Utide[1]). At Geleff alligevel naaede et ganske vist ret flygtigt Resultat, skyldtes navnlig den Støtte, han fandt hos en af Byens egne kendte Mænd; det var Snedkermester og Byraadsmedlem N. C. Schou, der tilhørte det bjørnbakske Venstre[2]), og som i øvrigt havde et gammelt Mellemværende at opgøre med Albrectsen[3]). Han indkaldte nu paa egen Haand et nyt Møde 31. Okt.[4]), hvortil kun Arbejdere og ligestillede havde Adgang; her fik han nedsat et Udvalg, som skulde undersøge »Internationale«s Love og søge Forbindelse med Bestyrelserne i København og Aarhus; paa dette Grundlag skulde saa Randersarbejderne tage Stilling til Socialismen. Geleff, som var til Stede, opnaaede dog, at ca. 20 Personer straks indmeldte sig. Udvalget, hvori Schou naturligvis fik Sæde, arbejdede hurtigt; 14. Nov. afgav det sin Betænkning, der gik ud paa, at »Internationale« »kun holdt paa Lov og Retfærdighed«, hvorefter Sektionens Medlemstal steg til ca. 120[5]). 21. Nov. opgav Geleff det til ca. 300[6]). Herligheden blev dog af meget kort Varighed. Da Geleff under et nyt Randersbesøg Jan. 1872 bebudede Kongedømmets, Hærens og Kirkens Afskaffelse og truede med, at Arbejderne i fornødent Fald »med knyttede Hænder og funklende Blikke« vilde tage Rigmændene under Behandling, tog Schou paa det bestemteste Afstand fra den Slags oprørske Udtalelser; han bad »Vorherre bevare ham fra nu længere at være Socialist«, og største Parten af Tilhørerne stod her fuldt ud paa hans Parti[7]). Det hjalp ikke stort, at Geleff derefter fik Centralkomiteen i København til at afsætte Schou fra hans Post som Kredsformand[8]), han nægtede at fratræde[9]), og Følgen af alt dette Spektakel blev meget snart Sektionens fuldstændige Opløsning; midt i Februar noterer »Randers Amtsavis«[10]) veltilfreds: »Her i vor By er der saa godt som ikke Spor af det socialistiske Uvæsen mere«. Schou

[1]) Randers Dagblad og Randers Amtsavis $^{30}/_{10}$ 1871; Aarhus Amtstidende $^{31}/_{10}$ 1871; Soc. $^{4}/_{11}$ 1871. [2]) Randers Amtsavis $^{18}/_{8}$ 1869; Aarhus Amtstidende $^{20}/_{11}$ 1871. Om Schou og hans Forhold til Byens borgerlige Kredse se ogsaa Henrik Pontoppidan: Drengeaar 157f. [3]) S. Jensen: Randers Arbejderforenings Virksomhed 4f., 14. [4]) Randers Dagblad $^{30}/_{10}$ og $^{2}/_{11}$ 1871; Aarhus Amtstidende $^{3}/_{11}$ 1871. [5]) Randers Dagblad $^{15}/_{11}$, $^{16}/_{11}$ og $^{18}/_{11}$ 1871. [6]) Aarhus Amtstidende $^{22}/_{11}$ 1871. [7]) Randers Amtsavis $^{19}/_{1}$, jfr. $^{29}/_{1}$ 1872. [8]) Sst. $^{26}/_{1}$ 1872. [9]) Sst. $^{27}/_{1}$ 1872. [10]) $^{15}/_{2}$. Om Sektionens Ophør jfr. Soc.-Dem. $^{25}/_{8}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev snart efter[1]) Kredsformand i Bjørnbaks »Jyske Folkeforening«, hvis Program utvivlsomt ogsaa stemmede bedre med hans Anskuelser end »Internationale«s; ved Folketingsvalget Sept. 1872 lod han sig uden Held stille som det bjørnbakske Venstres Kandidat i Randerskredsen[2]). I øvrigt gjorde han sig samme Aar fortjent ved Oprettelsen af en endnu bestaaende Arbejdersygekasse[3]). Sektionens Opløsning blev naturligvis til Fordel for »Randers Arbejderforening«; derimod var Udfaldet ingen personlig Sejr for Albrectsen, hvis Eksklusionspolitik mødte bestemt Modstand hos Medlemmerne, og som derfor i Januar 1872 trak sig tilbage som Formand[4]). I de følgende Aar steg Foreningens Medlemstal til 1500 i Slutningen af 1875, 1535 1. Jan. 1878[5]); den fastholdt 70'erne igennem sin Stilling som Midtpunktet i Randersarbejdernes Foreningsliv, mens de tilrejsende socialistiske Agitatorer kun opnaaede smaa og spredte Resultater. Et vist fagligt Røre undgik Byen dog ikke af den Grund[6]).

Fra Randers rejste Geleff videre til Aalborg, hvor han talte 2. Nov. Belært af sine uheldige Erfaringer fra Randers bekendtgjorde han, at kun Arbejdere havde Adgang[7]); paa Forespørgsel fra Byens Højreblad udtalte han dog, at det ikke var hans Mening dermed at udelukke nogen virkelig interesseret[8]). Sin Hensigt naaede han; de 7—800 Tilhørere ved Mødet[9]) var saa godt som alle Arbejdere, der opmærksomt og taknemligt lyttede til hans lange og for øvrigt forholdsvis moderate Foredrag, og som ved »djærve Advarsler« tog Pippet fra de faa kritiske Røster. Samme Aften og de nærmest følgende Dage foregik Indtegningen af Medlemmer; deres Antal naaede hurtig til henved 500[10]). Til Kredsformand for Aalborg Stift valgtes snart efter en Skibstømrer med det mærkelige Navn Veed-Fald[11]). Det viste sig dog snart, at Afdelingen i Aalborg ligesom den i Randers var nærmest en Sæbeboble; ogsaa her hørte Medlemmerne snarere hjemme i Bjørnbaks end i Pios Lejr. Dette traadte klart frem i Begyndelsen af 1872. 4. Jan. talte Bjørnbak i Foreningen under »jævnligt Bifald og levende Tilslutning«[12]); en Adresse til Folketinget, som var fremgaaet af et Sam-

[1]) Inden $^{8}/_{4}$ 1872, se Aarhus Amtstidende, anf. Dato. [2]) Sst. Sept. 1872. R. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen, 182, betegnes han urigtigt som Højremand. [3]) Randers Arbejderes Sygekasse 1872—1922, 5. [4]) Aarhus Amtstidende $^{18}/_{1}$ 1872. [5]) S. Jensen: Randers Arbejderforenings Virksomhed 9, 18. [6]) Jfr. S. 320 f, 331, 337 f, 348, 352, 360 og 365. [7]) Aalborgposten $^{1}/_{11}$ 1871. [8]) Sst. [9]) Sst. $^{3}/_{11}$ 1871; Aalborg Stiftstidende $^{3}/_{11}$ og $^{4}/_{11}$ 1871; Soc. $^{11}/_{11}$ 1871. [10]) Aarhus Amtstidende $^{8}/_{11}$ 1871: ca. 450; Soc. $^{11}/_{11}$ 1871: ca. 500. [11]) Aalborg Stiftstidende $^{15}/_{11}$ 1871. [12]) Sst. $^{5}/_{1}$ 1872, jfr. Aalborgposten $^{5}/_{1}$ og $^{6}/_{1}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

arbejde mellem ham og et Par Aarhussocialister, men i sit Indhold fuldstændig bjørnbaksk, vedtoges næsten enstemmigt. — Ulige mindre Begejstring vakte Geleff, da han 19. Jan. holdt omtrent samme Foredrag som Aftenen forud i Randers[1]). Navnlig hans Bekendelse til Republikken fremkaldte Modsigelse fra alle Sider; en af Sektionsformændene, Skomager Petersen, tog desuden Afstand fra hans fantastiske Udmaling af Fremtidsstatens Arbejdsforhold; »han maatte derimod slutte sig til Bjørnbak og den af ham fremlagte Adresse«. Der er næppe Tvivl om, at Geleff ved disse letsindigt radikale Udtalelser i Aalborg som i Randers opnaaede at skille sig af med største Parten af de Tilhængere, han nylig havde hvervet; yderligere Frafald foraarsagedes i de følgende Maaneder ved Afkølingen af Bjørnbaks Forhold til Socialismen[2]). I Foraarets Løb sygnede »Internationale« i Aalborg hen; karakteristisk er det, at da dens Bestyrelse i Anledning af Murerskruen omsider tog sig sammen til Indkaldelsen af et »Ekstramøde« 12. Maj, indfandt der sig saa faa, at man ikke fandt det Umagen værd at holde Foredrag for dem, men nøjedes med at indsamle nogle Penge til Murerne[3]). I December fik Byen Besøg af Würtz, som averterede et »socialistisk Foredrag« uden i den Forbindelse at nævne Foreningen[4]); paa selve Mødet udtalte han til de 100 à 150 Tilhørere, der havde samlet sig, »at han nærmest var kommen hertil for at se, om han ikke kunde faa »Foreningen« her, som var gaaet itu, oprettet igen«[5]). Dette lykkedes ham virkelig[6]).

En Plan om at gæste Hjørring opgav Geleff af ukendte Grunde[7]); fra Aalborg lagde han atter Vejen sydover. 10. Nov. talte han i Horsens[8]), hvor Stemningen som Helhed var ham gunstig, 11. Nov. i Vejle, hvor han fandt en besværlig Modstander i Højskoleforstander Rosendal fra Vinding[9]), 12. Nov. i Skanderborg[10]). 15. Nov. konstitueredes Horsenssektionen; ved det paagældende Møde[11]) ventede man forgæves Geleff; han var igen rejst nordpaa for at medvirke ved den endelige Organisation af Afdelingerne i Aalborg og Aarhus. Da det var gjort[12]), forlagde han sin Virksomhed til Fyn.

26. Nov. talte han i Odense for en usædvanlig stor Forsamling,

[1]) Aalborgposten og Aalborg Stiftstidende $^{20}/_{1}$ 1872. [2]) Jfr. S. 314. [3]) Aalborg Stiftstidende $^{11}/_{5}$ og $^{13}/_{5}$ 1872. [4]) Sst. $^{14}/_{12}$ 1872. [5]) Aalborgposten, jfr. Aalborg Stiftstidende $^{16}/_{12}$ 1872. [6]) Jfr. Bilag II, S. 579. [7]) Aarhus Amtstidende $^{11}/_{11}$ 1871; Randers Amtsavis $^{13}/_{11}$ 1871. [8]) Horsens Folkeblad $^{13}/_{11}$ og $^{15}/_{11}$ 1871. [9]) Veile Amts Folkeblad $^{14}/_{11}$ 1871; Soc. $^{18}/_{11}$ 1871. [10]) Aarhus Amtstidende $^{14}/_{11}$ 1871. [11]) Veile Amts Folkeblad og Horsens Folkeblad $^{17}/_{11}$ 1871. [12]) Aarhus Amtstidende $^{17}/_{11}$, $^{20}/_{11}$ og $^{22}/_{11}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ca. 1500 Mennesker[1]) Des ubelejligere for ham var det, at han her kom til at staa over for en Modstander, der som politisk Debattør var ham afgjort overlegen. Det var Johannes Møller[2]), en af Byens yngre Præster; han hørte nærmest til Indre Mission og havde allerede tidligere taget livligt Del i Byens offentlige Liv; bl. a. beklædte han Embedet som Skoleinspektør. Han tog Ordet paa det store Møde, og gennem et langt sagligt som formelt vellykket Modindlæg drog han Tilhørerne fuldstændigt over paa sin Side. Med sædvanlig Ufortrødenhed fik Geleff et nyt, mindre Møde bragt i Stand tre Dage efter; men her druknede al Forhandling i Larm og Spektakel[3]), og han maatte forlade Odense med uforrettet Sag.

Hvad der kom ud af hans Besøg, blev noget helt andet, end han havde tænkt sig. Saa meget indsaa nu Arbejderne selv i »Etatsraadernes By«, at en Forening maatte de have; men national skulde den være; noget Maskepi med de franske Kommunarder vilde man ikke vide af. I fordelagtig Modsætning til de fleste andre af 60'ernes og 70'ernes saakaldte Arbejderforeninger synes »Den danske Arbeiderforening i Odense« — i det mindste saa vidt det kan ses af Kilderne — udsprunget af Arbejdernes eget Initiativ. Paa Opfordring[4]) fra en af Støberiarbejderne paa M. P. Allerups bekendte Fabrik samledes 30. Nov. »saa godt som alle Arbeidere« fra denne Virksomhed og to andre Støberier samt fra Byens Dampvæveri og Stiftsbogtrykkeri[5]). Denne Forsamling, der altsaa overvejende bestod af Industriarbejdere, vedtog Afholdelsen af et større Møde 2. Dec. Meget hurtigt søgte dog de egentlige Stiftere — som naturligt var — Forbindelse med Johannes Møller, og det Program[6]), som trods socialistisk Obstruktion vedtoges 2. Dec.[7]), var uden Tvivl hans Værk. Dets Formaalsbestemmelse tog klart økonomisk Sigte; den kommende Forening skulde »virke for en Forbedring af de Livsvilkaar, hvorunder Arbeideren for Tiden lever her i Byen«; dog skulde dette søges naaet ved »enig Samvirken med de bedrestillede Klasser, navnlig med Arbeidsgiverne»; det paalagdes Bestyrelsen at gøre sig bekendt med Arbejdsforholdene og — om fornødent — søge at faa dem forbedret. De endelige Love[8]), som vedtoges paa den konstituerende Generalforsamling 10. Dec.[9]), nævnede blandt Foreningens Hovedopgaver »i mødende Tilfælde Ordningen af Arbeidsløn og Arbeidstid ved mindelig Overenskomst«; jævnsides hermed anførtes dog ad-

[1]) Fyens Stiftstidende $^{27}/_{11}$ 1871. [2]) Om ham se Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie 1869—1884, 381f; H. St. Holbeck m. fl.: Odense Bys Historie 268f. og 334. [3]) Fyens Stiftstidende $^{30}/_{11}$ 1871. [4]) Avertissement sst. [5]) Sst. $^{1}/_{12}$ 1871. [6]) Sst. $^{2}/_{12}$ 1871. [7]) Sst. $^{4}/_{12}$ 1871. [8]) Sst. $^{12}/_{12}$ 1871. [9]) Sst. $^{11}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skillige andre Punkter, deriblandt Oprettelsen af Forbrugsforening og Folkebibliotek. Uden Tvivl et Laan fra »Internationale« var Foreningens Inddeling i 8 Afdelinger; disse, der hver havde sin Formand og hver for sig omfattede flere Fag[1]), samledes i den følgende Tid nu og da til særlige Møder[2]); praktisk Nytte gjorde de 1873, da de medvirkede ved Udarbejdelsen af Foreningens Piece[3]) om Arbejdsforholdene i Odense, et Skrift, hvis Hensigt var at vise, at Arbejdsgivernes Oplysninger til det officielle Udvalg gav et alt for lyst Billede. Bortset fra denne Lejlighed synes Afdelingerne imidlertid ikke i mindste Maade at have gjort sig bemærket paa det faglige Omraade. Fra Bestyrelsens Side blev der da næppe heller sat noget alvorligt ind paa at virke for Arbejdsvilkaarenes Forbedring; som dens Formand viste Johannes Møller sig derimod i andre Henseender energisk nok. Han fik henved 300 af de bedrestillede i Byen til at indtræde som bidragydende Medlemmer — uden Stemmeret[4]); for de saaledes tilvejebragte Midler kunde han ikke blot leje Lokale og hverve Foredragsholdere, men ogsaa grundlægge et Folkebibliotek, der allerede sidst i 1872 talte 1800 Bind[5]), og som blev flittigt benyttet[6]). Samme Aar oprettedes Sygekasse[7]), 1874 Begravelseskasse[8]). Navnlig satte Møller dog et stort Arbejde ind paa at faa indført en Alderdomsforsikring[9]), hvortil den kendte Hofjuvelér Michelsen i København skænkede et Grundfond; de Beløb, der kunde henlægges hertil, var og blev dog alt for latterlig smaa i Forhold til Opgavens Omfang, og ca. 1876 maatte Planerne skrinlægges. Som en Slags Erstatning fik Møller det københavnske Byggeselskab til at opføre nogle Arbejderboliger, som uheldigvis ikke blev synderlig efterspurgte. Omtrent samtidig viste Sygekassen sig baseret paa alt for liberale Principper og maatte derfor opløses. Besøget i Foreningslokalet svandt ind; til sidst skal kun »5—6 Kortspillere« have holdt trofast ud. Hvad der endnu knyttede Medlemmerne sammen, var alene Biblioteket og Begravelseskassen[10]). Johs. Møllers praktiske Evne havde ikke vist sig paa Højde med hans gode Vilje, og han erkendte selv sit Nederlag ved i 1878 at nedlægge Formandshvervet[11]).

[1]) Se Bilag II, S. 580. [2]) Fyens Stiftstidende $^{30}/_{3}$, $^{5}/_{4}$ og $^{10}/_{12}$ 1872. [3]) Oplysninger om Fabrik- og Haandværks-Arbejdernes Fortjeneste i Odense meddelt af Arbejderne selv. [4]) Arbeideren 1872, 11. [5]) Sst. 111. [6]) Sst. 1874, 23; 1875, 39. [7]) Sst. 1873, 21. [8]) Sst. 1875, 39, jfr. 1874, 23. [9]) Arbeideren 1872, 111 m. fl. St. [10]) Om hele denne Tilbagegangstid se navnlig Nationaltidende $^{7}/_{12}$ 1878; jfr. ogsaa Møllers egen Redegørelse Fyens Stiftstidende $^{23}/_{9}$ 1878. [11]) Han foreslog samtidig Foreningens Opløsning, dog med Bevarelse af Bibliotek og Begravelseskasse, en Plan, hvis Gennemførelse imidlertid i sidste Øjeblik blev forhindret; se Fyens Stiftstidende $^{23}/_{9}$, $^{7}/_{12}$ og $^{21}/_{12}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fra da af var det ude med Foreningens Betydning som virkeligt Samlingspunkt for Odensearbejderne; men i sine Velmagtsdage i Tiaarets første Halvdel, da den endnu talte omkring 1800 Medlemmer[1]) var den faktisk et virksomt Værn mod Socialismen, der maatte kæmpe sig frem under Modvind, ved Hjælp af smaa, spredte og svage Foreninger. Ganske vist vendte Geleff med jysk Stædighed tilbage til Odense, hvor han i Februar og Marts 1872 afholdt en Række Møder og omsider fik grundlagt en Afdeling af »Internationale«[2]); men denne var fra første Færd en Vantrivning med højst ca. 100 Medlemmer og levede næppe Aaret ud. Senere hen i 70'erne lykkedes det vel at faa oprettet socialistiske Fagforeninger i 5—6 forskellige Fag[3]); men indtil 1878 bevarede den »danske« Arbejderforening utvivlsomt Overtaget.

Arbejderforeningerne i Randers og Odense har Krav paa Omtale i en Skildring af Datidens Arbejderorganisationer; disse to Foreninger er nemlig de mest veludviklede Eksemplarer af en Type, der i sine Forudsætninger gik tilbage til Rimestads og Selvhjælpsbevægelsens Virksomhed i 60'erne, og som er karakteristisk for Arten af den Konkurrence, hvormed 70'ernes Provinssocialisme overalt maatte kæmpe. Foreninger af lignende Slags — blot mindre stærke — fandtes i adskillige andre Købstæder. Alene i Vinteren 1871—72 dannedes som Modvægt mod den socialistiske Agitation Arbejderforeninger i Roskilde[4]), Slagelse[5]), Nyborg[6]), Vejle[7]) og Horsens[8]); hertil kom de talrige Foreninger af Thistedtypen, som i de sidste Aar af 60'erne var skudt frem overalt i Landet, f. Eks. i Viborg, Herning, Hillerød, Skelskør, Nykøbing F. og mange andre Steder[9]). I Aarhus fandtes fra 1868 en ret livskraftig »Husholdningsforening«, der ogsaa gav sig af med Opførelsen af Arbejderboliger[10]), og som i 1871 tappert tog Kampen op med »Internationale«[11]), for hvis Angreb den dog to Aar senere bukkede under[12]); i Aalborg var der allerede 28. Jan. 1865 grundlagt en lille Arbejderforening, der i Sommeren 1872 paa sin Vis gav sig i Kast med Arbejderspørgsmaalet, idet man som »det bedste Middel til under de stadig stigende Priser paa Livsfornødenheder at faa Arbeidernes Indtægter til at slaa til« besluttede Oprettelsen af en Forbrugsforening[13]). Ikke mindst over

[1]) Nationaltidende $^{7}/_{12}$ 1878; Arbeideren 1872, 11; 1874, 23; 1875, 39. [2]) Fyens Stiftstidende $^{5}/_{2}$, $^{26}/_{2}$, $^{28}/_{2}$ og $^{5}/_{3}$ 1872, jfr. S. 328. [3]) Jfr. S. 333f. og Bilag II. [4]) Arbeideren 1872, 11. [5]) Sst.; Aarhus Amtstidende $^{29}/_{11}$ 1871; Fyens Stiftstidende $^{30}/_{12}$ 1871. [6]) Arbeideren 1872, 11 og 33. [7]) Aarhus Amtstidende $^{9}/_{2}$ og $^{8}/_{3}$ 1872; Arbeideren 1872, 33 og 46. [8]) Sst. 11; Horsens Avis $^{23}/_{1}$ 1872. [9]) Arbeideren 1870, 23 og 47; 1871, 84—89; 1872, 23. M. fl. St. [10]) Sst. 1871, 103; 1872, 15 og 63f. [11]) Aarhus Amtstidende $^{16}/_{10}$ 1871. [12]) Arbeideren 1873, 20 og 56. [13]) Sst. 1872, 101.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for en saa overvejende negativ Samfundskritik som Poul Geleffs var det positivt-praktiske Program saadanne Foreningers Styrke.

Besøget paa Fyn danner Afslutningen paa Geleffs første store Agitationsrejse. Derfra vendte han tilbage til København[1]), og i den følgende Maaneds Tid nøjedes han med smaa Udflugter til Roskilde[2]), Skodsborg[3]) og Lyngby[4]). Ved Midten af Januar drog han igen paa Langfart og besøgte nu i rask Rækkefølge Afdelingerne i Horsens, Aarhus, Aalborg og Randers[5]); hvorledes han de to sidstnævnte Steder fik ødelagt største Parten af Resultaterne fra sit første Besøg, er allerede omtalt. I Februar havde han den Trøst at faa erstattet den svage Randerssektion med en anden — lige saa svag — i Odense. I Begyndelsen af Marts fik han i Mellemrummene mellem en Række Møder i København[6]) Tid til en hastig Visit i Middelfart[7]); og i Slutningen af samme Maaned gav han sig atter paa Farten, denne Gang mod Syd. Efter et Par forholdsvis fredelige Møder i Stege[8]) talte han 2. April i Stubbekøbing[9]), hvor Berg var blandt Tilhørerne; derefter kom Turen til Nykøbing F.[10]) og Sakskøbing[11]), men et positivt Resultat naaede han først i Nakskov efter et Par yderst bevægede Møder.

I denne By havde socialistisk Røre paa en Maskinfabrik allerede i Oktober 1871 sat Sindene stærkt i Bevægelse og medført et Par Afskedigelser[12]), som vakte Opsigt ogsaa uden for Byens egne Enemærker[13]). I December lykkedes det Socialismens lokale Pionerer at faa oprettet en Afdeling af »Internationale«[14]); dens Formand, Skomagersvend P. Andersen, tilsendte kort efter Nytaar »Nakskov Tidende« et Opraab[15]), hvori han med harmfulde Ord tilbageviste den Bagvaskelse, at »Internationale« skulde have til Hensigt at omstyrte det bestaaende Samfund; den Slags Beskyldninger var i hvert Fald fuldkommen grundløse, naar Talen var om Nakskovafdelingen; her tilstræbte man kun Lønforhøjelse. Hvor rigtigt dette sandsynligvis end var, lykkedes det dog ikke ved denne Erklæring at gyde Olie paa de oprørte Vande; Borgerskabet i Nakskov var lige saa opskræmt som i Randers, og da Geleffs Ankomst rygtedes, beredte man sig paa at give ham en varm Modtagelse. Næppe var han kommet op paa Talerstolen, før de »halvfjerde Hundrede Storborgere og Storborgerkryb«, der — efter hans egen

[1]) Soc. $^{16}/_{12}$ 1871. [2]) Sst. $^{23}/_{12}$ 1871. [3]) Sst.; G. Kringelbach: Kriminal- og Politirettens Dom i Socialisternes Sag 42f. [4]) Soc. $^{13}/_{1}$ 1872. [5]) Aarhus Amtstidende $^{18}/_{1}$ 1872, jfr. S. 303 og 305. [6]) Soc. $^{17}/_{2}$, $^{24}/_{2}$ og $^{2}/_{3}$ 1872. [7]) Aarhus Amtstidende $^{15}/_{3}$ 1872. [8]) Soc. $^{3}/_{4}$ og $^{4}/_{4}$ 1872. [9]) Sst. $^{5}/_{4}$ 1872; Nakskov Tidende $^{10}/_{4}$ 1872. [10]) Soc. $^{7}/_{4}$ 1872. [11]) Sst. $^{11}/_{4}$ 1872; Nakskov Tidende $^{10}/_{4}$ 1872. [12]) Lolland-Falsters Stifts-Tidende $^{26}/_{10}$ og $^{28}/_{10}$ 1871. [13]) Se f. Eks. Folkets Avis $^{27}/_{10}$ 1871; Aarhus Amtstidende $^{8}/_{11}$ 1871. [14]) Soc. $^{9}/_{12}$ 1871. [15]) Anf. Blad $^{6}/_{1}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Beretning[1]) — havde besat de nærmeste Pladser, iværksatte et saadant Spektakel, at det længe var ham umuligt at faa et Ord frem; omsider fik han Lov at tale »i nogenlunde Ro« en halv Time, men saa heller ikke mere; under hele Mødet truedes han Gang paa Gang med Prygl og Udsmidning, og til sidst blev Modstanderne saa nærgaaende, at Geleff maatte tage mod Politiets Beskyttelse. »Personlig Vold fandt ikke Sted«, finder Byens Venstreblad det fornødent at bemærke[2]). Nakskovs Politimester var dog ingen Ven af yderliggaaende Agitation; han gjorde tværtimod alt for at hindre Afholdelsen af et nyt Møde; det lykkedes ham imidlertid ikke, og Geleff oplevede nu den Tilfredsstillelse at se adskillige nye Medlemmer indtegne sig[3]).

De bevægede Dage i Nakskov blev den foreløbige Afslutning paa Geleffs Virksomhed som Rejseagitator. Derfra vendte han tilbage til København, hvis Politidirektør tre Uger senere lod ham arrestere. — Et mægtigt Røre var det lykkedes ham at fremkalde i de ellers saa fredelige Provinskøbstæder; hvor Geleffs Vej gik frem, kunde ingen længere være i Tvivl om, at nu var den røde Fane virkelig kommet til Danmark; og de Arbejdere, der flokkedes om hans Talerstol, fik baade deres Kendskab til i hvert Fald dansk Socialisme og deres Lyst til en Dyst med Arbejdsgiverne forøget. Det lykkedes ham at vække Arbejdernes Klassebevidsthed, og derigennem er Vinterfelttoget 1871—72 simpelt hen grundlæggende i dansk Provinssocialismes Historie. De positive organisatoriske Resultater var derimod knap saa betydelige, som de blev gjort til i »Socialisten«, og navnlig lidet holdbare. I Vinteren 1871—72 grundlagdes i Provinsbyerne i alt syv Afdelinger af »Internationale«; deraf var tre — Aarhus, Skanderborg og Nakskov — stiftet før Geleffs Komme; af de fire, han fik oprettet, — Randers, Aalborg, Horsens og Odense — fik de tre kun en meget kort Levetid[4]). Hvad Tilslutningen angaar, synes Foreningen vel i November 1871 at have kunnet regne med mellem 1500 og 2000 Medlemmer i Provinsen[5]) — et efter Omstændighederne særdeles smukt Resultat. Man tør imidlertid gaa ud fra, at en Part af disse Medlemmer højst har betalt Kontingent een eneste Gang; heri ligger en Del af Forklaringen paa navnlig Aalborgafdelingens forbavsende hurtige Sammenbrud. Manglen paa lokale Føreremner gjorde sit. Efter alt at dømme var de

[1]) Soc. $^{16}/_{4}$ 1872. [2]) Nakskov Tidende $^{10}/_{4}$ 1872. [3]) Soc. $^{17}/_{4}$ 1872. [4]) Det samme gælder en mulig Sektion i Roskilde, jfr. S. 580. [5]) »Bidrag« 297, jfr. 299. Hermed stemmer ganske godt det Resultat, som fremkommer ved Addition af de spredte Opgivelser om de enkelte Provinsafdelingers Styrke i Nov.—Dec. 1871. Jfr. flg. Oversigt (S. 311):

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

første Maaneder af 1872 i Provinsen som i København[1]) en meget vanskelig Tid for »Internationale«, helt præget af den farefulde Reaktion efter den første Begejstringsbølge.

Kun i tre Provinsbyer fik Foreningen saa stærk Tilslutning og saa fast Form, at Lovenes Forskrift[2]) om Oprettelsen af Fagsektioner kom til Udførelse. I Slutningen af 1871 konstitueredes i alt 17 Provinssektioner[3]), deraf 7 i Aarhus, 6 i Horsens og 4 i Aalborg. Deres Navne viser en slaaende Lighed i alle tre Byer; overalt finder man foruden blandede Sektioner Sektioner for Arbejdsmænd, for Smede og for Byggefag — et utvetydigt Vidnesbyrd om, hvilke Arbejdergrupper der i Provinsen lettest lod sig vinde for Socialismens Sag. Det drejer sig om helt andre Fag end i Hovedstaden. De typiske Haandværksfag er meget svagt repræsenteret — Skomagerne saaledes kun i Horsens, Skrædderne slet ikke. Snedkerne og Cigarmagerne, der indtager en saa dominerende Stilling inden for den københavnske »Internationale«, spiller ingen Rolle i Provinsen; Cigarmagersektioner forekommer ikke, en særskilt Snedkersektion kun i Aarhus. I Provinsbyerne var det ganske andre Grupper, der førte an; det var Jernstøberiernes Maskinarbejdere, det var Byggefagenes Haandværkssvende — hvis københavnske Kolleger var Lavenes haandgangne Mænd —, og det var endelig Arbejdsmændene, hvilket utvivlsomt vil sige Havnearbejderne — atter her en slaaende Modsætning til Hovedstaden, hvis Havnearbejdere gennem hele Tiaaret mærkværdig sjældent lod høre fra sig.

Hvor den ældste Provinssocialismes Brændpunkter befandt sig, kan ikke være tvivlsomt; de tre østjyske Afdelinger — Aarhus, Horsens og Skanderborg — var ulige mere livskraftige og modstandsdygtige end alle andre Provinsbyers. Aarsagen hertil er lige saa klar; det var den østjyske Socialismes intime Tilknytning til det bjørnbakske Venstre. Vi har flere Gange strejfet dette Forhold[4]) og skal nu belyse det lidt

Afdelingen i	Dato	Medlemstal	Kilde
Aalborg	ca. $^{5}/_{11}$	ca. 450	Aarhus Amtstidende $^{8}/_{11}$. (Soc. $^{11}/_{11}$: ca. 500).
Aarhus.....	$^{11}/_{11}$	ca. 450	Aarhus Amtstidende $^{13}/_{11}$.
Horsens	ca. $^{5}/_{12}$	ca. 450	Soc. $^{9}/_{12}$.
Randers.....	ca. $^{20}/_{11}$	ca. 300	Aarhus Amtstidende $^{22}/_{11}$.
Skanderborg ...	Nov.	ca. 300	Sst. $^{14}/_{11}$: ca. 300 Mødedeltagere. Sst. $^{28}/_{11}$: 3—400 Mødedeltagere.
	Sum...	ca. 1950	

[1]) Jfr. S. 175. [2]) »Bidrag« 294. [3]) Jfr. Bilag II, S. 579. [4]) Ovenfor S. 298—300 og 303—05.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nærmere. Skanderborgsektionen kan vi dog her se bort fra; den var — efter de foreliggende sparsomme Oplysninger — overvejende en Forening for Omegnens Landarbejdere; det skal kun nævnes, at den blev Udgangspunktet for et Røre, der holdt sig helt op til 1877[1]). Ogsaa Horsensafdelingen lagde i øvrigt stærk Vægt paa Landagitation[2]).

Allerede ved Aarhusafdelingens allerførste større Møder havde Bjørnbak spillet en meget fremtrædende Rolle. 11. Nov. var han til Stede ved Sektionernes konstituerende Møder[3]); 18. Nov. var det ham, der holdt Foredrag, skønt Geleff var i Byen[4]). Hans Popularitet blandt Aarhusarbejderne var saaledes straks fra første Færd saa stor, at da man i samme Maaned stod over for Valget af en Kredsformand, tænkte man ganske naturligt først paa Bjørnbak og opgav kun Tanken, fordi man — med Rette eller Urette — formodede, at han vilde undslaa sig[5]). I Stedet valgtes da Karetmager Carl Christian Kruse[6]), der tjente sit Brød som Arbejder paa Statsbanernes Værksteder i Aarhus. Kruse var Landarbejdersøn fra Falster; han var født 1833 og var saaledes ingenlunde helt ung. Han var — saa vidt man kan dømme derom — en støt og solid Natur, i Besiddelse af et sundt og roligt Omdømme, et elskværdigt, jævnt og tillidvækkende Væsen uden stærkt agitatorisk Tilsnit. Naar han blev skudt i Forgrunden som Aarhussocialisternes Kredsformand, snart ogsaa deres Kandidat til Byraad[7]) og Folketing[8]), skyldtes dette ikke nogen Slags blændende Egenskaber, heller ikke personlig Paagaaenhed[9]); langt snarere var Aarsagen den, at hans Klassefæller følte, at ham kunde de stole paa, fordi han helt igennem var en af deres egne. Som ung Haandværkssvend havde han set sig godt om i Udlandet; hans Oplevelser i Tyskland og Frankrig havde ganske vist ikke gjort ham til Revolutionsmand; men de havde hos ham vakt en levende politisk Interesse og en varm Overbevisning om den almindelige Valgrets ubetingede Berettigelse. Tidligt havde han fattet Beundring for Bjørnbak, og som Formand for Aarhus-»Internationale« blev han nok saa meget en Støtte for den jyske Folkefører som for de københavnske Socialisters fjerne og mystiske »Stormester«.

Det viste sig hurtigt. 2. Dec. vedtog Foreningen at indgive en

[1]) »Bidrag« 85—87 og 89—90. [2]) Sst. 87; jfr. Horsens Avis $^{24}/_{1}$, $^{30}/_{1}$, $^{14}/_{3}$, $^{26}/_{3}$, $^{28}/_{5}$, $^{11}/_{6}$ og $^{10}/_{7}$ 1872. [3]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{11}$ 1871. [4]) Sst. $^{20}/_{11}$ 1871. [5]) Sst. $^{22}/_{11}$ 1871. [6]) Personalia i Socialdemokratiets Aarhundrede II, 368; Nekrolog i Aarhus Amtstidende $^{30}/_{8}$ 1876. [7]) Sst. $^{8}/_{1}$ 1872. [8]) Sst. $^{21}/_{9}$ 1872. [9]) Til Byraadsvalget lod han sig kun opstille »efter nogen Betænkelighed« og aabenbart under ret stærkt Pres fra »Internationale«s Medlemmer. Ved Rigsdagsvalget betonede han, at han kun havde stillet sig efter Opfordring.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Adresse til Folketinget[1]); til at udarbejde den nedsattes et Udvalg paa tre Medlemmer, nemlig Bjørnbak, Kruse og den blandede Sektions Formand, Teglbrænder Henrik Nielsen. Fem Dage senere holdt Bjørnbak Foredrag om Militærspørgsmaalet; i Tilknytning hertil oplæste han Komiteens Udkast[2]). Som de to første og væsentligste Programpunkter nævntes her Junigrundlovens Genindførelse, udpræget Fredspolitik, Indskrænkning i Militærudgifterne; hertil kom Krav om Skattevæsenets Omordning, frisindet Reform af Næringslovgivningen, forbedret Undervisning af den arbejdende Befolknings Børn samt Adskillelse af Stat og Kirke. Der var i alt dette intet, der positivt stred mod Tankegangen i »Socialistiske Blade«; men Tonen er stærkt dæmpet, og forgæves leder man efter det mindste Stænk af kosmopolitisk Socialisme deri. Kender man lidt til Bjørnbaks Tankegang og Udtryksmaade, er man ikke i Tvivl om, hvem der har konciperet Adressen. Aarhusarbejderne gjorde ingen Indvendinger imod den, men fandt det dog rigtigst at indsende den til Hovedbestyrelsens Godkendelse, før de skrev under. Mindre tilfreds var naturligt nok Pio, der i »Socialisten«[3]) aftrykte og kommenterede Dokumentet uden i den Anledning saa meget som at nævne Bjørnbak; de fremførte Fordringer fandt han gode nok, om end for vagt formulerede; der savnedes imidlertid for mange af de for Arbejderne allermest nødvendige Krav, ligesom Tonen var alt for tillidsfuldt loyal; en ændret Tekst, hvor disse Mangler var afhjulpne, skulde følge i næste Nummer. Der gik dog fulde seks Uger, før dette Løfte opfyldtes. I sit Indhold afviger den endelige Adresse[4]), der sandsynligvis har Pio til Forfatter[5]), dog ikke særlig stærkt fra Aarhusudkastet; vigtigst er Tilføjelsen af Kravet om et Arbejdsministerium. Derimod er Tonen en ganske anden, Chamaden er blevet til Fanfare; forsvundet er saaledes Aarhusarbejdernes Protest mod den »Bagvaskelse«, at »Internationale« skulde »eftertragte Noget, der strider mod Folkekirkens Tro, vort Lands Regeringsform og de gældende Love«; og mens det var faldet Bjørnbak naturligt at slutte med et »Leve Konge og Fædreland! Leve det danske Folketing!«, ændres dette i den københavnske Redaktion til det mere beherskede »Leve Fædrelandet! Leve Folketinget!«

I det hele delte »Internationale«s københavnske Ledelse næppe

[1]) Aarhus Amtstidende $^{4}/_{12}$ 1871. [2]) Sst. $^{8}/_{12}$ 1871; Udkastets Tekst Soc. $^{16}/_{12}$ 1871. [3]) $^{16}/_{12}$. [4]) Soc. $^{27}/_{1}$ 1872. [5]) Da Adressen i Januar blev offentliggjort, var Pio ganske vist i Udlandet (jfr. »Studier« 36); Indhold og Form tyder imidlertid lige afgjort i Retning af, at han har redigeret den, og der er intet til Hinder for at antage, at dette kan være sket inden Afrejsen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Aarhusarbejdernes Taknemlighed over Bjørnbaks Tjenstiver; Bjørnbakkerne var for største Delen Gaardmænd, og Pio foretrak at vinde Landarbejderne. Omvendt var Bjørnbak paa sin Side heller ikke nogen ukritisk Beundrer af Hovedstadens socialistiske Agitatorer. Det var Smedesvend Karstensens maadeholdne og lovlydige Udtalelser, der havde rørt Bjørnbaks folkelige Hjerte og bevæget ham til at indtræde i »Internationale«[1]); formodentlig var han heller ikke ufølsom over for Udsigten til at skaffe Venstre nogle Stemmer i Aarhus. Foreningens krasse københavnske Organ indgød ham derimod tidligt Mistro[2]), og navnlig var han fra første Færd paa sin Post over for Angreb paa Gaardmandsklassen[3]). For Pio var Gaardmændene Overklasse, for Bjørnbak Underklasse; det var Hovedforskellen i deres Anskuelser. I Begyndelsen af 1872 synes nu den københavnske Ledelse at have søgt at skille sig af med de uvelkomne bjørnbakske Forbundsfæller ved en ikke alt for vellykket politisk Manøvre. Det kan ikke være tilfældigt, at Geleff paa sin anden Jyllandsrejse udtaler sig saa usædvanlig revolutionært[4]) og i saa skarp en Modsætning til Aarhusprogrammets Slutningspassus — saa meget mindre som »Socialisten«[5]) omtrent samtidig under Mærket »Tandem« bringer et voldsomt Angreb paa »de uegennyttige Gaardmænd«, en Artikel, hvis Virkning som Sennep i Næsen paa Bjørnbak med Vished kunde forudses. »Aarhus Amtstidende« reagerede da ogsaa ganske som den skulde. 20. Jan. afvistes »Tandem«s Paastande kort og hvast; 24. Jan. tog Bladet med al mulig Tydelighed Afstand fra Geleffs »vilde revolutionære Tanker«; tre Dage senere fortsattes i samme Retning med et langt Indlæg »fra en agtet Haand«; heri tilraadedes bl. a. Oprettelsen af et Repræsentantskab for »Internationale«, med Indflydelse ogsaa paa »Socialisten«s Redaktion. Dybtgaaende saglige og personlige Uoverensstemmelser satte fra nu af Skel mellem de to Blade, og Kløften uddybedes yderligere, da de samme Emner i Tiden omkring 1. Marts blev gjort til Genstand for en ny, heftig Polemik[6]). Til sidst drog »Socialisten« af Bjørnbaks »simple Grovheder« den Slutning, at han »for Fremtiden foretrækker sine velhavende Gaardmænd fremfor Husmændene og Arbejderne«, og lovede at rette sig derefter. Bruddet var saaledes en Kendsgerning; naar Bjørnbak henved to Maaneder senere brugte Fælledmødet som passende Anled-

[1]) Jfr. S. 299. [2]) Jfr. allerede Omtalen af Socialistiske Blade II i Aarhus Amtstidende $^{25}/_{7}$ og $^{29}/_{7}$ 1871. [3]) Allerede i Oktober 1871 protesterede Aarhus Amtstidende ($^{11}/_{10}$) fyndigt mod et gaardmandsfjendtligt Indlæg i Socialisten ($^{7}/_{10}$). [4]) S. 303, jfr. S. 305. [5]) $^{13}/_{1}$. [6]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{2}$ og $^{13}/_{3}$ 1872; Soc. $^{2}/_{3}$ 1872 og Marts 1872, Nr. 11.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning til at udmelde sig af »Internationale«[1]), var dette kun den naturlige Konsekvens af en forlængst fuldbyrdet Udvikling. Snarest maa man spørge, hvorfor han ventede saa længe.

Svaret ligger dog nær. Den københavnske Ledelse havde naaet sit Forsæt, at frigøre sig for en tvivlsom Alliance; den havde faaet de klare Klassekamplinjer, den ønskede. Men Prisen var unægtelig høj. Randersforeningen opløstes fuldstændigt, Aalborgforeningen svækkedes indtil Magtesløshed; og naar Afdelingerne i Horsens, Skanderborg og Aarhus klarede sig bedre gennem Krisen, skyldtes dette utvivlsomt kun, at Socialisterne i disse Byer trods alt uanfægtet fastholdt Forbindelsen med det bjørnbakske Venstre. Hvis Bjørnbak straks i Januar 1872 var udtraadt af Aarhusforeningen, vilde sandsynligvis Flertallet af dens Medlemmer have fulgt ham. Han gjorde det ikke, og Grunden var uden Tvivl den, at han stadig følte sig i god Forstaaelse med Arbejderbevægelsens lokale Førere, og at dette foreløbigt var ham Hovedsagen. Næppe mange østjyske Arbejdere fandt Mening i at kalde Bjørnbak reaktionær. Om ovennævnte Sektionsformand Henrik Nielsen — tilsyneladende Kruses næstkommanderende — vides det positivt, at han offentligt tog bestemt Afstand baade fra »Socialisten«s og fra Geleffs yderliggaaende Udtalelser[2]). At Bjørnbak over for Pio med fuld Ret kunde hævde at have »mangfoldige Arbeidere« bag sig[3]), fremgaar dog navnlig af, at ingen gjorde Forsøg paa at afsætte Kruse, skønt denne ogsaa efter Bruddet troligt holdt fast ved de bjørnbakske Retningslinier. Paa et stort Friluftsmøde i Juni 1872 udtalte han sig saaledes i nøje Overensstemmelse med Adresseudkastet fra December; ved samme Lejlighed ytrede Bjørnbak sin usvækkede Sympati for Arbejderbevægelsen, overalt hvor denne holdt sig til lovlige Midler[4]). Ved Folketingsvalget Sept. 1872 var Kruse opstillet i Aarhuskredsen, men trak sig paa selve Valgdagen tilbage til Fordel for en Gaardejer, for hvem der »blandt det folkelige Parti syntes at være mest Stemning«[5]). Købstadens og Landdistriktets radikale Kredse mødtes ved denne Lejlighed i harmonisk Samarbejde. Som Stillere for Karetmagersvenden fra Aarhus optraadte saaledes to Gaardmænd fra Viby[6]); den ene anbefalede ham med de Ord, at han var »hverken Socialist eller Kommunist, men han arbeider kun hen til, at de Smaa i Samfundet skal komme til deres Ret«; den anden — senere Folketingsmand H. P. Hansen — advarede mod Angst for Kruses Tilslutning til »Internationale«; »thi hans

[1]) Jyllandsposten $^{24}/_{6}$ 1872; Aarhus Amtstidende $^{24}/_{6}$ 1872 og $^{19}/_{2}$ 1875; jfr. Hans Jensen: Lars Bjørnbak 121. [2]) Aarhus Amtstidende $^{29}/_{1}$ 1872. [3]) Sst. $^{13}/_{3}$ 1872. [4]) Sst. $^{24}/_{6}$ 1872. [5]) Sst. $^{20}/_{9}$ 1872. [6]) Sst. $^{21}/_{9}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Program er overensstemmende med jydsk Folkeforenings«. Skønt Kruse selv senere fik Ordet, synes han ikke at have indvendt noget mod disse Udtalelser[1]); han holdt sig mest til sin Yndlingstanke om Junigrundlovens Genindførelse. — Over for en saa vidtdreven Moderation fristes man til at spørge, om den ikke for en væsentlig Del har været fremkaldt af rent taktiske Hensyn. Dette var dog næppe Tilfældet; mod en saadan Opfattelse taler bl. a. Beretningerne om det Besøg, Kruse sammen med Kredsformanden fra Horsens i Sommeren 1872 aflagde i København. De to jyske Arbejderførere modtoges med al mulig Honnør af deres københavnske Partifæller[2]), som navnlig fejrede dem ved et stort Folkemøde i Dyrehaven Søndag 28. Juli. Kruses Tale ved denne Lejlighed[3]) svarede imidlertid nøje til, hvad han plejede at sige i Aarhus; ogsaa her lagde han Hovedvægten paa Junigrundlovens Fornyelse og Militærudgifternes Begrænsning. Tre Dage senere gentog han det samme i »Phønix« og tilføjede her uforbeholdent, at »det er Venstrepartiet, der skal føre Arbejdersagen frem«[4]). Helt i samme Aand var det, naar han ved Würtz' Genvisit i Aarhus i December kraftigt understregede »International«s ubetinget lovlydige Karakter[5]).

Bestemt af alt for snævre lokalpolitiske Forudsætninger lider dette indtil Ensformighed fastholdte Standpunkt unægtelig under bristende Sans for de sociale Klassemodsætningers Nødvendighed. Et vist Fremsyn kan man paa den anden Side ikke frakende Kruse; blandt danske Socialister er han uomtvistelig den første klart bevidste Forkæmper for det Samarbejde mellem socialdemokratiske og radikalt borgerlige Kredse, der har sat sig saa dybe Spor i det tyvende Aarhundredes politiske Udvikling. Os interesserer han her mindre som Enkeltmand end som Aarhusarbejdernes kaarne Tillidsmand. Hans hele Stilling blandt dem borger for, at hans Anskuelser virkelig i alt væsentligt dækkede deres. Han repræsenterer en for den ældste jyske Arbejderbevægelse karakteristisk Type, som staar lige fjernt fra de menige københavnske Arbejderes udpræget faglige Indstilling som fra Pios og hans nærmeste Venners internationale Revolutionsideer. Ogsaa for Kruse og hans Tilhængere var den politiske Kamp Hovedsagen; men de ønskede den ført paa Lovens Grund og foretrak danske Forbundsfæller for udenlandske. Tysk socialistisk Samfundsteori forstod de sig ikke synderlig paa; des mere følte de sig i Pagt med den hjemlige Bonderadikalisme, med Traditionerne fra Tschernings og J. A. Hansens Stortid, med Bjørnbaks djærve Folkelighed. De var mere Demokrater end Socialister.

[1]) Jfr. ogsaa Jyllandsposten $^{21}/_{9}$ 1872. [2]) Soc. $^{30}/_{7}$—$^{3}/_{8}$ 1872. [3]) Sst. $^{1}/_{8}$ 1872. [4]) Sst. $^{2}/_{8}$ 1872. [5]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{12}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

At faa Forfatningen af 1866 omstødt var for dem en vigtigere Sag end Arbejdsvilkaarenes Forbedring. I Forhold til den stedlige »Internationale«s Styrke er Lønbevægelserne i Aarhus 1871—73 paafaldende faa og fredelige[1]). Karakteristisk er det, at Kruse selv i sine Taler

Kruse, Würtz og Gronemann. Fotografi fra Juli 1872.

kun saare sjældent synes at have berørt faglige Spørgsmaal; sker det, præges hans Udtalelser herom af samme Moderation, samme Tilknytning til tidligere Slægtleds Arbejde, som var ejendommelig for hans politiske Standpunkt. Dec. 1872 talte han i sin Forening om »Striker, Produktionsforeninger og Forbrugsforeninger«[2]), idet han dels »for-

[1]) Jfr. nedenfor S. 322f., 325, 331, 336ff. og 515f. [2]) Aarhus Amtstidende $^{27}/_{12}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

klarede disse forskjellige Arter af Selvhjælp«, dels sagde sin Mening derom. Han »hævdede bestemt, at Striker vare fuldstændig lovlige«, men et farligt Vaaben, som kun burde anvendes i Nødstilfælde. »Forbrugsforeninger mente han vilde kunne stifte nogen Nytte, naar de bleve godt bestyrede«; som Eksempel nævnede han med Anerkendelse »Randers Arbejderforening«. Mest Tillid havde han dog til Produktionsforeninger, som han derfor varmt anbefalede. Her spores endelig ligesom et svagt Pust af virkelig Socialisme; om Statshjælp tales dog ikke, og hans Kærlighed til Produktionsforeningstanken synes i det hele taget ret platonisk. — Senere, da Fagforeningerne var kommet frem, karakteriserede han dem lejlighedsvis som »en videregaaende Udvikling af de tidligere Laugsforeninger, der den Gang ikke kendte deres Magt, fordi de ikke var vakt til Bevidsthed om den«[1]).

Som Aarhusbevægelsen saaledes udformedes under Kruses Førerskab, var den utvivlsomt for en meget væsentlig Del Bjørnbaks Værk. Det var fra dennes Side i Virkeligheden beskeden Selvvurdering, naar han i Juni 1872 i sit Blad fremhævede, »at jo Arbeiderbevægelsen allerede har antaget et ganske anderledes roligt og sindigt Præg, hvor den nationalliberale Presses daglige Udskjælden og Ophidselse har havt en Modvægt, end hvor denne Presse har været eneherskende«[2]). At Bjørnbak i saa fremtrædende Grad formaaede at præge ogsaa den frembrydende jyske Arbejderbevægelse med sin Personligheds Stempel, vidner stærkere end maaske noget andet Træk om hans usædvanlige Agitatorbegavelse, om hans rent instinktive Evne til at finde forløsende Udtryk for jævn jysk Almuetankegang.

Naturligt nok var Bjørnbaks Indflydelse størst i selve Aarhus; den rakte imidlertid adskilligt videre. Dens Betydning i Aalborg og Randers har vi allerede set[3]); men den sporedes ogsaa sydpaa, navnlig i Horsens. Som »Internationale«s Kredsformand her fungerede en Smedesvend ved Navn J. Gronemann[4]). Hans Billede tegner sig i Kilderne knap saa klart som Kruses. Han virker mindre moden, mere usikker i sin Optræden. Hvor Kruse var saglig indtil Tørhed, havde Gronemann en lidt naiv Tilbøjelighed til at stille sig selv i Positur. Ved Folketingsvalget 1872 søgte han Valg i Bjerrekredsen; ved et Vælgermøde[5]) erklærede han »at være ret og slet Smedesvend, men hans Liv og Vandel var pletfri«; han mente »at være i Besiddelse af en fast og urokkelig Villie, om end ikke af stærke Aandsevner, men disse

[1]) Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1874. [2]) Aarhus Amtstidende $^{15}/_{6}$ 1872. [3]) Ovenfor S. 303—05. [4]) Valgt ca. $^{20}/_{11}$ 1871 (Soc. $^{25}/_{11}$ 1871, jfr. Horsens Avis $^{2}/_{12}$ 1871). [5]) Horsens Avis $^{13}/_{6}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sidste kunde jo efterhaanden komme«. Ved en anden Lejlighed gik Selvskildringen ud paa, at han »vel ikke var nogen stor Mand, men dog heller ikke nogen Vagabond«[1]). I sin Agitation fremhævede han, at ogsaa Arbejderne burde repræsenteres paa Rigsdagen; »der er ikke Tale om Oprør, men de ville være med«[2]). Med denne jævne Formel traf han sikkert Sømmet paa Hovedet; imidlertid viser netop hans mange Undskyldninger, hvor uhørt dristigt det i Grunden syntes baade ham selv og hans Omgivelser, at en simpel Arbejder saaledes vilde være Rigsdagsmand. Hans Krav til Lovgivningsmagten svarer i øvrigt meget nøje til Kruses og Bjørnbaks, og han bekendte sig da ogsaa aabenlyst til Venstres Program[3]); paa den anden Side var hans Modkandidat en Venstremand, om end af den mest moderate Retning, og i selve Horsens støttede han en anden Socialist imod Fr. Bajer, der her første Gang valgtes ind i Folketinget; i høj Grad med Urette mistænkte Gronemann denne alle demokratiske Idealers svorne Ridder for i Grunden at være Højremand, »naar han blev klædt af«[4])! Gronemann var saaledes øjensynligt noget mere mistroisk over for Venstrepartiet end Kruse; karakteristisk for Forskellen mellem de to Mænd er endvidere det lille Træk fra deres fælles Besøg i København, at Gronemann valgte at belyse Arbejderspørgsmaalet fra den sociale, Kruse fra den politiske Side[5]). Gronemanns større Forstaaelse af de sociale Modsætningers Betydning gjorde ham ogsaa stærkere interesseret i den faglige Kamp.

Samtidig med Agitationen for »Internationale«s Udbredelse oplever Provinsbyerne 1871—72 en anselig Række rent faglige Bevægelser, næsten altid med Lønforhøjelse som Hovedformaal. Ofte — og sikkert hyppigere end vi nu kan konstatere — forløb disse Lønbevægelser fuldstændig fredeligt; Strejker forekommer dog jævnligt, navnlig i Foraaret og Sommeren 1872. Blandt de ivrigste Deltagere i denne Kamp maa foruden Bygningshaandværkerne særlig Skomagerne fremhæves; i dette Fag bredte Røret sig fra By til By og har sandsynligvis omfattet de fleste af Landets Købstæder. Særlig stridbare synes Skibstømrerne; i Odense og Horsens er ogsaa Skrædderne med. Kort sagt, det er i Provinsen som i København Haandværkerne, der gaar i Spidsen; Industri- og Anlægsarbejdere kommer først senere med; Smede og Havnearbejdere spiller ikke nær den samme Rolle for den faglige Bevægelse som for »Internationale«. Paa Provinsbyernes smaa Bogtrykkerier synes der endnu at herske fuldstændig Ro.

[1]) Horsens Avis $^{15}/_{7}$ 1872. [2]) Sst. $^{22}/_{9}$, jfr. $^{13}/_{6}$ 1872. [3]) Sst. $^{13}/_{6}$ 1872. [4]) Jyllandsposten $^{18}/_{9}$ 1872. [5]) Soc. $^{2}/_{8}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det organisatoriske Grundlag for disse Lønbevægelser var som Regel saa spinkelt som vel muligt. Selv i de større Købstæder var Antallet af Svende i hvert enkelt Fag saa beskedent, at der ikke behøvedes noget større Apparat for at faa dem sammenkaldt til Fællesmøde; her traf man saa den fornødne Aftale om de Krav, der skulde stilles til Mestrene; bevilgede disse derefter den forlangte Lønforhøjelse — eller dog en passende Del deraf —, var den Sag ude af Verden, og alt lagde sig atter til Rette i de gammelkendte Folder. 6. Nov. 1871 — fire Dage efter Geleffs første Besøg — enedes saaledes en Trediedel af Aalborgs ca. 150 Skomagersvende om at søge Akkordlønnen forhøjet med 1 Sk. pr. Mark[1]); et nedsat Udvalg anmodede næste Dag gennem Stiftstidende »Dhrr. Skomagermestre« om at »beære Skomagersvendene med deres Nærværelse« 8. Nov. De faa Arbejdsgivere, der fandt sig foranlediget til at følge denne formfuldendte Indbydelse, gav Tilsagn om en mindre Lønforhøjelse — maaske mere senere; »man smigrede sig med det Haab, at de Mestre, som ikke havde givet Møde, vare villige til at gaa ind paa denne rimelige Ordning«[2]). Det har de formodentlig ogsaa været. Bevægelsen i Faget forplantede sig til Randers og fik her et ganske tilsvarende Forløb[3]) —. I Odense enedes Svendene paa fire af de største Snedkerværksteder om at forlange deres Arbejde bedre betalt[4]); et Møde 22. Nov. med de paagældende Mestre førte til en Overenskomst, bl. a. om 10 %'s Lønforhøjelse[5]). Ogsaa her har sandsynligvis de øvrige Mestre maattet følge Trop. I nøje Overensstemmelse med dette Forbillede ordnede Snedkermestre og Snedkersvende i Roskilde sig ved et Fællesmøde; en socialistisk Snedkersvend fra København, der tilbød sin Assistance, blev vist tilbage[6]). — Murersvendene i Svendborg valgte kort efter Nytaar 1872 et Udvalg, som 20. Jan. kom til Forstaaelse med Mestrene om Forhøjelser af baade Akkord og Dagløn. Hustømrerne i samme By fik samme Fordele; i dette Fag enedes man tillige om Oprettelsen af en Hustømrerforening med Sygekasse, bestyret af lige mange Mestre og Svende[7]). »Samtlige Mursvende i Randers« indbød ved Avertissement Mestrene til et Fællesmøde 5. Febr., hvor de opnaaede baade at faa Daglønnen forhøjet og Sommerarbejdstiden forkortet[8]). Knap saa heldige var Snedkersvendene sammesteds, da de fulgte Eksemplet; ved Fællesmødet 7. Marts vilde Mestrene ikke give mere end 8 % i

[1]) Aalborg Stiftstidende $^{7}/_{11}$ 1871. [2]) Sst. $^{9}/_{11}$ 1871. [3]) Aarhus Amtstidende $^{20}/_{11}$ 1871; Randers Dagblad $^{22}/_{11}$ og $^{29}/_{11}$ 1871. [4]) Fyens Stiftstidende $^{22}/_{11}$ 1871. [5]) Sst. $^{24}/_{11}$ 1871. [6]) Fyens Stiftstidende $^{6}/_{12}$ 1871. [7]) Folkets Avis $^{14}/_{4}$ 1872. [8]) Randers Amtsavis $^{1}/_{2}$ og $^{6}/_{2}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tillæg, og da Svendene fandt 12 % mere passende og i den Anledning indkaldte et nyt Fællesmøde 16. April, udeblev Arbejdsgiverne[1]).

I samtlige her anførte Tilfælde er der, saa vidt det kan ses af Kilderne, ikke Tale om anden Svendeorganisation end den for Lejligheden skabte. Nogen absolut Sikkerhed i saa Henseende byder det sparsomme Materiale imidlertid ikke; den Mulighed kan ikke helt afvises, at det første Skridt, Indkaldelsen af Svendene til Forhandling, undertiden kan være udgaaet fra en af de gamle Svendesygekasser. Almindeligt har dette dog under ingen Omstændigheder været, allerede fordi Provinsens Svendelav langtfra var særlig talrige. Lavsvæsenet i Købstæderne havde aldrig naaet samme Styrke som i København, og de smaa Organisationer derude viste sig ved Næringsfrihedens Indførelse gennemgaaende lidet modstandsdygtige; det indenrigsministerielle Cirkulære af Januar 1862 om Fagsygekassernes Sammensmeltning til fælles Haandværkersygekasser blev de fleste Steder villigt efterfulgt[2]). I hvor ringe Omfang de gamle Svendelav overlevede Krisen i dette Aar, ses bedst af en Fortegnelse i den officielle Sygekassestatistik for 1866[3]). For samtlige 68 Provinskøbstæder opregnes her i alt kun 49 Fagsygekasser; selv om en og anden kan være overset, vil Hovedindtrykket af Svendeorganisationens Svaghed dog staa urokket, saa meget mere som flere af disse Kasser var næsten latterligt smaa; i Randers havde 3 Hattemagersvende en hyggelig lille Forening for sig selv, og Medlemstal under 20 var ingenlunde noget usædvanligt. I hvilke Byer og i hvilke Fag de 49 Svendelav navnlig var koncentreret, vil i øvrigt tilstrækkeligt fremgaa af følgende Tal:

	Svendelav		Svendelav
Odense	10	Skomagere	10
Helsingør	8	Murere	8
Roskilde	6	Tømrere	6
Aarhus	6	Smede	5
Randers	6	Skræddere	4
		Snedkere	4

At $^3/_4$ af Foreningerne saaledes er samlet i fem større Byer, hvor Tanken om en Fælleskasse ikke har evnet at trænge igennem, kan ikke undre. For Helsingør og Roskilde er aabenbart Hovedstadens Nærhed det afgørende Moment; den gammeldags Haandværkerkonser-

[1]) Aarhus Amtstidende $^1/_5$ 1872. [2]) Jfr. S. 94 f. [3]) Statistiske Meddelelser 2 R. VII, 233—40.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vatisme i Odense og Randers gør sig gældende ogsaa paa dette Omraade. Heller ikke den faglige Fordeling virker særlig overraskende. Byggefagenes Lavstroskab genkender vi fra København. Mærkeligere er Skomagernes sejge Vedhængen ved den overleverede Organisationsform; selv i Byer som Vejle, Assens eller Nakskov, hvor ingen andre Fagkasser kendes, finder man disse smaa Sammenslutninger af Skomagersvende; man vægrer sig derfor vanskeligt mod Formodningen om en vis Sammenhæng mellem denne aarvaagne Solidaritetsfølelse og den usædvanlig udbredte Lønbevægelse i Faget 1871—72[1]). Ogsaa Murerne i Randers saavel som Snedkerne i Odense og Roskilde havde endnu ved Udgangen af 1866 deres Svendelav i Behold, uden at disse positivt kan paavises at have staaet bag ved Lønkravene 1871—72. Kun i eet eneste Tilfælde har en saadan direkte Medvirkning bevisligt fundet Sted: da »samtlige Skrædersvende i Odense« Dec. 1871 sammenkaldtes til Forhandling »om Arbeidslønnens Forhøjelse«, skete dette gennem et af Oldgesellen undertegnet Avertissement[2]). Selv om en og anden Parallel mulig vil kunne fremdrages, vil det som Hovedresultat sikkert staa fast, at Svendelavenes Betydning for den ældste Fagbevægelse er uden Sammenligning ringere i Provinsbyerne end i Hovedstaden. Selve den gamle Følelse af fagligt Sammenhold var for svag til at kunne omstøbes i nye Former; Lavstraditionen havde sine faste Borge i Helsingør, Roskilde og Odense, den socialdemokratiske Fagbevægelse sine bedste Udgangspunkter i Aarhus og Horsens.

Større faglig Betydning end Svendelavene fik utvivlsomt »Internationale«s Sektioner, selv om ogsaa deres Indflydelse var stærkt begrænset. Man maa jo her vel huske paa, at faglige Sektioner overhovedet kun oprettedes i tre Provinsbyer; hertil kommer som allerede anført[3]), at de Fag, hvis Interesse for »Internationale« muliggjorde Oprettelsen af særskilte Sektioner, til Dels var forskellige fra dem, der førte an i Lønkampen. Ogsaa adskillige af Provinsens Arbejdere meldte sig dog ind i Foreningen i det Haab, at den skulde hjælpe dem til bedre Arbejdsvilkaar. Det er denne Forestilling, der ligger til Grund allerede for Opraabet fra Snedkersvendeforeningen i Aarhus[4]). 27. Okt. 1871 mødtes Tømrerne i samme By for at drøfte, hvordan de skulde faa deres Løn forhøjet. De var mere enige om Maalet end om Midlerne; een Taler tilraadede ubetinget Tilslutning til »Internationale«, en anden vilde ikke have noget med Socialisterne at gøre, men holdt paa, at man blot skulde fordre den københavnske

[1]) Jfr. S. 319f. og 325f. [2]) Fyens Stiftstidende $^{1}/_{12}$ 1871. Resultatet blev et Løntillæg paa 10%, jfr. sst. $^{5}/_{12}$ 1871. [3]) S. 319. [4]) S. 297.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Priskurant overholdt, saa skulde Mestrene nok give Køb. Resultatet blev nærmest et Kompromis, idet man vel dannede en Sektion, men samtidig oprettede en deraf uafhængig Strejkekasse for Tømrere; et Udvalg skulde udforme en Priskurant[1]). Murersvendene fulgte Eksemplet; om Lønbevægelsen i dette Fag støttede sig til den nyoprettede Sektion eller til den ældre Svendeforening, kan imidlertid ikke oplyses; man ved kun, at Mestrene i November blev indbudt til et Fællesmøde, hvor man enedes baade om Dagløn og Akkord[2]). Afgjorte Tilhængere af »Internationale« var derimod Snedkerne i Aalborg, som samledes 30. Nov. Mødet, hvori 43 af Byens 48 Svende deltog, var indvarslet af Snedkersvend P. Christensen[3]), som foreslog, »at Snedkerne skulde stifte en særlig Forening for Aalborg, hvilket blev eenstemmigt afslaaet, hvorimod Alle var enige om at indtræde i »Internationale««. Ikke bedre Held havde Indbyderen med sit næste Forslag, der gik ud paa »Oprettelsen af en local Kasse til Opnaaelse af Snedkersvendenes forskjellige Formaal«; ogsaa dette afvistes, og man vedtog i Stedet at yde Kontingent til »Internationale«s Fælleskasse. Først da saaledes selve Organisationsspørgsmaalet var afgjort, gik man over til at drøfte Arbejdsforholdene; man besluttede »at forsøge, hvorledes Arbeidsgiverne vare stemte for en Arbeidsforhøielse af 16 pCt. og en Arbeidstid fra Kl. 6 Morgen til 7 Aften«. Mestrene viste sig villige til at forkorte Arbejdstiden, men vilde kun give 10 % i Løntillæg. Dette førte til en Strejke 4. Dec. paa det største af Værkstederne[4]); den afblæstes dog samme Aften, uden at Svendene opnaaede mere end tilbudt[5]). Ligesom Snedkerne havde rimeligvis ogsaa Skibstømrerne i Aalborg deres faglige Basis i »Internationale«, hvis Kredsformand selv tilhørte Faget[6]). De gik imidlertid skarpere til Værks. 28. Jan. 1872 udstedte de et regulært Strejkevarsel[7]); af Byens fire Mestre svarede den ene Dagen efter med Lockout, hos de tre andre nedlagdes Arbejdet 1. Febr. Fire Dage efter endte Konflikten med fuldstændigt Nederlag for Arbejderne[8]).

Visse Forbindelseslinjer mellem »Internationale« og de spirende faglige Bevægelser finder man saaledes baade i Aarhus og Aalborg. Langt intimere var dog Tilknytningen mellem de to Ting i Horsens. Gronemann var ikke nær saa ensidigt politisk indstillet som Kruse, og for mange af hans Tilhængere var aabenbart Arbejdsvilkaarenes

[1]) Aarhus Amtstidende $^{28}/_{10}$ 1871. [2]) Sst. $^{18}/_{11}$ 1871. [3]) Avertissement Aalborg Stiftstidende $^{28}/_{11}$ 1871; Referat sst. $^{2}/_{12}$ 1871. [4]) Aalborg Stiftstidende $^{4}/_{12}$ 1871. [5]) Sst. $^{5}/_{12}$ 1871. [6]) Jfr. S. 304. [7]) Aalborgposten $^{30}/_{1}$, jfr. $^{31}/_{1}$ 1872. [8]) Sst. $^{6}/_{2}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forbedring Hovedsagen. Meget betegnende for Stemningen i disse Kredse er et langt Avertissement, som Formanden for Byggefagenes Sektion lod indrykke i »Horsens Avis« 9. Dec. 1871. Han henvender sig her »paa Tømrernes, Murernes og Snedkernes Vegne« til Mestrene i de samme Fag. Disse kan ikke være uvidende om Svendenes Tilslutning til »Internationale«, derfor heller ikke om deres Misfornøjelse. »Men for at De ikke skal misforstaae os eller ansee os for modvillige eller fjendtlig sindede mod dem, ville vi herved gjøre Dem bekendt med de nærmeste af vore Ønsker, som fornemlig bestaae deri: at Mestrene snarest muligt søge at blive enige om at forhøie Priserne for deres Arbeide, saaledes at det altfor store Misforhold mellem Arbeidslønnen og Prisen paa Livsfornødenhederne nogenlunde hæves, samt Arbeidstiden nedsat til 12 Timer daglig med 2 Spise- og Hviletimer. Hvad Arbeide de imidlertid har paagyndt til den gamle Pris. . . . ., skal vi med god Villie hjælpe Dem færdig med, haabende at De vil imødekomme vore Ønsker, da vi agte med Lempe og ad Fredens Vei at bringe Ligevægten tilbage i vore Kaar . . . .«. Disse i Form og Indhold lige maadeholdne Fordringer har sandsynligvis fundet fortjent Forstaaelse.

Hen paa Foraaret 1872 skærpedes de faglige Modsætninger overalt i Landet, og samtidig med den københavnske Murerskrue foregik der ogsaa i Provinsen opsigtsvækkende Arbejdsnedlæggelser. I Horsens gjorde Skrædderne Begyndelsen. Da Svendene hos en enkelt Mester »ad Humanitetens Vej« havde opnaaet et Løntillæg paa 16 %, bekendtgjorde de det i Avisen[1]) og foranledigede saaledes en almindelig Lønbevægelse. De øvrige Arbejdsgivere viste sig imidlertid mindre humane, og paa de fleste Værksteder blev Arbejdet derfor standset. Strejken, der begyndte 11. April[2]), synes ledet af Svendesygekassens Bestyrelse[3]), men blev støttet ogsaa fra socialistisk Side; straks ved dens Udbrud underrettede Gronemann telegrafisk »Socialisten«[4]), som derefter gennem Artikler og Bekendtgørelser opmærksomt fulgte Konfliktens Forløb[5]). Tidspunktet var fornuftigt valgt; den stigende Foraarstravlhed gjorde hurtigt Mestrene forhandlingsvillige; i Løbet af 3—4 Dage

[1]) Horsens Avis $^{6}/_{4}$ 1872. [2]) Soc. $^{12}/_{4}$ 1872. [3]) Bekendtgørelser om Strejken i Horsens Avis $^{12}/_{4}$ og $^{13}/_{4}$ er signeret »Bestyrelsen«; Soc. $^{16}/_{4}$ tales der om »en Energi hos Bestyrelsen, som kan gøre mange Laugsforeninger i København tilskamme«. Alene Sammenhængen tyder her paa, at det drejer sig om Bestyrelsen for et Svendelav. Et saadant nævnes ganske vist ikke i Sygekassestatistikken for 1866; men i Horsens Avis $^{3}/_{7}$ 1872 finder man et Avertissement fra »Skrædersvendenes Sygekasse«. En Skræddersektion i Horsens nævnes Soc. $^{12}/_{9}$ 1873, men er ikke fundet omtalt tidligere, heller ikke under Strejken. [4]) Sst. $^{12}/_{4}$ 1872. [5]) Sst. $^{12}/_{4}$, $^{16}/_{4}$, $^{20}/_{4}$ og $^{24}/_{4}$ 1872 m fl. St.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

faldt de fleste af dem til Føje[1]). Forinden var allerede en ny Strejke begyndt.

Bevægelsen i Skomagerfaget havde som ovenfor[2]) skildret i November 1871 bredt sig fra Aalborg til Randers; længere sydpaa naaede den først et halvt Aar senere. I Begyndelsen af April enedes Svendene i Aarhus om at fordre samme Forhøjelse som i Randers; et nedsat Udvalg havde en Sammenkomst[3]) med Mestrene, som imidlertid kun vilde give 8—10 %. Udvalget holdt paa 18 % som Minimum og indkaldte derfor et nyt Svendemøde[4]), som sluttede sig til dette Standpunkt; da kun det faa af Svendene havde indfundet sig, blev det dog ikke til noget med at strejke; i Stedet synes man at have forsøgt at overtale Mestrene enkeltvis[5]). — Anderledes gik det i Horsens. Uroen her begyndte snarest tidligere end i Aarhus; 30. Marts indkalder et anonymt Avertissement i Byens Avis »samtlige Skomagersvende« til Møde[6]), 6. April forhandledes »flere Ting af Vigtighed« paa en Generalforsamling i Svendelavet[7]). Ogsaa her fordredes 18 %[8]); Mestrene tilbød en Priskurant med mindre Forhøjelser[9]). Utvivlsomt under Paavirkning af Skræddernes Eksempel afbrød Svendene imidlertid Forhandlingerne; 13. April nedlagdes Arbejdet[10]). Atter ved denne Strejke samarbejder Svendelav og Socialister i tilsyneladende ubrudt Harmoni; dog viste »Internationale« endnu større Iver for Skomagernes end for Skræddernes Sag, hvad der vel staar i Forbindelse med Eksistensen af en særlig Skomagersektion. Ogsaa denne Gang telegraferede Grønemann til København[11]), men samtidig iværksatte han en lokal Indsamling[12]), og da Strejken blev uventet langvarig, føjede han hertil et ejendommeligt og lidt naivt Forsøg paa at intimidere Arbejdsgiverne. Paa sin Bestyrelses Vegne offentliggjorde han 4. Maj en Henvendelse[13]) til Skomagermestrene, hvori de opfordredes til at give efter, »da de meget godt selv vide, at ingen Svend kan leve med Familie efter den gamle Pris paa Grund af Livsfornødenhedernes bestandige Stigen«. »I modsat Fald erklære vi fast og bestemt, at Arbejdet ikke bliver gjenoptaget, og endvidere ville vi tilføje, at vi vil gjøre Alt for at gjøre Mestrene overflødige, samt at det ikke er Skomagersvendene, der kæmper alene, men at de støttes af hele »Internationale«, og i dennes Navn opfordre vi Mestrene til at vise Imødekommenhed, for at de ikke for sent skulle

[1]) Horsens Avis $^{15}/_{4}$ 1872. [2]) S. 320. [3]) Indbydelse Aarhus Stifts-Tidende $^{10}/_{4}$ 1872; Forløb sst. $^{20}/_{4}$ og $^{18}/_{4}$ 1872. [4]) Sst. [5]) Horsens Avis $^{20}/_{4}$ 1872: Kravet er »forelagt Mestrene i Aarhus til Vedtagelse«. [6]) Horsens Avis $^{30}/_{3}$ 1872. [7]) Sst. $^{6}/_{4}$ 1872. [8]) Sst. $^{15}/_{4}$ 1872. [9]) Sst. $^{20}/_{4}$ 1872. [10]) Sst. $^{15}/_{4}$ 1872. [11]) Soc. $^{16}/_{4}$ 1872. [12]) Horsens Avis $^{17}/_{4}$ 1872. [13]) Sst. $^{4}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortryde .....«. Disse Ord er formet faa Dage inden det københavnske Fælledmøde, maaske under direkte Indtryk af den berømte Artikel »Maalet er fuldt«; de viser, i hvilken Grad Øjeblikkets Ophidselse forplantede sig til Provinsbyerne; blot en Uge senere var Tonen utvivlsomt blevet en anden. De Horsens Skomagermestre lod sig dog næppe dupere; Strejken sluttede ganske vist ca. 8. Maj med Vedtagelse af en Priskurant[1]); men denne har næppe tilstaaet Svendene stort mere, end de havde kunnet faa ogsaa uden at nedlægge Arbejdet[2]). Bevægelsen i Faget var imidlertid ikke standset i Horsens; en kortvarig Strejke i Silkeborg 21.—23. April endte med Svendenes Sejr[3]); paa samme Maade gik det i Sommermaanederne i Frederikshavn[4]), Maribo[5]), Kallundborg, Vejle og Æbeltoft[6]). Det vigtigste Led i denne landsomfattende Sammenhæng er dog den store københavnske Skomagerstrejke i Juni[7]).

Af Lønbevægelserne i Provinsen 1871—73 vidner de to Haandværkerstrejker i Horsens særlig tydeligt om »Internationale«s Betydning ogsaa paa rent fagligt Omraade. En anden, lidt tidligere Arbejdsnedlæggelse viser en ganske ejendommelig Organisationsform. 7. Marts 1872 indbødes »samtlige Skibsbygmestre og Skibstømrere ved Svendborg Sund« til Fællesmøde følgende Søndag[8]); Indbyderne — »mange Skibstømrere« — tilsigtede at faa Arbejdstiden sat ned fra 12 til 11 Timer. De to Mestre, som nedlod sig til at komme, sagde Nej; et halvt Hundrede Svende besluttede derfor at strejke og forpligtede sig skriftligt under en Mulkt af 20 Rdl. til at holde ud, til Maalet var naaet[9]). Dette synes at være lykkedes dem[10]).

De tre sidst skildrede Strejker er de største, Gennembrudsaarene har at opvise i Provinskøbstæderne; her som i København naaede Uroen sit Højdepunkt i April 1872. Den vedvarede dog hele Sommeren igennem, og adskillige smaa spredte Arbejdsnedlæggelser fandt Sted. Skomagerne fortsatte deres Kamp; i Juli var der en lille Murerstrejke i Fredericia[11]), en noget tumultuarisk Anlægsarbejderstrejke ved

[1]) Horsens Folkeblad $^{10}/_{5}$ 1872. [2]) I en Tale $^{12}/_{5}$, refereret Veile Amts Folkeblad $^{14}/_{5}$ 1872, erkendte Gronemann, at Strejken havde »skadet baade Svendene og de smaa Mestre, men maaske gavnet de store Mestre«. Talende er ogsaa, at Socialisten først $^{17}/_{5}$ ofrer 4 Linjer paa Strejkens Afslutning, og at disse helt hidrører fra Notitsen i Horsens Folkeblad. [3]) Soc. $^{20}/_{4}$ og $^{24}/_{4}$ 1872. [4]) Aalborg Stiftstidende $^{26}/_{6}$ og $^{28}/_{6}$ 1872. [5]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{7}$ 1872. [6]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde (Manuskript), 108. [7]) Jfr. S. 184. [8]) Svendborg Amtstidende $^{7}/_{3}$ 1872. [9]) Sst. $^{12}/_{3}$ 1872. [10]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 109. [11]) Fredericia Avis $^{1}/_{7}$ og $^{2}/_{7}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tudeaa[1]) og en Landarbejderstrejke paa Herregaarden Aakjær[2]) ved Horsens; i August standsedes Arbejdet paa et stort Jernstøberi i Aarhus[3]), og kort efter rejste Havnearbejderne sammesteds Kravet om højere Løn; de havde Heldet med sig i første Omgang, men afskedigedes et Par Uger senere, da Arbejdsgiverne havde skaffet sig andre Folk[4]). 11. Sept. truede Besætningen paa Postdamperne ved Korsør med Arbejdsnedlæggelse og opnaaede derved i Løbet af faa Timer den Lønforhøjelse, de Maaneder forinden havde ansøgt om[5]). Som man vil bemærke, var de ufaglærte Arbejdere efterhaanden kommet ganske godt med. Ligesom i København satte imidlertid Efteraarets Indtræden foreløbig en Stopper for Lønbevægelserne.

Vinteren 1872—73 er fattig paa Lønkampe; to Strejker ved Juletid danner Undtagelser. Mærkeligt nok valgte Skibstømrerne i Frederikshavn Begyndelsen af December til at tiltvinge sig Lønforhøjelse[6]). Den anden Arbejdsnedlæggelse — Fredericia-Cigarmagernes — har en mere kompliceret Forhistorie og hænger navnlig i sit Udspring nøje sammen med den socialistiske Agitation.

Under den faglige Vaabenhvile arbejdede nemlig »Internationale«s daværende Formand, Cigarmager Würtz[7]), med beundringsværdig Energi paa at udvide og styrke Foreningens Rammer. Efter at Kruses og Gronemanns Besøg i København omkring 1. August[8]) havde fornyet Forbindelsen mellem jysk og københavnsk Arbejderbevægelse, iværksatte Würtz den følgende Vinter til Gengæld en livlig Agitation i Provinsen. Allerede 25. Aug. var han i Aarhus[9]). I Oktober gæstede han Horsens[10]) og Fredericia[11]); et nyt Foredrag i Aarhus var planlagt, men blev ikke til noget, hvad der gav Anledning til Rygter om Uenighed mellem Würtz og Kruse[12]). Mødet i Fredericia gav Stødet til Oprettelsen af en ny Afdeling; for at støtte denne aflagde Würtz et kort Besøg derovre 14. Nov.[13]). Senest 8. Dec. drog han ud igen, denne Gang paa en længere Rejse. Han begyndte i Fredericia[14]); næste Aften talte han i Kolding, hvor ligeledes Stiftelsen af en ny Afdeling blev Følgen[15]); derfra søgte han mod Nord, talte i Horsens[16]), Solbjerg Kro[17])

[1]) Aalborg Stiftstidende $^{19}/_{7}$ 1872. Jfr. S. 374. En lignende Strejke af Arbejderne ved Horsens—Aarhus Landevej nævnes Veile Amts Folkeblad $^{4}/_{5}$ 1872. [2]) Soc. $^{13}/_{7}$ 1872. [3]) Horsens Avis $^{13}/_{8}$ 1872; Aarhus Amtstidende $^{19}/_{8}$ 1872. [4]) Sst. $^{26}/_{8}$ 1872; Folkets Avis $^{9}/_{9}$ 1872. [5]) Sst. $^{14}/_{9}$ 1872. [6]) Soc. $^{6}/_{12}$ 1872; Aalborg Stiftstidende $^{7}/_{12}$ 1872. [7]) Jfr. om ham S. 182f. [8]) Jfr. S. 316. [9]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{8}$ 1872. [10]) Soc. $^{11}/_{10}$ 1872; Horsens Avis $^{12}/_{10}$ 1872. [11]) Soc. $^{24}/_{10}$ 1872. [12]) Folkets Avis $^{12}/_{10}$ 1872; Soc. $^{20}/_{10}$ 1872. [13]) Soc. $^{20}/_{11}$ 1872. [14]) Sst. $^{12}/_{12}$ 1872. [15]) Sst., jfr. Bilag II, S. 579. [16]) Horsens Avis $^{9}/_{12}$ 1872; Soc. $^{15}/_{12}$ 1872. [17]) Sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samt Aarhus[1]) og sluttede i Aalborg, hvis Forening han fik Held til at genoprette[2]). Et tilsvarende Resultat naaede han Marts 1873 i Odense[3]); endnu i samme Maaned besøgte han paany Fredericia, Kolding og Horsens[4]) og naaede endda at faa stiftet en Afdeling i Næstved[5]).

Æren for denne overordentlige Ihærdighed, der vidner om et skarpt Blik for Provinsens Betydning, tilkommer fuldt ud Würtz personlig. Først 3. April 1873 viste de københavnske Sektionsformænd ham den Paaskønnelse at antage ham til officiel Agitator for »Internationale«, rigtignok paa den ejendommelige Betingelse, at han selv saa vidt muligt skulde afholde Udgifterne[6]); blot ti Dage senere nedlagde han dette Hverv, samtidig med at han fratraadte som Redaktør af »Socialisten«[7]). Resultaterne stod næppe rigtigt i Forhold til Anstrengelserne. Overfladisk set kunde de tage sig meget pænt ud, for saa vidt det dog var lykkedes at grundlægge eller genoprette fem Lokalafdelinger af »Internationale«; hertil kan endda føjes, at der i Februar 1873 uden paaviselig københavnsk Medvirkning dannede sig Stedforeninger paa Præstøegnen[8]) og i Kallundborg[9]). Gennemgaaende led imidlertid disse nye Foreninger under den Skavank, at de var bygget mere paa et vellykket Mødes gode Stemning end paa en virkelig Organisationskulturs Grundvold; derfor forsvandt de fleste af dem hurtigt igen uden at efterlade sig blivende Spor.

Varigst Betydning fik uden Tvivl Afdelingen i Fredericia. At Würtz viste denne By en særlig Forkærlighed, er næppe tilfældigt; som Cigarmager har han sikkert vidst, at der blandt hans Fagfæller her fra ældre Tid var god Jordbund for socialistisk Agitation[10]); saa meget mere maa det have undret ham, at Geleff helt havde forsømt at benytte sig af denne Omstændighed. Allerede hans første Foredrag (21. Okt.) vakte da ogsaa stærk Begejstring, og under Medvirkning af den ovenfor[11]) nævnte Cigarmager Peter Olsen konstitueredes seks Dage efter en Sektion[12]), der hurtigt naaede ca. 100 Medlemmer[13]), hvoraf Hovedstammen var Tobaksarbejdere og Arbejdsmænd[14]). Da Olsen 21. Okt. var kommet for Skade at betegne det københavnske Politi som »forbandede Tyveknægte«[15]), fandt han det efter et foreløbigt Forhør

[1]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{12}$ 1872. [2]) Jfr. S. 305 og Bilag II, S. 579. [3]) Soc. $^{12}/_{3}$ 1873. [4]) Sst. $^{16}/_{3}$ og $^{20}/_{3}$ 1873. [5]) Sst. $^{28}/_{3}$ og $^{4}/_{4}$ 1873. [6]) Forhandlings-Protocol for den Internationale Arbeiderforenings Afdeling i Kjøbenhavn $^{3}/_{4}$ 1873. [7]) Soc. $^{13}/_{4}$ 1873. [8]) Sst. $^{4}/_{2}$ 1873. [9]) Sst. $^{7}/_{2}$ 1873. [10]) Jfr. S. 139f. [11]) S. 295. [12]) Fredericia Avis $^{28}/_{10}$ 1872. [13]) Soc. $^{2}/_{11}$ 1872: Over 100. Ved Stiftelsesmødet indtegnedes efter Fredericia Avis $^{28}/_{10}$ 1872 »henved 70«. [14]) Sst. [15]) Sst. $^{24}/_{10}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

raadeligst at gaa i Landflygtighed til Tyskland[1]); til Kredsformand valgtes da i Stedet Skrædder og Baadfører J. Jacobsen, en ældre Mand, der tillige var Forstander for den lokale Baptistmenighed[2]). Fra borgerlig Side forsøgte man imidlertid paa alle Maader at komme den nye Forening til Livs[3]). Begge Parter var klare over, at Kampen navnlig gjaldt Cigarmagerne, hvis Fagforening fra 1865[4]) bestod endnu; den synes dog paa dette Tidspunkt navnlig at have udmærket sig som Sangforening[5]) og var saa lidt socialistisk, at man i Byens borgerlige Kredse tænkte paa at gøre den til Kærnen i en antisocialistisk Arbejderforening[6]); at hindre dette var et Hovedformaal for Würtz' Besøg i November. Ivrigst blandt »Internationale«s Modstandere var Redaktøren af det stedlige Højreblad og Mesteren paa J. P. Schmidts store Cigarfabrik[7]), hvor Arbejdsforholdene derfor prægedes af tiltagende Spænding. Det var da et klogt Træk fra socialistisk Side, naar »Enigheden« i København — velsagtens efter Tilskyndelse af Würtz — i Begyndelsen af December skriftligt tilbød Tobaksarbejderne i Fredericia at indtræde som »Filial« under den københavnske Forening, saa at de to Organisationer for Fremtiden optog hinandens Medlemmer uden nyt Indskud. Ved et Møde 8. Dec. accepteredes dette Tilbud enstemmigt[8]) — det første Tilløb til praktisk Gennemførelse af Fagforbundstanken; ved samme Lejlighed vedtog de øvrige Fags Arbejdere efter Würtz' Forslag Oprettelsen af en lokal Fællesstrejkekasse.

Cigarmagerne skulde snart faa Brug for deres nydannede Fagforening; kort før Nytaar indtraadte Strejke paa Schmidts Fabrik. I sin Kærne var Konflikten en Lønkamp; ogsaa Misfornøjelse med den socialistfjendtlige Mester spillede dog ind, og Arbejdsnedlæggelsens egentlige Anledning var højst ejendommelig[9]). I Modsætning til Byens andre Arbejdere svarede Cigarmagerne Kommuneskat, men med Fabrikanten som Mellemmand; han udredede Skattebeløbet, mod at

[1]) Sst. $^{28}/_{10}$ 1872. Jfr. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 366. [2]) Fredericia Avis $^{31}/_{10}$ 1872. [3]) Soc. $^{20}/_{11}$ og $^{12}/_{12}$ 1872. [4]) Jfr. S. 139. [5]) Om den *kun* var Sangforening eller — hvad sandsynligst er — tillige Syge-, Rejse- og Begravelseskasse, er noget uklart; Fredericia Avis $^{30}/_{11}$ 1872 og Soc. $^{20}/_{11}$ 1872 staar her mod Fredericia Avis $^{2}/_{11}$ 1872 og Tobaksarbejdernes Festskrift (1921), 5. [6]) Fredericia Avis $^{2}/_{11}$ 1872; Soc. $^{20}/_{11}$ 1872. [7]) Sst. $^{12}/_{12}$ og $^{20}/_{12}$ 1872. [8]) Sst. $^{12}/_{12}$ 1872. [9]) Se herom navnlig sst. $^{3}/_{1}$ og $^{4}/_{1}$ 1873. Dette Kildestof er paa enkelte Punkter suppleret efter C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 366f; Fremstillingen her, der maa antages at bygge paa mundtlig Overlevering, synes i Enkeltheder stærkt forvansket; hvad den beretter om H. J. Nielsen, maa dog i Hovedsagen være rigtigt, jfr. Fredericia Avis $^{6}/_{1}$ 1873 og de Soc. $^{4}/_{1}$ 1873 meddelte Oplysninger om Skatteansættelserne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de til Gengæld leverede ham en overtallig Cigar for hvert Hundrede. Arbejdsgiveren fandt imidlertid sine Folks Indtægt for lavt anslaaet og udvirkede derfor ved Henvendelse til Ligningskommissionen, at de blev sat op i Skat. Han havde ikke regnet med, at Cigarmagerne havde en Forbundsfælle i Skriveren paa Kæmnerkontoret, H. J. Nielsen, som hemmeligt gjorde dem bekendt med Indholdet af baade Fabrikantens Skrivelse og de nye Skattelister. Arbejderne blev naturligvis opbragte; da Forhøjelsen blev offentlig bekendt og Mesteren derefter lod sig forstaa med, at der fra nu af maatte leveres 2 Cigarer pr. 100, kom det til et heftigt Ordskifte, som endte med, at Arbejderne fuldstændig brød overtvært med den gamle Ordning; for Fremtiden skulde de nok selv betale deres Skat. Til Gengæld forlangte de saa en Lønforhøjelse af 4 Mark pr. 1000 Cigarer eller fra 15 til 25 %[1]); kun saaledes vilde de komme paa Højde med den formentlig overdrevne Skatteansættelse.

Paa dette Grundlag nedlagdes da Arbejdet 30. Dec. — først af de egentlige Cigarmagere, derefter ogsaa af Lærlinge og Vikkelmagere. Det blev i alt omtrent halvandet Hundrede Personer[2]). Intet Under, at en saa uhørt omfattende Arbejdsnedlæggelse vakte nærmest Panik i den lille Købstad. For at forebygge alt for seriøse Nytaarsløjer skal Politimesteren foruden sin egen beskedne Styrke ikke blot have opbudt et interimistisk Borgerværn væbnet med Stokke, men endog have tilkaldt Patrouiller fra Garnisonen[3]); vist er det, at han ved Avertissement og Vægterraab formanede »Forældre, Værger, Husbonder og Haandværksmestre« til at holde »deres Undergivne« hjemme Nytaarsaften[4]). Alvorligere revolutionære Tumulter forefaldt dog ikke; de strejkende optraadte med rolig Fasthed. Deres Ledelse sendte Anmodninger om Støtte til Fagfæller i en Række Byer, deriblandt Flensborg og Hamburg[5]); i København kappedes »Internationale«, »Enigheden« og »Socialisten« om at indsamle Penge til dem[6]). Under disse Omstændigheder tabte Fabrikanten hurtigt Modet; allerede 4. Jan. gav han efter[7]) — maaske med Bagtanker om snarlig Revanche[8]). Cigarmagerne opnaaede en Forhøjelse af 3 Mark pr. 1000 Cigarer[9]), altsaa en afgjort Sejr. Som en Taknemlighedsytring mod H. J. Nielsen, hvis Indiskretion havde kostet ham hans Stilling, valgte Arbejderne ham efter Strejkens Afslutning til Kredsformand[10]). Han slog sig fra nu af til sin Død 1884

[1]) Soc. $^{4}/_{1}$ 1873. [2]) Sst. $^{3}/_{1}$ og $^{4}/_{1}$ 1873, jfr. Soc.-Dem $^{16}/_{7}$ 1875. [3]) Soc. $^{3}/_{1}$ og $^{5}/_{1}$ 1873. [4]) Fredericia Avis $^{31}/_{12}$ 1872. [5]) Soc. $^{3}/_{1}$ 1873. [6]) Sst. $^{3}/_{1}$ og $^{4}/_{1}$ 1873. [7]) Sst. $^{5}/_{1}$ 1873. [8]) Sst. $^{12}/_{1}$ 1873. [9]) Sst. $^{7}/_{1}$ 1873; Fredericia Avis $^{6}/_{1}$ 1873. [10]) Sst.; Soc. $^{7}/_{1}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kummerligt igennem som Værtshusholder, ved tilfældig Journalistik, Kontorarbejde o. l., men forblev trods alle Næringssorger med stor Udholdenhed paa sin Post som Arbejderbevægelsens Fører og Forkæmper i Fredericia[1]). Han var en glødende begejstret Tilhænger af Pio, til hvem han formodentlig har følt sig draget ved et vist Aandsfrændskab; heller ikke han tilhørte jo selv Arbejderklassen.

Som det var at vente, viste der sig med Foraaret 1873 paany nogen Uro i Arbejdsforholdene, om end langtfra i samme Omfang som Aaret før. En Del spredte Strejker fandt dog Sted, i Fortsættelse af Udviklingen fra 1872 mest blandt Støberiarbejdere, Anlægsarbejdere o. l. I Randers afbrødes saaledes Vinterens Ro omkring 1. April af tre smaa Arbejdsnedlæggelser, hvoraf een paa en Maskinfabrik[2]); ved Midten af Maj fulgtes Eksemplet af Træarbejderne paa Jernbanevognsfabrikken Hvidemølle[3]); i Juni var der Strejke blandt Arbejderne ved Jernbane- og Havneanlægget i Esbjerg[4]), i Juli paa et stort Teglværk i Aarhus[5]). Den jyske Jernindustri oplevede en Række fejlslagne Strejker[6]). For Fagbevægelsens Historie har alle disse Smaakonflikter kun ringe Betydning; de skabte ingen nye Former eller blivende Foreninger. En af Provinsens faa virkelige Fagorganisationer, Snedkersvendeforeningen i Aarhus, fik i Maj Mestrene til godvilligt at tilstaa Lønforhøjelse[7]).

Trods alle spredte Livstegn kan der stort set næppe være Tvivl om, at Provinsarbejderne nu var i Færd med at blive trætte. Forgæves søgte man at modvirke Slapheden; Würtz' Resultater laa paa Overfladen, og endnu mindre udrettede hans Efterfølger[8]) som Rejseagitator, Møllebygger Johansen fra Horsens. Allerede længe før »Internationale«s Opløsning var Arbejderbevægelsens Stilling i Provinsen begyndt at svækkes.

3. Stilstandstider.

14. Aug. 1873 blev »Internationale« forbudt. Dette Slag ramte haardere i Provinsen end i København. I Hovedstaden var den store Fagforeningsgrundlæggelse paa dette Tidspunkt i fuld Gang; i Provinsbyerne begyndte den først et Aar eller to senere. Herude blev saaledes

[1]) C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 367. [2]) Jyllandsposten $^{4}/_{4}$ 1873. [3]) Aarhus Amtstidende $^{16}/_{5}$ 1873; Folkets Avis $^{18}/_{5}$ 1873. [4]) Aalborg Stiftstidende $^{30}/_{6}$ 1873. [5]) Aarhus Amtstidende $^{14}/_{7}$ 1873. [6]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 143. [7]) Aarhus Amtstidende $^{28}/_{5}$, jfr. $^{17}/_{4}$ 1873. [8]) Horsens Avis $^{23}/_{6}$ 1873; Soc. $^{4}/_{7}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Overgangstiden mellem de to Organisationsformer langvarigere og farligere.

I hvert Fald de jyske Arbejdere var dog straks klare over, at Foreningsretten lod de sig ikke fratage. Tidligst synes H. J. Nielsen at have forstaaet, hvad der var i Vente; 3. Aug. opløste Fredericiaafdelingen sig frivilligt, idet man dog samtidig besluttede Oprettelsen af en demokratisk Arbejderforening[1]). Næste Aften gentoges Manøvren i Kolding[2]); her voldte det dog adskillig Vanskelighed at faa den nye Forening i Gang[3]); det lykkedes først, da H. J. Nielsen i September tog sig af Sagen[4]). I Aarhus var »Internationale«s Medlemmer paa denne Tid mest optaget af Foreningens Fane, som skulde indvies Søndag den 17. Aug.[5]); at man for at berolige Politiet havde bestemt sig til at sætte et lille hvidt Kors i det ene Hjørne af den røde Dug[6]), er ganske karakteristisk for Kruse og hans Tilhængere. Da Forbudet kom, forpurrede Politimesteren alligevel Festen[7]). Aarhussocialisterne lod sig imidlertid ikke gaa paa; allerede 20. Aug. vedtoges paa et »privat« Møde Oprettelsen af »Aarhus og Omegns demokratiske Arbeiderforening«[8]), som officielt konstitueredes d. 31.[9]). Næste Maaned indviedes Fanen, idet Politiet indskrænkede sig til at forbyde, at den anvendtes offentligt[10]). Til Formand valgtes ikke Kruse, men Murer F. Sørensen[11]), hvis Navn vi senere vil møde igen. — I Horsens oprettedes en demokratisk Forening 24. Aug.[12]); ogsaa her kom nye Folk frem; Gronemann havde i øvrigt allerede tidligere trukket sig tilbage fra Formandsposten[13]). — Derimod blev Afdelingerne i Aalborg og Skanderborg foreløbig ikke afløst af andre Foreninger, og endnu værre gik det paa Øerne, hvor de 4 smaa Lokalsektioner i Kallundborg, Næstved, Nakskov og Odense modstandsløst lod sig slaa ihjel, hvis de ikke allerede forinden var bukket under for egen indre Svaghed. Oprettelsen af en demokratisk Arbejderforening i Helsingør[14]) opvejede ikke dette Tab.

I Aarhus og Horsens havde »Internationale« bygget paa en Basis af faglige Sektioner. I hvert Fald i Aarhus fraveg man nu dette Princip, hvad der fremgaar af de bevarede Love for den demokratiske Arbejder-

[1]) Fredericia Avis $^{7}/_{8}$ 1873. [2]) Kolding Folkeblad $^{6}/_{8}$ 1873. [3]) Et mislykket Forsøg, se Avertissement i Kolding Folkeblad $^{29}/_{8}$ 1873. [4]) Soc. $^{18}/_{9}$ og $^{27}/_{9}$ 1873. [5]) Aarhus Amtstidende $^{6}/_{8}$ 1873. [6]) Jyllandsposten $^{8}/_{8}$ 1873; Aarhus Amtstidende $^{29}/_{9}$ 1873. [7]) Sst. $^{16}/_{8}$ 1873. [8]) Sst. $^{21}/_{8}$ 1873. [9]) Sst. $^{1}/_{9}$ 1873. [10]) Sst. $^{29}/_{9}$ 1873. [11]) Sst. $^{1}/_{9}$ 1873. [12]) Soc. $^{28}/_{8}$ 1873. [13]) »Internationale«s sidste Formand var Former Chr. Jensen, der allerede i April havde fungeret nogen Tid, se Horsens Avis $^{10}/_{4}$ og $^{15}/_{4}$ 1873. [14]) Jfr. Bilag II, S. 581.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forening[1]). I Horsens gik man sandsynligvis samme Vej; her, hvor den faglige Interesse hele Tiden havde været stærkere, beholdt man dog nogle »Fagrepræsentanter«[2]), hvis Funktion imidlertid er ganske ukendt. I begge Byer holdt man Kvinderne i særskilte Afdelinger[3]). Og begge Steder fandtes der desuden Sektioner, som havde vokset sig stærke nok til at staa paa egne Ben. Det bedst kendte Eksempel er Skræddersektionen i Horsens, hvis Formand 7. Sept. samlede Byens Skræddersvende til Afstemning om følgende Spørgsmaal: »Skal vi omdanne Skrædder-Sektionen til en Fagforening, og bør vi da ikke optage Pio, Brix og Geleff som Æresmedlemmer?« Begge Dele vedtoges[4]). Paa lignende Maade maa det være gaaet med 3 af de 9 Sektioner i Aarhus, nemlig foruden den kvindelige Tømrernes[5]) og Skræddernes[6]) Sektioner; hertil kom den socialistiske Snedkersvendeforening, som var stiftet før »Internationale« og formelt aldrig helt smeltet sammen med Sektionen[7]). — Lettere gik Overgangen i Fredericia, hvor man roligt kunde bygge videre paa Grundlaget fra Dec. 1872[8]); Cigarmagerne vedblev at staa som Filial af »Enigheden«, der jo ikke berørtes af Forbudet mod »Internationale«[9]); de andre Fags samtidig oprettede Strejkekasse erstattedes Okt. 1873 med en Filial af den fælles Strejkekasse i København[10]).

De her nævnte 6—8 Aflæggere af »Internationale« er Grundstammen i Provinsbyernes Fagforeningsbevægelse. Længe stod de ret ene. At der endnu i Vintermaanederne 1873—74 stiftedes den ene københavnske Fagforening efter den anden, vakte saa godt som ingen Efterlignelseslyst. Den eneste Undtagelse er mærkværdigt nok Odense — en By, hvor Betingelserne paa Forhaand skulde synes alt andet end gunstige[11]). Ikke des mindre er det en Kendsgerning, at der her sidst paa Aaret 1873 opstod Fagforeninger for Skomagersvende og Malersvende; førstnævnte stiftedes 1. Dec., sidstnævnte vedtog sine Love i samme Maaned[12]). 16. Marts 1874 kom hertil en Snedkerfagforening[13]). Disse tre Foreningers Tilblivelseshistorie er ukendt[14]); men da i hvert

[1]) Aarhus Amtstidende $^{27}/_{9}$ 1873. [2]) Valg af saadanne omtales Soc. $^{6}/_{9}$ og $^{12}/_{9}$ 1873. [3]) Jfr. Bilag II, S. 582 f. [4]) Soc. $^{13}/_{9}$ 1873. [5]) J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen 167, jfr. ovenfor S. 322. Avertissementer fra »Tømrerforeningen i Aarhus« i Aarhus Amtstidende $^{8}/_{10}$ 1873 og $^{17}/_{1}$ 1874. [6]) Bilag II, S. 584. Aarhus Amtstidende $^{8}/_{3}$, $^{28}/_{3}$ og $^{1}/_{11}$ 1873. [7]) Ovenfor S. 298; Snedkerforbundets Festskrift (1910), 110; Aarhus Amtstidende $^{8}/_{11}$ 1873. [8]) Jfr. S. 329. [9]) Ovenfor S. 192. [10]) Soc. $^{23}/_{10}$ 1873. [11]) Jfr. S. 308. [12]) Love i Universitetsbiblioteket, se Bilag III, S. 592. [13]) Bilag II, S. 585. [14]) En Forklaring i Skriftet »Arbejdernes Fællesforening i Odense. 25 Aars Virksomhed 1885—1910«, 5, synes aldeles grebet ud af Luften.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fald de to senere viste rødt Flag[1]), er de sandsynligvis af socialistisk Oprindelse; derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at de straks benytter det dengang helt nye Fagforeningsnavn. Det ligger derfor nær at gætte paa, at de er stiftet i Opposition til den danske Arbejderforening, hvis faglige Afdelinger paa denne Tid havde vist deres Utilstrækkelighed.

Helt var Resultaterne af Geleffs Agitation og det store faglige Røre 1871—72 ikke forsvundne. Men i øvrigt kan der ikke være Tvivl om, at Arbejderbevægelsen i Provinsen i Vinteren 1873—74 befandt sig i en Bølgedal. Den var overladt til sig selv; fra København fik den efter Würtz' Fald saa godt som ingen Opmuntring. Endnu Johnsen fik Tid til en Visit i Fredericia[2]); men i Sommeren 1873 lagde den store Fagforeningsgrundlæggelse Beslag paa alle Partiets Kræfter, og Pihl havde nok at gøre med den mislykkede Møbelsnedkerstrejke og den demokratiske Arbejderforenings vanskelige Forhold. I Begyndelsen af 1874 var Provinsagitationen næsten helt i Hænderne paa tvivlsomme Kræfter som den mærkelige Zimmermann, der hjemsøgte det halve Land med afvekslende »bibelske« Foredrag og humoristiske Oplæsninger[3]), eller Emilie Charlotte Wulff, en tidligere Tjenestepige[4]), som særlig gjorde sig bemærket ved sine voldsomme Udfald mod Præsterne[5]); hun havde navnlig kastet sin Kærlighed paa Odense, hvor hun holdt en lang Række Foredrag og fik oprettet en demokratisk Forening[6]). De mere lokalt virksomme Agitatorer som H. J. Nielsen eller Møllebygger Johansen tjente i Længden Socialismens Sag bedre. Selv H. J. Nielsen havde dog svært ved at holde sammen paa sin egen Forening i Fredericia; 4. April 1873 samlede han dens Medlemmer om en Dagsorden, der lød: »Skal Foreningen bestaa eller ikke«[7])? Svaret blev bekræftende[8]); men selve Spørgsmaalet er betegnende. Foreningen i Kolding synes at være bukket under[9]).

Der mangler da heller ikke direkte Udtalelser om de Vanskeligheder, hvormed Provinssocialismen paa denne Tid maatte kæmpe. I Forsommeren 1874 begyndte man i ledende Kredse i København at blive klar over, at det ikke i Længden gik an at lade Provinsen

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{1}$ 1876; Snedkerforbundets Festskrift (1910), 122. [2]) Aalborg Stiftstidende $^{12}/_{5}$ 1873. [3]) Soc. $^{25}/_{1}$, $^{31}/_{1}$, $^{7}/_{2}$, $^{17}/_{2}$, $^{18}/_{2}$ og $^{31}/_{3}$ 1874; Horsens Avis $^{20}/_{5}$ 1874. Religiøst var han en Slags Discipel af Kierkegaard; han holdt Foredrag »om den virkelige Kristendom og Præsternes Søndags-Lære« (Soc.-Dem. $^{29}/_{1}$, jfr. $^{18}/_{2}$ 1874). [4]) Fredericia Avis $^{14}/_{5}$ 1874. [5]) Soc. $^{6}/_{5}$ og $^{7}/_{5}$ 1874; Soc.-Dem. $^{14}/_{5}$ og $^{19}/_{5}$ 1874; Horsens Avis $^{13}/_{5}$ 1874. [6]) Soc.-Dem. $^{30}/_{6}$ 1874. [7]) Soc. $^{2}/_{4}$ 1874. [8]) Foreningens senere Bestaaen fremgaar bl. a. af Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1874. [9]) Bilag II, S. 581.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skøtte sig selv. Allerede i Centralbestyrelsens første Møde 30. Maj talte Smedenes Repræsentant om »den uheldige Agitation, der fra en vis Side har fundet Sted i Provinserne, særlig i Jylland«[1]). En Maaned senere gav P. Holm samme Tanke et mere uforbeholdent Udtryk, idet han paa et stort offentligt Møde hævdede, at »Agitationen især i Jylland var forsømt og uheldig ledet, hvilket har havt til Følge, at Jyllands socialistiske Foreninger nu staar meget delte og ubestemt«[2]). Mere vejer det dog, at da Klein i Juli drog ud for at bringe Orden i Sagerne, udtalte han i Fredericia ganske aabenlyst, at »det var ham fuldstændig bekendt, at Arbejderbevægelsen her i Jylland var i Tilbagegang, enten nu Aarsagen laa i den hidtidige uheldige Agitation eller i Arbejdernes egen Ligegyldighed«[3]). Endnu henimod Aarets Slutning skrev en anden Agitator, Fr. A. Hertz, om Forholdene i Fredericia: »De herværende Socialdemokrater er kun Faa og svagt organiserede. Den Bevægelse, der her opstod i 1871—72 blandt Arbejderne, er næsten ganske hensygnet«[4]), og om Kolding hedder det sammesteds: »Arbejderne her er ikke vakte«. I en »Opfordring til Smede og Maskinarbejdere i Horsens«[5]) fra samme Tid udtrykker den nystiftede Fagforenings Formand sin Skuffelse over Indmeldelsernes ringe Antal; vemodigt mindes han de første Aars Begejstring: »Man fristes til, naar man sammenligner Fortiden med Nutiden, at udbryde: »Hvor forandret!««.

Fraregnet det sidste lider disse Udsagn unægtelig under den Mangel, at de alle ensidigt giver os Situationen set gennem københavnske Socialisters Briller. Det er muligt, at Klein og hans Kolleger i Centralbestyrelsen har bedømt Stillingen noget mere pessimistisk end strengt nødvendigt; deres Betænkeligheder hidrørte navnlig fra Zimmermanns Virksomhed[6]), hvis skadelige Følger de turde have overvurderet. At der var megen Stilstand, Splittelse og Usikkerhed at iagttage, havde de Ret i; de var tilbøjelige til at overse, at der tillige fandtes levedygtige Spirer, som nok havde klaret sig ogsaa uden københavnsk Medvirkning. Længe før Klein tiltraadte sin Agitationsfelttog, var Lønbevægelserne begyndt paany hele Landet over, og i de større Byer kom det baade til Strejker og Fagforeningsdannelser. Den faglige Kamps Fronter er de samme som 1871—72; de Haandværksfag, der dengang tilkæmpede sig de første Lønforhøjelser, forsøger nu nye Fremstød, og det gennemgaaende med Held. Landsomfattende

[1]) Soc.-Dem. $^{3}/_{6}$ 1874. [2]) Sst. $^{30}/_{6}$ 1874. [3]) Sst. $^{5}/_{7}$ 1874. [4]) Sst. $^{15}/_{12}$ 1874. [5]) Sst. $^{19}/_{12}$ 1874. [6]) Jfr. Kleins Anerkendelse af Johansen sst. $^{5}/_{7}$ 1874 og Desavouering af Zimmermann sst. $^{2}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bevægelser fandt Sted i Skrædder- og Skomagerfagene; tidligst paa Færde var imidlertid Byggefagene i Aarhus. Her forhandlede Snedkersvendene allerede 17. Marts om Gennemførelsen af en Priskurant[1]). En halv Snes Dage senere kaldte »flere Murhaandlangere« deres Kolleger til Møde 2. April; »da saa godt som alle Arbeidere ved Sammenslutning have forbedret deres Kaar, er det vist paa Tide, at vi Murhaandlangere ogsaa see at blive enige om at forlange vort Arbeide bedre betalt«, hedder det i Avertissementet[2]). Forsamlingen blev ret lille, men vedtog dog Oprettelsen af en Forening[3]), som konstitueredes 10. April[4]). Samme Dag truede »flere Mursvende« i »Socialisten« med Arbejdsnedlæggelse »grundet paa at Murmestrene i Aarhus har svigtet deres Ord, som de ved deres Haands Underskrift havde forpligtet sig til«. Ogsaa i Tømrerfaget var der Uro; 18. April holdt Tømmersvendeforeningen Generalforsamling med Udlevering af Priskuranter[5]). 22. April traf Snedkerne Beslutning om Strejke[6]); Mestrene holdt daarligt sammen[7]), og 12. Maj sluttede Konflikten med en Overenskomst til Svendenes Fordel[8]). Længere Tid tog Forhandlingerne i Murerfaget; først 20. Juni lykkedes det at faa dannet en Fagforening[9]), hvis Hovedstifter var Formanden for den demokratiske Arbejderforening, Murer F. Sørensen; den umiddelbare Anledning var den, at endnu to af Mestrene i Modsætning til Resten haardnakket nægtede at underskrive den nye Priskurant. Nu advarede Fagforeningen offentlig mod at søge Arbejde hos disse to [10]). Blokaden opretholdtes hele Sommeren igennem[11]); om det tilsigtede Resultat blev naaet, er endda tvivlsomt.

I April begyndte Landsbevægelsen i Skrædderfaget. Den havde sit Udgangspunkt i Østjylland. Ved Midten af Maaneden opnaaede Svendene i Skanderborg efter Forlangende en Lønforhøjelse paa 25 à 33 %[12]). Kort efter udbrød aldeles samtidigt Strejke baade i Aarhus og i Horsens — endnu de eneste to Provinsbyer med moderne Skrædderfagforeninger. Af disse var den i Horsens sandsynligvis dengang Provinsens bedste Fagorganisation. Saa godt som alle Byens Svende var Medlemmer; den havde — hvad dengang ingenlunde var almindeligt —

[1]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{3}$ 1874. [2]) Sst $^{28}/_{3}$ 1874. [3]) Soc. $^{6}/_{4}$ 1874. [4]) Sst $^{16}/_{4}$ 1874. [5]) Aarhus Amtstidende $^{17}/_{4}$ 1874. [6]) Sst. $^{29}/_{4}$, jfr. $^{20}/_{4}$ 1874. [7]) Sst $^{25}/_{4}$ 1874; Soc. $^{6}/_{5}$ 1874. [8]) Aarhus Amtstidende $^{12}/_{5}$ og $^{13}/_{5}$ 1874. [9]) Aarhus Amtstidende $^{22}/_{6}$, jfr. sst. $^{25}/_{6}$ og Soc. $^{8}/_{4}$ 1874. Naar Fagforeningens Festskrift (1924), 5, som Stiftelsesdato angiver $^{10}/_{4}$, maa dette utvivlsomt bero paa en Forveksling med Murerhaandlangernes ovenomtalte Forening. [10]) Aarhus Amtstidende $^{23}/_{6}$ 1874. [11]) Bekendtgøres sidste Gang Soc. $^{9}/_{9}$ 1874. [12]) Sst. $^{18}/_{4}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et Strejkefond staaende i Sparekassen[1]); og endelig besad den i den unge S. Pedersen, der fra August til Januar havde ledet den stedlige demokratiske Forening[2]), en sjældent energisk og hensynsløs Formand. Hvad man forlangte var ikke Smaating. Som man vil huske, havde Skræddersvendene i Horsens allerede i 1872 gennem Strejke tiltvunget sig en Lønforhøjelse[3]), der synes at have andraget ca. $^1/_6$[4]); nu fordredes omtrent det dobbelte[5]); i hvert Fald blev den samlede Stigning i Forhold til Lønnen før den første Strejke ikke mindre end 50 % — et Tal, hvorom Mestre og Svende er enige[6]). Naturligvis kostede det Kamp at gennemføre dette. Svendene udnyttede imidlertid klogt Konkurrencen mellem de egentlige Skræddermestre og Byens to store Konfektionshandlere; de henvendte sig først til disse, som bedst kunde bære Lønforhøjelsen og virkelig godvilligt gik ind derpaa[7]). Da nu fra 20. April Arbejdet nedlagdes hos de øvrige Arbejdsgivere[8]), havde Modstanden mistet sin Brod; det varede ikke mange Dage, før snart een og snart en anden Mester fandt det raadeligst at føje sig[9]), inden samtlige Kunder var gaaet over til Købmændene. 1. Maj var kun 6 Mestre tilbage[10]), 1. Juni kun 3[11]), der til Gengæld holdt Stand til Slutningen af Juli[12]) og sandsynligvis har haft Held til at skaffe sig nye Folk. Som Helhed var Strejken dog en stor Sejr for Svendene. Det synes, som om Mestrene har hævnet sig ved at nægte Fagforeningens Formand Beskæftigelse; i hvert Fald rejste Pedersen midt under Konflikten til Skanderborg[13]), hvor han ufortrødent fortsatte sin Agitation og inden to Maaneder fik dannet en socialdemokratisk Arbejderforening[14]). Skræddersvendene i Aarhus viste mere Maadehold; i en Skrivelse med 69 Underskrifter forlangte de kun 20 %[15]). Dette Krav opfyldtes straks af samtlige Mestre undtagen een[16]), med hvem Fagforeningen indtil hen paa Efteraaret førte en udholdende Kamp[17]).

Utvivlsomt var det Strejkerne i Horsens og Aarhus, der gav Stødet til Dannelsen af Skrædderfagforeninger i Odense, Kolding, Randers og Aalborg i Løbet af Maj og Juni 1874[18]); for de tre sidstnævnte Byers Vedkommende synes Sammenhængen den, at Centralbestyrelsen behændigt benyttede Øjeblikket til at gøre de paagældende Svende op-

[1]) Soc. $^{18}/_4$ 1874. [2]) Sst. $^{28}/_8$ og $^2/_{12}$ 1873, $^8/_1$ 1874. [3]) Jfr. S. 324f. [4]) Horsens Avis $^6/_4$ 1872. [5]) Soc. $^{21}/_4$ 1874. [6]) Horsens Avis $^{23}/_4$ 1874. [7]) Sst. $^{29}/_4$ 1874; Soc. $^{21}/_4$, $^{23}/_4$ og $^{24}/_4$ 1874. [8]) Sst. $^{21}/_4$ 1874. [9]) Horsens Avis og Soc. $^{24}/_4$ 1874. [10]) Soc. $^3/_5$ 1874. [11]) Soc.-Dem. $^{31}/_5$ 1874 [12]) Advarsel mod dem sidste Gang sst. $^{25}/_7$ 1874. [13]) Horsens Avis $^7/_5$ og $^{20}/_5$ 1874. [14]) Bilag II, S. 581; Soc.-Dem. $^{17}/_6$ og $^{24}/_7$ 1874. [15]) Horsens Avis $^{18}/_4$ 1874. [16]) Soc. $^{23}/_4$ 1874. [17]) Sst. $^{30}/_4$ 1874; Soc.-Dem. $^5/_6$, $^{26}/_7$ og $^4/_9$ 1874. [18]) Jfr. Bilag II, S. 584.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mærksomme paa Nytten af en Organisation[1]). I hvert Fald nogle af disse Nystiftelser medførte hurtigt Lønbevægelser. I Begyndelsen af Efteraaret opnaaede Skræddersvendene i Randers 33 %'s Forhøjelse[2]); i Aalborg fordredes og gennemførtes en Priskurant[3]); Bevægelsen bredte sig videre til Hjørring[4]) og Thisted[5]), men synes overalt i Nordjylland forløbet fredeligt. Paa Øerne kom det derimod til partielle Strejker i Nykøbing F.[6]) og Nyborg[7]), begge Steder med heldigt Udfald; i Nyborg dannedes Fagforening bagefter[8]).

Bevægelsen i Skomagerfaget er lige saa landsomfattende, men knap saa interessant. Saa godt som overalt i Provinsen lykkedes det at ordne Forholdene ad den fredelige Forhandlings Vej; og i organisatorisk Henseende staar Skomagerne tilbage for Skrædderne. Skomagerfagforeninger oprettedes i 1874 kun i Aarhus og Horsens, hvor Skrædderne var organiseret Aaret før, samt — hen paa Efteraaret — i Slagelse[9]). Her var Svendene tidligt paa Færde; allerede 27. April, før den store Strejke i København var begyndt, truede de med en Arbejdsnedlæggelse, som dog afværgedes ved Overenskomst[10]). Paa lignende Maade gik det omtrent samtidig i Aarhus[11]), Horsens[12]) og Vejle[13]), i Juni i Svendborg[14]) og i Juli i Aalborg[15]); i Oktober rejstes Lønkrav i Thisted[16]). Kun i een By blev det til Alvor med at strejke; det var Kolding, hvor Arbejdernes oprindelige Krav var særlig vidtgaaende (30 %)[17]). Konflikten her begyndte 21. Aug.[18]) og trak ud i henved to Maaneder; men da Svendene fik god Støtte fra andre Byer[19]), ogsaa fra København, blev Sejren til sidst deres[20]).

At Horsensskomagerne hører til Fagets Fortropper, skyldes vistnok Eksemplet fra Skrædderne i samme By. Det virkede ogsaa i andre Fag. Omkring 1. Maj dannede saaledes Snedkerne en Fagforening[21]), der i Begyndelsen ikke vilde have noget med Socialisterne at gøre[22]), men derimod gennem Forhandling i Fællesudvalg hurtigt opnaaede en »mindelig Overenskomst« om Lønforhøjelser fra 16 til

[1]) I en Aarsberetning Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1875 angives disse tre Foreninger stiftet »gennem Agitationen ved Centralbestyrelsen«. [2]) Aarhus Amtstidende $^{10}/_{8}$ 1874. [3]) Soc.-Dem. $^{22}/_{9}$, $^{24}/_{9}$ og $^{8}/_{12}$ 1874. [4]) Aarhus Amtstidende $^{10}/_{8}$ 1874. [5]) Folkets Avis $^{16}/_{10}$ 1874. [6]) Soc.-Dem. $^{15}/_{8}$, $^{19}/_{9}$ og $^{23}/_{9}$ 1874. [7]) Sst. $^{3}/_{11}$, $^{5}/_{11}$, $^{7}/_{11}$ og $^{11}/_{11}$ 1874. [8]) Sst. $^{14}/_{12}$ 1874. [9]) Bilag II, S. 584. [10]) Soc. $^{1}/_{5}$ 1874; Horsens Avis $^{7}/_{5}$ 1874. [11]) Aarhus Amtstidende $^{11}/_{4}$ og $^{29}/_{4}$ 1874. [12]) Horsens Avis $^{29}/_{4}$, $^{30}/_{4}$ og $^{13}/_{5}$ 1874. [13]) Folkets Avis $^{9}/_{5}$ 1874. [14]) Aarhus Amtstidende $^{11}/_{6}$ og $^{17}/_{6}$ 1874. [15]) Aalborg Stiftstidende $^{23}/_{5}$, $^{26}/_{6}$, $^{30}/_{6}$ og $^{8}/_{7}$ 1874. [16]) Folkets Avis $^{16}/_{10}$ 1874. [17]) Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$ 1874. [18]) Sst. $^{25}/_{8}$ 1874. [19]) Sst. $^{30}/_{8}$, $^{11}/_{9}$ og $^{18}/_{9}$ 1874. [20]) Sst. $^{14}/_{10}$ 1874. [21]) Bilag II, S. 585. [22]) Soc.-Dem. $^{1}/_{8}$ og $^{19}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

33 %[1]). 8. Maj oprettedes under Medvirkning af S. Pedersen en Fagforening for Arbejdsmænd[2]).

4. 70'ernes Fagforbund.

Trods voksende Solidaritetsfølelse navnlig blandt Skræddere og Skomagere hele Landet over bar Provinsens Arbejderbevægelse dog endnu i Foraaret 1874 et iøjnefaldende planløst og tilfældigt Præg. En afgørende Ændring i dette Forhold indtraadte først med Kleins store Agitationsrejse ved Midsommertid.

Hans Udsendelse var en direkte Følge af den københavnske Misfornøjelse med Zimmermanns og andres socialistiske Fribytteri; allerede paa det ovennævnte Møde 30. Maj[3]) vedtog Centralbestyrelsen med det første at udsende en autoriseret Agitator. Valget faldt paa dens Formand. 26. Juni forlod han København; næste Morgen ankom han til Aarhus, hvor han om Formiddagen var sammen med Bjørnbak, om Aftenen med Murer Sørensen og andre lokale Socialister, der alle var enige om det ønskelige i, at Centralbestyrelsen paatog sig at udsende »paalidelige Mænd« for at »knytte de bestaaende Foreninger nærmere til hinanden og stifte nye«[4]). Under Indtryk heraf bekendtgjorde Klein — som det synes ret egenmægtigt — i Byens Blade, at fremtidig »ingen socialdemokratisk Foredragsholder vil blive anerkendt, medmindre han har Centralbestyrelsens skriftlige Tilladelse«[5]) — en Erklæring, som en Maaned senere gav Grundlag for en Desavouering af Zimmermann[6]). Søndag 28. Juni deltog Klein sammen med Partifæller fra Aarhus og Horsens i en større Arbejderfest i Skanderborg[7]); de tre følgende Dage holdt han Foredrag henholdsvis i Aarhus[8]), Horsens og Fredericia[9]), endelig 3. Juli endnu engang i Aarhus[10]), hvorfra han rejste hjem[11]). Sammenholder man Kleins Taler i disse faa, men flittigt anvendte Dage med tidligere Udsendinges, vil man bemærke, at hvor Geleff og Würtz havde lagt Hovedvægten paa det agitatoriske, er Klein i højere Grad optaget af at organisere, af at udnytte den vundne Tilslutning; det er hans stadige Omkvæd, at Arbejderne bør holde »Social-Demokraten«, samle sig i Fagforeninger og indordne disse under Centralbestyrelsen. Gennemgaaende fandt hans Tanker villigt Øre; at der i enkelte Kredse var Stemning for Dan-

[1]) Horsens Avis $^{7}/_{5}$, $^{15}/_{5}$ og $^{19}/_{5}$ 1874. [2]) Bilag II, S. 581. [3]) Jfr. S. 335. [4]) Soc.-Dem. $^{3}/_{7}$ 1874. [5]) Sst.; Aarhus Amtstidende $^{27}/_{6}$ 1874. [6]) Soc.-Dem. $^{2}/_{8}$ 1874. [7]) Sst. $^{1}/_{7}$ og $^{3}/_{7}$ 1874. [8]) Sst. $^{4}/_{7}$ 1874. [9]) Sst. $^{5}/_{7}$ 1874. [10]) Sst. $^{8}/_{7}$ og $^{9}/_{7}$ 1874. [11]) $^{6}/_{7}$ var han atter i Kbh., se sst. $^{8}/_{7}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nelsen af et særskilt jysk Arbejderparti[1]), fik foreløbig ingen Betydning; de stedlige Førere, Mænd som F. Sørensen, S. Pedersen og navnlig H. J. Nielsen, stod ganske paa Kleins Side. I Tillid til deres Støtte offentliggjorde han da kort efter sin Hjemkomst en Opfordring[2]) »til Meningsfællerne i Aarhus, Horsens, Skanderborg og Fredericia« om at virkeliggøre de gode Forsætter. Der burde med det første oprettes Agitationsfond, indtil videre paa lokalt Grundlag, men kun til Raadighed for autoriserede Agitatorer. Men navnlig maatte Provinsforeningerne snarest muligt gøre Alvor af den lovede Tilslutning til Centralbestyrelsen; Formen, hvorunder dette burde ske, antydes i følgende Ord, der gemmer den første Kim baade til »Socialdemokratisk Forbund« og til »De samvirkende Fagforbund«: »Heldigst var det, om de forskellige Fagforeninger sluttede sig til deres respektive Fagforeninger i København og de demokratiske Foreninger direkte under Centralbestyrelsen«. — Partiets Formand viste sig her sin Stilling fuldt ud voksen; som Würtz i Begyndelsen af 1873 havde givet Signalet til den store Fagforeningsdannelse[3]), saaledes satte nu Klein i Sommeren 1874 Fagforbundene officielt paa Programmet; og man kan gaa ud fra, at han ogsaa mundtligt energisk har tilskyndet ikke mindst de københavnske Fagforeningsledere til at tage Sagen op.

Uden i øvrigt at forringe Kleins Fortjeneste tør man vel pege paa, at Tanken laa nær. Den maatte melde sig af sig selv, saa snart der i større Udstrækning begyndte at opstaa Fagforeninger i Provinsbyerne. Forbilleder var der tilstrækkeligt af i Udlandet, fremfor alt i Tyskland; Klein kendte dem bedre end nogen anden. En Hindring var det ganske vist, at man fra »Internationale«s Tid var vant til at regne med den lokale »Kreds«, Sammenslutningen af en Bys Fagsektioner, som det overordnede Led i Organisationen. Ikke des mindre er der Smaatræk nok, der vidner om, at Forestillingen om faglige Forbund lige fra Arbejderbevægelsens Gry dæmrede for Bevidsthederne, om end mere eller mindre klart. Allerede i September 1871 havde Snedkerne i Aarhus skarpt set Maalet[4]); at naa det formaaede de ikke. Under Skomagerstrejken i Horsens næste Foraar søgte og fandt de strejkende Støtte hos det københavnske Svendelav[5]). I November 1872 tumlede københavnske Sadelmagere og Tapetserere med Planer om en Landskongres; Tanken herom fremsattes i Sektionen[6]), men blev hurtigt opgivet, da man — med Rette — mente, »at Tiden ikke var gunstig nok til at iværksætte et saa storartet Foretagende, der krævede

[1]) Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1876. [2]) Sst. $^{8}/_{7}$ 1874. [3]) Jfr. S. 187 f. [4]) Jfr. S. 298. [5]) Folkets Avis $^{1}/_{6}$ 1872. [6]) Soc. $^{13}/_{11}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

betydelige Forberedelser«[1]). Kort efter kom dog det første beskedne og tilfældige Tilløb til et virkeligt Fagforbund, idet Cigarmagerne i Fredericia modtog Tilbudet om at danne en Filial af »Enigheden«, mens Byens andre Socialister søgte Tilknytning til Københavnernes »fælles Strejkekasse«[2]). Eksemplet blev dog foreløbig ikke fulgt, heller ikke af Tobaksarbejderne i andre Købstæder. Da Hovedstadens Væverе i Marts 1873 dannede deres saakaldte »Velfærdsforening«, fastslog de i Lovene, at det var »Foreningens Agt at træde i Forbindelse med Væverne i Provindserne, saa at lignende Foreninger som denne kan komme istand«; men Paragraffen blev paa Papiret, og den er i øvrigt helt enestaaende i de mange københavnske Foreningsvedtægter fra dette Aar. En vis Forstaaelse af Nødvendigheden af at se ud over egne Bygrænser røber derimod Lovene for »Skrædersvendenes Strejkekasse i Horsens«, ligeledes fra 1873; det hedder her (§ 6): »Om det er nødvendigt at hjælpe vore Brødre under en Strejke i en anden By, maa afgøres paa en ekstraordinær Generalforsamling«. Denne Bestemmelse, som gaar igen i Skomagersvendenes Love af Juli 1874, skyldes maaske S. Pedersen; ham var det i hvert Fald, der i Januar samme Aar fik sine Fagfæller til at vedtage »at sætte sig i Forbindelse med Fagforeninger af samme Art i andre Dele af Landet, for mulig derved at støtte hinanden i Bestræbelserne for at opnaa Forbedringer i Kaarene«[3]). Omtrent samtidig var Provinsfagforeningernes Stilling under Debat paa en Generalforsamling i den fælles Strejkekasse[4]).

Alt dette blev dog kun Tilløb uden praktisk Betydning. For at lykkes behøvede disse Bestræbelser en kraftig Haandsrækning fra Partiledelsen; derfor er Kleins Indgriben saa betydningsfuld. Umiddelbart førte hans Agitationsrejse vel ikke til Dannelsen af Fagforbund; Resultater fik den dog hurtigt. Inden Udgangen af Juli vedtoges Oprettelsen af Agitationsfond baade i Aarhus og Horsens[5]), ligesom man begge Steder viste Vilje til at tegne Aktier i »Social-Demokraten«[6]). Samtidig gav de fleste Provinsfagforeninger Udtryk for deres Ønske om Tilslutning til Centralbestyrelsen[7]); ivrigst i saa Henseende var Foreningerne i Horsens og Fredericia[8]); i Aarhus viste der sig derimod nogen Tøven.

Under Forhandlingen om disse Spørgsmaal udbrød en Arbejdsnedlæggelse, som paa Grund af sin særegne Karakter blev en god Støtte for Kleins Agitation. Faa Steder var den borgerlige Modstand

[1]) Soc. $^{20}/_{11}$ 1872. [2]) Jfr. S. 329. [3]) Soc. $^{18}/_{1}$ 1874. [4]) Sst. $^{20}/_{1}$ og $^{23}/_{1}$ 1874. [5]) Soc.-Dem. $^{21}/_{7}$ og $^{19}/_{7}$ 1874. [6]) Sst. $^{21}/_{7}$ og $^{1}/_{8}$ 1874. [7]) Sst. $^{14}/_{7}$ og $^{24}/_{7}$ 1874. [8]) Sst. $^{19}/_{7}$, $^{1}/_{8}$ og $^{19}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mod Socialismen stærkere end i Odense. Ikke des mindre var der her som nævnt[1]) i Vinterens og Foraarets Løb begyndt en spæd Fagforeningsbevægelse, som i Juni 1874 satte et nyt Skud ved Dannelsen af en Smedeforening[2]). Maaske var denne noget mere agressiv end de andre[3]); ildeset blev den i al Fald hurtigt. Blot en Maaned efter dens Oprettelse udløstes Spændingen i en Konflikt paa Byens største Støberi, M. P. Allerups. Indehaverne — Stifterens tre Sønner — var paa ingen Maade særlig inhumane, men de tilhørte den gammeldags, patriarkalske Arbejdsgivertype. Saa længe deres egne Interesser ikke truedes, saa de gerne et vist Foreningsliv blandt Fabrikkens Arbejdere; da disse i Begyndelsen af 1868 enedes om Stiftelsen af en Forbrugsforening, lod Fabrikanterne til dette Formaal den gamle Bindingsværksrønne istandsætte, hvor Faderen havde begyndt sin siden saa stærkt udvidede Virksomhed[4]); uden Tvivl hørte Brødrene Allerup ogsaa til den danske Arbejderforenings Velyndere[5]). En ganske anden Sag var det at staa over for en Strejkeforening med socialistiske Tilbøjeligheder; her var Fasthed fornøden. Lørdag 18. Juli afskedigedes da en af Urostifterne[6]); samme Aften fik Arbejderne Underretning om, at Byens Støberiejere indbyrdes havde aftalt ikke at antage hinandens afskedigede Folk. Skønt Allerups Arbejdere, der i mange Aar havde tjent Firmaet og — ifølge deres egen Redegørelse — »elskede og agtede det«, kun med »megen Overvindelse« indlod sig paa Strejke, følte de sig dog nu som den angrebne Part og mente derfor ikke længere at kunne forholde sig passivt. Mandag Morgen indfandt Fagforeningens Formand sig paa Allerups Fabrik og overbragte de overraskede Fabrikanter en Skrivelse, som 28 af deres Arbejdere havde undertegnet; heri fordredes foruden Genansættelse af den afskedigede Agitator Garanti mod Gentagelser og en Lønforhøjelse af 16 %. Disse Krav afvistes af Arbejdsgiverne som fuldkommen uantagelige, og Arbejdet blev derfor nedlagt — dog kun af 30 à 35 Mand, næppe en Tredjedel af Firmaets fulde Arbejdsstyrke[7]). Som Modtræk erklærede derefter Fabrikanterne, at de strejkende kun vilde blive ansat igen, hvis de samtidig udmeldte sig af Fagforeningen.

Oprindelig vakte den lille Arbejdsnedlæggelse ikke megen Opsigt

[1]) S. 333 f. [2]) Bilag II, S. 585. [3]) I den Retning tyder i det mindste et Forlydende om dens Love i Fyens Stiftstidende $^{20}/_{7}$ 1874. [4]) Arbeideren 1868, 24. [5]) Jfr. S. 306. [6]) Om Strejkens Udbrud se Fyens Tidende $^{20}/_{7}$ 1874, Fyens Stiftstidende $^{20}/_{7}$ 1874 samt de to Parters Redegørelser sst. $^{25}/_{7}$ og $^{28}/_{7}$ 1874. [7]) Arbejderantallet maa have været omtrent 100, jfr. Arbeideren 1868, 24 samt V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: Danmarks Statistik II, 618.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

uden for selve Odense. Byens andre Fag støttede efter Evne de strejkende[1]); men udefra søgte disse foreløbig ingen Støtte. Ganske vist modtog »Social-Demokraten« straks ved Konfliktens Udbrud en kort Meddelelse med Advarsel mod Tilgang[2]); karakteristisk nok kom imidlertid Telegrammet ikke fra den paagældende Fagforening, men fra den af Emilie Wulff stiftede socialdemokratiske Forening[3]). Denne var det ogsaa, der en Uge senere, da Udsigterne begyndte at mørknes, i samme Blad indrykkede en indtrængende »Opfordring til alle Arbejdere« om at bidrage til de strejkendes Underhold[4]). Først nu synes Klein at være blevet opmærksom paa, hvilket udmærket Agitationsstof denne Sag bød ham; han satte da hele sin Energi ind paa at indhente det forsømte. Centralbestyrelsen lovede Bistand[5]); en omfattende Indsamling iværksattes, støttet med særlig Iver af Smedenes og Formernes københavnske Organisationer[6]); en Leder i »Social-Demokraten« brændemærkede Attentatet paa Foreningsretten[7]); endelig rejste Klein selv til Odense. Alle disse Anstrengelser kom imidlertid for sent; Sammenholdet blandt de strejkende svigtede, og een efter een vendte de tilbage til de gamle Pladser. Allerede 31. Juli mente »Fyens Stiftstidende« at kunne betegne Strejken som endt; da Klein et Par Dage efter kom derover, var Stillingen den, at omtrent Halvdelen af de strejkende var faldet til Føje, ca. en Fjerdedel havde fundet Arbejde og kun syv Mand gik endnu ledige[8]). Med denne lille Styrke var der i Virkeligheden intet at stille op, og Klein indskrænkede sig da ogsaa til at holde et Par af sine sædvanlige historisk-agitatoriske Foredrag[9]). Endnu en Uges Tid senere var der fire standhaftige igen[10]); hvad der blev af dem, vides ikke. Fagforeningen forsvandt sporløst[11]).

Slaget var tabt for Allerups Arbejdere — ikke for Socialdemokratiet. Forholdet blev omtrent som ved Murerskruen[12]): den enkelte Arbejdergruppes opsigtsvækkende Nederlag ansporede til yderligere Organisation, blev et kærkomment Eksempel til Anskueliggørelse af den snart forslidte Tekst om Nødvendigheden af alle Arbejderes Samling uden Hensyn til By eller Fag.

De Centralisationsbestræbelser, som næredes gennem Kleins Agitation og Odensestrejkens Udvikling, førte i første Omgang ikke mindst til en nærmere Forbindelse mellem de enkelte Foreninger inden for samme By. Allerede tidligere havde der baade i Aarhus og Horsens

[1]) Fyens Stiftstidende $^{22}/_{7}$ og $^{23}/_{7}$ 1874. [2]) Soc.-Dem. $^{21}/_{7}$ 1874. [3]) Sst. $^{5}/_{8}$ 1874. [4]) Sst. $^{28}/_{7}$ 1874. [5]) Sst. $^{29}/_{7}$ 1874. [6]) Sst. $^{29}/_{7}$, $^{31}/_{7}$ og $^{1}/_{8}$ 1874. [7]) Sst. $^{1}/_{8}$ 1874. [8]) Sst. $^{5}/_{8}$ 1874. [9]) Sst. $^{7}/_{8}$, $^{9}/_{8}$ og $^{12}/_{8}$ 1874. [10]) Sst. $^{13}/_{8}$ 1874. [11]) Jfr. Bilag II, S. 585. [12]) Jfr. S. 176—79.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lejlighedsvis været Fællesmøder for Bestyrelser eller Formænd[1]); nu gav Kleins forskellige Forslag Anledning til flere saadanne Sammenkomster; særlig Agitationsfondene forudsatte Samarbejde[2]). Blandt Arbejderne i Aarhus gav disse Spørgsmaal Anledning til nogen Uenighed mellem den ældre Retning, Bjørnbaks Tilhængere, og den yngre, mere københavnsk indstillede. Som Følge heraf trak det ud med Tilslutningen til Centralbestyrelsen. En Paamindelse fra Klein gav omsider Stødet til et stort offentligt Arbejdermøde 16. Aug.[3]) Her foreslog en Snedker Lauritzen, der fik Støtte af Bjørnbak og Kruse, Oprettelsen af en særskilt Centralbestyrelse for Aarhus, som dog skulde staa i Forbindelse med Centralbestyrelsen i København og betragte denne som Overbestyrelse. Dette Forslag forkastedes imidlertid med stort Flertal til Fordel for et andet, der var fremsat af Murer Sørensen og støttedes af S. Pedersen (Skanderborg), og som gik ud paa direkte Tilslutning til den københavnske Bestyrelse. Var denne Afstemning saaledes en Sejr for de mere radikale Elementer, viste den bjørnbakske Indflydelse derimod endnu en Gang sin Styrke ved Behandlingen af en Adresse fra Centralbestyrelsen til Folketinget paa et lignende, dog svagere besøgt Møde 31. Okt.[4]); et ganske vist beskedent Flertal erklærede sig her mod Sørensen og for Bjørnbak, efter hvis Raad man forkastede Adressens første Punkt, som krævede Indførelse af Normalarbejdsdag og Statstilskud til Produktionsforeninger.

Fællesmøder for Fagforeningsbestyrelser forekommer i sidste Halvdel af 1874 ikke blot i Aarhus[5]) og Horsens[6]), men ogsaa i Odense[7]). Var man saaledes i Praksis godt paa Vej til Dannelsen af lokale Fællesorganisationer, tog det des mere Tid, før det blev til Alvor med Fagforbundene. Ogsaa i saa Henseende var dog Forberedelserne i fuld Gang. Naturligt nok blev det første danske Fagforbund oprettet af Skrædderne, som under de store Lønbevægelser i 1872 og 1874 overalt havde lært at interessere sig for Nabobyens Lønforhold, og som navnlig kunde opvise et større Antal Provinsfagforeninger end noget andet Fag; hertil kom som et særegent og sikkert virkningsfuldt Motiv de betydelige Lønforskelligheder fra By til By, der til Købstæder som Horsens, hvor Lønnen var presset særlig højt op, medførte en Tilstrømning, som bragte de vundne Fordele i Fare[8]). Derfor blev Mænd

[1]) Horsens Avis $^{23}/_{5}$ 1874; Aarhus Amtstidende $^{28}/_{1}$ 1874. [2]) Jfr. Soc.-Dem. $^{21}/_{7}$ 1874. [3]) Sst. $^{19}/_{8}$ 1874; Aarhus Amtstidende $^{14}/_{8}$ og $^{17}/_{8}$ 1874. [4]) Sst. $^{31}/_{10}$ og $^{3}/_{11}$ 1874; Soc.-Dem. $^{4}/_{11}$, jfr. $^{25}/_{10}$ 1874. [5]) Aarhus Amtstidende $^{4}/_{8}$ og $^{20}/_{10}$ 1874. [6]) Soc.-Dem. $^{1}/_{8}$ og $^{8}/_{12}$ 1874. [7]) Fyens Stiftstidende $^{31}/_{8}$ og $^{5}/_{11}$ 1874. [8]) Soc.-Dem. $^{3}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som S. Pedersen eller hans Eftermand i Horsens, H. Jensen, ivrige Forkæmpere for Tanken om et Forbund, der vilde gøre det muligt at regulere Lønnen opad i Stedet for nedad. Initiativet synes udgaaet fra Provinsen, men fandt hurtigt Genklang inden for den københavnske Fagforening, som allerede i Foraaret villigt havde understøttet Strejken i Horsens[1]). I en Henvendelse »Til Skræddernes Fagforeninger i Provinserne« i »Social-Demokraten« for 9. Aug. udtalte P. Holm sin Glæde over »saavel direkte som indirekte« at være underrettet om, at disse ønskede at træde i Forbindelse med den københavnske Forening og at underordne sig Centralbestyrelsen; han bifaldt denne Bestræbelse og lovede snart at lade høre fra sig. Sandsynligvis foranlediget ved dette Opraab afholdt Odenseforeningen faa Dage efter et Møde[2]), hvor de samme Ønsker kom til Orde; foreløbig vedtoges dog kun Tilslutning til Centralbestyrelsen. Da Svendene i Aalborg 21. Sept. paatænkte Strejke, telegraferede de til Holm[3]), ikke til »Social-Demokraten«.

Ogsaa i andre Fag knyttedes lignende Forbindelser — en Udvikling, som nu blot glimtvis kan skimtes. Bygningssnedkerforeningen i København havde allerede i April kraftigt støttet Strejken i Aarhus[4]) og korresponderede omtrent samtidig med den nye Snedkerforening i Odense[5]). Skomagerstrejken i Kolding i Efteraaret blev som nævnt[6]) energisk støttet andetsteds fra; og et Opraab fra November[7]) vidner om Centralisationstilløb i samme Fag. Paa et Møde i Murerfagforeningen i Horsens 1. Dec. oplæstes »Breve af vigtigt Indhold fra vore Brødre i Nabobyerne«[8]). 30. Sept.[9]) vedtog endelig den københavnske Smedefagforening nye Love, der satte det som Formaal »at samle alle Arbejdere i Smede- og Maskinfaget i hele Landet til en fælles Virksomhed i social og politisk Retning, saaledes at Arbejderne i Provindserne kan danne Filialer af den herværende Forening«. Allerede Maaneder forinden havde Foreningens Formand søgt at komme i Forbindelse med Smede- og Maskinarbejderne i Aarhus ved at skrive til en af dem; det havde til Følge, at Adressaten ved et af Kleins store Møder offentlig lovede at samle sine Kammerater i en Forening, som kunde slutte sig til den københavnske[10]). Dette Løfte blev ogsaa holdt[11]). Et Forsøg paa at faa en Smedeforening i Gang i Horsens slog derimod fejl[12]).

Endnu var Kræfterne kun svage; man trængte til al den Støtte,

[1]) Soc.-Dem. $^{3}/_{5}$ 1874. [2]) Sst. $^{20}/_{8}$ 1874. [3]) Sst. $^{22}/_{9}$ 1874. [4]) Sst. $^{3}/_{5}$ 1874. [5]) Snedkerforbundets Festskrift (1910), 122. [6]) S. 338. [7]) Soc.-Dem. $^{4}/_{11}$, jfr. $^{8}/_{11}$ 1874. Planer om et Landsforbund i dette Fag var fremme endnu 1878, jfr. sst. $^{11}/_{8}$ 1878. [8]) Horsens Avis $^{27}/_{11}$ 1874. [9]) Datoen efter Foreningens Protokol. [10]) Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$ 1874. [11]) Jfr. Bilag II, S. 585. [12]) Jfr. S. 387 og Bilag II, S. 585.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

man kunde faa. Hovedledelsen i København indsaa dette og sørgede for ikke paa ny at tabe Provinsen af Syne. Sidst i November besluttede Centralbestyrelsen[1]) at udsende den iltre Agitator Fr. A. Hertz paa en Jyllandsrejse, som han tiltraadte 1. Dec.[2]) og selv har skildret i en Række naive og livfulde Korrespondancer[3]). Inden Aaret var omme, havde han holdt en lang Række Møder, hvor han ikke blot — som den Vækkelsesprædikant, han var — tordnede mod »Kapitalens Overgreb«[4]), men ogsaa efter Evne fortsatte Centralisationsarbejdet[5]); saaledes tilraadede han Arbejdsmændene i Horsens »at sætte sig i den nøjeste Forbindelse med Arbejdsmændenes Fagforening i København«[6]). Hans praktiske Resultater rakte imidlertid ikke langt ud over en Reorganisation af de socialdemokratiske Foreninger i Kolding og Fredericia[7]); sidstnævnte Sted maatte han endda dele Æren med H. J. Nielsen. Formodentlig har man i København fundet dette utilstrækkeligt; i hvert Fald vedtog Centralbestyrelsen 14. Jan. efter »en længere Debat« at inddrage hans Fuldmagt[8]). Hertz, der selv var til Stede, erklærede, at han desuagtet vilde holde et Løfte til de jyske Socialdemokrater om at komme igen efter Nytaar. Herimod rejstes ingen Indvendinger; faa Dage efter[9]) rejste Hertz da atter til Jylland, hvor han blev i henved to Maaneder[10]). Han kaldte sig nu »Agitator for det jyske Arbejderparti«[11]) — vel bemyndiget hertil af et saakaldt »Udvalg for det jyske Arbejderparti«, der nævnes et Par Gange[12]) ved denne Tid. Han naaede paa denne Rejse længere nordpaa end nogen tidligere Agitator, helt op til Vendsyssel[13]). Her fik han i Hjørring stiftet en demokratisk Forening[14]), som vakte saa megen Forargelse, at en Sammenslutning af 30 Arbejdsmænd — nærmest en Forbrugsforening[15]) — fik travlt med at rense sig for enhver Mistanke. De kundgjorde offentlig[16]), at de ikke vilde have med den politiske Strid at bestille; men skulde de endelig tilkendegive en politisk Hensigt, maatte det være »at bevare et godt Forhold til Kongen og det danske Folk (Nordslesvig indbefattet) og stedse at opofre Flid og Kræfter, det være enten i Kongerigets eller vore Arbejdsgiveres Tjeneste. Vort Formaal

[1]) Soc.-Dem. $^{28}/_{11}$ 1874. [2]) Sst. $^{8}/_{12}$ 1874. [3]) Sst. $^{8}/_{12}$, $^{15}/_{12}$, $^{17}/_{12}$ og $^{22}/_{12}$ 1874. [4]) Titlen paa hans Foredrag i Fredericia, se Fredericia Avis $^{5}/_{12}$ 1874. [5]) Soc.-Dem. $^{9}/_{12}$ og $^{17}/_{12}$ 1874. [6]) Sst. $^{8}/_{12}$ 1874. [7]) Jfr. Bilag II, S. 580 f. [8]) Soc.-Dem. $^{16}/_{1}$ 1875. [9]) Sst. $^{26}/_{1}$ 1875. [10]) Endnu $^{13}/_{3}$ talte han i Fredericia; $^{29}/_{3}$ aflagde han Beretning paa et Møde i København. Se Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$ og $^{1}/_{4}$ 1875. [11]) Saaledes f. Eks. Aarhus Amtstidende $^{25}/_{2}$ 1875. [12]) Soc.-Dem. $^{13}/_{2}$ og $^{13}/_{3}$ 1875. [13]) Sst. $^{11}/_{2}$, $^{14}/_{2}$ og $^{20}/_{2}$ 1875. [14]) Jfr. Bilag II, S. 581. [15]) Hjørring Amtstidende $^{15}/_{2}$ og $^{22}/_{2}$ 1875. [16]) Sst. $^{13}/_{2}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er i Forening at arbejde upolitisk hen til vort sande oeconomiske Vel og at bevare et godt Forhold imellem Regjeringen, vore Arbejdsgivere og os«. Naturligvis kom denne Erklæring i »Social-Demokraten«[1]). Den fortjente det.

Kort efter Hertz' Afrejse havde imidlertid Centralbestyrelsen bestemt sig til at sende en ny Mand til Jylland[2]); det var Holm, og hans Opgave skulde ikke være at holde Foredrag, men at forhandle med Førerne derovre »om en nøjere Sammenslutning mellem det jyske og københavnske Arbejderparti«[3]). Beslutningen om hans Udsendelse vedtoges med 19 Stemmer mod 4, deriblandt mærkelig nok Kleins. Øjensynlig har der i disse første Maaneder af 1875 været ret stærke Brydninger baade mellem Jyder[4]) og Københavnere[5]) og mellem disse sidste indbyrdes — Stridigheder, hvis Art og Udgang nu unddrager sig vor Kundskab. Vi ved, at Holm kom hjem midt i Februar[6]), og at han havde røgtet sit Hverv til Centralbestyrelsens Tilfredshed[7]); men selve Rejsens Resultater er ukendte.

Saa meget er dog sikkert, at Holm ikke forsømte Lejligheden til at træde i nærmere personlig Forbindelse med sine Fagfæller i Provinsen[8]); og man tør gaa ud fra, at Planen om et Skrædderforbund har været Hovedemnet for deres Samtaler. Æren for det afgørende Skridt tilkommer dog ikke saa meget den københavnske Fører som Svendene i Horsens, der som nævnt[9]) havde særlig Grund til at være utaalmodige. I Marts indbød de Fagfæller i alle danske Byer til en Kongres i Horsens 2. Paaskedag (29. Marts); hver By kunde sende en Repræsentant[10]). Under Forhandlingerne[11]), der kom til at vare to Dage, foreslog Indbydernes Ordfører straks »Oprettelsen af en fælles Forening for Danmark, under Navn af det almindelige danske Skrædderforbund«. Holm, der repræsenterede den københavnske Fagforening, paapegede, at man kunde danne Forbund paa to Maader, enten »ved Oprettelsen af en almindelig Forening med en Hovedkasse, saaledes som alt var foreslaaet, eller ved at der vedtoges Fællesforpligtelser til under givne Forhold at støtte hinanden, dog saaledes, at hver Forening for sig be-

[1]) Soc.-Dem. $^{17}/_{2}$ 1875. [2]) Sst. $^{23}/_{1}$ 1875. [3]) Sst. $^{31}/_{1}$ 1875. [4]) Om en vis Samling blandt disse vidner ikke blot ovennævnte »Udvalg for det jyske Arbejderparti«, men ogsaa nogle Antydninger om en »Kongres« i Aarhus i Horsens Avis $^{9}/_{3}$ og $^{12}/_{3}$ 1875. [5]) Se ogsaa Soc.-Dem. $^{13}/_{2}$ 1875. [6]) Sst. $^{3}/_{3}$, jfr. $^{13}/_{2}$ 1875. [7]) Sst. $^{4}/_{3}$ 1875. [8]) Skrædderfagforeningen i Aarhus indkaldtes til Møde i Anledning af hans Besøg, se Aarhus Amtstidende $^{5}/_{2}$ 1875; efter sin Hjemkomst aflagde han i den københavnske Forening »Beretning om Fagets Organisation i Provinserne«, se Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1875. [9]) S. 344. [10]) Soc.-Dem. $^{25}/_{3}$, jfr. $^{28}/_{3}$ 1875. [11]) Sst. $^{3}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

styrede sine egne Midler« — altsaa blot en videre Udvikling af den hidtidige Praksis. Efter hans indtrængende Anbefaling vedtog man at prøve med en virkelig Fællesforening. Man tog derefter fat paa Udarbejdelsen af Lovene, som trods fremmede Forbilleder[1]) og langvarig Drøftelse blev noget ubehjælpsomt formede; det var da ogsaa Hensigten, at de efter foreløbig Vedtagelse i de enkelte Foreninger skulde revideres paa en ny Kongres til Efteraaret. Holm blev Formand for det nydannede Forbund, som i Løbet af de følgende Maaneder fik Tilslutning fra Fagforeningerne i København, Aalborg, Randers, Aarhus, Horsens, Kolding og Odense[2]). Paa Kongressen i Aarhus 30.—31. Aug.[3]) lempedes Lovene lidt efter den forløbne Tids Erfaringer; Forbundet som Helhed underordnede sig Centralbestyrelsen; endelig vedtog man først at begynde Udbetalingen af Strejkeunderstøttelse næste Foraar.

Foreløbig maatte man altsaa som hidtil hjælpe sig med frivillige Bidrag. Dem blev der snart Bud efter. Allerede i Begyndelsen af Marts havde Skræddersvendene i Skive gjort Strejke[4]); og samtidig med Kongressen i Horsens trak det op til Konflikt i Kolding[5]). Da Mestrene her under Henvisning til synkende Priser[6]) — et tidligt Varsel om Konjunkturomslaget — nægtede at imødekomme Kravet om en Lønforhøjelse paa ca. 18 %, nedlagdes Arbejdet 7. April[7]); den langvarige Kamp, under hvilken de strejkende fik Støtte i hvert Fald fra deres Kolleger i København[8]) og Horsens[9]), sluttede først ca. 5. Maj med en »mindelig Overenskomst«[10]), der af Svendene betegnedes som tilfredsstillende[11]). I April havde imidlertid Mestrene i Præstø ladet sig overtale til at antage en Priskurant[12]); en af dem fortrød dog straks sin Underskrift og blev derefter Genstand for en Arbejdsnedlæggelse[13]), vistnok uden at det lykkedes at tvinge ham.

Foraarets sædvanlige Uro var ikke begrænset til Skrædderfaget. Saaledes dannede Skomagersvendene i Nyborg Fagforening og iværksatte derpaa i April en Strejke[14]), som en Uge efter endte med Kompromis[15]); en paafølgende Arbejdsnedlæggelse i Roskilde varede kun et Par Dage og blev en fuldstændig Sejr[16]). Modsat Udfald fik en tredje Skomagerstrejke, som udbrød ca. 20. Juli i Aarhus[17]); skønt Fag-

[1]) Jfr. S. 287. [2]) Soc.-Dem. 3/9, jfr. 10/4 og 16/4 1875. Ogsaa Foreningen i Nyborg har formodentlig tiltraadt Forbundet, jfr. Udtrykket »flere jyske og fynske Filialer« sst. 21/8 1875. [3]) Sst. 3/9 1875. [4]) Sst. 7/3 1875. [5]) Sst. 2/4 1875. [6]) Kolding Folkeblad 14/4 og 17/4 1875. [7]) Sst. 10/4 1875, jfr. Soc.-Dem. 8/4 1875. [8]) Sst. 9/4 1875. [9]) Sst. 29/4 1875. [10]) Kolding Folkeblad 7/5 1875. [11]) Soc.-Dem. 8/5 1875. [12]) Soc.-Dem. 20/4 1875. [13]) Sst. 21/4 1875. [14]) Nyborg Avis 8/4 1875. [15]) Sst. 12/4 1875. [16]) Soc.-Dem. 22/4, 27/4 og 2/5 1875; Folkets Avis 2/5 1875. [17]) Aarhus Amtstidende 17/7 og 20/7 1875; Soc.-Dem. 21/7 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

foreningen her havde bestaaet i over et Aar, var Sammenholdet blandt dens Medlemmer dog ikke stærkere, end at Mestrene kunde omgaa Strejkekomiteen; efter et Par Ugers Forløb lykkedes det dem ved mindre Forhøjelser at lokke en Del af Svendene til Separatfred[1]); Resten fortsatte den udsigtsløse Kamp til midt i August[2]). — Større Opsigt vakte to Strejker af Bygningshaandværkere i Aarhus og Horsens. Begge Steder har øjensynligt Forberedelserne strakt sig over en stor Del af Vinteren; sandsynligvis har de københavnske Byggefags gode Forhandlingsresultater[3]) virket ansporende. Murerforeningen i Horsens havde en Priskurant færdig allerede ved Nytaar 1875[4]); da man i et Par Maaneder taalmodigt havde ventet paa Mestrenes Svar, stævnede man dem omsider til et Fællesmøde[5]); de udeblev og afviste skriftligt Priskuranten[6]). Saa stod kun een Udvej aaben; den blev ogsaa forsøgt, men rigtignok uden Held; Arbejdet, som nedlagdes 8. April[7]), genoptoges allerede den 13. helt paa de gamle Vilkaar[8]). I velgørende Modsætning til denne Ynkelighed staar den Dygtighed og Udholdenhed, som Bygningshaandværkerne i Aarhus lagde for Dagen. Strejken her omfattede baade Murere og Tømrere og gjaldt ikke Gennemførelsen af Priskuranter; den er blandt 70'ernes Arbejdskampe en af de faa, der drejer sig om Arbejdstiden. Svendene i de to Fag forlangte, at Arbejdet i Sommerhalvaaret skulde ophøre Kl. 6 i Stedet for som hidtil Kl. 7 — altsaa ganske samme Krav, som laa til Grund for den berømte »Murerskrue« i 1872[9]), og som i øvrigt netop i Begyndelsen af 1875 omsider var blevet gennemført i København[10]). I Aarhus fremsattes Fordringen allerede i Januar, men ligesom i Horsens gik nogle Maaneder med frugtesløse Underhandlingsforsøg[11]). I de første Dage af April indtraadte imidlertid Arbejdsstandsning, idet største Parten af Svendene efter indbyrdes Aftale paa egen Haand forkortede Arbejdstiden og derefter bortvistes af Mestrene[12]). I Strejken deltog omtrent lige mange Murere og Tømrere, i alt ca. 200[13]); dette var dog næppe mere end ca. $^2/_3$ af den samlede Arbejdsstyrke[14]), og Udsigterne var saaledes fra først af ingenlunde særlig lyse. De strejkende viste imidlertid megen Offervilje, deres Førere stor Energi. Mange yngre, ugifte Svende rejste

[1]) Aarhus Amtstidende $^2/_8$ 1875; Soc.-Dem. $^{12}/_8$ 1875. [2]) Sst.; J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 187. [3]) Jfr. S. 212 og 226. [4]) Horsens Avis $^4/_1$ 1875. [5]) Sst. $^3/_4$ 1875. [6]) Sst. $^8/_4$ 1875. [7]) Sst. [8]) Sst. $^{14}/_4$ 1875. [9]) Jfr. S. 174. [10]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 295. [11]) Aarhus Amtstidende $^6/_3$, jfr. $^2/_3$ og $^5/_4$ 1875. [12]) Sst. $^5/_4$ 1875. [13]) Sst. [14]) Berlingske Tidende $^6/_4$ 1875. I Mestrenes Avertissement Aarhus Amtstidende $^{10}/_4$ 1875 tales ogsaa kun om »delvis Arbejdsnedlæggelse«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

straks bort[1]); og da Mestrene paa deres Side stræbte at tilkalde Arbejdskraft fra andre jyske Byer, satte Strejkeudvalget sig til Modværge ved Advarsler i Dagspressen og Skrivelser til de lokale Svendelav[2]). En værdifuld Haandsrækning ydede Bjørnbak, der som Formand for Byggeudvalget ved den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus tvang Entreprenøren til at opfylde Arbejdernes Krav[3]). Da Arbejdsgiverne efter et Par Ugers Forløb ligesom i Horsens forsøgte at forhandle sig til Rette hver med sine Folk[4]), viste denne Taktik sig virkningsløs over for Svendenes gode Sammenhold. Endog til Tyskland skrev Mestrene efter Strejkebrydere; der kom ogsaa nogle, men med Undtagelse af to »social døde« Svende vendte de tilbage igen, da de erfarede Sammenhængen og fik Hjemrejsen godtgjort[5]). Under disse Forhold bredte Frafaldet sig hurtigt, først blandt Murermestrene[6]), snart ogsaa blandt Tømrerne[7]); inden Midten af Maj var Arbejdernes Fordring sat igennem paa samtlige Arbejdspladser[8]).

Æren for dette heldige Resultat tilkom i første Række Svendenes socialdemokratiske Organisationer og ikke mindst Murerfagforeningens Stifter og Formand, F. Sørensen[9]). Stolte over fuldbragt Daad og nidkære for den socialistiske Sags Fremme drog Aarhusmurerne en Søndag i August paa Korstog for at »gøre Murerne i Horsens til Genstand for en Paavirkning, hvortil de højlig trænger«; de led den Tort, at kun fire af Nabobyens Murersvende vovede at være med til Modtagelsen paa Banegaarden; de tilrejsende maatte i Hovedsagen nøjes med at gøre sig »en glad Dag« sammen med Tømrerforeningens og den socialdemokratiske Arbejderforenings Medlemmer[10]). I øvrigt viste Stillingen i selve Aarhus sig snart mindre stærk end først antaget. Murernes Fagforening, hvis Medlemstal efter Strejken steg til den for Provinsen anselige Højde af ca. 200[11]), forfulgte straks Sejren ved at tage fat paa en Revision af Akkordsatserne[12]); i Juni indbød man Mestrene til Fællesmøde for at »drøfte og vedtage« Priskuranten[13]). Om de kom, vides ikke, men sikkert er, at det allerede i Efteraaret kneb med at faa Tariffen overholdt[14]); som Forberedelse til en ny Dyst vedtoges derfor Oprettelsen af en særlig Strejkekasse[15]).

[1]) Aarhus Amtstidende $^{5}/_{4}$ og $^{7}/_{4}$ 1875. [2]) Sst. $^{7}/_{4}$ 1875. [3]) Murernes Fagforening i Aarhus gennem 50 Aar, 1874—1924, 7. [4]) Aarhus Amtstidende $^{14}/_{4}$ 1875. [5]) Soc.-Dem. $^{18}/_{4}$ og Aarhus Amtstidende $^{17}/_{4}$, jfr. $^{7}/_{4}$ 1875. [6]) Soc.-Dem. $^{16}/_{4}$, $^{18}/_{4}$ og $^{5}/_{5}$ 1875. [7]) Aarhus Amtstidende $^{29}/_{4}$ 1875. [8]) Sst. $^{13}/_{5}$ 1875; Soc.-Dem. $^{13}/_{5}$ 1875. [9]) Aarhus Amtstidende $^{5}/_{4}$ og $^{12}/_{4}$ 1875; Soc.-Dem. $^{5}/_{5}$ 1875. [10]) Soc.-Dem. $^{18}/_{8}$ og $^{19}/_{8}$ 1875. [11]) Murernes Fagforening i Aarhus gennem 50 Aar, 1874—1924, 7. [12]) Aarhus Amtstidende $^{20}/_{5}$ og $^{16}/_{7}$ 1875. [13]) Sst. $^{22}/_{6}$ 1875. [14]) Soc.-Dem. $^{28}/_{9}$ 1875. [15]) Sst. $^{7}/_{10}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den store Arbejdsnedlæggelse i Aarhus maatte vække Opmærksomhed blandt Bygningshaandværkere overalt i Landet; Hustømrerne i København sendte deres Kolleger et Pengebidrag[1]), og det er næppe tilfældigt, at Murerfagforeningen sammesteds netop samtidig vedtog at »virke af al Kraft« for Oprettelsen af et Murerforbund og bemyndigede sin Formand til at træffe de fornødne Forberedelser i saa Henseende[2]). Trods Beslutningens Energi gik der et Aar, før det gode Forsæt udførtes. Derfor kom to andre Fag Murerne i Forkøbet, de samme, vi før har mødt blandt Fagbevægelsens Fortropper, nemlig Typografer og Cigarmagere.

Tanken om et Typografforbund tog fast Form i Marts 1875. Paa dette som paa andre Omraader gik Typograferne deres egne Veje uden synderlig Tilknytning til de øvrige Arbejdere. For dem betød Skræddernes Eksempel næppe noget som helst; hvad der drev dem til Handling, var dels deres almindelige Afhængighed af tysk Paavirkning[3]), dels den Omstændighed, at Bogtrykkeriejerne umiddelbart forinden havde samlet sig til en Landsorganisation[4]). For en Gangs Skyld var det her Arbejdsgiverne, der havde Forspringet; det var dog knebent nok, og det maa endda tilføjes, at Typografforbundets Stifter R. P. Jensen allerede tidligere havde haft sin Opmærksomhed henvendt paa Provinsen. Da han i Juni 1874 i anden Anledning besøgte Aarhus, paalagde han indtrængende de derværende Typografer »at slutte sig til Københavner-Kollegerne ved Oprettelsen af en typografisk Forening for Aarhus«[5]) — et Raad, som næste Maaned blev fulgt[6]). I Oktober organiseredes ogsaa Aalborgs Typografer[7]). Foreløbig virkede disse to jyske Foreninger dog udelukkende som Rejse- og Sygekasser og traadte heller ikke i nærmere Forbindelse med den københavnske Typografforening.

I Marts 1875 udstedte imidlertid dennes Bestyrelse et langt Opraab »til de danske Typografer«[8]); det indeholdt foruden et nyt Tarifudkast en Opfordring til Dannelse af en Landsorganisation som Modvægt mod Principalernes. 17. April forelagde Formanden Repræsentantskabet en Organisationsplan[9]), som efter Udvalgsbehandling vedtoges af en Generalforsamling 22. Maj[10]). Samtidig bevilgedes 400 Kr. til Propaganda i Provinsen[11]).

9. Juni tiltraadte R. P. Jensen sit Agitationsfelttog[12]), der med

[1]) Soc.-Dem. $^{5}/_{6}$ 1875. [2]) Sst. $^{4}/_{5}$ 1875. [3]) Jfr. S. 288f. [4]) Jfr. S. 246 og 380. [5]) Typograf-Tidende $^{15}/_{6}$ 1874. [6]) Sst. $^{31}/_{7}$ 1874. [7]) Sst. $^{7}/_{11}$ 1874. [8]) Sst. $^{19}/_{3}$ 1875. [9]) Sst. $^{24}/_{4}$ 1875. [10]) Sst. $^{21}/_{5}$ og $^{28}/_{5}$ 1875. [11]) Sst. $^{28}/_{5}$ 1875. [12]) Sst. $^{11}/_{6}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ca. en Uges Afbrydelse kom til at vare henved to Maaneder[1]). Der blev saaledes rigelig Tid til at besøge alle Købstæder med et blot nogenlunde rimeligt Antal Typografer; var Tallet ringere end fem, dannede disse ingen særskilt Afdeling, men henvistes til at underordne sig den nærmeste større By[2]). I Jylland reorganiseredes de ældre Stedforeninger i Aarhus og Aalborg, mens nye kom til i Kolding, Vejle og Horsens; alvorlig Modstand mødte Agitationen egentlig kun i Randers, hvis Konservatisme heller ikke ved denne Lejlighed fornægtede sig: Typograferne paa Byens eneste større Trykkeri nægtede enstemmigt at slutte sig til Forbundet, fordi de ikke kunde være med til eventuelt »ved Magt at gjennemføre, hvad man i Mindelighed ikke kan opnaa«[3]); først flere Maaneder senere kom en Forening i Stand. Paa Øerne stiftedes ved selve Rejsen seks Stedforeninger, hvortil i Efteraarets Løb føjedes fire[4]). Gennemgaaende var imidlertid disse Lokalafdelinger meget smaa, hvad noksom fremgaar af, at de alle 16 endnu 1. Marts 1876 kun talte 186 Medlemmer[5]), og det skønt Vinteren ingenlunde havde bragt Tilbagegang. Det hele Forbund, hvis endelige Love i øvrigt først vedtoges paa Bogtrykkerdagen i København Juni 1876[6]), stod og faldt derfor med den københavnske Afdeling.

Bortser man fra den noget tilfældige Fredericia-Filial fra 1872[7]), kan Planen om et Landsforbund for Tobaksarbejdere følges tilbage til et Diskussionsmøde i »Enigheden« 14. Maj 1875[8]), hvor Foreningens Formand, P. C. Johnsen, havde sat den paa Dagsordenen og varmt anbefalede den. Han fik Støtte af Klein, der bl. a. pegede paa Skrædderne som Forbillede; nogen Modstand viste der sig ikke. Alligevel var det maaske blevet ved Tanken, hvis ikke Sommerens store Lønkamp[9]) uventet havde gjort Spørgsmaalet aktuelt og aabnet de københavnske Cigarmageres Blik for Betydningen af at faa Provinskollegerne med. Utvivlsomt var dette Moment afgørende for »Enigheden«s Beslutning om at sende en Deputation til Malmø. 14. Juli tog Johnsen med flere andre derover[10]); de havde ogsaa Held til at faa oprettet en Filial, som hurtigt voksede til over 200 Medlemmer[11]) og blev Tobaksarbejderforbundets uden Sammenligning største Afdeling uden for København. Det var sandsynligvis den første af de Forposter, som 70'ernes danske Fagbevægelse fandt det formaalstjenligt at postere

[1]) Til ca. $^{5}/_{8}$, jfr. Typograf-Tidende $^{6}/_{8}$ 1875. [2]) Sst. $^{21}/_{5}$ og $^{6}/_{8}$ 1875. [3]) Sst. $^{9}/_{7}$ og $^{23}/_{7}$ 1875. [4]) Jfr. Bilag II, S. 587. [5]) Jfr. S. 246. [6]) Forhandlingerne paa den første danske Bogtrykkerdag, jfr. Typograf-Tidende $^{21}/_{5}$ 1875 og S. 246. [7]) Jfr. S. 329. [8]) Soc.-Dem. $^{16}/_{5}$ 1875. [9]) Jfr. S. 228. [10]) Soc.-Dem. $^{17}/_{7}$ 1875. [11]) Sst. $^{28}/_{9}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blandt de ellers uorganiserede Svenskere; endnu samme Sommer tog dog den nystiftede københavnske Handskemagerforening Initiativet til Oprettelsen af tilsvarende Fagsammenslutninger i Malmø, Lund og Helsingborg[1]), mens Korkskærerforeningen i Malmø først kom i Stand 1878[2]). — I Dagene omkring 1. September besøgte Johnsen Jylland, hvor det lykkedes ham at forstærke den gamle Filial i Fredericia og stifte nye baade i Aarhus og Horsens[3]); allerede forinden var der oprettet Lokalforeninger i Næstved og Svendborg. De fleste af disse Provinsafdelinger var ganske smaa og blev tilmed aldrig større; alt i alt talte dog »Enigheden« i Efteraaret 1875 339 Medlemmer uden for København[4]) — altsaa betydelig flere end Typografforbundet.

De to Forbund stod hver paa sin Side i Kampen om Socialismen, men paa andre Punkter var der Ligheder; begge var de afhængige af tysk Indflydelse, begge Frugten af en Agitation, der udgik fra København. Her var Forbundstanken i 1875 ret populær; Handskemagerforeningens Hensigter er antydet, og allerede i Februar drøftede man i Malernes Fagforening Betimeligheden af »at søge oprettet Filialer af Fagarbejdere over hele Landet«[5]). »Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening« gjorde et alvorligt Forsøg paa at virkeliggøre sin Formaalsbestemmelse af 1874[6]); 18. Aug. bevilgedes 100 Kr. til Udsendelse af en Landsagitator[7]); han kom ogsaa af Sted[8]), men viste sig mindre behændig og fik derfor intet udrettet[9]). Samme Efteraar synes man at have forsøgt Dannelsen af et Formerforbund[10]). Som Formand for Skomagernes Fagforening søgte Hørdum i Aarets sidste Maaneder flere Gange skriftlig Forbindelse med Fagfæller i Provinsen[11]) og holdt ogsaa et Agitationsmøde i Odense[12]); til sin Plan om en Landskongres fandt han imidlertid ikke tilstrækkelig Tilslutning uden for København. Tanken om et Arbejdsmandsforbund synes derimod at have haft sine ivrigste Tilhængere i Aarhus[13]), hvor bl. a. F. Sørensen tog til Orde derfor. Paa et Par Møder i Midtsjælland vedtoges Resolutioner til Fordel for et særskilt Landarbejderforbund[14]).

Til at sammenknytte Hovedstadens og Provinsens Arbejdere bidrog i høj Grad den Begejstringsbølge, som overalt fandt Udløsning ved Førernes Frigivelse i Foraaret 1875[15]). I den store Grundlovsfest i Dyrehaven deltog 25 Provinsrepræsentanter, deraf dog 12 fra Hel-

[1]) Blad f. det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879. [2]) Jfr. Bilag II, S. 582. [3]) Soc.-Dem. $^{5}/_{9}$ 1875. [4]) Sst. $^{28}/_{9}$ 1875. [5]) Sst. $^{25}/_{2}$ 1875. [6]) Jfr. S. 345. [7]) Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$ 1875, jfr. Smedenes Festskrift (1898), 10. [8]) Jfr. Horsens Avis $^{26}/_{8}$ 1875. [9]) Soc.-Dem. $^{16}/_{9}$ 1876. [10]) Sst. $^{5}/_{10}$ 1875. [11]) Sst. $^{4}/_{12}$ 1875. [12]) Sst. $^{8}/_{1}$ 1876. [13]) Sst. $^{28}/_{9}$ og $^{28}/_{12}$ 1875. [14]) Sst. $^{1}/_{1}$ og $^{12}/_{1}$ 1876. [15]) Jfr. S. 224 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

singør og kun 7 Jyder[1]); Murer Sørensen talte[2]). I August kvitterede Geleff med en ny Foredragsrejse til Østjylland[3]); den afsluttedes med en stærkt besøgt »jydsk Arbejderfest« i Risskov 28. Aug.[4]). Her kom Pio selv til Stede med en hel Stab af københavnske Foreningsformænd; foruden de to Førere talte saaledes bl. a. Forsberg, Johnsen, C. C. Andersen, Holm og Hørdum, sidstnævnte for et almindeligt »Strejkeforbund«. I den Retning blev der da ogsaa i Praksis arbejdet; Johnsen benyttede Lejligheden til at skaffe »Enigheden« nye Medlemmer[5]), den københavnske Murerfagforenings Formand drøftede Kongresplaner med sine jyske Kolleger[6]), og samtidig holdt Skrædderforbundet sin anden Kongres[7]).

Sommerens Strejkerøre var lige saa livligt i Provinsen som i København[8]). Efter Haandværksfagenes Foraarsoffensiv kom nu Turen til Industrien. Haandgribeligst er Paavirkningen fra Hovedstaden i Cigarmagerfaget, hvis nydannede Landsorganisation straks toges i Brug. Efter det vellykkede Udfald af den store københavnske Styrkeprøve vilde Provinsens Tobaksarbejdere ikke staa tilbage. De urolige Hoveder i Fredericia tiltvang sig allerede i August væsentlige Lønforhøjelser[9]); mens Strejken her kun varede et Par Dage, brugte de faa Cigarmagere i Næstved hele September til at gennemføre deres Krav[10]). Langvarigst blev dog den store Arbejdsnedlæggelse i Malmø; den indledtes 22. Sept. med 70 strejkende[11]), men udvidedes efterhaanden til 125[12]) og sluttede først ca. 1. Febr. 1876 med et for Arbejderne særdeles tilfredsstillende Resultat[13]). Et usædvanlig langtrukkent Forløb fik ogsaa en Formerstrejke paa et Støberi i Aarhus; den begyndte 11. Sept.[14]) med Udgangspunkt i en tilfældig Tvist med Bestyreren, der havde modsat sig, at Formerne efter Skik og Brug fejrede nye Arbejdsfæller ved en animeret Frokost[15]); først bagefter dannede de strejkende Fagforening og forlangte Lønforhøjelse. Konflikten sluttede Jan. 1876 med et Kompromis, der næppe var til Arbejdernes Fordel[16]). Fra Eftersommeren 1875 skal endnu nævnes Smaastrejker af svenske Anlægsarbejdere ved Rønne Havn[17]), af Skibstømrere i Helsingør[18]) og af Arbejderne paa Palmeoliefabrikken i Aarhus[19]) — alle med ukendt Resultat. I Fredericia opmuntrede Ci-

[1]) Soc.-Dem. $^{9}/_{6}$ 1875. [2]) Sst. $^{6}/_{6}$ 1875. [3]) Sst. $^{11}/_{8}$, $^{19}/_{8}$ og $^{22}/_{8}$ 1875. [4]) Sst. $^{1}/_{9}$ 1875; Aarhus Amtstidende $^{30}/_{8}$ 1875. [5]) Jfr. S. 353. [6]) Soc. Dem. $^{30}/_{10}$, jfr. $^{29}/_{8}$ 1875. [7]) Jfr. S. 348; Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$ 1875. [8]) Jfr. S. 226—29. [9]) Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$-$^{25}/_{8}$ 1875. [10]) Sst. $^{3}/_{9}$, $^{8}/_{9}$ og $^{2}/_{10}$ 1875. [11]) Sst. $^{23}/_{9}$ 1875. [12]) Sst. $^{13}/_{10}$, $^{16}/_{10}$ og $^{30}/_{10}$ 1875. [13]) Sst. $^{5}/_{2}$ 1876. [14]) Sst. $^{12}/_{9}$ 1875. [15]) Sst. $^{29}/_{9}$, jfr. $^{6}/_{10}$ 1875. [16]) Sst. $^{18}/_{1}$ 1876. [17]) Folkets Avis $^{29}/_{7}$ 1875. [18]) Soc.-Dem. $^{28}/_{8}$ 1875. [19]) Aarhus Amtstidende $^{7}/_{9}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

garmagernes Medgang et Par andre Fag til at prøve Lykken; Væverne synes at være sluppet nogenlunde heldigt fra Forsøget[1]), hvorimod Skomagerne[2]) led fuldstændigt Nederlag og maatte give Afkald paa deres nystiftede Fagforening. En partiel Skrædderstrejke i Roskilde i December havde kun til Formaal at hindre Lønnedsættelse[3]).

Det er den første Strejke af denne Art, som kendes fra Provinsen, og i det hele et tidligt Symptom paa økonomisk Tidehverv. At Omslaget i Verdenskonjunkturerne allerede i Vinteren 1875—76 begyndte at gøre sig gældende paa det danske Arbejdsmarked, er tidligere[4]) omtalt; ogsaa om Pios samtidige Bestræbelser for at dæmpe Strejkelysten[5]) skal erindres. Den ejendommelige Passivitet, der i Foraaret 1876 kendetegner de københavnske Haandværkerfagforeningers Holdning[6]), genfindes da ogsaa i nogen Grad i Provinsbyerne. Den sædvanlige Foraarsuro i Skrædderfaget udeblev ganske vist ikke, men bemærkelsesværdigt er det, at det denne Gang intetsteds kom til Arbejdsnedlæggelse. Udsigt til det var der baade i Aalborg, Aarhus, Roskilde og Præstø[7]), men overalt foretrak man at bøje af i Tide; i de to jyske Byer lod ganske vist en Del af Arbejdsgiverne sig bevæge til at antage Svendenes Priskuranter[8]); navnlig i Aalborg var dog Resultatet højst mangelfuldt. I Begyndelsen af Maj gennemførte Tømrersvendene i Horsens Kravet om Arbejdets Ophør Kl. 6; i første Omgang blev de ganske vist afskediget[9]), men da en Del af dem fandt Vej direkte til Bygherrerne, blev Mestrene bange og gav efter[10]); derefter stillede Murersvendene samme Fordring[11]) og har vel næppe faaet nej. I Snedkerfaget kom det til Strejke baade i Aarhus og Horsens. I førstnævnte By havde Forhandlingerne om Priskurantens Revision slæbt sig hen gennem hele Vinteren[12]), da Svendene 18. Marts[13]) brød overtvært. Forliget blev vanskeliggjort ved, at Mestrene ikke vilde underhandle med Fagforeningens Formand, fordi han ikke havde Arbejde hos nogen af dem[14]); men efter en Uges Forløb tilbød de dog en Forhøjelse af 10 %[15]), og paa dette Grundlag synes en Overenskomst at være naaet; en ny Priskurant fik Svendene i hvert Fald[16]). I Horsens

[1]) Soc.-Dem. $^{28}/_{3}$ 1875. [2]) Fredericia Avis $^{7}/_{9}$, $^{9}/_{9}$ og $^{11}/_{9}$ 1875; Soc.-Dem. $^{9}/_{9}$, $^{12}/_{9}$, $^{17}/_{9}$ og $^{19}/_{9}$ 1875. [3]) Sst. $^{4}/_{12}$ 1875. [4]) S. 230. [5]) Jfr. S. 233 f. [6]) Jfr. S. 242 f. [7]) Soc.-Dem. $^{7}/_{3}$ og $^{1}/_{4}$ 1876; Aarhus Amtstidende $^{18}/_{3}$ 1876. [8]) Soc.-Dem. $^{28}/_{4}$ og $^{16}/_{5}$ 1876. [9]) Sst. $^{9}/_{5}$ 1876; Horsens Avis $^{4}/_{5}$, $^{8}/_{5}$ og $^{9}/_{5}$ 1876. [10]) Sst. $^{16}/_{5}$, jfr. $^{15}/_{5}$ 1876. [11]) Sst. $^{18}/_{5}$ 1876. [12]) Aarhus Amtstidende $^{21}/_{3}$ 1876. [13]) Soc.-Dem. $^{5}/_{4}$ 1876. [14]) Aarhus Amtstidende $^{23}/_{3}$ 1876. [15]) Sst. $^{29}/_{3}$ 1876; Soc.-Dem. $^{28}/_{4}$ 1876. [16]) Den nævnes i et Avertissement fra Fagforeningen Aarhus Amtstidende $^{10}/_{5}$ 1876, jfr. Snedkerforbundets Festskrift (1910), 110 f. De samtidige Efterretninger om denne Strejke er usædvanlig uklare og selvmodsigende.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nedlagde Møbelsnedkerne Arbejdet 8. Juli[1]); ca. 20. Aug. opfyldtes deres Krav[2]) om 10 % Tillæg til Akkorderne. Alle disse tre Arbejdsnedlæggelser er af meget beskedent Omfang, og det samme gælder endnu mere Strejkerne uden for det egentlige Haandværk. Betydeligst synes her en defensiv Handskemagerstrejke paa en større Fabrik i Lund; den begyndte 6. Marts[3]) og sluttede henimod 1. Juni; da var nemlig saa godt som samtlige strejkende bortrejst, mens Fabrikanten paa sin Side havde forstaaet at skaffe sig ny Arbejdskraft[4]). Desuden kan anføres en mislykket Anlægsarbejderstrejke ved Banen Aarhus—Ryomgaard[5]) samt en ligeledes meget kortvarig Arbejdsnedlæggelse paa Papirfabrikken i Silkeborg[6]); den endte med et Kompromis, hvorved de højest lønnede Arbejdere maatte finde sig i nogen Nedsættelse.

Mens saaledes Nedgangen i de faglige Konflikters Antal og Omfang navnlig i Sammenligning med 1875 er umiskendelig, spores der endnu i 1876 ingenlunde nogen tilsvarende Slappelse af selve Organisationssansen — snarest tværtimod. Dette Forhold, der utvivlsomt for en væsentlig Del maa forklares paa Baggrund af disse Aars stigende politiske Interesse[7]), kom ikke des mindre i betydelig Grad netop Fagforbundene til gode. I Foraaret 1876 kom Murerforbundet omsider i Stand. Efter Indbydelse[8]) af Fagforeningsformændene i København og Aarhus, S. Hansen og F. Sørensen, samledes 16. April en stiftende Kongres i Horsens[9]). Forbundsplanen fandt her Tilslutning af delegerede fra 7 Byer — København, Aarhus, Aalborg, Horsens, Odense, Kolding og Viborg; da der i de tre sidstnævnte Købstæder ellers ikke forekommer Murerfagforeninger i 70'erne, maa deres Repræsentanter antages valgt af Svendesygekasserne. Et Lovudkast, som var stærkt afhængigt af Skrædderforbundets Love, forelagdes Forsamlingen, som vedtog at lade det trykke og udsende til de enkelte Foreninger, hvorefter den afsluttende Behandling skulde finde Sted samtidig med det forestaaende almindelige Partimøde.

Gimlekongressen[10]) (6.—8. Juni 1876) blev ogsaa for Provinsens Socialdemokrater Aarets store Begivenhed. Fra Provinskøbstæderne deltog foruden 4 »social-demokratiske Foreninger« 15 Fagforeninger med tilsammen 921 Medlemmer[11]); størst var Murernes og Tømrernes Fagforeninger i Aarhus med henholdsvis 130 og 125 Medlemmer. Skønt

[1]) Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$, $^{11}/_{7}$ og $^{19}/_{7}$ 1876; Jyllandsposten $^{11}/_{7}$ 1876. [2]) Soc.-Dem. $^{24}/_{8}$ 1876. [3]) Sst. $^{5}/_{4}$ 1876. [4]) Sst. $^{9}/_{7}$, jfr. $^{20}/_{5}$ og $^{27}/_{5}$ 1876. [5]) Folkets Avis $^{22}/_{3}$ 1876; Berlingske Tidende $^{23}/_{3}$ 1876. [6]) Aarhus Amtstidende $^{5}/_{4}$ og $^{8}/_{4}$ 1876. [7]) Jfr. S. 254 f. [8]) Soc.-Dem. $^{5}/_{4}$, jfr. $^{31}/_{3}$ 1876. [9]) Sst. $^{20}/_{4}$ 1876. [10]) Jfr. S. 236—39. [11]) Soc.-Dem. $^{9}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de 25 Provinsrepræsentanter som et beskedent Mindretal ikke kunde øve synderlig Indflydelse paa Kongressens Forløb, kunde de dog være ganske godt tilfredse med dens Beslutninger. I den nye Hovedbestyrelse optoges fire Repræsentanter for Provinsen; dertil valgtes[1]) Aarhusarbejdernes nye Fører, Bliesmann, endvidere H. J. Nielsen, Fredericia, samt Snedker R. P. Svendsen fra Aarhus og Skrædder H. Jensen fra Horsens; de fik imidlertid ikke megen Glæde af deres Værdighed[2]). Større Betydning fik det, at de nye Partilove udtrykkeligt knæsatte baade Lokalbestyrelser og Fagforbund som regelmæssige Led i Socialdemokratiets Organisation.

I de tre Byer, hvor der overhovedet var noget at »bestyre«, Aarhus, Horsens og Fredericia, havde som tidligere[3]) omtalt allerede Kleins Agitation fremmet en vis Samvirken mellem de enkelte Fagforeninger. I hvert Fald i Aarhus var dette Samarbejde senere fortsat; det kan saaledes nævnes, at da Holm i Februar 1875 besøgte Byen[4]), forhandlede han med en Fællesforsamling af »Bestyrelserne for samtlige Fagforeninger og den social-demokratiske Arbejderforening«[5]). Ved et tilsvarende Fællesmøde af 9 Bestyrelser 20. Okt. s. A.[6]) vedtoges det fremtidig at holde to fælles Medlemsmøder om Maaneden til Drøftelse af politiske og kommunale Spørgsmaal; samtidig konstituerede man sig som »Fællesbestyrelse« ved Valget af tre Embedsmænd, Dirigent, Protokolfører og Formand. Sidstnævnte Hverv tilfaldt F. Sørensen, der dog faa Maaneder efter afløstes af Former L. P. Hansen[7]). Kort efter Nytaar blev denne sammen med 3 andre Foreningsformænd afskediget fra sin Stilling[8]); som Modtræk herimod besluttede da Fællesbestyrelsen 16. Febr. at ansætte ham som lønnet Partileder[9]). Det viste sig imidlertid hurtigt umuligt at forsørge ham paa denne Maade[10]), og han synes derefter at have forladt Byen. Til hans Efterfølger som Formand for Fællesbestyrelsen valgtes 22. Marts Georg Bliesmann[11]), en tysk Kurvemagersvend, som først i December 1874 var indvandret fra Rendsburg[12]); nu blev han efter Kruse og Sørensen Aarhussocialisternes tredje Hovedfører i dette Tiaar. Skønt Materialet til hans Karakteristik er fattigt, tør det siges, at han var baade radikalere og mere centralistisk indstillet end begge Forgængerne — ogsaa bedre teoretisk skolet[13]); bl. a. i hans Maade at skrive paa[14]) kan der være

[1]) Soc.-Dem. $^{10}/_{6}$ 1876. [2]) Jfr. S. 249. [3]) S. 344. [4]) Jfr. S. 347. [5]) Aarhus Amtstidende $^{5}/_{2}$ 1875. [6]) Soc.-Dem. $^{2}/_{11}$ 1875. [7]) Forekommer som Fællesbestyrelsens Formand Aarhus Amtstidende $^{4}/_{2}$ 1876. [8]) Jfr. S. 387f. [9]) Soc.-Dem. $^{24}/_{2}$ 1876. [10]) Sst. $^{10}/_{3}$ 1876. [11]) Sst. $^{2}/_{4}$ 1876. [12]) Sst. $^{22}/_{9}$ 1876, jfr. en Lykønskning sst. $^{19}/_{4}$ 1876. [13]) Jfr. S. 571. [14]) Se navnlig Artiklerne Soc.-Dem. $^{22}/_{9}$ og $^{23}/_{9}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

noget, der minder om H. J. Nielsen. — Som Forberedelse til Folketingsvalget 25. April 1876 lod Fællesbestyrelsen Valglisterne undersøge[1]); 20. April besluttede den — til megen Ærgrelse for Bjørnbak[2]) — at opstille en særskilt Arbejderkandidat, Cigarmager Giessing fra København[3]), der dog paa selve Valgdagen trak sig tilbage til Fordel for en bjørnbaksk Gaardejer[4]).

I Aarhus havde man saaledes forholdsvis let ved at efterkomme den Paragraf i de nye Partilove, der foreskrev Oprettelsen af Lokalbestyrelser i alle større Byer; her var nærmest kun Tale om en Navneforandring. Ogsaa i Horsens[5]) og Fredericia opfyldtes imidlertid Bestemmelsen, selv om disse Bestyrelsers Virksomhed er meget lidt kendt. Nævnes kan, at man i Fredericia ligesom i Aarhus vedtog Afholdelsen af to maanedlige Møder med Foredrag, Oplæsning eller Diskussion[6]). For Aarhus og Fredericia kender vi Lovene[7]); sidstnævnte Sted tilstræbtes bl. a. Indflydelse paa de kommunale Valg. Overhovedet har disse ældste Fællesorganisationer sikkert overvejende beskæftiget sig med politiske Spørgsmaal — uden dog helt at forsømme de faglige[8]).

Gimlekongressen bestemte imidlertid ogsaa, at »enhver Fagforening skal sætte sig i Forbindelse med alle andre Foreninger i samme Fag her i Landet for at danne et Fagforbund«[9]). I Læ af selve Kongressen naaede enkelte Fag dette Maal nogle Skridt nærmere. Murerrepræsentanter for København, Aarhus og Aalborg enedes saaledes om at betragte Forbundet i dette Fag som konstitueret[10]). Skrædderforbundet afholdt samtidig sin tredje, ligeledes svagt besøgte Kongres, hvor dog nye Fremstød forberedtes[11]). Endelig førtes i Forbindelse med det store Partimøde visse forberedende Forhandlinger i Snedkerfaget[12]).

I September føjedes endnu et Forbund til de allerede bestaaende; det var Handskemagernes, som ikke kom uventet. Den københavnske Handskemagerforening af 1875 havde straks[13]) sat sig som Formaal at sammenknytte alle Danmarks og Sveriges Handskemagere gennem fælles Fagblad og aarlige Kongresser; og under Strejken i Lund næste Foraar[14]) viste dens Bestyrelse sig meget virksom[15]); Formanden var selv derovre og sikrede sig ved den Lejlighed de strejkendes Til-

[1]) Soc.-Dem. $^{10}/_{3}$ 1876. [2]) Aarhus Amtstidende $^{22}/_{4}$ 1876. [3]) Soc.-Dem. $^{21}/_{4}$ 1876. [4]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{4}$ 1876. [5]) Soc.-Dem. $^{30}/_{8}$ 1876. [6]) Sst. $^{10}/_{10}$ 1876. [7]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Aug. og Sept. 1876. [8]) I Aarhus vedtoges det saaledes $^{19}/_{7}$ at »støtte de strejkende Formere i København efter bedste Evne« (Soc.-Dem. $^{23}/_{7}$ 1876). Et andet Eksempel nedenfor S. 360. [9]) Soc.-Dem. $^{10}/_{6}$ 1876. [10]) Sst. $^{20}/_{6}$, jfr. $^{21}/_{5}$ og $^{8}/_{6}$ 1876. [11]) Sst. $^{29}/_{6}$, jfr. $^{8}/_{6}$ 1876. [12]) Jfr. nedenfor S. 359. [13]) Lovenes §§ 2 og 25; jfr. S. 353. [14]) Jfr. S. 356. [15]) Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$, $^{22}/_{4}$, $^{30}/_{5}$ og $^{9}/_{7}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slutning til Fremtidsplanerne[1]). Nu indbødes[2]) Lokalforeningerne i Malmø, Lund, Helsingborg, Nyborg og Odense til en Kongres i København 24.—25. Sept.[3]), hvor et forud omsendt Lovudkast vedtoges. P. Knudsen blev Formand for det nye Forbund, der havde tre — senere fire[4]) — Afdelinger i Skaane og saaledes med nogen Ret kunde kalde sig »nordisk«. Dets Forbindelse med den tyske Broderorganisation er tidligere omtalt[5]).

Flere andre Fag arbejdede sig ved samme Tid Maalet nærmere. Den første vantrevne Spire til et Arbejdsmandsforbund saa Lyset i Juli, da en ældre »social Arbejderforening« i Helsingør omdannedes til Arbejdsmandsfagforening og underordnede sig den københavnske Organisation[6]), der i Forvejen havde en »Filial« paa Frederiksberg[7]). — Paa Snedkerforeningernes Sammenslutning spildtes megen Tid. Tidligst tog maaske C. C. Andersen Tanken op[8]); men officielt var det i hvert Fald Bygningssnedkernes Formand, Forsberg, som 24. Maj[9]) med Henblik paa det forestaaende Partimøde indbød Repræsentanter for de fire københavnske Foreninger til et Fællesmøde samme Aften. Her besluttedes det »at virke hen til Oprettelsen af et Snedker-Forbund«[10]); paa Gimlekongressen fik man Lejlighed til at konferere med Delegerede fra Aarhus og Odense[11]). Først i Efteraaret nedsattes dog et københavnsk Fællesudvalg[12]), som efter maanedlange Forhandlinger enedes om et Lovudkast[13]). I sidste Øjeblik sprang imidlertid Bygningssnedkerne fra[14]); de var bange for, at det vilde blive dem for kostbart at gøre fælles Sag med en Organisation som Møbelsnedkernes, hvis Svaghed netop ved denne Tid lagde sig grelt for Dagen. Et Forbund uden dem var ikke at tænke paa, og Planen faldt derfor til Jorden. — Hovedstadens Smede og Maskinarbejdere søgte atter Forbindelse med Provinsbyernes og havde denne Gang bedre Held med sig end i 1875[15]). Allerede ved Nytaar modtog man den opmuntrende Nyhed, at Aarhusforeningen havde »sluttet sig til« den københavnske[16]). Fastere Former var dog fornødne; efter nogen skriftlig Forhandling[17]) besluttede man derfor i Oktober at sende Formanden og Adam Pe-

[1]) Soc.-Dem. $^{16}/_{3}$ 1876. [2]) Sst. $^{30}/_{8}$ og $^{22}/_{9}$ 1876. [3]) Sst. $^{8}/_{10}$ 1876. [4]) Kort efter Kongressen dannedes en Lokalforening i Kristiansstad (Blad f. det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879). [5]) S. 289 f. [6]) Soc.-Dem. $^{6}/_{7}$ og $^{15}/_{7}$ 1876; Bilag II, S. 581. [7]) Sst., S. 578. [8]) Ifølge Soc.-Dem. $^{22}/_{2}$ 1877 udgik Opfordringen til Dannelsen af et Snedkerforbund oprindeligt fra Møbelsnedkerne. [9]) Soc.-Dem. [10]) Sst. $^{28}/_{5}$ 1876. [11]) Sst. $^{8}/_{6}$ 1876. [12]) Sst. $^{22}/_{2}$ 1877, jfr. sst. $^{4}/_{10}$ 1876 og Snedkerforbundets Festskrift (1910), 71. [13]) Soc.-Dem. $^{22}/_{2}$ 1877. [14]) Sst. $^{20}/_{2}$ og $^{22}/_{2}$ 1877; Bygningssnedkernes Fagforenings Protokol $^{11}/_{1}$ 1877. [15]) Jfr. S. 353. [16]) Smedefagforeningens Protokol $^{3}/_{1}$ 1876. [17]) Soc.-Dem. $^{16}/_{9}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tersen til Jylland[1]), hvor de holdt Møder i Aarhus[2]) og Horsens[3]), maaske ogsaa i Randers[4]); overalt fandt de Forstaaelse og Tilslutning. I December averteres en Generalforsamling med Diskussion om Forbundslovene[5]); men derefter høres der ikke mere om Sagen. Paa en eller anden Maade maa den almindelige Krise have stillet sig i Vejen; maaske veg de svage jyske Foreninger tilbage for Omkostningerne ved en Kongres. — Ogsaa mindre Fag stræbte at følge med; saaledes synes Kurvemagerne at have haft en Slags Landsorganisation[6]), og Korkskærerforeningen søgte i Foraaret 1876 forgæves at faa dannet en Filial i Malmø[7]). Som Praleri maa det derimod vist nærmest betegnes, naar en lille københavnsk Fagforening i sine Bekendtgørelser yndede at kalde sig »Det danske Bagerforbunds københavnske Afdeling«[8]) eller endog »Det danske Bagerforbund«[9]). Nogen reel Adkomst til disse stolte Navne har den sikkert ikke haft; først senere prøvede den at faa oprettet en Filial i Aarhus, hvad der trods den stedlige Lokalbestyrelses Hjælp aldeles mislykkedes[10]).

I Efteraaret 1876 kulminerer 70'ernes Forbundsbevægelse. 5 Fagforbund havde helt overstaaet Tilblivelsesstadiet: Skræddernes, Typografernes, Cigarmagernes, Murernes og Handskemagernes; Smede og Snedkere syntes blot at mangle en konstituerende Kongres, 5—6 andre Fag stræbte i samme Retning. Hele denne lovende Udvikling blev afbrudt af Arbejderbevægelsens almindelige Tilbagegang i Tiaarets Slutning[11]); svigtende Lønninger og Arbejdsløshed drev ogsaa Provinsens Arbejdere bort fra Fagforeningerne, og i Hovedstaden savnede man Midler til planmæssig Agitation. Omslaget kom dog ikke overalt lige hurtigt; særlig er der Grund til at nævne, at Skrædderforbundet endnu i sidste Halvaar af 1876 havde gode Resultater at opvise, idet to paa Kongressen i Juni[12]) valgte Agitatorer inden Jul fik oprettet henved en halv Snes nye Filialer[13]); en Støtte i Arbejdet var det dem formodentlig, at det i September var lykkedes at vinde en lille partiel Strejke i Fredericia[14]). For de fleste andre Fag gik det imidlertid ned ad Bakke — mere eller mindre hurtigt. Det første For-

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{10}$ 1876. [2]) Aarhus Amtstidende $^{19}/_{10}$ 1876. [3]) Horsens Avis $^{21}/_{10}$ 1876. [4]) I Smede- og Maskinarbejdernes Festskrift (1898) meddeler A. C. Meyer, at det i denne Vinter lykkedes at oprette en Filial i Randers. Nogen Bekræftelse heraf har ikke kunnet findes. [5]) Soc.-Dem. $^{3}/_{12}$ 1876. [6]) $^{3}/_{9}$ 1876 bevilger den københavnske Fagforening Kurvemagerne i Aarhus Kontingentnedsættelse, se Soc.-Dem. $^{8}/_{9}$ 1876. Sst. $^{31}/_{3}$ 1876 opfordres Svende »baade i København og Provinserne« til at støtte Foreningen. [7]) Bilag II, S. 582. [8]) Soc.-Dem. $^{25}/_{7}$ 1876. [9]) Sst. $^{23}/_{8}$ 1876, jfr. sst. $^{5}/_{9}$ 1876 m. fl. St. [10]) Sst. $^{29}/_{12}$ 1876 og $^{20}/_{1}$ 1877. [11]) Jfr. S. 254 ff. [12]) Jfr. S. 358. [13]) Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$ 1876. [14]) Sst. $^{8}/_{9}$, $^{9}/_{9}$ og $^{20}/_{9}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bund, der helt opløstes, var Murernes, hvad der i øvrigt nærmest skyldtes rent personlige Forhold; dets Stifter og Formand, S. Hansen, kom i Konflikt med den københavnske Fagforening, hvis Medlemmer fandt ham for radikal, og nedlagde derfor sit Hverv; af Misfornøjelse hermed trak Foreningen i Aarhus sig da tilbage fra Forbundet, hvis Virksomhed derefter gik i Staa; dette maa være sket engang mellem August og Oktober 1876[1]). En langt alvorligere Sag var for saa vidt Typografforbundets Sammenbrud i December, der var en Følge af det store Strejkenederlag i København[2]); for overhovedet at kunne fortsætte maatte nemlig Hovedforeningen her træde ud af Forbundet, hvis mange smaa Provinsafdelinger uden dette Midtpunkt umuligt kunde holde sammen[3]). — Ogsaa Tobaksarbejderforbundet fik Modgang[4]). Dets største Filial, Malmø, udmeldte sig ca. 1. Okt.; af de danske Afdelinger opløste Aarhus sig henimod Jul, mens Svendborg ved samme Tid var ophørt at lade høre fra sig. Under disse Forhold sank Medlemstallet i Løbet af 1876 fra 790 til 443[5]). Næste Aar udtraadte Fredericiafilialen efter et kraftigt Sammenstød med Forbundsledelsen[6]). Tilbage var alene de ubetydelige Afdelinger i Næstved og Horsens; ogsaa de bukkede under. Ved Udgangen af 1878 hedder det i Aarsberetningen lakonisk: »Filialerne ere opløste«.

I dette Fag tillader de bevarede Regnskaber os at følge Nedgangen Aar for Aar. Ellers lader Foreningernes Forsvinden sig sjældent nøjagtigt tidsfæste; men med Sikkerhed ved vi, at kun meget faa af dem stod Krisen igennem. Sandsynligvis var Tabene allerede i Vinteren 1876—77 meget betydelige. Saa tidligt som 11. Nov. vil et Modstanderblad[7]) vide, at ca. 16 Provinsforeninger er forsvundet siden Juni; og i August 1877 opgør Klein Provinsens Tabsliste som følger: »Samtlige Foreninger i Odense og de fleste i Horsens; Skanderborg, Aalborg og Hjørring Foreninger; en Del af Cigarmagernes og Skrædernes; de 2 Foreninger i Præstø Amt, 1 i Holbæk Amt, 1 i Slagelse, 1 i Korsør, 2 i Helsingør, 1 i Bloustrød, 1 i Lundtofte, 1 i Utterslev, 3 i Roeskilde, 1 i Næstved«[8]) — Opgivelser, der i det store og hele snarest bekræftes af »Social-Demokraten«s og de lokale Blades Annoncestof[9]). At Geleff i Slutningen af Januar foretog en sidste stor Agitationsturné i Jylland, nyttede næppe meget; det var paa denne Rejse, han blev fulgt fra

[1]) Soc.-Dem. $^{18}/_{7}$, $^{19}/_{7}$ og $^{1}/_{8}$ 1877, jfr. sst. $^{8}/_{11}$ 1876. Jfr. S. 474. [2]) Jfr. S. 247—49. [3]) Typografernes Festskrift (1894), 179 f., jfr. Typograf-Tidende $^{9}/_{12}$ og $^{16}/_{12}$ 1876. [4]) Jfr. Bilag II, S. 586. [5]) Se nærmere S. 267. [6]) Jfr. S. 253. [7]) Ugeblad for Almuen. [8]) Flyvebladet $^{12}/_{8}$ 1877. [9]) Jfr. Bilag II. I Odense bestod dog endnu mindst to Foreninger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

By til By af Klein[1]). Da Pio og Geleff et Par Maaneder senere forlod Landet, havde man i Provinsen ikke megen Tillid tilovers til deres Efterfølgere[2]), og paa Partikongressen i Juli, hvor i øvrigt næppe stort andre Provinsbyer end Aarhus og Horsens var repræsenteret, meldte den gamle Tanke om en særskilt jysk Partiafdeling sig paa ny — hvad der som tidligere[3]) omtalt førte til en Art Sprængning.

Kleins ovenfor gengivne Statistik har ogsaa den Interesse at vise, hvilke Foreninger det var, der hurtigst gav efter for Krisens Tryk. Ringest Modstandskraft havde gennemgaaende de »socialdemokratiske Foreninger«, der kun gav sig af med Politik, og i det hele de mindre Købstæders isolerede Organisationer. Paafaldende hurtigt forsvandt ogsaa de før saa talrige Foreninger i Horsens. Derimod vil man lægge Mærke til, at Klein omhyggeligt undgaar at nævne Aarhus — uden Tvivl fordi han vidste, at Billedet her endnu tegnede sig forholdsvis lyst. Her bestod i Sommeren 1877 stadig henimod en halv Snes Foreninger, hvoraf flere ganske livskraftige; noget Grundlag var der altsaa for Tanken om et særligt, jysk Parti. Efter Bruddet i København forsøgte man at realisere den paa egen Haand. Murernes Fagforening i Aarhus — Provinsens største — udmeldte sig kort efter Kongressen af den nye Centralbestyrelse[4]); og det har den næppe været ene om. I Løbet af Juli og August diskuterede nemlig de socialistiske Kredse i Aarhus flittigt Spørgsmaalet om »den fremtidige Organisation«[5]) eller om »Tilslutning til et selvstændigt jydsk Arbejderparti«[6]); og utvivlsomt som Resultat af disse Overvejelser konstitueredes i Begyndelsen af September et saakaldt »socialistisk Foreningsforbund i Danmark«[7]), hvis »Afdelingsbestyrelse« for Aarhus i de følgende Maaneder et Par Gange[8]) indkalder offentlige Møder, sidste Gang med H. J. Nielsen som Taler. 29. Nov. søgte Fr. A. Hertz Centralbestyrelsens Bemyndigelse til at rejse til Jylland, hvor han vilde »søge at optræde mæglende mellem Partiet her og det, der havde dannet sig i Jylland«[9]); han fik Afslag, tog alligevel paa Turné[10]) med et Foredrag om »den frie

[1]) Jfr. S. 251. [2]) I Provinsens mest radikale Kredse, hvor Pio dyrkedes paa Frastand, var Legenden om ham sejglivet nok til at overleve hans Flugt; Harmen vendte sig mod hans københavnske Opponenter og Arvtagere. Saaledes nedlagde H. J.Nielsen kort efter sit Mandat som Medlem af Hovedbestyrelsen (Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Maj 1877); og paa Købmagergadekongressen tog den ivrigste af Provinsseparatisterne, R. Thomsen fra Aarhus, aabent Pio i Forsvar, men angreb den daværende Ledelse for dens venlige Holdning over for Venstre (Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1877). [3]) S. 275. [4]) Soc.-Dem. $^{1}/_{8}$ 1877. [5]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{7}$, jfr. $^{6}/_{8}$ og $^{24}/_{7}$ 1877. [6]) Sst. $^{29}/_{8}$ 1877. [7]) Sst. $^{6}/_{9}$ 1877. [8]) Sst. $^{19}/_{10}$ og $^{1}/_{12}$ 1877. [9]) Soc.-Dem. $^{19}/_{12}$ 1877. [10]) Sst. $^{20}/_{12}$ og $^{29}/_{12}$ 1877, $^{4}/_{1}$ og $^{10}/_{1}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tanke«, men har næppe haft Held som Fredsstifter. Endnu i Februar 1878 dementerede i hvert Fald H. J. Nielsen som »Formand for det jyske socialistiske Parti« meget skarpt en Meddelelse i »Social-Demokraten« om hans Nærværelse ved »Socialdemokratisk Forbund«s Stiftelsesmøde[1]). Efter dette Tidspunkt bliver der ganske vist stille om »Partiet«; derimod synes de efterhaanden faatallige Foreninger i Aarhus endnu 1878—79 at have bevaret en vis spinkel Fællesorganisation[2]).

De Fagforeninger, som holdt sig i Live gennem disse trange Aar, undgik i Almindelighed helst at tildrage sig Arbejdsgivernes Opmærksomhed. Indlade sig paa faglig Aktivitet turde næsten kun de to længstlevende Fagforbund, Skræddernes og Handskemagernes. De bestod begge lige til 1879. Det nordiske Handskemagerforbund holdt Kongresser i København 1877 og 1878[3]). De danske »Specialforeninger« i Nyborg og Odense maatte dog reorganiseres i 1877[4]); ubetinget stærkere var de skaanske. Handskemagerne i Lund forsøgte Dec. s. A. anden Gang[5]) forgæves at hindre Lønnedsættelse ved Strejke[6]). Forbundets relative Livskraft skyldtes i øvrigt vistnok navnlig dets Rejseunderstøttelser, som under den udbredte Arbejdsløshed paaskønnedes stærkt; ikke mindst gjaldt dette Gensidighedsoverenskomsten med det tyske Forbund[7]).

Skrædderforbundet omfattede i Slutningen af 1876 ca. 15 Filialer[8]). Mange af disse — navnlig de sidst tilkomne — var dog svage nok og forsvandt ogsaa hurtigt. En snævrere Kreds af forholdsvis solide Foreninger holdt imidlertid Forbundet oppe til henimod Krisens Slutning. Allerede paa dets fjerde Kongres[9]), som blev holdt i Randers 5.—8. Aug. 1877, var kun fire Lokalforeninger repræsenterede: København, Horsens, Aarhus og Randers. Den sidstnævnte stillede forgæves Forslag om Afskaffelse af Forbundets Hovedkasse; derimod revideredes Lovene paa andre Punkter, og Formandslønnen nedsattes lidt. Det mest aktuelle af Debattens mange Emner var en lille Strejke, der et Par Uger forinden[10]) var udbrudt hos en Arbejdsgiver i Horsens, som havde nedsat Lønnen. Kongressen vedtog[11]) en almindelig Blokade af denne Mester i et halvt Aar; Svende, som i dette Tidsrum kom til

[1]) Aarhus Amtstidende $^{16}/_{3}$ 1878. [2]) Avertissementer (vedrørende Grundlovsfester) sst. $^{6}/_{6}$ 1878 og $^{3}/_{6}$ 1879. [3]) Blad f. det nord. Handskemagerforbund April 1877; Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1878. [4]) Blad f. det nord. Handskemagerforbund Dec. 1877. [5]) Jfr. S. 356. [6]) Soc.-Dem. $^{13}/_{12}$ og $^{22}/_{12}$ 1877; Blad f. det nord. Handskemagerforbund April 1879. Fabrikanten skal havê givet efter paa Skrømt, men straks brudt sit Ord. [7]) Jfr. S. 289. [8]) Jfr. Bilag II, S. 584f. [9]) Udførligt refereret Soc.-Dem. $^{15\text{-}17}/_{8}$ og $^{19}/_{8}$ 1877. [10]) Sst. $^{19\text{-}21}/_{7}$ 1877. [11]) Sst. $^{15}/_{8}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Byen og ikke kunde faa Arbejde andetsteds, skulde hjælpes til at fortsætte Rejsen. Samtidig søgte man at faa de ugifte strejkende til at forlade Horsens, bl. a. ved at fastsætte, at Understøttelsen for deres Vedkommende skulde ophøre 1. Sept. — Endnu omkring Midten af denne Maaned synes Arbejdsnedlæggelsen dog stadig at have været fortsat[1]); dens Afslutning kendes ikke, men sandsynligvis har baade Mester og Svende fundet Udvej til at undvære hinanden. Saaledes endte i hvert Fald en tilsvarende lille Strejke i Randers i Foraaret 1878[2]). Da var Lønnedsættelsen i Færd med at blive almindelig Regel i Faget[3]); i Marts vedtog saaledes Mestrene i Aarhus en Nedsættelse paa 10 %, og saa overfyldt var Arbejdsmarkedet i Byen, at Fagforeningen ikke turde sætte sig til Modværge, men opsatte sin »Revanche« til bedre Tider[4]). I November skal derimod en Strejke i Aalborg mærkeligt nok være endt med heldigt Udfald[5]).

Meget kom der ikke ud af disse spredte Modstandsforsøg, og med Forbundet gik det stadig ned ad Bakke. En Kongres, der skulde have været holdt i Aalborg 1878, maatte udsættes[6]), og først 10. Marts 1879 samledes en femte og sidste Kongres i Aarhus[7]). Foruden denne By var kun Randers, Skanderborg og Aalborg repræsenterede; Afdelingen i København havde protesteret mod Mødets Lovlighed. De delegeredes Beretninger lød meget klagende; Priskuranterne overholdtes nu kun rent undtagelsesvis; i Aarhus var Nedsættelsen nu intetsteds mindre end 10 %, mange Steder 20 % eller mere. Man overvejede at anvende en Del af Forbundets Formue — 362 Kr. — til Agitation; det vedtoges, at der fremtidig skulde kunne dannes Filialer med færre end ti Medlemmer. — Forbundet havde ikke langt igen. Afdelingen i Aarhus, som allerede før Kongressen havde foreslaaet dets Opløsning[8]), udmeldte sig umiddelbart derefter; den nyvalgte Formand, som havde hjemme her, maatte følgelig nedlægge sit Hverv[9]) og fik næppe nogen Afløser. Ogsaa i København var Stemningen for i hvert Fald foreløbig at indstille Forbundsvirksomheden, og i Slutningen af Aaret enedes man om indtil videre at deponere Kassebeholdningen i Randers, for at den engang i en bedre Fremtid kunde danne Grundlaget for en ny Landsorganisation[10]).

[1]) Advarsel mod Tilgang sidste Gang Soc.-Dem. 19/9 1877. [2]) Sst. 22/3, 26/3, 31/4 og 30/6 1878. [3]) Sst. 27/3, jfr. 16/3 1878. [4]) Sst. 24/3 1878; jfr. Aarhus Amtstidende 13/3 og 25/3 1878. [5]) Soc.-Dem. 6/11 og 21/11 1878. [6]) Skrædderforbundets Festskrift (1912), 9; jfr. Soc.-Dem. 19/8 1877. [7]) Referat sst. 18/3 1879. [8]) Skrædderforbundets Festskrift (1912), 10 f. [9]) Soc.-Dem. 22/3 1879. [10]) Skrædderforbundets Festskrift (1912), 11 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dermed ebbede 70'ernes Forbundsbevægelse ud. Og ikke nok med det; paa dette Tidspunkt var ogsaa de fleste Enkeltforeninger afgaaet ved en stille og rolig Død. De Provinsfagforeninger, som saa Nytaaret 1880 varsle økonomisk Lysning, er nemt talte[1]). Bedst stod det til i Aarhus; her var der endnu Foreninger for Murere[2]), Tømrere, Smede (opløst 1880) og Skræddere. Uden for Aarhus finder man en forholdsvis ny Snedkerforening i Randers, ellers kun Skrædderforeninger i Aalborg og Randers, maaske ogsaa i Odense og Roskilde. Til Nød kan endnu medregnes fire Typograforganisationer (Aalborg, Aarhus, Horsens og Ringsted) samt en Snedkerforening (Horsens), der dog ved denne Tid alle fem indskrænkede sig til at yde Syge- eller Rejseunderstøttelse.

Naturligt nok følger 70'ernes Arbejderbevægelse nogenlunde samme Linjer i Provinsen som i København. Begge Steder finder man en første kraftig Stigning 1871—72, da hidtil ukendt Agitation omsatte al opsparet Misfornøjelse i Handling; hurtigt paafølgende Afslappelse til Dels under Indtrykket af Førernes Fængsling og »Internationale«s Opløsning, fornyet Rejsning og Kulmination 1875—76 efter »Martyrernes« Frigivelse; endelig bristende Illusioner og Nedgang, som under Arbejdsløshedens tiltagende Pres hurtigt bliver rivende Fald. Helt parallelt forløber Kurverne dog ingenlunde; først og fremmest er Bølgedalen 1873—74 væsentlig dybere for Provinsbyerne end for Hovedstaden, Overgangen fra Sektion til Fagforening ulige vanskeligere. Til Gengæld indfandt den afsluttende Depression sig tidligst i København; her kulminerer den faglige Organisation allerede i Efteraaret 1875[3]), i det øvrige Land næppe før et Aar senere. Ogsaa paa andre Punkter har vi ved nærmere Eftersyn fundet karakteristiske Forskelle, som her særlig skal fremdrages, da de hidtil ikke er blevet tilstrækkeligt paaagtede. Ejendommeligst i saa Henseende er vel den jyske Arbejderbevægelses oprindelige Afhængighed af det bjørnbakske Bondevenstre, et Forhold, som i høj Grad sætter Skel mellem »Internationale« i Hovedstaden og i Jylland. I Aarenes Løb radikaliseres imidlertid Jyderne, og til sidst synes Rollerne ombyttede; 1872 repræsenterer Kruse det sindige Maadehold over for Geleff, men i 1877 er H. J. Nielsen og R. Thomsen (fra Aarhus) de radikale i Sammenligning med de københavnske Fagforeningsledere. Dette var Frugten af den mellemliggende Udvikling. Hvor stor vækkende Betydning man end maa

[1]) Jfr. Bilag II. [2]) Murerforeningen havde en lille Strejke i Marts 1878, se Soc.-Dem. $^{6}/_{3}$ 1878 samt Aarhus Amtstidende $^{6}/_{3}$, $^{16}/_{3}$ og $^{26}/_{3}$ 1878. [3]) Jfr. S. 241.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tillægge Geleffs første store Agitationstogt, var dog den ældste jyske Arbejderbevægelse noget for sig, og det ikke blot politisk, ved Tilknytningen til Bjørnbak, men ogsaa i andre Henseender; vi har set, hvorledes saavel »Internationale« som den faglige Bevægelse i Provinsbyerne bæres af andre Fag end i Hovedstaden; eksempelvis kan fremhæves Skrædderfagets særlige Betydning i Provinsen. Med den fornyede Fremgang fra ca. 1874 udviskes efterhaanden disse Forskelle; »Social-Demokraten«s voksende Udbredelse og de idelig gentagne Agitationsrejser gjorde deres Virkning, og Centralisationstendenserne vandt frem paa Separatismens Bekostning, ogsaa fordi Nødvendigheden af et fagligt Samarbejde fra By til By i Praksis viste sig mere og mere indlysende.

Sammenhold var her saa meget des mere paakrævet, som Modstanden mod den nye Bevægelse i Provinsen var fuldt saa stærk som i København. Dette gælder i hvert Fald de konkurrerende Organisationer, som i Odense og Randers var stærke nok til at holde Socialismen nede. Det synes tillige at gælde Arbejdsgivernes Modstand; Forfølgelsen af Formændene[1]) turde have fremskyndet Foreningernes Undergang. Men skønt kun et Mindretal af dem stod Krisen igennem, havde de dog derfor ingenlunde levet forgæves. Takket være dem havde Provinsbyernes Arbejdere vundet talrige Erfaringer, som i høj Grad skulde lette Fagbevægelsens fornyede Fremgang i 80'erne; fremfor alt var de blevet fortrolige med hidtil saa fremmedartede Forestillinger som Priskurant og Fagforbund.

[1]) Jfr. S. 383 og 387 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

TREDJE AFSNIT

FAGBEVÆGELSENS MODSTANDERE

1. Stat og Kommune.

Naar Statsmagten her tælles med blandt Fagforeningernes Fjender, maa det straks fremhæves, at principielt var dette Fjendskab ikke. Kampen om Koalitionsretten afsluttedes i Danmark 1851; selve den Strejkeret, som Murerne dengang tilkæmpede sig[1]), har ikke siden været omstridt. I 70'erne ses Spørgsmaalet end ikke at have været Genstand for offentlig Drøftelse. »Internationale« opløstes ikke paa Grund af sine Strejkekasser — som der saa vist heller ikke var nogen Grund til at være bange for —, men under Henvisning til Dommen over Førerne og Foreningens Tilknytning til en international revolutionær Organisation[2]). De Fagforeninger, som traadte i Sektionernes Sted, kunde ikke forfølges med samme Begrundelse, og de blev heller ikke forbudt, end ikke da de sluttede sig sammen om en fælles Centralbestyrelse og saaledes synligt stræbte at genoprette den brudte Enhed. Denne Taalsomhed skyldtes uden Tvivl ogsaa, at man kviede sig ved at stemple rent faglige Formaal som lovstridige; de Nationalliberale, der endnu udgjorde en betydelig Fraktion af Regeringspartiet, og som bl. a. 1870—75 besatte Justitsministeriet, havde tidligere alt for bestemt taget Afstand fra Koalitionsforbudene af 1800, alt for klart indrømmet Strejkens Lovlighed[3]); og Godsejerne havde foreløbig ikke megen Interesse i Spørgsmaalet. Samtidig blev man under Kendsgerningernes Pres tvunget bort fra den Utopi, at Arbejdsforholdene skulde kunne ordnes ved Enkeltmænds frie Aftaler; her som paa andre Felter begyndte den liberalistiske Dogmatik at tabe Terræn. Saare karakteristisk er her den 1875 nedsatte Arbejderkommissions Holdning[4]). Mens Lehmann 1862

[1]) Jfr. S. 57—62. [2]) Ugeskrift for Retsvæsen 1874, 479—84. [3]) Jfr. S. 62 og 113 f. [4]) Arbeider-Kommissionens Betænkning 31 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde ment, at man for Fremtiden kunde nøjes med almindelige fælles Haandværkersygekasser[1]), var nu samtlige Kommissionens 11 Medlemmer enige om at anse det for »særdeles magtpaaliggende, at der finder en fast og bestemt, af det offentlige anerkjendt Forbindelse Sted mellem Svendene i det enkelte Fag«. De saaledes paatænkte Foreninger skulde virke selskabeligt og oplysende, yde Syge- og Begravelseshjælp, bygge Svendestiftelser og endelig »danne et Led i den Organisation, der gjennem Voldgift eller bindende Afgjørelse skulde ordne Stridighederne mellem Mestre og Svende«; derimod burde de *ikke* befatte sig med Strejke- eller Arbejdsløshedsunderstøttelse. Et Mindretal paa 4 Medlemmer ønskede Lavstvangen genindført.

Trods al principiel Anerkendelse af Organisationens Nytte og Nødvendighed ansaas naturligvis ikke enhver Slags Fagforeninger for lige heldige. Kommissionen af 1875 ønskede at blæse nyt Liv i Svendelavene, og havde dens Mindretal faaet sin Vilje, vilde der være beredt Socialisterne alvorlige Vanskeligheder, i det mindste saa længe til de havde erobret disse Organisationer. De socialdemokratiske Fagforeningers politiske Bivirksomhed kunde ikke være velset af Myndighederne; gennemgaaende nøjedes man dog med at forfølge deres Centralbestyrelse og lod dem selv være i Fred; gennem Pres paa Lokaleværterne eller Udnyttelse af Helligdagslovgivningen lagde man saaledes Hindringer i Vejen for Afholdelsen af større offentlige Møder, mens samme Fremgangsmaader næppe i større Udstrækning fandt Anvendelse over for de enkelte Fagforeninger. Alt i alt var disses Retsstilling vistnok fuldt saa gunstig herhjemme som i de fleste andre Lande. Nogen mod Socialisme og Fagforeninger rettet Undtagelseslov svarende til den tyske af 1878 gennemførte de danske Højreregeringer ikke; en stærkt medvirkende Aarsag hertil var det sikkert, at en saadan Lov paa Grund af Folketingsflertallets Modstand utvivlsomt havde maattet gennemføres provisorisk, hvad man endnu i 70'erne nødigt indlod sig paa. Senere fik man som bekendt færre Betænkeligheder; ogsaa paa Baggrund af »Internationale«s Opløsning er det forstaaeligt nok, at der allerede i Fagforeningernes første Tid kunde opstaa nogen Ængstelse blandt deres Medlemmer med Hensyn til Regeringens Hensigter. En ejendommelig Blanding af Forsigtighed og Tillid til Socialismens endelige Sejr slaar os saaledes i Møde fra en saakaldt »Overgangsbestemmelse«, som — maaske efter tysk Forbillede — føjedes til Skrædderforbundets Love af 1875; den lyder saaledes: »Alle Paragrafer, som kommer i Strid med Landets Love, træde først i Kraft,

[1]) Jfr. S. 95.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter at disse er omordnede«. Samme Bestræbelse for at sikre sig mod Opløsningsforsøg genfindes i Lovene for den københavnske Lokalbestyrelse af 1876, som vil »benytte alle Midler, der ikke er forbudt ved Loven«.

Set fra et Regeringsstandpunkt vil enhver Arbejdsnedlæggelse rumme et Moment af Fare for Forstyrrelse af den offentlige Ro og Orden. Faren er ikke ringest, hvor Organisationen endnu er ganske uudviklet, Arbejderne udisciplinerede. Man kan derfor næppe med Føje bebrejde 70'ernes Politimyndigheder, at de med vaagen Opmærksomhed fulgte Strejkernes Gang. Til Tider tog man dog lovlig haardt fat, og navnlig synes Provinsens Politimestre at have drevet Nidkærheden vidt. I anden Forbindelse[1]) har vi omtalt Belejringstilstanden i Fredericia Nytaarsaften 1872; et tilsvarende Eksempel foreligger fra Skrædderstrejken i Horsens s. A., hvor Politiet forbød en Aftenunderholdning, hvis Overskud skulde tilfalde de strejkende[2]). Den paagældende Byfoged var en kendt nationalliberal Politiker, Kammerherre v. Jessen; han maa have haft en Følelse af at have vovet sig lovlig langt ud; han endte nemlig med at tillade Aftenunderholdningen paa det mærkelige Vilkaar, at dens Formaal ikke blev annonceret[3]). — Fik Ministeriernes Embedsmænd en sjælden Gang med en Arbejdsnedlæggelse at gøre, tog de gerne Arbejdsgivernes Parti. Efter den bekendte Lockout hos Burmeister & Wain i Efteraaret 1871 skal saaledes Marineministeriet have eftergivet dette Firma en Bøde paa 70.000 Rdl., som det var skyldigt at betale for forsinket Aflevering[4]); ligeledes skal Kultusministeriet under Murerskruen have løst Murermestrene ved det nye kgl. Teater fra deres Forpligtelser[5]). I disse Tilfælde var Neutralitet umulig; mere graverende var det, naar Marineministeriet under Skibstømrerstrejken 1875 lod Holmens faste Mandskab træde til ved Udbedringen af Fregatten »Rota«[6]), et tidligere Krigsskib, der for længst var gaaet over i Privateje[7]).

Arbejdsnedlæggelser af Statstjenestemænd forekommer saa at sige ikke i den her behandlede Periode. Eneste Undtagelse er den lille Sømandsstrejke paa Postdampskibene ved Korsør 1872[8]); den endte hurtigt og idyllisk. I det store og hele synes Staten i sin Lønpolitik nogenlunde at have fulgt Stigningen paa det private Arbejdsmarked[9]), saa

[1]) S. 330 f. [2]) Horsens Avis $^{12}/_{4}$ og $^{13}/_{4}$ 1872. [3]) Soc. $^{20}/_{4}$ 1872. [4]) Soc.-Dem. $^{31}/_{7}$ 1875; C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 247. [5]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 85. [6]) Soc.-Dem. $^{31}/_{7}$ 1875. [7]) H. Degenkolv: Den danske Flaades Skibe i sidste Aarhundrede 33. [8]) S. 327. [9]) Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 141—49.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at der altsaa for saa vidt heller ikke var særlig Anledning til at nedlægge Arbejdet. At Entreprenørerne ved de store Jernbaneanlæg og andetsteds oftere blev Genstand for Strejke, er naturligvis en anden Sag.

Hyppigere end Staten fik Københavns Kommune med Arbejderbevægelsen at gøre, ogsaa den imidlertid hyppigst gennem et Mellemled. Saaledes rettedes et af de allertidligste socialistiske Fremstød mod en halvt kommunal Institution, det københavnske Sporvejsselskab af 1866, som dog var mindre officielt præget end det nuværende. Selskabets Kuske og Konduktører, der havde ringe Løn og meget lang Arbejdstid[1]), var blandt de første, der sluttede sig til Pio. Allerede Natten mellem 25. og 26. August 1871 samledes efter endt Arbejdstid henved 150 Sporvejsfunktionærer til et Møde i Allégade, nær Hovedlinjens Endestation; Indbyderen, en Konduktør Jacobsen, holdt en længere Tale om »Arbejderens Frigørelse af Kapitalen« og »Internationale« som Midlet dertil; Flertallet af de tilstedeværende lod sig derefter indtegne som Medlemmer[2]). Den saaledes oprettede »Befordringsvæsenets Sektion« fik dog kun en meget kort Levetid[3]). Ved Midler, vi nu ikke nærmere kan efterspore, lagde Selskabets Bestyrelse et Pres paa Personalet; Jacobsen, Sektionens Formand og Stifter, blev ca. 1. Nov. tvunget ud af sin Stilling[4]) og udvandrede næste Foraar med sin Familie til Brasilien[5]). — Paa lignende Maade som Sporvejsselskabet forholdt »Kjøbenhavns Renovations-Compagni« sig, da den Ophidselse, som fremkaldtes af Artiklen »Maalet er fuldt«[6]), bredte sig ogsaa til »Natmændenes« Kreds; paa selve Dagen for Bataillen paa Nørrefælled, 5. Maj 1872, nægtede Kuskene at køre ud, før de fik Lønforhøjelse. Kompagniet gav efter næste Dag, men sikrede sig mod Gentagelse ved at afskedige de fire »egentlige Urostiftere«[7]).

Større Interesse knytter sig til Gasværksarbejderstrejken 1873, særlig fordi denne Arbejdergruppe sorterede mere direkte under Magistraten end de to andre. Gasværkets Arbejdsforhold havde længe været præget af Uro; den hidrørte efter Bestyrerens Angivelse[8]) nærmest fra de mange midlertidigt ansatte Folk, som antoges om Efteraaret, naar Produktionen steg; de havde Sommeren igennem tjent gode Penge hos Byggespekulanterne og var derfor utilfredse med den lavere Fortjeneste paa Gasværket. Magistraten havde dog allerede tre Gange

[1]) Sporvejsfunktionærernes Festskrift (1922), 12. [2]) Soc. Sept. 1871, Nr. 7. [3]) Dette faar tjene som Undskyldning for, at den ikke findes opført paa Sektionslisten i »Bidrag« 219; den nævnes kun eet Sted i »Socialisten«, nemlig $^{4}/_{11}$ 1871. [4]) Sst. [5]) Sst. $^{6}/_{4}$ 1872. [6]) Jfr. S. 180 og 325 f. [7]) Berlingske Tidende $^{6}/_{5}$ 1872. [8]) Anført Københavns Gasværker 1857—1932, 233 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forhøjet Lønsatserne[1]), første Gang »efter Andragende fra forskellige Arbejdere« saa tidligt som 1868[2]), dog paa det karakteristiske Vilkaar, at vedkommende ikke samtidig modtog Fattighjælp, anden Gang i Januar 1872[3]) og tredje Gang »i Betragtning af den almindelige Stigning af Arbejdsløn« fra 1. Nov. 1872[4]). Ved de to sidstnævnte Lejligheder fandt Forhøjelserne Sted under Trusel om Strejke[5]). Efter Forslag af Gasværksbestyrer Howitz traf Magistraten da samtidig med den sidste Forhøjelse Anstalter til at forebygge uforudsete Driftsforstyrrelser. Ved et nyt Regulativ[6]), som hver enkelt Arbejder skulde underskrive, indførtes 8 Dages gensidig Opsigelsesfrist, for Driftsledelsens Vedkommende dog med den væsentlige Indskrænkning, at en Arbejder, der gjorde sig skyldig i »Feil eller Forseelse«, kunde afskediges øjeblikkeligt. Hver Arbejder maatte stille et Depositum paa 2 Rdl., der tillige med den tilgodehavende Løn gik tabt, hvis han fik sin Afsked paa Grund af Forsømmelighed eller selv forlod Arbejdet uden rettidig Opsigelse.

Disse Bestemmelser virkede ikke hensigtssvarende, i hvert Fald ikke i første Omgang. Howitz havde ment, at man samtidig burde søge at vinde de faste Arbejdere ved at aabne dem Udsigt til en aarlig Understøttelse, naar de blev arbejdsudygtige[7]); dette Forslag blev imidlertid henlagt, skønt man derved paa formaalstjenlig Maade vilde have uddybet Kløften mellem fast og løst ansatte Arbejdere. I Løbet af 1873 voksede Misfornøjelsen paany, navnlig i de kritiske Efteraarsmaaneder, og hen imod Jul var Stemningen moden for Arbejdsnedlæggelse; Sandsynligheden taler for, at Fr. A. Hertz, der netop kort forinden havde faaet oprettet »Arbejdsmændenes Fagforening«[8]) og som dirigerede Gasværksarbejdernes Møder 23. og 27. Dec.[9]), ogsaa har haft en Finger med i Spillet ved Strejkens Forberedelse.

Lørdag Morgen den 20. Dec. fik Howitz Besøg af en Deputation, der under Trusel om øjeblikkelig Arbejdsnedlæggelse fordrede Daglønnen forhøjet med 24 Sk.[10]). Da Bestyreren nægtede at forhandle, hvis Kontrakterne ikke respekteredes[11]), blev Arbejdet samme Aften nedlagt af saa godt som alle Værkets 300 Arbejdere[12]). Der var da al Udsigt til, at Driften maatte indstilles, saa meget mere som Tidspunktet var valgt med Omhu; Dagen efter var sidste Søndag før Jul,

[1]) Københavns Gasværker 1857—1932, 233 f. [2]) Sst. [3]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 110. [4]) Københavns Gasværker 1857—1932, 233. [5]) Dags-Telegrafen $^{21}/_{12}$ 1873; Soc. $^{10}/_{11}$ 1872. [6]) Sst. $^{12}/_{3}$ 1874; Københavns Gasværker 1857—1932, 234. [7]) Sst. [8]) »Bidrag« 225. [9]) Soc. $^{25}/_{12}$ og $^{30}/_{12}$ 1873. [10]) Berlingske Tidende og Folkets Avis $^{21}/_{12}$ 1873. [11]) Dags-Telegrafen $^{21}/_{12}$ 1873. [12]) Folkets Avis $^{21}/_{12}$ og $^{22}/_{12}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

allerede dengang Juleudstillingernes Højdepunkt. I Løbet af denne Dag vendte dog en Snes Stykker af de faste Arbejdere tilbage, hvortil kom Forstærkninger fra Vandværket og Ladegaarden[1]). Ved Hjælp af denne broget sammensatte Arbejdsstyrke lykkedes det at forsyne Halvdelen af Gadelygterne, om end med nedsat Tryk; til privat Forbrug blev der derimod intet tilovers, Butiksvinduerne maatte oplyses med Stearinlys og tilfældige Petroleumslamper, Teatrene klarede sig ved lignende Midler eller aflyste deres Forestillinger[2]).

Under disse Forhold vakte Strejken naturligvis ikke ringe Opsigt; Københavnerne tog imidlertid Situationen med godt Julehumør og mindedes Tranlygternes Dage; var der nogen Misstemning, vendte den sig mindre mod Gasværkets Ledelse end mod dets Arbejdere, der saaledes satte Samfundet Kniven paa Struben[3]). Inden for Pressen fandt de strejkende kun ubetinget Medhold hos »Socialisten«[4]). Ganske vist rettede »Folkets Avis«[5]) et hvast Angreb paa Borgmester Ehlers, fordi han ikke i Tide havde »sørget for, at Arbejderne ved denne for Kommunens Kasse saa overordentlig rentable Forretning kunne føle deres egne Interesser nøjere knyttede til den«; og i »Dags-Telegrafen«[6]) fremhævede Rimestad, at den hidtil betalte Løn var afgjort for ringe, »8 Mk. eller 8 Mk. 8 Sk. er ikke en Betaling, der svarer til dette Arbeide, og Kommunen bør — ligesom Staten — mindst af Alle foregaa med et slet Exempel i denne Henseende«. Paa den anden Side samstemte disse to Blade ganske med den øvrige borgerlige Presse[7]) i at fremhæve det uberettigede og ulovlige i Kontraktbrudet.

Uden Tvivl bidrog den offentlige Menings Enstemmighed i Forening med Gasværksbestyrerens bestemte Holdning meget til Strejkens hurtige Sammenbrud. Den kom kun til at vare halvandet Døgn. Mandag Morgen vendte største Parten af de faste Arbejdere tilbage[8]) — blandt dem mange, som kun modstræbende var gaaet med til Arbejdsnedlæggelsen. Med de i Mellemtiden antagne nye Folk var man nu oppe paa fuld Arbejdsstyrke, og adskillige af Strejkedeltagerne søgte derfor forgæves Genansættelse[9]); nogle af disse forsøgte at faa deres Dagløn for Fredag og Lørdag udbetalt[10]), hvad der trods et Par Møder og nogen Tale om Sagsanlæg[11]) næppe lykkedes dem. De ganske faa Arbejdere,

[1]) Berlingske Tidende $^{21}/_{12}$ 1873; Folkets Avis $^{22}/_{12}$ 1873. [2]) Samme Kilder; Dags-Telegrafen $^{22}/_{12}$ 1873. [3]) Om Stemningen i Byen se J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 142. [4]) $^{21}/_{12}$ 1873. [5]) $^{21}/_{12}$ 1873. [6]) $^{24}/_{12}$ 1873. [7]) F. Eks. Fædrelandet $^{22}/_{12}$ 1873; Arbeideren 1874, 2. [8]) Berlingske Tidende $^{22}/_{12}$ 1873; Folkets Avis og Soc. $^{23}/_{12}$ 1873. [9]) Berlingske Tidende $^{22}/_{12}$ 1873. [10]) Dags-Telegrafen $^{23}/_{12}$ 1873. [11]) Soc. $^{23}/_{12}$, $^{25}/_{12}$ og $^{30}/_{12}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som havde overholdt deres Forpligtelser, belønnedes derimod med en Dusør paa 5 Rdl.[1]). Kontraktsystemet ændredes ikke, og om nogen Lønforhøjelse blev der foreløbig ikke Tale; først ved Overgangen til det nye Møntsystem 1875 reguleredes de fleste af Værkets Lønninger opefter[2]).

Gasværksarbejdernes Strejke frembyder principiel Interesse i mer end een Henseende — mest dog fordi vi i Forbindelse med den møder det tidligste danske Forsøg paa at løse et Problem, som den moderne Arbejderbevægelse overalt har stillet de offentlige Myndigheder, nemlig hvorledes man skal forebygge Strejkeafbrydelser af saadanne Samfundsfunktioner, som daarligt taaler Forstyrrelse (Belysning, Transport, Brandvæsen o. s. v.). Howitz og Københavns Magistrat prøvede at løse det kildne Spørgsmaal om Strejkeret kontra Samfundsinteresse ved at forpligte Arbejderne til at give Strejkevarsel — for saa vidt en heldig Udvej, som det derved efter det første fejlslagne Gennembrudsforsøg lykkedes at skaffe Arbejdsfred paa Gasværket gennem det meste af en Menneskealder[3]), til man stod over for en højere udviklet Organisationskultur end 70'ernes. Selve Strejkeretten angrebes ikke ved Regulativet af 1872. Myndighedernes Standpunkt godkendtes i Princippet af den borgerlige Presse; Rimestad rettede saaledes udtrykkeligt sin Kritik alene mod Kontraktbrudets »retsstridige Handling«, ikke mod »den fuldstændig lovlige Handling at gjøre Strike«[4]). Man skimter her den Distinktion mellem lovlige og ulovlige Arbejdsnedlæggelser, som ellers hører en langt senere Tid til.

Den almindelige Anerkendelse af Strejkeretten var for Datiden en Konsekvens af den herskende Liberalisme; det maatte staa den enkelte frit for at nægte at tage Arbejde, hvor Betingelserne ikke tilfredsstillede ham. Hertil svarede imidlertid efter den liberale Opfattelse med logisk Nødvendighed en anden Sætning: ingen maatte hindres i at tage Arbejde paa de Vilkaar, som han selv vilde være tilfreds med. Statsmyndighederne betragtede det derfor som deres Pligt at hindre, at nogen blev tvunget til at tage Del i en Strejke; de paatog sig med andre Ord at beskytte arbejdsvillige. Derved traadte de i skarp Modsætning til Arbejdernes Solidaritetsbegreb — en Strid, der i sidste Instans kan føres tilbage til den aldrig afgjorte Idékonflikt mellem Individualisme og Kollektivisme.

I 70'erne var denne Strid om de arbejdsvillige dog endnu i sin

[1]) Københavns Gasværker 1857—1932, 235. [2]) Sst. [3]) Jfr. Belysningsarbejdernes Festskrift (1917), 6—9 og 23—26. [4]) Dags-Telegrafen $^{22}/_{12}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vorden, bl. a. fordi Fagforeningerne ofte savnede Styrke og Midler til at øve et effektivt Pres. En Række Tilfælde af Vold eller Trusel derom kom dog allerede i dette Tiaar til Domstolenes Behandling. Der kendes i alt godt et Dusin Sager af denne Art; heraf stod omtrent Halvdelen[1]) i Forbindelse med Arbejdsnedlæggelser af fagorganiserede, uden at Dommerne i øvrigt selv i disse Tilfælde i mindste Maade antyder nogen Medskyld hos Fagforeningerne som saadanne. Resten af Sagerne[2]) var alle foranlediget af mer eller mindre voldsomme Optrin under Strejker af uorganiserede Arbejdsmænd — af alle Slags, lige fra Murarbejdsmænd til Anlægsarbejdere. Værst gik det vistnok til under Strejken ved Tudeaa 1872[3]); her veg ganske vist de fleste arbejdsvillige for Truslerne, men en enkelt, der havde Mod nok til at trodse, blev baade slaaet og sparket, ja endog gentagne Gange kastet i Aaen; den paafølgende Retssag[4]), der førte til Domfældelse af ikke mindre end 43 Personer, var da ogsaa større end nogen af de andre. De drejer sig alle om Forstyrrelser af Arbejdet, om Trusler — eventuelt understregede ved »en Knytnæve op under Næsen«[5]) —, højt regnet om Stenkast eller Slag i Ansigtet. Alle paakendtes de efter Straffelovens § 210, der var rettet mod enhver, »som ved Vold eller Trusel om Vold tvinger en Anden til at gjøre, taale eller undlade Noget«; Straffen var i samtlige Tilfælde Fængsel paa Vand og Brød, efter Omstændighederne i 1 til 6 Gange 5 Dage. — Sandsynligvis har den Slags Overgreb været almindeligere, end det nu lader sig konstatere, idet det nemlig maa antages, at den angrebne Part ofte har foretrukket at holde Politiet udenfor[6]). Derimod har de næppe givet Anledning til stort flere Sagsanlæg end de nu kendte; saadanne Sager havde nemlig i høj Grad Offentlighedens Interesse og omtaltes derfor gerne i Dagbladene, navnlig de borgerlige[7]), som derved fik et kærkomment Stof til Belysning af Strejkernes mindre heldige Sider. »Socialisten« derimod forholdt sig tavs eller nøjedes med tør Gengivelse af Kendsgerningerne[8]). En enkelt Gang[9]) brydes dog denne Passivitet; det betegnes her som »i høj Grad be-

[1]) Høiesteretstidende 1872, 466 (Skomagere); sst. 1873, 281 (Snedkere); Morgenbladet $^{6}/_{7}$ 1875 (Garveriarbejdere); sst. $^{13}/_{7}$ 1875 (Skibstømrer); sst. $^{30}/_{5}$ 1876 (Bager); sst. og Folkets Avis $^{8}/_{12}$ 1876 (Bagere); Berlingske Tidende $^{4}/_{11}$ 1876, jfr. Soc.-Dem. $^{20}/_{3}$ 1877 (Typografer). [2]) Høiesteretstidende 1872, 320; 1874, 292 og 498; 1875, 373; 1876, 440; Folkets Avis $^{29}/_{5}$ 1873; Nationaltidende $^{26}/_{3}$ 1878. [3]) Jfr. S. 326f. [4]) Høiesteretstidende 1875, 373—79. [5]) Folkets Avis $^{20}/_{8}$ 1872. [6]) Dette antydes sst. $^{19}/_{6}$ 1872; et Eksempel fra Skibstømrerstrejken sst. $^{13}/_{7}$ 1875. [7]) Foruden tidligere anførte Steder se f. Eks. Dags-Telegrafen $^{20}/_{6}$, $^{16}/_{7}$, $^{20}/_{8}$ og $^{27}/_{8}$ 1872; Berlingske Tidende $^{28}/_{7}$ 1873; Aalborg Stiftstidende $^{19}/_{7}$ 1872. [8]) Se f. Eks. Soc. $^{30}/_{5}$ 1873, jfr. Soc.-Dem. $^{26}/_{10}$ 1875. [9]) Soc. $^{19}/_{7}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

klageligt, naar enkelte Arbejdere af utidig Svaghed og Fejghed« undslaar sig for at deltage i en Strejke; paa den anden Side »er der dog en Grænse for Anvendelsen af Midler til at omvende de Genstridige; idetmindste er ..... personlig Vold aldeles forkastelig«. Vedkommende Dom er derfor »fuldkommen i sin Orden«; dog betegnes den tilmaalte Straf som »temmelig haard«.

Forud for de her omtalte Domme gik naturligvis en Indgriben af Politiet. Dette afventede imidlertid ikke altid Lovovertrædelsen, men søgte undertiden ogsaa at forebygge den ved at beskytte Strejkebryderne i deres Virksomhed. Endnu var saadanne Forholdsregler dog lidet almindelige[1]), og Arbejdsgiverne følte sig langt fra tilfredse. Navnlig under Murerskruen vakte Politiets forholdsvis passive Holdning ikke ringe Misfornøjelse; Stemningen fandt Udtryk i en Opfordring fra Haandværker- og Grundejerforeningerne til Københavns Politidirektør »om offentlig at kundgøre, at enhver Mursvend, der vil arbejde, kan uden Frygt for Kammeraters eller Andres Tryk udføre sit Arbejde, og om samtidig at træffe alle fornødne, til saadan Betryggelse sigtende Foranstaltninger«[2]); yderligere skal den bekendte Brygger J. C. Jacobsen i en Skrivelse til Crone skarpt have paatalt Politiets Svigten over for Opgaven og truet med, at han og andre Arbejdsgivere eventuelt selv maatte tage sig af Sagen[3]). Et foreløbigt Højdepunkt naaede Politiets Aktivitet under Skibstømrerstrejken 1875, da man vistnok for første Gang, men ganske vist uden Held paatog sig den Opgave at afskære enhver Forbindelse mellem de strejkende og Strejkebryderne[4]).

De offentlige Myndigheders Stilling til 70'ernes faglige Arbejderbevægelse — om den politiske er Talen ikke her — maa som Helhed og paa tidsmæssig Baggrund snarest betegnes som moderat. At saa vel Strejkeretten som den faglige Foreningsret i dette Tidsrum stod uantastet, maa stærkt fremhæves; i Sammenligning hermed er det mindre væsentligt, at enkelte Embedsmænd lejlighedsvis tog Arbejdsgivernes Parti eller optraadte som Repræsentanter for Statens eller Kommunernes egne Arbejdsgiverinteresser.

2. Arbejdsgiverne.

Hensigten med dette Afsnit er ikke saa meget at følge Arbejdsgivernes Organisationer[5]) som at belyse deres skiftende Standpunkter

[1]) Et Eksempel fra Aarhus nævnes Folkets Avis $^{9}/_{9}$ 1872. [2]) Folkets Avis $^{20}/_{4}$ 1872. [3]) Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1921. [4]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 33—35. Jfr. S. 541. [5]) Herom henvises til Fremstillingen i »Bidrag«, S. 352—80.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Taktik over for den faglige Arbejderbevægelse. I Forholdet til denne var Arbejdsgiverne den angrebne Part, og selv om de fleste af dem meget vel forstod, at Arbejderne efter 60'ernes Prisstigning trængte til en Lønforhøjelse, maatte dog egentlig Velvilje over for Fagforeningerne efter Sagens Natur blive et forholdsvis sjældent forekommende Fænomen. Bortset herfra møder man imidlertid højst forskellige Standpunkter, der dog alle kan grupperes om et af to Grundprincipper, eftersom man fornægter eller anerkender Arbejdernes Ret til kollektiv Forhandling. Man kan saaledes skelne to Retninger. For den ene er Arbejderorganisationerne blot Ukrudt, der skal ryddes i Tide; breder det sig, bliver det alt for farligt. Den anden tager Tingene mere koldblodigt; i Erkendelse af, at Fagforeningerne nu engang er der, regner den med dem som et nødvendigt Onde, som man bør tilpasse sig til og se at faa det bedst mulige ud af.

Under Arbejderbevægelsens første heftige Stormløb 1871—72 bevarede naturligt nok den uforsonlige Retning Overtaget. Oftest afviste man principielt den kollektive Forhandling og fastholdt saa længe som muligt Princippet i Praksis. Denne Opfattelse havde navnlig mange Tilhængere i Haandværkerkredse og fandt her gerne Udtryk i den Formel, at Lønnen maatte være en Privatsag mellem den enkelte Mester og hans Svende. Som Svar paa Formandsforeningens Forslag om et Fællesudvalg til Drøftelse af Lønspørgsmaalet[1]) udtalte saaledes Haandværkerforeningens Bestyrelse og Repræsentantskab i December 1871 »den Formening, at der ad den Vei vilde være saare lidet, maaske aldeles Intet at udrette, dels for de overordentlig mange og forskjellige Forhold, der her maatte blive uoverkommelige at iagttage, dels fordi Sagens Afgjørelse, naar Alt tages i Betragtning, dog i de allerfleste Tilfælde vil komme til at bero paa den private Overenskomst mellem Arbeider og Arbeidsgiver, der, som jo allerede mange Exempler vise, ogsaa bedst ville være istand til at løse Spørgsmaalet«[2]). I et Opraab fra Bestyrelsen Marts 1872[3]) genfindes ganske samme Tankegang; at denne virkelig deltes af mangfoldige Haandværksmestre, fremgaar af adskillige Udtalelser fra disse og de følgende Aars Arbejdskampe. Særlig levende Tilslutning fik Haandværkerforeningens Standpunkt i de Fag, hvor Hjemmearbejdet var mest udbredt; her var Mestrene netop vant til at tinge om Akkorden med een Svend ad Gangen og fandt deres Fordel i at bevare denne Praksis. Paa Bag-

[1]) Jfr. S. 170. [2]) Dags-Telegrafen $^{16}/_{12}$ 1871; ogsaa i Haandværkerforeningens Kopibog 1862—77. [3]) Til Haandværkslaugene i Kjøbenhavn og de Herrer Medlemmer af Haandværkerforeningen! (Det kgl. Biblioteks Smaatrykssamling).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

grund heraf forstaar man bedre den usædvanlige Skarphed, hvormed Skræddermesterlavet i December 1871 tilbageviste Svendeforeningens Krav om højere Løn med den Begrundelse, at dette Anliggende var »af saa privat Karakter, at det ikkun kan og maa være et Spørgsmaal, der ikkun kan og bør løses ved Samtale imellem Svendene og den Mester, som de staa i Arbejdsforhold til«[1]). — Skomagerlavets Bestyrelse henviste Nov. 1871 til »frivillige Overenskomster mellem Svende og Mestere«[2]) og fastholdt dette Standpunkt[3]), til den efter Strejken Juni 1872 maatte opgive det[4]); da Spørgsmaalet henved to Aar efter paany blev aktuelt, var Lavsbestyrelsen belært af sin Erfaring meget villig til Forhandling med Svendene; Forslaget herom forkastedes imidlertid til Fordel for de private Aftalers Princip[5]), som denne Gang sejrede fuldstændigt. — Ivrige Individualister var fremdeles Mestrene i de smaa, gammeldags Haandværksfag, hvor man endnu hyppigt klarede sig med en enkelt Svend og stejlede ved Tanken om, at udenforstaaende Personer skulde kunne blande sig i Værkstedets »patriarkalske« Forhold. Saaledes var i 1871 Bogbindermestrene, skønt i Realiteten ret imødekommende, dog ivrige for principielt at faa fastslaaet, at Lønningsforholdene maatte ordnes »mellem den enkelte Arbejdsgiver og hans Arbejdere«[6]); og omtrent samtidig enedes Guldsmedelavet om, at Lønnen for Guldarbejde skulde være »en aldeles Privatsag«[7]). En Overvejelse af Lønspørgsmaalet i Smedemesterforeningen Febr. 1872 gav til Resultat, at man i det mindste »foreløbig« maatte overlade denne Sag »til hver enkelts Opfattelse«[8]), og lignende Besked fik s. A. Svendene i det nærstaaende Karetmagerfag[9]). Selv i Byggefagene finder man Standpunktet repræsenteret. Et Møde af Blikkenslagermestre i Begyndelsen af 1872 erkendte ganske vist Betimeligheden af en Lønforhøjelse og nedsatte endog et Udvalg til at forhandle med Svendenes, men erklærede det dog samtidig »for rigtigere, at hver enkelt Mester ordner Sagen med sine Svende og forhøier deres Løn i Forhold til deres Dygtighed«[10]). Samme Tankegang skjuler sig bag Malermestrenes betingede Antagelse af Fagforeningens Priskurant som blot »en brugbar Veiledning«[11]). Ogsaa i Snedkerfaget (hvorom senere) havde de frie Aftalers Princip oprindelig Flertallet af Mestrene bag sig.

[1]) Folkets Avis $^{24}/_{12}$ 1871, jfr. Fyns Stiftstidende $^{20}/_{12}$ 1871. [2]) Jfr. S. 172. [3]) Dags-Telegrafen $^{9}/_{6}$ 1872. [4]) Sst. $^{20}/_{6}$ og $^{21}/_{6}$ 1872. [5]) Folkets Avis $^{13}/_{5}$, jfr. $^{29}/_{5}$ 1874. [6]) Sst. $^{18}/_{12}$, jfr. $^{20}/_{12}$ 1871. [7]) Guldsmedelaugets Forhandlingsprotokol 1862—80 (Raadstuearkivet), $^{4}/_{12}$ 1871. [8]) Forhandlingsprotokol for Smedemestrenes Bestyrelse 1843—74 (Raadstuearkivet), $^{11}/_{2}$ 1872. [9]) Folkets Avis $^{20}/_{3}$ 1875. [10]) Dags-Telegrafen $^{10}/_{2}$ 1872. [11]) Jfr. S. 203.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Større Forhandlingsvilje viste af mange Grunde Mesterforeningerne i Murer- og Tømrerfagene. Her var Lavstraditionen stærkere end andetsteds, ogsaa blandt Svendene, saa at man kunde undgaa Forhandling med de forhadte Socialister; Byggepladsernes Arbejdsforhold egnede sig ikke for Særaftaler, og Priskuranter var derfor her heller ikke noget nyt; endelig gjorde gunstige Konjunkturer disse Fags Arbejdsgivere forholdsvis villige til at bære en Lønforhøjelse. Murerlavet synes i 70'erne slet ikke at have modsat sig kollektiv Forhandling. Tømrerlavet[1]) vilde derimod Jan. 1872 kun være med til fælles Aftale om Dagløn og Arbejdstid, men overlade Akkordsatserne til Overenskomst mellem den enkelte Mester og Svend; allerede næste Aar opgav man dog dette Standpunkt. Blandt Snedkermestrene brødes Anskuelserne stærkt. Under Møbelsnedkerstrejken Nov. 1871[2]) tog det ansete Firma Severin & Andreas Jensen Initiativet til et Fællesmøde for Mestre og Svende fra 14 større Værksteder, hvad der førte til en foreløbig Overenskomst og Dannelsen af et Fællesudvalg; en Generalforsamling i Snedkerlavet tre Dage efter afviste imidlertid saavel Udvalgets Indstilling som Svendenes Fordring om Procentforhøjelse og fastslog, »at den eneste rette Løsning af dette Spørgsmaal, saa vel som af Arbejdstiden, var at søge i indbyrdes Overenskomst mellem Arbejdsgiver og Arbejder«. Fællesudvalgets Regulativ fik derfor kun Betydning for en forholdsvis snæver Kreds. — Da Bygningssnedkersvendene[3]) Maj 1872 henvendte sig til Snedkerlavet, gav Oldermanden dem det sædvanlige Svar; de paafølgende partielle Strejker tvang imidlertid Mestrene til Samarbejde, og efter mislykket Forhandling naaede man endog saa vidt, at 71 Arbejdsgivere underskrev en indbyrdes Forpligtelse til at sætte en af Mestrene udarbejdet Priskurant i Kraft fra 15. Jan. 1873 og til samdrægtigt at lukke deres Værksteder, hvis 20 eller flere Svende af den Grund nedlagde Arbejdet[4]); der synes endog at være dannet et Fond til Understøttelse af de økonomisk mindst modstandsdygtige Mestre[5]), noget i 70'erne aldeles enestaaende. Lockouttruslen kom ogsaa til Udførelse, uden at det dog derved lykkedes at tvinge Svendene. — Snedkerfagets Historie 1871—73 frembyder saaledes et særlig tydeligt Eksempel paa, hvordan Svendenes Organisation — og navnlig deres Anvendelse af partielle Strejker — tvang de modstræbende Mestre til ligeledes at handle i Fællesskab. Vi møder her de tidligste Varsler om en Udvikling, der skulde blive typisk for samtlige Haandværksfag, men som først fuld-

[1]) C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav 226. [2]) »Bidrag« 371 f., jfr. 358. [3]) Om disses Aktion, jfr. S. 185. [4]) Folkets Avis $^{15}/_{1}$ 1873. [5]) Soc.-Dem. $^{18}/_{1}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

byrdedes henimod Aarhundredskiftet. Allerede i 70'erne blev man ganske vist i de fleste større Fag nødt til at indlade sig paa kollektive Forhandlinger; det maa imidlertid fremhæves, at selv hvor disse førte til Overenskomster, savnede de paagældende Mesterlav baade Evne og vel ogsaa Vilje til at straffe Overtrædelser. Derfor maatte Arbejderne søge at sikre sig hver enkelt Mesters Underskrift paa Priskuranten[1]), og selv det nyttede kun, saa længe Fagforeningerne var stærke nok til at sætte Magt bag Ret[2]).

Haandværkerforeningens og Mesterlavenes næsten doktrinære Modstand mod kollektiv Ordning af Arbejdsforholdene kan virke forbavsende, naar man mindes, hvorledes de selv samme Organisationer blot 15 Aar tidligere med tilsvarende Stædighed havde kæmpet for Bevarelsen af et korporativt System[3]), mod individuel Frihed. Selvmodsigelsen synes dog vistnok større, end den i Virkeligheden var. I hvert Fald vilde det sikkert være en Fejlslutning at formode, at Mestrene i Mellemtiden havde omvendt sig til den økonomiske Liberalisme; endnu i 70'erne, ja adskilligt senere, var Ønsket om Lavsordningens Genindførelse vidt udbredt i Haandværkerkredse. Nej, Forskellen i Mesterforeningernes Holdning 1857 og 1871 vidner først og fremmest om, hvor lidt teoretisk deres Medlemmer ræsonnerede; ved begge Lejligheder lod de sig lede dels af virkelige eller indbildte økonomiske Interesser, dels af stiv Konservatisme. Man maa nemlig ikke glemme, at en almindelig Anerkendelse af Svendeforeningernes Forhandlingsret ingenlunde indgik som Led i Lavstraditionen, der langt snarere gik ud paa, at Mesteren skulde være Herre i sit eget Hus.

Denne Synsmaade kunde forefalde naturlig og nærliggende under gammeldags Forhold, hvor Mestrene endnu var omtrent lige saa talrige som Svendene. Hvor Stordriften var trængt igennem, lod den sig derimod ikke opretholde. Væsentlig derfor viste Industriens Arbejdsgivere sig gennemgaaende mere villige end Haandværkets til at træde i Forhandling med de nye Arbejderorganisationer; desuden var det trods Mesterlavene ikke sjældent lettere at samle en Industrigrens faa Storfabrikanter end et talstærkt Haandværksfags mange Hundrede Smaamestre. Industriens større Tilpasningsevne viste sig allerede under Arbejdernes første Fremstød i Slutningen af 1871, tydeligst i Cigar- og Pianoforteindustrierne. Klaverfabrikanterne holdt endog flere Sammenkomster og naaede saaledes til Enighed om et fælles Regulativ[4]), hvorved de bl. a. forbeholdt sig selv Fordelingen af et samlet 8 %'s Løn-

[1]) Jfr. S. 543 f. [2]) Jfr. S. 259—61. [3]) Jfr. S. 77—86. [4]) Dags-Telegrafen $^{6}/_{12}$ 1871; jfr. S. 169.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tillæg pr. Pianoforte; ensartet Arbejdstid fastsattes. En noget mere afvisende Holdning indtog Cigarfabrikanterne, der holdt Møde 1. Dec.[1]); de nedsatte dog et repræsentativt Udvalg, der nærmere skulde undersøge ikke blot Arbejdernes fornyede Krav, men ogsaa forskellige »fra Fabrikanternes Side foreslaaede Bestemmelser«. Resultaterne af dette Udvalgs Overvejelser kendes ikke. En i øvrigt saa godt som ukendt »Overenskomst« i Tøjmagerfaget[2]) synes at forudsætte tilsvarende Forhandlinger mellem Arbejdsgiverne indbyrdes. Endelig erindres om de 16 Bogtrykkeriejeres Fællesbeslutning af 20. Nov.[3]).

I intet af de her anførte Tilfælde er der Tale om andet end en rent midlertidig Sammenslutning, beregnet alene paa den foreliggende Situation. Først Arbejdernes andet store Fremstød — i Aarene 1875—76 — gav Stødet til Dannelsen af virkelige Arbejdsgiverforeninger af mere eller mindre moderne Type. Ældst af disse er »Foreningen af danske Bogtrykkere«, stiftet 18. Febr. 1875. Den satte sig som Hovedformaal »at varetage Principalernes og Arbejdernes Interesser samt at repræsentere Bogtrykkerstanden lige over for Staten og Publikum«; for at naa dette vilde den medvirke til »konsekvent Gennemførelse af Overenskomster, der ere trufne mellem Arbejderne og Principalerne« samt til at danne og opretholde en Voldgiftsret[4]). Foreningens fredsommelige Ydre skuffede ingen; dens Karakter af Kamporganisation fremgik allerede af dens Tilblivelseshistorie[5]) og sporedes for øvrigt ogsaa i Lovene, der fastsatte Mulkter fra 20 til 200 Kr. for Overtrædelse af Bestemmelser, som Generalforsamlingen »under særegne Forhold« maatte træffe. Det var denne særdeles moderne anlagte Forening, som 1876 gennemtvang Typografforbundets Opløsning[6]). — Faa Maaneder efter Bogtrykkerforeningen dannedes »Cigar- og Tobaksfabrikanternes Forening af 20. Juni 1875«, stiftet ved Udbruddet af en alvorlig Konflikt og i den utvivlsomme Hensigt at faa gjort Ende paa de stadige Smaastrejker i Faget. Roligere Forhold stræbte man at naa først ved et Forsøg paa at bryde Fagforeningens Magtstilling gennem Lockout, siden, da dette mislykkedes, ved tværtimod at anerkende den som officiel Arbejderrepræsentation mod Indførelse af Voldgift[7]). At Nødvendigheden af ubrødeligt Sammenhold som det eneste virksomme Middel mod de farlige partielle Strejker begyndte at gaa op for adskillige Arbejdsgivere, fremgaar ogsaa af Blikkenslagermestrenes Lockoutbeslutning af 1. Oktober [8]); paa den anden Side kunde Bagermestrene

[1]) Folkets Avis $^{3}/_{12}$ 1871. [2]) Omtalt Arbeideren 1871, 114. [3]) Jfr. S. 168. [4]) Typograf-Tidende $^{19}/_{3}$ 1875. [5]) Jfr. S. 246. [6]) Jfr. S. 247—49. [7]) Enkeltheder, se »Bidrag« 372—74. [8]) Soc.-Dem. $^{3}/_{10}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

endnu næste Foraar med Held fastholde de private Aftalers Princip over for en svag Svendeorganisation[1]). — Særlig Interesse knytter sig i denne Forbindelse til Jernindustriens første famlende Organisationstilløb; med Basis i Jernstøberiejerforeningen af 1871 forsøgte man i Begyndelsen af 1876 forgæves at genoprette den svækkede Disciplin paa Fabrikkerne ved Indførelsen af et fælles Værkstedsreglement; med afgjort bedre Held besvarede man følgende Sommer Formernes upopulære Strejke med en Lockout, der medførte Fagforeningens Sammenbrud[2]).

Selv af dette knappe Rids vil det fremgaa, at disse ældste Organisationsforsøg i Modsætning til navnlig 90'ernes solidere byggede Arbejdsgiverforeninger mindre hvilede paa klar Forstaaelse af Fagforeningernes Uundgaaelighed end paa Haabet om een Gang for alle at faa dem sprængt; at hertil i hvert Fald midlertidigt behøvedes en stærk Organisation, var man nu naaet til at indse. Hvad derimod uden særlige Forberedelser lod sig iværksætte, var Fjernelsen af de »urolige Elementer« blandt Arbejderne. Saavel mod Fagforeningernes Bestyrelsesmedlemmer som mod det enkelte Værksteds Agitatorer og Tillidsmænd blev dette Kampmiddel 70'erne igennem jævnlig bragt i Anvendelse, og det endda ofte med Held; slog man til i Tide, var det endnu ikke saa svært at faa Ram paa de første spredte Forposter. Af de talrige Eksempler rækker det ældste helt tilbage til 1869, da det ved Trusel om Afsked lykkedes at formaa Bogbindersamfundets Formand til at nedlægge sit Mandat, hvad stærkt medvirkede til Foreningens paafølgende Opløsning[3]). Over for Gennembruddet i 1871 finder vi tidligt Metoden anvendt. Under den lille Arbejdsnedlæggelse paa »Strandmøllen« i Oktober afskedigedes alle Arbejdere, der havde fordret Forhøjelse, og da de kort efter ansattes paany, undtoges »Formanden for de urolige Hoveder« fra Amnesti[4]). Paa en Generalforsamling i Randers Arbejderforening 26. Nov. angreb en Garversvend det Slaveri, der indførtes, »naar Arbeidsgivere, som han kunde nævne ved Navn, afskedigede de Arbeidere, som indtraadte i Internationale«[5]). Tekstilarbejderne hos Crome & Goldschmidt i Horsens, der i stor Udstrækning havde sluttet sig til »Internationale«, fik i December Besked om at udmelde sig, hvis de vilde beholde deres Pladser; foretrak de at blive, skulde Daglønnen blive forhøjet med 8 Sk.[6]). At Manøvren lykkedes,

[1]) Jfr. S. 242 f. [2]) Jfr. S. 244 f.; Enkeltheder, se »Bidrag« 375—78. [3]) Folkets Avis $^{22}/_{8}$ 1874; jfr. S. 140. [4]) Dagens Nyheder $^{12}/_{10}$ 1871; jfr. S. 163. [5]) Maanedsblad for Randers Arbeiderforening Novbr.—Dec. 1871. [6]) Veile Amts Folkeblad $^{29}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kan ikke være tvivlsomt[1]); at Lønforhøjelsen endda var overflødig Lokkemad, viste sig, da en københavnsk Fabriksbestyrer ved Nytaarstid med Held stillede sine Arbejdere et tilsvarende Tvangsvalg. Til Beretningen herom bemærker »Socialisten«[2]), at Afskedigelser af denne Art langtfra hører til Sjældenhederne, en Angivelse, der virker troværdigt, bl. a. fordi dens Offentliggørelse paa dette tidlige Tidspunkt maa have været en tvivlsom Fordel i Agitationen. Sikkert var »Internationale«s Medlemmer i ret høj Grad udsat for at blive arbejdsløse. Konduktør Jacobsens Skæbne har vi omtalt[3]); i April 1872 meddeles det, at en socialistisk Malersvend — uden Tvivl Fr. A. Hertz —, der offentlig har agiteret for Strejke, derfor er blevet bortvist af en Mester, hos hvem han søgte Arbejde[4]). En anden af »Internationale«s Koryfæer, Murer Grøn, paastod paa et Møde i Juli, at 42 Mestre havde sammensvoret sig om ikke at tage ham i Arbejde; det var derfor hans Hensigt at rejse til Tyskland[5]). Næste Aar synes ogsaa Würtz at være udvandret[6]). Fra fuldt paalidelig Kilde[7]) stammer Meddelelsen om, at en navngiven Snedkermester i Aalborg Febr. 1873 af politiske Grunde afskedigede »Internationale«s derværende Kredsformand og Sektionsformand; førstnævnte fik dog straks Arbejde paa et andet Værksted, mens Sektionsformanden og endnu en tredje Person maatte forlade Byen.

Strejkernes og Fagforeningernes Ledere havde ingen bedre Medfart at vente. Størst synes Faren gennemgaaende at have været inden for Industrien. Eksempler foreligger fra snart sagt alle vigtigere Industrigrene[8]). Fra Hirschsprungs store Cigarfabrik afskedigedes under den partielle Strejke i Efteraaret 1872 saavel »Enigheden«s Formand som dens Kasserer[9]); samme Skæbne ramte Febr. 1873 en Væversvend, der havde talt sine Kammeraters Sag paa Værkstedet[10]). Om Bryggeriarbejdernes Stilling vidner den nystiftede Fagforenings Beslutning om ikke at avertere sine Møder[11]), en Forholdsregel, der i øvrigt ingenlunde hindrede dens snarlige Undergang[12]). Handskemagerforbundets Sekretær, som gennem 14 Aar havde haft Arbejde hos Københavns største og fineste Handskefabrikant, afskedigedes 1876 for Uhøflighed mod

[1]) Skønt Fabrikken beskæftigede ca. 300 Personer, finder man i Horsens hverken Sektion eller Fagforening i Væverfaget. Det kan bemærkes, at Firmaet allerede i Oktober havde været Genstand for et skarpt Angreb i »Socialisten« ($^{28}/_{10}$, jfr. $^{11}/_{11}$). [2]) $^{20}/_{1}$ 1872. [3]) S. 370. [4]) Soc. $^{5}/_{4}$ 1872. [5]) Folkets Avis $^{18}/_{7}$ 1872. [6]) Aarhus Amtstidende $^{20}/_{6}$ 1873 efter Forlydende i »flere Blade«; Soc. $^{18}/_{7}$ 1873. [7]) Mødereferat i Aalborg Stiftstidende $^{18}/_{2}$ 1873. [8]) Om Papir- og Jernindustrien se henholdsvis S. 381 og 387 f. [9]) Soc. $^{3}/_{11}$ 1872. [10]) Sst. $^{16}/_{2}$ 1873. [11]) Sst $^{5}/_{4}$ 1874. [12]) Jfr. »Bidrag« 227.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Værkstedsbestyreren, en Begrundelse, som maaske ikke helt tør afvises, men som hans Kolleger i Fagforeningen i hvert Fald ikke tog for gode Varer; Tilfældet betegnes som typisk for Arbejdsgivernes Forholdsregler mod nystiftede Fagforeninger[1]). Ret karakteristisk er det, at mens Skomagermestrene trods de mange Strejker, de var udsat for, ikke vides at have anvendt Metoden, forbød Direktøren for »Kjøbenhavns Skotøjsfabrik« 1876 sine Arbejdere at være Medlemmer af Fagforeningen; 26 Mand, som nægtede at parere Ordre, afskedigedes straks[2]). Følgende Aar vedkendte Fabrikken sig offentligt at have »gjort det til en Betingelse for Arbejdernes Antagelse, at de ikke er Medlemmer af Fagforeningen eller Socialister«; man ønskede, som det saa smukt hed, at »værne om Arbejdernes Selvstændighed«[3]).

Overhovedet forekommer Afskedigelser af Arbejderledere inden for de egentlige Haandværksfag paafaldende sjældent, navnlig paa Baggrund af, at Fagforeningernes Indflydelse her var saa langt større end i Industrien. En Mellemstilling mellem de to Grupper indtager Bogtrykkerfaget; her var Arbejdernes Stilling efter Nederlaget 1876 saa stærkt svækket, at en spagfærdig kritisk Bemærkning i Fagbladet[4]) om Forholdene paa et stort Hovedstadstrykkeri var Anledning nok til et Ultimatum fra dets Bestyrer til Sætterne om inden to Timer at udmelde sig af Typografisk Forening, hvad de pligtskyldigst gjorde[5]). Inden for det københavnske Haandværk forekommer i Marts 1874 et Par Afskedigelser, nemlig af en Malersvend, der havde agiteret for Fagforeningen[6]), og af to Bødkersvende, der antoges at have foraarsaget et Lønkrav[7]); fra Provinsen kan tilføjes nogle Afskedigelser af Skræddersvende i Præstø[8]) og Kolding[9]) under Lønbevægelsen i Foraaret 1875. Det er Smaating, og særlig fortjener det at fremhæves, at saa store Fag som Murere, Tømrere og Bygningssnedkere saa godt som ganske savner Repræsentation blandt vore Eksempler; det synes, som om Byggefagenes stærke Lavstradition i nogen Grad har afholdt Mestrene fra personlig Forfølgelse mod Svendeorganisationernes Ledere. Som medvirkende Motiver til Haandværksmestrenes større Tilbageholdenhed maa i øvrigt nævnes en for deres Fag naturlig Tilbøjelighed til mere at lade det komme an paa faglig Dygtighed samt selve Haandværkerfagforeningernes Styrke, som det i hvert Fald til Tider kunde være farligt at udæske.

[1]) Soc.-Dem. $^{13}/_{10}$ 1876, jfr. Handskemagernes Festskrift (1900), 5. [2]) Folkets Avis $^{15}/_{7}$ 1876. [3]) Sst. $^{16}/_{7}$ 1877. [4]) Typograf-Tidende $^{22}/_{12}$ 1877. [5]) Sst. $^{19}/_{1}$ 1878, jfr. Soc.-Dem. $^{7}/_{3}$ 1878. [6]) Fagtidende for Malere April 1874. [7]) Soc.-Dem. $^{26}/_{3}$ 1874. [8]) Præstø Amts Avis $^{5}/_{5}$ 1875. [9]) Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$ og $^{28}/_{5}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Et Haandværksfag danner imidlertid en særdeles tydelig Undtagelse fra Reglen, idet nemlig Møbelsnedkermestrene paa endog usædvanlig systematisk Vis stræbte at ramme de Svende, der gik i Brechen for de nye Tiders Krav. Disse Bestræbelser begynder tidligt; allerede Dec. 1871 iværksattes et Forsøg paa at hæmme den herskende Strejkeepidemi[1]) ved Brugen af saakaldte »Arbejdssedler«, en Slags Skudsmaalsbøger, som Svendene skulde medføre, hver Gang de skiftede Arbejdsgiver[2]); samtidig skal Mestrene — ligeledes ifølge »Socialisten« — saa smaat være begyndt »at afskedige de enkelte Svende, hvis Frihedsfølelse de er bange for«. Faren ophørte ikke med Strejkerne; den Værkstedsrepræsentation, som i Slutningen af 1872 forberedte Fagforeningens Oprettelse[3]), fandt det fornødent at begynde med at sikre sin egen Stilling ved den Beslutning, »at de engang valgte Tillidsmænd vedblivende skal repræsentere de Værksteder, hvor de er valgte, selv om de skulde blive afskedigede fra samme af vedkommende Mester«[4]). Under den ulykkelige Strejkebevægelse i Efteraaret 1873[5]) udnyttede Mestrene deres Overmagt uden Skaansel. Efterhaanden som Svendene gav tabt og genoptog Arbejdet, maatte de ved enslydende Erklæringer skriftligt frasige sig ethvert Krav paa Gennemførelse af Priskuranten[6]). Samtidig genopstod Arbejdssedlerne under en ny Form, hvis Anvendelse vanskeligt kunde hindres; man lod nemlig trykke og uddele en Fortegnelse over de Svende, der havde gjort sig uheldigt bemærkede i Mestrenes Øjne; ud for Navnene var der sat Kryds, hvis Antal antydede Længden af vedkommendes Synderegister; desuden meddeltes Oplysninger om Fødested, sidste Arbejdsgiver og eventuelle Hverv i Snedker- og Stolemagerforeningen[7]). Ved disse Foranstaltninger lykkedes det Mestrene at fremtvinge et betydeligt Antal Udmeldelser af Fagforeningen[8]), som for ikke helt at gaa til Grunde i nogen Tid maatte forklæde sig som Produktionsforening[9]).

Øverst paa nysnævnte Liste og udstyret med ikke færre end fem Kryds træffer vi Navnet Sophus Pihl. Hans Historie er det mest oplysende Eksempel paa, hvor farligt det dengang kunde være at tage fremtrædende Del i den politiske og faglige Agitation, hvorledes en ung Arbejders Tilværelse derigennem kunde tvinges ud af sit natur-

[1]) Jfr. S. 164 f. [2]) Soc. $^{9}/_{12}$ 1871, jfr. $^{31}/_{1}$ 1873. Tanken om Arbejdssedler havde været fremme i Snedkerlavet allerede $^{4}/_{3}$ 1870, men uden at finde Tilslutning (Lavets Protokol). [3]) Jfr. S. 190. [4]) Soc. $^{3}/_{12}$ 1872. [5]) Jfr. S. 209. [6]) Folkets Avis $^{11}/_{10}$ 1873, jfr. Maanedsblad for Snedkernes og Stolemagernes Produktionsforening Marts 1874. [7]) Soc. $^{7}/_{11}$ 1873, jfr. Produktionsforeningens Maanedsblad Marts 1874. [8]) Sst. [9]) Jfr. S. 221 f. og Bilag II, S. 589.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lige Spor, ind i Uvished og Æventyr. Pihl, som var født 23. Maj 1840, kom som de fleste af 70'ernes Arbejderførere fra Provinsen, idet han var født i Nykøbing Sj.; han havde i sine første Svendeaar set sig grundigt om i Tyskland og Frankrig, ja endog besøgt Italien; ligeledes havde han arbejdet nogen Tid i Stavanger, hvor han giftede sig[1]). Paa Grund

Sophus Pihl. Fotografi, antagelig fra 1874.

af sine Sprogkundskaber blev han Danmarks Repræsentant paa »Internationale«s Kongres i Haag Sept. 1872[2]). I anden Forbindelse[3]) har vi omtalt hans kortvarige Førervirksomhed i Efteraaret 1873 og dens bratte Afslutning ved hans Fængsling og Domfældelse for Majestætsfornærmelse. Længe før disse Begivenheder havde han som Snedker- og Stolemagerforeningens Formand paadraget sig Mestrenes særlige Uvilje. Allerede i Februar 1873 mistede han sit Arbejde; Sagen kom

[1]) G. Ousland: Fagorganisasjonen i Norge I, 60. [2]) Soc. $^{30}/_{8}$ og $^{19}/_{9}$ 1872; Dags-Telegrafen $^{22}/_{9}$ 1872. [3]) S. 199.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til Forhandling i Fagforeningen[1]), hvor der fremsattes Forslag om, at de øvrige Svende paa samme Værksted skulde nedlægge Arbejdet; selv erklærede Pihl imidlertid at ville nøjes med »moralsk Støtte«, og mere fik han næppe heller denne Gang. Da han i September 1874 løslodes fra Forbedringshuset[2]), ansaa han det for spildt Ulejlighed at søge Beskæftigelse i sit eget Fag; i Stedet aabnede han en lille Kælderbeværtning i Tordenskjoldsgade[3]). I hvert Fald en Del af den dertil fornødne Kapital tilvejebragtes gennem en Indsamling blandt Partifællerne[4]), som ogsaa havde hjulpet hans Kone, mens han var i Fængsel[5]). Som dømt for en i den offentlige Mening vanærende Handling kunde Pihl ikke løse Borgerskab og fik derfor hurtigt Politiet paa Nakken; han fik Ordre til at nedtage sit Skilt, og kort efter kom den første Bøde, som stillede flere i Udsigt[6]). Ved Hjælp af en Straamand slap han dog uden om Næringsloven[7]) og klarede sig nu nogenlunde for en Tid, bl. a. fordi forskellige Fagforeninger og andre socialistiske Organisationer benyttede hans Lokale[8]). I Efteraaret 1875 flyttede han imidlertid til Nørrebro[9]), og her synes det at være gaaet ham mindre godt; da Arbejdsløsheden og Partiets Tilbagegang begyndte at gøre sig gældende, brød han i hvert Fald overtvært og udvandrede, som vistnok ikke helt faa af 70'ernes overbeviste Socialister gjorde det[10]), dels af Lede ved Estrups Regimente, dels under økonomisk Tvang. Pihl rejste i Sommeren 1877 til Kapstaten[11]), men heller ikke her fandt han blivende Sted; 1885 vendte han tilbage til Europa og tog Ophold i sin Hustrus Hjemland, i Bergen, hvor han — sine Idealer tro trods alt — straks iværksatte en kraftig socialistisk Agitation; inden den første Vinter var omme, havde han lagt Grunden til baade den faglige og den politiske Arbejderorganisation i denne By. Her døde han af Lungebetændelse 27. April 1888[12]).

Af 70'ernes mere kendte Arbejderførere faldt ogsaa Kruse som Offer for Arbejdsgivernes Afskedigelsestaktik; politiske Momenter spiller dog her endnu større Rolle end i Pihls Tilfælde. Kruse var ansat ved Statsbanernes Værksteder i Aarhus. Her blev det allerede 1872 betydet Arbejderne, at de ikke maatte deltage i »politiske Agita-

[1]) Soc. $^{2}/_{3}$ 1873. [2]) Soc.-Dem. $^{6}/_{9}$ og $^{19}/_{9}$ 1874. [3]) Sst. $^{24}/_{10}$ 1874. [4]) Sst. $^{21}/_{8}$ og $^{12}/_{9}$ 1874. [5]) Soc. $^{16}/_{11}$, $^{18}/_{11}$ og $^{1}/_{12}$ 1873, $^{26}/_{2}$ og $^{28}/_{3}$ 1874; Soc.-Dem. $^{14}/_{5}$, $^{19}/_{6}$ og $^{4}/_{8}$ 1874 m. fl. St. [6]) Soc.-Dem. $^{11}/_{11}$, $^{14}/_{11}$ og $^{19}/_{11}$ 1874, jfr. Samling af Love og Anordninger 1849—59, 405. [7]) Soc.-Dem. $^{19}/_{11}$ 1874. [8]) Sst. $^{26}/_{2}$, $^{25}/_{4}$, $^{29}/_{8}$ og $^{6}/_{9}$ 1875. [9]) Sst. $^{29}/_{10}$ 1875. [10]) Jfr. bl. a. S. 370 og 382. [11]) Flyvebladet $^{20}/_{8}$ 1877, jfr. Soc.-Dem. $^{6}/_{7}$ og $^{7}/_{7}$ 1877. [12]) G. Ousland: Fagorganisasjonen i Norge I, 60 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tioner«[1]); trods dette fortsatte han dog i et Par Aar uhindret sin Virksomhed i Bjørnbaks og »Internationale«s Tjeneste. Saa fik Værkstedet en ny og nidkær Forstander, som efter flere Advarsler til sidst afskedigede ham[2]); Anledningen var, at han havde læst Avis i Arbejdstiden. Venstremænd i Omegnen hjalp ham til at etablere sig som Mester[3]). Ogsaa en anden af Provinsens Agitatorer, Møllebygger Johansen i Horsens, maatte nedsætte sig selvstændigt, »da Murer- og Tømrermestrene i Horsens med Konsorter have forenet sig om at forhindre mig i at erholde Arbejde hos nogen af Byens Tømrermestre[4]«).

I Provinsen var i øvrigt Forfølgelseslysten størst blandt Jernindustriens Arbejdsgivere, hvis Holdning allerede i 70'erne prægedes af samme Stejlhed, som senere udmærkede Fabrikantforeningen af 1895[5]). Vi har tidligere nævnt Afskedigelserne i Nakskov 1871[6]) og skildret, hvorledes det 1874 lykkedes Firmaet Allerup i Odense at tilintetgøre den derværende, nystiftede Smedefagforening[7]). Lige saa uforsonlige var imidlertid de jyske Støberiejere. I Horsens forpurredes saaledes Smede- og Maskinarbejdernes Organisationsforsøg ikke mindre end tre Gange[8]). En tilrejsende Smedesvend, hvis Mod maaske nærmest skyldtes Ukendskab til de lokale Forhold, stiftede Nov. 1874 den første Fagforening; han fik øjeblikkelig »Kapitalens Magt« at føle og maatte over Hals og Hoved flygte til Kallundborg, hvorfra han forgæves formanede sine Kammerater til at holde ud[9]); forgæves stræbte ogsaa hans Afløser som Formand at overbevise dem om, at Mestrene umuligt kunde have noget imod Foreningen[10])! — Det andet Forsøg er mindre kendt; men at Forholdene ikke forandrede sig, fremgaar klart nok af et Opraab[11]) »til Smedene og Maskinarbejderne i Horsens og Omegn« fra den tredje Forenings korte Levetid; det hedder heri: »Opfyld Eders Pligt, agiter flittigt og lad Eder ikke afskrække, fordi nylig en af vore Kammerater er blevet afskediget, fordi han har virket i Arbejdersagens Tjeneste«. At heller ikke denne Opmuntring virkede efter Hensigten, behøver knap at tilføjes. — Tilsvarende Karakter havde Forholdene i de andre østjyske Byer; 6 Smedesvende i Randers, som i Efteraaret 1875 enedes om at forlange Lønforhøjelse, fik saaledes i Stedet deres Opsigelse[12]), og i Aarhus afskedigede eet og samme Støberi i Begyndelsen af 1876 paa een Gang ikke mindre end fire Foreningsledere, nemlig Formændene for Smedenes, Formernes og Arbejds-

[1]) Soc. $^{21}/_{8}$ 1872. [2]) Aarhus Amtstidende $^{20}/_{6}$ og $^{23}/_{6}$ 1874; Folkets Avis $^{24}/_{6}$ 1874. [3]) Aarhus Amtstidende $^{23}/_{6}$ 1874; Soc.-Dem. $^{23}/_{8}$ 1874. [4]) Horsens Avis $^{4}/_{1}$ 1875. [5]) Jfr. »Bidrag« 397. [6]) S. 309. [7]) S. 341—43. [8]) Jfr. Bilag II, S. 585. [9]) Soc.-Dem $^{4}/_{12}$ og $^{23}/_{12}$ 1874. [10]) Sst. $^{19}/_{12}$ 1874. [11]) Sst.. $^{4}/_{5}$ 1876. [12]) Sst. $^{6}/_{10}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mændenes Fagforeninger samt for Demokratisk Forening[1]); Firmaet skal have søgt at hindre, at de afskedigede fik Ansættelse andetsteds i Byen. I Juni anklages en anden Fabrik for ligeledes at lægge Pres paa Fagforeningsmedlemmer[2]).

Den her givne Eksempelrække bekræfter i Hovedsagen den socialdemokratiske Tradition om Forfølgelserne af de første Fagforeningsledere, dog med den Modifikation, at Afskedigelsestaktikken fandt betydelig sjældnere Anvendelse i Haandværket end i Industrien. At Brugen af et saa brutalt Magtmiddel skulde have fundet almindelig Tilslutning blandt Arbejdsgiverne, turde — bortset fra Møbelsnedkerfaget og Jernindustrien — være ret vanskeligt at bevise; om et Samarbejde i den Retning fortæller vort Materiale kun undtagelsesvis. At mange Mestre ønskede en mildere Kurs, kan da ogsaa positivt paavises; selv blandt Møbelsnedkermestrene og samtidig med Arbejdssedlernes Indførelse har vi mødt Brødrene Severin og Andreas Jensen som Ledere af et Mindretal, der foretrak fredelig Forhandling i Fællesudvalg; ogsaa om Byggefagenes Anerkendelse af Svendenes Organisationsret skal her erindres[3]). Det kan tilføjes, at Smedemesterforeningens Holdning i 1874 under Forhandlingerne med Grovsmedeforeningen[4]) prægedes af en ikke ringe Imødekommen[5]), ikke blot fordi man paaskønnede Richters Fredsommelighed, men ogsaa fordi de fleste Grovsmedemestre af egen Erfaring kendte Svendenes Kaar; Oldermanden havde endda tidligere to Gange været Svendelavets Formand. I øvrigt vil de foregaaende Kapitler med tilstrækkelig mange Eksempler have vist, at 70'ernes Arbejdsgivere ofte indlod sig baade paa Forhandling og Overenskomst. At de derved oftest gjorde en Dyd af Nødvendighed, er utvivlsomt. Ogsaa andre Momenter spillede imidlertid ind — deriblandt eet, som fortjener særlig Opmærksomhed.

Arbejdsgivernes og Fagforeningernes Interesser var ingenlunde overalt og uden Undtagelse hverandre modsatte. Vi ser her bort fra de faa og forholdsvis betydningsløse Tilfælde, hvor fælles Modsætning til en tredje Faktor — oftest Lovgivningsmagten[6]) — kunde forene de ellers stridende Parter. Langt vigtigere var det, at der inden for selve det store Lønspørgsmaals Omraade fandtes et Felt, hvor Forstaaelse var mulig. Arbejderne kæmpede nemlig ikke blot for *højere* Løn, men ogsaa, og til Tider fuldt saa ivrigt, for *ensartet* Løn[7]). Men i hvert Fald for en Del af Arbejdsgiverne — og det paa ingen Maade de ringeste —

[1]) Soc.-Dem. $^{24}/_{2}$ og $^{16}/_{3}$ 1876. [2]) Sst. $^{29}/_{6}$ 1876. [3]) Jfr. S. 378. [4]) Jfr. S. 212. [5]) Festskrift for Grovsmedeforeningen af 1873 (1933), 62 f., jfr. 23 og 29. [6]) Jfr. S. 427. [7]) Jfr. S. 494—98.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var de faste Lønsatser, som Priskuranterne gav dem, ingenlunde nogen Ulempe, tværtimod. Skarpest erkendtes dette i Bygningssnedkerfaget, da man efter i nogle Aar at have fulgt Priskuranterne af 1873 og 1875 fra ca. 1877 paany kom ud i lønmæssigt Uføre[1]). Det udtaltes da fra Mestrenes Side, at Priskuranterne for dem betød en stor Lettelse, »naar de skulde indgive noget Overslag over Arbejde; thi de var da visse paa, at deres eventuelle Konkurrenter maatte betale den samme Pris for Svendearbejdet, saa at Forskellen kun kan blive, hvor billig hver for sig kunde indkøbe sit Materiale, og hvor stor en Fortjeneste hver for sig gjorde Fordring paa«[2]). »At det ligesaavel er i Mestrenes som i Svendenes Interesse, at Faget organiserer sig og holder en ensartet Betalingsmaade«[3]), indrømmedes nu endog af Snedkerlavets Oldermand J. N. Carstensen, hvem yngre Kræfter 1874 havde sat ind i Stedet for den gamle O. N. Thorsen[4]), hvis stejle Holdning i 1872 ovenfor[5]) er berørt. — Med andre Ord, de faste Akkordsatser betød for Mestrene en nyttig Begrænsning af Konkurrencefeltet, et velset Værn mod det Mindretal, der ikke betænkte sig paa at konkurrere ved Hjælp af Lønningerne. Forudsætningen var naturligvis, at Priskuranten virkelig fik almen Gyldighed; vi ser derfor ogsaa, at de Bygningssnedkermestre, som i Efteraaret 1872 gik ind paa Svendenes Fordringer, ligefrem stillede som Betingelse, at disse inden Nytaar gennemførtes overalt[6]). Fordelen ved ensartet Løn var utvivlsomt almindeligst anerkendt i Byggefagene, hvor Overslaget jo spiller en særlig Rolle. Murmestrene i Horsens hævdede ganske vist deres Ret til selv at akkordere med deres Svende[7]); men i en Programartikel for Malernes Fagforening[8]) i København siges det, at en Del af Mestrene her er villige til at støtte Arbejdet for faste Akkordsatser; »som Lønningsforholdene nu er, kan de Hæderlige blandt Mestrene ikke tilfredsstille vore billige Fordringer, da desværre en stor Del af en modsat Mening søger at nedsætte Svendenes Løn i den Grad, at de hæderlige Mænd af Faget ikke kan konkurrere med dem, og for at de ikke skal gaa tilgrunde, er de ogsaa nødt til at knibe lidt paa Svendenes Løn«. Uden for Bygningshaandværket træffes lignende Forhold i Karetmagerfaget, hvor Mestrene vel ogsaa var særlig interesserede i paalidelig

[1]) Jfr. S. 260. [2]) Soc.-Dem. $^{22}/_{6}$ 1878. [3]) Sst. $^{15}/_{6}$ 1879. [4]) R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 293—97. [5]) S. 378. [6]) Soc. $^{22}/_{9}$ 1872. Et lignende Krav stillede i 1876 de Fabrikanter i Jernindustrien, som gik ind paa Formernes Krav om Dagløn, se Soc.-Dem. $^{26}/_{7}$ 1876. Jfr. ogsaa et Avertissement fra Skomagernes Fagforening i Odense Fyens Stiftstidende $^{24}/_{12}$ 1874. [7]) Soc.-Dem. $^{8}/_{4}$ 1875. [8]) Fagtidende for Malere Jan. 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forudberegning af Udgifterne; den Priskurant, som laa til Grund for den mislykkede Strejke 1875, angives udarbejdet efter Opfordring af flere Fabrikanter, »som rimeligvis herved have tilsigtet en ensartet Betaling for alle Værksteder i København«[1]). Ud fra lidt andre Motiver saa en Del af Bogbindermestrene med Velvilje paa Fagforeningen og dens Krav, idet de haabede, at deres Kolleger derigennem vilde blive tvunget til ligeledes at slutte sig sammen og forlange bedre Betaling af Forlagsboghandlerne[2]). At Arbejdsgivere slog sig sammen om at benytte Arbejdslønnens Stigning som en kærkommen Anledning til at skaffe sig rigelig Erstatning paa Kundernes Bekostning, var i 70'erne næppe nogen usædvanlig Foreteelse[3]).

Skulde en Lønoverenskomst effektivt værne mod illoyal Konkurrence, maatte den imidlertid ikke blot antages, men ogsaa varigt overholdes paa nogenlunde samtlige Fagets Arbejdspladser. Denne Betragtning var en af de Veje, der omkring Midten af 70'erne førte visse Arbejdsgiverkredse til et velvilligt Syn paa Voldgiftstanken.

Ved Tiaarets Begyndelse havde denne sikkert kun saare faa Tilhængere blandt de direkte interesserede paa begge Sider, i Praksis havde den ikke været fremme siden Typografernes Fordring i 1848[4]). Den udbredte Bekymring over de mange Strejker 1871—72 maatte imidlertid nødvendigt give sig Udslag i en ivrig Søgen efter Midler til fredelig Bilæggelse af faglige Tvistemaal. De offentlige Udtalelser herom led oprindelig under megen Uklarhed; Begreber som Forhandling (eventuelt i Fællesudvalg), Voldgift og Mægling gled over i hverandre uden skarp Grænse. At Rimestad gav Tonen an i denne Diskussion, befordrede næppe dens Grundighed. Saa vel ud fra sine Teorier om Strejker[5]) som fra sin hele Undervurdering af Samtidens sociale Modsætninger maatte Arbejderforeningens Formand føle sig kaldet til at prædike Fred. Allerede i Oktober 1871 hævdede han, at Arbejdsgiverne for at forebygge Strejker burde samle sig fagvis og »sætte sig i Forbindelse med Udvalg, der ere dannede af Arbeiderne«; efter engelske Erfaringer var dette den bedste Vej til »en billig Overenskomst«[6]). Kort efter forespurgte han Arbejderforeningens Bestyrelse, om den billigede disse Tanker, og om Foreningen i bekræftende Fald burde »tage Initiativet i denne Sag, saafremt ikke Andre tage det inden en passende Tidsfrist«[7]). Den Plan, som her antydes, blev ikke udført; formodentlig var det Formandsforeningens Indgriben[8]), der befriede

[1]) Folkets Avis $^{20}/_{2}$ 1875. [2]) Sst. $^{22}/_{8}$ 1874. [3]) Jfr. Will. Scharling i Dagbladet $^{7}/_{11}$ 1872. [4]) Jfr. S. 55. [5]) Jfr. S. 112 f. og 406. [6]) Dags-Telegrafen $^{13}/_{10}$ 1871. [7]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{21}/_{10}$ 1871. [8]) Jfr. S. 169 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rimestad fra at indlade sig paa et Eksperiment, der utvivlsomt vilde være endt med Fiasko. I November fik hans System den betydningsfulde Tilføjelse, at hvor »alvorlig ment Underhandling mellem Arbeidsgiverne og Arbeideren« slog fejl, burde Vanskelighederne søges overvundne ved »Mægling af uvildige Mænd«[1]). — Følgende Maaned offentliggjorde Faber i sit Blad[2]) Lovene for en tysk »Voldgiftsforening«, men uden synderlig Kommentar; »Arbeideren«s altid velunderrettede Redaktør synes endnu paa dette Tidspunkt at have næret Tvivl, om Eksemplet egnede sig til Overførelse.

Foraaret 1872 med dets mange Lønbevægelser gav Spørgsmaalet fornyet Aktualitet. Hidtil havde baade Pio og Geleff undgaaet at udtale sig derom; til Gennembruddets voldsomt hidsende Propaganda og til Forestillingen om Kapitalismens nære Undergang passede Tanken om fredelig Udjævning af Arbejdsstridigheder kun daarligt; »Socialistiske Blade« savner saaledes naturligt nok Anvisninger i den Retning. Derimod indeholder Arbejderpartiets første egentlige Program[3]), som fremkom omtrent samtidig med Murerskruens Udbrud, et Krav om Oprettelse af »særegne Domstole for Sager mellem Arbejdere og Arbejdsgivere«. Hvad hermed mentes, udvikles nærmere i en Leder otte Dage senere[4]). Pio paakalder her i noget vage Udtryk de Erfaringer, man »i en lang Række af Aar« har gjort i Udlandet, »f. Eks. i Frankrig« — han synes at have tænkt paa de franske conseils de prud'hommes[5]) — og paaviser, hvorledes den danske Retsplejes Langsomhed og Kostbarhed gør det praktisk talt umuligt for Arbejderne at benytte de almindelige Domstole; i den sædvanlige Kraftstil beskrives det, hvorledes alle Arbejdsgivere, Statsvirksomhederne ikke undtaget, »i de ni af de ti Tilfælde« snyder paa Akkorden. Konklusionen lyder: »Vi ser altsaa kort og godt, at der baade i offentlige og private Arbejdssager vilde være god Anledning til at faa nedsat en Arbejderdomstol. Skulde imidlertid Staten ikke vilde understøtte den, saa kunde det jo gerne være, at Arbejderne selv kunde faa lavet en saadan, maaske i Forbindelse med Mestrene; det vilde jo være til begge Parters Fordel«.

Denne Artikel forklarer ikke blot Programmets korte Formel, men kaster ogsaa noget Lys over den Fordring til Regeringen, som skulde have været vedtaget paa Fælledmødet 5. Maj[6]): »Det tillades Arbejderne i de forskellige Fag at oprette Forligskommissioner, der kan udjævne Tvistigheden i Arbejdssager mellem Mestre og Svende«[7]).

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{4}/_{11}$ 1871. [2]) Arbeideren Dec. 1871, 115. [3]) Soc. $^{2}/_{4}$ 1872. [4]) Sst. $^{9}/_{4}$ 1872. [5]) Jfr. Arbeideren 1874, 158 f., 161 f. og 165 f.; Larousse du XXe siecle V, 824. [6]) Jfr. S. 180. [7]) Soc. $^{5}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dette Krav er dog i sig selv saa uklart, at man i høj Grad maa beklage Savnet af Pios Forelæggelsestale. Modsat tidligere tales der nu ikke længere om een eller (i Programmet) flere Domstole med Ret til at afsige bindende Kendelser, men kun om faglige Forligskommissioner af formentlig rent mæglende Karakter. Men af den Slags kunde Arbejderne jo »oprette« saa mange, de havde Lyst til, uden at behøve Dispensation fra nogen som helst Lovbestemmelse eller gældende Praksis; Vanskelighederne laa her helt andre Steder.

En Analyse af disse tre næsten samtidige Programudtalelser røber saaledes en paafaldende Uklarhed og Vaklen; alt synes ligesom tilfældig henkastet, intet ordentlig gennemtænkt. Mindst af alt har Pio haft et fuldt udarbejdet, konkret og detailleret Forslag parat i Skrivebordsskuffen. Erindrer man nu hele hans mærkelige Dobbeltspil netop i Foraaret 1872 — hvorledes han i Leder efter Leder kaldte Arbejderne frem til Stormløb mod snart sagt alle Autoriteter, men samtidig bestemt fralagde sig og sine Venner enhver Andel i Murerskruens Udbrud[1]) —, ja, saa vil man vanskeligt kunne afvise den Forestilling, at disse Forslags Fremsættelse mere skyldtes Opportunisme end Overbevisning. Stærkest melder Tvivlen sig over for den for Fælledmødet bestemte Resolution. Pio kan umuligt have været blind for, at Indkaldelsen af et stort Friluftsmøde paa dette Tidspunkt maatte blive opfattet som et særdeles udæskende Skridt; det gjaldt da om saa meget som muligt at dække sig over for Politimyndighederne, saa en eventuel Indblanding fra den Side kunde stemples som groft Overgreb; men dertil var en maadeholden og nøjsom Dagsorden et af de bedste Midler. — I det hele maatte Pios radikale Samfundsopfattelse og revolutionære Temperament gøre Troen paa Klassemodsætningernes fredelige Udjævning lige saa vanskelig for ham, som det omvendt maatte falde Rimestad naturligt at anse Brydningerne om Lønspørgsmaalet for saa lidt dybtgaaende, at man med god Vilje fra begge Sider nok kunde tale sig til Rette derom. Trods Standpunkternes overfladiske Lighed stod da de to Mænd i Virkeligheden paa dette som paa alle andre Omraader milevidt fra hverandre. Og begge havde de praktisk Interesse i, at Kendsgerningerne bekræftede deres Tro.

Af gode Grunde kom Bilæggelsen af Arbejdsstridigheder ikke under Debat paa Nørrefælled. Under Murerskruens senere Faser blev Emnet imidlertid flittigt drøftet i de borgerlige Blade. Selv »Fædrelandet«, som ellers ikke ofrede megen Plads paa Arbejderspørgsmaalet, anbefalede under Polemikken med Justitsraad Winther[2]) varmt »Frivillig-

[1]) Jfr. S. 174 f. [2]) Jfr. S. 404.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hedens og den mindelige Overenskomsts Vej«. »For nylig have vi læst i et tydsk Blad, at der i Berlin er Tale om at nedsætte en *Mæglings-* og *Voldgiftsmyndighed*, bestaaende saavel af Arbejdsherrer som Arbejdere samt nogle Medlemmer af Kommunalbestyrelsen«. En tilsvarende Institution burde oprettes i København, i første Række med den Opgave at mægle; »men den vilde jo ogsaa, naar Mæglingen viste sig resultatløs, kunne afsige Kjendelser, hvis man forud kunde blive enig om at ville underkaste sig disse. Til at oprette en saadan Myndighed behøves foreløbig ingen Lov, om man end, efter at have forsøgt dens Brug og erkjendt dens Gavnlighed, senere maa ønske den stadfæstet ved Lov og da tillige dens Myndighed nærmere bestemt«[1]). — Dette Forslag, som ubestridelig peger frem mod Spørgsmaalets endelige Løsning ved Lovene af 1900 og 1910, modtoges særdeles velvilligt af »Socialisten«[2]), der endog betegnede dets Gennemførelse som »meget ønskelig«, hvis blot Arbejdsgiverne vilde møde »med en ærlig Vilje«; Repræsentanter for Kommunalbestyrelsen vilde man dog — med god Grund — ikke vide af.

Samme Dag, som denne Kommentar fremkom, sendte Mursvendelavet Oldermanden et Forslag om at bringe Strejken til Afslutning gennem Voldgiftskendelse af tre uvildige Mænd, een valgt af Mestrene, een af Svendene, den tredje af disse to Parter i Fællesskab[3]). At Mestrene afviste Tilbudet[4]), kan man daarligt fortænke dem i; det fremkom paa saa sent et Tidspunkt, at det kun kan opfattes som en ren Manøvre fra Svendenes Side, som et sidste Forsøg paa at undgaa det fuldstændige Nederlag. Ringe Interesse har derfor det Spørgsmaal, hvor de strejkende har hentet Ideen; snarest har de maaske læst sig til den i »Socialisten«. Nærmest pudsig virker en Strid mellem Rimestad og en anden konservativ Redaktør om Æren for det gode Raad[5]).

Ogsaa ved senere Arbejdsnedlæggelser i 1872 bragtes Voldgiftsmuligheden paa Bane. Da det i Begyndelsen af Juni trak op til Skomagerstrejke, spurgte Lucianus Kofod bekymret Svendene, om Kampen nu ogsaa virkelig var nødvendig, »al Tanke om Mægling eller Voldgift udelukket«[6]). Nogle Dage senere anerkendte »Folkets Avis« under visse Forbehold Værdien af frivillige Overenskomster og Voldgift[7]). Under Kurvemagerstrejken i November tilraadede samme Blads Redaktør Anvendelsen af Voldgift efter engelsk Forbillede; den uvildige Opmand kunde i dette Tilfælde hentes fra Blindeinstitutet[8]).

[1]) Fædrelandet $^{14}/_{5}$ 1872. [2]) $^{17}/_{5}$. [3]) Fædrelandet $^{21}/_{5}$ 1872. [4]) Dags-Telegrafen $^{26}/_{5}$ 1872. [5]) Sst. $^{22}/_{5}$ og $^{24}/_{5}$ 1872; Nyt Aftenblad $^{22}/_{5}$, jfr. $^{15}/_{5}$ 1872. [6]) Folkets Avis $^{5}/_{6}$ 1872. [7]) Sst. $^{11}/_{6}$ 1872. [8]) Sst. $^{28}/_{11}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Voldgiftstanken syntes paa denne Tid nær ved at kvæles i almindelig Anerkendelse. I 1873, da Strejkerne blev færre, tabte Pressen sin Interesse for Sagen. Aldeles upaaagtet af Offentligheden konstitueredes saaledes den første virkelige faglige Voldgiftsret, hvis Historie i øvrigt er kort. Den oprettedes i Bygningssnedkerfaget paa Initiativ af Mestrene, som deri saa et Middel til at sikre sig Ro paa Arbejdspladserne til Erstatning for deres Indrømmelser i Lønspørgsmaalet[1]). Paa Snedkerlavets Generalforsamling 26. Marts vedtoges Nedsættelsen af et Fællesudvalg af tre Mestre og tre Svende, som skulde paakende opstaaede Tvistigheder og i Tvivlstilfælde fortolke Priskuranten[2]); senere Kildesteder[3]) viser, at det sidste var Hovedsagen. I Maj valgte baade Lavets og Fagforeningens Bestyrelser deres Repræsentanter[4]); allerede i Begyndelsen af Efteraaret brød imidlertid det hele sammen, fordi Svendene ikke vilde finde sig i Voldgiftsrettens Indblanding i Striden om et nyt Krav fra deres Side angaaende et særligt Tillæg for Opsætning af Maskinarbejde[5]).

Gik alt dette for sig i Stilhed, blev der til Gengæld des mere Røre om det næste Forsøg, som undtagelsesvis udgik fra Arbejdernes Side. I Grovsmedeforeningens Formand, V. Z. Richter[6]), havde nemlig Voldgiftstanken fundet en begejstret Forkæmper. Hans Iver skyldtes uden Tvivl overvejende Paavirkning fra Faber, der betragtede Voldgift som det bedste Middel til at undgaa Strejker, og hvis Interesse og overordentlige Indsigt paa dette Omraade meget tydeligt fremgaar af en instruktiv Artikelrække i »Arbeideren« 1874[7]). Allerede i Grovsmedeforeningens udførlige Love af Febr. s. A. fastsloges det som en af dens Opgaver at »virke hen til, at der dannes en Voldgiftsret (Arbejdsraad), bestaaende af Arbejdere og Arbejdsgivere, der skal mægle i og søge at afgøre de Stridsspørgsmaal, der kan opstaa mellem Arbejderne og Arbejdsgiverne«; og i den Skrivelse, hvormed Bestyrelsen kort efter indledede Forhandlingerne med Mesterforeningen, skødes dette Ønske stærkt i Forgrunden; man bad endog Arbejdsgiverne om at udpege deres Repræsentanter straks ved første Lejlighed. Efter Richters Mening skulde den kommende Voldgiftsret ikke blot mægle i Konflikter og sørge for Overholdelsen af vedtagne Arbejdsoverenskomster,

[1]) Jfr. S. 186. [2]) Snedkerlaugets Forhandlingsprotokol anf. Dato. [3]) Sst. $^{16}/_{6}$ 1873; Fagforeningens Protokol $^{29}/_{5}$ 1873. [4]) Samme Protokoller henholdsvis $^{17}/_{5}$ og $^{29}/_{5}$ 1873. [5]) Fagforeningens Protokol $^{28}/_{8}$ og $^{30}/_{8}$ 1873, jfr. Snedkerlaugets Forhandlingsprotokol $^{6}/_{9}$ 1873. [6]) Om dennes Kamp for Voldgift, se nærmere »Bidrag« 334—40 samt Grovsmedeforeningens Festskrift (1933) 57, 61 og 67—70, jfr. ovenfor S. 207 og 212. [7]) Okt.—Dec.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men ogsaa optræde som »Arbeidsraad« eller »Fagbestyrelse«, lede Gennemførelsen af Reformer og fremme den faglige Dygtighed, navnlig ved at tage sig af Lærlingene, vaage over, at de kom paa Tegneskole og aflagde Svendeprøve. Disse skønne Drømme strandede paa Arbejdsgivernes stædige Afslag; de gammeldags Smedemestre kunde ikke tænke sig at respektere en Domstol, hvor Svendene skulde have lige saa meget at sige som Mestrene; de svarede Richter, at »Nedsættelsen af en Voldgiftsret hverken vilde være ønskelig eller gavnlig, fordi ingen Arbejdsgiver enten vilde indtræde i den eller underkaste sig dens Dom«. Denne stejlt afvisende Holdning vakte en Del Opsigt og misbilligedes almindeligt[1]); en Undtagelsesstilling indtog dog her »Fædrelandet«, for saa vidt dette Blad — i nogen Modsætning til sit tidligere Standpunkt[2]) — betvivlede, »at Nedsættelsen af en privat Voldgiftsret i et enkelt Fag .... vilde føre til noget. Skal en saadan Domstol oprettes, saa maa det ske ved Lov og for alle Fag, ellers kan den umulig udøve nogen Myndighed eller træffe bindende Bestemmelser«. I et Modindlæg indvendte Richter, sikkert med Rette, »at det vistnok vilde være heldigt, om man nøjedes med det, der kan opnaaes uden det store Lovgivningsmaskineri, idetmindste indtil man kan faa noget muligt Bedre eller Fuldkomnere«. For Grovsmedeforeningens Formand betød Sagens uheldige Udfald en alvorlig Skuffelse; uden Tvivl var det navnlig med Henblik paa Voldgiftstanken, at han ved Forhandlingernes Begyndelse havde betragtet Bevægelsen blandt Grovsmedene »som Noget, der kan blive til Gavn ikke blot for dette ene Fag, men for hele Samfundet«.

Indirekte ramte Nederlaget ogsaa Faber. Forgæves havde denne allerede i Foraaret, da han holdt sit Foredrag i Malernes Fagforening[3]), søgt at vække deres Interesse for Voldgiftssagen; Fr. A. Hertz imødegik ham fra radikalt Standpunkt, og en paafølgende, ikke videre klar Diskussion i Fagbladet[4]) førte ikke til noget Resultat. Omtrent samtidig vedtog den nystiftede Hustømrerfagforening — muligvis under Paavirkning af Bygningssnedkerne —, »at der nedsættes et Fællesudvalg af Mestre og Svende, som i Egenskab af Voldgiftsret har at afgøre Tvistigheder angaaende Priskuranten«[5]); her præciseredes saaledes skarpt Voldgiftsdomstolenes Hovedopgave. Foreningens Afmagt gjorde Resolutionens Gennemførelse umulig; men i sig selv viser den, at der ogsaa inden for de socialistiske Kredse fandtes overbeviste Tilhængere af Voldgift. »Social-Demokraten« indtog endnu en forsigtigt

[1]) Se f. Eks. Folkets Avis $^{10}/_{7}$ og $^{19}/_{7}$ 1874 og Arbeideren 1874, 118. [2]) Jfr. S. 392 f. [3]) Jfr. S. 203. [4]) Fagtidende for Malere Juni—Juli 1874. [5]) Soc. $^{1}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

afventende Holdning; skønt Bladet netop i 1874 ofte polemiserede mod Faber[1]), imødegik det ham ikke udførligt paa dette Punkt[2]).

Naar man følgende Aar naaede frem til visse praktiske Resultater[3]), skyldtes dette i første Række Arbejdsgiverne, hvis ret pludselige Interesse for Sagen utvivlsomt mest var en Følge af Ønsket om at blive fri for de uafladelige Smaastrejker. Tidligt spores dette blandt Bogtrykkerne, der her som paa saa mange andre Omraader havde tyske Forbilleder at gaa efter[4]). 15. Sept. 1874 vedtog Principalerne samtidig med den første Tarif et Forslag om »at foranstalte en Voldgiftsret nedsat«[5]); det skyldtes Bogtrykkerforeningens senere Formand, Sally B. Salomon, og vedtoges kun med meget ringe Majoritet[6]), hvorfor man hurtigt opgav at udføre det i Praksis[7]). Den lille Strejke paa Rigsdagstrykkeriet kort efter Nytaar[8]) bragte imidlertid Organisationstanken til Sejr; Principalforeningen dannedes[9]) og satte sig i sine Love[10]) til Formaal at vælge »sin Del af en Voldgiftsret, der har at afgøre de mellem Typografer og Principaler opstaaede Stridsspørgsmaal«; Medlemmerne forpligtedes til at efterkomme Kendelserne. 26. April udpegede Bogtrykkerne deres to Delegerede[11]). Typograferne var mindre ivrige; principielt havde de ganske vist intet at indvende mod en Voldgiftsdomstol, men fandt den unyttig »uden en brugbar Tarif som Retsgrundlag«[12]). Ikke des mindre gik dog Typografisk Forening ind paa foreløbigt at vælge to Repræsentanter. Dette skete 22. Maj[13]); men først 10. Aug. konstitueredes Retten[14]), hvis Medlemmer enedes om at tage Faber til Opmand[15]). Arbejdernes Skepsis viste sig for saa vidt begrundet, som Domstolen kun blev benyttet 6—8 Gange inden dens fuldstændige Ophør som Følge af Strejken 1876; Opmanden blev der aldrig Brug for[16]).

Større praktisk Betydning fik Bygningssnedkernes anden Voldgiftsret[17]), hvis Oprindelse er lidet kendt. Saa meget synes dog sikkert, at ogsaa den var en Frugt af Arbejdsgivernes Initiativ. Formelt indgik

[1]) Se f. Eks. Soc. $^{11}/_{4}$, $^{28}/_{4}$ og $^{1}/_{5}$, Soc.-Dem. $^{7}/_{7}$, $^{11}/_{7}$ og $^{24}/_{7}$ 1874. [2]) Artiklen $^{7}/_{7}$ indeholder dog den Bemærkning, at »selv de saa meget lovpriste Voldgiftsretter« i England ved en bestemt Lejlighed har vist sig at svigte. [3]) Jfr. »Bidrag« 374 f. [4]) Jfr. Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1874, 77. [5]) Typograf-Tidende $^{22}/_{9}$ 1874. [6]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1874, 157. [7]) Typograf-Tidende $^{17}/_{10}$ 1874. [8]) Jfr. S. 246. [9]) Jfr. S. 380. [10]) Typograf-Tidende $^{19}/_{3}$ 1875. [11]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1875, 75. [12]) Typograf-Tidende $^{14}/_{5}$, jfr. $^{20}/_{8}$ 1875. [13]) Sst. $^{28}/_{5}$ 1875. [14]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1875, 124. [15]) Sst. 139. [16]) Meddelelser fra Fællesrepræsentationen 1879—1882, 142 f. [17]) Sst. 143 og 147—49; Folkets Avis $^{2}/_{7}$ 1875. Jfr. ogsaa R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 309.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ganske vist Forslaget om dens Oprettelse som Led i Indstillingen fra det Fællesudvalg, som i Begyndelsen af 1875 udarbejdede en ny Priskurant; men da Mestrene kun vilde antage denne, saafremt Svendene til Gengæld gik ind paa Forslaget om Voldgiftsdomstolen, og da disse desuagtet i første Omgang forkastede det[1]), er Parternes virkelige Stilling til Sagen klar nok. En Appel til »den rolige og besindige Del af Arbejderne« forfejlede imidlertid ikke sin Virkning, og i Efteraaret vedtoges Voldgiftsrettens Nedsættelse saavel af Bygningssnedkernes Fagforening[2]) som af Snedkerlavet. Den kom til at bestaa af tre Medlemmer fra hver Side uden nogen Opmand og fik til Opgave dels »at forebygge muligen opstaaende Tvistigheder«, dels »at afgjøre de forskellige Sager, der forelægges den angaaende Prisfortegnelsens Bestemmelser«. Man tør vist gaa ud fra, at saa godt som alle de 61 Sager, som kom til Behandling, har tilhørt sidstnævnte Klasse. Hvor nøje Bygningssnedkernes Voldgiftsret var sammenknyttet med Priskuranten af 1875, fremgaar dog klarest af den ejendommelige Bestemmelse, at dens Samtykke krævedes til Ændringer i Priskuranten; kunde Voldgiftsrettens Medlemmer ikke enes herom, skulde det dog staa hver af Foreningerne frit for at opsige Overenskomsten med tre Maaneders skriftlig Varsel, efter hvilken Frist da ogsaa Voldgiftsretten automatisk ophørte. Dette Tilfælde indtraadte faktisk i 1877[3]).

Endnu i et tredje stort Fag realiseredes Voldgiftstanken i Sommeren 1875. Cigarfabrikanterne drog Konsekvensen af deres Nederlag ved fuldt ud at anerkende Fagforeningen, men forlangte saa til Gengæld med samme Logik en Voldgiftsret indført, hvad Arbejderne gik ind paa[4]). Større Iver viste dog ingen af Parterne; først efter fire Maaneders Forløb anmodede Fabrikantforeningen »Enigheden« om at vælge fem Repræsentanter blandt Arbejderne paa de fem største Fabrikker[5]). Dette Valg synes ogsaa at have fundet Sted[6]). Derimod turde det være meget tvivlsomt, om denne Voldgiftsret nogensinde traadte i Funktion; Kilderne melder intet derom, og i andre Henseender blev Overenskomsten af Juli 1875 i hvert Fald ikke for godt overholdt[7]). — Følgende Aar var Voldgiftsplaner fremme ogsaa i Pianofortearbejderfaget; de fik dog ingen praktisk Betydning[8]).

[1]) Fagforeningens Protokol $^{22}/_{6}$ 1875 (143 St. mod 17). [2]) Sst. $^{10}/_{9}$ 1875 (enstemmigt efter Bestyrelsens Indstilling). [3]) Snedkerlaugets Forhandlingsprotokol $^{4}/_{5}$ 1877. [4]) Jfr. S. 228. [5]) Soc.-Dem. $^{20}/_{11}$ 1875. [6]) Sst. $^{5}/_{12}$ 1875. [7]) Jfr. sst. $^{6}/_{5}$ 1876. [8]) Fagforeningens Love af 1876 forudsætter Eksistensen af en Voldgiftsret, hvoraf Foreningens fem Repræsentanter skulde være Medlemmer, og som skulde træde sammen i Tilfælde af truende Strejke. Andet vides ikke herom; i Forbindelse med Arbejdsnedlæggelserne 1876 (S. 243) nævnes Voldgiftsretten ikke.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Med 70'ernes Voldgiftsretter forholder det sig omtrent som med de samtidige Fagforbund: Ideen slog igennem for sent, til at Resultaterne kunde overleve Krisen; men de første famlende Eksperimenter blev alligevel ikke uden Værdi for den senere Udvikling. Voldgiftstankens forbigaaende Popularitet i 1875 maa sikkert fortolkes væsentlig som et Træthedsfænomen; det er ikke helt tilfældigt, naar vi i denne Forbindelse paany har mødt de to urolige Fag fra 1871[1]). Størst var Trætheden utvivlsomt blandt Arbejdsgiverne, som derfor tog Initiativet; Arbejdernes Tilslutning skyldtes dels Ønsket om til Gengæld at opnaa andre Fordele, dels selve den Anerkendelse som ligeberettiget Part, som derved blev dem til Del. Et typisk Udtryk for mange menige Socialisters Syn paa Sagen var det, naar en Cigarmager i Anledning af de første Rygter om Tobaksfabrikanternes Planer udtalte sin Mistillid til »slige Skridt« fra Arbejdsgivernes Side[2]). Officielt blev imidlertid Tanken om en Voldgiftsret i netop dette Fag særdeles venligt modtaget af »Social-Demokraten«[3]), der endog »af ganske Hjerte« bifaldt Forslaget; »vi tror at kunne forsikre, at saafremt Udnævnelsen af denne for Arbejdernes Vedkommende foregaar gennem deres Fagforening — og i modsat Tilfælde vil Forslaget falde sammen — saa vil der i en saadan haves et godt Bolværk mod fremtidige Forstyrrelser i Produktionen«. Til Forstaaelse af denne pludselige Omsorg for Produktionens Velfærd maa erindres, at Pios Interesser i 1875 var væsentlig andre end i 1872; nu gjaldt det til Fordel for den politiske Agitation at begrænse de dyre Strejker[4]). Eet Middel hertil var faglig Centralisation; et andet kunde maaske Voldgiften blive. I November kom det saa vidt, at Centralbestyrelsen vedtog at »anbefale Indførelsen af Voldgiftsretter i de forskellige Fag«; det tilraadedes efter Oprettelsen at søge Forbindelse med Centralbestyrelsens Strejkekomité[5]). Resolutionen førtes dog kun igennem »efter en livlig Diskussion«, hvis Enkeltheder desværre ikke refereres; men Enstemmighed var der altsaa næppe, og praktiske Følger fik Beslutningen heller ikke. Virkelig Interesse for Sagen havde blandt de menige Socialdemokrater næppe andre end Bygningshaandværkerne, hvis Priskuranter trængte mest til Fortolkning; Murernes Fagforening stod i saa Henseende ikke tilbage for Tømrernes[6]), idet den allerede i September uden Resultat androg Mesterlavet om Nedsættelsen af en Voldgiftsret[7]). I Slutningen af 70'erne, da Arbejderne saa afgjort var blevet den underlegne Part, fremkom fra socialdemokratisk Side lejlighedsvis flere Udtalelser til

[1]) Jfr. S. 164. [2]) Soc.-Dem. $^{29}/_{6}$ 1875. [3]) $^{15}/_{8}$. [4]) Jfr. S. 233. [5]) Soc.-Dem. $^{14}/_{11}$ 1875. [6]) Jfr. S. 395. [7]) Soc.-Dem. $^{21}/_{9}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gunst for Voldgift[1]). I Anledning af Fællesrepræsentationens Oprettelse 1878 beklagede »Social-Demokraten«[2]) saaledes, at der fra det nedsatte Udvalgs Side ikke var fremkommet »en eneste Antydning af, at man indsaa det Heldige i Oprettelsen af faglige Voldgiftsretter«; »thi ogsaa dette Spørgsmaal har sin Betydning, naar der skal være Tale om sand Enighed og et tillidsfuldt Forhold mellem Mestre og Svende«, idet disse sidste erfaringsmæssigt nærede Mistillid til de offentlige Domstoles Uvildighed og Sagkundskab. Ligeledes var senere s. A. Arbejderkommissionens Voldgiftsforslag et af de faa Led i dens Betænkning, som fuldt ud fandt Bladets Bifald; man tilføjede blot, at ogsaa »egentlige Arbejdsretter« var fornødne[3]).

Voldgiftsspørgsmaalet blev i 70'erne rejst, men ikke løst. Størst Interesse vakte det ganske naturligt blandt det foregaaende Tiaars Arbejdervenner, Selvhjælpens og Oplysningsforeningernes Mænd, Klassekampens selvskrevne Mæglere, der dog ikke havde Magt som Agt. De faa og flygtige praktiske Resultater skyldtes tilfældig Arbejdsgivertræthed, mens Socialdemokratiets Holdning maa karakteriseres som præget af lunken og ikke sjældent tvetydig Velvilje.

Vi har nu, saa langt vort Materiale tillod, søgt at skildre Arbejdsgivernes Stemninger over for Fagbevægelsen i al deres urolige Skiften fra absolut Uforsonlighed til betinget Anerkendelse, idet vi overalt har anset det for Hovedsagen at naa frem til disse Kredses principielle Opfattelse af Fagforeningerne. Ringere Interesse har i Sammenligning hermed Arbejdsgivernes Stilling til de konkrete Konfliktspørgsmaal; visse Sider heraf er i anden Sammenhæng[4]) berørt. Ofte synes Argumentationen mærkeligt fattig; man foretrak at trække Tiden ud fremfor at give et aabent Afslag bygget paa klare Grunde. Noget Indblik i Datidens Arbejdsgivertankegang vil dog kunne vindes ved Sammenstilling af de Motiver, hvormed Arbejdernes Lønkrav afvistes, selv om det her er saare svært at skelne Paaskud fra Overbevisning, og skønt Stoffet ikke er særlig rigt; direkte Appel til Offentligheden forekom endnu forholdsvis sjældent. Det Argument, at Lønforhøjelsen gennem Produktfordyrelse vil føre til mindsket Beskæftigelse og saaledes i sidste Instans gaa ud over Arbejderne selv, føres tidligt i Marken, saaledes i 1871 bl. a. af Cigarfabrikanterne[5]). Under Murerskruen næste Aar gør Mesterlavet gældende, at Svendenes Krav om kortere Arbejdstid »i Realiteten er et Krav om højere Arbejdsløn, og dette vil hæmme Byggespekulationen og saaledes gøre mange Arbejdere brød-

[1]) Saaledes allerede Flyvebladet $^{28}/_{1}$ og $^{4}/_{2}$ 1877. [2]) Soc.-Dem. $^{15}/_{9}$ 1878. [3]) Sst. $^{13}/_{11}$ 1878. [4]) Jfr. S. 173 f., 490, 498. [5]) Folkets Avis $^{3}/_{12}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

løse som for 20 Aar siden«[1]). Indtrængende formanede Sally B. Salomon 1874 de danske Typografer til at drage Lære af udenlandske Kollegers sørgelige Erfaringer om den brede Vej fra Arbejdsnedlæggelse til Arbejdsløshed[2]). — I snævrere og mere konkret Form var samme Tankegang allerede 1871 fremført af en anden Bogtrykker, som paastod, at Sætterlønnens Forhøjelse vilde drive Københavns Forlæggere over Sundet til de billige skaanske Trykkerier[3]). Større Berettigelse havde utvivlsomt Frygten for den udenlandske Konkurrence i andre Fag, saaledes naar Møbelsnedkersvendenes Priskurant i 1873 afvistes med den Begrundelse, at den »formentlig vilde fordyre Arbejdet saaledes, at det vilde blive umuligt selv med en Beskyttelse i Tolden at konkurrere med de fra Udlandet indførte Møbler«[4]), — eller naar Skomagerlavet næste Aar henviste til Nødvendigheden af ikke at opmuntre Importen af fremmed Fodtøj[5]). — Henvisning til Konjunkturforholdene forekommer allerede 1872, da Skomagerlavet nødtvungent gik ind paa en Lønforhøjelse af 30 %, men med det udtrykkelige Forbehold, at man ikke vilde være forpligtet »længere, end Konjunkturerne tillade«[6]). I Slutningen af Tiaaret turde Konjunkturnedgangen have været den almindelige Begrundelse for Lønnedsættelserne. Saa tidligt som 1875 gav »De forenede Oplagspladser«s Direktør »de daarlige Tider« Skylden, da han nægtede Skibstømrerne Lønforhøjelse[7]); til synkende Priser henviste s. A. ogsaa Skræddermestrene i Kolding[8]); i Foraaret 1878 nedsatte en Korkvarefabrikant Lønnen med den Motivering, at »andre Haandværkere i Vinter havde haft daarlig Fortjeneste« og at »Kødet og Smørret var faldet i Pris«[9]). — For Kuriositetens Skyld tilføjes endnu den vistnok ret usædvanlige Begrundelse, hvormed Murerlavets Bestyrelse 1874 advarede mod at imødekomme nye Krav fra Arbejdsmændenes Side: »Vi tro ikke, at den høie Løn staaer i Forhold til den tilstedeværende Arbeidskraft, saalidt som vi tro, at den — i det mindste for det langt overveiende Flertals Vedkommende — bidrager til at bedre Arbeidernes og deres Familiers Kaar og Velvære; thi det viser sig desværre, at jo større Haandlangernes daglige Fortjeneste bliver, des oftere forsømme de Arbeidet for at tilbringe Tiden paa en Maade, der hverken styrker dem physisk eller aandeligt, og som eiheller bedrer Familiernes Omstændigheder«. Citatet er taget fra et

[1]) Folkets Avis $^{12}/_{5}$ 1872. [2]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1874, 27—30. [3]) Folkets Avis $^{23}/_{11}$ 1871. [4]) Sst. $^{13}/_{9}$ 1873. Snedkerlaugets Forhandlingsprotokol $^{9}/_{9}$ 1873. [5]) Morgenbladet $^{23}/_{5}$ 1874. [6]) Dags-Telegrafen $^{21}/_{6}$ 1872. [7]) Folkets Avis $^{22}/_{5}$ 1875. [8]) Ovenfor S. 348. [9]) Korkskærerfagforeningens Protokol $^{19}/_{3}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Cirkulære til Medlemmerne[1]); offentligt har man sikkert ikke turdet fremføre denne ejendommelige Moralbetragtning. Et vist Erfaringsgrundlag har den ganske vist næppe savnet; selvfølgelig har der været Arbejdere og vel navnlig Arbejdsmænd, som simpelt hen har savnet alle kulturelle Forudsætninger for at anvende det nyvundne Indkomstoverskud til andet end Værtshusbesøg. Paa den anden Side forstod utvivlsomt allerede dengang de fleste, hvad Fremtiden skulde bekræfte, nemlig at Lønnens Stigning og Arbejdstidens Forkortelse i Længden maatte fremme Ædrueligheden blandt Arbejderne ved at aabne dem Mulighed for bedre Fritidssysler end hidtil.

3. Den offentlige Mening.

Til det foregaaende Kapitels Skildring af de offentlige Myndigheders og Arbejdsgivernes Stilling til Fagbevægelsen føjer sig naturligt nogle Bemærkninger om den offentlige Mening, saaledes som den er os bekendt i første Række fra Aviserne. Dagspressens Magt var dengang ringere end nu, og at tage specielt Standpunkt til Datidens talrige Smaakonflikter kunde den af mange Grunde ikke overkomme. Dens principielle Holdning savnede imidlertid ikke Betydning, ligesom den utvivlsomt var i Stand til at øve en vis Indflydelse paa Udfaldet af de større Konflikter, navnlig naar Parterne i sig selv var nogenlunde jævnbyrdige, eller naar Arbejdsstandsningen efter sin Natur i særlig Grad gik ud over Offentligheden — saaledes som det f. Eks. var Tilfældet med Gasværksarbejdernes Strejke[2]). — Ejendommelig er den Ensartethed i det principielle, som præger selv ellers højst forskelligartede Blades Vurdering af de nye sociale Fænomener — her naturligvis bortset fra »Social-Demokraten«, hvis teoretiske Standpunkt[3]) i øvrigt afveg mindre fra den borgerlige Presses, end man paa Forhaand skulde tro. Først paa Bedømmelsen af de konkrete Stridsspørgsmaal — om en Lønfordring er ublu, om et Fag kan taale kortere Arbejdstid, o. s. v. — skelner man med større Sikkerhed et Blads mere eller mindre arbejdervenlige Indstilling.

Kort udtrykt var Datidens Standpunkt følgende: man havde intet imod, at Arbejderne sluttede sig sammen eller søgte at forbedre deres Kaar; derimod nærede man adskillige Betænkeligheder med Hensyn til Strejken som Middel. Dette sidste Punkt beherskede den populære Debat. Selve Fagforeningernes Eksistensberettigelse var efter Udtalelserne i Anledning af »Socialistiske Blade«[4]) ikke Genstand for syn-

[1]) Raadstuearkivet, Murerlauget Nr. 34. [2]) Jfr. S. 372. [3]) Jfr. S. 508—11. [4]) Jfr. S. 150 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derlig Diskussion; man tog det for givet, at den i Grundloven hjemlede Foreningsfrihed maatte gælde ogsaa paa det økonomiske Omraade. Sjældent forekom derimod direkte Opmuntringer — som naar den bjørnbakske Forfatter N. Pedersen (Aarslev) i 1874 under Henvisning til den enkelte Arbejders økonomiske Hjælpeløshed stærkt tilraadede Dannelsen af Fagforeninger efter engelsk System overalt i Landet og i alle Fag[1]). Modstandere af Socialismen som Rimestad[2]) og navnlig Faber[3]) hævdede med stor Energi, at hvis Fagforeningerne skulde udrette noget gavnligt, maatte de nødvendigvis holde sig fra Politik; endnu i 1873 kunde sidstnævnte med noget Grundlag i de faktiske Forhold støtte denne Anskuelse med den Forudsigelse, at strengt socialistiske Fagorganisationer kun vilde kunne samle Minoriteter og derfor staa magtesløse over for Arbejdsgiverne[4]). Begge paakaldte i øvrigt i denne Forbindelse bestandigt de engelske Trade Unions — af den saakaldte »nye Model« — som Forbilleder; mens man i 60'erne og endnu over for Gennembruddet i 1871 jævnlig havde fremdraget disse Foreningers Voldsgerninger til Skræk og Advarsel[5]), blev de nu tværtimod Eksempler paa klog og forsigtig Selvbegrænsning — begge Dele med omtvistelig Ret. Hovedsagen er imidlertid Rimestads og Fabers Anerkendelse af upolitiske Fagforeningers Berettigelse; med andre Ord, var der her i Danmark opstaaet liberale Fagorganisationer af samme Art som de Hirsch-Dunckerske i Tyskland[6]), vilde de utvivlsomt have fundet Støtte hos de ældre Arbejdervenner — saaledes som det i øvrigt ogsaa viste sig ved det eneste praktiske Forsøg i denne Retning, Grovsmedeforeningen af 1873[7]).

Lige saa lidt som man principielt benægtede Arbejdernes Ret til faglig Sammenslutning, lige saa lidt bestred man i og for sig deres Adkomst til at søge at skaffe sig bedre Kaar; tværtimod bestod der ved 70'ernes Begyndelse en sikkert ret udbredt Fornemmelse af, at Lønarbejderne i Løbet af det foregaaende Tiaar var blevet sat urimeligt tilbage i Sammenligning med de øvrige Samfundsklasser. Selv en Mand som Rimestad erkendte i 1871 aabent Misforholdet[8]), og det var utvivlsomt rigtigt, naar et konservativt Blad som »Berlingske Tidende«[9]) i Anledning af Murerskruen udtalte, at Arbejderne under Forhandlingerne om Lønforhøjelse næsten altid kunde være sikre

[1]) Aarhus Amtstidende $^{21}/_{5}$ 1874. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{27}/_{12}$ 1873. [3]) Arbeideren 1873, 36, 62 f., 71, 81; 1874, 22; 1875, 13. [4]) Sst. 1873, 63. [5]) Jfr. S. 134 f. og 150. [6]) Jfr. S. 133. [7]) Jfr. »Bidrag« 335 f. [8]) Dags-Telegrafen $^{13}/_{10}$ 1871; jfr. Erik Bøgh: Om Arbejderspørgsmaalet 27; Johs. Møller i Fyens Stiftstidende $^{5}/_{2}$ 1872. [9]) $^{13}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa at have den offentlige Mening bag sig. Uenigheden gjaldt kun Midlet.

Naturligvis bygger 70'ernes Strejkeopfattelse i væsentlige Henseender videre paa 60'ernes[1]). At Arbejdsnedlæggelse i og for sig var en fuldt ud lovlig Sag, anerkendtes nu almindeligt fra Bjørnbak[2]) over Faber[3]) og Rimestad[4]) helt op til »Fædrelandet«[5]) og »Berlingske Tidende«[6]); men det blev sagt saa ofte, at man netop derpaa mærker, at det endnu ingenlunde var selvfølgeligt. Her og der møder man da ogsaa Betænkeligheder og Forbehold. Murerskruen i 1872 foranledigede en lignende Debat som den i 1851[7]), og atter denne Gang fremførtes de vægtigste Indvendinger mod Strejkevæsenet fra juridisk Side, af en Toldinspektør og Justitsraad J. W. E. Winther[8]). Om at erklære al Arbejdsnedlæggelse for ulovlig kunde der dog ikke længere være Tale; Winther indskrænkede sig til at opstille visse Betingelser. Først og fremmest maatte ingen mod sin Vilje tvinges fra Arbejdet; »thi det maa dog selvfølgelig være ligesaa lovligt at arbeide som at lade det være«. Hermed tænktes ikke blot paa Strejkebryderne, men fuldt saa meget paa Fag, der indirekte bragtes til Standsning, som det i Murerskruens Situation var Tilfældet med de andre Byggefag; Klage fra disse maatte forpligte Øvrigheden til Indgriben, »saa meget mere som Arbeidsløsheden staar i nøieste Forbindelse med Fattigforsørgelsen, hvorfra selvfølgelig ikke den Arbeider kan være udelukket, der lider Nød paa Grund af en ufrivillig, paatvungen Arbeidsstandsning«. Strejkens Karakter burde i saa Fald upartisk undersøges, og Sagen paa Grundlag heraf ordnes »ved Overenskomst eller paa anden Maade«. Politiet maatte formentlig ogsaa »i Henhold til Lovene om Løsgængeri m. m.« være berettiget til at efterforske dels Strejkers virkelige Aarsag, dels hvorfra Deltagerne fik deres Livsophold, for paa Grundlag heraf at træffe sine Foranstaltninger. Hvis en Strejke skønnedes iværksat til Gennemførelse af uantagelige Krav eller »maatte have en anden Grund, der ikke vedkommer selve Arbeidsspørgsmaalet, eller vel endog have en samfundsopløsende Charakter«, burde den kunne forbydes; den Arbejder, der sad et saadant Forbud overhørig, burde »miste sin Forsørgelsesret og straks udvises af Landet, hvis han er fremmed«, i øvrigt behandles som Løsgænger; ligeledes burde i saa Fald Dannelsen af Strejkefond være ulovlig.

[1]) Jfr. S. 112—14. [2]) Aarhus Amtstidende $^{13}/_{10}$ 1873. [3]) Arbeideren 1872, 38; 1874, 98. [4]) Dags-Telegrafen $^{30}/_{8}$ 1871. [5]) $^{28}/_{5}$ 1872. [6]) $^{18}/_{4}$ 1872. [7]) Jfr. S. 59—62. [8]) Maanedsskrift for techniske Meddelelser, udg. af Industriforeningen 1872, 145—54; jfr. Fædrelandet $^{14}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I al deres opskræmte Uklarhed repræsenterer Winthers Artikler det mest konservative Standpunkt, det i 70'erne overhovedet var muligt at indtage over for dette Spørgsmaal. Mindelsen om Enevælde og Lavstvang blev da ogsaa selv Højrepressen for stærk. Kun i »Folkets Avis«[1]) finder man en Leder, som — i øvrigt uden Kildeangivelse — troligt gentager Winthers Tankegang. »Fædrelandet«[2]) ansaa det derimod for ugørligt at dele Strejkerne »i tilladelige og utilladelige, eftersom de berøre Færres eller Fleres Interesser«. »Det vil overhovedet være vanskeligt, ja umuligt, ved Lovgivning at ordne Arbejderforholdene saaledes, at Samfundet paa den ene Side betrygges mod den personlige Friheds Misbrug og paa den anden Side denne agtes og opretholdes«. Tro mod Liberalismen forblev ogsaa Rimestad[3]), som træffende bemærkede, at Konsekvensen af Winthers Standpunkt nødvendigt maatte blive Statens Fastsættelse af Løntaksterne; men dette var netop Socialismens uigennemførlige Maal. I øvrigt angreb han lige som »Fædrelandet« Vilkaarligheden i at tillade nogle Strejker og forbyde andre. Den udbredte Frygt for Strejkefondene kunde han ikke dele; Arbejderne skulde nok snart af sig selv lære at bruge Pengene bedre.

En Meningsfælle fandt Winther mærkeligt nok i en Mand, om hvem man mindst vilde have ventet det; det var den gamle Frihedskæmper Tscherning, den samme, der i 1851 med saa megen Varme havde antaget sig Murersvendenes Sag. I 1872 hævdede han i en Række lange og velskrevne Artikler om Arbejderspørgsmaalet[4]) bl. a. en Strejkeopfattelse, som i Indhold staar den Winther'ske meget nær, uden at der dog synes at kunne være Tale om noget Afhængighedsforhold hverken i den ene eller anden Retning[5]). Ogsaa Tscherning ansaa Strejken for principielt berettiget, naar den »ikke medfører Fare for Staten og ikke dermed er forbunden nogen Tvang mod de Arbeidere, som ikke ville nedlægge Arbeidet«. For deres egen Skyld burde Arbejderne undgaa at stille sig i skarp Modsætning til Arbejdsgiverne, som hurtigt vilde tilegne sig den Kunst at benytte Konjunkturerne og derefter i Længden være de stærkeste. Normalt er Forholdet mellem de to Parter »af en privat og stedlig Karakteer«. »Dets Følger komme først til at berøre det Offentlige gjennem Forsørgelsesvæsenet. Det er Grundlovens §§ 83 og 84[6]), som herved komme særlig i Betragtning;

[1]) $^{18}/_{5}$ 1872. [2]) $^{14}/_{5}$ 1872. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{13}/_{7}$ 1872. [4]) Nørrejysk Tidende $^{29}/_{5}$-$^{8}/_{6}$ 1872. [5]) Winthers Artikler blev offentliggjort før Tschernings, men disse angives udtrykkeligt »skrevet for 2 Maaneder siden«. At Manuskriptet til dem skulde have været Winther bekendt, er der næppe Grund til at tro. [6]) Henholdsvis om Fattighjælp og om gratis Undervisning af fattige Børn.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men trodsig og uventet Arbeidsnedlæggelse kan fornuftigvis ikke give Adgang til Forsørgelse af det Offentlige, derimod kan Klage over for lav Arbeidsløn vel opfordre de stedlige Myndigheder eller andre gode og ansete Borgere til at træde mæglende op«. — Den Tankegang, den 77-aarige Politiker her gjorde sig til Talsmand for, synes unægtelig at tyde paa, at hans Sans for Sparsommelighed i den offentlige Økonomi med Aarene havde faaet Overhaand over hans Sympati for den undertrykte Almue.

Tschernings Artikel siger os intet om den praktiske Anvendelse af hans Tanker, hvis logiske Konsekvens dog synes at maatte være Øvrighedens Indgriben over for uberettigede Arbejdsnedlæggelser. Saa vidt gik kun saare faa. Derimod var naturligvis alle borgerlige Kredse fuldstændig enige om Statens Ret og Pligt til at skride ind i Tilfælde af Tvang mod arbejdsvillige; de faktisk forekommende Voldshandlinger tog man Afstand fra[1]) og advarede Arbejderne mod paa denne Maade at »stille sig selv udenfor Loven og berøve sig Publikums Sympathi«[2]). Saare ensidigt saa disse liberale i Arbejdernes Sammenhold alene Frugten af »den mest hensynsløse Terrorisme«[3]); den solidaritetsbaarne Disciplin, som i fuldt saa høj Grad var dets Grundlag, havde de ikke Blik for; efter deres Mening var godt Kammeratskab en daarlig Undskyldning for letsindig Arbejdsnedlæggelse, og Arbejderne burde i Stedet lægge Vægt paa Selvstændighed[4]).

Kun sjældent dristede man sig til at sætte Spørgsmaalstegn ved Strejkens Lovlighed; desto oftere droges dens Hensigtsmæssighed i Tvivl. Ligesom i 60'erne[5]), men langt oftere, hævdedes det, at Folk, der indlod sig paa Arbejdsnedlæggelse, derved handlede i Modstrid med deres egne virkelige Interesser. Med mange Slags Argumenter søgte man at bevæge Arbejderne til at foretrække den saa højt yndede »mindelige Overenskomst«. Blotte Fraser var dette sikkert ingenlunde; faktisk bragte jo Aarene 1871—72 adskillige fredelige Lønforhøjelser, og blandt Forhandlingspolitikkens Forkæmpere finder man saa utvivlsomme Arbejdervenner som Faber og Bjørnbak; ogsaa et Venstreblad som »Sorø Amtstidende«[6]) stemte lejlighedsvis i med.

Advarslerne mod Strejke begrundedes naturligvis i første Række med Resultatets Uvished; særlig i Begyndelsen tilføjede man ofte[7]), at de fornødne Pengemidler i Forvejen maatte være til Stede, og for-

[1]) Jfr. S. 373 f. [2]) Arbeideren 1874, 105; jfr. Folkets Avis $^{19}/_{6}$ 1872. [3]) Nationaltidende $^{27}/_{5}$ 1876. [4]) Dags-Telegrafen $^{25}/_{6}$ 1873; Folkets Avis $^{13}/_{1}$ 1873. [5]) Jfr. S. 112—14. [6]) $^{20}/_{4}$ 1872. Jfr. en Udtalelse af en Højskolelærer Morgenbladet $^{3}/_{9}$ 1876. [7]) Eksempler: Dags-Telegrafen $^{13}/_{10}$ 1871; Arbeideren 1872, 38 og 1873, 86.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

enede hermed Udfald mod de ansvarsløse socialistiske Agitatorer, som lod haant derom. Efterhaanden som alt for mange Erfaringer gjorde det klart, at et forud indsamlet Strejkefond ingenlunde var noget nødvendigt Sejrsvilkaar[1]), slog man imidlertid ind paa en anden Vej og søgte nu i Stedet at godtgøre, at selv en tilsyneladende vellykket Strejke i Virkeligheden kunde være en temmelig tvivlsom Spekulation. Man førte Tal i Marken for at vise, at en Lønforhøjelse maatte være baade betydelig og varig for at opveje den tabte Arbejdsløn[2]); man fremhævede endvidere — som Tscherning — det farlige i at komme paa Krigsfod med Arbejdsgiverne, som nok skulde vide at genvinde det tabte Terræn, naar først de travle Tider var forbi[3]). Særlig yndet var den Sætning, at forøget Arbejdsløn med Nødvendighed maatte føre til formindsket Beskæftigelse. Man advarede mod at drive Arbejdsgiverne til at foretrække Kvinder, Børn eller Maskiner[4]); hvor det drejede sig om Varer, der kunde tilvirkes industrielt, frygtede man dog mest Konkurrencen fra Udlandet[5]). Faren for Importstigning fremdroges af Rimestad baade 1872 i Anledning af Skomagerstrejken[6]) og næste Aar under Pianofortearbejdernes Lønbevægelse[7]); 1876 mente »Fædrelandet«[8]), at hvis Formerne fremturede i at forlange dobbelt Løn for halvt Arbejde, vilde indført Støbegods inden længe kvæle den indenlandske Produktion. Provinsbladene stod ikke tilbage; da Skomagersvendene i Aarhus i Foraaret 1872 vilde have højere Løn, fortalte Byens Højreblad for at skræmme dem, at den tyske Import meget let vilde kunne medføre en Stigning »i Antallet af de omstreifende Svende, som tildeels leve af Tiggeri«[9]). I Horsens, hvor samme Letsind bredte sig, mente bekymrede Borgere endda, at blot Konkurrencen fra Nabobyerne og Hovedstaden vilde være tilstrækkelig til at ødelægge det lokale Skomagerhaandværk[10]).

En sidste Indvending var af mere abstrakt Natur end de andre, derfor ogsaa vanskeligere at gendrive. Den gik ud paa, at en almindelig Forhøjelse af Reallønnen var en Umulighed; Nominallønnens Stigning kunde ikke bæres af Arbejdsgiverne, men vilde af dem blive væltet over paa Forbrugerne, deriblandt Arbejderne, som saaledes var lige vidt. Som »Folkets Avis«[11]) populært udtrykte det: »Naar f. Ex. en Bagersvend vel kan tjene en Krone eller to mere om Ugen ved at bage

[1]) Jfr. S. 521—29. [2]) Arbeideren 1872, 38 og 1874, 105 f.; jfr. S. 226. [3]) Erik Bøgh: Om Arbejderspørgsmaalet 24 f. [4]) Fædrelandet $^{9}/_{8}$ 1873. [5]) Arbeideren 1874, 99. [6]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{8}/_{6}$ 1872. [7]) Dags-Telegrafen $^{25}/_{6}$ 1873. [8]) $^{22}/_{7}$. [9]) Aarhus Stifts-Tidende $^{18}/_{4}$ 1872. [10]) Horsens Avis $^{19}/_{4}$ 1872. [11]) $^{27}/_{7}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Brød, men samtidig maa betale et Par Daler mere for sine Støvler og sine Klæder . . ., hvor bliver saa Fortjenesten af?« Tanken gentoges hyppigt[1]), ogsaa af Venstremænd[2]); Videnskabens Tilslutning fik den ikke[3]).

Ad alle disse Veje kom man til en Fremstilling af den strejkende Arbejder som et ynkværdigt Offer for ansvarsløs socialistisk Agitation. Begrebet den vildførte Arbejder spillede ikke blot en betydelig Rolle i Datidens borgerlige Presse, men naaede endog flere Gange frem paa Scenen. Første Gang skete dette allerede 20. Nov. 1871, da Casinos Direktør med ikke ringe Aktualitetssans lod opføre Fr. Coppées Digt »Smedenes Skrue« — en versificeret Monolog, hvori en gammel Hædersmand af en Smedesvend for Rettens Skranke fortæller sin Ulykke: for at redde sine Børnebørn fra Sulten bad han Strejkekomitéen om Lov til at genoptage Arbejdet, men beskyldtes for Fejghed, hvorefter han med et velrettet Hammerslag strakte Fornærmeren til Jorden. — Digtet betegnedes af københavnske Anmeldere som »et Ord i rette Tid«[4]), hvortil Oversætteren, Chr. K. F. Molbech, bemærkede, at netop Følelsen heraf havde drevet ham til Værket[5]). Et omrejsende Selskab paatog sig at sprede den sunde Moral til Provinsen[6]). — Næste Efteraar forfulgte Casino sin Succes med Sardous Lystspil »Rabagas«, en Satire over Frasepolitikeren, oprindelig med Brod mod Gambetta; i København tillempedes den mod Pio, hvis Ydre den smarte Teaterdirektør i Titelrollen stræbte at efterligne. »Social-Demokraten«[7]) tog ham under Behandling i en lang og stærkt forarget Leder, der slutter — udhævet! —: »Det vilde være os en overordentlig let Sag at faa »Rabagas« udhysset og udpebet i Kasino, hvilket var en fuldstændig lovlig Demonstration, men vi overlader aldeles Stykket til dets Skæbne«. Forestillingen, der heller ikke faldt i »Fædrelandet«s Smag[8]), holdt sig kun kort paa Repertoiret; ogsaa den fik dog følgende Foraar en Renæssance paa Provinsteatrene[9]). — En hjemlig dramatisk Behandling fik Arbejderspørgsmaalet første Gang 1875, da den som Sceneinstruktør siden saa bekendte William Bloch fik sit Skuespil »Lygtemænd«[10]) opført paa det kgl. Teater. Det var allerede rent kunstnerisk set svagt, et Epigonarbejde med alt for tydelige Mindelser om Ibsens

[1]) Eksempler: Fædrelandet $^{9}/_{8}$ 1873; Arbeideren 1874, 99. [2]) Sorø Amtstidende $^{20}/_{4}$ 1872; Aarhus Amtstidende $^{13}/_{10}$ 1873. [3]) Jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrift IX, 1877, 56—58. [4]) Dagbladet $^{22}/_{11}$, jfr. Fædrelandet $^{21}/_{11}$ 1871. [5]) Dagbladet $^{25}/_{11}$ 1871. [6]) Horsens Avis $^{25}/_{11}$ 1871. [7]) $^{27}/_{10}$ 1872. [8]) Fædrelandet $^{28}/_{10}$ 1872. [9]) Horsens Avis $^{26}/_{4}$ 1873. [10]) Jfr. herom Robert Neiiendam: Det kongelige Teaters Historie 1874—1922, II, 10—13.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»De Unges Forbund« (opført første Gang paa samme Scene Febr. 1870). Ogsaa Bloch satiriserer over Tidens umodne Samfundsreformatorer, »Lygtemændene«, som med deres Fraser fører skikkelige Folk i Fortræd; blandt Ofrene er en hæderlig og enfoldig Arbejderformand, som lader sig forlede til at iværksætte en fuldstændig meningsløs Strejke og efter Nederlaget modtager sin Afsked; efter at han har indset og fortrudt sin Vildfarelse, antager hans godhjertede Arbejdsgiver ham dog paany. Blandt radikale Studenter vakte denne Satire megen Harme, og de gav deres Følelser kraftigt til Kende ved Premiéren[1]). Sin Omtale heraf sluttede »Social-Demokraten«[2]), som allerede forinden havde nedsablet Stykket[3]), med at paakalde »vore Meningsfællers fløjtende Opmærksomhed« og tilbyde fælles Billetindkøb; Pibekoncerten samme Aften paahørtes i første Parket af Brix og Geleff[4]). Forstyrrelserne, der gentog sig ved de følgende Forestillinger, beklagedes naturligvis af den borgerlige Presse. Men selv den fandt i øvrigt Lys og Skygge for ulige fordelt og Tendensen for tydelig[5]). Den Aktualitet, som de uvante Demonstrationer havde skænket Stykket, blev under disse Forhold kun kortvarig; efter blot ti Opførelser maatte det tages af Programmet. Ogsaa dette ubetydelige Skuespil naaede imidlertid ud til Provinsen; i Horsens gav det Anledning til Demonstrationer[6]); i Aarhus tilraadede Lokalbestyrelsen Arbejderne at holde sig borte[7]).

Detailleret Omtale af Bladenes Stilling til 70'ernes enkelte Konflikter vilde føre for vidt. Det faar være nok i Almindelighed at bemærke, at mens Arbejdernes Krav endnu 1871—72 ofte omtales med en vis betinget Velvilje og Forstaaelse[8]) — det gælder saaledes baade Murer-[9]) og Skomagerstrejken[10]) — er Pressens Holdning efter Tiaarets Midte kendeligt afkølet[11]). Forandringen er let forklarlig: dels antog man, at Arbejderne nu havde faaet passende Kompensation for Prisstigningen, dels frastødtes man af de nydannede Fagforeningers nære Forbindelse med Socialismen.

[1]) Dags-Telegrafen $^{7}/_{10}$ 1875. [2]) Soc.-Dem. $^{8}/_{10}$ 1875. [3]) Sst. $^{6}/_{10}$ 1875. [4]) Dags-Telegrafen $^{9}/_{10}$ 1875. [5]) Sst. $^{8}/_{10}$ 1875; Dagbladet $^{8}/_{10}$ 1875. [6]) Horsens Avis $^{26}/_{10}$ 1875; Soc.-Dem. $^{29}/_{10}$ 1875. [7]) Aarhus Amtstidende $^{1}/_{2}$ 1876, jfr. Soc.-Dem. $^{2}/_{11}$ 1875. [8]) Jfr. S. 402. [9]) Dags-Telegrafen $^{22}/_{4}$ 1872; Folkets Avis $^{10}/_{5}$ 1872. [10]) Samme Blade $^{19}/_{6}$ 1872. [11]) Se f. Eks. Omtalen af Bager- og Bygningssnedkerstrejkerne i Nationaltidende $^{27}/_{5}$ 1876 og $^{22}/_{8}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FJERDE AFSNIT

FORFATNING OG VIRKEFORMER

1. Faglig og politisk Centralisation. Forhold til Socialdemokratiet.

Som Indledning til det systematiske Afsnit, hvormed dette Bind skal sluttes, tjener naturligt en samlende Oversigt over 70'ernes faglige Centralisationsbestræbelser, Forsøgene paa at samle de mange spredte Foreninger til et Hele. Gentagelser kan her ikke helt undgaas, idet visse Hoveddata naturligvis har maattet anføres allerede i den kronologiske Fremstilling. Men Traaden i Fagbevægelsens ældste Forfatningshistorie har vi ikke tidligere haft Lejlighed til at følge; og selv om unægtelig mange af de skiftende Grundloves Paragraffer forblev paa Papiret, har det alligevel sin Interesse at følge de første famlende Eksperimenter; det drejer sig jo dog her om De samvirkende Fagforbunds Forløbere.

Den faglige Samlingstanke er saa gammel som Arbejderbevægelsen selv; den rummes allerede i »Socialistiske Blade«s Plan om en dansk »Internationale« baseret paa faglige Sektioner[1]). Den danske Afdelings Love af September 1871[2]) forudser da ogsaa en faglig Samvirken. Vel overlod man det til de enkelte Sektioner at afgøre, om de vilde oprette Strejkekasser[3]); men Lovene skulde bekræftes af Centralkomitéen, og paatænkt Strejke i god Tid anmeldes. En anden Paragraf antydede Kontingentmidlernes mulige Anvendelse »til Understøttelse af de enkelte Sektioner i fælles Interesse«. Intet af dette realiseredes; til planmæssig Strejkehjælp forslog Foreningens Indtægter ingenlunde, og den Opgave at lede den almindelige Lønoffensiv 1871—72 oversteg af mange Grunde Centralkomiteens Kræfter. Som vi har set[4]), formaaede

[1]) Jfr. S. 148—50. [2]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10; jfr. S. 163f. [3]) Jfr. S. 166. [4]) Jfr. S. 188 og 322—26.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blot de færreste af Sektionerne overhovedet at gøre sig fagligt gældende, og dermed faldt naturligvis ogsaa Samarbejdet; Centralkomiteens Indsats indskrænkedes til at iværksætte Indsamlinger[1]). Nævnes kan ogsaa, at Foreningen paa et Fællesmøde 31. Maj 1872 udtrykkeligt vedtog at støtte den forestaaende Skomagerstrejke[2]).

Paa dette Tidspunkt havde i øvrigt Murerskruens Historie godtgjort Nødvendigheden af fastere tømret Organisation og vist, at en større Arbejdsnedlæggelse indtil videre alene lod sig holde i Gang ved systematisk Støtte fra andre Fag. Men naar de enkelte Sektionsstrejkekasser saaledes alligevel hver for sig var afmægtige, hvorfor saa ikke simpelt hen slaa dem sammen? Tanken om en saadan »fælles Strejkekasse« rejstes allerede inden Fælledmødet; for en Forsamling af Sektionsstrejkekassernes Bestyrelser fremsatte Mundberg 2. Maj 1872 Forslag derom; Würtz opponerede imidlertid, og Mødet endte resultatløst[3]). Interessen var dog vakt, og 16. Maj vedtog Sektionsformændene at sætte Spørgsmaalet under Debat i de enkelte Sektioner[4]). I Begyndelsen af Juli antoges Stemningen tilstrækkelig forberedt, og Forslaget fremførtes paany baade i »Internationale«[5]) og i »Social-Demokraten«[6]). Her nævnedes nu en Centralkomité, der skulde bestemme, hvornaar et »Laug« — Ordet Fagforening var endnu ikke til Raadighed[7]) — »kan og bør gøre Skrue«; Bladet fremhævede Nødvendigheden af at organisere Strejkevæsenet og udmalede i øvrigt i stærke Farver, hvilken uimodstaaelig Kapitalmagt alle Arbejderes Tilslutning vilde kunne skabe. I »Internationale« var Stemningen derimod ikke udelt begejstret; Würtz mente, at Modvilje mod Socialismen vilde holde alt for mange borte og foreslog at nøjes med Centralkomiteen uden at give den Penge at raade over; Resultatet blev, at Sagen atter henvistes til Sektionerne. Ogsaa her var Meningerne delte; mens Snedkere[8]), Vævere[9]) og Arbejdsmænd[10]) vedtog Tilslutning, saa snart Kassen kom i Gang, synes Skomagere[11]) og Cigarmagere[12]) at have været enige med Würtz. Alligevel gik Sektionsformændene videre; 2. Aug. nedsattes et Lovudvalg[13]), hvis Udkast i Efteraarets Løb vedtoges paa Fællesmøder i »Internationale«[14]); en tilsvarende Forsamling besluttede 29. Nov. at erklære Kassen for oprettet, dog saaledes at endeligt Valg af Forretningsfører først skulde ske, naar der havde vist sig tilstrækkelig Tilslutning[15]).

[1]) Soc. $^{6}/_{12}$ 1871, $^{16}/_{4}$ 1872 m. fl. St. [2]) Dags-Telegrafen $^{2}/_{6}$ 1872. [3]) Nyt Aftenblad $^{4}/_{5}$ 1872, jfr. Soc. $^{30}/_{4}$ 1872. [4]) »Internationale«s Forhandlingsprotokol (jfr. S. 182). [5]) Folkets Avis $^{9}/_{7}$ og $^{14}/_{7}$ 1872. [6]) $^{7}/_{7}$ 1872. [7]) Jfr. S. 187—92. [8]) Soc. $^{1}/_{8}$ 1872. [9]) Sst. $^{16}/_{8}$, jfr. $^{17}/_{11}$ 1872. [10]) Sst. $^{31}/_{8}$ 1872. [11]) Folkets Avis $^{14}/_{7}$ 1872. [12]) Soc. $^{21}/_{7}$ 1872. [13]) »Internationale«s Forhandlingsprotokol. [14]) Soc. $^{23}/_{11}$ 1872. [15]) Sst. $^{1}/_{12}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Som efter hele Strejkekassens Oprindelse naturligt, var den paa det nøjeste knyttet til »Internationale«s københavnske Afdeling[1]); kun dennes Medlemmer kunde indtræde, men forpligtedes dog ikke dertil. Kontingentet sattes til 4 Sk. ugentlig, men kunde forhøjes i Strejketilfælde. Arbejdsnedlæggelser understøttedes kun, hvis Bestyrelsen godkendte dem, men i øvrigt uden Hensyn til, om de var udgaaet fra Foreningen eller opstaaet paa anden Maade. Smede[2]) og Skomagere[3]) ophævede nu deres Sektionskasser til Fordel for den nye Organisation; ogsaa Vævernes Sektion, der blot var et Par Maaneder gammel og næppe havde naaet at oprette eget Strejkefond, vedtog Indmeldelse[4]). Dette har man aabenbart ikke fundet tilstrækkeligt; Kassen averterer vel til noget ind i Januar[5]), men forsvinder derefter i Stilhed; ordinær Generalforsamling er næppe nogensinde blevet afholdt.

I Sommeren 1873, samtidig med den store Fagforeningsgrundlæggelse, genoptoges imidlertid Tanken, denne Gang paa bredere Basis. En Sammensmeltning af de københavnske Sektionsfond syntes nu for ringe et Maal; man vilde begynde helt forfra med intet mindre end »en fælles Strejkekasse« som omfatter Alle over hele Landet af den arbejdende Befolkning«[6]). Resolutioner i den Retning vedtoges i »Internationale« 11. og 25. Juni[7]); en Komité paa 15 Fagrepræsentanter skulde forme Lovene. 1. Okt. aabnedes Kassen for Indbetaling; Udbetalingen skulde først begynde næste Foraar[8]). Sikkert af Hensyn til Fagforeningerne sattes Ugekontingentet denne Gang kun til 2 Sk.; dog kunde man ved dobbelt Kontingent sikre sig dobbelt Understøttelse. Upraktisk nok var der ikke sørget for nogen organisk Forbindelse med Fagforeningerne. Strejkekassen var formelt intet Foreningsforbund, og et senere Forslag om at forandre den til det gennemførtes næppe[9]). Den optog sine Medlemmer direkte, men kunde naturligvis ikke undgaa at inddele dem i faglige Grupper, der bl. a. traadte i Funktion ved Valget af Repræsentanter[10]) (to for hvert Fag). Disse valgte atter en Bestyrelse paa ikke mindre end 11 Medlemmer. Dette omstændelige Administrationsapparat var beregnet paa større Opgaver, end Virkeligheden kom til at frembyde. I Provinsen oprettedes

[1]) Se Lovene Soc. $^{23}/_{11}$ 1872. [2]) Sst. $^{6}/_{12}$ 1872. [3]) Jfr. S. 184. [4]) Soc. $^{17}/_{12}$ 1872. [5]) Sidste Gang sst. $^{10}/_{1}$ 1873. [6]) Sst. $^{13}/_{6}$ 1873. [7]) Sst. $^{13}/_{6}$ og $^{27}/_{6}$ 1873; Leder til Støtte for Sagen sst. $^{28}/_{6}$ 1873. [8]) Lovene, jfr. Bilag III. [9]) Soc. $^{20}/_{1}$ 1874. [10]) Det første Repræsentantskab maa dog undtagelsesvis være valgt af Fagforeningerne, se Soc. $^{1}/_{8}$, $^{15}/_{8}$, $^{21}/_{8}$ og $^{5}/_{9}$ 1873. I Praksis vægrede man sig da heller ikke ved at modtage en Fagforenings Medlemmer under eet og lade Foreningen være Mellemled, jfr. sst. $^{20}/_{1}$ 1874 og Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kun een Afdeling, den i Fredericia[1]); og af de københavnske Fagforeninger tilmeldte sig inden Nytaar 1874 kun syv[2]); flere af de største holdt sig tilbage, og blandt dem, der meldte sig, stod nogle stærkt vaklende[3]). Da der saaledes i Foraaret 1874 var Forslag fremme om at overdrage Strejkekassens Ledelse til Centralbestyrelsen, bragte dette Malerne til at udtræde[4]), mens omvendt Væverne vedtog at vente med at indmelde sig, til Forslaget var gennemført[5]). Og dog havde begge disse Fag tidligere været meget ivrige; Kassens Formand, Typograf R. Foltmar, nævner endda udtrykkeligt Malernes Fagforening Side om Side med Pianofortearbejdernes og Arbejdsmændenes som de i Sagen mest interesserede[6]). Men selvfølgelig trættedes ogsaa Tilhængerne, efterhaanden som de forstod, hvor umuligt det var at naa det oprindelige Maal. Til sidst var ikke stort andre end Pianofortearbejderne tilbage; for deres Skyld var der ingen Mening i at opretholde Kassen, og i November 1874 blev den derfor opløst[7]). Tanken gik igen et Par Gange i de følgende Aar[8]), men uden at komme Virkeliggørelsen nærmere.

Naar Planerne om en fælles Strejkekasse trods al derpaa anvendt Flid dog ikke førte til andet end fejlslagne Eksperimenter, er Aarsagen tydeligt nok den, at Kravet til Arbejdernes Solidaritetsfølelse her var over Evne. Med egne Fagfæller kunde man nok enes om et Kontingent til fælles Gavn; andre Fags Arbejdere vilde man ikke paa den Maade forud forpligte sig til at støtte. Navnlig var Fag, som havde lagt Grunden til et eget Strejkefond, lidet tilbøjelige til at ofre det for en højst tvivlsom Gevinst. Karakteristisk er her Würtz' Opposition i 1872; han var Cigarmager, og Nøglen til Forstaaelse af hans Holdning giver sikkert en Generalforsamling i »Enigheden«, hvor man over for Spørgsmaalet om eventuel Tilslutning til Strejkekassen enedes om, at da Foreningen »fortiden befandt sig i en blomstrende Tilstand og Interessen for den var god blandt Medlemmerne, burde man først afvente, hvor stor Interessen var blandt Arbejderne for ..... en saadan fælles Strejkekasse, inden man tog nogen Beslutning desangaaende«[9]). Denne højst naturlige Frygt for en Afbrydelse i Fagforeningens Fremgang var utvivlsomt det Motiv, Würtz behændigt maskerede bag sin officielt udtalte Bekymring for, »at Mange vilde afholde sig fra at gaa ind i en Skruekasse, naar den skulde sortere under Internationale«[10]) — hvad

[1]) Jfr. S. 333. [2]) Soc. $^{20}/_{1}$ 1874. [3]) Soc.-Dem. $^{12}/_{7}$ 1874. [4]) Fagtidende for Malere Maj 1874, jfr. Soc. $^{13}/_{2}$ 1874. [5]) Sst. $^{18}/_{4}$ 1874. [6]) Soc.-Dem. $^{12}/_{7}$ 1874. [7]) Sst. $^{6}/_{11}$, $^{17}/_{11}$ og $^{20}/_{11}$ 1874. [8]) Sst. $^{24}/_{8}$ 1875 (Centralbestyrelsen nedsætter Udvalg) og $^{5}/_{10}$ 1876 (Forslag fra Lokalbestyrelsen); jfr. ogsaa S. 416 f. [9]) Soc. $^{21}/_{7}$ 1872. [10]) Folkets Avis $^{14}/_{7}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

unægtelig i og for sig klang plausibelt. Følgende Sommer taler »Social-Demokraten« om den »Vanskelighed«, »at der efter Forlydende er adskillige af de københavnske Fagstrejker[1]), der af Hensyn til deres Kapital indtager en tilbagetrukken Stilling«[2]). Den Fagegoisme, Bladet her bekæmper, var særlig udbredt blandt de gammeldags Bogbindersvende, som i Lighed med Typograferne følte sig som en Slags Kunstnere. Da deres Fagforening i Foraaret 1874 efter Foltmars Opfordring meldte sig til Strejkekassen, udtraadte mange af Medlemmerne[3]), ikke blot af Modvilje mod at underkaste sig socialistisk Ledelse[4]), men ogsaa fordi de ikke vilde risikere at »Murere, ja maaske Arbejdsmænd, kunde komme til at nyde godt af Bogbindernes Penge«[5]). Eller som det hedder i en Sang[6]) fra Efteraaret, da Bestyrelsen havde bøjet sig for Stemningen:

»Alle de Andre skulde søbe af det Fad.
Derfor var der mange, som fra Bordet vilde gaa,
og saa maatte vi la' den Strikekasse staa«.

Inden Strejkekassens endelige Ophævelse havde det mellemfaglige Samarbejde forlængst skabt sig andre og mere hensigtssvarende Organer. Den demokratiske Arbejderforening skulde paa dette som paa alle andre Omraader være traadt i »Internationale«s Sted; Lovudkastets Formaalsparagraf stiller i Udsigt, at den »vil sætte sig i Forbindelse med Fagforeningerne og vil stræbe efter at blive i sin Virksomhed en Art Centralforening for disse, dog kan de naturligvis aldrig gribe ind i hverandres indre Styrelse«[7]). Da den nye Forenings Levedygtighed hurtigt viste sig tvivlsom, maatte man søge anden Udvej, og her laa det da nær at genoptage den frugtbare Tanke, der havde ligget til Grund for Sektionsformandsmøderne[8]). Allerede Højesteretsdommen over Førerne foranledigede Indkaldelsen af et Fællesmøde for Fagforeningernes Bestyrelser 8. Aug.[9]), og et lignende Møde, dog kun af Formændene, afholdtes 20. Aug.[10]). Ved førstnævnte Lejlighed fremførtes — vistnok første Gang — Tanken om »Dannelsen af en Centralbestyrelse for alle Fagforeningerne«, men uden at blive Genstand for egentlig Forhandling. Det blev den derimod paa Bygningssnedkernes Generalforsamling den 22., hvor det enstemmigt vedtoges at virke for denne Sag[11]). I de nærmeste Maaneder efter »Internationale«s Opløsning, beslaglagdes Opmærksomheden dog væsentligt af den

[1]) D. e. Fagforeninger; Ordet havde endnu ikke vundet Hævd, jfr. S. 410. [2]) Soc.-Dem. $^{28}/_{6}$ 1873. [3]) Sst. $^{25}/_{8}$ og $^{26}/_{8}$ 1874. [4]) Folkets Avis $^{22}/_{8}$ 1874. [5]) Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ 1874. [6]) Blandt Universitetsbibliotekets Smaatryk. [7]) Jfr. ogsaa Soc.-Dem $^{22}/_{8}$ 1874. [8]) Jfr. S. 182. [9]) Soc. $^{8}/_{8}$ og $^{10}/_{8}$ 1873. [10]) Sst. $^{20}/_{8}$ og $^{22}/_{8}$ 1873. [11]) Sst. $^{27}/_{8}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

demokratiske Arbejderforening og den fælles Strejkekasse; først efterhaanden som disse Institutioner skuffede Forventningerne, steg i samme Forhold Interessen for Centralbestyrelsen. I November behandledes Emnet i et Par Artikler i »Socialisten«[1]), sidste Gang i en Leder, der direkte opfordrede til at tage fat. Formodentlig tilskyndet herved besluttede Skomagernes Fagforening at indkalde et Fællesmøde for Fagforeningernes Formænd 6. Dec.[2]); baade her[3]) og paa et fælles Medlemsmøde samme Aften[4]) viste Stemningen sig gunstig, og paa Formandsmødet vedtoges det enstemmigt foreløbigt at lade hver af Fagforeningerne vælge to Repræsentanter til en Centralkomité, som saa skulde føre Sagen videre. Med Udførelsen af denne Beslutning gik det ret trægt; sidst paa Maaneden var der endnu kun valgt 12 Delegerede, som — ligeledes efter Indbydelse[5]) af Skomagernes Formand — Nytaarsdag 1874 samledes med Fagforeningsformændene. Paa dette Møde konstitueredes Centralkomiteen med Holst som Formand[6]). Den begyndte sin Virksomhed med at agitere for at skaffe sig flere Medlemmer[7]) og nedsatte derefter et Lovudvalg[8]), hvis Udkast i Slutningen af Februar kunde udsendes til Behandling i de enkelte Foreninger[9]). Hermed og med Valget af Formand for den kommende Organisation gik de følgende Maaneder[10]). Først 23. Maj kunde Centralkomiteen afslutte sit Arbejde med at konstatere Valgets Udfald[11]). En Uge senere aabnede den nyvalgte Formand, Klein, Centralbestyrelsens første Møde[12]).

Begyndelsen var beskeden nok. 23. Maj havde man kunnet konstatere, at indtil Dato 12 Foreninger[13]) havde tiltraadt Lovene. Det var for største Delen de samme, som allerede i Januar var enedes om en Fælleshenvendelse til den bjørnbakske Folketingsmand Gert Winther i Anledning af dennes Lovforslag om Eftergivelse af Fattighjælp[14]). I Løbet af 1874 steg Centralbestyrelsens Medlemstal dog noget. Dette skyldtes ikke mindst Kleins ihærdige Agitation[15]); den satte navnlig Frugt i Provinsen, hvor ikke faa Foreninger foreløbigt vedtog principiel Tilslutning[16]); større praktisk Betydning kunde dette dog ikke faa, saa længe der ikke var Tale om nogen Slags Repræsentation[17]). I

[1]) Soc. $^{13}/_{11}$ og $^{27}/_{11}$ 1873. [2]) Sst. $^{28}/_{11}$ og $^{6}/_{12}$ 1873. [3]) Sst. $^{10}/_{12}$ 1873. [4]) Sst. $^{9}/_{12}$ 1873. [5]) Sst. $^{1}/_{1}$ 1874, jfr. $^{30}/_{12}$ og $^{31}/_{12}$ 1873. [6]) Sst. $^{3}/_{1}$ 1874. [7]) Sst. $^{13}/_{1}$ og $^{21}/_{1}$ 1874. [8]) Angives sst. $^{10}/_{2}$ 1874 at have begyndt Arbejdet $^{5}/_{2}$. [9]) Sst. $^{24}/_{2}$ 1874. [10]) Sst. $^{5}/_{4}$, $^{11}/_{4}$ og $^{18}/_{4}$ 1874; Valget foregik øjensynligt ved Urafstemning i de tilsluttede Foreninger, se navnlig sst. $^{16}/_{5}$ 1874. [11]) Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$ 1874. [12]) Sst. $^{3}/_{6}$ 1874. [13]) Paa Fortegnelsen Bilag II, S. 576 f. Nr. 4, 10, 14, 16—20, 22, 28, 32 og 33. [14]) Soc. $^{14}/_{1}$ 1874 m. fl. St. [15]) Jfr. S. 215—17 og 339. [16]) Jfr. S. 341 f. [17]) Om Provinsforeningernes Stilling under Centralbestyrelsen 1874—75 som kontingentydende til et Agitationsfond, se Soc.-Dem. $^{6}/_{8}$ og $^{8}/_{9}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

København lykkedes det inden Udgangen af 1874 at bringe Antallet af tilsluttede Foreninger op til 19[1]).

Udenfor stod imidlertid stadig en halv Snes Organisationer, deriblandt nogle af de mest betydende. Et dristigt Forsøg paa at vinde Typograferne[2]) slog naturligvis fejl; at Bogbinderne og Grovsmedene holdt sig tilbage, er ligeledes let forklarligt. Mærkeligere og for Centralbestyrelsen fuldt saa alvorligt var det, at de to største af alle Fagforeningerne i Begyndelsen ligeledes stillede sig afvisende. Naar de oprindeligt saa ivrige Bygningssnedkere alligevel holdt sig tilbage, da det blev Alvor, var Aarsagen Misfornøjelse med den Maade, hvorpaa Tanken var udført i Praksis[3]). Men at præcisere, hvad der særlig havde stemt dem ugunstigt, er vanskeligt; sandsynligvis var det mere end een Ting. Nogen Betænkelighed ved Udgifterne synes der at have været[4]); dertil kom Ængstelsen for, at Foreningen skulde miste for meget af sin Selvstændighed — »Social-Demokraten« taler her om »en Levning af den Laugsaand, som desværre endnu er tilstede fra Fortiden i flere Fag«[5]). Endvidere havde Bygningssnedkerne næppe megen Tillid til Kleins Person[6]); dette turde imidlertid atter i nogen Grad hænge sammen med, at de i Modsætning til ham helst saa Centralbestyrelsens Virksomhed indskrænket til det rent faglige, men ikke ønskede, at den skulde befatte sig med Politik; saaledes opfattede i hvert Fald Samtiden deres Standpunkt[7]), som vakte megen Opmærksomhed. — En lignende, blot mindre principfast Holdning indtog Cigarmagerne; en Generalforsamling i »Enigheden« vedtog vel allerede 17. Maj Tilslutning, men med visse Forbehold[8]), som Bestyrelsen af Frygt for Omkostningerne benyttede sig af[9]).

En kraftig medvirkende Aarsag til de to talstærke Organisationers Tilbageholdenhed var sikkert den Omstændighed, at oprindeligt enhver af de tilsluttede Foreninger uden Hensyn til Medlemstallet fik to Repræsentanter i Centralbestyrelsen, aldrig flere. Et bestemt Krav fra Cigarmagernes Side medførte imidlertid en Ændring i dette For-

[1]) Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1875; de tilkomne syv Foreninger var Nr. 7, 13, 15, 21, 25, 29 og 31 paa Fortegnelsen Bilag II, S. 576 f., se Soc.-Dem. $^{3}/_{6}$, $^{9}/_{6}$, $^{14}/_{7}$, $^{26}/_{7}$, $^{13}/_{8}$, $^{10}/_{9}$ og $^{21}/_{11}$ 1874 samt $^{13}/_{6}$ 1875. [2]) Sst. $^{20}/_{5}$ 1874; jfr. S. 206. [3]) I en Resolution af $^{17}/_{8}$ 1874 (se sst. $^{19}/_{8}$) anerkendte de »Ideen om en Centralisation som nyttig og ønskelig«, men fandt den daværende Centralbestyrelse »ledet paa en saadan Maade, at den kun bragte Splid«. [4]) Soc.-Dem. $^{22}/_{8}$ og $^{3}/_{9}$ 1874. [5]) Sst. $^{22}/_{8}$ 1874. [6]) Jfr. Note 3. Misfornøjede med Kleins Ledelse var ogsaa Malerne, der gav ham et formeligt Mistillidsvotum, men dog forkastede Formandens Forslag om Udmeldelse, se Soc.-Dem. $^{18}/_{10}$ og $^{13}/_{12}$ 1874 samt Fagtidende for Malere Nov. 1874. [7]) »Bidrag« 320; Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ 1874. [8]) Sst. $^{23}/_{5}$, jfr. $^{9}/_{6}$ 1874. [9]) Sst. $^{9}/_{7}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hold[1]); som Led i en almindelig Lovrevision fastsattes i Begyndelsen af 1875, at for Fremtiden Foreninger med indtil 200 Medlemmer skulde repræsenteres af Formanden + et valgt Medlem, mens større Foreninger fik tillagt yderligere een Repræsentant for hvert paabegyndt Hundrede. Denne Forandring mødte imidlertid Modstand i de smaa Fag, og efter Paragraffens Vedtagelse i tredje Behandling[2]) med 14 Stemmer mod 13 udmeldtes tre Foreninger[3]); til Gengæld indtraadte Cigarmagerne[4]). Medlemstallet ved Tiden for Førernes Tilbagevenden var saaledes 17[5]).

Større Bedrifter fik Centralbestyrelsen i dette sit første Leveaar ikke fuldført[6]). Størst Betydning havde den utvivlsomt som Basis for de gentagne Agitationsfelttog i Provinsen[7]). Som Indledning til et politisk Arbejde udstedtes 25. Aug. 1874 et Manifest med et kortfattet Partiprogram[8]); 21. Sept. afholdtes et Folkemøde paa Nørrefælled til Vedtagelse af delvis tilsvarende Krav[9]), og i Tilslutning hertil indgaves en Adresse til Rigsdagen[10]). Et Forsøg paa at overtage Udgivelsen af Lassalles Skrifter i dansk Oversættelse maatte opgives paa Grund af svigtende Interesse fra Foreningernes Side[11]). Fra egentlig fagligt Omraade kan næppe anføres andet end en Støtteresolution til Fordel for en partiel Skrædderstrejke[12]).

Uden Sammenligning mest Tid tog den omtalte Lovrevision, der krævede et Utal af Møder[13]). Resultatet blev da ogsaa en hel lille Partiforfatning. Den indledes med en udførlig Formaalsbestemmelse, hvis oprindelige Form imidlertid ikke tilfredsstillede de kritiske Cigarmagere; de mente, at man udelukkende burde sætte sig til Opgave at virke for Indførelse af »den almindelige, lige og direkte Valgret«[14]). De maatte dog nøjes med et af Klein foreslaaet Kompromis: i Hovedformlen »ad lovlig Vej at fremme enhver Sag, der kan tjene til at forbedre Arbejdernes sociale og politiske Stilling« skiftede de to Tillægsord Plads, og der tilføjedes en Passus om Kampen for almindelig Valgret. Desuden paalagdes det Centralbestyrelsen gennem »let tilgængelige Foredrag og Diskussioner« at oplyse Arbejderne om deres egne Interesser samt at foranstalte »virksom Agitation i Provinsen«; endelig skulde den søge »at formaa samtlige Foreninger til at oprette

[1]) Soc.-Dem. $^{23}/_{1}$ 1875. [2]) Sst. $^{20}/_{3}$ 1875. [3]) Den ene af disse var Bødkernes (sst. $^{28}/_{3}$, jfr. $^{26}/_{2}$ og $^{11}/_{3}$ 1875), den anden utvivlsomt Arbejdsmændenes (sst. $^{28}/_{3}$ og $^{6}/_{5}$ 1875). Leder til Forsvar for Ændringen sst. $^{1}/_{4}$ 1875. [4]) Sst. $^{23}/_{4}$ 1875. [5]) Sst. $^{13}/_{6}$ 1875. [6]) Jfr. Aarsberetningen sst. $^{13}/_{6}$ 1875. [7]) Jfr. S. 339f, 343 og 346f. [8]) Soc.-Dem. $^{25}/_{8}$ 1874. [9]) Sst. $^{20}/_{9}$ og $^{22}/_{9}$ 1874. [10]) Sst. $^{17}/_{10}$ og $^{25}/_{10}$ 1874. [11]) Sst. $^{16}/_{1}$, $^{13}/_{2}$, $^{7}/_{3}$ og $^{13}/_{6}$ 1875. [12]) Sst. $^{27}/_{9}$ 1874. [13]) Sst. $^{30}/_{8}$ 1874—$^{29}/_{5}$ 1875. [14]) Sst. $^{13}/_{3}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og tiltræde et Strejkeforbund«. — Formanden, der fremtidig skulde vælges af Centralbestyrelsen selv, fik Ret til at tage Del i de enkelte Organisationers Møder. Vigtigt var det, at Provinsforeningernes Stilling nu omsider ordnedes[1]), og det paa et Grundlag, der betød en endelig Opgivelse af »Internationale«s lokale Inddeling til Fordel for Forbundstanken. Fagforeningerne i Provinsen repræsenteredes i Centralbestyrelsen gennem de tilsvarende københavnske Foreninger, til hvilke de ogsaa skulde sende deres Kontingent; til Gengæld forpligtedes Formændene i København til at holde sig i stadig Forbindelse med deres Kolleger i Provinsen; kom disse til Hovedstaden, havde de Adgang til og Stemmeret i Møderne. En aarlig Arbejderkongres skulde holdes skiftevis i København og i en af Provinsbyerne. — Ejendommeligt er det, at Lovene ikke fastsætter Kontingentets Størrelse[2]); dette var saaledes overladt Raadet selv.

6. Aug. 1875 ledede Pio første Gang Centralbestyrelsens Forhandlinger[3]). Han stod dengang endnu paa Højden af sin Popularitet; hans Overtagelse af Formandspladsen medførte derfor ikke blot forøget Tilslutning[4]) — mest betød det, at Bygningssnedkerne 31. Okt. omsider bestemte sig til at indtræde[5]) — men ogsaa, at Førerens Anskuelser og Vilje i den følgende Tid meget ofte blev afgørende for Bestyrelsens Beslutninger; eneraadende var han dog paa intet Tidspunkt. Pios Partiledelse i Tiden efter Løsladelsen er skildret ovenfor[6]); her vil det være nok at minde om de to Protestadresser i Anledning af formentlige Justitsovergreb og om den energiske Forberedelse af Valgene til Rigsdag og Borgerrepræsentation i Foraaret 1876. Til Folketinget indgaves i Slutningen af 1875 ligesom Aaret før en almindelig politisk Adresse[7]), Maj 1876 et Andragende vedrørende Adgangen til Indfødsret[8]). Desuden vedtog Centralbestyrelsen Pios Valgopraab[9]) og aabne Svarskrivelse til Arbejderkommissionen[10]). — Ogsaa Arbejdet for at begrænse Strejkeudgifterne, bl. a. ved et staaende Strejkeudvalg, er omtalt i anden Sammenhæng[11]). Paa den faglige Bevægelses Omraade indgreb Centralbestyrelsen i øvrigt saa vel ved Afholdelsen af et Fælledmøde 18. Juli 1875[12]) i Anledning af Sommerens to store Strejker som gennem Resolutioner om Støtte til Cigarmagerne[13]), Skibstømrerne[14]), Blikkenslagerne[15]) samt til den lille Kvindestrejke

[1]) Soc.-Dem. $^{29}/_{5}$ 1875. [2]) Jfr. S. 440 f. [3]) Jfr. S. 225. [4]) Jfr. S. 274. [5]) Soc.-Dem. $^{31}/_{10}$ og $^{2}/_{11}$ 1875. [6]) Jfr. S. 231—36. [7]) Soc.-Dem. $^{21}/_{11}$, $^{1}/_{12}$, $^{21}/_{12}$ og $^{28}/_{12}$ 1875. [8]) Jfr. S. 233. [9]) Soc.-Dem. $^{4}/_{4}$ 1876; jfr. S. 232. [10]) Soc.-Dem. $^{15}/_{3}$ 1876. Udgivet særskilt under Titlen »Arbejderspørgsmaalets Løsning«. [11]) S. 233f. [12]) Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$, $^{18}/_{7}$ og $^{20}/_{7}$ 1875. [13]) Sst. $^{26}/_{6}$ 1875. [14]) Sst. $^{19}/_{9}$ 1875. [15]) Sst. $^{14}/_{10}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa »Aluminia«; i sidstnævnte Fald strakte man sig efter Pios Forslag endog til en Bevilling paa 50 Kr.[1]). Ellers anvendtes de beskedne Midler, hvorover man kunde disponere, mest i Agitationens Tjeneste, f. Eks. til Understøttelse af en nyoprettet Agitatorklub[2]). — Om Lovene var der stadig Uro[3]). Foreninger med under 100 Medlemmer maatte fra Februar 1876 finde sig i at nøjes med een Repræsentant[4]); og da Provinsforeningerne af Misfornøjelse med Lovene af 1875 stadig holdt sig tilbage, fik Pio trods nogen Modstand[5]) til sidst gennemført en Ændring[6]), der gav dem en noget friere Stilling i Forhold til de københavnske Foreninger. I Praksis var og blev Centralbestyrelsen til det sidste en i sin Sammensætning rent københavnsk Institution, men fik ved sit Agitationsarbejde alligevel en vis Betydning for Provinsbyerne, hvorfra vistnok ogsaa en Del af Agitationsfondet stammede[7]).

Denne Ordning var i Længden uholdbar. Ved Gimleforfatningen[8]) afløstes da ogsaa Centralbestyrelsen som Partiledelse formelt af den nye Hovedbestyrelse; reelt fortsatte den praktisk talt uændret som Lokalbestyrelse for Hovedstaden. Ogsaa selve Arbejdet fulgte 1876—77 nogenlunde samme Linjer som hidtil. End ikke for Provinsagitationen blev Lokalbestyrelsen aflastet, den betalte Geleffs Jyllandsrejse 1877[9]). Forskellige politiske Møder foranstaltedes[10]); ligeledes arbejdede man videre med forberedende Kontrol af de officielle Valglister[11]). Paa det faglige Omraade fortsattes Forsøgene paa Strejkekontrol[12]); man sanktionerede Formernes[13]) og Vævernes[14]) Arbejdsnedlæggelser og støttede den sidstnævnte økonomisk med Indtægten af to offentlige Møder og med et Laan paa 100 Kr.[15]). Til denne Periode hører i øvrigt de mislykkede Forsøg paa centraliseret Arbejdsanvisning[16]) og paa at tilvejebringe en Overenskomst med de engelske Fagforeninger[17]).

1877 blev et Kriseaar for Partiet. Paa Kongressen i Købmagergade vedtoges det at afløse baade Hovedbestyrelse og Lokalbestyrelse med en ny Centralbestyrelse; i Praksis formede denne Ordning sig ikke meget forskelligt fra den af 1875[18]). Frafaldet blandt Foreningerne tvang hurtigt dette Raad til at samle sig om at redde det politiske

[1]) Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$ 1876. [2]) Sst. $^{1}/_{1}$, $^{5}/_{1}$, $^{19}/_{1}$ og $^{5}/_{3}$ 1876. [3]) Jfr. S. 235 om Planerne til fuldstændig Reorganisation. [4]) Soc.-Dem. $^{22}/_{2}$ 1876. [5]) Sst. $^{21}/_{11}$ 1875. [6]) Sst. $^{8}/_{2}$, $^{10}/_{2}$ og $^{5}/_{3}$ 1876. [7]) Sst. $^{14}/_{11}$ og $^{21}/_{11}$ 1875; jfr. S. 341 og 344. [8]) Jfr. S. 238 og 249. [9]) Soc.-Dem. $^{2}/_{2}$ 1877, jfr. sst. $^{21}/_{12}$ 1876. Om Rejsen se S. 361 f. [10]) Et Fælledmøde $^{3}/_{9}$ 1876 betaltes af Lokalbestyrelsen, se Soc.-Dem. $^{1}/_{9}$ 1876. $^{23}/_{11}$ s. A. nedsattes et særligt Udvalg til Forberedelse af politiske Møder, se Soc.-Dem. $^{3}/_{12}$ 1876; det optræder som Medindbyder sst. $^{4}/_{2}$ 1877. [11]) Sst. $^{22}/_{11}$ 1876. [12]) Jfr. S. 249. [13]) Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1876. [14]) Sst. $^{4}/_{1}$ 1877. [15]) Soc.-Dem. $^{4}/_{1}$, $^{2}/_{2}$ og $^{24}/_{5}$ 1877. [16]) Jfr. S. 486. [17]) Jfr. S. 290f. [18]) Jfr. S. 275.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Partis Fremtid ved at give det en særskilt Organisation[1]). Tanken om en Adskillelse af den politiske og den faglige Bevægelse var omsider moden til Gennemførelse. Allerede Sept. 1874 havde Klein lejlighedsvis betegnet det som et Spørgsmaal, »om ikke det Faglige i Hovedsagen vilde være en tilstrækkelig vigtig Opgave for Fagforeningerne, medens det Politiske blev Genstand for en stor Fællesforenings Virksomhed«[2]). Fra den her antydede Løsning tog han dog selv snart efter bestemt Afstand[3]), og under Pios Ledelse 1875—77 var Udsigterne for dens Gennemførelse ringe; Tilhængere savnede den dog ingenlunde[4]), og rent teoretisk betød da ogsaa Gimleforfatningen et Skridt mod Virkeliggørelsen. Med Førerens Bortrejse mistede Sammenknytningen af politisk og faglig Organisation sin fasteste Forkæmper[5]), og paa Kongressen 1877 stod Adskillelsestanken betydelig stærkere end Aaret før; den fandt nu Tilhængere ikke blot i Partiets radikale Fløj[6]), men ogsaa i dets Centrum, hos Mænd som Holm og C. C. Andersen, der imidlertid ikke mente, at det hastede[7]). Det viste det sig dog at gøre; afgørende blev som tidligere[8]) omtalt selve de menige Fagforeningsmedlemmers Modvilje mod at skatte til den nye Centralbestyrelse. Den gamle Partiorganisations Selvopløsning fremtvang Oprettelsen af »Socialdemokratisk Forbund« 12. Febr. 1878. Denne Begivenheds Følger for Fagforeningerne er behandlet ovenfor[9]).

De vekslende Fællesbestyrelser i Aarene 1874—78 var imidlertid ingenlunde de københavnske Fagforeningers eneste Fællesorgan; to endda meget vigtige Opgaver, Udgivelsen af Partiorganet og Opførelsen af en Forsamlingsbygning, var overladt særlige Organisationer. — Med Bladet »Socialisten«[10]) havde Fagforeningerne oprindelig intet at gøre, bortset fra at de tidligt støttede det ved Avertering, ofte i Kraft af udtrykkelige Beslutninger[11]) eller Lovbestemmelser[12]). En Privatmand havde imidlertid sat mange Penge i Foretagendet, og da han i Foraaret 1874 gik fallit, maatte Fagforeningerne træde til[13]). Paa et Fællesmøde 7. Maj[14]) vedtog deres Bestyrelser at overtage Udgivelsen fra og med den 10., idet Bladet dog samtidig skiftede Navn (til »Social-Demokraten«) og Redaktør; et tilsvarende Møde samme

[1]) Jfr. S. 275—77. [2]) Soc.-Dem. $^{1}/_{10}$ 1874. [3]) Sst. $^{22}/_{12}$ 1874; Motiver jfr. sst. $^{29}/_{1}$ 1875. [4]) Sst. $^{15}/_{2}$ og $^{17}/_{2}$ 1876; jfr. S. 238. [5]) Jfr. S. 148—50, 231 og 235. [6]) Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1877, jfr. sst. $^{2}/_{9}$ 1877 og Den Radikale $^{26}/_{7}$ 1877. [7]) Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1877. [8]) S. 275f. [9]) S. 277f. [10]) Om dettes økonomiske Forhold henvises til C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 243, 257, 260 og 275. [11]) Soc. $^{11}/_{8}$ 1872 (Bygningssnedkere) og $^{21}/_{9}$ 1873 (Smede). [12]) Saaledes 1873 Blikkenslagere, Cigarmagere og Vævere. [13]) C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 279f. [14]) Soc. $^{9}/_{5}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dag[1]) godkendte en af Louis Toucher udformet Kontrakt, hvorefter saavel Tilskud som eventuelt Udbytte skulde fordeles efter Medlemstal portionsvis, en Portion for hver ti Medlemmer. Til Foreningernes lønnede Repræsentanter over for Redaktionen valgtes Toucher og Holst; sidstnævnte afløstes i Foraaret 1875[2]) af Hørdum. Bag Nyordningen stod oprindelig 17 københavnske Fagforeninger[3]); inden August 1874 svandt Tallet ind til 14[4]), men disse holdt til Gengæld ud. I Sommerens Løb prøvede Centralbestyrelsen, som omfattede næsten de samme Foreninger, at skaffe sig Indflydelse paa Bladets Anliggender; Forsøget[5]) savnede imidlertid enhver formel Berettigelse og førte derfor heller ikke til noget Resultat; »Social-Demokraten« beholdt sine særskilte Generalforsamlinger, bestaaende af Repræsentanter for de interesserede Fagforeninger i Forhold til disses Indskud. Førernes Tilbagevenden foranledigede et saadant Kontrahentmøde 9. Juni 1875[6]), hvor det vedtoges »at ordne Kontraktforholdet saaledes, at den fulde Ejendomsret for stedse overdrages til det hele Arbejderparti, medens den uindskrænkede Brugsret overdrages til Dhrr. Pio, Brix og Geleff«. Ved samme Lejlighed besluttede man at opfordre »samtlige fri Fagforeninger og andre social-demokratiske Foreninger i hele Landet til nu at blive delagtige i Ejendomsretten ved at tegne sig for et større eller mindre Antal Portioner à 5 Kroner«. I Overensstemmelse hermed ændredes fra 1. Juli Bladets Hoved; hvor der hidtil havde staaet »Udgivet af københavnske Fagforeninger«, læstes nu »Udgivet af social-demokratiske Arbejderforeninger«; i Virkeligheden var Forandringen beskeden, idet indtil 1877 kun fem Provinsforeninger — væsentlig de større Byers Skræddere — efterkom Indbydelsen[7]). — Ordningen af 9. Juni fortolkedes paa en saadan Maade, at den gjorde Pio praktisk talt enevældig i Administrationen; ham alene paahviler Ansvaret for den følgende Tids uheldige Dispositioner[8]). Hurtigt voksende Gæld nødvendiggjorde i Begyndelsen af 1877 Optagelsen af betydelige Laan hos Cigarmagernes og Snedkernes Organisation. De 3000 Kr., som det paa denne Maade lykkedes at fremskaffe, forslog imidlertid ingenlunde, og i den nærmeste Tid før Pios Bortrejse skal Misfornøjelsen med hans Ledelse have vokset sig saa stærk, at der inden

[1]) Soc.-Dem. $^{13}/_{5}$ 1874. [2]) Sst. $^{5}/_{2}$ og $^{7}/_{2}$, jfr. $^{12}/_{6}$ 1875. [3]) Soc. $^{9}/_{5}$ og Soc.-Dem. $^{10}/_{5}$ 1874. De 17 Foreninger var Nr. 2, 7, 8, 10, 13, 14, 17—22, 28, 29, 31, 33 og 37 paa Fortegnelsen i Bilag II, S. 576 f. [4]) Soc.-Dem. $^{11}/_{8}$ 1874. Samme Foreninger ÷ Nr. 7, 21, 31 og 37 + Nr. 32. [5]) Soc.-Dem. $^{19}/_{7}$, $^{9}/_{8}$, $^{11}/_{8}$ og $^{12}/_{8}$ 1874. [6]) Sst. $^{9}/_{6}$ og $^{12}/_{6}$ 1875. [7]) Sst. $^{6}/_{4}$ 1877, jfr. $^{27}/_{6}$ 1875. De fem Foreninger var Nr. 16, 57, 61, 64 og 65 i Bilag II B. [8]) Jfr. S. 325 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for de interesserede Fagorganisationer var megen Tale om »atter at lade Bladets Administration og Redaktion overgaa til Foreningerne«[1]). Selve den sidste Aften, Pio var i København, var han til Stede ved et Kontrahentmøde[2]), hvor man enedes om at overdrage Myndigheden over Bladet til den forestaaende Kongres. Denne Beslutning kom ikke til Udførelse; blot to Dage senere mødtes nemlig Kontrahenterne paany, fordi øjeblikkelig Handling var blevet nødvendig. Ved Mødet 24. Marts[3]) reddede Fagforeningerne for tredje Gang Bladet, idet de gennem deres Repræsentanter dels overtog Garantien for et allerede optaget Laan, dels paatog sig med kort Varsel at tilvejebringe et samlet Beløb af 1600 Kr. Ved et paafølgende Møde[4]) vedtoges et nyt Regulativ for Bladets Forvaltning; Tilsynet hermed lagdes nu i Hænderne paa en Kontrolkomité med tre Medlemmer, der valgtes af Kontrahenterne. Det samme gjaldt Redaktøren og de øvrige ledende Funktionærer, blandt hvilke Hørdum fik en fremtrædende Plads; i over en Menneskealder stod fra nu af denne Mand (som »Ekspedient« og senere som Forretningsfører) som den levende, personlige Forbindelse mellem Arbejderne og deres Partiorgan. Paa Købmagergadekongressen kom det efter disse Beslutninger slet ikke til nogen Debat om »Social-Demokraten«s Forhold. — Hvilke Foreninger der ved Reorganisationen 1877 trak det største Læs, fremgaar med al Tydelighed af en samtidig Oversigt[5]). Bladet støttede sig dengang paa 22 Foreninger[6]), der i alt havde 66 Repræsentanter i Kontrahentforsamlingen; af disse var kun 7 selvstændigt valgt i Provinsen, hvorimod Bygningssnedkernes Fagforening og Tobaksarbejderforbundet tilsammen raadede over ikke mindre end 24 Pladser — over en Tredjedel. Bag disse Organisationers Offervilje laa en klar Forstaaelse af, hvilken Værdi det havde for Bevægelsen at raade over et eget Dagblad med Plads for fyldige Mødereferater og rede til ved enhver Strejke at tale Arbejdernes Sag over for Arbejdsgiverne og den borgerlige Presse. — I øvrigt modtog Lokalbestyrelsen ved Udgangen af 1876 Vittighedsbladet »Ravnen« som Gave fra Harald Brix[7]).

Arbejdernes Forsamlingsbygnings Historie kan føres tilbage til 1872, og det tog syv magre Aar at naa fra Udgangspunktet til Maalet. Begyndelsen blev gjort paa et Fællesmøde i »Internationale« 6. Juli

[1]) Soc.-Dem. $^{6}/_{4}$ 1877. [2]) Sst. $^{22}/_{3}$ og $^{6}/_{4}$ 1877. [3]) Sst. $^{24}/_{3}$ og $^{27}/_{3}$ 1877. [4]) Sst. $^{8}/_{4}$ 1877, jfr. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 318. [5]) Soc.-Dem. $^{8}/_{4}$ 1877. [6]) Til de tidligere (S. 420) nævnte var kommet Nr. 15 og (anden Gang) Nr. 37 paa Fortegnelsen i Bilag II, S. 576 f. samt »Social-demokratisk Samfund«. [7]) Soc.-Dem. $^{19}/_{12}$ 1876, $^{4}/_{1}$ og $^{28}/_{3}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1872[1]); her meddelte Würtz, at nogle Bygningshaandværkere med Henblik paa de stadige Lokalevanskeligheder havde foreslaaet, at Foreningen »arbejdede hen til selv at lade en Bygning opføre«. Personligt stod han noget tvivlende; man enedes imidlertid om Nedsættelsen af et større Udvalg. Kort efter slog »Socialisten« Sagen op med et patetisk Opraab[2]); foreløbig opfordredes til frivillige Bidrag, og da der viste sig Tilhængere, som var begejstrede nok til at paatage sig en regelmæssig Ydelse[3]), dannedes paa den Maade en lille »Byggeforening«[4]). Det gik dog meget smaat; i fire Maaneder indsamledes knap 200 Rdl.[5]), og i de følgende Aar var Sagen, om ikke just opgivet, saa dog nærmest stillet i Bero. Ved Centralbestyrelsens Oprettelse vaagnede Forventningerne paany[6]), og Udvalget fra 1872 traadte sammen til Forhandling[7]). Ved samme Tid mindskedes imidlertid Behovet, idet det lykkedes Fagforeningerne at skaffe sig et fælles Lokale, først en kort Tid paa Hjørnet af Fredericiagade og Bredgade[8]), derefter i Borgergade 69[9]), endelig fra Efteraaret 1875[10]) til Oktober 1877[11]) i Købmagergade 52, 2. Sal over Gaarden; i dette beskedne Rum foregik bl. a. Partiets anden Kongres. Et af Centralbestyrelsen paatænkt større Møde[12]) blev under disse Omstændigheder ikke til noget. Da Sagen saaledes trak i Langdrag, tabte Bygningssnedkerne Taalmodigheden, besluttede at bygge for sig selv og tog i al Stilfærdighed fat paa at samle de fornødne Penge; paa den Maade dannedes i Slutningen af 1874[13]) en særskilt »Bygningssnedkernes Byggeforening«. Et Initiativ fra den saakaldte »blandede Fagforening«s Side i Begyndelsen af 1875 førte derimod kun til Dannelsen af et nyt, unyttigt Udvalg[14]).

Fart og System i Tingene kom der først, da Pio efter sin Løsladelse utaalmodigt kastede sig over de halvglemte Planer. Straks første Gang, Centralbestyrelsen samledes under hans Ledelse, fik han nedsat et Udvalg, som skulde udsende Cirkulærer[15]); og da dette var sket[16]) afholdtes 26. Aug. 1875 efter Centralbestyrelsens Indbydelse[17]) et større Møde[18]), hvor foruden Fagforeningerne ogsaa adskillige Svendelav skal have ladet sig repræsentere. Her opgaves Tanken om at naa frem alene ved frivillige Bidrag; i Stedet vedtog man efter Pios Forslag at

[1]) Folkets Avis $^{9}/_{7}$ 1872; Soc. $^{10}/_{7}$ 1872. [2]) Sst. $^{21}/_{7}$ 1872. [3]) Sst. $^{11}/_{10}$ og $^{7}/_{11}$ 1872. [4]) »Byggeforeningen af 1872« averterer Soc.-Dem $^{8}/_{9}$ 1875. [5]) Soc. $^{15}/_{10}$ 1872. [6]) Sst. $^{13}/_{11}$ 1873, $^{28}/_{1}$ og $^{10}/_{2}$ 1874. [7]) Sst. $^{4}/_{2}$ og $^{10}/_{2}$ 1874. [8]) Folkets Avis $^{5}/_{12}$ 1873; Soc. $^{9}/_{12}$ 1873, $^{18}/_{4}$ og $^{22}/_{4}$ 1874. [9]) Sst. $^{23}/_{4}$ og $^{26}/_{4}$ 1874; Soc.-Dem. $^{4}/_{4}$ 1875. [10]) Sst. $^{28}/_{10}$ og $^{30}/_{10}$ 1875. [11]) Sst. $^{12\text{-}19}/_{10}$ 1877. [12]) Sst. $^{25}/_{10}$ 1874. [13]) Sst. $^{12}/_{12}$ og $^{29}/_{12}$ 1874, jfr. $^{1}/_{5}$ 1875. Planer i denne Retning omtales allerede Soc. $^{11}/_{11}$ 1873. [14]) Soc.-Dem. $^{19}/_{2}$, $^{21}/_{2}$, $^{27}/_{2}$, $^{28}/_{2}$, $^{4}/_{3}$ og $^{10}/_{3}$ 1875. [15]) Sst. $^{6}/_{8}$ 1875. [16]) Sst. $^{19}/_{8}$ 1875. [17]) Sst. $^{26}/_{8}$ 1875. [18]) Sst. $^{28}/_{8}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indbyde til Tegning af Aktier, hver paa 10 Kr., som endda kunde betales i Afdrag; Tegning og Indbetaling burde normalt foregaa gennem Fagforeningerne, og for at hindre Erobringsforsøg skulde kun de saaledes tilvejebragte Aktier have fuld Stemmeret; senere[1]) ændredes dette derhen, at ingen privat Aktionær kunde have mere end een Stemme, Foreningerne som saadanne derimod lige saa mange Stemmer som Aktier. Med Pio som Formand, Bjørnstrup som Sekretær og virkelig Leder nedsattes en ny stor Komité, under hvis Førelse nu alle Kræfter samledes. Foreningen af 1872 afleverede sit beskedne Udbytte, og den altid offervillige »frie kvindelige Forening« indsamlede henved 400 Kr.[2]); ubetinget vigtigst var det dog, at Bygningssnedkerne opgav deres Særformaal og købte Aktier for de ca. 2000 Kr., de havde faaet opsparet[3]); til megen fortsat Nytte for Sagen opretholdt de i øvrigt foreløbig deres særlige Byggeforening[4]). Under livlig Debat skred Aktietegningen i Efteraarets Løb ret hurtigt frem. Ganske vist havde man endnu ved Nytaar 1876 ikke faaet tegnet stort mere end en Tiendedel af de udbudte 100.000 Kr.[5]); i sig selv var dog 11.200 Kr. et efter Omstændighederne betydeligt Beløb, navnlig i Betragtning af de samtidige store Strejker. Langt de fleste Aktier kom i Hænderne paa Medlemmer af Fagforeningerne, mens disse af deres egne Beholdninger kun bidrog med ca. 1500 Kr., hvoraf største Delen hidrørte fra Møbelsnedkerne, Formerne og Pianofortearbejderne. Fra Horsens kom 220 Kr., fra Paris 150[6]). En ny Indbydelse Jan. 1876 bragte Summen ca. 3000 Kr. højere op; deraf ydede »Enigheden« som Forening de 1000[7]).

I Juli 1876 kunde Aktieselskabet omsider konstituere sig med Bjørnstrup og J. Holck som Direktører[8]), og følgende Efteraar fik man med meget Besvær og ikke ringe økonomisk Tab købt en Byggegrund i Rømersgade[9]). Et Forsøg paa at laane Penge hos det engelske Arbejderparti strandede som Følge af det uheldige Indtryk af Førernes Bortrejse[10]). Først 1878 vovede man at tage fat paa Bygningens Opførelse; 10. Aug. nedlagdes Grundstenen[11]), og 23. April 1879 kunde Indvielsen finde Sted[12]). Dermed var dog langtfra alle Vanskeligheder overvundne; kun Entreprenørens usædvanlige Langmodighed gjorde det muligt at komme over den følgende Termin, og endda kneb det haardt[13]);

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{10}$ 1875. [2]) Sst. $^{10}/_{11}$ 1875, jfr. $^{8}/_{9}$ 1875. [3]) Sst. $^{26}/_{10}$ 1875, jfr. sst. $^{16}/_{1}$ 1876. [4]) Sst. $^{26}/_{10}$ 1875; nævnt endnu sst. $^{14}/_{6}$ 1879. [5]) Sst. $^{16}/_{1}$ 1876, jfr. sst. $^{8}/_{10}$ 1875. [6]) Sst. $^{16}/_{1}$ 1876. [7]) Sst. $^{11}/_{7}$ 1876. [8]) Sst. $^{11}/_{7}$, $^{25}/_{7}$ og $^{12}/_{10}$ 1876. [9]) Sst. $^{12}/_{10}$ og $^{19}/_{10}$ 1876; sst. $^{3}/_{5}$ 1877. Nationaltidende $^{2}/_{11}$ og $^{6}/_{11}$ 1876. [10]) Soc.-Dem. $^{3}/_{5}$, jfr. $^{21}/_{2}$ 1877. [11]) Sst. $^{11}/_{8}$ 1878. [12]) Sst. $^{25}/_{4}$ 1879. [13]) Sst. $^{9}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, $^{27}/_{5}$ og $^{7}/_{6}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fagforeningerne maatte denne Gang ikke blot bistaa med systematisk Værkstedsindsamling, men ogsaa yde Laan mod Prioritet. Trods knugende Gæld føltes Bygningens Fuldførelse alligevel med Rette som en styrkende Bedrift i en trang Tid; Foretagendets Ledelse var da ogsaa i disse afgørende Aar i udmærkede Hænder hos den ogsaa af sit eget Fags Arbejderbevægelse højt fortjente[1]) Tømrer Laurits Andersen, der valgtes til Direktør 30. Okt. 1877[2]), til Forretningsfører og teknisk tilsynshavende Juli 1878[3]). Ved hans Side stod som en trofast og uselvisk Kasserer den gamle Smed Adam Petersen[4]).

Endnu kan anføres, at Fagforeningernes Samvirken ogsaa var Grundlaget for Partiets aarlige Grundlovsfester; dette gælder allerede den første af dem, Friluftsmødet ved den slesvigske Sten i Dyrehaven 5. Juni 1873, som var tilrettelagt af »Internationale« i Samarbejde med de ældste Fagforeningers Bestyrelser[5]). De følgende Aars Fester, der til og med 1877 alle foregik i Dyrehaven, arrangeredes paa noget forskellig Maade; Festkomiteen valgtes 1874—75 paa Fællesmøder af Fagforeningsbestyrelserne[6]), 1876 af Centralbestyrelsen[7]), 1877 af Lokalbestyrelsen[8]); et Hovedpunkt paa Programmet var imidlertid hvert Aar Fagforeningernes sluttede Opmarch under de røde Faner. I det vanskelige Aar 1878 nøjedes man med et af »Socialdemokratisk Forbund« indkaldt Fælledmøde[9]); 1879 fejredes Dagen undtagelsesvis indendørs, i den nyindviede Forsamlingsbygning; hertil var indbudt af »Socialdemokratisk Forbund«s og Fagforeningernes Bestyrelser i Forening[10]). — En Demonstration af ret ejendommelig Art fandt Sted i Foraaret 1874, i Anledning af Grevinde Danners Ligfærd. Frederik VII.'s Enke døde i Genova 6. Marts, bisattes i Holmens Kirke 1. April og begravedes ved Jægerspris næste Dag. I skarp Modsætning til den borgerlige københavnske Presse, der aldrig havde været Grevinden særlig gunstig stemt, ofrede »Socialisten« temmelig megen Plads paa disse Begivenheder[11]); og navnlig opfordrede Bladet indtrængende Arbejderne til at følge Kisten gennem Byen fra Holmens Kirke ud til Nørrebro[12]); som Begrundelse anførtes i første Række den afdødes testamentariske Bestemmelse om Omdannelsen af Jægerspris til en Stiftelse for »hjælpeløse og forladte Pigebørn, især af Almuen«, der toges som et Vidnesbyrd om, at hun ikke havde »forglemt den Stand,

[1]) Jfr. S. 271. 1880 var han Hovedstifteren af »Hustømrernes Understøttelsesfond«, se dettes Festskrift (1905), 10. [2]) Soc.-Dem. $^{6}/_{11}$ 1877. [3]) Sst. $^{25}/_{7}$ 1878. [4]) Sst. [5]) Soc. $^{1}/_{6}$, $^{5}/_{6}$ og $^{7}/_{6}$ 1873. [6]) Sst. $^{19}/_{5}$, jfr. $^{17}/_{6}$ 1874; Soc.-Dem. $^{13}/_{4}$, $^{14}/_{4}$ og $^{5}/_{6}$ 1875. [7]) Sst. $^{28}/_{4}$ 1876. [8]) Sst. $^{9}/_{5}$ 1877. [9]) Sst.. $^{29}/_{5}$, jfr. $^{19}/_{5}$ og $^{2}/_{6}$ 1878. [10]) Sst. $^{5}/_{6}$, jfr. $^{22}/_{5}$ 1879. [11]) Soc. $^{7}/_{3}$, $^{2}/_{4}$ og $^{5}/_{4}$ 1874. [12]) Sst. $^{31}/_{3}$ og $^{1}/_{4}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blandt hvilken hendes Vugge stod«. Opfordringen lød ikke forgæves; flere Fagforeninger besluttede at lade sig repræsentere[1]). Tusinder af Arbejdere skal have fulgt Ligvognen; endnu langt flere stod som Tilskuere langs de foraarssølede Gader. Mærkeligt maa det have virket at se fire røde Foreningsfaner vaje fra Togets Spids[2])!

Vi er nu til Ende med Oversigten over 70'ernes Centralisationsbestræbelser. De fik i det store og hele kun Betydning for den politiske Arbejderbevægelse. Ganske vist prøvede man Gang paa Gang at skabe Centralorganer ogsaa for det faglige Arbejde; men Forsøgene — først de to fælles Strejkekasser, siden de to Strejkeudvalg — slog alle fejl. Solidaritetsfølelsen mellem Fagene var vel vaagnet, men endnu ikke stærk nok til at bære en blivende Fællesorganisation.

Til nærværende Kapitel knytter sig derfor naturligt nogle supplerende Bemærkninger om Fagforeningernes politiske Aktivitet. De gjorde i Aarene omkring 1875 Tjeneste som socialdemokratiske Vælgerforeninger. I denne Egenskab maatte det blive en af deres Hovedopgaver at forberede Folketingsvalgene, og det ikke blot ved almindelig Agitation, men ogsaa gennem et direkte og planmæssigt Arbejde for at sikre, at Medlemmerne baade fandtes paa Valglisterne og benyttede sig deraf. Ved Efteraarsvalget 1872[3]) var Fagforeningerne dog endnu for faa og for unge til at indlade sig med denne Opgave; dertil havde man jo ogsaa »Internationale«. Og skønt der ved den store Fagforeningsgrundlæggelse 1873 undertiden var Tale om at »samle Stemmerne«[4]), naaede man dog ved Valget Nov. s. A., hvor Partiet næsten helt opgav at opstille egne Kandidater, næppe ud over Formaningstaler ved Møderne[5]). Ganske anderledes aktivt deltog Foreningerne i Agitationen i Foraaret 1876, da Pio satte al sin Energi ind paa at faa Socialdemokratiet repræsenteret i Rigsdagen[6]). Mere end tre Maaneder før Valget besluttede saaledes »Enigheden« at udsende trykte Skemaer for at faa oplyst, hvem der havde Valgret[7]); Skomagernes Fagforening nøjedes med at opfordre valgberettigede Medlemmer til at melde sig hos Formanden[8]), mens Smedene nedsatte et særligt Udvalg, som gennemgik Valglisten og indsendte de Protester, den gav Anledning til[9]). Jævnsides Foranstaltninger af denne Art gik — efter Opfordring fra Centralbestyrelsen[10]) — økonomisk Støtte til Agitationsfondet. Større Foreninger ydede af deres Kassebeholdninger forholdsvis betydelige Beløb,

[1]) Soc.-Dem. $^{26}/_{3}$ og $^{2}/_{4}$ 1874. [2]) Sst. $^{2}/_{4}$ 1874. [3]) Jfr. S. 183. [4]) Soc. $^{7}/_{8}$, jfr. $^{21}/_{8}$ 1873. [5]) Eksempler Soc. $^{2}/_{11}$, $^{7}/_{11}$ og $^{9}/_{11}$ 1873. [6]) Jfr. S. 231—33. [7]) Soc.-Dem. $^{26}/_{2}$ 1876. [8]) Sst. $^{3}/_{3}$ 1876. [9]) Foreningens Protokol $^{28}/_{2}$ 1876; Soc.-Dem. $^{25}/_{3}$ 1876. [10]) Sst., $^{1}/_{4}$, $^{4}/_{4}$ og $^{23}/_{4}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Cigarmagerne og Smedene saaledes hver 200 Kr.[1]) mindre Fag kunde nøjes med helt ned til 4[2]) eller 2[3]) Kr. Sparsommeligheden skyldtes vel undertiden svigtende Lyst; først efter en Debat, hvor »vidt forskellige Meninger« lod sig høre, bevilgede saaledes Væverne 25 Kr.[4]); hos Korkskærerne, der gav 10 Kr., forkastedes Forslag om Summens Fordobling med alle Stemmer mod 2[5]). Oftere var det dog sikkert Evnen, der ikke slog til — som naar Murernes Fagforening vedtog »at støtte Agitationen med frivillige Bidrag, da Foreningens Kasse ikke er i Stand dertil for Øjeblikket«[6]). Indsamling fandt Sted ogsaa i andre Fag[7]); Bødkerne skaffede Penge ved en Aftenunderholdning[8]).

Valget 1876 overbeviste Partilederne om Nødvendigheden af for Fremtiden at arbejde paa længere Sigt. Kleins Forslag om permanente Valgkomiteer[9]) gennemførtes ganske vist ikke; et Skridt i den Retning var det dog, naar Gimleforfatningen[10]) paalagde de lokale og faglige Foreninger hver Maaned at indgive »nøjagtig Rapport« bl. a. »om Foreningens Antal af Vælgere til Folketinget«. De politisk stærkest interesserede Fagforeninger slog sig da heller ikke til Ro hermed. »Et Udvalg, nedsat af Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening for at varetage Medlemmernes Tarv i politisk Retning« indskærpede allerede Okt. 1876 Fagets Arbejdere, at de egenhændigt burde udfylde Skemaet til Valglisten i Stedet for at prisgive sig til Husværterne[11]). Kontrollerende Undersøgelser foretoges i de følgende Aar i hvert Fald af Skrædderfagforeningerne i København[12]) og Aarhus[13]), af Skomagernes Produktionsforening[14]) og af Cigarmagerforeningen »Enigheden«[15]). Sidstnævnte to Fag drev det endog til at indsamle Penge til Agitationen forud for det tyske Rigsdagsvalg Juli 1878[16]). Den kortvarige og lidet heftige Valgkamp før Folketingsvalget 3. Jan. 1879, ved hvilket Socialdemokratiet kun deltog i 5. Kreds, lededes af »Socialdemokratisk Forbund«[17]), og Fagforeningerne synes kun i ringe Udstrækning at have deltaget deri[18]). Derimod efterkom mange af dem i Februar »Social-Demokraten«s Opfordring til fornyet Gennemgang af Valglisterne[19]).

[1]) Soc.-Dem. $^{13}/_{4}$ 1876. [2]) Sst. $^{29}/_{4}$ 1876 (Guld- og Sølvarbejderne). [3]) Sst. $^{2}/_{5}$ 1876 (Billedhugger- og Billedskærerne). [4]) Sst. $^{23}/_{4}$ 1876. [5]) Foreningens Protokol $^{5}/_{4}$ 1876; Soc.-Dem. $^{21}/_{4}$ 1876. [6]) Sst. $^{22}/_{4}$, jfr. $^{5}/_{4}$ 1876. [7]) Sst. $^{21}/_{4}$ og $^{29}/_{4}$ 1876. [8]) Sst. $^{8}/_{4}$ 1876. [9]) Jfr. S. 232f. [10]) Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti Juli 1876. [11]) Soc.-Dem. $^{31}/_{10}$ 1876. [12]) Sst. $^{1}/_{3}$ 1878. [13]) Sst. $^{2}/_{3}$ 1878. [14]) Sst. $^{4}/_{3}$ 1877. [15]) Sst. $^{9}/_{3}$ 1877. [16]) Sst. $^{17}/_{7}$ og $^{20}/_{7}$ 1878. [17]) Sst. $^{15}/_{12}$ og $^{17}/_{12}$ 1878. [18]) Et enkelt Agitationsmøde averteres i Soc.-Dem. $^{15}/_{12}$ 1878. [19]) Sst. $^{12}/_{2}$, $^{25}/_{2}$, $^{28}/_{2}$, $^{2}/_{3}$ og $^{4}/_{3}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Til Fagforeningernes politiske Virksomhed hører ogsaa Indsendelsen af Adresser til Rigsdagen eller andre offentlige Myndigheder. Fællesadresserne er omtalt andetsteds[1]); her behandles derfor kun Andragender fra enkelte Fag. Ogsaa paa dette særlige Omraade hørte de ivrigt politiserende Smede til Banebryderne; i Anledning af Forberedelsen af en Lov om Eksamen for Dampskibsmaskinister androg de Febr. 1874 om lempelige Overgangsbestemmelser for Folk med praktisk Uddannelse[2]). Fuldt saa megen Interesse har en samtidig Henvendelse fra Snedkersvendene; den gjaldt Toldspørgsmaalet, som i Aarene 1871—76 var Genstand for stadige, men frugtesløse Rigsdagsforhandlinger. Midt under disse rygtedes det i Febr. 1874[3]), at et stort københavnsk Byggeselskab[4]) agtede at andrage om en meget kraftig Nedsættelse af Tolden paa forarbejdet Træ, særlig til Gavn for Importen af svensk maskintilvirket Bygningssnedkerarbejde. Blandt københavnske Bygningshaandværkere følte dette Forslag som en alvorlig Trusel; men skønt Mestre og Svende var lige forskrækkede og forargede, lykkedes det dem dog ikke at finde sammen til fælles Protest. En af Snedkermestrene affattet Modskrivelse blev ganske vist fremlagt til Underskrift ogsaa i Hustømrernes Fagforening[5]); Snedkersvendene foretrak derimod at operere paa egen Haand. En fra Bygningssnedkernes Fagforening udgaaet Modadresse[6]) fandt Tilslutning ogsaa blandt Møbelsnedkerne[7]) og samlede i alt 1003 Underskrifter; i dens udførlige og kraftigt polemiske Motivering blev det bl. a. gjort gældende, at den Merindtægt for Toldvæsenet, som en forøget Import maaske vilde medføre, vilde vise sig »aldeles forsvindende i Sammenligning med Statens Tab ved, om flere Hundrede af Arbeiderfamilier bringes til Randen af Undergang ved, at det Fag, hvortil deres Forsørgere have offret sig, pludselig ødelægges«. — Toldvenlige Producentstemninger i Arbejderkredse spores ogsaa ved enkelte andre Lejligheder[8]), saaledes navnlig ved et af »flere Skomagere« i »Social-Demokraten«[9]) indvarslet Fællesmøde for Mestre og Svende i dette Fag 15. Sept. 1879; 2—300 Deltagere enedes her — i Tilslutning til en

[1]) S. 231, 233, 414 og 416 f. [2]) Soc. $^{25}/_{2}$ 1874; jfr. Rigsdagstidende, Folketinget 1873—74, 2. Afd., Sp. 2538. [3]) Soc. $^{11}/_{2}$, jfr. $^{12}/_{3}$ 1874. [4]) Formodentlig det af Tietgen 1872 stiftede »københavnske Byggeselskab«. Andragendet synes aldrig indgivet. [5]) Soc. $^{1}/_{3}$, jfr. $^{25}/_{2}$ 1874. [6]) Sst. $^{11}/_{2}$, $^{15}/_{2}$, $^{25}/_{2}$ og $^{14}/_{3}$ 1874; Tekst i Rigsdagstidende, Tillæg B, 1874—75, Sp. 1450 f; Underskrifter m. m. sst., Folketinget, 1874—75, Sp. 1078. [7]) Soc. $^{12}/_{3}$ 1874. [8]) Jfr. f. Eks. et Foreningsreferat Soc.-Dem. $^{4}/_{12}$ 1878. [9]) $^{13}/_{9}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

almindelig Landsbevægelse blandt Skomagermestrene — om at kræve Tolden forhøjet for Færdigvarer, men nedsat for Raamaterialer[1]).

Til Københavns Kommunalbestyrelse rettede Arbejdsmændenes Fagforening 1876 en Henvendelse om Iværksættelse af offentligt Arbejde til Afhjælpning af Arbejdsløsheden; samtidig benyttede man Lejligheden til at fordre Lønnen forhøjet og Fæstekontorerne afskaffet[2]).

2. Forfatning, Forvaltning, Agitation og Understøttelsesvirksomhed.

Til efterfølgende Afsnit er naturligvis selve Fagforeningernes Love[3]) Hovedkilden. Nogle Forbemærkninger om dette Materiale er derfor nødvendige.

En Forenings Tilblivelse kræver i Almindelighed to Møder; ved det første, det egentlige Stiftelsesmøde, besluttes Oprettelsen, og et Lovudvalg nedsættes; det andet er den konstituerende Generalforsamling, hvor Lovene vedtages og Bestyrelse vælges. Mellemrummet mellem de to Møder var for Fagforeningernes Vedkommende normalt en Uge. Lang Tid til Arbejdet har Lovudvalgene saaledes ikke haft; allerede derfor er det forstaaeligt, at de i vid Udstrækning tog deres Gods, hvor de fandt det. Saare ofte viser Afhængighedsforholdet til tidligere oprettede Fagforeninger sig paa uomtvistelig Maade gennem Verbaloverensstemmelser; disse er navnlig at finde i Formaalsparagrafferne, hyppigt dog ogsaa i andre Bestemmelser. Af de allerældste Fagforeningslove har saaledes Skibstømrerforeningens dannet Grundlag for Modelarbejdernes, mens »Enigheden«s Love af 1871 tjente som Forbillede for den ældste Væverfagforening — den, der kaldte sig »Enighed og Broderskab«. Særlig er der dog Grund til at understrege Snedkerforeningernes banebrydende Betydning paa dette Omraade. Bygningssnedkernes Love af 1872 blev i større eller mindre Udstrækning, direkte eller indirekte benyttet af 12—14 andre Organisationer, umiddelbart

[1]) Morgenbladet $^{17}/_{9}$ 1879. — Naar det i C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, 340 og derefter andre Steder paastaas, at Møbelsnedkernes Fagforening 1879 androg Rigsdagen om Indførelse af 8 Timers Normalarbejdsdag, maa dette uden Tvivl bero paa en Forveksling med et tilsvarende Andragende fra 1883, jfr. sst. 374 og nævnte Forenings Festskrift (1897), 15, hvor den 1883 indgivne Adresse angives affattet allerede 1879. Noget i dette Aar indgivet Andragende spores hverken i »Social-Demokraten« eller Rigsdagstidende. [2]) Soc.-Dem. $^{15}/_{8}$ 1876. [3]) Da en Oversigt over disse er meddelt i Bilag III, vil man i de følgende Afsnit kun finde særskilte Henvisninger til dette Materiale i de Undtagelsestilfælde, hvor særlige Grunde taler derfor.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saaledes bl. a. af den første fælles Strejkekasse; navnlig opnaaede dog den af Møbelsnedkerne tillempede Form en overordentlig Popu-

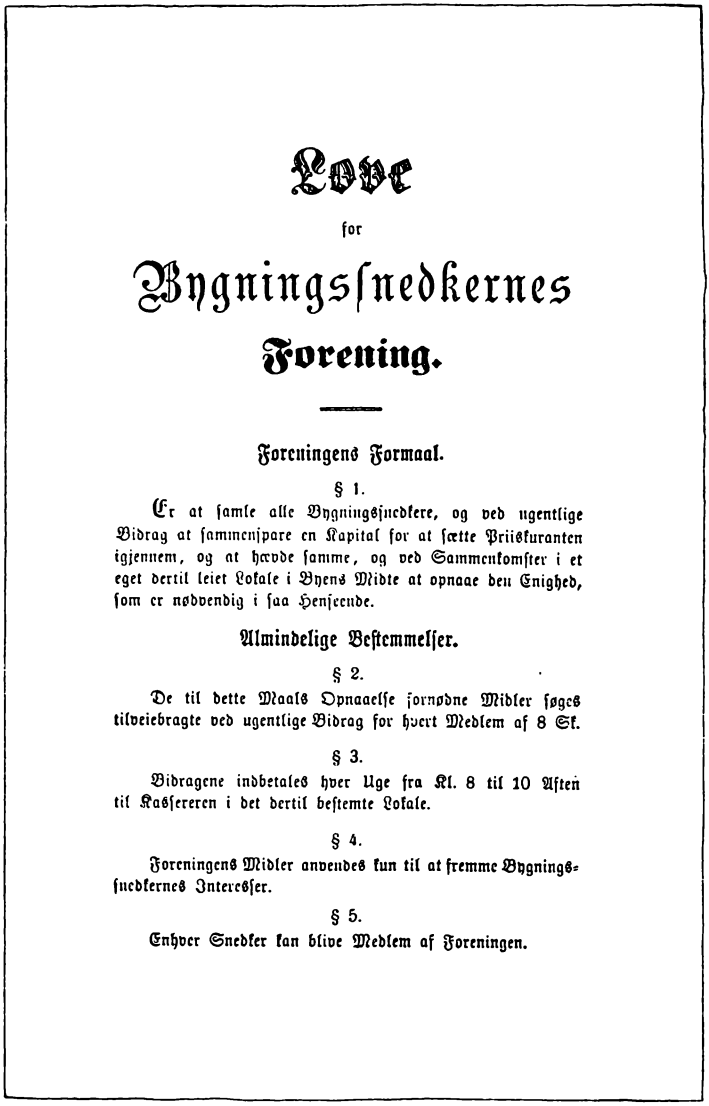

Love

for

Bygningssnedkernes

Forening.

Foreningens Formaal.

§ 1.

Er at samle alle Bygningssnedkere, og ved ugentlige Bidrag at sammenspare en Kapital for at sætte Priiskuranten igjennem, og at hævde samme, og ved Sammenkomster i et eget dertil leiet Lokale i Byens Midte at opnaae den Enighed, som er nødvendig i saa Henseende.

Almindelige Bestemmelser.

§ 2.

De til dette Maals Opnaaelse fornødne Midler søges tilveiebragte ved ugentlige Bidrag for hvert Medlem af 8 Sk.

§ 3.

Bidragene indbetales hver Uge fra Kl. 8 til 10 Aften til Kassereren i det dertil bestemte Lokale.

§ 4.

Foreningens Midler anvendes kun til at fremme Bygningssnedkernes Interesser.

§ 5.

Enhver Snedker kan blive Medlem af Foreningen.

Første Side af Bygningssnedkerfagforeningens ældste Love (1872). Fotografi.

laritet under den store Fagforeningsgrundlæggelse i 1873[1]). Ved Siden heraf træffes mindre Grupper; Malernes Love af 1873 har saaledes

[1]) Jfr. Bilag III, Tillæg, S. 594.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

været Mønster for Murernes og Gipsernes, Blikkenslagernes af samme Aar ikke blot for Gas- og Vandarbejdernes, men mærkeligt nok ogsaa for Bogbindernes. Murerforbundets Love af 1876 er i Hovedsagen en tro Kopi af Skrædderforbundets Love fra foregaaende Aar. Disse Forhold kan ved en Benyttelse af Lovmaterialet ikke lades ude af Betragtning. — Enkelte, gennemgaaende meget smaa og ubetydelige Fagforeninger[1]) oprettedes under aktiv Medvirkning af Partiagitatorerne; i saa Fald maa man følgelig regne med, at disse ogsaa har kunnet øve Indflydelse paa Lovenes Udformning. Særlig gælder dette Møllernes Fagforening, hvorom positivt vides, at Klein ledede Lovudvalgets Møder[2]); men ogsaa visse, kraftigt socialistiske Ejendommeligheder[3]) i Lovene for Arbejdsmændenes Fagforening har deres naturlige Forklaring i den Kendsgerning, at Fr. A. Hertz spillede en Hovedrolle ved dens Stiftelse.

Retten til Optagelse i Fagforeningerne tilkom naturligvis som Hovedregel vedkommende Fags Arbejdere. Reglens Anvendelse i Praksis medførte imidlertid visse Afgrænsnings- og Fortolkningsspørgsmaal.

At Arbejdsgivere ikke kunde blive Medlemmer af Fagforeningerne, skulde synes selvfølgeligt og var det utvivlsomt ogsaa oftest i Praksis; direkte Forbud imod det er derfor ret sjældne. Naar man ansaa dem for overflødige, var det dog ikke helt med Rette; baade i Lovene og andetsteds findes Træk, der vidner om, at Undtagelser forekom. Mest overraskende virker det, at Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Fremgangsaarene 1875—76 og saaledes endog under den partielle Strejke sidstnævnte Aar havde en Smedemester, T. Thomsen, til Formand[4]). Udelt Tilfredshed med dette Forhold var der næppe heller; formodentlig var det for at faa Skumlerne frem i Dagslyset, at Thomsen Jan. 1876 satte Spørgsmaalet om »Arbejdsgiveres Optagelse i Foreningen« paa Dagsordenen ved et Diskussionsmøde, paa hvilket han selv indstændigt tilraadede at give dem Adgang, »da der derved dannede sig et mere fortroligt Forhold imellem Arbejdere og Arbejdsgivere; han henviste til Lavets Tid, hvor Forholdet var meget bedre imellem Mester og Svende og paaviste, at det var Næringsfriheden, som var den egentlige Aarsag til det daarlige Forhold, som nu bestod«. Nogen Modsigelse mødte denne Betragtning ganske vist; flere Talere sluttede sig dog til den, deriblandt en i andre Henseender saa radikal Mand som

[1]) Nr. 28, 31, 34, 39, 54 og 55 paa Fortegnelsen i Bilag II, S. 577f.; se nærmere »Bidrag« 225—27 og 230. [2]) Soc.-Dem. $^{16}/_{4}$ 1876, Tillæg. [3]) Jfr. S. 200 og 463. [4]) Fagforeningens Protokol $^{23}/_{1}$ 1875, Soc.-Dem. $^{19}/_{10}$, jfr. $^{1}/_{11}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Pflug, og Mødets Resolution støttede Formandens Opfattelse[1]). Den tilsyneladende Begrebsforvirring opløser sig til Dels, naar man erindrer Foreningens stærkt udtalt politiske Karakter[2]); Thomsen selv var utvivlsomt fuldtro Socialist og er maaske endda snarere at betragte som Bestyrer af en Art Produktionsforening[3]) end som selvstændig Mester. At imidlertid den ganske lavsmæssige Tankegang, som præger hans Indlæg i Diskussionen, ingenlunde var noget enestaaende, derom vidner bl. a. en Sætning i Vedtægterne for Vognbyggerforeningen af 1878; helt ydmygt hedder det her, endda umiddelbart efter en Række ganske moderne Programpunkter vedrørende Arbejdsforholdene: »Foreningen bør søge at bevæge de Herrer Fabrikanter og Mestre [til] at tiltræde Foreningen«.

Med saadanne Træk som Baggrund forstaar man bedre, at Pianofortearbejdere, Vævere og Sadelmagere fandt det fornødent udtrykkeligt at fastslaa, at de ikke vilde have Arbejdsgivere i Bestyrelsen. Nogen Vaklen i Holdningen finder man inden for Malernes Fagforening, som oprindelig — 1873 — kun optog »Malersvende eller Malere, der arbejde for dem selv med egne Hænder«; næste Aar tilføjedes: »dog er Overgang til selvstændig Stilling ingen Hindring for at være Medlem«, og samtidig udelukkedes Arbejdsgiverne fra Tillidsposter. Ogsaa Skrædderne gjorde en Undtagelse med Mestre, »som arbejder med egne Hænder«, men sikrede sig ret praktisk ved at paalægge dem et forholdsvis højt Indskud. Modsat Malerne vedtog derimod Bygningssnedkerne 1875 en særlig Resolution for at hindre, at Medlemmer, som løste Næringsbevis, alligevel forblev i Foreningen[4]); og s. A. hedder det i Tobaksarbejdernes Love: »Overgang til en anden Stilling udelukker fra at være Medlem af Foreningen« — næste Aar pudsigt nok ændret til ».... udelukker ikke fra at være Medlem af Forbundet, men der kan ikke nydes Noget«. — Af de antisocialistiske Organisationer var Typografisk Forening efter sine Loves Ordlyd hele Tiaaret igennem tilgængelig ogsaa for Fagets Principaler; Bestemmelsen herom mistede imidlertid al praktisk Betydning, saa snart Tarifspørgsmaalet traadte i Forgrunden. Den lille Billedhugger- og Billedskærerforening skal paa sit ældste, konservative Udviklingstrin have omfattet baade Mestre og Svende[5]). Derimod har hverken Grovsmedeforeningen af 1873 eller Byggefagenes Svendelav optaget Arbejdsgivere.

Lærlinge var som Regel afskaaret fra at blive Medlemmer. Midlet var i Almindelighed blot en Aldersgrænse af 18 Aar; undertiden stil-

[1]) Fagforeningens Protokol $^{31}/_{1}$ 1876. [2]) Jfr. S. 201. [3]) Jfr. S. 563. [4]) Fagforeningens Protokol $^{20}/_{3}$ 1875. [5]) Soc.-Dem. $^{10}/_{9}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ledes dog strengere Krav. Sandsynligvis har man i Bevægelsens første Dage faaet lovlig mange umodne Elementer med. »Internationale« var utvivlsomt en højst ungdommelig Forening; og allerede ved Stiftelsesmødet for Blikkenslagernes Fagforening, hvis Love ikke fastsatte nogen Lavalder, beklagede to Talere, »at Unge, der var løben fra Læren, skulde være med i Foreningen«[1]). Stemninger som den, der her fandt Udtryk, maa have været ret udbredte, navnlig inden for Haandværksfagene; kun derved kan det forklares, at flere Foreninger, som oprindelig havde ladt sig nøje med 18-Aars Grænsen, ca. 1875 skærpede Optagelsesvilkaarene: Vævere og Billedskærere undtog saaledes udtrykkeligt Lærlinge, og Grovsmedeforeningen af 1873 begrænsede Adgangen til »Arbeidere i Grovsmedehaandværket, der bevislig have aflagt Svendeprøve eller have udstaaet en Læretid af 3 Aar«. Paa lignende Maade forlangte Malerne, hvis oprindelige Love ikke satte nogen Grænse nedad, allerede fra Begyndelsen af 1874 »Forevisning af Lærebrev, eller et af 2 Medlemmer afgivet skriftligt eller personligt Vidnesbyrd for, at de er Malere«; Hensigten med den nye Bestemmelse var ifølge Fagbladet at befri saavel Mestre som Svende fra den Slags Folk, »som ikke har anden Adkomst til Navnet »Malersvend« end at de, for at bruge et populært Udtryk, er løbne igennem et Malerværksted«[2]). Udvikling i modsat Retning forekommer ganske vist i Tobaksarbejderfaget, hvor »Enigheden« var begyndt med en Aldersgrænse ved 17 Aar; ved Forbundslovene af 1875 faldt imidlertid denne i sig selv usædvanlig lave Skranke, og næste Aar fastsloges det udtrykkeligt, at Lærlinge skulde kunne optages[3]), om end uden Stemmeret. Dette var imidlertid en i særlige Forhold[4]) begrundet Undtagelse. De smaa nystiftede Foreninger fra Tiaarets sidste Halvdel fulgte ikke Eksemplet: Guld- og Sølvarbejderne, Handskemagerne og Trædrejerne fordrede alle udstaaet Læretid; Gipserne præciserede Kravet til to Aar; Brolæggere og Glarmestre stillede det noget elastiske Optagelsesvilkaar, at vedkommende skulde være »berettiget til det som Arbeider«. Af Formerne fordredes Beskæftigelse ved Faget i fire Aar.

Svendeprøve omtales foruden hos Grovsmedene kun hos Tømrerne og Murerne. Obligatorisk var den alene i den københavnske Murerfagforening; i den tilsvarende Tømrerforening optoges derimod »enhver Hustømrer, som forinden godtgør, at han har aflagt Svendeprøve eller i en af Landets Købstæder udstaaet en Læretid af mindst 3 Aar«.

[1]) Soc. $^1/_8$ 1873. [2]) Fagtidende for Malere Jan. 1874. [3]) At de benyttede sig deraf, ses for Aalborgs Vedkommende af Soc.-Dem. $^5/_4$ 1876. [4]) Jfr. S. 437.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Murerforbundet af 1876 nøjedes med at kræve tre Aars Læretid. Muligvis har dog Prøven i Praksis spillet sin Rolle ogsaa inden for Foreninger, hvor den ikke udtrykkeligt forlangtes. I Bødkernes Fagforening indfandt sig en Sommeraften 1875 en nylig udlært Svend; han medførte sit Svendestykke, som han ønskede godkendt af Foreningen. Dette fandt Formanden fuldstændigt i sin Orden, og efter at et dertil nedsat Tremandsudvalg havde synet Tønden og fundet Arbejdet forsvarligt udført, blev den unge Mand budt velkommen som Medlem; det vedtoges at udstede et Lærebrev for ham og forsyne det med Foreningens Segl[1]). 14 Dage senere gentoges Optrinnet; blot var det denne Gang vedkommendes Mester, der havde sendt Svendestykket til Fagforeningen. Det vedtoges ved denne Lejlighed »at der kun ved Begyndelsen af hvert Kvartal skulde finde Bedømmelse af Svendeprøver Sted«[2]). Da der blandt Medlemmerne havde vist sig nogen Betænkelighed ved Foreningens Indgriben paa dette Omraade[3]), blev Sagen bragt frem paa den nærmest paafølgende Generalforsamling, som imidlertid overlod den helt til Bestyrelsens Skøn[4]). Sandsynligvis under Indflydelse af Bødkernes Eksempel optog ved samme Tid ogsaa Murernes Fagforening Planer om en Reform af Svendeprøverne; man vedtog, at de »for Eftertiden kan aflægges ved Fagforeningen, i Stedet for ved Magistraten«[5]), bragte Emnet paa Bane i en Skrivelse til Mesterlavet[6]) og nedsatte et Udvalg til at arbejde videre med Spørgsmaalet[7]). Større Betydning fik disse Bestræbelser ikke i noget af de to Fag; dog kan det anføres, at en Bødkermester endnu 1877 paadrog sig Lavets Reprimande for at have sendt en Svendeprøve til Bedømmelse i Fagforeningen[8]). Men Forsøgene har i sig selv Interesse som tydelige Vidnesbyrd om, hvorledes i hvert Fald visse Fagforeninger bevidst ønskede at tage Arven op efter Svendelavene.

Bortset fra Tobaksarbejderforbundet maatte altsaa Lærlingene finde sig i at vente. Det var ikke altid, det passede dem; og navnlig synes Østjyllands Læredrenge at have haft skarpt Blik for det urimelige i, at Svendene tiltog sig Eneret paa Fornøjelsen ved at »spadsere«, holde Strejkemøder, tage paa Skovtur, »overtale« Skruebrækkere og hvad andet »Sjov i Gaden«, der nu kunde følge i Arbejdsnedlæggelsens Spor. Allerede under Skomagerstrejken i Horsens 1872 havde Mestrene svært ved at faa Lærlingene til at blive ved Læsten; i hvert Fald forbandt de sig indbyrdes til »ikke at tage nogen Læredreng i Arbejde,

[1]) Soc.-Dem. 4/7 1875. [2]) Sst. 20/7 1875. [3]) Sst. 4/7 1875. [4]) Sst. 27/7 1875. [5]) Sst. 29/8 1875. [6]) Sst. 21/9 1875. [7]) Sst. 16/10 1875. [8]) H. C. Roede og Johs. Hansen-Kongslev: Bødkerlavets Festskrift 2. Maj 1908, 40.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som imod sin tidligere Mesters Vilje har forladt ham«[1]). Under den almindelige Bevægelse i Faget to Aar senere stillede ogsaa Skomagerdrengene i Vejle Krav om kortere Arbejdstid, fuld Frihed om Søndagen m. m.; Rygtet vilde vide, at de havde »associeret sig« med Lærlinge i andre Fag for at kunne virke des mere imponerende[2]). 1876 forekommer en partiel Strejke af Tømrerlærlinge i Aarhus[3]), og næste Aar bredte Bevægelsen sig til Randers, hvor en stor Forsamling af Haandværkerlærlinge af alle Fag Paaskedag holdt Friluftsmøde paa Skovbakken i den Hensigt »at stifte en »Fagforening« af Læredrenge, nærmest i selskabelig, mulig ogsaa i politisk Retning«; den fik straks ca. 60 Medlemmer. Den stærkt rystede Indsender, som i Byens Avis beretter om dette »Tidens Tegn«, appellerer til Mestres og Forældres Ansvar for Gud og Mennesker, at ikke »vor stille, forholdsvis sædelige By« skal gaa foran i Ungdommens Fordærvelse[4]). Maaske den gode Mand havde taget Sagen roligere, om han havde kendt den Indbydelse, hvormed to københavnske Malerlærlinge foregaaende Efteraar havde kaldt deres Kammerater til Dannelse af en Forening »med det Formaal: gensidig at fremme hinandens Oplysning og Dannelse paa alle Omraader, hvorved Stødet til en bedre Anvendelse af vor Fritid og Sans for ædlere Fornøjelser bliver givet«[5]). Foreningen kom virkelig i Stand og bestod nogle Maaneder[6]). Mere end Kuriositetens Interesse har naturligvis intet af disse Organisationsforsøg.

Problemet om Kvindernes Stilling inden for Fagbevægelsen var i 70'erne kun brændende i de ganske faa Fag, hvor Kvindearbejdet var naaet frem til virkelig Betydning — praktisk talt kun Cigarindustrien og visse Grene af Beklædningsindustrien. Der gør sig over for dette Spørgsmaal en ejendommelig Brydning gældende mellem de socialdemokratiske Føreres Tilslutning til Kvindefrigørelsen, de mandlige Arbejderes Ulyst til at anerkende Kvinderne som ligeberettigede Konkurrenter og endelig Ønsket om at sikre sig mod dem i Tilfælde af Strejke. Tanken om at faa Kvinderne med i Organisationen kom tidligt frem; ifølge Beslutning paa et Sektionsformandsmøde[7]) oprettedes allerede 13. Aug. 1872[8]) en kvindelig Sektion af »Internationale«. 31. Aug. 1873[9]) afløstes denne af den saakaldte »fri kvindelige Forening«, hvis Hovedformaal var »at samle frivillige Bidrag til de tre fængslede Førere«[10]), og som baade til dette og andre lignende Formaal viste

[1]) Horsens Avis $^{18}/_{4}$ 1872; jfr. Soc. $^{24}/_{4}$ 1872. [2]) Vejle Avis $^{7}/_{5}$ 1874. [3]) Jyllandsposten $^{25}/_{3}$ 1876. [4]) Randers Amtsavis $^{5}/_{4}$ 1877. [5]) Soc.-Dem. $^{23}/_{9}$ 1876. [6]) Ugeblad for Almuen $^{18}/_{11}$ 1876; jfr. Flyvebladet $^{15}/_{4}$ 1877. [7]) Forhandlingsprotokol for den internationale Arbejderforening 14. [8]) Folkets Avis $^{18}/_{8}$ 1872. [9]) Soc. $^{2}/_{9}$ 1873. [10]) Sst. $^{16}/_{9}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

betydelig Offervilje[1]), men som dog tillige satte sig til Opgave »at virke hen til at forbedre Kvindernes Stilling i Samfundet«[2]). I Foraaret 1876 naaede man frem til at drøfte det mere konkrete Problem »Hvorledes skal kvindelige Strejker kunne sættes i Scene?«[3]); det er med Baggrund heri højst sandsynligt, at Foreningen ikke har været uden Andel i den umiddelbart paafølgende Kvindestrejke paa Fajancefabrikken »Aluminia«[4]). Denne Organisation, som inden længe fik Aflæggere i flere Provinsbyer[5]), blev Udgangspunktet for den socialdemokratiske Kvindebevægelse; den deltog med særlig Iver i Dyrkelsen af Pios Person og stod til Gengæld under hans særlige Beskyttelse; saaledes støttede han den i 1875 med en stor Agitationstale, hvori han for Kvinderne fordrede friere Opdragelse og Ægteskabsformer,Valgret og Adgang til flere Fag[6]). Saa langt kunde ingenlunde alle hans Tilhængere følge med; og Foreningens »Direktrice«, den ultra-radikale svenske Baronesse Jacquette Liljencrantz, var og blev en fremmed Fugl blandt Centralbestyrelsens jævne Arbejdere. De yndede hende ikke; og da hun i 1876 optoges i det Udvalg, som skulde forberede Grundlovsfesten og Gimlekongressen, betegnede en af Cigarmagernes Repræsentanter Valget af en Kvinde til denne Komité som »utilstedeligt«[7]). Heri fik han ganske vist ikke Medhold; det hindrede imidlertid ikke, at Smedenes Formand ved næste Møde paa sin Forenings Vegne protesterede mod, at Kvindeforeningen skulde have Lov at gaa med i Grundlovstoget under egen Fane[8]); og da heller ikke denne Protest toges til Følge, understregede Smedefagforeningen den med en Resolution i samme Aand[9]). Selv blandt Partiets ledende Mænd fandtes Kættere over for Kvindesagen; saaledes anklagedes Bjørnstrup s. A. for i et Foreningsforedrag at have »tilraadet Kvinderne at afsondre sig fra Mændene i Foreningslivet og afholde sig fra Deltagelse i Politiken«[10]). Han paadrog sig derved en Reprimande fra Pio, der stemplede denne Udtalelse som stridende mod Partiprogrammets Krav[11]) om lige og almindelig Valgret ogsaa for Kvinder.

Oprettelsen af særskilte Kvindefagforeninger anbefaledes af »Social-Demokraten« i en Leder 28. Febr. 1874. Da var de første Forsøg i den Retning allerede en Kendsgerning. Under Væverstrejken i København i Efteraaret 1873 fik en af Fabrikanterne sit Arbejde udført af Væversker i Dragør. At faa disse organiseret blev derfor noget nær en Livssag for Fagforeningen; med et Følge paa 11 Mand tog dens Formand paa

[1]) Jfr. S. 223 og 423. [2]) Soc. $^{16}/_{9}$ 1873. [3]) Soc.-Dem. $^{12}/_{5}$ 1876. [4]) Jfr. S. 243. [5]) Jfr. Bilag II, S. 582 f. [6]) Soc.-Dem. $^{3}/_{12}$ 1875. [7]) Sst. $^{28}/_{4}$ 1876. [8]) Sst. $^{7}/_{5}$ 1876. [9]) Sst. $^{14}/_{5}$, jfr. $^{27}/_{5}$ 1876. [10]) Sst. $^{21}/_{7}$ 1876. [11]) Sst. $^{10}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Søndagsudflugt til Skipperbyen, og saaledes stiftedes Danmarks første Kvindefagforening, som begyndte med et halvt hundrede Medlemmer[1]). I naturlig Fortsættelse heraf organiseredes kort efter ogsaa de kvindelige Arbejdere paa Københavns Dampværerier[2]). Begge de nydannede Foreninger underordnedes »Velfærdsforeningen« som Filialer; men ingen af dem overlevede Børnesygdommene. Naar omtrent samtidig den fælles Strejkekasses Fredericiaafdeling ligeledes gav Kvinder Adgang[3]), var det muligvis ogsaa her særlig Byens Væversker, man ønskede at faa med.

Paa Tobaksindustriens Arbejdsmarked var Kvinderne allerede fra Midten af 60'erne begyndt at gøre sig gældende[4]). Af de mandlige Arbejdere var denne Konkurrence alt andet end velset. Allerede paa »Enigheden«s Stiftelsesmøde skal der have været Tale om at »udrydde Kvinden« af Faget[5]); og et utvetydigt Vidnesbyrd om Stemningen har man i hvert Fald i Foreningens Love af 1872, hvor det hedder: »Enhver Cigarmager, som lærer et Fruentimmer at rulle Vikler eller Cigarer, kan ikke være Medlem. Hans Hustru undtages«. Denne karakteristiske Paragraf gaar igen i de følgende to Aars Lovoptryk, men savnes i de stærkere omarbejdede Love fra Efteraaret 1875. Et Omslag var sket, idet man nu ogsaa i dette Fag havde indset Umuligheden af at kæmpe med dobbelt Front i Tilfælde af Arbejdsnedlæggelse. Allerede efter Strejken hos Hirschsprung 1872 vedtoges det »efter nogen Diskussion« at sammenkalde de kvindelige Cigarmagere til Oprettelse af en særskilt Strejkekasse[6]); Forsøget slog imidlertid fejl[7]). Det genoptoges under den store Arbejdsnedlæggelse 1875. Denne havde jo til Dels Karakteren af Lockout og ramte derfor ogsaa en Del af Kvinderne; bøjede disse sig for Fabrikanternes Vilkaar, var meget tabt for Fagforeningen, hvis Bestyrelse derfor kort efter Kampens Begyndelse kaldte Fagets kvindelige Arbejdere til Møde[8]). Her vedgik »Enigheden«s Formand aabent, at de to Parter hidtil »ved et beklageligt Fejlsyn« havde betragtet hverandre som Fjender og Konkurrenter; nu havde imidlertid Socialismen aabnet Blikket for alle Arbejderes Solidaritet og for Kvindens Ligeberettigelse; derfor var nu ogsaa de mandlige Cigarmagere rede til at indrømme, at deres kvindelige Kolleger havde Krav paa samme Løn som de selv[9]). Andre Talere støttede ham og

[1]) Soc. $^{1}/_{8}$, $^{3}/_{8}$ og $^{6}/_{8}$ 1873. [2]) Sst. $^{10}/_{9}$ og $^{28}/_{9}$ 1873. [3]) Sst. $^{23}/_{10}$ 1873. [4]) Jfr. S. 118. [5]) Dagens Nyheder $^{6}/_{9}$ 1871. [6]) Soc. $^{3}/_{11}$ 1872. [7]) Mødeavertissementer sst. $^{5}/_{11}$ og $^{16}/_{11}$ 1872; derefter ikke mere om Sagen. [8]) Bekendtgørelse Soc.-Dem. $^{23}/_{6}$ 1875; Referat sst. $^{26}/_{6}$ 1875. [9]) Kravet om Ligeløn fremføres ligeledes i en Leder Soc.-Dem. $^{30}/_{7}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

undlod naturligvis ikke at advare deres Tilhørere mod at lade sig lokke af Fabrikanternes Tilbud. Paa et nyt Møde en Uges Tid senere lykkedes det at faa ca. 70 af de kvindelige Arbejdere til at danne en særlig Afdeling af »Enigheden«[1]), og i de følgende Ugers Lønbevægelse deltog Kvinderne i det mindste paa to Fabrikker[2]). Om den nye Forening høres dog intet i den Forbindelse; den overlevede sikkert ikke det Røre, der havde skabt den[3]). Arbejdsgiverne vedblev trygt at regne med, at kvindelig Arbejdskraft ogsaa i Fremtiden vilde være billigst. Efteraarets Strejker uden for København skuffede ganske vist i nogen Grad denne Forventning; Cigarfabrikant Galle i Næstved rejste forgæves til København og Sverige for at hverve Kvinder til Strejkebrydere[4]), og under Arbejdsnedlæggelsen i Malmø stod de kvindelige Arbejdere troligt ved Mændenes Side[5]). Men selv om Tilliden til de daværende Cigarmagersker saaledes viste sig ubegrundet, havde man jo Lov at haabe paa Tilgang af mere medgørlige Elementer. Galle søgte at skræmme sine Arbejdere ved at fortælle dem, »at de tre største Fabrikanter i København har oprettet en Fabrik for 200 kvindelige Arbejdere, og den vil stadig oplære nye ....«[6]), og dette var næppe helt grebet ud af Luften; i hvert Fald berettes det ogsaa fra anden Side, at Strejken 1875 medførte en betydelig Stigning i de københavnske Cigararbejderskers Antal[7]), hvad Folketællingerne synes at bekræfte[8]). Paa denne Baggrund forstaar man bedre Kvindefagforeningens hurtige Sammenbrud. Allerede omkring 1. September var den vistnok ude af Spillet; Bekendtgørelser fra »Enigheden«[9]) viser nemlig, at Foreningen fra denne Dato direkte optog saavel Kvinder som Lærlinge; om særlige Afdelinger tales her lige saa lidt som i de samme Efteraar vedtagne Love, der blot aabner Adgang for »enhver Tobaksarbejder«. Næste Aar bliver Paragraffens Ordlyd helt utvetydig: »Alle Mandlige og Kvindelige samt Lærlinge i Tobaksfaget kan blive Medlem af Forbundet«; dog slap Kvinder og mindreaarige med halvt Kontingent. Hvor meget disse Bestemmelser kom til at betyde i Praksis, er svært at sige; vi ved egentlig kun, at Malmøfilialen talte ikke faa kvindelige Medlemmer[10]).

[1]) Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ og $^{4}/_{7}$ 1875. [2]) Sst. $^{9}/_{7}$ og $^{16}/_{7}$ 1875. [3]) Den figurerer ikke i »Enigheden«s trykte Aarsregnskab for 1875 (Foreningens Arkiv) og averterer ikke i Soc.-Dem. [4]) Sst. $^{15}/_{9}$ og $^{2}/_{10}$ 1875. [5]) Sst. $^{23}/_{9}$ og $^{13}/_{10}$ 1875. [6]) Sst. $^{21}/_{9}$ 1875. Ogsaa i Fredericia truedes med Kvinder, se sst. $^{10}/_{10}$ 1875. [7]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 179. [8]) Tallene er for 1870: 84, for 1880: 229, se Statistisk Tabelværk 3. R. XVIII, 71 og 4. R. A. III, 103. [9]) Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$ 1875 m. fl. St. [10]) Sst. $^{23}/_{9}$ og $^{1}/_{10}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I København holdt Cigarmagerskernes Organisationsprocent sig sikkert stadig ret lavt[1]). Ellers vilde man vel heller ikke være begyndt forfra med et nyt Forsøg, saaledes som det faktisk skete i Oktober 1876. Maaneden før var det lykkedes at stifte en Fagforening for Syersker[2]). Organisationstanken havde dermed første Gang faaet Indpas paa et Felt, hvor Hindringerne for dens Fremtrængen gennem lange Tider skulde vise sig næsten uoverstigelige, skønt der var Opgaver nok for en Fagforening at tage fat paa. Om disse slet stillede Arbejderskers Hjælpeløshed over for Principalerne vidner et i øvrigt helt enestaaende Strejkeforsøg ved Nytaar 1874, da 22 Syersker hos et større Firma nedlagde Arbejdet for at faa Daglønnen forhøjet med en Mark; allerede Dagen efter var samtlige Pladser besat med andre Kvinder[3]). Foreningen af 1876 satte nærmest sit Haab til Oprettelsen af en egen Systue og var altsaa snarest en Art Produktionsforening[4]). Til et af sine første Møder indbød den de kvindelige Tobaksarbejdere i den Hensigt at faa dannet en særlig Fagforening for dem[5]); der meldte sig imidlertid ikke tilstrækkelig mange[6]), og man nøjedes derfor med at give Cigararbejderskerne Adgang til selve Syerskernes Forening, som derefter antog Navn af »De forenede kvindelige Fagforeninger«[7]). Den bestod i et Par Aar[8]).

Alt i alt var det utvivlsomt kun et meget ringe Antal Arbejdersker, som i 70'erne naaede at blive fagorganiserede. Man maa imidlertid erindre, at der — i hvert Fald bortset fra Syersker og Rengøringskoner — endnu i det hele kun fandtes ret faa kvindelige Arbejdere. At Arbejderkvinderne i denne Periode som Helhed snarest var en Hemsko for Bevægelsen, kommer vi i anden Forbindelse[9]) ind paa.

Opfyldte man de ovenfor omtalte Optagelsesvilkaar, var det som Regel ikke forbundet med særlige Formaliteter at blive Fagforeningsmedlem. Kun i ganske enkelte smaa og lidet betydende Foreninger[10]) krævedes Ballotering; hos Typograferne kunde dog en Indmeldelse efter Begæring af een Repræsentant underkastes Afstemning i Repræsentantskabet, hvor der i saa Fald krævedes $^2/_3$'s Majoritet[11]). — Grænsestridigheder mellem Fagene synes i 70'erne sjældne. Snedker-

[1]) Af trykte Medlemsfortegnelser for »Enigheden« (i dennes Arkiv) fremgaar dog, at den endnu 1878—79 talte i hvert Fald enkelte kvindelige Medlemmer; hvor mange, ses ikke, da Listerne oftest kun angiver Fornavnenes Forbogstaver. [2]) Jfr. Bilag II, S. 578. [3]) Morgenbladet $^6/_1$ 1874. [4]) Jfr. S. 553 og Bilag II, S. 589. [5]) Soc.-Dem. $^8/_{10}$ og $^{14}/_{10}$ 1876. [6]) Jfr. Indkaldelsen af et nyt Møde med samme Formaal sst. $^{26}/_{11}$ 1876. [7]) Sst. $^{18}/_{10}$, $^{22}/_{10}$ og $^{26}/_{11}$ 1876. [8]) Averterer endnu sst. $^{21}/_4$ 1878. [9]) S. 457 f. [10]) Kolportører, Garvere og Bagere (1877). [11]) Love 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fagets to Hovedgrene klarede sig fra 1875, utvivlsomt efter Aftale, med parallelle Bestemmelser om, at enhver Snedkersvend kunde blive Medlem i hver af Foreningerne, men at disses Midler kun kunde anvendes til Fremme af henholdsvis Bygnings- og Møbelsnedkernes Interesser, ligesom kun Fagfolk i snævrere Forstand kunde beklæde Tillidsposter. — Ved Optagelsen betaltes altid et beskedent Indskud, i Begyndelsen oftest en Mark, senere gerne 50 Øre eller 1 Kr.

Ogsaa Kontingentets Størrelse varierer, og Svingningerne saavel fra Aar til Aar som fra Fag til Fag giver paalidelige Oplysninger om Organisationernes skiftende Styrkeforhold. Her kan kun enkelte Hovedtræk finde Plads. I ganske grov Almindelighed kan man sige, at Spørgsmaalet for Datidens Arbejdere var, om man skulde betale 4 eller 8 Skilling om Ugen. Sidstnævnte Takst foresloges i det af »Internationale« udarbejdede Udkast til Love for Sektionsstrejkekasser[1]) (til selve Foreningen betaltes kun 4 Sk. *maanedlig*)[2]); næsten samtlige Sektioner fandt imidlertid, at det halve kunde være nok [3]), og en Firskilling om Ugen vedblev at være den normale Ydelse til og med den store Fagforeningsgrundlæggelse 1873. Enkelte Fag — som Cigarmagere, Skomagere og Vævere — kom dog straks i den første Begejstring højere op, men fortrød det hurtigt; kun Bygningssnedkerne havde Held til at fastholde de 8 Sk., og først ved Lovændringer 1874—75 naaede en Række Foreninger samme Kontingenthøjde. Derefter finder man i Kulminationsaarene 1875—76 to Hovedgrupper: den ene bliver ved Firskillingskontingentet, som dog ved Møntforandringen 1. Jan. 1875 altid afrundedes opad til 10 Øre; den anden samler sig om de 8 Sk., nu omsat til 15 à 17 Øre. Hvad her blev afgørende, var sikkert fuldt saa ofte Betalingsevnen som Offerviljen; i hvert Fald finder man i sidstnævnte Gruppe mest forholdsvis vellønnede Fag som f. Eks. Murere, Malere, Pianofortearbejdere eller Guldsmedesvende. Bygnings- og Møbelsnedkere kom i 1875 op paa 20 Øre ugentlig, hvad vistnok var det højeste, Fagforeningsmedlemmer dengang under normale Forhold paatog sig at yde. Naar Skibstømrerne betalte 25 og Formerne endog 33 Øre, maa dette nemlig uden Tvivl betragtes som rent midlertidige Kraftpræstationer i nær Forbindelse med de omfattende Konflikter i disse Fag. — De af Krisen fremtvungne Nedsættelser i Aarene 1877—78 er behandlet ovenfor[4]); Provinsbyernes Fagforeninger adskiller sig med Hensyn til Kontingentstørrelsen ikke nævneværdigt fra de københavnske.

[1]) »Bidrag« 325. [2]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10. [3]) Jfr. »Bidrag« 297; Sektionsstrejkekassernes Love, jfr. Bilag III, S. 593. [4]) S. 268.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

De 20 Øre om Ugen, som vi fandt var Maksimum, giver i Aarskontingent blot 10 Kr. 40 Øre; og mange Foreninger nøjedes med det halve. Beskedne Tal er og bliver det set med Nutidens Øjne, selv om Pengeværdiens Fald fra dengang til nu tages i Betragtning. Men Ydeevnen var jo dengang ulige mindre; og navnlig maa man gøre sig klart, at Kontingentet — som i øvrigt i Strejketilfælde ofte forhøjedes[1]) — langt mere end nu blot var et Grundbeløb, hvortil for et samvittighedsfuldt Fagforeningsmedlem kom talrige Ekstraydelser, først og fremmest til de stadige Strejkeindsamlinger, men ogsaa til fængslede Partifæller, til Bladet, Hædersgaven, Forsamlingsbygningen o. s. v., endvidere jævnlig til særlige Fond for Syge- og Arbejdsløshedsforsikring eller til Oprettelse af Produktionsforeninger[2]). Der er al Grund til at tro, at disse kun halvt frivillige Ekstraafgifter for mange af Tidens trofaste Socialdemokrater løb op til lige saa meget som det egentlige Kontingent.

Indbefattet heri var derimod Udgifterne til Centralorganisationen, saaledes vistnok allerede til den anden fælles Strejkekasse — selv om Forholdet her er noget uklart[3]) — og i hvert Fald til Centralbestyrelsen og de Raad, som afløste denne. Disse Ydelser beslaglagde en betydelig Del af Kontingentet. Til Strejkekassen betaltes som ovenfor[4]) anført 2 Sk. ugentlig pr. Medlem. Bidraget til Centralbestyrelsen var endnu i Efteraaret 1874 kun $1^1/_2$ Sk.[5]), men maa senere — maaske i Forbindelse med Møntforandringen — være forhøjet til 4 Øre[6]); Marts 1876 gik man over til et Maanedskontingent af 16 Øre, altsaa reelt en lille Nedsættelse[7]). Efter Gimleforfatningens Vedtagelse fordeltes disse 16 Øre med 10 Øre til Hovedbestyrelsen[8]) og 6 til Lokalbestyrelsen[9]). Ogsaa til disse Afgifter, hvis Indførelse sikkert har været en stærkt medvirkende Aarsag til Kontingentforhøjelserne 1875—76[10]), kom endda yderligere Tillæg[11]), bl. a. i Form af Særbidrag til Partiets Agitationsfond. Dette blev grundlagt i Juli 1874[12]) og skulde navnlig tjene til Dækning af Provinsagitatorernes Rejseudgifter. Det byggede oprindelig paa Frivillighedens Grund; efter østjysk Forbillede[13]) besluttede

[1]) Jfr. S. 522f. [2]) Jfr. S. 557f. [3]) Arbejdsmændene betalte 1873 et Ugekontingent af 5 Sk., hvoraf 3 til Foreningen og 2 til Strejkekassen. Malerne betalte efter deres Love af 1874 16 Øre ugentlig, deraf 4 til Strejkekassen. Om dennes uklare Love jfr. S. 411. [4]) Sst. [5]) Soc.-Dem. $^{14}/_7$ og $^9/_8$ 1874. [6]) Sst. $^{15}/_3$ 1876. [7]) Sst. [8]) Sst. $^{10}/_6$ 1876. [9]) Love af 1876. [10]) Direkte vides dette om Hustømrere og Malere, se Soc.-Dem. $^{19}/_7$ 1874 og Fagtidende for Malere Sept. 1874. [11]) Det hændte, at Mødeudgifter paalignedes Foreningerne efter Medlemstal, se f. Eks. Soc.-Dem. $^7/_{10}$ 1874. Ogsaa Bøden i den saakaldte Helligbrødesag fordeltes paa samme Maade (sst. $^{25}/_{11}$ 1875). [12]) Soc.-Dem. $^4/_7$ og $^{14}/_7$ 1874. [13]) Jfr. S. 341 og 344.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

imidlertid straks ved Oprettelsen enkelte københavnske Foreninger[1]) at afkræve deres Medlemmer et vist Beløb om Ugen til dette Formaal; flere fulgte efter, navnlig i Foraaret 1875[2]), og 16. Sept. s. A. vedtog Centralbestyrelsen, at alle den underordnede Foreninger fremtidig skulde betale 4 Øre maanedlig pr. Medlem til Agitationsfondet[3]). I hvilket Omfang denne Beslutning udførtes i Praksis, er dog ganske uvist. Da jo imidlertid ogsaa selve Bidraget til Centralbestyrelsen overvejende anvendtes i agitatorisk Øjemed[4]), tør man utvivlsomt rent skønsmæssigt regne med, at mellem en Femtedel og en Tredjedel af Fagforeningskontingenterne for 1875—76 gik til Agitationen. Ganske vist tjente denne ikke udelukkende det politiske Partis Fremgang, men kom ogsaa, i hvert Fald indirekte, selve Fagbevægelsen til Gode. Alligevel fortjener dette Forhold sikkert at tages med i Betragtning, naar det gælder at forklare Omslaget i Stemningen over for Pios Førerskab.

De fleste Fagforeninger krævede Ugekontingent; ikke helt faa gik dog efterhaanden over til Maanedskontingent, saaledes navnlig i de Fag, hvor der dannede sig Forbund. Selve Indbetalingsformen kunde veksle en Del. Nemmest var det at lade Kassereren modtage Pengene paa Mødeaftenerne, og mange mindre Foreninger holdt sig derfor til denne Fremgangsmaade; udeblev saa Medlemmerne, gik det vel flere Steder som i Kurvemagernes Love foreskrevet, at »frivillige Indsamlere« paatog sig at holde de lunkne Kolleger til Ilden. Større Foreninger maatte naturligvis gaa mere forretningsmæssigt til Værks; de brugte, navnlig i de første Aar, hyppigt samme Udvej som »Internationale«[5]), nemlig at paalægge Medlemmerne at opsøge Kassereren i Foreningslokalet i hans dertil bestemte ugentlige Træffetider. Selv om nu disse — som i Smedesektionens Strejkekasse — viseligt var henlagt til »Lørdag Aften eller Søndag Formiddag«, passende kort efter Ugelønnens Udbetaling, holdt det dog sikkert ofte haardt at faa maaske fjerntboende Folk til at indfinde sig blot for at punge ud. Saa kunde man vælge en anden Metode, som ogsaa en Del af Svendelavene havde indført, nemlig at lade et Bud gaa omkring, oftest vel til Fagets Værksteder, men undertiden ogsaa til Medlemmernes Boliger; sjældnere paatog Kassereren selv sig dette Hverv[6]). Fuldt saa praktisk var imidlertid en Opkrævningsform, som straks bragtes i Anvendelse af Typografer og Cigarmagere og fra dem bredte sig til en Række andre

[1]) Saaledes i hvert Fald Modelsnedkerne og Skrædderne, se Soc.-Dem. $^{22}/_{7}$ og $^{6}/_{8}$ 1874. [2]) Sst. $^{6}/_{5}$ og $^{9}/_{5}$, jfr. $^{24}/_{8}$ 1875. [3]) Sst. $^{19}/_{9}$ 1875. [4]) Jfr. S. 418. [5]) Soc. $^{27}/_{1}$ 1872. [6]) Saaledes maaske kun hos Smedene.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fag[1]) med større Bedrifter. Den bestod i, at Medlemmerne paa hver Fabrik eller Værksted valgte en Værkstedskasserer, som modtog deres Bidrag til videre Indbetaling. Denne Ordning var ikke blot bekvem for den enkelte, men havde tillige fra et Foreningssynspunkt den Fordel at skabe en overordentlig virksom Kontrol med efterladende Medlemmer[2]).

Selve Fagforeningernes Styreformer frembyder intet særlig mærkværdigt. Tyngdepunktet laa overalt i Generalforsamlingen. »Den høieste Magt i Foreningens Anliggender har Generalforsamlingen; kun den kan give, ophæve og forandre Love samt fastsætte Grundsætninger for Foreningens Midler« hedder det i Bygningssnedkernes Love og derefter i mangfoldige andre. Man sparede ikke paa Generalforsamlinger; ordinært holdtes de i de allerfleste Foreninger ikke mindre end fire Gange aarligt — Lavenes Kvartalsmøder om igen —, Resten nøjedes med to. Hertil kom de erfaringsmæssigt meget almindelige ekstraordinære Generalforsamlinger, som kunde indkaldes enten efter Beslutning af Bestyrelsen eller paa Forlangende af et vist Antal Medlemmer, enten et absolut Tal (fra 10 til 50) eller en vis Brøkdel (ofte $^1/_3$) af det samlede Antal. Beslutningsdygtigheden afhang som Regel af, om en bestemt Brøkdel (Halvdelen, een eller to Tredjedele) af Medlemmerne var til Stede; var den det ikke, kunde en ny Generalforsamling indkaldes, som da altid var beslutningsdygtig; denne Sikkerhedsventil blev der hyppigt Brug for. Til Lovændringer krævedes gerne $^2/_3$'s Majoritet. Afstemninger foregik i Almindelighed kun skriftligt, hvis Bestyrelsen eller et vist Antal Medlemmer forlangte det, ellers ved Haandsoprækning.

Paa de ordinære Generalforsamlinger aflagdes Beretning og Regnskab; her fandt ogsaa Bestyrelsesvalgene Sted. Bestyrelserne var i Forhold til Medlemstallet gennemgaaende store; Antallet af Bestyrelsesmedlemmer varierede fra 3 (Handskemagerne 1873) til 17 (Bygningssnedkerne 1875), men var dog oftest 7, 9 eller 11. Typograferne havde en særlig indviklet Forfatning; et Repræsentantskab paa ikke mindre end 20 Medlemmer havde her bevilgende Myndighed og Vetoret, mens Bestyrelsen (5 Mand) nærmest blot havde udøvende Magt. Ogsaa et Par andre Foreninger forsøgte sig med særskilt Repræsentantskab[3]), men opgav det hurtigt som upraktisk; noget andet er det

[1]) Skomagere, Bygningssnedkere, Pianofortearbejdere, Modelarbejdere, Formere og Vævere, i sidstnævnte Fag fra 1877 (Soc.-Dem. $^{15}/_5$ 1877). [2]) Jfr. S. 447. [3]) Den første Handskemagerforening samt Skræddere 1873 og Pianofortearbejdere 1875; de sidste to Tilfælde er dog uklare.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fagforeningsbestyrelse fra 70'erne (Bestyrelsen for Grovsmedeforeningen af 1873, Fotografi fra 1875; Nr. 2 fra venstre er Formanden, V. Z. Richter.)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naturligvis, naar de menige Bestyrelsesmedlemmer — navnlig i den første Tid — ofte betegnedes som Repræsentanter. — Mandatets Varighed var oftest et Aar, undertiden kun et halvt, sjældent to[1]); i nogle Foreninger[2]) sad Formand og Kasserer dobbelt saa længe som de øvrige Bestyrelsesmedlemmer. Hyppigt foreskrev Lovene ordinært Bestyrelsesmøde een Gang om Maaneden. Det kneb at faa de mange Medlemmer til at indfinde sig; jævnlig medførte derfor gentagen Udeblivelse Mandatets Fortabelse; sjældnere anvendtes Bøder[3]).

Af Funktionærer eller — efter Lovenes egen Sprogbrug — Embedsmænd fandtes i praktisk talt alle Foreninger mindst to: Formand og Kasserer. Hertil kom eventuelt en Næstformand, Sekretær (Protokolfører) eller Værkstedsbestyrer; undertiden[4]) opfattedes ogsaa Repræsentanterne i Centralbestyrelsen og »Social-Demokraten«s Kontrahentforsamling som »Embedsmænd«; endelig havde man naturligvis Revisorer. I det store Flertal af Foreningerne stemtes ved Bestyrelsesvalgene særskilt paa Formand og Kasserer, saa at altsaa disse Embeder besattes direkte af Medlemmerne; kun i et Mindretal af Tilfælde[5]) var disse Valg overladt Bestyrelserne selv. Hos Bygningssnedkere samt fra 1875 hos Tobaksarbejdere og Smede var Kassereren ikke Medlem af Bestyrelsen.

Baade Formands- og Kassererposten var i mindre Foreninger som Regel ulønnede. Undertiden fastslaas dette udtrykkeligt i Lovene, undertiden betragtes det som en Selvfølge; hos Kurvemagerne hedder det endog: »Da Bestyrelsen har Medlemmernes Tiltro at takke for deres Embeder, saa skulde de betragte samme som Æresembeder og kan selvfølgelig ikke fordre nogen Godtgørelse for Udøvelsen af deres Funktioner«. Hyppigere end denne noget anstrengte Idealisme er dog mere eller mindre aaben Erkendelse af, at Funktionærerne har Krav paa en passende Godtgørelse, blot der kan blive Raad til det; saaledes naar flere middelstore Foreninger[6]) i 1874 fastsætter, at »Tillidsposterne i Foreningen lønnes foreløbig ikke, men hvis Medlemsantallet bliver saa stort, at Arbejdet bliver for omgribende, kan Generalforsamlingen

[1]) Saaledes navnlig hos Skibstømrerne. [2]) Blikkenslagere, Drejere, Malere, Modelarbejdere og Murere. [3]) Saaledes hos Formerne. Om et Forsøg ved Sektionsformandsmøderne i »Internationale«, jfr. Soc. $^{1}/_{11}$ og $^{8}/_{11}$ 1872. [4]) Skibstømrere, Formere. [5]) Bogbindere, Bryggere, Grovsmede, Smede. Hos Bygningssnedkerne valgtes Formanden oprindelig (1872) indirekte, derefter (1874) direkte; endelig havnede man fra 1875 i det Kompromis at give Bestyrelsen Indstillingsret. [6]) Hustømrere, Modelarbejdere, Sadelmagere og Smede.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bestemme et passende Honorar«. Herefter er det kun et Skridt videre, naar andre Fag[1]) i Princippet fastslaar, at et Embede skal være lønnet, men overlader Generalforsamlingen Aar for Aar at afgøre Summens Størrelse. Større Foreninger traf dog gerne nøjere Dispositioner. Lønnen kunde i saa Fald fastsættes enten med et absolut Beløb eller efter glidende Skala, i et bestemt Forhold til Indkomsten; sidstnævnte Udvej havde den dobbelte Fordel at sikre mod uforholdsmæssig dyr Administration i Krisetider og at gøre Embedsmændene personligt interesserede i at faa saa mange Kontingenter ind som muligt. Ikke sjældent fik Kassereren, hvis Arbejde krævede mest Tid, ogsaa noget mere for det end Formanden. Lønnens Størrelse varierede i øvrigt meget fra Fag til Fag, og det hvad enten der var Tale om Procenter eller om fast Løn. Saaledes fik Skræddernes Kasserer endnu i 1876 ikke engang 3% af Kontingentet, mens Møbelsnedkernes Formand i 1877, da Medlemstallet ganske vist var lavt, fik ikke mindre end 15%[2]); det almindelige var dog 6 à 10%. I fast Aarsløn fik Korkskærernes Kasserer 1877 kun 25 Kr., mens derimod Bygningssnedkernes Formand fra 1875 havde 600 Kr. og Kassereren samtidig 400. Disse sidste Honorarer var dog enestaaende høje, en Følge af, at disse Embedsmænd ogsaa havde med Produktionsværkstedet at gøre. Og det er overordentlig tvivlsomt, om nogen anden af Datidens Fagforeningsfunktionærer har naaet over 200 Kr. om Aaret. Hovedsagen er imidlertid, at Lønnen aldrig har været stor nok, til at man kunde leve af den. At være Formand eller Kasserer i en Fagforening kunde give en til Tider ganske god Bifortjeneste; nogen Levevej var det foreløbig ikke. Foreningernes Embedsmænd vedblev derfor at arbejde i deres Fag; de bevarede derved nøje Kontakt med deres Vælgere, men blev paa den anden Side udsatte for Arbejdsgivernes personlige Forfølgelse.

Bygningssnedkernes Liberalitet gik saa vidt, at de lønnede ogsaa Næstformanden samt de to Bestyrelsesmedlemmer, som bistod Kassereren paa Indbetalingsaftenerne. Ellers maatte almindelige »Repræsentanter« være glade til, om de slap for at betale Kontingent, hvilket vistnok ret sjældent var Tilfældet[3]). Malerne lønnede en Protokolfører, Møbelsnedkerne, Blikkenslagerne[4]) og sandsynligvis flere Fag et Bud. Endelig synes i hvert Fald ved større Arbejdsnedlæggelser Strejkeudvalgenes Medlemmer undertiden at have modtaget Hono-

[1]) F. Eks. Skomagere, Skræddere og Typografer. [2]) Se foruden Lovene Soc.-Dem. $^{25}/_{7}$ 1877. [3]) Det var det hos Handskemagere (1873), Skibstømrere og Tobaksarbejdere. [4]) Ifølge Regnskaber (Universitetsbiblioteket).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rar[1]). Tobaksarbejdernes Love bestemte udtrykkeligt, at Bestyrelsesmedlemmer, som i Anledning af Strejke maatte forsømme deres Arbejde, skulde have en vis daglig Godtgørelse. Dagpenge udbetaltes ligeledes for Deltagelse i Partikongresserne og ved Agitationsrejser.

Funktionærernes Lønninger kunde ikke stive dem synderligt af mod Fristelsen til at misbruge de Midler, de fik i Hænde. Næsten altid søgte derfor Foreningerne paa anden Maade at sikre sig mod Underslæb. Kassereren maatte ikke afholde nogen Udgift uden Bevilling af Bestyrelsen, for hvilken han hyppigt skulde aflægge Regnskab; i likvid Kassebeholdning maatte han kun have et ganske beskedent Beløb, oftest blot ti eller tyve Kroner; hvad derudover indkom i Kontingent, skulde han øjeblikkeligt indsætte i Sparekassen, og hvad her indestod, kunde han kun hæve igen i Nærværelse af Formanden samt et eller to andre Bestyrelsesmedlemmer. Cigarmagerne opbevarede efter gammel Lavssædvane Kassebeholdning, Sparekassebog og Regnskab »i en Lade, hvortil Formanden, Kassereren og 1 Repræsentant hver have 1 Nøgle«. — Al Forsigtighed til Trods var det dog ret almindeligt, at Fagforeningskasserere ikke kunde modstaa Synet af de i deres Øjne mange Penge, de havde i Værge. Navnlig synes de større Foreninger at have været udsatte for Underslæb. Netop Cigarmagernes Kasserer gjorde sig allerede 1872 usynlig med 600 Rdl.[2]); næste Aar mistede typografisk Forening paa lignende Maade endog ca. 1000 Rdl.[3]), mens Kassereren i Kurvemagernes Produktionsforening idømtes Vand og Brød for Falsk og Bedrageri mod Foreningen[4]). Bygningssnedkernes Fagforening blev endog to Gange Genstand for Besvigelser; første Gang[5]) fik man — ligesom tidligere Typograferne — en mindelig Ordning i Stand, anden Gang[6]), da Kassereren havde lønnet sig selv noget rigeligt for Arbejde paa Produktionsværkstedet, gik Sagen derimod helt til Højesteret, hvorved Foreningen opnaaede at faa en Del af det omstridte Beløb tilbage. Endelig angives Snedkerfagforeningen i Aarhus at være gaaet til Grunde, fordi Formanden rejste med Kassebehold-

[1]) Under Væverstrejken 1873 lønnede Fagforeningen to Medlemmer, som var udvalgt til at kontrollere de strejkende, med en Ugeløn, der først var 3 Rdl., senere forhøjedes noget; jfr. Soc. $^{13}/_{7}$ og $^{20}/_{7}$ 1873. Murer Grøn modtog under Murerskruen som Strejkeleder 1 Rdl. daglig i 10 Dage, se Soc. $^{6}/_{7}$ 1872, jfr. Dags-Telegrafen $^{3}/_{7}$ 1872. [2]) Tobaksarbejdernes Festskrift (1921), 7 f. [3]) Typografernes Festskrift (1894), 133. [4]) Folkets Avis $^{14}/_{6}$ 1873. [5]) Bygningssnedkernes Festskrift (1922), 57. [6]) Højesteretstidende 1880, 815—20.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ningen[1]). I Forhold til Foreningernes Antal er Eksemplerne saaledes ikke helt faa, navnlig da man maa regne med, at den Slags Affærer ofte er blevet ordnet i Stilhed. — Ogsaa mod Vilkaarlighed fra Formandens Side søgte Foreningerne undertiden at sikre sig. Hos Bygnings- og Møbelsnedkerne kunde Bestyrelsen midlertidigt afsætte Formanden; i saa Fald skulde dog øjeblikkeligt indkaldes en ekstraordinær Generalforsamling til Afgørelse af Konflikten. Skibstømrernes Bestyrelse kunde uden ligefrem Afsættelsesret ligeledes naar som helst drage Formanden til Ansvar for Generalforsamlingen.

Deling af en Fagforenings Medlemmer i Underafdelinger forekommer yderst sjældent. Den klareste Undtagelse er Arbejdsmændenes Fagforening, som ifølge sine ældste Love var sammensat af fem Sektioner, Plads-, Mur-, Fabrik-, Jord- og Kørselsarbejdsmændenes, hver med to Repræsentanter i Bestyrelsen. Denne ejendommelige Ordning, som paa een Gang viser tilbage mod »Internationale« og frem mod Arbejdsmandsforbundet, ophævedes imidlertid allerede 1875; fra da af nøjedes man med den lokalt afgrænsede »Filial« paa Frederiksberg[2]). Cigarmagernes og Vævernes Forsøg med særlige Kvindeafdelinger er omtalt ovenfor[3]); for sidstnævnte Fags Vedkommende kan tilføjes, at Lønkampen 1873 førtes i den Grad særskilt for de forskellige Grene (Hvergarnsvævere, Tøjmagere o. s. v.), at en vis Særorganisation maa have ligget til Grund[4]); Fagforeningen var i øvrigt af Hensyn til Kontingentets Opkrævning inddelt i fire lokale Kredse.

Større praktisk Betydning end disse Inddelinger havde i Virkeligheden den overalt naturlige Deling af Medlemmerne efter Arbejdspladser, skønt den sjældent fremtræder stærkt i Lovene og endnu ikke førte til Klubdannelse. De førnævnte Værkstedskasserere var en Art Fagbevægelsens Underofficerer, vigtige Støtter for Foreningsdisciplinen, ikke mindst hvor det gjaldt Strejkeindsamlinger[5]). Med Hensyn til Værkstedsrepræsentation var Møbelsnedkerne videst fremme. Et første Tilløb finder man her saa tidligt som Nov. 1871, da den forhandlingsvillige Del af Mestrene[6]) søgte Kontakt med deres Arbejdere ved at lade dem vælge to Talsmænd for hvert Værksted[7]). Med større Kon-

[1]) Snedkerforbundets Festskrift (1910), 110 f. Fejlagtigt maa det imidlertid være, naar denne beklagelige Begivenhed her henføres til Aaret 1876; dels bestod Fagforeningen endnu Juli 1877 (se Bilag II, S. 585), dels var vedkommende Formand Medlem af Partiets Hovedbestyrelse endnu Maj 1877, se Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti, anf. Maaned. [2]) Bilag II, S. 578. [3]) S. 435—38. [4]) Jfr. Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 22—26. [5]) Jfr. S. 527. [6]) Jfr. S. 378. [7]) Dags-Telegrafen $^{18}/_{11}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sekvens genoptoges Tanken et Aar senere, da et af Snedkersektionen indkaldt offentligt Svendemøde vedtog at lade en Forsamling af »en à to af Svendene valgte Mænd fra hvert Værksted« udarbejde en Priskurant; de skulde hertil medbringe Oplysninger om de faktisk bestaaende Arbejdsforhold[1]). Først disse »Tillidsmænd« besluttede Fagforeningens Oprettelse[2]); men dermed ansaa man ikke Værkstedsrepræsentation for overflødiggjort. Da Nederlaget 1873 syntes forvundet, vedtog et offentligt Snedkermøde 13. April 1875 ikke blot at virke for Tilslutning til Fagforeningen, men tillige »fra de respektive Værksteder at sende Delegerede til Foreningen« til Undersøgelse af, hvor man helst skulde sætte Kræfterne ind[3]). Denne Kommission, hvis Arbejde i øvrigt som Følge af svigtende Tilslutning og indbyrdes Uenighed forblev resultatløst[4]), var formelt aldeles uafhængig af Fagforeningen; hverken Valgret eller Valgbarhed var forbeholdt dennes Medlemmer[5]). I 1878, da man atter haabede paa bedre Tider, søgte Fagforeningen ligeledes at faa valgt en Værkstedsrepræsentation[6]); denne Gang synes imidlertid Opfordringen slet ikke at have fundet Genklang[7]). — Ogsaa andre Fag fandt det hensigtsmæssigt at sammensætte Priskurantudvalg af Repræsentanter fra de flest mulige Arbejdspladser — saaledes i 1872 Skibstømrerne[8]), i 1873 Væverne[9]) og Typograferne[10]). I Skrædderfaget med dets Hjemmearbejde og uensartede Akkordlønninger tilraadede Fagforeningens Ledere Svendene at holde Møder Værksted for Værksted til gensidig Støtte i Kampen for Priskuranten[11]).

Noget for sig er naturligvis Forbundsforfatningerne. Talrige er de ikke — højt regnet fem[12]); og hvad væsentligere er, deres praktiske Betydning var gennemgaaende ringe. Til at gaa stærkt i Detailler er der derfor ingen Anledning.

Det Hovedproblem, som Forbundsdannelsen rejste, var nøjagtigt det samme, som vi kender fra Partiorganisationens Historie[13]), nemlig hvorledes man skulde sikre Medlemmer ude i Provinskøbstæderne rimelig Indflydelse paa fælles Anliggender uden derfor at havne i Ordninger, der paa Papiret tog sig ud som Retfærdigheden selv, men omsat i Gerning vilde vise sig upraktiske eller rent ud uanvendelige. Af de fem Fag, som i 70'erne naaede frem til fuldt udviklede Forbund[14]),

[1]) Soc. $^{29}/_{11}$ og $^{17}/_{12}$ 1872. [2]) Jfr. S. 190. [3]) Soc.-Dem. $^{15}/_{4}$ 1875. [4]) Sst. $^{5}/_{5}$, $^{2}/_{6}$, $^{10}/_{6}$ og $^{15}/_{10}$ 1875. [5]) Sst. $^{1}/_{6}$ 1875. [6]) Sst. $^{10}/_{3}$ 1878. [7]) Jfr. sst. $^{24}/_{3}$, $^{7}/_{4}$, $^{1}/_{7}$ og $^{30}/_{7}$ 1878. [8]) Soc. $^{1}/_{12}$ 1872. [9]) Jfr. S. 191. [10]) Jfr. S. 211. [11]) Soc.-Dem. $^{20}/_{4}$ 1875. [12]) Jfr. Bilag III, S. 590. Det kan tilføjes, at Formerfagforeningens Love af 1876 indeholder tre Paragraffer »Om Filialerne«. [13]) Jfr. S. 417 f. [14]) Jfr. S. 360.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gjorde de fire hæderlige Forsøg paa at komme over Vanskeligheden; det femte — Cigarmagerne — gik udenom. De lod simpelt hen Københavnerne raade; Provinskollegerne kunde svare Kontingent, hvis de havde Lyst — og det havde de; nogen formelt garanteret Indflydelse fik »Filialerne« ikke til Gengæld. Tobaksarbejderforbundet af 1875 holdt aldrig nogen Kongres; »Enigheden«s Bestyrelse og Generalforsamling var tillige Forbundets. Man skylder Sandheden at tilføje, at denne Magt næppe misbrugtes stærkt; alligevel forstaar man meget vel, at Fredericiafilialen i 1877 af Striden om Laanet til Pio[1]) tog Anledning til »paa det Bestemteste« at hævde, »at dens Betydning i Forbundet ikke blot bestaar i at kontribuere til Forbundskassen«[2]).

De fire andre Fag — Skrædderne, Typograferne, Handskemagerne og Murerne — naaede til Oprettelsen af særlige Forbundsorganer. Deres Love ligner ikke blot hverandre — Murernes er endog en tro Kopi af Skræddernes —, men i Hovedtrækkene ogsaa senere Tiders Forbundslove. Til Enkeltforeningernes Generalforsamling svarer overalt en Kongres af Repræsentanter for Afdelingerne i Forhold til disses Medlemstal; den mødtes i Almindelighed aarligt, dog skulde Typografernes »Bogtrykkerdag« ordinært kun træde sammen hvert tredje Aar; til Gengæld aabnede dette Fags Love — og kun de — Mulighed for Urafstemning i særdeles vigtige Tilfælde. Paa Kongressen, som var Forbundets højeste Myndighed, fik altsaa hver enkelt Afdeling, hvad der tilkom den, selv om de dermed forbundne Udgifter til Rejsepenge og Diæter unægtelig var lettere at bære for en stor end for en lille Forening. Sværere var det at sammensætte Bestyrelsen retfærdigt. At man ikke kunde have dens Medlemmer boende spredt over hele Landet, indsaa alle; heller ikke Midlerne til at hindre det afveg stærkt. Hos Skrædderne og Murerne valgte Kongressen Formanden, mens Resten af Bestyrelsen (4 Mand) udpegedes af Afdelingen i den By, hvor Formanden hørte hjemme; paa samme Maade udnævnte Kongressen en Hovedkasserer, hvorefter den stedlige Forening tilføjede en Kontrolkommission. Handskemagernes Kongres valgte baade Formand, Sekretær og Kasserer, men alle tre fra samme By, hvis »Specialforening« derefter sørgede for Protokolfører og Revisorer. Typografernes »Præsident« valgtes af Bogtrykkerdagen, deres Kasserer af Typografisk Forening, som ogsaa varetog Revisionen; begge Embedsmænd skulde være Københavnere. Det praktiske Resultat blev overalt omtrent det samme, nemlig at Bestyrelsen normalt fik Sæde i København, hvad der efter de daværende Fagforbunds indre Styrkeforhold unægtelig ogsaa var

[1]) Jfr. S. 253 og 361. [2]) Soc.-Dem. $^{27}/_{2}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det naturligste. — Som man vil bemærke, var Forbundenes Bestyrelser væsentlig mindre end Enkeltforeningernes; til Gengæld havde alle de fire her omtalte Forbund paa Papiret et kontrollerende Repræsentantskab, oftest bestaaende af samtlige Enkeltforeningers Formænd[1]). For saa vidt Afdelingerne i Provinsen betalte, hvad de skulde, og søgte Forbindelse med Hovedbestyrelsen, hvis de vilde strejke, kunde de i øvrigt indrette sig efter Behag; kun Typografforbundets Love gav mere vidtgaaende Forskrifter desangaaende.

Formandens og Kassererens Funktioner kommer vi i det følgende oftere tilbage til. Formanden havde »den daglige og sædvanlige Ledelse af Foreningens Virksomhed«, som det hedder hos Bygningssnedkerne; han førte dens Korrespondance, sammenkaldte og ledede Bestyrelsesmøderne, redigerede eventuelt Fagbladet. Særlig paahvilede det ham at være sagkyndig i alt, hvad der angik Fagets Lønforhold; og hvor Undersøgelsen af disse sattes i System, var han Sjælen i Værket. Fagstatistikken viste sig hurtigt nødvendig i Lønkampen; skulde man udarbejde en Priskurant eller blot afgøre, hvor en partiel Strejke skulde begynde, var Forudsætningen grundigt Kendskab til Fagets faktiske Arbejdsforhold. Tidligt forsøgtes derfor systematisk Indsamling af Oplysninger. Typografisk Forenings Tarifudvalg udsendte allerede Nov. 1871 Spørgeskemaer til Provinsens Trykkeriejere og skaffede sig for Københavns Vedkommende underhaanden de tilsvarende Oplysninger; som Resultat af disse Anstrengelser offentliggjordes næste Foraar et efter Omstændighederne vellykket Mandtal over samtlige danske Typografer[2]). I Forsommeren 1873 tilvejebragtes »en statistisk Opgørelse over Antallet af Møbelsnedkerne og Stolemagersvendene« i København samt over »Bænkpladserne og Læredrengenes Antal«, alt til Brug i Strejketilfælde[3]). S. A. udsendte »Enigheden«s Priskurantudvalg Skemaer til Medlemmerne; det indrømmes, at Besvarelserne ikke alle har været lige gode[4]). En tilsvarende Fremgangsmaade anvendte Grovsmedeforeningens Bestyrelse, da den i Begyndelsen af 1875 ønskede at faa Rede paa Resultaterne af foregaaende Aars Overenskomst[5]).

Alt dette bestemtes alene af Øjeblikkets praktiske Behov. En Arbejderstatistik i langt større Stil forsøgte Pio efter sin Frigivelse at grundlægge. Selv paa dette specielle Felt fornægtede hans dristige Fantasi sig ikke; hvor vidtrækkende hans Planer var, fremgaar klart

[1]) Om Typografforbundet se nedenfor S. 519, Note 6. [2]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende III, 53—62. [3]) Soc. $^{23}/_{7}$ 1873. [4]) Sst. $^{10}/_{10}$ 1873. [5]) Grovsmedeforeningens Festskrift (1933), 72; Resultatet offentliggjort i Uddrag i Folkets Avis $^{20}/_{3}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af et Forslag, han i Efteraaret 1876 gennem Hovedbestyrelsen tilsendte den internationale Arbejderkongres i Bern; det gik ud paa »Oprettelsen af et Centralbureau for alle Landes Arbejdere, hvortil alle Svingninger i Arbejdet, alle »Lockouts« og Strejker ... skulde meldes, og hvorfra der hver Uge til alle Arbejderblade skulde sendes Beretninger om Arbejdsmarkedets Stilling og Udsigter i den civiliserede Del af Verden, samt periodiske statistiske Oversigter over Lønningsforhold og andre Arbejdernes økonomiske Stilling og Velvære berørende Forhold«[1]). Man har her intet mindre end en Skizze af det nuværende internationale Arbejdsbureau i Genève! — Virkeligheden maatte nødvendigvis forme sig adskilligt mere beskedent. I Oktober 1875 rejstes Spørgsmaalet om Pios Initiativ i Centralbestyrelsen, som villigt vedtog at medvirke »til Udarbejdelsen af en statistisk Tabel« paa Grundlag af ugentlige Indberetninger, som skulde offentliggøres i »Social-Demokraten« og i Oversættelse tilstilles Udlandets Arbejderblade[2]). Gode Forsætter i enkelte Foreninger[3]) blev denne Beslutnings eneste Resultat; og om muligt endnu ringere Udbytte gav i Foraaret 1876 en Henvendelse fra Klein til Centralbestyrelsen[4]). Nogle Maaneder senere paalagde imidlertid Gimleforfatningen[5]) samtlige Foreninger maanedligt at indsende »nøjagtig Rapport« til Formanden om »Alt af Vigtighed for Partiet«, men »navnlig om Foreningens Antal af Vælgere til Folketinget og om dens faglige Forhold«. Dette strenge Paabud satte virkelig Frugt i en Række ganske vist ret summariske Oversigter over Arbejdsmarkedet i Partiets Maanedsblad 1876—77[6]). Ivrigst til at indberette var Provinsforeningerne, som havde mest Interesse i Resultatet; derimod sløjede de københavnske Formænd mere og mere af, og med Bladets Ophør Juni 1877 var det ogsaa forbi med Beretningerne.

God Jordbund fandt imidlertid Fagstatistikken inden for de nystiftede Forbund. Skrædderkongresserne 1875—79[7]) gav gentagen Anledning til grundig Sammenligning af de enkelte Byers Arbejdsforhold; Handskemagerforbundet fik i P. Knudsen en Formand, hvis særlige Interesse for Statistik hurtigt lagde sig for Dagen[8]); og hvad endelig Typograferne angaar, meddeler saavel R. P. Jensens Rejsebreve[9]) som anden Korrespondance[10]) i Fagbladet en Mængde Enkeltheder om Ar-

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{11}$ 1876; selve Forslagets Tekst i Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Nov. 1876. [2]) Soc.-Dem. $^{19}/_{10}$ og $^{23}/_{10}$, jfr. $^{21}/_{11}$ 1875. [3]) Sst. $^{2}/_{11}$ og $^{12}/_{11}$, jfr. $^{31}/_{10}$ 1875. [4]) Sst. $^{4}/_{4}$ 1876. [5]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Juli 1876. [6]) Sst. Juli 1876—Juni 1877. [7]) Jfr. S. 347 f., 358 og 363 f. [8]) Jfr. Blad for det nord. Handskemagerforbund Marts 1877. [9]) Jfr. Noterne til S. 351 f. [10]) F. Eks. Typograf-Tidende $^{11}/_{9}$, $^{30}/_{10}$, $^{6}/_{11}$, $^{13}/_{11}$, $^{20}/_{11}$ og $^{27}/_{11}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bejdsvilkaarene i saa at sige alle Provinskøbstæder; derimod var det først efter Forbundets Opløsning i 1877, at den københavnske Forening for sin Del naaede at faa udarbejdet en lignende Oversigt[1]) som fem Aar før. — Nye Tilskyndelser gav Krisen 1878—79. I Februar 1878, da Arbejdsløsheden var værst, besluttede Møbelsnedkerne at sende Skemaer rundt til Værkstederne for at faa oplyst Arbejdernes Antal og Arbejdstidens Længde[2]); følgende Sommer erkendte et Tømrermøde »Nytten af en statistisk Oversigt over Arbejdsforholdene«, med særligt Henblik paa Anvendelsen af Lærlinge[3]); samtidig vedtog Bygningssnedkernes Bestyrelse at føre »en fuldstændig Journal over Arbejdspriserne og Forholdene paa de forskellige Værksteder og Bygninger« og anmodede derfor Medlemmerne om at indberette[4]); Opfordringen gentoges næste Aar[5]) i Anledning af den forestaaende Lønbevægelse.

Var Statistikken nærmest Formandens Sag, havde Kassereren til Gengæld det jævne Slid saavel med at inddrive Kontingentet — og Restancer var alt andet end sjældne — som med Udbetalingen af de forskellige Understøttelser. Hertil kom saa Regnskabsførelse og Bogholderi. Mindre Foreninger tog det i saa Henseende næppe saa nøje; paa særlig Orden i Sagerne tyder det i hvert Fald ikke, naar Skomagernes Fagforening i 1876 i Anledning af Folketingsvalget maatte bede sine Medlemmer oplyse Navn, Alder og Bopæl[6]). I større Organisationer kunde derimod Arbejdet være omfattende nok i Forhold til Lønnens Størrelse, saaledes navnlig hvor Kassereren — som hos Bygningssnedkerne — ogsaa havde et Produktionsværksteds Regnskaber at passe. Selve Placeringen af Foreningens Pengemidler krævede sjældent større Forretningsdygtighed; store Kapitaler drejede det sig ikke om. Fra fem af de største Foreninger[7]) har vi bevaret trykte Regnskabsoversigter, som gør det muligt at danne sig en Forestilling om, hvor lidt man selv i bedste Fald havde at disponere over. I Aarskontingent indkasserede Blikkenslagerne 1874 og 1878 godt og vel 1000 Kr., Smedene 1875 knap 1500, Cigarmagerne s. A. ca. 4700, Typograferne 1876 henved 6000, Bygningssnedkerne endelig 1875—76 ca. 8000 Kr., hvad der utvivlsomt var Maksimum. Endnu langt større Forspring havde de med Hensyn til Formuen. Ved Nytaar 1876 noterer Smedenes

[1]) Typograf-Tidende $^{7}/_{7}$ 1877. [2]) Morgenbladet $^{21}/_{2}$ 1878, jfr. Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ 1878. [3]) Sst. $^{30}/_{8}$ 1878. [4]) Sst. $^{11}/_{8}$ 1878. [5]) Sst. $^{8}/_{8}$ 1879. [6]) Sst. $^{3}/_{3}$ 1876. [7]) Blikkenslagerne (Universitetsbibliotekets Smaatryk), Bygningssnedkerne (sst.), Cigarmagerne (Foreningens Arkiv), Smedene (Soc.-Dem. $^{19}/_{2}$ 1876; Ugeblad for Almuen $^{24}/_{3}$ 1877) og Typograferne (Typograf-Tidende $^{23}/_{1}$, $^{30}/_{1}$ og $^{17}/_{8}$ 1874, $^{5}/_{2}$ og $^{30}/_{7}$ 1875, $^{12}/_{2}$ og $^{12}/_{8}$ 1876, $^{24}/_{2}$ og $^{21}/_{7}$ 1877 etc.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kasserer med Stolthed, at Fagforeningen, »skønt dens Opgave ingenlunde er at opspare Kapital af Medlemskontingentet«, dog er naaet til at eje 376 Kr.[1]). Blikkenslagernes Formue steg fra ca. 600 Kr. ved Tiaarets Midte til ca. 1000 ved dets Udgang, Typografernes svingede mellem 2 og 3 Tusind, Cigarmagerne var allerede ved Nytaar 1874 oppe paa 1159 Rdl., gjorde kraftigt Indhug i dem ved Strejken 1875, men steg derefter til 3800 Kr. ved Nytaar 1880. Ubetinget den mest velhavende Fagforening var Bygningssnedkernes, som fra 12.200 Kr. ved 1. April 1875 steg til 37.500 Kr. tre Aar senere — et Resultat, som væsentlig skyldtes det gode Udbytte af Produktionsdriften[2]). I de næste to Aar sank Formuen til ca. 30.000 Kr.

Administrationen af disse som Helhed saare beskedne Beløb frembød intet større Problem; hvad der oversteg den ringe Sum, Kassereren maatte ligge inde med, sattes simpelt hen i en Sparekasse[3]). Dette var det normale; men ved Siden heraf fandt dog efterhaanden andre Anbringelsesformer Indpas, deriblandt Købet af Andele i »Social-Demokraten« eller Aktier i Forsamlingsbygningen[4]). Langt større Midler baandlagdes i Produktionsværkstederne i de Fag, hvor Driftskapitalen ikke tilvejebragtes gennem en særskilt Organisation, men af selve Fagforeningen[5]); navnlig var saa godt som hele Bygningssnedkernes Formue i Slutningen af 70'erne engageret i deres Byggeforetagende paa Nørrebro. Endelig var det næppe usædvanligt, at Foreningsmidlerne anvendtes til Udlaan, saavel til Funktionærer og andre Medlemmer[6]) som til andre Fagforeninger, f. Eks. i Strejketilfælde[7]). Kun hos Skibstømrerne finder man dog den Bestemmelse, at Halvdelen af Foreningens Midler skal være til Udlaan blandt Medlemmerne; Grovsmedenes Spare- og Laanekasse var derimod en uafhængig Institution inden for Foreningen af 1873.

I Fagbevægelsens Barndomsaar maatte Agitationen nødvendigvis være en Hovedopgave. Endnu kom saare faa Medlemmer af sig selv; langt de fleste maatte hverves. Det kunde ske enten mundtligt eller skriftligt. Lettest for os at følge er den skriftlige Propaganda, som først og fremmest fandt Plads i »Social-Demokraten«s Spalter, saavel i Bladets ledende Artikler om Fagorganisationens Nytte og Nødvendighed[8]) som i de mere specielle Henvendelser fra de enkelte Foreningers Bestyrelser til det paagældende Fags Arbejdere. Undertiden tryktes disse Agita-

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{2}$ 1876. [2]) Jfr. S. 553. [3]) Dette foreskrives i adskillige Love, jfr. S. 446. [4]) Jfr. S. 419—24. [5]) Jfr. S. 555. [6]) Eksempler i ovennævnte Regnskaber. [7]) Jfr. S. 526 f. [8]) Se f. Eks. Soc. $^{25}/_{2}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tionsopraab særskilt til Uddeling paa Værkstederne[1]); paa samme Maade udsendtes stundom Foreningslovene[2]). Ogsaa Fagbladenes Spalter toges i Brug[3]).

Fuldt saa virkningsfuld som den skriftlige Agitation var utvivlsomt den mundtlige. De trykte Opraab slutter da ogsaa næsten altid med Indbydelsen til et offentligt Møde for Fagets Arbejdere, hvor Fagforeningens ledende Mænd udfoldede al deres Veltalenhed for at bevæge de tvivlraadige til en Afgørelse. Saadanne Møder var ligesom selve Opraabene særlig almindelige i Kriseaarene 1877—79[4]); Gentagelser svækkede imidlertid hurtigt Virkningen. Med betydeligt Held anvendte derimod Bødkerne[5]) og Smedene[6]) den Fremgangsmaade at indkalde Arbejderne fra et Par Værksteder ad Gangen til Sammenkomster med Foreningens trofaste. Videst dreves imidlertid Værkstedsagitationen af Møbelsnedkerne, hvis Bestyrelse ikke blot arrangerede »et Utal«[7]) af den Slags Møder, men desuden opsøgte Svendene paa selve deres Arbejdspladser; Formanden C. C. Andersen havde netop sin Force i den Slags Husbesøg[8]). En saadan omvandrende Fagforeningsapostel kunde naturligvis ikke vente at møde lige Venlighed overalt; da saaledes Skræddernes Bud en Vintersøndag i 1877 i Embeds Medfør indfandt sig paa et fremmed Værksted for at hverve Medlemmer og ikke godvilligt vilde gaa med uforrettet Sag, kom han ud for den ubehagelige Oplevelse, at Mesteren væbnede sig med Ildrageren for at følge ham til Døre[9])!

Værkstedsagitationens særlige Effektivitet beroede til Dels paa, at Arbejderne paa samme Arbejdsplads hyppigt holdt sammen i deres Forhold til Socialismen, hvad enten de saa var for eller imod; ligesom man ofte holdt »Social-Demokraten« i Fællesskab, gik man i Flok og Følge ind i Fagforeningen; derved blev jo ogsaa Faren for Afskedigelse mindre. Omvendt fandtes der naturligvis »Værksteder, hvor Svendene ikke turde give Møde«, som det hedder om Gørtlerne[10]) kort efter Fagforeningens Stiftelse; i Bogbinder- og Formerfagene klages ligeledes over enkelte Værksteder[11]), hvis Arbejdere havde sammensvoret sig om

[1]) Et saadant, halvt politisk Opraab fra Modelarbejdernes Fagforening 1874 findes blandt Universitetsbibliotekets Smaatryk. Et Cirkulære til Bryggerierne omtales Soc. $^{5}/_{3}$ 1874. [2]) Sst. $^{10}/_{9}$ 1873 (Gørtlere), $^{25}/_{11}$ 1873 (Skræddere) og $^{26}/_{3}$ 1874 (Modelarbejdere). [3]) Saaledes navnlig Malernes og Møbelsnedkernes Fagblade. [4]) Jfr. S. 269. [5]) Soc.-Dem. $^{3}/_{10}$ 1874, jfr. Bilag IV, S. 595. [6]) »Bidrag« 345 f. [7]) Møbelsnedkernes Festskrift (1897), 12; jfr. en mindre velvillig Fremstilling Ugeblad for Almuen $^{23}/_{12}$ 1876. [8]) Jfr. S. 222. [9]) Soc.-Dem. $^{26}/_{1}$ 1877. [10]) Soc. $^{20}/_{8}$ 1873. [11]) Henholdsvis Folkets Avis $^{22}/_{8}$ 1874 og Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

møde, saafremt de for Fremtiden ønske at arbejde sammen med deres Kammerater«[1]). En Omvej, som des sikrere førte til Maalet, var det at tilkæmpe sig Arbejdsgivernes Tilsagn om kun at beskæftige Fagforeningsmedlemmer; det lykkedes i 70'erne næppe andre end Cigarmagerne[2]). Noget lignende forsøgtes af Arbejdsmændene, som 1875 forgæves androg Centralbestyrelsen »om at virke for i de respektive Foreninger, at de Arbejdsmænd, de skulde bruge, var Medlemmer af Arbejdsmændenes Fagforening«[3]).

Gennem de her omtalte Forholdsregler tilstræbtes i Virkeligheden intet mindre end en Fornyelse af det Monopol, Svendelavene i sin Tid havde siddet inde med. Over for de genstridige bragtes dog ogsaa mildere Pressionsmidler i Anvendelse, saaledes naar Rejseunderstøttelser, der hidtil var kommet alle Fagets Arbejdere til Gode, nu forbeholdtes Medlemmer[4]). Undertiden vanskeliggjorde man Adgangen til Foreningen for dem, der ikke straks sluttede sig til den; Bygningssnedkere og Skræddere straffedes saaledes med et særlig stort Indskud; Typografer, der forsømte at melde sig i Tide, kunde endda kun optages, hvis $^3/_4$ af Bestyrelsen og Repræsentantskabet i Forening stemte for det.

Vurderet efter historisk Kildeværdi staar Agitationsindlæggene i »Social-Demokraten« som Helhed tilbage for andre Dele af Bladet. I Forening med enkelte Referater giver de dog et vist Billede af, hvilke Betænkeligheder Agitatorerne særlig havde at bekæmpe. Jævnlig anføres naturligvis Frygten for Arbejdsgiverne[5]) saavel som Ulysten til at svare Kontingent[6]) eller bruge kneben Fritid til Møder[7]). To Gange[8]) hører man ejendommeligt nok om Arbejdere, der generer sig for at vise sig i deres luvslidte Tøj blandt bedre klædte Kammerater. En Hindring, som Opraabene ikke omtaler, men som man ikke des mindre roligt kan tillægge stor Betydning, er Arbejderhustruernes Modstand; den skimtes, naar Skomager Thorendahl ved Grundlovsfesten 1874 talte for Kvinden som Mandens Støtte mod Storborgerne, »ikke for den Kvinde, der var fejg og forsagt nok til ved sine Bønner eller ved sin Magt i Hjemmet at afholde sin Mand fra at deltage i en retfærdig Skrue«[9]). Forsagtheden kunde være tilgivelig; for en Arbejderhustru blev Udsigten til en

[1]) Horsens Avis $^{27}/_{11}$ 1874. [2]) Jfr. S. 228. Bagersvendelavet var allerede 1872 inde paa samme Tanke, se Dags-Telegrafen $^{16}/_5$ 1872. [3]) Soc.-Dem. $^{10}/_8$ 1875. [4]) Nedenfor S. 469. [5]) Soc. $^{25}/_2$ 1874; Fagtidende for Malere April 1874; Soc.-Dem. $^{16}/_4$ 1876. [6]) F. Eks. Soc.-Dem. $^{24}/_9$ 1878; Soc. $^{25}/_2$ 1874. [7]) Sst. $^{25}/_2$ og $^{26}/_2$ 1874. [8]) Sst. $^{26}/_2$ 1874 (Skomagere); Soc.-Dem. $^{11}/_7$ 1876 (Arbejdsmænd). [9]) Folkets Avis $^7/_6$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Strejke let et Usikkerhedsmoment til de mange andre, og selv i Fredstid betød Mandens Indtræden i Fagforeningen altid en Beskæring af et beskedent Budget, i bedste Fald blot med Kontingentet, oftest ogsaa med Udgifter til Fortæring ved Møderne[1]), Strejkeindsamlinger o. s. v. Det er ikke underligt, at mer end een jævn Kone her holdt igen efter bedste Evne. Men over denne direkte hemmende Indflydelse bør man ikke glemme, at det indirekte netop var Kvinderne, som gav Arbejderbevægelsen Fremdrift; først Haandværkssvendenes Giftermaal gjorde Lønspørgsmaalet til en Livssag for dem[2]). — Fagforeningernes socialistiske Præg berøvede dem uden Tvivl talrige Medlemmer[3]). Hvor konservativ politisk Indstilling forbandt sig med den indgroede Mistro over for Tillidsmændene, lød Spørgsmaalet: »Hvor bliver Pengene af?«[4]), og dermed tænktes ikke mindst paa Tilskuddene til Centralorganisationen. At Sammenblandingen af politisk og faglig Virksomhed havde været til megen Skade for Foreningerne, erkendtes almindeligt ved Reorganisationen 1877—78[5]); kraftigst udtaltes det af Laurits Andersen, som »vidste, at der gaves Foreninger, som vilde tælle 20 Gange saa mange Medlemmer, naar ikke Organisationen tillige paalagde Foreningerne at yde Bidrag til den politiske Organisation«[6]); saaledes var Forholdet utvivlsomt ogsaa i hans eget Fag. De Erfaringer, som her blev gjort, fik stor Betydning for det følgende Tiaars Arbejde.

Havde man een Gang faaet Medlemmerne indenfor, gjaldt det at holde dem fast. Dertil havde man bl. a. Foreningsmøderne. Forskrifter om disse findes i de fleste Love, oftest i Ord, der tydeligt afslører, hvor man vilde hen. I Møbelsnedkernes Formaalsparagraf fra 1872, som gaar igen hos adskillige andre Fag[7]), hedder det, at Foreningen tilstræber »ved Diskussioner og stadige Sammenkomster i et eget dertil passende Lokale at opnaa Enighed og en bedre Existents«. Murerne og Malerne »agter ved Diskussionsmøder og Foredrag at fremme Samarbeide og Oplysning«, Billedskærerne vil »drøfte de Emner, der er af Interesse for vort Fag og Arbejderstanden i sin Helhed«[8]). Skarpest og snævrest formes samme Tanke i en Udtalelse af Smedenes Formand 1875; hans Forening skulde søge »ved lærerige Diskussioner og Foredrag at overbevise [Arbejderne] om deres Magt og give dem Midler ihænde til at kæmpe imod Kapitalens Tryk«[9]). Unægtelig drejer det sig her om en helt anden Slags Oplysning end den, Rimestad eller Sonne i sin Tid

[1]) Jfr. S. 462 f. [2]) Jfr. S. 38 f. [3]) Jfr. S. 201 f. [4]) Soc.-Dem. $^{16}/_{4}$ og $^{11}/_{7}$ 1876. [5]) Jfr. S. 275 f. [6]) Soc.-Dem. $^{12}/_{9}$ 1877. [7]) Jfr. S. 429. [8]) Sadelmagerne har omtrent samme Formel. [9]) Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde kæmpet for[1]). Man kan nu mene om denne socialdemokratiske Maalbevidsthed, hvad man vil; i hvert Fald røber Formaalsbestemmelser som disse en vis Erkendelse af, at det ikke var gjort med at strejke, at Arbejderbevægelsen havde en kulturel Side, som det ikke gik an at lade ligge. At have forstaaet og utrættelig forkyndt dette er en af Kleins største Fortjenester[2]). Efter hans Tid gik det ikke mere i Glemme; 1879 skildrede saaledes »Social-Demokraten«[3]) i bevægede Ord, hvorledes Fagforeningerne forvandlede »de Uvidende og lidet Uddannede« til »sande Mennesker med sund Fornuft og Moral. Hvad der gør dem forskellig fra andre Foreninger, saasom Lavsforeningerne, er, at de ikke som disse alene tænker paa Tilfredsstillelsen af det Sanselige og lader Fornuften ligge død og uvirksom, men at de forsøger at hæve Samfundet til noget mere fuldkomment«.

Noget var der om det med denne Forskel, selv om man i Praksis nødtvungent maatte holde sig mere paa det jævne. Hvor Lovene, som det ikke sjældent var Tilfældet[4]), foreskrev Møde hver Ugedag, maatte det Spørgsmaal hurtigt paatrænge sig, hvem der egentlig skulde levere Underholdningen. Ikke-socialistiske Foredragsholdere tilkaldte man overmaade ugerne[5]); Pio, Brix og Geleff ofrede ikke uden særlig Anledning deres Aftener paa almindelige Fagforeningsmøder[6]), og Klein overkom vel meget, men ikke alt; Talere som Bliesmann[7]) eller den purunge A. C. Meyer[8]) dukkede først op i 70'ernes sidste Aar. I Almindelighed maatte derfor Fagforeningernes egne Folk holde Indledningsforedragene, og navnlig maatte Formændene lægge sig i Selen. De var naturligvis langtfra alle lige veltalende, og Følgen blev da let, at den Hørelyst, som fra først af i mange Fag var levende nok[9]), hurtigt afløstes af Træthed, saa at de ordinære Sammenkomster svandt ind til Klubmøder for en snæver Kreds. Undertiden maatte deres Antal begrænses. Tæt op under Jul 1874 holdt Murerfagforeningens Formand Foredrag om »Den fjerde Stand og dens Hovedvaaben«; Referatet[10]) slutter: »Da der ved dette Møde kun var mødt faa Medlemmer af Fagforeningen, blev det hævet uden nogen Diskussion, og det blev bestemt ikke at holde flere af disse Møder, men kun at holde Diskussionsmøde

[1]) Jfr. S. 97 f. og 104—07. [2]) Jfr. S. 216. [3]) $^{14}/_{5}$. [4]) Arbejdsmænd, Bygningssnedkere, Grovsmede, Møbelsnedkere, Savværksarbejdere. [5]) Bortset fra Fabers Foredrag hos Malerne (S. 203) kan næppe nævnes stort andre Undtagelser end den, at Lunde 1873 talte i Sadelmager- og Tapetsererforeningen (Soc. $^{7}/_{2}$ 1873). [6]) Jfr. S. 231 og 250. [7]) Soc.-Dem. $^{22}/_{5}$ 1878. [8]) Soc.-Dem. $^{27}/_{11}$ 1877 og $^{6}/_{3}$ 1878. [9]) Se foruden Lovene direkte Udtalelser Soc. $^{11}/_{7}$ 1873 (Gørtlere) og Soc.-Dem. $^{21}/_{11}$ 1874 (Sadelmagere). [10]) Sst. $^{29}/_{12}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hver 14de Dag«. Møbelsnedkernes Love fastsætter 1875 Møder hver Uge, 1878 kun to Gange maanedlig. Selv Arbejdsmændene, hvis Formand 1875 naivt mente, at det var det bedste for Foreningen »idelig at afholde Møder med Foredrag«[1]), maatte næste Aar skride til samme Ændring[2]). Korkskærernes Kasserer angreb lejlighedsvis Foreningens politiske Diskussioner, der »kun kostede Penge, men ikke blev afbenyttede«[3]); de blev derefter afskaffet[4]).

De Emner, som behandledes ved Fagforeningsmøderne, havde eet tilfælles: de laa saa godt som altid inden for Arbejdernes umiddelbare Interessesfære. Yderst sjældent møder man geografiske eller historiske Temaer[5]) af den Slags, som hørte sig til i Foreningen af 1860; det faldt saaledes ikke Pio ind at underholde Arbejderne med sin Viden om Holger Danske Sagnet[6]). Bortset herfra varierede Programmet livligt. Meget jævnlig nøjedes man med rene Agitationstaler, karakteriseret ved Dagsordener som »Hvorledes har Arbejderne at forholde sig for at modstaa Kapitalens Tryk?«[7]), »Hvordan skader Skrædderne sig selv?«[8]) eller endog »Er Fagforeningen nødvendig?«[9]) — Spørgsmaal, hvis Besvarelse man let enedes om. Til samme Klasse hører uden Tvivl et saa omfattende Emne som »Fra Vuggen til Graven«[10]). Ikke sjældent forekom politiske Diskussioner, oftest aktuelt bestemte, f. Eks. af forestaaende Valg[11]), af Arbejderkommissionens Nedsættelse eller senere af dens Betænkning[12]), af den store Strid om Militærspørgsmaalet, som 1876 gav Arbejdsmændenes Fagforening Anledning til at diskutere »det femte Buds Overtrædelse af Krigsgalskaben«[13]). Fra Emner af teoretisk-politisk Natur holdt man sig derimod i Almindelighed fjernt; end ikke Lassalles Skrifter, som dog ellers 1874—75 oversattes til Dansk[14]) i Haabet om, at de skulde blive Folkelæsning, synes at være blevet oplæst eller forhandlet i Foreningerne. Større Interesse vakte utvivlsomt Biskop Martensens opsigtsvækkende lille Skrift »Socialisme og Christendom«, hvori Sjællands Biskop med alle uundgaaelige Forbehold dog tog Socialismens Parti mod den frie Konkurrence. Denne uventede Undsætning modtoges naturligt nok med fuld Honnør fra socialistisk

[1]) Soc.-Dem. $^{10}/_{3}$ 1875. [2]) Sst. $^{10}/_{8}$ 1876. [3]) Korkskærerforeningens Protokol $^{5}/_{9}$ 1877. [4]) Sst. $^{3}/_{10}$ 1877. [5]) Undtagelsesvis talte A. C. Meyer hos Smedene om den franske Revolution, Baronesse Liljencrantz i de kvindelige Fagforeninger om Bosnien og Herzegovina; sst. holdtes ogsaa lejlighedsvis »Forelæsning over den nordiske Mytologi«. Se Soc.-Dem. $^{27}/_{11}$ 1877, $^{30}/_{12}$ og $^{22}/_{10}$ 1876. [6]) Jfr. S. 147. [7]) Soc. $^{4}/_{10}$ 1873 (Smede). [8]) Sst. $^{28}/_{9}$ 1873. [9]) Soc.-Dem. $^{16}/_{11}$ 1875 (Drejere). [10]) Sst. $^{10}/_{3}$ 1875 (Arbejdsmænd). [11]) Soc. $^{7}/_{11}$ 1873; Soc.-Dem. $^{2}/_{5}$ 1875. [12]) Sst. $^{20}/_{10}$ 1874, $^{21}/_{8}$ 1875, $^{19}/_{12}$ 1878. [13]) Sst. $^{2}/_{8}$ 1876. [14]) Jfr. S. 416.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Side; Louis Toucher ofrede Bogen fire lange Artikler i »Social-Demokraten«[1]), Klein medførte og kommenterede den paa sine Agitationsrejser[2]); takket være denne gode Reklame blev den ogsaa undertiden benyttet til Oplæsning i Fagforeningerne, saaledes af de københavnske Formere[3]) og Murere[4]) samt af Arbejdsmændene i Aarhus[5]). — En fremtrædende Plads indtog naturligt nok mere eller mindre snævert faglige Emner, saasom Normalarbejdsdag, Produktionsforeninger, Hjemmearbejde; ofte svigtede Evnen til at adskille Teori og Praksis, saa »Diskussionsmøderne« antog Karakteren af smaa Generalforsamlinger og vedtog Resolutioner, som var bestemt til direkte at omsættes i Praksis. Hyppigst forekom denne farlige Sammenblanding i de mindre Foreninger[6]), hvor alt gik mere formløst; hos Korkskærerne kom det saa vidt, at en Generalforsamling udtrykkelig maatte ophæve Maanedsmødernes Bevillingsret[7]). Større Organisationer — som Cigarmagernes[8]) eller Bygningssnedkernes[9]) — kendte bedre Forskellen paa Medlemsmøde og Generalforsamling.

Begge Slags Sammenkomster blev som Regel refererede i Foreningsprotokollen[10]), i »Social-Demokraten« (eventuelt Fagbladet) eller begge Steder. De trykte Referater, som sikkert i Almindelighed hviler paa en Indberetning fra et af Foreningernes egne Medlemmer[11]), er de udførligste og synes gennemgaaende forholdsvis paalidelige, kun i ringe Grad prægede af agitatorisk Tilrettelægning. »Social-Demokraten« opfattedes i denne Forbindelse som Fagforeningernes Fællesorgan, bestemt i første Række til Efterretning for deres Medlemmer; til megen Nytte for Historikeren bliver oppositionelle Anskuelser derfor i Almindelighed gengivne, om end Referenterne naturligvis omhyggeligt sørger for at faa Gendrivelserne med. Selv Kritik af Partiledelsen[12]) og Redaktionen[13]) kunde saaledes faa Indpas i Bladets Spalter. I forstaaelig Bekymring for Partidisciplinen prøvede Centralbestyrelsen 1875 at forhindre dette, idet den vedtog, »at intet Referat fra de under Centralbestyrelsen indordnede Fagforeninger — *imod Centralbestyrelsen* — maa finde Optagelse i Bladet, uden først at være gennemset af Centralbestyrelsens

[1]) Soc.-Dem. $^{26}/_{11}$—$^{29}/_{11}$ 1874. [2]) Sst. $^{31}/_{12}$ 1874 og $^{18}/_{2}$ 1875. Artikler i Anledning af Bogen sst. $^{12}/_{2}$—$^{14}/_{2}$ og $^{8}/_{4}$ 1875. [3]) Sst. $^{15}/_{12}$ 1874. [4]) Sst. $^{8}/_{12}$ 1875. [5]) Sst. $^{28}/_{12}$ 1875. [6]) Eksempler sst. $^{23}/_{5}$ 1874 (Hustømrere), $^{2}/_{11}$ 1875 (Skomagere, Murere), $^{12}/_{11}$ 1875 (Vævere). [7]) Korkskærerforeningens Protokol $^{3}/_{10}$, jfr. $^{5}/_{9}$ 1877. [8]) Soc.-Dem. $^{20}/_{11}$ 1875. [9]) Sst. $^{28}/_{5}$ 1874. [10]) Saaledes Smede, Korkskærere og Skibstømrere. [11]) Jfr. en Beslutning i Murernes Fagforening Soc.-Dem. $^{17}/_{12}$ 1874. Bladet har simpelt hen ikke haft Journalister nok til at lade sig repræsentere ved alle de Møder, som refereres i dets Spalter. [12]) Jfr. S. 234, 253, 415 f og 418. [13]) Eksempler Soc.-Dem. $^{15}/_{9}$ og $^{12}/_{10}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Formand«[1]); mulige Anker skulde indgives direkte. Højst betegnende er det imidlertid, at selve dette Forsøg paa Indførelse af en lempelig Censur fremkaldte en Kritik, som ingenlunde forblev skjult for Bladets Læsere! De udhævede Ord blev indskudt i den oprindelige Resolution for at dæmpe Misfornøjelse i flere Foreninger; trods denne Indrømmelse var dog Cigarmagerne meget utilfredse[2]), og i Praksis forblev Bestemmelsen sikkert ret virkningsløs[3]). Ytringsfriheden inden for Socialdemokratiet var og blev 70'erne igennem meget udstrakt.

At Kleins Kulturprogram viste sig saa svært at realisere, skyldtes maaske ogsaa i nogen Grad ugunstige ydre Omstændigheder. Hvad 70'ernes Fagforeninger betegnede som deres »Lokale«, var i de fleste Tilfælde[4]) ikke andet end en af det gamle Københavns mange Kælderbeværtninger, et snævert og lidet hyggeligt Rum, hvor Luften var tyk af Øldunst og Tobaksrøg; »ja det hænder endog, at Forsamlinger, der har dannet sig efter socialistisk Mønster, holder Møder paa Steder, som for en stor Del trives ved Nedbrydelse af Kvindens Sædelighed«, hedder det engang i »Social-Demokraten«[5]). Det var underforstaaet i Lejekontrakten, at Værten kunde regne med, at Mødedeltagerne nød en Forfriskning eller to i Aftenens Løb. Heri laa unægtelig en Fare. Sjældent gik det vel saa galt som med Formerfagforeningen i Aarhus, hvorom en senere, men ikke utroværdig Kilde[6]) beretter: »En Ting, som uden Tvivl skadede Foreningen meget, var at Foreningsmøderne ofte trak ud til den lyse Morgen; at en saadan Nats Udgifter for de fleste ikke var saa ringe, er en Selvfølge. For dem, som havde et Hjem og Familje, er det ret naturligt, at Hustruen var afgjort imod Foreningen og søgte paa alle Maader at holde Manden derfra«. Men ogsaa i København var der Arbejdere nok, som i Overensstemmelse med den tvivlsomste Lavstradition i de faglige Sammenkomster saa en velkommen Anledning til at tømme et Glas. Man ser det bl. a. af en Generalforsamlingsbekendtgørelse[7]) fra Malerfagforeningen, hvis Slutning lyder: »Da det er temmelig nødvendigt, at Medlemmerne idetmindste møder til Generalforsamlingen saa talrig som muligt, saa erholder ethvert Medlem, som giver Møde, gratis halve Baiere«. Af de Gæster, hvem dette Tilbud hidlokkede, var næppe megen Andagt at vente! Det maa tilføjes, at dette Avertissement paataltes af Hovedbestyrelsen[8]); i Almindelighed turde

[1]) Soc.-Dem. $^{17}/_{4}$, jfr. $^{4}/_{4}$ 1875. [2]) Sst. $^{23}/_{4}$ 1875. [3]) Med noget større Held synes Redaktionen at have kæmpet mod Referater af rent personlige Stridigheder, jfr. sst. $^{14}/_{1}$ 1875. [4]) Jfr. dog S. 422—24. [5]) $^{23}/_{5}$ 1876. [6]) Formernes Fagblad $^{30}/_{1}$ 1897. [7]) Soc.-Dem. $^{16}/_{7}$ 1876. [8]) Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Aug. 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ogsaa Foreningsbestyrelserne have foretrukket lidt mindre, men mere forhandlingsdygtige Generalforsamlinger. De rigtig ivrige Socialister var Alvorsmænd; en af dem, et Medlem af »Vævernes Velfærdsforening«, beklagede 1873, at »mange betragtede Mødeaftenerne som et Slags Selskabsaften, hvor der var endel »Grin«, og i det Hele var der en altfor følelig Mangel paa Alvor«[1]). I samme Aand havde allerede Vedtægterne for den ældste Væverforening Aaret før paalagt Mødedeltagerne som »en Ærespligt, ikke at tale utaalelig imod hverandre, da alt saadant strider imod Enighed og Broderskab«. Ogsaa Arbejdsmændene tog Slagordene bogstaveligt; deres Love foreskriver, at »da der i Foreningen skal herske Lighed og Broderskab, saa har Medlemmerne at tiltale hverandre med Ordet »Du«, samt Medlemmernes Bagnavn«.

Karakteristisk for Alvorsaanden hos de ledende er det, at man kun i ret begrænset Omfang imødekom Trangen til Fester og lettere Underholdning. De senere saa udbredte Maskerader var endnu ualmindelige[2]); og da Richter 1873 stillede i Udsigt, at Grovsmedeforeningen af og til vilde foranstalte Baller, vakte dette en vis Forargelse i den konkurrerende Smedefagforening[3]). Konerne fik overhovedet ikke megen Fornøjelse af Foreningslivet; det var en ren Undtagelse, naar Kurvemagerne havde Lov at medtage deres »nærmeste kvindelige paarørende«[4]) til Møderne. Almindeligvis fejredes Foreningens Stiftelsesdag og Pios Fødselsdag, hyppigt de to andre Føreres[5]), med behørige Skaaltaler om en Punchebolle; undertiden var der Lejlighed til en Svingom bagefter[6]). Ogsaa en Faneindvielsesfest oplevede de fleste Fagforeninger inden Tiaarets Udløb[7]). Til adskillige af dem var der knyttet Sangforeninger, som endog havde deres egen Centralisation[8]) og i Tilfælde af Arbejdsnedlæggelse kunde gøre Nytte ved at holde Koncert til Fordel for de strejkende[9]).

Til Fagforeningernes oplysende Virksomhed hørte i enkelte Fag Udgivelsen af et Fagblad. Til Gennembrud naaede Udviklingen af en Arbejderfagpresse dog først ved Forbundstankens endelige Sejr henimod 1890. Listen over 70'ernes Fagblade er kun kort. Den omfatter:

Fagtidende for Malere. Jan. 1874—Febr. 1875. Ialt 14 Nr.
Typograf-Tidende. 1874—79. Ugeblad 1874—76, derefter hver 14. Dag.

[1]) Soc. $^{29}/_{10}$ 1873. [2]) Undtagelser f. Eks. Soc.-Dem. $^{4}/_{2}$ og $^{13}/_{12}$ 1876. [3]) Soc. $^{26}/_{9}$ 1873. [4]) Love 1874. Selv Smedene tog dog af og til deres Koner med til Møde, jfr. Soc.-Dem. $^{27}/_{11}$ 1875. [5]) Jfr. S. 223. [6]) Eksempler Soc.-Dem. $^{24}/_{1}$ 1875, $^{11}/_{1}$ og $^{6}/_{2}$ 1876. [7]) Eksempler Soc. $^{2}/_{12}$ 1873; Soc.-Dem. $^{9}/_{6}$ 1875. [8]) Sst. $^{7}/_{1}$ og $^{26}/_{1}$ 1876 m. fl. St. [9]) Jfr. S. 528.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Maanedsblad for Snedker- og Stolemagernes Produktionsforening. Marts 1874. 1 Nr.

Ad Kjøkkentrappen [Organ for Tjenestetyendeforeningen af 1876]. Aug. 1876. 1 Nr.

Maanedsblad for det nordiske Handskemagerforbund. $^{1}/_{11}$ 1876—$^{3}/_{4}$ 1879. Ialt 11 Nr.

Som man vil se, maa af disse fem Blade de to betegnes som dødfødte Forsøg, og kun Typografernes overstod Krisen — maaske nærmest takket være deres uhyre Skrivelyst. Vistnok med Undtagelse af Tyendebladet[1]) redigeredes de allè i hvert Fald i Begyndelsen af vedkommende Organisations Formand. Alle drev de naturligvis Agitation; Handskemagerbladet opfyldte under P. Knudsens dygtige Ledelse fuldt ud sin Bestemmelse som »Forbindelsesled imellem de forskellige Byer«[2]); Maler- og Typografbladene tjente mere Københavnernes indbyrdes Meningsudveksling og bragte i øvrigt begge nu og da rent tekniske Meddelelser. Arbejdet for den faglige Dygtigheds Fremme tog Fagforeningerne sig ellers ikke af; naar Bygningssnedkerne Aug. 1879 vedtog »at lade en dygtig Lærer give Undervisning i Skrivning og Regning (Kvadrat- og Kubikregning) en Gang ugentlig i Løbet af Vintermaanederne«[3]), var Hensigten formodentlig snarest den at dygtiggøre de menige Medlemmer til Fortolkning af Priskurantens ofte indviklede Bestemmelser.

Møder og Fagblade kunde være virkningsfulde nok som Midler til at knytte Medlemmerne til Fagforeningen, give den en fast Plads i deres Tilværelse; hvad det i Længden kom an paa, var dog selvfølgelig de reelle Goder — først og fremmest i Form af rede Penge —, som Foreningen havde at byde dem. Det drejer sig her navnlig om Strejke- og Rejseunderstøttelse, om Syge- og Begravelseshjælp, samt endelig (fra 1877) om Arbejdsløshedsunderstøttelse.

Af disse fem Former for økonomisk Bistand var Strejkehjælpen den vigtigste og mest udbredte. Principielt ydedes den af praktisk talt alle Fagforeninger[4]); ikke helt faa af 70'ernes mindre Foreninger fik dog aldrig Lejlighed til at anvende Princippet i Praksis. Men kom det i det hele taget til Arbejdsnedlæggelse, var naturligvis de strejkendes Underhold en Opgave, som ikke lod sig afvise, saa længe der over-

[1]) Jfr. Soc.-Dem. $^{30}/_{1}$ 1876. [2]) Love 1875. [3]) Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ og $^{27}/_{8}$ 1879; Fagforeningens Protokol $^{20}/_{8}$ 1879. [4]) Grovsmedeforeningen af 1873 ophævede vel Jan. 1874 sin Strejkekasse, men uden derfor principielt at opgive Strejken som Vaaben, se »Bidrag« 335 og 341.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hovedet var Penge tilbage i Foreningens Kasse. At de fornødne Midler til en større Strejke næsten aldrig var samlet i Forvejen, men først paa forskellig Maade maatte skaffes til Veje, er en Sag for sig, som vi senere[1]) kommer tilbage til. Her skal foreløbigt i Hovedsagen kun Understøttelsens Størrelse behandles.

Materialet til Belysning af Strejkehjælpens Størrelse er ikke saa omfattende, som man kunde vente; kun et Mindretal af Lovene træffer Bestemmelse derom, mens Efterretningerne om de faktisk udbetalte Beløb er faa og tilfældige. To Ting lader sig dog fastslaa: for det første, at Understøttelsen i Almindelighed var langt mindre end den gængse Arbejdsløn, for det andet, at den varieredes efter Trang, idet navnlig de gifte fik mere end de ugifte. Oftest var Taksten 6 à 10 Kr. ugentlig. »Internationale«s Lovudkast for Sektionsstrejkekasser fra Oktober 1871 begynder beskedent med at fastsætte de 6 Kr. som Maksimum for ugifte; men senere hen blev dette Beløb et hyppigt anvendt Minimum. Af de to fælles Strejkekasser tilsagde ganske vist den første (1872) ugifte Medlemmer 7 og gifte 9 Kr., mens den anden (1873) nøjedes med at love begge Klasser uden Forskel 6 Kr., dog saaledes at man her ved dobbelt Kontingent kunde sikre sig dobbelt Understøttelse — en Bestemmelse, der særlig var beregnet paa Forsørgerne[2]). 6 Kr. om Ugen fastsættes ogsaa 1872 i den ældste Væverfagforenings og 1875 i Sadelmagernes Love. Bygningssnedkerne modtog under de partielle Strejker 1877 10 Kr. ugentlig[3]). Skrædder- og Murerforbundene satte begge i deres Love et Spillerum fra 6 til 9 Kr.; i Praksis fik under Skrædderstrejken i Horsens ugifte $7^1/_2$ og gifte 9 Kr.[4]). Hos Korkskærerne var de tilsvarende Satser 8 og 10 Kr., hos Cigarmagerne 1871—74 6 og 8 Kr.[5]), senere 8 Kr. 10 og 10 Kr. 20; Kvinder og Lærlinge maatte nøjes med 4 Kr. 20. Undertiden begunstigedes Familieforsørgerne endnu stærkere; under Skomagerstrejken i Horsens 1872 fik de gifte i hvert Fald ved een af Udbetalingerne endog dobbelt saa meget som de ugifte[6]), og ret hyppigt synes man at have ydet Familiefædre ekstra 1 Kr. om Ugen for hvert Barn; dette Tillæg forekommer saaledes allerede i Lovene for den fælles Strejkekasse 1872 og blev faktisk udbetalt i Aarhus under Murerstrejken 1875[7]), i København under Væverstrejken 1873[8]) og Smedestrejken 1876[9]). Hvor som i sidstnævnte Tilfælde Grundbeløbet var 12 Kr., maa en Fader til

[1]) S. 521—29. [2]) Soc. $^{25}/_{7}$ 1873. [3]) Fagforeningens Protokol $^{7}/_{8}$ 1877. [4]) Soc.-Dem. $^{15}/_{8}$ 1877. [5]) Saaledes ogsaa i Praksis under Strejken hos Hirschsprung, se Soc. $^{6}/_{10}$ 1872. [6]) Sst. $^{24}/_{4}$ 1872. [7]) Soc.-Dem. $^{9}/_{4}$ 1875. [8]) Soc. $^{20}/_{7}$ 1873. [9]) Ugeblad for Almuen $^{24}/_{3}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blot 4—5 Børn have haft i hvert Fald en teoretisk Mulighed for ligefrem at tjene paa Arbejdsnedlæggelsen! At selve Understøttelsen oversteg 10 Kr., var ellers meget sjældent, og noget helt enestaaende er det vistnok, naar Formernes Love af 1875 fastsætter, at »ved partielle Arbejdsnedlæggelser er det Foreningens Pligt at understøtte ethvert berettiget Medlem med 16 Kr. ugentlig«; er denne Forpligtelse virkelig blevet overholdt under Strejkerne i 1876[1]), maa dette have bidraget til Foreningens Nederlag. Selv denne usædvanlig høje Understøttelse naaede dog ingenlunde paa Højde med Ugelønnen, som for Formernes Vedkommende nok laa noget højere end de 16—18 Kr., som i 70'ernes gode Aar vel nok tør betragtes som Gennemsnittet for en københavnsk faglært Arbejder[2]). Som man vil se, har af de øvrige Understøttelser selv de større næppe været mere end et Middel til at holde den værste Sult fra Døren; nogen Forlystelse har det under ingen Omstændigheder været at »spadsere«. — Strejkeunderstøttelse udbetaltes i Almindelighed hver Lørdag[3]); undtagelsesvis forekommer under Skomagerstrejken 1872 to ugentlige Udbetalinger[4]).

I Analogi med Strejkehjælpen paatog visse Fagforeninger sig at understøtte Medlemmer, som paa Grund af socialistisk Sindelag eller anden formentlig uretfærdig Aarsag afskedigedes af deres Arbejdsgiver. Lovbestemmelser herom kendes fra 7—8 Fag — gennemgaaende øjensynligt saadanne, hvor Risikoen ved Tilslutning til Organisationen var særlig stor. De paagældende Paragraffer er næsten alle vagt og varsomt formede, saa at de snarere hjemler Foreningerne *Ret* til at yde Understøttelse end paalægger dem *Pligt* dertil; med priselig Forsigtighed undgik man at love mere, end man kunde holde. Tidligst tillader Lovudkastet for »Internationale«s Strejkekasser[5]) og enslydende dermed de bevarede Love for Sektionsstrejkekasser Bestyrelserne at »understøtte enkelte Arbejdere, som uden Grund eller i den gode Sags Tjeneste ere blevne afskedigede«. De øvrige Bestemmelser hidrører alle fra Aarene omkring 1875. Den hurtigt sammenbrudte Bryggeriarbejderforening af 1874 lovede gensidigt Værn mod Følgerne af pludselig og uforskyldt Afskedigelse; Sadelmagerne var villige til at støtte Medlemmer, »som paa Grund af deres energiske Virksomhed for Foreningen blive arbejdsløse«. Den præciseste Forpligtelse finder man hos

[1]) Jfr. S. 244. [2]) Jfr. Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 24, 79, 330; Even Marstrand: Arbejderorganisation og Arbejderkaar i Danmark 83—85; »Bidrag« 341 f. [3]) Saaledes fastsat i Lovene for begge fælles Strejkekasser, for Bygningssnedkere, Gørtlere og Vævere; jfr. Aarhus Amtstidende $^{5}/_{4}$ 1875 (Murer- og Tømrerstrejken). [4]) Folkets Avis $^{11}/_{6}$ 1872. [5]) Soc. $^{28}/_{10}$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Formerne, hvis Love af 1875 sikrer ethvert Medlem, »som bliver forurettet og afskediget paa Grund af Agitation eller andre Forhold, der har til Hensigt at gavne Foreningen«, 16 Kr. om Ugen, altsaa fuld Strejkehjælp, dog kun hvis hans Kolleger paa Værkstedet bekræfter hans Fremstilling. Paa en noget anden Situation tager aabenbart Hustømrerne Sigte, naar de lover — efter Forhandling paa Diskussionsmøde og Bestyrelsens Godkendelse — at hjælpe et Medlem, der bliver »forurettet med Hensyn til Betalingen for sit Arbejde«; her tænkes aabenbart paa det i Byggefagene ikke sjældne Forhold[1]), at en Svend ikke kunde faa udbetalt, hvad han havde til Gode. Om socialistisk Bekendelsesfrihed drejer det sig derimod atter, naar et Diskussionsmøde i Vævernes Fagforening som Svar paa et Spørgsmaal om »en mere fri Aand i Foreningen« vedtog fremtidig Understøttelse til »enhver Svend, som blev ledig og ansaas af Foreningen for at være forurettet af sin Mester for sit Frihedssinds Skyld«[2]). Ogsaa Brolæggerne forudsaa Anvendelse af Strejkefondet til Gavn for enkelte »forurettede«[3]). I samtlige hidtil anførte Eksempler synes der at være Tale om Pengehjælp; i enkelte Tilfælde forekommer imidlertid andre Former for Støtte: Arbejdsmændene nøjes med at tilsige den Kollega, som afskediges »for sine sociale Anskuelsers Skyld«, Bistand til at finde andet Arbejde, mens Kurvemagerne og efter dem Børstenbinderne fastsætter, at »ethvert Medlem er berettiget til at forlange Retshjælp, naar hans Arbejdsgiver gør ham Uret eller han bliver fornærmet i sin personlige Frihed og Ære«. — Hvor meget alle disse Bestemmelser har været værd i Praksis, er svært at afgøre; Kildernes Tavshed maa imidlertid advare mod Overvurdering. Sandsynligvis har man en og anden Gang kunnet hjælpe en Kammerat over nogle Ugers uforskyldt Arbejdsløshed; vedvarede Ledigheden, har vedkommende sikkert saa godt som altid søgt sig en bedre Fremtid i en anden By, om fornødent et andet Land eller Verdensdel[4]). Et Par afskedigede Formænd fra Aarhus vides at være støttet ved særlige Indsamlinger[5]).

At man ved Strejkehjælpens Fordeling i saa høj Grad begunstigede de gifte Arbejdere fremfor de ugifte, skyldtes naturligvis, at disse sidste kun havde sig selv at sørge for; netop derfor fandt man det ogsaa rimeligst, at de saa vidt muligt aflastede Arbejdsnedlæggelsens Budget ved at rejse bort og søge sig Arbejde andetsteds. Et saadant Forsøg var Fagforeningen villig til at finansiere.

Navnlig i Provinsen var Rejseunderstøttelsen i Konflikttilfælde næsten lige saa vigtigt et Vaaben som den egentlige Strejkehjælp[6]). Paa lignende

[1]) Jfr. S. 498 f. [2]) Soc.-Dem. $^{2}/_{4}$ 1876. [3]) Sst. [4]) Jfr. S. 386. [5]) Soc.-Dem. $^{30}/_{3}$, $^{30}/_{9}$ og $^{20}/_{10}$ 1876. [6]) Jfr. S. 529.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Maade erstattede den for de yngre Svendes Vedkommende Arbejdsløshedsunderstøttelsen; ogsaa her var det jo en Fordel for Foreningen at slippe med en Udbetaling een Gang for alle. I flere Fag — f. Eks. Handskemagere, Møbelsnedkere og Cigarmagere — blev Rejsehjælpen først rigtig aktuel i Kriseaarene 1877—78; de sidstnævnte foreskrev i en Resolution af 29. Juni 1877 udtrykkeligt Rejseunderstøttelse som Lægemiddel mod Arbejdsløsheden[1]). Men selv under mere normale Beskæftigelsesforhold kunde det muligvis være fordelagtigt for en Fagforening at skille sig af med nogle af sine Medlemmer, hvis man derved kunde forebygge en Overfyldning af det stedlige Arbejdsmarked. Forestillinger herom dæmrede for Formernes Bevidsthed, naar de saa tidligt som i deres Love af 1873 talte om Rejsepengene som et Middel til »at svække den indre Arbejdskraft iblandt de kjøbenhavnske Formere«. Langt klarere Udtryk faar dog samme Tanke 1879 i en Beretning om Handskemagerforbundet[2]), som næppe kan skyldes nogen anden end dets Formand. Her fremhæves det, at Rejsehjælpen kommer ikke blot de rejsende, men ogsaa Faget som Helhed til Gode, »ti naar vi paa den ene Side ved Dannelsen af Forbundet og ved vore Forbindelser i Udlandet søger at skaffe Oplysninger om Arbejdsmarkedets Stilling paa de forskellige Steder, da er Rejseunderstøttelsen det Middel, hvorved man kan skaffe den ledige Arbejdskraft hen paa Steder, hvor der er bedre Brug for den. Man kan derved regulere Tilbud af Arbejdskraft efter Efterspørgslen, hvorved atter opnaas, at Arbejdslønnen ikke saa let daler, selv under ugunstige Arbejdsforhold«. For P. Knudsens klare Tanke stod saaledes Rejseunderstøttelsen som et nødvendigt Supplement til en storstilet international Arbejdsanvisning og derigennem som et værdifuldt Hjælpemiddel i selve Lønkampen. Dette var Fremtidsmusik; men Rejsehjælpen havde ogsaa Rod i Fortiden. Fra Svendelavenes Tid var ældre Haandværkere endnu fuldt fortrolige med den Forestilling, at en farende Svend havde Fordring paa Fagfællers Hjælp, hvor som helst han kom frem. Forpligtelsen til at give »Geskænk« følte stadig levende; den ligger f. Eks. bagved Odense Malersvendes Bestemmelse 1873, at hvis Fagforeningens Kassebeholdning om to Aar slaar til, »vil i Vintermaanederne fremmede Svende paa Gennemreise, som ikke kunne erholde Arbeide her i Byen, oppebære en Understøttelse, saafremt Vedkommende kan legitimere sig og antages at være værdig«. Afgørende Vægt tør man dog i denne Forbindelse ikke tillægge Lavstraditionen, idet Forholdet ejendommeligt

[1]) Soc.-Dem. $^{6}/_{7}$ 1877. [2]) Blad for det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nok er det, at Rejsehjælp i 70'erne fortrinsvis ydedes af Fagforeningerne i saadanne Fag, som aldrig havde været lavsorganiserede; og Forklaringen er ikke den tilsyneladende nærliggende, at Lavsfagenes Haandværkssvende stadig havde deres gamle Foreninger at ty til; efter 1862 synes Svendelavene ikke mere at have givet Geskænk[1]). Paa den anden Side vilde uden Overleveringen fra Lavstiden store Fag som Typograferne og Handskemagerne samt (i hvert Fald i Provinsen) Tobaksarbejderne og Skrædderne næppe have indladt sig paa at understøtte ikke blot afrejsende, men ogsaa tilrejsende Fagfæller; hos Cigarmagerne i Horsens kaldtes Ydelsen ligefrem Geskænk[2]). I samtlige disse Fag kom man efter Oprettelsen af Forbundene efterhaanden ind paa at forbeholde disses Medlemmer Retten til Rejsehjælpen[3]), som derigennem yderligere blev et værdifuldt Hjælpemiddel for Fagdisciplinen.

Skønt Rejseunderstøttelsen saaledes paa mere end een Maade gled ind som et naturligt Led i Fagforeningernes Virksomhed, fik den dog langtfra samme Udbredelse som Strejkeunderstøttelsen, saaledes navnlig ikke i Haandværks- og særlig Byggefagene; størst Betydning havde den som allerede antydet i Provinsen og for Fagforbundene. Inden for disse var Rejsehjælpen i Almindelighed en Ret, som under givne Betingelser tilkom ethvert Medlem[4]); i andre Organisationer kunde undertiden Bestyrelsen vilkaarligt afslaa eller bevilge en Ansøgning[5]). Beløbets Størrelse var sjældent fuldt fastsat i Forvejen, men afhang som Regel af Rejsens Længde og Bestyrelsens Skøn. Nævnes en bestemt Sum i Lovene, er det gerne 10 Kr.; dette var den faste Takst for Vævere (Kbh. 1872 og Fredericia 1875) og Møbelsnedkere (1878), Maksimum for bortrejsende Cigarmagere og Typografer. Handskemagerforbundet gav højst 6 Kr.; fra 1. Okt. 1876 til 1. Okt. 1878 modtog i alt 78 Svende 315 Kr.[6]). Korkskærernes Love har ligeledes 6 Kr., men som fast Takst; deres Protokol[7]) viser imidlertid, at man ved Generalforsamlingsbevilling kunde opnaa baade 8 og 16 Kr. Formerne viste ogsaa paa dette Omraade særlig Flothed; hvis i dette

[1]) Se Love f. Eks. for Blikkenslagernes, Bødkernes, Hustømrernes og Malernes Svendeforeninger blandt Universitetsbibliotekets Smaatryk. [2]) Soc.-Dem. $^{20}/_{7}$ 1877. [3]) Typograf-Tidende $^{25}/_{5}$ 1878; Love for Handskemagerforbundet 1876, jfr. Resolution Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1878; Beslutninger af Tobaksarbejdere sst. $^{20}/_{7}$ 1877, af Skræddere sst. $^{19}/_{8}$ 1877, jfr. Bekendtgørelse fra Skanderborg Skræddere sst. $^{9}/_{11}$ 1878. [4]) Saaledes navnlig hos Cigarmagere og Handskemagere, desuden i København hos Korkskærere og Møbelsnedkere (1878). [5]) Saaledes hos Formere, Trædrejere, Typografer og Vævere. [6]) Blad for det nordiske Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879. [7]) $^{11}/_{2}$ 1877 og $^{5}/_{3}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fag en Ansøgning i det hele taget toges til Følge, fik vedkommende en Mark pr. Mil, dog højst for 50 Mil, altsaa 16 Kr. 67[1]). — At der levnedes Bestyrelserne en vis Frihed med Hensyn til Rejsehjælpens Administration, er meget forstaaeligt, da denne Form for Understøttelse viste sig at friste til Misbrug, som man ved særlige Bestemmelser maatte søge at hindre. I Korkskærerforeningen indmeldte Folk sig for at faa Rejsepenge, hvorfor Fristen fra Optagelse til tidligste Udbetaling af Rejsehjælp forlængedes fra 6 til 26 Uger[2]). Cigarmagerne synes oprindelig at have ført Kontrol med selve Købet af Rejsebilletten. Endelig havde man ikke sjældent den Ærgrelse, at Medlemmer, man havde betalt for at blive af med, temmelig hurtigt viste sig igen; mod dette søgte baade Formere[3]) og Tobaksarbejdere[4]) at sikre sig ved at bestemme, at de, der kom tilbage inden en vis Frist, skulde refundere det modtagne Beløb. Typografer kunde kun faa Rejseunderstøttelse een Gang hvert Aar.

Fjernere fra Fagforeningernes egentlige Virkefelt laa Syge- og Begravelseshjælpen. Naar de alligevel kom ind paa at yde disse Former for Understøttelse, skete det da heller ikke med Partiledelsens gode Vilje; tværtimod vakte Fagforeningssygekassernes Fremkomst levende Bekymring inden for partitro Kredse. Det officielle socialistiske Standpunkt til Sygeforsikringsspørgsmaalet var klart og utvetydigt. Tydeligst kom det maaske til Udtryk i et Par Resolutioner fra Begyndelsen af 1876. Den første af disse vedtoges i Socialdemokratisk Samfund 5. Jan.; den lød: »Forsamlingen udtaler som sin Overbevisning, at de frie Fagforeninger ved at oprette Sygekasser afviger fra deres oprindelige social-politiske Formaal, og den anser Oprettelsen af en eneste stor Sygekasse for det eneste praktiske i denne Retning, men hævder dog, at Staten eller Kommunen er den egentlige Myndighed, som gennem en bestemt paalignet Skat paa alle Borgere bør sørge for de Syge, uden at disse derved tabe deres politiske Rettigheder«[5]). En halv Snes Dage senere vedtog et af Centralbestyrelsens offentlige Arbejdermøder efter mange Taleres Anbefaling en Udtalelse af ganske tilsvarende Indhold[6]), dog uden Tilføjelsen om det offentliges Forpligtelser, hvis Gennemførelse jo ogsaa foreløbigt var en fjern Drøm. Programmets praktiske Hovedpunkt maatte indtil videre være Planen om een stor Fællessygekasse, som faldt saa godt i Traad med Socialisternes Hævdelse af Solidariteten mellem Arbejdere i alle Fag. Ud fra delvis ændrede Forudsætninger tiltraadte Socialdemokratiet

[1]) Saaledes Love 1875. [2]) Foreningens Protokol $^{7}/_{8}$ 1878. [3]) Love 1873. [4]) Soc.-Dem. $^{6}/_{8}$ 1879, jfr. sst. $^{9}/_{5}$ 1877. [5]) Sst. $^{13}/_{1}$ 1876. [6]) Sst. $^{23}/_{1}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saaledes i det væsentlige den Løsning, som allerede Orla Lehmann i sit Cirkulære af 1862[1]) havde tilraadet, og som i Virkeligheden ogsaa havde baade Fornuften og Fremtiden for sig. Meget tidligt gjorde Pio sig til Talsmand for den. Endnu Sept. 1871 overlader »Internationale«s Love[2]) ganske vist passivt Sektionerne selv at afgøre, om de vil oprette Sygekasser eller ej; men allerede næste Maaned lovede »Socialisten«, at Bestyrelsen »vedvarende vil have sin Opmærksomhed henvendt paa de hensigtsmæssige Midler til at bevirke en Sammensmeltning af de mange forskellige Syge- og Understøttelseskasser«[3]). I Foraaret 1872 gjorde man det første Skridt mod Virkeliggørelsen, idet en Generalforsamling 6. April efter Pios Forslag vedtog Oprettelsen af en Sygekasse og nedsatte et Lovudvalg[4]). Medvirkende Anledning til denne Beslutning var muligvis et Projekt, som kort forinden var blevet fremsat af Haandværkerforeningens Bestyrelse; det gik ud paa Oprettelsen af et »Arbeider-Understøttelses-Fond«, som paa Grundlag af Selvhjælp, men med Tilskud fra Arbejdsgiverne skulde bekæmpe Ulemperne »ved uforskyldt Trang, Sygdom og andre Vanheld«[5]) — en smuk Tanke, der aldrig kom længere end til Papiret. En Tid lang syntes Pios Plan at skulle faa samme Skæbne; men i November begyndte man omsider at modtage Indmeldelser[6]), og fra Nytaar kunde »Den internationale Arbejderforenings Syge- og Begravelseskasse« aabne sin Virksomhed[7]). Den optog baade Mænd og Kvinder, men kun Medlemmer af »Internationale«[8]); efter denne Forenings Opløsning holdt den sig under Navn af »Den demokratiske Syge- og Begravelseskasse« som uafhængig Organisation i hvert Fald til Udgangen af 70'erne[9]), men uden nogensinde at indfri de Forventninger, man fra først af havde knyttet til den. Uden Hensyn til dens fortsatte Eksistens genoptog derfor Pio i Sommeren 1876 i Lokalbestyrelsen Spørgsmaalet om »Oprettelsen af en Centralsygekasse for hele Landet, som kunde afløse alle de mange Smaaforeninger«, hvis Bestyrelser alene i København han med kraftig Overdrivelse anslog til at omfatte 1600 Personer[10]). Sagen henvistes efter hans Ønske til Drøftelse i de enkelte Foreninger[11]),

[1]) Jfr. S. 95. [2]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10. [3]) Sst. $^{14}/_{10}$ 1871. [4]) Sst. $^{9}/_{4}$ 1872. [5]) Opraab »Til Haandværkslaugene i Kjøbenhavn og de Herrer Medlemmer af Haandværkerforeningen« i det kgl. Biblioteks Smaatryksamling. Sagen kendes ikke fra andre Kilder; den er end ikke omtalt i Haandværkerforeningens Forhandlingsprotokol. [6]) Soc. $^{13}/_{11}$ 1872. [7]) Sst. $^{21}/_{9}$ 1873, jfr. sst. $^{1}/_{12}$ 1872 og $^{3}/_{1}$ 1873. [8]) Love sst. $^{20}/_{12}$ 1872. Ogsaa i Fredericia oprettedes en »international Sygekasse«, se sst. $^{1}/_{12}$ 1872. [9]) Sst. $^{22}/_{8}$ og $^{21}/_{9}$ 1873. Den averterer endnu Soc.-Dem. $^{18}/_{11}$ 1879, men opføres ikke paa Oversigten i »De danske Sygekasser« (1887), Tavle I A. [10]) Soc.-Dem. $^{21}/_{7}$ 1876. [11]) Jfr. sst. $^{7}/_{9}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men kom aldrig videre. Under Trykket af Krisen 1878 mærkes vel en vis Svigten af Partistandpunktet, for saa vidt »Social-Demokraten« i en Leder[1]) undtagelsesvis anbefalede Oprettelsen af Sygekasser »i alle Fagforeninger« — sikkert ikke mindst som et Middel til at fastholde Medlemmerne. Nogle Maaneder senere var Bladet dog atter paa ret Køl og luftede i sin Kommentar til Arbejderkommissionens Betænkning atter Tanken om den landsomfattende Centralsygekasse som den eneste rigtige Løsning[2]); tilsvarende udtalte Laurits Andersen sig ved et stort offentligt Møde i samme Anledning[3]).

Førernes og Partibladets Holdning skulde altsaa ikke opmuntre Fagforeningerne til at indlade sig paa Sygeunderstøttelse; andre Motiver laa til Grund, og navnlig gjorde Lavstraditionen sig ogsaa her gældende paa lignende Maade, blot langt stærkere end med Hensyn til Rejsehjælpen. Det afgørende var her den gennem Aarhundreders Vane dybt indgroede Forestilling, at Fagfællers umiddelbare Samfølelse og gensidige Kontrol var Sygeforsorgens bedste Grundvold; Tanken om en rent forsikringsmæssig Ordning uden Støtte i andet Fællesskab syntes Arbejdernes store Flertal alt for luftig, fyldte dem med en Mistillid, der viste sig lige saa vanskelig at overvinde for Pio som for Lehmann, og som for øvrigt inden for adskillige Fag har holdt sig fuldt livskraftig lige til vore Dage.

Selv hvor saaledes Fagdelingen var det givne Udgangspunkt, stod imidlertid flere Udveje aabne. Navnlig i mindre Fag maatte Opretholdelsen af to helt adskilte Foreninger til Ordning henholdsvis af Arbejdsforholdene og Sygehjælpen tage sig ud som en Urimelighed; naar Medlemmerne dog var de samme, kunde saa ikke een Bestyrelse være nok? Ud fra denne Tankegang blev Problemet skarpt formuleret det, om Svendelavene skulde opsluge Fagforeningerne eller omvendt; man kunde med andre Ord enten overdrage de ældre Organisationer Forhandlingen med Arbejdsgiverne eller lade de yngre indrette egne Sygekasser til Erstatning for de gamle. Men jævnsides disse to Løsninger trængte i Tidens Løb en tredje sig frem, nemlig den at lade begge Slags Foreninger bestaa Side om Side i bedst muligt Samarbejde; for en rolig Vurdering af Arbejdernes Klasseinteresser maatte jo et saadant Kompromis synes langt at foretrække fremfor en fortsat Kræfternes Svækkelse i indbyrdes Magtkamp. Denne Tankegang havde imidlertid ingen Forstaaelse at ventè hos de for det meste ældre Mænd, som i Begyndelsen af 70'erne sad i Svendelavenes Bestyrelser; i deres

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{7}$ 1878. [2]) Sst. $^{13}/_{11}$ 1878. [3]) Sst. $^{3}/_{12}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Øjne var Fagforeningerne Usurpatorer, med hvilke der ikke kunde være Tale om Forhandling. At Lavenes Forsøg paa at tiltage sig Førerskabet i 70'ernes Lønbevægelse ikke havde Lykken med sig, var ganske vist fra Sommeren 1873 nogenlunde klart[1]); endnu i de følgende Aar viste dog ikke blot Hustømrerforeningen og Mursvendelavet, men ogsaa flere mindre Fags Svendeforeninger baade Vilje og Evne til at konkurrere[2]), og samtidig var deres Tilslutning til den f. Eks. i Forsvarsspørgsmaalet[3]) klart konservative Formandsforening alle Socialister en Torn i Øjet. En radikal Ændring af Lavsbestyrelsernes Sammensætning blev under disse Omstændigheder den absolute Forudsætning for et Forlig med Fagforeningerne.

Tanken om en socialistisk Erobring af Svendelavene var antydet af Pio i Foraaret 1872[4]); senere, navnlig efter den store Fagforeningsgrundlæggelse, traadte den i Baggrunden, men fandt stadig nogen Tilslutning inden for ledende Partikredse, ikke mindst hos Klein[5]), der her som i andre Henseender bedre end Pio vidste, hvad man kunde faa Arbejderne med til. »Social-Demokraten« interesserede sig derimod ikke for denne Plan; dog optog Bladet i Foraaret 1876 et Indlæg til Forsvar for den[6]); her fremhævedes særlig det fordelagtige i at udnytte de ældre Foreningers opsparede Midler fremfor at begynde helt forfra.

Tilhængerne af Centralsygekasse, Fagforeningskasser, Svendelav med eller uden socialistisk Bestyrelse dannede saaledes fire forskellige Retninger, som vilde hver sit og stod hverandre i Vejen. Som Følge heraf fik i 70'erne ingen af dem videre betydelige Resultater at opvise. — Et godt Indtryk af disse Brydningers Art giver Udviklingen i Murerfaget. Socialisternes Understøttelse af Murerskruen var forbundet med hvas Kritik af dens Ledelse[7]), og Aaret efter dannede de socialistiske Murersvende deres egen Forening. Paa selve Stiftelsesmødet lød forsonlige Toner om, »at man ved Fagforeningen ikke vilde kuldkaste det gamle Laug«[8]); ikke des mindre angrebes det blot en halv Snes Dage senere kraftigt af en Indsender i »Socialisten« for sin Holdning i 1872[9]), og da det hurtigt viste sig, at den nye Forening langtfra fik Medlemmer nok til at rokke Svendelavets faglige Førerstilling, kom Erobringsplanerne i Forgrunden. En Tid lang havde de Medvind; det lykkedes den overordentlig aktive socialistiske Minoritet at besætte

[1]) Jfr. S. 186. [2]) Jfr. S.208—13. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{17}/_{4}$ 1875; Soc.-Dem. $^{20}/_{4}$ 1875. [4]) Jfr. S. 176. [5]) Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1874 og $^{14}/_{1}$ 1875; en Udtalelse anført sst. $^{28}/_{1}$ 1876 hælder mere i Retning mod Centralsygekassen. [6]) Sst. $^{30}/_{3}$ 1876. [7]) Soc. $^{16}/_{4}$ 1872. [8]) Sst. $^{31}/_{7}$ 1873. [9]) Sst. $^{7}/_{8}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tre af Lavsbestyrelsens seks Mandater, deriblandt endog Viceformandsposten[1]). Formandens Modstand gjorde imidlertid denne Fremgang temmelig unyttig, og da man i Sommeren 1875 vovede sig frem med et Forslag om hans Afsættelse, blev Resultatet et Nederlag[2]), der aabenbart føltes afgørende; man maa have haft en Følelse af, at de Hundreder af Medlemmer, som selv ved denne Lejlighed havde holdt sig borte[3]), ikke var nemme at vinde for Socialismen. Følgelig lagde man Kursen om; Maalet blev nu at gøre Fagforeningen saa konkurrencedygtig som muligt og saaledes i det lange Løb udsulte Lavet. Allerede 1874 havde man oprettet »Murernes Fagforenings Understøttelsesforening«, der satte sig til Opgave at understøtte sine Medlemmer under langvarig Sygdom; Sygehjælpen begyndte først en Maaned efter Sygdommens Udbrud[4]). Nu fortsatte man ad samme Vej; blot et Par Uger efter Afgørelsen i Svendelavet fremsattes paa en Generalforsamling[5]) i Fagforeningen »Forslag om Oprettelsen af en Syge- og Begravelseskasse for Foreningens Medlemmer«. Sagen udsattes dog, »til en Overenskomst med Lauget var prøvet«; men 12. Okt. 1875 vedtoges Oprettelsen, om end blot med 23 Stemmer mod 9[6]), og 8. Dec. konstitueredes Sygekassen[7]), der bestod til noget ind i 80'erne[8]). Dette Skridt virkede nu atter tilbage paa Politikken over for Svendelavet; 25. Jan. vedtog Fagforeningen at afholde sig fra Deltagelse i de forestaaende Repræsentantvalg; man havde jo nu sin egen Sygekasse, »som er meget bedre indrettet«[9]). Da Lavet imidlertid stadig ikke vilde gaa den »Krebsegang«, man spaaede det, lod Spørgsmaalet sig ikke løse paa den Maade, og Stemningen slog derfor atter om; Fagforeningens ledende Mand, der i Sommeren 1876 var blevet Formand for det nystiftede Forbund, blev tvunget bort fra denne Post, senere endog ekskluderet som Følge af sin »Optræden overfor Lavets Medlemmer«[10]); Jan. 1877 fik de socialistiske Murere Lov selv at bestemme, hvorledes de vilde forholde sig ved Repræsentantvalget[11]); og kort efter kom man i Tanker om, at det i Grunden var forkert,

[1]) Dags-Telegrafen $^{19}/_{6}$ 1875, jfr. Soc. $^{16}/_{1}$ 1876, hvoraf fremgaar, at Bestyrelsen dengang talte tre Socialister. At den i alt havde seks Medlemmer, ses af Murersvendelavets Love af 1875 i Universitetsbiblioteket. Kleins Paastand Soc.-Dem. $^{14}/_{1}$ 1875, at »Bestyrelsens Majoritet var Fremskridtsmænd«, maa altsaa betegnes som overdreven. [2]) Jfr. S. 205. Dags-Telegrafen $^{19}/_{6}$ og $^{24}/_{6}$ 1875. [3]) Mursvendelavet havde i 1874 693 Medlemmer, se Arbeider-Kommissionens Betænkning 31; 192 deltog i Afstemningen. [4]) Love i Universitetsbiblioteket. [5]) Soc.-Dem. $^{31}/_{7}$ 1875. [6]) Sst. $^{16}/_{10}$ 1875. [7]) Sst. $^{17}/_{12}$ 1875. [8]) Love fra 1883 i det kgl. Bibliotek. [9]) Soc.-Dem. $^{28}/_{1}$ 1876. [10]) Sst. $^{1}/_{8}$ 1877; jfr. S. 361 og 205 (Mødet i Lavet 1876). [11]) Soc.-Dem. $^{11}/_{1}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

naar man saa tit havde sagt, »at Fagforeningens Opgave var at styrte Lavet«[1]); i Stedet begyndte nu under Paavirkning fra Tømrerne den Løsning at vinde Terræn, som et Par Aar senere viste sig at være den rigtige[2]), nemlig Oprettelsen af en særlig faglig Afdeling af Svendelavet.

Samme modstridende Retninger, hvis Kamp inden for et enkelt Fag vi her har fulgt, genfindes andetsteds. Blandt de Flokke af nye Foreninger, som saa Lyset i 70'ernes første Aar, var ogsaa enkelte helt uafhængige Fagsygekasser, saaledes den første Handskemagerforening, der tillige dyrkede Selskabelighed, og Former- og Jernstøberforeningen af 1875, som afløste et Par ældre Organisationer[3]); af de tre mislykkede Foreningsdannelser, som banede Vejen for Vævernes Velfærdsforening, var den ene en ren Sygekasse[4]), og den første Pianofortearbejderforening (af 1871) udviklede sig efter den andens Stiftelse i samme Retning[5]). Endelig synes ogsaa Bybudenes Hjælpeforening (af Dec. 1874) væsentlig at have understøttet sine Medlemmer i Sygdomstilfælde[6]).

De egentlige Fagforeningssygekasser stammer gennemgaaende først fra Aarene 1874—75. Ældst er Grovsmedeforeningens, hvis Oprindelse dog giver den en vis Særstilling; Richter, som principielt ikke havde noget imod Svendelavene, kæmpede i Begyndelsen ivrigt for en Sammensmeltning af Grovsmedeforeningerne af 1873 og 1862, og først da denne Plan efter langvarig Forhandling strandede paa Lavssvendenes Modstand, vedtog den yngre Forening 13. Febr. 1874 at oprette sin egen Sygekasse[7]). Af de socialistiske Fagforeninger tog Murernes og Blikkenslagernes Initiativet; sidstnævnte Fag trængte særlig haardt, fordi Lavstraditionen her var yderligt svag[8]); i 1874 var Svendelavet skrumpet ind til 14 Personer[9]); kun Bestyrelsen var tilbage, sagde man rigtigt i Fagforeningen[10]), som derfor 13. Okt. 1874 oprettede sin egen Sygekasse[11]), hvis Love senere toges til Forbillede af de nærstaaende Gas- og Vandarbejdere[12]). 22. Dec. 1874 fik ogsaa Bødkernes Fagforening, som foregaaende Sommer havde maattet taale Lavets Indblanding i de faglige Anliggender[13]), dannet en Sygekasse, som dog synes kvalt i Fødslen af Mangel paa Tilslutning[14]). 1875 naaede Bevægelsen sit Højdepunkt; Planer, der dog næppe blev til noget, var

[1]) Soc.-Dem. $^{23}/_{3}$ 1877. [2]) »Bidrag« 232. [3]) Soc. $^{28}/_{12}$ 1873; Love for »Former- og Jernstøberforeningen af 9. Juni 1873« blandt Universitetsbibliotekets Smaatryk; Formerforbundets Festskrift (1914), 23. [4]) »Bidrag« 312. [5]) Sst. 220. [6]) Sst. 228. [7]) Sst. 334; Grovsmedeforeningens Festskrift (1933), 56 f. [8]) Jfr. S. 84 f. [9]) Arbeider-Kommissionens Betænkning 30. [10]) Soc. $^{1}/_{8}$ 1873. [11]) Soc.-Dem. $^{11}/_{10}$, fr. $^{17}/_{10}$ 1874. [12]) Love i Universitetsbiblioteket. [13]) Jfr. S. 210. [14]) Soc.-Dem. $^{3}/_{12}$ og $^{20}/_{12}$ 1874, $^{5}/_{1}$ og $^{10}/_{1}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fremme blandt Arbejdsmænd[1]), Vævere[2]) og Drejere[3]); virkelige Fagforeningssygekasser oprettedes derimod af Gas- og Vandarbejderne (2. Juni)[4]), Savværksarbejderne (30. Aug.)[5]), Murerne (12. Okt.) og Formerne (29. Okt.)[6]). Den sidstnævnte modtog Jan. 1876 et Tilskud paa 200 Kr. fra Fagforeningen; Bevillingen vakte nogen Betænkelighed, men vedtoges dog med den Begrundelse, at det »for Formernes Vedkommende havde vist sig, at det var nødvendigt at oprette en Sygekasse i Fagforeningen, for derved at samle Fagets Medlemmer«[7]). Endelig vedtog Skibstømrerforeningen 5. Nov. en voldsom Kontingentforhøjelse med den Klausul, »at en bestemt Del deraf, efter nærmere Bestemmelse, henlægges til et Understøttelsesfond«[8]) — et Tilløb til Konkurrence med den »store Lade«, som stadig eksisterede i bedste Velgaaende[9]). Hele dette Røre forklarer til fulde Partiledelsens Bekymring for, at Lavsaanden ad denne Omvej skulde snige sig ind i Fagforeningerne og aflede dem fra deres Hovedopgaver. Man slog derfor Alarm[10]) og naaede virkelig at standse Strømmen i Tide. 1876—77 oprettedes vistnok ingen egentlige Fagforeningskasser i København[11]); en i Skibstømrerforeningen Dec. 1876 fremsat Plan om at »udtræde af Arbejderpartiet og anvende de derved sparede Penge til at forhøje Sygeunderstøttelsen« hindredes bl. a. ved Pios personlige Indgriben paa den paagældende Generalforsamling[12]), og samme Vinter afviste ogsaa Smedene et fra en enkelt Fabrik udgaaet Sygekasseforslag[13]). »Sadelmager- og Tapetserernes Fagforening« omdøbtes derimod under Trykket af Krisen 1878 til sammes »Fag-, Understøttelses- og Sygeforening«[14]); i dette Fag var 1877 samme Mand Formand baade for Svendelavet og Fagforeningen[15]).

Sadelmagerne anvendte altsaa ligesom Skibstømrerne den Udvej at lade selve Fagforeningen virke ogsaa som Sygekasse. Dette var imidlertid Undtagelsen[16]); den simple Forening af Fag- og Sygeor-

[1]) Soc-Dem. $^{10}/_{3}$ 1875. [2]) Sst. $^{3}/_{6}$ 1875. [3]) Sst. $^{1}/_{7}$ 1875. [4]) Love i Universitetsbiblioteket. [5]) Soc.-Dem. $^{28}/_{8}$ 1875; Love i det kgl. Bibliotek angiver Kassen oprettet »under 1ste September 1875«. [6]) Soc.-Dem. $^{19}/_{9}$, $^{23}/_{9}$, $^{21}/_{10}$, $^{26}/_{10}$ og $^{29}/_{10}$ 1875. Love »af $^{1}/_{11}$ 1875« i Universitetsbiblioteket. [7]) Soc.-Dem. $^{28}/_{1}$ 1876. [8]) Sst. $^{7}/_{11}$ 1875. [9]) Den havde i 1874 152 Medlemmer, se Arbeider-Kommissionens Betænkning 31. [10]) Jfr. S. 470. [11]) Ved Sprængning af Tjenestetyendeforeningen af 1876 kort efter Stiftelsen opstod en Sygekasse, se Soc.-Dem. $^{8}/_{3}$ 1876; i Stukkatørernes og Gipsernes Forening drøftedes $^{16}/_{11}$ s. A. »Lovene til en Syge- og Understøttelseskasse«, se sst. $^{15}/_{11}$ 1876. [12]) Sst. $^{22}/_{12}$ 1876. [13]) Sst. $^{5}/_{2}$ 1877. [14]) Sst. $^{15}/_{5}$, jfr. $^{19}/_{5}$ 1878. [15]) Sst. $^{11}/_{1}$ og $^{29}/_{7}$ 1877. [16]) Bemærkes kan, at Blikkenslagerforeningens Regnskabsoversigter $^{1}/_{5}$-$^{1}/_{8}$ 1874 og 1878—79 (Universitetsbiblioteket) opfører Udgifter til Syge- og Begravelseshjælp, uden at dette synes hjemlet i Foreningens Love.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ganisation, som fra 50'erne var ret udbredt i England[1]), trængte aldrig igennem herhjemme. I langt de fleste af ovennævnte Tilfælde stiftedes en selvstændig Sygekasse, blot oprettet paa Fagforeningens Initiativ og alene tilgængelig for dens Medlemmer — den kinesiske Æskes System. Et Kompromis finder man hos Grovsmedene, hvis Sygekasse havde Bestyrelse tilfælles med Fagforeningen, men egne Generalforsamlinger, som valgte fem af Bestyrelsens ni Medlemmer[2]). Saa godt som alle disse Fagkasser ydede ikke blot Dagpenge i Sygdomstilfælde, men ogsaa en beskeden Begravelseshjælp; isoleret forekommer sidstnævnte Understøttelsesform hos Gørtlerne[3]) og — fra 1878 — hos Møbelsnedkerne.

Som ovenstaaende Oversigt vil have vist, savnedes Fagforeningssygekasser i adskillige Fag, deriblandt flere af de største; Grunden var oftest, at de paagældende Arbejdere enten var tilfredse med Svendelavet eller i det mindste haabede snart at blive det. Med Erobringen af de ældre Foreninger gik det dog alt i alt langsomt. Ubetinget sejrede den socialistiske Opposition inden Udgangen af 70'erne vistnok kun i to Fag. Cigararbejderforeningen, hvis tidligere Bestyrelse ved sin Holdning under Murerskruen[4]) ikke just havde vundet Popularitet, angives Jan. 1875 at staa under rent socialistisk Ledelse[5]). Oppositionen i Bagersvendelavet forsøgte sig først (1873) med en selvstændig Fagforening[6]) og derefter med en fri Sygekasse, »Bagersvendeforeningen af 9. Marts 1875«[7]); 3. Febr. 1876 gennemførtes endelig Valget af et socialistisk Repræsentantskab; under ny Formand kastede Svendelavet sig derefter ud i den fejlslagne Strejke 1876[8]). — Mindre fuldstændig var derimod Socialisternes Sejr inden for Skræddersvendelavet. Her lykkedes det ganske vist 26. Febr. 1874 at erobre Flertallet i Repræsentantskabet[9]), hvad der medførte en velvilligere Vurdering af Lavet som en inden for passende Grænser »ubestridelig gavnlig« Organisation[10]); den viste sig da ogsaa villig til aktiv Deltagelse i Forsøget paa Gennemførelse af en Priskurant i Foraaret 1875[11]); Formand var imidlertid endnu ved samme Tid[12]) Teytaud, Formandsforeningens alt andet end socialistiske Leder. — Om Skomagersvendeforeningen stod der gennem hele Tiaaret en ganske særlig haardnakket Kamp.

[1]) Jfr. S. 128. S. & B. Webb: History of trade unionism, rev. ed., 219—22. [2]) Grovsmedeforeningens Love 1875. [3]) Særskilt trykt Tillæg — uden Aar — til Love 1873. [4]) Jfr. S. 177 f. [5]) Soc.-Dem. $^{14}/_{1}$ 1875. [6]) Jfr. S. 209. [7]) Bagerforbundets Festskrift (1908), 17. [8]) Jfr. S. 242 f. [9]) Soc. $^{3}/_{3}$ 1874. [10]) Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$ 1874, jfr. Soc. $^{7}/_{8}$ 1873. [11]) Soc.-Dem. $^{13}/_{4}$ 1875. [12]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{17}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Oppositionen begyndte her med at kræve Avertering i »Socialisten«; Forslag herom forkastedes 1873, men vedtoges 1874[1]). Samme Aar kom det til et større Opgør i Anledning af Strejken. En ekstraordinær Generalforsamling, hvor Socialisterne var mødt mandsstærkt op, vedtog at støtte de strejkende med 500 Rdl.[2]); det ulovlige i denne Anvendelse af Sygekassemidler[3]) maskerede man ved kun at bevilge Pengene som Laan. Alligevel fandt Bestyrelsen paa Raad; den henviste til, at Sagen ikke havde staaet paa Dagsordenen, og nægtede med denne Motivering at udbetale Pengene. Heraf fulgte en ny Generalforsamling med saa stormende Forløb, at Bestyrelsen til sidst maatte tilkalde Politiet; forinden havde Forsamlingen efter Hørdums Forslag vedtaget snarest muligt at afsætte den[4]). Det blev dog ved Truslen. Jan. 1875 besluttede Fagforeningen at opstille Hørdum m. fl. ved Repræsentantvalget[5]); Formanden, som hed Zwicki, forsøgte man derimod ikke at vælte[6]). Hverken dette eller følgende Aar fandt »Social-Demokraten« det Umagen værd at oplyse Resultatet[7]); Generalforsamlingen 1876[8]) var dog ret socialistisk og vedtog flere vigtige Reformer, deriblandt navnlig Svendelavets Udmeldelse af Formandsforeningen. Valget 1877 sikrede Oppositionen 8 af Repræsentantskabets 11 Pladser, hvorefter man formanede »den hidtidige og nuværende Formand« til at »rette sig efter Majoritetens Ønsker«[9]). Endnu næste Aar var imidlertid Resultatet langt fra paa Forhaand givet[10]). — Langvarig blev ogsaa Kampen i Hustømrerforeningen[11]), hvor Socialisterne dog først 1876 synes at have følt sig stærke nok til Angreb[12]). Deres kloge Leder Laurits Andersen havde dog saa tidligt som 1873 fremført det Forslag om et fagligt Fond, som han først syv Aar senere fik gennemført; 1877 fremsattes det anden Gang, men forkastedes; 1878 vedtoges det derimod paa et offentligt Tømrermøde, men Udførelsen overlodes Foreningen, hvis Repræsentantskab nægtede Sagen videre Fremme. — Forholdsvis fredeligt synes Forholdet mellem Lav og Fagforening at have formet sig i Snedkerfaget, hvis Spaltning gjorde Foreningen af 1862 paa Forhaand uegnet til fagligt Arbejde[13]).

[1]) Soc.-Dem. $^{29}/_{2}$ 1876. [2]) Sst. $^{22}/_{5}$ 1874. [3]) Jfr. S. 177 f. [4]) Soc.-Dem. $^{2}/_{6}$, jfr. $^{30}/_{5}$ 1874. [5]) Sst. $^{14}/_{1}$ 1875. [6]) Jfr. Forslaget sst. $^{14}/_{3}$ 1875. Endnu 1878 stod denne Mand øverst paa begge Partiers Lister, se sst. $^{10}/_{3}$ 1878. [7]) For 1875 meddeles det i en Annonce sst. $^{19}/_{3}$ 1875, men uden Partiangivelse. [8]) Sst. $^{29}/_{2}$ 1876. [9]) Sst. $^{21}/_{3}$ 1877. [10]) Jfr. sst. $^{10}/_{3}$ 1878. [11]) Herom se navnlig Hustømrernes Festskrift (1905), 6—10. [12]) $^{20}/_{3}$ holdt Pio Agitationsforedrag for Lavets Medlemmer om »Laugsvæsenet i Fortiden og Arbejderbevægelsen i Nutiden«, se Soc.-Dem. $^{17}/_{3}$ 1876. [13]) Jfr. S. 185.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fuld Tilfredshed med Bestyrelsens Holdning var der dog ingenlunde, og Planer om at styrte den var fremme baade 1873 og 1876[1]). Meget skarp var derimod Striden blandt Møllerne; Svendelavets Formand beskyldtes her endog for at arbejde for Afskedigelse af Fagforeningsmedlemmerne[2]).

Følger man saaledes Bevægelserne i de enkelte Fag, vil man bemærke, at den socialistiske Offensiv mod Svendelavene som Helhed naaede sit Højdepunkt i første Halvdel af 1876; man har her øjensynligt et naturligt Mellemstadium efter Bandlysningen af Fagforeningssygekasserne og før den fornyede Samling om Centralsygekassen. I øvrigt synes det, som om de socialistiske Erobrere har haft en særlig Vanskelighed at overvinde i det Forhold, at man inden for de ældre Foreninger gennemgaaende fandt det mest praktisk at holde fast ved samme Formand gennem en længere Aarrække, hvad der kunde gøre selv gode Fremskridt i Repræsentantskabet temmelig unyttige[3]).

Inden for Provinsens Fagbevægelse var Interessen for Sygehjælp gennemgaaende svagere end i København. En Undtagelse danner dog Aarhus. Her sammensmeltedes Febr. 1876[4]) Murernes gamle Svendelav[5]) med Fagforeningen af 1874, en Forbindelse, der dog for saavidt kun holdt to Aar, som Murersvendenes Sygeforsikring derefter overtoges af den almindelige »Haandværker- og Fabriksarbejdernes Sygekasse«[6]). En Kasse i Smedefagforeningen bestod kun et halvt Aar[7]); Planer, som muligvis ikke realiseredes, var fremme inden for Skræddernes og Tømrernes Foreninger[8]).

Fagforeningernes Beskæftigelse med Sygeforsikring forstaas kun, hvis man stadig holder sig deres Forhold til Svendelavene for Øje; Lavstraditionen spillede paa dette Omraade en mægtig Rolle, hvad enten man saa bøjede sig for den eller reagerede imod den. Maaske vidner intet mere haandgribeligt om denne Overleverings Styrke end det, at Fagforeningerne ved Dødsfald ikke nøjedes med økonomisk Bistand[9]), men ogsaa i vid Udstrækning og efter Lavenes Forbillede direkte medvirkede til at skaffe afdøde en hæderlig Begravelse. For-

[1]) Soc. $^{24}/_{4}$, jfr. $^{21}/_{6}$ 1873; Soc.-Dem. $^{30}/_{3}$ 1876. [2]) Sst. $^{13}/_{6}$, jfr. $^{16}/_{4}$, $^{11}/_{7}$ og $^{14}/_{9}$ 1876. [3]) Jfr. ovenfor om Skomagerne; mere eller mindre turde noget lignende gælde Skrædderne, Hustømrerne og Murerne. I saadanne større Fag var Formandsposten ogsaa en Stilling, det var muligt at leve af, jfr. Love i Universitetsbiblioteket. [4]) Soc.-Dem. $^{13}/_{1}$ og $^{22}/_{2}$ 1876. [5]) Dette nævnes 1867 i Statistiske Meddelelser 2. R. VII, 239 og averterer i Aarhus Amtstidende f. Eks. $^{27}/_{10}$ 1873 og $^{15}/_{7}$ 1874. [6]) Aarhus Murerfagforenings Festskrift (1924), 7 f. [7]) Soc.-Dem. $^{7}/_{12}$ 1876; Aarhus Amtstidende $^{21}/_{6}$ 1877. [8]) Sst. $^{10}/_{1}$ 1874 og $^{19}/_{3}$ 1878. [9]) Jfr. S. 477.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skrifter om Ligfølge er almindeligst i Haandværkerfagene (Snedkere, Smede o. s. v.), men forekommer dog ogsaa f. Eks. hos Handskemagere og Trædrejere, hvor Lavstraditionen kun middelbart kunde gøre sig gældende. Bestemmelserne paalagde Medlemmerne efter Tur at indfinde sig paa Kirkegaarden, hvor de hjalp med til at bære Kisten. Der udskreves et rigeligt Antal — fra 12 til 32; hos Gørtlerne skulde endog hele Foreningen møde. Udeblivelse uden gyldigt Forfald eller Stedfortræder straffedes med Bøde. Ejede Organisationen en Fane, skulde denne naturligvis være til Stede. Som Regel modtog kun Medlemmerne selv denne sidste Æresbevisning; Formere og Vævere fulgte dog ogsaa Hustruerne til Graven, Bygnings- og Møbelsnedkere desuden endog Børnene.

En særskilt Gruppe danner nogle ganske faa Foreninger, som efter Ansøgning understøttede trængende Medlemmer; de fulgte altsaa mere filantropiske end egentlig forsikringsmæssige Retningslinjer. Herhen hører i første Række Typografisk Forening. En 1792 oprettet »Syge-Kasse for Bogtrykkerkonstens Medlemmer« virkede fra 1839 som Led i de saakaldte »forenede Hjælpekasser for Typographer i Kjøbenhavn«[1]). Jævnsides hermed havde der imidlertid paa de enkelte Trykkerier udviklet sig saakaldte »Fattigkasser«, som dels regelmæssigt hjalp enkelte trængende, dels kunde give en øjeblikkelig Haandsrækning til dem, der ved Cirkulærer bad derom[2]). Som ovenfor[3]) omtalt var Ønsket om disse Kassers Sammensmeltning en Hovedaarsag til Stiftelsen af Typografisk Forening, som ved sine Love udtrykkeligt paatog sig at afløse dem. Nærmere bestemtes herom følgende: »Naar et Medlem paa Grund af Sygdom, Svagelighed, Mangel paa Arbejde eller anden uforskyldt Grund kommer i øjeblikkelig Forlegenhed, kan han indgive et skriftlig motiveret Andragende til Bestyrelsen, som i Forening med Repræsentantskabet har at overveje Andragendet samt bestemme Understøttelsens Størrelse én Gang for alle eller maanedlig«[4]). Foreningens Regnskaber[5]) viser, at Paragraffen i Praksis navnlig blev anvendt som Hjemmel for 20—30 smaa faste maanedlige Pensioner, for en stor Del til Enker. Medlemstallets Tilbagegang efter den tabte Strejke 1876 nødvendiggjorde en kraftig Beskæring af disse Udgifter.

Hvordan man skulde skaane den udslidte Arbejder og hans Hustru for Valget mellem Sult eller Fattighjælp, var et brændende Spørgs-

[1]) Typografernes Festskrift (1894), 28, 91—93. [2]) Sst. 111. [3]) S. 141. [4]) Love af 1872 og 1875 overensstemmende med det oprindelige Udkast, se Typografernes Festskrift (1894), 110. [5]) Jfr. S. 452, Note 7.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal længe før Socialismens Gennembrud og vedblev at være det længe endnu; velmenende Arbejdervenner — som Lunde — førte store Planer i Marken, Alderdomsforsørgelseskasser og Svendestiftelser skød frem som hæderlige, men alt i alt saa godt som afmægtige Forsøg paa Løsningen af en Opgave, der krævede Statens Medvirkning[1]). I disse for Datiden saa karakteristiske Bestræbelser tog Fagforeningerne som Helhed ringe Del, først og fremmest vel fordi de følte det over Evne. Helt ene stod Typograferne dog ikke. Hvidgarverforeningen af 1872, som først efterhaanden udviklede sig til en normal socialistisk Fagorganisation, havde oprindelig til Formaal »at tilvejebringe en Kapital, for dermed at hjælpe og understøtte den aldrende og trængende Arbeider, Hvidgarver- eller Feldberedersvend«; den regelmæssige Understøttelsesvirksomhed skulde først begynde efter otte Aars Forløb; kun hvis man forinden fik samlet 1000 Rdl., skulde eventuelle Andragender kunne bevilges. Foreningen virkede i 1885 nærmest som Syge- og Begravelseskasse[2]). Sadelmager- og Tapetserernes Fællesforening, der stiftedes ved samme Tid, indsatte i sine Love følgende Paragraf: »Naar et Medlem ved Sygdom, Svaghed eller anden uforskyldt Grund kommer i Forlegenhed og ønsker Understøttelse, kan han indgive Andragende til Formanden, som efter Bestyrelsens Godkendelse har at fremlægge det ved første Møde«. Fra 1873 er bevaret Love for »Pianofortearbeidernes Syge- og Alderdomsunderstøttelse«[3]); sidstnævnte Hjælp skulde først begynde fem Aar senere, beløbe sig til 30 Rdl. aarligt og bevilges af Bestyrelsen; Midlerne haabede man øjensynligt at faa ikke mindst fra »Æresmedlemmer« inden for Arbejdsgivernes Kreds. Grovsmedeforeningen satte efter Richters Afgang som Formand 1875 alle Kræfter ind paa Opførelsen af en Svendestiftelse[4]); og endog i den konkurrerende, radikale Smede- og Maskinarbejderfagforening fremsattes i Efteraaret 1876 et Forslag om Oprettelsen af en »Laane- og Alderdomsunderstøttelseskasse«[5]), som ogsaa i Princippet vedtoges af en Generalforsamling, men derefter strandede af Mangel paa Tilslutning[6]). Bortset fra dette sidste Eksempel er disse Bestræbelser øjensynligt karakteristiske for de mest konservativt prægede Foreninger; de er væsentlig Udslag af førsocialistisk Tankegang, og det er helt igennem forstaaeligt, at Forslagsstilleren i Smedefagforeningen kunde

[1]) Jfr. G. Nørregaard i »Bidrag« 64—69, 110 f.; se ogsaa dette Skrift S. 151. [2]) Love i Universitetsbiblioteket. [3]) Sst. Det synes nærliggende at henføre disse Love til Foreningen af 1871 (jfr. S. 475); flere Træk i deres Indhold synes dog at tale imod denne Opfattelse. [4]) Jfr. »Bidrag« 343 f. [5]) Soc.-Dem. $^{4}/_{10}$ 1876. [6]) Sst. $^{1}/_{11}$, jfr. $^{8}/_{10}$ 1876; omtales ikke senere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

finde det nødvendigt at værge sig mod Mistanken for at være Tilhænger af »Selvhjælp«.

En Mulighed for Invalideunderstøttelse — efter særlig Generalforsamlingsbeslutning — holdtes aaben i Blikkenslagernes og Bryggeriarbejdernes Love[1]). Ogsaa fra dette Omraade holdt dog de allerfleste Fagforeninger sig i forstandig Selvbegrænsning tilbage.

Ydelsen af Arbejdsløshedsunderstøttelse laa fra først af aldeles uden for Fagforeningernes Hensigt; ingen af de ældste Love nævner den blandt Foreningsopgaverne, og i Fagbevægelsens første Aar var Trangen til en saadan Hjælp ogsaa kun ringe. Arbejdsløshedskassernes Fremvækst 1877—79 skyldes helt og holdent disse Aars almindelige Krise og er i denne Sammenhæng skildret ovenfor[2]). Her skal derfor kun Understøttelsens Størrelse og Teknik behandles[3]).

Understøttelsesmidlerne kunde tilvejebringes ved frivillig Indsamling blandt de arbejdende Medlemmer og uddeles af Bestyrelsen efter visse Regler. En saadan Ordning kunde dog efter Sagens Natur kun være rent foreløbig. En Overgang til fastere Former kunde da foregaa paa to Maader. Større og mere veldisciplinerede Fagforeninger med nogen Reservebeholdning turde tillade sig selv at paatage sig Arbejdsløshedshjælpen; naturligvis blev i saa Fald en direkte eller indirekte Kontingentforhøjelse nødvendig[4]). Møbel- og Bygningssnedkerne samt Cigarmagerne brugte med Held denne Metode; Smedefagforeningen synes derimod ved Overgangen fra Indsamling til Kontingentforhøjelse (1879) at være bragt Undergangen nær[5]). Flere Fagforeninger veg tilbage for denne Fare og foretrak derfor den anden Udvej, Oprettelsen af selvstændige Understøttelseskasser; for Formernes og Sadelmagernes Vedkommende skete dette ved en midlertidig Omdannelse af Fagforeningen. En Mellemstilling indtager Blikkenslagernes og Savværksarbejdernes Understøttelseskasser, hvori Fagforeningernes Medlemmer vistnok var forpligtede til at indtræde; den tilsyneladende blot formelle Adskillelse betød her en Garanti mod

[1]) For førstnævnte Fags Vedkommende udgaar paagældende Paragraf dog allerede 1875. [2]) S. 269—72. [3]) Hovedkilder til den følgende Fremstilling er Lovene for Møbelsnedkernes og Smedenes Fagforeninger 1878 og 1879 (se Bilag III) og for Formernes Hjælpeforening 1878 (Universitetsbiblioteket), endvidere Blikkenslagernes og Savværksarbejdernes Festskrifter (1923 og 1925), der (S. 31 f. og 18 f.) henholdsvis refererer og ordret gengiver de paagældende Understøttelseskassers Vedtægter. De i Cigarmagerfaget anvendte Regler fremgaar af Referater i Soc.-Dem. $^{9}/_{5}$, $^{6}/_{7}$ og $^{4}/_{9}$ 1877 samt $^{5}/_{4}$, $^{3}/_{5}$ og $^{17}/_{12}$ 1878. — Et aldrig gennemført Forslag til en Arbejdsløshedskasse for Typografer er trykt i Typograf-Tidende $^{24}/_{2}$ 1877. [4]) Jfr. S. 268 og 271. [5]) Jfr. S. 267 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Anvendelsen af det egentlige Fagforeningskontingent til Arbejdsløshedshjælp. Kontingentet til Understøttelseskasserne synes at have været af meget forskellig Størrelse; for Formerne var det 25 Øre om Ugen — altsaa forholdsvis meget højt, for Savværksarbejderne, der haabede paa Gaver, kun 3 Øre; Blikkenslagerne gav 25, Modelsnedkerne 30 Øre maanedlig; de sidstnævnte vilde først begynde Udbetalingen, naar en Reservebeholdning var samlet[1]).

Modtage Understøttelse kunde kun den, der i en vis Tid (6 à 12 Maaneder) havde været Medlem af Fagforeningen. Som Sikkerhed mod Misbrug krævede Cigarmagere og Møbelsnedkere Attest henholdsvis fra vedkommendes Værkstedsfæller og fra to Medlemmer; Savværksarbejderne fastslog udtrykkeligt Formandens Ret til Kontrol. Blikkenslagerne var ubetinget pligtige at efterkomme Bestyrelsens Arbejdsanvisning; mindre Strenghed røber det, naar en Former, der frivilligt forlod sit Arbejde, med en Generalforsamlings Samtykke meget vel kunde opnaa Hjælp.

Understøttelsens Varighed var altid begrænset, men Fristen meget forskellig: for ugifte Cigarmagere kun 3 Uger, for gifte 4, for Savværksarbejdere og Smede 8, for Blikkenslagere 3 Maaneder. Formerne var her som altid særlig flotte, idet de understøttede i 26 Uger og efter Generalforsamlingsbeslutning eventuelt endog længere. Første ledige Uge var vistnok altid undtaget[2]).

Understøttelsens Størrelse varierede ligeledes; men som Hovedregel gælder, at den var endnu langt ringere end Strejkehjælpen. Gennemsnittet var 5—6 Kr. om Ugen. Arbejdsløse Smede fik dog kun 3 Kr., Blikkenslagere 4, Pianofortearbejdere[3]) 4, senere 5, Bygningssnedkere[4]) første Gang 6 Kr. for gifte, 5 for ugifte, anden Gang 2 Kr. lavere; for Cigarmagere var Maksimum henholdsvis 8 og 6 Kr.; Møbelsnedkerne fik 5 Kr. + 1 Kr. for hvert Barn, Formerne efter Kassens Evne, men mindst 5 Kr. Savværksarbejderne havde udtænkt en særdeles sindrig Ordning, med Stigning efter Ledighedens Udstrækning og Medlemsancienniteten fra 3 Kr. i første Uge til 10 Kr. i den ottende og sidste, hvis man havde staaet i Foreningen i otte Aar! Som Helhed var disse Understøttelser naturligvis hverken til at leve eller dø af.

Om Fagforeningernes Udgifter til Arbejdsløshedshjælpen foreligger nogle faa spredte Oplysninger. Cigarmagerne anvendte 1877—79 i alt

[1]) Soc.-Dem. $^{12}/_{11}$ 1880. [2]) Udtrykkeligt angives dette for Blikkenslagere, Møbelsnedkere og Smede. [3]) Pianofortearbejdernes Festskrift (1923), 45. [4]) Fagforeningens Protokol $^{15}/_{2}$ 1878, jfr. sst. $^{27}/_{1}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2.822 Kr.[1]), Bygningssnedkerne i Vintrene 1877—78 og 1878—79 1.500 Kr.[2]), Blikkenslagerne i samme Tidsrum 628 Kr.[3]); Møbelsnedkerne udbetalte i 1879 345 Kr.[4]). For samtlige Fag kan man da maaske indtil 1880 regne med ca. 10.000 Kr. Beløbene virker næsten komisk diminutive sammenlignet med senere Tiders Udgifter paa denne Konto, sørgeligt smaa derimod i Forhold til Behovet og til de Anstrengelser, det har kostet at fremskaffe dem. Og endda maa man undres over, at man dog havde saa meget at afse, og navnlig over, at Kriseaarenes omfattende Ledighed ikke fuldstændigt sprængte samtlige Understøttelseskasser. At dette ikke skete, skyldes selvfølgelig for en Del Hjælpens ringe Størrelse og Varighed, men maa desuden tilskrives den Omstændighed, at Foreningerne dengang endnu kun omfattede et Mindretal og det gennemgaaende Fagenes yngre, dygtigste og mest beskæftigede Kræfter. Dette var i hvert Fald den Forklaring, C. C. Andersen gav for Møbelsnedkernes Vedkommende[5]), og her var den sikkert rigtig, idet Foreningens Kvartalsberetninger viser, at Antallet af understøttede virkelig var meget ringe[6]). Naar »Formernes Hjælpeforening« i Modsætning til sin Forgænger Fagforeningen kun optog nye Medlemmer efter Ballotering, var det utvivlsomt for at undgaa at komme til at forsørge Fagets mindst duelige Arbejdere.

Bedre end Understøttelse var naturligvis baade fra Foreningernes og fra de arbejdsløses eget Synspunkt Arbejdsanvisning. Med Hensyn hertil var imidlertid Fagforeningerne vanskeligt stillede, fordi Arbejdsgiverne i Almindelighed var ret utilbøjelige til at søge de socialistiske Bestyrelsers Bistand, naar de havde Brug for nye Folk. Selv uden Medvirkning fra den Side kunde dog et vist Efterretningssystem bringes i Stand, hvis man gjorde det til Medlemspligt at indgive Meddelelse om ledige Pladser; og meget tidligt indsaa da ogsaa ledende Kredse inden for Fagbevægelsen, at her laa et Arbejdsfelt, som det ikke gik an at forsømme. Allerede »Enigheden«s Love af Okt. 1871 paalægger Værkstedskassererne at underrette Formanden, »naar der er Arbeide at faa paa en Fabrik, samt om Arbeidets Beskaffenhed og Pris, saa at Formanden kan henvise de arbeidsløse dertil«, ligesom denne skal »skaffe sig nøiagtig Underretning om Arbeidsforholdene andetsteds, som Hamborg, Berlin, Stockholm samt de større Provinsbyer«. Disse Bestemmelser forsvinder imidlertid 1873; og da der i

[1]) Trykte Regnskabsoversigter i Foreningens Arkiv. [2]) Soc.-Dem. $^{18}/_{6}$ 1879. [3]) Sst. $^{19}/_{6}$ 1878; Regnskabsoversigt i Universitetsbiblioteket. [4]) Soc.-Dem. $^{12}/_{2}$ 1880. [5]) Sst. $^{13}/_{11}$ 1880. [6]) I hvert af Kvartalerne Okt. 1878, Jan. og April 1879 understøttedes kun seks arbejdsløse, se Soc.-Dem. $^{25}/_{1}$, $^{22}/_{4}$ og $^{29}/_{7}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Foraaret 1875 i Forbindelse med Forbundsplanerne fremsattes Forslag om Oprettelse af et »Arbejdskontor« i Faget, fandt dette aldeles ingen Stemning for sig; bl. a. indvendtes, at »de Principaler, som vilde henvende sig til Arbejdskontoret, var af den Slags, man helst maatte være fri for«[1]). Mere praktisk greb Bygningssnedkerne Sagen an. Blandt dem omtales Arbejdsanvisning første Gang i September 1872, da en ved Mødeaftenerne opslaaet Liste ikke blot meddelte, hvilke Mestre der var gaaet ind paa Priskuranten, men ogsaa hvem af disse der ønskede Svende[2]). Snart efter indførte man den simple Praksis at sætte indbyrdes Arbejdsanvisning som det første Punkt paa alle Dagsordener[3]); man skaffede derved Møderne en Tiltrækning mere, fremmede Præcisionen og gav en naturlig Anledning til sammenlignende Drøftelse af Forholdene paa de enkelte Værksteder. Denne fortræffelige Fremgangsmaade anbefaledes af »Socialisten«[4]) til andre Fags Efterligning; faktisk synes imidlertid kun Pianofortearbejderne at have fulgt Eksemplet[5]). Derimod bekendtgjorde Grovsmedeforeningen af 1873 kort efter sin Stiftelse, at »fyrige Svende, der ønske Arbeide«, kunde henvende sig paa dens Kontor[6]), og dens Love af 1875 paalægger Bestyrelsen at modtage Anmeldelser baade fra Mestre og Svende. Organiseret Arbejdsanvisning synes at have været særlig tiltrængt i Smedefaget; i hvert Fald besluttede 28. April 1875 ogsaa den socialistiske Fagforening Oprettelsen af et Anvisningskontor[7]), som holdt aabent hele Dagen[8]) og — ifølge en Beretning fra Efteraaret 1876[9]) — i det hele kunde »glæde sig ved en god Tilslutning«; det forsøgte endog at udstrække sin Virksomhed til Provinsbyerne. Simplere Former anvendte Sadelmagernes Fagforening, som i Aarene 1874—78 havde en særlig Anvisningsprotokol, tilgængelig først i Foreningslokalet[10]), senere hos et af Medlemmerne[11]); trods udstrakt Arbejdsløshed under Krisen blev den imidlertid ikke meget brugt, idet Svendene som oftest ikke fandt det Ulejligheden værd at indskrive sig[12]). Malernes Fagforening henledte 1874 Mestrenes Opmærksomhed paa, at den gerne paatog sig at anvise Svende[13]).

Bortset fra disse faa Tilfælde naaede man som Regel ikke ud over Planerne. Murerfagforeningen forsøgte først i Efteraaret 1875 forgæves at faa Mesterlavet med til Oprettelsen af et Arbejdsanvisningskontor[14]);

[1]) Soc.-Dem. $^{16}/_{5}$ 1875. [2]) Soc. $^{22}/_{9}$ 1872. [3]) Sst. $^{15}/_{10}$ 1873, $^{11}/_{2}$ og $^{23}/_{4}$ 1874. [4]) Sst. $^{15}/_{10}$ 1873. [5]) Love 1876. [6]) Soc. $^{23}/_{9}$ 1873. [7]) Soc.-Dem. $^{2}/_{5}$ 1875. [8]) Sst. $^{9}/_{5}$ 1875. [9]) Sst. $^{2}/_{9}$ 1876. [10]) Sst. $^{11}/_{8}$ 1874. [11]) Sst. $^{7}/_{4}$ 1878. [12]) Sst. $^{15}/_{5}$ 1878. [13]) Fagtidende for Malere Marts 1874. [14]) Soc.-Dem. $^{21}/_{9}$ 1875. Et tidligere Forsøg, se Soc. $^{26}/_{9}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter godt et Aars Overvejelser[1]) vedtog den derefter en lignende Ordning som Sadelmagernes[2]), men Beslutningen fik næppe nogen som helst praktisk Betydning. Bagersvendene forlangte under Strejken 1876 bl. a. Autorisation af Svendelavets Arbejdsanvisning[3]); Skomagerne tumlede 1873—74 med Tanken om »et Arbejdskontor for samtlige Københavns Skomagersvende«[4]); og Kolportørernes mærkelige lille Fagforening satte sig det hæderværdige Formaal at »forskaffe Dhrr. Forlagsboghandlere dygtige og ærlige Kræfter«[5]). Vævernes Forening af 1872 laante »Enigheden«s ovenfor citerede Lovparagraffer, og »Velfærdsforeningen« indføjede en lignende Bestemmelse i sine Vedtægter; 1876 nedsatte den et Udvalg til Overvejelse af Anvisningsspørgsmaalet[6]). Endelig vilde Vognbyggerforeningen af 1878 »tilstræbe at faa indført, at Arbejde søges og tilbydes gennem Foreningen«[7]).

Til alle disse mislykkede Forsøg med ensidig Arbejdsanvisning kan føjes endnu eet, som tog videre Sigte end de andre, nemlig paa Oprettelsen af et Fælleskontor for samtlige Fag. Det udgik fra Lokalbestyrelsen og nævnes første Gang i dens Love fra Sommeren 1876[8]) — altsaa forholdsvis sent. Forslag fremsattes 26. Okt.[9]) og færdigbehandledes i Vinterens Løb[10]), saa Kontoret kunde aabnes 1. Marts 1877[11]) — foreløbig paa Prøve indtil 1. Juli. Det bestyredes af Bjørnstrup[12]), var kun aabent 4 Timer daglig og tog et Honorar af 25 Øre pr. Anvisning. Allerede i Maj var der Utilfredshed med dets Ledelse[13]), og senere omtales det ikke; formodentlig er dets Virksomhed ophørt med Prøvetidens Udløb.

3. Kampens Maal og Midler.

Vi har i det foregaaende studeret Fagforeningerne i deres Egenskab af Forsikringsselskaber. Naturligvis var de tillige andet og mere. Med Understøttelserne alene vilde ingen Fagforening i Længden have kunnet fastholde sine Medlemmer; hvad disse først og fremmest ventede og krævede af deres Organisation, var, at den skulde føre dem frem til bedre Arbejdsvilkaar. Dertil var selv Strejkeunderstøttelsen blot et Middel. At Hovedformaalet i Kampen med Arbejdsgiverne var Lønforhøjelse, behøver ikke nærmere at udredes. Større Værdi vil det

[1]) Jfr. Soc. Dem. $^{16}/_{10}$ 1875. [2]) Sst. $^{22}/_{11}$ 1876. [3]) Sst. $^{18}/_{5}$ 1876. [4]) Soc. $^{2}/_{4}$ 1874. [5]) Soc.-Dem. $^{5}/_{10}$ 1875. [6]) Sst. $^{18}/_{5}$ 1876. [7]) Love 1878. [8]) Jfr. ogsaa Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1876. [9]) Sst. $^{9}/_{11}$ 1876. [10]) Sst. $^{15}/_{11}$ og $^{21}/_{12}$ 1876, $^{11}/_{1}$ og $^{18}/_{1}$ 1877. [11]) Sst. $^{1}/_{3}$ 1877. [12]) Valgt $^{1}/_{3}$, se sst. $^{8}/_{3}$ 1877. [13]) Sst. $^{4}/_{5}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

have at undersøge, hvorledes man nøjere fortolkede og afgrænsede dette Maal. Faa Veje giver os bedre Mulighed for at komme den ældste danske Arbejderbevægelse nær ind paa Livet.

Lige for ligger det at spørge, hvor langt man tænkte sig Lønstigningen fortsat — hvilken Lønforhøjelse man vilde anse for varigt tilfredsstillende. Et almengyldigt og præcist Svar vil det ikke være muligt at give; nogle var graadigere end andre. Men der er i denne Forbindelse Grund til at gøre opmærksom paa en navnlig for 70'ernes første Aar overmaade karakteristisk Vending. Det er den Formel, at Lønnen bør staa i et passende Forhold til Livsfornødenhedernes Pris.

Den møder os straks ved Arbejderbevægelsens Gennembrud i 1871. Det dengang bestaaende Misforhold mellem de to Faktorer lod sig vanskeligt bestride, og ogsaa om Ønskeligheden af at faa det afhjulpet var vide Kredse i det mindste i Teorien enige[1]). Ganske naturligt blev da Tanken herom skudt i Forgrunden af antisocialistiske Arbejderorganisationer som Dansk Arbejdersamfund[2]) eller Haandværkernes Formandsforening[3]). Størst Lykke gjorde dog dette Slagord om »Misforholdet« i Provinsen; det genfindes i saa at sige alle de Købstæder, hvor Bevægelsen overhovedet fik Fodfæste. Saaledes betegnede Sektionsformanden i Nakskov det som Hovedsagen at opnaa »en Forhøielse i Arbeidernes kummerlige Løn, der langtfra staaer i Forhold til den dyre Priis, Livsfornødenhederne ere stegne til«[4]); i den modsatte Ende af Landet bekendtgjorde »samtlige Arbeidere i Skive« 1873, at de »paa Grund af den vedvarende Stigen af alle mulige Livsfornødenheder« maatte forhøje Daglønnen[5]); to Aar senere begrundede Skrædderne i Kolding deres Lønkrav først og fremmest med »de stedse stigende Priser paa Livsfornødenheder og Husleje«[6]). De talrige Eksempler fra Østjylland er delvis citeret ovenfor[7]); at gengive dem alle vilde blive for ensformigt; det faar være nok at nævne, at samme Formel gaar igen i en Tale af Snedker Schou i Randers[8]), i et Inserat af Havnearbejdere i Aarhus[9]) og i flere Udtalelser fra Horsens[10]), hvor den øjensynligt i særlig Grad var de saakaldte socialistiske Kredses Feltraab; et Indlæg af »flere Arbeidere« i Byens Avis 8. Dec. 1871 viser, at allerede selve Tilslutningen til »Internationale« her for en stor Del skyldtes Overbevisningen om, at dette var »den eneste sikre Maade,

[1]) Jfr. S. 402 f. [2]) Arbeideren 1871, 110. [3]) Jfr. S. 170. [4]) Nakskov Tidende $^{6}/_{1}$ 1872. [5]) Skive Avis $^{8}/_{3}$ 1873. [6]) Kolding Folkeblad $^{14}/_{4}$ 1875. [7]) S. 299, 308 og 324 f. [8]) Randers Dagblad $^{2}/_{11}$ 1871. [9]) Aarhus Amtstidende $^{26}/_{8}$ 1872. [10]) Ovenfor S. 324 f., jfr. Motiveringen for Skræddernes Lønkrav Horsens Avis $^{18}/_{4}$ og $^{24}/_{4}$ 1874 og sammes Love 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvorved Ligevægten kan tilveiebringes i vore Kaar, saaledes at vort Arbeides Løn kan stige i Forhold, eftersom vore Livsfornødenheder, navnlig Landmandens Produkter, ere stegne«. Mens saaledes de i Socialismen endnu ganske uskolede Provinsarbejdere med troskyldig Aabenhed vedkendte sig at ville være tilfredse med Genoprettelsen af den tidligere Ligevægt mellem Løn og Priser, er tilsvarende Tilkendegivelser fra Hovedstaden mindre hyppige og oftest Udtryk for Stemningen inden for de mere konservative Fag. Et Skibstømrermøde 1873 angives saaledes indkaldt til Drøftelse af Misforholdet mellem »vore variable Indtægter« og »de stadig stigende Priser paa Livsfornødenheder«[1]); samme Tema varieres i en Programartikel for Malernes Fagforening[2]) i dens antisocialistiske Periode og i et meget moderat Indlæg af en Bogbindersvend i »Dags-Telegrafen«[3]), begge fra omtrent samme Tid. Dog kan man ikke se bort fra, at to saa afgjort socialistiske Organisationer som Blikkenslagernes og efter dem Gas- og Vandarbejdernes i selve deres Formaalsparagraffer angiver at tilstræbe en Forbedring af Arbejdslønnen, »saaledes at den staar i Forhold til Livsfornødenhederne«; at samme Sætning gaar igen hos Bogbinderne, har mindre at sige. Fra Partibladets Ledere var denne Sprogbrug i hvert Fald ikke laant; dér finder man den næppe før i »Social-Demokraten«s mest moderate Periode, da det i en Artikel til Forsvar for Strejkerne[4]) anføres, at Arbejderne under de bestaaende usle Samfundsforhold ikke formaar at ernære deres Familie »paa en blot nogenlunde ordentlig Maade, da Arbejdspriserne ikke har været saa stærkt opadgaaende som Prisen paa Levnedsmidlerne samt øvrige Livsfornødenheder«. Hermed kan sidestilles, at Indbydelsen til det store Fællesmøde i Byggefagene 30. Dec. 1879[5]), som er medunderskrevet af saa fremtrædende Socialister som Laurits Andersen og Forsberg, betegner det som Mødets Formaal »ved en Diskussion at virke hen til, at Arbejdslønnen for det kommende Aar kommer til at staa i et mere passende Forhold til Livsfornødenhederne«. Begge disse Kildesteder har dog for saa vidt ringere Værdi, som den maadeholdne Tankegang i dem for en væsentlig Del har sin Forklaring i Krisen; med Føje kan ogsaa anføres, at de ivrigste Socialister — Fag som Smedene, Formerne eller Cigarmagerne — omhyggeligt undgaar at motivere deres Lønkrav paa denne Maade. Hertil kan saa paa den anden Side bemærkes, at der hverken fra disse eller andre Fag fra 70'erne foreligger klare og

[1]) Dags-Telegrafen $^{21}/_{12}$ 1873. [2]) Fagtidende for Malere Jan. 1874. [3]) $^{24}/_{9}$ 1873. [4]) Soc.-Dem. $^{20}/_{2}$ 1878. [5]) Sst. $^{21}/_{12}$ 1879. Jfr. S. 260 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

positive Udtryk for et Ønske om at tilkæmpe sig en højere Realløn end den, man havde kendt før 60'ernes Prisstigning, altsaa om en virkelig Højnelse af Levefoden. At et saadant Krav ikke direkte tilstilledes Arbejdsgiverne, lod sig vel forklare taktisk; det kunde være for ikke at virke unødigt udæskende. Heller ikke Lovene indeholder imidlertid den svageste Antydning derom; tværtimod finder man spredt omkring i Formaalsbestemmelserne mere eller mindre klare Udtryk for Overbevisningen om, at Lønnen maa rette sig efter Konjunkturerne — klarest naar Bygningssnedkerne 1875 vil værne »den til enhver Tid gældende, efter Hensyn til Tidsomstændighederne fastsatte Priskurant«, utydeligere, naar nogle mindre Foreninger[1]) taler om at faa indført en »tidssvarende« Arbejdsløn. — Kort sammentrængt bliver da Resultatet af Undersøgelsen over Lønkravets Rækkevidde det ejendommelige, at Forestillingen om en varig Højnelse af Arbejderstandens Levefod i Sammenligning med de andre Samfundsklassers kun sjældent kom til Orde inden for 70'ernes Fagforeninger, mens modsat talrige Udtalelser kræver Lønnens Overensstemmelse med Prisniveauet som et Mindstemaal af social Retfærdighed. Man er da berettiget til at antage, at denne Stemning i Praksis var den fremherskende over hele Linien, selv om Pios lærvilligste Disciple ud fra dunkle Forestillinger om den socialistiske Fremtidsstat var forsigtige med at lægge den for Dagen.

Betydelig Interesse frembyder ogsaa Fagforeningernes Stilling til Problemet Akkord eller Dagløn. Inden for Datidens Haandværk og Industri var faa Spørgsmaal mere brændende, idet Akkordsystemets faktiske Udbredelse var hastigt tiltagende[2]). Dette var ganske vist kun et Led i en sammenhængende Udvikling, der synes at have strakt sig i hvert Fald fra Midten af Aarhundredet til henimod dets Udgang[3]). Der er dog næppe Tvivl om, at Tempoet i denne Bevægelse var særlig stærkt i første Halvdel af 70'erne. Lejlighedsvis peger direkte Udtalelser i den Retning; ved et socialistisk Folkemøde 1876 beklagede saaledes en Snedker, at »Arbejdsgiverne siden 1871 har brugt at sætte Arbejderne paa Styk«[4]); og to Aar senere taler »Social-Demokraten«[5]) om »det her til Lands meget stærkt udviklede Akkordsystem«. Megen

[1]) Kurvemagerne, Børstenbinderne, Handskemagerne og Møbelsnedkerne (1875). [2]) Dette Forhold vil blive gjort til Genstand for nærmere Undersøgelse i det i Forordet nævnte Arbejde af G. Nørregaard. [3]) Jfr. for Perioden ca. 1849—69 V. Falbe Hansen: Forandringerne i Priserne og Arbeidslønnen 222, for Tiden 1882—98 Knud Dalgaard i Nationaløkonomisk Tidsskrift LXIV, 111. [4]) Soc.-Dem. $^{5}/_{9}$ 1876. [5]) $^{16}/_{11}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vægt har saadanne isolerede Ytringer vel ikke i sig selv; de støttes imidlertid i overordentlig høj Grad, naar man erindrer, hvilken ganske dominerende Rolle Akkordsatsernes Størrelse spiller i de allerfleste af Datidens Lønstridigheder; uden mindste Tvivl syntes intet Lønspørgsmaal Arbejderne mere paatrængende modent til Løsning end netop dette. Akkordens tiltagende Udbredelse i Aarene umiddelbart efter 1870 var da ogsaa noget nær en logisk Følge af Tidsforholdene. Hvor det gjaldt Lønnens Form, var det endnu mere end med Hensyn til dens Størrelse Arbejdsgiverne, der havde det afgørende Ord. De befandt sig i Tider med livlig Beskæftigelse og god Fortjeneste og var derfor — som vi i anden Forbindelse har iagttaget det[1]) — ivrigere for at sætte Arbejdsydelsen i Vejret end for at holde Lønnen nede. Men i Akkordsystemet saa de netop med Rette det kærkomne Middel til for en overkommelig Pris at tilkøbe sig et forøget Arbejdstempo. Hertil kom, at denne Lønningsform, der i sig selv stemte godt med liberal Tankegang, tillige lettede den med Bedrifternes Størrelse voksende Vanskelighed ved effektiv Kontrol med den enkeltes Flid og Paapasselighed.

Ulige mere kompliceret tog Spørgsmaalet sig ud fra Arbejdernes Synspunkt. At Akkorden bød i hvert Fald de dygtigere af dem Udsigt til større Fortjeneste end Tidlønnen, blev for saare mange — sikkert Flertallet — det tungest vejende Argument; ud fra denne Betragtning havde da ogsaa 50'ernes og 60'ernes Arbejdere gennemgaaende vist sig tilbøjelige til at foretrække Akkordløn[2]). Paa den anden Side havde Systemet sine iøjnefaldende Skyggesider[3]). Særlig hvor Talen var om fysisk meget krævende Arbejde (Murhaandlangere), eller hvor Arbejdstiden var ubestemt (hjemmearbejdende Skomagere), kunde det forcerede Tempo meget let føre til Overanstrengelse for nogle og Arbejdsløshed for andre; desuden havde man navnlig i Begyndelsen

[1]) Jfr. S. 173 f. [2]) Tømrersvendene udtalte i deres 1848 udsendte Piece (jfr. S. 53) Ønsket om, at det maatte »være en almindelig Regel, at Svendene gaves Accord ved alt Arbeide, hvor dette lod sig gjøre«; s. A. krævede Snedkersvendene en Dagløn af 1 Rdl., »naar Akkord ikke kunde anvendes«, se R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904, 275. I Dagbladet »Tiden« $^{22}/_{8}$ 1857 udtaler en Skomagersvend sig kraftigt for Akkordsystemet, der afpasser Lønnen efter Evne og Dygtighed; og 1869 betegner Falbe Hansen (anf. Sted) det som en »bekjendt Sag«, at »vore Arbeidere ... altid foretrække Accordarbeide«. I modsat Retning kan dog anføres, at Murersvendene i en Skrivelse til Magistraten Juli 1850 nedlagde Protest »imod det om sig gribende Akkordarbejde«, jfr. C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav 257. [3]) Jfr. herom J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 230 ff. Soc.-Dem. $^{20}/_{7}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grund til at frygte, at den vundne Merfortjeneste atter kunde gaa tabt ved Takstnedsættelser, naar Arbejdsgiverne først een Gang havde faaet drevet Arbejdsydelsen i Vejret.

For disse forskellige Farer havde Socialisterne tidligt et skarpt Blik. Senere hen, i 80'erne og 90'erne, førte Socialdemokratiet en bevidst og konsekvent Kamp mod Akkordsystemet. Naar Partiets Holdning i 70'erne endnu var tøvende og uklar, skyldtes dette vistnok flere Aarsager: almindelig politisk Forsigtighed maatte advare mod paa dette Punkt at krydse vidt udbredte Arbejderstemninger; af de ledende havde Mænd som Pio eller Geleff næppe større Interesse for Sagen, mens andre som C. C. Andersen eller Holm hver i sit Fag arbejdede for Indførelsen af Priskuranter — Bestræbelser, Klein synes at have billiget[1]); endelig var Spørgsmaalet for saa vidt ikke i journalistisk Forstand aktuelt, som det kun een Gang i Tiaarets Løb — ved Formerstrejken 1876 — gav Anledning til en mere omfattende offentlig Debat. Længe før, allerede under det første store Røre i Slutningen af 1871, havde dog anden Rangs Agitatorer som Berg og Sommer aabnet den socialistiske Offensiv mod Akkorden[2]). Til dem sluttede sig med særlig Iver Fr. A. Hertz, der forgæves prøvede at overbevise sine Kolleger i Malerfaget om Timebetalingens Fortrin[3]); de svarede ham, at denne Lønningsform »vilde begunstige den mindre Dygtige«, og antydede, at netop dette kunde forklare hans eget Standpunkt. Endnu fem Aar senere hævdede Hertz for en større Forsamling, at Akkorden var Arbejdsløshedens egentlige Aarsag[4]). Ved Formerstrejkens Udbrud tog »Social-Demokraten« Spørgsmaalet op til grundigere Behandling i en Leder[5]), der gik ud paa at vise, at »Akkordarbejdet ødelægger Faget, forlænger Arbejdstiden, forhindrer Arbejderens Dannelse og gør Familielivet umuligt«. Forsigtigvis tilføjede man dog, at alle disse højst uheldige Følger kun var uundgaaelige under det herskende kapitalistiske System, ikke i de socialistiske Produktionsforeninger, som man allerede 1872 havde tilraadet at anvende Akkord[6]), og som heller ikke havde forsømt at følge Opfordringen.

Det doktrinært afvisende Standpunkt talte i det hele næppe mange Tilhængere blandt Arbejderne selv. Inden for Kredsen af de Fag, hvor Akkord overhovedet forekom, kunde vel Uligheder i Arbejdets Art

[1]) Et antagelig af ham affattet Udkast til Love for Centralbestyrelsen nævnede blandt dennes Formaal »at virke for faste Prisfortegnelser«, se Soc. $^{2}/_{2}$ 1874. I det senere, særskilt trykte Udkast og i de endelige Love er disse Ord forsvundet. [2]) Soc. $^{25}/_{11}$ 1871; Dagens Nyheder $^{15}/_{11}$ 1871. [3]) Sst. $^{21}/_{12}$ 1871. [4]) Soc.-Dem. $^{5}/_{9}$ 1876. [5]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1876. [6]) Soc. $^{7}/_{7}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

medføre en noget forskellig Indstilling; men den fremherskende Stemning var utvivlsomt, at man burde tage den Merindtægt, Systemet bød, og samtidig søge at afværge dets Ulemper, først og fremmest ved Gennemførelsen af faste Akkordsatser. Rigtigt indsaa man, at den største Fare var knyttet til de ubestemte Akkorder, der krævede ny Aftale for hvert enkelt Stykke Arbejde; i den Slags Forhandlinger havde Arbejdsgiveren Overtaget og dermed Muligheden for jævnt glidende Nedsættelser. Paa denne Baggrund forstaar man, hvorfor Flertallet af Fagforeningerne straks fra Stiftelsen satte sig til Formaal at gennemføre eller opretholde en Priskurant[1]) og senere trolig fastholdt dette Maal. I den Retning samarbejdede samtlige Byggefag med Skomagere, Skræddere og Bødkere foruden med en lang Række mindre Fag; Typografernes Tarif var en Priskurant med et lidt finere Navn, ligesom ogsaa Cigarmagere[2]) og Pianofortearbejdere principielt accepterede Akkordsystemet, om end Arbejdets Uensartethed i disse to Industrigrene umuliggjorde en almindelig Overenskomst. Kun i ganske enkelte Fag møder man Usikkerhed eller endog positiv Modstand mod Akkordarbejde; disse Undtagelsestilfælde skal her belyses lidt nærmere.

Til de vaklende Fag maa i første Række henregnes Møbelsnedkerne, blandt hvilke der under den første urolige Strejkebevægelse i Efteraaret 1871 var nogen Stemning for Timebetaling[3]), formodentlig fordi man kendte Vanskeligheden ved at fastsætte bestemte Takster for det finere, mere kunstneriske Arbejde i Faget; praktiske Følger fik dette Krav om Tidløn dog ikke, idet det Procenttillæg, som blev Resultatet[4]), utvivlsomt er at forstaa som en Forhøjelse af de hævdvundne Akkordsatser. Konsekvent fastholdtes Ønsket heller ikke; blot et Aar senere dannedes Fagforeningen med det udtrykkelige Formaal at faa indført en Priskurant[5]), hvad man derefter Resten af Tiaaret forgæves stræbte at naa[6]). Maaske var Omslaget i Virkeligheden mindre, end det kan synes; i hvert Fald bør det nævnes, at den Priskurant, som bragtes

[1]) Jfr. S. 193—95. — Overdrevet og derfor misvisende er flg. Udtalelse af Ad. Bauer (Stolemagerlavet i Kjøbenhavn 67): »Halvfjerdserne er fyldt med Arbejdsnedlæggelser, hvis væsentlige Formaal er Tilvejebringelsen af Priskuranter og i Forbindelse dermed Indførelsen af Akkordarbejde i saa stort Omfang som muligt«. Hensigten med Strejkerne var sjældent eller aldrig Indførelsen af Akkordsystemet; derimod meget ofte Regulering af i Forvejen forekommende Akkordlønninger — hvilket gør en Forskel. Jfr. netop om Møbelsnedkerfaget nedenfor. [2]) Et Indlæg til Gunst for Tidløn i dette Fag findes Soc.-Dem. $^{12}/_{1}$ 1877. [3]) Dags-Telegrafen $^{18}/_{11}$ 1871. [4]) Jfr. S. 164—66. [5]) Jfr. S. 190. [6]) Jfr. S. 209 og 261.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Forslag 1873[1]), indeholdt den meget vigtige Bestemmelse, at alt Arbejde, som ikke var nævnt i Fortegnelsen, skulde lønnes med Timebetaling[2]). Hovedsagen maa dog være, at Møbelsnedkerne principielt havde stillet sig Side om Side med de fleste andre Haandværksfag. — Nogen Usikkerhed viste ogsaa Sadelmagerne, hvis i øvrigt ret svage Forening 1875 med megen Ulejlighed lod udarbejde et Udkast til en Priskurant[3]), men næste Aar — utvivlsomt under Indtryk af Formerstrejken — et Par Gange udtalte sin Forkærlighed for Timeløn[4]).

Livligst var Modstanden mod Akkord blandt Arbejderne i Jernindustrien, hvor Drøftelsen af Spørgsmaalet for saa vidt ogsaa var mindre akademisk, som begge Lønningsformer her faktisk var i Brug og Grænsen for deres Anvendelse vistnok mere flydende end andetsteds[5]); afgørende var næppe saa meget Sædvanen eller Arbejdets Art som Fabrikanternes Forgodtbefindende, og af dem mente mange at finde deres Fordel ved Akkord. Deres Arbejdere saa derimod kun ugerne denne Lønningsmaade vinde Terræn. I Foraaret 1875 holdt Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening et Diskussionsmøde med følgende Dagsorden: »Er en Priskurant heldig for Smede- og Maskinarbejderne eller bør der arbejdes hen til at indføre en Normalarbejdsdag og en Normalarbejdsløn?«[6]). At det sidste Ord skal fortolkes som Tidløn, vil fremgaa af Sammenhængen, og Agitation for denne Lønningsform var da ogsaa den egentlige Hensigt med Mødet[7]). En Maaneds Tid efter indkaldtes Fagets Arbejdere til offentlig Forhandling om Gennemførelsen af dette Program[8]); men først et Aar senere gav Protesten mod Jernstøbernes Værkstedsreglement Anledning til en officiel Fremsættelse af Foreningens Fordringer; for Lønnens Vedkommende krævedes her »en mindste Dagløn af 3 Kroner«[9]). Til noget Forsøg paa at sætte Magt bag Ordene naaede man ikke[10]).

[1]) Udkastet findes blandt det kgl. Biblioteks Smaatryk. [2]) Rimestad opfattede som Følge heraf Priskuranten som et maskeret Forsøg paa at indføre Timeløn, se Dags-Telegrafen $^{15}/_{9}$ 1873. [3]) Soc.-Dem. $^{17}/_{8}$, jfr. $^{21}/_{4}$ 1875. »Udkast til Priskuranter for forskelligt Sadelmagerarbeide« blandt det kgl. Biblioteks Smaatryk. [4]) Soc.-Dem. $^{26}/_{7}$ og $^{7}/_{9}$ 1876. [5]) Et Formerindlæg Soc.-Dem. $^{3}/_{8}$ 1876 fremhæver, at flere Støberier — deriblandt Burmeister & Wain — faktisk arbejder med Dagløn; at det samme var Tilfældet for Smedenes Vedkommende, fremgaar af Grovsmedeforeningens Statistik (Folkets Avis $^{20}/_{3}$ og $^{21}/_{3}$ 1875), jfr. nedenfor Note 10. Paa Löweners Maskinfabrik angives 1875 »henimod ni Tiendedele« af Arbejderne at arbejde paa Akkord (Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$). [6]) Soc.-Dem. $^{10}/_{3}$ 1875. [7]) Jfr. sst. $^{11}/_{3}$ 1875. [8]) Sst. $^{20}/_{4}$ 1875. [9]) Sst $^{2}/_{4}$ 1876. [10]) Ved Strejken paa Mogensens Støberi samme Foraar (jfr. S. 244 og »Bidrag« 348) fordredes ganske vist Timeløn, men Fabrikken synes i Forvejen at have anvendt denne Lønningsform, jfr. Soc.-Dem. $^{6}/_{4}$ og $^{16}/_{5}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Større Handlekraft viste som bekendt Formerne. Selve den fejlslagne Strejkes Historie er tidligere fortalt[1]); her vil et Referat af den dermed forbundne Bladpolemik være paa sin Plads. Straks ved Kampens Udbrud rettede Rimestad i nær Tilknytning til Arbejdsgiverstandpunktet[2]) et voldsomt Angreb mod de strejkende, hvem han beskyldte for at fremsætte »den ægte socialistiske Fordring, at Daglønnen skal være en og den samme for den maadelige og for den fortrinlige Arbeider«, hvilket ligefrem vilde være »at sætte en Præmie paa Middelmaadigheden«[3]). Beskyldningen var ret urimelig, da Formerne i Virkeligheden krævede tre forskellige Timelønsatser bragt i Anvendelse; og »Social-Demokraten«s Redaktion blev ham da heller ikke Svaret skyldig[4]). Nok saa megen Interesse har det imidlertid, at de forskellige konservative Angreb[5]) ogsaa kaldte selve de strejkende Arbejdere frem til Forsvar; deres to Redegørelser[6]) fremhæver nemlig stærkt Fagets Særstilling. Det hedder saaledes i den ene af dem: »Der er jo mange Arbejdere, der finder det forunderligt, at vi vil have Dagløn, da de afskyer den, og det er meget forklarligt, ti det kommer af, at de tror det gaar hos os som hos dem, at naar et Arbejde er udført godt, saa bliver det ogsaa godt«. Dette er imidlertid en Misforstaaelse, fordi Formeren, for saa vidt han arbejder paa Akkord, selv maa bære Risikoen ved helt eller halvt mislykkede Støbninger, hvad den anden Artikel udførligt nærmere belyser. Med andre Ord: Formernes Særstandpunkt skyldtes ikke særlig Paavirkning fra socialistisk Side, men beroede væsentlig paa Ejendommeligheder i Arten af deres Arbejde.

Bortset fra disse Undtagelser[7]) foretrak altsaa Arbejdernes Flertal Akkord, naar blot Taksterne fastsattes ved kollektiv Overenskomst. Overhovedet trænger det til at understreges, at Fagforeningerne fra første Færd tilstræbte ikke blot højere, men ogsaa mere ensartede Lønninger; ikke mindst ved en Vurdering af Bevægelsens Væsen og Virkninger er det meget vigtigt at skelne disse to Tendenser. For Arbejdernes egen Bevidsthed hørte de i øvrigt nøje sammen, idet en almindelig Lønforhøjelse var langt lettere at fastholde end en partiel. Den Tankegang, som laa til Grund for Priskuranternes Gennemførelse, viser sig i nøgen Klarhed allerede i en tidlig Formaalsbestemmelse for Møbelsnedkernes Fagforening, som vil »virke for Opnaaelsen af

[1]) S. 244 f. [2]) Dette kommer til Orde i et Indlæg i Dags-Telegrafen $^{19}/_{7}$ 1876. [3]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1876. [4]) Soc.-Dem. $^{21}/_{7}$ 1876. [5]) Jfr. ogsaa Folkets Avis $^{27}/_{7}$ 1876; Dags-Telegrafen $^{28}/_{7}$ 1876. [6]) Soc.-Dem. $^{26}/_{7}$ og $^{3}/_{8}$ 1876. [7]) Tilføjes kan, at Arbejderne ved Hasle Kulværk 1873 nedlagde Arbejdet som Protest mod Indførelsen af Akkord, se Høisteretstidende 1874, 293.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lige Arbejdspris for Alle og derved *forebygge al Konkurrence paa Svendenes Bekostning*«[1]). Hindre, at Mestrene underbød hverandre ved at knappe af paa Arbejdslønnen, det var hvad i Virkeligheden alle Fagforeninger vilde og i Længden ogsaa naaede, selv om faa af dem forstod at udtrykke det saa prægnant. Der foreligger dog ogsaa andre direkte Vidnesbyrd. Ved et stort Møde for Skræddersvende 1874 hævdede saaledes Holm »Nødvendigheden af at faa opstillet en Prisliste, som strængt maatte holdes i Hævd af begge Parter. Det er ikke Fordelen ved en Prisliste, at den er saa eller saa højt ansat, hvad det kommer an paa er, at det man bliver enige om, bliver overholdt«[2]). Karetmagerne betegner det under Strejken 1875 som deres Hensigt »ved Indførelsen af en Priskurant ... at opnaa en ensartet Betaling for Arbejdet paa alle Værksteder, som det rette Middel til at hæve den smaalige Akkorderen om hvert enkelt Stykke Arbejde, der ofte drejer sig om et Par Mark og maaske endnu mindre«[3]). Endelig kan anføres et Opraab »Til Bygningssnedkerne« 1879[4]); det skildrer Krisens Følger saaledes: »Der har været Værksteder, paa hvilke tolv Mand hver har faaet forskellig Betaling for ensartet Arbejde, den Ene har underbudt den Anden, og Ingen har rigtig villet være bekendt, hvorledes han lønnedes ....«. Dette betegnes som »et aldeles forkasteligt Forhold, og det bør derfor være i Alles Interesse at faa indført en ensartet Betaling for ens Arbejde«. — Man standsede ikke ved Kravet om lige Lønninger inden for det enkelte Værksted, den enkelte By; man vilde ogsaa, hvor Lejlighed gaves, udjævne Lønforskellene mellem de forskellige Købstæder. Stærkest fremtræder denne Tilbøjelighed blandt Skrædderne, hvis Forbund var stiftet paa dette Grundlag[5]); overensstemmende hermed vedtog Fagkongressen 1876, »at Forbundet har sin Opmærksomhed henvendt paa Aalborg og Thisted, som de Byer, der er daarligst stillede«[6]); og for Københavnerne prædikede Holm Nødvendigheden af at sikre Provinsarbejderne en saadan Løn, »at de ikke for Fortjenestens Skyld skulde lade sig bevæge til at rejse til København«, hvor de kun vilde fremkalde Lønnedsættelser og Arbejdsløshed[7]). Inden for Murer- og Tobaksarbejderforbundene spores tilsvarende Nivelleringstendenser[8]).

Fagforeningernes Stræben efter at »forebygge al Konkurrence paa Svendenes Bekostning« var aabent Oprør mod den herskende økono-

[1]) Soc. $^{22}/_{12}$ 1872. Udhævet her. [2]) Soc.-Dem. $^{1}/_{9}$ 1874. [3]) Folkets Avis $^{20}/_{3}$ 1875. [4]) Soc.-Dem. $^{15}/_{6}$ 1879. [5]) Jfr. S. 344 f. og 347. [6]) Soc.-Dem. $^{29}/_{6}$ 1876. [7]) Soc.-Dem. $^{28}/_{8}$ 1877. [8]) Jfr. henholdsvis Murerforbundets Formaalsangivelse Soc.-Dem. $^{20}/_{6}$ 1876 og ovenfor S. 354.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

miske Liberalismes Tro paa uindskrænket Kontraktfrihed i Arbejdsforholdene som det baade for Parterne og Samfundet gavnligste. Forsaa vidt var Kravet om ensartet Løn radikalere end Fordringen om tidssvarende Løn, en fastere principiel Modstand velbegrundet. Priskuranterne foruroligede dog ikke saa meget. De betegnede jo ogsaa et Kompromis; ganske vist satte de fast Pris paa den enkelte Arbejdsydelse og dermed en Grænse for Arbejdsgivernes indbyrdes Konkurrence i Forholdet til Kunderne; men denne Indrømmelse kunde man med Rette anse for uvæsentlig i Sammenligning med Arbejdernes, idet disse jo til Gengæld accepterede Akkordsystemet og saaledes gik ind paa at konkurrere indbyrdes om, hvem der kunde præstere flest Arbejdsydelser. Kravet om lige Time- eller Dagløn kaldte derimod uvægerlig Liberalismens Forkæmpere under Vaaben. Navnlig forsømte Rimestad aldrig en given Lejlighed til at protestere mod en Timebetaling, der skulde være ens for alle Arbejderne i et Fag, »hvad enten de ere meget dygtige og udholdende eller mindre dygtige og vel endog dovne«[1]); begunstigede man saaledes de sidste Elementer paa de førstes Bekostning, vilde det ikke vare længe, før den faglige Dygtighed begyndte at dale, en Virkning af Socialismen, den skarpsynte Journalist allerede mente at kunne iagttage ved Sammenligning af tyske og engelske Industriprodukter[2])!

Disse alvorlige Bekymringer, som nu og da ogsaa kom til Orde i Blade som »Folkets Avis«[3]) eller »Fædrelandet«[4]), var som Helhed utvivlsomt ugrundede. At Fagforeningerne som Regel villigt godkendte Akkordsystemet, modbeviser i og for sig tilstrækkeligt den Beskyldning, at de i særlig Grad skulde have varetaget de udueliges og dovnes Interesser[5]). Men selv i de forholdsvis faa Tilfælde, hvor

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{23}/_{1}$ 1875. Samme Anskuelser sst. $^{20}/_{3}$ 1875, Dags-Telegrafen $^{15}/_{9}$ 1873 og $^{20}/_{7}$ 1876, jfr. S. 494. [2]) Dags-Telegrafen $^{20}/_{7}$ 1876. [3]) $^{27}/_{7}$ 1876. [4]) $^{13}/_{9}$ 1873. [5]) Saa vidt maa det være berettiget at slutte. Derimod turde det være at gaa alt for vidt, naar Falbe Hansen 1869 (Forandringerne i Priserne og Arbeidslønnen 209) kategorisk paastaar: »At Prisen paa Dagarbeide . . . er stegen betydeligt stærkere end Prisen paa Accordarbeide, og at, hvad der er en bekjendt Sag, vore Arbeidere desuagtet altid foretrække Accordarbeide, er et aldeles afgørende Beviis for, at vore Arbeideres Flid og Arbeidsdygtighed er tiltagen betydeligt i Løbet af de sidste 20 Aar«. Han overser herved to vigtige Momenter, dels at den absolute Fortjeneste vedblivende var højere ved Akkord end ved Dagløn, hvad der for en jævn og fattig Arbejder var og blev Hovedsagen, dels at Arbejderne kun i sjældnere Tilfælde frit kunde vælge, hvad de foretrak; Initiativet til Indførelsen af Akkord skyldes utvivlsomt (og navnlig da før 1870) i 99 af 100 Tilfælde Arbejdsgiverne. At Arbejderne ikke gjorde Modstand, er en anden Sag; de »accepterede«, mere end de »foretrak«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

man for ikke at være Vilkaarligheden prisgivet ønskede en bestemt Dagløn fastsat[1]), er det langtfra givet, at dette har været til Skade for de dygtige.

For det første var Kravet om Ensartethed, hvor det gjaldt Tidlønnen, ikke at forstaa strengt bogstaveligt. Da Rimestad 1875 luftede sine Anskuelser i Anledning af Karetmagerstrejken, hævdede Richter i et Modindlæg[2]), at saavel Karetmagernes som Grovsmedenes Bestræbelser alene gik ud paa at opnaa en »Minimumsdagløn«[3]), som var tiltænkt »den mindre gode, men paapasselige Arbejder. Den dovne Arbejder agte vi at overlade til sig selv; han maa enten blive en flittig Arbejder eller forlade Faget«. Nogen »Maximumsdagløn« for de dygtige havde Grovsmedene ikke anset det for muligt at fastsætte. — I disse Betragtninger har sikkert de fleste Arbejdere været enige med Richter. Hvad man vilde til Livs, var jo ikke Lønforskellen i og for sig, men den dermed forbundne Mulighed for »Konkurrence paa Svendenes Bekostning«; vilde Arbejdsgiverne præmiere Dygtigheden ved Løntillæg, blev dette en »Konkurrence til Svendenes Fordel«, som kun kunde glæde dem.

For det andet bød det gamle System med de frie, individuelle Lønaftaler ikke de dygtige nogen som helst Garanti[4]); tværtimod kunde »Kræfternes frie Spil« til Tider begunstige de mindre gode Arbejdere, om end ikke saa meget med Hensyn til Lønnen som i Henseende til Beskæftigelsen. Der forekommer i de fleste Haandværk en Del elementært Arbejde, som enhver udlært Svend er i Stand til at udføre i hvert Fald nogenlunde; i visse Fag — Skomageriet er et godt Eksempel — udgør den Slags simple Arbejde en betydelig Part af den daglige Gerning. Findes der nu i saadanne Fag et Bundfald af Svende, som lever fra Haanden og i Munden, som har opgivet enhver social Ambition om at naa højere, om hyggeligt Hjem, ordentlige Klæder o. s. v., og for hvem det derfor kun gælder at skaffe sig det daglige Brød, maaske med den daglige Snaps, — saa vil under uorganiserede Forhold saadanne Arbejderes Lønkrav kunde presses saa langt ned, til det synes Arbejdsgiverne lønnende at overlade dem alt det simple Arbejde, selv om de udfører det middelmaadigt, paa Bekostning af de dygtige Ar-

[1]) Til Dels jævnsides Akkordsatser (Møbelsnedkere, Murere). [2]) Folkets Avis $^{24}/_{3}$ 1875. [3]) At dette for Grovsmedenes Vedkommende ogsaa lykkedes, fremgaar af Grovsmedeforeningens Statistik sst. $^{20}/_{3}$ 1875. [4]) Den i det følgende udviklede Tankegang er for Skomagerfagets Vedkommende fremført af J. V. Schovelin (Arbejdslønnens Højde 145 f.), som det synes paa Grundlag af Oplysninger fra Fagets Arbejdere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bejdere, som er dyrere, baade fordi de føler sig berettigede til det, og fordi deres Levefod ligger højere. Fristelsen til at foretrække billig og daarlig Arbejdskraft vil være størst for Arbejdsgiverne af lignende Type, de smaa Mestre, der har ondt ved at slaa sig igennem og derfor mere lægger an paa at klare sig fra Dag til Dag ved tarveligt Arbejde for slet Betaling end paa at skaffe sig solidt Renommé og fast Kundekreds. De daarlige Svende hjælper saaledes de daarlige Mestre at underbyde de dygtige. Lavstidens »Fuskeri« gaar her igen under frigjorte Former; og ligesom før Næringsloven havde ogsaa i 70'erne de Svende og Mestre, der virkelig ønskede at holde Fagets Standard højt, fælles Interesse i Bekæmpelsen af disse uheldige Konkurrenceformer, mod hvilke Priskuranter eller Minimaltidløn vilde værne ikke mindst de Arbejdsgivere, hvem Varens Bonitet laa mere paa Sinde end dens Billighed; for dem var det en Fordel, at Konkurrenternes mindre duelige Arbejdere for Fremtiden skulde have højere Løn. At disse og beslægtede Motiver efterhaanden bragte adskillige Arbejdsgivere til at betragte Kravet om ensartet Løn med en vis Velvilje, er paavist ovenfor[1]); omvendt vil vi i Strejkebrydernes Lejr genfinde de udygtige Arbejdere, hvem Minimumstaksterne udsatte for Arbejdsløshed, hvis de ikke tog sig sammen[2]). At Fagforeningerne gennem deres Virksomhed for Regulering navnlig af Akkordsatserne snarere har forhøjet end forringet Arbejdskvaliteten og for saa vidt tjent det hele Samfunds Interesse, kan næppe være tvivlsomt.

Foruden højere Løn og ensartet Løn ønskede Arbejderne ogsaa Løn i rette Tid. Bl. a. satte de Pris paa at faa Ugelønnen udbetalt allerede om Fredagen, »da der hermed var forbundet den Fordel for de gifte Arbejdere, at deres Koner kunde gøre Indkøb om Lørdagen«[3]). At faa Fredag gjort til Lønningsdag i Stedet for Lørdag var et af Vognbyggerforeningens mange Formaal, og Strid om samme Spørgsmaal foranledigede 1875 en mislykket Arbejdsnedlæggelse paa et større københavnsk Jernstøberi[4]). To andre, ligeledes fejlslagne Strejker paa enkelte Fabrikker[5]) havde til Hensigt at hindre Indførelsen af den Praksis, at en Del af Ugelønnen — som en Slags Kaution — tilbageholdtes til senere Udbetaling. Vanskeligst ved at faa deres Penge havde dog Byggefagenes Svende, som var kommet ind paa det Skraaplan undertiden at give Henstand med Akkorden[6]). Særlig farligt blev dette i Slutningen af 70'erne, da mange af Mestrene var i en lig-

[1]) S. 388—90. [2]) S. 532. [3]) Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1875. [4]) Sst.; Folkets Avis $^{8}/_{8}$ og $^{13}/_{8}$ 1875. [5]) Aarhus Amtstidende $^{14}/_{7}$ 1873 (Teglværk i Aarhus); Soc.-Dem. $^{30}/_{5}$ 1875 (Kjøbenhavns Skotøjsfabrik). [6]) Soc. $^{7}/_{2}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nende Stilling i Forhold til de kriseramte Byggespekulanter[1]). Til Bekæmpelse af dette Uvæsen besluttede da de paagældende Fagforeninger at yde deres Medlemmer fri Proces, naar de ikke paa anden Maade kunde faa deres Tilgodehavende — saaledes 1875 Hustømrerne[2]) (dog kun i et enkelt Tilfælde), 1876 Murerne[3]) og 1879 Bygningssnedkerne, hvis Forening ligefrem antog en Prokurator, der skulde staa til Disposition ved Inddrivelsen af ubetalte Lønfordringer[4]). S. A. forhandledes Sagen paa et offentligt Murer- og Tømrermøde, der vedtog at henvise Sagen til de respektive Svendelav[5]).

Lønspørgsmaalet indtager naturligvis Førstepladsen i Datidens Forhandlinger og Arbejdskampe. Det udelukker ikke, at Fagforeningerne desuden interesserede sig for mange andre Arbejdsforhold. Ved Siden af Lønnens Forhøjelse var som bekendt deres andet Hovedkrav Arbejdstidens Forkortelse. Ogsaa paa dette Omraade var Bestræbelserne for positive Forbedringer uløseligt forbundet med Interessen for fastere og mere ensartede Regler; Maalet var, som det hedder i Pianofortearbejdernes Love[6]) »en forkortet og bestemt Arbeidstid«. Det var dette og som Regel ikke mere, man lagde ind i Slagordet Normalarbejdsdag, som kommer frem i Agitationen straks i 1871[7]) og derefter gennem hele Tiaaret spiller en fremtrædende Rolle, bl. a. i en Række af Fagforeningernes Formaalsparagraffer[8]); derimod talte man endnu kun meget lidt om Statens Indgriben og næsten aldrig om 8 Timers Arbejdsdagen. At dennes Indførelse var et af Socialismens Fremtidsmaal, vidste man nok, i hvert Fald i indviede Kredse; men dette Ideal syntes for Datidens Arbejdere saa uopnaaelig fjernt, at de til daglig ikke ofrede det mange Tanker; dermed ventede man, til den socialistiske Stat var virkeliggjort. Saare karakteristisk er i denne Henseende en Møderesolution[9]) fra »Internationale«s første Dage, hvor Forventningerne dog ellers spændtes højt; den lyder: »Forsamlingen anser en Normalarbeidsdag af otte Timer for ønskeligst, men vil dog foreløbig anse ti Timer for passende«. Senere nævner det første Udkast til Love for Centralbestyrelsen[10]) — men ingenlunde den endelige

[1]) Soc.-Dem. $^{15}/_{6}$ 1879. [2]) Sst. $^{7}/_{3}$ 1875. [3]) Sst. $^{22}/_{11}$ 1876. [4]) Sst. $^{27}/_{8}$ 1879. — Ogsaa Kurvemagere og Børstenbindere har haft Adkomst til Retshjælp i saadanne Sager, se ovenfor S. 467. [5]) Sst. $^{12}/_{6}$ 1879. [6]) Ca. 1874. [7]) Allerede i Socialistiske Blade II, 11 fordres »Fastsættelsen af en Normal-Arbejdstid«. Jfr. S. 167. [8]) Billedskærernes, Blikkenslagernes, Børstenbindernes, Gas- og Vandarbejdernes, Kurvemagernes (ved Lov), Møbelsnedkernes (1875) og Pianofortearbejdernes (1873). [9]) Dagens Nyheder $^{15}/_{11}$ 1871. [10]) Soc. $^{3}/_{3}$ 1874; jfr. S. 491, Note 1.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tekst — blandt Formaalene »Indførelsen af en normal Arbejdsdag paa 8 Timer«. Ellers undgik man omhyggeligt at forbinde nogen Forestilling om et almengyldigt Timetal med Begrebet »den normale Arbejdsdag«; en Leder med denne Overskrift i »Socialisten« 1873[1]) udmaler saaledes i Virkeligheden kun Fordelene ved forkortet Arbejdstid; og end ikke da man i Adressen til Rigsdagen næste Aar[2]) tog sig sammen til at sætte lovfæstet Normalarbejdsdag øverst paa Ønskesedlen, formuleredes Fordringen præcist. Selv i ubestemt Form syntes det dog Aarhusarbejderne for vidtgaaende; de tog Afstand fra det under Paavirkning af Bjørnbak, der i Polemik med »Social-Demokraten« betegnede Normalarbejdsdagen som et utilladeligt »Brud med det personlige Frihedsbegreb«[3]). Stadig i samme knappe og vage Form, men paa mere beskeden Plads gaar Kravet igen i flere senere social-demokratiske Adresser og Programerklæringer[4]); at dette indtil videre kun var fromme Ønsker, kunde imidlertid ingen være i Tvivl om; for saa vidt var det fuldstændigt hen i Vejret, naar det radikale Ugeblad »Figaro« 1876[5]) formanede Partiledelsen til at holde igen med Strejkerne og i Stedet lægge Vægten paa »Arbejdstidens Begrænsning ved Lov«.

Hos Partiets menige var Trangen til bedre Lønvilkaar i Almindelighed fuldt saa levende som Ønsket om længere Fritid. Alligevel var kortere Arbejdstid og Indførelsen af Normalarbejdsdag hyppigt tilbagevendende Emner paa Foreningernes Dagsordener[6]); blot betænkte man sig vel, før man tog det afgørende Skridt fra Tale til Handling. Tidligt saa man i Arbejdstidens Begrænsning et Middel til at forebygge eller afhjælpe Arbejdsløshed; navnlig i Byggefagene var denne Tanke fremme allerede i Aarene 1873—74[7]); ud fra samme Betragtning mente Bygningssnedkerne 1879, at Arbejdstiden burde rette sig efter Konjunkturerne[8]).

Mest oplysende er det at undersøge, hvilke Forkortelser man dristede sig til at foreslaa Arbejdsgiverne. Man vil her snart opdage, at den eftertragtede »Normalarbejdsdag« meget almindeligt fortolkedes som en Nettoarbejdstid paa ti Timer. Det var hvad Bogbindere og Typografer forlangte under deres Strejker henholdsvis 1874 og 1876[9]),

[1]) $^{17}/_{12}$. [2]) Soc.-Dem. $^{25}/_{10}$ 1874. Jfr. S. 416. [3]) Aarhus Amtstidende $^{4}/_{1}$ 1875. Jfr. S. 344. [4]) Soc.-Dem. $^{28}/_{12}$ 1875 og $^{10}/_{6}$ 1876; Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti Juni 1877. [5]) $^{5}/_{3}$. [6]) Se f. Eks. Soc. $^{16}/_{1}$ 1873, Soc.-Dem. $^{15}/_{4}$ og $^{15}/_{10}$ 1875 (Møbelsnedkere); Soc. $^{28}/_{9}$ 1873 og $^{1}/_{9}$ 1874 (Skræddere). Jfr. S. 501, Note 6. [7]) Soc. $^{30}/_{4}$ 1873 og $^{18}/_{2}$ 1874 (Murere); sst. $^{4}/_{12}$ 1873 (Bygningssnedkere). Jfr. en Leder sst. $^{15}/_{2}$ 1874. [8]) Fagforeningens Protokol $^{19}/_{5}$ 1879. [9]) Folkets Avis $^{25}/_{11}$ 1874, jfr. Bogbindernes Festskrift (1898), 16; Typograf-Tidende $^{2}/_{9}$ 1876. I begge Tilfælde er Talen om Nettoarbejdstid; Pavserne til Maaltider er fradragne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindelighed ikke; højst indsmugledes i en og anden Priskurant en Bestemmelse om Ekstrabetaling[1]). — Saavel Arbejdet for Lønnens som for Arbejdstidens Regulering maatte føre over i Bekæmpelsen af Hjemmearbejdet, der stod i Vejen for begge Dele og desuden hemmede selve Organisationernes Udvikling. Spørgsmaalet beskæftigede baade Møbelsnedkere [2]) og Skræddere[3]), men var dog særlig brændende i Skomagerfaget[4]). Her gjorde Fagforeningen i 1877 et originalt Forsøg paa at komme »Hjemmefuskeriet« til Livs, idet den lejede et større Værksted til Brug for Medlemmerne, der her kunde udføre det Arbejde, de havde paataget sig for Mestrene[5]). Dette Foretagende, der altsaa principielt var aldeles forskelligt fra de i samme Fag eksisterende Produktionsforeninger[6]), holdtes i Gang godt og vel et Aars Tid[7]).

Næst efter Lønnens Forhøjelse og Arbejdstidens Forkortelse maatte ogsaa de rent personlige Forhold paa Arbejdspladserne lægge Beslag paa Foreningernes Opmærksomhed; det blev deres naturlige Opgave at afværge Overgreb mod Arbejdernes borgerlige Rettigheder og personlige Frihed. Navnlig gjaldt dette selvfølgelig, hvor Arbejdsgiverne enkeltvis eller i indbyrdes Forstaaelse søgte at forbyde deres Folk at være Medlemmer af Fagforeningerne eller nægtede at beskæftige disses Ledere[8]). Konflikten hos Allerup 1874[9]) er det klareste Eksempel paa en saadan Kamp for selve Foreningsretten; men i øvrigt var det Reglen, at gik det galt med en Strejke, stod Organisationens Eksistens paa Spil — saaledes ved Møbelsnedkernes mislykkede Lønkamp i 1873, ved Formernes og Typografernes Nederlag 1876. Den økonomiske Forfølgelse af Agitatorer eller Foreningsfunktionærer vovede man kun yderst sjældent at besvare med Strejke; nævnes kan dog, at en Væverstrejke i Fredericia, der allerede var bragt til Afslutning ved Overenskomst, genoptoges, da Anstifteren fik sin Afsked[10]); en Strejke hos et stort københavnsk Skrædderfirma 1874 skyldtes dels Nægtelsen af et Andragende om Lønforhøjelse, dels Bortvisningen af dettes Ophavsmand[11]). Desuden forekommer et Par spontane Arbejdsnedlæggelser som Protest mod Afskedigelser af andre Aarsager. At to Skibstømrere i Helsingør mistede deres Pladser, fordi de havde holdt blaa Mandag, bragte saaledes 14 af deres Kammerater til at vende

[1]) Saaledes i hvert Fald i Malernes (Universitetsbibliotekets Smaatryksamling); Kravet derom rejstes af Bagerne (Folkets Avis $^{25}/_{11}$ 1873), Bogbinderne (Fagforeningens Festskrift (1898), 16) og Typograferne (Typograf-Tidende $^{2}/_{9}$ 1876). [2]) Soc.-Dem. $^{21}/_{3}$ 1874. [3]) Sst. $^{1}/_{9}$ 1874 og $^{28}/_{3}$ 1877. [4]) Sst. $^{2}/_{3}$ 1875. [5]) Sst. $^{20}/_{1}$, $^{14}/_{2}$ og $^{21}/_{3}$ 1877. [6]) Jfr. S. 555 f. og 588. [7]) Morgenbladet $^{12}/_{2}$ 1878. [8]) Jfr. S. 381—88. [9]) S. 341—43. [10]) Soc.-Dem. $^{28}/_{3}$ 1875. [11]) Sst. $^{25}/_{9}$ og $^{30}/_{9}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ryggen til baade Værftet og Byen[1]), en totalt mislykket partiel Skrædderstrejke i København 1878 skyldtes Afskedigelsen af otte Svende, som havde udtrykt deres Misfornøjelse med Tilskærerens Fordeling af Arbejdet[2]). Strid om samme Punkt gav 1874 Anledning til Arbejdsnedlæggelse hos en Vævermester, der tilmed beskyldtes for at have vist sig »grov og brutal« under Forhandlingen[3]). En streng Cigarsorterer lykkedes det 1879 den paagældende Fabriks Arbejdere at tvinge bort[4]); ligesom de to foregaaende Strejker støttedes ogsaa denne af Organisationen. Arbejdernes med Socialismens Indflydelse stigende Æresfølelse og Selvbevidsthed medførte overhovedet Kravet om »human og høflig« Behandling[5]), ikke mindst fra Funktionærers og Formænds Side; at Burmeister & Wains »Kvartérmænd« ikke kunde glæde sig ved Popularitet, viser saaledes allerede Strejken 1871[6]). Fire Aar senere nedlagde københavnske Formere Arbejdet af Utilfredshed med en Jernstøber, der brugte Skældsord som »Gadedreng« og slog om sig med vilkaarlige Mulkter[7]). Rig Anledning til Kævl gav de i denne Periode mere og mere almindelige Værkstedsreglementer. Da saaledes det Ferslewske Etablissements »Arbeidsordning« 1872 skulde sættes i Kraft ogsaa paa Bogbinderværkstedet, nægtede Svendene at arbejde under den nye Bestyrer, som skulde gennemføre Beslutningen[8]); og da i 1875 den nyoprettede »Kjøbenhavns Skotøjsfabrik« forlangte sine Arbejderes Underskrift paa et vidtgaaende Reglement, arrangerede Skomagernes Fagforening et stort Protestmøde[9]). Megen Opsigt og Harme vakte Aaret efter Jernstøbernes Forsøg paa Indførelsen af fælles Værkstedsregler med Bøder for Upræcision og Forsømmelser; dette lykkedes det som tidligere[10]) omtalt at forpurre. Undertiden kunde Modstanden mod Orden og Disciplin i Arbejdet drives lovlig vidt, saaledes naar den langvarige Formerstrejke i Aarhus 1875—76 oprindelig var fremkaldt ved et Forbud mod Alkoholnydelse i Arbejdstiden[11]). Dette Træk tør dog ikke uden videre betragtes som typisk; i hvert Fald fortjener det at fremhæves som et Modstykke, at den københavnske Smede- og Maskinarbejderfagforening 1878 udtrykkeligt vedtog at bekæmpe Drikkeriet paa Værkstederne[12]). — Interesserede i rummeligere og lysere Arbejdslokaler var navnlig Skrædderne[13]);

[1]) Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ 1875. [2]) Sst. $^{14}/_{3}$ og $^{16}/_{3}$ 1878. [3]) Sst. $^{8}/_{10}$ 1874. [4]) Sst. $^{9}/_{10}$, $^{14}/_{10}$ og $^{22}/_{10}$ 1879. [5]) Jfr. en Programartikel af Fr. A. Hertz i Fagtidende for Malere Okt. 1874. [6]) S. 159—61. [7]) Soc.-Dem. $^{4}/_{3}$ 1875. [8]) Dags-Telegrafen $^{17}/_{5}$ 1872. [9]) Soc.-Dem. $^{21}/_{4}$ 1875. [10]) Jfr. S. 243 f. [11]) Jfr. S. 354 med Note 15. [12]) Soc.-Dem. $^{4}/_{4}$ 1878. [13]) Soc. $^{28}/_{9}$ 1873; Folkets Avis $^{26}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bagerne kæmpede for saa maadeholdne Ønsker som renlige Sovesteder og en Seng til hver Svend[1]).

En fjerde, dog endnu ikke stærkt fremtrædende Side af Fagforeningernes Virksomhed var rettet mod, hvad man ansaa for uberettiget Konkurrence. Kvindernes Indtrængen i Cigar- og Tekstilfabrikkerne var alt andet end velset af de mandlige Arbejdere[2]); og paa lignende Maade var man i andre Fag paa Post mod overdreven Anvendelse af Lærlinge. Naar Snedkeroverenskomster i Odense og Roskilde 1871 fastsatte, at »Drengehjælp skulde bortfalde«[3]), drejer det sig dog vist snarest om en af Mestrene indsat Bestemmelse, som skulde hindre, at Svendene tog sig betalt for Læredrengenes Arbejde. Hvad derimod Handskemagerforeningen mente med at sætte »Lærlingeforholdenes Ordning« paa sit Program[4]), fremgaar klart af en Mødebeslutning om »at ordne Lærlingeforholdet saaledes, at der ikke tilføres Faget for megen Arbejdskraft«[5]). Ved et stort Tømrermøde 1878[6]) blev blandt andet følgende Spørgsmaal sat under Debat: »Er det ikke skadeligt og uværdigt, at enkelte Tømrersvende [sic] udfører alt Arbejde paa Bygninger ved Hjælp af Lærlinge og saakaldte Forbundere?«; som Svar vedtoges det at tilsende Hustømrerforeningens Bestyrelse »Oplysninger om, hos hvilke Mestre der arbejdes med et stort Lærlingehold«. Blikkenslagerne frygtede nok saa meget den ufaglærte Arbejdskraft; under Strejken 1875 tilstillede Fagforeningen to Blikvarefabrikanter den temmelig vidtgaaende Fordring, at de ikke mere maatte benytte »Arbejdsmænd«[7]). Her var aabenbart Maskinernes Sejrsgang den egentlige Aarsag til dette udsigtsløse Forsøg paa kunstig Afstivning af de faglærte Svendes hidtil grundmurede Monopol. En anden og klogere Udvej valgte Bygningssnedkerne, som fra 1873 forlangte[8]) og 1875 virkelig fik gennemført[9]) et Tillæg paa 25 % for Opsætning af Maskinarbejde. Ogsaa andre Fag fik Industrialismens Fremtrængen at mærke. Blandt de haardest ramte var Væverne, som allerede 1872 med god Grund følte sig truede af Dampvæverierne[10]). Om Korkskærernes svigtende Forstaaelse af en ny og ubarmhjertig Tid vidner deres harmdirrende Modindlæg[11]) mod et Avertissement, hvori en Fabrikant tilbød Proppeskæremaskiner, der hurtigt vilde skaffe enhver Køber en net daglig Fortjeneste; herimod anførte Fagforeningen den i Aaret

[1]) Dags-Telegrafen $^{16}/_{5}$ 1872; Dagens Nyheder $^{8}/_{12}$ 1871. [2]) Jfr. ovenfor S. 434—38. [3]) Fyens Stiftstidende $^{24}/_{11}$ og $^{6}/_{12}$ 1871. [4]) Love 1875. [5]) Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$ 1876. [6]) Sst. $^{30}/_{8}$, jfr. $^{24}/_{8}$ 1878. [7]) Folkets Avis $^{8}/_{10}$, $^{10}/_{10}$, $^{13}/_{10}$ og $^{15}/_{10}$ 1875. [8]) Fagforeningens Protokol $^{20}/_{8}$ 1873. [9]) Bygningssnedkerpriskuranten af 1875 (i Universitetsbibliotekets Smaatryksamling), 37. [10]) Soc. $^{27}/_{11}$ 1872. [11]) Soc.-Dem. $^{30}/_{4}$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1879 sikkert i Hovedsagen forældede Lærdom, at en Korkskærer, der virkelig skulde forstaa sit Fag, dertil behøvede en Læretid paa 3—4 Aar. Mod Følgerne af moderne Teknik vendte sig ligeledes saavel Handskemagerne, naar de foresatte sig at tilstræbe »Sikkerhed mod uberettiget Indgreb i Haandværket og mod Indførelse af Arbejdsdelingssystemet«[1]), som Møbelsnedkerne, naar de ivrede for, »at faa den skadelige Overproduktion afskaffet«[2]); forsøgsvis var de i 1879 inde paa Tanken om i Forening med Mestrene at andrage Rigsdagen om Forbud mod Bortsalg af nye Møbler ved Auktion[3]). Planer om at søge Hjælp hos Lovgivningsmagten var fremme ogsaa blandt de ulykkelige Vævere, som navnlig følte sig brøstholdne over det Indgreb i deres Næring, at Fangerne i Horsens Tugthus blev sat til at arbejde for Crome & Goldschmidt[4]); til Gjmlekongressen indgav Velfærdsforeningen forgæves »Forslag om en Udtalelse angaaende den Maade, hvorpaa Staten undertrykker det frie Arbejde ved Hjælp af Tvangsarbejdet«[5]). Et Par Aar senere havde man fundet ud af, at ogsaa Lotterivæsenet kunde trænge til Reform; et »Udvalg for samtlige Vævere« — Mestrene medregnet — arbejdede for en almindelig Haandværkerhenvendelse til Rigsdagen »for at forhindre, at fremmede Industrigenstande bortspilles i Varelotterierne, samt at de i disse faldende Gevinster udbetales i Penge«[6]). — I det store og hele modtog dog de danske Haandværkssvende den fremtrængende Industrialisme med dens uundgaaelige Ulemper roligt og besindigt; noget Forsøg paa direkte at spænde Ben for de tekniske Fremskridt, endsige paa egentlig Sabotage, vil ikke kunne tillægges 70'ernes Fagforeninger; den fremherskende Stemning turde have været den, der kom til Orde i en Udtalelse af Dirigenten for det ovennævnte Protestmøde mod Skotøjsfabrikkens Reglement: »han vilde ikke Fabrikindustrien tillivs, men kun en anden Ordning, og ikke som nu, at Fabrikerne var ligefrem Tugthuse, der kun bragte Lidelser og Savn, i Stedet for forøget Velvære, over den store Del af Befolkningen«[7]).

I Kampen for alle disse forskellige Formaal — og da først og fremmest for Lønnens Forhøjelse og Arbejdstidens Forkortelse — havde Fagforeningerne praktisk talt kun eet Vaaben: Arbejdsnedlæggelsen. Ganske vist hændte det, at de uden at bruge dette Middel naaede

[1]) Love 1875 [2]) Soc.-Dem. $^{15}/_{4}$ 1875. [3]) Sst. $^{20}/_{5}$ og $^{27}/_{5}$ 1879. [4]) Jfr. bl. a. Soc. $^{27}/_{11}$ 1872. [5]) Soc.-Dem. $^{3}/_{6}$ 1876. [6]) Sst. $^{6}/_{11}$, jfr. $^{3}/_{9}$, $^{12}/_{11}$ og $^{13}/_{11}$ 1878. [7]) Sst. $^{21}/_{4}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

endog betydelige Resultater; som de vigtigste kan nævnes Byggefagenes Overenskomster 1872 og 1875, Grovsmedenes 1874 samt Typograftariffen s. A.[1]); men hvor tilsyneladende sagtmodigt Arbejderne end i saadanne Tilfælde kunde tage Plads ved Forhandlingsbordet, var det dog altid Strejketruslen i Baglommen, der bragte dem blot saa vidt. Større Vægt skal man derfor ikke tillægge de i øvrigt ikke alt for talrige Udtryk for faglig Fredsvilje. Alvorligst ment var uden Tvivl Richters Forsøg paa at komme til Forstaaelse med Grovsmedemestrene, og det endte med Skuffelse. Typografisk Forening var især i sine første Leveaar inde paa lignende, om end ikke saa lidt vagere Tanker om »nøie Samvirken« med Principalerne[2]), men opgav i Praksis hurtigt at følge denne Vej. Mere overraskende maa det virke, naar man blandt Fredsvennerne møder ogsaa den som landsfarlig Oprører saa hensynsløst forfulgte Snedker Pihl, der i Foraaret 1873 paa Snedker- og Stolemagerforeningens Vegne officielt meddelte, »at det stedse vil være et Maal for vore Bestræbelser at søge at bevirke et godt og smukt Forhold imellem Arbejdere og Arbejdsgivere, saafremt dette kan ske paa en Maade, der ikke fratager Arbejderen hans naturlige Ret som Menneske«[3]). Samme Forening forsøgte 1877—78 under C. C. Andersens Ledelse at naa frem ved Forhandling i Fællesudvalg[4]). En af Bygningssnedkernes fremtrædende Førere, den ivrige Pionist Forsberg, hævdede 1879, at Arbejdsgiverne uden Grund forfulgte Fagforeningerne, da dog disse egentlig arbejdede paa »at hæve Fagets Udvikling til et saa højt Standpunkt som muligt, altsaa en Opgave, hvis Løsning lige saa meget maatte ligge Mestrene som Svendene paa Hjertet«[5]). Aaret før hed det i en Leder i selve »Social-Demokraten«: »Kunne Arbejdernes Fordringer, som ingensinde har været overdrevne, opnaas ved mindelig Overenskomst med Arbejdsgiverne, da vil Fagforeningen med Glæde gaa ind derpaa«[6]). At flere af disse Træk først stammer fra Foreningernes Svaghedstid i Slutningen af 70'erne, viser imidlertid, at der er en god Portion Taktik deri; gennemgaaende vidste man ogsaa kun alt for vel[7]), hvor lidt den borgerlige Presses Tale om »mindelig Overenskomst« var værd[8]), saafremt der da ikke ogsaa paa Arbejdernes Side stod Magtmidler bag.

Om dette Punkt var der inden for Socialisternes Lejr ingen Uenighed. Men i øvrigt saa det nye Arbejderpartis Førere ingenlunde med ublandet Sympati paa Strejkerne. Socialdemokratiets og Fagforenin-

[1]) Jfr. S. 173 f. og 211 f. [2]) Jfr. S. 206. Se ogsaa Dags-Telegrafen $^{24}/_{8}$ 1871. [3]) Soc. $^{14}/_{5}$ 1873. [4]) Jfr. S. 263. [5]) Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$ 1879. [6]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1878. [7]) Se f. Eks. Soc. $^{6}/_{3}$ 1873. [8]) Jfr. S. 405.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gernes Maal faldt ikke sammen; Partiet vilde ved Hjælp af den almindelige Valgret erobre den politiske Magt og derved muliggøre Indførelsen af socialistiske Samfundsformer, Foreningerne stræbte ved Arbejdsnedlæggelse at opnaa højere Løn og kortere Arbejdstid. Nogen Gnidningsmodstand var her uundgaaelig.

Spørgsmaalet om Strejkernes Berettigelse og Betydning paatvang sig straks i Efteraaret 1871 Pios Opmærksomhed; at tage Stilling til det blev for ham som senere for hans Efterfølgere i Partiledelsen en bydende Nødvendighed. En socialistisk Strejketeori maatte udformes eller rettere tilpasses til danske Forhold; paa bar Bund behøvede man nemlig ikke at begynde. Problemet om Fagforeningernes Plads inden for en politisk Arbejderbevægelse havde ude i Europa været aktuelt i hvert Fald siden »Internationale«s Oprettelse, og større Aander end Pio havde forlængst tumlet med det. Som tidligere berørt[1]) bestod der paa dette Punkt en vis Meningsforskel mellem Marx og Lassalle[2]). At de konservative Arbejderes Løsen »En ærlig Dagløn for en ærlig Arbejdsdag« maatte vige for det revolutionære »Lønsystemets Afskaffelse«, var begge enige om[3]); men medens Lassalle ud fra sin faste Overbevisning om »den jernhaarde Lønningslov«s Ufejlbarhed betragtede Kampen for Lønforhøjelse som »Tingens forgæves Anstrengelser for at optræde som Menneske«[4]) og mente, at Koalitionsretten »kun i faa og flygtig forbigaaende Undtagelsestilfælde kunde bringe visse Arbejderkredse en Lettelse, men aldrig hidføre en virkelig Forbedring af Arbejderklassens Stilling«[5]), saa derimod Marx i Arbejdsnedlæggelserne et nødvendigt og derfor berettiget Overgangsfænomen; uden Fagforeningernes Modtryk vilde Kapitalens Tryk sønderbryde Arbejderstanden i Tusinder af ogsaa politisk afmægtige Atomer; blot maatte Arbejderne ikke glemme, at de ved Strejkerne »fører Kamp mod Virkningerne, men ikke mod Aarsagerne til disse Virkninger; at de kun kan bremse den nedadgaaende Bevægelse, men ikke ændre dens Retning; at de kun bruger et lindrende Middel, men ikke helbreder Sygdommen«[6]). — Af disse to delvis modstridende Anskuelser sejrede

[1]) S. 131. [2]) Om Brydningerne mellem de forskellige tyske Strejketeorier, se S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 163, 167—70, 178—80, 198—201; Franz Mehring: Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie III, 318 f., 325; IV, 42, 58, 78, 91 f. Hermann Oncken: Lassalle (3. Aufl.) 288 f. [3]) Citatet efter Karl Marx's Foredrag »Lohn, Preis und Profit« fra 1865; her gengivet efter S. Broghelius' danske Oversættelse (1933); i et Tillæg til denne (S. 66—78) er meddelt en nyttig Samling »Materiale til Karl Marx's og Friedrich Engels' Fagforeningsteori«. [4]) Ferd. Lassalle's Reden und Schriften, hrsg. von Ed. Bernstein [1892—93], III, 202. [5]) Sst. II, 849. [6]) Karl Marx: Løn, Pris og Profit (ovennævnte Oversættelse) 65.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den sidst anførte. Den var det, der knæsattes af »Internationale« paa Kongresserne 1866[1]) og 1868[2]); det blev den, der trængte igennem inden for det tyske Socialdemokrati, hvor selv Lassalles Arvtager Schweitzer maatte læmpe Teori efter Praksis og medvirke til Indførelsen af Fagforeninger[3]); og endelig var det ogsaa til den, Pio sluttede sig. Han kunde vanskeligt gøre andet; med Tanken paa Strejkelystens Betydning for den københavnske »Internationale«s Tilvækst[4]) tør det trygt siges, at en Forkyndelse af Lassalles rene Lære f. Eks. paa Mødet for Burmeister & Wains Arbejdere vilde have været af katastrofal Virkning.

Hvad Pio mente om Strejker fremgaar særdeles klart dels af »Socialistiske Blade«[5]), dels og navnlig af et Par meget vigtige principielle Dagbladsartikler[6]), hvis Konklusioner vi paa Grund af deres praktiske Betydning allerede tidligere har maattet anføre[7]). Her skal Førerens Strejketeori fremstilles i Sammenhæng og suppleres med andre Socialisters Udtalelser.

I fuld Overensstemmelse med Karl Marx anerkendte ogsaa Pio kun Strejkerne som et Overgangsfænomen. Han indrømmer Socialismens Modstandere, at Arbejdsnedlæggelserne »set fra et rent almindeligt nationaløkonomisk Standpunkt *kan* medføre Tab for Samfundet i sin Helhed«, og dette vil i en socialistisk Stat endog være uundgaaeligt. »Lidt anderledes stiller Sagen sig . . . under vor nuværende kapitalistiske Arbejdsordning. Det er endog ikke umuligt at tænke sig Tilfælde, hvor en Strejke vil medføre Gevinst for Samfundet«; den vil saaledes kunne sætte en Stopper for eventuel Overproduktion i vedkommende Fag, og Dødeligheden blandt Arbejderbørnene vil synke, naar Mødrene kan blive hjemme og pleje dem! Eksemplerne er ikke meget overbevisende, og Pio tilføjer ogsaa, at de ikke tør betragtes som Regel. Arbejdsnedlæggelsen er imidlertid under Kapitalens Herredømme »et af de faa lovlige Vaaben« mod Mestrenes Overgreb og — hvad der er Hovedsagen — tillige et ubetinget nødvendigt Vaaben, »det uerstattelige, det eneste Middel til at fremkalde en Arbejdsløn, der staar i et nogenlunde passende Forhold til det præsterede Arbejdes Værdi«. Arbejdskøberne, som de er flest, vil altid kun stræbe at »faa Arbejdet saa billigt som muligt«, og over for denne Tendens staar den enkelte humane Mester aldeles magtesløs; Konkurrencen vil tvinge ham til at følge

[1]) Karl Marx: Løn, Pris og Profit, 71—73 (jfr. en Møderesolution fra 1865 sst. 65). [2]) Oscar Testut: Association internationale des travailleurs 154 f. [3]) S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 178—84; ovenfor S. 163. [4]) Jfr. S. 164. [5]) II, 13 f. [6]) Soc. Sept. 1871, Nr. 8; Soc.-Dem. $^{21}/_{10}$ 1875. [7]) S. 157 f. og 233 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Trop. Denne Magt kan alene Arbejdssælgerne byde Trods. »Det er dette, der sker ved Strejkerne. Midlet er altsaa baade nødvendigt og hensigtssvarende«; og selv en tabt Strejke kan undertiden gøre Gavn, nemlig hvis den lærer Arbejdsgiverne Respekt. At tilraade et Middel er imidlertid ikke det samme som at godkende overilet Brug. »En Strejke er, som en bekendt Nationaløkonom træffende udtrykker sig, et skarpt, men tveægget Sværd i Arbejderens Haand, og det har Tilbøjelighed til at saare den, der bruger det, hvis han ikke omgaas forsigtigt dermed«. Man maa derfor betænke sig to Gange, før man kaster sig ud i Striden.

Den her gengivne Strejketeori gaar med faa og lidet væsentlige Variationer igen i saa godt som alle Datidens officielt socialistiske Udtalelser — saaledes Forestillingen om Strejken som »et midlertidigt Nødværge«[1]) og ikke mindst Billedet med det tveæggede Sværd[2]); i denne Formel sammentrængtes som i en Nøddeskal Teoriens Kærne, og selv hvor Slagordet udelodes, var dog Tankegangen den samme. Jævnlig understregedes naturligvis Arbejdsnedlæggelsens Lovlighed, særlig i Provinsen, hvor det var mest tiltrængt; en Prøve paa Tonen giver et Referat fra Geleffs første store Agitationsturné: han »troede ikke, at det i Reglen var heldigt at nedlægge Arbejdet, ihvorvel det stundom havde viist sig, at man havde opnaaet en høiere Løn; men at sige, at de, som nedlægge Arbeidet, ere Oprørere og Urostiftere, det er Uret; thi de handle fuldstændigt lovligt . . .«[3]). Undertiden hed det, at Strejken var saa farligt et Vaaben, at det kun burde anvendes i Nødsfald; et Diskussionsmøde i »Internationale« »om Skruer i Almindelighed« vedtog saaledes efter Motivering af Würtz følgende Resolution: »Skønt et lovligt Middel bør Skruen dog kun anvendes, naar alle fredelige Underhandlinger er standsede«[4]). Ganske samme Opfattelse hævdede ogsaa Kruse[5]), der paa dette Punkt kunde føle sig i Overensstemmelse ikke blot med de københavnske Socialister, men ogsaa med sin gode Ven Bjørnbak; denne fremhævede dog senere saa stærkt Strejkernes Mangel paa Evne til at skabe varig Forbedring, at »Social-Demokraten«[6]) fandt Anledning til kraftigt at minde om Sagens anden Side, om at Arbejdsnedlæggelsen, selv om den ikke kunde »be-

[1]) Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1874; jfr. Soc. $^{24}/_{7}$ 1872, $^{6}/_{3}$ og $^{6}/_{7}$ 1873, Soc.-Dem. $^{13}/_{1}$, $^{18}/_{2}$ og $^{1}/_{9}$ 1875. [2]) Soc. $^{6}/_{7}$ 1873; Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1874; Ugeblad for Almuen $^{4}/_{11}$ 1876; Flyvebladet $^{28}/_{1}$ 1877. [3]) Fyens Stiftstidende $^{27}/_{11}$ 1871 (Mødet i Odense $^{26}/_{11}$, jfr. S. 305 f). Jfr. Soc. $^{11}/_{11}$ 1871 (tilsvarende Udtalelser i Aalborg). [4]) Sst. $^{25}/_{1}$ 1873. [5]) Se S. 318. Samme Standpunkt hævdes af Skrædderforbundets Formand i et Agitationsindlæg Soc.-Dem. $^{14}/_{7}$ 1877. [6]) $^{13}/_{1}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

trygge Arbejdernes fremtidige Stilling«, dog var »et under de nuværende Forhold aldeles nødvendigt Vaaben«, uden hvilket de vilde blive »magtløse Trælle«. Episoden er ganske karakteristisk for den forbavsende ringe principielle Forskel mellem Socialisternes og den i det liberale Publikum almindelige Strejkeopfattelse[1]). Om Arbejdsnedlæggelsens Lovlighed og Farlighed var begge Parter enige; blot føjede Marxisterne hertil dens Nødvendighed, de borgerlige Journalister derimod dens Unytte.

Og endda var der Socialdemokrater, som var enige med dem i dette Punkt. Nogen stærk Opposition mod Pios Anskuelser møder man ganske vist ikke, og navnlig da slet ikke fra Folk, som teoretisk vilde skyde Strejken stærkere i Forgrunden; Syndikalismen var ikke opfundet endnu, og selv en i Praksis saa kamplysten Mand som Hørdum gengiver lejlighedsvis den officielle Teori aldeles korrekt[2]). Derimod havde Lassalles afgjorte Pessimisme sine Tilhængere ogsaa i Danmark. Den spores under Førernes Fængselsophold i et Par Ledere i selve »Socialisten«, første Gang[3]) dog blot som et forholdsvis svagt Anstrøg i en Oversættelse fra et Königsberger Blad, som stærkt fremhæver Produktionsforeningernes Fortrin paa Strejkernes Bekostning, anden Gang[4]) langt tydeligere og med direkte Kildecitat; det hedder her bl. a., at »mange Eksempler kan fremføres til Bevis for Lassalles Paastand, at Strejkerne i og for sig som oftest snarere er til Skade end til Gavn« — en Udtalelse, som da ogsaa drev en Indsender til at protestere imod, at man paa den Maade understøttede de borgerlige Forsigtighedsapostle[5]). — De talrige og forholdsvis omfattende Arbejdsnedlæggelser omkring Midten af 70'erne fremkaldte som ovenfor[6]) omtalt en lassalleansk Modbevægelse, der kulminerede i Vinteren 1875—76 og navnlig fandt adskillige Tilhængere blandt Cigarmagerne, hvoraf mange under Indflydelse af tyske Fagfæller[7]) hældede til Lassalles Opfattelse; at Strejketrætheden ogsaa havde grebet andre Kredse, fremgaar dog bl. a. af Diskussionen paa det almindelige Arbejdermøde 22. Jan., hvor en hel Række Talere kraftigt angreb »den i det sidste Halvaar overhaandtagne Manér, alene at virke for Strejker og andre uheldige økonomiske Bevægelser«[8]). Paa den forudgaaende bevægede Generalforsamling i »Enigheden« havde Pio søgt at berolige Stemningen ved at fralægge sig enhver særlig Begejstring for Arbejds-

[1]) Jfr. S. 403—07. [2]) Soc.-Dem. $^1/_9$ 1875. [3]) Soc. $^{24}/_7$ 1872. [4]) Sst. $^6/_7$ 1873. [5]) Sst. $^8/_7$ 1873. [6]) S. 234 f. [7]) Om de tyske Tobaksarbejderes Stilling, se S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 171, 186, 197, 241; jfr. ovenfor S. 132. [8]) Soc.-Dem. $^{15}/_2$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nedlæggelser[1]), hvad han jo med god Grund kunde gøre; han opnaaede imidlertid blot at paadrage sig Beskyldningen for Uklarhed og Ustadighed[2]). Hvor principløs og urimelig denne Opposition i Virkeligheden var, traadte grelt frem, da dens Ledere nødtes til at opstille et positivt Program[3]). De satte da naturligvis i Forgrunden »Indførelsen af den almindelige, direkte Valgret for alle Mænd fra det 22de Aar med hemmelig Afstemning«, men tilføjede derefter: »Indtil dette Maal er naaet, vil det være nødvendigt at benytte Strejker til Erhvervelse af bedre Lønningsvilkaar, men Strejker maa bruges med større Varsomhed end hidtil . . .«. Disse Punkter, som Pio meget vel kunde have sat sit Navn under, var unægtelig et svagt Grundlag for Dannelsen af det paatænkte nye Parti; man forstaar, at Forsøget glippede. Endnu et Aars Tid senere bebrejdede dog den radikale Oppositions Organer Partiets Ledelse, at den ikke tilstrækkelig holdt sig sin egen Teori om det »tveæggede Sværd« efterrettelig[4]).

»Arbejder, hjælp Dig selv og brug Skruen, men brug den med Forsigtighed« — i denne fyndige Overskrift samler en af »Socialistens« Ledere[5]) Teoriens praktiske Moral. Man nøjedes imidlertid ikke med almindelige Advarsler mod Letsind[6]); navnlig Pio stræbte desuden at opstille Regler for, hvornaar en Strejke kunde anses for berettiget. De vigtigste af disse Vilkaar[7]) var, at Faget var organiseret, at et Strejkefond var tilvejebragt, og endelig at Tidspunktet valgtes med Omhu: Konjunkturerne burde tages i Betragtning — stærkt i Forgrunden er denne Tanke dog endnu ikke —, og man burde se at undgaa samtidige Strejker i flere større Fag eller, som det senere[8]) tilføjedes, i flere Byer inden for een og samme Industrigren.

For disse gyldne Reglers Overholdelse virkede man ikke blot i Ord, men ogsaa i Gerning. Et praktisk Tilpasningsforsøg har man saa tidligt som Nov. 1871, da et Medlemsmøde i »Internationale« vedtog, at »Striker ere vel et lovligt Middel, men ikke tilraadelige for Tiden, derimod bør man itide forberede sig paa dem ved Oprettelsen af Strikekasser«[9]); ved samme Tid søgte Sektionsformændene uden Held at dæmpe Snedkersvendenes Kamplyst[10]). Først og fremmest satte man dog sit Haab til Indførelsen af kontrollerende Myndigheder, til hvilke Arbejdsnedlæggelser i Tide skulde anmeldes, og som i hvert enkelt

[1]) Figaro $^{13}/_{2}$ 1876, jfr. Soc.-Dem. $^{8}/_{2}$ 1876. [2]) Figaro $^{13}/_{2}$ 1876. [3]) Sst. $^{5}/_{3}$ 1876. [4]) Ugeblad for Almuen $^{4}/_{11}$ 1876; Flyvebladet $^{28}/_{1}$ og $^{4}/_{2}$ 1877. [5]) $^{6}/_{3}$ 1873. [6]) Soc. $^{25}/_{1}$ og $^{6}/_{3}$ 1873. [7]) Jfr. S. 158 og 233 f.; se ogsaa Soc. $^{6}/_{7}$ 1873. [8]) Soc.-Dem. $^{20}/_{7}$ 1878. [9]) Dagens Nyheder $^{15}/_{11}$ 1871. [10]) Dags-Telegrafen $^{18}/_{11}$ 1871; jfr. S. 203.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tilfælde skulde afgøre, om de strejkende socialistisk set var værdige trængende. Tanken herom er lige saa gammel som selve Arbejderbevægelsen. Allerede »Internationale«s Love[1]) fastslaar, at Strejkeplaner »i god Tid« skal meldes til Foreningens Centralkomité; og Lovudkastet for Sektionsstrejkekasserne tilføjer, at Udskrivning af almindeligt Ekstrakontingent kun kan finde Sted, hvis Hovedbestyrelsen »forud« har »billiget Strikens Fremkomst«. Efter samme Princip tilsagde senere den demokratiske Arbejderforening sin Støtte til »enhver Strejke, der billiges af Foreningens Bestyrelse«; klare og præcise Bestemmelser af tilsvarende Indhold findes i Lovene for begge de fælles Strejkekasser. Efter disses Opløsning gaar Arbejdet for centraliseret Strejkekontrol foreløbig i Staa; det genoptages først i Efteraaret 1875 med Centralbestyrelsens Resolutioner af 7. Okt.[2]) og Nedsættelsen af det Strejkeudvalg, der siden afløstes af Lokalbestyrelsens[3]). Men selv om man ved disse sidste Forsøg nok saa meget som ved de foregaaende tog Hensyn til, hvad der virkelig var Mulighed for at gennemføre, fik dog heller ikke de megen praktisk Betydning.

Dette Forhold forstaas bedre, naar man ser, hvor svært selv de enkelte Fagorganisationer havde ved at faa deres Medlemmer til at indse, at de trods al regelmæssig Kontingentydelse ikke kunde anse sig for ubetinget forsikrede i Strejketilfælde. At ikke enhver vilkaarligt iværksat Arbejdsnedlæggelse kunde have Krav paa Understøttelse af Fællesmidlerne, skulde synes selvfølgeligt, men var det i Arbejderbevægelsens første Tid i Virkeligheden ikke. Derfor indeholder de fleste større Fagforeningers Love Bestemmelser om Bestyrelsens Adgang til Kontrol. Og dog mærkes i Begyndelsen en kendelig Ængstelse for at skræmme Arbejderne ved klar Betoning af Foreningens Myndighed.

Et grelt Eksempel paa, hvor vidt man paa dette Omraade undertiden kunde finde det nødvendigt at drive Forsigtigheden, frembyder Cigararbejdernes skiftende Vedtægter. Allerede »Enigheden«s ældste Love, som gaar tilbage til Oktober 1871, udmærker sig ved fyldige Strejkeregler. Det bestemmes her bl. a. at hvis daarlige Lønforhold paa en Fabrik medfører Arbejdsnedlæggelse »og Understøttelse forlanges, maa saadant skriftligt meddeles Formanden 4 Dage forinden Arbeidsnedlæggelsen og Understøttelsen kan skee«. Næste Paragraf lyder: »For at Understøttelse kan erholdes, fordres Bevis fra de paa Fabriken værende Forenings-Medlemmer paa, hvorvidt der maa gives Understøttelse eller om Forholdet nøiere skal undersøges. Er det en

[1]) Om disse og de i det følgende citerede Love, se Bilag III, S. 593. [2]) S. 233. [3]) S. 249.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindre Fabrik, maa det godkjendes af Bestyrelsen«. Noget uklart fastsættes derefter Strejkehjælpens Størrelse »i alle uheldige Tilfælde, som ere godkjendte af Bestyrelsen«. Som en sidste Garanti mod Myndighedsmisbrug bestemmer endelig en senere Paragraf, at »hvis et Medlem er misfornøiet med Bestyrelsens Kjendelse« — utvivlsomt i Spørgsmaal om Understøttelse —, »da er han berettiget til at tilkalde 10 Medlemmer fra Fabriken, hvor han arbeider, som kunne diskutere Sagen med Bestyrelsen og vedtage det Fornødne«. Det siger sig selv, at disse Regler ikke levnede Foreningens Ledelse megen Mulighed for at hindre Overilelser. 1873 naaede den et Hanefjed videre, idet den sikrede sig i al Fald raadgivende Indflydelse i enhver Konfliktsituation; Hovedbestemmelsen blev nu, at Formanden ved optrækkende Strejke havde at »sammenkalde Bestyrelsen og samtlige Arbeidere fra Fabrikken, hvis Majoritet bestemmer om Fordringen er berettiget, hvorefter de alle maa nedlægge Arbeidet«. I de stærkere omredigerede Love af 1875 bevares denne Fremgangsmaade, men to nye Paragraffer indsnævrer yderligere Adgangen til Strejke: dels skal $^3/_4$ af Fabrikkens Arbejdere skriftlig bevidne, »at de af fri Vilje vil nedlægge«, dels maa Arbejdet ikke standses, »før Underhandlinger med Fabrikanten har fundet Sted. Overtrædelse heraf har til Følge, at Strejken betragtes som Foreningen uvedkommende og ikke kan gøre Fordring paa Understøttelse«.

Nu indtager Cigarmagernes Strejkeregler for saa vidt en Særstilling[1]), som det dog ikke var almindeligt saaledes at overlade den enkelte Bedrifts Arbejdere den formelle Afgørelse; det hænger utvivlsomt sammen med, at Cigarindustriens Lønforhold ikke lod sig afgøre generelt[2]). Et gennemgaaende Træk er dog Modviljen mod at understrege Bestyrelsens Myndighed. Den typiske Strejkeparagraf, som fra Bygnings- og Møbelsnedkernes Love vandrer over i Vedtægterne for de fælles Strejkekasser og en halv Snes andre Organisationer[3]), lyder — med uvæsentlige Variationer — saaledes: »Naar Arbejderne paa et Værksted ville nedlægge Arbejdet, da maa dette meldes til Bestyrelsen mindst 8 Dage forinden og Grunden skriftlig angives, for at Sagen kan nøie overveies«. Her fastslaas altsaa strengt taget kun en Anmeldelsespligt; den forblommede Mening afsløres imidlertid, naar næste Paragraf indledes med Bisætningen: »Naar Bestyrelsen indrøm-

[1]) De genfindes dog i Vævernes Love af 1872, jfr. S. 428. [2]) Jfr. S. 492. [3]) Jfr. Oversigten, Bilag III, S. 594. Anførte § savnes dog hos Bødkere, Hustømrere, Skræddere og Smede; til Gengæld findes den hos Blikkenslagere og Modelsnedkere, jfr. ogsaa Bogbindernes Love af 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mer Arbeidsnedlæggelse . . .« (udbetales Understøttelse efter de og de Regler).

Da man ad Erfaringens Vej efterhaanden lærte at indse, baade at Ydelsen af Strejkehjælp normalt burde forudsætte Foreningens forudgaaende Sanktion, og at Bestyrelserne her savnede fornøden Autoritet, vandt omkring Midten af 70'erne den Tanke frem at overlade den afgørende Beslutning til Generalforsamlingen. Til den sædvanlige Anmeldelsesparagraf tilføjede saaledes i 1875 Pianofortearbejderne: »I et saadant Tilfælde er Bestyrelsen forpligtet til straks at sammenkalde en ekstraordinær Generalforsamling«. Ret til at gøre dette tillagdes udtrykkeligt Kurvemagernes og Børstenbindernes Bestyrelser; særlig detaillerede Regler, der helt og holdent lægger Magten hos Generalforsamlingen, finder man hos Sadelmagerne. Endelig opnaaede i 1876 endog »Enigheden«s Bestyrelse Ret til at appellere til en Generalforsamling, hvis den paa Fællesmødet med de strejkelystne Arbejdere maatte finde disses Fordringer uberettigede. Sandsynligvis anerkendtes Generalforsamlingens Vetoret over for partielle Strejker i stigende Grad ogsaa i saadanne Fag, hvor denne Udvikling ikke afspejler sig i Lovene. Dette gælder i hvert Fald Bygningssnedkerne, hvis Vedtægter af 1875 helt savner Strejkeregler; men da i 1879 Svendene paa et bestemt Værksted mente sig »inhumant« behandlede og derfor forhørte sig hos Bestyrelsen, om de i Tilfælde af Strejke kunde vente Understøttelse, henvistes de til at søge Generalforsamlingens Bevilling[1]). Det samme krævede allerede 1873—74 Skræddernes og Skomagernes Foreninger i Horsens.

Forbundenes Dannelse nødvendiggjorde nye Regler. Skrædderforbundets Love fastsatte, at hvis flere end ti Medlemmer paa eet Sted vilde nedlægge Arbejdet, maatte udførlig Beretning derom indsendes til Formanden, som da havde at indkalde et Strejkeudvalg; efter dettes Afgørelse maatte da vedkommende rette sig, hvis de vilde gøre sig Haab om Understøttelse. Murerne havde omtrent samme Bestemmelse. Handskemagerne skelnede skarpt mellem defensiv og offensiv Arbejdsnedlæggelse; Lønnedsættelse kunde uden videre besvares med Strejke, hvis blot $^3/_4$ af Arbejderne var enige derom, hvorimod nye Krav alene maatte rejses med Kongressens eller Forbundsbestyrelsens Samtykke. En i begge Situationer ufravigelig Betingelse var det, at Underhandling først blev forsøgt.

Adskillige Foreningslove savner fuldstændigt Strejkeregler. For en

[1]) Fagforeningens Protokol $^7/_2$ 1879.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stor Del drejer det sig ganske vist om helt smaa Fag (Drejere, Gipsere, Guld- og Sølvarbejdere o. s. v.), for hvilke det var en Selvfølge, at Fagforeningens beskedne Midler ikke kunde engageres uden en Generalforsamlings Bevilling. Hertil kommer imidlertid godt en halv Snes større Fag, dels konservative Organisationer (Grovsmede, Malere, Typografer), som ikke vilde virke udfordrende, dels Foreninger med lav Organisationsprocent (Hustømrere, Murere, Smede- og Maskinarbejdere), som af den Grund maatte være forsigtige med at indlade sig i Konflikter; naar endelig baade Møbel- og Bygningssnedkere i Aarene omkring 1875 midlertidigt udelod Strejkeparagrafferne, er Grunden snarest den, at Foreningerne i begge Fag ved den Tid væsentlig interesserede sig for Produktionsdrift.

At disse Kontrolbestemmelser i og for sig paa ingen Maade var overflødige, er klart nok paa Baggrund af 70'ernes mange uorganiserede Arbejdsnedlæggelser. Det var de »smaa, raske Strejker«s Tid, og Nødvendigheden af at have en Forening og en Pengekasse i Ryggen var endnu langtfra almindelig anerkendt; for Flertallet af Datidens Arbejdere vilde dette have været det samme som at opgive at gøre noget for at faa Del i Opgangsaarenes Lønstigning. Til de Fagforeninger, der helt mangler Strejkeparagraffer, hører med god Grund Arbejdsmændenes, der paa Højdepunktet omfattede et Par Hundrede Medlemmer[1]), endda af højst forskellige Brancher[2]), og saaledes ikke havde fjerneste Mulighed for at virke som andet end en politisk Agitationsklub. Vente paa den kunde de ufaglærte ikke godt indlade sig paa, og gennem hele Tiaaret er derfor Smaastrejker af uorganiserede Arbejdsmænd et hyppigt tilbagevendende Fænomen. Et uregerligt Folkefærd var navnlig de store Skarer af omflakkende Jordarbejdere, som fandt Beskæftigelse ved Tidens mange Jernbaneanlæg og andre store Ingeniørarbejder[3]); heller ikke Grupper som Havnearbejdere[4]), Pakhusarbejdere[5]) eller Renovationskuske[6]) savner dog Repræsentation. Fra Arbejdsmand til Fabriksarbejder var Afstanden ofte kort; Overgangstyper har man f. Eks. i Teglværksarbejdere[7]) eller Støberiarbejdsmænd[8]). Meget al-

[1]) Se Bilag IV, S. 595. [2]) Jfr. S. 447. [3]) Strejker af Anlægsarbejdere, se ovenfor S. 327, 331, 354 og 356. Endvidere: Soc. $^{4}/_{3}$ 1874 (den lollandske Jernbane); Horsens Avis $^{10}/_{9}$, Morgenbladet $^{13}/_{9}$ og $^{17}/_{9}$ 1874 (Baneanlæg ved Horsens); sst. $^{18}/_{11}$ og Soc.-Dem. $^{17}/_{11}$ 1874 (Svendborg-Banen); sst. $^{27}/_{7}$ 1876 (Limfjordsbroen). [4]) Ovenfor S. 228; desuden Folkets Avis $^{9}/_{9}$ 1872 (Aarhus), Morgenbladet $^{16}/_{12}$ 1873 (Kbh.) og Nationaltidende $^{10}/_{4}$ 1879 (Aalborg). [5]) Soc. $^{8}/_{4}$ 1874. [6]) Ovenfor S. 370; en anden Strejke Soc. $^{18}/_{3}$ 1874. [7]) Jfr. S. 331. Strejke paa et Teglværk i Aarslev Soc.-Dem. $^{7}/_{6}$ 1874. [8]) Soc. $^{5}/_{3}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindelige var da ogsaa Strejker, iværksatte af den enkelte Fabriks Arbejdere uden Rygstød i nogen som helst Forening. Eksempler foreligger fra snart sagt alle Industrigrene[1]) og med meget skiftende Formaal; ikke faa af Proteststrejkerne mod Inhumanitet, Arbejdsreglementer o. l. hører herhen. At ogsaa Lønkonflikterne i Industrien hyppigt tog denne Form, skyldes til Dels de praktiske Vanskeligheder, som her ofte hindrede ensartet Lønregulering i samtlige Bedrifter[2]).

Naturligvis mærkes dette ogsaa i de organiserede Industrifag. Saaledes ikke mindst i Jernindustrien, hvor de fleste af Fagforeningerne tilmed var ret svage. Fuldt selvstændige partielle Strejker forekommer i stort Tal hele Tiaaret igennem, lige saa vel efter som før Arbejderorganisationernes Dannelse; den berømte Arbejdsnedlæggelse hos Burmeister & Wain Sept. 1871[3]) er her blot første Led i en Kæde, hvori den store Strejke hos Löwener er et af de sidste[4]). Først 1875 begynder de københavnske Fagforeninger saa smaat at gøre sig gældende; en Formerstrejke i Marts støttes ved Advarsel mod Tilgang[5]), en Smedestrejke i Juli averteres som »godkendt af Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening af 1873«[6]). Næste Aar steg Foreningernes Indflydelse; i April sluttede Kedelsmedene paa Mogensens Støberi deres Ultimatum til Fabrikanten med Truslen om i Tilfælde af Afslag at »overdrage Sagen« til Smedefagforeningen[7]), og den kort efter paafølgende Formerstrejke hos Schmidt & Marstrand var kun den af vedkommende Fagforening besluttede Indledning til et omhyggeligt planlagt Felttog[8]). En beslægtet Udvikling kan følges i Cigarindustrien, hvor de i Aarene 1872—75 jævnlig tilbagevendende Smaastrejker paa enkelte Fabrikker[9]) i god Overensstemmelse med »Enigheden«s Strejkeregler aldrig vedtages af Foreningen, men nok drøftes paa dens Møder og støttes af dens Midler; de munder til sidst ud i den omfattende Konflikt i Sommeren 1875[10]), hvor Ledelsen af sig selv glider over til Foreningen.

Inden for Haandværket var den Slags Strejker sjældnere; den

[1]) Blandede Eksempler ovenfor S. 161—63, 329—31, 354, 356 og 498; se ogsaa Soc.-Dem. $^{2}/_{6}$ 1874 (Jacob Holm) og $^{20}/_{11}$ 1874 (københavnsk Dampmølle). [2]) Jfr. S. 285. [3]) S. 159—63. [4]) S. 228. Mellemliggende Eksempler: Horsens Avis $^{13}/_{8}$ 1872 (Støberi i Aarhus); Soc. $^{7}/_{12}$ 1872 (Maskinfabrik i Kbh.); Morgenbladet $^{7}/_{2}$ 1874 (Burmeister & Wain). Lønforhøjelse uden Strejke: Soc.-Dem. $^{4}/_{6}$ 1874 (Jernmøbelfabrik i Kbh.). Jfr. ogsaa sst. $^{23}/_{8}$ 1876 (Støberi i Fredericia). [5]) Sst. $^{5}/_{3}$ 1875. [6]) Sst. $^{16}/_{7}$ 1875. [7]) Sst. $^{6}/_{4}$ 1876; jfr. S. 244. [8]) Jfr. sst. [9]) Eksempler ovenfor S. 228; se desuden Foreningens trykte Regnskab 1873 (i dens Arkiv; omtaler 2 Smaastrejker) samt Soc.-Dem. $^{15}/_{6}$ 1875. [10]) S. 228.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

enkelte Bedrifts Arbejdere stod her svagere. Fagforeningernes Holdning kan ikke altid oplyses, men har sikkert oftest været imødekommende, selv hvor Lovreglerne om Anmeldelse ikke blev respekteret. »Vævernes Velfærdsforening« vedtog saaledes ved en ekstraordinær Generalforsamling Febr. 1875 at anerkende »en mod Foreningens Love udbrudt Strejke« hos en enkelt Mester[1]). Paa lignende Maade støttede Møbelsnedkerforeningen s. A. et Par smaa Værkstedsstrejker[2]); men da i November 1876 Svendene hos en Snedkermester Vedsted fandt Tidspunktet belejligt til at nedlægge Arbejdet for at faa højere Løn, tog Formanden Afstand fra dem paa en i den Anledning indkaldt Generalforsamling; her mødte ogsaa Arbejdsgiveren, som gik ind paa at genantage de strejkende paa de gamle Vilkaar, hvad disse derefter nødtes til at acceptere[3]). Her foreligger altsaa i det mindste eet klart Eksempel paa Desavouering. Et andet, mere tvivlsomt, frembyder Typografstrejken paa Rigsdagstrykkeriet Jan. 1875[4]), som R. P. Jensen forud havde fraraadet, idet han betegnede Kravet om forhøjet Satspris som stridende mod den nylig vedtagne Overenskomst; da Arbejdsstandsningen alligevel fandt Sted, betegnede han den følgelig som »Foreningen uvedkommende«, men rigtignok med den meget sigende Tilføjelse, at »den Støtte, som de [strejkende] mulig vilde finde hos Typograferne, kun kunde blive aldeles privat«; et Udvalg nedsattes til at lede Indsamlingen[5]), og da Formanden heller ikke fandt det stridende mod sin Neutralitet at hjælpe de paagældende til anden Ansættelse, blev Resultatet, at Bogtrykkeren maatte gøre Indrømmelser[6]). Episoden viser, hvad en dreven Taktiker kunde faa ud af en saadan Situation, men har næppe øget R. P. Jensens Popularitet blandt Principalerne. Et beslægtet Samspil mellem Organisationen og de strejkende skimtes bag et Par Blikkenslagerstrejker i 1874[7]). Selvstændigt paabegyndte Arbejdsnedlæggelser i Enkeltbedrifter forekommer ogsaa f. Eks. hos Skrædderne[8]) og Skibstømrerne[9]); navnlig i Kriseaarene 1877—79 har de hyppigt rent defensiv Karakter[10]).

Som en Mellemform mellem disse i snævreste Forstand partielle og de fuldt ud generelle Strejker kan anføres de indbyrdes forbundne partielle Arbejdsnedlæggelser eller — som man med en kort og klar

[1]) Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1875. [2]) Jfr. S. 228. [3]) Soc.-Dem. $^{5}/_{11}$ 1876. [4]) Ovenfor S. 246; se navnlig R. P. Jensens Redegørelse Typograf-Tidende $^{22}/_{1}$ 1875. [5]) Folkets Avis $^{21}/_{1}$ 1875. [6]) Typograf-Tidende $^{22}/_{1}$ 1875. [7]) Morgenbladet $^{27}/_{6}$ 1874; Soc.-Dem. $^{30}/_{6}$ 1874; Fagforeningens Festskrift (1923), 20. [8]) Soc.-Dem. $^{22}/_{3}$ 1877 og $^{14}/_{3}$ 1878; i sidstnævnte Tilfælde greb Fagforeningen ind med en (ubesvaret) Skrivelse til Arbejdsgiveren. [9]) Jfr. S. 210 og 263. [10]) Jfr. S. 262 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samtidig Benævnelse kunde kalde dem — »Omgangsskruerne«[1]). Herved forstaas Gennemførelsen af et for hele Faget fælles Maal ved successive Arbejdsstandsninger hos en enkelt eller nogle faa Mestre ad Gangen. Det var en Metode, der bød Arbejderne indlysende økonomiske Fordele — næsten *for* indlysende: de lod sig nemlig heller ikke ret længe skjule for Arbejdsgiverne, som sjældent var sene til at organisere sig og svare med Lockout. Omgangsskruen var et særlig af Snedkersvendene kendt og yndet Vaaben. »Partielle Strejker, førte med Kraft og Udholdenhed, var et meget virksomt Middel«, hævdede 1872 en Møbelsnedker[2]), og han havde her Erfaringerne fra Efteraaret 1871[3]) at henvise til; endnu bedre Eksempler afgiver Bygningssnedkernes Lønbevægelse 1872[4]) og Møbelsnedkernes 1873[5]). Sidstnævnte strandede imidlertid paa energiske Modforholdsregler; og fra da af var denne Strejkeform ikke meget anvendelig i Haandværket; derimod forekommer den 1875—76 i Cigar- og Pianoforteindustrierne[6]). Mens de ledende inden for Socialdemokratiet tidligt synes at have foretrukket generelle Strejker som det mest formaalstjenlige[7]), herskede der blandt borgerlige Arbejdervenner nogen Uenighed om dette Punkt. Da Skomagerstrejken 1872 stod for Døren, formanede Lucianus Kofod de »brave Svende« til i hvert Fald at nøjes med en »Omgangs-Skrue«[8]), et Raad, hans Konkurrent Rimestad betegnede som en Dumhed, da Mestrene jo let kunde hjælpe de Kolleger, der til enhver Tid sattes i Klemme[9]). Han gjorde dermed sit til at forraade Krigslisten.

Større Strejker krævede naturligvis visse Forberedelser. Ikke mindst lagde man megen Vægt paa at sikre sig, at Arbejderne i vedkommende Fag virkelig stod samlet om de Krav, der skulde gennemføres. Dertil — og til at vække den rette Kampstemning — tjente Afholdelsen af almindelige Svendemøder med Adgang ogsaa for Ikke-Medlemmerne, hvis Støtte man jo ikke kunde undvære, hvis det virkelig kom til Arbejdsstandsning. Svendelavene havde her vist Vejen, og Fagforeningerne fulgte den troligt[10]). Paa Møder af denne Art god-

[1]) Ordet anvendes af Lucianus Kofod i Folkets Avis $^{5}/_{6}$ 1872. [2]) Soc. $^{1}/_{1}$ 1873. [3]) S. 164 f. [4]) S. 185. [5]) S. 209. [6]) S. 228 og 243. [7]) En Leder Soc. $^{6}/_{7}$ 1873 hævder at, »for at en Strejke skal kunne lykkes, maa den ikke være delvis . . .«. Da Skomagerne 1874 diskuterede, om den forestaaende Strejke skulde være partiel eller almindelig, holdt Hørdum paa det sidste, se sst. $^{19}/_{4}$ 1874. [8]) Folkets Avis $^{5}/_{6}$ 1872. [9]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{8}/_{6}$ 1872; jfr. sst. $^{27}/_{2}$ 1875. [10]) Eksempler fra København ovenfor S. 184, 186 og 242; Soc. $^{8}/_{8}$ og $^{18}/_{9}$ 1873 (Møbelsnedkere); Folkets Avis $^{11}/_{10}$ 1874 (Bogbindere); Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$ 1875 (Cigarmagere). — Fra Aarhus: Aarhus Amtstidende $^{20}/_{2}$ 1874 og $^{17}/_{7}$ 1875 (Skomagere); sst. $^{13}/_{3}$ 1874 (Snedkere).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kendtes Priskurantudvalgenes Resultater, og her vedtoges ogsaa Strejkebeslutningerne; saa kunde ingen bagefter komme og sige, at han ikke var blevet spurgt. Malerfagforeningen gik i 1874 endog saa vidt at styrke Udvalget til Forhandlingen med Arbejdsgiverne ved at lade et offentligt Svendemøde vælge to nye Medlemmer uden for Foreningen[1]). Endda fandt man ikke altid disse Forsamlinger med deres som Regel paafaldende »enstemmige« Vedtagelser betryggende nok. I saa Fald kunde man forlange skriftlig Tilslutning: Skomagernes og Bødkernes Svendelav krævede Underskrift paa Andragendet til Mestrene[2]); Pianofortearbejderfagforeningens Love af 1874 fastsætter Eksklusion som Straf for det Medlem, der »med sit Navns Underskrift har tiltraadt en Streike«, men alligevel bryder den, og Tobaksarbejderne har 1875 en lignende Paragraf; da endelig Bygningssnedkerne 1879 fik taget sig sammen til at beslutte, at Lønnen for Fremtiden skulde holdes 10 % under Priskuranten, meddeltes det før Afstemningen, at enhver, der stemte for Forslaget, maatte være rede til at bekræfte det med sin Underskrift[3]).

Var Fordringerne først vedtaget, blev det næste Skridt at fremsætte dem over for Fagets Arbejdsgivere, hvad i Almindelighed skete ved en Skrivelse til disses Organisation[4]). Stillede denne sig afvisende, maatte man lade Værkstedsrepræsentanter undersøge hver enkelt Mesters eller Fabrikants Stilling[5]); hyppigt kunder der jo være Haab om, at nogle af disse straks vilde falde fra.

Viste Strejken sig uundgaaelig, paatrængte sig Spørgsmaalet om dens Ledelse. Hertil var nemlig Fagorganisationens Bestyrelse paa ingen Maade selvskreven; en afgjort Undtagelse var det tværtimod, naar Typografstrejken 1876 dirigeredes af Forbundets myndige Formand i Samarbejde med det saakaldte Forbundsudvalg[6]). Reglen var, at Strejkeledelsen lagdes i Hænderne paa en særlig Strejkekomité, som ved generelle Strejker valgtes enten paa et af de forudgaaende offentlige Svendemøder[7]) eller paa et Møde i selve Fagforeningen[8]), ved

[1]) Soc. $^{28}/_{2}$, jfr. $^{26}/_{2}$ 1874. [2]) Ovenfor S. 172; Soc. $^{26}/_{3}$ 1874. [3]) Soc.-Dem. $^{19}/_{7}$ 1879. [4]) Eksempler: Soc. $^{28}/_{4}$ og $^{7}/_{6}$ 1872 (Skomagere); Folkets Avis $^{25}/_{11}$ 1873 (Bagere); Typograf-Tidende $^{20}/_{9}$, $^{21}/_{10}$ og $^{27}/_{10}$ 1876. [5]) Eksempel: Soc.-Dem. $^{5}/_{11}$ 1874 (Kurvemagere). [6]) Typograf-Tidende $^{16}/_{9}$ 1876 og flg. Numre. Forbundsudvalget bestod ifølge Forbundets Love af 7 Medlemmer, 5 valgt i København, 1 i Aarhus og 1 i Odense, og havde til Opgave »at vaage over Forbundets Administration«; dets Samtykke krævedes »i alle ekstraordinære Tilfælde«, saaledes bl. a. ved Arbejdsstandsning. [7]) Eksempler Dags-Telegrafen $^{7}/_{6}$, jfr. Soc. $^{4}/_{6}$ 1872, og Soc.-Dem. $^{7}/_{5}$ 1874 (de to Skomagerstrejker); Soc. $^{9}/_{10}$, jfr. $^{7}/_{10}$ 1873 (Møbelsnedkernes »Strejkeførere«). [8]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1873 og Soc.-Dem. $^{20}/_{12}$ 1876 (Vævergeneralforsamlinger); sst. $^{2}/_{4}$ 1876 (»Diskussionsmøde« i Brolæggerfagforeningen).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

partielle Konflikter i Almindelighed af de strejkende selv[1]); en Lovregel om dette Punkt indeholder af de bevarede Vedtægter kun Tobaksarbejderforbundets Love af 1875, som fastsætter, at »naar Arbejdet er nedlagt, vælges nogle af Fabrikkens Arbejdere til sammen med Bestyrelsen at varetage det fornødne«; i Praksis traadte dog ogsaa hos Cigarmagerne Bestyrelsen ganske i Baggrunden. Strejkekomiteerne kunde ogsaa være store nok i sig selv, idet de talte indtil ni Medlemmer[2]), hvad vel undertiden var lovlig mange; i hvert Fald forekommer et Par Eksempler paa, at Traadene samledes i Hænderne paa en særlig »Strejkefører«. I det ene Tilfælde — Skomagerstrejken 1874 — synes det dog kun at dreje sig om en særlig Titel for Udvalgets Formand[3]); ved Møbelsnedkerstrejken 1873 nævnes derimod ingen Komité, og Forholdet synes da her at have været det ganske enestaaende, at Lønkampens Ledelse helt var overladt Foreningens Formand, Pihl[4]), hvis Arrestation følgelig maa have virket saa meget des mere katastrofalt.

»Social-Demokraten«[5]) skildrer lejlighedsvis Strejkeudvalgets Virksomhed med de Ord, at det »nøje prøver de stedfindende Forhold, sørger for tilbørlig Understøttelse, holder Tilgangen fjernet samt drager Omsorg for de yngre Arbejderes Bortrejse«. Af disse Opgaver var Strejkens Finansiering en af de mest paatrængende. De Beløb, det her drejede sig om at fremskaffe, var efter Omstændighederne ikke uanselige.

En samlet Oversigt over 70'ernes Strejkeudgifter lader sig ikke opstille; om en Række af Tiaarets større Konflikter foreligger dog Oplysninger, som ganske vist ikke alle er lige paalidelige eller nøjagtige, men alligevel tilsammen giver et vist Billede af Forholdene. Mindst vides om de første Aar; et Regnskab i »Socialisten«[6]) meddeler, at de strejkende Møbelsnedkere i Slutningen af 1871 fik udbetalt 258 Rdl., mens Arbejdsnedlæggelsen i samme Fag to Aar senere angives at have kostet 590 Rdl.[7]). Skomagerstrejken 1874 naar op til 1770 Rdl.[8]). Forholdsvis velunderrettede er vi om det følgende Aars store Ar-

[1]) Soc.-Dem. $^{6}/_{4}$ 1876 (Strejken hos Mogensen). Ved helt smaa Strejker (under 10 Deltagere) behøvedes naturligvis ingen Komité. — Undtagelsesvis ledes 1877 en partiel Bygningssnedkerstrejke af et af Fagforeningens Bestyrelse nedsat Udvalg, se Foreningens Protokol $^{17}/_{8}$ 1877. [2]) Saaledes i 1872 Skomagerne i Kbh. (Dags-Telegrafen $^{7}/_{6}$ 1872) og Cigarmagerne i Fredericia (Soc. $^{3}/_{1}$ 1873). Senere synes fra 4 til 6 Medlemmer at have været det almindelige, se Soc. $^{16}/_{7}$ 1873 og $^{24}/_{4}$ 1874, Soc.-Dem. $^{2}/_{4}$ og $^{20}/_{12}$ 1876. [3]) Soc. $^{18}/_{6}$, jfr. $^{7}/_{5}$ 1874. [4]) Sst. $^{9}/_{10}$ 1873. [5]) $^{20}/_{7}$ 1878. [6]) $^{13}/_{1}$ 1872. [7]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 135 — mulig efter Meddelelse fra Fagforeningen. [8]) Soc.-Dem. $^{21}/_{6}$ 1874; jfr. Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{18}/_{7}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bejdsnedlæggelser, af hvilke den københavnske Cigararbejderstrejke kostede 6.126 Kr.[1]) og Skibstømrerstrejken en lignende Sum[2]); Blikkenslagerstrejken anslaas til mindst 2.500 Kr.[3]), mens Udgifterne ved Tobaksarbejderstrejkerne uden for København beløb sig til 3.418 Kr.[4]). 1876 kostede Handskemagerstrejken i Lund 929 Kr.[5]), Smedestrejken hos Mogensen 1.877 Kr.[6]), Bagerstrejken ca. 2.000 Kr.[7]). Dyrest af alle Tiaarets Arbejdsstandsninger blev — saa vidt vides — den store Typografstrejke, ved hvilken der udbetaltes Understøttelser paa i alt 10.615 Kr.[8]). Sammenlægges de saaledes bekendte Tal, naar man tæt op mod de 40.000 Kr.; da imidlertid Meddelelser savnes baade om en Række af de københavnske Strejker — deriblandt Murerskruen og Formerstrejken — og om f. Eks. de talrige Skomager- og Skrædderstrejker i Provinsbyerne, har det samlede Beløb i Virkeligheden sikkert stærkt nærmet sig de 100.000.

Disse Pengemidler blev, saa mærkeligt det end kan lyde, for største Delen først tilvejebragt, naar der blev Brug for dem; strejkende Arbejdere i 70'erne levede som Regel saa at sige fra Haanden og i Munden. Teoretisk vidste man meget vel, at der skulde et Strejkefond til[9]); Mursvendelavet og Hustømrerforeningen forsøgte allerede i 1872 at give et godt Forbillede[10]), og de fleste af Foreningerne af 1873 satte sig efter Møbelsnedkernes Forbillede til Formaal »ved ugentligt Kontingent at sammenspare et Fond til Understøttelse ved paakommende Arbejdsnedlæggelse«[11]), hvad ogsaa de to fælles Strejkekasser tilstræbte; de kom imidlertid derved til at virke sløvende og hæmmende paa Enkeltforeningernes Initiativ. Af denne og andre Grunde kom man i Praksis sjældent ud over Planer og Ønsker. Foreningsformuerne voksede som ovenfor[12]) paavist ikke nær stærkt nok til at dække Omkostningerne ved en større Arbejdsnedlæggelse, og betydelige Dele deraf baandlagdes endda af Produktionsværkstederne. — Et særskilt Strejkefond havde, saa vidt vides, kun Bygningssnedkernes Fagfor-

[1]) Aarsregnskab i Fagforeningens Arkiv. [2]) Sidste Indsamlingsliste (Soc.-Dem. $^{7}/_{11}$ 1875) naar til 5.575 Kr.; E. W. Klein (Socialismen og dens Ledere 35) angiver 6.100 Kr. foruden Fagets egne Bidrag. [3]) E. W. Klein: Socialismen og dens Ledere 36. [4]) Aarsregnskab i Fagforeningens Arkiv. [5]) Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$ 1876. [6]) Ugeblad for Almuen $^{24}/_{3}$ 1877. [7]) Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ og $^{13}/_{7}$ 1876. [8]) Typograf-Tidende $^{24}/_{2}$ 1877. [9]) Jfr. S. 511. Lokalbestyrelsen vedtog $^{27}/_{7}$ 1876 at anbefale Foreningerne »Oprettelsen af Fagstrejkekasser, med bestemte ugenlige Understøttelser i Tilfælde af Strejke, Bortrejse, Arbejdsløshed og Arbejdsuheld«, se Soc.-Dem. $^{3}/_{8}$ 1876. [10]) Jfr. S. 173. [11]) Samme eller nært beslægtede Udtryk i de fleste af »Snedkergruppen«s Love, se S. 194, 428 f. og Bilag III, S. 594. [12]) S. 452 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ening[1]). Dennes Overskud fordeltes fra 1873 efter indviklede Regler i et Grundfond og et Reservefond. Grundfondet, som var det største, indgik 1874 i Produktionsværkstedets Driftskapital, men blev senere frigjort; dets Anvendelse overlodes i Lovene til Generalforsamlingen. Reservefondet, hvortil fra 1875 25 % af Medlemskontingentet skulde henlægges, var derimod bestemt til Strejkefond[2]), men voksede kun langsomt, bl. a. fordi 1875—76 de 20 % beslaglagdes til Kontingent til Centralbestyrelsen; i Efteraaret 1875 var det ganske vist steget til 3.284 Kr., men reduceredes saa ved en nu ukendt Disposition til 516 Kr.; det øgedes derefter indtil 1879 kun med godt 100 Kr.

Kun smaa partielle Strejker kunde under disse Forhold bæres af vedkommende Fagforening alene[3]). Drejede det sig om et større Antal strejkende, eller var der Tale om en »Omgangs-Skrue«, udskreves Ekstrakontingent af de arbejdende Medlemmer, hvad undertiden var hjemlet i Lovene[4]); oftest var Grundlaget dog blot en Mødebeslutning ved Konfliktens Udbrud, og for saa vidt er Fremgangsmaaden ældre end de egentlige Fagforeninger; allerede under Møbelsnedkerstrejken 1871 fik »Internationale« Snedkersektionen til at vedtage, »at Nedlæggelsen skulde holdes gaaende ved Bidrag af de andre Snedkere, indtil de 16 % var opnaaet, hvorpaa der skulde nedlægges paa andre [Værksteder], og saaledes fremdeles«[5]). Eksemplet efterfulgtes ved Skomager- og Snedkerstrejkerne 1872—73; arbejdende Bygningssnedkere skulde afgive 1 Rdl. om Ugen[6]), Møbelsnedkere[7]) og Skomagere[8]) det halve — i Forhold til det normale Kontingent meget anselige Ydelser. Senere kom man ind paa Procentbeskatning. Tidligst synes denne Metode anvendt under den store Skibstømrerstrejke 1875; straks ved dennes Udbrud vedtoges det at paalægge Fagforeningens arbejdende Medlemmer at afgive efter Omstændighederne fra 8 helt op til 25 % af deres Indkomst[9]). Jævnført hermed var det billigt sluppet, naar Smedene til Strejken hos Mogensen næste Aar kun afstod 4 % af Ugelønnen[10]); dette viste sig dog tilstrækkeligt til helt at dække Omkostningerne ved denne Arbejdsnedlæggelse[11]). Derimod lod Typografstrejken sig ikke ad samme Vej føre til Sejr, skønt de højest lønnede københavnske Sættere her til sidst ligeledes maatte aflevere ikke

[1]) Love og Regnskaber i Universitetsbibliotekets Smaatryksamling. [2]) Jfr. Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874 og Fagforeningens Protokol $^{19}/_{2}$ 1880. [3]) Eksempler i de forskellige Regnskabsoversigter, jfr. S. 452, Note 7. [4]) Saaledes hos Formere (1875), Smede (1876) og Typografer (1875). [5]) Soc. $^{25}/_{11}$ 1871. [6]) Folkets Avis $^{28}/_{1}$ 1873. [7]) Soc. $^{18}/_{9}$ 1873. [8]) Folkets Avis $^{11}/_{6}$ 1872. [9]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 30. [10]) Soc.-Dem. $^{6}/_{4}$ 1876; jfr. Love af s. A. [11]) Ugeblad for Almuen $^{24}/_{3}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mindre end 25 % af Ugefortjenesten[1]). Endnu kan anføres, at Bygningssnedkerne under Smaastrejker 1876—77 betalte 1 Kr. ugentlig[2]); sidstnævnte Aar betragtedes dog denne Ydelse som et Tvangslaan, der hurtigt tilbagebetaltes[3]).

Som Regel var dog de direkte interesseredes Tilskud ganske utilstrækkeligt; navnlig ved alle generelle Strejker blev videre Kredses Bistand absolut nødvendig. Ved Arrangementet af offentlige Indsamlinger kunde socialistiske Strejkekomiteer altid regne med Partiets uvurderlige Bistand; ikke blot var »Social-Demokraten«s Artikler en særdeles virkningsfuld Reklame, men rent praktisk betød det uhyre meget, at Bladets Redaktions- og Ekspeditionskontorer hurtigt antog Karakteren af faste Indbetalingssteder for Strejkebidrag[4]) og dermed tillige paatog sig baade en vis Garanti for Pengenes rette Anvendelse og en ikke ringe Del af Ulejligheden med Regnskabernes Udarbejdelse og Offentliggørelse.

At man først og fremmest ventede at finde Forstaaelse og økonomisk Støtte hos sine egne Fagfæller, var i sig selv naturligt; men at Dyrkerne af et og samme Haandværk burde staa Last og Brast med hverandre, var tilmed en Tanke med dybe Rødder i Aarhundreders Tradition. Netop til Lavenes opsparede Kapitaler knyttedes i Fagbevægelsens første Tid visse Forventninger; at disse skuffedes, bidrog mere end noget andet til at give Fagforeningerne Overtaget i Konkurrencen med Svendelavene[5]). Men maatte man saaledes opgive at tage fra de syge og give til de strejkende, lærte man til Gengæld snart at sætte sig ud over de geografiske Afstande. At Lønstigning i Hovedstaden indirekte gavnede Provinsbyernes Arbejdere og omvendt, opdagede man hurtigt[6]), og dette fik praktiske Følger længe inden Fagforbundenes Dannelse; allerede 1871—72 begyndte en livlig Korrespondance med Postanvisninger frem og tilbage over Sund og Bælt — livligst blandt Arbejderne i samme Fag. Fra den følgende Tid vrimler Eksemplerne; vi anfører, at de strejkende Skomagere i København 1874 fik Undsætning fra Fagfæller i Aalborg, Odense, Roskilde, Nykøbing F. og Helsingborg[7]), og at Bygningssnedkerforeningen i Hovedstaden baade 1874 og 1876 understøttede Snedkerstrejker i Aarhus[8]), første Gang med 48 Rdl.; københavnske Hustømrere sendte

[1]) Typograf-Tidende $^{18}/_{11}$ 1876. [2]) Fagforeningens Protokol $^{23}/_{12}$ 1875 og $^{7}/_{8}$ 1877. [3]) Sst. $^{17}/_{8}$ og $^{28}/_{9}$ 1877. [4]) Saaledes allerede under Strejken hos Burmeister & Wain, se Soc. $^{3}/_{10}$ 1871. Talrige Strejkeregnskaber, citeret i det følgende. [5]) Jfr. S. 176—78 og 478. [6]) Jfr. S. 495. [7]) Soc.-Dem. $^{9}/_{6}$, $^{14}/_{6}$, $^{4}/_{6}$ og $^{12}/_{6}$ 1874. [8]) Soc. $^{24}/_{4}$ 1874; Soc.-Dem. $^{3}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1875 124 Kr. til deres Kolleger sammesteds[1]). Ogsaa Provinskøbstædernes Arbejdere hjalp hverandre; Skomagere og Skræddere i Aarhus støttedede saaledes Fagfællerne i Horsens[2]), mens Lovene for de tilsvarende Foreninger i denne By henskød til Generalforsamlingens Afgørelse, »om det er nødvendigt at hjælpe vore Brødre under en Strejke i en anden By«. Forbundsdannelsen betød i denne Sammenhæng blot øget Orden og Fasthed[3]). Som et smukt Eksempel paa godt fagligt Sammenhold kan nævnes Handskemagerstrejken i Lund 1876; af de 1.002 Kr., som indkom hertil, var 983 Kr. frivillige Bidrag fra Fagfæller, deraf 101 Kr. fra selve Lund, 537 Kr. fra København, Resten fra de andre Byer, hvor det nordiske Handskemagerforbund havde Afdelinger[4]). — At den faglige Broderskabsfølelse saaledes rakte ud over Landegrænsen, er ikke noget enestaaende; paa den anden Side er dog Antallet af danske Strejker, der modtog økonomisk Støtte fra Udlandet, meget begrænset; det drejer sig her, naturligt nok, mest om de samme Fag, hvis danske Arbejdere lejlighedsvis var villige til at gøre Gengæld[5]), det vil i første Række sige Handskemagere, Typografer og Cigarmagere. Navnlig de sidste havde under Strejkerne 1875 god Nytte af deres udenlandske Forbindelser. Til Tobaksarbejderforbundet indkom i frivillige Bidrag i alt 4.295 Kr., hvis Fordeling efter Indsamlingssteder kendes indtil Enkeltheder[6]). Disse er ikke uden Interesse:

Fra København kom	2.480	Kr.	eller	ca.	58 %
- danske Provinsbyer kom	315	-	—	-	7 %
- 13 tyske Byer kom	992	-	—	-	23 %
- svenske Byer (Malmø 381, Stockholm 78 Kr.)	459	-	—	-	11 %
- Christiania	16	-	—	-	1 %
Diverse Bidrag	33	-			
I alt....	4.295	-	—	-	100 %

Af de tyske Bidrag kom over Halvdelen (559 Kr.) fra Hamburg, hvis levende økonomiske Forbindelser med Danmark synes at ligge til Grund for dens Arbejderes Interesse for Lønforholdene i København, der ogsaa ytrede sig ved andre Lejligheder; saaledes modtog Blikken-

[1]) Soc.-Dem. 5/6 1875. [2]) Soc. 24/4 1872 og 3/5 1874. [3]) Om Strejkeunderstøttelse af Forbundsmidler jfr. S. 363 f. og 465. [4]) Soc.-Dem. 9/7 1876. [5]) Jfr. S. 289 f. [6]) Trykt Aarsregnskab i Forbundets Arkiv.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slagerne under Strejken 1875 endog regelmæssige Ydelser fra Hamburg foruden mindre Beløb fra saa fjerntliggende Byer som Pirna, München og Zürich[1]), og Rebslagersvendene fik 1874 Hjælp fra Fagfæller i Hamburg og Lübeck[2]). Af de store Strejker i 1876 understøttedes Bagerstrejken slet ikke fra Udlandet og Formerstrejken kun lunkent, idet Formerne i Itzehoe[3]) og Landskrona[4]) blev ene om at sende Bidrag. Derimod fornægtede Typografernes Internationalisme sig ikke; til Arbejdsnedlæggelsen i København indkom fra Udlandet i alt 1.098 Kr., der fordeler sig ret ejendommeligt: fra Norge kom 408 Kr., fra Tyskland 305, fra Schweiz 285, fra Sverige 100 Kr.[5]). Som Helhed vil dog de her meddelte Træk bekræfte det Indtryk, vi allerede paa anden Maade[6]) har faaet, at nemlig den ældste danske Arbejderbevægelses Forbindelser i første Række gik sydpaa.

Mens Samfølelsen mellem det enkelte Haandværksfags Svende havde været særdeles levende allerede i Lavstiden, var derimod Solidariteten mellem Fagene indbyrdes noget væsentlig nyt; paa flere Maader forberedt af den økonomiske Udvikling var den dog i Hovedsagen en Frugt af Socialismen; Indsamlingerne til Strejken hos Burmeister & Wain og til Murerskruen er for saa vidt epokegørende. Ved næsten alle de følgende større københavnske Arbejdsnedlæggelser — Typografstrejken er en udpræget Undtagelse — er Ydelserne fra andre Fag af fremtrædende Betydning; det udelukker ikke kendelige Svingninger baade fra Aar til Aar og fra Fag til Fag. Tidsmæssigt kulminerede Offerviljen i Sommeren 1875, da Begejstringen efter Førernes Frigivelse i høj Grad kom de strejkende Skibstømrere og Cigarmagere til Gode; et Lavpunkt naaede man derimod næste Aar, da Formerstrejkens særlige Upopularitet i Forbindelse med almindelig Træthed klart afspejler sig i de rent minimale Bidrag hertil selv fra større københavnske Organisationer som Bødkernes eller Bygningssnedkernes[7]). Fagenes forskellige Ydelser varierer tydeligt med deres Tilslutning til Socialismen; Cigarmagere og Snedkere er ogsaa her blandt de ivrigste. Desuden vil man kunne iagttage, at Fag, der selv een Gang var blevet hjulpne ved Indsamling, siden viste sig særlig villige til at bistaa andre; karakteristisk er et Opraab[8]) fra Svendene paa Kurvemagernes Produktionsværksted, hvori de formaner deres Kolleger til ikke at glemme »de strejkende Bygningssnedkere, der paa en saa smuk Maade, der søger sin Lige, understøttede os i vor Strejke«. Ofte

[1]) Soc.-Dem. $^{9}/_{11}$ 1875. [2]) Sst. $^{23}/_{6}$ 1874. [3]) Sst. $^{31}/_{8}$ 1876. [4]) Sst. $^{9}/_{8}$ og $^{30}/_{8}$ 1876. [5]) Bidraglister i Typograf-Tidende $^{11}/_{11}$-$^{23}/_{12}$ 1876. [6]) Jfr. S. 136—40 og 286—91. [7]) Soc.-Dem. $^{27}/_{8}$ 1876 (henholdsvis 2 Kr. 90 og 4 Kr. 50). [8]) Soc. $^{5}/_{2}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gav man vel ogsaa for selv at faa; men man stillede ingen Betingelser i den Retning, og sit Hovedgrundlag havde hele denne frivillige Selvbeskatning ikke i nogen Slags smaalig Beregning, men i en spontan og sund Følelse af Kammeratskab og Kampfællesskab. Undertiden ventede Hjælpsomheden end ikke, til der blev kaldt; Smedenes Kasserer takkede saaledes 1876 Skibstømrerforeningen[1]), der »saa uopfordret« havde sendt et Bidrag til Strejken hos Mogensen, som Smedefagforeningen med Rette havde ment at kunne klare ved egne Midler[2]). Provinskøbstædernes Arbejdere stod ikke tilbage; allerede under Strejken hos Burmeister & Wain afsendte den nystiftede Snedkerfagforening i Aarhus 10 Rdl. til »Strejkefonden« i København[3]); tilmed viste Provinsforeningerne, som Krisen ramte senere end de københavnske[4]), sig fuldt saa udholdende som disse; i 1876 blev saaledes baade Bager- og Formerstrejken forholdsvis kraftigt understøttede fra denne Side[5]).

Alle disse Ydelser fra den ene Organisation til den anden foregik under ret forskellige Former, der dog samler sig i to Hovedgrupper, eftersom der var Tale om Bevilling eller Indsamling. — Bevilling af Fagforeningens opsparede Midler forekom ikke sjældent, dog vistnok aldrig uden en Generalforsamlings Beslutning. Særlig synes denne Udvej at være blevet brugt henimod Periodens Slutning, da man paa den ene Side havde naaet at samle sig visse Reserver, paa den anden Side var træt af de bestandige Ekstraydelser; saaledes bevilgede i 1876 Smedene 150[6]), den lille Korkskærerforening 20 Kr.[7]) til Bagerstrejken, Møbelsnedkerne 100 Kr. til Formerstrejken[8]), hvortil ligeledes Sadelmagerne — med 22 Stemmer mod 14 — vedtog at skænke 50 Kr.[9]). Ikke blot Lavsforeningerne[10]), men ogsaa de socialistiske Organisationer brugte undertiden at give Bevillingen Formen af et Laan, saaledes særlig under Murerskruen[11]), vistnok efter Svendelavets eget Ønske[12]); selve Lokalbestyrelsen laante Dec. 1876 de strejkende Vævere 100 Kr.[13]), og Bygningssnedkerne tilbagebetalte Sept. næste Aar flere Foreninger deres Bidrag til Efteraarets partielle Ar-

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{5}$ 1876. [2]) Ligeledes støttede Cigarmagerne i Malmø »gentagne Gange uopfordret« Handskemagerne i Lund, se Soc.-Dem. $^{11}/_{5}$ 1876. [3]) Aarhus Amtstidende $^{11}/_{10}$ 1871. [4]) Jfr. S. 365. [5]) Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ og $^{18}/_{6}$, $^{23}/_{7}$, $^{9}/_{8}$ og $^{30}/_{8}$ 1876. [6]) Sst. $^{27}/_{5}$ 1876. [7]) Foreningens Protokol $^{31}/_{5}$ 1876. [8]) Soc.-Dem. $^{23}/_{8}$ 1876. [9]) Sst. $^{17}/_{8}$ 1876. [10]) Jfr. S. 478. [11]) Soc. $^{27}/_{4}$ og $^{30}/_{4}$ 1872 (Snedkernes Strejkekasse og »Enigheden«). Nyt Aftenblad $^{4}/_{5}$ 1872 meddeler uklart, at Skræddernes Strejkekasse har vedtaget at »udbetale« 50 Rdl. til Murerne. [12]) Jfr. Soc. $^{1}/_{5}$ 1872 (Lavets Henvendelse til Cigararbejderforeningen). [13]) Soc.-Dem. $^{4}/_{1}$ 1877; jfr. S. 262.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bejdsnedlæggelser[1]). Bortset fra den Slags Tilfælde hørte det naturligvis til Sjældenhederne, at man ligefrem kunde laane Penge til at strejke for; ualmindelig gunstigt stillede var i 1875 Murerne og Tømrerne i Aarhus, til hvis Raadighed tre Enkeltmænd — sandsynligvis fra deres egne Rækker — straks ved Strejkens Begyndelse stillede hver 600 Kr.[2]).

Langt almindeligere end Bevilling var dog Iværksættelsen af en særlig Indsamling. Det havde sine Fordele saaledes at undgaa at røre Foreningens Formue. For det første var der jo sjældent meget at tage af; betegnende er det, at Lokalbestyrelsen 1876 anbefaler at støtte Formerstrejken »dels ved frivillige Bidrag, dels af de Foreninger, som er i Besiddelse af Kapital, direkte af Foreningens Midler«[3]). Men selv hvor dette Vilkaar i og for sig var til Stede, lod det sig jo ikke bestride, at Medlemmerne dog egentlig havde indbetalt deres Kontingenter i den Tanke selv engang at drage Nytte af dem; samme Vanskelighed, der blev saa afgørende for Svendelavene[4]), bragte ogsaa ofte Fagforeningerne til at foretrække fri Indsamling. Denne kunde foregaa ved selve Fagforeningens Møder, en Metode, særlig Skomagerne synes at have foretrukket[5]). Flere fik man dog i Tale ved at henvende sig paa Værkstederne. Pengene fulgte da som Regel[6]) Vejen fra de bidragydende Arbejdere over Værkstedskassereren, Fagforeningens Formand eller Kasserer og »Social-Demokraten«s Kontor til Strejkekomiteen, hvorfra de omsider naaede de strejkendes Lommer. De midterste Mellemled kunde dog overspringes, saaledes navnlig Fagforeningsfunktionærerne, og det ikke blot i de uorganiserede Fag, hvor det jo var direkte nødvendigt, men ogsaa i Fag med større Bedrifter; Murerne f. Eks., som netop hørte til de flittigste Bidragydere, var tilbøjelige til at sende det indsamlede Beløb direkte fra Nybygningen til Ekspeditionskontoret; i øvrigt synes der ogsaa at være Eksempler paa, at Enkeltpersoner for egen Regning og Ansvar paatog sig Hvervet som Generalindsamlere for et helt eller (i Provinsen) endog flere Fag[7]). Et næsten uundværligt Led i Kæden var derimod Værkstedskassererne, hvis Overtalelsesevne og Udholdenhed let kunde blive afgørende for en Strejkes Udfald. Om fornødent veg de næppe tilbage for et vist Pres; naar man i Bidraglisterne kan finde en Post som »Samtlige

[1]) Fagforeningens Protokol $^{28}/_{9}$ 1877. [2]) Aarhus Amtstidende $^{5}/_{4}$ 1875. [3]) Soc. $^{3}/_{8}$ 1876. [4]) Jfr. S. 177 f. [5]) Soc. $^{1}/_{8}$ 1873; Soc.-Dem. $^{9}/_{11}$ 1875; jfr. Folkets Avis $^{1}/_{5}$ 1872 (Svendelavet). [6]) Diverse Bidraglister, f. Eks. Soc.-Dem. $^{27}/_{5}$-$^{21}/_{6}$ 1874 (Skomagerstrejken), $^{31}/_{7}$-$^{7}/_{11}$ 1875 (Skibstømrerstrejken m. m.), $^{9}/_{8}$-$^{22}/_{9}$ 1876 (Formerstrejken). [7]) Soc.-Dem. $^{28}/_{5}$, $^{9}/_{6}$ og $^{14}/_{6}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Snedkere paa Thuesens Værksted, med Undtagelse af den ældre og yngre Hengler, 2 Kr.«[1]), aner man, at mer end een Arbejder gerne har givet en Firskilling for at undgaa at komme i Avisen paa den Facon! — Højere var Prisen næppe. Ganske vist har vi ikke mange Oplysninger om, hvor meget de enkelte Arbejdere betalte, idet som Regel kun Værkstedets samlede Tilskud anføres; som en Undtagelse viser dog et stærkt detailleret Regnskab over »Frivillige Bidrag fra Skibstømrerne til de strejkende Formere«[2]) Ydelser fra 10 til 25 Øre om Ugen, hvilket i Gennemsnit nogenlunde svarer til det almindelige Fagforeningskontingent; de mere paaholdende eller særlig fattige kunde altsaa slippe med mindre. Kom en saadan Kontingentfordobling igen Uge efter Uge, hvad oftere var Tilfældet, kunde den dog blive trykkende nok. Meget forstaaeligt er det derfor, at Bygningssnedkerne, som i det hele yndede særlige Fond[3]), 1874 overvejede Oprettelsen af endnu eet, som skulde være »sideordnet med Foreningens almindelige Strejkekasse, kun bestemt til Understøttelse for strejkende Kammerater af andre Fag«[4]). Hverken ad denne eller andre Veje lykkedes det dog i 70'erne at sætte Fagenes indbyrdes Understøttelsesvirksomhed i System[5]).

De her omtalte Indsamlingsformer var langt de vigtigste. Enkeltmænds direkte Smaabidrag betød intet i Sammenligning med de Midler, der indkom kollektivt fra Værksteder og Foreninger. Heller ikke Indtægten af Møder, Aftenunderholdninger o. l. rakte langt; Maksimum var det vel, naar et Foredrag af selve Pio til Fordel for Formerstrejken indbragte 92 Kr.[6]); Baronesse Liljencrantz' Veltalenhed vurderedes derimod kun til 41 Kr.[7])! Til Blikkenslagerne indsamledes 1875 ved et af Centralbestyrelsens offentlige Møder[8]), og de to omfattende Lønkampe foregaaende Sommer foranledigede undtagelsesvis Indkaldelsen af et stort Agitationsmøde paa Nørrefælled, hvor Talere som Geleff, Klein og Hørdum varmt anbefalede de strejkendes Sag[9]). De forskellige Arbejdersangforeninger gjorde deres bedste; f. Eks. afholdt Snedkersangforeningen under Bygningssnedkerkonflikten 1873 Koncert og Bal, hvoraf Indtægten skulde tilfalde de udelukkede[10]). Ved en tilsvarende Aftenunderholdning i Anledning af

[1]) Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1875; et tilsvarende Eksempel fra Murerfaget sst. $^{2}/_{8}$ 1875. [2]) Sst. $^{7}/_{9}$ 1876. [3]) Jfr. S. 522. [4]) Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874. [5]) Jfr. S. 410—13. [6]) Soc.-Dem. $^{9}/_{8}$ 1876. [7]) Sst. $^{30}/_{8}$ 1876. [8]) Sst. $^{9}/_{11}$ 1875. [9]) Sst. $^{20}/_{7}$ 1875. [10]) Folkets Avis $^{28}/_{1}$ 1873. En Fest til Fordel for Typografstrejken 1876 bekendtgøres Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Murerskruen fremsagdes en dertil forfattet Prolog[1]), som senere tryktes særskilt og solgtes til Fordel for de strejkende[2]).

Strejkefinansieringens hele Planløshed og Usikkerhed maatte gøre det meget vanskeligt at faa et Strejkeregnskab til at balancere nøjagtigt. Om svigtende Indtægter vidner 70'ernes mange fejlslagne Arbejdsnedlæggelser tilstrækkeligt. Ogsaa Overskud forekom imidlertid, navnlig ved mindre Strejker; det drejede sig dog ikke om store Beløb[3]). En enkelt Gang standsedes Indsamlingen, før Arbejdet var fuldt genoptaget, idet Fagforeningen følte sig stærk nok til at klare de faa Understøttelser, der endnu stod tilbage[4]).

At skaffe Penge var maaske Strejkekomiteens vigtigste, men langt fra dens eneste Opgave. Den havde endvidere at administrere de indkomne Beløb. Det var for saa vidt lettere, som man her som Regel havde Fagforeningens Love at holde sig til[5]); Paragraffernes Anvendelse nødvendiggjorde dog mange praktiske Afgørelser. Udvalgenes naturlige Sparebestræbelser førte bl. a. til et Arbejde for i videst muligt Omfang at erstatte den regelmæssigt tilbagevendende Strejkeunderstøttelse med en Rejsehjælp een Gang for alle[6]). Særlig betragtedes det som noget af en Æresforpligtelse for de yngre og ugifte Svende at rejse bort; tydeligt skinner denne Tankegang igennem, naar der baade ved Strejken hos Allerup og ved Skomagerstrejken i Kolding opfordres til Støtte med den Begrundelse, at de fleste af Deltagerne er gifte Folk[7]). Navnlig i Provinsbyerne var Bortsendelsen af de strejkende et ofte særdeles virksomt Middel til at faa Kampen afsluttet, saaledes f. Eks. ved Bygningshaandværkernes Arbejdsnedlæggelser i Aarhus 1874—75[8]); sidstnævnte Aar opmuntrede man til Afrejse ved at anvise vellønnet Beskæftigelse andetsteds[9]). Af de strejkende Handskemagere i Lund 1876 var til sidst kun een tilbage, og ham ophørte man at understøtte, da han formentlig let vilde kunne skaffe sig Arbejde[10]); paa denne Maade kunde altsaa en Strejke bringes til Afslutning, uden at nogen af Parterne behøvede at give efter. Ogsaa i Hovedstaden spillede dog Bortrejse en betydelig Rolle; under Skomagerstrejken 1874 skal saaledes ca. 300 Svende have forladt Byen[11]). Under Cigarmagernes

[1]) Soc. $^{3}/_{5}$, jfr. $^{1}/_{5}$ 1872. [2]) Sst. $^{24}/_{5}$ 1872. [3]) Overskud gav: Møbelsnedkerstrejken 1871 (41 Rdl.; Soc. $^{13}/_{1}$ 1872); Strejken hos Hirschsprung 1872 (sst. $^{3}/_{11}$ 1872); Smedestrejken hos Mogensen 1876 (216 Kr.; Ugeblad for Almuen $^{24}/_{3}$ 1877); Handskemagerstrejken i Lund 1876 (74 Kr.; Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$ 1876). [4]) Soc. $^{6}/_{5}$ 1874 (Snedkerne i Aarhus). [5]) Jfr. S. 464—66. [6]) Jfr. S. 467—70. [7]) Soc.-Dem. $^{28}/_{7}$ og $^{30}/_{8}$-$^{11}/_{9}$ 1874. [8]) Sst. $^{6}/_{5}$ 1874; Aarhus Amtstidende $^{7}/_{4}$ 1875. [9]) Sst. $^{12}/_{4}$ 1875. [10]) Sst. $^{27}/_{5}$ 1876. [11]) J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 145.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdsnedlæggelse næste Aar udbetaltes i Rejseunderstøttelse 896 Kr. mod 5.230 i Strejkehjælp; af 162 bortdragende søgte 90 til Tyskland, 39 til Sverige, 6 til Norge, mens kun 27 blev i Danmark[1]); man synes her for en forholdsvis billig Penge at være blevet af med over Halvdelen af de ledige. — Undertiden begunstigedes de gifte Arbejdere endog stærkere end i Lovene foreskrevet[2]); under den mislykkede Skomagerstrejke i Aarhus hjalp Fagforeningen Familiefædrene ved Laan, som endnu et Aars Tid senere ikke var tilbagebetalt; et Forslag om Gældens Eftergivelse toges dog ikke til Følge[3]).

Særlig kildent var Spørgsmaalet om de uorganiserede Strejkedeltageres Stilling. De havde ikke betalt til Fagforeningen, følgelig heller intet Krav paa dens Hjælp; ved at nægte dem Understøttelse udsatte man dem paa den anden Side for næsten overmenneskelig Fristelse. I Praksis blev Resultatet sikkert ogsaa oftest, at man lod Naade gaa for Ret, hvad man jo des bedre kunde gøre, jo mere Indsamling bar Strejkens Økonomi. Lovene gav ikke mange Holdepunkter; naturligvis taltes her som Regel kun om Understøttelse til Medlemmer; dog skimtes en voksende Erkendelse af Begrænsningens Vanskeligheder. Strengest er Vedtægterne for Sektionsstrejkekasserne fra 1871—72[4]); her reserveres udtrykkeligt Understøttelsen for »de Deltagere i en Strike, der er Medlemmer af Kassen«; disse faar desuden tilsagt »deres Del af de ad anden Vej tilflydende Understøttelser« — altsaa: Strejkefond for sig, Indsamlingsmidler for sig. Endnu Skomagersvendenes Strejkekasse af 1872 sætter Pigtraad ved Grænsen: »Kun Medlemmer af Foreningen modtager Understøttelse i Tilfælde af Arbejdsnedlæggelse«. Et Eksempel paa Princippernes Vigen for praktiske Vanskeligheder giver derimod en Ændring i Blikkenslagernes Love; Bestemmelsen 1873: »I Tilfælde af en partiel Strejke, mindst af 10 Medlemmer paa et Værksted, har ethvert Medlem Krav paa Understøttelse af Foreningens Kasse . . .« bliver i 1875 til »Ved tilfældige partielle Striker af den overvejende Del paa et Værksted, har de strikende Svende Krav paa Understøttelse af Foreningen«. Sidstnævnte Formel gaar igen hos Bogbinderne. Ogsaa andre Fag tumlede med Problemet. Skræddernes Fagforening i København vedtog 1874 »med en lille Majoritet«, »at Foreningen under en partiel Strejke paa et enkelt Værksted ikke vil understøtte Samme, med mindre Majoriteten af de derværende Svende er Medlemmer af Fagforeningen«; et Ændringsforslag om absolut Afvisning af udenforstaaende forkastedes[5]). Endnu

[1]) Trykt Aarsregnskab i »Enigheden«s Arkiv. [2]) Jfr. S. 465 f. [3]) Soc.-Dem. $^{30}/_{7}$ 1876. [4]) Se Bilag III, S. 591—93. [5]) Soc.-Dem. $^{5}/_{11}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

videre gik Møbelsnedkerne, der samtidig »efter en livlig Diskussion« besluttede hovedsagelig vel kun at støtte Medlemmer, dog saaledes, »at naar der paa et Værksted kun er nogle Svende, som er i Foreningen, da støttes dog alle dette Værksteds Arbejdere«; man fandt det end ikke overflødigt at fastslaa, at Værksteder, »hvor slet ingen af Svendene er i Foreningen«, overhovedet ikke kunde komme i Betragtning[1]). Blandt Smedene ytrede der sig 1875 nogen Stemning for Oprettelsen af et særligt Strejkefond, som udelukkende skulde komme Bidragyderne til Gode[2]). Fra Provinsen hedder det 1876 om Møbelsnedkerne i Horsens, at »de gifte strikende Svende have meldt sig ind i den socialdemokratiske Forening, saa vidt de ikke allerede vare Medlemmer, og faa herved en ugentlig Hjælp, hvorimod de ugifte rejse fra Byen«[3]). Tilsammen giver Træk som disse et levende Indtryk af, hvor meget Hensyn 70'ernes Fagforeninger maatte tage til de mange Arbejdere, som endnu stod udenfor. Endda maa jo det Forhold, at Svendene paa eet og samme Værksted oftest kollektivt tiltraadte eller afviste Organisationen[4]), i nogen Grad have taget Brodden af Problemet, i hvert Fald for de partielle Strejkers Vedkommende; og det var fortrinsvis dem, det her drejede sig om[5]).

Strenghed mod uorganiserede Strejkedeltagere maatte synes saa meget des mere urimelig, som man undertiden endog nødtes til at betale Folk blot for at faa dem til at lade være at hjælpe Modparten. Kampen mod Strejkebryderne var jævnsides Tilvejebringelsen af Pengemidlerne Strejkekomiteernes anden Hovedopgave. Før Omtalen af de hertil brugte Midler maa forudskikkes nogle Bemærkninger om, hvilke Slags Mennesker det var, man her havde med at gøre.

Strejkebrydernes brogede Flok kan deles i to Hovedgrupper: Fagets egne stedlige Arbejdere, som i egentligste Forstand brød de strejkendes Rækker, og de af Arbejdsgiverne udefra tilkaldte Kræfter. Mindst farlig var af disse Grupper den førstnævnte; eller rettere, den blev først for Alvor farlig, i det Øjeblik ogsaa den anden viste sig. Hvor mange af de direkte interesserede der fra første Færd vilde springe fra, lod sig i de allerfleste Tilfælde paa Forhaand overskue; og var det mere end et ringe Mindretal, blev Arbejdsnedlæggelsen simpelt hen ikke iværksat, saa megen sund Sans havde trods al Strejkelyst dog ogsaa 70'ernes Arbejdere[6]). Blandt disse helt umedgørlige Elementer spillede vistnok Slægtninge af Arbejdsgiveren en vis Rolle —

[1]) Soc.-Dem. $^{14}/_{11}$ 1874. [2]) Sst. $^{29}/_{7}$ 1875. [3]) Jyllandsposten $^{11}/_{7}$ 1876; jfr. S. 355 f. [4]) Jfr. S. 454 f. [5]) Jfr. Citaterne ovenfor. Ved de generelle Strejker blev Indsamlingsmidlerne af ganske overvejende Betydning. [6]) Jfr. S. 518 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Brødre eller Sønner, som engang skulde overtage Bedriften[1]); dertil kunde komme Enspændernaturer eller Særlinge, som skyede Foreningslivets Spektakel, men til Gengæld ved maaske livslangt Samarbejde følte sig personligt knyttede til en Mester af den »patriarkalske« Type. Meget betød disse Faktorer ikke. Et ved Tidens tabte Strejker stadigt tilbagevendende Fænomen[2]) er derimod de lidet troende, som nok straks bøjede sig for Agitationens Pres, men siden, saa snart det begyndte at gaa galt, een for een i god Tid listede tilbage til de vante Arbejdspladser. Motiverne kunde her være forskellige: der var dem, som havde mange Munde at forsørge og derfor trods alle Begunstigelser havde Sulten nærmest paa Livet; der var de kortsynet kloge, som lod sig lokke af halve Indrømmelser[3]); men først og sidst var der de svage Karakterer, hvis Solidaritetsfølelse svigtede, og som endnu ikke afstivedes af Frygten for Fagforeningen. Ofte var det tillige de middelmaadige Arbejdere, Fuskernes Reservearmé, som under normale Forhold maatte tage til Takke med det Arbejde, de dygtige levnede, eller endog helt undvære Beskæftigelse[4]), men nu pludselig saa deres Arbejdskraft skattet som aldrig før og skyndte sig at drage Fordel deraf. For lignende Fristelser udsattes naturligvis de talrige arbejdsløse i Aarene hen imod 1880.

Den anden Del af Strejkebryderne — de, der hentedes ude fra — var endnu mere uensartet sammensat. Langvejsfra kom de ikke altid. Nærmest første Gruppe stod Lærlingene, der i Almindelighed ikke fik Lov at regnes med til de egentlige Strejkedeltagere, og hvis beskedne Færdigheder Arbejdsgiverne derfor undertiden prøvede at drage sig til Nytte under Kampen. Bedst lod dette sig gøre i Fag med mange Lærlinge. En Bogtrykker, der selv havde rigeligt af dem, udlaante saaledes i 1876 nogle Stykker til en nødstedt Kollega[5]); s. A. forsøgte en Handskefabrikant i Lund at klare sig »med et større Antal Lærlinge«[6]); under Skibstømrerstrejken Aaret før forekom samme Slags Strejkebrydere[7]). — Farligere var Kvinderne, hvis Optræden imidlertid i langt højere Grad var begrænset til enkelte Fag — navnlig Tekstil-

[1]) Flere Eksempler paa Strejkebrydere med samme Efternavn som Mesteren Soc.-Dem. $^{24}/_{5}$ 1876 (Bagerstrejken). [2]) Eksempler oven for S. 163 og 243; Typograf-Tidende $^{9}/_{12}$ 1876. [3]) Eksempler S. 348 f. og Soc.-Dem. $^{5}/_{6}$ 1874 (Skræddere i Aarhus). [4]) Jfr. S. 497 f. Ifølge J. V. Schovelin: Arbejdslønnens Højde 146 skal saadanne Elementer i væsentlig Grad have medvirket til det uheldige Udfald af Skomagerstrejken 1874. Beslægtede Forhold paa Trykkerierne, se Typograf-Tidende $^{2}/_{12}$ 1876 og $^{6}/_{1}$ 1877. [5]) Sst. $^{4}/_{11}$ 1876. [6]) Soc.-Dem. $^{5}/_{4}$ 1876. [7]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 32.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Cigarindustrierne[1]); nogen Konkurrence fra denne Side mødte dog ogsaa Typograferne[2]). Arbejdere af andre Fag fristedes undertiden over Evne af de ledigblevne Pladser; navnlig synes her Hustømrersvendene at have savnet Modstandskraft; i hvert Fald enkelte af dem undsaa sig ikke for ved Lejlighed at gaa saavel Skibstømrerne[3]) som Bygningssnedkerne[4]) i Næringen. Under Blikkenslagerstrejken engagerede en enkelt Fabrik ikke mindre end 30—40 Smede og Kobbersmede[5]). Nogen Hjælp kunde Hovedstadens Arbejdsgivere ogsaa finde hos Provinsarbejderne, næppe saa meget ved at disse rejste til København — Tilvandringen af Strejkebrydere fra Provinsen synes at have været ganske minimal[6]) —, som ved at Arbejdet sendtes ud til dem: de københavnske Vævermestre fik 1873 deres Arbejde udført af Væversker i Dragør[7]), »De forenede Oplagspladser« traf 1875 Aftale med et Skibsværft i Helsingør[8]), Bagermestrene næste Aar med Kolleger sammesteds og i Hillerød[9]); i alle disse tre Tilfælde iværksatte de paagældende Fagforeninger Modekspeditioner for at faa Arbejdet nedlagt, hvad der lykkedes Væverne og delvis ogsaa Bagerne, men totalt mislykkedes for Skibstømrernes Udsendinge, der endog i den Grad fik Stemningen mod sig, at de skyndsomst maatte flygte fra Byen for ikke at faa Prygl i Tilgift! — Paa lignende Maade fik Skomagermestrene i Horsens under Strejken 1872 deres Reparationsarbejde udført i Vejle[10]). I det hele var vistnok Chancerne for at skaffe sig indenlandske arbejdsvillige størst i Provinsen; her fandtes jo endnu adskillige Afkroge, hvor baade Socialisme og Organisation var saa godt som ukendte Begreber. Karakteristisk er Sammensætningen af Skruebrækkerholdet paa et Skrædderværksted i Randers 1878[11]); af seks Mand var her ingen fra selve Byen, men een fra Grenaa, een fra Mols, to fra Viborg og to fra Vejle — altsammen Steder, der socialistisk set laa uden for Lands Lov og Ret; tilsvarende hedder det 1874 om en Aarhusmester i samme Fag, at han ganske vist har »faaet en Del Folk«, men »ikke en eneste Svend, som er med i Arbejderbevægelsen«[12]) — unægtelig en fattig Trøst! Særlig udsatte for uorganiseret Konkurrence var de jyske Havnearbejdere. Allerede under Strejken i Aarhus 1872 udtrykte 48

[1]) Jfr. S. 435—37. [2]) Morgenbladet $^{17}/_{11}$ 1876; Nationaltidende $^{7}/_{12}$ 1876. [3]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 33. [4]) Bygningssnedkerfagforeningens Protokol $^{15}/_{3}$ 1878. [5]) Soc.-Dem. $^{16}/_{11}$ 1875. [6]) Lidet betydende Undtagelser Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ 1876 (1 à 2 Typografer) og Soc.-Dem. $^{7}/_{4}$ 1878 (1 Korkskærer); jfr. Morgenbladet $^{7}/_{2}$ 1874 (Forsøg). [7]) Jfr. S. 435. [8]) Skibstømrernes Festskrift (1921), 32. [9]) Folkets Avis $^{21}/_{5}$ og $^{28}/_{5}$ 1876. [10]) Horsens Folkeblad $^{10}/_{5}$ 1872. [11]) Soc.-Dem. $^{21}/_{4}$ 1878. Jfr. S. 364. [12]) Soc.-Dem. $^{26}/_{7}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

navngivne Deltagere i »Amtstidende«[1]) Haabet om, »at vi ikke forgjæves skulle henvende os til vore Kammerater og Kaldsfæller fra Byens Omegn« om ikke at tage Arbejde ved Havnen — en Tillid, der viste sig temmelig ugrundet[2]). 1875 advarede »samtlige gifte Daglejere i Horsens« »ca. 50 unge Karle, der stadig gaa den gifte Arbejdsmand i Vejen« »imod at komme altfor meget paa vore egentlige Arbejdssteder og navnlig Havnen«[3]); samme Aar betonede Murer Sørensen i Aarhus, at kommende Arbejdsmandsfagforeninger ikke alene maatte omfatte Byerne, men ogsaa de nærmeste Landsbyer, »da den værste Konkurrent, som Byarbejderne havde, var deres Kolleger fra Landet«[4]). 1879 kvaltes en Kularbejderstrejke i Aalborg Havn, ved at Arbejdsgiverne antog »Folk fra Landet«[5]).

Farligere end alle andre Slags Strejkebrydere var Udlændingene. Det drejede sig saa godt som udelukkende om Svenskere og Tyskere, og før 1875 spillede de ingen Rolle; i dette og det følgende Aar indfandt der sig til Gengæld saa mange af dem, at de i væsentlig Grad kom til at medvirke til Standsningen i Fagbevægelsens Fremgang. Hvervning af svenske Arbejdere forsøgtes allerede 1872 af Kurvemagermestrene[6]), 1874 af Blikkenslagermestrene[7]) og af Burmeister & Wain[8]) samt næste Aar af Cigarfabrikant Galle[9]); enkelte svenske Strejkebrydere forekommer under Typografstrejken 1876[10]) og under en Korkskærerstrejke 1878[11]); større Betydning fik det svenske Element dog kun under Skibstømrerstrejken 1875[12]). — Mere betød Tyskerne. De dukkede op i 1875 under Byggefagenes Arbejdsnedlæggelse i Aarhus[13]) og Karetmagerstrejken i København[14]); i første Tilfælde lod de sig bevæge til at vende hjem, i sidste slog de derimod de strejkende den fulde Sejr af Hænde. I større Tal optraadte de under de københavnske Strejker næste Aar. Under Bagerstrejken i Foraaret havde Oldermanden tidligt store Planer om at indkalde 50 à 200 Berlinere[15]); i første Omgang indfandt der sig dog kun 12, hvoraf 8 straks rejste igen[16]); men en Uges Tid senere fik man fat i et Hold paa ca. 30 Bayrere[17]), og disse viste sig mere standhaftige. Endnu værre blev Invasionen i Jernindustrien, saavel under Smedestrejken hos Mogensen[18]) (Tallet er her ukendt) som navnlig under Formerstrejken, da det lykkedes Fabri-

[1]) $^{26}/_{6}$. [2]) Jfr. S. 327. [3]) Horsens Avis $^{12}/_{5}$ 1875. [4]) Soc.-Dem. $^{28}/_{9}$ 1875. [5]) Nationaltidende $^{10}/_{4}$ 1879. [6]) Soc. $^{14}/_{12}$ 1872. [7]) Sst. $^{26}/_{4}$ 1874. [8]) Morgenbladet $^{7}/_{2}$ 1874. [9]) Soc.-Dem. $^{15}/_{9}$ 1875. [10]) Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ 1876. [11]) Soc.-Dem. $^{7}/_{4}$ 1878. [12]) Jfr. nedenfor S. 540—42. [13]) Jfr. S. 350. [14]) Soc.-Dem. $^{18}/_{8}$ 1875. Jfr. S. 212 f. [15]) Soc.-Dem. $^{19}/_{5}$ og $^{24}/_{5}$ 1876. [16]) Jfr. nedenfor S. 542. [17]) Soc.-Dem. $^{30}/_{5}$, jfr. Nationaltidende $^{23}/_{5}$ 1876. [18]) Smedenes Festskrift (1898), 11.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kanterne at faa indført mellem 50 og 100 tyske Støberiarbejdere[1]); og disse lod sig lige saa lidt købe bort som de 25—30 Typografer, der ankom i November[2]). Smaa som Tallene kan synes, var de aldeles tilstrækkelige til at bestemme disse Konflikters Udfald og derigennem tage Modet fra andre Fags Arbejdere. Den danske Arbejderbevægelses Tilknytning til den tyske viser sig altsaa ikke alene positivt, men ogsaa negativt; Pengekrisens Virkninger bredte sig til vort Land ogsaa paa den Maade, at Arbejdsløsheden bragte en Del af de tyske Arbejdere til at svigte Socialismens Solidaritetsideal.

Paa Baggrund af dette maatte den moralske Dom over Strejkebryderne nødvendigvis blive haard. Den socialistiske Vurdering af »Skruebrækkernes« Virksomhed er velkendt; udførlig Fremstilling deraf turde være overflødig. Som en enkelt Prøve paa Omtalen af dem i 70'erne skal dog anføres et Opraab af C. Forsberg[3]) i Anledning af Bygningssnedkerstrejken i Efteraaret 1879[4]). Det hedder her: »Vel véd vi, at der imellem Fagets Arbejdere findes Enkelte, der svigter vor gode Sag, men det hverken kan eller maa skræmme os i vort Maal. En Stat ophører jo ikke at bekæmpe sine Naboer, fordi enkelte af dens Kombatanter af Fejghed under Kampen desertere, eller hvad der er endnu værre, trods deres Troskabs-Ed, løber som Spion over til Fjenden og søger at smidske og kæle for denne paa deres Landsmænds Bekostning, ja, den straffer dem, naar den faar fat i dem; det er det Hele. Vi derimod bruger hverken Tvang eller Straf, idet vi fuldtud erkender, at enhver Mand bør have sin fri Vilje til at vælge, hvad han synes er det Rette. — Vi overlader dem kun til Publikums Dom og skulde der blive vist dem Foragt, da maa de selv tilskrive dem dette«.

Desertører og daarlige Kammerater — saaledes saa Strejkebryderne ud i socialistisk Belysning; selvstændige Mænd, der ikke lod sig vildlede af Agitatorerne — det var det borgerlige Svar[5]). Paa intet Punkt stod Meningerne skarpere mod hverandre som Udtryk ikke blot for modsatte Interesser, men ogsaa for afvigende Moralvurdering. Mindre karakteristisk for Arbejdernes virkelige Opfattelse turde det være, naar Forsberg paa Papiret indrømmer en vis »Frihed for Loke«. Den Slags skrev man og maatte man skrive for ikke at give sig unødige Blottelser; at man i Praksis ikke betænkte sig paa at anvende »Tvang eller Straf«, er der Beviser nok for. Hvad det her kom an paa, var nok saa meget, om man havde de dertil fornødne Magtmidler.

[1]) Aftenposten $^{8}/_{8}$, jfr. Soc.-Dem. $^{12}/_{8}$ 1876. [2]) Typograf-Tidende $^{18}/_{11}$, $^{25}/_{11}$ og $^{9}/_{12}$ 1876; Nationaltidende $^{7}/_{12}$ 1876. [3]) Soc.-Dem. $^{26}/_{8}$ 1879. [4]) Jfr. S. 258. [5]) Jfr. S. 405.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det havde man egentlig kun over for den førstnævnte af de to Hovedgrupper, altsaa de Strejkebrydere, som tilhørte eller efter socialistisk Opfattelse dog burde have tilhørt selve den kæmpende Organisation. Var denne stærk nok, kunde den ramme dem ved at stemple dem som Forrædere, hvem ingen hæderlig Arbejder burde have noget at gøre med. Det første Skridt i den Retning var naturligvis at udelukke dem af Fagforeningen, for saa vidt de da var Medlemmer. Bestemmelser om Eksklusion findes kun i et Mindretal af Tiaarets Foreningslove, og deres Angivelse af, hvilke Forseelser der skal medføre denne Straf, er sjældent videre præcis. Pianoforte- og Tobaksarbejdere fastslaar dog fra ca. 1875 udtrykkeligt, at den, der skriftligt har tiltraadt en Strejke, men som alligevel i Utide genoptager Arbejdet, skal udstødes af Foreningen; hos Arbejdsmændene hedder det, at ethvert Medlem, »som svigter sine Kammerater, i Særdeleshed ved at arbejde under den fastsatte Takst eller ved at tage Arbejde paa Steder, hvor Arbejdet er nedlagt, er uværdig til at betragtes som Medlem«; Sadelmagerne anvender en lignende Formel. Med Udgangspunkt i disse Eksempler fortolker man let andre Loves Omtale af Medlemmer, der »bevislig modarbeider Foreningens Formaal«[1]), »foretager sig noget, som strider mod Foreningens Interesser eller Love«[2]) o. l.; Korkskærerne har til Belysning af en tilsvarende Vending en helt anden Paragraf, der simpelt hen forbyder Medlemmerne at optræde som Strejkebrydere. De mere ubestemte Formuleringer[3]) havde den Fordel at stille den administrerende Myndighed friere. Afgørelsen i det enkelte Tilfælde tilkom som Regel Generalforsamlingen, hos Smede og Skræddere dog først efter en formelig Procedure mellem en af Bestyrelsen valgt Anklager og en Forsvarer, som udpegedes af anklagede, med mindre denne foretrak selv at føre sin Sag; ingen almindelig Diskussion maatte finde Sted; naar begge Advokater havde talt, fældede Generalforsamlingen umiddelbart sin Dom. Ogsaa Sadelmagere og Tobaksarbejdere tilstod den anklagede Ret til selv at forsvare sig. Intet Referat af saadanne Rettergangsscener er dog overleveret; selve Eksklusionerne er derimod godt nok bevidnet[4]). — Senere hen, i 80'erne og 90'erne, blev Strejkebrydernes Genoptagelse for adskillige Fag et heftigt omtvistet Problem; i 70'erne synes Spørgsmaalet endnu næppe nok rejst, formodentlig fordi de paagældende selv i Reglen ikke fandt Anledning til at umage sig. Nævnes kan dog, at Skibstømrernes Fag-

[1]) Blikkenslagere og Modelarbejdere. [2]) Smede. [3]) Andre Eksempler i Bogbindernes, Drejernes, Skræddernes og Vævernes Love. [4]) Se foruden nedennævnte Eksempler Soc.-Dem. $^5/_6$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forening 1876 enstemmigt afviste »en Forespørgsel, om Skibstømrere, der havde brudt Strejken, kunde optages i Foreningen«[1]). En ekskluderet Typograf kunde melde sig igen efter et Aars Forløb, men var i saa Fald ligesom andre Aspiranter udsat for at blive kasseret af Repræsentantskabet[2]). — Havde en Skruebrækker først modtaget Strejkeunderstøttelse, ansaas dette for en særlig graverende Omstændighed; Blikkenslagernes og Bogbindernes Love fastsatte, at han i saa Fald skulde tilbagebetale det modtagne Beløb — en Bestemmelse, det maa have haft sine Vanskeligheder at faa gennemført!

Strejkebrydernes Udelukkelse af Fagforeningen var ganske vist en meget nærliggende Forholdsregel, men ofte forfejlede den sin Virkning paa vedkommende. En nok saa effektiv Straf, som tilmed havde det Fortrin at kunne bruges ogsaa mod Ikke-Medlemmer, var Offentliggørelsen af Navnene. Hertil havde man fra Lavstiden et kendt og prøvet Middel i den »sorte Tavle«, der havde sin Plads i den paagældende Organisations Lokale. Naar det i Anklagematerialet mod de socialistiske Førere anførtes, at »Socialisten«[3]) under Murerskruen havde tilraadet, »at alle Svendes Navne, som genoptager Arbejdet, opføres paa en Liste, der trykkes og gæmmes til senere Brug«, var dette uimodsigeligt; men naar Anklageren tilføjede, at »paa Murerkroen var de Frafaldnes Navne allerede dengang opførte paa en Tavle«[4]), saa behøvede dette i og for sig ingenlunde at lægges Pio til Last, for saa vidt Murersvendene allerede 1866 havde anvendt ganske samme Fremgangsmaade[5]). At denne dog paa ingen Maade misbilligedes af »Internationale«s Ledere, ses bl. a. af, at Skomagersvendene under Arbejdsnedlæggelsen i Sommeren 1872 fik Lov at ophænge deres sorte Tavle i selve Foreningslokalet i Helliggejststræde[6]), hvorved jo Læsekredsen blev saa meget des større; anføres kan ogsaa et Forslag fra Slutningen af samme Aar om en Tilføjelse til den første fælles Strejkekasses Love[7]); herefter skulde Strejkebrydere ekskluderes, »og selv om de ikke er Medlemmer af Foreningen, opslaaes deres Navne i Lokalet« — utvivlsomt »Internationale«s. I de følgende Aar finder man den sorte Tavle eller — som den undertiden ogsaa kaldtes[8]) — »Skamtavlen« flittigt anvendt af de forskelligste Fag[9]). Af og til opførtes ogsaa Navnene paa særlig ildesete Arbejdsgivere[10]).

[1]) Soc.-Dem. $^{7}/_{5}$ 1876. [2]) Jfr. S. 438. [3]) $^{21}/_{4}$ 1872. [4]) G. Kringelbach: Kriminal- og Politirettens Dom i Socialisternes Sag 47. [5]) Jfr. S. 109. [6]) Folkets Avis $^{11}/_{6}$ 1872. [7]) Soc. $^{21}/_{12}$ 1872. [8]) Soc. $^{20}/_{7}$ 1873 (Væverne); Sadelmagernes Love 1875. [9]) Eksempler Soc.-Dem. $^{9}/_{9}$ 1876 (Formerne); Bygningssnedkernes Fagforenings Protokol $^{15}/_{11}$ 1876 og $^{19}/_{1}$ 1877. [10]) Et Eksempel Soc. $^{24}/_{4}$ 1874 (Horsens Skræddere).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Et langt mere virksomt Middel til at sætte Strejkebryderne i Gabestokken for en større Offentlighed havde imidlertid den selvstændige Arbejderpresses Fremkomst blandt mange andre Fordele skænket de strejkende. Det var man ikke længe om at opdage. Ved Husundersøgelserne 5. Maj 1872 fandt Politiet bl. a. et Brev[1]), som Brix under Snedkerstrejken foregaaende Efteraar havde skrevet til en Svend, der havde optaget Arbejdet hos en af de genstridige Mestre. Synderen »erindredes« derved om, »at De ved en saadan Fremgangsmaade viser Dem som en slet Kammerat og skader Dem selv saavelsom andre. Det vil være os en ubehagelig, men uundgaaelig Pligt at fremhæve Deres Adfærd paa Lørdag i »Socialisten«, hvis De skulde vedblive med Arbeidet paa dette Værksted«. Strejken var dog endt, før Brevet naaede at blive afsendt, og Truslen kom saaledes ved denne Lejlighed ikke til Udførelse. Under Arbejdsnedlæggelserne i Horsens næste Foraar opfordrede Redaktionen imidlertid aabenlyst til at indsende Meddelelser om Skruebrækkernes Navne, som da vilde blive offentliggjort[2]); og dette skete virkelig[3]). Fra da af finder man jævnlig saadanne Lister i Bladet[4]), undertiden ogsaa andetsteds: Typografer og Handskemagere benyttede deres Fagblade[5]), Korkskærerne meddelte 1878, »at disse Herrers Navne tillige er bekendtgjorte i de svenske, norske og tyske Blade«[6]).

Eksklusion og Offentliggørelse af Navnene var i 70'erne almindelig anvendte Gengældelsesmidler. En tredje og langt haardere Straf var det, hvis de strejkende kunde enes om at sætte som Vilkaar for Arbejdets Genoptagelse, at de ikke kom til at arbejde sammen med Skruebrækkerne; lykkedes det at faa denne Fordring opfyldt paa samtlige Værksteder, betød det jo, at Strejkebryderne blev tvunget ud i Arbejdsløshed og dermed i Længden ligefrem forvistes fra deres Fag eller deres By. Til at gennemtvinge noget saadant var 70'ernes Arbejdere dog i Almindelighed langtfra stærke nok; Viljen var der imidlertid. Pianofortearbejdernes Love[7]) foreskriver saaledes ikke blot Strejkebrydernes Eksklusion, men tilføjer, at »ethvert Medlem af Foreningen forpligter sig til ikke at arbejde sammen med saadanne Individer«. Under Bagerstrejken 1876 ledsagede »Social-Demokraten«[8]) en længere Fortegnelse over Skruebrækkerne med en Kommentar, der

[1]) Aftrykt i G. Kringelbach: Kriminal- og Politirettens Dom i Socialisternes Sag 46. [2]) Soc. $^{16}/_{4}$ 1872. [3]) Sst. $^{20}/_{4}$ og $^{24}/_{4}$ 1872 m. fl. St. [4]) Eksempler sst. $^{21}/_{1}$ 1874; Soc.-Dem. $^{24}/_{5}$ 1876. [5]) Typograf-Tidende $^{4}/_{11}$ og $^{9}/_{12}$ 1876; Maanedsblad for det nord. Handskemagerforbund $^{1}/_{12}$ 1876. [6]) Soc.-Dem. $^{7}/_{4}$ 1878. [7]) Ca. 1874. [8]) Soc.-Dem. $^{24}/_{5}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tilraadede foreløbig ikke at gaa for strengt frem, »navnlig i Betragtning af, at mange af dem næppe ved, hvad de gør«; der burde derfor tilstilles dem et Ultimatum, og de, som ikke inden Fristens Udløb nedlagde Arbejdet, burde »lyses i Ban. Ingen hæderlig Bagersvend bør for Fremtiden arbejde sammen med dem«. Væverne prøvede et Par Gange at anvende Metoden i Praksis; under en partiel Strejke 1874 vedtog de ikke at genoptage Arbejdet, før en bestemt Svend, der mentes at indynde sig hos Mesteren, havde faaet sin Afsked[1]); og under Arbejdsnedlæggelsen hos Fiala 1877 ekskluderedes en Strejkebryder med den Tilføjelse til Resolutionen, at »ingen ærekær Svend arbejder sammen med ham«[2]). Mens Udfaldet af disse Forsøg turde være mere end tvivlsomt, kendes fra Typograffaget i det mindste eet, vistnok ogsaa ret enestaaende Eksempel paa, at Arbejderne ad denne Vej virkelig fik Ram paa et Par genstridige Kolleger; en Bogtrykker i Ringkøbing nødtes i Sommeren 1876 efter maanedlang Blokade til en Kapitulation, hvorved han ikke blot skriftligt forpligtede sig over for Typografforbundet til at betale efter Tariffen, men ogsaa opsagde to af Forbundet ekskluderede Sættere af sin Tjeneste[3]). — Langt hyppigere var utvivlsomt det modsatte Fænomen, at nemlig Strejkebryderne til Gengæld for den Sejr, de havde bragt Arbejdsgiveren, beholdt de Pladser, de havde overtaget, og saaledes i det mindste delvis fortrængte den ældre Besætning; netop i Bogtrykkerfaget forekom dette i vid Udstrækning efter den store Konflikt i Slutningen af 1876[4]). Metoden var for saa vidt den samme paa begge Sider, og ingen af Parterne havde synderligt at lade den anden høre; blot var Arbejdsgiverne foreløbig de stærkeste.

Alle de hidtil omtalte Forholdsregler blev imidlertid saa godt som virkningsløse, naar Talen var om de udefra tilkaldte Strejkebrydere, navnlig Udlændingene. Eet Middel var der ganske vist, som man kunde være sikker paa, at de fremmede forstod lige saa godt som ens egne Landsmænd; det var Knytnæven for Øjnene, »Vold eller Trusel om Vold«, som det hed i Retssproget. Men dette var tillige — som vi tidligere[5]) har set det — et særdeles farligt Middel, lige udfordrende over for Ordensmyndighederne og den offentlige Mening, i Stand til at kalde begge Parter under Vaaben paa Arbejdsgivernes Side; desuden var ogsaa denne Form for »Overtalelse« trods sin umiddelbare Virkningsfuldhed mere egnet til at gøre Indtryk paa de lokale Skruebrækkere,

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{10}$ 1874. [2]) Sst. $^{26}/_{1}$ 1877. [3]) Typograf-Tidende $^{15}/_{7}$ 1876, jfr. sst. $^{24}/_{12}$ 1875. [4]) Sst. $^{6}/_{1}$ 1877, jfr. Nationaltidende $^{7}/_{12}$ 1876. Andre Eksempler Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$ 1876 (Bagerne) og $^{13}/_{7}$ 1876 (Formere i Aarhus). [5]) S. 374 og 405.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der havde deres Hjem spredt imellem de strejkendes, end paa de tilrejsende, som under deres rent midlertidige Ophold ofte boede samlet og saaledes lettere kunde beskyttes af Politiet. At tage de fremmede med det gode var under disse Omstændigheder ubetinget det klogeste. Bedst var det selvfølgelig, hvis man kunde bevæge dem til helt at blive væk; det var derfor en af Strejkekomiteernes allerførste Pligter at indrykke Advarsler i »Social-Demokraten«; større Konflikter averteredes undertiden ogsaa i Udlandet, navnlig Tyskland[1]). Som bekendt opfyldte disse Forholdsregler sjældent fuldt ud deres Bestemmelse. Der var Arbejdere, som ikke tog mod Forskrifter fra socialistisk Side; Hovedsagen var dog sikkert, at disse Bekendtgørelser ikke trængte tilstrækkelig langt ud; mer end een Gang hændte det, at udenlandske Strejkebrydere først efter Ankomsten til Danmark fik at vide, hvad de egentlig skulde bruges til[2]).

Var de først naaet frem, havde Strejkekomiteen ikke anden Udvej end at se at faa dem sendt hjem igen. Dette var dog lettere sagt end gjort. Det var straks vanskeligt overhovedet at faa den Slags Folk i Tale; Arbejdsgiverne søgte — ofte med Bistand af Politiet — saa vidt muligt at isolere dem mod uheldig Paavirkning. Men selv om det lykkedes at faa Forbindelse med de fremmede Arbejdere og disse i og for sig ikke var uvillige til at rejse, var Sagen dog ikke dermed i Orden; Arbejdsgiverne lærte snart at sikre sig ved mere eller mindre retsgyldigt udformede Aftaler og kunde vel over for Øvrigheden ogsaa hyppigt paaberaabe sig Udlæg af Rejseudgifter; hertil kom saa endelig det kildne Spørgsmaal om Pengene til Hjemrejsen. Under saadanne Omstændigheder udviklede Kampen om Strejkebryderne sig let til en Guerilla, der stillede betydelige Krav til Strejkeledelsens Konduite og Opfindsomhed.

Navnlig Skibstømrerstrejken blev i saa Henseende rig paa spændende og dramatiske Episoder[3]). Ca. 6 Uger efter Konfliktens Udbrud sendte »De forenede Oplagspladser« en Agent til Sverige; i Carlskrona fandt han en Snes Tømrersvende, som var villige til at underskrive en Kontrakt, der bandt dem til 3 Maaneders Arbejde i Selskabets Tjeneste. Strejkekomiteen fik imidlertid i god Tid Underretning om deres fore-

[1]) Ved Cigarmagerstrejkens Begyndelse oplyser »Enigheden«s Formand i Soc.-Dem. $^{22}/_{6}$ 1875, at »Meddelelser om Strejkens mulige Udbrud er allerede for flere Dage siden afsendt til Sverrig, hele Nordtyskland, samt til England«. [2]) Aarhus Amtstidende $^{17}/_{4}$ 1875; Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ 1875 og $^{24}/_{5}$ 1876. [3]) Den udførlige Fremstilling heraf i Skibstømrernes Festskrift (1921), 33—36, bekræftes i sine Hovedtræk og suppleres af Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ og $^{3}/_{7}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

staaende Ankomst, og da det Skib, der havde dem om Bord, løb ind i Havnen, stod et Par af Fagforeningens Tillidsmænd rede til at tage mod dem paa Toldboden, men overlistedes af Modparten; Strejkebryderne blev nemlig sat i en Baad og ført over til Christianshavn, hvor de indlogeredes i Strandgade i »Jødens Bule«, som derefter holdtes strengt afspærret af Politiet. De strejkende tabte dog ikke Modet, og med en udenforstaaende svensk Tømrer som Mellemmand lykkedes det dem da ogsaa at faa Forbindelse med de nyankomne. Disse viste sig straks ret imødekommende; de hævdede, at de, før de bandt sig, havde forhørt sig hos Agenten, om der var Strejke i København, og faaet et Svar, der maatte forstaas som et Nej; de vilde gerne rejse hjem, men først maatte de have deres Værktøj og Papirer, som Værftets Direktion havde taget til sig til Sikkerhed for Kontraktens Overholdelse. For at faa Panterne udleveret opsøgte Repræsentanter for de strejkende nu Politiinspektør Hertz, som dog ikke var meget for at gribe ind, men henviste til, at hvis Svenskerne var saa ivrige efter at vise sig som gode Kammerater, kunde de jo blot lade være at tage for kraftigt fat. Mens dette stod paa, var de imidlertid gaaet i Arbejde; en af dem var dog rejst til Malmø for at prøve at skaffe anden Beskæftigelse. Da han Dagen efter kom tilbage med uforrettet Sag, indfangedes han af Strejkekomiteen og førtes til Fagforeningens Lokale — »Falken« i Torvegade; og her lod han sig overtale til helt at gaa over til de strejkendes Parti; for hans Vedkommende lykkedes det nu ved Hjælp af en Politibetjent at skaffe Værktøj og Papirer til Veje. Samme Mand fik derefter næste Morgen arrangeret den første direkte Sammenkomst mellem de strejkende og Svenskerne. Disse var stadig forhandlingsvillige — men unægtelig ikke blinde for deres egen Betydning: Forhandlingernes Resultat blev, at Fagforeningen maatte gaa ind paa at betale Strejkebrydernes Rejseudgifter baade frem og tilbage, »saavelsom Godtgørelse for anskaffet Værktøj og Udgifter ved Opholdet her;« dette beregnedes til en rund Sum af 50 Kr. pro persona, altsaa i det hele ca. 1000 Kr. At Prisen kunde drives saa højt op, skyldtes sikkert ikke mindst Arbejdsgiverne. Da Værftets Direktion mærkede Faren for atter at miste sin møjsommeligt erhvervede Arbejdskraft, henvendte den sig først til Politiet, som dog ogsaa i dette Tilfælde viste sig uvilligt til yderligere Indblanding; Motiveringen skal have været Kontrakternes Afslutning under falske Forudsætninger, den virkelige Aarsag var dog vel snarere Forstaaelsen af det umulige i at tvinge Svenskerne til at bestille noget. Men da denne Udvej saaledes viste sig spærret, forsøgte Direktionen at overbyde sin Konkurrent; den tilbød Strejkebryderne en Dagløn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa 5 Kr. — 25 % mere, end de strejkende forlangte —, dertil Nattelogi i et af Pakhusene, Mad og Drikke bragt ind paa Pladsen, Politibeskyttelse ved Bortgang, ja endog Forlystelser paa Pladsen om Søndagen. Svenskerne foretrak dog Fagforeningens Tilbud, som tillod dem at holde op, mens Legen var god. Helt uden Ubehageligheder lykkedes det dem dog ikke at slippe bort. Værftets Direktion tvang dem ved Politiets Hjælp til at tilbagebetale de Beløb, de havde modtaget som Dækning for Udgifterne ved Fremrejsen[1]); og endda synes den — at dømme efter Bestemmelsen om »Godtgørelse for anskaffet Værktøj« — desuden at have beholdt, hvad den havde tilegnet sig af deres Ejendele. Svenskerne kunde dog tage sig disse Tab forholdsvis let, da Fagforeningen paatog sig at holde dem skadesløse. Allerede om Aftenen samme Dag, da Overenskomsten var afsluttet, rejste de fleste af dem, sikkert veltilfredse med Udbyttet af deres lille Ferieudflugt; en stor Flok strejkende Skibstømrere hjalp dem at faa deres Kister læsset paa en Vogn og fulgte dem til Havnen. Sammenligner man denne idylliske Afskedsscene med den Behandling, danske Strejkebrydere tidligere havde været udsat for baade i Hamburg og Newcastle[2]), faar man endnu en Gang bekræftet Indtrykket af dansk Folkesinds relative Godmodighed.

Samme Fremgangsmaade, hvis praktiske Anvendelse vi her har set et Eksempel paa, fulgtes ogsaa i de andre Tilfælde, hvor man fik med udenlandske Strejkebrydere at gøre[3]), gennemgaaende dog med ringere Held. I 1876 gav navnlig Bagerstrejken Anledning til ganske lignende Episoder[4]); een Ejendommelighed er der dog, som er værd at anføre: det lykkedes her en Mester at »generobre« to Tyskere ved Bistand af Politiet, der truede dem til at blive de fire Uger, de havde lovet, og saaledes — hvis da »Social-Demokraten«s Meddelelser er korrekte og fuldstændige — stillede sig principielt mere imødekommende over for Arbejdsgiverne end Aaret før. Under Former- og Typografstrejkerne virkede Isolationen af de udenlandske Arbejdere i Hovedsagen hensigtssvarende, uden at Frafald dog fuldstændigt lod sig forhindre[5]). Men selv om Fagforeningerne saaledes i Tidens Løb fik Held til at købe sig fri for en Del af de uvelkomne Gæster, var Metoden dog i sig selv ikke blot kostbar, men ogsaa farlig; under Formerstrejken hændte det, at en Tysker, som havde faaet Rejsepenge af de strejkende, ufortrødent kom igen ganske kort efter[6]), og i det hele taget var det ikke med

[1]) Soc.-Dem. $^{8}/_{7}$ 1876. [2]) Jfr. S. 137 f. [3]) Jfr. S. 534 f. [4]) Soc.-Dem. $^{19}/_{5}$, $^{23}/_{5}$ og navnlig $^{24}/_{5}$ 1876. [5]) Herom se henholdsvis Aftenposten $^{8}/_{8}$ 1876 og Typograf-Tidende $^{9}/_{12}$ 1876. [6]) Aftenposten sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Urette, naar Rimestad i Anledning af den store Udbetaling til Skibstømrerne fra Carlskrona bemærkede, at blev man ved paa den Maade, saa »vide da de svenske Arbeidere, hvor der er Penge at tjene uden Arbeide«[1]). — Blev de fremmede i Landet efter Konfliktens Ophør, maatte Spørgsmaalet om deres Forhold til Fagforeningen før eller senere blive aktuelt. I Almindelighed bar man næppe saa dybt Nag til disse Folk, der ikke altid havde vidst, hvad de gik ind til, som til de hjemlige Skruebrækkere, der ligefrem havde sveget en Aftale; man var derfor for deres Vedkommende des mere tilbøjelig til at slaa en Streg over Fortiden, blot man derved kunde faa dem med i Organisationen. Karakteristisk er et Optrin i Karetmagersvendeforeningen i Eftersommeren 1875; her holdt Klein og en tysktalende Modelarbejder som særligt tilkaldte Tolke tyske Foredrag for to Strejkebryderrepræsentanter; disse lod sig da ogsaa omvende og lovede, »at de vilde formaa deres øvrige Landsmænd til at gaa ind i Foreningen og til ikke at skade deres danske Kolleger paa nogen Maade«[2]).

Til Strejkekomiteens Opgaver hørte endelig ogsaa Underhandlingerne med Arbejdsgiverne, for saa vidt da disse i det hele taget fandt Anledning til at underhandle. Baade Forhandlingernes Forløb og endnu mere Konfliktens Afslutning formede sig naturligvis højst forskelligt efter selve Styrkeprøvens Udfald. Da Arbejdets Nedlæggelse i Almindelighed vedtoges paa en udvidet Generalforsamling[3]), skulde man vente, at Beslutningen om dets Genoptagelse toges af en lignende Forsamling. Dette var da ogsaa ret hyppigt Tilfældet[4]), særlig ved de større københavnske Strejker, og naar Organisationerne var stærke og hinanden nogenlunde jævnbyrdige; en almindelig Regel var det dog langtfra. Ikke for intet er det ofte langt vanskeligere at datere en Strejkes Ophør end dens Begyndelse. I Særdeleshed gælder dette de absolutte Nederlag, ved hvilke Flertallet af Arbejderne efterhaanden svigtede Fagforeningen, mens det standhaftige Mindretal umærkeligt forvandledes fra strejkende til arbejdsløse — eller kom i Arbejde andetsteds. En jævn Formindskelse af Ledigheden kunde dog ogsaa være Følgen af svigtende Sammenhold hos den anden Part, Arbejdsgiverne. Eksempler herpaa frembyder navnlig Haandværkerstrejkerne for Gennemførelsen af Priskuranter. Her lod Svendene sig nemlig i Almindelighed ikke nøje med et almindeligt Tilsagn fra Mesterlavets

[1]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{11}/_{12}$ 1875. [2]) Soc.-Dem. $^{18}/_{8}$ 1875. [3]) Jfr. S. 518 f. [4]) Eksempler Dags-Telegrafen $^{26}/_{5}$ 1872 (Murerskruen); Soc.-Dem. $^{11}/_{6}$ 1874 (Skomagere), $^{6}/_{11}$ 1875 (Skibstømrere), $^{16}/_{11}$, jfr. $^{12}/_{11}$ 1875 (Blikkenslagere); Typograf-Tidende $^{9}/_{12}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bestyrelse, men krævede hver enkelt Mesters Underskrift; gik Strejken saa efter Ønske, kunde man Dag for Dag forlænge den i »Social-Demokraten« offentliggjorte Liste over Mestre, der var gaaet ind paa Fordringerne, indtil til sidst kun ganske enkelte haarde Halse endnu manglede. Metoden anvendtes af Skomagerne 1872[1]), af Formerne[2]) og Karetmagerne[3]) samt af Bygningssnedkerne[4]) og Malerne[5]). Man mente derved at sikre sig et fastere Hold paa den enkelte Arbejdsgiver; i Slutningen af 70'erne viste det sig imidlertid til Arbejdernes Forargelse Gang paa Gang, at disse aftvungne Forpligtelser gjaldt til Wandsbeck fra det Øjeblik, Tvangen ophørte[6]).

Med Arbejdets Genoptagelse var Strejkekomiteens Hverv i det væsentlige endt. Muligvis forsøgte man undertiden at føre Kontrol med, at det virkelig blev de gamle Folk, der kom i Arbejde igen; Cigarmagerne vedtog i hvert Fald efter Arbejdsnedlæggelsen hos Hirschsprung 1872, »at naar en Strejke er endt paa en Fabrik, maa ingen Arbejder, der *ikke* har deltaget i Strejken, modtage Arbejde derpaa før efter 14 Dages Forløb«[7]). Ellers stod kun Efterspillet tilbage. En Bekendtgørelse om Konfliktens Afslutning maatte indrykkes i »Social-Demokraten«; hertil knyttede sig naturligt en Tak til Bidragyderne[8]). Og endelig skulde Regnskabet opgøres og forelægges Fagforeningen til Godkendelse[9]). Længere kom det i Almindelighed ikke; Bidragyderne uden for Foreningen maatte som Regel nøjes med Takken og med de Kvitteringslister, som var offentliggjort, efterhaanden som Pengene kom ind. Kun undtagelsesvis naaede et Strejkeregnskab ud i videre Kredse — enten ved at trykkes i »Social-Demokraten«[10]) eller ved at forelægges Lokalbestyrelsen[11]).

70'ernes Strejketeknik er primitiv. Karakteristisk er Løsheden og Uklarheden i Arbejdsnedlæggelsernes Forbindelse med Fagforeningerne, Svagheden og Manglen af fast System i Kampen mod Strejkebryderne. Paa begge Omraader gør den lave Organisationsprocent sig kraftigt

[1]) Soc. $^{23}/_{6}$ 1872; 1874 maatte man finde sig i at nøjes med en Erklæring fra en af *Svendene* paa hvert Værksted, se Folkets Avis $^{12}/_{6}$ 1874. [2]) Soc.-Dem. $^{13}/_{7}$ og $^{16}/_{7}$ 1876. [3]) Sst. $^{28}/_{4}$ og $^{25}/_{5}$ 1875. [4]) Fagforeningens Protokol $^{21}/_{10}$ og $^{23}/_{12}$ 1875, jfr. Soc.-Dem. $^{4}/_{2}$ 1877. Kravet om Underskrift rejstes her først nogen Tid efter Mestrenes Antagelse af den reviderede Priskurant, jfr. S. 226. [5]) Fagtidende for Malere Maj 1874; Folkets Avis $^{8}/_{5}$ 1874. I dette Fag uden Forbindelse med Arbejdsnedlæggelse. [6]) Jfr. S. 379. [7]) Soc. $^{3}/_{11}$ 1872. [8]) Eksempel Soc.-Dem. $^{14}/_{10}$ 1874. Jfr. S. 526, Note 1 f. [9]) Eksempler Soc.-Dem. $^{14}/_{5}$ 1874 og $^{13}/_{6}$ 1876. [10]) $^{2}/_{4}$ 1876; jfr. Soc. $^{13}/_{1}$ 1872. [11]) Soc.-Dem. $^{24}/_{5}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gældende; de overbeviste »røde«s ofte beundringsværdige Offervilje og Udholdenhed tegner sig endnu skarpt mod Lunkenhedens og Ligegyldighedens graa Baggrund.

Vi har i dette Kapitel skildret Fagbevægelsens Maal og Midler i dens Kamp mod Arbejdsgiverne. Det vilde i og for sig være naturligt at slutte med en Redegørelse for Stridens Resultater. Dette vilde imidlertid uundgaaeligt føre over i Studier over de faktiske Arbejdsforhold før og efter 70'ernes Konflikter, en Opgave, som ved den af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi vedtagne Arbejdsplan er tildelt andre af dets Medarbejdere, til hvis Undersøgelser vi derfor her maa henvise. De foregaaende Afsnits Gennemgang af de enkelte Arbejdsnedlæggelsers Historie vil dog utvivlsomt i Læserens Bevidsthed have nedfældet et vist Billede af, hvad Arbejderne fik ud af deres Anstrengelser. Undtagelserne til Trods vil det i det store og hele være rigtigt at fastslaa, at Bestræbelserne for bedre Arbejdsvilkaar i Aarene 1871—75 fulgtes af en Fremgang, som standsedes af Krisen 1876—77. At baade Nominal- og Reallønnen steg betydeligt i Tiaarets første Halvdel, er hævet over al Tvivl. Et helt andet Spørgsmaal er det imidlertid, hvorvidt dette skyldtes Fagforeningerne, om med andre Ord disse Lønstigninger ikke vilde være indtraadt ogsaa uden Arbejderorganisationernes Medvirkning. Problemet har større Interesse for Striden mellem forskellige nationaløkonomiske og politiske Retninger end for den historiske Forstaaelse. »Hvad der vilde være sket, hvis . . .« har med Rette altid forekommet Faghistorikerne en lige saa farlig som fristende Problemstilling; forfriskende og inciterende som den Slags Overvejelser kan være, vil de dog kun inden for meget snæver Begrænsning kunne føre til andet end løse Gisninger. Det vil vistnok heller ikke i det foreliggende Tilfælde være muligt at naa til nogen Art af videnskabelig Sikkerhed[1]). Saa meget tør vel siges, at det økonomiske Opsving, som i lige Grad var Lønstigningens og Fagbevægelsens Basis, sandsynligvis ogsaa uden den sidstes Mellemkomst vilde have medført visse Lønforhøjelser; men disse vilde være kommet langsommere, mere spredt og tilfældigt fordelte, og ikke mindst vilde de under den paafølgende Krise hurtigere og i større Udstrækning være gaaet tabt igen. Det skal i denne Forbindelse endnu en Gang fremhæves, at Fagforeningernes Kamp gjaldt ikke blot højere, men ogsaa ensartet Løn; hvad det i den Retning gennem Priskuranter og Normalløn lykkedes at opnaa, vilde ikke være kommet paa nogen anden Maade. Historisk

[1]) Jfr. for Sveriges Vedkommende A. Montgomerys yderst forsigtige Udtalelser (Industrialismens genombrott i Sverige 302).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

set er og bliver det Hovedsagen, at 70'ernes Lønstigning faktisk foregik med Fagforeningerne som Mellemled og Middel — saaledes selvfølgelig ogsaa i de Tilfælde, hvor de ikke direkte greb ind; vil man kalde dette noget rent formelt, saa er i hvert Fald her Formen noget alt andet end uvæsentligt. Og selv om man nødtes til at frakende Fagforeningerne al virkelig Andel i Arbejderklassens økonomiske Fremgang, vilde dog derved deres grundlæggende sociale og politiske Betydning ikke i mindste Maade rokkes; at Arbejderne selv tilskrev Fagbevægelsen og Socialismen Æren for Levevilkaarenes Forbedring, er i denne, om ikke i nogen anden Henseende fuldt ud tilstrækkeligt.

4. Produktionsforeningerne.

Endnu en Side af 70'ernes faglige Arbejderbevægelse har vi tilbage at skildre, og det ikke den mindst ejendommelige: Produktionsværkstederne.

Produktionsforeningerne er i det store og hele noget for dette Tiaar særegent. Helt ny var Tanken dog ikke; den havde ligesom Begreberne Strejke og Fagforening været kendt, før den kom til Gennembrud. Louis Blancs Teorier om Socialværksteder og ikke mindst det halve og mislykkede Forsøg paa at virkeliggøre dem i Paris i Foraaret 1848 maatte vække Opmærksomhed ogsaa i Danmark. I det lille Skrift, hvormed Redaktør J. R. Dein i Nykøbing F. samme Aar henvendte sig til sine tidligere Kolleger i Typograffaget, udtalte han sig ikke blot for Næringsfrihed, men ogsaa for »en fuldstændig Associationsfrihed, saa at Arbejderne kunne danne store Foreninger til at drive deres forskjellige Haandteringer« under passende Begunstigelse fra Statens Side; han var dog klar over, at hertil behøvedes en »dygtig og indsigtsfuld Arbejderstand«[1]). En langt betydeligere Talsmand fandt Tanken om faglig Kooperation nogle Aar senere i Fr. Dreier, der i Sommeren 1852 i en Artikelrække i »Samfundets Reform«[2]) gav en ræsonnerende Oversigt over de mere eller mindre vellykkede franske Forsøg paa dette Omraade, ligesom han i Begyndelsen af følgende Aar paa en Række Diskussionsmøder i den nystiftede Arbejderforening af 1853 ivrigt virkede for, at man snarest muligt skulde skride til Handling[3]).

[1]) J. R. Dein: Et Par Ord om Typographernes Kaar 15. [2]) S. 137—54, 169—75, 177—88. Jfr. sst. 80 og 112 f.; ovenfor S. 65. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, 5/6 1869.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Megen Tilslutning fandt han ganske vist ikke, idet bl. a. Rimestad bekæmpede hans Ideer som uigennemførlige; en beskeden Frugt af denne Agitation var det dog efter al Sandsynlighed, naar der netop i 1853[1]) faktisk stiftedes en lille dansk Produktionsforening[2]). Den blev til ved Aftale mellem en Guldsmedemester og hans Arbejdere: Mesteren afstod sit Værksted mod en aarlig Godtgørelse af 400 Rdl. og nøjedes derefter ligesom de andre Deltagere i Foretagendet med almindelig Svendeløn; Aarsoverskuddet fordeltes ligeligt, og enhver af dem skulde lige lang Tid hvert Aar udføre Mesterforretningerne[3]). Paa dette Grundlag bestod Foreningen gennem nogle Aar; saa opløstes den, efter en sen Angivelse »dels paa Grund af det da bestaaende Laugsvæsen, dels paa Grund af den hos en stor Del Arbeidere herskende Mistillid til Principalen«[4]).

Efter denne Forenings Ophør laa Tanken i Dvale gennem godt og vel en halv Snes Aar; Rimestad fandt som Skeptiker ingen Anledning til at tage noget Initiativ i den Retning. For Selvhjælpsfolkene maatte det derimod ligge nær at interessere sig ogsaa for denne Form for Kooperation, og takket være dem kom der inden Udgangen af 60'erne paany lidt Liv i Diskussionen. I et lille Skrift fra Foraaret 1869 om Midlerne mod Fattigdommen anbefalede F. F. Ulrik særlig Produktionsforeningerne, som han viede en ca. 20 Sider lang og meget velvillig Omtale[5]). Juni s. A. optog Faber Emnet til Behandling[6]) og vendte senere gentagne Gange tilbage til det[7]); han betragtede denne Slags Organisationer som »et Skridt videre«[8]) fra Forbrugsforeningerne, men understregede i øvrigt, at der »ved Dannelsen og Bestyrelsen af dem er større Vanskelighed end ved nogensomhelst anden Art af Samarbeidsforeninger«[9]); i Erkendelsen heraf nøjedes han som Regel med ret objektivt at meddele sin ogsaa paa dette Omraade omfattende Viden. Hans første Artikel om Spørgsmaalet gav Genklang i »Blad for Arbeiderforeningen af 1860«[10]); og i utvivlsom Forbindelse med hele dette fornyede Røre om Sagen staar fremdeles Indkaldelsen af et Møde i den nystiftede typografiske Forening til Forhandling om Oprettelsen af et »Associations-Bogtrykkeri«. Diskussionen herom fandt

[1]) Denne Datering, der er vel afhjemlet i Blad for Arbeidsklassen $^{11}/_{2}$ 1854, er afgjort at foretrække for Angivelsen 1851, som findes i Dags-Telegrafen $^{12}/_{12}$ 1872. [2]) Omtalt af C. Nyrop i Meddelelser om dansk Guldsmedekunst 132. [3]) Blad for Arbeidsklassen $^{11}/_{2}$ 1854. [4]) Dags-Telegrafen $^{12}/_{12}$ 1872. [5]) F. F. Ulrik: Ved hvilke Midler bør Fattigdommen modarbejdes, 53—75. [6]) Arbeideren 1869, 42—45. jfr. 50. [7]) Sst. 1870, 7, 22 f.; 1872, 57 f.; 1873, 18 f. [8]) Sst. 1869, 43. [9]) Sst. 1872, 57. [10]) $^{19}/_{6}$ og $^{3}/_{7}$ 1869.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sted engang i Efteraarets Løb og vakte saa livlig Interesse, at man som Fortsættelse indbød Faber til at holde Foredrag om samme Emne; ved denne Lejlighed indfandt der sig imidlertid kun 40—50 af de altid mere nyhedslystne end udholdende Typografer[1]). Planens ivrigste Tilhængere gjorde ikke des mindre et Forsøg paa at faa den virkeliggjort[2]), men uden at finde tilstrækkelig Tilslutning; hertil bidrog utvivlsomt, at Indskuddet var alt for højt ansat.

Æren for at have taget Skridtet fra Tale til Handling tilkommer følgelig helt og holdent Socialisterne. Ganske vist taler den i det hele mærkelig løse Programskitse i »Socialistiske Blade« slet ikke om Produktionsforeninger; men længe varer det dog ikke, før Planen om dem dukker op. Allerede »Internationale«s Love[3]) fra September 1871 forudser Anvendelsen af et muligt Overskud til dette Formaal; og i November gjorde Missionær Sommer Skræddersektionen opmærksom paa, at »hvis Strikefondet ikke behøvedes til Arbejdsnedlæggelse, kunde en sammensparet Kapital altid blive anvendelig til en Produktionsforretning og til Anskaffelse af Maskiner«[4]). Med dristigere agitatorisk Sving satte Poul Geleff Tanken op, naar han paa sin første store Provinsturné lovede de forbavsede Randersarbejdere et Fremtidssamfund, hvor »alle Arbeidere skulde være Arbeidsgivere og alle Arbeidsgivere skulde være Arbeidere, og for at naa dette skulde der oprettes en Laanebank for Arbeidere, og Arbeiderne skulde da slaa sig sammen 20—30 Stykker og oprette et Værksted, Udbyttet skulde da indsendes til Staten og Staten igjen betale Arbeiderne deres Del«[5]). Udtalelsen er værd at citere, ikke blot paa Grund af sin usædvanlige Radikalisme, men ogsaa som et efter Dreiers Tid ret enestaaende Eksempel paa en Forkyndelse af de ældre franske Socialisters, Louis Blancs og Proudhons, Teorier paa dansk Grund. Fra dette Toppunkt af Utopi skruede man sig i Løbet af 1872 efterhaanden ned til Virkelighedens Plan. Det første Afslag paa Idealet finder man i en Leder[6]) om Partiets Program 2. April; blandt den politiske Kamps foreløbige Formaal under den gamle Samfundsordning anføres her: »Oprettelsen af Produktionsforeninger saavel i By som paa Land understøttes, og alt Statsarbejde overlades saa vidt muligt direkte til Arbejderne«. Samtidig gjorde Murerskruens Udbrud Problemet om strejkendes Beskæftigelse aktuelt, og snart efter fulgte Begivenheder, der viste, at Vejen til Magten var længere, end man først havde drømt om; begge Dele bevirkede, at

[1]) Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 37—40. [2]) Sst. 1869, 153 f. og 173 f. [3]) Soc. Sept. 1871, Nr. 10. [4]) Sst. $^{25}/_{11}$ 1871. [5]) Randers Amtsavis $^{19}/_{1}$ 1872. [6]) Soc. $^{2}/_{4}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kravet om Statsstøtte nu for en Tid maatte træde i Baggrunden. Straks 13. April rejser »Socialisten« i Anledning af Strejken Spørgsmaalet »Skulde man ikke kunne undvære Mestrene?«; til Murersvendenes Opmuntring hævdes det, at hvis de blot holder ud, skal Byggherrerne nok ende med at henvende sig til dem. Fjorten Dage senere uddybes og generaliseres Tanken: »Muligheden af helt at undvære Mestrene« vil kunne blive til Virkelighed, dersom Arbejderne slutter sig sammen »laugsvis, saaledes at alle Svende i et Fag dannede en stor Produktionsforening«; Murerskruen bør benyttes som en passende Anledning til at følge det Eksempel, som Berlins Tømrersvende nylig i en lignende Situation har givet[1]). Under den paafølgende Skomagerstrejke lokker Bladet[2]) for de smaa Mestre, hvis sande Interesser bør føre dem bort fra Storkapitalen over til fri Samvirken med Arbejderne, »tildels som disses Forstandere med fast Løn og sikret Fremtid, saaledes som de arbejdende Klasser er ifærd med at indrette det paa andre Steder (Produktionsforeninger)«.

Paa Mursvendelavets Bestyrelse gjorde »Socialisten«s gode Raad næppe nævneværdigt Indtryk. Des mere lydhøre var Skomagersvendene; i deres Fag lod Tanken sig lettere realisere, og hertil kom, at Strejkens Udsættelse af Hensyn til Murerne gav god Tid til Overvejelser og Forberedelser. Allerede inden Arbejdets Nedlæggelse var man følgelig paa det rene med, at man samtidig vilde »etablere en med stor Omhu ledet Produktionsforening, der vil stemple ethvert Stykke leveret Arbejde med sit Mærke«[3]); man kunde med Grund gøre Regning paa »Internationale«s Medlemmer som sikre Kunder[4]). Desuden søgte man Støtte fra en ganske anden Side, idet i det mindste nogle af Skomagersvendene — sandsynligvis Medlemmer af Arbejderforeningen af 1860, hvor Heinemann nylig havde indledt en Forhandling om »det cooperative System«[5]) — søgte Raad hos dens Formand. Rimestad, som i det hele var denne Strejke ualmindelig gunstig stemt, imødekom Opfordringen til offentligt at udtale sig om Sagen; i en længere Artikel i »Dags-Telegrafen«[6]) tilraadede han de interesserede at gøre et Forsøg, men fremhævede samtidig stærkt Vanskelighederne; ved nærmere at omtale disse hjalp han til at give Diskussionen en mere praktisk Retning[7]). Nogen Produktionsforening for Skomagere kom dog foreløbigt ikke i Stand, fordi Strejken udviklede sig paa en saadan

[1]) Soc. $^{26}/_{4}$ 1872. — En Genklang af disse Artikler har man i Gronemanns Trusel om at overflødiggøre Skomagermestrene i Horsens, jfr. S. 325. [2]) Soc. $^{15}/_{6}$ 1872. [3]) Sst. $^{9}/_{6}$ 1872. [4]) Folkets Avis $^{11}/_{6}$ 1872. [5]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{17}/_{2}$ og $^{24}/_{2}$ 1872. [6]) $^{19}/_{6}$ 1872. [7]) Jfr. Soc. $^{21}/_{6}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Maade, at dens Ledere fandt det klogest at tage et Kompromis i Tide[1]); men da det paa den anden Side var klart, at der her snarere var Tale om Vaabenstilstand end om varig Fred, stilledes Planen kun i Bero, den opgaves ikke, og Svendene sikrede sig endda Rimestads Løfte om Bistand ved Gennemførelsen[2]). Efter Arbejdets Genoptagelse havde man imidlertid ikke længere nogen tvingende Grund til at skynde sig, og Følgen blev, at andre Fag kom Skomagerne i Forkøbet.

Socialisternes Interesse for Sagen var i fortsat Vækst og Udvikling. En Leder 7. Juli betegner et nyt Skridt henimod praktisk Tilpasning; Tanken om en Arbejdsorganisation, der skulde samle samtlige Arbejdere i hvert Fag, er her opgivet til Fordel for det lettere gennemførlige Forslag, »at et vist Antal, 10—15 Svende, slaar sig sammen og danner et lille Aktieselskab, hvori Enhver arbejder paa Akkord og lønnes efter sit Arbejdes Beskaffenhed«; første Gang rejses her Spørgsmaalet om Driftskapitalens Tilvejebringelse ad privat Vej. Paa et Møde i »Internationale« 8. Aug.[3]) indledede Foreningens Kasserer, Weiss, en Forhandling om Produktionsforeningerne, som han varmt anbefalede; under Diskussionen bemærkede Würtz, at man burde begynde med saadanne Fag, »hvor Arbejdet spillede den overordnede og Kapitalen den underordnede Rolle«.

Lejligheden til at følge dette forstandige Raad kom, da et af de Fag, der bedst svarede til denne Karakteristik, nogle Maaneder senere gik i Strejke. Kurvemagernes Arbejdsnedlæggelse[4]) begyndte 16. Nov. og sluttede fem Uger senere med Nederlag for Svendene. Den i sig selv ret uanselige Konflikt fik alligevel en vis Betydning ved at give Anledning til Stiftelsen af den første socialistiske Produktionsforening; allerede 18. Nov. vedtoges Oprettelsen[5]). De 20 Rdl., det samme Aften lykkedes at indsamle, forslog dog ikke langt, og »Socialisten«s gentagne Opfordringer til at yde frivillige Bidrag indbragte ikke stort mere[6]). Hovedæren for, at man i det hele taget kom til et Resultat, maa under disse Omstændigheder tillægges den nydannede Forenings Kasserer, der tilskød en Sum paa 150 Rdl.[7]), som han formodentlig havde sammensparet for dermed at etablere sig som Mester. Samme Beløb modtog man som Gave fra »Internationale« paa Forslag af Würtz og Weiss, som her i Gerning beviste deres Interesse

[1]) Soc. $^{10}/_{8}$ 1872, jfr. S. 184. [2]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{29}/_{6}$ 1872. [3]) Soc. $^{10}/_{8}$ 1872. [4]) Om denne se nærmere »Bidrag« 312 f. [5]) For denne og alle følgende Data vedrørende Foreningernes Tilblivelse og Ophør henvises een Gang for alle til Bilag II D., S. 587—90. [6]) Soc. $^{23}/_{11}$ samt $^{28}/_{11}$—$^{29}/_{12}$ 1872, jfr. Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874. [7]) Sst.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for Sagen, og efter Bevilling paa Møde af Sektionsformændene 4. Dec.; karakteristisk nok maatte den store Forening først selv laane Pengene af sin Vært, før den var i Stand til at udbetale dem[1]). For de knap 350 Rdl., det saaledes var lykkedes at skrabe sammen, begyndte Produktionsforeningen sin Virksomhed i det smaa, men for saa vidt ikke beskedent, som man i Lovene satte sig til Formaal at »formaa alle Københavns Kurvemagersvende til i Forening at drive Fabrikationen af Kurvemagerarbejde«; i øvrigt haabede man at kunne rejse »et værdigt Værn mod de daarlige Lønningsforhold og Arbejdsløshed«. Til at begynde med beskæftigedes kun ganske enkelte Svende, som maatte afgive en Del af deres Fortjeneste til Fordel for de strejkende[2]); inden Aarets Udgang var dog Tallet steget til 12[3]), Mestrenes Forsøg paa at hindre Leverancen af Raavarer hindredes heldigt[4]), og i 1873 drev man det til samtidig at holde to Forretninger foruden et større Værksted i Gang[5]). For at kunne gøre dette havde man imidlertid maatte optage et Driftslaan paa ikke mindre end 1000 Rdl., som man fik hos en Værtshusholder[6]), og længe varede det ikke, før de tilsyneladende saa lyse Udsigter formørkedes. Ildevarslende var det allerede, at man i Foraaret 1873 maatte lade et Medlem tiltale og dømme for svigagtig Tilegnelse af Beløb, han var sat til at indkassere[7]); og snart udbrød heftige indre Rivninger. Formand og Kasserer passede hver sin Butik; med Rette eller Urette fandt nu de menige Medlemmer, at de tog sig for godt betalt for Bestyrerhvervet, og prøvede derfor at afsætte dem; men da Værtshusholderen, som økonomisk efterhaanden fuldstændigt havde Foretagendet i sin Magt, tog Funktionærernes Parti, blev det uforudsete Resultat, at Foreningen maatte opløse sig, mens de to Mænd som selvstændige Mestre fortsatte Forretningernes Drift[8]).

Dette fandt Sted i November 1873. Da var for længst to andre Produktionsværksteder aabnede og flere under Forberedelse. Blot en Maaned yngre end Kurvemagernes Forening var Bygningssnedkernes, et af 70'ernes interessanteste og mest vellykkede Forsøg paa dette Omraade. Beslutningen om dens Oprettelse kan dateres til 5. Dec. 1872; men først Lockouten næste Maaned[9]) medførte, at man virkelig fik et Værksted i Gang. Det lededes med Dygtighed og fik hurtigt god Søgning; i Løbet af knap ni Maaneder samledes et Overskud paa 600 Rdl.[10]). En saadan Fremgang maatte anspore andre Fag til Efterligning, og

[1]) Soc. $^{6}/_{12}$ 1872; »Internationale«s Forhandlingsprotokol (jfr. S. 182), $^{4}/_{12}$ 1872. [2]) Dags-Telegrafen $^{12}/_{12}$ 1872. [3]) Soc. $^{28}/_{12}$ 1872. [4]) Sst. $^{14}/_{12}$ 1872. [5]) Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874, jfr. Soc. $^{5}/_{10}$ 1873. [6]) Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874. [7]) Folkets Avis $^{14}/_{6}$ 1873. [8]) Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874, jfr. $^{21}/_{7}$ 1874 og Soc. $^{24}/_{12}$ 1873. [9]) Jfr. S. 185 f. [10]) Soc. $^{11}/_{11}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

under den store Fagforeningsgrundlæggelse i Sommeren og Efteraaret 1873 var Tanken som ovenfor[1]) omtalt i høj Grad paa Mode, ikke mindst i de stadig velbeskæftigede Byggefag. Vejen fra de gode Forsætter til Virkeliggørelsen viste sig dog i Almindelighed længere end formodet; foruden Bygningssnedkerne naaede i 1873 kun Skomagerne et positivt Resultat. Planerne i dette Fag genoptoges ved Nytaarstid, idet en Kreds af ca. 14 Svende tog Initiativet til Dannelsen af en Forening[2]). I Marts erindrede man Rimestad om hans Løfte og bad om Hjælp med Finansieringen; med tilsyneladende Beredvillighed aabnede denne ogsaa en Slags Subskription blandt sine Venner[3]). Han gjorde det imidlertid ikke for intet; Betingelsen var, at Skomagerne skulde tage klart Afstand fra »Internationale«, og da de afslog dette, brød han med dem[4]). Uden at lade sig forknytte heraf slog de da under Ledelse af Hørdum[5]) ind paa andre Veje, og i Juni kunde det første Værksted aabnes. Febr. 1874 kunde man her give Arbejde til ca. 30 Svende[6]).

En Gennemgang af samtlige Produktionsforeningers ofte vidtløftige Tilblivelseshistorie vilde føre for vidt[7]). Et meget væsentligt Fællestræk maa dog fremhæves: hvor en Forening virkelig naaede frem til et praktisk Resultat, stod dette saa godt som altid i Forbindelse med en Arbejdsnedlæggelse, hvad enten denne saa satte Punktum for langtrukne Overvejelser og Forberedelser eller drev til næsten improviseret Handling. Skomagerstrejken 1874[8]) foranledigede saaledes Oprettelsen af hele to nye Værksteder, det ene inden for Foreningen af 1873, det andet paa Basis af en ganske ny Organisation; begge aabnedes omtrent samtidig med Konfliktens Ophør og har altsaa i første Omgang nærmest tjent som Tilflugtssteder for saadanne Svende, som ikke straks kunde finde normal Ansættelse paany, men paa den anden Side nu maatte give Afkald paa Strejkehjælpen. 1875 betegner for saa vidt Bevægelsens Kulmination, som i dette Aar ikke mindre end fire Fag opnaaede virkelige Resultater. Karetmagernes, Skibstømrernes og Blikkenslagernes Værksteder aabnedes alle under Strejke[9]) og for de to førstnævntes Vedkommende uden længere Forberedelse end højst nødvendigt; naar endelig Skrædderfagforeningens gennem to Aar paatænkte Produktionsforretning i Foraaret 1875 omsider traadte i Funktion, staar dette i utvivlsom, om end ikke direkte paaviselig For-

[1]) S. 195—98. [2]) Soc. $^{8}/_{1}$ 1873. [3]) Blad for Arbeiderforeningen af 1860, $^{8}/_{3}$ 1873. [4]) Sst. $^{8}/_{3}$ og $^{15}/_{3}$ 1873; Soc. $^{13}/_{3}$ og $^{16}/_{3}$ 1873. [5]) Jfr. S. 218. [6]) Soc. $^{26}/_{2}$ 1874. [7]) Hovedtrækkene er i skematisk Form meddelt i Bilag II D., S. 587—90. [8]) Jfr. S. 210. [9]) Jfr. S. 212 f., 226 og 229.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bindelse med Fagforeningens samtidige Bestræbelser for Gennemførelsen af en Priskurant[1]), som ogsaa medførte en mindre Arbejdsnedlæggelse og truede med at fremkalde flere[2]). Kun een af 70'ernes ni aktive Produktionsforeninger, nemlig de kvindelige Fagforeningers Systue, synes at være kommet til Verden uden nogen som helst Forbindelse med Arbejdsnedlæggelse eller Lønbevægelse; den indtager imidlertid ogsaa i andre Henseender en Særstilling[3]), og til Gengæld lader en saadan Aarsagssammenhæng sig tydeligt konstatere ved flere af de paa Halvvejen opgivne Forsøg, nemlig for Bødkernes, Murernes og navnlig Møbelsnedkernes Vedkommende[4]).

Holder vi os nu til de Foreninger, som virkelig kom i Funktion, kan der blandt disse atter skelnes to Grupper: nogles Rolle var saa godt som udspillet med den Strejke, der fremkaldte dem, andre overlevede den øjeblikkelige Anledning; til de førstnævnte hører da Skibstømrernes, Blikkenslagernes og vistnok ogsaa Karetmagernes Foreninger, til de sidste derimod Kurvemagernes, Bygningssnedkernes, Skræddernes og de to Skomagerforeninger. Navnlig i de sidstnævnte tre store Haandværksfag lykkedes det Falck, Holm og Hørdum at oparbejde forholdsvis levedygtige, til Tider næsten blomstrende Organisationer; Skomagerne havde i Foraaret 1877 endog paa een Gang fire Forretninger i Drift. Ingen af 70'ernes Produktionsforeninger overlevede imidlertid Tiaarets Udgang. De direkte Aarsager til deres Likvidation er desværre som Regel daarligt oplyste. For Bygningssnedkernes Vedkommende er det dog klart, at Hovedgrunden var svigtende Afsætning. Allerede 1875—76 kneb det med at skaffe tilstrækkelig Beskæftigelse[5]); for at afhjælpe denne Mangel indlod Fagforeningen sig da i 1877 paa det dristige Eksperiment selv at optræde som Bygherre, idet den lod opføre et Par Beboelseshuse paa Nørrebro[6]), som siden gennem mange Aar forblev i dens Eje[7]). Til at fortsætte ad denne Vej havde man dog langtfra Kapital nok; endnu i Efteraaret 1877 bortsolgtes derfor Restlageret ved Auktion, hvorefter Driften indstilledes. At generalisere ud fra Forholdene i dette Fag, hvor man efter Sagens Natur for det meste maatte være henvist til at arbejde for borgerlige Kunder, vilde dog næppe være forsvarligt; Skræddernes

[1]) Soc.-Dem. $^{7}/_{4}$, $^{8}/_{4}$, $^{10}/_{4}$, $^{13}/_{4}$, $^{17}/_{4}$, $^{20}/_{4}$ og $^{8}/_{5}$ 1875. [2]) Sst. $^{8}/_{4}$, $^{18}/_{4}$ og $^{22}/_{4}$ 1875. [3]) Jfr. S. 558. [4]) Jfr. S. 210, 212 og 221. [5]) Folkets Avis $^{29}/_{10}$ 1875 angives det — formodentlig noget overdrevet —, at Værkstedet for Tiden kun beskæftiger 3—4 Arbejdere; $^{17}/_{6}$ 1876 drøftes Vanskelighederne i Fagforeningens Bestyrelse, se dennes Protokol. [6]) Sst. $^{26}/_{4}$ og $^{14}/_{9}$ 1877. [7]) Jfr. Snedkerforbundets Festskrift (1910), 61 og 74.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Skomagernes Værksteder har tværtimod væsentligt støttet sig paa en Kundekreds af Partifæller, og Aarsagen til deres Tilbagegang maa derfor snarest søges i disses under Arbejdsløshedens Tryk svigtende Betalingsevne; de vedblev maaske nok at købe, men forlangte i saa Fald i Kraft af det socialistiske Broderskab en mere udstrakt Kredit, end Foreningernes beskedne Driftskapitaler tillod[1]). Om indre Rivninger, Misundelse og lignende opløsende Momenter foreligger der bortset fra Kurvemagernes Tilfælde intet som helst Vidnesbyrd.

Egentlige Produktionsforeninger finder man i 70'erne næppe uden for København. Naturligvis var dog Tanken om saadanne Sammenslutninger i og for sig heller ikke Provinsens Arbejdere fremmed; at ogsaa de meget vel forstod, hvad den kunde bruges til, derom vidner navnlig et umiskendeligt, om end hurtigt opgivet Forsøg paa at virkeliggøre den. Under Tømrerstrejken i Horsens 1876[2]) indkaldte Fagforeningen et Møde »for at drøfte Spørgsmaalet angaaende Produktionsforeningens Ordning«[3]); og allerede Dagen efter bekendtgjorde fem af Mestrene, at de gik ind paa Arbejdernes Krav, eftersom en Del af Borgerne havde givet dem Arbejde under Strejken »og det altsaa for os synes, at de samstemme med Svendene«[4]). Om den paatænkte Produktionsforening høres derefter ikke mere; den havde opfyldt sin Mission[5]).

I det foregaaende har vi af praktiske Grunde stadig brugt Ordet Produktionsforeninger som Fællesbetegnelse for en Række reelt homogene, men formelt ganske vist ret uensartede Fænomener. Saa godt som alle Tiaarets kooperative Forsøg havde deres Udgangspunkt i en forud eksisterende og oftest socialistisk Fagforening[6]). Samarbejdet med Moderorganisationen var under disse Omstændigheder altid af stor Betydning, men varierede i Formen mellem to Yderpunkter: til den ene Side Produktionsdriften som blot en Del af selve Fagforeningens Virksomhed, til den anden den forfatningsmæssigt fuldt uafhængige Organisation.

[1]) Saaledes forklares i hvert Fald Skrædderforeningens Vanskeligheder i en Korrespondance til Aarhus Amtstidende $^{30}/_{1}$ 1879; Værkstedet angives her at have 3—4000 Kr. udestaaende i »uvisse Fordringer«. [2]) Jfr. S. 355. [3]) Horsens Avis $^{15}/_{5}$ 1876. [4]) Sst. $^{16}/_{5}$ 1876. [5]) At ogsaa Skrædderne i Horsens har overvejet at oprette en Produktionsforening, fremgaar af et Avertissement Soc.-Dem. $^{28}/_{3}$ 1875. [6]) Undtagelser er sandsynligvis begge de to Skomagerforeninger, jfr. S. 552 og 556. Kurvemagerforeningen synes at have Tilknytning til Fagets Sektion i »Internationale«; Karetmagerforeningen udgaar fra Svendelavet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det simpleste var unægtelig at lade selve Fagforeningen løse Borgerskab; men hertil krævedes, at det overvejende Flertal af dens Medlemmer var tilstrækkelig begejstrede for Tanken til at paatage sig de fornødne Ofre, at man med andre Ord ikke udsatte sig for større Frafald. Denne Betingelse var ikke let at opfylde, og helt rendyrket forekommer denne Form derfor egentlig kun hos Skrædderne, hvis Fagforening lige fra Begyndelsen satte Værkstedet øverst paa sit Program[1]) og vistnok til det sidste bevarede Ledelsen deraf; endda finder man selv her mod Slutningen tydelige Tegn paa Utilfredshed[2]). Væsentlig samme Type tilhører imidlertid — trods Navnet — ogsaa »Bygningssnedkernes Produktionsforening«. Oprindelig synes man ganske vist at have tiltænkt denne et begrænset Selvstyre, udtrykt i særskilte Love med Bestemmelser om egen Bestyrelse og Generalforsamling; en betydningsfuld Indskrænkning var det dog straks, at Værkstedsbestyreren skulde ansættes af »Hovedbestyrelsen«, og ogsaa bortset herfra var Selvstændigheden ganske formel: Falck var Formand for begge Foreninger[3]), Medlemmerne var sikkert ogsaa nogenlunde de samme, og nogen speciel Generalforsamling for Produktionsforeningen er i Virkeligheden næppe nogensinde blevet afholdt[4]). Senere, reviderede og sammensmeltede Love (af 1874) afspejler klarere den virkelige Stilling. Generalforsamlingen er her fælles, »Produktionsdriftens« særlige Styrelse kaldes nu »Forretningsraadet« og stilles udtrykkeligt »under Kontrol af Fagforeningens Bestyrelse«; og dennes Funktionærer var selvskrevne Medlemmer. Denne Ordning bevaredes væsentlig uændret til Værkstedets Ophør.

I de langt flere Fag, hvor Kooperationstanken kun fandt Tilslutning hos et utaalmodigt Mindretal, var Dannelsen af særlige Foreninger med egen Generalforsamling og Bestyrelse den eneste Udvej. Herhen hører Kurvemagernes, Karetmagernes, Blikkenslagernes og begge Skomagernes Foreninger, vistnok ogsaa Skibstømrernes, samt endelig de fleste af de blot projekterede Foretagender[5]).

Et godt Indtryk af de Brydninger, dette Spørgsmaal kunde foraarsage, giver Udviklingen af Forholdet mellem de tre socialistiske Skomagerforeninger. Ældst af disse var Produktionsforeningen af Januar 1873. Som Formand for denne stræbte Hørdum i August at faa den kort forinden stiftede Fagforening med til en Sammenslutning,

[1]) Jfr. S. 191. [2]) Avertissementer Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$ og $^{24}/_{11}$ 1877. [3]) Soc. $^{23}/_{1}$ 1873; Produktionsforeningens Love. [4]) Referat af fælles Generalforsamling Soc. $^{11}/_{11}$ 1873, jfr. Avertissementer sst. $^{6}/_{11}$ og $^{25}/_{4}$ 1873. [5]) Malernes og Møbelsnedkernes undtaget.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men maatte nøjes med det Løfte, at hvis man i det hele taget indlod sig paa Værkstedsdrift, vilde man ikke oprette nogen ny Forening, men overtage den allerede eksisterende[1]). Paafølgende Forhandlinger herom[2]) løb ud i Sandet. Under Strejken 1874 oprettedes nu en helt ny Produktionsforening i Konkurrence med den ældre; Grunden til dette enestaaende og i sig selv uheldige Skridt synes at have været Misfornøjelse med det høje Indskud i Foreningen af 1873[3]). Med Fagforeningen havde den nye Forening derimod fra først af intet Udestaaende[4]); ogsaa den ønskede at »overtages«, med andre Ord, at alle Fagforeningsmedlemmer forpligtedes til at svare Kontingent til dens Værksted[5]). Dertil var de fleste af dem uvillige; man strakte sig fra den Side kun til den beskedne Ændring af Løfteparagraffen, at man nu enten vilde overtage begge Produktionsforeninger eller ingen af dem[6]). Endda maatte Værdien af denne Neutralitetserklæring synes højst problematisk, da Hørdum i Oktober valgtes til Formand ogsaa for Fagforeningen[7]); som saadan omvendte han sig hurtigt til den Opfattelse, at »det var urigtigt at tvinge Fagforeningens Medlemmer til at være Medlemmer af Produktionsforeningen, da mange yngre Svende efter en Tids Forløb rejste bort fra Byen«[8]). Efter nye fejlslagne Forhandlinger tabte Foreningen af 1874 Taalmodigheden og omdannede sine Love i den Hensigt for Fremtiden ogsaa at konkurrere med Fagforeningen[9]). Dette Splittelsesforsøg, der naturligvis vakte baade Opsigt og Harme[10]), maatte dog tre Maaneder senere atter opgives[11]), muligvis under Pres fra Partiledelsen[12]); Slutresultatet blev da Bevarelsen af alle tre Foreninger i taaleligt, om end ikke synderlig intimt Samarbejde[13]). — Man vil se, at Produktionsforeningernes formelle Uafhængighed i hvert Fald i disse to Tilfælde ikke saa meget skyldtes Stifternes Selvstændighedstrang som Umuligheden af at faa alle Fagforeningsmedlemmer med til de fornødne økonomiske Ofre.

[1]) Soc. $^{16}/_{8}$ 1873; Fagforeningens Love af $^{13}/_{8}$ s. A. [2]) Soc. $^{5}/_{4}$ 1874. [3]) Soc.-Dem. $^{12}/_{11}$ og $^{7}/_{6}$ 1874; jfr. S. 557. [4]) Jfr. Love af $^{11}/_{6}$ 1874, §§ 26 f. [5]) Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$ 1874. [6]) Fagforeningens Love af $^{31}/_{8}$, jfr. Soc.-Dem. $^{3}/_{9}$ 1874. [7]) Jfr. S. 218. [8]) Soc.-Dem. $^{12}/_{11}$ 1874. [9]) Sst. $^{20}/_{10}$ og $^{3}/_{11}$ 1874; Love »for Skomagernes Fag- og Produktionsforening« (vedtaget $^{29}/_{10}$ 1874) i Universitetsbiblioteket. At disse Love virkelig gælder Foreningen af 1874 (ikke, som man kunde formode, Fagforeningen af 1873), fremgaar med Sikkerhed af en kildekritisk Detailundersøgelse af deres Forhold til Lovene af $^{11}/_{6}$ og de øvrige Skomagerlove. [10]) Soc.-Dem. $^{13}/_{11}$, $^{27}/_{11}$, $^{28}/_{11}$, $^{1}/_{12}$ og $^{3}/_{12}$ 1874. [11]) Sst. $^{5}/_{2}$ 1875; allerede sst. $^{12}/_{1}$ 1875 averterer Foreningen under sit første Navn. [12]) Planer herom omtales sst. $^{19}/_{11}$ 1874; Kleins Forbindelse med Foreningen (jfr. S. 222, Note 2) gør dog deres Gennemførelse mindre sandsynlig. [13]) Jfr. Soc.-Dem. $^{2}/_{6}$ 1875.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Produktionsforeningernes Finansiering kunde foregaa ad flere Veje, men den egentlige Startkapital blev det, efter alt hvad derom foreligger[1]), altid Medlemmernes egen Sag at tilvejebringe. Den dertil fornødne Indbetaling kunde imidlertid atter finde Sted under ret forskellige Former — i Hovedsagen fire, nemlig Indskud, Kontingent, Laan og Aktietegning; Grænserne mellem disse Begreber er imidlertid aldeles flydende. Indskuddet adskiller sig dog forholdsvis skarpt fra de tre andre Former derved, at det som Regel ikke tilbagebetaltes, men tilfaldt Foreningen som en fast Reserve- eller Garantikapital. Det var, som Navnet antyder, formelt et Indtrædelsesgebyr, men udstykkedes i Praksis altid i overkommelige Ugerater. Endda drejede det sig som Regel højst om et Par Rigsdaler. En Undtagelse i saa Henseende danner Skomagerforeningerne, hvis oprindelige Love kræver 5 Rdl., et Beløb, som for den ældste Forenings første Medlemskreds i Virkeligheden firdobledes[2]); til Gengæld synes disse Indkomster her at have været tilstrækkelige til at tilvejebringe Hovedparten af de beskedne Driftskapitaler, som behøvedes til Butiksleje og et minimalt Læderindkøb. — Kontingent svaredes ingenlunde i alle Foreninger; men overalt hvor denne Ydelse i det hele taget forekom, er det karakteristiske Fællestræk, at den opfattes ikke som en almindelig Medlemsafgift, men som Kapitalanbringelse; det indbetalte Kontingentbeløb var stadig det enkelte Medlems Ejendom, som han fik forrentet og paa visse Vilkaar kunde hæve. Forrentningen begyndte først, naar en rund Sum — 10 eller 20 Kr. — var naaet; undertiden udstedtes i Stedet Aktier, der gav Andel i Værkstedets Overskud. Tilbagebetaling skete ved Dødsfald straks — altsaa en Slags Begravelsesforsikring —, ellers kun i Forbindelse med Udmeldelse og med tre Maaneders eller længere Varsel. Hvor Produktionsdriften var knyttet til Fagforeningen, blev Forholdene mere indviklede; hos Bygningssnedkerne tilbagebetaltes saaledes kun en bestemt Brøkdel af Kontingentet. — Forskellen mellem denne Art af Kontingent og Indlaan var, som man vil se, kun den, at Kontingentet var obligatorisk, Laanene frivillige; endda var end ikke denne Grænse altid skarp, idet Kontingentet i visse Foreninger[3]) kun var fastsat som Minimum, men kunde øges efter Behag, hvorved man altsaa hurtigere naaede frem til Forrentning. I øvrigt gjaldt for de frie Indlaan lignende Regler som for Kontingentydelserne. Renten svingede mellem $3^1/_2$ og 6 %; Bødkerne rettede sig »efter

[1]) Den efterfølgende Oversigt bygger i alt væsentligt paa Produktionsforeningernes Love, se Bilag III, S. 593. [2]) Soc.-Dem. $^{12}/_{11}$ 1874, jfr. Soc. $^{16}/_{1}$ 1873. [3]) Karetmagernes, Blikkenslagernes og Møbelsnedkernes.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sparekassens Renter«; for Kvindeforeningerne gjaldt den ejendommelige Ordning, at Laanene — med Tillæg af Renter — skulde tilbagebetales i Varer[1]). — Forskellen mellem Laan og Aktier er endelig den, at der af Laanene svaredes en een Gang for alle fastsat Rente, af Aktierne derimod en af Forretningens Gang afhængig Dividende. Større Udbredelse fik denne sidste, noget kapitalistiske Finansieringsform dog ikke; vi kender den alene som Grundlag for de konservative Karetmageres Værksted samt for den fri Kvindeforenings og Murerfagforeningens Projekter. Teoretisk længst ude i denne Retning var Murerne, som næppe kan siges fri for at have fantaseret om at erobre sig en Part af Byggespekulanternes fede Fortjeneste. Utilbøjeligheden til at anvende Aktier skyldes i øvrigt vistnok for en Del Frygten for, at de ved Salg efterhaanden skulde glide over paa fremmede Hænder; forbyde, at de som andre Værdipapirer blev Genstand for Omsætning, kunde man daarligt, og Lovene nøjes da ogsaa med at fordre, at Overdragelsen skal ske paa Navn og indføres i Foreningens Aktieprotokol. Et godt Indtryk af de Vanskeligheder, som herved kunde opstaa, giver Dagsordenen for en Generalforsamling i Karetmagernes Produktionsforening, der maatte træde sammen for at afgøre, hvorvidt Aktionærer kunde have Stemmeret »uden at være Medlemmer«[2]). Noget mere forudseende var begge de to andre Organisationer; Kvindeforeningens Love foreskrev i visse Tilfælde Indkaldelsen af en særlig Aktionærforforsamling, og Murerne, for hvem Medlemmer og Aktionærer var to Benævnelser for det samme, søgte at sikre sig mod uvedkommendes Indtrængen ved at fastsætte, at Aktieudbytte alene maatte udbetales »til den Murer personlig, som ... staar indtegnet som Ejer af vedkommende Aktie«, eller efter hans Fuldmagt. Mærkes kan, at selv i denne Forening hver Aktionær kun kunde raade over een Stemme.

Vi har her refereret Lovenes Forskrifter. Sværere er det at afgøre, hvor meget eller lidt disse Paragraffer betød i Praksis, om med andre Ord den virkelige Finansiering for en stor Del foregik ad andre Veje. Sandsynligt er dette dog ikke. Vi véd, at ikke blot Kurvemagernes[3]), men ogsaa Bødkernes[4]) og Kvindesystuens[5]) Driftskapital for en stor Del tilvejebragtes ved Bidrag fra enkelte særlig velstillede Medlemmer; men selv om dette Forhold utvivlsomt var en Fare, laa der dog deri intet formelt Brud paa Rammerne. Naturligvis tog man, hvad man kunde faa ved Gaver og fri Indsamling[6]); Skræddernes Produktions-

[1]) Soc.-Dem. $^{14}/_{2}$ og $^{9}/_{3}$ 1877. [2]) Sst. $^{16}/_{12}$ 1876. [3]) Jfr. S. 550. [4]) Soc. $^{24}/_{4}$ 1874. [5]) Soc.-Dem. $^{29}/_{8}$ 1877. [6]) Eksempler Folkets Avis $^{26}/_{1}$ 1873, Soc. $^{12}/_{9}$ 1873, Soc.-Dem. $^{10}/_{10}$ 1874 og $^{24}/_{11}$ 1876 (Foredrag).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forretning opnaaede i Foraaret 1876 endog, at Svendelavet et Aar igennem paatog sig at opkræve et frivilligt Ekstrakontingent paa fem Øre om Ugen til Fordel for Værkstedet[1]). Alt i alt vejede den Slags Indtægter dog ikke tungt paa Budgetternes Kreditside. Større Betydning har Spørgsmaalet om Laan fra udenforstaaende. Herom véd vi uheldigvis meget lidt. At Malernes og Møbelsnedkernes Bestyrelser i Lovene bemyndigedes til »at stifte Laan uden for Foreningen, naar saadant er nødvendigt«, siger ikke meget. Kurvemagernes letsindige Laanepolitik[2]) maa snarest have virket som en Advarsel. Bygningssnedkerne var i hvert Fald meget forsigtige; de rejste nok i 1874 et mindre Laan hos deres Sagfører, men tilbagebetalte det hurtigt[3]); at Foreningen senere, da den kom ind paa at optræde som Bygherre, maatte optage store Prioriteter i sine Ejendomme[4]), er en anden Sag og ret selvfølgeligt. Hvad de øvrige aktive Foreninger angaar, vil Slutning fra Kildernes Tavshed være betænkelig; Skomagerne har dog næppe haft videre Brug for at laane, og i Almindelighed kan det vel antages at have været ret vanskeligt at finde villige Kreditorer, især hvis Værkstedet aabnedes under Strejke. Men meget véd vi som sagt ikke derom.

Produktionsforeningernes Styrelsesform svarer til Fagforeningernes. Den højeste Myndighed var lagt i Hænderne paa en Generalforsamling, som gerne samledes ordinært fire Gange aarligt. De talstærke Bestyrelser valgtes som Regel for et Aar ad Gangen.

Naaede man saa langt som til at faa et Værksted i Gang, kom derefter saare meget an paa den daglige Ledelse af Forretningerne. I enkelte af de ældste Foreninger tænkte man sig dem fordelt paa Bestyrelsens Medlemmer; videst i den Retning gik Kurvemagerne, som i den radikale Hensigt at undgaa ethvert særligt Lederhonorar[6]) gav vidtløftige Forskrifter om Arbejdets Deling mellem Direktør, Kasserer, Værkfører, Sekretær og Kontrolkomité; ogsaa i de to Skomagerforeninger skulde dog Bestyrelsen selv tage fat, idet Formanden skulde tage sig af Forholdet til Svendene og Kunderne, en Viceformand bistaa ham og Kassereren sørge for Pengene og Regnskabet. Disse Paragraffer turde imidlertid for største Delen været blevet paa Papiret; hos Kurvemagerne tog som nævnt[6]) Formand og Kasserer hver sin Butik, mens Værkføreren formodentlig passede det særlige Værksted; i Skomagerforeningerne var utvivlsomt Formændene de virkelige Ledere.

[1]) Folkets Avis $^{14}/_{3}$ 1876. [2]) Jfr. S. 551. [3]) Regnskabsoversigter i Universitetsbiblioteket. [4]) Sst. [5]) Jfr. S. 444. [6]) S. 551.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I de fleste Fag indsaa man dog straks Nødvendigheden af at koncentrere Ledelsen hos en enkelt Mand og lønne ham ordentligt; maaske har ogsaa her Kurvemagernes Eksempel virket afskrækkende. Samtidig kom man bort fra at vælge Driftslederen inden for Bestyrelsen, hvis Virksomhed nu blev væsentlig af kontrollerende Art. Værkstedsbestyreren (Forretningsføreren) valgtes snart af Generalforsamlingen, snart af Bestyrelsen; Funktionstiden var oftest ubestemt, med Ret til Opsigelse for begge Parter; de nærmere Ansættelsesvilkaar ordnedes ved Kontrakt. I denne fastsattes da i Almindelighed ogsaa Lønnens Størrelse; i de fleste af Byggefagene varierede man dog denne efter Udbyttet for derved at give Driftslederne direkte Interesse i Forretningernes Fremgang; Blikkenslagernes Værkstedsbestyrer skulde saaledes i 1875 have 5 % af de første 20.000 Kroners Bruttoindkomst, 4 % af Resten, mens Bygningssnedkernes maatte nøjes med det omvendte; til Gengæld fik sidstnævnte efter de sædvanlige Akkordsatser særskilt Betaling for det manuelle Arbejde, han personligt kunde overkomme[1]). Faktisk tjente saavel Bygningssnedkernes[2]) som Blikkenslagernes[3]) og Karetmagernes[4]) Bestyrere en 15—1600 Kr. om Aaret, en Indtægt, der laa meget betydeligt over, hvad en københavnsk Haandværkssvend i Datiden ellers kunde naa til[5]).

Arbejdernes sædvanlige Mistro til deres Tillidsmænd fornægtede sig naturligvis mindst af alt over for Værkstedsbestyrerne, der nødvendigvis maatte faa en Del Penge mellem Hænder. Den daglige Regnskabsførelse kunde man ikke godt komme uden om at overlade dem; til Gengæld stræbte man at gøre Revisionen saa effektiv som mulig. Forretningsføreren maatte jævnlig aflægge Regnskab for Bestyrelsen, hyppigt en Gang om Maaneden; Blikkenslagerne krævede endog ugentlig Opgørelse; flere Love[6]) fastslaar udtrykkeligt Bestyrerens Pligt til naar som helst at staa til Rede med Oplysninger. Som Skræddernes Forretningsfører slap P. Holm med at aflægge Regnskab to Gange om Aaret; til Gengæld fordredes det af ham, at han skulde have en Garantikapital paa 200 Kr. staaende i Forretningen; et lignende Krav stilledes til Murernes »Direktør«. En særlig Sikker-

[1]) Hos Karetmagerne hedder det derimod, at naar Forretningsførerens »Tid tillader det, har han at deltage i Arbejdet« — øjensynligt uden særskilt Betaling. Murernes »Direktør« skulde have en fast Løn og desuden Del i Overskuddet, jfr. S. 563. [2]) Regnskabsoversigter i Universitetsbiblioteket 1874—76 viser et Gennemsnit paa ca. 1500 Kr. [3]) Foreløbig Dagløn af 5 Kr. 33 Øre. [4]) Foreløbig 1600 Kr. i Aarsløn. [5]) Jfr. Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 77—79. [6]) Bygningssnedkernes, Cigarmagernes, Malernes.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hedsforanstaltning traf Blikkenslagerne, hvis Formand mod en ret høj Dagløn var pligtig til at arbejde paa Værkstedet; ingen Regning maatte udsendes uden at bære hans Stempel.

Med disse og enkelte andre Indskrænkninger indtog Bestyreren af et Produktionsværksted samme Stilling som Mesteren i en almindelig Bedrift. Han tog imod Kundernes Bestillinger og sørgede for, at de blev udført; han fordelte Arbejdet mellem Svendene; ogsaa Indkøbet af Raastoffer var ham i Almindelighed betroet[1]). Hjælpere i Ledervirksomheden havde han som Regel ikke; Skrædderne ansatte dog en Tilskærer, som oprindelig var ligestillet med Forretningsføreren, men senere blev ham underordnet. Bygningssnedkerne maatte ved deres Ejendomsforretninger benytte sig af Sagfører[2]), og Murerne forudsaa det samme.

At være Medlem af en Produktionsforening betød at have Penge staaende i dens Værksted; at man havde sit Arbejde sammesteds, behøvede det paa ingen Maade at medføre. Som rimeligt var, forbeholdt dog Foreningerne deres Medlemmer Retten eller i hvert Fald Forretten til Beskæftigelse. Undertiden understregede Vedtægterne udtrykkeligt Værkstedets Karakter af Kampmiddel. Bygningssnedkernes Love af 22. Jan. 1873 giver saaledes Fortrinsret til »Svende, som have nedlagt Arbeidet for at gjennemføre Prisfortegnelsen«; der var her i den første Begejstrings Hede saa megen Rift om Pladserne, at man til at begynde med maatte fordele dem ved Lodtrækning[3]). Skrædderværkstedets Leder var »forpligtet til særlig at støtte de Arbeidere, som ved en selvstændig Optræden har gavnet Foreningen og derved paadraget sig Arbeidskjøbernes Forfølgelse«; efter et Par Aars Erfaringer fandt man det nødvendigt at tilføje: »saafremt deres Arbeide forøvrigt er af den Beskaffenhed, at Forretningen ikke udsættes for noget Tab ved at benytte det«.

Produktionsværkstedernes Arbejdsvilkaar skulde være de efter Tidsomstændighederne bedst mulige — hverken mindre eller mere. Om noget i Retning af Bedriftsraad var der ikke Tale, saa lidt som om nogen sværmerisk Tilbøjelighed til at stille alle lige; tværtimod hedder det i en Række af Lovene[4]), at Svendene »maa underkaste sig

[1]) Udtrykkeligt fastslaas dette hos Skræddere og Karetmagere; Murernes Direktør skulde derimod kun have Forslagsret, og hos Cigarmagerne var det Hensigten at lade Bestyrelsen sørge saavel for Indkøbet af Tobak som for Salget af de færdige Varer. [2]) Regnskabsoversigter i Universitetsbiblioteket. [3]) Folkets Avis $^{23}/_{1}$ 1873; jfr. Lovene. [4]) Bygningssnedkere, Karetmagere, Blikkenslagere, Malere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de Bestemmelser, som bliver fastsat til god Ordens Overholdelse«. Ligeledes havde man sund Fornuft nok til at indse, at man ikke kunde indrømme Arbejderne væsentlig bedre Betingelser, end de mest medgørlige Arbejdsgivere var villige til at gaa ind paa. Arbejdstiden var derfor lang: 11—12 Timer, med Fradrag af Spisepavserne vel overalt 10 Timer. Karakteristiske er paa den anden Side saadanne Træk som Bygningssnedkernes Afskaffelse af »Slavetimen« (6—7 Aften) eller — endnu mere — Cigarmagernes Bestemmelse om, at Arbejdet skal betales »som Tilfældet er hos Fabrikanterne pr. 1000 Stk. efter Tidens bedste Priser«. Over hele Linjen arbejdedes paa Akkord, i nogle Fag[1]) efter de Priskuranter, Fagforeningerne enten havde sat igennem eller stræbte at gennemføre, i andre efter til dette Brug særligt fastsatte Takster[2]); hvor Reglerne ikke slog til, tilkom Afgørelsen Værkstedsbestyreren, ved større Akkorder i Byggefagene dog med Bistand af to dertil valgte Vurderingsmænd. Lønnen udbetaltes hos Bygningssnedkere og Blikkenslagere om Fredagen, mens Cigarmagerne holdt fast ved Lørdagen som Lønningsdag. Hos Bygningssnedkerne gjaldt den Regel, at naar der arbejdedes til Lager, udbetaltes sidste Tredjedel af Lønnen først ved Varens Salg; Svende som »for at støtte Foreningen« undlod at hæve deres Tilgodehavende, fik den sædvanlige Rente. Lærlingehold omtales kun i Skræddernes Vedtægter, der giver Medlemmernes Børn Fortrinsret. Fra de samme Love kan anføres den Bestemmelse, at »Forretningen saavidt muligt maa beskjæftige sine Arbeidere paa Værkstedet«; nogen tilsvarende Bestræbelse kendes ikke fra Skomagerfaget, hvor Hjemmearbejde formodentlig netop var Reglen. Fandt en Arbejder Grund til Klage over Værkstedsbestyreren, havde han i Almindelighed[3]) at henvende sig til Formanden, hvorefter Bestyrelsen skulde forsøge Mægling; mislykkedes denne, skilte Generalforsamlingen Trætten. Kurvemagerne, hvis Bestyrelse selv var Part i Sagen, holdt sig en særlig saakaldt »Voldgiftsret« paa tre Medlemmer.

Naar de fleste af Produktionsforeningerne forsynede deres Love med Bestemmelser om, hvorledes Overskuddet skulde fordeles, var dette utvivlsomt noget i Retning af at sælge Skindet, før Bjørnen var skudt; hvad der i Praksis blev tilovers, naar alle Omkostninger var

[1]) Kurvemagere, Bygningssnedkere, Malere. [2]) Saaledes hos Skrædderne (se foruden Lovene Soc.-Dem. $^{28}/_{3}$ 1875) og i den paatænkte »Produktionsforening for Kvindearbejde«. Hos Blikkenslagerne skulde »saavidt muligt« anvendes Akkord; benyttedes Dagløn, maatte denne under ingen Omstændigheder være lavere end det af Fagforeningen fastsatte Minimum. [3]) Saaledes hos Blikkenslagere, Bygningssnedkere, Cigarmagere, Malere og Skomagere (Foreningen af 1874).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dækket og de lovmæssigt fastsatte Renter udbetalt, var næppe store Sager. Det er i saa Henseende karakteristisk, at to af de største og bedst ledede Foreninger, Bygningssnedkernes og Skræddernes, begge i Begyndelsen nøjedes med at bestemme, at Nettoudbyttet indtil videre skulde lægges til Driftskapitalen; Skrædderne fandt det dog fra 1876 forsvarligt at uddele Halvdelen til Medlemmerne i Forhold til den Tid, de havde været i Foreningen, mens Snedkernes Foretagsomhed tværtimod med Aarene slugte mere og mere Kapital. Ret forsigtige var ligeledes Skomagerforeningerne; de lovede ganske vist begge, at »Forretningens Overskud vil blive ligelig fordelt paa alle Medlemmer ved den aarlige Opgørelse«; men den ældre Forening forbeholdt sin Generalforsamling Retten til at tage Bestemmelse om Udbetalingen, og den yngre henlagde det første Aars Fortjeneste til Udvidelser. Aarlig Udbyttedeling foreskrev ogsaa Karetmagerne, hvis Værksted jo var baseret udelukkende paa Aktier, hvorimod Kurvemagerne endog lokkede med maanedlig Dividende. Blikkenslagerne overlod helt til Generalforsamlingen at beslutte om Overskuddets Fordeling til Driftskapital, Reservefond og »Procenter«. Mest indviklede var Reglerne for de Foretagender, der aldrig fik Brug for dem, særlig Malernes og Murernes; de første tænkte sig oprindelig at tilstaa Arbejderne ikke mindre end 40 % af Udbyttet, hvad dog hurtigt reduceredes til 10 %; hos de sidste skulde Direktøren have 10 % i Tantième og Aktionærerne 10 % af Aktiekapitalen, Resten derefter fordeles mellem Reservefond, Bestyrelse og Aktionærer.

Endnu skal her omtales en ejendommelig Ordning, som var knyttet til Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening, og som betød, at ogsaa dette Fag af Gavn, om end ikke af Navn, fik sig en Slags Produktionsforening. Fagforeningens Formand, der som ovenfor[1]) omtalt selv var Mester, betalte nemlig af sin Forretnings Udbytte Foreningen et Tilskud paa 75 à 100 Kr. aarligt[2]) og gav saaledes paa en Maade dens Medlemmer Part i sit Værksted, der paa den anden Side maa antages i Lighed med de egentlige Produktionsforeningers at have gjort Nytte som Tilflugtssted for forfulgte Socialister.

Vi har nu skildret, hvorledes Produktionsforeningerne faktisk opstod og virkede. Billedet vilde imidlertid blive ufuldstændigt, hvis vi ikke dertil føjede en Omtale af de Fremtidsplaner og Forhaabninger,

[1]) S. 430 f. [2]) Soc.-Dem. $^{18}/_{1}$ 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som gav disse Organisationer en særlig Tiltrækningskraft. For saa vidt de naaede frem til virkelige Resultater, skete dette ganske vist under praktisk Nødvendigheds Pres; det nærmeste Formaal var at rejse Forskansninger til Forsvar i Lønkampen. Men dermed var deres Opgave ikke udtømt; den rakte ud over Øjeblikkets Krav. Den levende Interesse og Begejstring, hvormed Datidens Socialister fulgte Produktionsforeningerne, forstaas kun, hvis man gør sig klart, at de deri tillige saa Spirerne til et socialistisk Fremtidssamfund.

Teorierne fik man paa dette som paa de fleste andre Punkter fuldt færdige sydfra — og det vil atter i Hovedsagen sige fra Lassalle. Med Udgangspunkt i den saakaldte »jernhaarde Lønningslov« hævdede denne som bekendt, at Arbejdslønnen under privatkapitalistisk Produktionsform nødvendigvis altid vil nærme sig Eksistensminimum. Som det bedste Middel til at afhjælpe dette Forhold anbefalede han Dannelsen af kooperative Foretagender af saa omfattende Dimensioner, at privat Konkurrence med dem blev umulig. Hertil er imidlertid Arbejdernes egne Sparemidler aldeles utilstrækkelige — her som overalt afviser Lassalle skarpt og konsekvent Selvhjælpsteorierne og deres tyske Hovedtalsmand Schulze-Delitzsch; Statskredit er derfor nødvendig, men vil først kunne opnaas, naar Arbejderne har erobret den politiske Magt. Gennemførelsen af almindelig Valgret maa da blive Proletariatets nærmeste Maal[1]).

Det blev denne Lære, der kom til at danne Grundlaget ogsaa for det danske Socialdemokratis officielle Standpunkt i 70erne — men ganske vist i en efter Tid og Sted kraftigt tillempet Form, idet man af praktisk Nødvendighed forsonede sig med de ved Selvhjælp grundlagte Foreninger; en lignende Udvikling fandt i øvrigt samtidig Sted i Tyskland[2]). Kravet om Statsstøtte rejstes som ovenfor nævnt[3]) allerede 1871—72, men traadte i Tiden efter Murerskruen stærkt i Baggrunden; Vejen til dets Virkeliggørelse maatte under Indtrykket af Førernes Fængsling og Partiets politiske Afmagt synes alt for lang. Foreløbig foretrak man derfor selv at gøre en beskeden Begyndelse og saaledes i Gerning godtgøre Arbejdsgivernes Undværlighed. Fuld Enighed om denne Taktik blev der dog ikke. Da Møbelsnedkernes Fagforening i Juni 1873 diskuterede, »hvorvidt det var heldigt at oprette et Produktionsværksted«, fraraadede Pihl som tro Lassalleaner Forsøget; han mente ikke, det vilde lykkes, »før Staten anerkendte den Fordring fra

[1]) Lassalle: Gesammelte Reden und Schriften, hrsg. von Ed. Bernstein, navnlig Bd. III og V. [2]) S. Nestriepke: Die Gewerkschaftsbewegung I, 240 f. [3]) S. 548.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdernes Side, at saadanne Værksteder støttedes af Staten«[1]); først efter hans Fængsling trængte den modsatte Anskuelse sejrrigt igennem inden for denne Forening[2]), som den i Forvejen havde gjort det i de fleste andre.

Naar Kravet om Statskredit ikke des mindre fra Efteraaret 1874 fremførtes paany og kraftigere end sidst, skyldtes dette utvivlsomt i første Række Kleins Indflydelse. I den demokratiske Arbejderforenings Love fra September 1873[3]) tales der endnu kun om at »virke for Oprettelsen af Produktionsforeninger«; Centralbestyrelsens Manifest et et Aars Tid senere[4]) tilføjer: »og disses Understøttelse af Staten ved Kredit af Statens Midler under demokratiske Garantier«. Med uvæsentlige Ændringer gentages derefter samme Formel i alle senere officielle Programudtalelser fra 70'erne, saaledes særlig i de to Adresser til Rigsdagen 1874—75[5]) og i Partikongressernes Programresolutioner 1876—77[6]). Samtidig søgte man, navnlig straks i Efteraaret 1874, ihærdigt at overbevise Arbejderne om Fordringens Berettigelse og Nødvendighed; og selv om en Mand som C. C. Andersen inden for sit Fag understøttede denne Agitation[7]), var dog Klein Sjælen i Værket; ikke blot var det ham, der ved Fælledmødet 21. Sept. fik overdraget at udlægge Dagsordenens første Punkt, »Indførelsen af en Normalarbejdsdag og Statens Tilskud til Produktionsforeninger«[8]); men ogsaa ved sine Besøg i de enkelte Fagforeninger tolkede han Gang paa Gang samme Tekst. Hans Standpunkt var et Kompromis, et forsigtigt Baade-og. Han havde selv tidligere været med at opmuntre til Oprettelsen af Værksteder paa Selvhjælpsgrundlag[9]) og ophørte heller ikke med det; han tilføjede kun, at dette ikke var nok. I Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening udtalte han saaledes, at »allerede nu vilde mange Fag og selv Smedefaget kunne samle en lille Kapital til at danne en Produktionsforening; men til større Foretagender hører større Kapitaler, og dem maatte Staten efter det Lassalleske Princip forstrække Arbejderne med«[10]). Hos Møbelsnedkerne betvivlede han, »at der under vore nuværende Forhold ... kunde udrettes Stort med private Produktionsforeninger; men netop derfor var det nødvendigt, at vi stræbte efter at faa den politiske Magt i vore Hænder«[11]); hos Billedskærerne fremhævede han, »at vore nuværende smaa Produktionsforeninger maa be-

[1]) Soc. $^{25}/_{6}$ 1873. [2]) Jfr. S. 221. [3]) Maanedsblad for den demokratiske Arbejderforening $^{26}/_{9}$ 1873. [4]) Soc.-Dem. $^{25}/_{8}$ 1874. [5]) Sst. $^{25}/_{10}$ 1874 og $^{25}/_{12}$ 1875; jfr. S. 416 f. [6]) Soc.-Dem. $^{10}/_{6}$ 1876; Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Juni 1877. [7]) Soc.-Dem. $^{28}/_{8}$ 1874. [8]) Sst. $^{20}/_{9}$ og $^{22}/_{9}$ 1874. [9]) Soc. $^{8}/_{1}$ 1873; Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1874. [10]) Sst. $^{7}/_{8}$ 1874. [11]) Sst. $^{14}/_{8}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tragtes som en forberedende Skole til at lære de Principer at kende, efter hvilke Fremtidsproduktionen i ethvert civiliseret Samfund maa ordnes«[1]) — en Indrømmelse af Smaaforsøgenes opdragende Betydning, som endog Lassalle[2]) lejlighedsvis havde kunnet gaa med til.

Hele dette moderate og mæglende Partistandpunkt, som finder Udtryk dels i Programmerne, dels i Kleins og andre ledende Mænds Udtalelser, træder først rigtigt i Relief, naar det ses paa Baggrund af de klarere og mere afgjorte Anskuelser, med hvilke man til begge Sider havde at kæmpe. Lassalleansk Ortodoksi gjorde sig nu og da gældende ogsaa paa dette Omraade, om end svagere end med Hensyn til Strejketeorierne[3]). Sidst i 1874 indrykkedes i »Social-Demokraten« en Protest[4]) mod Agitatorernes Anbefalinger af Produktionsforeninger uden Statsstøtte. Indsenderen hævdede, at hvis Arbejderne virkelig ved egne Kræfter magtede Opgaven, vilde de gøre bedst i at holde Staten udenfor. Forudsætningen var imidlertid urigtig; naar man ofte og med god Grund havde bedyret, at de smaa Haandværksmestre hjælpeløst var hjemfaldne til Storkapitalen, gav det ingen Mening at tiltro Arbejdernes egne Værksteder en bedre Fremtid. Denne Selvmodsigelse havde Lassalle da ogsaa forstaaet at undgaa. Redaktionen svarede med en Leder[5]), hvori den hævdede, at Selvhjælpsmidlerne kun var farlige, »naar de tilbydes og etableres af Folk, der staar udenfor vort Parti«; en ganske anden Sag var det, naar dette selv brugte dem som »foreløbige Hjælpemidler under den nuværende Produktionsmaade«; i øvrigt gjorde Bladet gældende, at alene Værkstedernes Betydning som Tilflugtssteder for Agitatorerne gav dem tilstrækkelig Eksistensberettigelse. Naturligvis genoptoges Kritikken af den lassalleanske Oppositionsbevægelse i Vinteren 1875—76[6]); og Foreningen »Den fjerde Stand« satte sig i Overensstemmelse hermed til Maal at »oprette Produktionsforeninger med Statens Understøttelse«[7]).

Af ganske modsat Art var den Kritik, som fra liberal Side rettedes mod den officielle socialdemokratiske Teori. Inden for borgerlige Kredse havde man, for saa vidt man da i det hele taget indlod sig med Spørgsmaalet, intet principielt at indvende mod Produktionsforeningerne. Den Velvilje, Blade som »Dags-Telegrafen«[8]) eller »Fædrelandet«[9]) lagde for Dagen, var ganske vist overordentlig reserveret; Tankegangen var her nærmest den, at fandt Arbejderne det Umagen værd at indlade sig paa noget saa vanskeligt, kunde det jo aldrig skade at lade

[1]) Soc.-Dem. $^{12}/_{1}$ 1875. [2]) Gesammelte Reden und Schriften III, 87 f. [3]) Jfr. S. 510 f. [4]) Soc.-Dem. $^{29}/_{12}$ 1874. [5]) Sst. $^{6}/_{1}$ 1875. [6]) Jfr. S. 234 f og 510 f. [7]) Figaro $^{5}/_{3}$ 1876. [8]) $^{19}/_{6}$ 1872. [9]) $^{19}/_{12}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dem forsøge sig. Men om Statshjælp kunde der efter de Nationalliberales Opfattelse selvfølgelig ikke være Tale. Højst kunde man — som Rimestad 1873[1]) — tænke sig gennem privat Indsamling at give en Haandsrækning i Starten; og selv en saadan »Hjælp til Selvhjælp« kunde vække Betænkeligheder hos udprægede Selvhjælpsfolk som Faber, der netop i Anledning af Rimestads Tilbud til Skomagerne gjorde gældende[2]), at hvis Svendene endelig ikke saa sig i Stand til selv at opspare hele den fornødne Kapital, maatte de i hvert Fald hellere skaffe sig Resten ved Laan end ved Gave.

Heller ikke efter Fabers Mening var Statshjælp naturlig andre Steder end i »det uklare socialistiske Taagebillede af en Stat«. Produktionsforeningerne var i hans Øjne Selvhjælpsarbejdets Højdepunkt, men følgelig ogsaa den vanskeligste Del deraf. Hans Kendskab til de mange fejlslagne Forsøg i Udlandet gjorde ham tilbøjelig til at mene, at de danske Arbejdere endnu savnede fornøden Oplysning og Modenhed, og han advarede derfor mod overilede Eksperimenter[3]). At Sagen ikke des mindre i høj Grad laa ham paa Sinde, fremgaar klart nok af hans Stilling inden for Arbejderkommissionen af 1875[4]), hvor han alene af samtlige Medlemmer traadte i Skranken for Produktionsforeningerne som Hovedmidlet til det sociale Spørgsmaals Løsning, men rigtignok samtidig konsekvent fastholdt sin Modstand mod Statshjælp. Delvist Medhold i sine Betragtninger fandt han ganske vist hos tidligere Indenrigsminister Jessen, der dog fandt det usandsynligt, at de kooperative Værksteder »i en overskuelig Fremtid« vilde kunne »paatrykke Udviklingen dens Hovedpræg«; han ansaa derfor Udbyttedelingens Vej for nok saa farbar. For Kommissionens liberale Fraktion, hvortil bl. a. Rimestad hørte, var Hovedsynspunktet, at »saa langt Blikket formaar at se ud i Fremtiden, vil det nu bestaaende Lønningssystem ganske sikkert vedblive at være det fremherskende«; man gjorde gældende, at »Indførelsen af Produktionsforeninger selvfølgelig vel i enkelte Tilfælde kan lykkes som ethvert andet økonomisk Foretagende; men det vilde være høist urigtigt heri at se en Løsning af Arbeiderspørgsmaalet«; »selv om der fra Statens Side maatte blive gjort Anstrengelser for at komme saadanne Bestræbelser til Hjælp — hvad man ikke tør tilraade, da Erfaringen har vist, at de ved kunstige Midler fremhjulpne Produktionsforeninger saa godt som aldrig have naaet til sikkret, selvstændig Bestaaen —«, vilde Hovedsagen derved ikke

[1]) Jfr. S. 552. [2]) Arbeideren 1873, 28; jfr. sst. 1870. 23. [3]) Sst. 1872, 57; 1874, 78 f.; Soc.$^1/_4$ 1874. [4]) Om dennes Overvejelser af Sagen se i det hele Arbeider-Kommissionens Betænkning 1—8. Jfr. »Sociale Studier« 74.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ændres. — En tredje Gruppe inden for Kommissionen, de konservative Arbejdervenner, blandt hvilke Overpræsident Rosenørn og Stiftsfysikus Krebs var de mest fremtrædende, erklærede sig enig med Faber og Jessen i deres Fremhævelse af de kooperative Bedrifters Fortrin, men uenig i den kategoriske Afvisning af Statsstøtte; skulde det store Arbejderspørgsmaal løses, forslog Selvhjælp ikke, »men Statshjælp og Samfundets ordnende Indgriben vil paa *forskjellige* Punkter hertil være uomgjængelig fornøden. Dette Princip er for disse Medlemmer det væsentlige. Spørgsmaalet om dets Anvendelse paa Produktionsforeninger er derimod tvivlsommere« i Betragtning af de dermed forbundne særlige Vanskeligheder. Driftskapitalen maatte naturligvis helst tilvejebringes ved Arbejderstandens »egen Flid og Sparsomhed. Men hvor disse Egenskaber virkelig kunne paavises, vilde det formentlig ikke kunne fraraades Staten at yde saadanne Foretagender nogen Understøttelse ved deres første vanskelige Begyndelser, f. Ex. ved Ydelse af Forskud til Anskaffelse af Maskiner eller paa lignende Maade, dog at saadan Understøttelse neppe burde gaae ud over Halvdelen af, hvad Arbeiderne selv havde tilveiebragt«. »Under Forudsætning af den tilbørlige Kritik« vilde der ved en saadan forsigtig Bistand kun være lidet at tabe, men meget at vinde. Større Vægt tillagde dog denne Gruppe Tanken om Lavstvangens Genindførelse[1]).

Inden for Arbejderkommissionen af 1875 stod altsaa de socialt interesserede Højremænd i dette Spørgsmaal mere forstaaende over for Socialdemokratiets Krav end dens principtro Liberalister og Selvhjælpsfolk. Helt enestaaende er dette nu ikke. Biskop Martensen, som jo i det hele taget var i Stand til at strække sig ret langt hen imod Socialismen, fandt det saaledes naturligt, at Staten »vel ikke efter Lassalles ubegrændsede Fordringer, men i begrændset Maal, yder Arbeiderne en Understøttelse, som den jo understøtter mange private Foretagender, og for Exempel, hvor Productivforeninger lade sig iværksætte, understøtter disse til Kjøb af Maskiner og deslige«[2]). Værd at lægge Mærke til er det ogsaa, at da et socialdemokratisk Arbejdermøde Febr. 1878 opfordrede Staten til at »etablere Kreditanstalter, hvor Arbejder-Associationer kan opnaa Laan«[3]), motiveredes Estrups Afslag[4]) ikke principielt, men alene med en Henvisning til det rent praktiske For-

[1]) Jfr. S. 368. [2]) Socialisme og Kristendom 50. Herimod hævdede D. G. Monrad i Politiske Breve Nr. 14—18, 122—27, det sædvanlige liberale Standpunkt, at Staten vel ikke burde lægge Produktionsforeningerne nogen Hindring i Vejen, men paa den anden Side heller ikke tage Parti ved at støtte dem. [3]) Soc.-Dem. $^{6}/_{2}$ 1878. [4]) Sst. $^{26}/_{2}$ 1878.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hold, at denne Hjælpeforanstaltning alene vilde gavne København, ikke det øvrige Land, hvor dog det økonomiske Tryk følte lige saa tungt. Under en roligere politisk Udvikling end 70'ernes og 80'ernes havde der her maaske været Mulighed for en Forstaaelse om lignende begrænsede Begunstigelser som de, der — navnlig i Form af Stempel- og Skattefrihed[1]) — blev Forbrugsforeningerne til Del.

Men i Almindelighed stod naturligvis den offentlige Mening ret afvisende over for Kravet om Statsstøtte. Lejlighedsvis tog man fra socialistisk Side Debatten op. Saaledes i 1876, da Gimleprogrammets Fordring[2]) om »Indrettelsen af Produktionsforeninger med Statshjælp under det arbejdende Folks demokratiske Kontrol« gav Dagbladet »Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning«[3]) Anledning til nogle kritiske Bemærkninger. Det svenske liberale Blad bevidnede de kooperative Forsøg sin varme Interesse, men hævdede — med Henvisning til franske Erfaringer —, at Statsunderstøttelse ikke blot vilde være overflødig, men endog direkte skade Foreningerne. »Social-Demokraten« indrømmede i sit Svar[4]) Indvendingens fulde Berettigelse under de bestaaende politiske Magtforhold, men skød sig ind under, at Programmets Fordring hørte til dets principielle Del og følgelig først skulde tænkes realiseret, »idet Staten samtidig bliver en Arbejderstat«. Man maa herefter antage, at en Imødekommen fra Estrups Side i 1878 vilde have bragt Socialdemokraterne i en pinlig Forlegenhed! — Da Arbejderkommissionens Betænkning s. A. kom til at foreligge offentligt, rettede Bladet fortrinsvis sin Kritik[5]) mod Fabers Særstandpunkt; det hævdede, at til Oprettelsen af et Værksted paa Selvhjælpsgrundlag »vilde mindst fire Gange saa mange Arbejdere behøve at skyde deres Kapital sammen, som der vil kunne beskæftiges i Forretningen, og det endda under meget gunstige Forhold«; følgelig var en fuldstændig Løsning af det sociale Spørgsmaal ad denne Vej umulig. Ræsonnementet synes laant fra Lassalle[6]), men kunde jo for øvrigt støttes ogsaa direkte paa danske Erfaringer.

Jævnsides Faber kæmpede blandt Statshjælpens mest afgjorte og aktive Modstandere Bjørnbak. Hans Opposition satte ind straks i Anledning af Adressen til Folketinget Okt. 1874, og som tidligere[7]) omtalt viste hans Autoritet blandt Aarhusarbejderne sig endnu ved denne Lejlighed stærk nok til at skabe Majoritet for Andragendets Forkastelse, hvad dette Hovedpunkt angik. Hans Begrundelse[8]) var den samme

[1]) Jfr. Samling af gjældende Love 1870—74, 2 og 519 f. [2]) Soc.-Dem. $^{10}/_{6}$ 1876. [3]) $^{13}/_{6}$ 1876. [4]) Soc.-Dem. $^{23}/_{6}$ 1876. [5]) Sst. $^{24}/_{11}$ 1878. [6]) Gesammelte Reden und Schriften III, 86 f. [7]) S. 344. [8]) Aarhus Amtstidende $^{2}/_{11}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som Göteborgbladets, at nemlig Statstilskuddet maatte medføre »et Afhængighedsforhold til Staten, der vilde være meget uheldigt«; »Social-Demokraten«s Svar[1]) var derimod denne Gang mere optimistisk end to Aar senere, idet Bladet mente, at Arbejderne nok selv vilde vide at vogte sig for uantagelige Vilkaar, og i det hele ansaa Bjørnbaks Frygt for ugrundet. Kort efter udtalte denne yderligere sin Tvivl med Hensyn til de socialistiske Planers praktiske Gennemførlighed[2]).

I Begyndelsen af 1876 blussede Striden op med forøget Heftighed. Bl. a. som Forberedelse til et Suppleringsvalg i Næstvedkredsen, hvor Geleff forgæves lod sig opstille mod Venstremanden Leth[3]), indledede Pio ved Nytaarstid et Felttog for at faa Socialdemokratiets Agitation og Organisation udbredt i Landdistrikterne[4]); »Husmændene tilhører eller vil inden kort Tid tilhøre vort Parti«, skrev han[5]) i Anledning af Valget, der bragte ham i Modsætningsforhold til J. A. Hansen og »Morgenbladet«[6]). Under denne Strid holdt »Aarhus Amtstidende« sig længe tilbage, uden Tvivl for ikke unødigt at øge Splittelsen inden for de demokratiske Partier[7]); først da Pio efter Geleffs Nederlag i en stor Proklamation[8]) »til Danmarks Husmænd, Parcellister, Inderster og Landarbejdere« gav Udtryk for sin Forvisning om, at »denne Mangel paa Interesse hverken hidrører fra, at vore Brødre paa Landet ikke trænger til en Forbedring i deres Kaar eller fra at de skulde misbillige de retfærdige og humane Principer, som Socialismen anerkender«, rykkede Aarhusbladet frem med en Indsigelse[9]): Pio maatte endelig ikke tro, at hverken Landarbejderne eller ret mange af Byarbejderne delte hans »fantastiske Ideer om Statsproduktion, Børneopdragelsen m. m.«; de agtede og ærede Pio, fordi han havde vakt Arbejderne, men det faldt dem ikke ind at følge ham ind i »den franske utopiske Socialisme«.

Denne lille Artikel blev nu for den nye, radikale Retning blandt Aarhusarbejderne Draaben, der fik Bægeret til at flyde over. I selve »Aarhus Amtstidende«[10]) indrykkede L. P. Hansen som Formand for de stedlige Fagforeningers Fællesbestyrelse en Erklæring om, at disses Medlemmer var »rene Pionister«; og i »Social-Demokraten«[11]) rettede en Murer Thomsen et ret grovkornet Angreb paa Venstres sociale Hykleri og paa Gaardmændenes Vellevned og Gerrighed. Bjørnbak svarede med to — forholdsvis rolige — Ledere om »Arbejdersagen«[12]);

[1]) $^{4}/_{11}$ 1874. [2]) Aarhus Amtstidende $^{4}/_{1}$ 1875. [3]) Jfr. herom G. Nørregaard i »Bidrag« 96 f. [4]) Soc.-Dem. $^{6}/_{1}$, $^{11}/_{1}$ og $^{20}/_{1}$ 1876. [5]) Sst. $^{22}/_{1}$ 1876. [6]) Sst. $^{25}/_{1}$, $^{30}/_{1}$ og $^{2}/_{2}$ 1876. [7]) Jfr. Aarhus Amtstidende, bl. a. $^{3}/_{2}$ 1876. [8]) Soc.-Dem. $^{13}/_{2}$ 1876. [9]) Aarhus Amtstidende $^{15}/_{2}$ 1876. [10]) $^{21}/_{2}$. [11]) $^{22}/_{2}$. [12]) Aarhus Amtstidende $^{2}/_{3}$ og $^{3}/_{3}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i den sidste af disse tog han bl. a. Tanken om statsunderstøttede Værksteder under Behandling og stemplede den som »et vildt Fantasistykke, der har vist sig atter og atter ubrugeligt«; Mængden af Embeds- og Tillidsmænd vilde sluge alt, hvad der skulde være Arbejdernes Fortjeneste. Samtidig hermed indkaldte Fællesbestyrelsen i Aarhus til et stort Arbejdermøde 4. Marts[1]), hvortil ogsaa Bjørnbak indbødes. Det blev et livligt Ordskifte. Mens Hansen, Thomsen og Bliesmann forsvarede Statstilskuddet, talte Bjørnbak for personlig Frihed og Selvhjælp; Statsstøtte vilde til syvende og sidst kun betyde, at Arbejderne kom til at laane deres egne Penge af Statskassen. I Tilslutning hertil søgte en af hans Tilhængere, Snedker Svendsen, at godtgøre Produktionsforeningernes svigtende Konkurrenceevne[2]). Mod disse Udtalelser polemiserede Bliesmann i en afsluttende Artikel[3]), der viser ham som udpræget Lassalleaner. Selvhjælpsfolkenes Formaninger til Sparsommelighed karakteriserede han som en Haan mod de fattige; i øvrigt understregede han, at Staten jo ikke skulde organisere Foreningerne, men kun laane dem Penge. Og hvorfor kunde den ikke lige saa godt støtte Arbejdernes Foretagender som Kapitalisternes Jernbaneanlæg[4]) eller Bjørnbaks egen Højskole?

Nogen praktisk Betydning fik hele denne Diskussion for og imod Statstilskud jo aldeles ikke; for saa vidt kan det synes unødigt at ofre Tryksværte paa den. Men som sagt, den hører med i Billedet — saa vist som besejrede Ideer i Massernes Liv kan faa lige saa stor Betydning som bristede Forhaabninger i Individets. Og for den, der bag Kendsgerningernes Udvendighed søger ind til Tanker og Stemninger hos selve Datidens Mennesker, for ham vil faa Ting bedre end netop Diskussionen om Produktionsforeningerne levendegøre Indtrykket af 70'ernes mærkelige projekt- og problemmættede Atmosfære. I dette Brændpunkt concentreres nemlig Striden om selve det nyopdukkede sociale Grundspørgsmaal; det lød dengang: Statshjælp eller Selvhjælp. Som vi har set, faldt Skellet mellem disse to Princippers Tilhængere ingenlunde sammen med Grænsen mellem Arbejderbevægelsen og dens Modstandere. For Arbejderkommissionens Medlemmer blev Spørgsmaalet om »Arbeidssystemerne« Prøvestenen, der ufejlbart adskilte de sande liberale fra de blakkede; hvor Arbejdervenner og Demokrater

[1]) Indbydelse Soc.-Dem. $^{3}/_{3}$ 1876; Referater sst. $^{10}/_{3}$ og $^{11}/_{3}$ 1876, Aarhus Amtstidende $^{6}/_{3}$ 1876. [2]) Om dette Indlæg se ogsaa Soc.-Dem. $^{14}/_{3}$ og $^{28}/_{3}$ 1876. [3]) Sst. $^{28}/_{3}$ 1876. [4]) Jfr. Lassalle: Gesammelte Reden und Schriften III, 73—76.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som Rimestad og Faber — eller Bjørnbak — instinktivt veg tilbage for Tanken om forkludrende Statsindgriben, stod ved et tilsyneladende Paradoks Mændene af Enevældens Skole teoretisk Socialismen nærmere. Men heller ikke i Arbejdernes Kreds var der fuld Enighed om Sagen; Interessen for Produktionsforeningerne var her vel meget udbredt, men forskelligt begrundet og nuanceret. Ubetinget mest levende var den blandt Socialdemokraterne, hos hvilke den i det væsentlige skyldtes direkte eller indirekte Paavirkning fra tyske Partifæller og i første Linje fra Lassalle, hvis Betydning som Lærefader for de ældste danske Teoretikere vi her paa et afgørende Punkt har kunnet konstatere. Tilegnelsen af fremmed Tankegang var imidlertid paa dette som paa andre Omraader meget selvstændig. Kun et ringe Mindretal — repræsenteret af indvandrede Tyskere som Stein og Bliesmann — fastholdt den lassalleanske Teori i dens fulde Skarphed; de officielle Partiprogrammer lempedes derimod efter Forholdene, idet der indrømmedes de ved privat Initiativ oprettede Værksteder midlertidig Berettigelse som forberedende og opdragende Forsøg; og for selve de faktisk bestaaende Produktionsforeningers Stiftere og Medlemmer traadte det store Fremtidsideal utvivlsomt oftest i Baggrunden for det mere nærliggende Ønske om at skabe Tilflugtssteder for den sociale og politiske Kamps Agitatorer. Imidlertid lod de praktiske og de ideelle Motiver sig naturligvis saare vel forene, og de sidstnævntes Betydning skal paa ingen Maade undervurderes. Bevidstheden om at være Medarbejdere ved Gennemførelsen af et nyt og bedre økonomisk System blev for Socialismens Tilhængere Kilden til en udholdende Begejstring, som Kravet om Lønnens Tilpasning til Priserne aldrig i sig selv vilde have kunnet motivere; det er vel endog sandsynligt, at denne Fortrøstning til et kommende socialt Tusindaarsrige i væsentlig Grad har bidraget til at føre Fagforeningerne frelst gennem Krisens Prøvelser. Det er denne optimistiske Fremskridtstro, som gør, at 70'ernes Arbejderbevægelse trods al Lavsarv og Selvhjælpstradition præges af at have Blikket rettet ikke mod Fortiden, men mod Fremtiden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

BILAG

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I. Uddrag af Folketællingernes Oplysninger om københavnske Arbejderforhold.

(H. betyder Hovedpersoner, M. Medhjælpere. Gruppen »15 smaa Haandværksfag« omfatter Bogbindere, Bundtmagere, Bødkere, Garvere, Guldsmede, Gørtlere, Handskemagere, Hattemagere, Kandestøbere, Kobbersmede, Naalemagere, Possementmagere, Rebslagere, Sadelmagere samt Sejl-, Flag- og Kompasmagere. Til Byggefagene er henregnet Blikkenslagere, Blytækkere, Malere, Murere og Tømrere, endelig Snedkerne, hvorfra Møbelsnedkerne desværre ikke kan udskilles. Daglejertallene anføres kun med meget Forbehold; særlig er det klart, at Tallet fra 1880 ikke svarer til de andre. Samtlige Tal omfatter baade Mænd og Kvinder).

a. Absolute Tal.

		1840	1850	1855	1860	1870	1880
I. 15 smaa Haandværksfag	H.	588	678	766	884	952	1020
	M.	1461	1681	2004	1793	1707	2566
	H.+M.	2049	2359	2770	2677	2659	3586
	M:H.	2.5	2.5	2.6	2.0	1.8	2.5
II. Byggefagene+Snedkere	H.	596	687	703	845	1077	1442
	M.	2791	3050	4402	4219	4336	6458
	H.+M.	3387	3737	5105	5064	5413	7900
	M:H.	4.5	4.5	6.3	5.0	4.0	4.5
III. Daglejere.....		3491	4377	5327	6351	9915	9751

b. Tilvækst: Absolute Tal.

		1840-50	1850-55	1855-60	1860-70	1870-80
I. 15 smaa Haandværksfag	H.	90	88	118	68	68
	M.	220	323	÷211	÷86	859
	H.+M.	310	411	÷93	÷18	927
II. Byggefagene+Snedkere	H.	91	16	142	232	365
	M.	259	1352	÷183	117	2122
	H.+M.	350	1368	÷41	349	2487
III. Daglejere.....		886	950	1024	3564	÷164

c. Tilvækst i Procent.

		1840-50	1850-55	1855-60	1860-70	1870-80
Københavns Folketal		7.4	10.8	8.1	16.8	29.3
I. 15 smaa Haandværksfag	H.	15.3	14.3	15.4	13.3	7.1
	M.	15.1	19.2	÷10.5	÷4.8	50.3
	H.+M.	15.1	17.8	÷3.4	÷0.7	34.9
II. Byggefagene+Snedkere	H.	15.3	2.3	20.2	27.5	33.9
	M.	9.0	44.3	÷4.1	2.8	48.9
	H.+M.	10.3	36.6	÷0.8	6.9	45.9
III. Daglejere.....		25.4	21.7	19.2	56.1	÷1.7

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

BILAG II

Foreningsfortegnelser

A. „Internationale"s københavnske Sektioner.

(Dokumentation, se »Bidrag« 219 samt dette Værk S. 370 og 434. Med en enkelt Undtagelse — Nr. 7 — opløstes Sektionerne først ved Forbudet mod Hovedforeningen 14. Aug. 1873.)

Nr.	Navn	Stiftelsesdato
1	Den blandede Sektion	$^{15}/_{10}$ 1871
2	Murernes (og Tømrernes) Sektion	$^{15}/_{10}$ 1871
3	Skræddernes Sektion	$^{15}/_{10}$ 1871
4	Smedenes Sektion	$^{15}/_{10}$ 1871
5	Snedkernes og Stolemagernes Sektion	$^{15}/_{10}$ 1871
6	Cigarmagernes Sektion	$^{25}/_{10}$ 1871
7	Befordringsvæsenets Sektion	Okt. 1871
8	Arbejdsmændenes Sektion	Nov. 1871
9	Skomagernes Sektion	Nov. 1871
10	Malernes Sektion	Mellem $^{18}/_{11}$ 1871 og $^{3}/_{2}$ 1872
11	Tømrernes Sektion (dannet ved Deling af Nr. 2)	Mellem $^{21}/_{11}$ 1871 og $^{3}/_{2}$ 1872
12	Formernes Sektion (udskilt af Nr. 4)	$^{21}/_{4}$ 1872
13	Blikkenslagernes Sektion	1872, antag. $^{10}/_{7}$
14	Kurvemagernes Sektion	Før $^{15}/_{7}$ 1872
15	Den kvindelige Sektion	$^{13}/_{8}$ 1872
16	Vævernes Sektion	$^{16}/_{8}$ 1872
17	Bybudenes Sektion	$^{3}/_{9}$ 1872
18	Sadelmagernes og Tapetserernes Sektion	$^{3}/_{10}$ 1872
19	Bødkernes Sektion	$^{7}/_{10}$ 1872
20	Gørtlernes og Metalarbejdernes Sektion	$^{17}/_{6}$ 1873

B. Københavnske Fagforeninger.

(Dokumentation, se »Bidrag« 214—32; om Nr. 47 se her S. 437. Den anvendte Navneform er overalt den ældste, som kendes.)

Nr.	Navn	Stiftelsesdato	Ophørstid
1	Den typografiske Forening	$^{12}/_{6}$ 1869	Bestod 1900
2	Cigarmagerforeningen »Enigheden«	$^{1}/_{9}$ 1871	— —
3	[Pianofortearbejdernes Forening]	Efteraaret 1871	$^{15}/_{1}$ 1874
4	Skibstømrerforeningen	$^{28}/_{10}$ 1871	Bestod 1900

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II B fortsat).

Nr.	Navn	Stiftelsesdato	Ophørstid
5	Karethmagernes fælles Hjælpeforening..	1/1 1872	Ca. 1877
6	Væver-Arbejderforeningen »Enighed og Broderskab«	2/1 1872	1872
7	Hvidgarverforeningen.....	5/2 1872	Bestod 1900
8	Bygningssnedkernes Forening	10/2 1872	— —
9	Sadelmager- og Tapetserernes Fællesforening.....	6/4 1872	Ca. 1878
10	Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872	17/12 1872	Bestod 1900
11	[Det tyske Hattemagerforbunds Filial i Københavnl.....	Ca. 1872	1892
12	Københavns Bybudeforening.....	12/1 1873	Ca. 1874
13	Væverne Velfærdsforening.....	17/3 1873	Bestod 1900
14	Skrædernes Fagforening af 1873.....	13/6 1873	— —
15	Malernes Fagforening af 1873.....	26/6 1873	Juni 1882
16	Gørtlernes og Metalarbejdernes Fagforening	9/7 1873	Bestod 1900
17	Bødker-Foreningen af 1873	14/7 1873	— —
18	Skomagernes Fagforening af 1873	23/7 1873	Ca. 1881
19	Muursvendenes Fagforening af 29. Juli 1873.....	29/7 1873	26/11 1890
20	Pianofortearbejderforeningen af 1873...	1/8 1873	Bestod 1900
21	Blikkenslagernes Fagforening af 1873 ..	15/8 1873	— —
22	Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening	2/9 1873	— —
23	Grovsmedeforeningen af 1873	9/9 1873	— —
24	Den kvindelige Forening »Unionen« [Væversker].....	26/9 1873	1874
25	Billedhugger- og Billedskærer-Foreningen af 1873	10/10 1873	Antagelig 1876
26	Farmaceutisk Medhjælperforening.....	11/10 1873	Bestod 1900
27	Bogbinder-Fagforeningen af 1873.....	14/10 1873	— —
28	Arbejdsmændenes Fagforening.....	16/11 1873	Ca. 1885
29	Formerfagforeningen af 1873.....	8/12 1873	1878, antag.16/4
30	Bagersvendenes Fagforening.....	17/12 1873	Ca. 1878
31	Den blandede Fagforening.....	18/12 1873	6/11 1874
32	Hustømrernes Fagforening	14/1 1874	1885
33	Modelarbejdernes Fagforening	26/1 1874	Bestod 1900
34	Bryggeriarbejdernes Fagforening.....	5/3 1874	Antagelig 1874
35	Kurvemagernes Fagforening.....	1874, før 2/4	8/12 1877
36	Københavns Orkester-Forening.....	25/4 1874	Bestod 1900
37	Sadelmager- og Tapetserernes Fagforening	1/6 1874	Tvedelt 1889
38	Korkskjærer-Fagforeningen.....	12/8 1874	Bestod 1900
39	Drejernes Fagforening af 1874	27/8 1874	Antagelig 1881

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II B fortsat).

Nr.	Navn	Stiftelsesdato	Ophørstid
40	Arbejdsmændenes Fagforening. Filialen paa Frederiksberg	Antag. $^{22}/_{11}$ 1874	Antagelig 1877
41	Bybudenes Hjælpeforening	$^{6}/_{12}$ 1874	Ca. 1900
42	Gas- og Vandarbejdernes Fagforening af 1875	$^{6}/_{3}$ 1875	Bestod 1900
43	Saugværksarbejdernes Fagforening	$^{7}/_{3}$ 1875	— —
44	Brolægger- og Harthuggerfagforeningen	$^{20}/_{5}$ 1875	— —
45	Handskemagerforeningen [af 1875]	$^{24}/_{5}$ 1875	— —
46	Skippernes Fagforening	Juni 1875	Antag. Juli 1875
47	Cigarmagerforeningen »Enigheden«. Kvindelig Afdeling	$^{2}/_{7}$ 1875	— — —
48	Gipsernes Fagforening	$^{29}/_{7}$ 1875	Ca. 1878
49	Kolportørernes Fagforening	$^{30}/_{9}$ 1875	Ca. 1877
50	Glarmestersvendenes Fagforening	$^{6}/_{10}$ 1875	Ca. 1880
51	Børstenbindernes Fagforening	1875, antag. Okt.	Antagelig 1876
52	Guld- og Sølvarbejdernes Fagforening	$^{17}/_{11}$ 1875	Ved Nytaar 1878
53	Det lithografiske Forbund	$^{20}/_{11}$ 1875	1895, antagelig før $^{4}/_{6}$
54	Tjenestetyendeforeningen af 1876 [Tjenestekarle]	$^{16}/_{1}$ 1876	Antagelig ca. $^{1}/_{3}$ 1877
55	Metaltrykkernes Fagforening af 1876	$^{21}/_{2}$ 1876	Ca. 1877
56	Møllernes Fagforening	$^{9}/_{4}$ 1876	Ca. 1877
57	Syerskernes Fagforening	$^{12}/_{9}$ 1876	Ca. 1878
58	Typografisk socialpolitisk Samfund	$^{10}/_{10}$ 1876	Ca. 1878
59	Den typografiske Trykkerforening	$^{19}/_{10}$ 1876	Bestod 1900
60	Tjenestetyendets Klub [Tjenestekarle]	Antag. $^{4}/_{3}$ 1877	Antagelig 1877
61	Bagerforeningen af 1877	Antag. $^{12}/_{4}$ 1877	Antagelig 1878
62	[Børstenbindernes Fagforening]	1877	Ca. 1878
63	Vognbygger-Foreningen	$^{19}/_{8}$ 1878	Ca. 1886
64	[Urmagersvendenes Fagforening]	Ca. 1878	Ca. 1879
65	[Kurvemagernes Fagforening]	$^{4}/_{8}$ 1879	1880
66	Trædrejer-Foreningen af 1879	$^{20}/_{12}$ 1879	Bestod 1900

C. Arbejderorganisationer i Provinsbyerne 1871—79.

Herunder medtages af praktiske Grunde ikke blot de egentlige Fagforeninger, men ogsaa »Internationale«s Provinsafdelinger og andre Foreninger, der paa tilsvarende Maade har forberedt Fagforeningsdannelsen, se Nr. 1—26. Ligeledes er af praktiske Hensyn de danske Aflæggerforeninger i Malmø medtaget.

Forkortelser: A. A.: Aarhus Amtstidende.
Arup: Villiam P. Arup: Festskrift for dansk Skrædderforbund. 1912.
F. A.: Folkets Avis.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

Gran: Carl Gran: Snedkersvendenes Organisations Historie. 1910.
J. og O.: J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark. 1901.
K. B.: Det kgl. Bibliotek.
T. T.: Typograf-Tidende.
U. B.: Universitetsbiblioteket.

Almindelige Organisationer.

1. »*Internationale*« *i Aalborg*. Stiftet ca. $^{2}/_{11}$ 1871 (Soc. $^{11}/_{11}$ 1871). Omfattede Sektioner for 1) Arbejdsmænd, 2) Smede, 3) Byggefag (Snedkere, Tømrere, Murere, Stolemagere) samt 4) en blandet Sektion. (sst. $^{18}/_{11}$ 1871). Opløst i Sommeren 1872 (jfr. S. 305). Genoprettet $^{14}/_{12}$ s. A. (Soc. $^{16}/_{12}$ 1872, jfr. $^{21}/_{2}$ 1873). Opløst ca. $^{16}/_{8}$ 1873 (Aalborg Stiftstidende $^{18}/_{8}$ 1873).

2. »*Internationale*« *i Aarhus*. Stiftet $^{21}/_{10}$ 1871 (A. A. $^{23}/_{10}$ 1871). Omfattede Nov. s. A. Sektioner for 1) Arbejdsmænd, 2) Murere, 3) Smede, 4) Snedkere og Bødkere (jfr. Nr. 78), 5) Tømrere (jfr. Nr. 38) foruden 6—7) 2 blandede Sektioner, hvoraf den ene var beregnet paa Haandværkerne ved Jernbanen (sst. $^{13}/_{11}$ 1871). En »Havne-Sektion«, som nævnes et Par Gange i 1872 (sst. $^{19}/_{2}$ og $^{3}/_{12}$ 1872), er vel identisk med Arbejdsmandssektionen. En 8) Skrædder-sektion, hvis tidligste kendte Avertissement findes A. A. $^{6}/_{3}$ 1873, angives stiftet $^{12}/_{11}$ 1872 og fortsat i den senere Fagforening (jfr. Nr. 58 og S. 333). Senere oprettet er ogsaa 9) »Borgerindernes Forening« under »Internationale«, nævnt A. A. $^{6}/_{8}$ 1873, maaske identisk med Foreningen »Enigheden«, der forekommer sst. $^{23}/_{12}$ 1872.

3. »*Internationale*« *i Fredericia*. Stiftet $^{27}/_{10}$ 1872 (Fredericia Avis $^{28}/_{10}$ 1872). Opløst $^{3}/_{8}$ 1873 (sst. $^{7}/_{8}$ 1873) — Planer om kvindelig Sektion, se Soc. $^{27}/_{11}$ 1872.

4. »*Internationale*« *i Horsens*. Stiftet $^{15}/_{11}$ 1871 (Veile Amts Folkeblad og Horsens Folkeblad $^{17}/_{11}$ 1871). $^{27}/_{11}$ konstitueres Sektioner for 1) Arbejdsmænd og Tjenestefolk, 2) Smede, Maskinarbejdere og Formere samt 3) en blandet Sektion (Horsens Avis $^{25}/_{11}$, jfr. $^{7}/_{12}$ og $^{8}/_{12}$ 1871). Forskellig fra førstnævnte er sandsynligvis den »Arbeidsmændenes Sektion fra Havnen«, der averterer Horsens Avis $^{5}/_{12}$ 1871; i hvert Fald nævnes sst. $^{26}/_{2}$ 1872 en 4) Arbeidsmændenes 2. Sektion. 5) »Tømrer-, Murer- og Snedkersektionen« averterer første Gang sst. $^{9}/_{12}$ 1871, 6) »Skomagernes Sektion« sst. $^{18}/_{12}$ 1871. En 7) Skræddersektion nævnes Soc. $^{12}/_{9}$ 1873.

5. »*Internationale*« *i Kallundborg*. Stiftet $^{3}/_{2}$ 1873 (Soc. $^{7}/_{2}$ 1873).

6. »*Internationale*« *i Kolding*. Stiftet Dec. 1872 (Kolding Folkeblad $^{11}/_{12}$, $^{19}/_{12}$ og $^{29}/_{12}$ 1872). Opløst $^{4}/_{8}$ 1873 (sst. $^{6}/_{8}$ 1873).

7. »*Internationale*« *i Nakskov*. Stiftet Dec. 1871 (Soc. $^{9}/_{12}$ 1871, jfr. Nakskov Tidende $^{6}/_{1}$ 1872). Antagelig opløst i Sommeren 1872.

8. »*Internationale*« *i Næstved*. Stiftet $^{29}/_{3}$ 1873 (Soc. $^{28}/_{3}$ og $^{4}/_{4}$ 1873).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

9. »*Internationale*« *i Odense.* Stiftet $^{24}/_{2}$ 1872 (Fyens Stiftstidende $^{26}/_{2}$, jfr. $^{28}/_{2}$ og $^{5}/_{3}$ 1872). Opløst antagelig efter faa Ugers Forløb. Genoprettet $^{6}/_{3}$ 1873 (Soc. $^{12}/_{3}$ 1873).

10. »*Internationale*« *i Randers.* Stiftet $^{31}/_{10}$ 1871 (Soc. $^{4}/_{11}$ 1871). Opløst Februar 1872 (Randers Amtsavis $^{15}/_{2}$, jfr. $^{5}/_{2}$ 1872).

11. »*Internationale*« *i Roskilde.* At en saadan Afdeling har eksisteret, fremgaar af en Notits om et Genoplivningsforsøg Roskilde Avis $^{1}/_{7}$ 1873. Den er da snarest stiftet ved Nytaarstid 1872, jfr. Soc. $^{23}/_{12}$ 1871 og Berlingske Tidende $^{28}/_{12}$ 1871.

12. »*Internationale*« *i Skanderborg.* Stiftet $^{23}/_{9}$ 1871 (Soc. Sept. 1871, Nr. 11 samt $^{14}/_{10}$ og $^{21}/_{10}$ 1871).

Hvor intet andet er angivet, maa ovennævnte Afdelinger anses for ophørt senest August 1873. Muligvis har der ogsaa eksisteret Lokalforeninger i Malmø (Rygte herom, se Randers Amtsavis $^{20}/_{1}$ 1872), Vejle (kun fundet nævnt eet Sted, nemlig Horsens Avis $^{31}/_{1}$ 1872) og Holbæk (Forbud angives udstedt Fredericia Avis $^{21}/_{8}$ 1873).

---

13. *Den danske Arbejderforening i Odense.* Stiftet $^{10}/_{12}$ 1871 (Fyens Stiftstidende $^{11}/_{12}$ og $^{13}/_{12}$ 1871). Omfattede i Beg. af 1872 faglige Afdelinger for 1) Murere og Tømrere, 2) Smede, Formere og Metaldrejere, 3) Snedkere, Drejere, Karetmagere, Bødkere og Malere, 4) Skræddere, Bundtmagere, Skomagere, Sadelmagere, Garvere og Klodsemagere, 5) Vævere, Farvere og kvindelige Arbejdere, 6) Typografer, Cigarmagere, Bogbindere m. fl. mindre Fag og 7) Arbejdsmænd og Tyende foruden 8) en blandet Afdeling (Arbeideren 1872, 11). Bestod endnu 1931, se Vejviser for Odense og Assens Amter 1931—33, 27, jfr. Trap: Danmark 4. Udg., IV, 307.

---

14. *Den fælles Strejkekasses Filial i Fredericia.* Stiftet Okt. 1873 (Soc. $^{23}/_{10}$ 1873, jfr. S. 333). Synes opløst $^{22}/_{11}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{20}/_{11}$, jfr. $^{17}/_{11}$ 1874; nævnes ikke senere).

---

15. *Demokratisk Forening i Aarhus.* Stiftet $^{20}/_{8}$ 1873 (A. A. $^{21}/_{8}$ 1873). Nævnes endnu A. A. $^{17}/_{1}$ 1878. — En kvindelig Afdeling af Foreningen nævnes sst. $^{30}/_{12}$, jfr. $^{21}/_{10}$ 1873.

16. *Demokratisk Forening i Fredericia.* Nævnes A. A. $^{1}/_{12}$ 1873. $^{8}/_{12}$ 1874 omdannet til »social-demokratisk Arbejderforening« med to Sektioner, Cigararbejdernes og den blandede; jfr. Nr. 86 (Soc.-Dem. $^{10}/_{12}$ og $^{16}/_{12}$ 1874). — En »Social-demokratisk Forening« sst. nævnes Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti April 1877, 4.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

17. *Helsingørs demokratiske Arbejderforening.* Tidligst fundet nævnt Soc. $^{21}/_{10}$ 1873. Maatte en Tid kalde sig »den broderlige Arbejderforening« (Soc.-Dem. $^{3}/_{12}$ 1874). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{3}/_{9}$ 1876. Jfr. Nr. 29.

18. *Demokratisk Arbejderforening i Hjørring.* Stiftet $^{7}/_{2}$ 1875 (A. A. $^{10}/_{2}$ 1875). Bestod endnu $^{20}/_{2}$ 1876 (Soc.-Dem.). Ophørt før $^{4}/_{3}$ 1877 (sst. $^{17}/_{3}$ 1877).

19. *Demokratisk Forening i Horsens.* Stiftet $^{24}/_{8}$ 1873 (Horsens Avis $^{22}/_{8}$ 1873; Soc. $^{28}/_{8}$ 1873). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{30}/_{8}$ 1876. — En kvindelig Afdeling af Foreningen oprettedes $^{23}/_{9}$ 1873 (Soc. $^{1}/_{10}$ 1873). Jfr. Nr. 43.

20. *Demokratisk Arbejderforening i Kolding.* Stiftet $^{22}/_{9}$ 1873 (Soc. $^{27}/_{9}$ 1873); opløst før Dec. 1874 (Soc.-Dem. $^{15}/_{12}$ 1874). — En »Social-demokratisk Arbejderforening« oprettedes $^{9}/_{12}$ 1874 (sst. $^{17}/_{12}$ 1874) og genoprettedes Marts-April 1877 (Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti April 1877, 4).

21. *Social-demokratisk Arbejderforening i Korsør.* Stiftet Marts-April 1875 (Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$, jfr. $^{24}/_{3}$ og $^{25}/_{3}$ 1875). Ophørt s. A. (sst. $^{27}/_{11}$ og $^{31}/_{12}$ 1875).

22. *Social-demokratisk Arbejderforening i Køge.* Stiftet $^{4}/_{3}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{7}/_{3}$ 1876). Sandsynligvis meget hurtigt opløst (jfr. sst. $^{24}/_{3}$ 1876; nævnes ikke senere).

23. *Demokratisk Forening i Næstved.* Stiftet kort før $^{28}/_{6}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{4}/_{7}$ 1874). Sandsynligvis opløst s. A. (sidste Gang nævnt sst. $^{31}/_{7}$ 1874).

24. *Social-demokratisk Arbejderforening i Odense.* Stiftet Juni 1874 (Soc.-Dem. $^{30}/_{6}$ 1874). Reorganiseret 1876 under Navn af »Den ny Arbejderforening i Odense«, nævnt Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1876 og Flyvebladet $^{4}/_{3}$ 1877.

25. *Demokratisk Arbejderforening i Randers.* Stiftet $^{23}/_{1}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{28}/_{1}$ 1875). Opløst før $^{23}/_{8}$ s. A. (sst. $^{25}/_{8}$ 1875).

26. *Socialdemokratisk Arbejderforening i Skanderborg.* Stiftet kort før $^{8}/_{7}$ 1874 (A. A. $^{8}/_{7}$ 1874, jfr. Soc.-Dem. $^{23}/_{10}$ 1874). Bestod endnu $^{14}/_{8}$ 1875, men var da »noget sygelig« (sst. $^{19}/_{8}$ 1875).

27. *Socialdemokratisk Arbejderforening for Slagelse og Omegn.* Stiftet Juni 1875 (Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ 1875). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{26}/_{9}$ 1875.

Arbejdsmænd.

Aalborg, jfr. Nr. 1.

28. *Arbejdsmændenes Fagforening i Aarhus.* Stiftet $^{24}/_{8}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{24}/_{9}$, jfr. $^{7}/_{10}$ 1875). Nævnes endnu A. A. $^{7}/_{6}$ 1877. Jfr. Nr. 2 og 46.

29. *Arbejdsmændenes Fagforening i Helsingør.* Stiftet $^{23}/_{7}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{1}/_{8}$, jfr. $^{10}/_{8}$ og $^{6}/_{9}$ 1876) paa Grundlag af en ældre »social Arbejderforening« (sst. $^{6}/_{7}$ 1876), som ikke synes identisk med Nr. 17.

30. *Arbejdsmændenes Fagforening i Horsens.* Stiftet $^{15}/_{5}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{17}/_{5}$ 1874). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{8}/_{10}$ 1876.

Blikkenslagere.

31. *Blikkenslagernes Fagforening i Aarhus.* Nævnes Soc.-Dem. $^{27}/_{2}$ 1876, jfr. den københavnske Fagforenings Festskrift (1923), 28. En ny Forening, der dog

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

nærmest virkede som Rejsekasse, stiftedes $^{3}/_{5}$ 1879 (Blikkenslagerforbundets Festskrift 1915, 33).

Formere.

32. *Formernes Fagforening i Aarhus.* Stiftet $^{15}/_{9}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{21}/_{9}$ 1875$_{5}$ Love i U. B. har $^{22}/_{9}$). Bestod endnu $^{26}/_{6}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{29}/_{6}$ 1876). Opløst 1876—77 ([J. H:] Smaa Erindringer om Formernes Fagbevægelse i Aarhus 1883—1908, 5).

33. *Formernes Fagforening i Frederiksværk.* Stiftet $^{9}/_{4}$ 1876, da der i hvert Fald valgtes en Bestyrelse (Soc.-Dem. $^{16}/_{4}$ 1876). Om Foreningen overhovedet naaede videre, er tvivlsomt.

34. *Formernes Fagforening i Horsens.* Stiftet $^{29}/_{7}$ eller $^{12}/_{8}$ 1874 (Horsens Avis $^{27}/_{7}$, jfr. Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874). Sandsynligvis ophørt før $^{11}/_{8}$ 1875 (sst. $^{13}/_{8}$ 1875).

Handskemagere.

35. *Handskemagerforeningen i Malmø.* Stiftet i Sommeren 1875 (Blad f. det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879). Bestod endnu $^{28}/_{7}$ 1878 (Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1878).

36. *Handskemagerforeningen i Nyborg.* Stiftet i Sommeren 1875 (Blad f. det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879). Bestod endnu $^{28}/_{7}$ 1878 (Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1878).

37. *Handskemagerforeningen i Odense.* Stiftet i Sommeren 1875 (Blad f. det nord. Handskemagerforbund $^{3}/_{4}$ 1879). Genoprettet $^{30}/_{7}$ 1877 (sst. Dec. 1877). Bestod endnu $^{28}/_{7}$ 1878 (Soc.-Dem. $^{7}/_{8}$ 1878).

Hustømrere.

38. *Hustømrernes Fagforening i Aarhus.* Stiftet $^{27}/_{10}$ 1871 (A. A. $^{28}/_{10}$ 1871, jfr. J. og O. 167) som Sektion af »Internationale«, ved hvis Opløsning den videreførtes som selvstændig Forening (jfr. S. 333 med Note 5). Bestod endnu 1900 (J. og O. 167). Jfr. Nr. 2.

39. *Tømrersvendenes Fagforening i Horsens.* Tidligst fundet nævnt Horsens Avis $^{9}/_{5}$ 1876; næppe meget ældre, jfr. sst. $^{4}/_{5}$ 1876. Bestod endnu $^{29}/_{11}$ 1877 (sst.). — En antisocialistisk Murer- og Tømrerfagforening var stiftet $^{6}/_{8}$ 1874 (sst. $^{4}/_{8}$ 1874; jfr. Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874). En »Horsens Tømrerforening« averterer Horsens Avis $^{29}/_{12}$ 1875.

Korkskærere.

40. *Korkskærerforeningen i Malmø.* Var stærkt paa Tale April-Maj 1876, opretted es April 1878, bestod endnu Juni 1879 (Den københavnske Korkskærerforenings Protokol $^{5}/_{4}$ og $^{3}/_{5}$ 1876, $^{28}/_{3}$, $^{11}/_{4}$ og $^{2}/_{5}$ 1878, $^{29}/_{6}$ 1879).

Kvindelige Arbejdere.

41. *Den frie kvindelige Forening i Aarhus.* Oprindelig Sektion af »Internationale«, jfr. Nr. 2 og 15. Under ovennævnte Navn tidligst fundet nævnt A. A. $^{30}/_{1}$ 1874, senest Soc.-Dem. $^{7}/_{5}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

42. *Den frie kvindelige Forening i Helsingør.* Nævnes Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1876.

43. *Den frie kvindelige Forening i Horsens.* Oprindelig Afdeling af den demokratiske Forening, jfr. Nr. 19. Under ovennævnte Navn tidligst fundet nævnt Soc. $^{3}/_{2}$ 1874, senest Soc.-Dem. $^{14}/_{12}$ 1875.

44. *Den frie Kvindeforening i Odense.* Nævnes Soc.-Dem. $^{18}/_{8}$ 1874 og $^{16}/_{12}$ 1876.

Malere.

45. *Malersvendenes Fagforening i Odense.* Love af Dec. 1873 i U. B. Averterer Fyens Stiftstidende $^{10}/_{10}$ 1874.

Murerarbejdsmænd.

46. *Murhaandlanger-Foreningen i Aarhus.* Stiftet $^{2}/_{4}$ 1874 (A. A. $^{28}/_{3}$ og $^{4}/_{4}$ 1874; Soc.-Dem. $^{8}/_{4}$ og $^{16}/_{4}$ 1874). Sandsynligvis kortvarig.

Murere.

47. *Murernes Fagforening i Aalborg.* Nævnes Soc.-Dem. $^{20}/_{4}$ og $^{8}/_{6}$ 1876. Næppe meget ældre; i en Korrespondance fra Aalborg sst. $^{23}/_{3}$ 1876 betegnes Skræddernes Fagforening som »den herværende eneste«.

48. *Murernes Fagforening i Aarhus.* Stiftet $^{20}/_{6}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{24}/_{6}$, jfr. A. A. $^{18}/_{6}$ 1874). Bestod endnu 1900 (J. og O. 212). Jfr. Nr. 2 og 46.

49. *Murernes Fagforening i Horsens.* Bestod $^{3}/_{12}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{8}/_{12}$ 1874) og $^{18}/_{5}$ 1876 (Horsens Avis s. D.). Jfr. Nr. 39.

Om Muligheden af Murerfagforeninger i Kolding, Odense og Viborg se S. 458 f.

Skomagere.

50. *Skomagersvendenes Fagforening i Aarhus.* Nævnes Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874 (rimeligvis stiftet s. A., jfr. A. A. $^{20}/_{2}$ 1874) — $^{4}/_{10}$ 1877.

51. *Skomagernes Fagforening i Fredericia.* Stiftet ca. $^{5}/_{9}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{12}/_{9}$ 1875). Utvivlsomt opløst samme Maaned (efter tabt Strejke, jfr. sst. $^{19}/_{9}$ 1875; omtales ikke senere).

52. *Skomagernes Fagforening i Horsens.* Averterer første Gang Horsens Avis $^{26}/_{5}$ 1874; sandsynligvis stiftet $^{30}/_{4}$ s. A., jfr. sst. $^{30}/_{4}$ 1874. Bestod endnu $^{23}/_{10}$ 1875 (sst.), men var ophørt $^{29}/_{9}$ 1877 (sst.).

53. *Skomagernes Fagforening i Nyborg.* Stiftet Marts-April 1875 (Nyborg Avis $^{6}/_{4}$ 1875). Sandsynligvis hurtigt opløst.

54. *Skomagersvendenes Fagforening i Odense.* Stiftet $^{1}/_{12}$ 1873 (Love, paategnet 1874, i K. B.). Bestod endnu $^{28}/_{12}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{8}/_{1}$ 1876).

55. *Skomagernes Fagforening i Roskilde.* Nævnes — som stiftet »for kort Tid siden« — Soc.-Dem. $^{30}/_{9}$ 1875. Opløst Juli 1875 (Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti Aug. 1876).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

56. *Skomagersvende-Foreningen i Slagelse.* Bestod Okt. 1874 (Love vedtaget $^{4}/_{10}$ 1874 — antagelig de oprindelige — i K. B.).
En »Skomagernes Fagforening i Veile« nævnes i et Strejkeregnskab Soc.-Dem. $^{18}/_{9}$ 1874. Ellers ukendt.

Skræddere.

57. *Skræddernes Fagforening i Aalborg.* Stiftet $^{8}/_{6}$ 1874 (Arup 24, jfr. Soc.-Dem. $^{22}/_{9}$ 1874 og $^{13}/_{6}$ 1875 samt J. og O. 226). Bestod endnu 1900 (J. og O. sst.; nævnes Soc.-Dem. $^{6}/_{11}$ 1878 og $^{18}/_{3}$ 1879).

58. *Skræddernes Fagforening i Aarhus.* Stiftet $^{12}/_{11}$ 1872 som Sektion af »Internationale« (Arup 24 og 31, jfr. Nr. 2). Bestod endnu 1900 (J. og O. 226; nævnes ofte Soc.-Dem. 1878—80). Jfr. Nr. 69.

59. *Skræddernes Fagforening i Fredericia.* Nævnes Soc.-Dem. $^{3}/_{9}$ og $^{22}/_{12}$ 1876.

60. *Skræddernes Fagforening i Helsingør.* Stiftet i Sommeren 1876 (Soc.-Dem. $^{29}/_{6}$, $^{6}/_{9}$ og $^{22}/_{12}$ 1876; i U. B. Love, der skal træde i Kraft $^{14}/_{8}$ 1876).

61. *Skræddernes Fagforening i Hjørring.* Stiftet i sidste Halvdel af 1876 (Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$, jfr. $^{29}/_{6}$ 1876). Bestod endnu $^{4}/_{3}$ 1877 (sst. $^{17}/_{3}$ 1877).

62. *Skræddernes Fagforening i Horsens.* Stiftet $^{7}/_{9}$ 1873 ved Omdannelse af »Internationale«s Skræddersektion (Soc. $^{12}/_{9}$ 1873; Arup 25 har som Stiftelsesdato $^{3}/_{10}$ 1873; jfr. Nr. 4). Bestod endnu 1900 (J. og O. 226).

63. *Skræddernes Fagforening i Kolding.* Stiftet $^{2}/_{5}$ 1874 (Arup 25 og 32; jfr. Soc.-Dem. $^{11}/_{9}$ 1874 og $^{13}/_{6}$ 1875). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{10}/_{9}$ og $^{22}/_{12}$ 1876; ifølge Arup 32 opløst ca. 1875.

64. *Skræddernes Fagforening i Nyborg.* Stiftet $^{23}/_{11}$ 1874 (Love i K. B.; jfr. Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1875).

65. *Skræddersvendenes Fagforening i Odense.* Stiftet $^{5}/_{5}$ 1874 (Arup 26, jfr. Fyens Stiftstidende $^{13}/_{4}$ og $^{2}/_{5}$ 1874). Bestod endnu 1900 (J. og O. 226), men var suspenderet 1877—82 (Arup 26).

66. *Skræddernes Fagforening i Randers.* Stiftet $^{7}/_{6}$ 1874 (Arup 26, jfr. Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1875). Bestod endnu 1900 (J. og O. 226); nævnes meget hyppigt Soc.-Dem. 1878—80, jfr. sst. $^{12}/_{3}$ 1882.

67. *Skræddernes Fagforening i Ringsted.* Nævnes Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$ 1876.

68. *Skræddernes Fagforening i Roskilde.* Nævnes — som stiftet »for kort Tid siden« — Soc.-Dem. $^{30}/_{9}$ 1875. Omtales ogsaa sst. $^{4}/_{12}$ 1875, men anføres ikke blandt Forbundsfilialerne sst. $^{22}/_{12}$ 1876; det er derfor tvivlsomt, om den er identisk med den Forening af samme Navn, som omtales sst. $^{3}/_{10}$ og $^{29}/_{11}$ 1882.

69. *Skræddernes Afdeling i Skanderborg* (særskilt underordnet Nr. 58). Stiftet Okt.-Nov. 1878 (Soc.-Dem. $^{9}/_{11}$ 1878). Bestod endnu $^{10}/_{3}$ 1879 (sst. $^{18}/_{3}$ 1879).

70. *Skræddernes Fagforening i Skive.* Stiftet i sidste Halvdel af 1876 (Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$, jfr. $^{29}/_{6}$ 1876).

71. *Skræddernes Fagforening i Slagelse.* Stiftet $^{7}/_{4}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{11}/_{4}$ 1876). Konstituerende Generalforsamling $^{7}/_{5}$ 1876 (Love i K. B.). Averterer Soc.-Dem. $^{18}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

72. *Skræddernes Fagforening i Svendborg.* Stiftet i sidste Halvdel af 1876 (Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$, jfr. $^{29}/_{6}$ 1876).

73. *Skræddernes Fagforening i Thisted.* Stiftet i sidste Halvdel af 1876 (Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$, jfr. $^{29}/_{6}$ 1876).

74. *Skræddernes Fagforening i Viborg.* Stiftet i sidste Halvdel af 1876 (Soc.-Dem. $^{22}/_{12}$, jfr. $^{29}/_{6}$ 1876).

Smede- og Maskinarbejdere.

Aalborg, jfr. Nr. 1.

75. *Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Aarhus.* Stiftet Juli 1874 (Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$, jfr. A. A. $^{24}/_{4}$ og $^{20}/_{7}$ 1874). Averterer endnu A. A. $^{14}/_{11}$ 1879; skal være opløst $^{10}/_{3}$ 1880 (L. J. Sørensen; Fra 1883—1908. En kort Beretning om Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Aarhus 4).

76. *Smede- og Maskinarbejdernes Fagforening i Horsens.* Stiftet $^{28}/_{11}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{4}/_{12}$ 1874): sandsynligvis opløst s. A. (sst. $^{19}/_{12}$ og $^{23}/_{12}$ 1874, $^{13}/_{3}$ 1875). Genstiftet $^{8}/_{9}$ 1875 (sst. $^{9}/_{9}$, jfr. Horsens Avis $^{16}/_{9}$ 1875) og $^{6}/_{5}$ 1876 (sst. $^{2}/_{5}$ og $^{19}/_{5}$, jfr. Soc.-Dem. $^{4}/_{5}$ 1876). Sandsynligvis definitivt opløst s. A. (Horsens Avis $^{21}/_{10}$ 1876).

77. *De mekaniske Fags Forening i Odense.* Stiftet $^{19}/_{6}$ 1874 (Fyens Stiftstidende $^{17}/_{6}$, jfr. $^{26}/_{6}$ 1874). Sandsynligvis opløst Sept. s. A. (sidste kendte Avertissement sst. $^{4}/_{9}$ 1874; jfr. S. 343).

En Smedefagforening i Randers ca. 1876—77 omtales af A. C. Meyer i den københavnske Fagforenings Festskrift (1898), 13. Ellers ukendt.

Snedkere.

78. *Snedkersvendenes Forening i Aarhus.* Stiftet $^{16}/_{9}$ 1871 (A. A. $^{19}/_{9}$ 1871, jfr. S. 297). Averterer endnu A. A. $^{6}/_{7}$ 1877.

79. *Snedkersvendenes Fagforening i Horsens.* Stiftet ca. $^{1}/_{5}$ 1874 (Soc.-Dem. $^{19}/_{8}$ 1874, jfr. Gran 115; første Avertissement Horsens Avis $^{7}/_{5}$ 1874). Bekendtgør Strejke Soc.-Dem. $^{9}/_{7}$ 1876; nævnes endnu sst. $^{11}/_{7}$ 1876; opløstes efter Strejkens Afslutning med Nederlag (Gran 116). — 1879 dannedes en ny Forening, der dog tillige virkede som Syge- og Begravelseskasse; den afløstes $^{15}/_{11}$ 1884 af en moderne Fagforening (Gran sst.).

80. *Snedkersvendenes Forening i Odense.* Stiftet $^{16}/_{3}$ 1874 (Fyens Stiftstidende $^{14}/_{3}$ 1874, jfr. sst. $^{4}/_{4}$ 1874 og Gran 122). Nævnes endnu Soc.-Dem. $^{8}/_{6}$ 1876.

81. *Snedker- og Stolemagersvendenes Fagforening i Randers.* Stiftet $^{8}/_{4}$ 1877 (Snedkersvendenes Organisationshistorie (1935), 85). Bestod endnu 1900 (J. og O. 236).

En »Snedkernes Fagforening i Kolding« nævnes i et Strejkeregnskab Soc.-Dem. $^{11}/_{9}$ 1874; ellers ukendt.

Tekstilarbejdere.

82. *Væbernes Velfærdsforenings Filial i Dragør.* Stiftet $^{3}/_{8}$ 1873 (Soc. $^{6}/_{8}$ 1873). Sandsynligvis opløst s. A. (sidst omtalt sst. $^{13}/_{8}$ 1873, jfr. Væbernes Festskrift, 1923, 14).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

83. *Vævernes Fagforening i Fredericia.* Stiftet Juli 1875 (Soc.-Dem. $^{16}/_{7}$ 1875, jfr. Love i K. B.). Bestod endnu April 1877 (Maanedsblad for det social-demokratiske Arbeiderparti).

At Vævernes Velfærdsforening i København (B, Nr. 13) har haft enkelte Medlemmer paa Klædefabrikken i Stampen, fremgaar af en Fortegnelse over Strejkebidrag Soc.-Dem. $^{2}/_{9}$ 1875.

Tobaksarbejdere.

84. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Aalborgfilial.* Stiftet $^{6}/_{4}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{11}/_{4}$ 1876). Sandsynligvis hurtigt opløst, da den ikke forekommer i Forbundets Aarsregnskaber 1875—76. Endnu Soc.-Dem. $^{2}/_{4}$ 1878 omtales dog »Bestyrelsen for Cigarmagerne i Aalborg«.

85. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Aarhusfilial.* Stiftet $^{30}/_{8}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{5}/_{9}$ 1875). Opløst i Slutningen af 1876 (Forbundets Arkiv).

86. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Fredericiafilial.* Stiftet $^{8}/_{12}$ 1872 (Soc. $^{12}/_{12}$ 1872). Betegnes Soc.-Dem. $^{16}/_{12}$ 1874 som »Sektion« under Nr. 16. Udtraadt af Forbundet 1877 (Forbundets Arkiv, jfr. Soc.-Dem. $^{18}/_{3}$ 1877). Omtales ikke senere. — Om den ældste Tobaksarbejderforening i Fredericia, jfr. S. 139 f.

87. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Horsensfilial.* Stiftet $^{31}/_{8}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{5}/_{9}$ 1875). Opløst 1878 (Forbundets Arkiv).

88. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Malmøfilial.* Stiftet $^{14}/_{7}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{17}/_{7}$ 1875). Udtraadt af Forbundet ca. $^{1}/_{10}$ 1876 (Soc.-Dem. $^{26}/_{10}$ 1876; Forbundets Arkiv). Omtales ikke senere.

89. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Næstvedfilial.* Stiftet tidligst 1874 (Forbundets Arkiv), men før $^{5}/_{9}$ 1875 (Soc.-Dem.), sandsynligvis i Sommeren 1875 (jfr. Soc.-Dem. $^{16}/_{5}$ 1875). Opløst 1878 (Forbundets Arkiv).

90. *Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«s Svendborgfilial.* Stiftet tidligst 1874 (Forbundets Arkiv), men før $^{5}/_{9}$ 1875 (Soc.-Dem.), sandsynligvis i Sommeren 1875 (jfr. Soc.-Dem. $^{16}/_{5}$ 1875). Opløst 1876—77 (Forbundets Arkiv).

Typografer.

91. *Typografisk Forening i Aalborg.* Stiftet $^{17}/_{10}$ 1874 som Syge- og Rejsekasse (»Den typografiske Forening i Aalborg 1874 — 17. Okt. — 1924«, 7). Tilsluttet Typografisk Forbund som Stedforening $^{19}/_{6}$ 1875 (T.-T. $^{9}/_{7}$ 1875, jfr. anf. Festskrift 8). Efter Forbundets Opløsning paany fortsat som Rejse-, Syge- og Begravelseskasse (sst., jfr. T.-T. $^{15}/_{3}$ 1879).

92. *Typografisk Forening i Aarhus.* Stiftet $^{19}/_{7}$ 1874 som Syge- og Rejsekasse (T.-T. $^{31}/_{7}$ 1874). $^{16-27}/_{6}$ 1875 oprettedes en Stedforening under Typografisk Forbund, mens den ældre Forenings Virksomhed indskrænkedes til Sygeunderstøttelse (sst. $^{2}/_{7}$, jfr. $^{6}/_{8}$ 1875). Ved Forbundets Opløsning konstituerede Stedforeningen sig som selvstændig Rejseunderstøttelseskasse (sst. $^{3}/_{3}$ 1877, jfr. $^{11}/_{10}$ 1879 og $^{13}/_{3}$ 1880).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II C fortsat).

93. *Typografisk Forbunds Stedforening i Hillerød.* Stiftet $^{14}/_{11}$ 1875 (T.-T. $^{20}/_{11}$ 1875).

94. *Typografisk Forbunds Stedforening i Holbæk.* Stiftet $^{24}/_{10}$ 1875 (T.-T. $^{6}/_{11}$ 1875).

95. *Typografisk Forbunds Stedforening i Horsens.* Stiftet $^{15}/_{6}$ 1875 (T.-T. $^{18}/_{6}$ og $^{2}/_{7}$ 1875). — En Rejseunderstøttelseskasse stiftedes $^{31}/_{8}$ 1878 (sst. $^{14}/_{9}$ 1878).

96. *Typographia. Typografisk Forbunds Stedforening i Kolding.* Stiftet $^{10}/_{6}$ 1875 (T.-T. $^{18}/_{6}$ 1875).

97. *Typografisk Forbunds Stedforening i Nakskov.* Stiftet $^{15}?/_{7}$ 1875 (T.-T. $^{30}/_{7}$, jfr. $^{23}/_{7}$ 1875).

98. *Typografisk Forbunds Stedforening i Nykøbing F.* Stiftet $^{14}?/_{7}$ 1875 (T.-T. $^{23}/_{7}$ 1875).

99. *Typografisk Forbunds Stedforening i Næstved.* Stiftet Juli 1875 (T.-T. $^{30}/_{7}$ 1875).

100. *Typografisk Forbunds Stedforening i Odense.* Stiftet Juli 1875, efter $^{15}/_{7}$ (T.-T. $^{30}/_{7}$, jfr. $^{23}/_{7}$ 1875). Opløst $^{12}/_{10}$ 1876 (Typografernes Festskrift 1894, 178).

101. *Typografisk Forbunds Stedforening i Randers.* Stiftet Okt. 1875 (T.-T. $^{16}/_{10}$ 1875).

102. *Typografisk Forbunds Stedforening i Ringsted.* Stiftet $^{17}/_{10}$ 1875 (T.-T. $^{23}/_{10}$ 1875). — En Rejseunderstøttelseskasse stiftedes Nov. 1879 (sst. $^{6}/_{12}$ 1879).

103. *Typografisk Forbunds Stedforening i Roskilde.* Stiftet $^{3}/_{11}$ 1875 (T.-T. $^{13}/_{11}$ 1875).

104. *Typografisk Forbunds Stedforening i Slagelse.* Stiftet ca. $^{1}/_{8}$ 1875 (T.-T. $^{6}/_{8}$, jfr. $^{30}/_{7}$ 1875).

105. *Typografisk Forbunds Stedforening i Svendborg.* Stiftet Juli 1875, efter $^{15}/_{7}$ (T.-T. $^{30}/_{7}$, jfr. $^{23}/_{7}$ 1875).

106. *Typografisk Forbunds Stedforening i Vejle.* Stiftet $^{12}/_{6}$ 1875 (T.-T. $^{18}/_{6}$ 1875).

Efter den store københavnske Typografstrejkes Nederlag Okt.—Dec. 1876 opløstes Landsforbundet fuldstændigt, og samtlige Stedforeninger ophørte at bestaa som saadanne (T.-T. $^{29}/_{3}$ 1879, jfr. S. 464). I Aarhus og Aalborg (jfr. Nr. 91 f.) og maaske i enkelte andre Byer (T.-T. $^{11}/_{5}$ og $^{25}/_{5}$ 1878) opretholdtes dog en Slags Organisation, nemlig de saakaldte »Viatikumsforeninger« (Rejseunderstøttelseskasser).

Tømrere, se Hustømrere.
*Væver*e, se Tekstilarbejdere.

D. Produktionsforeninger 1872—79.

a. Foreninger, som virkelig kom i Gang.

1. *Kurvemagernes Produktionsforening.* Stiftet $^{18}/_{11}$ 1872 (Soc. $^{19}/_{11}$ 1872). Traadt i Kraft $^{1}/_{12}$ s. A. (Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874; Løve i Universitetsbiblioteket). *Anmeldt for Magistraten $^{12}/_{12}$ 1872.* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Udsalg aabnet $^{19}/_{12}$ s. A. (Soc. $^{19}/_{12}$ 1872). Drev en Tid lang to Forretninger (sst. $^{5}/_{10}$ 1873) samt et større Værksted (Soc.-Dem. $^{10}/_{7}$ 1874). *Ophørt Nov. 1873*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II D fortsat).

(sst.; Soc. $^{24}/_{12}$ 1873). Planer om en ny Forening var fremme Jan. 1877 (Soc.-Dem. $^{12}/_{1}$ 1877).

2. *Bygningssnedkernes Produktionsforening.* Stiftet $^{5}/_{12}$ 1872 (Soc. $^{13}/_{12}$ 1872). Konstitueret $^{22}/_{1}$ 1873 (Folkets Avis $^{23}/_{1}$ 1873; Love i Universitetsbiblioteket). *Anmeldt for Magistraten* $^{28}/_{1}$ *1873* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Begyndte sin Virksomhed omtrent ved samme Tid (jfr. Folkets Avis $^{23}/_{1}$ 1873). *Ophørt ca. 1878.* (Nøjagtig Datering vanskeliggøres ved Produktionsdriftens nære Tilknytning til Fagforeningen, jfr. S. 555. Værkstedet annoncerer endnu Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1877; men Sept. s. A. bortsolgtes Resten af Lageret ved Auktion (Fagforeningens Protokol $^{17}/_{8}$, $^{14}/_{9}$ og $^{28}/_{7}$) og er næppe senere blevet fornyet. Endnu ved samme Tid modtoges dog Indskud, se Soc.-Dem. $^{17}/_{9}$ 1877, og Foretagendets formelle Afvikling kan meget vel være trukket ud et Aar eller to; jfr. Fagforeningens Regnskabsoversigter i Universitetsbiblioteket, Soc.-Dem. $^{22}/_{6}$ 1878, Aarhus Amtstidende $^{30}/_{1}$ 1879 samt Festskrifterne for Snedkerforbundet (1910), 60 og 70, og Fagforeningen (1922), 61.)

3. *Skomagernes Produktionsforening (af 1873).* Planlagt Juni 1872 (jfr. S. 549 f.). Stiftet $^{13}/_{1}$ 1873 (Soc. $^{8}/_{1}$, $^{10}/_{1}$ og $^{16}/_{1}$ 1873). Konstitueret $^{29}/_{1}$ s. A. (sst. $^{29}/_{1}$ og $^{31}/_{1}$ 1873). *Anmeldt for Magistraten* $^{6}/_{5}$ *1873* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Udsalg aabnet Juni s. A. (første Annonce Soc. $^{8}/_{6}$ 1873). $^{26}/_{6}$ 1874 aabnedes en Filial paa Nørrebro (Soc.-Dem. $^{25}/_{6}$ 1874), som bestod endnu $^{16}/_{8}$ 1877 (sst. anf. Dato); $^{22}/_{4}$ s. A. (sst. anf. Dato) havde Foreningen desuden et »Udsalgssted« paa Christianshavn. *Ophørt antagelig i Begyndelsen af 1879* (sidste kendte Avertissement Soc.-Dem. $^{10}/_{2}$ 1879; jfr. Aarhus Amtstidende $^{30}/_{1}$ 1879).

4. *Skomagernes Produktionsforening af 1874.* Stiftet Maj 1874 (Soc.-Dem. $^{29}/_{5}$, jfr. $^{2}/_{6}$ 1874; Forslag sst. $^{16}/_{5}$ 1874). Konstitueret $^{11}/_{6}$ s. A. (sst. $^{10}/_{6}$, jfr. $^{13}/_{6}$ 1874; Love i Universitetsbiblioteket). *Anmeldt for Magistraten* $^{17}/_{6}$ *1874* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Udsalg aabnet samme Dag (Soc.-Dem. anf. Dato). *Ophørt ca. 1877* (sidste kendte Annonce Soc.-Dem. $^{2}/_{5}$ 1877).

5. *Skræddernes Produktionsforretning.* Forberedt med og af Fagforeningen fra Maj 1873 (Soc. $^{24}/_{5}$, jfr. $^{17}/_{6}$ 1873). Indbetalingen begyndt samme Sommer (sst. $^{22}/_{8}$ 1873). Lovudvalg nedsat $^{9}/_{9}$ (sst. $^{12}/_{9}$ 1873); Lovene vedtaget $^{16}/_{12}$ 1873 og $^{6}/_{1}$ 1874 (sst. $^{18}/_{12}$ 1873 og $^{8}/_{1}$ 1874). *Anmeldt for Magistraten* $^{13}/_{4}$ *1875* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Forretning aabnet ca. $^{7}/_{5}$ s. A. (Soc.-Dem. $^{5}/_{5}$, $^{6}/_{5}$, $^{8}/_{5}$ og $^{22}/_{5}$ 1875). *Ophørt Febr. 1879* (sst. $^{27}/_{9}$ 1898, jfr. $^{14}/_{2}$ 1879).

6. *Karetmagernes Produktionsforretning.* Oprettet 1875. (Avertissement efter Lokale Soc.-Dem. $^{25}/_{3}$ 1875). Indbetalingen begyndt $^{14}/_{4}$ s. A. (sst. $^{16}/_{4}$ 1875). Lovene vedtaget $^{24}/_{4}$ s. A. (sst. $^{28}/_{4}$ 1875). *Anmeldt for Magistraten* $^{11}/_{5}$ *1875* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet). Forretning aabnet $^{15}/_{5}$ s. A. (Soc.-Dem. $^{15}/_{5}$ 1875). *Ophørt ca. 1878* (sidste kendte Avertissement Soc.-Dem. $^{13}/_{6}$ 1877).

7. *Skibstømrernes Produktionsforening.* Oprettet 1875. Love udarbejdet i Foraaret s. A. (Soc.-Dem. $^{7}/_{4}$ 1875). *Anmeldt for Magistraten* $^{11}/_{5}$ *1875* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet; jfr. Fagforeningens Festskrift fra 1921, 31). Arbejdet begyndt omtrent samtidig (sst. 32). *Ophørt ca. 1878* (Ophørstiden

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II D fortsat).

kan ikke nøjagtigt fastslaas. Sandsynligvis har Foreningen med Afslutningen af Strejken 1875 i det væsentlige tabt sin praktiske Betydning; 1876—77 solgte den sine Høvlebænke, se Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1876 og $^{30}/_{10}$ 1877. Endnu Jan. 1878 bestod dog Produktionsforeningen formelt (Skrivelse i Fagforeningens Arkiv); og endnu 1885 var Fagforeningen i Besiddelse af et Par Tømmerflaader, se dens Festskrift (1921), 40 f.)

8. *Blikkenslagernes Produktionsforening.* Synes stiftet $^{28}/_{8}$ 1874 (Soc.-Dem. anf. Dato), konstitueret $^{4}/_{1}$ 1875 (sst. $^{3}/_{1}$ 1875). Indbetalingen begyndt senest Febr. s. A. (sst. $^{3}/_{2}$ 1875). *Anmeldt for Magistraten* $^{26}/_{10}$ *1875* (Københavns Borgerskabs-Register, Raadstuearkivet; jfr. Fagforeningens Festskrift (1923), 26). Forretning aabnet $^{28}/_{12}$ s. A. (Soc.-Dem. anf. Dato). Sandsynligvis ophørt 1876 (sidste kendte Avertissement sst. $^{8}/_{3}$ 1876).

9. *De forenede kvindelige Fagforeningers Systue.* Lovudvalg nedsat $^{26}/_{2}$ 1877 (Soc.-Dem. $^{28}/_{2}$, jfr. $^{24}/_{2}$ 1877). *Forretning aabnet* ca. $^{20}/_{4}$ 1877 (sst. $^{21}/_{4}$ 1877). Ophørt antagelig i November s. A. (sst. $^{9}/_{11}$, jfr. $^{23}/_{12}$ 1877; intet senere).

b. Foreninger, som konstitueredes, men aldrig traadte i Funktion.

1. *Cigarmagernes Produktionsforening.* Oprettelsen besluttet $^{6}/_{8}$ 1873 (Soc. $^{8}/_{8}$ 1873). Lovudvalg nedsat $^{7}/_{10}$ s. A. (sst. $^{10}/_{10}$ 1873). Konstitueret $^{6}/_{11}$ s. A. (sst. $^{8}/_{11}$ 1873; Love af 1874). Love vedtaget $^{9}/_{12}$ s. A. (sst. $^{11}/_{12}$ 1873). Averterer endnu Soc. $^{16}/_{4}$ 1874.

2. *Malernes Produktionsforening.* Love vedtaget af Fagforeningen $^{3}/_{9}$ 1873 (Soc. $^{5}/_{9}$ 1873). Indbetalingen begyndt ved samme Tid (sst. $^{3}/_{12}$, jfr. $^{12}/_{9}$ 1873; Love af 1873). $^{1}/_{12}$ s. A. indførtes tvungent ugentligt Tilskud for Fagforeningens Medlemmer (Soc. $^{3}/_{12}$ 1873). $^{27}/_{1}$ 1875 reorganiseret paa Basis af Aktier (Soc.-Dem. $^{2}/_{2}$ 1875). 1877 besluttedes Foreningens Opløsning og Pengenes Deling (sst. $^{10}/_{5}$ 1878). Beslutningen gennemført $^{1}/_{7}$ 1878 (sst. $^{30}/_{6}$ 1878).

3. *Bødkernes Produktionsforening.* Lovudvalg nedsat $^{8}/_{10}$ 1873 (Soc. $^{8}/_{10}$, jfr. $^{11}/_{11}$ 1873). Love vedtaget antagelig $^{13}/_{1}$ 1874 (sst. $^{15}/_{1}$, jfr. $^{24}/_{4}$ 1874). Indbetalingen begyndt senest $^{21}/_{4}$ 1874 (sst.). $^{30}/_{6}$ s. A. udvidedes Foreningens Basis (Soc.-Dem. $^{3}/_{7}$ 1874). Averterer endnu Soc.-Dem. $^{9}/_{5}$ 1875.

4. *Snedker- og Stolemagernes Produktionsforening.* Oprettet $^{19}/_{1}$ 1874 ved Omdannelse af Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872 (Fagforeningslisten Nr. 10; Soc. $^{17}/_{1}$, $^{21}/_{1}$ og $^{31}/_{1}$ 1874; Maanedsblad for Snedkernes og Stolemagernes Produktionsforening Marts 1874; Møbelsnedkernes Festskrift 1897, 10). Love vedtoges samme Aften (Soc. $^{21}/_{1}$ 1874). Ved en ny Lovrevision Jan.-Febr. 1875 omdannedes Foreningen atter til Fagforening (Soc.-Dem. $^{27}/_{1}$, $^{3}/_{2}$, $^{10}/_{2}$ og $^{3}/_{3}$ 1875).

5. *Murersvendenes Produktionsforening.* Et første Lovudkast er knyttet til Fagforeningens Love af 1873. $^{12}/_{5}$ 1874 vedtoges Oprettelsen af et »Produktionsforetagende« (Soc.-Dem. $^{14}/_{5}$ 1874) og Indbetalingen begyndte (sst. $^{28}/_{6}$ 1874). Lovudkastet forelaa færdigt $^{8}/_{9}$ s. A. (sst. $^{8}/_{9}$, jfr. $^{11}/_{10}$, $^{28}/_{10}$, $^{13}/_{12}$, $^{17}/_{12}$ og $^{24}/_{12}$ 1874), synes vedtaget $^{26}/_{1}$ 1875 (sst. $^{24}/_{1}$, jfr. $^{31}/_{1}$, $^{9}/_{6}$ og $^{2}/_{7}$ 1875). Genoplivelsesforsøg $^{22}/_{2}$ (sst. $^{26}/_{2}$ 1876) og $^{31}/_{10}$ (sst. $^{8}/_{11}$ 1876) 1876. Bekendtgørelse om Indbetaling endnu Soc.-Dem. $^{14}/_{11}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag II D fortsat).

6. *Arbejdsmændenes Produktions- og Sparekasse.* Lovudvalg nedsat $^{21}/_{7}$ 1875 (Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1875). Love vedtaget $^{10}/_{11}$ s. A. (sst. $^{14}/_{11}$ 1875). Indbetalingen begyndt i Foraaret 1876 (sst. $^{27}/_{4}$, jfr. $^{12}/_{5}$ 1876). Ophørt antagelig i Foraaret 1877 (sst. $^{5}/_{2}$, $^{21}/_{2}$ og $^{8}/_{3}$ 1877).

7. *Korkskærernes Produktionsforening.* Lovudvalg nedsat $^{4}/_{8}$ 1876 (Fagforeningens Protokol); Love vedtaget $^{10}/_{1}$ 1877 (sst.). Ophævelsen vedtaget $^{19}/_{12}$ 1877 (sst.).

8. *Produktionsforeningen for Kvindearbejde.* Udgaaet fra den fri kvindelige Forening. $^{24}/_{11}$ 1876 holdt Pio her Foredrag til Fordel for Tanken (Soc.-Dem. $^{24}/_{11}$ 1876). $^{15}/_{12}$ s. A. nedsattes Lovudvalg (sst. $^{21}/_{12}$ 1876). Jan. 1877 forelaa Lovene færdige (sst. $^{14}/_{2}$ 1877). Febr.-Marts s. A. Aktietegning (sst. $^{14}/_{2}$, $^{22}/_{2}$ og $^{21}/_{3}$ 1877). Aug.-Sept. s. A. forsøgtes forgæves en Sammenslutning med a 9 (sst. $^{29}/_{8}$, $^{11}/_{9}$ og $^{15}/_{9}$ 1877). Sandsynligvis Febr. 1878 afvikledes Foretagendet (sst. $^{14}/_{2}$ 1878). — Planer om en kvindelig Produktionsforening havde i øvrigt været fremme allerede Okt. 1874 (sst. $^{3}/_{10}$ og $^{10}/_{10}$ 1874).

9. *Vævernes Produktionsforening.* Soc.-Dem. $^{28}/_{9}$ 1877 indkaldes »de Vævere, som var med til Oprettelse af en Produktions-Forening« til Møde $^{30}/_{9}$. Mere vides ikke om denne Forening; om Planerne jfr. Soc. $^{16}/_{2}$ 1873 og Tekstilarbejdernes Festskrift (1923), 18, 24 og 33.

c. Blotte Planer om Produktionsforeninger kendes fra følgende Fag; Barberer (Soc. $^{29}/_{8}$ 1873), Drejere (Soc.-Dem. $^{10}/_{10}$ og $^{14}/_{10}$ 1874), Grovsmede (Soc. $^{26}/_{10}$ 1873; Love 1874), Gørtlere (Soc. $^{29}/_{8}$ 1873) og Typografer (Skandinavisk Bogtrykker-Tidende 1873, 37—40; Typograf-Tidende $^{20}/_{5}$ og $^{3}/_{6}$ 1876; Forhandlingerne paa den første danske Bogtrykkerdag 43 f., jfr. S. 547 f.).

BILAG III

Fortegnelse over Love for Fagforbund, Foreninger m. m. 1869—79.

Forkortelser: A. A.: Arbejderbevægelsens Arkiv.
K. B.: Det kongelige Bibliotek.
U. B.: Universitetsbiblioteket.
U. A.: Uden Angivelse af Trykkeaar.

1. Fagforbund.

Det nordiske *Handskemager*forbund: 1876 K. B.
Det alm. danske *Murer*forbund: 1876 U. B. (Ogsaa i Udkast sst.)
Det alm. danske *Skræder*forbund: 1875, 1876 og 1877 U. B.
(*Tobaksarbejdere*:) Tobaksarbejder-Forbundet »Enigheden« 1875 og 1876 U. B.
(*Typografer*:) Alm. dansk Typograf-Forbund: Foreløbige Love i Typograf-Tidende $^{21}/_{5}$ 1875, Udkast sst. $^{27}/_{5}$ 1876, endelig »Grundlov« sst. $^{17}/_{6}$ 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag III fortsat).

2. Københavnske Fagforeninger.

Arbejdsmændenes Fagforening: 1873 U. B., 1874 og 1875 K. B. Baade i U. B. og K. B. findes et fjerde Sæt Love — med et Tillæg om »Produktions- og Sparekassen« —, som er udateret, men i K. B.s Eksemplar paategnet 1875. Love for »Arbejdsmændenes Fagforenings Forbrug«: 1878 K. B. og Soc.-Dem. $^6/_2$ 1879.

*Bager*foreningen af 1877: (Foreløbige) Love af 1877 U. B.

Billedhugger- og *Billedskærer*-Foreningen af 1873: 1873 og 1875 U. B.

Blikkenslagernes Fagforening af 1873: 1873 U. B., 1874 K. B., 1875 — med Love for Produktionsforeningen — U. B.

Bogbinder-Fagforeningen af 1873: Love 1873 citeret i Festskriftet 1898, 15. Udkast u. A. — antagelig fra Midten af 70'erne — U. B.

Brolægger- og *Harthugger*fagforeningen: 1875 K. B.

Bryggeriarbejdernes Forening: U. A., paategnet 1874, K. B.

Bygningssnedkernes Forening: U. A., paategnet 1872, K. B. U. A., paategnet 1874, K. B. 1875 U. B. I begge de to sidste en Række Bestemmelser om »Produktionsdriften«. Love for »Bygningssnedkernes Byggeforening«: 1875 K. B.

Bødker-Foreningen af 1873: 1873 og 1876 U. B.

Børstenbindernes Fagforening: U. A., paategnet 1875, K. B.

Cigarmagere, se Tobaksarbejdere.

Drejernes Fagforening af 1874: 1874 U. B.

*Former*fagforeningen af 1873: 1873, 1874 (tr. 1875), 1875 og 1876 U. B.

Garvere, se Hvidgarvere.

Gas- og Vandarbejdernes Fagforening af 1875: Love u. A. — antagelig de oprindelige — i U. B.

Gipsernes Fagforening: 1875 U. B.

Glarmestersvendenes Fagforening: 1875 U. B.

*Grovsmede*foreningen af 1873: 1873, 1874 (ogsaa Forslag) og 1875 U. B.

Guld- og Sølvarbejdernes Fagforening: 1875 U. B. (Lovene er u. A., men kan efter Indholdet med Sikkerhed henføres til Slutningen af 1875 og er efter al Sandsynlighed de oprindelige, jfr. »Bidrag« 230).

Gørtlernes og *Metalarbejdernes* Fagforening: 1873 U. B.

*Handskemager*foreningen (af 1875): 1875 U. B. (Sst. to Sæt Love, begge fra 1873, for Handskemagerforeningen af 1873).

Huustømrernes fælles Laane- og Understøttelseskasse: 1872 U. B.

Hustømrernes Fagforening: 1874 U. B.

*Hvidgarver*foreningen: 1873 U. B.

Karethmagernes fælles Hjælpeforening: U. A., paategnet 1876, K. B. Jfr. Vognbyggere.

Kolportørernes Fagforening: 1875 K. B.

Korkskjærer-Fagforeningen: 1875 U. B.

Kurvemagernes Fagforening: 1874 U. B.

Malernes Fagforening af 1873: 1873 og 1874 U. B. Uddrag af Lovene 1874, der ogsaa omfatter Produktionsforeningen, i Fagtidende for Malere, Marts 1874.

Metaltrykkernes Fagforening af 1876: 1876 K. B.

Modelarbejdernes Fagforening: 1874 U. B.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag III fortsat).

*Murer*sektionens Strikekasse: U. A. (antagelig 1871) A. A.
Muursvendenes Fagforening af 29. Juli 1873: 1873, 1874 og 1875 U. B.
(*Møbelsnedkere*:) Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872: U. A., paategnet 1872, K. B. Uændret Optryk, paategnet 1873, sst. 1875, 1877 og 1878 U. B.
Møllernes Fagforening: 1876 U. B.
*Pianofortearbejder*foreningen af 1873: 1873, U. A. (sandsynligvis 1874), 1875 og 1876 U. B.
Sadelmager- og *Tapetserernes* Fællesforening: 1872 K. B.
Sadelmager- og *Tapetserernes* Fagforening: 1874 U. B.
Sadelmager- og *Tapetserernes* Fagforenings Understøttelseskasse: 1875 U. B.
Saugværksarbejdernes Fagforening: 1875 U. B.
*Skibstømrer*foreningen: U. A. paategnet 1871, K. B. 1873 sst., 1876 U. B.
*Skomager*sektionens Strejkekasse: U. A. (antagelig 1871) A. A.
Skomagersvendenes Strejkekasse: 1872 U. B.
Skomagernes Fagforening af 1873: 1873 og 1874 U. B.
Skrædernes Fagforening af 1873: 1873 og 1876 U. B.; de sidste omfatter ogsaa Produktionsforeningen.
Smede, jfr. Grovsmede.
*Smede*sektionens Strikekasse: U. A. (antagelig 1871) U. B.
Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening: 1873, 1874, 1876 og 1879 U. B.
Snedkere, se Bygningssnedkere, Modelarbejdere, Møbelsnedkere og Pianofortearbejdere.
*Snedker*sektionens Strikekasse: U. A. (antagelig 1871) A. A.
Tapetserere, se Sadelmagere.
(*Tekstilarbejdere*:) Væver-Arbejderforeningen »Enighed og Broderskab«: 1872 U. B.
Vævernes Velfærdsforening: 1873 K. B.; 1875 U. B.
[*Tjenestekarle*:] Tjenestetyende-Foreningen af 1876: 1876 og 1876 K. B.
[*Tobaksarbejdere*:] Cigarmagerforeningen »Enigheden«: 1871 og 1872 K. B.; 1873 og 1874 U. B.; 1875 og 1876, se 1; 1879 i »Eniheden«s Arkiv.
Trædrejer-Foreningen af 1879: U. A. U. B.
Den *typografiske* Forening: Lovudkast 1869 i Facsimile i Festskriftet 1893, 110. 1872 og 1875 U. B. 1877 i Typograf-Tidende $^{3}/_{3}$ 1877.
Tømrere, se Hustømrere og Skibstømrere.
Vognbygger-Foreningen: 1879 U. B. Jfr. Karetmagere.
Vævere, se Tekstilarbejdere.

3. Provinsfagforeninger.

Arbejdsmændenes Fagforening i Aarhus: 1875 K. B.
Former-Fagforeningen af 1875 i Aarhus: 1875 U. B.
(*Malere*:) Malersvendenes Fagforening i Odense: 1873 U. B. Malersvendeforeningen i Odense (maaske identisk med foregaaende): 1877 U. B.
(*Skomagere*:) Skomagersvendenes Fagforening (i Horsens) af 1874: 1874 U. B.
Skomagersvendenes Fagforening i Odense: U. A., paategnet 1874, K. B.
Skomagersvende-Foreningens Kasse i Slagelse: 1874 K. B.
(*Skræddere*:) Skrædernes Fagforening i Helsingør: 1876 U. B.
Skrædersvendenes Strejkekasse i Horsens: 1873 U. B.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag III fortsat).

Skrædersvendenes Fagforening i Horsens: 1874 U. B.
— — i Odense: U. A. — senest fra 1874 — U. B.
Skrædernes Fagforening i Nyborg og Omegn: U. A. — antagelig de oprindelige fra Stiftelsen $^{23}/_{11}$ 1874 — K. B.
Skrædernes Fagforening i Slagelse: 1876 K. B.
Væverne Fagforening i Frederits: U. A. paategnet 1875, K. B.

4. Produktionsforeninger.

(Jfr. Fortegnelsen S. 587—90.)

Arbejdsmænd, se 2.
Blikkenslagere, se 2.
Bygningssnedkere: 1873 U. B. Jfr. 2.
Bødkere: 1874 U. B.
Cigarmagere, se Tobaksarbejdere.
Karetmagere: 1875 U. B.
Kurvemagere: U. A., paategnet 1872, K. B.
Malere: U. A. U. B. Maa antagelig dateres til 1873, jfr. Soc. $^{5}/_{9}$ 1873. Jfr. 2.
Murere: 1875 U. B. — Udkast i Fagforeningens Love 1873, se 2.
Møbelsnedkere: 1874 U. B.
Skomagere: Produktionsforeningen af 1873: 1873 og 1875 U. B.
Produktionsforeningen af 1874: To Sæt Love fra 1874, U. B., det sidste af disse tillige Fagforeningslove, jfr. S. 556 med Note 9.
Skræddere: 1874 K. B. Jfr. 2.
Snedkere, se Bygningssnedkere og Møbelsnedkere.
Tobaksarbejdere: 1874 K. B.

5. Andre Fagbevægelsen vedrørende Organisationer.

Den *internationale* Arbejderforening for Danmark: Love 1871 i Soc. Sept. 1871, Nr. 9. Optrykt i J. Jensen og C. M. Olsen: Oversigt over Fagforeningsbevægelsen, 5—8.
»Internationale«s »*Sektions-Strikekasser*«: Fælles Lovudkast Soc. $^{28}/_{10}$ 1871. Optrykt »Bidrag« 325 f.
Den [første] *fælles Strejkekasse*: Soc. $^{23}/_{11}$ 1872.
Den *demokratiske Arbejderforening*: Maanedsblad for samme $^{26}/_{9}$ 1873 (Udkast).
Den [anden] *fælles Strejkekasse*: 1873 U. B.
Broderbaandet: U. A. — uden Tvivl fra 1874 — U. B.
Den *blandede Fagforening*: 1875 K. B.
De frie Fagforeningers *Centralbestyrelse*: 1875 U. B. Udkast sst., Fragment af et første Udkast Soc. $^{3}/_{2}$ 1874.
Københavns *Lokalbestyrelse*: 1876 U. B.

Aarhus demokratiske Arbejderforening: Aarhus Amtstidende $^{27}/_{9}$ 1873.
Aarhus Lokalbestyrelse: Maanedsblad for det soc.-dem. Arbeiderparti, Aug. 1876.
Fredericia Lokalbestyrelse: Sst. Sept. 1876.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Oversigt over Afhængighedsforholdet mellem en Del ældre Fagforeningslove (Snedkergruppen).

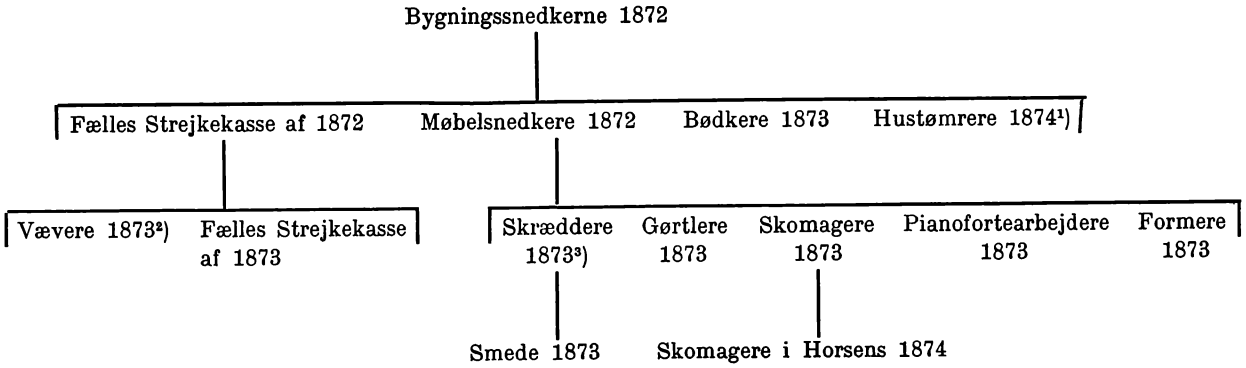

Bilag III fortsat).

En enkelt Formel i Møbelsnedkernes Formaalsparagraf (vedrørende Afholdelsen af Møder) genfindes desuden hos Blikkenslagere, Bogbindere, Gas- og Vandarbejdere samt Gipsere.

[2]) Tillige paavirket af Smede 1873 og Murere 1873. [1]) Friere Omskrivning. [3]) Kun Formaalet.

BILAG IV

Medlemstal for københavnske Fagforeninger.

Fagforenings-listen S. 576—78 Nr.	Navn	Sommer 1874	ca. 1/10 1875	ca. 6/6 1876	ca. 12/6 1877	1881
8	Bygningssnedkernes Forening	576	1107	900	250	551
10	Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872	97	200	200	135	180
13	Vævernes Velfærdsforening.....	49	100	55	40[1])	45
17	Bødker-Foreningen af 1873	30	81	25	15	15
18	Skomagernes Fagforening af 1873	195	200	100	60	200
20	Pianofortearbejderforeningen af 1873..	49	58	75	40	—
22	Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening.....	132	700	500	150	25
28	Arbejdsmændenes Fagforening	49	ca.160[2])	232	ca.50	—
33	Modelarbejdernes Fagforening.....	40	35	20	15	9
2	Cigarmagerforeningen »Enigheden«....	412	ca.477[3])	500	235[4])	280
29	Formerfagforeningen af 1873.....		ca.200[5])	200	—	—
32	Hustømrernes Fagforening.....		150	107	60	—
	Sum...	1629	ca.3468	2914		
19	Muursvendenes Fagforening af 29. Juli 1873		300	100	50	—
37	Sadelmager- og Tapetserernes Fagforening		200	142	ca.100	53
38	Korkskjærer-Fagforeningen.....		50	25	—	29
40	Arbejdsmændenes Fagforening. Filialen paa Frederiksberg.....		40[6])	70	—	—
45	Handskemagerforeningen[7])		83	120	50	18
	Sum...		ca.4141	3371		
4	Skibstømrerforeningen.....		150	—	50	140
21	Blikkenslagernes Fagforening af 1873.		240	—	ca.150	175
43	Saugværksarbejdernes Fagforening....		55	—	20	47
44	Brolægger- og Harthuggerfagforeningen		100	—	20	—
14	Skrædernes Fagforening af 1873.....		—	170	—	25
35	Kurvemagernes Fagforening		—	24	ca.10	—
49	Glarmestersvendenes Fagforening.....		—	17	ca.8	—

[1]) »Med Filialer«. [2]) Frederiksbergfilialen er anslaaet til 40 Medlemmer og fradraget, jfr. »Bidrag« 225 og 228. [3]) Dette Tal er hentet fra Foreningens Aarsregnskab og gælder 31/12, da Opgivelsen 5/10 s. A. omfatter ogsaa Provinsfilialerne. [4]) Ogsaa dette Tal er hentet fra Aarsregnskabet og gælder 31/12; Kleins Angivelse (200) omfatter hele Forbundet. [5]) Fra Opgivelsen 5/10 1875 (250 for Formerforbundet) er skønsmæssig fradraget 50 for Afdelingerne i Aarhus og Horsens. [6]) Jfr. Note 2. [7]) Antagelig med Provinsfilialer, jfr. »Bidrag« 229.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

BILAG V

Fortegnelse over 70'ernes Arbejdskampe.

Nedenstaaende Oversigt er fremkommet ved et Samarbejde mellem Forfatteren og cand. mag. G. Nørregaard. Uden at prætendere Fuldstændighed med Hensyn til de helt smaa partielle Strejker omfatter den dog formentlig det langt overvejende Flertal af de Arbejdsnedlæggelser, der naaede frem til Omtale i Datidens Dagspresse, herunder ikke mindst »Socialisten« og »Social-Demokraten«. For disse Blades Vedkommende har Institutets Registraturer været til megen Hjælp. Betydelig Nytte har vi ogsaa haft af J. V. Schovelins ovenfor S. 160 omtalte Afhandling; omtrent en halv Snes af de anførte Konflikter kendes kun fra denne Kilde. De givne Oplysninger er efter Sagens Natur i mange Tilfælde ufuldstændige. Hvad saaledes angaar Arbejdsnedlæggelsens Varighed, som angives i Oversigtens første Kolonne, er det ganske vist som Regel forholdsvis let at datere en Strejkes Udbrud, men ofte langt sværere at angive en bestemt Dato for dens Ophør, ikke mindst hvor Striden endte uden klart Resultat, jfr. S. 543. Anden Kolonne angiver Konfliktens Art og Omfang; om man vil opfatte en Arbejdskamp som Strejke eller Lockout, beror her undertiden paa et Skøn; i saadanne Tvivlstilfælde er uden Hensyn til Sagforholdet Samtidens egen Betegnelse gjort til Rettesnor. Tredje Kolonne giver en kort Kildeangivelse — for de Konflikter, som er behandlet i Bogens Tekst, dog kun en Henvisning til det paagældende Sidetal. Endelig giver fjerde Kolonne en summarisk Oplysning om Kampens Udfald; Tegnet + betegner her et for Arbejderne gunstigt Resultat, ÷ det modsatte. Ogsaa disse Angivelser er i visse Tilfælde nødvendigvis skønsmæssige.

	1871.		
	København.		
$^{21}/_{7}$— ?	Murerstrejke (Saxogade)	S. 159	?
$^{30}/_{9}$—ca. $^{10}/_{10}$	Skibsbyggerstrejke (Burmeister & Wain)	S. 159—63	÷
$^{30}/_{9}$— ?	Pianofortearbejderstrejke (Rasmussen)	S. 163	snarest ÷
ca. $^{1}/_{10}$	Arbejdsmandsstrejke (Havnevæsenets Mudderpramme)	S. 163; Schovelin 59	÷
$^{4}/_{11}$—$^{5}/_{11}$	Arbejdsmandsstrejke (Voldsløjfningen)	Dags-Telegrafen $^{5}/_{11}$ og $^{7}/_{11}$ 1871	÷
$^{14}/_{11}$—ca. $^{10}/_{12}$	Alm. Møbelsnedkerstrejke (Omgangsstrejke)	S. 164 f.	+
$^{20}/_{11}$—$^{21}/_{11}$	Bødkerstrejke (Lyng)	Dags-Telegrafen $^{22}/_{11}$ 1871	+
$^{7}/_{12}$—$^{9}/_{12}$	Cigarmagerstrejke (Christiansen og Edv. Jensen)	S. 164	+
Datoen ukendt; een Dag.	Pottemagerstrejke (een Fabrik)	Schovelin 60	+

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

	Provinsen.		
ca. $^{5}/_{10}$	Papirarbejderstrejke paa Strandmøllen.	S. 163	÷
ca. $^{25}/_{10}$—ca. $^{28}/_{10}$	Arbejdsmandsstrejke i Nyborg (Opmudringsarbejde)	Fyens Stiftstidende $^{30}/_{10}$ 1871	÷
Okt.—Nov.	Havnearbejderstrejke i Aalborg	Schovelin 59	÷
$^{1}/_{11}$—$^{3}/_{11}$	Strejke af Østersfiskere ved Limfjordsfiskeriet	Morsø Avis $^{3}/_{11}$ og $^{30}/_{11}$ 1871; Schovelin 56	?
$^{4}/_{12}$	Snedkerstrejke i Aalborg	S. 323	÷
	1872.		
	København.		
$^{1}/_{4}$—$^{25}/_{5}$	Alm. Murerstrejke	S. 174—76	÷
$^{5}/_{5}$—$^{6}/_{5}$	Kuskestrejke (Kjøbenhavns Renovations-Compagni)	S. 370	+
Beg. af Maj	Arbejdsmandsstrejke (Ballastpladsen v. Engelbrechts Badeanstalt)	Schovelin 66	÷
ca. $^{10}/_{5}$— ?	Væverstrejke (Neubert)	Soc. $^{12}/_{5}$ 1872	snarest ÷
$^{15}/_{5}$—$^{16}/_{5}$	Jordarbejderstrejke (Nørrevold)	Dags-Telegrafen $^{17}/_{5}$ 1872	÷
$^{16}/_{5}$— ?	Bogbinderstrejke (C. Ferslew & Co.)	S. 503	?
$^{24}/_{5}$	Havnearbejderstrejke (Kvæsthusbroen)	Folkets Avis $^{25}/_{5}$ 1872	+
$^{28}/_{5}$	Havnearbejderstrejke (Sukkerlossere, Christianshavn)	Schovelin 66	+
$^{29}/_{5}$	Havnearbejderstrejke (Kvæsthusbroen)	Folkets Avis $^{29}/_{5}$ 1872	÷
$^{10}/_{6}$—$^{2}/_{7}$	Alm. Skomagerstrejke	S. 184	+
ca. $^{1}/_{7}$— ?	Cigarmagerstrejke (Poulsen)	Soc. $^{3}/_{7}$ 1872	?
$^{8}/_{7}$	Arbejdsmandsstrejke (Udfyldningsarbejder ved Nyholm)	Soc. $^{11}/_{7}$ 1872	÷
$^{23}/_{7}$— ?	— (Kloakanlæg, Krystalgade)	Soc. $^{25}/_{7}$ 1872	?
ca. $^{25}/_{7}$	Væverstrejke (Fiala)	»Bidrag« 311	+
$^{13}/_{8}$—ca. $^{15}/_{10}$	Partielle Bygningssnedkerstrejker (8—10 Tømrer- og Snedkermestre)	S. 185	+
$^{1}/_{10}$— ?	Arbejdsmandsstrejke (Lynetten)	Soc. $^{3}/_{10}$ 1872	?
$^{5}/_{10}$—ca. $^{15}/_{10}$	Cigarmagerstrejke (Hirschsprung)	S. 228	+
$^{1}/_{11}$	Havnearbejderstrejke (Ny Toldbod)	Schovelin 67	+
$^{16}/_{11}$—$^{22}/_{12}$	Kurvemagerstrejke	S. 550	÷
$^{8}/_{12}$— ?	Maskinarbejderstrejke (Svanholm)	Soc. $^{7}/_{12}$ 1872	?
$^{7}/_{12}$— ?	Bygningssnedkerstrejke (Verner)	Soc. $^{9}/_{12}$ 1872	?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

	Provinsen.		
$^{1}/_{2}$—$^{5}/_{2}$	Skibstømrerstrejke i Aalborg	S. 323	÷
$^{10}/_{3}$— ?	— i og ved Svendborg	S. 326	Vist-nok +
$^{11}/_{4}$—$^{15}/_{4}$	Skrædderstrejke i Horsens	S. 324 f.	+
$^{13}/_{4}$—ca. $^{8}/_{5}$	Skomagerstrejke i Horsens	S. 325 f.	÷
$^{21}/_{4}$—$^{23}/_{4}$	— i Silkeborg	S. 326	+
ca. $^{1}/_{5}$	Anlægsarbejderstrejke ved Horsens-Aarhus Landevej	S. 327	?
$^{16}/_{5}$	Jordarbejderstrejke ved Frederikshavn.	Dagbladet $^{21}/_{5}$ 1872	+
ca. $^{21}/_{5}$—$^{25}/_{5}$	Tømrerstrejke ved Havneanlægget i Esbjerg	Fanø og Esbjerg Avertissements-Tidende $^{23}/_{5}$ og $^{26}/_{5}$ 1872	?
$^{24}/_{6}$— ?	Arbejdsmandsstrejke i Lyngby (Olsens Skruefabrik)	Københavns Amts Avis $^{25}/_{6}$ 1872	?
$^{24}/_{6}$—ca. $^{27}/_{6}$	Skomagerstrejke i Frederikshavn	S. 326	+
ca. $^{26}/_{6}$	Skomagerstrejke i Vejle	S. 326	+
ca. $^{28}/_{6}$	— i Kallundborg	S. 326	?
$^{1}/_{7}$	Murerstrejke i Fredericia	S. 326	+
Beg. af Juli	Skomagerstrejke i Æbeltoft	S. 326	Vist-nok +
$^{9}/_{7}$—$^{10}/_{7}$	Landarbejderstrejke paa Aakjær	S. 327	+?
$^{11}/_{7}$—$^{15}/_{7}$	Anlægsarbejderstrejke ved Tudeaa	S. 326; Folkets Avis $^{19}/_{7}$ 1872	÷
ca. $^{16}/_{7}$—$^{18}/_{7}$	Skomagerstrejke i Maribo	S. 326	+
$^{10}/_{8}$—ca. $^{3}/_{9}$	Smedestrejke i Aarhus (Jensens Støberi)	S. 327	÷
$^{17}/_{8}$	Arbejdsmandsstrejke i Fredericia (Dampværiet)	Soc. $^{23}/_{8}$ 1872	÷
$^{27}/_{8}$	Havnearbejderstrejke i Aarhus	S. 327	+
$^{11}/_{9}$	Sømandsstrejke i Korsør	S. 327	+
ca. $^{26}/_{10}$— ?	Skomagerstrejke i Malmø	Soc. $^{1}/_{11}$ 1872	?
$^{2}/_{12}$	Skibstømrerstrejke i Frederikshavn	S. 327	+
$^{30}/_{12}$—$^{4}/_{1}$ 1873	Cigarmagerstrejke i Fredericia	S. 330	+
	1873.		
	København.		
ca. $^{13}/_{1}$— ?	Arbejdsmandsstrejke (Sandarbejdere paa Hartmanns og Hansens Pladser)	Soc. $^{14}/_{1}$ 1873	?
15?/$_{1}$—ca. $^{10}/_{2}$	Alm. Bygningssnedkerlockout	S. 185 f.	+

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

$^{23}/_{1}$	Møbelsnedkerstrejke (Stolemager Jensen)	Soc. $^{30}/_{1}$ 1873	+
ca. $^{1}/_{3}$	Strejke af de »faste Arbejdere« ved Anlægget af Burmeister & Wains Skibsværft	Soc. $^{5}/_{3}$ 1873	+
ca. $^{24}/_{3}$—$^{26}/_{3}$	Cigarmagerstrejke (Lichtinger)	Soc. $^{25}/_{3}$—$^{26}/_{3}$ 1873	?
ca. $^{28}/_{3}$— ?	— (Adler)	Soc. $^{30}/_{3}$ 1873	?
$^{1}/_{4}$—ca. $^{3}/_{4}$	Murarbejdsmandsstrejke (Bygninger ved Kærlighedsstien)	Folkets Avis $^{29}/_{5}$ 1873; Nyt Aftenblad $^{3}/_{4}$ 1873	÷
$^{2}/_{4}$	Jordarbejderstrejke (Nørrevold)	Nyt Aftenblad $^{3}/_{4}$ 1873	+
$^{2}/_{4}$—$^{3}/_{4}$	Arbejdsmandsstrejke (Orlogsværftet)	Dags-Telegrafen $^{4}/_{4}$ 1873	+
$^{3}/_{4}$— ?	Murarbejdsmandsstrejke (Det kgl. Teater)	Dags-Telegrafen $^{4}/_{4}$ 1873	?
$^{7}/_{4}$— ?	Jordarbejderstrejke (Nørre- og Vestervold)	Soc. $^{8}/_{4}$ 1873	?
$^{8}/_{4}$—$^{9}/_{4}$	Møbelsnedkerstrejke (Stolemagermester Mather)	Soc. $^{10}/_{4}$ 1873	+
$^{16}/_{6}$—ca. $^{4}/_{10}$	Partielle Pianofortearbejderstrejker	S. 209	+
$^{28}/_{6}$— ?	Bødkerstrejke (L. Jacobsen)	Soc. $^{29}/_{6}$ 1873	?
$^{1}/_{7}$— ?	Kuskestrejke ved Anlægget af Burmeister & Wains Skibsværft	Soc. $^{2}/_{7}$ 1873	?
$^{12}/_{7}$— ?	Murarbejdsmandsstrejke (Det kgl. Teater)	Dags-Telegrafen $^{13}/_{7}$ 1873	?
$^{14}/_{7}$—$^{28}/_{8}$	Partielle Væverstrejker	S. 209	+
$^{17}/_{7}$— ?	Murarbejdsmandsstrejke (Carl Møller)	Soc. $^{18}/_{7}$ 1873	?
ca. $^{25}/_{8}$—ca. $^{28}/_{8}$	Cigarmagerstrejke (Rongstrup)	Soc. $^{26}/_{8}$ og $^{29}/_{8}$ 1873	+
ca. $^{20}/_{9}$	— (Petersen)	Soc. $^{21}/_{9}$ 1873 S. 516	?
ca. $^{1}/_{10}$—$^{20}/_{11}$	Partielle Møbelsnedkerstrejker	S. 209	÷
$^{13}/_{11}$— ?	Væverstrejke (De kvindelige Arbejdere hos Ruben)	Soc. $^{14}/_{11}$ 1873	?
$^{20}/_{11}$— ?	Hattemagerstrejke (Fabrik i Ryesgade)	Soc. $^{21}/_{11}$ 1873	÷
$^{23}/_{11}$—$^{1}/_{12}$	Alm. Bagerstrejke	S. 209	+
$^{9}/_{12}$—ca. $^{17}/_{12}$	Typografstrejke (Rigsdagstrykkeriet)	S. 211	÷
$^{13}/_{12}$— ?	Havnearbejderstrejke (Wilders Plads)	S. 515	?
$^{20}/_{12}$—$^{22}/_{12}$	Gasværksarbejderstrejke	S. 371—73	÷
ca. $^{22}/_{12}$— ?	Cigarmagerstrejke (Taaning)	Soc. $^{24}/_{12}$ 1873 S. 516	?
	Provinsen.		
ca. $^{5}/_{2}$—ca. $^{14}/_{2}$	Strejke af Østersfiskere ved Limfjordsfiskeriet (Nykøbing M.)	Morsø Avis $^{6}/_{2}$ og $^{15}/_{2}$ 1873	+

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

$^{20}/_{3}$—$^{26}/_{3}$	Havnearbejderstrejke i Malmø	Dags-Telegrafen $^{23}/_{3}$ og $^{28}/_{3}$ 1873	÷
$^{29}/_{3}$— ?	Kedelsmedestrejke i Horsens (Møller) ..	Horsens Avis $^{29}/_{3}$ 1873; Soc. $^{30}/_{3}$ 1873	?
Marts	Smedestrejke i Randers (Ad. Berg)....	S. 331	÷
Marts	To andre Strejker i Randers (nærmere Omstændigheder ukendte)	S. 331	÷
ca. $^{20}/_{4}$	Landarbejderstrejke paa Kalbygaard (Silkeborgegnen)	Soc. $^{23}/_{4}$ 1873	?
ca. $^{1}/_{5}$	Papirarbejderstrejke paa Ørholm Fabrik	Kjøbenhavns Amts-Avis $^{4}/_{5}$ 1873	?
ca. $^{1}/_{5}$—ca. $^{14}/_{5}$	Skibstømrerstrejke paa Fanø.....	Varde Avis $^{5}/_{5}$ og $^{15}/_{5}$ 1873	?
$^{14}/_{5}$— ?	Træarbejderstrejke paa Jernbanevognsfabrikken Hvidemølle, Randers.....	S. 331	?
ca. $^{22}/_{6}$— ?	Anlægsarbejderstrejke i Esbjerg.....	S. 331; Varde Avis $^{26}/_{6}$ 1873	?
$^{12}/_{7}$— ?	Teglværksarbejderstrejke i Aarhus.....	S. 331	?
ca. $^{30}/_{7}$— ?	Smedestrejke i Nykøbing M.....	Soc. $^{24}/_{7}$ 1873; S. 331	?
$^{13}/_{9}$—ca. $^{20}/_{9}$	Skomagerstrejke i Æbeltoft.....	Soc. $^{25}/_{9}$ 1873	+
$^{9}/_{12}$—$^{10}/_{12}$	Arbejdsmandsstrejke ved Hasle Kulværk	S. 494	÷
Uvis Dato	Smedestrejke i Randers [82 Deltagere]..	S. 331 Schovelin 143	÷
Uvis Dato	Smedestrejke i Kolding.....	S. 331 Schovelin 143	÷
	1874.		
	København.		
$^{1}/_{1}$—$^{3}/_{1}$	Strejke af Syersker (eet Firma).....	S. 438	÷
$^{10}/_{1}$—ca. $^{12}/_{1}$	Fajancearbejderstrejke (Aluminia).....	Soc. $^{13}/_{1}$, $^{14}/_{1}$ og $^{16}/_{1}$, FolketsAvis $^{12}/_{1}$ 1874	+
ca. $^{21}/_{1}$	Bygningssnedkerstrejke (Menke)	Soc. $^{22}/_{1}$ 1874	?
ca. $^{30}/_{1}$— ?	— (Leidersdorff)..	Soc. $^{31}/_{1}$ 1874	?
$^{3}/_{3}$—ca. $^{1}/_{4}$	Skibstømrerstrejke (Burmeister & Wain)	S. 210	÷
$^{5}/_{3}$— ?	Smedestrejke (sst.).....	S. 516	?
$^{4}/_{3}$— ?	Støberiarbejdsmandsstrejke (Andersen & Søn)	Soc. $^{5}/_{3}$ 1874	?
$^{6}/_{3}$—$^{7}/_{3}$	Arbejdsmandsstrejke (Eriksens Sandstensfabrik)	Soc. $^{25}/_{3}$ og $^{8}/_{4}$ 1874	÷
$^{9}/_{3}$— ?	Cigarmagerstrejke (Edv. Jensen).....	Soc. $^{10}/_{3}$ 1874	?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

$^{11}/_{3}$—ca. $^{18}/_{3}$	Cigarmagerstrejke (Nobel)	Soc. $^{11}/_{3}$, $^{12}/_{3}$ og $^{14}/_{3}$ 1874	+
$^{21}/_{3}$—$^{22}/_{3}$	Arbejdsmandsstrejke (Kjøbenhavns Renovations-Compagni)	Soc. $^{18}/_{3}$ 1874; Dags-Telegrafen $^{19}/_{3}$ og $^{24}/_{3}$ 1874	÷
$^{21}/_{3}$— ?	Bødkerstrejke (Lyng).....	Soc. $^{26}/_{3}$ 1874	?
ca. $^{24}/_{3}$— ?	Handskemagerstrejke (Kyhn)	Soc. $^{25}/_{3}$ 1874	?
ca. $^{31}/_{3}$— ?	Formerstrejke (Petersen & Krogh)....	Soc. $^{1}/_{4}$ 1874	?
ca. $^{1}/_{4}$— ?	Bagerstrejke (Københavns Aktiebageri).	Soc. $^{2}/_{4}$ 1874	?
ca. $^{7}/_{4}$—$^{9}/_{4}$	Pakhusarbejderstrejke (Olsen & Levy)..	S. 515	÷
ca. $^{9}/_{4}$—$^{10}/_{4}$	Skrædderstrejke (N. Larsen).....	Soc. $^{10}/_{4}$ og $^{11}/_{4}$ 1874	+
$^{14}/_{4}$— ?	Fabriksarbejderstrejke (Cikoriefabrikken, Vester Fælledvej).....	Soc. $^{16}/_{4}$ 1874; Nyt Aftenblad $^{15}/_{4}$ 1874	?
ca. $^{20}/_{4}$— ?	Arbejdsmandsstrejke (Enighedsværn)..	Nyt Aftenblad $^{22}/_{4}$ 1874	?
$^{5}/_{5}$—$^{9}/_{6}$	Alm. Skomagerstrejke	S. 210	÷
$^{1}/_{6}$—ca. $^{6}/_{7}$	Rebslagerstrejke (fra $^{1}/_{6}$ hos Jac. Holm; fra $^{3}/_{6}$ alm.)	S. 211	+
ca. $^{10}/_{6}$—ca. $^{15}/_{6}$	Smedestrejke (Paludan-Müller)	Soc.-Dem. $^{17}/_{6}$ 1874	÷
ca. $^{21}/_{6}$—Juli	Blikkenslagerstrejke (Busch)	Nyt Aftenblad $^{24}/_{6}$ 1874; Soc.-Dem. $^{30}/_{6}$ 1874	?
ca. $^{25}/_{6}$—$^{4}/_{7}$	— (Elfstrøm).....	Soc.-Dem. $^{5}/_{7}$ 1874; Dags-Telegrafen $^{26}/_{6}$ og $^{29}/_{6}$ 1874	+
$^{1}/_{7}$—ca. $^{14}/_{7}$	Cigarmagerstrejke (Schiøtt)	Soc.-Dem. $^{2}/_{7}$ og $^{15}/_{7}$ 1874	+
Juli—August	Korkskærerstrejke (Mottlau)	S. 194	+
Juli—August	Havnearbejderstrejke (Korndragere)...	Soc.-Dem. $^{1}/_{9}$ 1874	+
$^{18}/_{7}$— ?	Pramarbejderstrejke (Gasværkets Kullempere)	Soc.-Dem. $^{19}/_{7}$ 1874; Høiesteretstidende 1874, 498—500	snarest ÷
$^{20}/_{7}$— ?	Støberiarbejderstrejke (Eickhoff).....	Soc.-Dem. $^{24}/_{7}$ 1874	?
$^{1}/_{8}$— ?	Murarbejdsmandslockout (Det kgl. Teater)	Soc.-Dem. $^{2}/_{8}$ 1874	?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

ca. 4/8— ?	Møbelsnedkerstrejke (Gislund)	Soc.-Dem. 7/8 1874	?
10/8—ca. 25/8	Skrædderstrejke (Therkelsen)	Soc.-Dem. 11/8, 23/8 og 3/9 1874	÷
August	Arbejdsmandsstrejke (Korndragere)	Soc.-Dem. 1/9 1874	+
ca. 22/9—3/10	Skrædderstrejke (Brødrene Andersen)	S. 502	+
ca. 1/10— ?	Væverstrejke (Heinze)	S. 503	sna-rest ÷
ca. 20/10— ?	Cigarmagerstrejke (Beck og Jakobsen)	Soc.-Dem. 22/10 1874	?
26/10 —?	Murerstrejke (Jensen, Nyboder)	Soc.-Dem. 31/10 1874	?
31/10— ?	Møbelsnedkerstrejke (Malmgren)	Soc.-Dem. 1/11 1874	?
ca. 18/11— ?	Møllerstrejke (Store Blegdams Dampmølle)	Soc.-Dem. 20/11 1874	?
21/11—23/11	Alm. Bogbinderstrejke	S. 210	+
Ukendt Dato	Jordarbejderstrejke	Schovelin 162	?
	Provinsen.		
2/2— ?	Anlægsarbejderstrejke ved den lollandske Jernbane	Berl. Tidende 3/2 1874	?
17/2— ?	Skibstømrerstrejke i Helsingborg	Bornholms Avis 27/2 1874	?
28/2— ?	Murerstrejke ved Kallundborg Jernbanestation	Soc. 3/3 1874	?
ca. 2/3—ca. 6/3	Arbejdsmandsstrejke ved Hasle Kulværk	Bornholms Amtstidende 6/3 og 9/3 1874	÷
20/4—ca. 1/8	Alm. Skrædderstrejke i Horsens	S. 337	+
22/4—ca. 1/9	Skrædderstrejke i Aarhus (Jacobsen)	S. 337	sna-rest ÷
23/4—12/5	Alm. Snedkerstrejke i Aarhus	S. 336	+
20/5—ca. 3/6	Smede-, Modelsnedker- og Karetmagerstrejke i Malmø (Kockum)	Soc.-Dem. 29/5, 2/6 og 5/6 1874; Folkets Avis 3/6 1874	+
29/5—ca. 3/6	Anlægsarbejderstrejke i Malmø (Havneanlægget)	Folkets Avis 3/6 1874; Soc.-Dem. 2/6 og 5/6 1874	÷

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

ca. $^{3}/_{6}$— ?	Teglværksarbejderstrejke ved Aarslev Teglværk	Soc. $^{7}/_{6}$ 1874	?
$^{20}/_{7}$—ca. $^{15}/_{8}$	Smedestrejke i Odense (Allerup)	S. 342 f.	÷
ca. $^{25}/_{7}$— ?	Cigarmagerstrejke i Malmø (Fabrikken »Föreningen«)	Soc.-Dem. $^{28}/_{7}$ 1874	?
$^{21}/_{8}$—ca. $^{10}/_{10}$	Alm. Skomagerstrejke i Kolding	S. 338	+
$^{9}/_{9}$—$^{10}/_{9}$	Anlægsarbejderstrejke ved Horsens Trækbaneanlæg	S. 515	÷
$^{14}/_{9}$—$^{21}/_{9}$	Skrædderstrejke i Nykøbing F. (Petersen)	S. 338	+
$^{24}/_{10}$— ?	Typografstrejke i Præstø (Amtstidende)	Typograf-Tidende $^{7}/_{11}$ 1874, $^{8}/_{1}$ 1875	?
ca. $^{24}/_{10}$— ?	— i Ringkøbing (Jørgensen)	Typograf-Tidende $^{7}/_{11}$ 1874, $^{8}/_{1}$ 1875	?
$^{31}/_{10}$— ?	— i Aarhus (Jyllandsposten)	Typograf-Tidende $^{7}/_{11}$ 1874, $^{8}/_{1}$ og $^{2}/_{7}$ 1875	÷
ca. $^{4}/_{11}$—ca. $^{10}/_{11}$	Skrædderstrejke i Nyborg (Rasmussen)	S. 338	+
$^{14}/_{11}$— ?	Anlægsarbejderstrejke ved Svendborgbanen	Svendborg Avis $^{16}/_{11}$ 1874	?
	1875.		
	København.		
$^{15}/_{1}$—ca. $^{26}/_{1}$	Typografstrejke (Rigsdagstrykkeriet)	S. 246	+
$^{16}/_{1}$— ?	Murarbejdsmandsstrejke (St. Hans Torv)	Soc.-Dem. $^{19}/_{1}$ og $^{21}/_{1}$ 1875	snarest ÷
ca. $^{22}/_{2}$— ?	Savværksarbejderstrejke (V. Hammer)	Soc.-Dem. $^{23}/_{2}$ 1875	?
ca. $^{25}/_{2}$— ?	Væverstrejke (Heinze)	S. 517	?
$^{3}/_{3}$— ?	Formerstrejke (P. Andersen)	S. 503	?
ca. $^{15}/_{3}$— ?	Typografstrejke (»Fædrelandet«)	Typograf-Tidende $^{19}/_{3}$ og $^{2}/_{7}$ 1875	÷
$^{18}/_{3}$—ca. $^{20}/_{6}$	Alm. Karetmagerstrejke	S. 212 f.	snarest ÷
ca. $^{25}/_{3}$	Havnearbejderstrejke (D.F.D.S.)	Soc.-Dem. $^{28}/_{3}$ 1875	+
ca. $^{1}/_{4}$— ?	Kedelsmedestrejke (J. Vinthers Maskinfabrik)	Soc.-Dem. $^{3}/_{4}$ 1875; Schovelin 188	snarest +

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

ca. $^{2}/_{4}$—Maj	Hvidgarverstrejke (G. og Th. Halberg).	S. 228	÷
$^{7}/_{4}$	Skrædderstrejke (Brønderslev og Lohse)	Soc.-Dem. $^{6}/_{4}$ og $^{8}/_{4}$ 1875	+
$^{19}/_{4}$— ?	Mineralvandsarbejderstrejke (Sødring & Co.)	Soc.-Dem. $^{22}/_{4}$ 1875	?
$^{10}/_{5}$—$^{5}/_{11}$	Alm. Skibstømrerstrejke	S. 226	+
$^{18}/_{5}$— ?	Savværksarbejderstrejke	Savværksarb.s Festskrift 17 f.	+
$^{19}/_{5}$— ?	Møbelsnedkerstrejke (Bordfabrikant Jørgensen)	Soc.-Dem. $^{20}/_{5}$ 1875	?
$^{29}/_{5}$— ?	Skotøjsarbejderstrejke (Kjøbenhavns Skotøjsfabrik)	S. 228	?
ca. $^{1}/_{6}$—ca. $^{18}/_{6}$	Møbelsnedkerstrejke (Vissing)	Soc.-Dem. $^{3}/_{6}$—$^{10}/_{6}$ samt $^{22}/_{6}$ 1875	+
ca. $^{10}/_{6}$	Cigarmagerstrejke (Wulff)	S. 516	?
$^{19}/_{6}$—ca. $^{11}/_{9}$	Alm. Cigarmagerstrejke	S. 228	+
ca. $^{26}/_{6}$—$^{1}/_{7}$	Typografstrejke (»Dagens Nyheder«)	Soc.-Dem. $^{29}/_{6}$ og $^{2}/_{7}$ 1875	+
ca. $^{15}/_{7}$	Smedestrejke (J. Hansen)	S. 228	?
$^{6}/_{8}$—ca. $^{12}/_{8}$	Smede-, Former- og Modelarbejderstrejke (Løwener & Co.s Maskinfabrik)	S. 228	+
ca. $^{11}/_{8}$	Strejke af Smedelærlinge (Anker Heegaard)	Soc.-Dem. $^{15}/_{8}$ 1875	snarest +
$^{17}/_{8}$— ?	Murarbejdsmandsstrejke (Holbergsgade)	Soc.-Dem. $^{22}/_{8}$ og $^{28}/_{8}$ 1875	÷
$^{29}/_{8}$— ?	Handskemagerstrejke (M. F. Nathansohn)	Soc.-Dec.$^{31}/_{8}$ 1875	?
$^{2}/_{9}$	Havnearbejderstrejke (D.F.D.S.)	Soc.-Dem. $^{3}/_{9}$ 1875	+
ca. $^{12}/_{9}$— ?	Murerstrejke (Gudnitz)	Soc.-Dem. $^{14}/_{9}$ 1875	?
$^{25}/_{9}$—$^{12}/_{11}$	Alm. Blikkenslagerstrejke	S. 229	÷
$^{6}/_{10}$	Skotøjsarbejderstrejke (Kjøbenhavns Skotøjsfabrik)	S. 228	+
$^{11}/_{10}$— ?	Bødkerstrejke (C. Petersen)	Soc.-Dem. $^{14}/_{10}$ 1875	?
ca. $^{6}/_{12}$— ?	Gørtlerstrejke (Amelung)	Soc.-Dem. $^{7}/_{12}$ 1875	?
$^{13}/_{12}$— ?	Bygningssnedkerstrejke (Tømrermester M. Larsen)	Soc.-Dem. $^{14}/_{12}$ 1875	?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

	Provinsen.		
ca. $^{15}/_{1}$— ?	Alm. Skrædderstrejke i Skanderborg...	Soc.-Dem. $^{20}/_{1}$ 1875	?
ca. $^{5}/_{3}$— ?	— i Skive	S. 348	?
$^{1}/_{4}$—ca. $^{11}/_{5}$	Alm. Murer- og Tømrerstrejke i Aarhus.	S. 349 f.	+
$^{5}/_{4}$—ca. $^{11}/_{4}$	Alm. Skomagerstrejke i Nyborg	S. 348	+
$^{7}/_{4}$—ca. $^{5}/_{5}$	Alm. Skrædderstrejke i Kolding	S. 348	+
$^{8}/_{4}$—$^{13}/_{4}$	Alm. Murerstrejke i Horsens	S. 349	÷
$^{19}/_{4}$— ?	Skrædderstrejke i Præstø (Hoffland)...	S. 348	sna-rest ÷
$^{25}/_{4}$—$^{28}/_{4}$	Alm. Skomagerstrejke i Roskilde	S. 348	+
ca. $^{20}/_{7}$—ca. $^{10}/_{8}$	Alm. Skomagerstrejke i Aarhus.....	S. 348 f.	÷
$^{23}/_{7}$—$^{27}/_{7}$	Anlægsarbejderstrejke ved Rønne Havn	S. 354; Bornholms Avis $^{28}/_{7}$ og $^{29}/_{7}$ 1875	+
ca. $^{10}/_{8}$	Strejke af Skibstømrerlærlinge i Helsingør	Soc.-Dem. $^{21}/_{8}$ 1875	?
$^{19}/_{8}$—$^{23}/_{8}$	Alm. Cigarmagerstrejke i Fredericia....	S. 354	+
$^{23}/_{8}$— ?	Væverstrejke paa Fredericia Tæppefabr.	S. 355 og 502	+
$^{24}/_{8}$—ca. $^{30}/_{8}$	Skibstømrerstrejke i Helsingør (Løwe)..	S. 502 f.; Helsingør Dagblad $^{26}/_{8}$ og $^{31}/_{8}$ 1875	÷
$^{2}/_{9}$—$^{1}/_{10}$	Cigarmagerstrejke i Næstved (J. Galle).	S. 354	+
$^{6}/_{9}$— ?	Fabriksarbejderstrejke i Aarhus (Palmeoliefabrikken).....	S. 354	?
$^{8}/_{9}$—ca. $^{18}/_{9}$	Alm. Skomagerstrejke i Fredericia	S. 355	÷
$^{11}/_{9}$—ca. $^{15}/_{1}$ 1876	Formerstrejke i Aarhus (Christensens Støberi).....	S. 354	sna-rest ÷
$^{22}/_{9}$—ca. $^{1}/_{2}$ 1876	Alm. Cigarmagerstrejke i Malmø.....	S. 354	+
$^{25}/_{10}$—ca. $^{10}/_{7}$ 1876	Typografstrejke i Ringkøbing (Vald. Jørgensen)	S. 539	+
ca. $^{3}/_{12}$— ?	Skrædderstrejke i Roskilde (Nonnegaard)	S. 355	?
	1876.		
	København.		
Januar	Bygningssnedkerstrejke (3 Mestre)	Soc.-Dem. $^{9}/_{1}$ 1876; Fagforening.s Protokol	?
Jan.—Febr.	Gibserstrejke	Stukkatørernes Festskrift 7	+
$^{3}/_{4}$—$^{2}/_{6}$	Smede- og Formerstrejke (Mogensens Støberi).....	S. 244	÷

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

ca. $^{6}/_{4}$—ca. $^{5}/_{5}$	Pianofortearbejderstrejke (C. Jørgensen)	S. 243	+
$^{14}/_{5}$—ca. $^{25}/_{6}$	Alm. Bagerstrejke	S. 242 f.	÷
$^{24}/_{5}$—$^{26}/_{6}$	Formerstrejke (Schmidt og Marstrand)	S. 244	+
ca. $^{27}/_{5}$— ?	Strejke af kvindelige Arbejdere (Fajancefabrikken Aluminia)	S. 243	snarest ÷
$^{10}/_{7}$— ?	Hustømrerstrejke (Stefansgade 204)	Soc.-Dem. $^{12}/_{7}$ 1876	?
$^{15}/_{7}$—$^{3}/_{9}$	Alm. Formerstrejke	S. 244 f.	÷
ca. $^{15}/_{8}$— ?	Hustømrerstrejke (Steinbrenner)	Soc.-Dem. $^{12}/_{8}$ og $^{20}/_{8}$ 1876	?
ca. $^{4}/_{10}$—ca. $^{4}/_{11}$	Pianofortearbejderstrejke (A. Arvesen og Hermann N. Petersen)	S. 243	÷
ca. $^{15}/_{10}$—$^{20}/_{10}$	Møbelsnedkerstrejke (Vedsted)	S. 517	÷
$^{30}/_{10}$—$^{5}/_{12}$	Alm. Typografstrejke	S. 245—49	÷
ca. $^{11}/_{12}$—Febr. 77	Væverstrejke (Fiala)	S. 262	÷
	Provinsen.		
$^{6}/_{3}$—ca. $^{25}/_{5}$	Handskemagerstrejke i Lund (J. P. Møller)	S. 356	÷
$^{18}/_{3}$— ?	Alm. Snedkerstrejke i Aarhus	S. 355	snarest +
$^{20}/_{3}$—$^{22}/_{3}$	Anlægsarbejderstrejke ved Banen Aarhus—Ryomgaard	S. 356	÷
ca. $^{24}/_{3}$— ?	Strejke af Tømrerlærlinge i Aarhus (1 Mester)	S. 434	?
$^{3}/_{4}$—ca. $^{6}/_{4}$	Papirarbejderstrejke paa Fabrikken i Silkeborg	S. 356	snarest +
ca. $^{1}/_{5}$—$^{15}/_{5}$	Alm. Tømrerstrejke i Horsens	S. 355	+
$^{8}/_{7}$—ca. $^{20}/_{8}$	Alm. Snedkerstrejke i Horsens	S. 355 f.	+
ca. $^{23}/_{7}$	Anlægsarbejderstrejke ved den faste Limfjordsbro, Aalborg	S. 515	÷
ca. $^{10}/_{7}$—ca. $^{5}/_{12}$	Typografstrejke i Faaborg (»Faaborg og Sallings nye Dagblad«)	Typograf-Tidende $^{15}/_{7}$—$^{3}/_{12}$ 1876	snarest ÷
$^{22}/_{8}$— ?	Former- og Maskinarbejderstrejke i Fredericia (Kjærs Støberi)	S. 516	snarest ÷
$^{7}/_{9}$—$^{19}/_{9}$	Skrædderstrejke i Fredericia (Olsen)	S. 360	+
$^{30}/_{11}$— ?	— i Ringsted (Købmand Brumberg)	Soc.-Dem. $^{1}/_{12}$ og $^{7}/_{12}$ 1876	?
Ukendt Dato	Kularbejderstrejke i Korsør (et enkelt Firma)	Schovelin 240	+

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

	1877.		
	København.		
15/1—ca. 1/4	Korkskærerstrejke (Linds og Mottlaus Fabrikker)	S. 263	snarest ÷
16/3—ca. 25/3	Skrædderstrejke (Zachariae)	S. 262	÷
13/8—19/9	Bygningssnedkerstrejke (3 Mestre)	S. 263	÷
	Provinsen.		
18/7—ca. 15/9	Skrædderstrejke i Horsens (H. J. Christensen)	S. 363 f.	snarest ÷
13/8— ?	Anlægsarbejderstrejke ved Vejanlæg nær Vejle	Veile Amts Avis 14/8 1877	snarest ÷
ca. 10/12-ca. 7/1 1878	Handskemagerstrejke i Lund (Melander)	S. 363	÷
	1878.		
	København.		
9/2—ca. 13/2	Skrædderstrejke (Fonnesbech & Juhler)	S. 503	÷
ca. 12/2—ca. 12/6	Handskemagerlockout (L. Holm)	S. 263	÷
18/3—ca. 2/4	Korkskærerstrejke (Lind)	S. 263	÷
8/4— ?	Skotøjsarbejderstrejke (Kjøbenhavns Skotøjsfabrik)	Soc.-Dem. 10/4 1878	?
ca. 25/6— ?	Skibstømrerstrejke (D.F.D.S.)	S. 263	snarest ÷
28/8— ?	Jord- og Betonarbejderstrejke (Lampevejen)	Soc.-Dem. 28/8 1878	?
	Provinsen.		
ca. 4/3—ca. 10/4	Murerstrejke i Aarhus (Hospitalet)	Aarhus Amtstidende 5/3, 19/3 og 6/4 1878	snarest ÷
ca. 25/3—ca. 9/6	Skrædderstrejke i Randers (Falbe Hansen)	S. 364	÷
ca. 5/11—ca. 20/11	Skrædderstrejke i Aalborg (en enkelt Mester)	S. 364	+
	1879.		
	København.		
22/7—16/10	Alm. Bygningssnedkerstrejke	Soc.-Dem. 20/7—30/9 1879; Prot. 16/10 1879	+

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Bilag V fortsat).

$^{28}/_{8}$— ?	Murerstrejke (Johansen)	S. 263	?
ca. $^{8}/_{10}$—$^{11}/_{10}$	Cigarmagerstrejke (N. Petersen)	S. 503	+
ca. $^{10}/_{10}$— ?	Tømrerstrejke (Bock).....	Soc.-Dem. $^{11}/_{10}$ 1879	?
$^{12}/_{11}$—ca. $^{20}/_{11}$	Møbelsnedkerstrejke (A. Petersen).....	Soc.-Dem. $^{13}/_{11}$ og $^{21}/_{11}$ 1879	+
$^{12}/_{11}$— ?	Møbelsnedkerstrejke (Jønson)	Soc.-Dem. $^{13}/_{11}$, jfr. $^{19}/_{12}$ 1879	snarest ÷
	Provinsen.		
$^{7}/_{4}$— ?	Havnearbejderstrejke i Aalborg	S. 515 og 534	÷
ca. $^{7}/_{10}$— ?	Strejke i Vejle (hos en enkelt Mester; Faget ukendt).....	Veile Amts Folkeblad $^{9}/_{10}$ 1879; Soc.-Dem. $^{11}/_{10}$ 1879	?

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tidstavle.

1869 12. Juni: Typografisk Forening stiftes.
1871 Maj—Juli: »Socialistiske Blade«.
21. Juli: Ugebladet »Socialisten« begynder at udkomme.
1. Sept.: Cigarmagerforeningen »Enigheden« stiftes.
30. Sept.—ca. 10. Okt.: Strejken hos Burmeister & Wain.
15. Okt.: »Internationale«s københavnske Sektioner konstitueres.
23. Okt.—ca. 1. Dec.: Geleffs første store Agitationsrejse.
Dec.—Jan. (1872): Byggefagenes Aktion indledes.
1872 16. Febr.: »Bygningssnedkernes Forening« stiftes.
1. April—25. Maj: Murerskruen.
2. April: »Socialisten« overgaar til Dagblad.
5. Maj: Førernes Fængsling. Fælledmødet.
10. Juni—2. Juli: Første Skomagerstrejke.
18. Nov.: Kurvemagernes Produktionsforening stiftes. (Første Produktionsforening).
8. Dec.: »Enigheden«s Fredericiafilial stiftes. (Første Forbundsdannelse).
1873 Maj—Sept.: Bygningssnedkernes første Voldgiftsret. (Første faglige Voldgiftsdomstol).
Juni—Jan. (1874): Den store Fagforeningsgrundlæggelse.
6. Aug.: Højesteretsdommen over Førerne.
14. Aug.: »Internationale«s Opløsning.
ca. 1. Okt.—ca. 20. Nov.: Møbelsnedkerstrejke.
1874 5. Maj—9. Juni: Anden Skomagerstrejke.
9.—10. Maj: »Socialisten« afløses af »Social-Demokraten«.
26. Juni—4. Juli: Kleins Agitationsrejse i Østjylland.
1875 29. Marts: Skrædderforbundet stiftes.
8. April: Førernes Løsladelse.
10. Maj—5. Nov.: Skibstømrerstrejke.
19. Juni—ca. 11. Sept.: Cigarmagerstrejke.
Sommermaanederne: Fagforbunds- og Voldgiftstankernes foreløbige Gennembrud. Livligt Strejkerøre.
10. Aug.: Typografernes Voldgiftsret konstitueres.
25. Sept.—12. Nov.: Blikkenslagerstrejke.
Nov.—Marts (1876): Lassalleansk Oppositionsbevægelse inden for Socialdemokratiet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1876 14. Maj—ca. 25. Juni: Bagerstrejke.
18. Maj: Kleins Fald.
6.—8. Juni: Gimlekongressen.
15. Juli—ca. 11. Aug.: Formerstrejke.
30. Okt.—5. Dec.: Typografstrejke.
1877 23. Marts: Pios og Geleffs Afrejse til Amerika.
1.—4. Juli: Købmagergadekongressen.
Aug.: »Hustømrernes Understøttelsesforening« træder i Funktion. (Første Arbejdsløshedskasse).
1878 Jan.—Febr.: Arbejdsløshedskrisen kulminerer.
1879 23. April: Arbejdernes Forsamlingsbygning indvies.

Partiorganisationen.

15. Okt. 1871—14. Aug. 1873: »Internationale«.
16. Aug. 1873—Nov. 1873: Den demokratiske Arbejderforening.
1. Jan.—23. Maj 1874: Centralkomité.
30. Maj 1874—Juni 1876: Centralbestyrelse.
Juni 1876—Juli 1877: Hoved- og Lokalbestyrelse.
Juli 1877—12. Febr. 1878: Centralbestyrelse.
Fra 12. Febr. 1878: Socialdemokratisk Forbund.

Partiets vigtigste Ledere.

Okt. 1871—5. Maj 1872: Louis Pio.
28. Maj 1872—2. Marts 1873: Carl Würtz.
19. Marts—14. August 1873: P. C. Johnsen.
16. August—2. Nov. 1873: Sophus Pihl.
30. Maj 1874—6. August 1875: E. W. Klein.
6. August 1875—23. Marts 1877: Louis Pio.
Fra 23. Marts 1877: Christen Hørdum (m. fl.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

REGISTRE

(Bilagene ikke indarbejdet. N. betegner Note, B. i Slutningen af en Artikel betegner Billede).

1. Personregister.

(Firmanavne, se Sagregistret.)

Adler, J., Tobaksfabrikant, 228.
Albertsen, L., Fabrikant, 96.
Albrectsen, S. N., Overlærer, 302 ff.
Andersen, C. C., Møbelsnedker, Politiker, 217, *220 ff.*, 223 f., 239, 249 f., 253 f., 257 f., 263, 275 ff., 288, 354, 359, 419, 454, 484, 491, 506, 565.
Andersen, H. C., Forfatter, 98.
Andersen, Laurits, Hustømrer, 271, 276, 424, 458, 472, 478, 488.
Andersen, P., Skomager, 309.
Andræ, C. G., Politiker, 61.
Bajer, Fr., Politiker, 319.
Bakunin, M., russisk Anarkist, 131.
Bardenfleth, C. E., Politiker, 61.
Bauer, Ad., Industrihistoriker, 492 N.
Bebel, F. A., tysk Socialdemokrat, 131 ff., 287 N.
Behrend, Carl Jacob, Bogtrykker, 42 f., 55.
Berg, A. P., Bygningssnedker, 296 f., 298 N., 491.
Berg, Christen, Politiker, 224, 309.
Bismarck, O. v., tysk Statsmand, 130, 136, 198.
Bjørnbak, Lars, Politiker, *299 f.*, 302, 304 f., *311—319*, 339, 344, 350, 358, 365 f., 387, 403, 405, 500, 509, *569—572*.
Bjørnson, Bjørnstjerne, norsk Forfatter, 98.
Bjørnstrup, P., Sproglærer, 238 f., 241, 250, 423, 435, 486.
Blanc, Louis, fransk Politiker, 64, 197, 546, 548.
Blanqui, L. A., fransk Socialist, 131.
Bliesmann, Georg, Kurvemager, 237 N., *357 f.*, 459, 571 f.
Bloch, William, Forfatter, Sceneinstruktør, 407 f.
Borch, J. P., Skomagermester, 74.
Brix, Harald, Redaktør, 157, 159, 162, 165 ff., 180 f., 188, 199, 203, *222—225*, 254 f., 300 f., 333, 353, 365, 408, 420 f., 459, 538.
Bøgh, Erik, Forfatter, 150 f., 175, 207.
Bøhm, Rud., Typograf, 288.
Carstensen, J. N., Snedkermester, 389.
Christensen, Balthasar, Politiker, 61.
Christensen, Peter, Skræddermester, 83 N.
Christensen, P., Snedker, 323.
Christian IV., Konge, 11, 12, 15, 39.
Christian VI, Konge, 18.
Christian VII, Konge, 26.
Christian VIII, Konge, 45.
Christian IX, Konge, 99, 199, 313, 346.
Clausen, H. N., Politiker, 45.
Colbjørnsen, Christian, Generalprokurør, 25, 27, 89.
Coppée, Fr., fransk Forfatter, 407.
Crone, V., Politidirektør, 180 f., 254, 375.
Dampe, J. J., Politiker, 72.
Danner, Louise, Grevinde, 424 f.
Dau, William, Typograf, 55 f.
David, C. N., Politiker, 61.
Dein, J. R., Redaktør, Bogtrykker, 52 N., 56 N., 248, 546.
Disraeli, B., engelsk Statsmand, 12[illegible]

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dreier, Fr., Forfatter, socialistisk Agitator, 53, 56 N., *63—70*, 72 f., 113, 121, 125, 148, 546 ff.
Drey, v., Korkskærer, 138 f.
Ehlers, E. D., Borgmester, 372.
Estrup, J. B. S., Politiker, 255, 386, 568 f.
Etlar, Carit, Forfatter, 98.
Faber, Viggo, Bogholder, Redaktør, *104—107*, 114, 125, 134, 141, 153 N., 158, 203, 206, 250, 391, 394 ff., 402 f., 405, 459 N., 547 f., 567 ff., 572. — B: 105.
Falbe-Hansen, V. A., Nationaløkonom, 120, 496 N.
Falck, B., Bygningssnedker, 186, 553, 555.
Fiala, J. C. L., Tekstilfabrikant, 262, 539.
Fogh, Chr. P. I., Kommissionær, 82 f., 85 N.
Foltmar, R., Typograf, 412 f.
Forsberg, C., Bygningssnedker, 238 f., 257 f., 260, 354, 359, 488, 506, 535.
Frederik I, Konge, 11.
Frederik VI, Konge, 24, 33 f., 42 f.
Frederik VII, Konge, 44, 84, 99, 152.
Frederik VIII, Konge, 180.
Frederiksen, H. P., Industridrivende, 44.
Freese, Skrædder, 186.
Fritzsche, F. W., tysk Cigararbejder, 132, 289.
Galle, Cigarfabrikant, 437, 534.
Gamst, H., Mekanikus, 33.
Geleff, Poul, socialistisk Agitator, 162, 180 f., 199, 203, *222—225*, 231 N., 251, 253 ff., 274, *300—310*, 312, 314 f., 320, 328, 333 f., 339, 353 f., 361 f., 365 f., 391, 408, 418, 420, 459, 491, 509, 528, 548, 570. — B: 301.
Giessing, J. F., Cigarmager, 239, 358.
Gleerup, A. C., Sekretær, 74.
Goldschmidt, M., Forfatter, 45 ff., 48.
Gronemann, J., Smed, *318 f.*, *323 ff.*, 326 N., 327, 332, 549 N. — B: 317.
Grundtvig, N. F. S., Forfatter, 61.
Grüne, J. P., Journalist, 44 ff., 48.
Grøn, H. P. Chr., Murer, 175, 180, 382, 446 N.
Gössell, C. H., Skrædder, 82.
Hage, Alfred, Politiker, 87 f.
Hage, Hother, Politiker, 88.
Hansen, H. P., Gaardmand, 315.
Hansen, J. A., Politiker, 44, 61, 74, 80, 82, 87 f., 316, 570.
Hansen, L. P., Former, 357, 570 f.
Hansen, S., Murer, 356, 361.
Heegaard, Anker, Jernstøber, 96, 118, 243.
Heinemann, Typograf, 102, 142, 168, 212, 549.
Henrichsen, J. C., Cigarmager, 158 f.
Henriksen, I., Bogtrykker, 251.
Hertz, M., Politiinspektør, 254, 541.
Hertz, Fr. A., Maler, socialistisk Agitator, 173, 200, 202 f., 223, 335, *346 f.*, 362 f., 371, 382, 395, 430, 491, 503 N.
Hirsch, Max, tysk Socialpolitiker, 133, jfr. 402.
Hirschsprung, Bernhard, Tobaksfabrikant, 228 m. N., 382, 436, 465 N., 529 N., 544.
Holberg, Ludvig, Forfatter, 23.
Holck, J., Direktør, 423.
Holm, L., Handskefabrikant, 263.
Holm, P., Skrædder, Politiker, 202, 217, *219 f.*, 222, 224, 239, 249, 254, 275 f., 288, 335, 345, *347 f.*, 354, 357, 419, 491, 495, 553, 560.
Holmblad, L. P., Fabrikant, 262.
Holst, L., Nationaløkonom, 135.
Holst, V. Th., Pianofortearbejder, socialistisk Agitator, 213 f., 414, 420.
Hornemann, C. J. E., Læge, 100, 103.
Howitz, G., Gasværksbestyrer, 371 ff.
Hørdum, C., Skomager, Politiker, 196, *217—219*, 220, 222, 224, 239, 249, 254, 275, 277, 288, 353 f., 420 f., 478, 510, 518 N., 528, 552 f., 555 f.
Hørup, Viggo, Redaktør, Politiker, 147.
Høyen, N. L., Kunsthistoriker, 98.
Ibsen, Henrik, Forfatter, 407 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jacobsen, L., Sporvognskonduktør, 370, 382.
Jacobsen, J., Skrædder, 329.
Jacobsen, J. C., Brygger, 375.
Jensen, Andreas, Møbelsnedkermester, 378, 388.
Jensen, Chr., Former, 332 N.
Jensen, H., Skrædder, 345, 357.
Jensen, Jens, Maler, 196, 265 f.
Jensen, R. P., Typograf, 168, 206, 212, *246—249*, 288, 351, 451, 517.
Jensen, Severin, Møbelsnedkermester, 378, 388.
Jessen, J. C. von, Byfoged, Politiker, 369, 567 f.
Johansen, Chr., Møllebygger, 331, 334, 335 N., 387.
Johnsen, P. C., Cigarmager, 189 f., 199, 334, 352 ff.
Jørgensen, P., Skrædder, 239.
Karstensen, Smed, 299, 314.
Kayser, C. J. H., Nationaløkonom, 135.
Kayser, Harald, Tømrermester, 46.
Kierkegaard, Søren, Forfatter, 334 N.
Klamer, A. C., Tøjmager, 52, 66 f.
Klein, E. W., Barber, socialistisk Agitator, 146 m. N., 202, *213—217*, 222, 224 ff., 231 N., 232 f., *235 f.*, 239, 241, *250 f.*, 265 f., 274, 287 N., 288, 335, *339—345*, 347, 352, 357, 361 f., 414 ff., 419, 426, 430, 451, 459, 461 f., 473, 474 N., 491, 528, 543, 556 N., *565 f.*
Klüglein, Fr., Typograf, 141 N., 142 f.
Knudsen, P., Handskemager, Politiker, 102, 196, 275 f., 359, 451, 464, 468.
Kofod, Lucianus, Politiker, 301, 393, 518.
Krebs, F. C., Læge, Nationaløkonom, 135, 568.
Krieger, A. F., Politiker, 61, 88.
Kruse, Carl Christian, Karetmager, 300, *312 f.*, *315—319*, 323, 327, 332, 344, 357, 365, *386 f.*, 509. — B: 317.
Lamp, Chr., Møbelsnedker, 249, 275 ff.
Lange, Thor, Cigarfabrikant, 96.
Larsen, J. E., Politiker, 61.
Larsen, L. C., Borgmester, 178.
Lassalle, F., tysk socialistisk Agitator, 131, 136, 197 f., 234, 416, 460, 507 f., 510, 564, 566, 568 f., 572.
Lauritzen, Snedker, 344.
Lazarus, M., Typograf, 151, 170.
Lehmann, Orla, Politiker, 33, 367 f., 471 f.
Leth, Th., Politiker, 570.
Liebknecht, W., tysk Socialist, 132.
Liljencrantz, Jacquette, svensk Baronesse, 435, 460 N., 528.
Lind, J. P., Bordfabrikant, 164.
Lund, J. C., Typograf, 141 N.
Lund, L. V., Tøjmager, 66.
Lundbeck, R., Maskinarbejder, 162.
Lunde, P. F., Jernstøber, *48—53*, 62 f., 65 ff., 68, 70, 72, 79, 459 N., 481.
Luno, Bianco, Bogtrykker, 55 N.
Løber, H. P., Typograf, 142.
Løwener, D., Jernstøber, 228, 493 N., 516.
Malling, Ove, Minister, 25.
Mantzius, Kr., Skuespiller, 98.
Marsmann, H., Cigarfabrikant, 118 N.
Martensen, H. L., Biskop, 460 f., 568.
Marx, Karl, tysk Socialdemokrat, 130 f., 507 f.
Mazzini, G., italiensk Politiker, 131.
Meyer, A. C., Politiker, 102, 115 N., 276 f., 459, 460 N.
Meyer, Edvard, Redaktør, 50 f.
Michelsen, A., Hofjuvelér, 307.
Molbech, Chr., K., F., Forfatter, 407.
Monrad, D. G., Politiker, 87, 568 N.
Montgomery, A., svensk Industrihistoriker, 545 N.
Mourier, C. F. L., Politiker, 61.
Munck, Vilhelm, Præst, 122 f., 136.
Mundberg, A. N., Redaktør, Politiker, 146, 180, 213 f., 239, 276, 410.
Mundberg, Herman, 146.
Müllen, L. M., Major, 74.
Müller, Otto, Overretsassessor, 77, 82, 86, 88.
Mynster, J. P., Biskop, 33.
Møller, Johannes, Præst, 306 f.
Napoleon III, fransk Kejser, 99 f., 129, 145, 148.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nielsen, A., Socialdemokrat, 239.
Nielsen, Henrik, Teglbrænder, 313, 315.
Nielsen, H. J., Kæmnerskriver, 253, 329 N., *330 f.*, 332, 334, 340, 346, 357, 362 f., 365.
Nielsen, P., Maler, 203 f., 211.
Nielsen, Rasmus, Filosof, 98.
Nielsen, Valdemar, Tandlæge, 256.
Nordgreen, F., Cigarmager, 239.
Nyrop, Camillus, Industrihistoriker, 143, 282.
Nørholm, N., Skrædder, Symaskinefabrikant, 73, 79 N., 84, 96.
Odder, J. M., Skræddermester, 84, 96.
Olsen, O. C., Bogtrykker, 246.
Olsen, Peter, Cigarmager, 295, 328 f.
Olsen, P. C., Sadelmagermester, 100.
Owen, Robert, engelsk Socialreformator, 34, 127.
Pedersen, Jørgen, Nationaløkonom, 120 N.
Pedersen, S., Skrædder, 337, 339 ff., 344 f.
Pedersen (Aarslev), N., Forfatter, 402.
Petersen, Skomager, 305.
Petersen, Adam, Klejnsmed, 222, 359 f., 424.
Petersen, Lorentz, Bundtmager, 146 m. N., 147.
Pflug, Lauritz, Smed, 430 f.
Pihl, Sophus, Møbelsnedker, 199, 209, 213, 221, 334, *384 ff.*, 506, 520, 564 f. —B: 385.
Pio, Louis, socialistisk Agitator, 73, 107, 121, 134, 141, 145, 146 N., *147—151*, 154, 157 ff., 162 f., 170, 174 ff., 177, *179—184*, 188, 196, 199, 203, 215 ff., *222—225*, *231—239*, 241, 246, *249—253*, 254 f., 273 f., 279, 284, 286, 290 f., 295, 297, 300 f., 304, 312 ff., 315 f., 331, 333, 353 ff., 362, 365, 370, 391 f., 398, 407, 417 ff., 420 ff., 423, 425, 435, 441, 449 ff., 459 f., 463, 471 ff., 476, 478 N., 489, 491, *507 ff.*, 510 f., 528, 537, 570 — B: 179.
Pitt, W. (den Yngre), engelsk Statsmand, 126.
Place, Francis, engelsk Skrædder, 126.
Ploug, C., Politiker, 86, 150.
Proudhon, P. J., fransk Socialfilosof, 64, 125, 131, 548.
Rasmussen, Alex., Tobaksfabrikant, 228.
Rasmussen, V., Redaktør, 234.
Rasmussen, R., Mekanikus, 162.
Richter, V. Z., Grovsmed, 102, *206 f.*, 212 f., 388, *394 f.*, 463, 475, 481, 497, 501, 506. — B: 443.
Rimestad, C. V., Redaktør, Politiker, 63, 69 N., *70—75*, 77, 84, 88, *95—102*, 105 f., 107, *112 ff.*, 135, 138, 141, 145 ff., 150 f., 153, 158, 165 N., 181, 206, 214 f., 226, 232, 240, 266, 277 N., 308, 372 f., 390 ff., 393, *402 ff.*, 406, 458, 493 N., 494, *496 f.*, 518, 543, 547, *549 f.*, 552, 567, 572. — B: 97.
Ring, L. A., Kunstmaler, 455.
Rosendal, H., Højskoleforstander, 305.
Rosenhoff, Claudius, Forfatter, 43.
Rosenørn, E. E., Overpræsident, 207, 568.
Rubin, M., Historiker, 30.
Rømer, Ole, Politimester, Naturforsker, 17.
Saint-Simon, Henri de, fransk Socialist, 42 f.
Salomon, Sally B., Bogtrykker, 396, 400.
Sardou, V., fransk Forfatter, 407.
Scharling, Will., Statistiker, 118 f.
Schiøtt, Tobaksfabrikant, 228 N.
Schou, N. C., Snedkermester, 303 f., 487.
Schouw, J. F., Politiker, 45.
Schulze-Delitzsch, F. H., tysk Socialøkonom, 105, 136, 148, 564.
Schumann, Fritz, Litograf, 291.
Schweitzer, J. B., tysk Socialdemokrat, 131, 133, 136, 508.
Sehested, Ove Rammel, Minister, 25.
Smith, Bager, 209.
Smith, Adam, engelsk Nationaløkonom, 87.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sommer, M. A., Missionær, 162, 172, 491, 548.
Sonne, H. Chr., Præst, 104, 106, 125, 458.
Stampe, Henrik, Generalprokurør, 27, 87.
Stein, Vilh., Cigarmager, 234, 572.
Sternhagen, H., Blikkenslagermester, 192.
Svendsen, R. P., Snedker, 357, 571.
Sørensen, F., Murer, 332, 336, 339 f., 344, 350, 353 f., 356 f., 534.
Sørensen, Rasmus, Lærer, 45.
Teytaud, P. E., Skrædder, 82, 84, 94, 170, 178, 186 f., 202, 256, 477.
Thiele, Just, Bogtrykker, 141 N.
Thomsen, R., Murer, 362 N., 365, 570 f.
Thomsen, T., Smedemester, 430 f.
Thorendahl, A. C., Skomager, 457.
Thorsen, O. N., Snedkermester, 378, 389.
Tietgen, C. F., Finansmand, 256, 427 N.
Tilly, C., Malermester, 80, 89 N.
Toucher, August, Agitator, 180.
Toucher, Louis, Journalist, 68, 202, 234, 420, 461.
Tscherning, A. F., Politiker, 59 ff., 316, 404 f.
Ulrik, F. F., Læge, 103, 106 f., 111, 121, 547.
Wain, Will., Maskinfabrikant, 162. — Se iøvrigt Sagregistret, Burmeister & Wain.
Varberg, Rudolf, Justitssekretær, 113
Vedsted, P. M., Snedkermester, 517.
Veed-Fald, J., Skibstømrer, 304.
Weiss, A., Maskinarbejder, 550.
Vengeur, se Klein, E. W.
Wiehe, Michael, Skuespiller, 98.
Wiinblad, E., Redaktør, 255.
Winther, Gert, Politiker, 203, 414.
Winther, J. W. E., Toldinspektør, Justitsraad, 392, 403 f.
Visby, C. H., Præst, 103 N.
Worsaae, J. J. A., Arkæolog, 98.
Wulff, E., Maler, 203 f.
Wulff, Emilie Charlotte, socialistisk Agitator, 334, 343.
Würtz, J. C. C., Cigarmager, 177, 180, *182 f.*, *187 ff.*, 199, 305, 316, *327 ff.*, 331, 334, 339 f., 382, 410, 412, 422, 509, 550. — B: 317.
York, Theodor, tysk Socialdemokrat, 198.
Zimmermann, F. L., socialistisk Agitator, 334 f., 339.
Zwicki, J. C., Skomager, 478.
Ørsted, A. S., Politiker, 34, 72 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Stedregister.

(København ikke medtaget.)

Aabenraa (Gadenavn), 42.
Aakjær, 327.
Aalborg, 17, 81 N., 292 ff., *304 f.*, 308 ff., 311, 315, 318, 320, 323, 325, 328, 332, 337 f., 345, 348, 351 f., 355 f., 358, 361, 364 f., 382, 432 N., 495, 501, 509 N., 515 N., 523, 534.
Aarhus, 81 N., 112 N., 292 ff., *295—302*, 303, 305, 308 ff., *311—318*, 321 ff., 325, 327 f., 331 ff., 336 ff., 339 ff., 343 ff., 347 N., 348—65, 375 N., 386 ff., 406, 408, 426, 434, 446 f., 461 f., 465, 466 N., 467, 479, 487, 498 N., 500 f, 503, 515 N., 516 N., 518 N., 519 N., 523 f., 526 f., 529 f., 532 N., 533 f., 539 N., 569 ff. — B: 295.
Aarslev, 515 N.
Adelgade, 21.
Allégade, 370.
Altona, 290.
Assens, 322.
Augsburg, 290.
Baden, 130.
Ballerup, 214, 217.
Belgien, 130.
Bergen, 386.
Berlin, 54, 133, 174, 247, 549.
Bern, 451.
Bjerre (Valgkredsen), 318.
Bloustrød, 237 N., 361.
Borgergade, 422.
Braunschweig, 289.
Bredebro, 300.
Bredgade, 422.
Bremen, 289.
Breslau, 289.
Brüssel, 42.
Carlskrona, 540, 543.
Casino, 407.
Christiania, 106, 524.
Christiansborg, 18 f., 199.
Christianshavn, 75, 103 m. N., 122, 123, 161, 244.
Dragør, 435 f., 533.
Dronningens Tværgade, 218.
Dyrehaven, 225, 316, 353, 424.
Edinburg, 137.
Ems, 225.
Engelskmandens Plads, 161. — B: 161.
England, 27, 33, 65, 87 f., *125—129*, 132, 134, 154, 157, 236.
Eremitagesletten, 99.
Erlangen, 289.
Esbjerg, 111, 331.
Flensborg, 139, 330.
Frankrig, 21, 27, 34, 65, 87, 100, *129 f.*, 145, 148, 385.
Fredericia, 139, *293 ff.*, 326 f., *328—333*, 334 f., 339 ff., 346, 352—355, 357 f., 360 f., 369, 412, 436, 437 N., 449, 469, 471 N., 502, 516 N., 520 N.
Fredericiagade, 422.
Frederiksberg, 236, 281, 447.
Frederiksborg, 84.
Frederikshavn, 326 f.
Genève, 225.
Gotha, 133.
Grenaa, 533.
Haag, 385.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hamburg, 54, 109 N., 137, 289, 295, 330, 524 f., 542.
Hasle, 494 N.
Heidelberg, 54.
Helliggejststræde, 537.
Helsingborg, 353, 359, 523.
Helsingør, 321 f., 332, 353 f., 359, 361, 502 f., 533.
Herning, 308.
Hillerød, 308, 533.
Hjørring, 305, 338, 346, 361.
Holmens Kirke, 424.
Holte, 224.
Horsens, 287, 292 ff., 305, 308 ff., 311 f., 315 f., *318 f.*, 322 f., 324—326, 327 f., 332 f., 335—341, 343—350, 352 f., 355—358, 360—365, 369, 381, 382 N., 387, 389, 406, 408, 423, 433, 456 f., 465, 469, 487, 505, 514, 524, 531, 533 f., 537 N., 538, 549 N., 554.
Hotel Royal, 256.
Idestrup, 219.
Integade, 160.
Itzehoe, 525.
Jægersborg, 231.
Jægerspris, 424.
Kallundborg, 326, 328, 332.
Kastellet, 21.
Kastrup Glasværk, 282 N.
Kolding, 327 f., 332, 334 f., 337 f., 345 f., 348, 352, 356, 383, 400, 487, 529.
Korsør, 327, 361, 369.
Kristiansstad, 359 N.
Købmagergade, 274, 422.
Ladegaarden, 114.
Landskrona, 525.
Leipzig, 54, 132, 288.
Lille Kongensgade, 192.
London, 126, 130, 145, 162 N., 290 f.
Lund, 353, 356, 358 f., 363, 524, 526 N., 529, 532.
Lundtofte, 361.
Lübeck, 525.
Lyngby, 309.
Malmø, 139, 293, 352 ff., 359, 361, 437, 524, 526 N.
Manchester, 128.
Maribo, 326.
Middelfart, 309.
Mols, 533.
Murerkroen, 537.
München, 525.
Møntergade, 219.
Nakskov, 115 N., *309 f.*, 322, 332, 387, 487.
Nassau, 213.
Newcastle, 138, 291, 542.
Nordamerika, 65, 215, 253.
Norge, 115, 525.
Nyboder, 51, 72.
Nyborg, 294, 308, 338, 348, 359, 363.
Nykøbing F., 308 f., 338, 523, 546.
Nürnberg, 131, 133.
Næstved, 328, 332, 353 f., 361, 437, 570.
Nørre Alslev, 237 N.
Nørrebro, 183, 386, 424, 453, 553.
Nørrefælled, 180, 416, 528.
Odense, 83 f., 292 ff., *305—308*, 309 f., 319 ff., 322, 328, *332 ff.*, 337, *342 f.*, 344 f., 348, 353, 356, 359, 361, 363, 365 f., 387, 389 N., 468, 501, 504, 509 N., 519 N., 523, 529.
Osterwieck, 290.
Parcelvejen, 140 N.
Paris, 42, 44, 48, 129, 145, 148, 423, 546.
Phønix (Dansesalonen), 158, 162, 165 f., 172, 180, 250, 276, 316.
Pirna, 525.
Preussen, 130.
Præstø, 328, 348, 355, 383.
Randers, 111, 292 ff., *302 ff.*, 309 ff., 315, 318, 320 ff., 325, 331, 337 f., 348, 352, 360, 363 ff., 366, 381, 387, 434, 487, 533, 548.
Refshaleøen, 210.
Ribe, 300.
Ringkøbing, 539.
Ringsted, 365.
Risskov, 296, 354.
Rochdale, 105, 125, 127.
Roskilde, 147, 301, 308 f., 320 ff., 348, 355, 361, 365, 504, 523.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rudkøbing, 44, 87.
Rømersgade, se Sagregistret, Forsamlingsbygningen.
Rønne, 354.
Sachsen, 130.
Sakskøbing, 309.
Saksogade, 159.
Schlesien, 215.
Schweiz, 525.
Sheffield, 128, 134 f.
Silkeborg, 326, 356.
Skanderborg, 298, 300 f., 305, 310 ff., 315, 332, 336 f., 339 f., 361, 364.
Skelskør, 308.
Skive, 348, 487.
Skodsborg, 309.
Slagelse, 308, 338, 361.
Solbjerg (Kro), 327.
Stavanger, 385.
Stege, 309.
Stockholm, 106, 114, 524.
Store Helliggejststræde, se Valkendorfsgade.
Strandgade, 541.
Stubbekøbing, 309.
Stuttgart, 197.
Svendborg, 294, 320, 326, 338, 353, 361.
Sverige, 76, 115, 139, 525.
Thisted, 104, 338, 495.
Tordenskjoldsgade, 386.
Torvegade, 541.
Tudeaa, 326 f., 374.
Tureby, 224.
Tyskland, 14 f., 18 f., 35 f., 44. 54, 100, *131—134*, 136, 139, 142 f., 148, 154, 157, 198, 213, 215, 247 ,340, 385, 508, 525, 564.
Tømmerkroen, 21, 82, 164. — B: 165.
Tønder, 300.
Utterslev, 237 N., 361.
Valby Kro, 242.
Valkendorfsgade, 158, 537.
Vejle, 305, 308, 322, 326, 338, 352, 434, 533.
Vendersgade, 245.
Viborg, 308, 356, 533.
Viby, 315.
Vingaardsstræde, 99, 167.
Vordingborg, 111.
Vridsløselille, 181, 222 f.
Zürich, 525.
Æbeltoft, 217, 326.
Østerfælled, 103.
Østrig, 130.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Fagregister.

Anlægsarbejdere, 111, 115, 120, 144, 319, 326 f., 331, 354, 356, 374, 515.

Arbejdsmænd, 374. — København, 56 N., 58, 75 f., 103, 117, 120, 152, 163, 192 f., 200, 202, 245, 256, 259, 267, 272 f., 281, 283 N., 284 N., 346, 359, 371, 410, 412, 416 N., 428, 430, 440 N., 447, 457, 459 N., 460, 463, 467, 476, 504, 515, 536. — Aalborg, 311. — Aarhus, 237 N., 311, 353, 387 f., 461. — Fredericia, 328. — Helsingør, 359. — Hjørring, 346. — Horsens, 311, 339, 346. — Jfr. Anlægsarbejdere, Daglejere, Fabriksarbejdere, Havnearbejdere, Landarbejdere, Murerarbejdsmænd, Renovationsarbejdere, Støberiarbejdsmænd.

Bagere, 374 N. — København, 13, 21, 85, 91, 116 N., 120 N., 172, 176, 192, 209, *242 f.*, 262, 282 N., 284 N., 360, 380 f., 408 N., 438 N., 457 N., 477, 486, 501, 502 N., 504, 519 N., 521, 525 f., 532 N., 533 f., 538 f., 542. — Aarhus, 360. — Helsingør, 533. — Hillerød, 533. — Tyskland, 132, 247.

Barberer, København, 280.

Billedhuggere, se Billedskærere.

Billedskærere, 236 N. — København, 204, 261, 426 N., 431 f., 458, 499 N., 501 N., 565 f.

Blikkenslagere, København, 84 f., 173, 192—95, *229*, 236 N., 258, 261, 267, 269, 271 f., 377, 380, 417, 419 N., 430, 432, 444 N., 445, 452 f., 455 f., 469 N., 475, 476 N., 482 ff., 488, 499 N., 501, 504, 513 N., 517, 521, 524 f., 528, 530, 533 f., 536 N., 537, 543 N., 552 f., 555, 557 N., 560—63.

Blytækkere, København, 280.

Bogbindere, København, 37, *140*, 169, 194, 196, 210, 266 f., 271, 377, 381, 390, 413, 415, 430, 444 N., 454 f., 488, 500, 502 N., 503, 513 N., 518 N., 530, 536 N., 537.

Bogtrykkere, 246 f., 351, 380. — København, 55 f., 91, 168, 211, 246 ff., 380, 396, 400, 517, 532. — Jfr. Typografer.

Brolæggere, København, 211, 432, 467, 501, 519 N.

Bryggeriarbejdere, København, 202, 281, 382, 444 N., 454 N., 466, 482.

Bundtmagere, København, 37, 280.

Bybude, København, 475.

Byggefag, 136, 389. — København, 18 ff., 22, 24, 26, 31, 37, 47, 56 N., 86, 91 f., 108, 110, 113, 116 N., 120, 136, 172—75, 185, 191, 194, 208 f., 212, 230 f., 242, 245, *257—61*, 264, 266 N., 267, 269, 349, 388, 488, 492, 498—501, 506, 552, 560. — Provinsen, 311, 319, 322, 501. — Aalborg, 311. — Aarhus, 311, 501, 529, 534. — Horsens, 311. — Se i øvrigt Blikkenslagere, Bygningssnedkere, Hustømrere, Murere og Snedkere.

Bygningssnedkere, København, 144, *184 ff.*, 187 f., 190, 194 f., 204, 208, 212, 225 N., 226, 236 N., 238 f., 252, 257 f., 260 f., 263, 265 N., 267, 270 ff., 280, 287, 345, 359, 378, 389, 394,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

396 f., 408 N., 413, 415, 417, 419 N., 421 ff., 427 f., 431, 439, 442, 444—47, 452 f., *455 ff.*, 459 N., 461, 464 f., 466 N., 480, 482—85, 489, 495, 499 f., 501 N., 504, 506, 513 ff., 518 f., 520 N., 521 ff., 525 f., 528, 533, 535, 544, 551, 553, 555, 557, 559—63. — Provinsen, se Snedkere..

Bødkere, København, 85, 120 N., 192, 194 f., 204, 210 f., 261, 267, 289, 383, 416 N., 426, *433*, 454, 469 N., 475, 492, 501 N., 513 N., 519, 525, 553, 557 f. — Aarhus, 298. — Tyskland, 289.

Børstenbindere, København, 116 N., 467, 489 N., 499 N., 514.

Cigarmagere, se Tobaksarbejdere.

Cigarsorterere, København, 144 N.

Daglejere, 95. — København, 90, 93 f., 116 f., 119, 123, 283 N., 284 N. — Provinsen, 95. — Horsens, 534. — Jfr. Arbejdsmænd.

Damaskvævere, se Vævere.

Drejere, København, 116 N., 120 N., 202, 432, 444 N., 460 N., 469 N., 476, 480, 515, 536 N.

Fabriksarbejdere, 39 ff., 114, 116 ff., 152, 230, *243 ff.*, 262, 280 f., 283 ff., 306, 319. — Se i øvrigt de enkelte Fag.

Farvere (og Trykkere), København, 116 N.

Formere, 353, 469 N. — København 144 N., 161, 163, *244 f.*, 250, 262, 265 N., 270 f., 280 f., 343, 358 N., 381, 389 N., 406, 418, 423, 432, 439, 442 N., 444 N., 448 N., 454 f., 461, 466—70, 475 f., 480, 482 ff., 488, 491, 493 f., 498, 502 f., 516, 522 N., 525—28, 534 f., 537 N., 542, 544. — Aarhus, 112 N., 354, 387 f., 462, 503, 516 N., 539 N. — Fredericia, 516 N. Sverige, Landskrona, 525. — Tyskland, 247, 525.

Garvere, København, 228, 283 N., 284, 374 N., 438 N., 481. — Randers, 381.

Gas- og Vandarbejdere, København, 430, 475 f., 488, 499 N.

Gasværksarbejdere, København, 283 N., *370—73.*

Gipsere, København, 430, 432, 476 N., 515.

Glarmestre, København, 37, 202, 432.

Granithuggere, København, 280.

Grovsmede, København, 20, 205, *206 f.*, 211, *212*, 213, 245, 270, 388, 394 f., 415, 431 f., 444 N., 450, 453, 459 N., 463, 464 N., 475, 477, 481, 485, 493 N., 497, 501, 506, 515. — B: 443.

Guld- og Sølvarbejdere (Guldsmede), København, 37, 200 N., 377, 426 N., 432, 439, 515, 547. — Tyskland, 132.

Gørtlere, København, 192, 195, 454, 459 N., 466 N., 477, 480.

Handskemagere, 201, 263, 283 N., 290 N., 469, 538. — Nordisk Forbund, 289, *358 ff.*, 363, 449 ff., 464, 468 f., 514, 524. — København, 123, 205 N., 228, 257, 263, 265 N., 283 N., 289 f., 353, 358 f., 382 f., 432, 442, 445 N., 468, 475, 480, 489 N., 504 f., 524. — Nyborg, 359, 363. — Odense, 359, 363. — Sverige: Helsingborg, 353, 359. — Kristiansstad, 359 N. — Lund, 353, 356, 359, 363, 521, 524, 526 N., 529, 532. — Malmø, 353, 359. — Tyskland, 289 f., 363.

Hattemagere, København, 281. — Randers, 321.

Havnearbejdere, København, 120, 228, 284 N., 311, 515. — Provinsen, 311, 319. — Aalborg, 515, 534. — Aarhus, 327, 487, 515, 533 f.

Hustømrere, 383. — København, *18—22*, 24—28, 30—33, 37, 47, 52 f., 60, 75, 85 f., 91, 108 ff., 112, 120, 164, 172—76, 178, 185, 191, 194, 201, 205, 208 f., 211—13, 256 ff., 260 f., 264, 267, 270 f., 287, 351, 378, 395, 398, 424, 427, 432, 440 N., 444 N., 452, 458, 461 N., 467, 469 N., 473, 475, 478, 479 N., 490 N., 499, 504, 513 N., 515, 521, 523 f., 533. — Provinsen, 321. — Aarhus, 322 f., 333, 336, 349 ff., 356, 365, 434, 466 N., 479, 524, 527. — Horsens, 324, 350, 355, 387, 554. — Svendborg, 320. — Tyskland, 133, 549.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hvidgarvere, se Garvere.
Instrumentmagere, København, 283 N
Kammagere, København, 116 N.
Karetmagere, 137 f. — København, 171, 177 N., *212 f.*, 233, 245, 279, 281, 377, 389 f., 431, 486, 495, 497 f., 501 N., 534, 543 f., 552 f., 554 N., 555, 557 N., 558, 560, 561 N., 563.
Kedelsmede, København, 244, 516.
Kobbersmede, København, 229, 533.
Kolportører, København, 438 N., 486.
Korkskærere, København, *138 f.*, 194, 210, 261 ff., 267 f., 283 N., 289, 360, 400, 426, 445, 460 f., 465, 469 f., 504 f., 526, 533 N., 534, 536, 538. — Sverige: Malmø, 139, 353, 360.
Kurvemagere, 360. — København, 91, 111, 116 N., 195, 210, 261, 272, 287, 289, 360 N., 393, 441, 444, 446, 455, 463, 467, 489 N., 499 N., 501, 514, 519 N., 525, 534, *550 f.*, 553 ff., 558 ff., 562 f. — Aarhus, 360 N. — Tyskland, 289.
Kvindelige Arbejdere, 118, 123, 158 f., 243, 281, 283 N., 333, 417 f., *434—38*, 465, *504*, 532 f., 553, 558, 562 N.
Landarbejdere, 115, 298, 312, 314, 327, 353.
Malere, København, 52, 83 ff., 92, 94, 108, 172 f., 190 ff., 194 f., *202 ff.*, 211, 242 N., 255 ff., 261, 265 N., 267, 353, 377, 382 f., 389, 395, 412, 415 N., 429—32, 434, 439, 440 N., 444 N., 445, 454 N., 458, 459 N., 462 ff., 469 N., 485, 488, 491, 501 N., 502 N., 515, 519, 544, 555 N., 559, 560 N., 561N., 562N., 563. — Odense, 333, 468.
Maskinarbejdere, se Smede.
Modelsnedkere, København, 193, 267, 271, 280 f., 359, 428, 441 N., 442 N., 444 N., 454 N., 483, 513 N., 536 N.
Murerarbejdsmænd, 374, 490. — København, 75 f., 284 N., 400 f., 447. — Aarhus, 336. — Tyskland, 135.
Murere, 351, 383. — Landsforbund, 351, *356*, *358*, 360 f., 430, 433, 449 f., 465, 474, 495, 514. — København, 18—22, 24—28, 31 ff., 37, 47, 51, 53 f., 56—62, 75, 85 f., 91, 107—10, 112 f., 120, 159, 164, *172—78*, 180, 184 f., 191 f., 194 ff., 201, *205*, 206, 208 f., 211 ff., 233, 256 ff., 260 f., 263, 267, 270, 287, 290, 351, 354, 356, 358, 361, 369, 375, 378, 382, 393, 398—401, 408, 426, 430, 432 f., 439, 444 N., 446 N., 458—61, *473—76*, 479 N., 485 f., 490 N., 497 N., 499, 500 N., 515, 521, 525 ff., 528 N., 529, 537, 549, 553, 558, 560 f., 563. — Provinsen, 321. — Aalborg, 356, 358. — Aarhus, 323, 336, 349 f., 356, 358, 361 f., 365, 465, 466 N., 479, 527. — Fredericia, 326. — Horsens, 324, 345, 349 f., 355 f., 387, 389, 456 f. — Kolding, 356. — Odense, 356. — Randers, 320, 322. — Svendborg, 320. — Viborg, 356. — Tyskland, 109 N., 133, 174, 290.
Møbelsnedkere, København, 108, 116 N., 120 N., 164, 166 f., 185, 187 ff., *190*, 192, 194 f., 199, 208 f., *221 f.*, 228, 252 f., 257 f., 261, 263 f., 271, 276, 280, 283 N., 287, 296, 359, 378, *384*, 385 f., 388, 400, 423, 427, 428 N., 429, 438, 445, 447 f., 450, 452, 454, 458, 459 N., 460, 464, 468 f., 477, 480, 482 ff., 489 N., 492—95, 497 N., 499 N., 500 N., 501 f., 505 f., 513, 515, 517 f., 519 N., 520 ff., 526, 529 N., 531, 553, 555 N., 557 N., 559, 564 f. — Provinsen, se Snedkere.
Møllere, København, 430, 479, 516 N.
Pakhusarbejdere, 515.
Papirarbejdere, Silkeborg, 356. — Strandmøllen, 163, 381.
Pianofortearbejdere, København, 163, 169, 195, 208 f., *243*, 262, 272, 281, 359, 397, 406, 412, 423, 431, 439, 442 N., 456, 475, 481, 483, 485, 492, 499, 514, 518 f., 536, 538.
Porcelænsmalere, København, 111.
Rebslagere, København, 120 N., 211, 284 N., 525. — Tyskland, 525.
Renovationsarbejdere, København, 370, 515.
Sadelmagere, København, 52, 171, 187,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

257 f., 261, 267, 271, 340, 431, 444 N., 458 N., 459 N., 465 f., 476, 481 f., 485 f., 493, 514, 526, 536.

Savværksarbejdere, København, 262, 267 f., 271, 281, 459 N., 476, 482 f., 501.

Sejlmagere, København, 120 N.

Skibsbyggere, København, *159—63.*

Skibs- og Baadebyggere, København 116 N.

Skibstømrere, 236 N., 374 N. — København 56 f., 75 f., 144 N., *168 f.*, 196, 204, 208, 210, *226*, 261 ff., 271, 282, 286, 291, 369, 374 N., 375, 400, 417, 428, 439, 444 N., 445 N., 447 f., 453, 461 N., 476, 488, 517, 521 f., 525 f., 527 N., 528, 532 ff., 536 f., *540 ff.*, 543 N., 552 f., 555; B: 227. — Provinsen, 319. — Aalborg, 323. — Frederikshavn, 327. — Helsingør, 354, 502 f., 533. — Svendborg, 326.

Skomagere, 283 N., 345, 374 N., 428, 490, 497 f. — København, 20 f., 24, 37, 75, 82 N., 91 f., 116 N., 123, 167, 172, *184*, 192, 194 f., 202 N., 204 N., 208, *210*, *218*, 228, 250, 261 f., 268, 283 N., 284 N., 326, 353, 377, 383, 393, 400, 406, 408, 410, 411, 414, 425—28, 439, 442 N., 445 N., 452, 457 N., 461 N., 466, *477 f.*, 479 N., 486, 490 N., 492, 498, 502 f., 505, 518 ff., 522 f., 527, 529 f., 532 N., 537, 543 N., 544, 549 f., 552 ff., *555 ff.*, 559, 562 f., 567. — Provinsen, 319, 321 f., *325 f.*, 336, *338*, 339. — Aalborg, 320, 325, 338, 523. — Aarhus, 293, 325, 338, 348 f., 406, 518 N., 524, 530. — Assens, 322. — Fredericia, 355. — Frederikshavn, 326. — Horsens, 293, 311, 325 f., 338, 340 f., 406, 433 f., 465, 514, 524, 533, 549 N. — Kallundborg, 326. — Kolding, 338, 345, 529. — Maribo, 326. — Nakskov, 322. — Nyborg, 348. — Nykøbing F., 523. — Odense, 293, 333, 389 N., 523. — Randers, 320, 325. — Roskilde, 348, 523. — Silkeborg, 326. — Slagelse, 338. — Svendborg, 338. — Thisted, 338. — Vejle, 322, 326, 338, 434, 533. — Æbeltoft, 326. — Sverige: Helsingborg, 523.

Skorstensfejere, København, 110 f., 280.

Skræddere, 137, 237, 266, 283 N., 287, 294, 344, *347 f.*, 351 f. — Landsforbund, 344 f., *347 f.*, 354, 358, 360, *363 f.*, 368, 430, 449 ff., 465, 469, 495, 509 N., 514. — København, 21, 33, 37, 52, 69, 75, 85, 91 f., 94, 116 N., 120 N., 137, 164, 171 f., *191*, 192, 195, 201 f., *219 f.*, 256, 258, 261, 262 N., 264, 268, 284 N., 345, 347 f., 363 f., 377, 416, 426, 431, 441 N., 442 N., 445, 448, 454, 457, 460, 477, 479 N., 492, 495, 500 N., 502 f., 513 N., 517. 526 N., 530, 536, 548, 552—55, 558—63. — Provinsen, 311, 321, *336 ff.*, 339, *344 f.*, 347, 366, 420, 469. — Aalborg, 293, 337 f., 345, 348, 355, 364 f., 495. — Aarhus, 293, 333, 336 f., 347 N., 348, 355, 363 ff., 426, 479, 524, 532 N., 533. — Fredericia, 360. — Grenaa, 533. — Hjørring, 338. — Horsens, 293, 319, *324 f.*, 333, *336 ff.*, 341, 344 f., 347 f., 363 f., 369, 465, 487 N., 514, 524, 537 N., 554 N. — Kolding, 337, *348*, 383, 400, 487. — Mols, 533. — Nyborg, 338, 348 N. — Nykøbing F., 338. — Odense, 293, 319, 322, 337, 345, 348, 365. — Præstø, 348, 355, 383. — Randers, 293, 337 f., 348, 363 ff., 533. — Roskilde, 355, 365. — Skanderborg, 336, 364, 469 N. — Skive, 348. — Thisted, 338, 495. — Vejle, 533. — Viborg, 533. — Tyskland 132.

Slagtere, København, 85, 91, 116 N., 280, 284 N.

Smede (og Maskinarbejdere), København, 17 f., 21, 85, 91, 116, 118, 120, 138, 164, 192, 201, 204 N., 206, 228 f., 243 f., 250, 256, 267 f., 271 f., 276, 280 f., 284 N., 335, 343, 345, 353, 359 f., 377, 388, 394 f., 411, 419 N., 425 ff., 430, 435, 441, 444, 452 ff., 458, 460 N., 461 N., 463, 465, 476, 480—83, 485, 488, 493, 501, 503,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

513 N., 515 f., 521 f., 526, 529 N., 531, 533 f., 536, 563, 565. Jfr. Grovsmede og Kedelsmede. — Provinsen, 311, 319, 321, 331, 353, 359 f. — Aalborg, 311. — Aarhus, 311, 327, 345, 359 f., 365, 387 f., 479. — Horsens, 311, 335, 345, 360, *387*. — Odense, 83 f., 306, *342 f.*, 387. — Randers, 111, 331, 360, 387.

Snedkere, København, 15, 18, 20 f., 23 f., 33, 47, 54, 79, 82 N., 84 f., 93, 120 N., 153, 164 ff., 176, 179, 185, 187, 190 f., 257, 267 f., 270, 280, 374 N., 377, 384 N., 389, 394, 410, 420, 427, 448, 478 ff., 489, 490 N., 511, 522, 525, 526 N., 528, 538. Se i øvrigt Bygningssnedkere, Modelsnedkere, Møbelsnedkere og Pianofortearbejdere. — Provinsen, 311, 321. — Aalborg, 17, 323, 382, 501. — Aarhus, 293, *296 ff.*, 311, 322, 331, 333, 336, 340, 345, 355, 359, 446 f., 518 N., 523, 526, 529 N. — Horsens, 293, 324, 338, 355 f., 365, 531. — Odense, 293, 320, 322, 333 f., 345, 359, 501, 504. — Randers, 293, 320 f., 365, 487. — Roskilde, 320, 322, 504.

Sporvognsfunktionærer, København, 175 N., 370.

Stenhuggere, se Murere.

Stolemagere, se Møbelsnedkere.

Støberiarbejdsmænd, København, 515.

Syersker, København, 123, 281, 283 N., 438.

Sættere, se Typografer.

Sømænd, 327, 369.

Tapetserere, se Sadelmagere.

Teglværksarbejdere, Aarhus, 331, 498. — Aarslev, 515. — Antvorskov, 115.

Tjenestekarle, se Tyende.

Tobaksarbejdere, 136, 154, 201, 237, 252 f., 257 N., 265 N., 266, 289, 351, *352 f.*, 469 f., 533. — Landsforbund, *352 ff.*, 360 f., 421, 432, 437, 449, 469, 495, 520, 524. — København, 118, 136, 139, 144 N., *158 f.*, *164 ff.*, *176—79*, 183, 187—190, 192, 199, 208, *228*, 234, 239, 256, 258, 262, 264, 267 f., 270 ff., 276, 280 f., 284 N., 285 N., 286, 287 N., 289, 329 f., 333, 341, 352, 382, *397*, 398 f., 410, 412, 415 ff., 419 N., 420, 423, 425 f., 428, 431 f., *435—39*, 441, 444, 445 N., 446, 449 f., 452 f., 457, 461 f., 465, 468, 477, 482—86, 488, 492, 503 f., 510, *512 f.*, 514, 516, 518 f., 521, 525, 526 N., 529 f., 536, 540, 544, 560 N., 561 N., 562. — Provinsen, 118, 311, 341, 449, 469, 521. — Aalborg, 293, 432 N. — Aarhus, 293, 353, 361. — Fredericia, *139*, 253, 294 f., *327—30*, 333, 341, 352 ff., 361, 437 N., 449, 520 N. — Horsens, 293, 353, 361, 469. — Næstved, 353 f., 361, 437. — Svendborg, 353, 361. — Sverige: Malmø, 293, 352 ff., 361, 437, 526 N. — Tyskland, 132, 154, 159, 289, 510.

Trædrejere, se Drejere.

Tyende, 56 N., 66 f., 464, 476 N., 501 N.

Typografer, 136, 154, 246 ff., 294, *351 f.*, 353, 374 N., 383, 400, 450, 469 f., 524 f., 533, 538. — Landsforbund, *246 ff.*, *351 f.*, *360 f.*, 380, 449—52, 469, 519, 539. — København, 41 ff., 54 ff., 69 N., 91, 116, 120 N., 136, *140—44*, 145, *168 f.*, 187, 194, 196, 205, *206*, 208, *211 f.*, *245—49*, 261 f., 270, 279, 283 N., 286, 288 f., 351 f., 361, 383, 390, 396, 400, 415, 431, 438, 441 f., 445 N., 446, 448 ff., 452 f., 457, 463 f., 480, 482 N., 492, 500, 501 N., 502, 506, 515, 517, 521 ff., 525, 528 N., 533 N., 534 f., 537, 542, 547 f. — Provinsen, 319. — Aalborg, 293, 351 f., 365. — Aarhus, 293, 351 f., 365. — Horsens, 293, 352, 365. — Kolding, 352. — Odense, 293, 306. — Randers, 293, 352. — Ringkøbing, 539. — Ringsted, 365. — Vejle, 352. — Tyskland, 54, 132, 154, 247, 288 f. — Jfr. Bogtrykkere.

Tøjmagere, se Vævere.

Vantberedere, København, 15.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vognarbejdere, se Karetmagere.
Vævere, 266, 283 N., 469 N., 505, 532. — København, 51 f., 56 N., 75, 91, 111, 116, 171, *191*, 194 f., 209, 261 ff., 268, 271, 281, 341, 382, 410 ff., 418, 419 N., 426, 428, 431 f., 435 f., 439, 442 N., 446 N., 447 f., 456, 461 N., 463, 465, 466 N., 467, 469, 475 f., 480, 486, 503 f., 513 N., 517, 519 N., 526, 533, 536 N., 537 N., 539. — Provinsen, 341. — Dragør, 435 f., 533. — Fredericia, 355, 436, 469, 502. — Horsens, 381, 382 N., 505. — Odense, 306. — Tyskland, 215.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

4. Sagregister.

Aarhus Amtstidende, 297, 311, 314, 534, 570.
Aarhus Palmeoliefabrik, 354.
Aarhus Stiftstidende, 296, 406.
Adgang til at blive Mestre, Svendenes, 12 f., 22, 25—28, 31, 37, 49, 78, 80 f., 84 ff., *89 f.*, 94.
Administration, Fagforeningernes, 453.
Adresse-Avisen, 82.
Adresser, 82—86, 231, 233, 240, 244 f., 304 f., 313, 344, 416 f., *427 f.*, 500, 565, 569.
Afskedigelser af Fagforeningsledere o.l., 309, 337, 342, 357, 366, 370, *381—88*, 466 f., *502 f.*
Agitation, 145 f., 158, 268 f., 300 ff., 304, 308 ff., 312, 319, 327 f., 331, 334 f., 337, 338 N., 339—66, 414, 416, 418, *453—58*. — B: 455.
Agitationsfond, 340 f., 344, 414 N., 418, 425 f., 440 f.
Akkordarbejde, 60, 108—11, 167, 169, 174, 184 f., 190 f., *193 f.*, 210 f., 228 f., 244 f., 259 ff., 270, 320, 323, 350, 356, 376, 378, 389, 391, *489—94*, *496*, 498, 562.
Aktieselskaber, 119, 230, *282 f.*, 284.
Aktieselskab for Opførelse af Arbejderboliger, 100.
Aktieselskab for Oprettelsen af billige Pantelaanekontorer i Kjøbenhavn, 100.
Alderdomshjælp, 43, 65, *66—68*, 144, 151, 170, 177, 216, 307, 371, *481*.
Alkoholforbrug, Arbejdernes, 400 f., 503.
Allerups Maskinfabrik, 306, *342 f.*, 387, 502, 529.
Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein, 131.
Alm. Sygekasse af 1853, 100.
Aluminia (Fajancefabrikken), 243, 417 f., 435.
Amerikansk Indflydelse, 287.
Antvorskov Teglværk, 115.
Arbeideren, Maanedsblad, *104—107*, 114, 122, 136, 150, 203, 391, 394.
Arbejderboliger, 100, *102 ff.*, 307 f.
Arbejderforeningen af 1853, *70—74*, 77, 79, 100, 232, 546.
Arbejderforeningen af 1860, *95—102*, 103, 105, 107, 123, 125, 146 f., 151, 153, 182, 206, 390, 549.
Arbejderforeninger, antisocialistiske, *308 f.*, 329, 487.
Arbejderforeninger, socialdemokratiske, 237 N., 340, 356, 362. — Aarhus, 237 N., 357, 387 f. — Fredericia, 346. — Helsingør, 359. — Hjørring, 346. — Horsens, 350. — Kolding, 346. — Odense, 334, 343. — Skanderborg, 337.
Arbejderkommissionen af 1875, 367 f., 399, 417, 460, *567 f.*
Arbejderkongres, Den internationale, i Bern, 451.
Arbejdernes Byggeforening, 103 f., 106.
Arbejdernes Værn, 279.
Arbejdsanvisning, 14, 16, 20 f., 24, 28, 65, 132, 205 N., 207, 272, 418, *484 ff.*
Arbejdsformænd, 160 f., 503.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arbejdsgivere, *375—401*. — Se i øvrigt de enkelte Fag.
Arbejdsgiveres Medlemsret, *430 f.*
Arbejdsgiverforeninger, 380 f.
Arbejdsklassens Hjælpe- og Begravelsesforening, 236 N.
Arbejdsløn, 15, 24 ff., 30 ff., 36, 38 f., 54 ff., 57—60, 66 f., 71 f., 75 ff., 86, 102, 106, 108—11, 113 ff., 118, 120 f., 123 f., 141 ff., 150, 152 f., 157, 159—74, 176, 184 ff., 189, 193, 208—13, 226, 228, 230, 244 f., *259—64*, 296 f., 299, 306, 309, 317, 319 f., 322—25, 327, 329 ff., 336 ff., 342, 344 f., 348 f., 354 f., 360, *363 f.*, 369—73, 376, 378—81, 428, 438, 466, 562. — Se ogsaa Akkordarbejde, ensartet Løn, Ligeløn.
Arbejdsløshed, 36, 42, 47, 93, 113 f., 247, 252, *254—58*, 259 ff., 264, 265 N., 266, 268—73, 360, 363, 365, 428.
Arbejdsløshedshjælp, 132, 268, *269—72*, 291, 368, *482 ff.*
Arbejdstid, 24, 54 ff., 86, 108, 150, 163, 167, 169, 173 f., 189, 193, 209, 211 f., 242, 244, 256, 264, 306, 320, 323 f., 326, 344, 349, 355, 370, 378, 380, 399, *499—502*, 562. — Se ogsaa Normalarbejdsdag.
Ballotering, 438, 484.
Baumgarten & Winther, se Burmeister & Wain.
Begravelseshjælp, 38, 80, 86, 94, 107 f., 128, 139, 177, 186, 205 N., 207, 211 N., 236 N., 307, 329 N., 368, *470—81*.
Berlingske Tidende, 80, 112 N., 178, 181, 402 f.
Berlingske Trykkeri, 69 N.
Bestyrelser, Fagforeningernes, 442 ff., 512 ff. — B: 443.
Bing & Grøndahl, 111.
Blandede Fagforening, den, 422.
Blokade, 14, 17, 20, 29, 76, 197, 247, 336, 363.
Bondevennerne, 62, 74, 79, 99.
Borgerrepræsentationen, 77, 82, 103, 231 f., 393, 417, 428.
Botschafter, Der, 289.
Broderlige Arbeidsklasses Hjælpe-Forening, Den, 75, 256.
Bryggerier, 118.
Brødfabrikker, 242, 282 N.
Burmeister & Wain, 103, 118, 123, *159—163*, 210, 256, 282, 298, 369, 493 N., 503, 516, 523 N., 525 f., 534. — B: 161.
Byggefagenes Aktion, 171—76, 194, 205, 208.
Carlsberg, Gl., 118.
Centralbestyrelse, Aarhus, 344.
Centralbestyrelse, Fagforeningernes, 200 f., 204 ff., 213—19, 222, 224 ff., *231—36*, 249, 274, 279, 288, 335, 337, 338 N., 339 ff., *343—48*, 367 f., 398, 412, *413—18*, 420, 422, 424 f., 435, 440 f., 451, 457, 461 ff., 470, 491 N., 512, 528, 565.
Centralbestyrelse, Socialdemokratiets, 275 ff., 362, *418 f.*
Concordia, 43.
Corsaren, 68.
Crome & Goldschmidt, Tekstilfabrik, 381, 382 N., 505.
Dagbladet, 118.
Dagens Nyheder, 159.
Dagspressen, *401—07*. — Jfr. under Strejketeori og Lønteori.
Dags-Telegrafen, 99, 105, 118, 136, 147, 158, 169, 214, 372, 488, 549, 566.
Dansk Arbejdersamfund, 301, 487.
Danske Arbeiderforening i Odense, Den, *306 ff.*, 334, 342.
Danske Cikoriefabrikker, De, 282 N.
Danske Haandværkerforening, Den, 79.
Dansk Maanedsskrift, 136.
Demokratisk Forening, København, 199 f., 334, *413 f.*, 512, 565. — Provinsen, 294. — Aarhus, 332, 336. — Fredericia, 332, 334. — Helsingør, 332. — Horsens, 332, 337. — Kolding, 332, 334.
Deutscher social-demokratischer Verein, 288.
Dyrtidshjælp, 75 ff.
Ejendomsretten, 66.
Enevælden, 16, 25, 32, 43 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Engelsk Indflydelse, 41, 65, 104 f., 125, *134—38*, *149 ff.*, 154, 157 f., 236, 250, 286 f., *290 f.*, 390, 393, 396 N., 402.
Enigheden, se Tobaksarbejdere, København.
Ensartet Løn, 143, *388 ff.*, 436, *494—98*, 545 f.
Fagblade, 142 f., 358, 383, 395, 451, 454, 461, *463 f.*, 538.
Fagforbund, 297, 329, *339—66*, 448 ff.
Fagforeningsdisciplin, 455 ff.
Fattigvæsen, 66, 68, 72, 75, 77, 114, 117, 122, 162, 180, 183, 233, 256, 299, 371, 403 f., 414.
Ferslewske Etablissement, det, 503.
Fester, Fagforeningernes, 463.
Figaro, 234 ff., 500.
Fjerde Stand, Den, (Forening), 235, 566.
Flyvebladet, 251, 265.
Flyveposten, 50, 55 f., 59, 73, 113.
Folketingsvalg, 51, 71 f., 74, 183, 232 f., 302 N., 304, 312, 315, 318 f., 358, 417, *425 f.*
Folkets Avis, 111, 113, 151, 169, 174, 372, 393, 404, 406 f., 496.
Folketællinger, 90—94, 114—19, 122 f., 137, 175 N., 283 f., 292 f., 437.
Folkevennernes Selskab, 74, 77, 79.
Forbrugsforeninger, 69, 71, 73, 100, 102, *104—07*, 127, 146, 148, 197, 219, 272 f., 302, 307 f., 317 f., 342, 346.
Forenede Dampskibs Selskab, Det, 228, 263, 282 N.
Forenede kvindelige Fagforeninger, De, 438.
Forenede Oplagspladser og Værfter, De, 226, 282, 400, 533, *540 ff.*
Foreningen for Arbeidsklassens Vel, 66—71, 151.
Foreningsfrihed, 62, *129 f.*, *132*, 332, 343, 367, 402, *502*, 546.
Formandsforening, Haandværkernes, *66*, 71, 76 f., *79—82*, 94, 99, 141, *169—71*, 175 f., 178, 186, 206, 213, 245, 250, 279, 376, 390, 473, 477 f., 487.
Formuesforhold, Fagforeningernes, 452 f., *521 f.*
Formænd, se Arbejdsformænd.
Forsamlingsbygningen (Rømersgade), 233, 278, *421—24*, 453.
Fransk Indflydelse, 64, 125, 145, 148, 165, 312, 391.
Fri kvindelige Forening, Den, 214, *223*, *281*, 423, *434 f.*, 558.
Frimestre, 26—29, 51, 53 f., 81.
Funktionærer, Fagforeningernes, *444—47*.
Fuskere, 18, 27, 35, 37 f., 78, 86, 111, 498.
Fyens Stiftsbogtrykkeri, 306.
Fyens Stiftstidende, 343.
Fædrelandet, (Dagblad), 50, 59, 62, 82, 84, 103, 112, 181, 392 f., 395, 403 f., 406 f., 496, 566.
Fælledmødet 5. Maj 1872, *179 f.*, 182, 188, 217, 314, 326, 391 f.
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk, 399.
Fælles Strejkekasser, 183 f., 204, 218, 329, 333, 341, *410—13*, 414, 429, 436, 440, 465, 466 N., 512 f., 521, 537.
Fællesudvalg, 111, 172, 186, 209, 211 f., 263, 338, 378, 388, 390, 394 f., 397, 506.
Fængselsarbejde, 132, 139, *505*.
Generalforsamlinger, Fagforeningernes, 442, 514 f., 522, 524, 526, 536.
Gennembrud, Det industrielle, 117 ff., *281—84*.
Gimlekongressen Juni 1876, 200, *236—39*, 240 f., 249 f., 266, 274, 285, *356 ff.*, 359.
Glasindustri, 281.
Grundejerforeningen, 375.
Grundlov, Danmarks, 59—62, 66, 72, 76, 95, 99, *152 f.*, 225, 313, 316.
Grundlovsfester, 99, 204—07, 224 f., 236, 353, *424*, 435, 457.
Gruppedeling inden for Fagforeningerne, 447.
Grænsestridigheder, 438 f.
Göteborg Handels- och Sjöfartstidning, 569 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haabet (Forening), 103.
Håndværkerbevægelse, Fagbevægelsen en, 280.
Haandværkerdannelsesforeningen, 45 f. 48, 52, 66 ff., 70 f.
Haandværkerforeningen, 44, 51 ff., *77—87*, 89, 99, 170, 375 f., 379, 471.
Heimdal (København), 301.
Heimdal (Ribe), 300.
Hippodrombevægelsen, 45 f., 48, 51, 53, 66, 68, 73.
Hjemmearbejde, 37, 75, 283 N., 376, 461, 490, *502*.
Holm, Jac. & Sønner, Industrifirma, 516 N.
Hornung & Møller, Pianofortefabrik, 262 N.
Hovedbestyrelse, Socialdemokratiets, 418, 440, 462.
Husholdningsforeninger, se Forbrugsforeninger.
Hvidemølle (Jernbanevognsfabrik), 111, 331.
Højre, (Partiet) 203, 206, 279, 301 f., 304, 319, 368, 404, 406, 568.
Indskud, 329, 439, 457.
Industri, 15, 39 ff., 65, 87, 89, 117—19, 150, 230, *281—84*, 354 f., 379 f., 382 f.
Industriforeningen, 44, 48, 51 f.
Industritællingen 1872, 117 ff., 283.
Internationale, 73, *130 ff.*, 135, *145—50*, 162 N., 163, 177, 290, 367, 385, 507 f. — Danmark, *145—50*, 157 ff., 162 ff., 169 f., 175, 178 ff., 182—86, 188—93, 196, 198 ff., 231, 239, 266, 279, 294, 297 f., 300 f., 303 f., 307, 310 f., 313 ff., 327 f., 331, 333, 340, 365, 367, 382, 408, 412 f., 512. — København, 163—68, 171 ff., 188, 191, 205 f., 210, 219, 221, 240, 298, 330, 370, 382, 410 f., 413, 421 f., 424, 432, 434, 439, 441, 444 N., 471, 508 f., 511, 522, 537, 548—52, 554 N. — Provinsen, 164, 310 f., 319, 322—26, 366. — Aalborg, 304 f., 309 ff., 315, 323, 328, 332, 382. — Aarhus, 298, 300 f., 305, 308 ff., *311—18*, 332 f., 387. — Fredericia, 327—30, 332. — Horsens, 305, 309—12, 315 f., *318 f.*, 332, 381, 382 N., 487. — Kallundborg, 328, 332. — Kolding, 327, 332. — Nakskov, 309 f., 332, 487. — Næstved, 328, 332. — Odense, 308 ff., 328, 332. — Præstø, 328. — Randers, 303 f., 309 ff., 315, 381. — Skanderborg, 298, 301, 310 ff., 315, 332.
Invalidehjælp, 482.
Jensen, Severin & Andreas, Møbelsnedkerfirma, 378, 388.
Jernindustri, 40, 118, 230, 243 ff., 280, 331, 381, 387 f., 389 N., 493.
»Junta«en, 128, 131, 134.
Jydsk Folkeforening, 304, 316.
Jyske Arbejderparti, Det, 340, 346 f., 362 f.
Kjøbenhavns Arbejderforening, 74, 95.
Kjøbenhavnsposten, 44 f., 49 f., 56 N.
Kjøbenhavns Renovations-Compagni, 370.
Kjøbenhavns Skotøjsfabrik, 228, 262, 282 N., 383, 498 N., 503.
Kjøbenhavns Skyttelag, 100.
Kommunardopstanden 1871, 145, 148, 150, 165, 181.
Konfektionshandlere, 337.
Kongelige Teater, Det, 369, 407.
Kongresser, faglige, 246, 287 ff., 340, 347 f., 352, 354, 356, 358 ff., 363 f., 449, 451, 495, 514. — Partikongresser, se Gimlekongressen og Købmagergadekongressen.
Konjunkturer, 57 f., 75, 108, 110, 113, 120 f., 123 f., 134, 150, 153, 212, 230, 243, 247, 254, 259, 308, 324 f., 348, 355, 376, 378, 400, *487—89*, 511. — Jfr. Krisen 1875—79.
Kontingent, 67, 159, 185, 193 ff., 246 ff., 252, 264, 268 f., 272, 297, 310, 323, 360 N., 411, 417, 437, *439—42*, 445, 456 f., 465, 476, 482 f., 522.
Kontraktfrihed, 26, 28, 31, 58, 60, 62, 80, 108 f., 113, 496.
Kost og Logis, 24, 39, 110, 242, 294.
Krisen 1875—79, 230 f., 241, 252, *255—58*, 259, 262, 264 ff., 273, 361.
Kristeligt Fællesforbund, 279.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kristineberg Brødfabrikker, 282 N.
Kvartérmænd, se Formænd.
Københavnske Sporvejsselskab af 1866, Det, 370.
Købmagergadekongressen Juli 1877, *274 f.*, 362, 418, 421.
Lassalleanisme, 131—33, 139, 220, *274 f.*, 241, 416, 460, 510, 565 f., 571 f.
Lavsforordninger, (1621) 15 f., (1681—82) 16, (1800) 22, *27—33*, 35, 38, 54, 57 f., 62, 80.
Lavskommissioner, (1730) 18, (1794) 21 f., 25 ff., 30, 35, 89, (1840) 51, 53.
Lavstradition, 62, 108, 151 f., 154, 171 f., 187, 204 f., 213, 259, 285, 290, 318, *321 f.*, 378 f., 383, *430 f.*, 433, 468 f., 472, *479 f.*, 523. — Jfr. Svendelav.
Lavsvæsenet, *11—16*, 17 f., 27, 36, 41, 44, 51, 77 f., 80, 82—87, 125, 321, 368, 379, 568.
Liberalisme, 22, 38, 43 f., 65, 87, 99, 108, 124 ff., 130, 151, 259, 286, 373, 404 f., 496, *566 f.*, 568 N.
Ligeløn, 436.
Lockouter, 55 N., 161 ff., 166, 185 f., 228 f., 245, 247, 285 N., 323, 342, 369, 378, 380 f., 436.
Lokalbestyrelser, Fagforeningernes. København, 249, 275, 290 f., 369, 412 N., 418, 421, 424, 440, 471, 486, 521 N., 526 f., 544. — Aarhus, 358, 408. — Fredericia, 358. — Horsens, 358.
Love, Fagforbundenes, 348, 352, 356, 359 f., 363 f., 368, 430, 432, 437, *448 ff.*, 465, 495 N., 514, 519 N., 520.
Love, Fagforeningernes, 140 f., 159, 193, 203 f., 205 N., 218, 221, 286 f., 289, 298, 333, 341, 342 N., 345, 394, 397 N., *428 ff.*, 436, 440 N., 441 f., 444, 446, 453 f., 456, 458 ff., 463, 465—69, 476 N., 480 ff., 484 ff., 487 N., 488 f., 494 f., 499, 512—15, 519, 521 f., 524, 530, 536 ff. — B: 529.
Lægeforeningen, 103.
Lærlinge, 42 f., 49, 55, 65, 76, 90, 132, 142, 330, 395, *431—34*, 452, 465, *504*, 532, 562.
Læseforeningen, 48.
Løn, se Arbejdsløn.
Lønteori, 66, 153, 162, 170, 193, 259, 299, 308, 348, *376—79*, *399—401*, *487—98*. — Jfr. Akkordarbejde, Konjunkturer, Privatsag.
Lønudbetaling, Former for, *498 f.*
Maanedsblad for det socialdemokratiske Arbeiderparti, 451.
Marxisme, 131 ff., 215, 220, 510.
Maskiner, Modstand mod, 42 f., 50 f., 122, 139, *504 f.*
Medlemstal, 95 f., 139, 164, 166, 172, 175, 183, 203, 236 f., 239 ff., 246, 249, *265—68*, 274, 277 N., 299, 302 ff., 308, *310 f.*, 321, 328, 350, 352 f., 356, 361, 474 N., 475, 476 N.
Merkantilisme, 39.
Mesterprøver, 51, 53, 77 f., 80—83, 85 N.
Mogensens Støberi, 244, 493 N., 516, 520 N., 521 f., 526, 529 N., 534.
Morgenbladet, 570.
Murerskruen, 173—76, 178 f., 182, 208, 305, 324, 343, 349, 369, 375, 391 f., 399 f., 402 f., 410, 446 N., 473, 477, 501, 525, 529, 537, 543 N., 548 f.
Møder, Fagforeningernes, *458—63*.
Nakskov Tidende, 309 f.
Nationalliberale, De (Partiet), 45 f., 51, 62, 84, 95, 101, 153, 367, 567.
Normalarbejdsdag, 344, 428 N., 461, 493, *499 ff.*, 565.
Næringsfrihed, 11, 15, 41, 50 ff., 65, 71, 73, *77—95*, 321, 546.
Næringsloven af 1857, *77—95*, 107 f., 151 ff., 176.
Odense Dampvæveri, 306.
Offentlig Mening, 112 ff., 123, 150 f., 178, 212, 243, 372, *401—08*, *569 ff.*
Oldgeselforeningen, se Formandsforening, Haandværkernes.
Oldgeseller, 28 f., 36, 44, 51 f., 57, 59, 66 ff., 80, 82—85, 322.
Opsigelsesfrist, 28, 31.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Otte Timers Arbejdsdag, se Normalarbejdsdag.
Overarbejde, 55, 501 f.
Papirindustri, 163, 281, 381.
Pianoforteindustri, 379 f., 397.
Politik, Fagforeningernes Forhold til, *200—07*, 213, 216, 220, *231 ff.*, 238, 241, 255, *273*, *276 f.*, *279*, 290 f., 316 f., 319, 338, 346 f., 358, 368, 402, *409—28*, 441, 458, 473—79, 499 f., *507 f.*, 511.
Porcellænsindustri, 281.
Priskuranter, 108—11, 140, 144, 169, 173 f., 184 ff., 188, 190 ff., *193 f.*, 200, 203, 208—13, 218 f., 226, 229, 242 N., 246 f., 259 ff., 263, 266, 288, 323, 325 f., 336, 338, 348 ff., 355, 364, 366, 377 ff., 384, 389 f., 394—97, 455, 477, 491—96.
Privatbanken, 230.
Privatsag, Lønspørgsmaalet en, 170, 172, 185, 242, 285, *376 f.*
Produktionsforeninger, 50, 65, 73, 139, 191, *195—98*, 200, 203, 207, 213, 217—22, 287, 317 f., 344, 384, 438, 452 f., 461, 491, 510, *546—72*.
Provinskøbstæder, 33, 81, 85 N., 88, 94 f., 102, 104, 118, 119 N., 120, 225, 236 f., 243, 249, 275, *292—366*, 524, 526, 529. — Se i øvrigt Stedregistret.
Randers Amtsavis, 302 f.
Randers Arbejderforening, 302, 304, 308, 318, 381.
Ravnen, 421.
Regnskabsvæsen, Fagforeningernes, 452.
Rejsehjælp 139, 363, 365, 457, *467—70*, *529 f.*
Rigsdagen, 53, 60 ff., 77, *86—89*, 99 f., 121, 153, 170, 231 ff., 245, 368.
Rigsdagstrykkeriet, 211, 246, 396, 517.
Roskilde Dagblad, 301.
Rota, Fregatten, 369.
Sangforeninger, 55, 144, 223, 329, 463, *528 f.*
Schmidt, J. P., Cigarfabrik, 139, *329 f.*
Schmidt og Marstrands Støberi, 244, 516.
Sektionsstrejkekasser, 166 f., 176, 191, 409 ff., 439, 441, 465 f., 512, 530.
Selvhjælpsbevægelsen, *102—07*, 113 f., 122 f., 153, 197 f., 302, *308*, 547, 564 f., 567, 571.
Skandinavisk Bogtrykker-Tidende, 142 f.
Skuespil vedr. Arbejderbevægelsen, 407 f.
»Slavetimen«, 501, 562.
Social-Demokraten, 214, 217, 222 f., 225, 229, 231, 234 ff., 239 ff., 243, 248 ff., *252—55*, 257 f., 268 f., 272, 276, 286, 291, 339, 341, 343, 345, 347, 361, 363, 366, 395 f., 398 f., 401, 407 f., 410, 413, 415, *419 ff.*, 426 f., 428 N., 435, 451, 453 f., 457, 459, *461 f.*, 472 f., 478, 488 f., 491, 494, 500, 506, 509 f., 520, 523, 527, 538, 540, 542, 544, 566, 569 f.
Socialdemokratiet, *409—28*, 491. — Se i øvrigt: Internationale, Demokratisk Forening, Centralbestyrelse, Fagforeningernes, Hovedbestyrelse, Socialdemokratiets, Centralbestyrelse, Socialdemokratiets.
Socialdemokratisk Forbund, 202, *276 ff.*, 340, 363, 419, 424, 426.
Socialdemokratisk Samfund, 234, 238 f., 250, 421 N., 470.
Socialisme 48, 63 f., 73, 102, 118, 134, 136, 142 N., *145—50*. — Se i øvrigt Socialdemokrati og Politik.
Socialisten, 73, 157—62, 165 ff., 169 f., 175—78, 180, 182, 186—91, 196, 198 ff., 205, 214, 223, 286, 296 ff., 300, 310 f., 313 ff., 324, 326 N., 328, 330, 336, 370 N., 372, 374, 382, 384, 393, 414, 419, 422, 424, 471, 473, 478, 485, 500, 510 f., 520, 537 f., 549 f.
Socialistiske Blade, *147—51*, 154, 157, 163, 188, 286, 295, 298, 313, 314 N., 391, 401, 409, 499 N., 508, 548. — B: 149.
Sort Tavle, 109, *537*.
Sorø Amtstidende, 405.
Statistik, faglig, 67, 222, 236 N., *450 ff.*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Statistik, Handels-, 230.
Statsbaneværkstederne (Aarhus), 312, 386.
Statsmagten, Fagforeningernes Forhold til, *367—75*, 386 f. — Jfr. Foreningsfrihed.
Strandmøllen, Papirfabrik, 163, 381.
Strejkebrydere, 76, 113, 129, 137, 226, 229, 243 ff., 248, 270, 350, 372, 435, 498, *531—43*.
Strejkebrydere, Tvang mod, 110, 113, 128 f., 138, 159, *373 ff.*, 405, *536—40*.
Strejkefinansiering, 178, 186, 229, 247 f., 418, *520—31*.
Strejkefond, 55, 162, 169 f., 173, 176, 184, 195, 212 f., 260, 337, 350, 412, *521 f.*, 531.
Strejkeforbud, 19 f., 28 ff., 57—62, 80. — Se videre Strejketeori.
Strejkehjælp fra Udlandet, 20, 247 f., 289 ff., 330, *524 f.*
Strejkekomiteer, staaende, *519 f.*, 523, 527, 529, 531, 540 f., 543 f.
Strejker, 18—25, 29 f., 32, 54—62, 75 f., *107—14*, 121, 125, 130, 135, 137 ff., 142 f., 150, 157—67, *169 f.*, *174—76*, 178, 180, *184—87*, 194—98, 203, 206, *208—13*, *218*, *221*, *226*, *228 f.*, 233, *242—50*, *261 ff.*, *266*, *268*, 282, 298, 317, *319*, *323—27*, *329—31*, *335—38*, *341 ff.*, *345*, *348 ff.*, *354 ff.*, *358*, *360*, *363 f.*, *369—75*, *377 f.*, *380 f.*, 438, 446 N., 477 f., 498, 502 f., *505—44*. — Se i øvrigt Bilag V.
Strejketeori, *112 ff.*, 135, 143, 150, 157 f., 167, 196, *233 f.*, 241, 318, 367, 373, *401—08*, *505—11*.
Strejkeudvalg, staaende, 233, 249, 262, 417, 512, 514.
Strejkehjælp, 226, 368, *464—67*, 512 ff., 530 f.
Studenterforeningen, 99.
Svendeherberger, 14, 16, 29, 38, 60, 82, 109.
Svendelav, 12 ff., 16, 24, 38, 41, 46 f., 52, 57, 59, 75 f., *79*, 81, 82 N., 86, 94 f., 107 ff., 140 f., 167 f., *169—76*, 177 f., 181 f., 184 ff., *189 f.*, 192, 201, 205, 207—13, 242, 245, 257, 261, 264, 267, 269 f., 273, 285—88, *321 f.*, 323 ff., 340, 350, 368, 388, 393, 422, 459, 469, *472—79*, 499, 518 f., 521, 523, 526 f., 549, 554 N., 559.
Svendemøder, offentlige, 55, 140, 171—73, 263 f., 269, 320, 322, 325 f., 448, *454*, 493, 499, 518 f.
Svendeprøver, 42 f., 53, 80 f., 83, 86, 432 f.
Svendestiftelser, 205 N., 207, 245, 368, 481.
Svendevandringer, 14, 16 f., 22 f., 32—36, 38, 46, 85 N., 136, 146.
Svenske indvandrede Arbejdere, 76, 115 f., 137, 354, *534*, *540—43*.
Sygehjælp, 38, 43, 65, 68, 71, 80, 86, 94 f., 107 f., 128 f., 139, 144, 150, 154, 158, 160, 169, 171 f., 177 f., 186, 189 f., 192, 205 N., 207, 211 N., 213, 216, 245, 273, 285, 291, 304, 307, 320 f., 324, 329 N., 351, 365, 368, *470—81*.
Tariffer, se Priskuranter.
Tekstilindustri, 39, 118, 380.
Thiele'ske Bogtrykkeri, Det, 141 N.
Tiden, 490 N.
Tobaksindustri, 117 f., 256, 280, 379 f., 397.
Told, 39, 89, 400, *427 f.*
Tuborgbryggerierne, 282 N.
Tyske indvandrede Arbejdere, 15—21, 35 f., 47, 113, 115, *136 f.*, 177, 243 ff., 248, 251 N., 255, 270, 287 f., 350, 357, *534 f.*, 542, 572.
Tysk Indflydelse, 14, 16, 18, 29, 35 f., 47, 54 f., 105, 109, 125, 134—39, 154, 157, 159, 174, 188, 197 f., 211, 230, 246, 280, *286—90*, 295, 312, 316, 340, 351, 353, 368, 391, 393, 396, 510, 564, 572.
Tømrerstrejken 1794, *21 f.*, 24 f., 35.
Understøttelse til trængende Medlemmer, 14, 43, 65, 140 f., *480*. — Jfr. Alderdomshjælp.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Undervisning, 72, 98, 101 f., 464.
Urafstemning, 449.
Valg, se Folketingsvalg.
Venstre, (Partiet) 99, 183, 216 N., 299, 301, 303 f., 310 f., 314 ff., 319, 362 N., 365, 387, 405, 407, 570. — Jfr. Personregistret, Bjørnbak.
Wessel & Vett, Stormagasin, 262.
Wienerfreden, 117, 139.
Voldgift, 50, 55, 128, 133, 180, 207, 212, 228, 287, 289, 368, 380, *390—99*. — Jfr. Fællesudvalg.
Værkstedsreglementer, 163, 232, 243 f., 371, 373, 381, 493, *503 f.*
Værkstedsrepræsentation, 447 f., 484.
Zachariae, Skrædderfirma, 262 N.
Zünften, 14, 16 ff., 23, 29, 35 f., 285.
Ægteskab, Haandværkssvendes, 22, 36 f., 152, 457 f.
Æresmedlemmer, 223, 333.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Billedfortegnelse.

Side

1. C. V. Rimestad. Træsnit (Westergaard 9827). Kgl. Bibl.s Billedsamling.. 97
2. Viggo Faber. Fotografi. Her efter H. L. Bisgaard og Johs. Schiødt: Danmarks Sparekasser, Vejle 1910, S. 102 105
3. Titelblad til »Socialistiske Blade« II. Fotografi. Kgl. Bibl. 149
4. Burmeister & Wains Skibsværft (Engelskmandens Plads). Tegning fra ca. 1860. Her efter Andreas Bruun: Aktieselskabet Burmeister & Wain, Kbh. 1906, S. 51 161
5. »Tømmerkroen's« Sal, Adelgade 27, Bagbygningen. Tegning fra 1886. Cliché i Hustømrerforeningens Besiddelse 165
6. Louis Pio. Fotografi fra 70'erne. Arbejderbevægelsens Arkiv 179
7. Skibsværftsarbejdere fra »Engelskmandens Plads«. Fotografi, antagelig fra Tiden ca. 1880. Cliché i Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds Besiddelse 227
8. Udsigt over Aarhus ca. 1865, set fra Wallensteins Skanse. Fotografi. Kgl. Bibl.s Billedsamling 295
9. Poul Geleff. Træsnit fra ca. 1875 (Westergaard 3548). Kgl. Bibl.s Billedsamling 301
10. Kruse, Würtz og Gronemann. Fotografi fra Juli 1872. Arbejderbevægelsens Arkiv 317
11. Sophus Pihl. Fotografi, antagelig fra 1874. Arbejderbevægelsens Arkiv 385
12. Første Side af Bygningssnedkerfagforeningens ældste Love (1872). Fotografi. Universitetsbiblioteket 429
13. Fagforeningsbestyrelse fra 70'erne. Bestyrelsen for Grovsmedeforeningen af 1873. Fotografi fra 1875. Cliché i Foreningens Besiddelse 443
14. L. A. Ring: Fra Skomagerværkstedet. Et Besøg. Maleri 1885. Her efter P. Hertz: L. A. Ring, Kbh. 1934, S. 145 455

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indhold.

Side

Forord 5

I. Den faglige Arbejderbevægelses Forudsætninger 9

Første Afsnit. Hjemlige Forudsætninger 11
1. Lavsvæsenets Karakter og Oprindelse 11
2. Svendeuroligheder i det 18. Aarhundrede 16
3. Forordningen af 31. Marts 1800 og dens Gennemførelse 25
4. Nye Arbejdertyper 34
5. Hippodrombevægelsen. Lunde 44
6. De første moderne Strejker 54
7. Dreiers og Lundes Indflydelse 1851—1853 63
8. Under Rimestads Førerskab 70
9. Haandværkssvendene under Kampen om Næringsloven 77
10. 60'ernes Arbejderforeninger 95
11. Strejker i 60'erne 107
12. Fagbevægelsens økonomiske Baggrund 115

Andet Afsnit. Fremmede Forbilleder 125
1. Europæisk Fagbevægelse til 1870 125
2. Danmark og fremmed Arbejderbevægelse i 60'erne 134
3. Typografisk Forening 140
4. Stilhed før Stormen 144
5. »Socialistiske Blade« 145

II. Halvfjerdsernes Fagbevægelse 155

Første Afsnit. De københavnske Fagforeningers Udvikling .. 157
1. Arbejderbevægelsens Gennembrud. (Juli 1871—Maj 1872) 157
2. Fremgang under Arbejderledelse. (Maj 1872—April 1875) 182
3. Den første Fagbevægelses Kulmination under Pios Ledelse (April 1875—Marts 1877) 222
4. Nedgangstider. 1877—79 254

Andet Afsnit. Fagbevægelsen i Provinsbyerne. Halvfjerdsernes Forbundsbevægelse 292
1. Indledende Bemærkninger 292
2. »Internationale« i Provinsbyerne 294
3. Stilstandstider 331
4. 70'ernes Fagforbund 339

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Side

Tredje Afsnit. Fagbevægelsens Modstandere 367
1. Stat og Kommune 367
2. Arbejdsgiverne 375
3. Den offentlige Mening 401

Fjerde Afsnit. Forfatning og Virkeformer 409
1. Faglig og politisk Centralisation. Forhold til Socialdemokratiet ... 409
2. Forfatning, Forvaltning, Agitation og Understøttelsesvirksomhed .. 428
3. Kampens Maal og Midler 486
4. Produktionsforeningerne 546

Bilag 573
1. Uddrag af Folketællingernes Oplysninger om københavnske Arbejderforhold 575
2. Foreningsfortegnelser 576
3. Fortegnelser over Love for Fagforbund, Foreninger m. m. 1869—79 590
4. Medlemstal for københavnske Fagforeninger 595
5. Fortegnelse over 70'ernes Arbejderkampe 596

Tidstavle 609

Registre 611
1. Personregister 611
2. Stedregister 616
3. Fagregister 619
4. Sagregister 625

Billedfortegnelse 633

Indhold 634

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK